

Zgodovina slovenskega literarnega prevoda II: Slovenska literatura v dialogu s tujino

Glavna urednica: Nike K. Pokorn

Souredniki: Agnes Pisanski Peterlin, Tamara Mikolič Južnič, Robert Grošelj

Recenzenta: Frančiška Trobevšek Drobnak, Boštjan Udovič

Tehnična urednica: Jerneja Umer Kljun

Jezikovni pregled: Aljoša Harlamov

Jezikovni pregled povzetkov v angleščini: Paul Steed

Oblikovanje in prelom: Mito Gegič

Založili: Založba Univerze v Ljubljani (zanjo: Gregor Majdič, rektor)

in Cankarjeva založba (zanjo: Alenka Kepic Mohar, direktorica)

Izdala: Znanstvena založba Filozofske fakultete UL (zanjo: Mojca Schlamberger Brezar, dekanja)

Prva e-izdaja

Ljubljana 2024

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si/zalozbaul/>

DOI: 10.4312/9789612973520

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Brez predelav 2.0 Generična./This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.0 Generic (CC BY-NC-ND 2.0).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije v okviru Javnega razpisa za sofinanciranje izdajanja znanstvenih monografij.

Katalogni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 197835779

ISBN 978-961-297-352-0 (Založba Univerze v Ljubljani, PDF)

Zgodovina slovenskega literarnega prevoda II

Slovenska literatura v dialogu s tujino

Glavna urednica: Nike K. Pokorn
Souredniki: Agnes Pisanski Peterlin,
Tamara Mikolič Južnič, Robert Grošelj

1. Zahvala

Tako kot pri prvem delu monografije *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda* sta nam bili tudi pri njenem drugem delu v veliko pomoč in spodbudo dr. Outi Paloposki z Univerze v Turkuju in dr. Kaisa Koskinen z Univerze v Tampereju, ki sta s svojimi komentarji in predlogi bistveno vplivali na končno podobo besedila. Zahvaljujemo se recenzentoma, dr. Frančiški Trobevšek Drobnak in dr. Boštjanu Udoviču, ki sta ovrednotila tudi drugi del monografije in nas ohrabrila na precej dolgi poti ustvarjanja tega dela.

2. Vključenost v raziskovalne programe in projekte ter avtorstvo fotografij

Številni avtorji so bili ob pisanju poglavij vključeni v raziskovalne programe in projekte, ki jih je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Prispevki Roberta Grošlja, Melite Koletnik, Domna Krvine, Tamare Mikolič Južnič, Agnes Pisanski Peterlin, Nike K. Pokorn, Toneta Smoleja, Vida Snoja, Jerneje Umer Kljun, Zarje Vršič in Simona Zupana so nastali v okviru raziskovalnega projekta »Zgodovina slovenskega literarnega prevoda« (J6-2584). Prispevki Aleša Mavra so nastali v okviru raziskovalnega projekta »Slovenska intelektualna zgodovina v luči sodobnih teorij religije: od ločitve duhov in kulturnega boja do komunistične revolucije« (J6-3140) in programa »Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom« (P6-0138). Prispevek Nine Petek je nastal v okviru raziskovalnega projekta »Na poti k zgodovini primerjalne književnosti v luči globalizacije: Matija Murko in njegovi mednarodni sodelavci« (J6-4620). Prispevek Marka Juvana o prevajanju Prešerna je nastal v okviru raziskovalnega programa »Literarnozgodovinske, literarnoteoretične in metodološke raziskave« (P6-0024). Prispevki Roberta Grošlja, Tadeja Pahorja in Agnes Pisanski Peterlin so nastali v okviru raziskovalnega programa »Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave« (P6-0215). Prispevki Tamare Mikolič Južnič, Luke Repanška in Maje Šabec so nastali v okviru raziskovalnega programa »Teoretične in aplikativne raziskave jezikov: kontrastivni, sinhroni in diahroni vidiki« (P6-0218). Prispevki Mihe Javornika, Blaža Podlesnika, Nike K. Pokorn, Irene Prosenc, Vida Snoja in Zarje Vršič so nastali v okviru raziskovalnega programa »Literarnoprimerjalne in literarnoteoretske raziskave« (P6-0239). In prispevki Amalije Maček, Igorja Mavra, Adriane Mezeg, Julije Rozman, Toneta Smoleja, Janža Snoja, Đurde Strsoglavec, Tanje Žigon in Marije Zlatnar Moe so nastali v okviru raziskovalnega programa »Medkulturne in literarnovedne študije« (P6-0265).

Pri predstavitvah posameznih prevajalcev in prevajalk smo dodali tudi njihove portretne fotografije: večinoma so prostodostopne in so vzete iz Digitalne knjižnice

Slovenije ali pa so nam jih posredovali prevajalci in prevajalke same oziroma njihovi sorodniki iz svojih privatnih arhivov. Ostale smo pridobili iz drugih virov: fotografijo Frana Albrehta nam je posredovala OŠ Frana Albrehta iz Kamnika, fotografijo Toneta Potokarja arhiv časnika *Večer*, fotografije Vesne Velkovrh Bukilice, Marjana Strojana in Aleša Bergerja arhiv časopisa *Delo*, fotografijo Karla Dobide Narodna galerija, fotografijo Franeta Jermana pa Filozofska fakulteta UL. Fotografiji Mihe Avanza in Kajetana Gantarja (avtor Miran Hladnik) sta vzeti iz slovenske Wikipedije. Za večino fotografij nimamo podatkov o avtorjih, zato v nadaljevanju navajamo le tiste avtorje fotografij, za katere je avtorstvo izpričano: avtor fotografije Alojza Gradnika je Avgust Berthold, fotografije Frana Bradača Josip Pogačnik, fotografije Vladimirja Levstika Viktor Kunc, fotografije Boža Voduška pa Miloš Švabič. Marjan Kukec je avtor fotografij Janeza Menarta, Mateja Bora, Ivana Minattija, Vena Tauferja in Borisa A. Novaka. Avtor fotografij Janeza Gradišnika in Draga Bajta je Tihomir Pinter. Avtor fotografije Toneta Pavčka je Franc Očepek, Vitala Klabusa Ljubo Vukelič, Srečka Fišerja Nina Medved, Gorazda Kocijančiča Vid Ponikvar, Vlaste Pacheiner Klander Jan Ciglencečki, Andreja E. Skubica Mankica Kranjec, Suzane Koncut Domen Pal in Nika Koširja Alenka Bole Vrabec.

Kazalo

Nike Kocijancič Pokorn

UVOD V DRUGO KNJIGO ZGODOVINE SLOVENSKEGA LITERARNEGA
PREVODA – SLOVENSKA LITERATURA V DIALOGU S TUJINO 606

Tamara Mikolič Južnič

PREVODNE IZMENJAVE 611

Simon Zupan in Melita Koletnik

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z ANGLEŠČINO 615

Amalija Maček

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z ARABŠČINO IN PERZIJSČINO 631

Namita Subiotto in Biserka Bobnar

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z BOLGARŠČINO 645

Jana Šnytová

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S ČEŠČINO 657

Nike K. Pokorn

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S FRANCOŠČINO 669

David Movrin

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z JEZIKOMA ANTIČNE KNJIŽEVNOSTI –
STARO GRŠČINO IN LATINŠČINO 693

Luka Repanšek in Nina Petek

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z INDIJSKIMI JEZIKI 717

Tamara Mikolič Južnič

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z ITALIJANŠČINO 731

Iztok Ilc

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z JAPONŠČINO 753

Mojca Pretnar

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S KITAJŠČINO 763

Judit Zágorec-Csuka

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z MADŽARŠČINO 777

Namita Subiotto in Biserka Bobnar

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z MAKEDONŠČINO 791

Julija Rozman, Tanja Žigon in Adriana Mezeg

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z NEMŠČINO 805

Đurđa Strsoglavac

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z OSREDNJEJUŽNOSLOVANSKIMI JEZIKI 827

Domen Krvina

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S POLJŠČINO 845

Blaž Podlesnik

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z RUŠČINO 859

Špela Sevšek Šramel

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S SLOVAŠČINO 875

Maja Šabec

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S ŠPANŠČINO 887

Tamara Mikolič Južnič in Nike K. Pokorn

PREVODNE VRZELI 901

Tamara Mikolič Južnič

PREVAJANJE PO ŽANRIH IN PREVAJANJE NACIONALNIH AVTORJEV 915

Benjamin Virc

SLOVENSKI PREVOD V TRKU Z GLASBENO UMETNOSTJO –
PREVAJANJE LIBRETOV, SAMOSPEVOV IN POPEVK 917

Milena M. Blažić in Kasilda Bedenk

ZGODOVINA PREVAJANJA PRAVLJIC V SLOVENŠČINO 935

Branko Gradišnik

PREVAJANJE FANTAZIJK 947

David Movrin

PREVAJANJE HOMERJA 963

Robert Grošelj

PREVAJANJE »TREH KRON« ITALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI: DANTE, PETRARCA
IN BOCCACCIO V SLOVENSKIH PREVODIH 977

Irena Prosenc

PREVAJANJE ITALIJANSKIH RENESANČNIH PESNIKOV 997

Marija Zlatnar Moe

PREVODI DEL WILLIAMA SHAKESPEARA NA SLOVENSKEM 1007

Robert Grošelj

PREVAJANJE MANZONIJA 1017

Tanja Žigon in Tone Smolej

PREVAJANJE GOETHEJA 1027

Miha Javornik

PREVAJANJE ALEKSANDRA SERGEJEVIČA PUŠKINA 1039

Marko Juvan

SVETOVLJENJE PREŠERNA IN SVETOVNI PREVODNI SISTEM 1051

Blaž Podlesnik

PREVAJANJE DOSTOJEVSKEGA 1071

Janž Snoj

PREVAJANJE SIENKIEWICZA 1081

Marija Zlatnar Moe

PREVODI DEL HENRIKA IBSENA NA SLOVENSKEM 1095

Robert Grošelj in Jerneja Umer Kljun

PREVAJANJE PIRANDELLA 1105

Nike K. Pokorn

PREVAJANJE CANKARJA 1115

Tina Mahkota in Aleš Pogačnik

PREVAJANJE JAMESA JOYCEA V SLOVENŠČINO 1129

Vid Snoj

PAUL CELAN V SVETOVNI LITERATURI IN SLOVENSKEM PREVODU 1141

Tamara Mikolič Južnič

STATUS LITERARNIH PREVAJALCEV IN POGOJI DELA 1159

PROFILI VIDNEJŠIH PREVAJALCEV 1167

Agnes Pisanski Peterlin in Nike K. Pokorn

UVOD 1169

Janko Trupej

OTON ŽUPANČIČ 1173

Jerneja Umer Kljun
ALOJZ GRADNIK 1177

Aleš Maver
FRAN BRADAČ 1182

Aleš Maver
ANTON SOVRÈ 1186

Zarja Vršič
VLADIMIR LEVSTIK 1191

Tadej Pahor
IZIDOR CANKAR 1195

Tadej Pahor
FRAN ALBREHT 1199

Tadej Pahor
JOSIP VIDMAR 1204

Jerneja Umer Kljun
BOŽIDAR BORKO 1209

Zarja Vršič
KAREL DOBIDA 1214

Janž Snoj
FRANCE VODNIK 1218

Agnes Pisanski Peterlin
SILVESTER ŠKERL 1223

Tadej Pahor
BOŽO VODUŠEK 1227

Zarja Vršič
MILE KLOPČIČ 1230

Tadej Pahor
TONE POTOKAR 1235

Melita Koletnik
MIRA MIHELIČ 1238

Simon Zupan
MATEJ BOR 1244

Janko Trupej
JANKO MODER 1248

Zarja Vršič
RADOJKA VRANČIČ 1253

Janko Trupej
JANEZ GRADIŠNIK 1257

Amalija Maček
NIKO KOŠIR 1261

Tjaša Mohar
IVAN MINATTI 1264

Tomaz Onič in Tjaša Mohar
TONE PAVČEK 1269

Janko Trupej
JANEZ MENART 1273

Aleš Maver
KAJETAN GANTAR 1279

Zarja Vršič
VITAL KLABUS 1283

Janž Snoj
VLASTA PACHEINER KLANDER 1288

Jerneja Umer Kljun
VENO TAUFER 1293

Jerneja Umer Kljun
FRANE JERMAN 1299

Aleš Maver
PRIMOŽ SIMONITI 1302

Urša Vogrinc Javoršek
MARIJA ELIZABETA JAVORŠEK 1306

Janž Snoj
MARJAN POLJANEC 1309

Zarja Vršič
ALEŠ BERGER 1311

Zarja Vršič

DRAGO BAJT 1316

Janž Snoj

MIHA AVANZO 1321

Tomaž Onič

MARJAN STROJAN 1324

Nina Brezar

UROŠ KALČIČ 1329

Melita Koletnik

SREČKO FIŠER 1332

Nike K. Pokorn

BORIS A. NOVAK 1336

Jerneja Umer Kljun

VESNA VELKOVRH BUKILICA 1340

Jerneja Umer Kljun

VASJA BRATINA 1344

Nike K. Pokorn

GORAZD KOCIJANČIČ 1347

Katarina Čobec

SUZANA KONCUT 1352

Jerneja Umer Kljun

ANDREJ E. SKUBIC 1355

Melita Koletnik

NADA MARIJA GROŠELJ 1359

STVARNO KAZALO 1363

IMENSKO KAZALO 1367

UVOD V DRUGO KNJIGO ZGODOVINE SLOVENSKEGA LITERARNEGA PREVODA – SLOVENSKA LITERATURA V DIALOGU S TUJINO

Nike Kocijančič Pokorn
Univerza v Ljubljani

*Pod sivo Triglavsko steno
počivamo.
Naše misli: onstran.*

(Srečko Kosovel, »Srce v alkoholu«, Integrali '26)

V prvi knjigi *Zgodovine slovenskega literarnega prevoda* smo poskušali orisati vlogo literarnega prevoda v razvoju in konsolidaciji slovenske literature in slovenskega knjižnega jezika. V drugi knjigi se podrobneje posvečamo kulturni in literarni izmenjavi s posameznimi jezikovnimi področji, prevodoslovni predstavitvi prevajanja izbranih nacionalnih avtorjev in osrednjih avtorjev svetovne književnosti ter predstavitvi izbranih slovenskih literarnih prevajalcev.

V *Zgodovini* predstavljene tuje literature, ki so stopale v dialog s slovensko, so v prvi vrsti literature in kulture, ki obkrožajo slovensko etnično območje (tj. literature, pisane v nemškem, italijanskem, hrvaškem in madžarskem jeziku), zatem literature, ki glede na globalno distribucijo moči in vpliva v svetovnem literarnem sistemu zavzemajo osrednji položaj, kot sta na primer literaturi v angleškem in francoskem jeziku, ter literature, s katerimi imamo daljšo prevodno tradicijo (sem smo uvrstili orise prevajanja iz npr. latinskega in grškega jezika ter izmenjave s češko in rusko literaturo). Dodali smo še druga jezikovna področja, nekatera tudi geografsko oddaljenejša, ki pa so vseeno dejavno stopala v dialog s slovensko kulturo in tvorno vplivala na razvoj slovenske literature, jezika in kulture. Predstavitve posameznih kulturnih in literarnih izmenjav zaključuje prispevek, v katerem so opisane pobude za ustvarjanje prevodnih vezi s posameznimi jezikovnimi skupnostmi in nekatere, bolj ali manj presenetljive, vrzeli v prevodni izmenjavi.

Naslednji razdelek druge knjige je namenjen predstavitvi prevajanja izbranih avtorjev, ki jih posamezne literature pojmujejo kot nacionalne avtorje, tj. kot tiste avtorje, ki so po prepričanju izvornih bralcev v svojem literarnem ustvarjanju izrazili težnje in značaj

svojega naroda (npr. Aleksander Puškin in France Prešeren), ali pa avtorje, ki so bistveno vplivali na razvoj svetovne literature (npr. William Shakespeare in Paul Celan). Zavedamo se, da je izbor arbitraren in ne vsebuje številnih osrednjih avtorjev, ki bi to zaslužili, vendar nas je pri izbiri vodilo tudi vprašanje, ali je bilo prevajanje del posameznega avtorja deležno intenzivnejše slovenske prevodoslovne obravnave. Upamo, da bodo te kratke predstavitve spodbudile raziskovalce, da podrobneje pregledajo in ovrednotijo tudi prevode del drugih avtorjev, ki jih v svoj izbor nismo uvrstili.

Monografijo zaključujejo kratki portreti izbranih prevajalk in prevajalcev. Kot pri predstavitvi prevajanja del nacionalnih in osrednjih avtorjev v slovenščino smo tudi v tem razdelku morali narediti izbor, ki ga skupaj s kriteriji podrobneje pojasnjujeva z Agnes Pisanski Peterlin v uvodu v ta, zadnji razdelek *Zgodovine*. Posledica izbora je bila, da, žal, mnoge pomembne prevajalke in številni prevajalci niso posebej predstavljeni. To smo poskušali vsaj deloma ublažiti s tem, da so nekateri izmed njih omenjeni v posameznih predstavitev izmenjav z izbranimi jeziki, čeprav bi si morda zaslužili podrobnejši samostojni oris. Tem pomanjkljivostim navkljub vseeno upamo, da naša predstavitev ne bo zadnja, temveč bo spodbudila izoblikovanje še drugih, celovitejših portretov prevajalk in prevajalcev – teh pomembnih poustvarjalk in poustvarjalcev – ki dejavno in pomembno vplivajo na razvoj in oblikovanje slovenske identitete, kulture in literature ter omogočajo slovenski družbi, da zasliši glasove iz tujine in z mislimi seže onkraj »sive Triglavske stene«.

PREVODNE IZMENJAVE

Tamara Mikolič Južnič
Univerza v Ljubljani

Literarnoprevodne izmenjave med kulturami so lahko intenzivne in stalne ali pa šibke in sporadične, včasih pa se stiki med različnimi literarnimi sistemi tudi ne vzpostavijo. To dinamiko lahko opišemo s pojmom svetovni prevodni sistem, ki ga je v prevodoslovje vpeljal Johan Heilbron (2000).

Svetovni prevodni sistem temelji na socioloških teorijah, ki so nastale pod vplivom Wallersteinove (2006) teorije o svetovnih sistemih, v skladu s katero se svet na podlagi nadnacionalne delitve dela razdeli na centralne, polperiferne in periferne države. Razlagalno moč te teorije so kmalu prepoznali prevodoslovci: eden zgodnejših je bil Itamar Even-Zohar (1990), ki je razvil polisistemsko teorijo. Pomemben vpliv na sociološko orientirane prevodoslovne študije je imel tudi Pierre Bourdieu (1986) s svojo teorijo simbolnih oblik, ki je močno vplivala na razumevanje razmerij med centralnimi in perifernimi kulturami in jeziki. Na podlagi njegove analize je nastal svetovni literarni sistem Pascale Casanova (2002), pa tudi svetovni jezikovni sistem Abrama De Swaana (1993).

Heilbron (2000) je v svojem razmišljanju o odnosih med centrom in periferijo pri knjižnem prevajanju šel še korak dlje in svojo teorijo o svetovnem prevodnem sistemu utemeljil na obsegu knjižnega prevajanja v druge jezike (in ne na primer na številu govorcev ali politični, ekonomski ali kulturni moči države). Na podlagi Heilbronovega modela lahko torej svetovne jezikovne skupine razdelimo v štiri skupine. Na vrhu piramide najdemo hipercentralni jezik, angleščino, prevodi iz katere zavzemajo najmanj 40 % vseh knjižnih prevodov na svetu (ponekod celo do 70 %). Na drugem mestu so centralni jeziki, ki zavzemajo vsak približno 10–12 % svetovnega knjižnega trga prevodov – dandanes v tej skupini najdemo francoščino in nemščino, do propada Sovjetske zveze pa je sem spadala tudi ruščina. Tretja skupina zajema polperiferne jezike z 1–3-odstotnim deležem svetovnega prevodnega trga in vključuje jezike, kot so španščina, italijanščina,

danščina, švedščina, poljščina, češčina in ruščina. Zadnja, najbolj množična skupina so periferni jeziki, ki ne dosegajo 1 % svetovnega tržišča; med njimi najdemo tudi jezike, kot so kitajščina, arabščina ali portugalsščina, ki kljub velikemu številu govorcev zasedajo obrobno mesto v svetovnem prevodnem sistemu, saj se iz teh jezikov prevaja razmeroma malo. Seveda v zadnjo, periferno skupino sodi tudi slovenščina.

Mesto, ki ga jezikovna skupina zavzema v svetovnem prevodnem sistemu, vpliva na prevodne izmenjave na različne načine, od makro- do mikroravni (Zlatnar Moe, Žigon in Mikolič Južnič 2015, 121–124). Na makroravni se odraža skozi jezike, s katerimi je izmenjava glede na položaj večja ali manjša: v skladu s Heilbronovim (2000) modelom imamo trenutno največje izmenjave z angleščino, ki je hipercentralni jezik, zatem sledita nemščina in francoščina, ki sta kot centralna jezika z bogatim kulturnim kapitalom skozi prevode znatno vplivala in še vedno vplivata na slovensko literarno polje. Prevajanje iz polperifernih jezikov se večinoma ujema z omenjenim modelom, čeprav so na tej ravni že opazni tudi lokalni vplivi (gl. Zlatnar Moe, Žigon in Mikolič Južnič 2015, 36): drži, da se v slovenščino veliko prevaja npr. iz italijanščine, španščine in švedščine, vendar so precej pri vrhu tudi jeziki bivše skupne države Jugoslavije (hrvaščina, srbsščina, bosanščina, črnogorščina), zlasti če nanje gledamo kot na enotno skupino.

Izbor jezikov, ki smo jih vključili v pričujoči pregled literarnoprevodnih izmenjav, je tako rezultat teoretičnega premisleka o vlogi jezikov, pa tudi pragmatičnih možnosti danega trenutka. Če pri vključevanju (hiper)centralnih jezikov ni bilo dvomov, je bil izbor (pol)perifernih pogojen z različnimi dodatnimi kriteriji, kot so geografska in zgodovinska povezanost (vključili smo jezike vseh sosednjih držav in vseh jugoslovanskih republik), vpliv, ki so ga posamezne literature imele v slovenskem literarnem prostoru (npr. vpliv pravljic z Bližnjega Vzhoda), prevodoslovna obravnava, ki je je bila določena izmenjava deležna, ter nenazadnje razpoložljivost avtorjev, ki bi o določeni jezikovni kombinaciji pisali.

Poleg literarnoprevodnih izmenjav ta odsek vključuje še zaključni pregled prevodnih vrzeli, ki skozi odsotnost izmenjav zaznamujejo naš literarnoprevodni prostor. Tako kot za druge odseke knjige tudi v tem primeru velja, da naj bo izbor spodbuda za nadaljnje raziskovanje prevodnih tokov. Nazadnje velja omeniti, da med vire v posameznih poglavjih niso bili vključeni bibliografski podatki vseh omenjenih prevedenih del, saj bi v nasprotnem primeru število bibliografskih enot občutno povečalo obseg monografije.

Bibliografija

- Bourdieu, Pierre. 1986. »The Forms of Capital.« V *Cultural Theory: An Anthology*, uredila Szeman, Imre in Timothy Kaposy, 83–95. Oxford: Wiley-Blackwell.
- De Swaan, Abram. 1993. »The Emergent World Language System.« *International Political Science Review* 14, št. 3: 219–226.
- Even-Zohar, Itamar. 1990. »Polysystem Studies.« *Poetics Today* 11, št. 1: 1–268.
- Heilbron, Johan. 2000. »Translation as a cultural world system.« *Perspectives: Studies in Translatology* 8, št. 1: 9–26.
- Wallerstein, Immanuel. 2006. *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič. 2015. *Center in periferija. Razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z ANGLEŠČINO

Simon Zupan in Melita Koletnik
Univerza v Mariboru

1 Uvod

Prevajanje književnih besedil iz angleščine v slovenščino in iz slovenščine v angleščino (dalje: angleško-slovensko književno prevajanje) je bilo v zadnjih treh desetletjih predmet več znanstvenih razprav, še vedno pa ostaja želja po celoviti raziskavi o razsežnostih angleško-slovenskega književnega prevajanja od začetkov do danes. Pričujoče poglavje je poskus delne zapolnitve omenjene vrzeli. V njem so predstavljeni podatki o angleško-slovenskih prevodih v COBIB-u, vzajemni bibliografsko-kataložni bazi podatkov slovenskih knjižnic. Zaradi omejenega prostora poglavje kvantitativno in kvalitativno ni sinteza angleško-slovenskega književnega prevajanja, temveč oris poglavitnih značilnosti angleško-slovenskega književnega prevajanja, predvsem njegovega obsega, dinamike ter avtorjev in avtoric ter prevajalk in prevajalcev, ki so ga najbolj zaznamovali. V prvem delu so po kronološkem ključu obravnavani prevodi iz slovenščine v angleščino, v drugem prevodi iz angleščine v slovenščino, sklene pa se s kratko predstavitevijo prevodoslovnih študij s tega področja.

2 Metodologija

Analiza temelji na podatkih iz vzajemne bibliografsko-kataložne baze podatkov COBIB, skupnega kataloga slovenskih knjižnic, ki se dnevno posodablja, ob nastanku tega poglavja pa je bilo v njem več kot 5.750.000 zapisov. Presečni datum pri pridobivanju podatkov iz baze je bil 17. marec 2022.

V bazi smo s pomočjo ukaznega iskanja najprej poiskali zapise o angleško-slovenskih književnih prevodih in v prvo preglednico izvozili podatke o prevodih s

slovenščino kot izhodiščnim jezikom, v drugo pa slovenščino kot ciljnim jezikom.¹ Za vsak zapis je bil poleg osnovnih podatkov (npr. primarni avtor(ji), leto izida, naslov, kraj izida, založnik) na voljo podatek o literarni vrsti (npr. roman, poezija, drama), koda namembnosti (odrasli, otroci in mladina), UDK (npr. ameriška književnost, angleška književnost, književnost Commonwealtha) ter podatek o sekundarnem avtorstvu, tj. prevajalcu oziroma prevajalcih. Polliterarne vrste, kot so denimo eseji, potopisi, pisma, biografije in ljudsko slovstvo, v iskanje niso bile vključene. Težave pri obdelavi podatkov je povzročala neenotna oblika surovih podatkov, saj je bilo pri nekaterih zapisih ime prevajalca omenjeno za imenom urednika, pri drugih pred njim (ali pa podatek ni bil naveden), pri istih prevajalcih so v nekaterih zapisih navedeni podatki o letnici rojstva, v drugih ne; vse to je povzročalo težave pri obdelavi podatkov, še posebej pri kvantifikaciji prevodnih opusov, kjer avtorja zaradi velike količine podatkov dopušča možnost omejenih odstopanj od dejanskega stanja. Iz korpusa so bili izločeni tudi razmeroma pogosti podvojeni zapisi za isto literarno delo. Med literarnimi vrstami so bile iz analize izključene slikanice, ker praviloma obsegajo zelo malo besedila, ter (neobjavljene) radijske igre, scenariji in libreti. Izbori del (npr. kratkih zgodb, dram) so štel kot ena enota, saj bi iskanje vseh virov ter morebitno razvrščanje posameznih (npr. proznih, dramskih) del presegalo okvir raziskave. Ponatisi istega prevoda (vključno z morebitnimi posodobitvami, ki iz zapisov niso razvidni) so bili obravnavani kot en prevod. V analizo so bile vključene samo knjižne izdaje prevodov, saj so bibliografski zapisi o prevodih, objavljenih v periodiki, nepopolni.²

Po urejanju je korpus skupaj vseboval 544 zapisov o prevodih v angleščino in 8.984 o prevodih v slovenščino.

V nadaljevanju so uvodoma predstavljene splošne značilnosti vsakega od obeh podkorpusov, pri čemer so v obeh besedila po klasifikaciji COBIB žanrsko razdeljena na štiri skupine: poezija; proza; dramatika; ostalo, pri čemer zadnja skupina vključuje publikacije (npr. antologije), v katerih se pojavljajo mešane literarne vrste in pogosto tudi več prevajalcev. V posebnem stolpcu so prikazani podatki o deležu, ki ga znotraj korpusa vseh štirih skupin predstavljajo dela za otroke in mladino.

3 Prevajanje v angleščino

V Tabeli 1 je prikazano število književnih prevodov v angleščino, njihova struktura ter relativni deleži po žanrih.

1 Za pomoč pri pridobivanju podatkov iz baze COBIB se zahvaljujeva doc. dr. Emi Dornik z Instituta za informacijske znanosti v Mariboru.

2 Za ilustracijo: do konca prve svetovne vojne je bilo v slovenskih časnikih in revijah v prevodu objavljenih vsaj 13 kratkih zgodb Edgarja Allana Poeja (Zupan 2016, 123), vendar v bazi COBIB podatkov o teh (in številnih drugih) prevodih ni.

Tabela 1: Prevodi v angleščino

OBDOBJE	POEZIJA	(%)	PROZA	(%)	DRAMATIKA	(%)	DRUGO	(%)
od 1945	0	0,00	3	75,00	1	25,00	0	0,00
1946–1991	29	52,73	20	36,36	6	10,91	0	0,00
1992–2021	195	40,21	246	50,72	30	14,00	14	2,89
	224	41,18	269	49,45	37	6,80	14	2,57

OBDOBJE	SKUPAJ	(%)	OTR. IN ML.	(%)
od 1945	4	0,74	0	0,00
1946–1991	55	10,11	7	12,73
1992–2021	485	89,15	85	17,53
	544	100,00	92	16,91

Kot je razvidno iz preglednice, skoraj polovico vseh prevodov (49,45 %) predstavljajo prevodi proze in le nekaj odstotkov manj (41,18 %) prevodi poezije; dramskih prevodov je le 6,80 odstotka. Od 544 del jih je bilo nekaj manj kot 17 odstotkov namenjenih otrokom in mladostnikom.

Do konca druge svetovne vojne so skupaj izšli le štirje prevodi v obliki monografskih publikacij, kar je manj kot odstotek vseh naslovov v celotnem obravnavanem obdobju: najprej 1926 v ZDA prvi prevod Cankarjevega *Hlapca Jerneja in njegove pravice*, ki mu je – zanimivo – čez štiri leta sledil nov prevod istega besedila še v Veliki Britaniji – prevajalca sta bila Yeras Sidonie in Sewell Grant, nato pa 1931 še Levstikov roman *Gadje gnezdo* v prevodu Fanny Copeland. Predvojne prevode zaokrožuje prevod Bevkove enodejanke *V globini* iz leta 1936.

Med letoma 1945 in 1991 je bilo nato objavljenih skupaj 55 del, pri čemer velja omeniti, da več kot polovico predstavljajo prevodi poezije (52,73 %). V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja tako v prevodu izidejo prve zbirke s poezijo Prešerna, Gradnika in Župančiča. Dobra tretjina je prevodov proze (36,36 %), na začetku predvsem klasikov 19. stoletja (Jurčič, Levstik), dramskih besedil pa dobra desetina (10,91 %). Del za otroke in mladino je v tem obdobju nekaj manj kot 13 odstotkov. Po letu 1991 in slovenski osamosvojitvi začne število prevodov v angleški jezik strmo naraščati, saj v tem obdobju izide skoraj 90 odstotkov vseh prevodov. Tudi razmerje se opazno spremeni v prid proze, saj ta predstavlja že polovico vseh prevodov (50,72 %). Relativni delež poezije se zniža na dobrih 40 odstotkov, zniža pa se tudi relativni delež dramskih prevodov.

In kdo so bili najpogostejše prevajani slovenski avtorji? Po podatkih iz kataloga so bila do danes v angleščino prevedena dela okrog 300 slovenskih avtorjev; pri večini gre za

eno do dve besedili, avtorjev z več prevodi besedil v angleščino je precej manj. V spodnji preglednici so prikazani avtorji z vsaj petimi deli, prevedenimi v angleščino.

Tabela 2: Prevajanje v angleščino – avtorji

AVTOR	ŠTEVILO DEL	ŽANR
Evald Flisar	21	dramatika, proza
Tomaž Šalamun	20	poezija
Ivan Cankar	16	dramatika, kratka proza
Uroš Hrovat	13	otroška književnost
Drago Jančar	11	proza
Miha Mazzini	11	proza
Aleš Debeljak	7	poezija
France Prešeren	6	poezija
Iztok Osojnik	6	poezija
Aleš Šteger	6	poezija, proza
Srečko Kosovel	5	poezija
Andrej Blatnik	5	proza
Feri Lainšček	5	poezija, proza
Brane Mozetič	5	poezija, proza
Josip Osti	5	poezija
Edvard Kocbek	5	poezija

Podatki kažejo, da sta najpogostejše prevajana avtorja pisatelj in dramatik Evald Flisar ter pesnik Tomaž Šalamun. Iz Flisarjevega opusa, ki obsega več kot 40 del, je bilo v angleščino skupaj prevedenih 21 dramskih in proznih besedil. Pod prevode njegovih del sta največkrat podpisana David Limon (8) in Timothy Pogačar (6). Drugi najpogostejše prevajani avtor je pesnik Tomaž Šalamun, čigar opus v slovenščini skupaj prav tako presega 40 pesniških zbirk, od katerih jih je v angleščini izšla polovica. Za razliko od Flisarja je Šalamunove pesmi prevajalo več prevajalcev, med njimi so po tri zbirke prevedli Sonja Kravanja, Michael Biggins in Joshua Beckman. Tretji najbolj prevajani slovenski avtor je Ivan Cankar s skupaj 16 prevedenimi proznimi in dramskimi besedili.

Podatki kažejo, da pri prevodih v angleščino z izjemo Cankarja prevladujejo sodobni avtorji. To potrjujeta primera pesnika Srečka Kosovela, čigar poezija je v angleščini sicer dosegljiva v petih izdajah, pri čemer je prva zbirka v prevodu izšla šele 1989, ostale pa po letu 1991, in še bolj Edvarda Kocbeka, ki je postal v angleščini dosegljiv konec osemdesetih let 20. stoletja. Prevodov slovenskih kanoničnih avtorjev iz 19. stoletja (npr. Josip Jurčič in Fran Levstik) pa tudi prve polovice 20. stoletja (npr. Alojz Gradnik, Ciril

Kosmač, Lili Novy in Vladimir Bartol) je v angleščini še precej manj. Posebej redki so prevodi del slovenskih avtoric.

In kdo so najvidnejši in najbolj plodoviti prevajalci v angleščino? V naslednji preglednici so navedeni tisti, ki so v angleščino prevedli najmanj pet del:

Tabela 3: Izbrani prevajalci v angleški jezik

AVTOR	ŠTEVILO DEL	ŽANR
Michael Biggins	22	proza, poezija
Erica Johnson Debeljak	22	proza, poezija, otroška književnost
David Limon	11	proza
Maja Visenjak Limon	10	proza
Rawley Grau	9	proza
Sonja Kravanja	8	poezija
Ana Jenikar	7	poezija
Timothy Pogačar	7	proza
Elza Jereb in Alsdair McKinnon	6	proza
Nada Grošelj	5	poezija, proza
Brian Henry	5	proza
Alan McConnell Duff	5	proza, poezija
Tamara Soban	5	proza

Izstopata prevajalca ameriškega rodu Michael Biggins in Erica Johnson Debeljak. Čeprav imata podobno obsežen prevodni opus, se v marsičem razlikujeta. Biggins, ki živi v ZDA, sodi med najbolj uveljavljene sodobne slovensko-angleške prevajalce in je tudi prejemnik Lavrinove nagrade. Zanj je značilno, da prevaja izključno kanonična dela za odrasle, in to dela različnih avtorjev (npr. Bartol, Cankar, Jančar, Šalamun itd.). Johnson Debeljak, ki živi v Sloveniji, pogosteje prevaja mladinsko literaturo istega avtorja (Uroš Hrovat), hkrati pa tako starejše (Ivan Cankar) kot sodobne avtorice (Breda Smolnikar). Med prevajalci poezije velja omeniti Ano Jelnikar, ki (so)prevaja skoraj izključno poezijo sodobnih slovenskih avtorjev (npr. Mete Kušar, Uroša Zupana).

Kot je razvidno iz preglednice, sta deleža maternih in nematernih govorcev angleščine med prevajalci podobna.

4 Prevajanje v slovenščino

V Tabeli 4 je prikazano število književnih prevodov v slovenščino, njihova struktura ter relativni deleži po žanrih.

Tabela 4: Prevodi v slovenščino - zbirno

OBDOBJE	POEZIJA	(%)	PROZA	(%)	DRAMATIKA	(%)	DRUGO	(%)
od 1945	5	2,01	217	87,15	27	10,84	0	0,00
1946–1991	58	2,79	1805	86,70	205	9,85	14	0,67
1992–2021	170	2,56	6218	93,46	248	3,73	17	0,26
	233	2,59	8240	91,72	480	5,34	31	0,35

OBDOBJE	SKUPAJ	(%)	OTR. IN ML.	(%)
od 1945	249	2,77	35	14,06
1946–1991	2.082	23,17	220	10,57
1992–2021	6.653	74,05	1.809	27,19
	8.984	100,00	2.064	22,97

Po podatkih v bazi COBIB je bilo iz angleščine v slovenščino doslej prevedenih nekaj manj kot 9.000 del, tako da statistično razmerje med številom prevodov iz slovenščine v angleščino in obratno znaša približno 1 : 16. Prevodna korpusa se razlikujeta tudi po strukturi. V primerjavi z angleščino so se v slovenščino precej pogostejše prevajala prozna besedila, ki predstavljajo več kot devet desetih vseh prevodov (v angleščino 49,45 %); dramska besedila predstavljajo dobrih pet odstotkov prevodov, prevodov poezije pa je nekaj več kot poltretji odstotek. Prevodov del za otroke in mladino je dobra petina vseh naslovov.

Razlike so opazne tudi pri zvrsteh prevodnih besedil. Delež proze pri prevajanju v slovenščino je v vseh obdobjih skoraj 90-odstoten. Dramska besedila so do leta 1945 predstavljala dobro desetino vseh prevodov, vendar se ta delež nato vztrajno manjša in po letu 1991 upade na manj kot štiri odstotke. Razlike je mogoče ugotoviti tudi v prevodni produkciji za otroke in mladino. Potem ko so ti prevodi do konca druge svetovne vojne šteli dobrih 14 odstotkov vseh prevodov, v obdobju do leta 1991 njihov delež najprej upade na vsega tri odstotke, v zadnjih treh desetletjih pa poskoči na dobrih 27 odstotkov. Upoštevati je sicer treba, da je v absolutnih vrednostih to več kot 1.800 naslovov, kar je skoraj toliko, kot je znašalo skupno število vseh prevodov v slovenščino (2082) v obdobju med letoma 1945 in 1991.

Kot najstarejši prevod v slovenščino je v katalogu navedena priredba enodejanke *Filozof: Šaloi gra po angleškej* iz leta 1864, ki jo je poslovenil pesnik, dramatik, skladatelj in politik Miroslav Vilhar, pri čemer avtor angleške predloge ni naveden (Slogi, b. d.). Tri leta pozneje je izšel prevod Byronove pripovedne pesmi z naslovom *Maze pa Jovan: hetman ukrajnski dōbe Petra Vēlikega*, ki jo je »slobodno pel in pomnožil« pesnik Jovan Vesel Koseski. Najstarejše prozno besedilo, ki temelji na angleški predlogi, pa je roman *Župnik Wakefeldski* (v izvirniku *The Vicar of Wakefield*) angleško-irskega pisca Oliverja Goldsmitha, ki ga je prevedel Janez Jesenko in je izšel 1876 v založništvu Josipa Jurčiča.

Omenjeni trije primeri razkrivajo, da so v začetnem obdobju pri prevajanju pomembno vlogo pogosto igrali prevajalci, ki so bili sami literati. Ob Koseskem in Jurčiču, ki je prevajanje podpiral kot založnik, že pred prvo svetovno vojno med prevajalci v slovenščino najdemo tako Ivana (Shakespeare) kot Izidorja Cankarja (Upton Sinclair), kmalu pa tudi Župančiča (Shakespeare, Dickens) in Vladimirja Levstika (Doyle), pri čemer velja omeniti, da so zgodnji prevodi iz angleščine nastali prek tretjega jezika, še posebej nemščine, kot je denimo prevajal tudi Ivan Cankar. Tudi po drugi svetovni vojni med prevajalci najdemo številne, ki so hkrati ustvarjali avtorska dela v slovenščini (npr. Mira Mihelič, Jože Udovič, Veno Taufer).

In kdo so avtorji, katerih dela so se prevajala v slovenščino? V korpusu se skupaj pojavi več kot 3.300 imen, od česar je približno 61 % (2018) avtorjev zastopanih z enim prevodnim besedilom, 15 % (505) z dvema, preostali, slaba četrtina (24 %), pa s prevodom treh ali več del. Ob visokem številu avtorjev je zanimiv pogled na seznam petdesetih najpogostejše prevajanih (Tabela 5).

Tabela 5: Avtorji, katerih dela so najpogostejše prevajana v slovenščino

AVTOR	ŠTEVILO DEL	ŽANR
Barbara Cartland	297	proza
Adam Blade	86	mladinska književnost
James Patterson	67	proza
Agatha Christie	66	proza
Nora Roberts	52	proza
Arthur Conan Doyle	50	proza
Enid Blyton	50	otroška književnost
Daisy Meadows	49	otroška književnost
William Shakespeare	46	dramatika, poezija
Edgar Wallace	46	proza, dramatika
Victoria Holt	42	proza
Jack London	41	proza
Alan MacDonald	36	otroška književnost
Danielle Steel	33	proza
Vivian French	31	otroška književnost
Pearl S. Buck	29	proza
Francesca Simon	27	otroška književnost
Marilyn Kaye	27	mladinska književnost
Peggy Gaddis	27	proza
R. L. Stine	26	mladinska književnost
Roald Dahl	26	otroška, mladinska književnost

AVTOR	ŠTEVILO DEL	ŽANR
Sophie Kinsella	24	proza
Edgar Rice Burroughs	24	proza, mladinska književnost
Lisa Kleypay	23	proza
John Grisham	23	proza
Katherine Applegate	23	otroška književnost
Walt Disney	23	otroška književnost
Stephen King	22	proza
Marie Force	22	proza
Jude Deveraux	22	proza
Sally Rippin	21	otroška književnost
John Steinbeck	21	proza
Simon Scarrow	21	proza
C. S. Lewis	21	mladinska književnost, proza
Mary Higgins Clark	21	proza
Mary Pope Osborne	20	otroška književnost
Jeff Kinney	19	otroška književnost
Jill Green	19	proza
Charles Dickens	18	proza
Cressida Cowell	18	otroška književnost
Ann Bryant	18	mladinska književnost
Samantha Young	17	proza
Harold Robbins	17	proza
Nicholas Sparks	17	proza
Mary March	17	proza
Stephanie Laurens	17	proza
Henry Rider Haggard	17	proza
Julie Garwood	17	proza
Zane Grey	17	proza
Joan Camm	17	proza

Podatki potrjujejo, da se v slovenščino daleč najpogosteje prevaja proza, saj je med 50 avtorji na seznamu kar 49 takih, ki pretežno pišejo prozo, bodisi za odrasle bodisi za otroke in mladino. Izjema so dramska dela in soneti Williama Shakespeara, ki so v slovenščini doslej doživeli že več kot 45 različnih izdaj. Na zgornjem seznamu je kar 36 odstotkov piscev otroške in mladinske književnosti. Ker v celotnem korpusu prevodov v slovenščino delež otroške in mladinske književnosti znaša blizu 23 odstotkov, se zdi, da imajo ob uspešnem vstopu v slovenski literarni sistem avtorji tovrstne literature več

možnosti, da bodo prevedena tudi njihova druga dela. Na to kaže primer serije britanskih fantazijskih romanov za mladino avtorja »Adama Blada«. Gre za psevdonim, za katerim se skriva več piscev, ki so od leta 2007 izdali že več kot 130 pri mladih bralcih priljubljenih romanov (James, b. d.), v slovenščino jih je bilo doslej prevedenih 86.

Med tridesetimi pisci proze za odrasle je na vrhu seznama le peščica klasikov, sicer pa močno prevladuje žanrska literatura. Izstopajoč primer je angleška pisateljica Barbara Cartland, ki naj bi bila podpisana pod več kot 700 ljubezenskih romanov (Barbara Cartland, b. d.). Od tega jih je bilo od srede devetdesetih let 20. stoletja v slovenščino prevedenih skoraj 300, pod prevode pa je podpisanih 21 različnih prevajalk oziroma prevajalcev.

Na vrhu seznama je kanoničnih avtorjev manj tudi zato, ker praviloma objavljajo redkeje kot pisci žanrske literature. Tako je ob Shakespearu na zgornjem seznamu še John Steinbeck, avtor 30 del, od katerih sta v slovenskem prevodu izšli dve tretjini (med prevajalci so bili npr. Ciril Kosmač, Alenka Moder Saje, Janko Moder in Zdravko Duša). Podoben primer je Charles Dickens, ki je v angleščini objavil več kot 20 romanov in zbirk kratke proze (podatki se razlikujejo), v slovenščini pa je vključno s ponatisi izšlo vsaj 18 njegovih del (prevajali so ga med drugim Mira Mihelič, Josip Vidmar in Fran Bradač). S po 16 knjižnimi izdajami sta v slovenščini na voljo tudi Mark Twain (po drugi svetovni vojni so ga denimo prevajali Janez Gradišnik, Nada Šumi in Branko Gradišnik) in Oscar Wilde (prevajali so ga Alojz Gradnik, Josip Vidmar in Mira Mihelič). Kljub prevladi žanrske literature lahko ugotovimo, da se v slovenščino še vedno prevaja tudi zahtevnejša literatura, kar dokazujejo prejemniki nagrad, kot je Nobelova nagrada za književnost (v zadnjih letih npr. Kazuo Ishiguro ali Alice Munro).

Podatki tudi kažejo, da se poezija v slovenščino prevaja redkeje kot v angleščino. Čeprav so prvi prevodi posameznih pesmi iz angleščine nastali že vsaj v prvi polovici 19. stoletja (glej Stanovnik 1990 o prvih prevodih Byronove poezije izpod peres Prešerna, Koseskega in Stritarja), je prvi prevod poezije v knjižni obliki, antologija *Listič iz angleške lirike* v prevodu Gregorja (Griše) Koritnika, po podatkih v katalogu izšel 1929. Brez antologij so bili do danes v knjižni obliki objavljeni prevodi najmanj 175 pesnic in pesnikov, ki pišejo v angleškem jeziku. Pri poeziji, ki za razliko od žanrske proze ne zasleduje tržne privlačnosti, ne preseneča, da so po številu prevodov v vrhu uveljavljeni britanski in ameriški pesniki, nekateri tudi z več knjižnimi izdajami. Lord Byron, Walt Whitman in John Ashberry, denimo, so dostopni v petih različnih izdajah, Percy Bysshe Shelley ter William Shakespeare pa v štirih. S po tremi zbirkami so zastopani še Ted Hughes, Geoffrey Chaucer, William Butler Yeats, Leonard Cohen in Allen Ginsberg. V slovenščino sta prevedeni tudi po dve zbirki pesmi pesnic Emily Dickinson in Sylvia Plath ter prejemnice Nobelove nagrade za književnost 2020 Louise Glück. Preostalih 130 pesnikov in pesnic je v slovenščini zastopanih s po eno zbirko.

V naslednji preglednici so zbrani podatki o 35 prevajalkah in prevajalcih z največ knjižnimi prevodi v slovenščino.

Tabela 6: 35 prevajalk in prevajalcev, ki so prevedli največ del iz angleščine

PREVAJALEC	ŠTEVILO DEL	ŽANR
Ljubica Karim Rodošek	182	proza
Irena Bohinc Remškar	139	proza
Tina Mahkota	85	dramatika, proza
Janko Moder	85	proza
Neža Kralj	80	proza
Branko Gradišnik	73	proza, dramatika
Lojze Pleš	69	proza
Mojca Svetičič	65	proza
Mateja Križan	60	proza
Suzana Pečnik	60	proza
Katja Jeraj Valentinčič	60	proza
Alenka Perger	60	proza
Danijel Šmon	59	proza
Dušanka Zabukovec	59	proza
Alenka Moder Saje	58	proza
Mitja Volčič	53	proza
Jože Fistrovič	53	proza
Miro Mrak	52	proza
Andreja Potočnik	52	proza
Mira Mihelič	51	proza, dramatika
Anja Bakan	49	proza
Miriam Drev	49	proza
Lidija Kreft	48	proza
Marko Bogataj	48	proza
Irma Kukovič	48	proza
Nina Antosiewicz Zupan	48	proza
Maja Lihtenvalner	48	proza
Ida Sternad	45	proza
Ferdinand Miklavc	45	proza
Jakob Kenda	44	proza, dramatika
Janez Lavtižar	43	proza
Jože Stabej	43	proza
Miha Avanzo	41	proza
Uroš Kalčič	41	proza
Zdravko Duša	40	dramatika, proza
Vera Čertalič	39	proza

Preglednica potrjuje številčno ugotovitev, da se v slovenščino daleč največ prevaja proza, še posebej žanrska književnost. Na vrhu močno izstopata prevajalki ljubezenskih romanov in fantazijske mladinske literature, ki pa sta z vidika prevajalskih priznanj in nagrad stanovsko neprepoznalni in ju tudi ne najdemo med prevajalci klasikov. Velja dodati, da njihovi prevodi praviloma izhajajo v samozaložbi oz. pri manjših, tržno naravnanih založbah. Vseeno je na seznamu več uveljavljenih prevajalcev kanoničnih del (npr. Moder, Gradišnik, Moder Saje, Fistrovič). Na seznamu sta tudi Tina Mahkota in Zdravko Duša, ki sodita med najbolj uveljavljene prevajalce besedil za oder. Ne preseneča, da na seznamu ni prevajalcev poezije, saj ti redko prevedejo po več celotnih zbirk ali izborov poezije. Med redke izjeme, ki pa se kljub temu niso uvrstili na zgornji seznam, sodi Venko Taufer, ki je prevedel več kot 10 zbirk in izborov britanske (Yeats, Larkin, Hill, Hughes, Thomas), ameriške (Pound, Stevens) in avstralske poezije (Murray).

5 Prevodoslovne razprave

Ob splošnih razpravah o prevajanju književnosti v slovenščino (npr. Ožbot 2001; Stanovnik 2005, 2012) je bilo v zadnjih desetletjih objavljenih veliko strokovnih in znanstvenih prevodoslovnih prispevkov o angleško-slovenskem književnem prevajanju. Na strokovnem področju velja izpostaviti Društvo slovenskih književnih prevajalcev, ki že od sedemdesetih let 20. stoletja kontinuirano izdaja zbornike in od leta 2007 revijo *Hieronymus*, vključno s prispevki o angleško-slovenskih prevodih. Še posebej v zadnjih treh desetletjih je bilo objavljenih tudi več deset znanstvenih člankov in delov monografij s tega področja, ki naslavljajo različne vidike, denimo problematiko prevajanja angleško-slovenskih kulturnospecifičnih (Grahek Križnar 2009; Čerče 2012; Mohar 2016), žanrskih (Onič 2003; Vogrinc Javoršek 2014) ali stilističnih prvin (Grošelj 2004; Zupan 2016), recepcijo izbranih avtorjev in del (Mozetič 1995; Zlatnar Moe 2005; Trupej 2015) ali prevajalskih strategij (Kaloh Vid 2022). Omeniti velja tudi vsaj šest znanstvenih monografij s tega področja. Prva med njimi je bila *Književni prevod* (Grosman idr. 1997), ki poleg splošnih vprašanj o položaju književnega prevoda v medkulturnem položaju obravnava slogovne in kulturnospecifične posebnosti prevajanja del nekaterih britanskih in ameriških avtorjev in je v devetdesetih letih pomenila nadgradnjo filoloških raziskav ter pomemben korak pri uveljavitvi literarnega prevodoslovja v slovenskem prostoru. Uroš Mozetič (2000) je tri leta pozneje objavil poglobljeno razpravo o slogovnih značilnostih slovenskega prevoda Joyceovih *Dublinersov*, ki ji je sledila odmevna študija mednarodno najbolj prepoznavne slovenske prevodoslovke Nike Kocijančič Pokorn (2005) o prevajanju književnosti v nematni jezik. V podobnih intervalih so nato izšle še razprave Darje Mazi-Leskovar (2011) o prevodih ameriške in slovenske mladinske proze, v zadnjih letih pa skoraj sočasno še dve monografiji o prevajanju dramatike: Tomaž Onič (2017) je objavil stilistično analizo slovenskih prevodov dram Williamsa, Albeeja in Pinterja,

Marija Zlatnar Moe (2018) pa je temeljito preučila prevodne norme in strategije na primeru šestih prevodov Shakespearovega *Hamleta* v slovenščino.

6 Zaključek

Analiza podatkov iz bibliografsko-kataložne baze COBIB je pokazala, da so trendi pri prevajanju književnosti v slovenščino in angleščino podobni. Do konca druge svetovne vojne je književnih prevodov v slovenščino in še posebej angleščino razmeroma malo, v naslednjih desetletjih pa začne njihovo število naraščati, še posebej po letu 1991, ko izide skoraj 90 odstotkov vseh prevodov v angleščino in nekaj manj kot 75 odstotkov vseh prevodov v slovenščino. Povečuje se tudi delež prevodnih besedil za otroke in mladino. Pri prevajanju v slovenščino je opazno, da po letu 1991 močno naraste delež žanrske literature, medtem ko pri prevajanju v angleščino razmeroma visok delež ohranjajo zahtevnejše literarne zvrsti, tudi po zaslugi podpornih mehanizmov ter programske podpore književnemu prevajanju v tuje jezike, kot kažeta primera zbirke *Litteræ Slovenicæ* Društva slovenskih pisateljev ali projekt *Cankar gre na zahod*. Pred drugo svetovno vojno in neposredno po njej izstopajo prevajalci, ki so tudi sami uveljavljeni književniki (Cankar, Župančič, Bor, Mihelič, Menart), od šestdesetih let 20. stoletja dalje pa postajajo prevajalke in prevajalci vse bolj prepoznavni zaradi svojih prevajalskih dosežkov (Moder, Gradišnik, Jakopin, Šuklje, Mahkota, Fišer, Biggins), kar se na institucionalni ravni kaže tudi v njihovih stanovskih priznanjih in nagradah.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajalska dejavnost v slovenski diaspori v ZDA med obema vojnama / Prevajanje Cankarja / Prevodi del Williama Shakespeara na Slovenskem / Odnos do temnopoltih v slovenskih literarnih prevodih / Prevedena slovenska književnost v Kanadi in Avstraliji / Prevajanje fantazijk

Bibliografija

- Barbara Cartland. b. d. »Biography.« Dostop 30. 3. 2023. <https://www.barbaracartland.com/biography>.
- Čerče, Danica. 2012. »(Ne)prevedljivost pogovornega jezika v delih Johna Steinbecka.« *Slavistična revija* 60, št. 2: 185–198. http://www.srl.si/sql_pdf/SRL_2012_2_04.pdf.
- Grahek Križnar, Nina. 2009. »What makes a literary translation obsolete?: contrastive analysis of culture-specific expressions in two translations of Jerome K. Jerome's Three Men in a Boat.« *ELOPE* 6, št. 1/2: 101–117. <https://doi.org/10.4312/elope.6.1-2.101-117>.
- Grosman, Meta, Uroš Mozetič, Barbara Simoniti, Tina Mahkota in Milena Milojević Shepard. 1997. *Književni prevod*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Grošelj, Nada. 2004. »Word order and markedness in a Slovenian poem and its English translation.« *ELOPE* 1, št. 1/2: 173–194. <https://doi.org/10.4312/elope.1.1-2.173-194>.
- James. b. d. »Interesting Facts About Adam Blade and the Beast Quest Books«. *Primary Facts*. Dostop 30. 3. 2023. <https://primaryfacts.com/1382/interesting-facts-about-adam-blade-and-the-beast-quest-books/>.
- Kaloh Vid, Natalia. 2022. »Paradije didaktičnih viktorijanskih verzov v slovenskih prevodih Aličinih dogodivščin v Čudežni deželi.« *Slavia Centralis* 15, št. 1: 233–248. <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/article/view/1852/1591>.
- Kocijancič Pokorn, Nike. 2005. *Challenging the traditional axioms: translating into a non-mother tongue*. Amsterdam: John Benjamins.
- Mazi-Leskovar, Darja. 2011. *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Mohar, Tjaša. 2016. »Translating Alice Munro: culture-specific terms as a translation challenge.« *Philologia* 14, št. 13/14: 97–104. http://philologia.org.rs/Files/broj_13-14.pdf.
- Mozetič, Uroš. 1995. »The impact of translation deviation upon the reception of Eugene O'Neill's plays in Slovenia.« V *American literature for non-American readers: cross-cultural perspectives on American literature*, uredila Meta Grosman, 123–138. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Mozetič, Uroš. 2000. *Problem pripovednega gledišča in žariščenja pri prevajanju proznih besedil*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Onič, Tomaž. 2003. »Problematika prevajanja komičnega v dramskih besedilih, specifična iger Harolda Pinterja.« *Vestnik* 37, št. 1/2: 391–405.
- Onič, Tomaž. 2017. *Slog v dramskem prevodu*. Maribor: Litera.
- Ožbot, Martina. 2001. »Problemi posredovanja slovenskih literarnih besedil v tuje kulture.« V *Prevajanje Prešerna: 26. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 388–394. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Slogi. b. d. »Miroslav Vilhar.« Slovenski gledališki inštitut. Dostop 30. 3. 2023. <https://www.slogi.si/publikacije/miroslav-vilhar-filozof/#top>.

- Stanovnik, Majda. 1990. »Slovenski prevodi Byronovih pesnitev v 19. stoletju.« *Primerjalna književnost*, 13, št. 2: 11–24.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://isllv.zrc-sazu.si/sites/default/files/9616568116.pdf>.
- Stanovnik, Majda. 2012. »Prevod – literarnozgodovinska stalnica in spremenljivka.« *Primerjalna književnost* 35, št. 3: 87–101.
- Trupej, Janko. 2015. »Recepcija štirih ameriških romanov in njihovih slovenskih prevodov v luči ideologije rasizma.« *Primerjalna književnost* 38, št. 2: 213–235.
- Vogrinc Javoršek, Urša. 2014. »Kontrastivni premiki – žanrski zamiki.« V *Prevodoslovno usmerjene kontrastivne študije*, uredili Agnes Pisanski Peterlin in Mojca Schlamberger Brezar, 248–267. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Zlatnar Moe, Marija. 2005. »Sprejemanje dramskih prevodov v slovenski družbi ali Hamlet in politika.« V *Beyond equivalence*, uredili Nike Kocijančič Pokorn, Erich Prunč in Alessandra Riccardi, 73–85. Gradec: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft.
- Zlatnar Moe, Marija. 2018. *Hamlet med Slovenci: recepcija in slogovne paradigme šestih slovenskih Hamletov*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Zupan, Simon. 2016. »Epistemic modality in translation: Poe's 'The fall of the House of Usher'«. *Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik* 41, št. 1: 5–24.

POVZETEK

Poglavje obravnava slovensko-angleško in angleško-slovensko prevajanje književnih del od srede 19. stoletja do danes na podlagi podatkov v vzajemni bibliografsko-kataložni bazi slovenskih knjižnic (COBIB). V njem so prikazane pogloblitve kvantitativne in kvalitativne značilnosti prevajanja v navedenem jezikovnem paru, predvsem njegov obseg, dinamika, avtorji in avtorice ter prevajalke in prevajalci, ki so ga najbolj zaznamovali, predstavljeni pa so tudi prevodoslovni prispevki o angleško-slovenskih prevodih.

Analiza prevodnih del iz COBIB-a je pokazala, da so trendi pri prevajanju književnosti v obe smeri podobni. Do konca druge svetovne vojne je književnih prevodov v slovenščino in še posebej v angleščino razmeroma malo, v naslednjih desetletjih pa začne njihovo število naraščati, še posebej v obdobju po slovenski osamosvojitvi. Pri prevajanju v slovenščino je opazno, da po letu 1991 močno naraste delež žanrske literature, medtem ko pri prevajanju v angleščino razmeroma visok delež ohranjajo zahtevnejše literarne zvrsti, tudi po zaslugi podpornih mehanizmov ter programske podpore književnemu prevajanju v tuje jezike. Vzporedno z obsežnejšo prevodno produkcijo se v zadnjih treh desetletjih močno poveča tudi število prevodoslovnih razprav o angleško-slovenskem književnem prevajanju.

ABSTRACT

The chapter examines Slovene-English and English-Slovene translation of literary works from the mid-19th century to the present day, based on the data in the Mutual Bibliographic and Cataloguing Database of Slovenian Libraries (COBIB). It presents the main quantitative and qualitative characteristics of translation in the above-mentioned language pair, especially its volume, dynamics, authors and translators who have influenced it the most, and it also presents translation studies articles on English-Slovene translations.

An analysis of translations included in COBIB has shown that the trends in the translation of literature in both directions are similar. Until the end of the Second World War, there were relatively few literary translations into Slovene and especially into English, but in the following decades the number of translations began to increase, especially in the period after Slovene independence. It is noticeable that the share of genre literature in Slovene translation has increased significantly since 1991, while the share of more challenging literary genres in English translation has remained relatively high, also thanks to support mechanisms and programme support for literary translation into foreign languages. In parallel with the increased production of translations, the number of translation studies on English-Slovene literary translation has also increased significantly over the last three decades.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z ARABŠČINO IN PERZIJSČINO

Amalija Maček
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Že samo dejstvo, da dva kulturnozgodovinsko sicer povezana, a jezikovno ne sorodna jezika s številnimi regionalnimi različicami in bogato literarno tradicijo obravnavamo skupaj, kaže na marginalno pozicijo prevajanja iz arabskega in perzijskega jezika pri nas. Ena od značilnosti zahodnega orientalizma po Edwardu Saidu je prav obravnavanje Bližnjega vzhoda kot homogene celote, kar dejansko ni. Said tudi zapiše, da Bližnji vzhod ni ločen ali pretirano oddaljen od Evrope, temveč gre za »imaginarno geografijo« (Said 1985, 90). Ta prostor tudi v zgodovini slovenskega prevajanja predstavlja slepo pego, ki je posledica usmerjenosti na Zahod, dominantne vloge nemškega jezika v preteklosti in angleškega jezika v sodobnih tokovih književnega prevajanja ter pomanjkanja poznavalcev arabske in perzijske književnosti. Izbor prevedenih del pogosto temelji na naključju oz. biografskih okoliščinah prevajalcev. Značilno je posredno prevajanje, predvsem ko gre za klasična dela arabske filozofije ali staroperzijskega pesništva. V sodobnem času je treba upoštevati, da so številni avtorji in avtorice s tega območja pobegnili na Zahod in pišejo v francoskem oz. katerem drugem jeziku.

Prispevek bo zgodovino prevajanja iz arabskega in perzijskega jezika v slovenščino umestil v teoretski okvir orientalizma, ki tendira k temu, da Drugega vselej vidi v njegovi (domnevno veličastni) preteklosti, ki jo dojema kot del lastne preteklosti (prim. Stangl 2004, 199: »v tujem prepoznavamo podobe lastne preteklosti«), le redko pa upošteva sodobno družbeno stvarnost. Celoten konstrukt Orienta je »tesneje povezan z zahodno ideologijo kot vzhodno geografijo« (Kontje 2007, 12) in »z vzpostavitevijo orientalskega 'Drugega' konstituira in stabilizira evropsko identiteto« (Polaschegg 2007, 53) kot nekaj superiornega. Slovenija kot država brez kolonialne preteklosti v recepciji bližnjevzhodne

književnosti ne kaže neke načelne vzvišenosti, žal pa veliko mero nepoznavanja, čeprav so v času Jugoslavije in gibanja neuvrščenih obstajali številni stiki z arabskim svetom. Ta nam ne bi smel biti tuj, saj se marsikateri orientalistični kliše pripisuje tudi Balkanu (Fleming 2009). Nenazadnje pa bi lahko roman *Alamut* slovenskega pisatelja Vladimirja Bartola brali kot čitanko orientalizma. Če upoštevamo še delovanje slovenskega arhitekta Antona Laščaka (1856–1946) v Egiptu ter pojav t. i. aleksandrink, lahko ugotovimo, da nam zgodovinsko gledano vsaj Egipt sploh ni tako tuj.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz arabske in perzijske literature v slovenščino in obratno

V preteklosti je recepcija bližnjevzhodne književnosti na območju sedanje Slovenije potekala prek francoščine in nemščine. V 20. stoletju je slovensko bralstvo poezijo in filozofijo Bližnjega Vzhoda pogosto spremljalo prek številnih srbskih ali hrvaških prevodov. V dvajsetih letih se že prevajajo pravljice iz *Tisoč in ene noči*. Leta 1962 zasledimo prevod *Perzijskih pravljic* Jožeta Dolenca, ki je izšel v zbirki Zlata ptica založbe Mladinska knjiga in vključuje tudi odlomek iz narodnega epa *Šahname* (Knjiga kraljev) avtorja Abu'l-Kasim Firduzija ter zanimivo uvodno študijo, v kateri prevajalec pojasnjuje indijsko-perzijsko tradicijo pripovedništva. V osemdesetih letih 20. stoletja lahko opazimo okrepljeno prisotnost arabskih in afriških romanov v zbirki Most Pomurske založbe, ki jo je urejal Jože Hradil in si prizadeval, da bi odkril pomembna dela z območja neuvrščenih držav, pozneje pa tudi širše. Omenimo lahko dela avtorjev, kot so al-Tayyib Salih, Sami Bindari in Abelhamid Benhadouga v prevodih Maje Kraigher, Alenke Stanič, Alenke Moder Saje in Janka Modra (izšla med 1982 in 1984). Pogosto so naslove predlagali prevajalci, ki so nanje naleteli naključno. Romani so se prevajali posredno iz angleškega ali francoskega jezika, ki je bil občasno celo izvirni jezik.

Po osamosvojitvi Slovenije je prišlo do prvih neposrednih prevodov iz arabskega jezika, za kar sta zaslužna zakonca Margit Podvornik Alhady in Mohsen Alhady ter nekoliko pozneje tudi Barbara Skubic. Arabska književnost je sedaj prisotna tako v otroških revijah, kot je *Ciciban*, arabska poezija v številnih literarnih revijah, *Literatura*, *Apokalipsa* in *Poetikon*. Med prevodi poezije naj omenimo antologijski izbor *Moderna arabska lirika*, ki je v prevodu zakoncev Alhady izšel v zbirki Aleph Centra za slovensko književnost leta 2006, ali *Zrcala odsotnosti* Faraja Bayrakdarja pri Beletrini leta 2016 ter izbor poezije priznanega palestinskega pesnika Mahmuda Darwisha ali Darviša z naslovom *Opisovanje oblakov* pri Mladinski knjigi leta 2014, obe knjigi v prevodu Barbare Skubic. Prevladujejo prevodi romanov, ki pogosto izhajajo pri večjih založbah, vsekakor pa izstopa zbirka Kaif založbe *cf, ki ciljno predstavlja odlično prevedena bližnjevzhodna in afriška dela, če omenimo samo nobelovca Najiba ali Naguiba Mahfuz s *Kairsko trilogijo*, Waguiha Ghalija s *Pivom v biljardnici* (izvirnik v angleščini) ali Ala Aswanija z *Jakubijanovo hišo*, vse knjige

v prevodu Barbare Skubic. Redno za prevode bližnjevzhodne in afriške književnosti skrbi tudi založba Sanje. Pri založbi KUD Logos je izšlo nekaj strokovnih prevodov klasičnih mistično-filozofskih del, kot sta *Razlagalec hrepenenj* Ibn Arabija iz leta 2014 in *Živi sin budnega* Ibn Tufayla iz leta 2016. Pod prevode sta se podpisala Neda Thaler in Sami Al-Dagstani, objavljen je tudi arabski izvirnik. Številna dela spoznavamo s precejšnjim časovnim zamikom glede na izid izvirnika, razveseljivo pa je, da se občasno prevaja tudi sodobne avtorice in avtorje (npr. Jokha oz. Džoha Alharthi 2021). Med večje mejnike sodi tudi prvi celovit in neposredni prevod *Tisoč in ene noči*, ki ga pripravljata zakonca Alhady.

Prevodi perzijske književnosti in filozofije ostajajo zazrti v preteklost. Prevladujejo pripovedke in poezija, kjer (žal še vedno posredni) prevodi izhajajo pri manjših založbah (Omar Hajam pri založbi Amalietti 2001, Hafis pri zavodu Center za duhovno kulturo leta 2003 v posrednem prevodu iz angleškega jezika, sufijski pesnik Rumi pa je v več ponatisih izšel pri grafičnem studiju Zenit). Sodobna perzijska književnost za slovenske bralce ostaja neznanka.

Ker številni avtorji pišejo v drugih jezikih, izhajajo pa iz arabskega sveta in obravnavajo tamkajšnjo problematiko, bi bilo treba upoštevati tudi prevode avtoric in avtorjev, kot so Assia Djebar, Daoud Kamel, Tahar Ben Jelloun, Hishar Matar ali Négar Djevadi. Nekateri avtorji, ki že dolgo živijo v evropskem eksilu, zelo nostalgичno gledajo na Bližnji Vzhod in se včasih tudi sami gibljejo po robu orientalističnih klišejev (npr. Khalil Gibran, ki je pisal v angleščini in arabščini in ki ga kot pripadnika krščanske ločine pogosto izdajajo katoliške verske založbe, iz arabščine pa ga je prevajal Talal Hadi; podobno orientalistično piše tudi Rafik Schami v nemškem jeziku).

V arabski jezik je bilo prevedeno zelo majhno število del slovenskih avtorjev. Po statistiki JAK (JAK 2022) ima največ del prevedenih Evald Flisar, čigar drame so bile v Egiptu tudi uprizorjene, sledi pesnik Brane Mozetič, prisotni so še Suzana Tratnik, Drago Jančar, Maja Gal Štormar z monodramo, Goran Vojnović ter izbor poezije od Srečka Kosovela do Maje Vidmar, ki sta ga prevedla zakonca Alhady. JAK podpira tudi posredne prevode v arabski jezik in ob tem upošteva prevajalčeve izkušnje na področju prevajanja iz angleškega v arabski jezik. Vlog za prevode v perzijski jezik doslej še ni bilo. Morda lahko upamo, da se bo s povečanjem števila oseb arabskih in perzijskih/iranskih korenin v Sloveniji sčasoma izoblikovala nova generacija dvojezičnih prevajalk in prevajalcev, ki bodo lahko zagotavljali kakovostne književne prevode v obe smeri.

Leta 2016 je veliko pozornosti vzbudila glasbena priredba 7. kitice Prešernove *Zdravljice* v arabskem prevodu Mohsena Alhadyja in glasbeni priredbi in izvedbi Alija R. Tala, orientalistično negativne komentarje lahko zasledimo pod posnetkom (Youtube 2016). Leta 2022 je bilo izvedeno simfonično glasbeno delo skupine Laibach z naslovom »Alamut«, pri katerem so sodelovali z iranskimi skladatelji in glasbeniki (Laibach 2022). Navajajo, da je *Alamut* preveden v arabski in perzijski jezik, vendar je tu verjetno šlo za posredni prevod iz francoskega jezika, saj je imela francoska založba dolga leta pravice za

posredovanje tega literarnega dela po vsem svetu. Na podlagi analize Stane Anželj, ki je v svoji diplomski nalogi na Oddelku za prevajalstvo odkrila številne pomanjkljivosti francoskega prevoda, je založba Sanje pravice lahko pridobila nazaj (Anželj 2008).

3 Žanri, ki se prevajajo

Med prevodi iz perzijskega jezika prevladuje pripovedništvo in poezija, v recepciji pa prevladuje (novodobno) poduhovljeno razumevanje te poezije. Natančen seznam prevodov iz arabskega jezika od osamosvojitve do leta 2010 je naredila Barbara Skubic. Od tedaj do danes so izšli prevodi približno štirih pesniških zbirk in okrog desetih romanov, nov prevod Korana in integralni prevod *Tisoč in ene noči*, ki je še v delu. Prevodi iz arabskega jezika segajo od srednjeveških mistično-filozofskih spisov pa vse do revijalnih izborov poezije še živčih avtoric in avtorjev. Po številu prevedenih naslovov iz arabščine prevladujejo romani z družbeno problematiko, pa naj bodo zgodovinski ali sodobni. Pri izbiri, spremnih besedilih in grafični zasnovi del je občasno mogoče opaziti pridih orientalizma ali vsaj pojmovanja prevajanja in izdajanja teh del kot pomembnega, višjega poslanstva. V predgovoru prevoda Hafisove lirike lahko glede pristopa angleškega prevajalca Daniela Ladinskega in slovenske prevajalke Barbare Škoberne preberemo: »V uvodu v svojo pesniško zbirko 'The Subject Tonight Is Love' (Nocoj bo govora o ljubezni) pravi, da je poskušal v svojih prevodih naslikati portret Hafisa kot v mozaiku in tako predstaviti celotno paleto njegovih obrazov, da bi bil bleščeči božji obraz otipljiv za naše čute. Tej zahtevni nalogi je sledila tudi prevajalka knjige, ki jo držite v rokah« (Hafis 2003, XXII).

Med žanri pri obeh jezikih izstopajo tudi pravljice, ki še dodatno konstituirajo Orient kot eksotični imaginarni prostor. Posebno mesto pripada prevodu osrednjega islamskega religioznega besedila Korana. Občasno se prevajajo tudi humanistična dela, na primer Ibn Khaldoun *Muqquadima* iz 14. stoletja (Krtina 2009, prevedla Nina Svetlič). Zelo malo je gledaliških prevodov, v zadnjem času je verjetno najbolj izstopala uprizoritev drame *Vsi ptice* francosko pišočega libanonsko-kanadskega dramatika Wajdija Mouawada v prevodu Naceta Focka in režiji Ivice Buljana (Mini Teater 2020).

4 Pomembni avtorji in večkrat prevedena dela

Iz arabskega in perzijskega jezika se v slovenščino prevajajo predvsem temeljna dela, tako da bi lahko rekli, da so vsi prevedeni avtorji izredno pomembni, izbrali pa smo le nekatere, pri katerih je še posebej vidna prevodna in medkulturna problematika.

Hafis (tudi Hafez)

Zanimiv je posredni vpliv prevodov najpomembnejšega perzijskega pesnika Hafisa (14. stol.) na razvoj slovenske lirike. V letih 1812 in 1813 je Joseph von Hammer Purgstall prevedel posthumno zbirko Hafisovih pesmi *Divan*, leta 1818 Goethe napiše prvi osnutek svojega *Zahodno-vzhodnega divana* (dopolnjen 1827) ter ga sprva poimenuje *Gedichte an Hafis* [Pesmi za Hafisa]. S to zbirko v evropsko liriko uvede pesniško obliko gazele, ki jo je preko Goetheja, Rückerta, Platena in Hermannsthala spoznal tudi France Prešeren in že leta 1832 objavil svoj cikel sedmih pesmi z naslovom *Gazele*. Ne gre za prevod, nedvomno pa za medjezikovni prenos pesniške oblike in motivike. Leta 1861 je Hafisove pesmi prek nemščine prosto prepesnil Jovan Jovanović Zmaj, kar je bil prvi prevod kateregakoli perzijskega literarnega dela na območju zahodnega Balkana (Drkić 2021, 537 sl.). Sledili so številni prevodi v jezike te regije, recepcija pa se je prevesila od pogleda na Hafisa kot hedonističnega pesnika vina in dvorjenja, ki je prevladovala ob prelomu iz 19. v 20. stoletje, k bolj metafizičnim interpretacijam (prav tam), ki so tudi bliže izvirnemu dojemanju perzijske lirike, ki ljubezensko ekstazo v opoju vina dojema kot metaforo metafizičnega izkustva.

Temu trendu se s precejšnjim časovnim zamikom pridružuje posredni prevod Barbare Škoberne pod naslovom *Zapleši z menoj*, ki je izšel leta 2003 pri Centru za duhovno kulturo. Kljub poudarjanju metafizične razsežnosti Hafisove poezije prevod vključuje humorne, igrive, pa tudi družbenokritične osti izvirnika. Orientalistični kliše divjega, neukročenega Orienta nakazuje le podnaslov: *108 divje sladkih pesmi sufijskega mojstra*. Naslovnica bližnjevzhodno orientalsko estetiko nadomešča z daljnovzhodno (nekakšen japonski simbol), to poenotenje Bližnjega in Daljnega Vzhoda pa je pogost pojav orientalizma. Slovenski bralci so knjigo sprejeli navdušeno, o čemer priča več kot 10 ponatisov. Knjige ne berejo v kontekstu islamske kulturne tradicije, temveč kot (nadverski) mistični spis, ki je nadvse aktualen tudi še v 21. stoletju. Povečano zanimanje izpričuje tudi diplomsko delo Barbare Delin na Univerzi v Mariboru iz leta 2005 z naslovom *Hafisova sufijska poezija*.

Rumi

Podoben primer je Hafisov predhodnik in vzornik iz 13. stoletja, perzijski pesnik in sufijski mistik Rumi z območja današnjega Afganistana, ki je bil sicer naklonjen heterodoksnemu pristopu in se je zavzemal za islam kot religijo ljubezni v sožitju s krščanstvom in judovsko vero, pa vendar je bil goreč musliman in je v svojih verzih pogosto parafraziral Koran, česar zahodni bralci in prevajalci ne prepoznavajo. V prevodu Coleman Barksa, ki je priznal, da je namenoma izpustil vse reference na Koran, ohranil pa je biblijske reference, ki so mu bile blizu, je Rumi v ZDA postal kultni avtor gibanja *new age*, pogosto se nanj sklicujejo zvezdniki, kot so Oprah, Madonna itd. O tem in o prilaščanju

besedil ob sočasnem ignoriranju ali celo demoniziranju kulturnega in verskega ozadja piše Ali Rozina v reviji *New Yorker* (Rozina 2017), ki navaja trditev znanstvenika Omarja Safija z univerze Duke University, da so v angleško govorečem svetu sufijske mistike že v viktorijanskem času obravnavali ločeno od muslimanske vere.

Vse to navajamo, ker se Rumi tudi v Sloveniji obravnava povsem ločeno od islama in se uvršča v sklop novodobnih duhovnih iskanj. Rumi je izšel v nekaj prevodih iz angleškega jezika in to pri manjših založbah, kot sta grafični studio Zenit ali založba Konto. Prevajanje ob pomanjkanju neposrednih prevajalcev žal lahko vodi do zamolčanja bistvenih razsežnosti izvirnega besedila.

Tisoč in ena noč

Zbirka pravljic naj bi nastala na podlagi zbirke perzijskih pripovedk (pogosto indijskega izvora), ki je zdaj izgubljena, so jo pa okrog leta 800 prevedli v arabski jezik. Naslov *Tisoč in ena noč* je prvič izpričan v 12. stoletju. Dokončni izbor zgodb naj bi se oblikoval nekje med 14. in 16. stoletjem. Evropa je pripovedke spoznala prek francoskega prevoda Antoineta Gallanda iz let 1704 do 1717, ki je zgodbe prevajal iz arabskega rokopisa in ustnega izročila, a jih je prilagodil francoskemu okusu tedanjega časa. Francoski orientalist Petis de la Croix je v letih 1710–1712 izdal zbirko pod naslovom *Le mille et un jour* [Tisoč in en dan]. V istem času je bilo delo prevedeno tudi v angleščino. Pregled slovenskih prevodov najdemo v članku Margit Podvornik Alhady (1998). Prvi prevod v slovenščino smo prejeli v letih od 1880 do 1891, ko je Lipe Haderlap na podlagi dunajske izdaje Habichta, Hagena in Schalla (1827 po francoski predlogi) v enajstih zvezkih prevedel več kot tri tisoč strani »pravljic iz jutrovih dežel«, pri katerih pa je pri slovenjenju arabskih imen pogosto posegal po splošnoslovanskih imenih oz. fantazijskih imenih (Krasnobor, Trpimir itd., prim. Alhady 1998, 54), Šeherezada se pri njem imenuje Lunica, Sindbad pa Jadroslav (prav tam, 55).

Med številnimi slovenskimi izdajami najdemo knjigo *Šopek pravljic z Jutrovega* iz leta 1924 ter v ponatisu *Zbirka pravljic z Jutrovega*, ki jo je leta 1929 izdala Učiteljska tiskarna v Ljubljani. Mladinska knjiga je leta 1953 izdala izbor pravljic prevajalca Vladimirja Kralja, ki je bil večkrat ponatisnjen. Temu so sledile številne izdaje, nekatere brez okvirne Šeherezadine zgodbe, včasih celo samo posamezne zgodbe. Leta 2022 je Mladinska knjiga izdala bogato ilustriran ponatis izdaje *Tisoč in ene noči* iz leta 2010 na več kot 500 straneh, vendar natančnejših podatkov o prevajalcih ni. V bibliofilski izdaji bomo v roku treh let (od 2021 do 2023) v slovenščini prejeli prvi integralni prevod iz arabščine prevajalcev Margit Podvornik Alhady in Mohsena Alhadyja. S tem se po angleščini, nemščini in ruščini uvrščamo na četrto mesto med jeziki, v katerih bo dostopna najboljširnejša verzija besedila (Kalkuta II.), ki skupno obsega več kot 2.400 strani (prim. Alhady 2022).

Kairska trilogija Najiba Mahfouza

Epohalni prerez egiptovske družbe v prvi polovici 20. stoletja na primeru treh ulic in treh generacij je osrednje delo nobelovca Najiba Mahfouza (1911–2006). Delo zajema romane *Pot med palačama* (1956), *Palača poželenja* (1957) in *Cukrarska ulica* (1957). Avtor je Nobelovo nagrado prejel leta 1988, v srbsčino je bilo delo prevedeno že leta 1989, v slovenščini pa smo trilogijo v odličnem prevodu Barbare Skubic dobili v zbirki Kaif založbe *cf med letoma 2005 in 2007. Že samo prvi del obsega več kot 500 strani. Leta 2020 je založba izdala osvežen prevod prvega dela z dopolnjenim spremnim pojmovnikom. Gre za temeljno delo sodobne arabske književnosti in za izjemen in nagrajen prevajalski dosežek, tudi z vidika prevajanja kot medkulturnega posredovanja. Prevajalka je bivala v Egiptu, kar vpliva na njen izbor prevajanih del.

Koran (tudi Kur'an)

Koran je knjiga, ki z verskega vidika ne velja za literarno delo, je pa besedilo visoke literarne vrednosti (Neuwirth 2010), zato ga uvrščamo v pričujoči prispevek. Ustno izročilo temeljnih islamskih nauk je bilo zapisano relativno pozno, tako da obstajajo različni fragmenti in rokopisni viri, ki jih analizira največji nemški znanstveni projekt, imenovan Corpus Coranicum (Corpus 2022).

Koran so najprej prevedli v perzijski in nato grški jezik, za nadaljnje prevode v nemščino, nizozemščino itd. pa je bil merodajen prvi latinski prevod iz leta 1143, ki izvira iz današnje Španije, avtorja prevoda pa naj bi bila Anglež Robert Ketton in Hermanus Dalmata ali Hermannus de Carinthia, ki naj bi bil po rodu Slovenec (Porić 2014). Ta prevod naj bi bil sovražno nastrojen proti islamu in naj bi potvarjal nekatera mesta v besedilu, kot je zapisala Margit Podvornik Alhady, ki že v svojem prispevku iz leta 1994 poda pregled prevodov Korana v nekatere večje zahodnoevropske jezike in nakaže temeljne probleme pri prevajanju tega besedila v slovenščino.

V Sloveniji so že prej obstajali poskusi prevodov Korana ali vsaj odlomkov, med katerimi je prevod 81. sure izpod peresa prevajalke in pesnice Barbare Hočevar Balon (tedaj Arayn), ki se je opirala na angleški prevod in arabski izvirnik, sura pa je bila – povsem v neskladju z islamsko teološko in literarnovedno doktrino – umeščena v zbirko *Stara orientalska lirika* (DZS 1991) kot edini primer stare arabske lirike, kar odlomek verskega besedila ni (prim. Alhady 2002, 315). Danes imamo na voljo en delni in tri celotne prevode Korana ali Kur'ana, ki jih je Islamska skupnost načeloma pozdravila, a jih ni priznala kot uradno besedilo svojih obredov. Nevzet Porić v svojem prispevku to povečano zanimanje za islam pripisuje dogodkom 11. septembra 2001 in večji medijski prisotnosti oz. gonji proti islamu (Porić 2018, 169). Pod naslovom *Koran o Koranu, Bogu, islamu* je leta 2003 pri Cankarjevi založbi izšel prevod odlomkov, natančneje 571 ajetov

izpod peresa Nine Svetlič, ki je prevajala neposredno iz arabskega jezika ob upoštevanju bosanskih prevodov. Knjiga vsebuje tudi uvodno besedilo Marka Kerševana, ki se Islamski skupnosti zdi »odlično in objektivno« (Porić 2018, 172).

Na voljo imamo tudi prevod Klemna Jelinčiča iz leta 2003, ki je izšel pri založbi Atilova knjiga in je bil narejen na podlagi bosanskega prevoda Enesa Karića in ruskih prevodov. Prevod Erika Majarona iz leta 2005 pri založbi Učila International je bil verjetno narejen po bosanskem prevodu Besima Korkuta in ne omenja imena Alah oz. Allah, temveč uporablja izraze Bog, Gospodar, Gospod, kar pojasni v opombi (Porić 2018, 180). Nazadnje pa je tu (med zadnjimi v Evropi) še prvi integralni prevod iz arabskega izvirnika izpod peresa Mohsena in Margit Podvornik Alhady iz leta 2014. Razvnela se je javna diskusija, v kateri je Islamska skupnost poudarila, da Korana ne more prevajati prevajalec brez ustreznega teološkega znanja in poznavanja bogatega verskega jezika, torej stare arabščine. Prevajalca sta zagovarjala svoje stališče, da sta prevajala pravovernost in da arhaiziranje besedilu ne bi koristilo, a sta sprejela številne jezikovne popravke skupnosti. Tako na primer Allah pišeta z dvema »l«, kar ustreza stališču Islamske skupnosti, bila pa sta deležna nekaterih kritik slovenistov (razpravo povzema Ditmajer 2014). Standardni zapis imen prerokov v Sloveniji temelji na krščanskem, biblijskem izročilu, zato se pojavlja načelno vprašanje, kako v slovenščini zapisati ta ista imena v islamski različici. Islamska skupnost meni, da v slovenščino ni ustrezno vnašati turško obarvane terminologije iz Bosne, ki je muslimanom v Sloveniji sicer znana, a ne izvira iz arabskega izvirnika. Prav tako pravi, da so bili dosedanja prevoda Korana informativni ali celo komercialni, v najboljšem primeru pol-literarni, ki nikdar ne bodo sprejeti kot obredna besedila, saj uporabljajo muslimanom tuje izrazoslovje in v njih ni arabskega izvirnika (Porić 2018, 192).

5 Pomembni prevajalci

Prevajalcev iz arabskega jezika je izredno malo, približno šest, iz perzijskega pa tako rekoč nimamo vidnejših neposrednih prevajalcev. Oboje priča o tem, da ni dovolj, če imamo dvojezične osebe, temveč da je prevajalce treba ustrezno izobraževati. Poleg spodaj imenovanih lahko omenimo še Nino Svetlič, Talala Hadija, Marino Zorman, Nado Thaler in Samija Al-Dagstanija.

Najobsežnejši opus prevodov iz arabskega v slovenski jezik imata vsekakor zakonca Mohsen Alhady in Margit Podvornik Alhady. Mohsen Alhady je v času Jugoslavije in tesnih stikov z neuvrščenimi prišel v Slovenijo kot študent elektrotehnike, vendar že desetletja deluje kot prevajalec. Tudi njegova soproga prihaja iz naravoslovnih ved, vodi pa ju poslanstvo, da slovenskemu bralstvu približata arabsko književnost, tako s prevodi kot s številnimi znanstvenimi prispevki in spremnimi študijami. Njun opus obsega najrazličnejše žanre, od pravljič, objavljenih v reviji *Ciciban*, knjižnih izdaj posameznih

pripovedk, prvega celotnega prevoda kateregakoli klasičnega arabskega dela v slovenščino, tj. basni *Kalila in Dimna* (Mladinska knjiga 1998) ter pravkar nastajajočega integralnega prevoda *Tisoč in ene noči*, strokovnih študij o starejši arabski liriki ter predstavitev sodobnih pesnic in pesnikov iz celotnega arabskega sveta. Kot omenjeno, sta v slovenščino iz arabščine prevedla tudi Koran.

Barbara Skubic je študirala dramaturgijo na AGRFT ter magistrirala iz sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V devetdesetih letih jo je pot zanesla v Egipt, kjer se je naučila arabskega jezika. Deluje kot prevajalka iz arabskega in angleškega jezika ter avtorica besedil. Med drugim se je znanstveno ukvarjala z vprašanjem t. i. aleksandrink. Prevaja predvsem romane, prevedla pa je tudi dve pesniški zbirki (Bayrakdar, Darwish). Med deli, ki jih je prevedla, vsekakor izstopa obsežna *Kairska trilogija* Najiba Mahfouza, za prevod prvega dela katere je leta 2006 prejela nagrado za mladega prevajalca DSKP (sedaj imenovano nagrado Radojke Vrančič). Tudi v intervjujih in na literarnih dogodkih deluje kot medkulturna posrednica, ki dobro pozna izhodiščno kulturo (Inkret 2016).

6 Prevodoslovne obravnave

Prevodoslovnih prispevkov je malo, saj je skupnost književnih prevajalcev iz teh jezikov tako maloštevilčna, znanstvena instanca pa je spričo neobstoja katedre za arabski ali perzijski jezik na katerikoli slovenski univerzi povsem odsotna, tako da objektivna ocena kakovosti prevodov trenutno v Sloveniji niti ni možna. Resna prevodna kritika je redka celo pri jezikih, za katere je na voljo več prevajalcev.

Zanimiv pregled prevodov iz arabskega v slovenski jezik med letoma 1990 in 2010 je leta 2010 pripravila Barbara Skubic. V njem avtorica izpostavi pozitivno recepcijo prevedenih del arabske književnosti ter zanimanje za literarna gostovanja tamkajšnjih avtoric in avtorjev. Predstavi dela s področja beletristike in humanistike, prevode avtoric in avtorjev, ki so arabskega porekla, a pišejo v drugih jezikih, in obžaluje dejstvo, da se je doslej prevajalo le tradicionalne pravljice, ne pa sodobnih del za otroke. Dopolnitev tega seznama bi bila znanstveno relevantna.

Margit Podvornik Alhady je prevode pospremila s številnimi strokovnimi članki o arabski poeziji (1999), prevajanju srednjeveških arabskih besedil (2002), o prevajanju Korana (1994) in Prešerna (2001) itd. Slovenskemu bralcu predstavi ustrezen kulturno-zgodovinski kontekst. V reviji *Hieronymus* je leta 2011 objavila *Kritični pogled na prevajanje klasične arabske poezije v slovenski jezik* (Alhady 2011), ki prevajalki Ibn Arabija v slovenščino, Nedi Thaler, poočita slabo razumevanje (staro)arabskega izvirnega besedila in posredno prevajanje iz angleškega prevoda R. A. Nicholsona. Na tem mestu ne moremo presojati o upravičenosti tovrstnih očitkov, zelo zanimiv pa je uvod članka, ki navaja posredne prevode posameznih arabskih verzov v prevodih Ivana Minattija, Vena Tauferja in Janka Kosa, ki so se v preteklosti pojavljali v slovenskih učbenikih.

Na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete se je z analizo slovenskih prevodov arabske književnosti, konkretno z romani libanonskega, francosko pišočega Amina Maaloufa, podrobno ukvarjala Mojca Schlamberger Brezar, ki je tudi sama prevedla dve njegovi deli: *Taniosova pečina* (Družba Piano in KUD Police Dubove 2010) ter *Leon Afričan* (eBesede). V slovenščino so prevedeni še njegovi romani *Samarkand* (Cankarjeva založba 1999 v prevodu Braneta Mozetiča), *Križarske vojne v očeh* (založba *cf leta 2008 v prevodu Suzane Koncut) in *Izvori* (*cf 2011 v prevodu Suzane Koncut). Amin Maalouf povezuje zgodovinsko dogajanje z orientalskimi miti in legendami. Mojca Schlamberger Brezar (Schlamberger 2018) analizira medkulturni prenos in ugotavlja, da avtor že v francoskem besedilu pojasnjuje kulturološko ozadje posameznih arabskih pojmov, ki jih tudi grafično markira, in s tem olajša delo prevajalcu, ki bi bil sicer v zadregi, ali naj razlago doda v prevod oz. v opombo, ki bi motila tekoče branje.

7 Zaključek

Iz arabskega in perzijskega jezika se v slovenščino prevaja razmeroma malo del, vlada pa zanimanje med bralci, saj so izdaje pogosto razprodane in doživljajo ponatise, o interesu pričajo tudi podatki o izposojah v knjižnicah. Slovenci imamo možnost, da spoznamo tudi sodobnejše avtorice in avtorje. Prevajalci so na tekočem s produkcijo v arabskem prostoru, knjige niso tržene niti povečini ne grafično oblikovane v smislu orientalistične dekoracije. Še vedno pa je deloma prisoten klišejski pogled na Bližnji Vzhod in dojemanje sufijske mistike izven konteksta islamske vere ali arabske kulture. Prevajalce vodi občutek medkulturnega poslanstva. Tako na področju književnega prevajanja kot tudi tolmačenja za skupnost v spremenjenih družbenih razmerah multikulturalnosti bi potrebovali študij arabskega in perzijskega jezika na univerzitetni ravni. Samo tako bi lahko tudi v prihodnje zagotovili kakovostne književne prevajalce in nadomestili velike vrzeli v prenosu bogate in pestre arabske ter perzijske književnosti v slovenski prostor ter obratno. Prisotnost večjega števila strokovnjakov bi omogočila resno znanstveno prevodoslovno obravnavo in prevodno kritiko, prizadevanja redkih posameznikov na področju medkulturnih stikov med arabskim in slovenskim prostorom pa so vsekakor neprecenljiva.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave s francoščino / Zgodovina prevajanja pravljic v slovenščino / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije

Bibliografija

- Alhady, Mohsen in Margit P. Alhady. 2022. »Prevodni projekt Tisoč in ena noč.« Dostop 20. 7. 2022. <https://tisoc-in-ena-noc.si/prevod/>.
- Alhady Podvornik, Margit. 1994. »Prevajanje Korana.« V *Prevod – posnetek, reprodukcija, interpretacija. Prevajanje dramatike*, uredili Majda Stanovnik, Aleš Berger in Alenka Stanič, 59–67. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Alhady Podvornik, Margit. 1998. »Prevajanje arabske literature za mladino.« V *Prevajanje otroške in mladinske književnosti*, uredil Vasja Cerar, 54–62. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Alhady Podvornik, Margit. 1999. »Andaluzijska pesniška oblika muvašaha v besedi in glasbi ter njen vpliv na nastanek trubadurske lirike.« V *Prevod uglasbenih besedil, prevod trubadurske lirike*, uredil Tone Smolej, 170–175. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Alhady Podvornik, Margit. 2001. »Začetki prevajanja Prešernove poezije v arabski jezik.« V *Prevajanje Prešerna, prevajanje pravljic*, uredila Martina Ožbot, 179–183. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Alhady Podvornik, Margit. 2002. »Arabska srednjeveška literatura v slovenskih prevodih.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil*, uredila Martina Ožbot, 302–317. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Alhady Podvornik, Margit. 2011. »Kritični pogled na prevajanje klasične arabske poezije v slovenski jezik.« *Hieronymus*, letnik 5, št. 1–2: 23–52.
- Anželj, Stana. 2008. »Pomenski in slogovni zamiki pri prevajanju Bartolovega Alamuta iz slovensčine prek francoščine v nemščino.« *Hieronymus*, letnik 2, št. 1–2: 121–137.
- Corpus Coranicum. 2022. Dostop 16. 7. 2022. <https://corpuscoranicum.de/en>.
- Delin, Barbara. 2005. »Hafisova sufijska poezija.« Diplomsko delo, Univerza v Mariboru.
- Ditmayer, Nina. 2014. Povzetek razprave o zapisu imena Alah/Allah. Dostop 20. 8. 2022. https://www.academia.edu/12400560/Al_prav_se_pi%C5%A1e_Alah_ali_Allah_Is_it_right_to_write_Alah_or_Allah
- Drkić, Munir. 2021. »Prijevodi poezije Hafiza Širazija na zapadnom Balkanu.« *Fluminensia*, letnik 33, št. 2: 537–558.
- Fleming, Katherine Elizabeth. 2009. »Orientalizem, Balkan in balkansko zgodovino-pisje.« *Časopis za kritiko znanosti*, letnik 37, št. 235–236: 16–28.
- Hafis. 2003. *Zapleši z menoj*. Ljubljana: CDK.
- Inkret, Gregor. 2016. »Intervju s prevajalko Barbaro Skubic.« Intervju z Barbaro Skubic. Dostop 16. 7. 2022. <http://www.airbeletrina.si/clanek/zapovedane-teme-in-zakoreninjene-podobe>.
- JAK. 2022. Slovenska književnost v arabskem jeziku – baza JAK. Dostop 18. 7. 2022. https://www.jakrs.si/mednarodna-dejavnost/baza-prevodov?tx_jakprevodi_pi1%5BsearchJe-zik%5D=62&cHash=092aedfce387d6ca21905c97090f6f63.
- Kontje, Todd Curtis. 2004. *German Orientalism*. University of Michigan.

- Laibach. 2022. »Alamut.« Dostop 15. 10. 2022. <https://simfoniki.rtvlo.si/koncerti/laibach-2-lf-2022/>.
- Neuwirth, Angelika, Nicolai Sinai in Michael Marx, ur. 2010. *The Qur'an in Context. Historical and Literary Investigations into the Qur'anic Milieu*. Leiden: Brill.
- Polaschegg, Andrea. 2007. *Der andere Orientalismus*. Berlin, New York: De Gruyter.
- Porić, Nevzet. 2018. »Prevodi Kur'ana v slovenski jezik in njihova percepcija.« V *Stoletje Islamske skupnosti na Slovenskem*, konferenčni zbornik, uredil Nedžad Grabus, 168–191. Ljubljana: Kulturno-izobraževalni zavod Averroes.
- Rozina, Ali. 2017. »The Erasure of Islam from the Poetry of Rumi.« Dostop 17. 7. 2022. <https://www.newyorker.com/books/page-turner/the-erasure-of-islam-from-the-poetry-of-rumi>.
- Said, Edward W. 1985. »Orientalism Reconsidered«. *Cultural Critique*, št. 1: 89–107.
- Schlamberger Brezar, Mojca. 2018. »Literarno ustvarjanje in prevajanje literature kot dialog med kulturami: primer transkulturnega pisatelja Amina Maaloufa.« V *Transkulturalität im mehrsprachigen Dialog, Transcultural communication in multilingual dialogue*, uredili Vlasta Kučič in Tanja Žigon. Hamburg: Dr. Kovač.
- Stangl, Thomas. 2004. *Der einzige Ort*. Gradec: Droschl Verlag.
- Youtube. 2016. »Zdravljica v arabščini na kulturni proslavi 2016.« Dostop 24. 8. 2022. https://www.youtube.com/watch?v=heri7vcl_Hg.

POVZETEK

Iz arabskega in perzijskega jezika se v slovenščino prevaja razmeroma malo del, a prevodi so kakovostni in med bralci lepo sprejeti. Prevladujejo klasična dela, pravljice, mistična poezija in sodobni romani. Prevajalci svoje delo razumejo kot medkulturno posredovanje, ki je hkrati poslanstvo. To dokazujejo tudi številni strokovni prevod-slovni članki, v katerih predstavljajo kontekst, literarno tradicijo ter izzive pri prevajanju. V arabski in perzijski jezik se prevaja še mnogo manj, pogosto prek angleškega ali francoskega jezika. Večje število kakovostnih prevodov v obe smeri in znanstveno obravnavo tako prevodov kot samih literarnih ved bi lahko zagotovili le z vzpostavitev študija arabskega in perzijskega jezika na kateri od slovenskih univerz.

ABSTRACT

A rather small number of works have been translated into Slovene from Arabic and Persian, but the translations are of high quality and well received by readers. The most commonly translated works are classical works, fairy tales, mystical poetry and contemporary novels. Translators see their work as cross-cultural mediation, as well as a mission, which is also reflected in a number of translation studies articles in which

they present the context, literary tradition and challenges of the translations. Translations into Persian and Arabic are even rarer, and they are frequently done indirectly via English or French. The number of quality translations into and from Arabic and Persian, as well as research on both translations and literary studies, could be increased only with the establishment of Arabic and Persian study programmes at one of the Slovene universities.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z BOLGARŠČINO

Namita Subiotto in Biserka Bobnar
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Bolgarsko-slovenski literarni in kulturni stiki so se razmahnili v drugi polovici 19. stoletja: kar nekaj slovenskih književnikov (Josipina Turnograjska, Simon Gregorčič, Josip Stritar, Anton Aškerc, Josip Knaflič, Josip Pagliaruzzi Krilan) je takrat ustvarjalno navdihnila bolgarska zgodovina in književnost, Slovenska matica je navezala stike z Bolgarskim književnim društvom, slovenski tisk pa je poročal o bolgarskem boju za osvoboditev izpod osmanskega imperija (Benko in Rode 1987, 318). Leta 1852 se je Konstantin Petkovič v Ljubljani srečal z Josipino Urbančič Turnograjsko in čez eno leto v Carigradu objavil prevod njene povesti *Boris*, kar nekateri štejejo za prvi prevod slovenske književnosti v makedonščino (gl. poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z makedonščino*), nekateri pa za prvi prevod v bolgarščino (Benko in Rode 1987, 318; Tomova 2002, 52; Dimitrov 2020, 69). V šestdesetih letih 19. stoletja je goriški duhovnik in poliglot Štefan Kociančič prevedel bolgarske in makedonske pesmi iz zbornika *B'lgarski narodni pjesni* [Bolgarske ljudske pesmi] bratov Dimitra in Konstantina Miladinova, vendar je njegov prevod ostal v rokopisu do leta 1984 (Subiotto 2018). Po osvoboditvi (1878) je v Bolgariji deloval stenograf, slavist in pedagog Anton Bezenšek, ki je pomembno prispeval k bolgarsko-slovenskim kulturnim stikom: slovensko javnost je seznanjal z bolgarsko književnostjo in kulturo, objavil bolgarsko slovnico in čitanko, Bolgarom pa je predstavil slovensko književnost.

Konec 19. in v prvem desetletju 20. stoletja so se pojavili medsebojni revijalni in antologijski prevodi poezije in kratke proze. Med 2. balkansko (spopad med Bolgarijo na eni in Grčijo ter Srbijo, Črno goro in Romunijo na drugi strani) in 1. svetovno vojno (v kateri je bila Bolgarija na nemški strani) pa so bili kulturni stiki pretrgani, se

v tridesetih letih ponovno razmahnili (obiski pisateljev v okviru PEN-a, ustanovitev Jugoslovansko-bolgarske lige za kulturno zbliževanje) in med drugo svetovno vojno (ko je Bolgarija zopet na nemški strani) ponovno skorajda zamrli. 9. septembra 1944 je v Bolgariji oblast prevzel komunistični režim, ki je trajal do padca berlinskega zidu leta 1989. Politični odnosi med SFRJ in LR Bolgarijo so se v letih 1945–1948 ugodno razvijali, po resoluciji informbiroja leta 1948 pa je Bolgarija pretrgala sodelovanje z Jugoslavijo in šele po Stalinovi smrti so se stiki obnovili. Po osamosvojitvi Slovenije in padcu komunističnega režima v Bolgariji sta se državi vključili v Evropsko unijo (Slovenija 2004, Bolgarija 2007) in tako prvič postali del enotnega političnega prostora (Pezdirč-Bartol in Dimitrov 2017, 308).

Podatke o medsebojnem prevajanju bolgarske in slovenske literature smo pridobivali iz baze COBISS in objavljenih bibliografij. Osredotočili smo se na knjižne objave literarnih del (poezije, proze, dramatike, mladinskih del in ljudskega slovstva), revijalnih objav, tipkopisov dram ter ponatisov in različnih prevodov istih del ali prevodov prek jezikov posrednikov pa v statistiki nismo upoštevali. Drame smo šteli kot samostojno delo, tudi če so izšle v zbirkah.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz bolgarske literature v slovenščino in obratno

Prvi objavljeni prevodi bolgarske literature v slovenščino se pojavijo na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Leta 1897 sta v 2. zvezku goriškega zbornika *Venec slovanskih povestij* objavljeni povesti *Ded Liben* Ljubena Karavelova in *Sanjarije in resničnost* Todorja Vlajkova v prevodu Š. P., leta 1902 v 7. zvezku povest *Gorolomov* Ivana Vazova v prevodu Anonyma, istega leta pa je Anton Bezenšek v bolgarski reviji *Naš život* objavil prevod poezije Antona Aškerca. Aškerčevo poezijo je pozneje med drugimi prevajal pesnik Stilijan Čilingirov, ki je v revijah in antologiji slovanske poezije *Slavjanska antologija* (1910) objavil prevode poezije Franceta Prešerna, Simona Gregorčiča, Simona Jenka in Otona Župančiča. Leta 1912 je v časopisu *Dan* izhajal prvi bolgarski roman *Podjarmom* Ivana Vazova v prevodu Petra Miklavca.

Roman *Podjarmom* je leta 1938 prevedel tudi France Bevk, ki je svoj prvi knjižni prevod iz bolgarščine, zbirko *Hadži Abil in druge povesti* istega avtorja, objavil že leta 1929, ko so bolgarsko-slovenski literarni stiki po prekinitvi med drugo balkansko in prvo svetovno vojno ponovno zaživel. Maja 1932 sta v okviru sodelovanja med PEN klubi v Ljubljani gostovali pesnici Dora Gabe in Elisaveta Bagrjana, sprejel ju je Župančič. Bagrjana je navezala prijateljske stike z mnogimi slovenskimi kulturniki in bila med prvimi bolgarskimi prevajalci slovenske poezije, ki je prevajala neposredno iz slovenščine (objavila je revijalne in antologijske prevode poezije Alojza Gradnika, Otona Župančiča, Iga Grudna, Mateja Bora, Ivana Cankarja, Mirana Jarca, Mileta Klopčiča, Ceneta Vipotnika, ter Cankarjeve drame *Kralj na Betajnovi*), njeno poezijo pa je med prvimi

prevajal Izidor Cankar (več o tem v Malinova-Dimitrova in Dimitrov 2011). V tridesetih letih je izšlo več knjižnih prevodov bolgarske proze: Tone Potokar je sestavil in prevedel prozni zbirki *Pirhi* in *Bolgarske novele*, Alojzij Bolhar pa roman *Žanjec* Jordana Jovkova in zbirko bolgarskih ljudskih pripovedk *Pri ognjišču*. Med drugo svetovno vojno je Živan Žun prevedel tri knjige, med njimi *Baj Ganjo: neverjetne zgodbe o sodobnem Bolgaru* Aleka Konstantinova.

V obdobju od 1949 do 1989 so bila kljub togim političnim odnosom med Bolgarijo in Jugoslavijo v slovenščino prevedena nekatera ključna dela iz bolgarske proze: romani *Tobak* Dimitra Dimova, *Odklon srca* in *Na poti k sebi* Blage Dimitrove, *Sledovi ostanejo*, *Dogodek v tihni ulici* in *Ponoči z belimi konji* Pavla Vežinova, *Dva v novem mestu* Kamena Kalčeva, mladinski roman *Jan Bibijan: neverjetna doživetja nekega dečka* Elina Pelina in zbirka kratke proze *Jaz, ti, on* istega avtorja, izbor poezije Hrista Boteva in Elisavete Bagrjane, pa tudi pesniška antologija *Rumena vrtnica*. Poleg Bevka, Potokarja in Bolharja sta v tem obdobju najbolj dejavna prevajalca Katja Špur in Matej Rode.

Leta 1936 je Slovenijo prvič obiskal Dimitar Panteleev, ki je v antologiji *Slavjanski poeti* [Slovanski poeti] leta 1946 objavil pesmi 14 slovenskih pesnikov (Benko in Rode 1987, 319), leta 1948 pa zbirko *Pesmi* Karla Destovnika - Kajuha, kar je prvi samostojni knjižni prevod slovenske poezije v bolgarščino. Leta 1958 je Venceslava Jordanova objavila prvi prozni knjižni prevod: izbor Cankarjeve proze *Hlapec Jernej in njegova pravica* in se podpisala tudi pod večino preostalih knjižnih prevodov v bolgarščino do leta 1989, med katerimi je bila posebej ponosna na izbor kratke proze *Slovenski razkazi* [Slovenske zgodbe], 1979, ki obsega prevode besedil Ivana Tavčarja, Frana Milčinskega, Ivana Cankarja, Prežihovega Voranca, Miška Kranjca, Franceta Bevka, Cirila Kosmača, Mire Mihelič, Mimi Malenšek, Antona Ingoliča idr. (Komar 2020).

Po padcu Berlinskega zidu se vzpostavi nova dinamika medsebojnega prevajanja, vendar se knjižni prevodi pojavijo šele po letu 2000 (pred tem je izšla le pesniška zbirka *Doba temnjenja* Cvetke Lipuš). V obdobju 2000–2021 je izšlo 27 knjižnih prevodov bolgarskih del, med katerimi je obsežna dvodelna *Antologija bolgarske književnosti* (2008, 2009), ki jo je pripravil in s spremno literarnozgodovinsko študijo opremil Ljudmil Dimitrov. V prvem delu je predstavljeno ljudsko slovstvo, stara bolgarska književnost, preporodna književnost ter književnost od osvoboditve do prve svetovne vojne, drugi del pa obsega obdobje od konca prve svetovne vojne do sodobnosti in vključuje tudi poglavje *Antologija sodobne bolgarske poezije*, v katerem je predstavljenih 19 avtorjev. V oba dela so vključeni že obstoječi prevodi, nove prevode pa so naredili slušatelji lektorata bolgarskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Dimitrov je pripravil še druga dela, ki so jih prevedli njegovi študentje: antologijo *Morje: petnajst bolgarskih pesnikov*, zbirko *Šest bolgarskih dram* z reprezentativnimi besedili najpomembnejših bolgarskih dramatikov in zbirko ljudskih pravljič *Petelinček* *Kratkorepec in druge bolgarske ljudske o živalih*. S spremno besedo je opremil še gledališki list za dramo

Orkester Titanik Hrista Bojčeva, pesniško zbirko *Z vrha jezika* Rumena Leonidova, romana *Izgubljena osla* Valerija Stefanova in *Balada za Georga Henycha* Viktorja Paskova, prozni zbirki *Balkanski sindrom* Stanislava Stratieva in *Četrť ob obvoznici* Vesele Ljahove. Če k temu prištejemo še monografijo *Bagrjana in Slovenija*, ki jo je pripravil v soavtorstvu z Ljudmilo Malinovo-Dimitrovo, ugotovimo, da je prispeval k dobri polovici vseh knjižnih prevodov iz bolgarščine po letu 2000.

Število v bolgarščino prevedenih slovenskih del se je v obdobju 2000–2021 v primerjavi s prevodi v 20. stoletju več kot podvojilo. Prevladujejo dela sodobnih avtorjev, izšlo pa je tudi nekaj klasikov (npr. Cankarjeva poezija in dramatika, Prešernove *Poezije*).

3 Osrednji prevodni žanri

Pred letom 1945 je izšlo 13 knjižnih prevodov bolgarske književnosti v slovenščino: 4 romani, ostalo kratka proza, ljudsko slovstvo in mladinska proza; slovenska književnost pa je bila v tem obdobju v bolgarščini predstavljena v revijah in antologijah.

V obdobju 1945–1989 je iz bolgarščine v slovenščino prevedenih največ romanov (12), sledijo mladinska prozna dela (10), prozne zbirke (4), poezija pa je predstavljena v 3 knjigah, od katerih je ena antologija. Med prevodi proze so temeljna dela bolgarskega nacionalnega kanona. Iz slovenščine v bolgarščino je v tem obdobju prevedenih približno enako število del v vseh žanrih: 5 mladinskih del (od tega 1 knjiga ljudskih pravljic, ostalo kratka proza) in 5 proznih zbirk (od tega ena antologija), 4 romani in 2 pesniški zbirki in delež slovenske poezije v 2 antologijah slovanske poezije.

Med letoma 1989 in 2021 iz bolgarščine v slovenščino prevladuje prevajanje romanov (8), sledijo prozne zbirke (4) in pesniške zbirke (4, od tega 1 antologija), drame (6, v antologiji), zbirka ljudskih pravljic ter *Antologija bolgarske književnosti*. Iz slovenščine v bolgarščino v tem obdobju prevladuje prevajanje poezije (19 knjig, od tega 2 antologiji), sledijo romani (13) in drame (13: 2 antologiji in izbor 3 Cankarjevih), prozne zbirke (5, od tega 1 antologija) in 2 mladinska romana.

4 Večkrat prevedeni avtorji in dela

Pomembni bolgarski avtorji so integralno predstavljeni v *Antologiji bolgarske književnosti* Ljudmila Dimitrova. Preporoditelj Hristo Botev (1848–1876) in največja bolgarska pesnica Elisaveta Bagrjana (1893–1991) sta predstavljena tudi v samostojnih knjižnih izborih (v zbirki *Lirika*). Ivan Vazov (1850–1921), »oče bolgarske književnosti« in avtor prvega bolgarskega romana *Pod jarmom*, ki je doživel dva prevoda (Miklavčev 1912 in Bevkov 1938, ponatisnjen 1962), je predstavljen še z zbirko *Hadži Ahil in druge povesti*. Klasik Jordan Jovkov (1880–1937) ima 4 knjižne prevode: romana *Žanjec* in *Domačija na meji* ter prozni zbirki *Šibilj in druge novele* in *Ko bi mogle govoriti*. V slovenščino je

preveden tudi prvi mladinski roman *Jan Bibijan: neverjetna doživetja nekega dečka* Elina Pelina (1877–1949) in njegova prozna zbirka *Jaz, ti, on*. Blaga Dimitrova (1922–2003) je predstavljena z romanoma *Odklon srca* in *Na poti k sebi*, Pavel Vežinov (1914–1983) pa z mladinskima romanoma *Sledovi ostanejo* in *Dogodek v tihli ulici* ter romanom *Ponoči z belimi konji*. Od sodobnih avtorjev ima več kot en knjižni prevod Georgi Gospodinov (1968).

Pomembnejši slovenski avtorji so bili v bolgarščini pred letom 2000 predstavljeni pretežno v revijah in antologijah, nekateri tudi s po eno, največ dvema knjigama (Karel Destovnik Kajuh, Oton Župančič, Ivan Cankar, Ivan Tavčar, Ciril Kosmač, France Bevk, Anton Ingolič, Mira Mihelič in Prežihov Voranc). Večina Cankarjevih del (4 drame, pesniška zbirka *Erotika*, zbirka *Podobe iz sanj*) je tako izšla po letu 2000 in tudi Prešernove *Poezije* so objavljene šele leta 2021. Od sodobnih avtorjev je v bolgarščino največkrat preveden Drago Jančar (drama v antologiji, prozna zbirka in 4 romani), sledijo Evald Flisar (2 drami v antologiji in 2 romana), Slavko Pregl (3 mladinska dela) in Aleš Šteger (2 pesniški zbirki).

5 Pomembnejši prevajalci

Bolgarsko literaturo so v slovenščino od tridesetih do sredine šestdesetih let največkrat prevajali: France Bevk (Ivan Vazov, mladinska proza), Tone Potokar (*Pirhi: zbirka bolgarske mladinske proze, Bolgarske novele*), Alojz Bolhar (proza Jordana Jovkova, ljudske pravljice), Živan Žun (*Baj Ganjo* Aleka Konstantinova, *Domačija na meji* Jordana Jovkova) in Matej Rode (mladinska proza), v drugi polovici 20. stoletja pa je najplodnejša prevajalka Katja Špur (poezija Hrista Boteva in Elisavete Bagrjane, romani Dimitra Dimova, Blage Dimitrove, Ljubena Staneva, Pavla Vežinova idr.). Po letu 2000 so največ knjižnih prevodov iz bolgarščine objavili: Eva Šprager (proza Jordana Radičkova, romani Aleka Popova in Radoslava Paruševa), Borut Omerzel (drama Hrista Bojčeva, romani Valerija Stefanova in Georgija Gospodinova, poezija Rumena Leonidova) in Namita Subiotto (proza Stanislava Stratieva, Viktorja Paskova, Vesele Ljahove, poezija Ekaterine Josifove, Rumena Leonidova in Elisavete Bagrjane).

Slovensko literaturo sta v bolgarščino v 20. stoletju poleg Čilingirova in Bagrjane največkrat prevajala pesnik Dimitar Panteleev (pesniški zbirki Kajuha in Župančiča, revijalne objave) in Venceslava Leskovec Jordanova, Slovenka, ki se je po 2. svetovni vojni preselila v Bolgarijo in postala najplodnejša prevajalka slovenske proze v bolgarščino za časa SFRJ (izbor Cankarjeve kratke proze, antologija *Slovenski razkazi* [Slovenske zgodbe], proza Franceta Bevka, Mire Mihelič, Antona Ingoliča, Katje Špur, mladinska dela). V sodelovanju z lektorico bolgarskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani Viktorijo Menkadžievo in pisateljem in univerzitetnim profesorjem Gančom Savovim je prevedla tudi Kosmačevo zbirko *Sreča in kruh*. Menkadžieva je prevedla še

Tavčarjevo *Visoško kroniko* in Ingoličevo *Tajno društvo PGC* ter *Sušno dobo* Gabriele Babnik, Savov pa poezijo Josipa Ostija in Ivana Dobnika, antologijo *Slovenska poezija*, prozo Draga Jančarja, Slavka Pregla, Mojce Kumerdej, Nataše Kramberger, Cvetke Bevc, Tadeja Goloba, objavil je tudi številne revijalne prevode.

Po letu 2000 sta več knjižnih prevodov objavili Elena Tomova, lektorica bolgarskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani (prevedla je poezijo Vide Mokrin-Pauer, Braneta Mozetiča, Toneta Škrjanca in prozo Dese Muck), in pesnica Ljudmila Mindova (prevedla je dela Josipa Ostija, Aleša Debeljaka, Tomaža Šalamuna, antologijo slovenske poezije leta 2011), najbolj dejaven književni prevajalec slovenske literature v bolgarščino v tem obdobju pa je univerzitetni profesor Ljudmil Dimitrov, ki je bil prav tako lektor za bolgarščino na FFUL. Prevedel in s spremnimi študijami je opremil nekaj ključnih del slovenske književnosti: Aškerčeve pesmi iz cikla *Rapsodije bolgarskega goslarja*, Cankarjevo zbirko *Erotika* in Prešernove *Poezije* ter dela sodobnih avtorjev: prozo Draga Jančarja, Evalda Flisarja, Suzane Tratnik, poezijo Iztoka Osojnika, Aleša Štegra, antologijo sodobne proze *O čem govorimo*, ki jo je uredil Mitja Čander (s soprevajalko Evo Šprager), objavil je tudi številne revijalne prevode. Dimitrov je edini objavil tudi knjižne prevode slovenske dramatike, in sicer v 3 antologijah, ki jih je sam sestavil: *Zalezujoč Godota: pet sodobnih slovenskih dram* (Drago Jančar, Evald Flisar, Matjaž Zupančič, Vinko Möderndorfer, Simona Semenič), Cankarjeve *Izbrane drame* (*Romantične duše*, *Hlapci* v njegovem in *Kralj na Betjanovi* v Bagrjaninem prevodu) ter *Mrtvec pride po ljubico: pet slovenskih dram* (Cankarjeva *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*, *Ljubezen* Zofke Kveder, *Dogodek v mestu Gogi* Slavka Gruma, *Kaj pa Leonardo?* Evalda Flisarja in *Mrtvec pride po ljubico* Svetlane Makarovič).

Gančo Savov je prejel Pretnarjevo nagrado za izjemen opus prevodov slovenskih del v bolgarščino ter strokovnih besedil o slovenski literaturi (2006), Ljudmil Dimitrov Lavrinovo diplomsko DSKP (2017), Namita Subiotto pa Lirikonov zlat za revijalne prevode makedonske in bolgarske poezije (2014).

6 Prevodoslovne obravnave

Bogdan Benko in Matej Rode sta medsebojne prevode bolgarske in slovenske literature od začetkov do konca 20. stoletja zgoščeno predstavila v prvem zvezku *Enciklopedije Slovenije* (1987) v geslu Bolgarsko-slovenski odnosi. Na to predstavitev se je oprla Ana Peklenik (1999), ki je raziskala literarnokritiško recepcijo knjižnih prevodov bolgarske proze na Slovenskem v 20. stoletju in ugotovila, da je največ prevodov izšlo v šestdesetih letih, da so bila v slovenščino prevedena dela najbolj znanih bolgarskih pisateljev in da jih je kritika večinoma pozitivno sprejela, objavila je tudi seznam vseh 25 prevodov, vendar brez imen prevajalcev. Njen prispevek je nastal na podlagi diplomskega dela pod mentorstvom Elene Tomove. Tudi Elena Tomova se v preglednem prispevku o historiatu

bolgaristike v Sloveniji (2002) opre na podatke Benka in Rodeta, pa tudi na ugotovitve Ane Peklenik, in opozori, da bi bilo treba prevode slovenskih prevajalcev bolgarske literature osvetliti v posebni študiji. Prevode slovenske književnosti v bolgarščino natančneje predstavi Gančo Savov (2004) v 6. zvezku monografije *Prevodna recepcija na evropejskote literaturi v B"garija* [Prevodna recepcija evropskih literatur v Bolgariji] v poglavju o slovenski književnosti, kjer v uvodnem delu oriše zgodovino bolgarsko-slovenskih literarnih stikov od sredine 19. do konca 20. stoletja, nato pa v sodelovanju s Lilijo Kirovo predstavita še biografije, bibliografije bolgarskih prevodov in literarnovedne recepcije Franceta Prešerna, Ivana Tavčarja, Antona Aškerca, Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Franceta Bevka, Prežihovega Voranca, Antona Ingoliča, Cirila Kosmača in Mire Mihelič ter prevode na kratko ocenita: Kirova npr. opozori na fragmentarnost v predstavitvi Prešernove poezije (prav tam, 224), Savov pa za prevod *Visoške kronike* zapiše, da je pero Viktorije Menkadžijeve sledilo vsem avtorjevim posebnostim (prav tam, 227). Nekaj izsledkov iz te monografije predstavi Valentina Sedevčeva (2019) v prispevku o recepciji slovenske in makedonske literature v Bolgariji, kjer izpostavi vlogo književnih prevajalcev pri predstavljanju nacionalnih literarnih kanonov v ciljni kulturi in našteje pomembne posrednike in prevajalce sodobne slovenske literature v bolgarščino (kot so Savov, Menkadžieva, Dimitrov, Mindova).

Prispevek Sedevčeve je objavljen v monografiji *Bolgarija – Makedonija – Slovenija: medkulturni dialogi v XXI. stoletju*, ki vsebuje še druge prevodoslovne obravnave: Mateja Pezdirc-Bartol in Ljudmil Dimitrov (2019) ugotavljata, da prevajanje Cankarja v bolgarščino ni bilo del načrtovanega medkulturnega posredovanja, temveč je bilo največkrat posledica navezanosti posameznikov na drugo kulturo; Ljudmil Dimitrov (2019) v prispevku o bolgarski recepciji Prešerna opozori na nekatere netočnosti iz monografije *Prevodna recepcija evropskih literatur v Bolgariji* (da *Sonetni venec* ni bil preveden v celoti in da je Prešernovo poezijo prevajala tudi Bagrjana) ter na podlagi rezultatov lastne raziskave ugotavlja, da je bilo v bolgarščini do leta 2019 objavljenih 26 Prešernovih pesmi, ki jih je prevajalo pet prevajalcev (prav tam, 49–50); Namita Subitotto (2019) pa z raziskavo o povezavi med gostovanji bolgarskih avtorjev v Sloveniji in objavo slovenskih prevodov ugotovi, da je v obdobju 2000–2018 le 5 od gostujočih 23 avtorjev dočakalo knjižno objavo svojega dela.

Mateja Pezdirc-Bartol in Ljudmil Dimitrov (2017) sta raziskala historiat slovensko-bolgarskih gledaliških stikov (uprizoritve, prevodi, recepcija) in ugotovila, da kulturne izmenjave med slovensko in bolgarsko dramatiko in gledališčem niso bile pogoste, so pa vključevale pomembne ustvarjalce na obeh straneh. V prispevku »Bolgarsko-slovenski kulturni stiki: poskus sistematizacije« pa je Dimitrov (2020) podal historiat percepcije bolgarske književnosti v slovenski in širši južnoslovanski kulturni sferi, pojasnil, kako je prišlo do pomembnejših sodelovanj, ki so obrodila medsebojne prevode, izpostavil pomembnejše prevode in prevajalce ter objavil bibliografijo knjižnih prevodov bolgarske

književnosti v slovenščino in obratno v obdobju 1989–2020. V prispevku je izpostavil tudi prijateljstvo med Izidorjem Cankarjem in Elisaveto Bagrjano, ki sta ga z Ljudmilo Malinovo-Dimitrovo podrobneje raziskala v monografiji *Bagrjana in Slovenija* (2011) in ob tem opisala živahne kulturne in literarne stike med bolgarskimi in slovenskimi kulturniki predvsem v tridesetih letih 20. stoletja ter se v poglavju Prevodi Bagrjane posvetila slovenskim prevodom njene poezije ter pomembni vlogi pesnice kot prevajalke in posrednice slovenske književnosti.

Bibliografija knjižnih in revijalnih prevodov slovenske literature v bolgarščino v obdobju 1990–2019 je objavljena tudi na spletnem portalu <https://litreception.wordpress.com/> v okviru projekta *Recepcija slovanskih literatur v Bolgariji po letu 1989 in bolgarske literature v teh državah*.

Milen Malakov (2020) in Robert Grošelj (2021) sta se slovenskih prevodov bolgarske književnosti dotaknila v jezikoslovnih prispevkih: Malakov je prikazal primere prevajanja pripovednega naklona, Grošelj pa je redke prevodno-jezikovne primerjave bolgarščine in slovenščine dopolnil z analizo prevajanja bolgarskih odvisnikov neureničnega dejanja. S prevodi frazemov v bolgarskih ljudskih pravljičah v slovenščino se je ukvarjala Magdalena Cvetkova (2016), prevod Prešernove »Zdravljice« v bolgarščino, srbsščino in makedonščino pa je analiziral Andraž Stevanovski (2020) in ugotovil, da jo je z vidika metrike in rimanja najbolj dosledno prevedel prevajalec v bolgarščino, ki edini od prevajalcev analiziranih prevodov ni tudi pesnik.

7 Zaključek

Podatki iz COBISS-a in preglednih prispevkov kažejo uravnoteženo medsebojno prevajanje bolgarske in slovenske književnosti: približno 70 del na vsaki strani. Večina slovenskih prevodov bolgarske književnosti je izšla v 20. stoletju (57), večina bolgarskih prevodov slovenske književnosti pa po letu 2000 (53). Prevodoslovne obravnave medsebojnega prevajanja bolgarske in slovenske književnosti obsegajo večinoma izčrpne preglede objavljenih del, postavljene v kulturno-zgodovinski kontekst, analize prevodov pa je izredno malo.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z makedonščino

Bibliografija

- Benko, Bogdan in Matej Rode. 1987. »Bolgarsko-slovenski odnosi.« *V Enciklopedija Slovenije, 1. knjiga, A-Ca*, uredil Marjan Javornik, 317–319. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Cvetkova, Magdalena. 2016. »Analiz na prevodite na B"lgarski narodni prikazki na slovenski ezik s akcent v"rhu frazeologijata v dvata ezika.« *V B"lgarija v XXI vek: istoričeski linii i aktualni problemi: meždu tradicijata i inovaciite*, uredile Elizabet Šore, Svetla Čerpokova in Rumjana Koneva, 55–58. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanie i nauka Az-buki.
- Dimitrov, Ljudmil. 2014. »Recepcija sodobne slovenske dramatike kot književnosti: refleksija prevajalca.« *V Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 97–102. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/33-Dimitrov.pdf>.
- Dimitrov, Ljudmil. 2019. »Bolgarski jezik in književnost v slovenskem akademskem in kulturnem prostoru.« *V Poti in stranpoti poučevanja tujih jezikov v Sloveniji*, uredile Tatjana Balažic Bulc, Jana Kenda, Meta Lah in Vesna Požgaj Hadži, 27–34. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Dimitrov, Ljudmil. 2019b. »Genijat na edna nacija. France Prešern i negovata b"lgarska recepcija.« *V B"lgarija – Makedonija – Slovenija: meždukulturni dialozi v XXI vek = Bugarija – Makedonija – Slovenija: meğukulturni dijalozi vo XXI vek = Bolgarija – Makedonija – Slovenija: medkulturni dialogi v XXI stoletju*, uredila Namita Subiotto in Ljudmil Dimitrov, 41–52. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanie i nauka Az-buki.
- Dimitrov, Ljudmil. 2020. »Bolgarsko-slovenski kulturni stiki: poskus sistematizacije.« *V Južnoslovanski večer*, uredila Maja Kovač in Sašo Puljarevič, 65–84. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Grošelj, Robert. 2021. »Bolgarski odvisniki neuresničenega dejanja in njihove slovenske prevodne ustreznice: skladenjska primerjava.« *Jezikoslovni zapiski* 27, št. 2: 67–84.
- Komar, Gvido. 2020. »Jordanova (roj. Leskovec), Venceslava. (1923–1992).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Zadnjič posodobljeno 17. 7. 2022. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/jordanova-roj-leskovec-venceslava/>.
- Malakov, Milen. 2020. »Izrazjavane na nesvidetelsko otnošenie k"m glagolnoto dejstvie v b"lgarskija i slovenskija ezik.« *V B"lgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literaturnijat prevod v priemaštata kultura i v obrazovaniето = Bugarija – Severna Makedonija – Slovenija: literaturniot prevod vo celnata kultura vo obrazovaniето = Bolgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literarni prevod v ciljni kulturi in izobraževanju*, uredila Ljudmil Dimitrov in Namita Subiotto, 64–81. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanie i nauka Az-buki.
- Malinova-Dimitrova, Ljudmila in Ljudmil Dimitrov. 2011. »Prevodi Bagrjane.« *V Bagrjana in Slovenija*, 253–274. Ljubljana: Študentska založba.
- Peklenik, Ana. 1999. »Recepcija knjižnih izdaj prevodov iz bolgarske proze na Slovenskem.« *Slavistična revija* 47, št. 1: 131–138.

- Pezdirc-Bartol, Mateja in Ljudmil Dimitrov. 2017. »Slovensko-bolgarski gledališki stiki: uprizoritve, prevodi, recepcija.« *V Uprizoritvene umetnosti, migracije, politika: slovensko gledališče kot sooblikovalec medkulturnih izmenjav*, uredila Barbara Orel, 307–326. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pezdirc-Bartol, Mateja, Ljudmil Dimitrov. 2019. »Recepcija Ivana Cankarja v Bolgariji.« *V B"lgarija - Makedonija - Slovenija: meždukulturni dialozi v XXI vek = Bugarija - Makedonija - Slovenija: mežukulturni dijalozi vo XXI vek = Bolgarija - Makedonija - Slovenija: medkulturni dialogi v XXI stoletju*, uredila Namita Subiotto in Ljudmil Dimitrov, 53–60. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.
- Savov, Gančo in Lilija Kirova. 2004. »Slovenska literatura.« *V Prevodna recepcija na evropejskote literaturi v B"lgarija*, zv. 6, uredil Bojan Dimitrov Ničev, 215–250. Sofija: Akademično izdatelstvo Marin Drinov.
- Sedefčeva, Valentina. 2019. »Harakteristiki na recepcijata na slovenskata i makedonskata literatura v B"lgarija.« *V B"lgarija - Makedonija - Slovenija: meždukulturni dialozi v XXI vek: recenzirana kolektivna naučna monografija = Bugarija - Makedonija - Slovenija: mežukulturni dijalozi vo XXI vek = Bolgarija - Makedonija - Slovenija: medkulturni dialogi v XXI stoletju*, uredila Namita Subiotto in Ljudmil Dimitrov, 91–100. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka "Az-buki".
- Stefanija, Dragi. 1984. *Brata Miladinova: Ljudske pesmi v slovenskem prevodu Štefana Kociančiča*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Stevanovski, Andraž. 2020. »Prevodi Zdravljice Franceta Prešerna v srbsčino, makedonščino in bolgarščino.« *V B"lgarija - Severna Makedonija - Slovenija: literaturnijat prevod v priemaštata kultura i v obrazovanieto = Bugarija - Severna Makedonija - Slovenija: literaturniot prevod vo celnata kultura vo obrazovanieto = Bolgarija - Severna Makedonija - Slovenija: literarni prevod v ciljni kulturi in izobraževanju*, uredila Ljudmil Dimitrov in Namita Subiotto, 64–81. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.
- Subiotto, Namita. 2019. »Gostovanja bolgarskih in makedonskih literarnih umetnikov v Sloveniji med letoma 2000 in 2018.« *V B"lgarija - Makedonija - Slovenija: meždukulturni dialozi v XXI vek = Bugarija - Makedonija - Slovenija: mežukulturni dijalozi vo XXI vek = Bolgarija - Makedonija - Slovenija: medkulturni dialogi v XXI stoletju*, uredila Namita Subiotto in Ljudmil Dimitrov, 6–15. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.
- Subiotto, Namita. 2018. »Prevajalski in leksikografski podvig Štefana Kociančiča na relaciji makedonščina-slovenščina.« *V Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*, uredila Urška Perenič in Aleksander Bjelčevič, 119–129. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Subiotto, Namita. 2019. »Gostovanja bolgarskih in makedonskih literarnih umetnikov v Sloveniji med letoma 2000 in 2018.« *V B"lgarija - Makedonija - Slovenija: meždukulturni dialozi v XXI vek = Bugarija - Makedonija - Slovenija: mežukulturni dijalozi vo XXI vek = Bolgarija - Makedonija - Slovenija: medkulturni dialogi v XXI stoletju*, uredila Namita

Subiotto in Ljudmil Dimitrov, 6–15. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.

Tomova, Elena. 2002. »B"lgaristikata v Slovenija. B"lgaristika.« *Bulgarica: informacionen bjule-tin*, št. 5: 51–60.

POVZETEK

Poglavje uvaja oris bolgarsko-slovenskih literarnih in kulturnih stikov od druge polovice 19. stoletja do danes, ki mu sledi zgodovina prevodnih tokov. Prvi prevodi bolgarske književnosti v slovenščino in obratno so izšli v literarnih revijah na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Do leta 1945 je v slovenščini izšlo več kot 10 knjižnih prevodov bolgarskih proznih del, slovenska književnost pa je bila v tem obdobju v bolgarščini predstavljena v revijah in antologijah. V obdobju od 1949 do 1989 so bila kljub togim političnim odnosom med Bolgarijo in Jugoslavijo v slovenščino prevedena nekatera ključna bolgarska prozna dela, izšli pa so tudi bolgarski knjižni prevodi nekaterih slovenskih klasikov, predvsem proznih. Po padcu Berlinskega zidu se je vzpostavila nova dinamika medsebojnega prevajanja, vendar so se knjižni prevodi pojavili šele po letu 2000. Podatki iz COBISS-a in preglednih prispevkov z bibliografijami o prevedenih delih, kažejo uravnoteženo medsebojno prevajanje bolgarske in slovenske književnosti. Večina slovenskih prevodov bolgarske književnosti je izšla v 20. stoletju, večina bolgarskih prevodov slovenske književnosti pa po letu 2000. Prikazan je še delež prevodov pomembnih del, izpostavljeni so sodobni avtorji, ki se v prevodih pojavijo z najmanj dvema samostojnima knjigama. Predstavljeni so pomembnejši prevajalci, na koncu pa so omenjene še prevodoslovne obravnave, ki obsegajo večinoma izčrpane preglede objavljenih del, postavljene v kulturno-zgodovinski kontekst, analiz prevodov pa je malo.

ABSTRACT

The chapter introduces an outline of Bulgarian-Slovene literary and cultural contacts from the second half of the 19th century to the present, followed by a history of translation flows. The first translations of Bulgarian literature into Slovene and vice versa were published in literary magazines at the turn of the 20th century. By 1945, more than 10 book-length translations of Bulgarian prose works had been published in Slovene, and Slovene literature was presented in Bulgarian in magazines and anthologies during this period. In the period from 1949 to 1989, despite the rigid political relations between Bulgaria and Yugoslavia, some key Bulgarian works of fiction were translated into Slovene, and Bulgarian book translations of some Slovene classics, especially fiction, were also published. After the fall of the Berlin Wall, a new dynamic of mutual

translation was established, but it was only after 2000 that book translations appeared. The data from COBISS and the survey articles with bibliographies of translated works show a balanced mutual translation of Bulgarian and Slovene literature. The majority of Slovene translations of Bulgarian literature were published in the 20th century, while the majority of Bulgarian translations of Slovene literature were published after 2000. The proportion of translations of important works is also shown, highlighting contemporary authors who appear in translation with at least two standalone books. The most important translators are introduced, and finally some translation studies are mentioned, which consist mainly of comprehensive overviews of published works set in a cultural-historical context, with little analysis of the translations.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S ČEŠČINO

Jana Šnytová
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Razvoj književnega prevajanja med češčino in slovenščino je tesno povezan z razvojem kulturnih in zgodovinskih odnosov med Čehi in Slovenci, ki imajo dolgoletno tradicijo že od srednjega veka. V najstarejših obdobjih ni šlo za sistematičen razvoj kulturnih vezi, temveč za priložnostne stike med izobraženci in umetniki. Do bolj vsestranskega in intenzivnega sodelovanja med Čehi in Slovenci je prišlo šele po izoblikovanju modernih narodov na prelomu 18. in 19. stoletja. Tesno sodelovanje na področju kulturnih stikov se je nadaljevalo v prvi polovici 20. stoletja, čeprav sta se po razpadu habsburške monarhije oba naroda znašla v različnih večnarodnostnih državnih tvorbah (Češko-slovaška, Kraljevina SHS, Jugoslavija). Za kulturne stike so se v tem času zavzemali predvsem prevajalci, kulturniki, umetniki in univerzitetni pedagogi (gl. Hladký 2011, 333–335). Plodno in uravnoteženo sodelovanje se je kljub političnim oviram nadaljevalo tudi v drugi polovici 20. stoletja.

2 Zgodovina prevodnih tokov

Med primeri medsebojnih vezi iz starejših obdobj velja omeniti češke vplive v besedilih *Stiškega* in *Žičkega rokopisa* iz 15. stoletja, saj so pri njunem nastanku sodelovali češki menihi, ki so s češkega ozemlja zbežali pred husitskimi vojnami. Pomembno je tudi sodelovanje med osrednjimi češkimi in slovenskimi protestanti v drugi polovici 16. stoletja, kot npr. med Primožem Trubarjem in Janom Blahoslavom, predstavnikom češke protestantske cerkve čeških bratov (Jednota bratrská).

V 17. in 18. stoletju sta se v okviru habsburške monarhije položaja obeh narodov precej poenotila. Do tedaj socialno pestra sestava češkega ljudstva, s plemstvom in bogatim meščanstvom, je postala bolj ruralna, politični vpliv čeških stanov je zaradi izgube lastne države postal zanemarljiv. Spricho močne germanizacije, rekatolizacije in centralističnega vladanja v habsburški monarhiji je pri obeh narodih naraščalo prizadevanje za obrambo lastnega jezika, slovstva in kulture. S tem je tudi povezan izrazit razvoj idej slovanske vzajemnosti, ki je obe kulturi močno zblížal. Povezovala ju je tudi dovzetnost za narodnostna in pozneje še socialna vprašanja. V času narodnega preporoda na prelomu iz 18. v 19. stoletje so bili za Slovence, ki so svojo narodno identiteto gradili predvsem na obstoju narodnega jezika, vzorniki češki razsvetljenski filologi (Josef Dobrovský, Pavel Josef Šafařík idr.), s katerimi sta sodelovala npr. Jernej Kopitar in Matija Čop (Urbančič 1995, 11–20). Močne so bile povezave tudi med književniki. Znani so kontakti med romantičnima pesnikoma Francetom Prešernom in Karlom Hynkom Mácho v tridesetih letih 19. stoletja. Medsebojno prevajanje literarnih del, izdanih knjižno ali v revijah, je nepretrgano potekalo od začetka 19. stoletja naprej. Čeprav so se češki in slovenski književniki v tem obdobju seznanjali s književnostjo slovanskih narodov predvsem v izvirnikih, so od 20. let 19. stoletja izhajali tudi revijalni prevodi slovenske in češke poezije. Med njimi lahko izpostavimo prevode odlomkov *Kraljedvorskega rokopisa* in pesmi Františka L. Čelakovskega (1833, prevedel Miha Kastelic) v slovenščino, izbranih Prešernovih pesmi in epigramov (1835) ter deset basni iz Vrazove zbirke ljudskih pesmi (1839, oboje prevedel František L. Čelakovský) v češčino (zaradi omejenega prostora se bomo v nadaljevanju posvetili samo knjižnim prevodom).

Tudi v času Bachovega absolutizma (1849–1859) so se kulturni kontakti – za razliko od političnih – nadaljevali. Od šestdesetih let 19. stoletja so na Slovenskem po češkem zgledu nastajale čitalnice in prireditve s poučnim programom, imenovane besede, telovadno društvo Južni (Ljubljanski) Sokol, narodno-politična zborovanja t. i. tabori in Matica slovenska. Ko so se po vzpostavitvi dualizma v monarhiji Čehi in Slovenci znašli v cislajtanskem, tj. avstrijskem delu, se je tesno sodelovanje tako na politični kot na kulturni ravni med obema narodoma še okrepilo (Hladký 2011, 340–342; Urbančič 1995, 21–42). V tem obdobju je tudi izšel prvi samostojni knjižni prevod češke književnosti v slovenščino: Fran Levstik je v času svojega bivanja v Olomoucu leta 1856 v slovenščino prevedel *Kraljedvorski rokopis* in od takrat beležimo neprekinjeno prevajanje in knjižno izdajanje del češke književnosti v slovenščino. Prvi knjižni prevod slovenske literature v češčino je nastal skoraj trideset let pozneje – leta 1882 je izšel izbor Prešernovih pesmi v prevodu Josefa Penížka, ki je istega leta prevedel tudi tragedijo *Tugomer* Josipa Jurčiča in Frana Levstika. V obdobju od prvega knjižno izdanega prevoda do leta 1914 so vzajemni prevodi izhajali redno in v obeh kulturah uravnoteženo, za izdajanje prevodov češke književnosti sta skrbeli predvsem založbi Andreja

Gabrščka v Gorici in Mohorjeva družba Celovcu, medtem ko v češkem prostoru ni zaznati osrednjih založnikov.

Med obema vojnama so iniciativo pri razvoju češko-slovenskih kulturnih stikov poleg posameznikov delno prevzele še institucije, kot so bile t. i. lige, prijateljska društva (Keršič-Svetel 1996, 57–72; Pokovec 1995), ter novoustanovljena slovenski lektorat na Filozofski fakulteti Karlove univerze v Pragi (1914/1915) in češki lektorat na ljubljanski Filozofski fakulteti (1922). Zasluga za razvoj kulturnih stikov pripada predvsem posameznim kulturnim posredovalcem in prevajalcem, kot so bili slavisti Oton Berkopec, Frank Wollman, Václav Burian in Fran Albreht. Po zastoju, ki ga je povzročila prva svetovna vojna (predvsem pri izdajanju slovenskih prevodov češke književnosti), so se literarni odnosi v obdobju med obema vojnama intenzivno krepili (Hladký in Blažek 2010, 33, 38; Mainuš 2005, 2–4). V številnih slovenskih in čeških revijah so izhajali tudi prispevki o obeh književnostih.

Obdobje po drugi svetovni vojni najprej v vzdušju povojne evforije zaznamuje težnja po obnovitvi sodelovanja iz predvojnih časov. Leta 1948 jo zaduši razkol med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo, ki je tedaj povsem obvladovala Čecoslovaško. V letih 1949–1953 je iz političnih razlogov na češki strani sledil popoln zastoj literarnih stikov, ta čas ni izšel noben prevod slovenske literature, medtem ko je prevajanje češke literature v slovenščino potekalo neprekinjeno. V drugi polovici petdesetih let in v šestdesetih letih se je začelo postopno obnavljanje kulturnih odnosov med Čecoslovaško in Jugoslavijo, ki je doseglo vrhunec med praško pomladjo in se nato nasilno končalo z okupacijo vojsk Varšavskega pakta avgusta 1968 in obdobjem t. i. normalizacije v sedemdesetih in osemdesetih letih. Kljub temu pa je sodelovanje na področju literarnega prevajanja od leta 1954 ostalo neprekinjeno, kar se odraža v velikem številu prevodov slovenske in češke književnosti. Tudi slovenistični in bohemistični študiji v okviru širše oblikovanih slavističnih programov so na obeh univerzah obstali. Kljub zgodovinski prelomnici leta 1968, ki je imela usodne posledice predvsem za kulturno dogajanje na Čecoslovaškem (v zvezi z literaturo lahko govorimo o strogem političnem nadzoru založniških programov), beležimo pri izdajanju prevodov kontinuiteto in nadaljevanje tendenc iz prejšnjega dvajsetletja.

Na začetku devetdesetih let 20. stoletja, po padcu komunističnih totalitarističnih režimov v Evropi in ustanovitvi samostojnih držav Slovenije in Češke so se poživili tako politični in gospodarski kot kulturni stiki med obema narodoma. Na univerzah je prišlo do ustanovitve samostojnih slovenističnih in bohemističnih študijskih programov (češke slovenistike so na univerzah v Pragi, Brnu in Pardubicah, v Sloveniji pa je bohemistiko mogoče študirati na ljubljanski univerzi). V zadnjem obravnavanem obdobju, po nastanku samostojnih držav, beležimo močan porast prevajanja in izdajanja češke književnosti v slovenščini. Nekatere založbe pomemben delež svoje dejavnosti posvečajo izdajanju prevodov češke književnosti v slovenščini (Cankarjeva založba,

Modrijan, KUD Police Dubove, Sanje) oziroma slovenske književnosti v češčini (Větrné mlýny, Albert).

3 Žanri

Z vidika zvrstne razčlenjenosti prevladujejo v vseh obdobjih prozna dela. V prvem obdobju je prevladovala kratka proza (kratke zgodbe, črtice, povesti; ok. 40 % produkcije), 20 % romanov, pomemben je bil delež dramatike (20 %). Po prvi svetovni vojni se je zvrstna struktura počasi spreminjala. V skladu z razvojnimi tendencami obeh književnosti je naraščal delež romanov (30 %) na račun kratke proze, ohranila se je količina prevodov gledaliških iger. Med prevodi češke književnosti v slovenščino je postalo bolj izrazito prevajanje otroških in mladinskih del (14 %), predvsem avtorskih pravljic.

V obdobju 1946–1969 se je zvrstna struktura češke književnosti, prevedene v slovenščino, izrazito spremenila. Delež otroške in mladinske književnosti v prevodni izmenjavi je močno narasel – slikanice, avtorske in ljudske pravljice, kratke zgodbe, romani in gledališke igre za mladino so tvorili polovico prevodne produkcije, medtem ko so slovenska otroška in mladinska dela ohranila količino iz prejšnjih obdobj (16 %). Zapostavljeno je bilo prevajanje in knjižno izdajanje poezije tako na slovenski kot na češki strani (gl. Mainuš 2006).

Zvrstna struktura je ostala skoraj nespremenjena tudi v dvajsetletju 1970–1989: med prevodi češke književnosti v slovenščino je prevladovala otroška in mladinska književnost (47 %), sledili so romani (20 %), dramatika (16 %; vključno z novo zvrstjo radijske igre) in kratka proza (11 %). Med prevodi slovenske književnosti je prevladovala proza (88 %), sledili sta dramatika in poezija. Zvrstna sestava prevodov češke književnosti v slovenščino se je po letu 1990 spremenila, najbolj prevajani so postali romani (35 %), ostale zvrsti pa so enakomerno zastopane. Žanrska razporeditev prevodov slovenske književnosti je ostala skoraj nespremenjena.

Medtem ko se ključna dela vidnih prozaistov v slovenščino in v češčino prevajajo razmeroma sočasno oz. s krajšim časovnim zamikom, vrzel in zaostanek nastajata pri prevajanju in knjižnih izdajah pomembnih pesniških del, kar delno kompenzirajo pesniške antologije, pesniški izbori in revijalne objave (gl. Kozár 2003).

4 Pomembni avtorji, večkrat prevedena dela

V času do konca prve svetovne vojne je bilo v češčino najbolj prevajano delo prozaista in dramatika Ivana Cankarja (12 knjižnih del). V čeških prevodih so izšla tudi dela Zofke Kveder-Jelovšek, ki je med letoma 1900–1906 živela v Pragi, Josipa Jurčiča, Frana Ksaverja Meška, Ivana Tavčarja, Frana Govekarja in Simona Gregorčiča (avtorji so razvrščeni po številu prevodov). V slovenščino so prevajali ključna dela realističnih avtorjev

19. stoletja, kot so satirične pesmi Karla Havlíčka Borovskega, roman *Babica* (1904) Božene Němcove, *Malostranske pripovedke* (1886) Jana Nerude in prozna dela Gabriele Preissove, Eliške Krásnohorské, Karoline Světle, Karla Václava Raisa. Prevedena so bila tudi prozna dela parnasističnih avtorjev Juliusa Zeyerja in Jaroslava Vrchlickega.

V obeh kulturah so bila v obdobju med obema vojnoma prevajana in izdajana dela danes kanoničnih avtorjev – med slovenskimi avtorji gre predvsem za Frana Ksaverja Meška (14 del), Ivana Cankarja (9 del), Vladimirja Levstika (5 del), Frana Saleškega Finžgarja, Dragotina Ketteja idr. V slovenščino so bila prevedena pomembna dela češke literature, nastala v tem obdobju, kot so romani in drame Karla Čapka, podeželski romani Jindřicha Šimona Baara, *Pustolovščine dobrega vojaka Švejka* (1928) Jaroslava Haška, duhovno obarvani romani Jaroslava Durycha, socialna proza Marie Majerove, t. i. baladična proza Ivana Olbrachta in Vladislava Vančure. Slovenski bralci so dobili tudi ključna dela češke poezije, kot so *Šlezske pesmi* (1919) Petra Bezruča in poezija realista Josefa Svatopluka Macharja. Zanimanje se kaže tudi za ključna dela češke književnosti 19. stoletja (drugi prevod Máchove pesnitve *Maj* leta 1939, dela Božene Němcove, Jana Nerude), izšel pa je tudi izbor češke poezije 19. stoletja *Češka antologija* (izbor in prevod Ivan Lah, 1922). Na češki strani pa velja izpostaviti antologijo *Hvězdy nad Triglavem* [Zvezde nad Triglavom] (1940), ki sta jo uredila Oton Berkopec in pesnik Josef Hora, s pesmimi 24 vodilnih slovenskih avtorjev v prevodu petih čeških pesnikov. Poleg tega je v češčini izšlo 18 antologij in izborov jugoslovanske literature, v katere so bili vključeni tudi slovenski predstavniki.

V prvem dvajsetletju po drugi svetovni vojni je pri izboru del za prevajanje v obeh kulturah prepoznavna navezava na predvojno obdobje. V češčino so bila prevedena predvsem dela slovenskih realistov Juša Kozaka, Antona Ingoliča, Ivana Tavčarja, Prežihovega Voranca (razvrščeno po številu prevedenih del) in dela s partizansko tematiko (Šnytová 2014). V slovenščino pa so še naprej prevajali opus Karla Čapka (roman *Navažno življenje* leta 1962, izbor kratkih zgodb), socialno obarvano prozo Ivana Olbrachta in Marie Majerove. V primerjavi s prejšnjimi obdobji beležimo porast prevedene otroške in mladinske književnosti avtorjev, kot so Ludvík Aškenazy, Karel Čapek, Helena Šmahelová idr.

Med letoma 1970 in 1989 se je v prozi nadaljevalo prevajanje del pisateljev starejših generacij (Prežihov Voranc, Ivan Cankar; Karel Čapek, Jaroslav Hašek, Fratišek Langer), pridružili so se jim takratni avtorji srednje in mlajše generacije, npr. Mira Mihelič, Beno Zupančič, Drago Jančar, med češkimi avtorji pa Milan Kundera, Bohumil Hrabal, Václav Havel. Visok je ostal delež prevodov otroške književnosti, kamor sodijo npr. *Stare grške bajke* (1980) Eduarda Petiške (ki so do leta 2022 doživele kar 11 ponatisov), zaznamo tudi rahel porast prevodov poezije: v češčini izidejo dela Srečka Kosovela, Edvarda Kocbeka, Svetlane Makarovič, v slovenščini pa dela Vladimírja Holana, nobelovca Jaroslava Seiferta in pesnikov starejših generacij, kot so Karel Hynek Mácha,

Jan Neruda in Jiří Wolker. V češčini je v tem obdobju izšlo 14 antologij jugoslovanske poezije, kjer so vedno zastopani tudi slovenski pesniki. Posebej pomemben je samostojni izbor slovenske poezije *Nové hvězdy nad Triglavem* [Nove zvezde nad Triglavom] (1983, izbor in prevod Oton Berkopec, Vilém Závada, Jarmila Urbánková).

Med prevodi slovenske književnosti v češčino od leta 1990 do danes izstopajo sodobni pisatelji, kot so Drago Jančar (15 del), Aleš Debeljak, Andrej Skubic, Evald Flisar, Brane Mozetič, čeprav med prevodi najdemo predstavnike vseh generacij, od t. i. klasikov prek pisateljev srednje generacije do mlajših avtorjev. Podobno tudi pri prevajanju češke književnosti v slovenščino: prevajajo se avtorji predvojne generacije, npr. Karel Čapek, Ladislav Klíma, Vladislav Vančura, pisatelji starejše generacije, ki so začeli ustvarjati predvsem v šestdesetih letih, npr. Bohumil Hrabal, Ladislav Fuks, Egon Bondy, Ivan Klíma, Milan Kundera, Josef Škvorecký, vse do sodobnih avtorjev srednje in mlajše generacije, pa naj gre za bolj poljudno-zabavno čtivo Michala Viewegha ali prozo z družbeno in zgodovino tematiko avtorjev, kot so Jáchym Topol, Radka Denemarková, Tereza Boučková, Alena Motnštajnová, Kateřina Tučková, Petra Soukupová, Anna Bolavá, Emil Hakl, Jan Němec idr. Obenem pa analiza prevedenih knjig nakazuje, da si prevajalci prizadevajo tudi zapolniti vrzel doslej neprevedenih kanoničnih del češke književnosti – mednje sodijo dela Karla Čapka, Vladislava Vančure, Egon Bondyja, Ladislava Klíme, Ladislava Fuksa itn.

Večkrat prevedena so ključna dela slovenskega in češkega literarnega kanona, kot so pesmi Franceta Prešerna (gl. Lipovec 1980) in roman *Alamut* Vladimírja Bartola, komedija *Za narodov blagor* Ivana Cankarja, pesnitev *Maj* Karla Hynka Máche, humoristična proza *Dobri vojak Švejk* Jaroslava Haška, kratka proza *Malostranske povesti* Jana Nerude in roman *Babica* Božene Němcove. Kot zanimivost navedimo, da je prvi prevod pesnitve *Maj* osrednjega češkega romantičnega pesnika Máche v prevodu Ivana Laha (1911) izšel kar trideset let po prevodu izbora Prešernovih pesmi v češčini (1882).

Na podlagi analize bibliografij prevedenih del ugotavljamo, da je bil preveden opus večine ključnih avtorjev tako na češki kot slovenski strani, a s poudarkom na proznih delih. Po drugi svetovni vojni je bila za izbor prevajanih avtorjev odločilna aktualna politična situacija, vendar načeloma ugotavljamo, da so bili tako češki kot slovenski bralci seznanjeni s kvalitetnimi deli obeh književnosti. Značilnost celotnega obdobja od leta 1945 do sedanje dobe pa je odsotnost pomembnih avtorjev krščansko-socialnega nazora, npr. Alojza Rebule, Janeza Gradišnika, Jana Zahradníčka in Milade Součkove, ter avtorjev, ki so bili v prejšnjem režimu iz političnih razlogov umaknjeni iz javnega življenja, kot so Vitomil Zupan, France Balantič, Josef Topol in Věra Linhartová. Opazen je tudi zelo nizek delež prevodov del slovenskih in čeških avtoric, kar se spremeni šele proti koncu 20. stoletja.

Vrzel ostaja tudi pri prevajanju poezije, v slovenskih prevodih so nedostopna ključna dela pesnikov, ki so zaznamovali češko poezijo 20. stoletja. V slovenščini je izšla samo

ena zbirka Nobelovega nagrajenca Jaroslava Seiferta, knjižno doslej niso izšle pesmi Vítězslava Nezvala, Františka Halasa, Františka Hrubína, Jana Koláři, Jana Zábřane in mnogih drugih. To belo liso delno zapolnjuje antologija češke poezije druge polovice 20. stoletja *Nesrečno srečni* (2012), medtem ko je v češčini izšlo več antologij slovenske poezije.

Kot posebnost omenimo tudi to, da v tem obdobju zaznamo tudi zamik pri izhajanju nekaterih starejših del, npr. kratka proza *Sonce, sonce, sonce* Marka Švabića izide leta 1972, prevedena pa je leta 2011; *Zgodbe iz enega in drugega žepa* Karla Čapka so v češčini izšle 1929, v slovenščino pa so bile prevedene leta 2013.

5 Pomembni prevajalci

V prvo generacijo prevajalcev (in kulturnih posrednikov), ki so se s prevajanjem ukvarjali bolj sistematično, spadajo predvsem slovenski študentje na Karlovi univerzi v Pragi, npr. književnik in gimnazijski profesor Ivan Lah (1881–1938) ter literarni zgodovinar in bibliotekar Oton Berkopce (1906–1988). Za naslednjo, medvojno generacijo prevajalcev je bilo značilno, da je šlo za poznavalce več slovanskih jezikov (predvsem južno-slovanskih), ki so skrbeli tudi za premišljen izbor kakovostnih izvirnikov; mednje sodijo npr. pesnik Otto František Babler (1901–1984), publicist in predavatelj Bohuš Vybíral (1887–1951), kulturni delavec Vojtěch Měrka (1888–1974), med prevajalce češke književnosti pa klasični filolog in univerzitetni predavatelj Fran Bradač (1885–1970) s 25 % prevedenih knjig, nato književnik in publicist Ferdo Kozak (1894–1957) ter književnik in kulturni delavec Fran Albrecht (1889–1963). Kot sedaj je bilo tudi takrat prevajanje leposlovnih del tesno povezano z osebnim poznanstvom oz. ustvarjalno naklonjenostjo med avtorjem in prevajalcem, kot npr. med Zofko Kveder-Jelovšek in prevajalko Zdenko Háskovo (1878–1946).

Po drugi svetovni vojni so se prevajalci postopno osredotočali na eno jezikovno področje. Posebno vlogo je imel na Češkem naturalizirani Slovenec Oton Berkopce, ki je prevajal v obe smeri in sodeloval pri prevodih s številnimi pesniki. V prvem dvajsetletju po vojni med prevajalci češke književnosti glede na količino prevedenih del izstopajo Fran Bradač, književnik in publicist Branimir Kozinc (1890–1972), slovakist in univerzitetni predavatelj Viktor Smolej (1910–1992) in prevajalka Zdenka Škerlj-Jerman (1933–2010), ki se je v tem času osredotočala predvsem na otroško in mladinsko književnost. Slovensko književnost sta v češčino poleg Otona Berkopca prevajala predvsem slovenist in literarni kritik František Benhart (1924–2006) ter književnica Zdenka Bezděková (1907–1999).

Za razliko od prejšnjih faz zaznamo od sedemdesetih let naprej osredotočenost posameznih prevajalcev na generacijsko povezane avtorje oz. zvrsti. V slovenščino je moderno kakovostno prozo prevajala Zdenka Škerlj-Jerman, ki je ustvarila 26 %

knjižnih prevodov iz češčine, bibliotekar Dušan Baran (1924–1984) ter urednik in literarni kritik Jaroslav Skrušny (1947) sta se osredotočala na prevode proze Milana Kundere, literarni zgodovinar in pesnik Dušan Ludvik (1914–2001) pa se je posvetil prevodom poezije. Za skoraj polovico čeških prevodov slovenske književnosti je zaslužen František Benhart, manjšo količino knjižnih del je prevedel slovenist in zgodovinar Jaroslav Pánek (1947), prevodom otroške in mladinske književnosti se je posvetila prevajalka Kateřina Benhartová-Literová (1954).

Obdobje po letu 1990 je zaznamovano z nastopom in uveljavitvijo mlade generacije prevajalcev, pogosto diplomantov novoustanovljenih slovenistik in bohemistik. Poleg uveljavljenih in tako rekoč univerzalnih prevajalcev Františka Benharta, ki je prevedel 40 % knjig iz slovenščine v češčino, prevajalk Nives Vidrih (1958) in Zdenke Škerlj-Jerman s 36 % oz. 7 % knjižnih prevodov iz češčine se na prevajanje moderne češke proze osredotoča kulturna delavka in urednica Tatjana Jamnik (1976), ki je prevedla 9 % knjižnih prevodov, sledita še pesnica Anjuša Belehar (1986) in Jaroslav Skrušny s po 3 %. Literarna kritičarka in prevajalka Diana Pungeršič (1984) ter slavist in novinar Peter Kuhar (1944) sta se posvetila prevodom češke otroške in mladinske književnosti. Slovensko književnost v češčino prevajajo predvsem slovenisti srednje generacije, rojeni v sedemdesetih letih 20. stoletja, Aleš Kozár in Petr Mainuš, ki sta poskrbela vsak za 15 % knjižnih prevodov, Libor Doležal s 6 %, Hana Chmelíková-Mžourková in Kamil Valšík s po 5 % odstotki prevodov, in predstavnik starejše generacije slavistov Ivan Dorovský (1935–2021), ki je zaslužen za 6 % knjižnih prevodov iz slovenščine v tem obdobju.

6 Prevodoslovne obravnave

Raziskovalci, ki so se ukvarjali s problematiko prevajanja med obema jezikoma, so po eni strani sami prevajalci, po drugi strani pa predavatelji na slovenistikah in bohemistikah v obeh državah. Recepciji čeških del v slovenski kulturi so se posvetili predvsem Oton Berkopec, Albina Lipovec, Alenka Jensterle-Doležal, medtem ko se Aleš Kozár in Petr Mainuš posvečata recepciji slovenske književnosti v češkem prostoru. S prevodoslovnimi analizami konkretnih del so se ukvarjali npr. Albina Lipovec, ki je obravnavala prevode Jana Nerude, Petra Bezruča, Jana Skácla, Jaroslava Seiferta in Prešerna, Nives Vidrih je analizirala prevajanje Karla Hynka Máche, Bojana Maltarić prevode Jaroslava Haška, Aleš Kozár Prešerna v češčini, medtem ko se je Jana Šnytová posvetila češkim prevodom Draga Jančarja, Cirila Kosmača, Mateta Dolenca, Srečka Kosovela in slovenskim prevodom Petra Bezruča.

S preučevanjem prevajalskih tokov so se ukvarjali Aleš Kozár, ki je avtor preglednih prispevkov o prevajanju slovenske književnosti v češčino (npr. Kozár 2003), Petr Mainuš (2005, 2006) in Tatjana Jamnik (2009, 2010) sta sestavila in izdala bibliografije prevodov slovenske književnosti v češčino. S preučevanjem dela posameznih prevajalskih osebnosti

so se ukvarjali npr. Ivan Dorovský in Petr Mainuš, ki sta uredila zbornik, posvečen Otonu Berkopcu (Dorovský in Mainuš 2006), ter Aleš Kozár (2010) in Jana Šnytová (2012, 2013), ki sta se posvetila prevajalskemu delu Františka Benharta in Zdenke Škerlj-Jerman. Mednarodno odmevna češka in slovaška teorija prevajanja, katere osrednji predstavniki so Jiří Levý, Anton Popovič ter František Miko, v slovenskem prevodoslovju ni bila dovolj reflektirana. V svojih prevodoslovnih monografijah jo omenjata Štefan Vevar (2001) in Nike K. Pokorn (2003), strnjen pregled prinašata diplomski nalogi Bojane Maltarić (1997) in Anjuše Belehar (2016), Popovičevo teorijo prevajalskih premikov pa v članku predstavlja še Jana Šnytová (2017).

7 Zaključek

Na podlagi analiziranih bibliografij prevodne književnosti iz češčine in slovenščine ugotavljamo skoraj nepretrgan razvoj medliterarnih stikov. Čeprav so bila prevedena kanonična dela obeh književnosti, ostajajo v prevodnih bibliografijah bele lise, predvsem na področju prevajanja poezije. Morda bi bilo celo smiselno določene zastarele prevode osvežiti in jih na novo prevesti za sodobnega bralca. Poudariti velja še precejšnji delež v slovenščino prevedene češke otroške in mladinske književnosti, ki je postala tudi del šolskih kurikulumov.

Literarni tokovi niso izrazito asimetrični v prid enega jezika, temveč je pretok potekal uravnoteženo v obe smeri. Vendarle pa moramo pri preučevanju statistik, nastalih na podlagi bibliografij prevedenih del, vzeti v poštev, da slovenski prostor razpolaga s petkrat manjšo kritično maso bralstva, tako da je bil vpliv češke književnosti v slovenski kulturi močnejši kot vpliv slovenske književnosti v češkem prostoru. Poudariti moramo tudi, da niti v češkem niti v slovenskem primeru ni bilo premišljene zasnove kulturnega sodelovanja z institucionalno podporo in še danes gre v veliki meri za delo in prizadevanje posameznih kulturnih posrednikov in prevajalcev.

Bibliografija

- Belehar, Anjuša. 2016. »Uporabnost prevodoslovnih teorij pri prevajanju romana Žitkovske boginje Katěrine Tučkove iz češčine.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Dorovský, Ivan in Petr Mainuš, ur. 2006. *Oton Berkopec a česko-slovinské kulturní styky: sborník příspěvků k 100. výročí narození*. Boskovice: F. Šalé-Albert.
- Hladký, Ladislav in David Blažek. 2010. »Česko-slovinské vztahy.« V *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*, uredil Ladislav Hladký, 21–45. Praga: Historický ústav.
- Hladký, Ladislav. 2011. »Historie česko slovinských vztahů.« V *Dějiny Slovinska*, uredili Jan Rychlík, Mária Tonková, Ladislav Hladký in Aleš Kozár, 333–355. Praga: Nakladatelství Lidové noviny.
- Jamnik, Tatjana. 2009. »Przekłady literatury słoweńskiej w Czechach i w Polsce w latach 1990–2006.« *Przekłady Literatur Słowiańskich* 1, št. 1: 295–312.
- Jamnik, Tatjana. 2010. »Bibliografia przekładów literatury słoweńskiej w Czechach w latach 1990–2006.« *Przekłady Literatur Słowiańskich* 1, št. 2: 145–202.
- Keršič Svetel, Marjeta. 1996. *Česko-slovenski stiki med svetovnima vojnama*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije.
- Kozár, Aleš. 2003. »Slovenska književnost na Češkem.« V *39. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, uredila Boža Krakar Vogel, 141–147. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kozár, Aleš. 2010. »Rekonstrukcija interpretacije razvoja slovenske literature v prevajalskem opusu Františka Benharta.« V *Vloge središča. Konvergenca regij in kultur. Zbornik Slavističnega društva Slovenije* 21, uredila Irena Novak Popov, 351–357. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Lipovec, Albina. 1980. »Nov prevod Prešernovih pesmi v češkem jeziku.« *Slavistična revija* 28, št. 3: 356–364.
- Mainuš, Petr. 2005. *Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v češčino*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Mainuš, Petr. 2006. »Slovinská literatura pro děti a mládež v českých překladech.« V *Oton Berkopec a česko-slovinské kulturní styky: sborník příspěvků k 100. výročí narození*, uredila Ivan Dorovský in Petr Mainuš, 129–135. Boskovice: F. Šalé-Albert.
- Maltarić, Bojana. 1997. »Predstavitev češke (in slovaške) teorije prevajanja.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Pokorn, Nike K. 2003. *Misliti prevod: izbrana besedila iz teorije prevajanja od Cicerona do Derri-daja*. Ljubljana: Študentska založba.
- Pokovec, Lea. 1995. »Jugoslovansko-českoslovaška liga.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Šnytová, Jana. 2012. »Vloga prevajalca Františka Benharta pri prevajanju slovenske literature v češčino.« V *Slavistika v regijah – Koper*, uredila Boža Krakar Vogel, 140–146. Ljubljana:

- Zveza društev Slavistično društvo Slovenije in Znanstvena založba Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani.
- Šnytová, Jana. 2013. »Prevodi češke književnosti prevajalke Zdenke Škerlj-Jerman.« *Slavistika v regijah – Nova Gorica*, uredila Boža Krakar Vogel, 153–156. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Šnytová, Jana. 2014. »Prevodi slovenske književnosti v češčino od leta 1945 do sodobnosti.« *V Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 457–461. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Šnytová, Jana. 2017. »Anton Popovič in njegov prispevek h komunikacijskemu pojmovanju prevoda.« *V Sedemdeset let slovakistike v Ljubljani: posvečeno Andreju Rozmanu*, uredila Špela Sevšek Šramel in Josef Pally, 206–212. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Urbančič, Boris. 1995. *Česko–slovinské kulturní styky*, prevedla Helena Poláková. Praga: Euroslavica.
- Vevar, Štefan. 2001. *Temeljni aspekti in principi teorije literarnega prevajanja*. Ljubljana: Študentska založba.

POVZETEK

Poglavje preučuje dinamiko in specifične razvoja književnega prevajanja iz češčine v slovenščino in obratno, in sicer predvsem v obdobju od druge polovice 19. stoletja do danes. Zgodovino prevodnih tokov obravnavamo v okviru razvitih kulturnih in zgodovinskih odnosov med Čehi in Slovenci. Na področju prevajanja prepoznavamo različne razvojne stopnje medliterarnih stikov in določamo njihove značilnosti. Ugotovljamo, da je medsebojno prevajanje potekalo dokaj uravnoteženo, pomembno vlogo so imeli predvsem posamezni kulturni posredniki in prevajalci. Z žanrskega vidika so bila najbolj prevajana prozna dela, omembe vreden je tudi pomemben delež mladinske književnosti, nekoliko zapostavljeno ostaja prevajanje poezije. Tako na češki kot na slovenski strani je bila prevedena večina kanoničnih del, čeprav so na izbor prevajanih avtorjev in del vplivale družbenopolitične okoliščine v obeh državah. Mednarodno odmevnemu češkemu oz. češkoslovaškemu prevodoslovju je bilo v slovenskem prostoru posvečeno manj pozornosti, čeprav v zadnjih desetletjih beležimo porast raziskav in študij, posvečenih njegovemu preučevanju.

ABSTRACT

The chapter examines the dynamics and specifics of the evolution of literary translation from Czech into Slovene and vice versa, mainly in the period from the second

half of the 19th century to the present day. We consider the history of the translation flows between Czech and Slovene within the context of the cultural and historical relations between Czechs and Slovenes. In the field of translation, we identify different developmental stages of inter-literary contacts and determine their characteristics. The quantity of works translated has been fairly balanced in both directions, with individual cultural mediators and translators playing an important role in this. From the point of view of literary genres, the majority of translations have been prose works; a significant share of children's and youth literature is also worth mentioning. Poetry has been somewhat neglected. The translations include works by most of the key authors on both the Czech and Slovene sides, although the way authors and works have been selected for translation has been influenced by historical and political circumstances in both countries. The internationally renowned Czech (or Czechoslovak) translation theory has received less attention in Slovenia, although in recent decades we have seen an increase in research and studies devoted to its examination.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S FRANCOŠČINO

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Slovenska kultura je v neposredni stik s francosko stopila le za kratek čas na začetku 19. stoletja, ko je bil od 1808 do 1813 osrednji del slovenskega etničnega ozemlja vključen v Napoleonove Ilirske province. Ta upravna enota z Ljubljano kot glavnim mestom sicer ni bila del Francoskega cesarstva, vseeno pa je francoščina postala uradni jezik novonastale politične tvorbe, ob nemščini, italijanščini in hrvaščini pa je bil poseben status dan tudi slovenščini. Če je bil preplet teh dveh kultur v zgodovini kratek, pa so bili prevodni stiki med slovensko in francosko kulturo daljši in intenzivnejši. In čeprav raziskave slovenskih literarnih prevodnih tokov kažejo, da prevodi iz francoske literature v slovenščino niso bili najštevilčnejši v nobenem obdobju slovenske zgodovine (npr. Chalvin in drugi 2019), so bili vseeno med najpomembnejšimi, saj so zaznamovali pomembne mejnike v razvoju slovenske literature in kulture.

2 Zgodovina prevodnih stikov med francosko in slovensko literaturo – prevajanje v slovenščino

2.1 Sedemnajsto in osemnajsto stoletje

Zdi se, da je prvi prevod iz francoščine v slovenščino nastal že v sedemnajstem stoletju, ko je hrvaški plemič grof Fran Krsto Frankopan (1643–1671) leta 1669 ali 1670 v slovenščino prevedel malce več kot tri prizore iz Molièrove komedije *Georges Dandin* (gl. poglavje *Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu*). Stoletje pozneje, leta 1790, je za razvoj slovenske literature v Ljubljani izšel še pomembnejši dramski prevod iz

francoščine: Linhartov prevod Beaumarchaisove komedije *La Folle journée, ou le Mariage de Figaro* [Veseli dan ali Figarova svatba] pod naslovom *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. Linhart je svoje besedilo sicer jasno označil kot prevod (na naslovnici je zapisal, da je komedija »obdelana po ti franzoski: *La Folle journée, ou le mariage de Figaro par M. de Beaumarchais*«), vendar so poznejši komentatorji njegovo delo želeli prikazati kot izvirnejše (gl. Šrimepf 2018).

To je postalo še posebej izrazito v prvi polovici 20. stoletja, ko so nekateri osrednji literarni zgodovinarji v želji po afirmaciji slovenske literature poskušali popolnoma zakriti njegovo posredniško naravo. Tako Ivan Grafenauer v svoji *Zgodovini novejšega slovenskega slovstva* napiše, da je Matiček »samostojna prireditev« (1909, 19), France Kidrič pa v svoji *Zgodovini slovenskega slovstva* (Kidrič 1929–1938), da smo Slovenci z Linhartovo *Županovo Micko* in *Matičkom* dobili »prve dramske tekste s trajno vrednostjo« (prav tam, 268). Ta preobrazba Linhartovega prevoda v izvirno besedilo se je nadaljevala tudi po drugi svetovni vojni, ko se je prvotnemu namenu, da bi zmanjšali zaostanek za osrednjimi literaturami, pridružila še želja po tem, da bi bilo prvo slovensko dramsko besedilo tudi vsebinsko svobodomiselno, narodnopræbudno in revolucionarno. Tako leta 1951 Branko Rudolf označi *Matička* za »prvo večje dramsko delo v slovenščini«, v katerem »se je revolucionarno – pa čeprav deloma skrito – pokazala volja po uveljavljanju pravic slovenskega ljudstva« (Rudolf 1951, 90). To zanikanje prevodne narave *Matička* in *Županove Micke* se je ohranilo vse do današnjih dni: če navedemo le dva primera, v *Mali splošni enciklopediji* sta Linhartova prevoda predstavljena kot »prvi slovenski izvirni dramski deli« (Bihalji-Merin, Šafar in Snoj 1973, 358), aprila leta 2018, ko je na odru SNG Drama Ljubljana premierno uprizorjen *Matiček*, pa v kolo fonu in gledališkem listu sploh ne najdemo več Beaumarchaisevega imena, temveč le Linhartovo.

2.2 Devetnajsto stoletje

Podatki v največji slovenski bibliografski zbirki COBISS so nepopolni, a vseeno nam dajejo nek vpogled v prevodno dogajanje v različnih zgodovinskih obdobjih: prečiščeni podatki objavljenih prevodov (brez ponatisov) v 19. stoletju, kažejo, da je bilo v tem obdobju objavljenih 391 prevodov, od tega 42 (11 %) iz francoščine, kar uvršča francoščino na tretje mesto po številu slovenskih prevodov (po nemščini in češčini). Več kot polovica prevodov iz francoščine (27 oz. 64 %) predstavljajo prevodi dramskih besedil in libretov. Kot rečeno, žal, vsi prevodi niso zajeti v vzajemno bibliografsko-kataložno bazo podatkov, in lahko predvidevamo, da jih je bilo še več, predvsem prevedenih libretov. Obenem pa moramo biti previdni pri predvidevanju, da gre v vseh teh primerih resnično za prevode iz francoščine: kritiška vrednotenja iz 19. stoletja nam razkrivajo, da so bili nekateri libreti (npr. Georgea Ohneta) izvirno napisani v francoščini, v resnici

prevedeni prek nemščine (gl. poglavji *Slovenski prevod v trku z glasbeno umetnostjo in Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja*).

V tej bibliografski bazi tudi niso zajeti krajši, a vseeno pomembni prevodi iz francoščine, med njimi tudi Vodnikov prvi slovenski prevod aleksandrinca iz Boileaujeve poetike *L'art poétique*, ki ga je objavil v svojem prevedenem učbeniku Lhomondove slovnice francoskega jezika (1811) (»Naj pesem umetna, naj merjena bo, nikdar ni prijetna, ak žali uho.«, gl. Gantar 2013, 254 in poglavje *Začetki prevajanja posvetne poezije v slovenščino*). Poleg libretov se v tem obdobju začnejo pojavljati prevodi zgodovinskih romanov, ki so bili pogosto najprej objavljeni v časopisih in podlistkih. Prvi prevod katerega koli romana iz francoščine zaznamuje leta 1878 objavljeni prevod *Potovanja okolo sveta v 80 dneh* Julesa Verna, ki ga je naredil filolog Davorin Hostnik (1853–1929) (Smolej 2008, 41–58), ki se je pozneje preselil v Rusijo in postal avtor prvega rusko-slovenskega in slovensko-ruskega slovarja. Sledijo mu leta 1886 prevod romana Charlesa Nodierja (1780–1844) *Jean Zbogor* (1818, Smolej 2008, 59–67) in leta 1893 delni prevod romana *Grof Monte Christo* Alexandra Dumasa starejšega (1802–1870) pod naslovom *Zaklad na kozjem otrovu ali Bog nedolžnih ne zapusti* (gl. poglavje *Prevedeni zgodovinski romani*).

2.3 Dvajseto stoletje

2.3.1 Od začetka dvajsetega stoletja do konca prve svetovne vojne

V obdobju med letoma 1900 in 1918 je v slovenski vzajemni bibliografski-kataložni bazi podatkov navedenih 33 novih prevodov literarnih besedil iz francoščine (brez ponatisov) in kar 20 od njih je romanov. Najbolj popularen je bil Alexandre Dumas starejši (1802–1870) s kar štirimi prevodi svojih del, od katerih so bili trije objavljeni v zbirki *Svetovna knjižnica* pri goriški založbi Andreja Gabrščka, eden pa pri tržaški založbi Edinost (gl. poglavje *Prevajanje v Italiji in zamejske založbe*). Slovensko bralstvo je tudi prek treh različnih prevodov spoznalo psihološko realistična dela Paula Bourgeta (1852–1935), s po dvema prevedenima deloma pa so bili predstavljeni Alphonse Daudet (1840–1897), Gustave Flaubert (leta 1915 je Vladimir Levstik prevedel njegovo *Madame Bovary*), Guy de Maupassant (poleg novel, ki jih je prevedel Ivo Šorli, je Oton Župančič prevedel tudi roman *Lepi striček*), Jules Verne (1828–1905) z dvema pustolovskima romanoma in Émile Zola (1840–1902), ki je bil slovenskemu bralstvu predstavljen z romanom *Rim* v prevodu Etbana Kristana (1915) in s svojim komercialno najuspešnejšim naturalističnim romanom *Polom* (*La Débâcle*) v prevodu Vladimirja Levstika (1911). Tudi v tem obdobju se nadaljuje prevajanje libretov (*Židinja* (1900) Eugènea Scriba (1791–1861)) in zgodovinskih romanov (Michel Zévaco (1860–1918) *Otroci papeža* (1910)). Leta 1917 izide prvi del *Basni* Jeana de La Fontainea v prevodu poznejšega ljubljanskega župana Ivana Hribarja. In ne nazadnje, obdobje so zaznamovali tudi prevodi, objavljeni v

periodičnih publikacijah, kjer so v prvih dveh desetletjih 20. stoletja prevodi iz francoščine prevladovali (gl. poglavje *Prevedeni zgodovinski romani*).

2.3.2 Obdobje med obema vojnama

V obdobju med obema vojnama se prevodna dejavnost intenzivira in v slovenščini dobimo številna osrednja besedila svetovne literature. Iz slovenske bibliografsko-kataložne baze je razvidno, da je bilo v obdobju med letoma 1919 in 1940 objavljenih 145 novih knjižnih literarnih prevodov iz francoščine (izločeni so vsi ponatisi). Zopet je bila več kot polovica prevedenih del romanov (79 ali 54 %), med njimi npr. 8 znanstvenofantastičnih in avanturističnih romanov Julesa Verna (1828–1905) in trije zgodovinski romani Michela Zévacoja (1860–1918), ki so bili gotovo namenjeni zabavi širšega bralstva. Vendar pa na seznamu najdemo tudi zahtevnejše branje: na primer, Ivan Hribar je izdal še dva zvezka La Fontainovih *Basni* (1930 in 1931), Oton Župančič pa je prevedel znamenitega Voltairjevega *Kandida* (prev. 1931). V slovenščini smo dobili tudi klasike romantične proze: s prevodi po dveh romanov sta bila zastopana Prosper Mérimée (njegov roman *Šentjernejska noč* je bil preveden leta 1930) in Victor Hugo (ponovno je bila leta 1931 prevedena njegova *Notredamska cerkev v Parizu*). Prevajalo se je tudi realistične in naturalistične avtorje: Balzacove romane *Oče Goriot* (prev. 1934), *Evgenija Grandetova* (prev. 1935), *Teta Liza* (prev. 1935), *Striček Pons* (1940), Flaubertovo *Salambo* (prev. 1931), Stendhalova (1783–1842) romana *Rdeče in črno* (prev. 1932) in *Parmska kartuzija* (1938)) ter Zolajev (1840–1902) naturalistični roman *Germinal* (1933). Poleg znanih klasičnih avtorjev pa so se v tem obdobju prevajali tudi sodobnejši avtorji, kot so George Bernanos (1888–1948, njegov *Dnevnik vaškega župnika* je bil preveden leta 1939) ali nobelovec André Gide (1869–1951; leta 1934 je preveden njegov roman *Vatikanske ječe*) in François Mauriac (1885–1970). Objave prevodov so se skrbno pregledovale: ob izdaji romana *Pingvinski otok* (prev. 1920) prav tako sodobnega pisatelja in nobelovca Anatola Francea (1844–1924) je na primer tedanji urednik *Ljubljanskega zvona* Joža Glonar v svoji kritiki, objavljeni v reviji, prevod raztrgal in ga označil za »neokusen, neužiten, mestoma pa brez posebnih pomočkov naravnost neumljiv« (1920, 761).

V tem obdobju je objavljenih precejšnje število zbirk novel (23 zbirk ali 16 %): med njimi najdemo kratko prozo Victorja Hugoja, Balzaca, Stendhala, Maupassanta, Mériméeja in Mauriaca.

Prvič se pojavijo tudi prevodi francoske poezije, in sicer Pavel Karlin leta 1923 prevede Baudelairove *Pesmi v prozi*, leta 1919/1920 pa Anton Debeljak izda zbirko *Moderna francoska lirika*, v katero vključi med drugim pesmi Baudelaira, Maeterlincka, Verlainea, Mallarméja, Moréasa. Zbirko je kritiško ovrednotil Miran Jarc v *Ljubljanskem zvonu* leta 1920 in dokaj medlo zaključil: »Zbirka v splošnem sicer razodeva prelagateljev trud in skrb in najboljšo voljo, toda pravega uspeha ni mogel doseči« (Jarc

1920, 760). Zaključimo z ugotovitvijo, da je v tem obdobju nastalo tudi večje število dramskih prevodov (26 oz. 18 % celotne prevodne produkcije), med katerimi moramo izpostaviti prevode dveh klasikov: simbolistično pravljico igro *Modra ptica* Mauricea Maeterlincka in 5 Molièrovih del, med njimi *Namišljenega bolnika* v prevodu Friderika Juvančiča (1925), *Skopuha* (1927) v prevodu Nika Kureta in *Tartuffa* v prevodu Otona Župančiča (1934).

2.4 Obdobje med drugo svetovno vojno

Kljub kulturnemu molku, ki je nastopil leta 1942, je bilo med letoma 1941 in 1945 objavljenih 20 novih prevodov francoskih literarnih del, več kot pol je bilo romanov (12 del). Med pomembnejše prevode tega obdobja se uvrščajo *Manon Lescaut* Antoina Françoisa Prévosta (1944), Balzacov *Polkovnik Chabert in druge zgodbe* (prev. 1945) in Zolajeve *Novele* (1941). Zanimivi so tudi prevodi sodobnejših del: prevod pesnitve *Procesni obrednik v pozdrav novemu stoletju* Paula Claudela (1868–1955) je leta 1941 v reviji *Dom in svet* objavil krščanski socialist, medicinec in partizan Tone Čokan (1916–1942), ki je leta 1942 umrl v nepojasnjenih okoliščinah nekje na Dolenjskem, in prevod *Veter, pesek in zvezde* Antoina de Saint-Exupéryja iz leta 1943, v katerem je umetnostni zgodovinar in poznejši akademik Emilijan Cevc oz. Peter Kosem (kot se je podpisal pod prevod) (1920–2006) združil prevoda Saint-Exupéryjevih knjig *Terre des hommes* [Človeška dežela] in *Vol de Nuit* [Nočni polet].

2.5 Socialistično obdobje

Socialistično obdobje je razdeljeno na tri obdobja: na prvo obdobje med letoma 1946 in 1952, ko se je slovenska družba oblikovala po vzoru sovjetske družbe do šestega kongresa Komunistične partije Jugoslavije v Zagrebu, ko so bile vpeljane številne reforme, ki so zaznamovale odklon od sovjetskih modelov; potem na drugo obdobje med letoma 1953 in 1971, ko se je družba odprla na različnih nivojih; in končno na obdobje med letoma 1972 in 1991, ki ga je najprej zaznamovala zaostritev razmer v sedemdesetih letih po cestni aferi, v kateri je bilo zamenjano slovensko politično vodstvo, potem pa postopna liberalizacija v osemdesetih letih, kar je na začetku devetdesetih let privedlo do večstrankarskih volitev in konca socialistične dobe.

2.5.1 Obdobje med 1946 in 1952

V prvem desetletju po vojni je bilo kljub načrtni usmeritvi na rusko in južnoslovansko okolje vseeno natisnjenih razmeroma veliko število novih slovenskih prevodov francoske literature (42 brez ponatisov). Med njimi najdemo nekaj pomembnejših del:

Voltarovega *Zadiga* (prev. 1951), Diderotovo *Izbrano delo* (1951) in njegovega *Rameaujevega nečaka* (1951), *Malo Fadette* pisateljice George Sand, pet novih prevodov Balzaca (med njimi prevod *Zgubljenih iluzij* (1948) in *Šagrinove kože* (1951)), Stendhalove *Italijanske kronike* (1949), nov prevod *Grofa Monte Crista* (1952), Flaubertovo *Vzgojo srca* (1950), tri nove prevode Guyja de Maupassanta, tri nove prevode Julesa Verna in štiri nove prevode Anatola Francea (med njimi tudi roman *Bogovi so žejni*, prev. 1951). Še posebej zanimiva sta prevoda dveh sodobnih del: leta 1947 prevod dveh črtic nadrealista Louisa Aragona *Smrček in Dobri sosede* in leta 1952 prevod drame *Antigona* Jeana Anouilha (1910–1987), ki je bila napisana med letoma 1941 in 1942 ter prvič uprizorjena v času nemške okupacije Pariza leta 1944.

2.5.2 Obdobje med 1953 in 1971

V tem obdobju se je število literarnih prevodov iz francoščine dramatično povečalo, tudi na račun vedno večjega števila diplomantov študija francoskega jezika na ljubljanski univerzi: seznam ponatisov in novih prevodov, dostopen na COBISS-u, iz katerega so izločene le očitne podvojitve, ponuja 535 naslovov (za primerjavo, prevodov iz angleščine je malce manj kot 1000). Vsa prevedena dela pa se vseeno ne uvrščajo v visoko literaturo: med njimi najdemo 20 prevodov in ponatisov pogrošnih, in morda zato tudi popularnih zgodb iz časa Ludvika XIV. o Angeliki, ki sta jih med letoma 1957 in 1985 spisala zakonca Anne in Serge Golon, 23 prevodov detektivskih romanov Georges Simenona (1903–1989), 12 del o zločincu Fantomasu Pierrea Souvestra (1874–1914), 21 del Julesa Verna, 20 del Alexandra Dumasa starejšega in mlajšega, 16 zgodovinskih romanov Michela Zévacoja (1860–1918), 7 zgodovinskih romanov Juliette Benzoni (1920–2016), ki si je prislužila vzdevek hči Alexandra Dumasa, in 9 prevodov del Françoise Sagan (1935–2004). Poleg tega je kar nekaj prevodov namenjenih otrokom in mladini, med njimi 11 prevodov pravljič Charlesa Perraulta (1628–1703) in 29 ne visoko estetskih, a zelo popularnih slikanic o Marinki (v izvirniku Martine) belgijskega avtorja Gilberta Delahaya (1923–1997). Če na eni strani v tem obdobju francoska besedila predstavljajo vir otroškega kiča, pa obenem iz tega jezikovnega območja črpamo tudi najkvalitetnejša otroška in mladinska dela: na primer, leta 1964 Mladinska knjiga objavi Minattijev prevod *Malega princa* Antoina de Saint-Exupéryja, ki postane velika uspešnica v naslednjih desetletjih (gl. poglavje *Preganjane vsebine v prevodih v socialistični Sloveniji*).

Visok delež prevodov zavzemajo prevodi del avtorjev, ki so jih slovenski bralci že spoznali v prejšnjih obdobjih. Tako v tem času izidejo ponatise in novi prevodi številnih klasikov: Zolaja (17 prevodov in ponatisov), Balzaca (16), med njimi zelo popularne *Okrogle povesti* iz leta 1954 (ponatise 1969, 1974, 1980), Maupassanta (8), Stendhala (7), Flauberta (6), Victorja Hugoja (6), Anatola Francea (5) in 4 prevodi in ponatise Andréja

Gida. Ta seznam dopolnijo prevodi avtorjev, ki jih v slovenskem jeziku dotedaj še ni bilo: Janez Menart leta 1970 preveče temačni *Veliki testament* velikega srednjeveškega pesnika François Villona (ok. 1431–ok. 1463), Gitica Jakopin leta 1953 preveče duhovito, norčavo, satirično francosko renesančno umetnino François Rabelaisa *Gargantua in Pantagruel*, za protitež leta 1960 dobimo v prevodu romanista Boga Stoparja (1912–1990) izbor esejev, polnih osebnih referenc, dvoma in intelektualne ostrine, renesančnega filozofa Michela de Montaigna (1533–1592). Iz »velikega stoletja« je bila leta 1966 prevedena čustvena *Kneginja Klevska* (prev. Niko Košir) Madame de La Fayette (1634–1693), v tem obdobju tudi izide Molièrovo *Izbrano delo* (1947–1956), v katerem je vključenih 12 prevodov Josipa Vidmarja in *Tartuffe* v prevodu Otona Župančiča. Leta 1963 dobimo prvi prevod drame Pierra de Marivauxa (1688–1763), leta 1970 prevod poezij Alfreda de Musseta (1810–1857), v letih 1967 in 1971 sta objavljena prevoda dveh dram Georgesa Feydeauja (1862–1921), z objavo prevoda *V Swannovem svetu* leta 1963 pa Radojka Vrančič (1916–2009) začne slovensko bralstvo spoznavati s Proustovim izgubljenim časom.

Slovenske založbe ponujajo tudi prevode aktualnih sodobnikov: poleg prevodov del pisateljev, ki so bili dejavno udeleženi v francoskem uporniškem gibanju med drugo svetovno vojno, kot sta bila npr. Claude Aveline (1901–1992) z 9 prevodi in Maurice Druon (1918–2009) s 7 prevodi, tudi prevode avtorjev, ki so bili kontroverznejši za tedanja družbeno ureditev. Tako je v tem obdobju objavljenih 5 prevodov dram apolitičnega Jeana Anouilha (1910–1987) in štiri drame Jeana Giraudoux. Objavljene so tudi tri drame avantgardnega Jeana Cocteauja (1889–1963) (monodrama *Človeški glas* je bila na primer prevedena že leta 1957) in več dram predstavnikov teatra absurda, kot sta Jean Genet (1910–1986) in Eugène Ionesco (1912–1994). V prvi polovici šestdesetih let se pojavita dva prevoda največjega predstavnika filozofije absurda in nobelovca Alberta Camusa (1913–1960; njegova *Tujec in Kuga* sta objavljena leta 1965), 6 prevodov največjega predstavnika ateističnega eksistencializma Jeana-Paula Sartra (1905–1980; roman *Gnus* je preveden leta 1964) in feministično-eksistencialistični roman *Mandarini* (1971) Simone de Beauvoir (1908–1986). V tem obdobju dobimo tudi prve prevode del Andréja Malrauxa (njegov filozofski roman *Kraljevska pot* je preveden leta 1971) in nobelovca François Mauriac (1885–1970, *Terezina krivda*, 1970). Pojavijo se prvi romani avtorjev, povezanih z gibanjem novi roman, kot sta Marguerite Duras (*Boj z morjem*, 1960) in Michel Butor (*Modifikacija*, 1971). In nenazadnje, v tem obdobju je Kajetan Kovič prevedel pesniško zbirko *Nepretrgana pesem* (1966) nadrealista Paula Eluarda (1895–1952), Janez Menart pa leta 1971 izbor pozneje na Slovenskem zelo popularnih pesmi Jacquesa Préverta.

2.5.3 Obdobje med 1972 in 1991

Seznam prevodov, objavljenih v tem obdobju, iz katerega so bile izločene očitne podvojitve, ne pa tudi ponatisi, kaže, da je bilo med letoma 1972 in 1991 objavljenih 646 del,

kar je več kot pol manj kot prevodov iz angleščine, ki jih je v tem obdobju prek 1,800. Nadaljuje se objavljane ponatisov in novih prevodov že prevedenih avtorjev, kot so Balzac (16), Jean-Paul Sartre (15), Molière (10), Guy de Maupassant (9), Georges Feydeau (7), Marcel Proust (6), André Malraux (4), Jacques Prévert (4), Stendhal (4), Camus (3), Flaubert (3), Anatole France (3), André Gide (3), Victor Hugo (3), Eugène Ionesco (3), Zola (3), Voltaire (2), Jean Genet (2), Claude Simon (2), če omenimo le najpogostejše zastopane. Branko Madžarevič na novo prevede Rabelaisovo delo *Gargantua in Pantagruel* (1981). Najpopularnejši ostajajo prevodi razvedrilne in lahkotnejše literature: v tem obdobju je objavljenih kar 28 ponatisov in prevodov prigradov Angelike zakoncev Golon, 18 zgodovinskih romanov Juliette Benzoni in 30 Julesa Verna. Pri otroški literaturi še vedno prevladujejo prevodi slikanic o Marinki (teh je v tem obdobju kar 61). Nova uspešnica postane *Nikec* Renéja Goscinnija (1985) v prevodu pesnika Tomaža Šalamuna, ki bo do leta 2022 ponatisnjen še štirikrat.

Med proznimi deli se prvič pojavijo prevodi nekaterih klasikov: *Spomini okraj groba* (1989) François-Renéja de Chateaubrianda (1768–1848) in *Nevarna razmerja* (1972, 1987) Choderlosa de Laclosa (1741–1803), kot tudi sodobnejših avtorjev. Na Slovenskem se prvič seznanimo z deli predhodnika francoskega novega romana in antisemita Louis-Ferdinanda Célinea (1894–1961) (*Potovanje na konec noči*, 1976) in prevodi dveh romanov (*Videc* 1974 (ponatis *Voyeur* 1989) in *Djinn* 1988) Alaina Robbe-Grilleta (1922–2008), enega osrednjih figur gibanja *Nouveau Roman*. Leta 1980 smo dobili tudi prvi prevod dveh del prve ženske članice Francoske akademije Marguerite Yourcenar (1903–1987).

Na področju prevedene poezije je v osemdesetih letih Janez Menart objavil izbrane pesmi Françoisa Villona (1980, 1987), prvič po letu 1923 smo dobili tudi zbirke izbranih Beaudelairovih pesmi (1977 in 1984). Pesnik Brane Mozetič je izbral in prevedel pesmi Arthurja Rimbauda (1984).

V tem poznosocialističnem obdobju se pojavijo tudi prvi prevodi literature iz Afrike, pisane v francoskem jeziku, med njimi pesniška zbirka *Afrika, mati moja* (1976) v prevodu Aleša Bergerja in Vena Tauferja, ter romanov, ki so izšli pri Mladinski knjigi in Pomurski založbi, na primer prevodi kamerunskih pisateljev Ferdinanda Oyona (*Življenje hišnega služabnika*, 1979) in Bernarda Nange (*Marianino izdajstvo*, 1987) ter malijskega pisatelja Yamba Ouologuema (*Dolžnost nasilja*, 1978).

Na področju dramatike v tem obdobju dobimo prve prevode velikih tragikov iz »velikega stoletja«: Jeana Racina (1639–1699, *Britanik* v prevodu Janka Modra in *Fedra* v prevodu Jožeta Udoviča sta objavljena leta 1972) in Pierra Corneilla (1606–1684; *Cida* leta 1990 prevede Marija Javoršek). Objavljajo pa se tudi prevodi sodobnejših besedil, kot so besedilne variacije *Vaje v slogu* (1981, 1983) simpatizerja nadrealistov Raymonda Queneauja (1903–1976), uspeh pa je doživel tudi prevod njegovega romana *Cica v metroju* (1978) (oboje v prevodu Aleša Bergerja).

2.6 Postsocialistično obdobje (1992–2021)

Prečiščeni seznam knjižnih literarnih prevodov iz francoščine med letoma 1992 in 2021 (brez očitnih podvojitev, vendar s ponatisi) vsebuje 1,428 del – prevodov iz angleščine je v tem obdobju že osemkrat več, in sicer več kot 12,100. Zopet srečamo avtorje, ki jih je slovensko bralstvo že spoznalo, čeprav je klasičnih del manj, še vedno pa se ponatiskujejo prevodi komercialno uspešnih avanturističnih in zgodovinskih romanov. Pri mlajših bralcih se poleg preštevilnih Marink kaže zanimanje za dela Renéja Goscinnyja (13), obenem pa se *Mali princ* Antoina de Exupéryja v prevodu Ivana Minattija pojavi v kar 35 različnih objavah in ponatisih.

Poleg dveh priredb srednjeveških francoskih besedil, *Percevala* (1996) in *Romana o Tristanu in Izoldi* (1995), smo dobili tudi prvi prevod največjega mojstra srednjeveške francoske literature Chrétiena de Troyesa (2009). Leta 1997 Marija Javoršek z uporabo prilagojenega francoskega asoniranega verza prevede srednjeveški ep *Pesem o Rolandu*, leta 2003 pa Boris A. Novak ponudi v svojem mojstrskem prevodu izbor srednjeveške provansalske trubadurske lirike v zbirki z naslovom *Ljubezen iz daljave*. Leta 2000 je bil objavljen prevod Montesquieujevih *Perzijskih pisem*, satiričnega opisa obdobja vladavine Ludvika XIV. Radojka Vrančič se je poslovila od slovenskega bralstva s prevodom izbranih odlomkov iz romana Jean-Jacques Rousseauja *Julija ali Nova Heloiza* (2008). V tem obdobju dobimo tudi prve poglobljene vpoglede v vrhunce francoske klasicistične tragedije: med letoma 1995 in 1997 je Marija Javoršek prevedla 12 Racinovih tragedij, večino od njih dobimo v slovenskem prevodu prvič, v njenem prevodu leta 2004 izide tudi *Polievkt*, leta 2009 pa tri ženske in tri rimske politične tragedije drugega največjega francoskega klasicističnega trageda Pierra Corneilla (2009).

Dva izmed osrednjih slovenskih pesnikov sta izbrala in prevedla tri izvrstne francoske pesnike: Janez Menart leta 2003 romantičnega Alfreda de Vignyja (1797–1863), Boris A. Novak pa simbolistična Paula Verlaina (1996) in Paula Valéryja (1992). Med letoma 2002 in 2014 se pojavi kar 5 prevedenih pesniških zbirk (2002, 2006, 2008, 2011, 2014) belgijskega eksperimentalnega pesnika Henrija Michauxa (1899–1984), ki so jih prevedli različni prevajalci. Leta 2009 pa Aleš Berger prevede znamenito poezijo upora Renéja Chara (1907–1988).

Leta 2003 dobimo tudi prevod dela *O Nemčiji* (2003) glasnice romantičnega gibanja, Madame de Staël (1766–1817), leta 2014 pa prevod pastoralnega romana *Hudičeva mlaka* v svojem času najbolj slavljene romantične avtorice George Sand (1804–1876). Slovensko bralstvo je spoznavalo tudi sodobnejše avtorice in avtorje, med njimi pisateljico rusko-judovskega porekla in predstavnico gibanja novi roman, Nathalie Sarraute (1900–1999): najprej je bilo leta 1992 prevedeno njeno avtobiografsko delo *Otroštvo*, leta 1996 je Alenka Moder-Saje prevedla njeno prvo delo *Tropizmi*, Suzana Koncut pa leta 1996 njeno prvo nagrajeno delo *Zlati sadeži*. Istega leta je izšel še en prevod Suzane

Koncut: prevod romana *Stvari* Georgesca Pereca (1936–1982). K temu eksperimentalnemu piscu, članu skupine Oulipo, se je pozneje vrnila še trikrat (2005, 2007, 2009; leta 2007 je prevedla njegovo najznamenitejše delo *Življenje, navodila za uporabo*).

Medijska odmevnost vpliva na dinamiko prevajanja – ko je Patrick Modiano leta 2014 dobil Nobelovo nagrado za literaturo, smo imeli v slovenščini samo dve njegovi deli: prevoda enega besedila za otroke in leta 1978 nagrajenega romana *Rue des boutiques obscures* [Ulica Boutiques obscures] (prev. Mojca Schlamberger Brezar, 2008). Po prejemu Nobelove nagrade pa smo do leta 2020 dobili kar 7 dodatnih prevodov njegovih romanov (dva leta 2015, 2016, 2017, 2018 in dva 2020). Podobno usodo doživljajo dela Annie Ernaux, Nobelove nagrajenke za literaturo leta 2022, ki je bila do leta 2022 v slovenščini zastopana le z enim samim prevodom (2010). Pomembnejše nagrade, kakršna je Goncourtova nagrada, najprestižnejše francosko književno priznanje, tudi vplivajo na izbor izvirnikov: tako imamo v slovenščino prevedena dela Jeana Echenoza, Jonathana Littella, Pascala Quignarda, Romaina Garyja, Hervéja Le Tellierja, Leile Slimani, Brigitte Giraud, če omenimo le nekatere. Polemičnost izjav še enega Goncourtovega nagrajenca, pisatelja Michela Houellebecqa o islamu je gotovo tudi pripomogla k popularnosti njegovega dela v slovenščini: od leta 2000, ko se pojavi prvi prevod njegovega romana *Osnovni delci* v prevodu Mojce Medvedšek (roman je bil ponatisnjen 2002, 2003, 2011), je bilo prevedenih še pet njegovih del, med njimi tudi *Podreditev* (2016, 2017; prevedla ga je ista prevajalka).

V tem obdobju dobimo tudi prevode nekaterih temeljnih filozofskih in teoretičnih besedil s francoskega govornega področja: dela Gillesa Deleuza (1925–1995) začenjamo brati v slovenščini od leta 1991 naprej, njegovo popularno delo *Kapitalizem in shizofrenija* Jelka Kernev Štrajn prevede leta 2017. *Smeh meduze* znamenite poststrukturalistične feministke Hélène Cixous je objavljen leta 2005 v prevodu Barbare Pogačnik. Vera Troha leta 2015 prevede delo *Mitologije* Rolanda Bartha (1915–1980), osrednjega predstavnika »nove kritike«, strukturalističnega pristopa k literarni kritiki. In nenazadnje, med letoma 2010 in 2019 se za vir novega, »katoliškega« prevoda Svetega pisma, uporabi francoska *Bible de Jérusalem* [Jeruzalemska Biblija].

Iz francoščine prevajamo tudi dela, ki so jih napisali pisatelji, katerih materni jezik ni francoščina, pa so se vseeno odločili za ustvarjanje v tem jeziku. Tako imamo na primer v slovenščini 7 prevedenih francoskih del Čeha Milana Kundere, ki v francoščini piše od leta 1993, sedem del Rusa Andreja Makina, ki je leta 1995 zaslovel s svojim večkrat nagrajenim *Francoskim testamentom*, in štiri dela slovenske pisateljice Brine Švigelj-Mérat, ki v francoskem jeziku piše od leta 2001. Iz francoščine je bilo prevedenih pet del v Libanonu rojenega in nagrajevanega pisatelja Amina Maaloufa, dva romana (2004, 2006) Maročana Taharja Ben Jellouna in strip *Perzepolis* (2008) iranske avtorice Marjane Satrapi, če omenimo le nekaj najznamenitejših. Poleg tega je francoščina včasih uporabljena za posredne prevode (gl. npr. poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z japonščino*).

3 Prevajanje slovenske literature v francoščino

Prevodov iz slovenščine v francoščino je mnogo manj, kot je prevodov francoske literature v slovenščino, kar odseva položaj obeh literatur v svetovnem literarnem sistemu. Iz prečiščenih rezultatov iskanja v COBISS-u (seznam vsebuje ponatise, izpuščene so očitne ponovitve) lahko ugotovimo, da kar nekaj osrednjih slovenskih literarnih del ni prevedenih v francoščino. Seznam kaže, da naj bi bilo v celotni zgodovini literarnih stikov med literaturama v francoščini in slovenščini v francoščino prevedenih 243 slovenskih literarnih besedil, od katerih je 36 del raznih avtorjev (od Bevka do Frana Milčinskega, Ele Peroci in Lile Prap) namenjenih otrokom. Kar 56 naslovov na seznamu (23 %) je pesniških zbirk ali pesniških antologij.

Po vsej verjetnosti je prva objavljena prevedena slovenska pesem Vodnikova »Ilirija oživljena« v monografiji Louisa Légera iz leta 1897, ki se posveča politični in literarni zgodovini slovanskega sveta (gl. Mezeg 2020). Prvi knjižni prevod slovenskih del v francoščino pa se zdi, da so prevodi Prešernovih izbranih pesmi, vključeni v zbirko Francoza L. C. Meurvilla, ki je bila izdana v Ljubljani leta 1919. V njej je Meurville, ki je nekaj časa živel v Ljubljani, objavil svoje pesmi v francoščini, skupaj z izbranimi prevodi slovenske poezije. Nadalje je na univerzi v Strasbourgu leta 1931 francoski jezikoslovec in lektor na ljubljanski univerzi Lucien Tesnière (1893–1954) objavil izbor poezij Otona Župančiča (gl. Klinar 2021). Leta 1993 je Vladimir Pogačnik izdal še eno zbirko Tesnièrovih prevodov, ki je vsebovala pesmi 9 slovenskih pesnikov od Vodnika do Župančiča. Po drugi svetovni vojni se pojavijo še antologije, kot je na primer v Parizu izdana *Anthologie de la poésie slovène* [Antologija slovenske poezije] (1962), v kateri so bili zbrani prevodi 27 slovenskih pesnikov od Franceta Prešerna do Kajetana Koviča, in *La poésie slovène contemporaine* [Slovenska sodobna poezija] (1971), v kateri so izšli prevodi del 7 slovenskih pesnikov, med njimi tudi Strniše, Tauferja in Jarca. V francoščino je slovensko poezijo prevajal tudi slovenski izseljenec Jean Vodain (rojstno ime Vladimir Kavčič, 1921–2006): leta 1950 je v Parizu izdal antologijo *Poésie slovène* [Slovenska poezija] v zbirki *Escales*, v kateri je izdal prevode pesmi petih pesnikov (od Levstika do Župančiča), leta 1970 pa skupaj z Venom Pilonom še antologijo *Oeillets rouges pour Paris* [Rdeči nageljni za Pariz], v katerih je izdal prevode šestnajstih pesnikov (od Vodnika do Šalamuna), povezanih s Parizom. V zbirki *Le livre slovene* Društva pisateljev Slovenije je leta 1994 pod naslovom *La poésie slovène contemporaine* [Slovenska sodobna poezija] izšla tudi antologija francoskih prevodov del 7 sodobnih slovenskih pesnikov (od Debeljaka do Šalamuna in Uroša Zupana).

V Ljubljani je Društvo pisateljev leta 1965 izdalo antologijo slovenskih proznih del *Conteurs slovènes contemporains* [Slovenski sodobni pripovedniki], v kateri je bilo najti novele 16 avtorjev (od Bevka do Pavla Zidarja). Štiri leta pozneje (1969) je bil v Parizu s pomočjo Unesca pod naslovom *Nouvelles slovènes* [Slovenske novele] izdan podoben

izbor 10 avtorjev (od Cankarja do Kovačiča). In končno, leta 2000 je kot posebna številka literarne revije *Remanences* z ilustracijami Jožeta Ciuhe izšla antologija slovenske proze, poezije, dramatike in esejistike pod naslovom *Écritures slovènes* [Slovenske pisave].

Poleg antologij najdemo v francoščini tudi samostojne publikacije, posvečene posameznim avtorjem (za podrobnejši pregled gl. Klinar 2001, 2008; Mezeg 2020). Kot v drugih jezikih, so v francoščino prevedena dela Cankarja (npr. njegova izbrana dela so bila izdana leta 1931), Jurčiča (prvi prevod njegovega *Jurija Kozjaka* leta 1937 ali 1938 izide v Parizu v prevodu Ferdinanda Kolednika) in Prešerna (med letoma 1919 in 2013 Prešernove pesmi v francoščini izidejo kar šestnajstkrat). Med pesniki je v francoščino pogosto prevajan še Tomaž Šalamun s šestimi samostojnimi pesniškimi zbirkami. Poleg teh klasikov najdemo kar sedem izdaj prevoda Bartolovega *Alamuta*, ki so vsi izšli v Franciji (1988, 1990, 1998, 2000, 2004, 2012 in 2020). Vendar pa to ni najpogostejše prevajani slovenski avtor v francoščino: to mesto pripada Borisu Pahorju, čigar dela v francoskih prevodih med letoma 1990 in 2018 izidejo kar devetnajstkrat (vključno s ponatisi, gl. tudi Mezeg in Grego 2022a). Podobno popularen je Drago Jančar z 18 francoskimi prevodi (vključno s ponatisi, natisnjenimi med letoma 1981 in 2020). Poseben primer je pisateljica Brina Svit, ki piše v slovenščini in francoščini in ki ima tudi dva svoja slovenska romana prevedena v francoščino (*Con brio* (1999) in *Mort d'une prima donna slovène* (2001)). Zanimivo je, da teh prevodov ni naredila sama, temveč so delo prevajalke in promotorke slovenske literature v Franciji Zdenke Štimac.

4 Pomembni prevajalci

Med najzgodnejšimi prevajalci iz francoščine moramo omeniti Radovljičana Antona Tomaža Linhart (1756–1795), prvega prevajalca Baumarchaisovega dela v slovenščino – čeprav gre za le en sam prevod, pa je bil ta toliko bolj pomemben za razvoj slovenskega slovstva. V 19. stoletju, ko se prevajalska dejavnost počasi krepi, večina prevajalcev iz francoščine še naprej sega po dramskih besedilih: posebej plodovita prevajalca francoskih dramskih besedil v slovenščino sta bila bolehni učitelj Valentin Mandelc (1837–1872), ki je med letoma 1869 in 1880 objavil kar 11 prevodov iz francoščine, in rusist, klasični filolog in romanist Davorin Hostnik (1853–1929) s 6 prevedenimi dramskimi besedili.

V prvi polovici 20. stoletja začne svojo prevajalsko pot Vladimir Levstik (1886–1957), ki je podrobneje predstavljen v monografiji Florence Gacoin-Marks (2017). Levstik je svojo prevodno pot začel s prevajanjem zgodovinskih romanov Michela Zévacoja, med njegove najuspešnejše in največkrat ponatisnjene prevode pa štejemo Balzacove *Zgubljene iluzije* (1948) in Flaubertovo *Gospo Bovaryjevo* (1915). Prevajanje francoske literature v medvojnem obdobju je poleg Levstika zaznamoval še Oton Župančič (1878–1949), ki je prevedel Voltairovega *Kandida* (1931), Molièrovega *Tartuffa* (1934), tri Balzacove romane (npr. *Očeta Goriota* 1934) in Stendhalovo *Parmsko*

kartuzijo (1938) – vsi ti prevodi so bili pozneje večkrat ponatisnjeni. Zgoraj že omenjeni Anton Debeljak (1887–1952) je v prvi polovici 20. stoletja poleg *Izbora francoske sodobne lirike* (1920) prevedel tudi Flaubertovo *Salambo* in popularne Balzacove *Okrogle povesti* (1954). Med Molièrove prevajalce v tem obdobju se uvršča tudi etnolog Niko Kuret (1906–1995) s svojima prevodoma *Scapinovih zvijač* (1926) in *Skopuha* (1927).

Po drugi svetovni vojni, v socialističnem obdobju, je bilo pomembnejših prevajalcev francoske literature v slovenščino več. Med prvimi moramo omeniti pesnika in prevajalca Bogomila Faturja (1914–1990): prva njegova prevoda se pojavita leta 1947 (Stendhalov *Lucijan Lewwen* in Maupassantove zgodbe), do konca svojega življenja pa je prevedel in knjižno objavil še 41 prevodov francoske književnosti. Prevajal je tako lahkotnejšo literaturo (npr. zgodovinske romane Juliette Benzoni, romane o Angeliki in detektivske romane Georgesa Simenona) kot tudi zahtevnejšo (npr. Anouilhevo *Antigono* (1952), Gidove *Ponarejevalce denarja* (1964)). Naslednji, prav tako plodovit prevajalec je bil založnik in pesnik Silverster Škerl (1903–1974). Prvi prevod je sicer objavil že leta 1931, vendar je večino prevodov objavil po drugi svetovni vojni, do svoje smrti kar 31 del, in sicer, podobno kot Fatur, tako lahkotnejše čtivo (Simenonove detektivske zgodbe in zgodovinske romane Juliette Benzoni) kot zahtevnejše klasike, npr. Voltaira (*Zadig*, 1951), Rousseauja (*Izpovedi*, 1956), Hugoja (*Nesrečniki*, 1957), Balzaca, Stendhala in Zolaja (*Thérèse Raquin*, 1964). Pomembnejši prevajalci iz francoščine v zgodnejši socialistični dobi so še Karel Dobida, ki je iz francoščine prevedel 10 del, med njimi tudi Flaubertovo *Vzgojo srca* (1950), Božidar Borko (1896–1980), eden izmed ustanovnih članov Društva književnih prevajalcev Slovenije in urednik na Cankarjevi založbi, ki je prevedel nekaj del Balzaca, Ivan Črnagoj, prevajalec, o katerem vemo zelo malo, ki je poleg Alexandra Dumasa starejšega, Julesa Verna in Zolaja prevedel tudi Diderotevega *Rameaujevega nečaka* (1951), in Janez Gradišnik (1917–2009), ki je iz francoščine prevedel Malrauxovo *Upanje* (1957) in več del Julesa Verna, ki so bila tudi večkrat ponatisnjena. Za Zolaja se je specializiral urednik pri Cankarjevi založbi Ivan Skušek (1923–1976), pisatelj in pesnik Jože Udovič (1912–1986) pa je prevedel Racinovo *Fedro* (1972) in še druga dramska dela, npr. Giraudouxa (1955), Marivauxa (1963) in Anouilha (1977), ter Sartrov roman *Gnus* (1964). V petdesetih letih je iz francoščine začel prevajati tudi Janko Moder (1914–2006), eden najplodovitejših prevajalcev v celotni slovenski zgodovini, vendar je večino del iz francoščine (čez 30 del) prevedel v poznejših desetletjih. Tudi pri njem zasledimo prevode manj zahtevnih del (npr. romane Julesa Verna), kot tudi zahtevnejša besedila (npr. Beckettove in Cocteaujeve drame, Molièrovega *Skopuha* (1973), Racinovega *Britanika* (1972), La Fontainove *Basni* (1961), Flauberta (1966) in Gida (1979)).

Od šestdesetih let naprej iz francoske literature prevaja Radojka Vrančič (1916–2009), ki se je zapisala v slovenski literarni spomin kot izvrstna prevajalka Marcela Prousta, vendar pa je poleg Proustovega opusa (1963–1997) v slovenščino prevedla tudi

številna druga francoska literarna dela: od dram Jeana Anouilha (*Ardela ali marjetica in Ples tatov*, 1965), Alberta Camusa (*Caligula*, 1984), Cocteauja (*Peklenski stroj*, 1965), Jeana Geneta (*Služkinji*, 1969) do starejših besedil, kot sta *Nevarna razmerja* Choderlosa de Laclosa (1963) ali Stendhalov roman *Armance* (1965).

Zgodnja sedemdeseta leta je zaznamoval prevod Molièrovih *Zbranih del*, večinoma v prevodu enega najvplivnejših kulturnikov povojne dobe, akademika Josipa Vidmarja (1895–1992), ki je prevajal ne le iz francoščine, temveč tudi iz ruščine, nemščine, angleščine in hrvaščine. Čeprav je Vidmar Molièra prevajal že pred in celo med drugo svetovno vojno – komedijo *Namišljeni bolnik* so leta 1944 uprizorili celo v osvobojeni Beli krajini (Stanovnik 2005, 121) – je svoje prevode izdal (skupaj z Župančičevim *Tartuffom*) najprej po vojni v *Izbranih delih* (1947, 1956), pozneje pa v *Zbranih delih* (1972–1974). V *Zbranih delih* poleg Vidmarjevih najdemo še prevode Jožeta in Marije Javoršek. Jože Javoršek (1920–1990), politično angažirani pisatelj in pesnik, je prevedel tudi dela Alberta Camusa (*Kuga*, 1965) in drame Giraudoux, Anouilha in Ionesca. Njegova druga žena, Marija Javoršek, pa se je v zgodovino slovenskega literarnega prevajanja zapisala kot ena najznamenitejših prevajalk francoskih klasicističnih besedil: poleg del Molièra je prevedla tudi številna dela Racina (1995–1997) in Corneilla (2009, 2011) ter izdelala ponovni prevod La Fontainovih *Basni* (2001). Marija Javoršek poleg tega v svoj prevajalski opus uvršča tudi starejša besedila (npr. *Pesem o Rolandu* in dela Chrétiena de Troyesa (2009), Marie de France in Marguerite d'Angoulême) in sodobnejša dela (npr. dela Marguerite Yourcenar (1993, 2007)). Pesnik Janez Menart (1929–2004) je v sedemdesetih letih prevedel izbor pesmi Alfreda de Musseta (1970), Jacquesa Préverta (1971) in Villona (1970), pozneje pa tudi poezijo Victorja Hugoja (1986), Alphonsa de Lamartina (1995), Alfreda de Vignyja (2003), kot tudi *Pesem o Rolandu* (2000). V tem obdobju ustvari največ dramskih prevodov dramaturginja in režiserka Djurdja Flerè (1921–1992), in sicer od Balzaca (1974) prek Feydeauja (1971) do Valeryja (1975).

Osemdeseta zaznamuje prevajalska dejavnost urednika Branka Madžareviča, ki je prevajal tako dramatiko (Feydeau 1991) kot prozo (Céline 1976; Flaubert 1994; Genet 1995), vendar je zaslovel predvsem s svojim prevodom renesančne umetnine François Rabelaisa *Gargantua in Pantagruel* (1981). Omeniti je treba še univerzitetno profesorico Metko Zupančič, ki je slovenski publiki z *Georgikami* (1986) in *Flandrijsko cesto* (1987) predstavila dela nobelovca Clauda Simona. Gotovo najplodovitejši in najvplivnejši prevajalec v tem obdobju je urednik Aleš Berger, ki je sicer svoje prevajalsko delo začel že v sedemdesetih letih, vendar ga je uspešno nadaljeval še desetletja po prehodu v postsocialistično dobo. V njegovem obsežnem prevodnem opusu najdemo vse književne zvrsti, liriko, epiko in dramatiko, med drugim prevode pesmi Guillaumea Apollinaira (1992, 2002, 2009, 2020), Baudelaira (1998), Andréja Bretona (1983), Préverta (1986, 1991, 1994, 2004, 2018), Verlaina (2000), Renéja Chara (1990, 2009), Samuela

Becketta (2000) ter senegalskega in karibskega pesnika Léopolda Sédarja Senghora in Aiméja Césaira (2013), prozna besedila Samuela Becketta (1989), Andréja Bretona (1996), nobelovca Patricka Modianoja (2015, 2017, 2018, 2020, 2022) in Raymonda Queneauja (1978, 1993). Še posebej obširen je njegov opus prevodov dramskih besedil, med drugim je na novo prevedel osrednja dela komediografa Molièra in slovensko publiko seznanil z deli Queneauja (1981), Musseta (1982), Vitracca (1983), Feydeauja (1984, 1991, 1996, 2000, 2010), Geneta (1987, 1996), Anouilha (1988, 2019), Marivauxa (1991), Jarryja (1996), Becketta (1997), Paula Claudela (1993), Ionesca (1997, 2003) in sodobnejše avtorice Yasmine Reza (2005, 2007, 2013).

Postsocialistično obdobje prevajanja francoske literature v slovenščino izrazito zaznamuje še opus poklicne literarne prevajalke Suzane Koncut, ki pa prevaja izključno prozo in, v manjši meri, dramatiko. Med njena pomembnejša dela štejemo prevode najzahtevnejših del sodobne francoske proze, med njimi dela Maročana Taharja Ben Jellouna, Alžirca Rachida Boudjedro, perzijsko-francoske pisateljice Négar Djavadi, Alžirke Assie Djebar, eksperimentalno prozo Georgea Pereca in najznamenitejše delo Nathalie Sarraute *Zlati sadeži* (1996). Na novo je tudi prevedla Flaubertovo *Madame Bovary* (1998), Camusovega *Tujca* (2012) in Stendhalov roman *Rdeče in črno* (2016). Koncut prevaja tudi sodobna dramska dela: na primer dela Marguerite Duras (1997), Yasmine Reza (1998, 2015), Bernard-Mario Koltèsa (2000, 2004), Frédérica Sonntaga (2014) in Marie Ndiaye (2014).

Med pomembnejše prevajalce predvsem dramskih besedil v postsocialističnem obdobju se uvršča tudi Primož Vitez, ki je na novo prevedel kar nekaj Molièrovih komedij, med njimi *Don Juana* (2003), *Scapinove zvijače* (2005) in *Tartuffa* (2015), *Nosoroge* Ionesca (2007) in *Kralja Ubuja* Jarryja (2002), če omenimo le nekatere. Med proznimi prevajalci izstopa Jaroslav Skrušný, ki je prevedel Malrauxa in Sartra ter po dva romana češko-francoskega avtorja Kundere (1995, 1996), Stendhala (2012, 2013) in Zolaja (1971, 2017). Med prevajalci poezije zavzema najvidnejše mesto pesnik Boris A. Novak, ki je izbral in prevedel pesmi Stéphana Mallarméja (1989), Paula Valéryja (1992) in Paula Verlaina (1996); na začetku novega tisočletja, leta 2003, pa je tem prevodom dodal še izbor srednjeveške trubadurske lirike v zbirki *Ljubezen iz daljave*. Osrednja prevajalka iz francoščine je tudi Nadja Dobnik, ki pogosto skupaj z možem Ivanom Dobnikom v okviru Književnega društva Hiša poezije prevaja sodobnejšo prozo in poezijo, med njimi Yvesa Jeana Bonnefoya (1923–2016; 2007), Philippa Jaccotteta (1925–2021; 2008), Henrija Michauxa (1899–1984; 2010) in Andreia Makina (2005, 2008, 2010, 2012, 2013, 2019, 2020, 2022). In ne nazadnje moramo omeniti še mlajša prevajalska imena, kot je dobitnica nagrade Radojke Vrančič Zarja Vršič, ki je slovenskemu bralstvu predstavila pesnika Eugena Guillevica (1907–1997). Mnogi izmed mlajših prevajalcev in prevajalk dajejo glas postkolonialnim avtorjem in avtorjem z obrobja: tako se Sovretova nagrajenka za leto 2022, Katja Zakrajšek, posveča glasovom avtorjev z afriškimi

koreninami, kot je na primer Marie Ndiaye, in v francoščini pišočim afriškim avtorjem, kot so Ahmadou Kourouma iz Slonokoščene obale ali pisateljicam Ken Bugul iz Senegala in Nathachi Appanah z Mavricija; Sovretova nagrajenka iz leta 2017 Saša Jerele poleg osrednjih francoskih filozofskih besedil in del Marguerite Yourcenar prevaja tudi dela francosko-maroške avtorice Leïle Slimani, Iztok Ilc je prevedel tri dela alžirskega avtorja Yasmina Khadre, Ana Barič Moder je prevedla dela francosko-afriških avtorjev (npr. deli senegalske pisateljice Fatou Diome in Kongovca Sonyja Labouja Tansija), Janina Kos francoskega avtorja afriških korenin Davida Diopa, Živa Čebulj pa egipčansko-francosko pesnico Andrée Chedid.

Pomembnejših prevajalcev slovenske literature v francoščino je manj. Prvi pomembnejši prevajalec slovenske poezije v francoščino je bil jezikoslovec Lucien Tesnière (1893–1954), ki je v obdobju med vojnama za kratek čas deloval kot lektor na Univerzi v Ljubljani. Med univerzitetnimi profesorji je slovensko poezijo v francoščino prevajal tudi Vladimir Pogačnik: leta 1999 je sodeloval z Viktorjem Jesenikom in Marcom Alynom pri izdaji francoskih prevodov Prešernovih poezij. Najplodovitejši prevajalec slovenskega pesništva v francoščino pa je bil v Franciji živeči dvojezični profesor Viktor Jesenik (1921–2000): ob sodelovanju s francoskim pesnikom Marcom Alynom je prevedel pesmi Kosovela (1965), Mateja Bora (1966), Vipotnika (1975), Gradnika (1978), Župančiča (1978), Zlobca (1995), Borisa A. Novaka (1996), Prešernov *Krst pri Savici* (*Le baptême dans la Savitsa*, 1996), izbor Prešernovih pesmi in njegov *Sonetni venec* (1983, 1999, 2004). S pomočjo Alyna je prevedel tudi antologijo slovenske poezije (*Anthologie de la poésie slovène*, 1962), ki je zajemala pesmi od Prešerna do moderne. Pesmi Tomaža Šalamuna, Daneta Zajca, Toneta Pavčka in prozna dela Draga Jančarja, Miha Mazzinija, Franceta Bevka in Marka Sosiča, če naštejemo le nekatere, je v francoščino prevedla v Franciji rojena Zdenka Štimac, ki prek svoje založbe Editions Franco-Slovènes & Cie uspešno promovira slovensko literaturo v Franciji.

Pri proznih prevodih moramo omeniti duhovnika Ferdinanda Kolednika (1907–1981), ki je v francoščino prevedel Jurčičeva romana *Jurij Kozjak* (1937) in *Sosedov sin* (1965). Več proznih besedil Borisa Pahorja, Draga Jančarja, Lojzeta Kovačiča, Vladimirja Bartola, Andreja Blatnika in Florjana Lipuša je prevedla tudi prevajalka slovenskih korenin Andrée Lück-Gaye. Zlata Pirnat-Cognard je v francoščino prevedla več del otroške in mladinske književnosti. Nekaj del Borisa Pahorja in Draga Jančarja je v francoščino prevedla profesorica slovenščine na INALCO, edini visokošolski instituciji v Franciji, na kateri se da študirati slovenski jezik, Antonia Bernard (1942–2010). In nazadnje, Bartolov *Alamut* je leta 1988 v francoščino prevedel jezikoslovec, pisatelj in lektor za francoščino na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani Claude Vincenot (1931–1994).

5 Prevodoslovne raziskave

Med avtorji, ki so pisali o temah, povezanih s prevajanjem med slovenščino in francoščino, je kar nekaj univerzitetnih profesorjev – štirje izmed njih so izdali monografije na to temo. Florence Gacoin-Marks je svojo monografijo (2017) posvetila izvorni in prevedeni literaturi Vladimirja Levstika, enega najpomembnejših prevajalcev iz francoščine in promotorjev francoske literature na Slovenskem v obdobju med vojnama. Gacoin-Marks raziskuje prevode del avtorice Colette (1873–1954, 2003) kot tudi prevajanje francoskih klasičnih besedil, npr. Molièra (2005), Flauberta (2013), Baudelaira (2009) in modernista Francisa Pongea (2006); poleg tega je pregledala tudi prevode Bartolovega *Alamuta* v francoščino (2014). Komparativist Tone Smolej se že več kot dve desetletji osredotoča na obravnavo recepcije slovenskih prevodov Chateaubrianda, Bernardina de Saint-Pierra, Julesa Verna, Nodiera, Molièra, Baudelaira, Villona, Balzaca, pa tudi modernih francoskih pesnikov, Michela Butorja in Elouarda v slovenskem prostoru (*Iz francoskega poslovenjeno*, 2008). V monografiji iz leta 2018 se je osredotočil na izključno slovensko recepcijo francoske književnosti od klasicizma do simbolizma, kjer pa se je prevodoslovni problematiki posvetil le obrobno.

Podobno večletno ukvarjanje s prevajanjem francoske poezije zasledimo pri univerzitetnem učitelju in enem osrednjih slovenskih pesnikov Borisu A. Novaku, ki je svoje članke zbral v monografiji *Salto immortale: študije o prevajanju poezije* (2011), v kateri je večina poglavij posvečenih prevajanju francoske poezije. V tej monografiji obravnava širok spekter tem: za francosko-slovensko izmenjavo so še posebej zanimiva njegova razmišljanja o verzifikacijskih problemih pri prevajanju francoskega srednjeveškega epskega deseterca in osmerca, trubadurske lirike in klasicističnega aleksandrinca. Posamezna poglavja so posvečena tudi prevajanju Prešerna v francoščino, prevajanju francoske simbolistične lirike, Rostandovega *Cyranoja*, kot tudi prevajanju pesmi v prozi. Edino poglavje, v katerem obravnava prevajanje proze, je posvečeno Proustu v prevodu Radojke Vrančič. In nenazadnje, prevodoslovka Sonia Vaupot je poleg člankov, v katerih obravnava prevajanje francosko-kanadskih avtorjev (2015, 2017), objavila tudi monografijo (2015), v kateri obravnava problematiko prevajanja kulturnospecifičnih izrazov.

Poleg monografij, ki obravnavajo prevajanje francoske literature v slovenščino in obratno, imamo v slovenskem prostoru tudi številne članke: jezikoslovec Vladimir Pogačnik je na primer napisal serijo člankov o prevajanju slovenske poezije v francoščino (1994, 2000, 2001), kot tudi o prevajanju osrednjih francoskih literarnih besedil v slovenščino (od *Pesmi o Rolandu* (2002) prek Racina (2005), Lamartina (2004), Balzaca (2003a) do Prousta (2003b in 2003c)); pisateljica in literarna raziskovalka Katarina Marinčič je obravnavala prevode Radojke Vrančič (2003a, 2013) in Otona Župančiča (2003b) ter se posvetila tudi prevajanju slovenske literature v francoščino (2015); Boštjan M. Turk je pisal o Frankopanovem prevodu Molièrove komedije *Georges*

Dandin (2004, 2008); jezikoslovec in Sovretov lavreat Primož Vitez je v svojem izboru prevedene francoske poezije *Klasje francoske poezije* pisal o opusu prevedene francoske poezije Janeza Menarta (2007); Mojca Schlamberger Brezar je obravnavala tako prevajanje francoske proze transkulturnega pisatelja Amina Maaloufa (2018) kot tudi prevajanje slovenske literature, npr. *Sonetnega venca* Franceta Prešerna, v francoščino (2013); prevajanju slovenske literature v francoščino (vključno z revijalnimi objavami) pa sta se posvetili Meta Klinar (2001, 2008, 2021) in Adriana Mezeg (2020), ki je v dveh člankih obravnavala tudi francoske prevode Borisa Pahorja (Mezeg in Grego 2022a in 2022b).

Poleg univerzitetnih učiteljev se prevodoslovnim problemom prevajanja francoske literature občasno posvečajo tudi prevajalci. Josip Vidmar, prevajalec Molièra, je v svojem eseu »O prevajanju« (1962) sledil Župančiču in se zavzel za to, da bi v slovenščini francoske aleksandrince prevajali z dosledno rimanimi enajsterci. Sovretov nagrajenec Aleš Berger, ki je svoje poglede na prevajanje dramskih besedil večkrat izrazil v gledaliških listih, ki so spremljali uprizoritve njegovih prevodov (npr. 1995, 2000, 2009), se je v njih odvrnil od priporočil Josipa Vidmarja in opisal svojo prevodno prakso, po kateri francoski aleksandrinec prevaja z uporabo asonance in jambskim verzom z devetimi do trinajstimi zlogi. Še ena Sovretova lavreatka Katja Zakrajšek pa je v reviji *Ars & humanitas* razmišljala o prevajanju afriškega evrofonskega romana v slovenščino (2009).

6 Zaključek

Kot je bilo nakazano v pregledu prevajanja francoske literature v slovenščino in obratno, izmenjave s francosko kulturo nikoli niso bile na prvem mestu med prevodnimi tokovi na Slovenskem, bile pa so med najpomembnejšimi, tudi zaradi tega, ker je bila francoska literatura skozi stoletja vir novih literarnih smeri in posledično tudi vir inspiracij za slovensko literaturo. To se kaže tudi v pomembnejših slovenskih literarnih zbirkah: na primer, v vplivni in reprezentativni zbirki *Sto romanov*, ki je izhajala med letoma 1964 in 1976 in ki je ponujala dela najpomembnejših romanopiscev svetovne literature po izboru osrednjih slovenskih literarnih teoretikov, je najpogostejše – z 22 romani 19 avtorjev – zastopana prav francoska literatura; kar trije francoski klasiki – Stendhal, Balzac in Flaubert – pa so predstavljeni s po dvema romanoma, kar presega vse ostale literature.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Začetki prevajanja posvetne poezije v slovenščino: pesniki-prevajalci od Deva do Jarnika / Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu / Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja: primer *Zvona* in *Ljubljanskega zvona* / Prevedeni zgodovinski romani / Vpliv prevodov na razvoj novih literarnih vzorcev v poeziji

Bibliografija

- Berger, Aleš. 1990. »Arležanski krokiji.« *Nova revija* 9, št. 96–99: 701–711.
- Berger, Aleš. 1995. »Z bralne vaje.« *Gledališki list SNG, Drama* 74, št. 10: 4–5.
- Berger, Aleš. 2000. »Prestavljati besede in prostor okrog njih.« *Gledališki list SNG, Drama* 79, št. 8: 10–12.
- Berger, Aleš. 2009. »Prevajalčevi zapiski.« *Gledališki list SNG, Drama Letn.* 89, št. 5: 30–32.
- Bihalji-Merin, Oto, Franček Šafar in Jože Snoj, ur. 1973. *Mala splošna enciklopedija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Chalvin, Antoine, Jean-Léon Muller, Katre Talviste in Marie Vrinat-Nikolov, ur. 2019. *Histoire de la traduction en Europe médiane des origines à 1989*. Rennes: Presses universitaires de Rennes.
- Gacoin-Marks, Florence. 2003. »Colette en Slovénie: réception critique et traductions.« V *Prevajalski opus Radojke Vrančič*, uredili Vladimir Pogačnik, Tone Smolej in Gregor Perko, 89–100. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gacoin-Marks, Florence. 2005. »Trije slovenski prevodi Mizantropa.« V *Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil*, uredil Tone Smolej, 122–146. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gacoin-Marks, Florence. 2006. »Besedna igra v *Le Parti pris des choses* Francisa Pongea: nerešljiv prevajalski izziv?« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja*, uredila Martina Ožbot, 167–180. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gacoin-Marks, Florence. 2009. »Šest slovenskih prevodov Baudelairove *Harmonie du soir*.« V *Odprta okna: komparativistika in prevajalstvo*, uredila Darko Dolinar in Martina Ožbot, str. 239–262. Ljubljana: Založba ZRC, SAZU.
- Gacoin-Marks, Florence. 2013. »Le traducteur aux frontières des discours: le 'monologue narrativisé' dans les deux traductions slovènes de *Madame Bovary*.« *Linguistica* 53, št. 1: 129–141.
- Gacoin-Marks, Florence. 2014. »Francoska prevoda *Alamuta*.« V *Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 129–135. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gacoin-Marks, Florence. 2017. *Do Pariza in nazaj: Vladimir Levstik in francoska književnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gantar, Kajetan. 2013. »Umetnost pesništva: od antike h klasicizmu.« *Primerjalna književnost* 36, št. 2: 247–257.
- Grafenauer, Ivan. 1909. *Zgodovina novejšega slovenskega slovstva. I. del. Od Poblina do Prešerna*. Ljubljana: Katoliška bukvarna. <https://dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-ONRUZS9A>.
- Gspan, Alfonz. 1951. »O Antonu Tomažu Linhartu.« V *Veseli dan ali Maticek se ženi: komedija v pet aktih* Antona Tomaža Linharta, 84–90. Ljubljana: Ljudska prosveta Slovenije.

- Jarc, Miran. 1920. »Moderna francoska lirika.« Književna poročila. *Ljubljanski zvon* 40, št. 12: 758–760.
- Kidrič, France. 1929–1938. *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti. Razvoj, obseg in cena pismenstva književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Klinar, Marjeta. 2001. »Prevodi slovenske proze v francoščino v letih 1965–1999.« V *Prevajanje Prešerna, prevajanje pravljic*, 26. prevajalski zbornik, uredila Martina Ožbot, 366–385. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Klinar, Marjeta. 2008. »Prevodi slovenske književnosti v francoščino in odzivi medijev nanje.« V *Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji*, uredila Mateja Pezdirc-Bartol, 193–196. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Klinar, Meta. 2021. »Kratek pregled slovenske poezije v francoščini.« V *Slovenska poezija, Simpozij obdobja 40*, uredila Darja Pavlič, 573–579. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Marinčič, Katarina. 2003a. »Spontana popolnost jezika, ki ni nikoli v resnici obstajal: Laclosova *Nevarna razmerja* v prevodu Radojke Vrančič.« V *Prevajalski opus Radojke Vrančič*, uredili Vladimir Pogačnik, Tone Smolej in Gregor Perko, 81–88. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Marinčič, Katarina. 2003b. »Župančičev prevod Balzacovega Očeta Goriota.« V *Prevajanje realističnih in naturalističnih besedil*, uredil Tone Smolej, 90–106. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Marinčič, Katarina. 2013. »Traduire Madame Verdurin.« *Linguistica* 53, št. 1: 119–128.
- Marinčič, Katarina. 2015. »Pisateljica, prevajalka in prevajalka: novela Amy Mire Mihelič v prevodu Elze Jereb.« *Vestnik za tuje jezike* 7, št. 1: 27–36.
- Mezeg, Adriana. 2020. »La traduction littéraire slovène-français entre 1919 et 2019.« V *Contacts linguistiques, littéraires, culturels*, uredila Sonia Vaupot, 244–259. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Mezeg, Adriana in Anna Maria Grego. 2022a. »Boris Pahor's prose in Italian and French: the case of 'The villa by the lake'.« *Annales* 32, št. 1: 39–52.
- Mezeg, Adriana in Anna Maria Grego. 2022b. »La villa sur le lac de Boris Pahor en italien et sa traduction indirecte en français : le cas des realia.« *Acta neophilologica* 55, št. 1/2: 305–321.
- Novak, Borisa A. 2011. *Salto immortale: študije o prevajanju poezije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pogačnik, Vladimir. 1994. »Tesièrre-traducteur de la poésie slovène.« *Linguistica* 34, št. 1: 287–296.
- Pogačnik, Vladimir. 2000. »Sonetni venec v treh francoskih inačicah.« V *Prešernovi dnevi v Kranju*, uredil Boris Paternu, 355–364. Kranj: ZZ.
- Pogačnik, Vladimir. 2001. »Gazele v francoskih prevodih – oblikovni vidik.« V *Prevajanje Prešerna. Prevajanje pravljic*, uredila Martina Ožbot, 125–137. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Pogačnik, Vladimir. 2002. »Pesem o Rolandu v dveh slovenskih prevodih.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil*, uredila Martina Ožbot, 99–107. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pogačnik, Vladimir. 2003a. »Balzacove *Okrogle povesti* v presaditvi Antona Debeljaka.« V *Prevajanje realističnih in naturalističnih besedil*, uredil Tone Smolej, 83–89. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pogačnik, Vladimir. 2003b. »Besedje za voajerski pogled in homoerotično spogledovanje v francoščini in slovenščini.« V *Prevajalski opus Radojke Vrančič*, uredili Vladimir Pogačnik, Tone Smolej in Gregor Perko, 35–37. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pogačnik, Vladimir. 2003c. »Prevajalski opus Radojke Vrančič.« V *Prevajalski opus Radojke Vrančič*, uredili Vladimir Pogačnik, Tone Smolej in Gregor Perko, 9–11. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pogačnik, Vladimir. 2004. »Lamartinovo jezero v prepesnitvi Janeza Menarta.« V *Prevajanje besedil iz obdobja romantike*, uredila Martina Ožbot, 12–20. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pogačnik, Vladimir. 2005. »Racinova Fedra v slovenskih prevodih.« *Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil*, uredil Tone Smolej, 172–188. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Rudolf, Branko. 1951. »Matiček se ženi.« V Anton Tomaž Linhart, *Veseli dan ali Matiček se ženi: komedija v pet aktih*, 90–96. Ljubljana: Ljudska prosveta Slovenije.
- Schlamberger Brezar, Mojca. 2013. »À propos des deux traductions de la Couronne des sonnets de France Prešeren vers le français.« *Linguistica* 53, št. 1: 103–117.
- Schlamberger Brezar, Mojca. 2018. »Literarno ustvarjanje in prevajanje literature kot dialog med kulturami: primer transkulturnega pisatelja Amina Maaloufa.« V *Transkulturalität im mehrsprachigen Dialog*, uredila Vlasta Kučič, 331–347. Hamburg: Dr. Kovač.
- Smolej, Tone. 2008. *Iz francoskega poslovenjeno: prispevki za zgodovino slovenskega literarnega prevoda*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Smolej, Tone. 2018. *Slovenska recepcija francoske književnosti od klasicizma do simbolizma*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Šrimpf, Urban. 2018. »Vloga prevajalca v razsvetljenstvu in prevodno vzpostavljanje književnih zvrsti.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Turk, Boštjan Marko. 2004. »Georges Dandin v redakciji Frankopanovega prevoda: razlog za redatracijo veznikov slovenske drame.« *Nova revija* 22, št. 263–264: 301–317.
- Turk, Boštjan Marko. 2008. »La première traduction slave de Molière et la naissance du théâtre slovène.« *Acta neophilologica* 41, št. 1–2: 81–86.

- Vaupot, Sonia in Metka Zupančič. 2015. »Diffusion de la littérature québécoise dans les pays de l'ex-Yougoslavie.« V *Contrastive analysis in discourse studies and translation*, uredili Mojca Schlamberger Brezar, David Limon in Ada Gruntar Jermol, 360–374. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Vaupot, Sonia. 2015. *Les enjeux culturels de la traduction*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Vaupot, Sonia. 2017. »Deux cas de résistance: la traduction slovène des noms propres et du vocabulaire argotique et libertin à partir d'un roman de Dany Laferrière.« *Atelier de traduction* 28: 55–67.
- Vidmar, Josip. 1962. »O prevajanju.« V Josip Vidmar, *Drobni eseji*, 28–31. Maribor: Obzorja.
- Vitez, Primož. 2007. »Janez Menart: pesnik, prevajalec francoske poezije.« V *Klasje francoske poezije*, uredil Primož Vitez, 379–384. Ljubljana: Študentska založba.
- Zakrajšek, Katja. 2009. »K problematiki prevajanja afriškega evrofonskega romana v slovenščino.« *Ars & humanitas* 3, št. 1–2: 157–174.

POVZETEK

Poglavje oriše literarnoprevodno izmenjavo med francosko in slovensko kulturo. Najprej so na osnovi podatkov, pridobljenih s pomočjo največje slovenske bibliografske zbirke COBISS, opisani prevodni tokovi v različnih zgodovinskih obdobjih: v 17. in 18. stoletju, v 19. stoletju, od začetka dvajsetega stoletja do konca prve svetovne vojne, v obdobju med vojnami, v socialističnih časih (med letoma 1946 in 1952; 1953 in 1971 in med letoma 1972 in 1991) in v postsocialistični dobi do leta 2021. Temu sledi kratek oris zgodovine prevajanja slovenskih literarnih besedil v francosčino. Po zgodovinskemu pregledu so omenjeni še najpomembnejši prevajalci slovenske literature v francosčino in francoske literature v slovenščino (od Antona Tomaža Linhartarja do Suzane Koncut). Slovenska kultura je stopila v neposredni stik s francosko le za kratek čas na začetku 19. stoletja, ko je bil osrednji del slovenskega etničnega ozemlja vključen v Napoleonove Ilirske province. Če je bil preplet teh dveh kultur v zgodovini kratek, pa so bili prevodni stiki med slovensko in francosko kulturo daljši in intenzivnejši. In čeprav prevodi francoske literature v slovenščino niso nikoli bili med najštevilnejšimi v slovenski prevodni zgodovini, pa pregled pokaže, da so bili med najvplivnejšimi, med drugim tudi zaradi osrednjega položaja, ki ga zavzema francoska literatura na Zahodu.

ABSTRACT

The chapter outlines the literary translation exchanges between the French and Slovene cultures. First, on the basis of data obtained from the most comprehensive Slovene bibliographical collection and the shared catalogue of Slovene libraries, COBISS, the dynamics of translation of French literary works into Slovene are described in different historical periods: in the 17th and 18th centuries, in the 19th century, in the period from the beginning of the 20th century until the end of the First World War, in the interwar period, in socialist times (between 1946 and 1952; 1953 and 1971 and between 1972 and 1991), and in the post-socialist period until 2021. The history of literary translation from Slovene into French is outlined. Second, the historical overview is followed by a brief presentation of the profiles of the most prominent translators of French literature into Slovene and those of Slovene literature into French. Third, the chapter is concluded with a short overview of translatorial research focused on Slovene-French literary translation. Although translations of French literature into Slovene have never been among the most numerous if compared to the exchanges with other literatures throughout Slovene history, an overview of the translation flows between these two languages shows that this exchange was among the most influential ones, in particular because of the centrality of French literature in the West.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z JEZIKOMA ANTIČNE KNJIŽEVNOSTI – STARO GRŠČINO IN LATINŠČINO

David Movrin
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Prevajanje antične literature (tu razumljene kot literature v grščini in latinščini od začetkov do konca pozne antike v 8. stoletju) ima korenine v prevodu Homerjeve *Odiseje*. V latinščino jo je okrog 250 pr. Kr. prestavil grški suženj in nato osvobojenec Livij Andronik ter s tem odprl vrata ideji, da je mogoče nacionalno kulturo obogatiti z dosežki druge kulture – ideji, na kateri je temeljil razvoj rimske književnosti in ki je pozneje odločilno prišla do izraza v evropski renesansi (Lianeri 2019). Nič nenavadnega ni v tem, da predstavlja tudi temelj slovenske književnosti. Kot je napisal Ivan Božič ob svojem prevodu Platona leta 1862, »vsi izobraženi narodi so malo po malu začenjali s prelaganjem klasičnih del, grških namreč in rimskih ... Stari so bili in bodo ali v izviru ali v prevodih vedno učitelji poznejim narodom« (Božič 1862, 3–4).

Drobce tega prizadevanja je mogoče najti že v prevodih posameznih svetopisemskih in patrističnih odlomkov, kot sta denimo molitvi Očenaš in Zdrava Marija ter Apostolska veroizpoved v Rateškem rokopisu (okrog 1380) in pozneje v Starogorskem rokopisu (okrog 1495). Skozi velika vrata antična besedila v slovenščino vstopijo s Trubarjevimi in zlasti Dalmatinovimi prevodi grških knjig Stare zaveze ter celotne Nove zaveze v 16. stoletju. Svetopisemska besedila v obliki integralnih prevodov, še bolj pa kot lekcionar *Evangelia inu lystuvi*, pozneje tudi pod vrsto drugih imen, in različni z njimi povezani priročniki, npr. *Molituvne bukvvze*, še zelo dolgo, tja do 20. stoletja, predstavljajo velikansko večino objavljenih prevodov iz klasičnih jezikov. Ker je zvrst predstavljena v več razdelkih pričujoče monografije (gl. poglavja *Prevajanje v času protestantizma (1550–1595)*, *Prevajanje Svetega pisma po času reformacije*, *Prevajanje in reformacija na vzvodu slovenskega etničnega prostora*), je prevajanje svetopisemskih tekstov v tem poglavju izvzeto.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz grščine in latinščine v slovenščino

2.1 Od šestnajstega do osemnajstega stoletja

Posamezne patristične fragmente prevedeta že Jurij Dalmatin in Sebastijan Krelj (Hrovat 1997). Prgišče stavkov iz klasičnih piscev je v svoji slovnici *Arcticae horulae* leta 1584 objavil Adam Bohorič; po njegovem besedilu so posejani prevedeni odlomki iz Cicerona (4), Horacija (3), Juvenala (2), Nove zaveze (1), Ovidija (7), Plavta (1), Retorike za Herenija (1), Salustija (1), Svetonija (1), Terencija (5) in Vergilija (20). Ob njih so tudi latinski izvirniki, npr.: *Tu regere imperio populos Romane memento* (Aen. 6.851) / »Ti Rimlân, gledaj, de s' ladajnom folk regirafh« (Gantar 1971, 100–106); v slovenščini se pri tem prvič pojavi heksameter (Gantar 2022). Janez Svetokriški je v *Svetem priročniku* (1691–1707) očete in klasike (zlasti Seneko, Ovidija, Cicerona, oba Plinija, Horacija, Livija in Svetonija, v manjši meri še Vergilija, Juvenala, Tacita, Varona, Gelija, Boetija, Petronija, Kvintilijana, Klavdijana in Lukrecija) sicer zelo rad citiral, a je citate redko prevajal (Gantar 2000). Vestnejši je bil Rogerij Ljubljanski, vendar ima njegova *Nebeška krona* (1731–1743) teh citatov manj, podobno velja za *Pridige* Jerneja Basarja (1734); vrsta drugih ohranjenih homiletičnih avtorjev je običajno raje posegla po parafrazi. Nekoliko daljša prevodna besedila se 1768 znajdejo v slovnici očeta Marka Pohlina *Kraynska grammatika*, kjer sta poleg drobcev iz npr. Krizostoma, Seneke, Julijana pri Teodoretu, Avgušтина in *Dicta Catonis* že tudi dva ambicioznejša poskusa iz Ovidija (*Her.* 9) in Vergilija (*Ecl.* 1). Za skromno navedbo prevajalca teh dveh besedilc, »nekdo drug« (Pohlin 1768, 181), se je skrival Janez Damascen Dev (ki se je v *Pisanicah* lotil tudi Marcijalovih epigramov, Svetina 2005, 65–67). Vergilijev pastir Meliboj, politični izgnanec po bitki pri Filipih, je v njegovih rimanih aleksandrincih spregovoril takole:

Pod hladnem gaberjam o Tityr! ti lefhish,
 Jen' tvoje pishve glas v' felene gojfd spustish.
 Site planine pak mi mor'mo fapustiti,
 Mi mor'mo se zelú od doma odlozhiti.
 Ti Tityr! Ti tukej se v' senzah vefelbish.
 Od Amarylle kjer zol worshte pejt' uzhish.

Pohlinove *Buqve sa brati* (1799) vsebujejo tudi riman prevod zgodnjekrščanske himne *Te Deum*, drugačen od tistih, ki so jih objavili starejši prevajalci od Sebastijana Krelja (1584) do Leopolda Volkmerja (1795) (Hrovat 1997, 172). Pohlinova *Bibliotheca Carnioliae* omenja še dva njegova prevoda iz latinščine in grščine, za katera piše, da »čakata tisk in nekoga, ki bi ga plačal«; to sta najstarejši znani patristični prevod celotnega dela v slovenščino, »S. Avr. Avgushtina *Enchiridion*, fa eno skushno koku se pufte, nauki

visokeh shol po Kraynsku dapovedati, v'lejt 1781. na Kraynske jefik preftavljen«, in »Interpretatio carniolica Auctorum Graecorum pro exercitatione scholae graecae Labaci«, nastala približno ob istem času (Pohlin 1803, 264). Oba sta izgubljena.

2.2 Devetnajsto stoletje

Vse to je že napovedovalo živahnejše dogajanje v 19. stoletju, ko se začnejo prevodi klasičnih tekstov pojavljati v večjem številu (prim. Bachleitner 2008), čeprav nekateri ne uspejo priti do tiskarja. V rokopisih (NUK Ms 1254, 1255, 1258, 1259) ostanejo daljši odlomki iz Avgušтина, Ambrozija in Gregorja Velikega, ki jih je pripravil Klemen Velikonja (Bogataj 2017); njegovo 24 pol dolgo »Razlaganje psalmov sv. Avgušтина v slovenskim jeziku, kdor ga če«, ki ga je v *Zgodnji Danici* 1853 kot »že čez 50 let ... v temnicah pokopano« odkritje napovedal Luka Jeran, ni prišlo na svetlo, ker je misi-jonarsko zagnani urednik sklenil prej »v Afriko odriniti«. »Berilo Grésko« Valentina Vodnika (NUK Ms 545) je prevajalec, kot kaže, pripravil kot antologijo, pripomoček pri poučevanju grščine (objavil pa šele Fran Wiesthaler 1890); zajema Hierokleja, Ezopa, Ajlijana, Poliajna, Diogena Laertskega, Simplicija, Plutarha, Atenaja, Strabona, Luki-jana in Stobaja (Kos 1988, 305–354). Bolj dognan je njegov prevod 14 anakreontskih pesmi (ibid., 151–165); te je pozneje prevajal tudi Stanko Vraz (Moder 1966, 583). Če pustimo ob strani okorne poskuse njegovega sošolca Jakoba Košarja, ohranjene v NUK, je bil Vraz tudi prvi, ki je po letu 1830 v slovenske verze prelil Horacija, osem pesmi (Gantar 1980); prevajal je tudi Homerja, Katula, Ovidija in Vergilijeve *Georgike* ter *Eneido*, zadnjo celo v domače narečje (Slodnjak 1950). Čopovi ohranjeni prevodi iz grščine in latinščine (NUK Ms 490) so šolski. *Zgodnja Danica* je 1849–50 v nadaljeva-njih objavila kompilativno »Svetiga Avgušтина izpoved vere, kar tiče gnado, v kateri in po kateri popolnamost vere obstoji«. Mihael Verne je ok. 1860 prevedel *Breviarium ab urbe condita*, kot »Eutropieva kratka rimska zgodovina« je delo ohranjeno v rokopisu (NUK Ms 1286); njegov drugi prevod, »Sveti Aureli Auguštin, škof Hiponeski, o govoru Gospodovem na gori po sv. Matevžu«, ki ga je v *Slovenskem glasniku* 8.2 (1862) omenil (in nameraval objaviti) Anton Janežič, se je izgubil.

Anton Janežič. – Vsestranski Janežič je s široko zastavljenim jezikovnim in literarnim delovanjem pomenil prelomnico tudi za prevajanje klasikov. V tej luči sta pomembna zlasti njegov list *Slovenska bčela* ter zbirka *Cvetje iz domačih in tujih logov*, oboje je izda-jal v Celovcu – v skladu z vodilom Matija Majarja, ki je po propadu slovenskih zahtev v marčni revoluciji priporočil »skerbno se literarnega dela poprijeti, to je sedaj naša poli-tika«. V tem smislu je Janežič (po pobudi zdravnika Jožefa Šubica – prevajalca Vergilija – v *Novicah* 1850, prim. Grafenauer 1928) leta 1851 ustanovil Mohorjevo društvo ter bil tam tudi po preoblikovanju v Mohorjevo družbo tajnik do leta 1868, ko mu je dokončno

odpovedalo zdravje. Prav v Janežičevi *Bčeli* je Janez Trdina 1852 objavil prvi slovenski prevod celega speva *Iliade* (in z njim razkačil ter motiviral Koseskega, gl. poglavje *Prevajanje Homerja*). Istega leta je izšla cela nepodpisana prva Vergilijeva ekloga, skriti sodelavec lista je bil morda Jožef Šubic («Titir» 1852, 385):

Titire, ti ležé pod gabra košatoga krovom
Na stebelno piščál selansko zmišljaš popévko,
Mi pa gremò iz dežél domačih in dragoga polja,
Mi bežimo z domú; ti, Titire, mirno pa v senci
Gojzde učiš odmevátí na glás Amarilido zalo.

Šubic je namreč že čez nekaj mesecev (1853) objavil (podpisan) slovenski odlomek iz prve knjige *Georgik*, »Virgiljevo poljodelstvo«, z uvodom in komentarjem. Čez nekaj mesecev je sledil še daljši odlomek iz *Eneide* 2.1–197, »Sinonove laži«, v prevodu Matija Valjavca (1853). *Bčela* je nato zaradi financ in ljubosumnega nasprotovanja Bleiweisovih *Novic* ugasnila, Janežičeva propulzivnost pa ne; ustanovil je list *Glasnik slovenskega slovstva*, kjer je npr. Valjavec objavil cel prvi spev *Odiseje* (1854), nato pa *Slovenski glasnik*, kjer je isti Valjavec 1858 objavil daljši pasus iz Ovidija, »Stvarjenje« (»Čveteri vek ali dobe sveta« so 1855 izšli že v Bleiweisovem *Koledarčku*), optimistični urednik je še isti mesec napovedal kar celoto: »Pri tej priložnosti naznanjamo, da prestavlja *Ovidove prelepe metamorphose* naš rojak prof. M. Valjavec v Varaždinu tudi v slovenski jezik. Če že ni, bo cela prestava v kratkem doveršena.« Najava je bila preuranjena. *Glasnik* je nato objavil še Ljubičev »Ahilejev škit« iz *Iliade* (1861), Valjavčeve odlomke iz Sofoklovega *Ajanta* (1861), Horacijev *Aequum memento* v prevodu Janka Pajka (1862), Šumanov odlomek iz 6. speva *Odiseje*, »Navzikaja« (1865), ter Celestinov 6. spev *Iliade* (1867). Ob »Ahilejevem škitu« je denimo uredništvo 1861 ob spodbudni obljudi, »radi bomo odpirali enacim prestavam predalček našega lista«, objavilo kar programski poziv Ladislava Hrovata »Slovenski mladini«, zakaj in kako se lotiti dela (Hrovat 1861, 48):

Vsi izobraženi narodi so si vzeli za podlago narodne omike starodavno klasično literaturo; zajemali so iz tega vira pa delali vsaki po svoje; na ognjišču klasične literature so se greli ter si jačili ude za samostojno delavnost. Nujmo tudi mi Slovenci tako! [...] Slovenska mladež, ti nada domačega naroda, [...] rada in obilno prebiraj umotvore starih Gerkov in Rimljanov v izvirnem jeziku, navzemi se krepkega duha, ki ti veje iz njih, uči se pri njih jezikove krasote, globokih misli in natančnih izrazov, logične izpeljave pa neomagljivega rodoljubja. Obzor se ti bo širil, um se bo bistril in serce ogrelo in nevedama se boš navdihnili krepkega duha; potem pa tudi zmožna postaneš obdelovati domače polje. Pred pa si zasadi zdravih divjakov v vertič. Delaj po izgledu umnih

Rimljanov, ki so si prisvojili, kar so našli zase sposobnega in rabljivega pri Gerkih, – to je, – beri in prestavljaj stare klasikarje.

A v tukajšnjem kontekstu najpomembnejša Janežičeva dediščina je bila 1861 ustanovljena zbirka *Cvetje iz domačih in tujih logov*. V njej sta že leta 1862 v prevodu Janeza Božiča izšla Platonov *Kriton in Apologija*. Istega leta je Ladislav Hrovat objavil *Ksenofontovih Spominov na Sokrata čvetera bukve*; njegov prevod »C. Julija Cezara spomini na gališke vojske« je ostal v rokopisu, zapuščino hrani frančiškanski samostan v Novem mestu. Iz tega časa je tudi rokopis Salustijeve *Katilinove zarote* v prevodu Frana Levstika (NUK Ms 492), zdi se, da je prevajalec razmišljal o objavi v *Cvetju* (Božič 2015). Naslednjega leta 1863 je v prevodu Jožefa Šubica že postumno izšlo *Publija Virgilija Marona Georgikon, to je: Poljedelstvo; čvetera bukve* (prim. Marinčič 2018), v prevodu Matija Valjavca pa Sofoklova tragedija *Ajant*. V le delno uresničenih načrtih so bili še Tacitov *Agrikola* v prevodu Janeza Božiča ter Demostenovi in Ciceronovi govori v prevodu Janeza Božiča in Ladislava Hrovata. (Ciceronov prvi, drugi in četrti govor *Proti Katilini* je Hrovat pozneje objavil v *Zori*; tretji je ostal v rokopisu.) Janežič je namreč kmalu začel bolehati in leta 1869 je njegova smrt za jetiko pri štiridesetih ta obetavni izbruh prevodne dejavnosti za lep čas prekinila (Grafenauer 1928).

Do konca stoletja je od proze monografsko izšel le še *Marka Fabija Kvintilijana govorniški pouk* (knjige 1, 2, 10 in 11.2) v prevodu Franca Brežnika (1889), medtem ko je njegov prevod Platonovega dialoga *Menon (ali o kreposti)* ostal v rokopisu (NUK Ms 1671). Enako velja za prevode Demostena in Lukijana izpod peresa Luka Pintarja (NUK Ms 1417). Slaba tri desetletja za Valjavčevim *Ajantom* je bil natisnjen še *Sofoklejev Edip na Kolonu* (1892), ki ga je prevedel Rajko Perušek.

Fascinacija s parodijo. – Osrednji izziv pri prevajanju antične poezije je v tem obdobju Homer (tu zgolj omenjen, ker je v monografiji obravnavan posebej, gl. poglavje *Prevajanje Homerja*). Čudno priljubljena je *Batrahomiomahija*, psevdo-homerska parodija *Iliade*, ki pa namesto vojne med Grki in Trojanci popisuje spopad med žabami in mišmi (Hriberšek 2021). Leta 1870 jo prevede Janez Arlič (neohranjeno), leta 1880 Valentin Kermavner (»Batrachomyomachija«, NUK Ms 1399), leta 1886/87 jo kot gojenec v Alojzijevišču v *Domačih vajah* kot »Boj med žabami in mišmi« pod psevdonimom objavi mladi Aleš Ušeničnik. Z (ohranjeno) disertacijo »Studien zur Batrachomyomachie« je leta 1898 Josip Tominšek v Gradcu celo doktoriral; istega leta je besedilcu posvetil razpravo ravnatelj koprške gimnazije Giacomo Babuder. S snovi ustrezno antiklimatičnim prevodnim povzetkom v prozi Gvidona Sajovica pod naslovom »Mišja in žabja vojska« v *Zvončku* 1902 je to frenetično vrvenje zastalo, naslednji prevod, *Žabjemišja vojna* Frana Bradača, je izšel šele leta 1954 in kaže, da je nacionalne obsesije s tem tekstom začasno konec.

Prevajanje basni. – Širši kontekst zanimanja za žabe in miši je bila verjetno priljubljenost basni. Prevajali so jih Janez Nepomuk Primic (150 basni, NUK Ms 361), Urban Jarnik (1814), Franc Metelko (1825), že omenjeni Valentin Vodnik (ok. 1810), Anton Murko (1832), Anton Aleš, Jožef Rogač in Janez Gostiša (NUK Ms 494), Anton Kosi (1894), Josip Brinar (1901) in Josip Stritar (1902); v naslednjem stoletju pa še Andrej Smrekar, Ivan Burdian, Mirko Karlin, Fran Bradač in drugi (Moder 1966, 578–79).

Ostali poskusi. – Tu bo treba več raziskav. V gimnazijskih izvestjih je izšlo nekaj prevodnih odlomkov dijakom v pomoč – npr. Demostenov 2. olintski govor Josipa Šumana (1863), Platonova *Apologija* Ladislava Hrovata (1869), Demostenov *Megalopolski govor* Janka Polanca (1873); Davorin Valenčak je 1873 objavil »košček prevoda« Salustijeve *Jugurtinske vojne* (Hriberšek 2005, 124 in nasl.). Revialno so v 19. stoletju izšle še npr. tri Anakreontove pesmi v prevodu Aleša Ušeničnika (1885); *Herondovi mimiambi* v prevodu Rajka Peruška (1894 – čez desetletje se jim 1905 pridružijo še Semonidovi zloglasni jambi »peri gynaikon«, o ženskah, v prevodu Karla Verstovška in Vekoslava Spindlerja); ter nekaj malega Horacija, ki so ga prevedli Josip Šuman (1872, *Ars poetica* 50–72), Korbinijan Lajh (1872), pri katerem je *Ars poetica* postala »Pesništvena umetelnost« (Hriberšek 2007, 110–111), ter neznani nadarjeni prevajalec na platnicah Škrabčevega *Cvetja* (1883), ki je skušal s c. 1.4, *Diffugere nives*, ponuditi primer v »novi znanstveni pisavi za našo slovenščino«: »Pa' je razbê'žalw se snê'g!«

2.3 Dvajseto stoletje do osamosvojitve

Ti začetki že nakazujejo boljše raziskane prioritete v 20. stoletju, ko obseg in število prevodov narasteta, tako da je revialne objave zaradi prostora tu mogoče navajati zgolj še izjemoma. Knjižice s prevodi klasikov, ki jih je v samozaložbi izdajal zaradi živčne bolezni upokojeni kurat Blazij Bevk – *Ilijada* 1911, *Odiseja* 1911, *Eneida* 1912, *Izbrani spevi Publija Ovidija Nasona* 1912 itd. – so bile sicer »literarno brezpomembne« (Ivan Grafenauer, 1925), a vsaj kot indikator vse večje dostopnosti tiska vendarle znanilke novega obdobja; po razpadu Avstro-Ogrske in afirmaciji slovenščine v novi državi SHS postanejo dotlej redke monografske izdaje pravilo. Fran Omerza izda izbor iz *Iliade* (1916–1919), Joža Glonar Petronijevo *Pojedino pri Trimalhijonu* (1919), Anton Sovre Platonovo *Apologijo* (Sokratov zagovor, 1923), Fran Bradač izbor Katula, Tibula in Propertija (*Iz starorimske lirike*, 1923), Anton Dokler Salustijevo *Vojno z Jugurto* (1924). Sovre je objavil knjižico *Amor in Psyche* s podnaslovom »pravljica ljubezni« (1925) iz Apulejevih *Metamorfoz*, nato pa še Senekovo satiro *Potikvitev* (1927) in Platonov dialog *Fajdon* (1929). – V tridesetih letih je izšel *Dnevnik cesarja Marka Avrelija* v Sovretovem prevodu (1934); tega je pozneje osvežil Kajetan Gantar in se še vedno ponatiskuje. Sledil je Sovretov Horacij, najprej *Pismo o pesništvu* (1934), nato še *Izbor iz satir in pisem*

(v sodelovanju z Amatom Škerljem, 1935); ter slednjič izbor iz *Iliade* (1942) v zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov*, ki jo je pri Mohorjevi kot *hommage* Antonu Janežiču obudil Jakob Šolar.

Prevajanje dramatike. – Izdajanje prevodov iz dramatike je s pomočjo dijaških uprizoritev in revije *Mentor* sprožil Fran Omerza s Sofoklovim *Filoktetom* (1914) in *Kraljem Ojdipom* (1918), Aristofanovim *Mirom* (1918) ter Ajshilovo *Orestejo* (1918–1923, tretji del je ostal neobjavljen; prim. Bevc 2005, 119–120). Nadaljeval je Sovre s Sofoklovo tragedijo *Kralj Ojdipus* (1922), ki jo je pozneje izdal še večkrat (1944 že brez rim v zborskih spevih in v blankverzu namesto izvirnega metruma; podobno 1959 in 1962). Naslednje leto je izdal Evripidove *Feničanke* (*Bratski spor*, 1923). Cvetko Golar je prevedel Sofoklovo *Antigono* (izšla 1924, premiera v SNG že 1912), Fran Bradač Evripidovo *Medejo* (1924) in *Hipolita* (1925) ter Aristofanove *Aharnjane* (1925) in *Lizistrato* (1925), pozneje še Evripidovo satirsko igro *Kiklop* (1932). Manj znan je prevod Plavtovih *Dvojčkov*, ki ga je za slovenske odre v ZDA ok. 1935 pod naslovom *Komedija zmešnjav* pripravil ddddr. Andrej Kobal, poznejši agent OSS in CIA (Kobal 1975, 182–188). Svoj prevod dveh Sofoklovih dram, ki ga je v tridesetih pripravil za SNG, je Fran Albreht izdal tudi v knjigi (*Edip kralj – Antigona*, 1941); »žal pa se zelo močno, skoraj preveč, oddaljuje od izvirnika« (Gantar 1959, 86).

Zaustavljeni cerkveni očetje. – V to obdobje sodi tudi velikopotezni timski projekt prevajanja cerkvenih očetov. Zasnoval ga je profesor in večkratni dekan Teološke fakultete ter v mandatu 1926/27 rektor Univerze v Ljubljani Franc Ksaver Lukman, ki sta ga za patristiko navdušila profesorja na Gregorijani Viktor Schweitzer in Theodor Scherman – tako da je poleg teologije pozneje v Gradcu vpisal še študij klasične filologije (Visočnik 2019, 79–80). Kot uvodni akord je Anton Sovre na njegovo pobudo pri Mohorjevi (in v Plečnikovi grafični opremi) objavil Avguštinove *Izpovedi* (1932, Lukman je v *Domu in svetu* 1933 zadovoljno ocenil, »da je Sovre dal Slovencem prevod Augustinovih *Izpovedi*, ki nas veliki narodi lahko zanj zavidajo«). Sledil je niz kvalitetnih izdaj pri isti založbi, večinoma Lukmanovih prevodov z uvodi in opombami: *Martyres Christi* (1934, ponatis 1983); *Izbrani spisi svetega Cecilija Cipriana 1 – pisma* (1938 in »zelo pomnožena« druga izdaja 1944); *Spisi apostolskih očetov* (prevedel Fran Omerza, 1939); *Svetega Hijeronima izbrana pisma 1–2* (1941); *Svetega Janeza Krizostoma izbrani spisi – šest knjig o duhovništvu; pismi papežu Inocentiju; pisma vdovi Olimpiji* (prevedla Lukman in Omerza, 1942); *Svetega Avgustina izbrani spisi – govori o Janezovem evangeliju I–XLIV in XLV–CXXIV* (oboje 1943); *Izbrani spisi svetega Cecilija Cipriana 2 – traktati* (1943).

»Lukman je imel izdelan načrt za izdajo 50 zvezkov najvažnejših oddelkov iz spisov cerkvenih očetov v slovenskem prevodu,« se je pozneje spominjal Anton Strle (Strle 1969), ohranjen je celo dokument pogodbe z izdajateljico, Bogoslovno akademijo –

vendar se njegova vizija ni skladala s tisto, ki jo je slovenski kulturi po prevzemu oblasti leta 1945 vsilila KPS, s patrističnimi prevodi je bilo konec, kot bi odrezal. Kajpak ne zaradi nedejavnosti glavnega prevajalca, apolitičnega Štajerca, ki se ni mešal v krvavo dogajanje v ljubljanski škofiji in je vojno po vsem sodeč prebil za pisalnim strojem (Lesjak 2017, 36). »V *Zborniku teološke fakultete* 3 (Ljubljana 1953 – tipkopis) 167 pravi Lukman, da ima sam pripravljenih šest novih zvezkov za tisk,« so po urednikovi smrti ugotavljali njegovi kolegi (Strle 1969, 416). Nekateri teksti so vendarle našli pot do javnosti, sprva zgolj v tujini, pozneje tudi doma: *Himne rimskega brevirja* (Celovec 1958); *Avrelija Avguščina knjiga o veri, upanju in ljubezni – enchiridion* (Buenos Aires 1959, ponatis 1972); *Gregorij Veliki in njegova doba* (prepleteno s prevodi pisem, 1980); *Svetege Gregorija Velikega, rimskega papeža, pastoralno vodilo* (1984). Še več jih je ostalo v rokopisih, ki jih hranijo Škofijska pastoralna in Semeniška knjižnica ter TEOF UL. Med njimi so: »Svetege Avrelija Avguščina izbrana pisma 1–2«, Avguštinov »Govor ob neki obletnici konsekracije za škofa«, »Gregorija Velikega izbrana pisma« (dve knjigi), »Kvinta Septimija Florenta Tertulijana izbrani spisi« (poslovenila Lukman in Omerza), »Avrelija Avguščina *O sveti Trojici*«, »Avrelija Avguščina izbrani dogmatični spisi (*Enchiridion* in drugi)«, »Gregorija Niškega izbrani spisi« (poslovenil France Jere, z Lukmanovimi uvodi) in »Janeza Krizostoma izbrani spisi« (prim. Lesjak 2017, 34).

Čez čas, ko je to postalo mogoče, sta z njih otrkala jezikovni prah Gorazd Kocijančič in Miran Špelič ter nekatere posodobljene objavila v novi zbirki »Cerkveni očetje«, ki je leta 1983 začela izhajati pri Mohorjevi, sprva spet zgolj z Lukmanovimi prevodi. Dejstvo, da se je to lahko zgodilo še po toliko letih, priča o prevajalčevem dosežku. – Jan T. Gross in John Connelly sta stalinizem definirala kot »nenapisane knjige, neizvedena predavanja, neizgovorjene ideje in nepodeljene akademske nazive« (Connelly 2000, 143). Podobo je mogoče preslikati na neobjavljena »Cerkvenih očetov izbrana dela« – zbirka je začela izhajati celo nekaj let prej kot na drugem koncu Evrope *Sources Chrétiennes* ter je ob bistveno manjšem jezikovnem zaledju *mutatis mutandis* držala spodobno primerljiv tempo. Obe sta navkljub težavam vztrajali tudi med svetovno vojno, vendar se je Franc Lukman po zlomu dveh totalitarizmov znašel v tretjem, s katerim je bilo sodobnikom v Lyonu prizaneseno. Pogled na zvezke, ki so v naslednjih štirih desetletjih izšli v francoski seriji, ponuja melanholičen komentar o zaustavljenih potencialih slovenskega projekta, za katerega v novem svetu ni bilo več prostora.

Izgubljeni in nesojeni prevodi. – Tudi rokopisom s prevodi klasičnih del je bil čas vse prej kot naklonjen. Ko je Fran Omerza decembra 1940 pri 55 letih umrl, je med njegovimi neobjavljenimi papirji ostalo pet Horacijevih in enajst Juvenalovih satir, pa 324 Marcijalovih (prim. NUK Ms 1952) in vsaj 10 Katulovih epigramov; Cezarjeva *Galska vojna* in (Hieronimovo?) delo *O slavnihi možeh*, Ciceronova govora *Proti Katilini* in *Za Seksta Roscija* ter Senekova razprava *O srečnem življenju*; Aristofanova komedija *Oblaki*;

prevodi Platonovih dialogov *Gorgias*, *Apologija*, *Kriton*, *Fajdon*, *Eutifron* in *Harmides*; vsa *Iliada* (le 14 spevov je tudi izšlo) in 17 spevov *Odiseje* (le en je iz Federalnega zbirnega centra našel pot v Arhiv Slovenije, AS 957). Vse to se je izgubilo v kaosu naslednjih let, ko je v začetku vojne Zavod svetega Stanislava v Šentvidu, kjer je prevajalec živel, najprej okupirala italijanska, nato pa nemška vojska (Bevc 2005, 116–119). V rokopisu je ostal tudi manj posrečeni, a doslej edini celotni slovenski Horacij, ki ga je ob smrti 1941 za seboj pustil (po besedah urednika Božidarja Borka) »elegantni, svetski starec«, pravnik Josip Suchy, nekdanji frančiškanski fr. Generoz, ki je na Horacija »mislil vse življenje, prebiral ga na vseh svojih potovanjih in ga dolga leta prevajal v slovenščino« (NUK Ms 1272). Spet drugim se je pot do objave zaprla, ko je prevajalec ali celo kdo od njegove družine po vojni postal *persona non grata*. Med takšne je treba šteti Sofoklovo *Antigono* v prevodu Ivana Hribovskega (Gantar in Senegačnik 2014) ter Ovidijeve *Metamorfoze* v prevodu Joža Lovrenčiča (Movrin 2017).

V podobno kategorijo je sodil rokopis s prevodom Platonove *Države* Antona Doklerja, ki je bil »po mnenju strokovnjakov (dr. J. Debevec) točen, lep« (»Doklerjev prevod« 1937, 301), vendar je bil zaplenjen 30. maja 1947 v policijski preiskavi pri dekanu Pravne fakultete, »Joyceovem učencu« ter zaljubljenca v Platona Borisu Furlanu, ki je po vrnitvi v Ljubljano maja 1945 rokopis na predlog Antona Sovreta pregledoval, korigiral, mestoma na novo prevedel in zraven pisal komentar ter o njem predaval študentoma Stanetu Gabrovcu in Alojzu Rebuli (Gabrovec 1994). Furlan je bil na montiranem Nagodetovem procesu sprva obsojen na smrt (pri čemer se je ena od obtožb nanašala na prevod Orwellove *Živalske farme*). Po poznejši pomilostitvi na dvajset let je večkrat vložil prošnjo, da bi mu vsaj rokopisnega Platona vrnili, prvič septembra 1947 in pozneje po prihodu na pogojno prostost, vendar brez uspeha, Udba je rokopise očitno izgubila ali uničila (Furlan in Furlan Seaton 2022) – nekako v času, ko je tudi prevajalec sin, duhovnik dr. Marijan Dokler, po obsodbi na enako montiranem Bitenčevem procesu leta 1948 za vrsto let izginil v slovenskih zaporih (Koncilija 2013). V zapuščini se je ohranila zgolj verzija prvih enajst strani rokopisa iz leta 1941 (Hriberšek 2022). Doklerjev rokopis s prevodom Aristotelovega spisa *O duši* se je ohranil v tujini (Kalan 2001), v zapuščini filozofa Franceta Vebra, danes ga hrani Univerza v Gradcu (izšlo 2022).

Anton Sovre. – Toda ravno najboljši teksti so vendarle našli pot do založnikov. Anton Sovre je v nevhvaležnih razmerah očitno videl spodbudo, leta 1949 je zapisal takole: »Od 3. aprila 1946 dalje sem izredni profesor za klasično filologijo na univerzi v Ljubljani. V tem času sem izdal več znanstvenih in poljudno-znanstvenih knjig, med njimi *Predsokratike* (307 strani), Lukianove satire (327 strani), *Supplementa ad acta Graeca Chilandarii* (skupno s prof. Mošinom, 100 strani). Poleg tega imam v tisku celotno *Iliado* (450 tiskanih strani), dalje izbor iz Plutarha z naslovom *Veliki Rimljani* (400 tiskanih strani). Vsega sem torej napisal v času demokratske vladavine okoli 1600 tiskanih strani, k čemur mi

je prišteti še prevod Platonovih dialogov *Simpozija* in *Iona* za kakih 100 tiskanih strani, kar je vsekakor udarniško! Trenutno prevajam Homerjevo *Odisejo*, ki naj bo dovršena še to leto, v programu pa imam še grško liriko. Za dovršitev tega knjižnega programa mi je ministrstvo za prosveto dovolilo dve leti dopusta.« (Movrin 2014, 451–52.) – Vse to je bilo res, Kajetan Gantar je nekoč rekel, da je bila v tem obdobju Sovretova delovna energija »pravi biološki čudež« (prim. Gerlanc 1986), imel je tudi dober pregled nad zlasti nemško teorijo prevajanja (prim. Kitzbichler, Lubitz in Mindt, 2009). Leta 1951 sta izšli celotna *Iliada* in *Odiseja* (gl. poglavje *Prevajanje Homerja*). Sledile so Herodotove *Zgodbe* (1953–55), Platonova *Apologija*, *Kriton* in *Fajdon* (*Poslednji dnevi Sokrata*, 1955), Lukrecijev ep *O naravi sveta* z Epikurovimi *Maksimami* ter pismi (1959), Plutarhovo *Življenje velikih Grkov* (1959) ter Platonov *Simposion* in *Gorgias* (1960). Leta 1954 so v MGL v njegovem prevodu igrali Plavtova *Dvojčka* (tipkopis AGRFT, TIP 86; izšlo 1967). Vmes je objavil celo dva bisera humanistične latinیتe, Erazmovo *Hvalnico norosti* (1952) in *Pisma mračnjakov* (1954), tik pred smrtjo pa še tri reprezentativne izdaje tragikov, Evripida (*Bakhe – Alkestis – Feničanke*, 1960), Sofokla (*Kralj Oidipus – Oidipus v Kolonu – Antigona – Filoktetes*, 1962) in Ajshila (*Oresteia*, 1963) ter s sodelovanjem Kajetana Gantarja izbor antičnih besedil *O pesništvu* (od Homerja do Horacija, 1963); leto dni po smrti je nato izšla njegova *Starogrška lirika* (1964), pozneje še Teofrastovi *Značaji* (1971). Kot prevajalec je v tej knjigi predstavljen posebej (gl. poglavje *Anton Sovre*).

Fran Bradač. – Neljube spodbude k prevajanju je bil deležen tudi univerzitetni profesor Fran Bradač, ki je bil avgusta 1945 upokojen kot »klerikalno-anglofilsko nastrojen« (rehabilitiran 1998; prim. Movrin 2013, 147; 446–448). Sprva je izgubil celo volilno pravico, stanovanje mu je ubranila šele odvetnica Ljuba Prenner. Iz gmotnih težav se je čez leta izkopal s pomočjo svojega nekdanjega študenta Jožeta Košarja – ta je ravno v tem obdobju politično dozorel, junija 1945 je zaprosil za sprejem v partijo in je bil pri novih oblastnikih bolje zapisan (Movrin 2014, 450). Pri mariborskih Obzorjih sta zasnovala zbirko *Iz antičnega sveta*, v kateri so v naslednjih desetletjih izhajali temeljni prevodi antičnih avtorjev. Na Bradačevo osrednjo vlogo kaže že dejstvo, da je bilo od prvih desetih knjig v Košarjevi zbirki kar šest njegovih. Med njegovimi povojnimi prevodi so Longov ljubezenski roman *Dafnis in Hloa* (1952), *Žabjemišja vojna* (1953–54), Aristofanovi komediji *Ptiči* (1959) in *Lizistrata* (1959), Evripidova tragedija *Ion* (skupaj z *Medejo* in *Hipolitom*, prevedenima že pred vojno, 1962), *Pisma Plinija Mlajšega* (1962), celoten Vergilijev pesniški opus – tako *Bukolika* in *Georgika* kot *Eneida* so izšli v istem »Vergilijevem letu« 1964. Začetek prve ekloge je bil pri njem tak (Bradač 1964, 31):

Titirus, ti si lepo se zleknil pod bukev košato,
drobni pastirski piščali izvabljaš pesem kmetiško,

mi pa zapuščamo rodno zemljó in sladke poljane,
z doma bežimo. A Titirus, ti Amarilido lepo
v senci brezskrbno opevaš, da pesem odmeva po gozdu.

Sledili so Senekova *Pisma prijatelju* (1966) ter Tacitovi *Anali* (1968) in Platonov dialog *Fajdros* (1969). V tem času je bil »njegov celotni prevod Ezopa v rokopisu pri Mladinski knjigi«, vendar ni izšel (Moder 1966, 579). Po prevajalčevi smrti sta izšla še Ciceronovo *Največje dobro in največje zlo* (1972, prevod je pod psevdonimom dokončal Jože Košar) in *Zgodovina Langobardov* Pavla Diakona (1988, prevod je dokončal Bogo Grafenauer).

Drugi prevajalci. – V tem obdobju se začnejo uveljavljati novi prevajalci različnih generacij. Janez Fašalek prevede Tukididovo *Peloponeško vojno* (1958), Ksenofontovi deli *Anabasis* ter *Kirova vzgoja* (1963), Polibijevo *Občo zgodovino* (1964) ter Cezarjevo *Galsko vojno* (1970). Pravnik Josip Jurca je mojstrsko prepesnil Ovidija, *Tristia* ter *Epistulae ex Ponto* (*Pisma iz pregnanstva*, 1959), Jože Šmit je poslovenil Katula (1959), Svetonijevih *Dvanajst rimskih cesarjev* (1960), Salustijevo *Vojno z Jugurto*, *Katilinovo zaroto* in dve pismi Cezarju (*Vojna in prevrat*, 1968). Kot prevajalec iz grščine se je uveljavil Marijan Tavčar, ki je za radio pripravil Menandrovo *Lepotico s Samosa* (1956), nato pa za tisk Aristofanove *Zborovalke* (1959), Platonov dialog *Protagoras* (1966), Plutarhov življenjepis *Aleksander Veliki* (1973), Evripidovi tragediji *Trojanke* (1975) in *Elektra* (1978), Platonovega *Kratila* (1980) ter Menandrovega *Čemerneža* (1995); večino opusa je sicer posvetil novogrški književnosti. Jože Mlinarič je izdal zbirko *Anakreonika ali pesmi o vinu in ljubezni* (1968) ter Propercijeve *Pesmi* (1973). Ciril Kosmač je za radio prevedel Plavtovo komedijo *Hvalisavi vojščak* (1969). Jože Košar, ki je kot urednik pri Obzorjih podpiral izdajanje antičnih naslovov, je tudi sam prevedel dvojce temeljnih del, Platonovo *Državo* (1976) in *Zakone* (1982). Anton Strle je izdal *Didache – nauk dvanajsterih apostolov* (1973). Približno 500 patrističnih odlomkov je bilo prevedenih v okviru prenovljenega brevirja (*Bogoslužno branje* 1–5, 1976–77); ta svojska antologija na več kot 500 straneh zajema dobrih 80 patrističnih avtorjev, z največ besedili so zastopani Avguštin (82), Ambrozij (26), Leon Veliki (25) in Janez Krizostom (21) (Smolik 1976). Lasten izbor beril so izdali še kartuzijani (*Živi ogenj*, 1975). Anton Strle je prevedel dokumente cerkvenega učiteljstva, med njimi vrsto antičnih (*Vera Cerkve*, 1977 in 1997), Jože Gregorič je poslovenil še *Pravilo svetega Benedikta* (1981). Valentin Kalan je izdal Platonovega *Sofista* (1980). Marjeta Šašel Kos je objavila Lukijanove *Filozofe na dražbi* (1985). Primož Simoniti je za zbirko *Sto romanov* prispeval Petronijev *Satirikon* (1973, Sovretova nagrada) in Heliodorove *Etiopske zgodbe* (1977), nato pa prevedel še Apulejeve *Metamorfoze* (1981, Sovretova nagrada).

Kajetan Gantar. – Prav Primož Simoniti je rad pripovedoval, kako zadovoljen je bil Sovre ob obrambi Gantarjeve doktorske disertacije, rekel je, da je našel svojega naslednika. Z izbranim nizom vrhunskih prevodov, ki so začeli v hitrem zaporedju prihajati iz založb in gledališč, je mladi doktorant zaupanje upravičil. Najprej je prevedel Ajshilovo dramo *Vklenjeni Prometej* (1957, 1982, 2020). Njegov naslednji projekt je bila Aristotelova *Poetika* (1959, 1982, 2005), nato izbor iz Prokopija (*Pod Justinijanovim žezlom*, 1961), pa Aristotelova *Nikomahova etika* (1964). V nadaljnjem obdobju se je osredotočil na poezijo, z izborom iz Horacija (1966, 1993) in obsežnejšim izborom *Rimska lirika* (1968, Sovretova nagrada; Kondor 1980), pa s Sapfo (1970), Propercijem (z Jožetom Mlinaričem, 1971) in Katulom (1974), Heziodovo *Teogonijo* ter *Deli in dnevi* (1974), Ovidijevimi izbranimi *Metamorfozami* (1977), Pindarjem (1980) in Teokritovimi *Idilami* (z Jožetom Mlinaričem, 1984). Ob tem je ves čas intenzivno prevajal tudi dramatiko, izšle so Plavtove komedije *Amfitruo* (1970, 2016), *Hišni strah* (1971) in *Aulularia* (1991), Herondovi *Mimijambi* (1971), pa Sofoklove tragedije *Antigona* (1973), *Kralj Ojdip* (1978, oboje skupaj 1994) in *Elektra* (1985), Ajshilovi *Peržani*, skupaj z *Vklenjenim Prometejem* (1982, 2020), ter Terencijev *Evnuh* (1987). Kot prevajalec je v tej knjigi predstavljen posebej (gl. poglavje *Kajetan Gantar*).

2.4 Prevajalski razmah v demokraciji

Klasična tradicija v Sloveniji je bila proti koncu Jugoslavije že povsem na škrghah, uničenje klasičnih gimnazij, dojemanje pouka latinščine kot nečesa, kar »ni združljivo s samoupravno socialistično angažirano šolo in s temeljnimi principi marksistične pedagogike« (Baskar 1988, 137), pa tudi kot *coup de grâce* zasnovano usmerjeno izobraževanje, vse to je pripeljalo do tega, da je v osemdesetih na Oddelku za klasično filologijo FF UL v povprečju diplomiral komaj po en študent na leto. Prevajati je bila sposobna le še peščica posameznikov, povečini izšolanih v nekem drugem času. Po padcu berlinskega zidu, ko je ideološki primež glede poučevanja klasičnih jezikov popustil in se je latinščina lahko vrnila v izobraževalni sistem, se je položaj dramatično spremenil.

Patristika. – To je najbolj razvidno pri patrističnih avtorjih. Gorazd Kocijančič je objavil niz temeljnih prevodov, nekatere na osnovi rokopisov, ki so ostali za Lukmanovim projektom, še več pozneje svežih: *Grški očetje o molitvi* (Origen, Evagrij, Maksim in Gregor iz Nise po osnutku Frančiška Jereta, 1993); Gregor iz Nise, *Življenje svete Makrine* in *Razgovor o duši in vstajenju* (po osnutku Frančiška Jereta in Silva Novaka, 1996); *Spisi apostolskih očetov* (po osnutku Antona Strleta in Frana Omerze, 1996); *Logos v obrambo resnice* (deloma po Lukmanovem osnutku, s sodelovanjem Jasne Horvat, 1998); *Izbrani spisi* Maksima Spoznavalca (2000) in izbor kratkih spisov *Kaj je krščanstvo* istega avtorja (2018); antologija grške krščanske poezije *Atos – na meji zemlje in*

neba (2000); *Zbrani spisi* Dionizija Areopagita (2008); *Veliki kanon* Andreja Kretskega (2013); Origenovo delo *O počelih* (z Nežo Gačnik, 2013); *Spisi in pisma* Evagrija Pontskega (z Alenom Širco, 2015); in *Hvalnice* Sinezija iz Kirene (2016). Z Vidom Snojem sta uredila obsežno slovensko izdajo *Zgodnjekršćanskih spisov* (2015), v zadnjem obdobju pa ureja in deloma prevaja *Filokalijo* v štirih knjigah (2020–21).

Po sušnega pol stoletja, kar se je zadnjič pojavil nov prevod celega Avguštinevega dela, so zdaj lahko izšla dela *Zakonski stan in poželenje* (Nataša Homar, 1993), *O svobodni izbiri* (Nataša Homar in Jerneja Kavčič, 2003), *Proti akademikom* (Primož Simoniti, 2006), *Izbrani spisi* (devet razprav, več prevajalcev, 2011), *O krščanskem nauku* (Nada Grošelj, 2012), *Deset govorov o prvem Janezovem pismu* (Miran Sajovic, 2012) in *O Trojici* (Miran Špelič, po Lukmanovem navdihu, 2014). Sledil je Hieronim, *Zagovor proti Rufinu* (Neža Gačnik, 2010) in *Pisma* v treh knjigah, vključno z ohranjenimi odgovori, med katerimi je kar deset Avguštinovih (20 prevajalcev, ur. Miran Špelič, 2021). Poleg tega se pojavijo *Zgodnjekršćanska latinska poezija* (Miran Špelič, 1998), *Razlaga Razodetja in drugi spisi* Viktorina Ptujkega (Miran Špelič, 1999 in 2003), *Izreki svetih starcev* in Paladijeve *Zgodbe za Lavza* (Jasna Hrovat, 2002 in 2009), izbor iz *Filokalije* v prevodu Ksenje Geister (*Rojstvo besede*, 2006), Atanazijevo *Življenje svetega Antona* in ob njem *Življenje svetega Pahomija* (*Izvirni meništva*, David Movrin, 2011) ter *Pahomijevo pravilo* (Jan Dominik Bogataj in Nena Bobovnik, 2021), Tertulijanovi *Spisi* (Marko Marinčič, 2011) ter pozneje še njegovi *Apologetski, polemični in katehetski spisi* (Jan Dominik Bogataj, Franc Ksaver Lukman in Franc Omerza, 2023), *Izpoved* svetega Patrika (Gašper Kvartič, 2014), *Pesmi* in *Bogoslovni govori* Gregorja Nazianskega (Vid Snoj, 2014 in 2018), *Cerkvena zgodovina ljudstva Anglov* Bede Častitljivega (Miran Sajovic, 2015), *Martinellus* Sulpicija Severa (*Martinovo berilo*, Sibil Gruntar Vilfan in David Movrin, 2017), Origenov *Komentar in Homiliji k Visoki pesmi* (Neža Gačnik, 2017 in 2021). Izšli sta še razpravi *O Mojzesovem življenju* in *O devištvu* Gregorja iz Nise (Jan Peršič, 2017), pa *Zoper krivoverstva* Ireneja Lyonskega (Benjamin Bevc, Jan Ciglencečki in Gašper Kvartič, 2018), *Govori in Razprave o Matejevem evangeliju* Kromacija Oglejskega (Miran Sajovic in Bogomir Trošt, 2018), *Asketska razprava* Diadoha iz Fotike (Jasna Hrovat, 2019), Adomnanovo *Življenje svetega Kolumba* (Polonca Zupančič, 2020), Egerijin *Potopis* (Jan Dominik Bogataj, 2020), *Razlage evangelijev* Fortunacijana Oglejskega (Doroteja Novak, 2021), antologija *Latinski očetje o molitvi* (Jan Dominik Bogataj, Martina Ješovnik, Franc Ksaver Lukman in Doroteja Novak, 2022) ter *Krstne in mistagoške kateheze* Cirila Jeruzalemskega (Benjamin Bevc in Sergej Valijev, 2023).

Filozofija. – Tu pride do bistvenih premikov na več področjih. Prevodi Heraklita (Franci Zore, 1992), Parmenida (Gorazd Kocijančič, 1995) in Empedokla (Jan Ciglencečki, 2006) so tlakovali pot monumentalni dvojezični izdaji Diels-Kranzovih *Fragmentov predsokratikov* (10 prevajalcev, ur. Gorazd Kocijančič, 2012). Izšlo je par posamičnih

prevodov Platonovih dialogov (Boris Vezjak, *Harmid*, 1994, in *Fileb*, 2000), nato pa je Gorazd Kocijančič izdal najprej izbor iz Platona (*Izbrani dialogi in odlomki*, 2002) in zatem vsa *Zbrana dela* (2004, Sovretova nagrada, ponatis 2006 in 2009, gl. poglavje *Gorazd Kocijančič*). Gregor Pobežin je prevedel delo Platonovega sošolca Ksenofonta, ki je po točno 150 letih tako v slovenščini izšlo drugič (*Spomini na Sokrata*, 2012). Dostopnih je postalo več Aristotelovih del, *O duši* (Valentin Kalan, 1993), *Metafizika* (Valentin Kalan, 1999), *O nebu* (Pavel Češarek, 2004), *Kategorije* (Franci Zore, 2004), *Fizika* 1–4 (Valentin Kalan, 2004), *Politika* (Matej Hriberšek, 2010), *Druga analitika* (Jera Marušič, 2012) ter *O nastajanju in propadanju* (Valentin Kalan, 2013). Izidejo Epiktetove *Izbrane diatribe in priročnik* (Brane Senegačnik, 2000), pa *Corpus Hermeticum* (Pavel Češarek, 2001), *Življenja in misli znamenitih filozofov* Diogena Laertskega (Živa Borak, Matej Hriberšek in Gregor Pobežin, 2015) in Artemidorjeva *Interpretacija sanj* (Maja Sunčič, 2017). V slovenščini spregovori tudi Plotin, najprej izide *Eneada* 3.7, *O večnosti in času* (Franci Zore, 2005), nato pa v okviru *Zbranih spisov* v prevodu Sonje Weiss njegovi *Traktati* 1–54 (2016–22, Jermanova nagrada). Lok sklenejo Proklove *Prvine bogoslovja* (Gorazd Kocijančič, 1997), vezni člen med antično in srednjeveško mislijo.

Pozornosti so deležni tudi latinski pisci, zlasti Ciceron; izidejo *Lelij – o prijateljstvu* (Barbara Zlobec, 2004), pa *O prerokovanju in O dolžnostih* (oboje Nada Grošelj, 2010 in 2011), *Pogovori o starosti* (Vida Pust-Škrkulja, 2015) in *Pogovori v Tuskulu* (Polonca Zupančič, 2018). Izšel je tudi Seneka Mlajši, *O srečnem življenju in druge razprave* (Brane Senegačnik, 2001). S kar tremi deli je v slovenščini spregovoril filozof, ki ga tradicionalno uvrščajo na konec antike, Boetij – najprej s *Filozofsko-teološkimi traktati* (Matjaž Vesel, 1999), pozneje pa še s *Tolazbo filozofije* (Gorazd Kocijančič, 2012) in s *Temelji glasbe* (Jurij Snoj, 2013).

Dramatika. – V tem obdobju postanejo v slovenščini končno dostopna vsa ohranjena dela osrednjih grških tragikov. Izidejo Ajshilova dela *Sedmerica proti Tebam* (Alojz Rebula, 2005), *Pribežnice* (Brane Senegačnik, 2008) in v novem prevodu *Oresteja* (Marko Marinčič, 2008, nagrada Dominika Smoleta). Sofoklov *Ajant* in *Filoktet* (Kajetan Gantar, 2000) sta izšla hkrati z njegovimi *Trabinkami* (Brane Senegačnik, 2000), desetletje pozneje je izšel še *Ojdip v Kolonu* (Kajetan Gantar, 2010). Premik je bil največji pri Evripidu, izšle so drame *Heraklova blaznost* (Brane Senegačnik, 2000), *Medeja* in *Ifigenija pri Tavrijcih* (Marko Marinčič, 2000), *Ifigenija v Avlidi* (Kajetan Gantar, 2001), *Helena* (Jelena Isak Kres, 2006), *Alkestida* (Maja Sunčič, 2007), *Hekaba* (David Movrin, 2011), *Resos* (Jelena Isak Kres, 2012), *Orest* (Jera Ivanc, 2014), *Bakhantke* (Andreja Inkret, 2016), *Prošnjice in Heraklovi otroci* (Jera Ivanc, 2016), *Hipolit* (Brane Senegačnik, *Prepovedana ljubezen*, 2017), *Trojanke in Andromaha* (Jera Ivanc, 2017) ter *Kiklop* (Maja Sunčič, 2020). Izide tudi vrsta Aristofanovih komedij – *Praznovanke tezmoforij* in *Žabe* (Andreja Inkret, 2003), *Oblačice* (Jelena Isak Kres, 2006),

Parlamentarke in *Bogastvo* (Maja Sunčič, 2010), *Mir* in *Lizistrata* (Maja Sunčič, 2011), *Ose* (Andreja Inkret, 2011), *Vitezi* in *Ptiči* (Maja Sunčič, 2012) ter *Abarnjani* (Maja Sunčič, 2021). Od komediografov se pojavi še Menander z *Žensko s Samosa*, *Razsodbo* in *Ščitom* (Maja Sunčič, 2020).

Tudi rimska dramatika je postala slovenskim bralcem vse drugače dostopna. Že skoraj ves Plavt; izšli so *Bahavi vojščak* (Alojz Rebula, 1994), *Oslí* (Marko Marinčič, 2009 in 2013), *Dvojčka* (Jera Ivanc, 2009), *Kljukec* (Nada Grošelj, 2010, Sovretova nagrada), *Perzijec* in *Kazina* (Nada Grošelj, 2017), *Trgovec*, *Trinovčevo* in *Stihus* (Nada Grošelj, 2018), *Komedija iz škatlice*, *Striček iz Kartagine*, *Rilčkar* in *Epidik* (Nada Grošelj, 2019). Manjše pozornosti je deležen Terencij, izideta komediji *Dekle z otoka Androsa* (Kajetan Gantar, 2007) in *Brata* (Marko Marinčič, 2011). Z nizom Senekovih del se v slovenščini prvič pojavi tudi rimska tragedija – *Medeja* (Jera Ivanc, 2008), *Ojdip* (Brane Senegačnik, Sovretova nagrada, 2011), *Tiest* (Jera Ivanc, 2015), *Fedra* (Brane Senegačnik, *Prepovedana ljubezen*, 2017) in celo Seneki le pripisana igra *Oktavija* neznanega avtorja (Jera Ivanc, 2012).

Poezija. – V svežih prevodih v izboru izideta tako Homerjeva *Odisėja* (Kajetan Gantar, 1994) kot *Iliada* (Jelena Isak Kres, 2017), v integralni izdaji še *Homerske himne* (Blaž Božič, Lara Unuk, Blaž Zabel in Polonca Zupančič, 2019). Od poznejših avtorjev izidejo *Saffo* (Marko Marinčič, 2008), *Pindar* (Brane Senegačnik, 2013), antologiji antičnih epigramov (9 prevajalcev, ur. Nada Grošelj, *Zbadljivke po antično*, 2000) ter helenističnega epigrama (Jelena Isak Kres, *Vpletel bom belo vijolico*, 2009) in *Argonavti* Apolonija Rodoškega (Hubert Clemenzen, 2008). Od rimskih pesnikov se v slovenščini na novo pojavijo Vergilij, *Bukolika* in izbor iz *Georgik* (Marko Marinčič, 1994, Sovretova nagrada). V tej prepesnitvi je Meliboj zazvenel takole (Marinčič 1994, 19):

Titir, ti zleknjen počivaš v zavetju razvejane bukve,
gozdne napeve si skladaš na drobno piščalko iz trsa,
mi pa zapuščamo rodno deželo, te ljube poljane:
z doma bežimo. Ti, Titir, lagodno tu v senci izvabljaš
gozdu odpev, da odmeva ti glas: »Amarilida lepa!«

Izideta še Horacij, *Pesmi* (Kajetan Gantar, 1993) ter *Umetnost pesništva* (Nada Grošelj, 2012), in Ovidij s prevodi *Ljubezní* (Marko Marinčič, 2006), *Rimskega koledarja* (Nada Grošelj, 2009), *Umetnosti ljubezní* (Barbara Šega-Čeh, 2002, Sovretova nagrada) in *Nege ženskega obraza* (Barbara Šega-Čeh, 2010) ter že celotnih *Metamorfoz* (1–6 Barbara Šega-Čeh, 2013 in 2020, ter 7–15 Joža Lovrenčič, 2017–18), poleg njih pa še antologija *Praznično leto Rimljanov v pesmi* (Nada Grošelj in Jelena Isak Kres, 2006) ter Klavdijan, *Ugrabitev Prozerpine* (Nada Grošelj, 2006).

Drugi avtorji in žanri. – Izhajati začne Plinijevo *Naravoslovje* v prevodu Mateja Hriberška, najprej izbrana poglavja (2009), nato integralno (1–6, 2012; 7–8, 2015; 9–11, 2016, Jermanova nagrada). Na področju zgodovinopisja izideta izbor iz *Spomina vrednih dejanj in besed* Valerija Maksima, ki ga je uredil Aleš Maver (7 prevajalcev, 2004), in Jordanovo delo *O izvoru in dejanjih Gotov* (Žiga Šmit, 2006). Obsežna antologija, ki so jo uredili Oto Luthar, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj in Gregor Pobežin, zajema prevode iz avtorjev od Homerja do Bede Častitljivega in poznejših (*Zgodovina historične misli*, 2006). Primož Simoniti je pred smrtjo prevedel prvih pet knjig Livijeve zgodovine *Od ustanovitve mesta* (2022), v kratkem bodo v okviru širšega projekta sledile še druge.

Najti je tudi posamezne predstavnike drugih zvrsti, kot so antični roman z *Levkipo in Klejtofontom* Ahileja Tatija (Rahela Šibal, 2003), mitografija s Higinovimi *Bajkami* (Nada Grošelj, 2008), arhitekturna teorija z Vitruvijevo razpravo *O arhitekturi* (Fedja Košir, 2009) ali priročniška literatura z Apicijevo *Umetnostjo kuhanja* (Jerneja Kavčič, 1996) in Frontinovimi *Strategemi* (polkovnik Lovro Novinšek, 2014). Razmeroma veliko pozornosti je deležen Plutarh. Izhajati začnejo *Vzporedni življenjepisi* (Matej Hriberšek in David Movrlin, 2004–08, Maja Sunčič 2014–15). Maja Sunčič je prevedla *Nasvete ženinu in nevesti*, *Tolažbo za ženo* in *Ženska junaška dejanja* (2004), *Dialog o ljubezni* (2005), *Rimska in Grška vprašanja* (2006), *O mnoštvu prijateljev* in druge spise (2007), razpravo *Politični nasveti* in druge spise (2008), *O pitijinih prerokbah*, *O zatonu preročišč* in *O črki E v Delfih* (2009).

Opazen je tudi premik na področju govorništva. Izbrani govori Lisija, Izokrata, Demostena, Cicerona in Evmenija so zdaj na voljo v *Antologiji antičnega govorništva*, ki jo je uredil Brane Senegačnik (Matjaž Babič, Matej Hriberšek, David Movrlin in Sonja Weiss, 2001). Poleg tega so izšli Ciceronovi govori *Proti Katilini* in *Za pesnika Arhijo* (Barbara Zlobec, 2008 in 2020) ter Aftonijeve *Retorične vaje* (Svetlana Slapšak, *Progymnasmata*, 2008). V slovenščini je dostopna tudi vrsta temeljnih razprav – Ciceronovi deli *O govorniku* (Ksenja Geister, 2002) ter *Partitiones oratoriae* (*O govorništvu na kratko*, Matjaž Babič, 2012), Tacitov *Pogovor o govornikih* (skupaj z deloma *Agrikola* in *Germanija*, Matej Hriberšek, 2004), Aristotelova *Retorika* (Matej Hriberšek, 2011), Longinova razprava *O vzvišenem* (Kajetan Gantar, 2011) ter Kvintilijanova *Šola govorništva* (Matjaž Babič, 2015).

3 Prevajanje v grščino in latinščino

Prevajanje v grščino in latinščino je kot svojski *curiosum* bistveno manj zastopano, vendar se tudi tu primeri najdejo že v 19. stoletju, ko Valentin Vodnik v *Télégraphe Officiel* vzporedno objavi izvirnik in prevod lastne pesmi »Ilirja oshivljena« – *Illyria rediviva* (1811, NUK hrani dve verziji); ko Jernej Kopitar v latinščino prevede »Brizinske spomenike« (1822–1836, nov prevod Kajetan Gantar 1968 in 2004); ali ko Janko Pajk izda »Tri Prešernove polatinjene« (1882), »Sem dolgo upal in se bal« (*Tentus diu*

sum spe, metu), pa »Kam?« (*Quonam?*) in »Pevcu« (*Ad poetam*): »Numquis / mentem relevare queat tenebris! // Quis scit / fugare volucrum, quae cor comedit, / ex nocte diem nox donec recipit!« Ohranjen je tudi Stritarjev latinski prevod Goethejeve »Über allen Gipfeln« (UKM Ms 193). V 20. stoletju sledijo novi poskusi, med njimi so Sovretove prepesnitve Aškerčevega »Brodnika«, *Portitor* (v *Mentorju* 1927–28), in Prešernovih pesmi »Dekletam«, *Ad puellas*, ter »Orglar«, *Organoedus* (v *Mentorju* 1928–29 in 1934–35), pozneje pa še »Čez tebe več ne bo«, *Non, Fortuna*, »Kupido, ti«, *Cupido, tute*, ter »Kdor jih bere«, *Perpendit varie* (v *Živi antiki* 1952). »Orglarjeva« prva kitica, »Popusti posvetno rabo / orglarček in gre v puščavo, / tam prepevat božjo slavo, / svoje citre vzame s sabo«, je denimo v alkajski kitici zazvenela takole: »Relinquit aevi, quo celebret deum, / usus inanes organicus miser / et flectit ad deserta gressum / cum fidi-bus citharae curva.«

Prešeren je bil priljubljena izbira, šest rokopisnih prevodov v grščino in latinščino je zapustil tudi poliglot Anton Debeljak (NUK Ms 1190). Sovre je poleg tega »sestavil latinski prevod Platonove *Apologije* (*Platonis Defensio Socratis*, datirano 8. 12. 1943)«, nastal je »kot nekakšen polemičen odgovor na latinski prevod Platonove *Apologije*, ki ga je oskrbel Lorenzo Cammelli ... in ki je v Sovretu zbudil veliko negotovanje zaradi klavrne latinščine«, zraven pa je isti prevajalec »polatinil tudi začetna poglavja Platonovega *Fajdona*« (Gantar 1986, 15; oboje zdaj v NUK). Iz tega časa je ohranjenih tudi nekaj grških prevodov genialnega Janeza Remica (prim. Gantar 2014a, 28 in nasl.), ki je veljal za »Matija Čopa naših dni«, vsaj po sodbi Jožeta Javorška, ki ga je poleti 1945 skušal rešiti iz teharskega taborišča smrti (»prišel sem prepozno«, piše v *Hvalnici zemlji*; rokopisi v NUK Ms 1203).

Ferdinand Kolednik. – Pojavijo se celo knjižne izdaje. Najbolj nenavaden med temi izdelki so bržkone *Commentarii de vita et rebus gestis Georgii Kozjak, militis ianitiarii Sloveni* (Rim, 1959), kot je Jurčičevo povest prevedel dr. Ferdinand Kolednik, duhovnik, ki se je tega izziva sistematično lotil po letu 1945. Med vojno je 13. novembra 1943 rešil življenje 630 domačinom v svoji fari na otoku Žirje (leta 2021 so mu otočani postavili spominsko ploščo), kar mu pri nacistih ni prineslo ugleda, konec vojne je dočakal v zaporu v Nemčiji, mučen in obsojen na smrt, vendar obsodba ni bila več izvršena (prim. Jevnikar 1971). Ko se je izpuščen vračal v domovino, ga je ob srečanju s partizansko kontrolo na kočljivi meji pri Dravogradu v času democida nove smrtni nevarnosti rešil kar njegov zaslisevalec – *quondam* gimnazijec s Ptuja. Ta je v nepredvidnem migrantu prepoznal nadarjenega prevajalca, saj je v prejšnjih časih pisal maturantsko nalogo o njegovem prevodu Jurija Kozjaka v francoščino, nagrajenem s »Prix de la langue française« Francoske akademije 1938. V novem zaporu se je Kolednik zaobljubil, da bo povest, ki mu je rešila življenje, posredoval v vsaj 50 jezikov in pri tem poiskal sodelavce v jezikih, ki jih sam ni poznal. Do smrti se je prevodov v različnih fazah res nabralo 55, približno polovica jih je

dočakala natis v knjigah ali revijah, leta 1967 je prevajalec postal častni član DSKP (pri čemer je NUK nekatera njegova dela še lep čas hranila v fondu D).

Za latinski prevod je Janko Moder, izvršitelj Kolednikove oporoke, med vrsticami nakazal, kako problematičen je bil v petdesetih lahko tisk takšnega delca v emigraciji; »pregledoval ga je tudi profesor Anton Sovre, vendar pozneje, ko naj bi delo izšlo v Rimu, ni maral več sodelovati in tudi ne napisati uvoda« (Moder 1982, 66). V rokopisu je ostal grški prevod, »Iosef Giourkik: Ho Georgios Koziak Slobenos gianniisaros (Jurij Kozjak): Historikon diegera tou 15ou aionos, metafrasis eis ten Helleniken tou aidi eleutherou Frangkiskos Deratse« na 116 straneh, ker se je ravnatelj atenske tiskarne in poznejši eksarh ter škof Hyakinthos Gad raje odločil za sodobnejšo grščino konkurenčnega prevajalca; ta je nato izšel kot *Joseph Juncic: Georges Koziak, enas slovenos genitsaros, historike nouvella tou 15ou aionos* (metafrasis: A. Karavia) v Atenah, 1956 (Moder 1982, 72). Rokopise hrani samostan Stična.

Silvester Kopriva. – Pozneje je v latinščino veliko prevajal profesor, pisec učbenikov in slovníčar Silvester Kopriva, objavljajl je po revijah, največ v *Živi antiki* (Gantar 2014b). Njegov opus zajema kakih dvesto prevodov iz slovenščine in drugih jezikov – srbsčine, hrvaščine, makedonščine, češčine, nemščine in ruščine. Nekatero prevode – ljudskih, Prešerna, Slomška, Levstika, Jenka, Stritarja, Gregorčiča, Aškerca, Finžgarja, Meška, Cankarja, Župančiča, Murna, Gradnika, Novy, Grudna, Glazerja, Pogačnika, Klopčiča, Pavšiča, Menarta, Koviča, Grafenauerja in drugih – je skupaj s svojimi izvirnimi pesmimi izdal v zbirki *Versus Latini* (1989). Pri njem je alkajska kitica, denimo v Župančičevi pretresljivi pesmici »Skozi telefon«, *Per filum aëneum* [Skozi telefon zakliče glas droban: / 'Je tam gospod Župančič?' — Tukaj je. / — Še vprašam drobni glasek, kaj mi če. / 'Pa ste res pravi? Je vaš *Ciciban*?'], zazvenela takole: »Aëneo filo tenerum os vocat: / 'Illic Župančič est dominus, precor?' / 'Hic est.' Rogo tum, quid velit me. / 'Stas ibi re? *Ciciban* tuusne?'«

Sporadični prevodi krajših besedil se pojavljajo tudi v novejšem obdobju; lep primer je prevod narodne pesmi, ki ga je objavil Matej Hriberšek, *De Pegamo et Lamberbare* (2016).

4 Zaključek

Ena od knjig v oxfordski zbirki *Classical Presences* ima naslov *Tradition, Translation, Trauma* [Tradicija, prevod, travma] (Parker in Matthews, 2011). Čeprav se naslovna aliteracija v prevodu izgubi, se zdi, da je dogajanje v zadnjem stoletju mogoče tudi na tukajšnjem koncu Evrope bolje razumeti skozi njeno prizmo. Ravno področje klasičnih študijev je eno tistih, kjer so imeli politični pritiski v povojnih desetletjih vidno razdiralne učinke – in kjer je sprostitev v devetdesetih privedla do najizrazitejšega preobrata.

Raznoterih posledic tako dolgotrajne in deloma celo potlačene travme ni mogoče kar odpraviti – bi bilo pa koristno, če bi o njih vedeli več. Tudi zato, ker se bo šele iz podrobnosti dalo bolje razumeti, zakaj je področje v zadnjih desetletjih eksplodiralo s tolikšno vitalnostjo.

5 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prva prevedena besedila / Prevajanje v času protestantizma (1550–1595) / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije / Prevajanje in reformacija na vzhodu slovenskega etničnega prostora / Prevajanje Homerja / Anton Sovre / Kajetan Gantar / Gorazd Kocijančič

Bibliografija

- Bachleitner, Norbert. 2008. »Der Übersetzungsbetrieb des 18. und 19. Jahrhunderts aus sozialogischer Sicht.« V *Übersetzung antiker Literatur: Funktionen und Konzeptionen im 19. und 20. Jahrhundert*, uredili Martin S. Harbsmeier, Josefine Kitzbichler, Katja Lubitz in Nina Mindt, 103–117. Berlin: De Gruyter.
- Basкар, Bojan. 1988. *Latinsčine, prosim: Latinsčina in njeno izganjanje na Slovenskem, 1849–1987*. Knjižnica revolucionarne teorije 49. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS.
- Bevc, Benjamin. 2005. »Portret Franca Omerze.« *Keria: Studia Latina et Graeca* 7, št. 2: 107–23.
- Bogataj, Jan Dominik. 2017. »Rokopisni opus patrističnih prevodov in avtorskih del p. Klemena Velikonje (1752–1830).« V *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne*, uredili Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin in Urška Perenič, 137–144. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Božič, Anja. 2015. »Levstikov prevod Salustijeve *Katilinove zarote*.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Božič, Ivan. 1862. *Platonov Kriton in Apologija*. Celovec: Janez Leon.
- Bradač, Fran, prev. 1964. *Vergil: Bukolika in Georgika*. Maribor: Obzorja.
- Connelly, John. 2000. *Captive University: The Sovietization of East German, Czech, and Polish Higher Education, 1945–1956*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- »Doklerjev prevod Platonove *Države* – v subskripciji pri Slovenski šolski matici.« 1937. *Slovenski učitelji: Pedagoška revija in glasilo Slomškove družbe v Ljubljani* 28, št. 8–10: 300–301.
- Furlan, Boris in Stasha Furlan Seaton. 2022. *Skozi gosto noč (dopisovanje 1951–1957)*, uredila Alenka Puhar. Ljubljana: Beletrina.
- Gabrovec, Stane. 1994. »Pot v Emavs.« V Alojz Rebula, *Skozi prvo zagrinjalo*, 7–24. Celje: Mohorjeva družba.
- Gantar, Kajetan. 1959. »Spremna beseda.« V Sofokles, *Kralj Oidipus*, prevedel Anton Sovre, 76–91. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Gantar, Kajetan. 1971. »Adam Bohorič als slowenischer Übersetzer aus der lateinischen Sprache.« V *Adam Bohorič: Arcticae horulae; die erste Grammatik der slowenischen Sprache, Wittenberg 1584*, uredil Branko Berčič, 98–108. München: R. Trofenik.
- Gantar, Kajetan. 1980. »Horacijeva Spomladanska pesem (c. 4.7) v treh slovenskih prevodih.« *Primerjalna književnost* 3, št. 1: 12–19.
- Gantar, Kajetan. 1986. »Govor ob odkritju Sovretove spominske plakete.« V *Sovretov zbornik*, 11–15. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Društvo za antične in humanistične študije Slovenije.
- Gantar, Kajetan. 2000. »Janez Svetokriški in latinščina.« V *Zbornik o Janezu Svetokriškem*, 117–130. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gantar, Kajetan in Brane Senegačnik. 2014. *Sofoklova Antigona v prevodu Ivana Hribovska*. Ljubljana: Družina.

- Gantar, Kajetan. 2014a. »Ivan Hribovšek – zamolčani pesnik brez groba.« V *Sofoklova Antigona v prevodu Ivana Hribovška*, uredil David Movrin, 9–108. Ljubljana: Družina.
- Gantar, Kajetan. 2014b. »Profesor Silvo Kopriva in začetki njegove latinske verzifikacije.« *Živa antika* 64: 131–147.
- Gantar, Kajetan. 2022. »Adam Bohorič, prvi slovenski prevajalec latinskih heksametrov.« V *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, 75–82. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gerlanc, Bogomil. 1986. »Bibliografija Antona Sovreta.« V *Sovretov zbornik*, uredili Kajetan Gantar, Frane Jerman in Janko Moder, 109–125. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Društvo za antične in humanistične študije Slovenije.
- Grafenauer, Ivan. 1928. »Janežič, Anton (1828–1869).« V *Slovenski biografski leksikon* 3, uredil Izidor Cankar. Ljubljana: Zadržna gospodarska banka.
- Hriberšek, Matej. 2005. *Klasični jeziki v slovenskem šolstvu 1848–1945*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Hriberšek, Matej. 2009. »O nekaterih pomembnejših prevodih iz klasičnih jezikov v 19. stoletju.« V *Odprta okna: Komparativistika in prevajalstvo*, uredili Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej, 35–50. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Hriberšek, Matej. 2021. »*Batrahomiomahija* na Slovenskem: Kratak očrt.« V *Slovenska poezija*, uredila Darja Pavlič, 589–596. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Hriberšek, Matej, ur. 2022. »Platon: *Država* (odlomek 327–333), (prev. Anton Dokler).« V *Aristotelov spis O duši*, uredila Franci Zore in Jan Ciglencečki, 71–78. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Hrovat, Jasna. 1997. »Bibliografski pregled najstarejših slovenskih prevodov iz latinske patristike.« V »Rokopisni patristični prevodi Klemena Velikonje iz zapuščine Ivana Vrhovnika.« Magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, 147–175.
- Hrovat, Ladislav. »Slovenski mladini.« *Slovenski glasnik* 7, št. 10 (1861): 48–49.
- Jevnikar, Martin, ur. 1971. *Finžgarjeva pisma Ferdinandu Koledniku*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Kalan, Valentin. 2001. »Nepričakovana najdba (*hermaion*) Aristotela v Vebrovi zapuščini: Grecist Dokler in filozof Veber.« *Keria* 3, št. 1: 133–36.
- Kitzbichler, Josefine, Katja Lubitz in Nina Mindt, ur. 2009. *Dokumente zur Theorie der Übersetzung antiker Literatur in Deutschland seit 1800*. Berlin: De Gruyter.
- Kobal, Andrej. 1975. *Svetovni popotnik pripoveduje*. Gorica: Goriška Mohorjeva.
- Koncilija, Žiga. 2013. »Prispevek k zgodovini političnih sodnih procesov: Sojenje skupinam Pavla Tepine (1935) in Mirka Bitenca (1947).« *Prispevki za novejšo zgodovino* 53, št. 1: 213–247.
- Kos, Janko, ur. 1988. *Valentin Vodnik: Zbrano delo*. Ljubljana: DZS.
- Lesjak, Matic. 2017. »Franc Ksaver Lukman v slovenski kulturni zgodovini.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.

- Lianeri, Alexandra. 2019. *Translation and Classical Reception*. Oxford Bibliographies. Zadnjič posodobljeno 31. 7. 2019. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195389661/obo-9780195389661-0335.xml>.
- Marinčič, Marko. 2018. »Farming for the Few: Early Slovenian Reception and Translation of Virgil.« V *Virgil and his Translators*, uredili Susanna Braund in Zara M. Torlone, 166–182. Oxford: Oxford University Press.
- Marinčič, Marko, prev. 1994. *Publij Vergilij Maro*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Moder, Janko. 1966. »Starogrška lirika, epika in dramatika pri Slovencih.« V *Zgodovina grške književnosti I: Epika, lirika in dramatika klasičnega obdobja*, uredili S. I. Sobolevski, B. V. Gornung, Z. G. Grinberg, F. A. Petrovski in S. I. Radcig, 559–639. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Moder, Janko. 1982. »O prispevku Ferdinanda Kolednika k Jurčičevi poti po svetu.« V *Zbornik občine Grosuplje*, 59–77. Grosuplje: OK SZDL.
- Movrin, David. 2017. »Zakopane *Metamorfoze* dr. Joža Lovrenčiča.« *Keria* 19, št. 2: 65–80.
- Movrin, David. 2014. »Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: Latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni.« *Zgodovinski časopis* 68, št. 3–4: 432–477.
- Movrin, David. 2013. »The Anatomy of a Revolution: Classics at the University of Ljubljana after 1945.« V *Classics and Communism: Greek and Latin behind the Iron Curtain*, uredili György Karsai, Gábor Klaniczay, David Movrin in Elżbieta Olechowska, 141–168, 444–467. Budimpešta: Collegium Budapest Institute for Advanced Study.
- Parker, Jan in Timothy Mathews, ur. 2011. *Tradition, Translation, Trauma: The Classic and the Modern*. Oxford: Oxford University Press.
- Pohlin, Marko. 1768. *Kraynska grammatika* [...]. Ljubljana: Lorenz Bernbacher.
- Pohlin, Marko. 1803. *Bibliotheca Carnioliae* [...]. Dunaj: Academia Theresiana.
- Slodnjak, Anton. 1950. »O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku.« *Slavistična revija* 3 (1–2): 65–90.
- Smolik, Marijan. 1976. »Bogoslužno branje: Berila iz cerkvenih očetov v molitvenem bogoslužju.« *Cerkev v sedanjem svetu* 10, št. 11–12: 182–183.
- Strle, Anton. 1969. Opomba k članku »Za slovensko bogoslovno enciklopedijo.« *Bogoslovni vestnik* 29: 416.
- Svetina, Peter. 2005. »Devovi epigrami v *Pisanicah*.« *Jezik in slovstvo* 50, št. 6: 63–70.
- »Titir: Prva ekloga Publia Virgilia Marona«. *Slovenska bčela* 3, št. 48, 49 (1852): 385–386, 396–397.
- Visočnik, Julijana. 2019. »Franc Ksaver Lukman – profesor, dekan, rektor, urednik.« V *Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in obranitev Univerze v Ljubljani*, uredil Bogdan Kolar, 77–111. Ljubljana: Teološka fakulteta.

POVZETEK

Poglavje obravnava slovenske prevode iz grško-rimske antike od fragmentarnih začetkov v 14. in 15. stoletju preko razcveta svetopisemskih prevodov med reformacijo v 16. stoletju ter nastavkov v homiletičnih delih 17. in 18. stoletja do vse bolj sistematičnih poskusov v 19. stoletju, kot jih predstavljata zlasti Anton Janežič in njegova zbirka *Cvetje iz domačih in tujih logov*. V 20. stoletju se začne področje razvijati hitreje – zlasti dramatika in patristika, s katero pa je po prevzemu oblasti s strani komunistične partije v letu 1945 za lep čas konec, vrsta prevodov ostane v rokopisu. Med prevajalci v tem času izstopajo Anton Sovre, Fran Bradač in Kajetan Gantar. Demokratizacija in osamosvojitve v devetdesetih privedeta do prevajalskega razmaha na vseh področjih, v patristiki, filozofiji, dramatiki, poeziji in drugod. – Predstavljeno je tudi prevajanje v grščino in latinščino, od prevodov Valentina Vodnika in Jerneja Kopitarja preko Janka Pajka in Antona Sovreta ter njunih poskusov s Prešernom do Ferdinanda Kolednika in njegovega impozantnega projekta z Jurčičem ter Silvestra Koprive s kakimi 200 prevodi v latinščino v zbirki *Versus Latini*.

ABSTRACT

The study focuses on Slovene translations from Graeco-Roman antiquity, from the fragmentary beginnings in the 14th and 15th centuries, through the flowering of Bible translations during the Reformation in the 16th century and the rudimentary examples in the homiletical works of the 17th and 18th centuries, to the increasingly systematic attempts in the 19th century, as represented in particular by Anton Janežič and his collection *Cvetje iz domačih in tujih logov* [Flowers from Local and Foreign Groves]. In the 20th century the field began to develop rapidly, particularly in the cases of drama and patristics. Patristic translations were no longer published after the Communist takeover in 1945, with several texts remaining in manuscripts. Among the notable translators of this period were Anton Sovre, Fran Bradač, and Kajetan Gantar. Democratization and independence in the 1990s led to an expansion of translation in all fields, in patristics, philosophy, drama, poetry, and elsewhere. Translations into Greek and Latin are also presented, starting with the renditions of Valentin Vodnik and Jernej Kopitar. These were later joined by Janko Pajk and Anton Sovre, who translated France Prešeren into Latin, by Ferdinand Kolednik and his mega-project with Josip Jurčič, and by Silvester Kopriva with some 200 translations into Latin in his *Versus Latini*.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z INDIJSKIMI JEZIKI

Luka Repanšek in Nina Petek
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Indijska književnost¹ se v grobem deli na dve obdobji, in sicer na staroindijsko in novoindijsko književnost. Stara indijska književnost, ki hkrati predstavlja največji svetovni literarni korpus, je književnost, ki je med 15. stol. pr. n. št. in 12. stol. n. št. nastala v stari indijščini, tj. vedski stari indijščini (do 5. stol. pr. n. št.), (epskem in klasičnem) sanskrtu in t. i. prakrtih. Sem npr. spada tudi tisti korpus budistične književnosti, ki je nastal v palijščini, poleg samostojnih prakrskih del – nekatera od teh so nam znana le prek številnih sanskrtskih predelav – pa so imeli prakrti veliko vlogo tudi v klasični sanskrtski dramatiki. Novoindijska književnost je nastala v novoindijskih jezikih od islamizacije Indije dalje do vključno sodobne indijske književnosti. Pri tem je seveda treba upoštevati tudi, da je dovršen del novodobne indijske književnosti nastal in še nastaja v angleščini, zlasti od 19. stoletja dalje, ko indijski književnosti, pisani v angleščini, uspe najti lasten in prodoren glas.

Slovenski prevajalci so najpomembneje prispevali k izgradnji slovenske prevodne literature staroindijske književnosti (vedske, sanskrtske in prakrte), v precej bolj okrnjeni meri pa se je prevajalo novodobno indijsko književnost, zlasti če tu upoštevamo le prevode, ki so nastali na podlagi izvirnikov.

Specifika slovenskih prevodov staroindijske književnosti je, da so mnogi prevodi parcialni ali zgolj antološki, saj je večina del staroindijske književnosti (z izjemo dramatike in lirike, ki po obsegu ne prednjačita pred deli istih žanrov v drugih svetovnih

1 Najlepše se zahvaljujemo Vlasti Pacheiner Klander za številne pripombe in dodatke, ki so besedilo močno izboljšali. V veliko pomoč sta nama bili tudi objavi *Indija in Slovenci* (Pacheiner in Šmitek 1983) in tipkopis izčrpne bibliografije Vlaste Pacheiner Klander *Objave v zvezi z indijsko kulturo*, ki ga je pripravila leta 2020.

književnostih) izjemno obsežnih – zlasti to velja za epsko pesništvo in za puransko književnost (tj. religiozno-pripovedne pesnitve). Kljub temu se slovenska indološka tradicija, ki se zares začneja konec 19. stoletja s Karlom Glaserjem, lahko pohvali s kar zajetnim korpusom prevodne in tudi prevodoslovne literature.

Ob bolj ali manj kontinuiranem prevajalskem delu na področju stare indijske književnosti in le zelo epizodičnih prevodih del novejšega obdobja, se je nabralo tudi kar nekaj drugotnih (posrednih) prevodov, zlasti prek nemščine, angleščine in francoščine – to velja tako za staro kot novo indijsko književnost. Ti so v sledečem pregledu in diskusiji upoštevani ločeno in se ozirajo samo po tistih delih, ki so imela na slovenski kulturni prostor zaznavnejši in pomembnejši vpliv.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz (stare) indijščine v slovenščino

Resno prevajanje staroindijske književnosti se začne s prvim slovenskim indologom Karlom Glaserjem (1845–1913; gl. zlasti Pacheiner Klander 2017), ki je izgotovil prevode treh Kalidasovih dram (1885a, 1886, 1908; leta 1885 je bil objavljen tudi povzetek drame *Mrīchakatika* ali *Ilovnatí voziček* s prevodom odlomka) in s tem slovenskemu občinstvu dejansko ponudil vpogled v kar najboljšo klasično sanskrtsko književnost, in mnogo parcialnih prevodov tako vedске (zlasti omembe vredna je njegova študija o rgvedski himniki iz leta 1896, ki vsebuje tudi kar nekaj prevodov) kot klasične in epske staroindijske književnosti (predvsem sanskrtske kratke proze, mitoloških zgodb iz puran in odlomkov dela *Višnumrti*, ki jih je skupaj s komentarji in povzetki objavljaj v časnikih, glavnino v leposlovnem in znanstvenem listu *Kres*, že 1877 pa je tudi izdelal prvi slovenski prevod koščka velike staroindijske epopeje *Mahabharata*). Prav Glaserjevimi objavami gre zaslugi, da se je slovensko bralstvo že dokaj zgodaj seznanilo z motivskim svetom stare Indije in začelo gojiti zanimanje in občutljivost za indijsko estetiko (prim. na primer motive oz. snov več Aškerčevih pesmi, ki so nastale med letoma 1892 in 1910).

Glaserjevo prevajalsko delo je od leta 1962 nadaljevala Vlasta Pacheiner (poročena Klander), sedaj upokojena sodelavka Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje in Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, ki je avtorica tako številnih prevodov najvidnejših literarnih spomenikov staroindijske književnosti kot tudi prvih specialističnih literarnozgodovinskih študij oz. prevodoslovnih prispevkov, tako monografskih kot v obliki razprav in študij, s področja indijske literature (za slednje gl. npr. Pacheiner (Klander) 1968, 1977, 1982, 1990, 1991, 1996, 1997, 2001, 2009, 2012, 2017). Njeni neparcialni prevodi vključujejo najboljšo Kalidasovo dramo *Šakuntala* (1966) in dve Kalidasovi pesnitvi *Oblak glasnik* (1974) ter *Letni časi* (1974), ob tem se kot neparcialna lahko štejeta tudi prevoda *Bhagavadgite* ali *Gospodove pesmi* (1970, 2. izd. leta 1990) in *Zgodbe o Savitri* (2002), na kateri se lahko upravičeno gleda kot na samostojni pesnitvi, vloženi v okvirno zgodbo *Mahabharate*. Ob tem sta v obliki

monografij izšli tudi dve antologijski zbirki, in sicer *Kot bilke, kot iskre* (1973), posvečena izboru vedske himnike in klasične sanskrtske lirike, in *Ko pesem tkem* (2005), ki je obsežen cvetober vedske himnike (primarno rgvedske ob bolj selektivnem izboru atharvavedske, jadžurvedske in samavedske; v sežeti obliki je bila nato ta himnika objavljena tudi v obliki članka v *Reviji* 2000 leta 2006), ter kopica odlomkov klasične in predklasične pripovedne, predklasične epske, klasične epske, lirske, dramske in pripovedne staroindijske književnosti (*Ajtarejabrahmana*, *Mahabharata*, *Ramajana*, izbrane pesmi Bhartriharija, Amaruja, Bilhane, odlomki Džajadevove lirske pesnitve *Gitagovinda*, Šudrakove drame *Mṛcakatika* in *Vampirjevih povesti*).

Med zadnjim Glaserjevim delom in prvimi objavljenimi prevodi Vlaste Pacheiner (Klander) je nastal le parcialni prevod *Zgodbe o Savitri* (1923) iz epa *Mahabharata* prezgodaj umrlega študenta sanskrta na Seminarju za primerjalno jezikoslovje Stanka Petriča (za podrobno obravnavo gl. Pacheiner Klander 2012). Vsi ostali prevodi staroindijskega leposlovja tega obdobja so nastali na podlagi že obstoječih prevodov v nemščino, angleščino in francoščino, med njimi tudi sicer ne nepomembni prispevki Josipa Suchyja, ki je prispeval posredne prevode džatak (*Staroindijske basni, bajke in pravljice – Jātaka*, 1921, 1932) in s tem bisere palijske pripovedne književnosti predstavil slovenskemu bralstvu.

Prevajalsko delo na področju literarnih besedil sedaj kot predavatelj sanskrta in prkrtov na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje, kjer sanskrt domuje vse od ustanovitve Univerze v Ljubljani, nadaljuje Luka Repanšek. Med pomembnejšimi prevodnimi in prevodoslovnimi prispevki zadnjega obdobja je treba omeniti antologijo rgvedske himnike *ava rohat y avikā na sūryah – Izbor iz rgvedske himnike* (Repanšek 2019a), kjer so zbrani in z vseh vidikov podrobno komentirani prevodi štirinajstih pomembnejših himen *Rgvede*. Izšlo je tudi več programskih knjižic (Repanšek 2015, 2018a, 2018b, 2019b, 2020) gledališke skupine na Filozofski fakulteti, ki uprizarja staroindijske gledališke igre v izvirniku, s prevodi uprizorjenih besedil, med drugim dveh Bhasovih dram. Gledališko uprizoritev (v slovenščini) je pred tem leta 1963 doživela tudi priredba klasične Šudrakove igre *Glinasti voziček* v mariborski drami.

Ob tem vzporedno nastaja prevodni korpus staroindijske filozofsko-religijske književnosti v slovenščini, kamor so največ prispevali Primož Pečenko, Lenart Škof, Tamara Ditrich, Eva Pukšič (poročena Cesar), v mlajšem obdobju pa kot predavateljica azijskih filozofij to tradicijo zvesto nadaljuje Nina Petek.

Zadnje veliko prevodno delo, ki je produkt obeh smeri slovenske indologije, je antologijsko zasnovani (po svoji zasnovi dejansko unikum v svetovnem merilu) učbenik staroindijske književnosti *Razgledi po staroindijski književnosti* (Pacheiner Klander, Repanšek idr., 2021), ki na skoraj petsto straneh prinaša prevode obsežnih odlomkov vseh žanrov predklasične, epske in klasične (tako sanskrtske kot prakrtske) književnosti. Prevode sta prispevala urednika Vlasta Pacheiner Klander in Luka Repanšek, še tri

poglavja, ki obravnavajo filozofsko-religijska besedila, pa avtorji prevodov in študij s teh področij, Lenart Škof (upanišadska književnost), Nina Petek (puranska književnost) in Tamara Ditrich (upanišadska književnost in palijska književnost – slednje po prevodih v knjigah Primoža Pečenka).

Poseben primer je proza misijonarke Marije Sreš, ki piše v gudžaratščini in se prevaja v slovenščino (*Tam, kjer kesude cveto*, 2006 [1998]).

Kar se tiče sodobne indijske književnosti, sta v slovenščini dostopna dva romana, ki sta bila prevedena neposredno iz kateregakoli novindijskega jezika, namreč *Godan* Premčanda Munšija, ki ga je iz hindijščine 1963 prevedel nekdanji sodelavec Oddelka za primerjalno in splošno jezikoslovje Branko Perko, in roman istega avtorja *Arena*, ki ga je prav tako iz hindijščine 1978 prevedel alumen zagrebške indologije Franc Šrimpf.

Po deležu in pomenu ima seveda daleč najpomembnejše mesto Rabindranath Tagore, za čigar leposlovna in filozofska dela zanimanje ni presahnilo niti v dobrih sto letih, slovenski prevodi pa so v glavnem narejeni po avtoriziranih prevodih v druge jezike (gl. dalje spodaj).

Prevodi slovenskih literarnih besedil v indijske jezike so redkejši. Zdi se, da je prvi prevod katerega koli slovenskega literarnega besedila v enega izmed jezikov Indije prevod Cankarjevega *Hlapca Jerneja* v hindijščino (Cankar 1956). Pozneje, v 21. stoletju, nastanejo prevodi nekaterih proznih in dramskih del Evalda Flisarja v hindijščino, pa tudi v bengalščino, tamilščino, malajalamščino, odijščino, maratščino in konkanščino. V hindijščino so bili prevedeni roman *Poglej skozi okno* (2021), kratka zgodba *Še leto ali dve* (2006), objavljena v antologiji slovenske kratke zgodbe v hindijščini, in dramsko delo *Komedija o koncu sveta* (2015), v bengalščino romana *Besede nad oblaki* (2022) in *Začarani Odisej* (v pripravi, izid 2023), dramska dela *Antigona zdaj* (2012), *Začarana krona* (2021), *Enajsti planet* (2015), *Na zlati obali* (2017), *Poslednja nedolžnost* (2017), *Stric iz Amerike* (2018), *Kaj pa Leonardo?* (v pripravi, izid 2023), *Šakuntala* (2010), *Vzemi me v roke* (2014) in *Nora Nora* (2013), v malajalamščino romani *Opazovalec* (2017), *Velika žival samote* (2018), *Potovanje predaleč* (2020) in *Besede nad oblaki* (v pripravi, izid 2023), v tamilščino roman *Čarovnikov vajenec* (2021) in v odijščino roman *Velika žival samote* (2021). V hindujščino, maratščino in konkanščino so bile prevedene tudi številne kratke zgodbe, objavljene v literarnih revijah in antologijah.

3 Žanri

V sklopu staroindijske literature se je prevajalo tako besednoumetnostno kot filozofsko-religijsko književnost.

V prvi kategoriji so Karol Glaser, Vlasta Pacheiner Klander in Luka Repanšek v slovenščino iz izvirnikov prevajali vedsko himniko (*Rgveda*, *Atharvaveda*, *Jadžurveda*, *Samaveda*), srednjevedsko brahmansko prozo (*Majtrajanisanhita*, *Tajttirijasanhita*,

Tajttirijabrahmana, Ajtarejabrahmana, Šatapatjabrahmana, Džajminijabrahmana, Pančavinšabrahmana), predklasično epsko književnost (*Mahabharata, Ramajana*), klasično liriko (Kalidasa, *Oblak glasnik, Letni časi, Amaru, Sto pesmi o ljubezni*, Bhartrhari, *Tristo pesmi: Sto pesmi o življenjskih spoznanjih, Sto pesmi o ljubezni, Sto pesmi o odgovedi*, Bilhana, *Elegija o skrivni ljubezni*, Džajadeva, *Gitagovinda*, Majura, *Sto pesmi soncu*, številna subhašita, enokitično liriko, t. i. *muktaka*, ki je bila izjemno priljubljena v zgodnjem, zrelem in poznem klasičnem obdobju staroindijske književnosti, različnih avtorjev in avtoric, tudi anonimnih, pesnitev *Razbiti vrč*), klasično epsko književnost (Ašvaghoša, *Buddhovo življenje*, Kalidasa, *Rojstvo Kumare, Raghujeva rodbina*), klasično dramsko književnost (Kalidasa, *Šakuntala, Urvaši, Malavika in Agnimitra*, Šudraka, *Glinasti voziček*, Bhasa, *Igra o Srednjem sinu, Igra o ustoličenjih, Vasavadatta v snu*), prakrtsko liriko (*Sattasai*) ter pripovedniško literaturo, tako kratko prozo (*Pančatantra, Hitopadeša, Sedemdeset papagajevih povesti, Vampirjeve zgodbe*) kot roman (Dandin, *Prigode desetih mladeničev*). Ob tem je treba omeniti še parcialni prevod *Pesmi o Nali* (1988), ki ga je pripravila Helena Novak-Kušar (za prevod glavnine tega epa gl. Repanšek, *Iz Mahabharate, II. del: Zgodba o Nalu v Razgledih po staroindijski književnosti*, 2021, 127–160).

Kar se tiče posrednih prevodov staroindijskih besednoumetnostnih besedil, je poleg že v prejšnjem razdelku obravnavanih prispevkov Josipa Suchyja, treba omeniti zlasti *Pančatantra*, ki jo je na podlagi nemškega prevoda za slovensko občinstvo pripravil Fran Bradač (*Pančatantra: indijske basni in pravljice*, 1959) – 2007 je izšel še prevod angleške prirejene izdaje *Pančatantra* Krišne Dharme, ki ga je izgotovila Simona Polše Zupan. Prav tako iz angleškega izvirnika sta bili v zadnjem času poslovenjeni še dve zbirki prirejenih mitov in pravljic *Čarobni indijski miti* v izboru Anite Nair (prev. Maja Kraigher) in *Indijske pravljice* (prev. Dušanka Zabukovec), obe leta 2019. Od posrednih prevodov sodobne indijske pripovedne književnosti in lirike, ki so močneje zaznamovali slovenski kulturni prostor, pa si poleg prevodov Tagorejevih del, ki bodo obravnavani spodaj, posebno omembo zasluži antologija sodobne indijske poezije *Košara človekovega srca*, ki jo je 1978 uredil in ji napisal spremno besedo Milan Štante, prevedla pa poleg njega še Vinko Ošlak in Brane Šömen. Ob tem nespregledljiv prispevek predstavljata tudi leta 2015 izdana zbirka *Kavita: antologija sodobne indijske poezije*, ki sta jo uredila Koyamparambath Satchidanandan in Evald Flisar, prevedlo pa enajst prevajalk in prevajalcev, in antologija sodobne indijske kratke zgodbe *Zgodbe iz Indije*, 2005 (prev. Maja Kraigher, Dušanka Zabukovec, Nina Zabukovec, Jana Okoren in Vitomira Žnidarič).

Iz korpusa najzgodnejših filozofskih besedil, ki so nastala v Indiji, so bile iz izvirnikov poslovenjene nekatere filozofske razprave upanišade, ki so bile izjemnega pomena za nadaljnje oblikovanje prvih strukturiranih filozofskih tokov v Indiji, in sicer *Upanišada Iša*, del *Upanišade Brhadaranjaka* (oboje v Škof 2005) in prevod poglavij 1–3 *Upanišade Kathaka* (Ditrich 2000). Kot že omenjeno, je Vlasta Pacheiner Klander poslovenila eno od najpomembnejših del indijske filozofije *Bhagavadgita*, v zadnjem

času ponovno ovrednoteno in komentirano v monografiji Nine Petek *Bhagavadgita – Onstran vezi, tostran svobode*, 2021. S področja budistične filozofije so nam na voljo tri besedila zgodnjega indijskega budizma, ki jih je iz pališčine poslovenil Primož Pečenko, in sicer *Dhammapada* (1987, 1990), *Vprašanja kralja Milinde* (1990) in *Sutta o pozornosti* (1990, 2014). Iz dediščine sanskrtske budistične filozofske literature so Ana Bajželj, Gašper Kvartič in Sebastian Vörös prevedli eno od temeljnih del budizma mahajana, Nagardžunove *Temeljne verze o srednji poti* (2018), Nina Petek pa je v monografiji *Na pragu prebujenja: svetovi sanj v budizmu* (2022) objavila prevode izbranih delov budističnih suter oz. poglavij drugih filozofskih razprav, ki obravnavajo različne vidike razumevanja sanj, budnosti in razsvetljenja: *Veličastje samouresničenja (Abhisamajalankara)*, *Sutra o popolni modrosti v osem tisoč vrsticah (Aṣṭasahasrikapradžñjaparamitasutra)*, *Sutra o izčrpnih pripovedi o igranju (Lalitavistarasutra)*, *Sutra o nastopu dobre dharme na Lanki (Lankavataarasutra)*, *Sutra srca popolne modrosti (Pradžñjaparamitahrđajasutra)*, *Sutra o popolni modrosti, ki je shramba vrlih lastnosti (Pradžñjaparamita ratnagunasancājagātha)*, *Sutra zlate svetlobe (Suvarnaprabhasottamasutra)*, *Pripoved o Ašoki (Aśokavādāna)*, *Božanske zgodbe (Divyavadāna)*, *Velika zgodba (Mahāvastu)* ter eno od temeljnih del filozofske šole jogačara, Vasubandhujevo razpravo *Dvajset kitic (Vimśatikakarika)*, ob tem pa še odlomke Šantidevovih razprav *Zbirka o urjenju (Śikṣasamuccaya)* in *Vodič po poti življenja razsvetljenega (Bodhičarjavatara)*, prvi spev Ašvaghoševe pesnitve *Buddhovo življenje (Buddhacarita)* ter *Razpravo o iniciaciji (Sekoddeśa)*. Posebno omembo si zasluži tudi njen prevod odlomkov iz *Bhagavatapurane*, objavljen v knjigi *Razgledi po staroindijski književnosti*, 2021.

Prek posrednih prevodov iz angleščine so v slovenščini na voljo tudi komentirani prevodi *Bhagavadgite*, 1998 (prev. Marjetka Kozole), *Upaniṣada Iša*, 1989, 1991, 2011 (prev. Andrej Kikelj), rastoči prevod *Bhagavatapurane*, 1992 (prev. Andrej Kikelj), ki jih je komentiral A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda (do sedaj so bili prevedeni prvi trije spevi). Vsa tri dela so izšla v okviru prizadevanj Mednarodnega društva za zavest Krišne. Prevod *Bhagavadgite* v interpretaciji Šri Aurobinde je leta 2011 izgotovil Valentin Jež, izbor iz upanišadske književnosti pa sta uredila in prevedla Žiga Valetič (2006) in Viktorija Kos (2020).

4 Pomembni avtorji

Specifika staroindijske književnosti je, da je večina predklasične književnosti neavtorske, saj se koncept avtorja kot individualnega stvaritelja besedila pojavi šele v t. i. klasičnem obdobju (od 1. stol. n. št. dalje). Slovenski prevodni korpus staroindijske književnosti vsebuje dela nekaterih najvidnejših predstavnikov tega obdobja, namreč pesnikov Ašvaghoše, Amaruja in Bhartrharija, pesnika, lirika, epika in dramatika Kalidase in dramatikov Šudrake ter Bhase.

Indijsko filozofsko prizorišče so sredi in ob koncu 19. stoletja tlakovali številni duhovni mojstri, učitelji in pesniki, med drugim velja omeniti Šri Aurobindo, Swamija Vivekanando, Šri Ramakrišno in Nobelovega nagrajenca za literaturo leta 1913 Rabindranatha Tagoreja.

Iz korpusa del, ki obravnavajo filozofijo joge, je iz angleščine preveden komentar prve razprave o filozofskih temeljih joge, Patandžalijevih *Sutrah o jogi*, avtor katerega je Swami Vivekananda. Komentar z naslovom *Radža joga* sta poslovenila Maja Milčinski in Lev Milčinski (2000), ki sta prevedla tudi delo *Filozofija in psihologija joge* Rammurtija S. Mishre (2001), prav tako z vključenim prevodom Patandžalijevih *Suter o jogi*. Janez Svetina, prevajalec, strokovni pisec in psiholog, je iz angleščine poslovenil najpomembnejše odlomke številnih spisov vplivnega indijskega filozofa Šri Aurobinde, tako da je nastala obsežna antologija *Integralna joga: psihologija duhovne rasti k polnosti bitja* (1990), prevedel pa je še več drugih Aurobindovih del: *Človeški cikel* (1980), *Umetnost in narod: kaj pomeni za narod umetnost* (1989), *Slapovi luči: misli, utrinki in reki* (1991), *Mati* (1996) in *Uganka tega sveta* (1996) ter esej *Heraklit*. Poslovenil je tudi izbor iz zbirke izrekov indijskega mistika Šri Ramakrišne *Reki* (1994).

Slovenski literarni prostor je v začetku 20. stoletja močno zaznamoval bengalski pesnik in pisatelj Rabindranath Tagore, o čemer priča bogat zbir prevodov pesniških del in romanov, ki so jih prek prevodov v angleščino oz. nemščino poslovenili Alojz Gradnik, in sicer *Rastoči mesec* (1917, 1921), *Ptice selivke* (1921), *Vrtnar* (1922), *Žetev* (1922), *Gitandžali* (1924)). Od romanov je iz angleščine poslovenjen *Dom in svet* (prev. Vladimir Levstik, 1930, 1970, 1977, 1986), iz nemščine *Gora* (prev. Vlasta Pacheiner Klančnik, 1973, 1975, 1978 v knjigi *Nobelovci: 7., samostojno* 2005), od kratke proze *Povestice* (prev. France Bevk, 1920), *Lačni kamni: novele in pripovedi* (prev. Vinko Ošlak, 1988), *Izbrane zgodbe* (prev. Dušanka Zabukovec, 2010). Tagorejevo zbirko *Gitandžali* je na novo poslovenil pod naslovom *Darovanje* Janko Moder (1973, 1975, 1978, 2011). Izbor iz poezije *Spevi* (iz knjig *Rastoči mesec*, *Vrtnar*, *Gitandžali* in *Žetev*) in esej *Sadhana ali Pot k popolnosti* sta skupaj izšla leta 1984 in 1998 (prev. Alojz Gradnik, Ošlak Vinko), leta 1998 tudi zbirka *Lipika: pesmi v prozi* (prev. Mirijam Drev). Od Tagorejevih dramskih del je Mestno gledališče ljubljansko uprizorilo dve: *Chitra* leta 1953 (prev. Miran Jarc) in *Poštni urad* leta 1958 (prev. Jože Udovič). Knjigo esejev *Religija človeka* je prevedla Seta Knop (1994), poslovenjeni pa sta tudi dve Tagorejevi avtobiografski deli *Moje življenje, o njem vam pripovedujem* (prev. Dušanka Zabukovec, 2012) in duhovna avtobiografija *Vera v človeka ali Na pragu večjega življenja* (prev. Peter Amalietti, 2014). Poleg Tagorejevega žitja sta iz kategorije prevodov del z avtobiografsko tematiko prek angleških prevodov poslovenjeni še deli Jawaharlala Nehruja *Odkritje Indije* (prev. Boris Verbič, 1956) in avtobiografija Mahatme Gandhija *Avtobiografija: Zgodba o mojih eksperimentih z resnico* (prev. Uroš Kalčič, 2018). Sodobni mislec Krišnamurti je predstavljen s prevodi Tamare Ditrich *Problemi življenja*, 1994.

Med prevodi sodobnih indijskih romanov pomembnejših avtorjev in avtoric, ki pišejo v angleščini, je treba omeniti *Vodnik* Rasipurama Krishnaswamija Narayana (prev. Gregor Podlogar, 2007), *Vlak v Pakistan* Khushwanta Singha (prev. Alenka Klabus Vesel, 1994), številne romane Salmana Rushdieja (*Otroci polnoči* (prev. Uroš Kalčič, 1997, 2004, 2011, 2016), *Mavrov poslednji vzdih* (prev. Ksenija Dolinar, 2000), *Satanski stihi* (prev. Jure Potokar, 2005, 2006), *Klovn Šalimar* (prev. Uroš Kalčič, 2008), *Tla pod njenimi nogami* (prev. Jure Potokar, 2009)), *Bog majhnih stvari* Arundhati Roy (prev. Miriam Drev, 2000, 2009, 2019), romana Amitava Ghosha *Lačna plima* (prev. Urša Červ, 2008) in *Obrisi senc* (prev. Urša Červ, 2012) ter romana Anite Nair *Ženski kupe* (prev. Marija Zlatnar Moe, 2005, 2007) in *Vaje v pozabljanju* (prev. Maja Kraigher, 2018) itd.

Med slovenskimi avtorji, ki jim je uspelo prodreti na indijsko literarno področje, izstopa Evald Flisar, ki je edini prisoten na indijskem knjižnem trgu z več kot enim prevodom.

5 Teoretične obravnave prevodov

V strogo prevodoslovnem smislu se z indijsko, v prvi vrsti staroindijsko književnostjo ukvarja Vlasta Pacheiner Klander. Najpomembnejše razprave s tega področja so prispevki Pacheiner (Klander) iz let 1968, 1977 in 2009 oz. 2012, kjer sta kritično ovrednotena Glaserjev prevajalski opus in Petričev prevod odlomkov iz *Zgodbe o Savitri*, nato iz leta 1977 o prevajanju staroindijskih literarnoteoretičnih terminov in iz leta 1987 o specifikah staroindijske metafore. Pogled na njeno lastno prevajalsko dejavnost je bil ob prejemu Sovretove nagrade objavljen v obliki prispevka »Izkušnje ob prevajanju staroindijske literature« v *Delu* (2006b).

6 Zaključek

Indijska književnost ima z izjemo kitajske najdaljšo tradicijo literarnega ustvarjanja, ki je v obdobju 3500 let uspela ustvariti najobsežnejši literarni korpus. Ker glavnina tega korpusa pripada predklasičnemu in klasičnemu obdobju staroindijske književnosti in ker ta hkrati vsebuje nekatere od največjih in najpomembnejših literarnih spomenikov svetovne književnosti, je razumljivo, da so se tudi slovenski prevajalci z indološkimi kompetencami doslej pretežno posvečali prav temu delu indijske literarne zapuščine – to tudi ostaja in mora ostati glavna naloga slovenske indologije, ki je že od samih začetkov, torej prek sto let, sposobna popolnoma samostojno in kompetentno pristopati k izvirnim besedilom in je v tem času oblikovala koherentno prevodno tradicijo ter ustvarila sorazmerno zajeten korpus prevodov prav vseh žanrov staroindijske književnosti.

Kar se tiče novodobne indijske književnosti, slovenski prostor uspe dobro zasledovati svetlejšje in prelomnejše točke, zlasti v romanopisju, vendar s stalnim občutnim

mankom neposrednih prevodov del iz sodobnih indijskih jezikov, kjer slovenski kulturni prostor zaostaja toliko, kolikor prednjači na področju naporov pri delu s staroindijsko književnostjo, kar je seveda neposredna posledica močne in dolge tradicije slovenske indologije, ki je v svojem bistvu »klasičnofilološko« osredotočena in se torej tako kot latinistika ali paleogrecistika v skladu s svojo zasnovu in cilji primarno osredotoča na proučevanje in poučevanje starih indoarijskih jezikov (vedske stare indijsčine, sanskrta in prakrtov).

Bibliografija

- Bauer, Jana, ur. 2005. *Zgodbe iz Indije. Antologija sodobne indijske kratke proze*, prevedle Maja Kraigher, Dušanka Zabukovec, Nina Zabukovec, Jana Okoren in Vitomira Žnidarič. Ljubljana: Sodobnost International.
- Ditrich, Tamara. 2000. »Kaṭha Upaniṣad: O življenju, smrti in nesmrtnosti.« *Poligrafi* 17/18, letnik 5: 61–77.
- Glaser, Karol. 1885. »Mrčhakatika ali Ilovnati voziček, najstarejša indijska gledališna igra.« *Edinost* 10.
- Glaser, Karol. 1891. »Nekoliko iz indijskega bajeslovja.« *Dom in svet* 4, št. 2: 80–83.
- Glaser, Karol. 1896. »O rgvedskih slavospevih.« V *Letopis Slovenske Matice za leto 1896*, 168–183. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Kos, Viktorija. 2020. *Brezčasni nauk upaniṣad. Deset glavnih upaniṣad z razlago*. Maribor: Društvo Razcvet zavesti.
- Pacheiner, Vlasta. 1968. »Glaserjev prevod Kalidasove Šakuntale v slovenščino.« *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (Zagreb)* 350: 607–618.
- Pacheiner, Vlasta, ur. 1973. *Kot bilke kot iskre. Izbor sanskrtske lirike*, prevedla Vlasta Pacheiner. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 1977. »Prevajanje staroindijskih literarnoteoretičnih terminov.« *Slaviistična revija* 25, št. 2–3: 253–276.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 1982. *Staroindijska poetika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, Državna založba Slovenije.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 1987. »Staroindijski pogledi na metaforo.« *Razprave SAZU, II. razred* 11: 133–151.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 1990. »Indijsko-slovenski odnosi.« V *Enciklopedija Slovenije* 4, uredil Marjan Javornik. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 1991. »Ritmična zgradba šloke.« *Razprave SAZU, II. razred* 14: 221–240.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 1996. »Simbolika vedskih metrumov.« *Primerjalna književnost* 19, št. 1: 35–62.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 1997. »Verzna podoba Kalidasovih dram v Glaserjevih prevodih.« V *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*, uredil Jože Pogačnik, 405–435. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2001. *Staroindijske verzne oblike*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pacheiner Klander, Vlasta, ur. 2005. *Ko pesem tkem: antologija vedskih pesmi*, prevedla Vlasta Pacheiner Klander. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2006a. »Nebo in zemlja vedskega človeka.« *Revija* 2000, št. 183–185: 187–202.

- Pacheiner Klander, Vlasta, 2006b. »Izkušnje ob prevajanju staroindijske literature.« V Sovretova nagrada 2006: Premisleki letošnjih lavreatk – Prebijanje skozi goščave tujih pomenov in uporno snov lastnega jezika. *Delo*, 21. 6. 2006, str. 22.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2009. »Glaserjevi prevodi Kalidasovih podob.« V *Odprta okna: komparativistika in prevajalstvo. Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*, uredili Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej, 51–69. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Založba ZRC.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2012. »Stanko Petrič, prvi slovenski prevajalec in komentator Savitri.« *Primerjalna književnost* 35, št. 3: 103–120.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2017. *Karol Graser: prvi slovenski doktor sanskrta*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pacheiner Klander, Vlasta in Zmago Šmitek. 1983. »Indija in Slovenci. Bibliografija. Gradivo do l. 1945.« *Primerjalna književnost* 6, št. 2: 12–30.
- Pacheiner Klander, Vlasta, Luka Repanšek, Tamara Ditrich, Nina Petek in Lenart Škof. 2021. *Razgledi po staroindijski književnosti. Prevodi in interpretacije*, uredila Vlasta Pacheiner Klander in Luka Repanšek. Ljubljana: Znanstvena založba filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pečenko, Primož. 1990. *Pot pozornosti: Osnove budistične meditacije*. Ljubljana: Domus.
- Petek, Nina. 2021. *Bhagavadgita: onstran vezi, tostran svobode*. Maribor: Založba Pivec.
- Petek, Nina. 2022. *Na pragu prebujenja: svetovi sanj v budizmu*. Ljubljana: Beletrina.
- Repanšek, Luka, ur. 2015. *Staroindijski večer: knjižica z besedili in prevodi [vedskih in klasičnih sanskrtskih besedil]*, prevedel Luka Repanšek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Repanšek, Luka, ur. 2018a. *Staroindijsko gledališče: hayé gāmin mánasa tiṣṭha ghōṣa 'Oj, popotnik, z mislimi postoj, prislubni!'*, prevedel Luka Repanšek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Repanšek, Luka, ur. 2018b. *Sanskrit Theatre: Bhāsasya abhiṣekanāṭakasya prathamō'ṇkaḥ Bhāsa's Consecrations (First Act)*, prevedel Luka Repanšek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Repanšek, Luka, ur. 2019b. *śatām śarādaḥ. Sto jeseni: staroindijsko gledališče ob stoti obletnici Univerze v Ljubljani*, prevedel Luka Repanšek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Repanšek, Luka, ur. 2019a. *ava rohat y avikā na sūryaḥ. Izbor iz rgvedske himnike: prevodi in študije*, prevedli Luka Repanšek, Luka Brenko, Nina Petek, Lara Potočnik, Maja Rotter in Zmago Švajncar Vrečko. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Repanšek, Luka, ur. 2020. *A tragic separé: Purūravas and Urvāṣī & Singleman: A morality (?) play. Sanskrit Theatre on the Occasion of the Celebration of World Hindi Day*, uredil, prevedel in študije napisal Luka Repanšek. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

- Repanšek, Luka. 2021. »Očrt staroindijske književnosti.« V *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki. Slovenski slavistični kongres, Monošter/Szentgotthárd in Moravske Toplice, 30. september – 2. oktober 2021*, uredila Matej Šekli in Lidija Rezoničnik, 537–560. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Škof, Lenart. 2002. *Sočutje med religijo in filozofijo*. Ljubljana: Družina.
- Škof, Lenart. 2005. *Besede vedske Indije*. Ljubljana: Nova revija.
- Škof, Lenart. 2007. »Upanišade.« *Philologos* 2 (pogovorni večeri 2006/07): 219–267.
- Štante, Milan, ur. 1978. *Košara človekovega srca: utrinki iz sodobne indijske in bangladeške poezije*, prevedli Milan Štante, Vinko Ošlak in Brane Šömen. Maribor: Obzorja.

POVZETEK

Prevodi indijske književnosti v slovenščino zasledujejo dve obdobji literarnega ustvarjanja v indijskih jezikih, in sicer dela predklasičnega in klasičnega staroindijskega obdobja ter novodobno indijsko književnost. Ker je slovenska indologija v svoji zasnovi in ciljih, ki jih zasleduje, klasičnofilološko osredotočena, po prevajalskih naporih močno prednjači prav na področju staroindijske književnosti, tako besednoumetnostne kot filozofsko-religijske. Mnogi prevodi so sicer parcialni oziroma antološki, saj je večina del staroindijske književnosti izjemno obsežnih, a se slovenska indološka tradicija po več kot sto letih od svojih začetkov od Karla Glaserja prek Vlaste Pacheiner Klander do mlajše generacije indologov lahko pohvali s precej zajetnim korpusom izredno kvalitetnih prevodov najpomembnejših del vedske, sanskrske in prakrtske književnosti iz izvirnika. Obenem slovenskemu prostoru že od vstopa v dvajseto stoletje uspeva sorazmerno dobro zasledovati tudi prelomnejše momente v novodobni indijski književnosti, le da tu prednjačijo posredni prevodi iz angleščine (z izjemo indijskih del, pisanih v angleščini), nemščine ali francoščine, le redko direktno iz izvirnika.

ABSTRACT

Slovene translations of Indian literature involve works of Classical and pre-Classical Old Indic works as well as a substantial number of translations of more contemporary literary creations. Since the Slovene indological tradition has always focused primarily on the older period of Indian literary creativity, there is an unmistakable bias towards literary and philosophical works written in Vedic, Sanskrit and Prakrit. Of these the Slovene body of indologists (from Karol Glaser to Vlasta Pacheiner Klander and the younger generation) has managed to produce a number of highly competent, even though mostly partial translations of the essential works of Old Indic literary tradition. Side by side with these endeavours, Slovene readership has for the past century also

been offered a significant number of translations of the most representative and influential works of contemporary Indic fiction and poetry, typically, however, indirectly translated from English (not counting numerous works of Indian English literature), German and French, only very rarely directly from the original.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z ITALIJANŠČINO

Tamara Mikolič Južnič
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Italijanska literatura se je na svetovni zemljevid zarisala že ob koncu srednjega veka z morda najvišjimi vrhovi svoje osemstoletne zgodovine, in to komaj nekaj desetletij po tem, ko so začele nastajati prve poezije v jeziku, ki se je razlikoval od »zlate latinščine« in so ga imenovali kar *volgare* – ljudski jezik. Konec 13. stoletja in v 14. stoletju so Dante Alighieri, Francesco Petrarca in Giovanni Boccaccio s svojimi deli zaznamovali tok evropske literature tako močno, da se zdi skoraj vse, kar je v italijanski literaturi prišlo za tem, nekako manj pomembno. Pa vendar velikih imen v preostali italijanski literarni zgodovini ne manjka: med naslednjimi viški lahko najdemo še na primer Niccolòja Machiavellija, Alessandra Manzoni, Giacoma Leopardija in seveda prejemnike Nobelove nagrade za literaturo Giosuèja Carduccija, Grazio Deledda, Luigija Pirandella, Salvatoreja Quasimoda, Eguenia Montaleja in Daria Foja.

Zaradi svojega velikega kulturnega kapitala italijanski jezik (in literatura) sodi v skupino t. i. polperifernih jezikov (Heilbron 2000), ki jih zaznamuje obsežna lastna knjižna produkcija in izvoz literature v druge jezike (ter srednje velik uvoz prevedene literature). Italijanska literatura s svojimi proznimi, pesniškimi in gledališkimi deli tako že stoletja sooblikuje evropski in svetovni literarni prostor, izrazito prisotna pa je med drugim na Slovenskem, nenazadnje tudi zaradi recipročne prisotnosti obeh manjšin na obmejnem ozemlju, ki spodbujata in poglobljata stike med kulturama in jezikoma.

2 Zgodovina prevodnih tokov med italijansko in slovensko literaturo

Dve sosednji kulturi se skoraj ne moreta izogniti neposrednim stikom in izmenjavam, tako na kulturnem kot na drugih področjih. Če se, tako kot v primeru Slovencev in Italijanov, sosedstvo v praksi prevede v sobivanje na obširnem območju na obeh straneh zahodne slovenske meje, ki so si ga skozi zgodovino in s premikanjem mej zdaj v to zdaj v ono smer lastili različni vladarji, so stiki toliko bolj pogosti in pretevajoči. Slovensko-italijanski literarni stiki, ki se, če pustimo ob strani dvojezične ustvarjalce izvirnih del, najbolj oprijemljivo odražajo v prevodih, trajajo na tem ozemlju že pet stoletij. Prvi plodovi te izmenjave so namreč nastali še pred prvimi tiskanimi knjigami v slovenskem jeziku: Černjejski rokopisi (1497–1547) vsebujejo 6 prevodov iz italijanščine (gl. poglavje *Prva prevedena besedila*). Le nekaj desetletij pozneje je tudi Primož Trubar (1508–1586) prevajal iz italijanščine in v sodelovanju s koprskim škofom in protestantskim reformatorjem Pietrom Paolom Vergerijem (ok. 1498–1565) prevedel besedilo z naslovom *Ena molitva tih kerszhenikou, kir so sa volo te praue vere Viesusa Cristusa* (1555). Sobivanje italijanskega in slovenskega življa se kaže tudi skozi italijansko-slovenski slovarček *Vocabolario italiano e Schiavo*, ki ga je leta 1607 italijanski menih Alasia da Sommaripa pripravil kot pomoč italijanskim duhovnikom, ki so delovali na zahodnem slovenskem jezikovnem območju.

Preden se natančneje posvetimo prevodnim tokovom med italijanščino in slovenščino, velja poudariti, da je za njihovo razumevanje v zgodnjih obdobjih slovenske literature bistveno zavedanje o izjemno razširjeni večjezičnosti slovenskih izobražencev. Poleg nemščine so namreč pogosto dobro poznali tudi italijanski jezik in kulturo, mnogi pa so tudi študirali v italijanskih mestih; drugi so imeli bolj pasivno znanje italijanskega jezika, vendar so vseeno brali italijanske pisce v izvirniku (prim. Štrekelj 2012, 2014). Zlasti v obdobju slovenskega narodnega preporoda, tj. v zadnjih desetletjih 18. in prvih desetletjih 19. stoletja, pa so bili slovensko-italijanski literarni stiki posebej bogati, kot navaja Sergio Bonazza (1991, 347). Žarišče tega interesa je bila sama Ljubljana in predvsem centralna kulturna osebnost časa, baron Žiga Zois (1747–1819), po očetu Italijan, ki je sam prevajal italijanska operna dela in poezijo, spodbujal pa je tudi člane svojega krožka, da so prevajali iz italijanščine. Skozi svojo bogato knjižnico, v kateri je hranil vsa najpomembnejša dela italijanske literature, ter poznanstva z italijanskimi kulturnimi ustvarjalci je tudi posredno širil vpliv italijanskega slovstva.

V istem času Bonazza (1991) med slovenskimi književniki izpostavi še Antona Tomaža Linharta (1756–1795). Linhart je navdih za svoje literarno ustvarjanje iskal v italijanski književnosti in deloval kot posrednik med italijanščino in nemščino: med drugim je v nemščino prevedel Metastasijev libreto *L'isola abbandonata* [Zapuščeni otok] z istoimenskim naslovom *Das öde Eiland* (1781). Razmeroma nedavno je Nataša Cigoj Krstulović (2016) odkrila tudi Linhartov nemški prevod italijanske opere *La frascatana*

[Frascatanka] libretista Filippa Livignija in skladatelja Giovannija Paisella, ki v nemščini nosi naslov *Das Mädchen von Fraskati* [Dekle iz Frascatija] (1782). Linhart pa je bil tudi prvi, ki je bil v sklopu predstavitve ljubljanske Akademije operosorum izrecno predstavljen italijanski publiki v florentinskem časopisu *Notizie del mondo*, njegova komedija *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* (sicer prevod oz. priredba po francoskem izvirniku) pa je bila ponatisnjena v italijansko slovenskem slovnično-slovarskem delu *Saggio grammaticale italiano-cragolino* [Slovnična italijansko-kranjska razprava] Franula de Weissenthurna (1811). Jernej Kopitar (1780–1844), ki je bil prav tako pomemben posrednik med italijansko in nemško kulturo (Bonazza 1991, 351–352), se je italijanščine naučil pri Zoisu in navezal vseživljenjske stike z italijanskimi učenjaki ter postavil slovensko-italijanske odnose na povsem novo raven, saj je z njim slovenski prostor »postal tudi izvoznik« kulturnih dobrin (prav tam, 351).

Poleg Ljubljane je bil močan center kulturnih izmenjav med italijanskim in slovenskim življenjem tudi Trst, kjer so tiskarji že od 18. stoletja dalje tiskali tudi besedila, prevedena v slovenščino iz različnih jezikov (gl. poglavje *Prevajanje v Italiji in zamejske založbe*), a v začetku – morda presenetljivo – razmeroma redko iz italijanščine. Ščasoma so zaradi spremenjenih okoliščin – dveh desetletij fašizma po 1. svetovni vojni ter dodelitve tržaškega ozemlja Italiji po 2. svetovni vojni – italijanske založbe prevzele vlogo skrbnika slovenstva v zamejstvu ter posrednika med italijansko in slovensko kulturo ter s prevodi v obe smeri pomembno doprinesle tako k podrobnejšemu poznavanju italijanskih avtorjev skozi slovenske prevode kot tudi k recepciji slovenske literature v Italiji z italijanskimi prevodi pomembnih slovenskih del.

V desetletjih po osamosvojitvi Slovenije se v prevajalski praksi posebna naveza Slovencev in Italijanov odraža tako v naraščajočem številu prevodov kot prevajalcev, ki posredujejo med obema kulturama. Popis, ki ga prikazujemo v nadaljevanju, je prvi poskus združitve prevodnih tokov med italijanščino in slovenščino na enem mestu in je kot tak gotovo mestoma nepopoln. Pregled prevodne dejavnosti iz italijanščine v slovenščino je omejen skoraj izključno na knjižne objave in sloni primarno na bibliografiji Marijana Breclja (2000) ter podatkih bibliografskega sistema COBISS, pregled prevodov iz slovenščine v italijanščino pa pretežno na bibliografijah Zoltana Jana (2000a), Mirana Košute (1992, 1997, 2014) in podatkih COBISS-a. Bibliografij, ki bi jih bilo treba pregledati in primerjati, je veliko več: Breclj (2000a, 3) navaja celo vrsto virov, na podlagi katerih je nastala njegova bibliografija, poleg tega pa v nekaterih diplomskih in magistrskih nalogah najdemo preglede posameznih obdobj in žanrov (npr. Slukan 2015, 2019; Lampe 2015) ali posameznih starejših periodičnih publikacij, v katerih so bili objavljeni tudi (literarni) prevodi iz italijanščine (Furlan 1999; Furlan 2015; Horvat 2013; Jerkič 2020; Leskovšek 2016; Lupše 2017; Lupšina 2016; Milavec 2017; Piber 2016; Pruščević 2018; Razpotnik 2019; Rojc 2017; Rudić 2019; Rupert 2018; Širovnik 2020; Urbančič 2019; Žibert 2015; gl. tudi vire, navedene v poglavju *Prevajanje v Italiji*

in zamejske založbe). Toda obseg take raziskave bi presegel okvire tega poglavja, ki želi predvsem pregledno orisati kulturno izmenjavo med Italijani in Slovenci skozi čas.

Zaradi metodološke jasnosti dodajamo, da so v popis vključeni (ne da bi bili posebej označeni) tudi ponatise in nove izdaje oz. novi prevodi istih del, saj ti pričajo o interesu javnosti za posamezna dela. Zaradi sporadičnih napačnih kategorizacij v COBISS-u dopuščamo možnost manjših odstopanj od dejanskega števila del, poudarjamo pa dejstvo, da zgoraj omenjene bibliografije, na katerih v veliki meri temeljijo naši podatki, vključujejo občasno tudi rokopisno gradivo, ki je žal lahko sicer nedostopno oz. izgubljeno (npr. rokopisi prevodov dramskih del v gledališčih ali radiu). Zlasti pri prevajanju dramatike v drugi polovici 20. stoletja je število rokopisov izrazito visoko, kot bomo videli v nadaljevanju, in ključno vpliva na podatke. V želji po čim večji transparentnosti bodo podatki za dotično obdobje predstavljeni tako z rokopisi kot brez njih.

2.1 Prevajanje iz italijanščine v slovenščino

Tabela 1 povzema število italijanskih prevodov po literarnih zvrsteh skozi celotno zgodovino. Številke vključujejo le knjižne izdaje (in rokopise gledaliških del), ponatise in nove izdaje, zajete v Brecljevi (2000) bibliografiji in COBISS-u (po letu 2000). Iz seznama v Brecljevi bibliografiji so odstranjena neliterarna dela, od leta 1850 naprej pa niso všteta verska besedila. Libreti so izpostavljeni zaradi svoje interdisciplinarne narave med poezijo, gledališčem in glasbo ter zaradi izrazite časovne omejenosti njihovega intenzivnega prevajanja. Številke v oklepajih so seštevki objavljenih dramskih del in neobjavljenih rokopisov (pripravljenih za radijske igre ali gledališča), ki jih navaja Breclj (2000a) v svoji bibliografiji: to pomeni, da je bilo v obdobju 1946 do 1990 objavljenih 79 dram, ob tem pa je nastalo še 538 rokopisov, skupaj torej 617 dramskih del.

Tabela 1: Knjižni prevodi iz italijanščine v slovenščino po obdobjih in žanrih (v oklepajih navedene številke vključujejo rokopisne prevode za radio ali gledališče).

	PROZA	POEZIJA	DRAMATIKA	LIBRETI	ANTOLOGIJE	SKUPAJ
1497–1850	24	0	0	0	0	24
1850–1918	8	0	17	22	0	47
1919–1945	30	2	41	23	1	97
1946–1990	225	24	79 (617)	29	1	358 (896)
1991–2022	742	85	102	1	2	932
SKUPAJ	1.029	111	239 (777)	75	4	1.458 (1996)

Med prve prevode iz italijanščine v slovenščino, poleg šestih besedil iz *Černjevskega rokopisa*, sodi omenjeno nabožno besedilo, ki ga je za Pietra Paola Vergerija prevedel

Primož Trubar. V duhu časa in v skladu z ostalo prevodno dejavnostjo na Slovenskem so prevodi iz italijanščine do druge polovice 19. stoletja imeli izrazito nabožno vsebino. Do leta 1850 je izšlo 23 knjižic, vendar podroben pregled naslovov pokaže, da je šlo za več ponatisov istih del, kot npr. *Krishov pot* Leonarda da Porto Maurizio (1734, a s pripisom »tretji popravljen natis«; četrti popravljen ponatis izide leta 1939), ki je bil pozneje očitno večkrat popravljen, predelan ali ponovno preveden z naslovom *Pot svetiga Krisha* (1753, 1762, 1767, 1861 itn.) in *Sveti krishev pot* (1853), ki se z različnimi variacijami v zapisu naslova v COBISS-u pojavi kar štiridesetkrat.

Prva prozna dela z nabožno vsebino, ki bi jih lahko šteli kot pripovedna, so bila objavljena šele v drugi polovici 19. stoletja: leta 1851 so v Gorici izšle *Podučne povésti* Francesca Soaveja v prevodu Štefana Kociančiča (ki so bile v naslednjih desetletjih še nekajkrat ponatisnjene) in leta 1853 v Celovcu *Stari Urban ali Zimski večeri dobrih kmetov* Francesca Tecinija, ki so ga poslovenili »goriški bogoslovci«. Med prvimi knjižnimi literarnimi prevodi (gl. tudi seznam 11 prevodov italijanskih del, ki ga navaja Koštial (1913) v okviru Književnih poročil *Ljubljanskega zvonu*) morda nekoliko prese- netljivo najdemo več gledaliških del: tragedije v verzih *Tomaž Mor* romantičnega avtorja iz obdobja združevanja Italije Silvia Pellica (1866, prevod Jernej Križaj Severjev) in *Antigona* (1875) ter *Filip* predromantika Vittoria Alfierija (1886, obe v prevodu Jožefa Križmana), komedije *Dva gospoda pa jeden sluga* razsvetljenca Carla Goldonija (1876 in 1878, prevod Davorin Hostnik), *Ali plavaj ali utoni!* dramatika in politika Lea di Castelnova (okoli 1880, prevod Maks Pleteršnik), *Zapírajte vrata!* G. P. Cesenateja (1881, prevod Viktor Eržen) in *Dragocena ovratnica* neznanega avtorja (1881, prevod Viktor Eržen). Šele leta 1891 se pojavi prvi povsem posvetni prozni literarni prevod, in sicer mladinski (vzgojni) roman *Srce* najuspešnejšega italijanskega mladinskega pripovednika Edmonda De Amicisa, ki ga je prevedla Janja Miklavčič. Močno so v obdobju na prehodu stoletja bili zastopani še prevodi italijanskih libretov za potrebe uprizarjanja oper (glej Tabelo 1).

Od leta 1946 dalje izrazito prevladujejo prozni prevodi, na drugem mestu so prevodi dram (z rokopisnimi prevodi ali brez njih), šele nato pa prevodi zbirk poezij (tudi če bi med pesniška dela šteli librete, se izid ne bi spremenil). Skupno je bilo torej iz italijanščine v slovenščino prevedenih skoraj dva tisoč literarnih del, če izločimo neobjavljene drame, pa skoraj 1.500.

Prvi prevodi poezije so se pojavili v različnih časopisih in revijah, vendar praviloma niso zajeti v obstoječe bibliografije niti zabeleženi v COBISS-u. Pregled periodičnih publikacij med letoma 1850 in 1913 ponuja Slukan (2019), ki kot najzgodnejši prevod poezije navaja napolitansko narodno pesem »Hrepenenje« (1865) v prevodu Frana Zakrajška. V obdobju do 1. svetovne vojne izide le peščica prevodov poezije ali odlomkov pesniških del: več spevov Dantejeve *Božanske komedije* (1910–1915), Leopardijeva pesem »Poslednji spev Safin« (1874) in poezija Ade Negri »Brez dela« (1901).

Prvi knjižni prevodi poezije (če izključimo gledališka dela v verzih in librete, omenjene zgoraj) so nastali razmeroma pozno: leta 1940 Alojz Gradnik pripravi izbor in prevode za antologijo *Italijanska lirika*, v kateri na 400 straneh zajame skupno 82 predstavnikov osmih stoletij italijanske poezije, od sv. Frančiška Asiškega do Libera de Libera. Leta 1945 izide prva samostojna pesniška zbirka italijanskega avtorja, in sicer *Soneti* Michelangela Buonarrotija, tudi tokrat v prevodu Alojza Gradnika. Šele leta 1954 sledita še dve zbirki: Ciril Zlobec je pripravil izbor Leopardijevih *Pesmi*, Alojz Gradnik pa *Sonete in kancone* Francesca Petrarce. Zatem produkcija prevodov italijanske poezije postane stalnica na slovenskem trgu, čeravno število knjižnih publikacij ostaja vse do slovenske samostojnosti razmeroma omejeno.

V poznejših obdobjih se prevodi italijanske literature konstantno pojavljajo med slovenskimi literarnimi prevodi. Poveča se število prevajalcev, žanrov in nabor avtorjev, ki se prevajajo. Kot je razvidno iz Tabele 1, je prevodna knjižna produkcija začela močno naraščati že v povojnem obdobju, ko izide v povprečju 8 del na leto (brez gledaliških rokopisov), v obdobju po osamosvojitvi pa se rast povečuje eksponentno in doseže skoraj 30 del letno, predvsem zaradi izjemno velikega števila literature za otroke (slikanice, pravljičice) ter proznih del za odrasle (romanov in kratke proze). Čeprav ostaja še vedno razmeroma omejeno, se v primerjavi s predhodnim obdobjem poveča tudi prevajanje poezije: zasledimo tako prevode kanoniziranih italijanskih pesnikov (Dante Alighieri, Giacomo Leopardi, Salvatore Quasimodo) kot sodobnih avtorjev (Anna Santoliquido, Claudio Pozzani, Alda Merini).

Med prevodi iz italijanščine so vse do konca 2. svetovne vojne najbolj pogosti prevodi za gledališče, izrazito prevladujejo komedije (preko 40) v primerjavi s tragedijami oz. resnejšimi dramami (14). Po drugi svetovni vojni dramatika ostane pomemben prevodni žanr, še posebej v zamejstvu, kjer za potrebe slovenskega radia (kjer se redno predvajajo radijske izvedbe prevodov dramskih del) od petdesetih do konca sedemdesetih let 20. stoletja nastane na desetine prevodov italijanske dramatike. Ti prevodi povečini sicer niso doživeli uradnega natisa, temveč so ostali v obliki rokopisov (Brecelj 2000a). Ker za velik del obdobja po osamosvojitvi podatki o rokopisnih prevodih za gledališča ipd. niso dostopni, je število vseh prevedenih dram, navedeno v Tabeli 1, znatno nižje od tistega v predhodnem obdobju, vseeno pa je opazen trend naraščanja objavljenih dram.

Pod vplivom vzpostavitve in širitve slovenskega gledališča v Ljubljani so ob koncu 19. stoletja začeli izhajati tudi prevodi opernih libretov: prvi med njimi je bil Funtkov prevod *Cavallerie rusticane* (1893), za katero je glasbo napisal Pietro Mascagni, libreto pa Giovanni Targioni-Tozzetti in Guido Menasci. Sledili so prevodi Verdijevega *Trubadurja* (libretist Salvatore Cammarano, prevod Anton Štritof, 1894), *Rigoletta* (libretist Francesco Maria Piave, prevod Anton Funtek, 1896), *Ernanijsa* (libretist Francesco Maria Piave, prevod Anton Funtek, 1897), Bellinijeve *Norme* (libretist Felice Romani, prevod Alojzij Peterlin, 1896) in mnogih drugih. Do 1. svetovne vojne je bilo

prevedenih 22 opernih libretov, 23 pa jih je bilo prevedenih tudi v dvajsetletju fašizma, kar priča o živahni ljubljanski operni sceni. Pravzaprav prevajanje libretov ostane pomembna prevodna aktivnost vse do osemdesetih let 20. stoletja, zadnji izide leta 1994 po nekajletnem premoru. Skupno jih COBISS navaja kar 75.

Končno, če sodimo po knjižni produkciji leta 2022, ko ta prispevek nastaja, je trend prevajanja italijanske literature v slovenščino še vedno v naraščanju: do septembra 2022 je vključno s ponatisi izšlo preko 60 del, od tega sicer 37 slikanic in pravljič, med ostalimi deli pa prevladujejo romani (17 del). V literaturi za odrasle prevladujejo prodajne uspešnice (npr. romani Elene Ferrante, popularnost katerih je vezana tudi na televizijsko serijo, ki se je predvajala na nacionalnem televizijskem programu), najdemo pa tudi npr. Capudrov prevod Dantejeve *Božanske komedije* v Braillovi pisavi. Presenetljivo pa je dejstvo, da se je kljub množici prevajalcev iz italijanščine v slovenščino v letu 2022 pojavil posredni prevod (prek angleščine) zbirke pravljič Giambattista Basileja v neapeljskem dialektu *Zgodba zgodb ali Zabava za najmlajše*.

2.2 Prevajanje iz slovenščine v italijanščino

Italijanščina ima kot polperiferni jezik v primerjavi s slovenščino na splošno manjši vnos tuje literature na svoj trg in večji izvoz lastne produkcije. Za boljše razumevanje položaja prevedene slovenske literature na italijanskem trgu naj povzamemo, da je npr. v letu 2020 po najnovejših podatkih italijanskega nacionalnega inštituta za statistiko Istat (2022) izšlo preko 86.000 novih knjig, pri čemer je delež prevedenih knjig razmeroma majhen, tj. 14,5 odstotkov. Vseeno pa gre za skupno 40 milijonov izvodov (skoraj četrtino vseh izdanih knjig) in prek deset tisoč naslovov, med katerimi prevladuje moderno pripovedništvo. Precej višji delež prevedenih knjig (predvsem iz angleščine) najdemo pri literaturi za otroke in mladino (34,8 %) (prav tam). Če seštejemo vse prevode iz slovenščine v italijanščino, prikazane v Tabeli 2, dobimo skupno 575 del, kar predstavlja le kapljico v morju na italijanskem trgu. Vseeno pa je vredno izpostaviti nekaj uspešnih zgodb, predstavljenih v nadaljevanju. Pred tem pa bomo na kratko povzeli prevodni tok iz periferne slovenščine v polperiferno italijanščino.

V Tabeli 2, ki predstavlja prevode iz slovenščine v italijanščino, so upoštevani knjižni prevodi, razen v obdobju do leta 1918, ko so vključeni tudi prevodi posameznih poezij v glasilih. Zlasti pri teh dopuščamo možnost, da ne zajemajo vseh prevodov; za natančnejše podatke bi bila potrebna dodatna raziskava. Med antologije so vštete tudi publikacije, kjer so med avtorji iz različnih držav predstavljeni tudi Slovenci. Podatki v tabeli temeljijo na bibliografijah Mirana Košute (1992, 1997) za obdobje 1878–1997, Zoltana Jana (2001a) za obdobje 1944–2001, Mirana Košute (2014) za obdobje 2000–2013 in podatkih iz COBISS-a.

Tabela 2: Knjižni prevodi iz slovenščine v italijanščino po obdobjih in žanrih.

	PROZA	POEZIJA	DRAMA	LIBRETI	ANTOLOGIJE	SKUPAJ
1850–1918	2	15	0	0	7	24
1919–1945	11	4	2	0	9	26
1946–1990	58	34	5	1	26	124
1991–2022	201	145	8	0	47	401
skupaj	230	198	15	1	42	575

V Tabeli 2 vidimo, da se je prevajanje iz slovenščine v italijanščino začelo nekoliko pozneje v primerjavi z obratno smerjo ter da je bilo do sedaj skupno prevedenih skoraj šeststo del. V nasprotju s prevajanjem iz italijanščine v slovenščino, pri prevajanju v italijanščino prevlada proze ni tako izrazita (230 publikacij); pesniške zbirke se prevajajo izredno pogosto (198 zbirk), veliko manj pa je gledaliških del (15 dram, 1 libreto). Verjetno pod vplivom želje predstaviti italijanski publiki celovito podobo slovenske literature so razmeroma pogosti antološki prevodi (42 del), ki večinoma vključujejo poezijo, le občasno pa tudi prozo ali dramatiko.

Če prvi prevodi iz italijanščine v slovenščino sovpadajo z razmahom protestantskega pisanja na Slovenskem, se pojavijo prevodi iz slovenščine v italijanščino veliko pozneje. Miran Košuta (1992, 1997) začena svojo bibliografijo z letom 1878, Martina Ožbot (2012, 44) pa omeni še nekaj prevodov ljudskih pesmi, objavljenih v časopisih v sredini 19. stoletja. Prvi (znani) literarni prevajalec iz slovenščine v italijanščino je verjetno splitski notar dr. Giacomo Chiudina oz. Jakov Čudina (1826–1900), ki naj bi že od leta 1845 prevajal iz raznih slovanskih jezikov, tudi slovenščine (Chiudina 1878a). Prav on je v analogiji slovanskih poezij (Chiudina 1878a) kot prvi prevedel Prešernovo romanco *Hčere svet* z naslovom *Il consiglio* [Nasvet], pri čemer avtor izvirne pesmi ni naveden (Chiudina 1878b, 180). V taisti antologiji najdemo še štiri prevode slovenskih pesmi neznanih avtorjev. Posamezne slovenske pesmi in krajše gledališko delo, prevedeni v italijanščino, so med letoma 1888 in 1894 izšli tudi v puljskem političnem tedniku *Il Diritto Croato* [Hrvaško pravo]: v rubriki Musa slava [Slovanska muza] najdemo Gregorčičeve pesmi »In riva al mare« [Na morski obali, prevod pesmi »Na bregu«], »Solo« [»Sam«], »Il tempo« [»Čas«], »Spargete il sangue del mio cor« [Razlijte kri mojega srca, prevod pesmi »Mojo srčno kri škropite«], Prešernove pesmi »Dove?« [»Kam?«], »Il cuore del poeta« [Pesnikovo srce, prevod pesmi »Neiztrohnjeno srce«], »La fede perduta« [»Zgubljena vera«], Stritarjevo enodejanko *Una lettera* [Pismo], Levstikovo pesem »Solo un momento« [Samo en hip] in nekaj ljudskih pesmi. Med prevajalci je posebej izpostavljen Marin Sabić (1860–1923), hrvaški notar, feljtonist in pesnik, o katerem z navdušenjem piše Janko Leban (1890) v *Ljubljanskem Zvonu*. Prešernovo pesem »Luna sije« je z naslovom »Sotto il verone« [Pod teraso] v italijanščino prevedel Ivan Kušar, urednik

italijanskega goriškega lista *Il Rinnovamento* (1892–1895), katerega cilj je bil med drugim širiti slovansko kulturo in vrednote na Goriškem.

Posamezni prevodi zlasti slovenske poezije se pojavljajo tudi v nekaj antologijah, ki so navadno posvečene jugoslovanskim ali slovanskim narodom nasploh (popis najdemo npr. v prispevku Mirana Košute iz leta 1992). Leta 1894 izide prva samostojna antologija slovenskega pesništva in proze *Riflessi di poesia e prosa slovena* [Odsevi slovenske poezije in proze], ki jo je uredil Fran(cesco) Pirman in o kateri piše Simon Rutar (1894) v *Ljubljanskem zvonu*. Antologija vsebuje »pesmi različnih pesnikov slovenskih, za temi dve národni pesmi in koncem dve majhni povesti v prozi« (prav tam).

Prvi samostojni prevod slovenske pesmi je oda Ivana Trinka z naslovom *Ad Elena Montenegrina principessa di Napoli* [Jeleni Črnogorski, kneginji neapeljski], ki jo je prosto prevedel Giovanni Loria leta 1898. Zatem sledi še več antoloških pregledov, le počasi pa se uveljavljajo zbirke oz. dela posameznih avtorjev. Med prvimi – šele v obdobju med obema vojnama – najdemo Župančičevo razpravo in predstavitev slovenske literature Otona Župančiča v prevodu Itala Maffeijsa in Fany Sinkovec-Mayer z naslovom *Duma: saggio di poesia e letteratura Jugoslava-Slovena* [Duma: razprava o jugoslovansko-slovenski poeziji in literaturi] (1924), med proznimi deli pa v istem času prvi samostojno izide Cankarjev *Il servo Bartolo e i suoi diritti* [Hlapec Jernej in njegova pravica] v prevodu Giovannija Lorenzonija (1925). V naslednjih letih se zvrsti še nekaj prevodov proznih in dramskih del Ivana Cankarja, kot so *La bella Vida* [Lepa Vida] (1926), *Il racconto di Šimen Sirotnik* [Zgodba o Šimnu Sirotniku] (1929), *Il re di Betajnova* [Kralj na Betajnovi] (1929), *Streghe e demoni (Cronaca di Visoko)* [Čarovnice in demoni (Visoška kronika)] (1929) itd. V tridesetih letih 20. stoletja ter med 2. svetovno vojno izide le peščica proznih del – največ prevodov Cankarja, kar pet – in antologij, ki so jih uredili italijanski avtorji.

Po vojni se prevajanje le počasi obnovi: v prvih dvajsetih letih izide okrog 12 proznih prevodov, med katerimi se poleg slovenskih klasikov začnejo pojavljati tudi dela za otroke in mladino, in ena zbirka poezij duhovnika, pesnika in prevajalca Rafka Vodeba (1922–2002), slovenske pesmi pa se pojavijo še v 11 antologijah. Šele sredi šestdesetih let začne polagoma naraščati tako število prevodov proznih del kot poezije, tu in tam pa se pojavi tudi kak prevod dramatike, do pravega razcveta pa pride po osamosvojitvi Slovenije. Če je bilo v obdobju od 2. svetovne vojne do osamosvojitve objavljenih okrog 124 prevodov v italijanščino (slabi trije na leto), jih je v dobrih treh desetletjih od osamosvojitve luč uzrlo preko 400 (12,5 na leto).

Kot omenjeno, je v italijanščino prevedeno veliko število pesniških zbirk: največ je Kosovelovih zbirk (več kot deset izdaj), Prešeren in Kravos sta zastopana s po devetimi izdajami, sledita še Simon Gregorčič in Josip Osti s po sedmimi zbirkami, med ostalimi pa prevladujejo pesniki, ki imajo prevedeni po dve ali tri zbirke. Kot pri poeziji je tudi pri prozi, kjer je bilo skozi zgodovino prevedenih približno enako število – okrog

100 – romanov, kratkih proznih del in del za otroke, opaziti tendenco, da se poleg del kanoniziranih slovenskih avtorjev prevaja tudi večje število del književnikov, ki pripadajo slovenski manjšini v Italiji (Boris Pahor, Marko Kravos, Alojz Rebula itd.). Ker številna dela dejansko nastajajo v zamejstvu (gl. poglavje *Prevajanje v Italiji in zamejske založbe*), je močno prisotna želja, da bi italijanskemu občinstvu poleg najpomembnejših slovenskih literatov iz matice predstavili tudi tržaške in goriške slovenske avtorje, ki z italijanskim občinstvom sobivajo. Število antologij ostaja tudi v sodobnem času razmeroma visoko, vendar zbirke danes praviloma vsebujejo izbore sodobnih pesnikov s te in one strani meje.

Tudi trend prevajanja literature iz slovenščine v italijanščino ostaja razmeroma v dobri kondiciji: v letu 2022 je bilo do trenutka priprave prispevka objavljenih 12 prevodov, od tega pet romanov, dve zbirki kratke proze, dve pesniški zbirki ter 3 otroška dela.

3 Pomembni avtorji

Iz italijanske literarne zakladnice je v slovenščino preveden dobršen del kanona, vključno z najpomembnejšimi poznosrednjeveškimi oz. renesančnimi avtorji (gl. poglavji *Prevajanje »treh kron« italijanske književnosti: Dante, Petrarca in Boccaccio v slovenskih prevodih* in *Prevajanje italijanskih renesančnih pesnikov*) ali utemeljitelji sodobnega italijanskega proznega jezika (gl. poglavje *Prevajanje Manzoni*) oz. gledališkega izraza (gl. poglavje *Prevajanje Pirandella*). Kljub temu pa med največkrat izdanimi italijanskimi avtorji v slovenskem prevodu najdemo romane sodobne avtorice, ki objavlja pod psevdonimom Elena Ferrante (38 posameznih izdaj, vključno s ponatisi). Morda presenetljivo na drugem mestu najdemo Carla Goldonija s kar 36 prevedenimi komedijami, pri vrhu pa je še en dramatik, zgoraj omenjeni Nobelov nagrajenec Luigi Pirandello (1867–1936). Prevodno bolj zastopani prozni avtorji so še npr. izjemno priljubljeni romanopisec Alberto Moravia (1907–1990), filozof, semiotik in pisatelj Umberto Eco (1932–2016), dramatik, igralec in gledališki režiser Dario Fo (1926–2016), tržaški pisatelj Fulvio Tomizza (1935–1999), mednarodno uspešna tržaška pisateljica Susanna Tamaro in zgodovinar in pisatelj uspešnic Valerio Massimo Manfredi. Kot lahko razberemo, gre pri izboru del za prevod in objavo za tekmovanje med literarno veličino avtorjev in njihovo komercialno uspešnostjo.

Slovenske avtorje, ki so bili pogosto prevajani v italijanščino, smo omenili že zgoraj, vendar velja ponovno izpostaviti, da med prevedenimi avtorji najdemo predvsem kanonizirane slovenske literate ter pomembne avtorje pripadnike slovenske manjšine v Italiji. V prvi skupini sta daleč največkrat prevajana Ivan Cankar (1876–1918) z 29 objavami, Srečko Kosovel (1904–1926) z 12 zbirkami ter France Prešeren (1800–1849) z 9 zbirkami. Med Slovenci v Italiji so bili najpogostejše prevajani Boris Pahor (1913–2022) z 29, Dušan Jelinčič s 16 in Alojz Rebula (1924–2018) s 13 izdajami.

4 Pomembni prevajalci

Glede na zgodovinske in geografske okoliščine ne preseneča, da je število prevajalcev bodisi iz italijanščine v slovenščino bodisi obratno razmeroma veliko. Dantejevo *Božansko komedijo* sta na primer v celoti prevedla Jože Debevec (1867–1938) med letoma 1910 in 1925 in Andrej Capuder (1942–2018) leta 1972. Tine Debeljak (1903–1989) je leta 1959 objavil prevod *Pekla, Pekel* (1959) in *Vice* (1965) pa je prevedel tudi Alojz Gradnik (1882–1967), ki je med drugim pripravil prvo antologijo italijanske lirike in je predstavljen v posebnem poglavju. Med zgodnjimi prevajalci velja omeniti še pesnika, pisatelja, urednika in prevajalca Jožo Lavrenčiča (1890–1952), ki je prevajal predvsem prozna dela (npr. Carla Collodija, Grazie Deledda) ter pesnika, publicista, prevajalca in politika Andreja Budala (1889–1972), ki je med drugim prevedel *Zaročenca* Alessandra Manzoni in Boccacciov *Dekameron*.

Med sodobnejšimi prevajalci izstopajo Sovretovi nagrajenci Srečko Fišer, Vasja Bratina, Niko Košir in Janko Moder, ki so predstavljeni v posebnih poglavjih. Med ostalimi izpostavljam samo nekatere, ki so prevedli temeljna italijanska literarna dela.

Zgoraj omenjeni Andrej Capuder (1942–2018) je diplomiral iz francoskega in italijanskega jezika ter doktoriral iz francoske literature. Na Filozofski fakulteti je predaval francosko literaturo, nekaj časa je bil tudi aktiven politik, med drugim je bil minister za kulturo. Ob tem je pisal prozo in poezijo, raziskoval francosko in italijansko literaturo ter prevajal iz italijanščine, francoščine in španščine. Za prevod Dantejeve *Božanske komedije* je prejel Sovretovo nagrado.

Ciril Zlobec (1925–2018) je študiral slavistiko v Ljubljani, nato delal kot novinar in urednik na RTV Ljubljana. Poznan je zaradi svoje lirične poezije, napisal pa je tudi nekaj proznih del. Za svoje izvirno literarno delo je prejel številne nagrade. Kot prevajalec se je posvečal zlasti italijanskim pesnikom: poleg Danteja je prevajal Leopardija, Carduccija, Montaleja, Ungarettija, Quasimoda in druge.

Jolka Milič (1926–2021) je bila slovenska pesnica, publicistka in prevajalka. Poznana je bila zlasti po prevajanju španske, francoske in italijanske poezije v slovenščino ter slovenske poezije v italijanščino, za kar je leta 2005 prejela Lavrinovo diplomu za življenjsko delo. Italijanskemu občinstvu je v prevodu predstavila poezijo Srečka Kosovega, Edvarda Kocbeka, Cirila Zlobca, Tomaža Šalamuna in mnogih drugih.

Arnaldo Bressan (1933–1996) je v Izoli rojeni pripadnik italijanske manjšine, ki je večino življenja deloval v Italiji. Bil je esejist, pisatelj in literarni zgodovinar, zlasti pa je pomemben kot posrednik slovenske literature v italijanski prostor. Pri največjih italijanskih založbah je objavil prevode številnih slovenskih avtorjev, kot so npr. Cankar, Bartol, Pahor, Rebula, Kosovel.

Michele Obič (roj. 1966) je pesnik in prevajalec ter direktor zamejskega tednika *Novi Matajur*. Kot prevajalec se je uveljavil s številnimi italijanskimi prevodi klasičnih

in sodobnih slovenskih avtorjev, npr. Srečka Kosovela, Cirila Zlobca, Borisa Pahorja, Mihe Mazzinija.

5 Recepcija prevodov in prevodoslovne obravnave

Recepcija prevodov italijanske literature v slovenščini in slovenske literature v italijanščini se je začela pojavljati vstric s prevodi, torej razmeroma zgodaj, vendar se je razvijala le počasi. Čeprav je do tedaj nekaj izmenjav že bilo, leta 1929 Stanko Leben v *Ljubljanskem zvonu* v prispevku, posvečenem publikaciji o največjih pisateljih slovanskega sveta, ki je izšla pri turinski založbi Slavia in v katero je uvrščen tudi Cankar, ugotavlja: »Kdor zasleduje živo zanimanje, ki ga kažejo Italijani za slovanske in v visoki meri tudi za slovensko literaturo – saj v nobeni drugi svetovni literaturi ni izšlo že toliko člankov in prevodov iz slovenščine kakor v italijanski – se nehote vpraša, kakšno je naše poznavanje italijanske literature in italijanskih kulturnih prilik ter življenja« (Leben 1929, 512). Podobno skoraj desetletje pozneje razmišlja tudi Lino Legiša (1938).

Kljub kritičnim razmišljanjem Lebna in Legiša pa zapisi, ki jih skopo in vzorčno povzemamo v nadaljevanju, vendarle kažejo tudi nekaj zanimanja za kulturne izmenjave med jeziki. V prispevku, namenjenem predstavitvi Gradnikovega prevoda tragične pesnitve *Ljubezen treh kraljev* (1913), ki je v izvirniku izšla leta 1910, je na primer Ivan Koštiál (1913) tudi na kratko povzel produkcijo prevodov iz italijanščine med letoma 1851 in 1911 ter ugotavljal, da je takih prevodov sorazmerno malo v primerjavi s prevodi iz drugih jezikov, npr. iz francoščine, angleščine ali slovanskih jezikov. Nekoliko pogostejše se v tedanjem časopisju pojavljajo zapisi o prevodih slovenskih literarnih del v italijanščino, o čemer bo govora v nadaljevanju. Pred tem sledi kratek pregled recepcije prevodov italijanskih del v slovenščino.

Največjim italijanskim ustvarjalcem, Danteju Alighieriju, Francescu Petrarci in Giovanniju Boccacciu, pa tudi Manzoni, Pirandellu in renesančnim pesnikom so posvečena posebna poglavja v pričujoči monografiji, zato bodo tukaj le na kratko omenjeni.

Velik odziv je med slovenskimi izobraženci vsekakor imel Dante: najnovejši bibliografski pregled ponuja Grum (2005), med prevodoslovnimi analizami pa velja izpostaviti vsaj Bressana (1990), Perčiča (1996) in Petaros Jeromela (2021) (gl. poglavje *Prevajanje »treh kron« italijanske književnosti*). O najzgodnejši recepciji slovenskih prevodov Danteja posredno poroča na primer tudi Debevec (1933), ki navaja italijanskega jezikoslovca in prevajalca iz slovenščine Bartolomea Calvija iz Mantove – prevedel je nekaj Cankarjevih del – in njegovo publikacijo *Il canto V dell'Inferno nelle versioni slovene* [5. spev Pekla v slovenskih različicah] iz leta 1932, v kateri kritično in s filološko natančnostjo obravnava prevode 5. speva *Pekla* Koseskega, Debevca in Župančiča.

Recepcijo Petrarrove lirike skozi čas, ki je veliko manj obsežna, najbolj pregledno predstavi Baloh (1996), sicer pa se o Petrarci pojavlja več krajših oz. tematsko bolj

zamejenih prispevkov. Še manj je bilo prispevkov o Boccacciu na Slovenskem: primerjavi Koširjevega in Budalovega prevoda *Dekameron*a se na primer posveča Ožbot (2012).

O antologiji *Italijanska lirika*, za katero je izbor in prevode pripravil Alojz Gradnik, med prvimi piše Bogo Stopar (1942), ki kritično ovrednoti izbor, za katerega pravi, da je nastal »le preveč kot plod slučajno prevedenih in nesmotrno pod imeni posameznih avtorjev zbranih pesmi« (prav tam, 139), ter podrobno analizira nekaj primerov prevodov. Posebej se je Gradnikovim prevodom posvetila Ana Toroš (npr. 2005, 2013), razmeroma pozitivno mnenje o njegovih prevodih italijanske lirike pa izražata tako Tone Pavček (2016) kot Srečko Fišer (2014), ki cenita kakovost Gradnikove poezije, bodisi prevedene bodisi izvirne. O prevodih del italijanskih renesančnih pesnikov, vključenih v to antologijo, piše tudi Irena Prosenc v poglavju *Prevajanje italijanskih renesančnih pesnikov*.

Od šestdesetih let 20. stoletja dalje je nastalo nekaj diplomskih del, ki povzemajo recepcijo d'Annunzia pri Slovencih med letoma 1900 in 1910 (Petaros 1961) oziroma 1908 in 1915 (Košuta 1962), recepcijo italijanskega futurizma med letoma 1909 in 1941 (Troha 1966), recepcijo poezije Ade Negri (Šau 1975), odsev Pirandella v slovenski publicistiki med letoma 1920 in 1940 (Calzi 1976) in med letoma 1940 in 1976 (Tratnik 1976). Pirandellu se posveča tudi Umer Kljun (2013), ki primerja tri prevode njegove najbolj znane drame *Šest oseb išče avtorja*.

Med številnimi ostalimi pregledi recepcije italijanskih literarnih del v slovenskih prevodih omenimo le nekatere preglede in obširnejše oz. bolj poglobljene študije. Posameznim avtorjem oz. delom se posvečajo še nekateri prevodoslovci oz. komparativisti: Martina Ožbot med drugim predstavi prevode Leopardijeve najbolj slavne poezije »L'infinito« [Neskončnost] (Ožbot 2004), recepcijo Umberta Sabe (2006a), tri prevode Manzonijevih *Zaročencev* (Ožbot 2010), še posebej pa velja izpostaviti njeno natančno prevodoslovno analizo Machiavellijevega *Vladarja* (Ožbot 2006b). Pomemben doprinos k razumevanju dinamike prevodnih tokov med slovenščino in italijanščino prinašata tudi njeni monografiji (Ožbot 2012, 2021). Irena Prosenc je posebno pozornost me drugim posvetila Cesareju Paveseju (2011), Primu Leviju (2013) in Giorgiu Bassaniju (2021). O Goldoniju in problemu prevajanja dialekta piše Vera Troha (1994). Pregled prevodov italijanske literature v tržaških slovenskih revijah med letoma 1945 in 1980 ponuja Jevnikar (2014). Posebno omembo si zasluži še izjemno natančen bibliografski pregled prevajanja iz italijanščine v slovenščino, ki ga je pripravil bibliograf, prevajalec in literarni zgodovinar Marijan Breclj (2000a), v katerem zajema obdobje od leta 1555 do 2000.

Prve omembe prevodov slovenskih književnih del v italijanščino, ki jih najdemo v *Ljubljanskem zvonu*, so navadno zelo kratke in imajo zgolj predstavitevno funkcijo: Simon Rutar (1881) na primer predstavi Chiudinove prevode iz izbora *Canti sloveni*, Janko Leban (1890) predstavi Sabičeve italijanske prevode, ki so izšli v puljskem listu *Il Diritto Croato*, Anton Funtek (1893) govori o prevodu Prešernove »Luna sije«, ki jo je prepesnil Ivan Kušar. Tem zapisom je skupno zelo pozitivno gledanje na prevode,

saj prevladuje ponos, da so dela sploh prevedena v italijanščino. Tudi pozneje, v dvajsetih letih 20. stoletja, najdemo nekaj podobnih zapisov (npr. Samec (1923) o prevodu Gregorčičevih pesmi, Res o prevodih Bevka in Cankarja (1926a) ter o prevodih Župančiča (1926b)), vendar v teh besedilih ne gre iskati ne prave recepcije ne kritike. Se pa tu in tam najde tudi kakšen bolj kritičen pogled na objavljene prevode. Rutar (1894) v prispevku o prvi italijanski antologiji slovenskega slovstva ni navdušen ne nad kakovostjo prevoda ne nad izborom, kljub vključitvi petih Prešernovih pesmi: prevodu očita okornost in slabo predstavitev slovenske poezije italijanskemu občinstvu.

Med pomembnejšimi raziskovalci slovensko-italijanskega prevajanja oz. prevodoslovja izpostavljamo le nekaj imen: Marijana Breclja, Marijo Pirjevec, Mirana Košuto, Zoltana Jana, Martino Ožbot in Ireno Prosenc. Marijan Breclj (1984) je predstavil v italijanščino prevedena Bevkova dela. Tržaška literarna zgodovinarica in prevajalka Marija Pirjevec je objavila številna dela o recepciji slovenskih avtorjev pri Italijanih: ob zgodovinskem pregledu od 18. do 20. stoletja (Pirjevec 1983) se je posvetila na primer recepciji Kosovela (Pirjevec 1991), Prešerna (Pirjevec 1996) in Cankarja (Pirjevec 1997). Še en tržaški literarni zgodovinar in prevajalec, Miran Košuta (1992), je pripravil prerez prevajanja iz slovenščine v italijanščino in recepcije teh prevodov, čemur je dodal tudi bibliografski pregled med letoma 1878 in 1991, pozneje (Košuta 2014) pa je pripravil še prispevek o novjšem prevajanju slovenske literature v italijanščino, v katerem je pokrtil obdobje od leta 2000 do 2013; nazadnje omenimo še razpravo iz leta 2022, v kateri Košuta izpostavlja pomen prevodov slovenske zamejske literature v italijanščino – zanj je zamejska literatura »najdejavnejša utiralka prevodne poti nacionalnega leposlovja k italijanskemu sosеду« (Košuta 2022, 49).

Pomemben vpogled v recepcijo slovenske književnosti v Italiji nudi delo komparativista Zoltana Jana, ki je recepciji in poznavanju slovenske književnosti v Italiji posvetil večje število prispevkov, in sicer tako splošni recepciji slovenske književnosti v Italiji po letu 1945 (Jan 2000a, 1995) kot tudi posameznim avtorjem, na primer Francetu Prešernu (2001b), Ivanu Cankarju (1996; gl. tudi Jan 2001a), Srečku Kosovelu (2000b) in Ljubki Šorli (2000c). Prevodoslovka in italijanistka Martina Ožbot je med drugim razpravljala o prenosu majhne literature, kot je slovenska, v večjo, italijansko, tudi na podlagi primerov prevodov Zlobca in Kosovela (Ožbot 2011) ter predstavila prevode in recepcijo Borisa Pahorja in Cirila Zlobca (Ožbot 2012). In nenazadnje, italijanistka in prevajalka Irena Prosenc je raziskala prevode in obravnave Simona Gregorčiča (2006).

6 Sklep

Geografska bližina in zgodovinska povezanost slovenskega in italijanskega prebivalstva prinaša s seboj bogate kulturne stike, ki se odražajo tudi na področju literature. Čeprav so bili slovensko-italijanski literarni stiki skozi razburkano zgodovino bolj ali manj

intenzivni, se nikoli niso prekinili, niti v najhujših obdobjih zatiranja ali okupacije. Jasno je, da je bila in ostaja izmenjava precej asimetrična v prid italijanski literaturi, ki je približno trikrat pogostejše prevedena v slovenščino kot obratno. Bistveno pa je tudi, da so se prevodni stiki v zadnjih desetletjih intenzivirali in da tudi nekateri slovenski književniki uspešno prodirajo na mnogo večji in zahtevnejši italijanski knjižni trg.

Tesna povezanost obeh narodov in vzajemna prisotnost manjšin imata za posledico precejšnje število prevajalcev z obeh strani in torej možnost ustvarjanja kakovostnih prevodov v eno ali drugo smer. Vendar to ne pomeni, da so vse vrzeli že zapolnjene: nasprotno, številni pomembni avtorji – bodisi slovenski bodisi italijanski – še niso doživeli prevoda, v slovenščini pogrešamo na primer praktično celotno švicarsko književnost v italijanščini, pa tudi italijansko migrantsko literaturo. Veliko prostora pa ostaja tudi za poglobljene prevodoslovne raziskave.

7 Seznam sorodnih poglavij

Prevajanje v Italiji in zamejske založbe / Prevajanje »treh kron« italijanske književnosti: Dante, Petrarca in Boccaccio v slovenskih prevodih / Prevajanje italijanskih renesančnih pesnikov / Prevajanje Manzoni / Prevajanje Pirandella / Srečko Fišer / Vasja Bratina / Niko Košir / Janko Moder

Bibliografija

- Baloh, Barbara. 1996. »Recepcija Petrarke v slovenski literaturi od začetkov do današnjih dni.« *Primorska srečanja* 20 (177), 26–29.
- Bonazza, Sergio. 1991. »Prisotnost italijanske kulture na Slovenskem konec 18. in v začetku 19. stoletja.« *Slavistična revija* 39, št. 3: 347–353.
- Brecelj, Marijan. 1984. »Slovenska osnovna šola 'France Bevk.'« V *Slovenska osnovna šola 'France Bevk' Gorica : izdano ob poimenovanju šole 10. junija 1984*, uredil Marko Waltritsch, 23–35. Gorica: Odbor za poimenovanje slovenske osnovne šole po Francetu Bevku.
- Brecelj, Marijan. 2000. *Štiri stoletja in pol prevajanja italijanskih del v slovenščino. 1555–2000*. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka.
- Bressan, Arnaldo. 1990. *Dante in sloveno*. Videm: Istituto di lingue e letterature dell'Europa Orientale.
- Calzi, Nataša. 1976. »Luigi Pirandello v slovenski publicistiki med leti 1920–1940.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Chiudina, Giacomo. 1878a. *Canti del popolo slavo tradotti in versi italiani con illustrazioni sulla letteratura e sui costumi slavi per Giacomo Chiudina. Volume Primo*. Firenze: Cellini.
- Chiudina, Giacomo. 1878b. *Canti del popolo slavo tradotti in versi italiani con illustrazioni sulla letteratura e sui costumi slavi per Giacomo Chiudina. Volume Secondo*. Firenze: Cellini.
- Cigoj Krstulović, Nataša. 2016. »Odkritje Linhartovega prevoda italijanskega opernega besedila *La frascatana* (1782).« *Slavistična revija* 64, št. 4: 475–488.
- Fišer, Srečko. 2014. »Čas, duša in pesnik.« V Torquato Tasso, *Ljubezen je duša sveta: izbrana poezija*, 214–279.
- Funtek, Anton. 1893. »'Luna sije' v italijanskem prevodu.« *Ljubljanski zvon* 13, št. 4: 255.
- Furlan, Aleksandra. 1999. »Vloga slovenske založbe 'Založništvo tržaškega tiska' za zamejske Slovence v Italiji.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Furlan, Hana. 2015. »Bibliografija leposlovja v tržaški Edinosti (1886–1894).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Grum, Martin. 2005. »Dante pri Slovencih.« V Dante Alighieri, *Božanska komedija. Raj*, prevedel Andrej Capuder, 285–311. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba.
- Heilbron, Johan. 2000. »Translation as a cultural world system.« *Perspectives: Studies in Translatology* 8, št. 1: 9–26.
- Horvat, Kaja. 2013. »Bibliografija leposlovja v tržaški Edinosti (1876–1885).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Il Diritto Croato. Periodico politico-letterario*. 1888–1894. Pula: Tip. I. Seraschin.
- Istat. 2022. *Produzione e letteratura di libri in italia. Anno 2020*. https://www.istat.it/it/files/2022/02/REPORT_PRODUZIONE_E_LETTURA_LIBRI_2020.pdf.
- Jan, Zoltan. 1995. »Iluzije o uveljavljanju slovenske književnosti v Trstu.« *Sodobnost* 18, št. 11/12: 973–994.

- Jan, Zoltan. 1996. »Ivan Cankar pri Italijanih.« *Primerjalna književnost* 19, št. 1: 63–94.
- Jan, Zoltan. 2000a. *Poznavanje slovenske književnosti v Italiji po letu 1945*. Ljubljana: Založba Rokus in Slavistično društvo Slovenije
- Jan, Zoltan. 2000b. »Srečko Kosovel pri Italijanih.« *Primerjalna književnost* 23, št. 2: 1–26.
- Jan, Zoltan. 2000c. »Ljubka Šorli med Italijani.« *Jezik in slovstvo* 46, št. 3: 95–100.
- Jan, Zoltan. 2001a. *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih ter bibliografski dodatek*. Ljubljana: Založba Rokus in Slavistično društvo Slovenije.
- Jan, Zoltan. 2001b. »Glasovi o Francetu Prešernu pri Italijanih.« *Primerjalna književnost* 24, št. 2: 53–78.
- Jerkič, Tajda. 2020. »Leposlovje v glasilu Soča v obdobju od 1882 do 1892.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Jevnikar, Magda. 2014. »Le discussioni sulla letteratura italiana nelle riviste slovene di Trieste. 1945–1980.« *V Scrittori sloveni e letteratura italiana*, uredila Elvio Guagnini in Fabio Venturin, 15–31. Trst: Lint.
- Koštial, Ivan. 1913. »Sem Benelli: Ljubezen treh kraljev.« *Ljubljanski zvon* 33, št. 11: 613–614.
- Košuta, Miran. 1992. »Tamquam non essent? Traduzioni italiane di opere letterarie slovene.« *Metodi e ricerche* 10, št. 1: 3–29.
- Košuta, Miran. 1997. »Traduzioni italiane di letteratura slovena. Bibliografia cronologica dal 1878 al 1997.« *V Scritture parallele: dialoghi di frontiera tra letteratura slovena e italiana: studi e saggi*, uredil Miran Košuta, 43–62. Trst: Lint.
- Košuta, Miran. 2014. »'Le drugo ime za ljubezen ...' Novejše knjižno italijanjenje slovenskega leposlovja (2000–2013).« *Przekłady Literatur Słowiańskich* 5, št. 1: 217–256.
- Košuta, Miran. 2022. »Slovenska književnost v Italiji, utiralka prevodne poti k sosedu.« *V Slovenski jezik in književnost med kulturami*, uredila Matej Šekli in Lidija Rezončnik, 43–50. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Košuta, Miroslav. 1962. »Gabriele d'Annunzio v slovenski publicistiki v letih 1908 do 1915.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Lampe, Lia. 2015. »Pregled prevodov italijanskih romanov v slovenščino od osamosvojitve Slovenije do danes.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Leban, Janko. 1890. »'Il Diritto Croato' in Sabičev italijanski prevod Prešernovih pesmi.« *Ljubljanski Zvon* 10, št. 7: 447–448.
- Leben, Stanko. 1929. »Slovenska literatura med Italijani.« *Ljubljanski zvon* 49, št. 8: 511–512.
- Legiša, Lino. 1938. »Naša poezija pri Italijanih ali Italijani pri nas.« *Dejanje: mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko* 1, št. 9: 299–301.
- Leskovšek, Adrijana. 2016. »Leposlovje v časopisu Jutro od leta 1929 do leta 1934.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Lupše, Maja. 2017. »Bibliografija leposlovja v Edinosti 1907–1911.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.

- Lupšina, Mateja. 2016. »Leposlovje v časopisu Jutro od leta 1935 do leta 1938.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Milavec, Saša. 2017. »Pregled leposlovja v Edinosti (1895-1900).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Ožbot, Martina. 2004. »Neskočnosti: Leopardijev l'Infinito in njegovi slovenski prevodi.« V *Prevajanje besedil iz obdobja romantike. 29. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 47–56. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Ožbot, Martina. 2006a. »Kako daleč je Trst? O Umbertou Sabi v slovenskih prevodih.« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja = Translation of texts from the first half of 20th century*, uredila Martina Ožbot, 138–151. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Ožbot, Martina. 2006b. *Prevajalske strategije in vprašanje koherence ob slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Ožbot, Martina. 2010. »Manzonijeva Zaročenca v slovenščini: značilnosti treh variant in vprašanje razvitosti prevodne kulture.« *Primerjalna književnost* 33, št. 3: 141–161.
- Ožbot, Martina. 2011. »Dwarfs in giants' lands. Some observations on translating minor literatures into high-impact cultures: The case of Slovene literature in Italy.« *Meta. Journal des traducteurs / Translators' Journal* 56, št. 3: 511–525.
- Ožbot, Martina. 2012. *Prevodne zgodbe. Poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ožbot, Martina. 2021. *Translation and Multilingualism. A dynamic interaction*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pavček, Tone. 2016. »Poezija v prevodih (1952).« V *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič, Antologija*, uredila Majda Stanovnik, 63–76. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Perčič, Tone. 1996. *Dante pri Slovencih*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Petaro Jeromela, Valentina. 2021. *La Divina Commedia tra traduzione e versione*. Trieste: Luglioprint.
- Petaro, Robert. 1961. »Gabriele d'Annunzio pri Slovencih: odmev v slovenskem tisku v letih 1900–1910.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Piber, Doroteja. 2016. »Motiv vojne v Edinosti od leta 1912 do 1920.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Pirjevec, Marija. 1983. *Saggi sulla letteratura slovena dal XVIII al XX secolo*. Trst: Editoriale stampa triestina.
- Pirjevec, Marija. 1991. »Recepcija Kosovelove poezije v Italiji.« *Primorska srečanja* 16, št. 121–122: 501–504.
- Pirjevec, Marija. 1996. »Recepcija Prešernove poezije v Italiji in Trstu.« *Primorska srečanja: revija za družboslovje in kulturo* 20, št. 178: 78–79.
- Pirjevec, Marija. 1997. »Ivan Cankar v Italiji (1976-1983).« *Primorska srečanja* 21, št. 191: 206–208.
- Prosenc, Irena. 2006. »'L'usignolo goriziano': prevodi in obravnave Simona Gregorčiča v italijanskem jeziku.« V *Pogledi na Simona Gregorčiča*, uredila Barbara Pregelj in Zoran Božič, 46–53. Nova Gorica: Univerza.

- Prosenč, Irena. 2011. »La ricezione delle opere di Cesare Pavese in Slovenia.« *V Cesare Pavese, mondi e sottomondi. Undicesima rassegna di saggi internazionali di critica pavesiana*, uredil Antonio Catalfamo, 167–180. Santo Stefano Belbo (CN): CE.PA.M.
- Prosenč, Irena. 2013. »Terminological aspects of translating Primo Levi's *I sommersi e i salvati* into Slovene.« *Magyar terminológia = Journal of Hungarian terminology* 6, št. 1: 109–115.
- Prosenč, Irena. 2021. »La ricezione delle opere di Giorgio Bassani in Slovenia.« *Vestnik za tuje jezike = Journal for foreign languages* 13, št. 1: 309–316.
- Pruščević, Maja. 2018. »Pregled leposlovja v tržaški Edinosti (1901–1906).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Razpotnik, Eva. 2019. »Leposlovje v glasilu Soča od 1904 do 1915.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Res, Alojzij. 1926a. »Novi prevodi naših del v italijanščini.« *Dom in svet* 39, št. 6: 223.
- Res, Alojzij. 1926b. »Italijani o Župančiču.« *Dom in svet* 39, št. 6: 223–224.
- Rojc, Lara. 2017. »Leposlovje v glasilu Soča od leta 1871 do leta 1881.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Rudič, Klara. 2019. »Leposlovje v časniku Soča od leta 1893 do leta 1903.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Rupert, Veronika. 2018. »Pregled leposlovja v tržaškem glasilu Edinost (1921–1928).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Rutar, Simon. 1881. »Preširen in Jenko v Italijanih.« *Ljubljanski zvon* 1, št. 12: 739–740.
- Rutar, Simon. 1894. »Riflessi di poesia e prosa slovena; V Trstu, tiskarna Dolenc, založil Fran Pirman.« *Ljubljanski Zvon* 14, št. 9: 572.
- Samec, Janko (Argus). 1923. »Simon Gregorčič med Italijani.« *Ljubljanski zvon* 43, št. 8: 463–464.
- Slukan, Barbara. 2015. »Pregled del italijanske poezije, prevedene med letoma 1945 in 2014.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Slukan, Barbara. 2019. »Slovenski prevodi italijanske literature med 1850 in 1915 (literarni časopisi in samostojne knjižne izdaje).« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Stopar, Bogo. 1942. »Alojz Gradnik: Italijanska lirika, Ljubljana 1940.« *Dom in svet* 54, št. 3–4: 138–140.
- Šau, Zdenka. 1975. »Ada Negri v slovenskih prevodih.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Širovnik, Klara. 2020. »Bibliografija leposlovja v časopisu Primorski list med letoma 1893 in 1913.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Štrekelj, Karel. 2012. *Zgodovina slovenskega slovstva. I–II*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Štrekelj, Karel. 2014. *Zgodovina slovenskega slovstva. III–IV*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Toroš, Ana. 2005. »Gradnik kot prevajalec.« *Slavistična revija* 53, št. 2: 235–236.
- Toroš, Ana. 2013. *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok. Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*. Ljubljana: Slovenska matica.

- Tratnik, Svetlana. 1978. »Pirandellova dramatika v slovenki publicistiki med leti 1940-1976.«
Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Troha, Vera. 1966. »Glasovi o italijanskem futurizmu od 1909 do 1941.« Diplomsko delo,
Univerza v Ljubljani.
- Troha, Vera. 1994. »Goldoni v slovenščini: vprašanje dialekta.« *Gledališki list Slovenskega ljud-
skega gledališča Celje* 3, 29–33.
- Umer Kljun, Jerneja. 2013. »Šest oseb išče prevajalca: primerjalna analiza treh prevodov in
priredbe Pirandellove drame Šest oseb išče avtorja.« *Hieronymus: revija o prevajalstvu* 7,
št. 1–2: 63–79.
- Urbančič, Maruška. 2019. »Leposlovje v časopisu Jutro od leta 1939 do leta 1943.« Diplomsko
delo, Univerza v Ljubljani.
- Žibert, Bojana. 2015. »Leposlovje v reviji Družina (1929-1930).« Diplomsko delo, Univerza
v Ljubljani.

POVZETEK

Italijansko-slovenski prevodni stiki so se začeli že v 16. stoletju in se z različno intenzi-
teto nadaljevali skozi celotno zgodovino. Zaradi velikega kulturnega kapitala italijanske
književnosti in obrobne položaja slovenskega jezika v svetu prevajanja je asimetrija
prevodnih tokov v prid prvi: iz italijanščine v slovenščino je bilo namreč prevedene
približno trikrat toliko literature kot obratno. V poglavju je po krajšem uvodu predsta-
vljena zgodovina prevodnih tokov med obema literaturama, ki temelji na obstoječih
bibliografijah in podatkih iz bibliografskega sistema COBISS. Pri prevajanju iz itali-
janščine v slovenščino se je težišče od verskih besedil sčasoma v 19. stoletju preneslo
večinoma na gledališka dela, vključno s številnimi opernimi libreti. Proza in poezija
sta se v prevodih začeli pogosteje pojavljati šele po 2. svetovni vojni, pri čemer je prav
proza v modernem času postala najbolj prevajani žanr. Opazna je tendenca po preva-
janju klasikov, v zadnjem času tudi komercialno uspešnih avtorjev. Pri prevajanju iz
slovenščine v italijanščino, ki se začne proti koncu 19. stoletja, so razmerja med različ-
nimi žanri precej drugačna, saj praktično vseskozi sicer prevladuje prevajanje proze,
čeprav se zbirke poezij pojavljajo le malo manjkrat. Prevaja se predvsem kanonizi-
rane slovenske avtorje, pa tudi pripadnike slovenske manjšine v Italiji. Tako kot sama
prevodna aktivnost, je tudi recepcija in prevodoslovna obravnava italijansko-slovenskih
prevodov v zadnjih desetletjih razmeroma bogata in pokriva številne različne teme.

ABSTRACT

Italian-Slovene contact began in the 16th century, and has continued with varying intensity since. Due to the great cultural capital of Italian literature and the peripheral position of the Slovene language in the world of translation, the asymmetry of the translation flows favours Italian authors: translations from Italian to Slovene are around three times more than vice versa. After a brief introduction, the chapter presents the history of the translation flows between the two literatures, based on the existing bibliographies and data collected from the COBISS online bibliographic system. In terms of Italian-to-Slovene translation, in the 19th century interest shifted from the initial religious texts to theatrical works, including a number of librettos. Prose and poetry started to be published more frequently only after the Second World War, with prose becoming the most translated genre in recent times. A tendency can be observed to translate classic authors and, most recently, commercially successful authors as well. Translation from Slovene to Italian starts towards the end of the 19th century and displays different dynamics among the observed genres: prose translation is dominant throughout this time, although poetry selections are translated almost as often. The authors translated are the most prominent representatives of Slovene literature, as well as members of the Slovene minority in Italy. As with the translation activity itself, the reception studies and translation studies research into Italian-Slovene translations has been rather abundant, and covers a range of different topics.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z JAPONŠČINO

Iztok Ilc

1 Uvod

Japonska književnost je ena redkih azijskih književnostih (če ne celo edina), ki je bila po drugi svetovni vojni na Slovenskem pogostejše predstavljena. Od šestdesetih let 20. stoletja se je v slovenščino prevajalo osrednje in aktualne japonske avtorje, kot sta na primer nobelovec Kawabata in takrat na Zahodu priljubljeni Mishima,¹ sprva v posrednih prevodih, po letu 2000 pa vse več v neposrednih. Ta članek izpostavi razdelitev korpusa na neposredno in posredno prevedene književne prevode, kritično ovrednoti izbor avtorjev in predstavi osrednje prevajalce.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz japonske literature v slovenščino

Po raziskavi Lije Gantar (2021), ki je za magistrsko nalogo o prevajanju japonske književnosti v slovenščino natančno pregledala tudi periodični tisk pred drugo svetovno vojno, prvi članki o Japonski in japonski literaturi datirajo s preloma iz 19. v 20. stoletje. Kot prvo objavo japonskega literarno-intelektualnega izročila lahko štejemo petnajst japonskih pregovorov z naslovom *Japonske poslovice*, ki jih je časnik *Dom in svet* objavil leta 1903. *Dom in svet* je nato še večkrat pisal o Japonski, razlog pa je bila vojna med Japonsko in Rusijo v letih 1904 in 1905, ki je zanetila zanimanje za skoraj neznano deželo, ki je kljubovala velikemu ruskemu imperiju. Šele leta 1927, ko je *Dom in svet* objavil prevod hajkuja neznanega avtorja in neznanega prevajalca, pa lahko zares govorimo o književnem prevodu izvirnega dela v nasprotju s prevodi priredb, zapisov, spominov, ki so jih opravili tuji popotniki na Japonskem. Leta 1931 je časnik *Slovenski gospodar*

1 V poglavju je uporabljena Hepburnova transkripcija; pri osebnih imenih je najprej navedeno ime, nato priimek.

objavil sestavek *Japonski modri nasveti* brez navedbe avtorja ali prevajalca, *Ljubljanski zvon* pa je leta 1935 v okviru članka prevajalca, pisca in novinarja Borisa Rihteršiča (1908, letnica smrti neznana, v času druge svetovne vojne) »Stara in nova japonska književnost« (Rihteršič 1935) objavil črtico *Divje gosi* brez navedbe izvirnega avtorja. Z japonskimi pravljicami se je ukvarjal pisatelj, pesnik in dramatik Rudolf Pečjak (1891–1940). Leta 1932 je v časopisu *Mladi junak* objavil pravljici *Dežnikar* in *Opica in vino*, leta 1940 pa v Vrtečevi knjižnici *Japonske pravljice* (Gantar 2021, 33–35).

Po drugi svetovni vojni je minilo dobrih petnajst let, ko je leta 1961 izšel prvi prevod daljšega japonskega proznega dela v slovenščino z navedbo izvirnega avtorja in prevajalca. To je bil roman *Kipenje morja* Yukia Mishime (1925–1970), ki ga je iz nemščine prevedel Edvard Kocbek. Odtlej se je japonsko književnost prevajalo v bolj ali manj rednih intervalih, skupno od štiri do pet naslovov na desetletje do začetka osemdesetih let, ko je izšla tetralogija *Morje rodovitnosti* Yukia Mishime. Temu sledi prekinitev do zgodnjih devetdesetih let 20. stoletja, ko je v zbirki *XX. Stoletje* pri Cankarjevi založbi izšlo delo *Potovanje skozi temno noč* Naoye Shige (1883–1971) (1993, iz angleščine prevedel Božidar Pahor). V devetdesetih je zaznati obujeno zanimanje za japonsko književnost, saj je leta 1994 Kenzaburo Oe (1935–2023) kot drugi Japonec prejel Nobelovo nagrado za književnost, čemur je leta 1997 sledil izid njegovega osrednjega romana iz zgodnjega obdobja *Osebná zadeva* (iz angleščine prevedla Stanka Rendla). Devetdeseta leta so tudi čas, ko se je zunaj Japonske po desetletju slave na domačih tleh začelo širiti ime pisateljice Banane Yoshimoto (1964) in pisatelja Harukija Murakamija (1949). Prva je leta 1988 zaslovela z romanom *Kuhinja*, ki je v slovenščini v prevodu Andreja Blatnika po angleški predlogi izšel leta 1997. Drugi je kljub priljubljenosti svojega najbolj slavnega dela *Norveški gozd* iz leta 1987 prve prevode v slovenščino dočakal šele leta 2004 in 2005, ko so posredno iz angleščine izšli romani *Divja jaga za ovco* (prevedla Sabina Lodrant, izvirnik iz leta 1982), *Ljubi moj Sputnik* (prevod Majda Kompare, izvirnik iz leta 1999), *Južno od meje, zahodno od sonca* (prevod M. Kompare, izvirnik iz leta 1992) in neposredno iz japonščine že omenjeni *Norveški gozd* v prevodu Nike Cejan iz leta 2005.

Največ prevodov je nastalo po angleški predlogi, manj iz nemščine ali drugih jezikov (obstajajo posamezni primeri iz slovaščine, kot so *Speče lepoticé* Yasunarija Kawabate, ki jih je prevedel Janko Moder, in iz ruščine, kot je *Japonski vojak* Seijija Shimote, prevedel Janez Stanič). Posledica opiranja na angleški jezik je izbira del, ki jih imamo v slovenščini, saj sledi zahodnjaški kanonizaciji japonske književnosti 20. stoletja, kot so jo gradili zlasti v angleško govorečih okoljih, oziroma natančneje v ZDA. ZDA je kot zmagovita sila, ki je porazila Japonsko v drugi svetovni vojni, pozneje potrebovala zvesto zaveznico v vzhodni Aziji, za ta namen je morala olepšati ali celo zamegliti spomin na japonsko fašistično osvajalsko zgodovino pred drugo svetovno vojno. To je počela med drugim tudi s premišljenim promoviranjem tistih avtorjev, ki so do japonske fašistične preteklosti zavzemali nevtrarno in nekritično držo. To so bili Yukio Mishima, Yasunari

Kawabata (1899–1972) in Junichiro Tanizaki (1886–1965). Promocija Yasunarija Kawabate je pripeljala vse do dodelitve Nobelove nagrade za književnost leta 1968. Ti avtorji so Japonsko prikazovali kot apolitično deželo estetiziranega načina življenja, s čimer so izpolnjevali pričakovanja bralstva po »skrivnostni« Japonski. Ta akademski kanon, ki so ga obvladovali ameriški univerzitetni profesorji, je vztrajal do konca osemdesetih let 20. stoletja, ko je nastopila nova generacija piscev in intelektualcev (Venuti 1998, 72–73).

Takšna neobjektivna obravnava Japonske se je deloma tudi zaradi sledenja zahodnjaško postavljenemu kanonu prenesla tudi k nam. Po interpretaciji dostopnih podatkov iz sistema COBISS je edino delo, ki se odmika od ustaljenih tirnic, roman *Japonski vojak* Seijija Shimote (1913–2003), ki je bil preveden iz ruščine (v prevodu Janeza Staniča je izšel leta 1985, izvirnik leta 1970). Po dostopnih podatkih iz Japonske nacionalne knjižnice, National Diet Library, to delo nima angleškega prevoda ali prevoda v kateri koli drugi zahodni jezik, obstaja pa prevod v madžarščino. Ena od posledic izbiranja del iz zahodno postavljenega kanona je ta, da so slovenski bralci dobili zgolj delen, morda celo popačen vpogled v japonsko družbo in estetiko, saj je izločil družbeno kritične in močno politično angažirane avtorje, kot je na primer Kenzaburo Oe. Njegov osrednji roman iz zgodnjega obdobja *Osebná zadeva* je v slovenščini izšel leta 1997, več kot trideset let po izvirniku iz leta 1964, njegov prvenec iz leta 1958 *Potrgajte poganjke, postrelite otroke* pa šele leta 2014 (prevod Iztok Ilc). Drugi opazni primer izpuščenega avtorja je Shusaku Endo (1923–1996), njegov osrednji roman *Molk* (izvirnik iz leta 1966) je izšel šele leta 2009, *Samuraj* pa leta 2017 (izvirnik leta 1980). Več kot opazna je popolna odsotnost osrednjih pisateljic in pesnic 20. stoletja, kot so Akiko Yosano (1878–1942), Fumiko Enchi (1905–1986), Fumiko Hayashi (1903–1951), Yuko Tsushima (1947–2016, njena kratka zgodba *Molčéča kupčija* je bila objavljena zbirki *Najdeno v Tokiu*, 2005), Sawako Ariyoshi (1931–1984) in druge.

3 Zvrsti in prevedeni avtorji

V slovenščino se je večinoma prevajalo roman, tudi klasičnega (*Princ in dvorne gospe* dvorne dame Murasaki iz 11. stoletja). Število proznih del je do danes doseglo skoraj 70 naslovov, ki jih v grobem lahko razdelimo na polovico glede na posrednost ali neposrednost prevajanja. Izčrpen seznam prevedenih naslovov je objavljen v že omenjeni magistrski nalogi Lije Gantar in članku Iztoka Ilca iz leta 2006. Posredni prevodi, s katerimi se je prevajanje japonske literature pričelo in je bilo dolga desetletja ustaljena praksa, še vedno nastajajo, zadnji ima letnico 2022 (Sosuke Natsukawa: *O mačku, ki je rešil knjige*, iz angleščine prevedla Sonja Benčina). Kot je bilo že prej pojasnjeno, izbor posredno prevedenih avtorjev večinoma ne odstopa od izbora, ki ga je kanonizirala zahodna založniška scena po drugi svetovni vojni, tako v slovenščini beremo avtorje, kot sta že omenjena Yukio Mishima in Yasunari Kawabata, mojstra kratke zgodbe Ryunosukeja Akutagawe

(1892–1927), nobelovca Kenzabura Oeja, modernista Koboja Abeja (1924–1993), od sodobnih pa Banano Yoshimoto, Harukija Murakamija, avtorico kriminalk Natsuo Kirino (1951), ter najnovejša posredno prevedena Sosukeja Natsukawo (1978) in Toshikazuja Kawaguchija (1971). Razen najbolj priljubljenih Kawabate, Mishime in Harukija Murakami so ostali prisotni z enim (posredno prevedenim) naslovom.

Poezije se je prevajalo manj, vendar je bila ta za slovenski ustvarjalni prostor veliko vplivnejša od proze, saj je zlasti pesniška oblika hajku v šestdesetih letih 20. stoletja našla v slovenskem pesništvu svoje zveste pristaše. Stik z japonsko kulturo, zlasti s poezijo, je bil ključnega pomena za izgradnjo estetskih nazorov avantgardistične skupine OHO (Novak 2006, 72–73 in Novak 2011, 151). Iztok Geister Plamen, eden od njenih osrednjih članov, je leta 1973 izdal prvo antologijo klasičnih hajkujev *Haiku*, v kateri je zbral avtorje, kot so Basho (1644–1694), njegova znamenita naslednika Busona (1716–1784), Issa (1763–1828) in druge s pripisanimi izvirniki hajkujev v latiničnem prepisu. Da gre za posredni prevod iz angleščine, je razbrati iz virov, omenjenih v spremnih besedilih, in iz ureditve zbirke po letnih časih, ki sledi znameniti zbirki *Haiku in Four Volumes* japonologa R. H. Blytha (1898–1964), ključne osebe pri promociji hajkuja na zahodu. Druga pomembna zbirka japonske poezije je *Mala antologija japonske lirike*, ki je izšla leta 1975 kot 155. zvezek Knjižnice Kondor.

Mart Ogen, sestavljavec zbirke, je v njej napravil pregled od najzgodnejšega pesništva iz 5. stoletja do sodobnih pesnikov. Zbirka je pospremljena z izčrpno spremno besedo in z vsebinskimi pojasnili k posameznim sklopom pesmi. Mart Ogen je po lastnem pripovedovanju prevajal iz japonskih izvirnikov, saj se je japonščine naučil v poznih sedemdesetih letih 20. stol v ZDA in na Japonskem, kjer je nekaj časa bival (Ogen 1989, 66). To je za zdaj prvi in zadnji zgodovinski pregled japonske poezije. Podobne izdaje so še zbirka *Haiku* (leta 1992 izdal in prevedel Peter Amalietti) in *Kresnica v kletki* (leta 2000, iz več jezikov prevedel Igor Majaron). Prevodi poezije, zlasti hajkuja, so izhajali večinoma revijalno v posrednih prevodih (*revija 2000*, *Sodobnost*, *Likovne besede*, *Letni časi: glasilo haiku društva*) razen v reviji *Poetikon*, ki je v svoji prvi številki iz leta 2005 v prevodu Mirjam Čuk objavila izbor iz sodobnega japonskega hajkuja. Pomembna revija za promocijo izvirnega in slovenskega hajkuja pa je bila *Apokalipsa*.

V književni obliki sta v zadnjem obdobju izšli samo dve zbirki poezije, to sta: *Novi svet: sedem sodobnih japonskih pesnikov* (2014), ki je nastala ob festivalu Poezija in vino tako, da so slovenski pesniki prepesnjevali dobesedne prevode iz japonščine v slovenščino, in *Dve milijardi svetlobnih let samote* (2018, prevod Iztok Ilc), izbor iz obsežnega opusa sodobnega pesnika Shuntaroja Tanikawe (1931).

Nemalo posredno ali neposredno prevedenih je slikanic, v devetdesetih letih 20. stoletja je bilo prevedenih tudi nekaj japonskih radijskih iger. Posredno prevedena dramatika je omejena le na deli Yukia Mishime *Madame de Sade* (leta 2007 jo je Iztok

Ilc za SNG Drama Ljubljana prevedel na novo iz japonsčine kot *Markiza de Sade*, prevod ni objavljen) in *Pet no iger*. Leta 2009 je Barbara Rován iz izvirnikov prevedla pet besedil za tradicionalno japonsko gledališko zvrst *no* avtorjev Kan'amija (1333–1384, eden od začetnikov te zvrsti), Zeamija (1363–1443, Kan'animjev sin, tudi ključni avtor teoretičnih besedil, ki so gledališče *no* estetsko determinirala), Zenchikuja (1405–1471, igralec in avtor besedil *no*) in enega neznane pod skupnim naslovom *Veter v vejah borov* (prevod je nastal za SNG Maribor in je objavljen v gledališkem listu istoimenske uprizoritve). Leta 2013 je za SNG Drama Ljubljana Iztok Ilc prevedel dramo *Prijatelji Koboja Abeja*, ki prav tako ni bila objavljena.

Od filozofije in humanistike je posebno pozornost požela filozofija zen budizma. Tako je treba omeniti zbirko zenovskih zgodb *Vrata brez vrat* (1986, po angleški predlogi prevedel Vasja Cerar), razmišljanja znamenitega budističnega meniha Takuana Sohoja (1573–1645) *Čisti zven modrosti* (2014, po angleški predlogi prevedel Peter Amalietti) in *Uvod v zen budizem* D. T. Suzukija (1870–1966) (2019, iz angleščine prevel Peter Amalietti). V slovenščini lahko beremo tudi avtobiografijo režiserja Akire Kurosawe (1910–1998) *Nekakšna avtobiografija* (2010, iz angleščine prevedla Katarina Jerin) in nenazadnje svetovno uspešen priročnik Marie Kondo (1984) *Umetnost pospravljanja* (2015, iz angleščine Petra Piber).

Za konec tega podpoglavja je treba omeniti še dela, ki so jih japonski avtorji napisali neposredno v angleščini in strogo gledano niso del japonske književnosti, na primer *Bushido: kodeks samuraja* Inazoja Nitobeja (1862–1933) (2011, prevedel Aleksander Mermal), *Knjiga o čaju* Kakuzoja Okakure (1863–1913) (2006, prevedel Andrej E. Skubic) in *Duh zena, duh začetništva* Shunryuja Suzukija (1904–1971) (2002, prevedel Branko Klun).

4 Prehod iz posrednega v neposredno prevajanje

Čeprav so posamezni neposredni prevodi obstajali že v sedemdesetih, osemdesetih in devetdesetih letih (že omenjena *Mala antologija japonske lirike*, nekatere slikanice in *Pripovedke o deževnem mesecu* Uede Akinarija v prevodu Maje Milčinski), je za neposredno prevajanje prelomno prvo desetletje po letu 2000. Leta 2002 je v neposrednem prevodu Branke Klenovšek izšlo esejistično delo *Hvalnica Senci* Junichiroja Tanizakija, leta 2005 so izšli prevodi romanov *Norveški gozd* Harukija Murakamija v prevodu Nike Cejan, *Skoraj prosojna modrina* Ryuja Murakamija (1952) v prevodu Iztoka Ilca in sodobnih kratkih zgodb *Najdeno v Tokiu* (2005, več prevajalcev).

Razlog za nastanek neposrednih prevodov je preprosto dejstvo, da je pri nas študij japonskega jezika oziroma azijskih jezikov mogoč šele od leta 1995. Tudi v prostoru nekdanje SFRJ se je japonologija na Katedri za orientalistiko Filološke fakultete Univerze v Beogradu odprla šele leta 1986, po več kot desetletju japonskega lektorata. Ljubljanska

japonologija je bila ustanovljena leta 1995 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani kot katedra novega Oddelka za azijske in afriške študije (leta 2015 se je preimenoval v Oddelek za azijske študije), kar je dalo prepotrebno osnovo za sistematično vzgojo poznavalcev japonskega jezika in kulture; med njimi so nekateri pokazali zanimanje in sposobnost za književno prevajanje.

Izbor neposredno prevedenih avtorjev enako kot prej opisani izbor posredno prevedenih ne odstopa bistveno od uveljavljenega svetovnega izbora. Tako ne moremo mimo svetovno priljubljenih avtorjev in avtoric, kot so romanopisec in esejist Murakami Haruki, pisateljica in kritičarka Hiromi Kawakami (1958), bloggerka in pisateljica Mieko Kawakami (1976) (leta 2022 je bila gostja festivala Fabula), pisatelj, predvsem pa pesnik Takashi Hiraide (1950), vendar hkrati izhajajo tudi dela avtorjev, ki bi morali biti prisotni v slovenščini zaradi svoje zgodovinske pomembnosti, kot so na primer Natsume Soseki (1867–1916), klasik z začetka 20. stoletja, Endo Shusaku (1923–1996), eden osrednjih avtorjev iz generacij, ki so začele ustvarjati po drugih svetovni vojni, in pesnik Shuntaro Tanikawa.

Še vedno v slovenščini ni nekaterih ključnih naslovov kanoniziranih avtorjev, na primer *Zlatega paviljona* Yukia Mishime ali pa *Nogometne tekme* Kenzabura Oeja. Kot že rečeno, manjkajo vse pomembne avtorice 20. stoletja in književnost starejših stoletij od začetkov do konca 19. stoletja. Nobeno posredno prevedeno delo (razen že omenjene Mishimove drame) doslej ni bilo prevedeno na novo. Ta manko je skoraj nemogoče nadomestiti, za kar obstaja več razlogov: eden je omejena možnost izdaje japonske literature, saj se založbe vse bolj izogibajo naslovom, ki ne spadajo med sodobne založniške trende ne glede na izvorni jezik, drugi pa je pomanjkanje aktivnih prevajalcev iz japonščine, ki jih kljub številnim generacijam japonologov kratko malo ni dovolj.

5 Osrednji prevajalci

Slika prevajalcev posrednih prevodov je dokaj pestra, skoraj vsako delo je prevedel kdo drug, omenimo Edvarda Kocbeka, Alenko Bole Vrabec, Janka Modra, Miho Avanza, Majo Kraigher, Branka Gradišnika, Stanko Rendla in Andreja Blatnika. Izjema med njimi je založnik in prevajalec Peter Amalietti, ki je gojil veliko strast do japonskega mečevalca iz 17. stoletja Musashija Miyamota in filozofije zen budizma. Leta 1999 je izdal njegovo izpoved *Knjiga petih prstanov*, med letoma 2011 in 2014 pa še večdelni zgodovinski roman izpod peresa Eijija Yoshikawe (1892–1962) pod skupnim naslovom *Mijamoto Musaši*, ob tem pa še več del s filozofsko-duhovno vsebino.

Opazna razlika je pri neposredno prevedenih delih, tam so osrednji prevajalci Aleksander Mermal (6 samostojnih prevodov, 2 kolektivna, trenutno ne prevaja), Iztok Ilc (za zdaj 14 samostojnih prevodov, 2 kolektivna in 2 uprizorjeni prevedeni drami) in Domen Kavčič (za zdaj 5 prevodov). V začetnem obdobju neposrednega prevajanja, se

pravi med letoma 2002–2010, je bilo prevajalcev več – vsi so bili diplomanti japonologije – vendar so književno prevajanje nato opustili. Vseeno jih moramo omeniti, saj so pomembno prispevali k vidnosti japonske književnosti pri nas. To so že omenjeni Branka Klenovšek in Nika Cejan in po abecedi Luka Culiberg, Mirjam Čuk Moishi, Barbara Favento, Nina Golob, Barbara Mlakar, Igor Rogelja in Peter Vojvoda.

6 Prevodoslovne obravnave

Sistematično sta se z zgodovino prevajanja japonske književnosti ukvarjala Iztok Ilc in Lija Gantar. Ilc je v članku »Prisotnost japonske književnosti v Sloveniji – pregled naslovov« (2006) sestavil seznam prevedenih del od leta 1961 do izida članka leta 2006. V njem je popisal dela in jih razvrstil po zvrsteh glede na podatke v COBISS-u na prozo, poezijo, dramatiko, otroška dela in radijske igre. Lija Gantar je v magistrskem delu »Izdajanje japonske književnosti v slovenščini« (2021) raziskavo še poglobila v obdobje pred drugo svetovno vojno, opiraje se na digitalno knjižnico dLib in natančnejši pregled podatkov v sistemu COBISS. V veliki meri so podatki med obema raziskavama skladni, seveda je Gantar dodala še dela, ki so izšla po l. 2006. Ilc se je k sistematičnemu pregledu vrnil še v članku »Slovenjenje v posrednih prevodih japonske književnosti« (2009), v katerem je opazoval sisteme slovenjenja in jih kritično ovrednotil, pri čemer je ugotovil, da so pravila o slovenjenju japonskega jezika iz Slovenskega pravopisa le redkokdaj dosledno implementirana. Večinoma se je slovenilo »sh«, »ch« ali »y«, pozabljalo pa se je na »ts«, »j« ali »w«.

7 Prevajanje iz slovenščine v japonščino

Podatki o prevajanju slovenske književnosti v japonščino so skopi. V sistemu COBISS je najti samo nekaj več kot deset zadetkov, med katerimi je pričakovano Ivan Cankar s kratko prozo, otroška literatura in avtorji, ki so tudi sicer pogosto prevajani v tuje jezike, na primer Evald Flisar in Aleš Debeljak. Večina je nastala po letu 2000. Med prevajalci in prevajalkami lahko izpostavimo prevajalski par Ivana Godlerja in Sasaki Tomoko ter Chikako Shigemori Bučar in Nagiso Moritoki Škof. Področje bi bilo treba zaradi razpršenosti podatkov vsekakor natančneje raziskati.

8 Zaključek

Kljub omenjenim pomanjkljivostim ne moremo reči, da japonska književnost v Sloveniji ni ustrezno predstavljena. Bodisi posredno ali neposredno so bili prevedeni osrednji avtorji in njihova dela. Kljub vsemu ostaja kar nekaj opaznih belih lis, tako pri izboru del posameznih avtorjev kot pri samih avtorjih in predvsem avtoricah. Poezija je bila

predstavljena le v manjši meri, več je je bilo prevedene revijalno. Prevajanje poezije bi si sicer zaradi razpršenosti in vpliva na slovensko pesništvo zaslužilo prav posebno študijo. Slabo so predstavljena zgodovinska obdobja in žanrska literatura, ki ima na Japonskem zelo bogato tradicijo, izjema je kriminalka *Rez* pisateljice Natsuo Kirino (2006, iz angleščine prevedla Jana Lavtižar).

Čeprav trendi izdajanja japonske književnosti sledijo svetovnim in čeprav neposredno prevajanje v tem pogledu ne doda vedno veliko izvirnega, pa je treba izpostaviti več prednosti neposrednega prevajanja: 1. kontekstualizacija dela glede na izvorni literarni sistem, prepoznavanje tehtnosti avtorja oziroma na drugi strani trendovske literature, 2. doslednejše in točnejše slovenjenje, 3. poznavanje jezikovnih registrov, ki se v posrednem prevajanju zaradi nagnjenosti k nivelizaciji in nevtralizaciji hitro izgubijo.

V odstavku o prevajanju japonske poezije je bilo že omenjeno, kakšen vpliv je imela japonska poezija na slovensko pesništvo, zato bi za konec pogled preusmerili še na zgodovino prevajanja na Japonskem. Ob koncu 19. stoletja je prav prevajanje in prirejanje zahodnega leposlovja na Japonsko vneslo nove vsebine, senzibiliteto in zaradi dobesednega prevajanja celo rabo nekaterih jezikovnih prvin, ki prej niso bile toliko v uporabi, kot so na primer osebni zaimki in mnogo izposojenk (Keene 1998, 68). Čeprav nekateri japonski prevodoslovci dobesednim prevedkom (t. i. *translationese*) niso naklonjeni, pa drugi trdijo, da je njihova raba pomembno vplivala na japonski jezik tudi na strukturni ravni, saj naj bi se raba ločil in s tem koncept povedi, koncept glagolskega osebka in celo slovničnega časa razvili prav po zaslugi dobesednih prevedkov iz zahodnih jezikov. Razlogi za njihovo sprejemanje koreninijo v zgodovini prevajanja besedil iz klasične kitajščine, pa tudi v statusu književnega prevajanja, ki uživa na Japonskem velik ugled (Meldrum 2009, 94–98). O tem, kakšen vpliv so imeli konec 19. stoletja prevodi leposlovja na razvoj japonske književnosti, umetnosti in množične popularne kulture, četudi gre z današnjega vidika za obskurne in že docela pozabljene pisatelje in pisateljice, se priporoča v branje roman *Mamina zapuščina* pisateljice Minae Mizumura (2019, prevod Iztok Ilc). Vse to dokazuje, kako pomembno je književno prevajanje za pretok misli in idej, ki plemenitijo domače ustvarjanje, njihovo kombiniranje pa porodi popolnoma nove in sveže estetske tokove.

Bibliografija

- Gantar, Lija. 2021. »Izdajanje japonske književnosti v slovenščini.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Ilc, Iztok. 2006. »Prisotnost japonske književnosti v Sloveniji – pregled naslovov.« *Azijske in afriške študije* X, št. 3: 61–69.
- Ilc, Iztok. 2009. »Slovenjenje v posrednih prevodih japonske književnosti.« *Azijske in afriške študije* XIII, št. 2: 39–70.
- Keene, Donald. 1998. *Dawn to the West: Japanese literature of the modern era*. New York: Columbia Universtiy Press.
- Meldrum, Yukari Fukuchi. 2009. »Translationese in Japanese Literary Translation.« *TTR* 22, št. 1: 93–118.
- Novak, Boris A. 2006. »O pomenu prevajanja iz japonskega jezika.« *Azijske in afriške študije* X, št. 3: 70–81.
- Novak, Boris A. 2011. *Salto immortale: študije o prevajanju poezije, druga knjiga*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ogen, Mart. 1989. »Mart Ogen.« V *Radovoljski prevajalski zbornik*, uredili Frane Jerman, Janko Moder in Irena Trenc-Frelj, 63–66. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Rihteršič, Boris. 1935. »Stara in nova japonska književnost.« *Ljubljanski zvon*, letnik 55, št. 5: 297–299.
- Venuti, Lawrence. 1998. *The Scandals of Translation*. London: Routledge.

POVZETEK

Avtor v članku povzame ključne podatke o prevajanju japonske književnosti v slovenščino od začetka 20. stoletja do leta 2022. Pri tem se opira na svojo prejšnjo raziskavo o prevajanju japonske književnosti po drugi svetovni vojni in raziskavo Lije Gantar, ki je vključila tudi obdobje prej. Korpus prevedenega japonskega leposlovja razdeli na posredne in neposredne prevode, opiše stanje po posameznih žanrih (poezija, proza, dramatika, esejistika) ter navede osrednje prevajalce. Pri tem ugotovi, da je nabor posrednih prevajalcev veliko bolj raznovrsten kot nabor neposrednih, pri katerih se vidi kontinuirano delo nekaterih prevajalcev. Pri posrednem prevajanju izpostavi najpogostejše rabljene posredujoče jezike in oriše problematiko opiranja na izbor avtorjev in del, kot ga je oblikoval zlasti ameriški izbor japonske književnosti. Pri neposrednem prevajanju pojasni, od kdaj se razvija, poudari, da je za to ključna ustanovitev kateder za vzhodnoazijske jezike na Univerzi v Ljubljani, ter navede prednosti neposrednega prevajanja. Na koncu se avtor na kratko dotakne pomena prevajanja za japonsko kulturo v poznem 19. stoletju.

ABSTRACT

In this article, key data on the translation of Japanese literature into Slovene from the beginning of the 20th century to 2022 are compiled. Previous research on the translation of Japanese literature into Slovene after the Second World War by Iztok Ilc, and by Lija Gantar, who also included the earlier decades, is summarised. The corpus of translated Japanese fiction is divided into indirect and direct translations, different genres (poetry, prose, drama, essays) are discussed, and the main translators are listed. In the case of indirect translation, the most commonly used intermediary languages are mentioned, followed by the discussion of the problem of relying on a selection of authors and works, as shaped in particular by the American corpus of Japanese literature. The development and the advantages of direct translation are outlined, and the importance of the establishment of chairs for East Asian languages at the University of Ljubljana is highlighted in this process. It is noted in the article that the range of indirect translators is much more diverse than that of direct translators, where the continuous work of some translators is evident. Finally, the article concludes by briefly touching upon the importance of translation for Japanese culture in the late 19th century.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S KITAJŠČINO

Mojca Pretnar

1 Uvod

Ko govorimo o prevajanju iz kitajskega jezika, je treba najprej pojasniti, kaj kitajski jezik sploh je. Kitajska v vsem svojem obsegu in raznolikosti prebivalstva nima enega skupnega jezika »kitajščine«, ta izraz običajno zaznamuje uradni jezik, mandarinščino (*putong hua* 普通话), jezik, ki ga govori večinsko prebivalstvo Han in ki naj bi ga znali vsi državljani, da bi tako presegli velike razlike med dialekti in celo različnimi jeziki. Številni izmed 55 manjšinskih narodov, ki prebivajo na ozemlju Kitajske, namreč pripadajo drugim, nesinitskim jezikovnim skupinam. Mandarinščina je uradni knjižni jezik na Kitajskem, Tajvanu, v Hongkongu in Singapurju. Razlikam v govorjenem jeziku pa kljubuje pisava, ki je enaka za vse, četudi Tajvan in Hongkong ohranjata nekoliko kompleksnejšo tradicionalno pisavo, medtem ko jo je Kitajska v petdesetih letih 20. stoletja poenostavila. Jezikovno pestrost je zgodovinsko prikrival knjižni jezik, t. i. klasična kitajščina (*wenyanwen* 文言文), ki je ves čas precej odstopala od pogovornega jezika (*baihua* 白话) in bila tako razumljiva zgolj izobraženi eliti. Šele po literarni revoluciji 1917 in gibanju 4. maja 1919 je pogovorni jezik postal tudi knjižni jezik in jezik literatov.

Literarno prevajanje iz kitajščine ima v slovenskem prostoru relativno kratko zgodovino, študije s področja prevodoslovja pa v glavnem nadomeščajo kratke opazke v spremnih besedah nekaterih prevodov.

Slovenci smo sicer prve drobce kitajske literature lahko prebirali že več desetletij, a prek prevodov iz drugih jezikov. Neposredne prevode iz kitajščine pa smo dobili šele s prvimi strokovnjaki s področja sinologije na repu 20. stoletja. Kitajska je konec sedemdesetih let počasi začela odpirati vrata tujcem in zaradi dobrih odnosov z Jugoslavijo so se tam lahko šolali naši prvi strokovnjaki. Po Titovem obisku Kitajske leta 1977 je bila

Jugoslavija ena redkih držav, ki je s Kitajsko spletala tesne prijateljske stike – do krvavih demonstracij 4. 6. 1989 na Trgu nebeškega miru v Pekingu, ki jih je tudi Jugoslavija ostro obsodila. Zaradi svojih notranjepolitičnih izzivov Kitajska sprva ni bila naklonjena razpadu Jugoslavije, s katero se je v dveh predhodnih desetletjih spoprijateljila, z vsako republiko posebej. Kljub temu je Sloveniji po osamosvojitvi uspelo pridobiti priznanje samostojnosti in vzpostaviti diplomatske odnose. Kmalu zatem je na Filozofski fakulteti zaživel lektorat kitajskega jezika, kjer sta poučevala kitajščino najprej Andrej Snedec in nato Mitja Saje. Tudi po osamosvojitvi Slovenije sta državi tkali živahne kulturne in druge povezave. Ob začetku delovanja Oddelka za afriške in azijske študije (pozneje Oddelek za azijske študije) na Filozofski fakulteti leta 1995 pa so ob širjenju znanja kitajščine počasi začeli kapljati tudi neposredni prevodi.

Nabor neposrednih prevodov iz zadnjih štirih desetletij je še vedno precej skromen, zaradi specifičnih značilnosti tako kitajske literarne zgodovine kot jezika in poetike pa so dela tudi žanrsko omejena predvsem na prevode modernih in sodobnih proznih del in poezije, ko se je kitajska poetika že približala zahodni, ter na nekaj prevodov tradicionalne poezije. Prevajalci pa vztrajno raziskujejo načine, kako premostiti včasih zelo oddaljene bregove dveh poetik.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz kitajščine in obratno

2.1 Kitajska literatura v slovenščini

Prvi stik s kitajsko literaturo v slovenskem jeziku predstavljajo posredni prevodi iz drugih evropskih jezikov (iz nemščine, ruščine, angleščine in francoščine ipd.), ki še vedno predstavljajo temeljno vez do daljne kulture. To so razdrobljeni prevodi stare kitajske lirike, ki so se tu in tam pojavili v *Ljubljanskem zvonu* (Pogačnik 1958, 465), Gradnikova zbirka *Kitajska lirika* in delni prevodi štirih klasičnih romanov iz obdobja dinastij Ming (1368–1644) in Qing (1644–1912): *Razbojniki iz močvirja Ljanšan* (*Shui hu chuan* 水浒传), *Potovanje na zahod* (*Xi you ji* 西游记), *Sanje v rdeči sobi* (*Hou long meng* 红楼梦) in *Lepe gospe z bogatega dvora* (*Jin ping mei* 金瓶梅). Od štirih temeljnih romanov nam manjka v prevodu le *Povest o treh kraljestvih* (*San guo yan yi* 三国演义), roman *Lepe gospe z bogatega dvora* in še neprevedeni roman *Učenjaki* (*Rulin Waishi* 儒林外史) pa sta bila med glavne klasične romane vključena pozneje.

Tudi sedaj ko že obstaja manjši krog ljudi, ki prevajajo neposredno iz kitajščine, več (popularne) kitajske literature v slovenščini lahko prebiramo prek posrednih prevodov. Prvi neposredni prevodi, ki so zaorali v ledino prevajanja kitajske literature, so bili plod lastnih zanimanj prevajalcev, ki so (še posebej v prevodih poezije) iskali možnosti, da nove ali drugačne literarne oblike in vidike poetičnega jezika poustvarijo v slovenskem jeziku. Medtem pa se je odpirala tudi Kitajska, zanimanje za njeno literaturo se je

razširilo in v Slovenijo prineslo prevode nekaj v svetu prepoznanih in nagrajenih avtorjev in del, še več pa posrednih prevodov uspešnic.

Poleg knjižnih izdaj prevedenih del v zadnjih letih v slovenskih prevodih nastopajo tudi udeleženci literarnih festivalov: festivala Dnevi poezije in vina in Vilenica sta gostila sodobne kitajske ustvarjalce, ki so večinoma prek neposrednih prevodov poezije dobili besedo v slovenskem jeziku (Bei Dao 北岛 2019, Wang Ying 王寅 2018, Ouyang Jianghe 欧阳江河 2017, Yang Lian 楊煉 2013, Zhao Si 赵四 2013, Wang Jiaxin 王家新 2012).

Kitajski jezik pa ni uradni jezik le na Kitajskem, ampak tudi na Tajvanu, ki živi svojo politično realnost, ki je vplivala tudi na jezik in kulturo, a je s Kitajsko tesno povezan. V zadnjih letih je bilo nekaj pozornosti namenjene tudi tajvanski literaturi, pisani v kitajskem jeziku, ki smo jo spoznali iz peščice prevodov modernih in sodobnih kratkih zgodb in romana.

2.2 Slovenska literatura v kitajščini

Podobno kot pri nas je tudi Kitajska začela odstirati tančico in kukati v slovensko literaturo prek posrednih prevodov večinoma iz slovanskih jezikov in tako spoznala nekaj del temeljnih slovenskih literarnih ustvarjalcev. Na Kitajskem je na začetku 20. stoletja prevajalska dejavnost doživela izjemen razcvet (Lao 1994, 307) in leta 1923 je v 5. številki *Mesečnika za povesti* (*Xiaoshuo yuebao* 小说月报) izšel članek »Jugoslovanske književnosti novega časa«, v katerem so omenjeni Jernej Kopitar, France Prešeren, Fran Levstik, Ivan Cankar, Oton Župančič idr. Kmalu po tem pa so začeli prevajati dela. Izšla je tudi posebna številka »Književnosti zatiranih narodov« (Diao 1988, 97). Tako so v kitajščini lahko prebirali iz jugoslovanskih jezikov prevedeno poezijo Franceta Prešerna (Diao 1988, 97), 1929 pa je izšla tudi *Zbirka kratke proze iz svetovne književnosti novega časa* (*Jindai shijie duanpian xiaoshuo ji* 近代世界短篇小说集), v katero je bil vključen prevod Cankarja (prav tam).

Med prvimi sta leta 1950 v kitajščini zaživela slovenska junaka *Jurij Kozjak* (Komelj 1960, 8) in *Martin Krpan*, slednje delo je bilo prevedeno iz esperanta (Levstik 1967). Več pozornosti je jugoslovanska literatura v daljni deželi dobila po ustanovitvi LR Kitajske 1949 in z novo fazo prevodne izmenjave, ko je v prevodu zaživel Cankarjev *Hlapec Jernej in njegova pravica*, Prešernova pesniška zbirka z 39 pesmimi in spremno besedo, »Sonetni venec« pa je našel mesto v *Cvetniku tujih knjižnih del* (Diao 1988, 98), pozneje pa tudi kot samostojna dvojezična publikacija, ki je sicer izšla s pomočjo slovenskih strokovnjakov (Prešeren b. d.). Še bolj se je prevajanje razmahnilo v novem tisočletju. Gou Chengyi 勾承益, sicer strokovnjak za kitajsko literaturo, ki je nekaj let kot gostujoči kitajski lektor deloval v Sloveniji, je poskrbel za posredni prevod Cankarjevih *Podob iz sanj*, Jurčičevega *Jurija Kozjaka* in Potrčevega romana *Na kmetih*. Svoja dela so v kitajščini

predstavili tudi Tomaž Šalamun in Aleš Šteger v več pesniških zbirkah, Drago Jančar, Andrej Medved, Evald Flisar, Dane Zajc in drugi.

V zadnjih desetletjih je tudi Kitajska dobila nekaj neposrednih prevodov. Pod okriljem lektorata za slovenski jezik v Pekingu (Beijing Foreign Studies University) in s pomočjo odličnih študentov so pot v kitajsko kulturo našli Ivo Stropnik, Andrej Blatnik, Feri Lainšček, Črtomir Šinkovec in drugi, prevodi njihovih del pa so objavljeni v literarnih revijah. Bolj odmeven je bil prevod poezije Srečka Kosovela, ki ga je pripravila Yuan Fan 袁帆 (2017). S tem ko je slovenščina postala predmet študija slovenistike pa si lahko nadejamo, da se bo nabor neposrednih prevajalcev še razširil.

Med proznimi deli gre omeniti še Wang Huiqin 王惠琴 in Ren Zengqiang 任增强, ki sta poskrbela za prevod Jurčičeve *Kozlovske sodbe v Višnji Gori* (2018), ki je v ilustrirani verziji prilagojena za mlajše bralce. Poleg drugih del Wang Huiqin v obliki dvojezičnih slikanic, ki so avtorska dela oz. plod neposrednega prevajanja, pa se je posredno v kitajščini predstavilo že mnogo slovenskih avtorjev otroške literature in ilustratorjev, med drugimi Anton Ingolič, Svetlana Makarovič, Fran Milčinski Ježek, Tone Seliškar, Lila Prap, Mojca Osojnik, Sanja Pregl, Helena Kraljič, Aksinja Kermauner, Manica Musil, Peter Svetina, Milan Dekleva, Cvetka Sokolov, Nina Mav Hrovat, Ida Mlakar, Tatjana Pregl, Bina Štampe Žmavc, Žiga Gombač, Maja Kastelic idr. Več že omenjenih avtorjev in njihovih del je Kitajsko-evropski mednarodni literarni festival (*Zhong Ou guoji wenxue jie* 中欧国际文学节, 2022) vključil med »10 najboljših slovenskih literarnih mojstrov in v kitajskem prevodu«, skupaj s priporočili za branje avtorjev, ki še nimajo v kitajščino prevedenih del (Alma Karlin, Gabriela Babnik idr.). Prevajanje slovenske literature v kitajski jezik je večkrat podprla tudi JAK. Po podatkih na spletni strani JAK so bili v letih 2009–2021 s prevajalsko subvencijo podprti (posredni) prevodi del Evalda Flisarja, Andreja Medveda, Daneta Zajca, Edvarda Kocbeka, Ide Mlakar in Bine Štampe Žmavc ter večkrat Aleša Štegra in Lile Prap.

3 Žanri, ki se prevajajo

Začetek kitajske literature predstavlja poezija – *Knjiga pesmi* (*Shijing* 诗经) – in tudi prvi stik s posrednimi prevodi v slovenščino se je začel skozi liriko, prevodi poezije neposredno iz kitajščine pa pokrivajo tako tradicionalno kot moderno in sodobno poezijo. Za razliko od kitajskih dram, romanov ali kratke proze, ki so že skozi zgodovino kljubovali okostenelemu knjižnemu jeziku in so bili tesno navezani na pogovorni jezik, je v poeziji vse do moderne dobe vladala klasična kitajščina s svojimi dodelanimi in zelo kompleksnimi oblikami. Šele moderna poezija v začetku 20. stoletja je našla načine, kako se iztrgati iz primeža tradicije in pot v svobodo izražanja v pogovornem jeziku onkraj tradicionalnih oblik. Nekaj poezije je našlo prostor v samostojnih zbirkah, kot so *Wang Wei, Kitajska meglena poezija, Sodobna kitajska poezija, Puščavnik, Bei*

Dao, Yang Lian, del pa se nahaja v okviru monografij ter v akademskem in literarnem revialnem tisku.

Prevodi kratke proze nekoliko bolj sistematično pokrijejo bolj ali manj celo 20. stoletje: prvi zbirki moderne kratke proze *Sužnjevo srce* so se pridružili še antologija sodobne kitajske kratke proze *Naj živi sto cvetov*, zbirka Lu Xunovih 鲁迅 del *Dnevnik nekega norca in druge zgodbe* in antologija moderne in sodobne kitajske in tajvanske kratke proze *Zgodbe iz Kitajske in s Tajvana*.

V slovenščino je prevedenih tudi nekaj sodobnih romanov, prvemu neposredno iz kitajščine prevedenemu romanu *Odvečna* je sledil roman *Rikša*, v zadnjih dveh desetletjih, ko so se kitajski avtorji znašli tudi med Nobelovimi nagradenci, pa so se jima pridružili še *Volčji totem*, *Binu*, *Živeti* idr. Kljub temu da ima kitajska literatura eno najdaljših literarnih tradicij na svetu in svoje specifičnosti v svetovni literaturi, pa je bila zunaj kroga strokovnjakov sinologov opažena šele takrat, ko si je prek dobrih prevodov utrla pot v zahodne jezike. Tako je leta 2000 Nobelova nagrada prvič šla v roke kitajskemu »disidentu« s francoskim državljanstvom Gao Xingjanu 高行健. V slovenščini lahko beremo posredni prevod njegove zbirke kratkih zgodb *Ribiška palica za starega očeta*, ki sta jo iz fr. prevedla Taja Kramberger in Drago B. Rotar. Leta 2012 pa je bil nagraden še Mo Yan 莫言, čigar uspeh in prepoznavnost v svetu sta v veliki meri zasluga prevajalca v angleški jezik, Howarda Goldblatta, ki je z avtorjevim privoljenjem dela pomagal prilagoditi za angleško govoreči svet v skladu z bralnimi navadami in estetiko ameriških bralcev (Hua 2021, 30). V slovenščini imamo neposredni prevod Mo Yanove kratke zgodbe »Zdravilo« (Kolšek in Stopar, 2006).

Kitajska dramatika ostaja v slovenskem jeziku še neprevedena. Klasična kitajska drama ima namreč svoje specifične značilnosti, ki vplivajo na uprizoritev, kot so navezanost na glasbo, vložki napevov in poezije, akrobatski vložki, posebna metrika ipd., še večji prevajalski zalogaj pa so tudi pogovorni in pokrajinsko zaznamovani ter arhaični jezik.

4 Pomembni avtorji in večkrat prevedena dela

Posebnost kitajske literature je obsežnost izvirnega gradiva – najpomembnejši in najbolj prevajani klasični kitajski pesniki, pesniki iz časa dinastije Tang (618–907), so tudi avtorji izjemno obsežnih opusov: Li Baiju 李白 je pripisanih okoli 1000 pesmi, Wang Weiju 王维 okoli 400 pesmi, Bai Juyjev 白居易 čez 2800 pesmi, Du Fujun 杜甫 čez 1400 pesmi; Su Shi 苏轼 iz časa dinastije Song (960–1279) je zapustil 2700 pesmi itd. Tako tudi v drugih tujih jezikih redko srečamo prevode celotnih opusov, ampak zbirke vedno obstajajo zgolj kot izbori pesmi. Kljub majhni količini v slovenščino prevedene literature pa je vseeno nekaj del, ki so bila posredno ali neposredno prevedena v slovenščino dvakrat ali celo večkrat. Več ponovnih prevodov je najti v liriki, in sicer že pri Gradniku, ki je pilil in popravljaj svoje prevode (Stanovnik 2001, 578), nekaj pesmi, ki jih je najti

v *Kitajski liriki*, pa je pozneje neposredno prevedla Maja Lavrač (Wang Wei, Li Bai, Du Fu). Posebnost je zelo slavna, že kar ponarodela Li Baijeva domotožna pesem »*Ye si* 夜思«, ki jo zna zrecitirati tudi vsak tujec, ki se je učil kitajščine – to je poslovenilo več ljubiteljev kitajske lirike: pri Gradniku najdemo dve verziji »Noč v tujini« (1928 in 1958), pri Lavrač »Tiha je noč« (Lavrač 2018, 69), pri Rošker »Globina večera« (Rošker 2014, 59), še en posredni prevod »Tihe nočne misli« pa je prispeval tudi Iztok Osojnik (Grafenauer 1998, 393). Gradnikov opus kitajske lirike je precej obsežen, žal pa je zaradi neurejenih in nepravilnih transkripcij imen pesnikov ter nezvestih prevodov naslovov pogosto težko pesem povezati s poznejšimi neposrednimi prevodi, predvsem pa z izvirniki. Ravno zaradi težavnosti ugotavljanja, za katere pesnike gre in ob obsežnih opusih pesnikov nasploh se resna študija o tem, koliko je v *Kitajski liriki* pristnega in koliko je ob prepesnitvi vnesel Gradnik, zdi neizvedljiva.

Prevodi istih del se ponavljajo tudi pri kratki prozi očeta moderne kitajske literature Lu Xuna 鲁迅. Posrednemu prevodu iz angleškega in ruskega prevoda zbirke kratkih zgodb Mire Mihelič *Resnična zgodba o A Kjuju* (1957) je sledila razširjena zbirka z nekaterimi istimi deli v posrednem prevodu Janeza Staniča, ki je v svoj izbor, poimenovan po isti kratki zgodbi *Resnična zgodba o Ah Qju* (1980), vključil tudi nekaj poezije iz Lu Xunove zbirke *Divje trave*. Novele pa so iz izvirnika znova prevedli sinologi in jih zbrali v knjigi *Dnevnik nekega norca in druge zgodbe* (2008).

Več literarnih del enega avtorja je najti predvsem v prevodih poezije, kjer so nekateri pesniki zastopani s samostojnimi zbirkami, npr. Wang Wei, Bei Dao, Yang Lian, sicer pa imajo prevedenih več pesmi (nekateri tudi izpod rok različnih prevajalcev) še Du Fu, Wen Yiduo 闻一多, Su Shi, Bai Juyi, Li Shangyin 李商隐, Zhang Jiuling 张九龄, Meng Haoran 孟浩然 idr. Med posrednimi prevodi je treba omeniti tudi Gradnikovo zbirko poezije Li Baia (*Li Tai-po*), *Pesmi Mao Zedonga* 毛泽东, ki jo je skupaj s študijo pripravil Vitomil Zupan, ter posredne prevode poezije Han Shana 寒山, ki jih je skupaj s študijo pripravil Osojnik (2000). Med proznimi avtorji pa so z več neposredno prevedenimi deli zastopani dva glavna predstavnika moderne kitajske literature Lu Xun in Lao She 老舍 ter dva izmed glavnih sodobnih, kontroverznih in slogovno težko opredeljivih pripovednikov Su Tong 苏童 in Yu Hua 余华.

Tudi med redkimi prevodi slovenske literature v kitajščino najdemo tako ponovne prevode istega dela (npr. »Sonetni venec«, *Jurij Kozjak*) kot prevode več del istega avtorja (Cankar, Prešeren, Kosovel idr.).

5 Pomembni prevajalci

5.1 Prevajalci posrednih prevodov

Kljub temu da lahko kitajsko literaturo prebiramo v neposrednih prevodih, pa prevodi prevodov nikakor niso brez vrednosti. Nekaj takih del ohranja posebno mesto v sklopu prevedene kitajske literature. Gradnik je s svojimi prepesnitvami in močnim osebnim slogom, ki pusti v pesmi izvirno zgolj idejo, pesniško snov (Pogačnik 1958, 467), navdušil slovenske bralce. Četudi se je sam zavedal, da je že najboljši neposredni prevod zgolj »kakor narobe obrnjen brokat: posamezne niti so sicer vse tu, manjka pa lepota barve in črteža«, je uspel s svojim »presajenimi cvetovi« vzbuditi slutnjo o lepotah s kitajske zemlje (Gradnik 1928). Kljub kritikam glede antološkosti njegova zbirka pokriva pregled od začetkov do 1940, četudi je razvoj kitajske lirike skozi dve tisočletji in pol v prevodu nerazviden. Pomembnost tega dela in poskus umestitve v svetovno literaturo se kaže tudi v poglobljenih študijah, ki so spremljale različne izdaje (avtorjev uvod 1928, Branko Rudolf 1951 in Bratko Kreft 1958). Pripomniti velja tudi, da so pri pripravi antologije svetovne poezije *Orfejev spev* kar štirje pesniki v svojo izbiro desetih pesmi vključili eno Li Baijevo pesem: I. Minatti »Počitek na gori«, D. Zajc »Zdravico o tugi«, Miroslav Košuta že omenjeno »Noč v tujini«, isto pesem pa v lastnem prevodu »Tihe nočne misli« tudi I. Osojnik (Grafenauer 1998).

Pomemben pečat so pustili tudi priznani posredni prevajalci, ki so delno prevedli štiri klasične kitajske romane, ki zaradi svojega izjemnega obsega tudi v večini drugih jezikov niso nikoli zaživeli v celoti. Ker imajo kitajski klasični romani po 100 in več poglavij, so jih prevajalci v tuje jezike pogosto močno okrnili. Slovenski prevajalci so jih običajno prevajali iz nemščine, za te prevode pa je znano, da so bolj ko ne zgolj povzetki. Ali pa so v prevodu zaživela le izsekana poglavja iz celotnega dela – primer tega je npr. angleški prevod *Potovanja na zahod* Arthurja Waleya (*Monkey*), ki je podlaga tudi slovenskemu prevodu (Wu 1988, 371–372). Teh zahtevnih prevodov so se lotili izkušeni in uveljavljeni prevajalci: Ivan Skušek, Branko Gradišnik in Silvester Škerl.

Delni prevodi štirih temeljnih romanov iz obdobja dinastij Ming in Qing *Lepe gospe z bogatega dvora*, *Razbojniki z močvirja Ljanšan*, *Potovanje na zahod* in *Sanje v rdeči sobi* tako predstavljajo izjemen podvig v prevajanju in v okrnjeni obliki prinašajo nek okus, kaj je bil tradicionalni kitajski roman. Prizadevanja za upoštevanje vseh ravni besedila (fonetičnega, gramatičnega, semantičnega in kontekstualnega), upoštevanje celostnosti umetnine in podobna načela prevajanja romanov (Stanovnik 2001, 589) pa so pri rokovanju s kitajskimi romani običajno popolnoma potisnjena v ozadje. Obsežnost dela je tudi pri sodobnih kitajskih romanih še vedno velik prevajalski zalogaj, zaradi česar si založniki pogosto prizadevajo za skrajšanje del, prevajalci pa si pomagajo s posrednimi prevodi.

5.2 Prevajalci neposrednih prevodov

Prevajalci literature iz kitajskega jezika so z večletnim študijem pridobili širše poznavanje kitajske kulture, večinoma pa ne izbirajo med žanri.

Jana S. Rošker, ki je tudi sicer zaslužna za odprtje Oddelka za azijske študije, je poskrbela za prvi neposredno preveden Han Zhenbojev roman *Odvečna* in Lao Shejev roman *Rikša*. Skupaj s sodelavci je poskrbela za strokovne prevode Lu Xunove kratke proze (*Dnevnik nekega norca in druge zgodbe*), v drobni zbirki prevodov nekaj primerov klasične kitajske poezije *Puščavnik*, ki ji je dodala glasbeno podlago, pa se je spoprijela tudi s prevajalskimi problemi, ki jih prinaša zelo drugačna poetika. Na področju prevajanja poezije je nezanemarljiv prispevek Maje Lavrač, strokovnjakinje za kitajsko literaturo, ki se je poglobila v bisere kitajske poezije iz dinastije Tang, predvsem v opus Wang Weijsa, kot prva pa je prevajalski stroki in študentom predstavila prevajalske probleme ter bila mentorica prevajalskemu podmladku. Svoje prevode poezije je pogosto vtkala v znanstvene študije, kot sta *Svet v kaplji rose* in *Onkraj belih oblakov*, kjer je podrobneje predstavila več aspektov tradicionalne kitajske poetike. Prevajalsko delo pa je začela z zbirkami pravljic in moderno kratko prozo (*Sužnjevo srce*).

Delo svojih profesorice je nadaljeval novi rod sinologov, ki se je prav tako več let izobraževal doma, na Kitajskem ter Tajvanu. Andrej Stopar je poskrbel predvsem za prevode proze, lotil se je sodobnih romanov, v svetu odmevnemu Jiang Rongovem 姜戎 romanu *Volčji totem* sta sledila še Su Tongov *Binu* in Cao Wenxuanov mladinski roman *Sončnica in Bron*. Neposrednega prevajanja romana se je lotila tudi Natalija Toplišek, in sicer je prevedla Yu Huajev *Živet*, sodelovala pa je tudi pri prevajanju slovenskih otroških del v kitajščino.

Stopar je v sodelovanju s Katjo Kolšek pripravil antologijo kratke proze *Naj cveti sto cvetov*, nekaj prevodov kratke proze pa sta objavila tudi v literarnih revijah. Moči sta združila tudi na področju poezije pri pesniški zbirki *Yang Lian* in sodelovala pri antologijah *Kitajska meglena poezija* in *Sodobna kitajska poezija*, ki ju je sicer slovenskim bralcem predstavila Špela Oberstar, del prevodov in študijo pa je prispevala tudi Helena Motoh. Katja Kolšek je poskrbela za prevode kitajske poezije najsodobnejših avtorjev, ki so se udeleževali festivalov Vilenica in Dnevi vina in poezije (Bei Dao, Yang Lian, Ouyang Jianghe, Zhao Si), Wang Yinove prevode za festival pa je pripravila Mojca Pretnar, ki je objavila tudi nekaj prevodov klasične in moderne poezije (Su Shi, Wen Yiduo) največkrat v sklopu znanstvenih raziskav, na področju prevodov kratke proze pa je z antologijo *Zgodbe iz Kitajske in s Tajvana* v kontekst kitajske literature vključila tudi tajvansko literaturo, ki je pisana v kitajskem jeziku, a pogosto izločena iz vseh debat. Da tajvanska literatura ni ostala pozabljena, je poskrbela Katja Kraigher s prevodom tajvanskega romana *Poslovilna pisma z Montmartra*.

Število neposrednih prevodov je v porastu, kakšen primer neposrednega prevoda predvsem poezije pa bi lahko našli v znanstvenih razpravah (npr. razprava Jana Vrhovskega iz

2015 vsebuje prevode Su Shijeve, Bai Juyijeve in Liu Zongyanove poezije), monografijah (Lavrač 1999 in 2018) ali drugih strokovnih publikacijah (Rošker 1992).

6 Prevodoslovne obravnave

Da je prevajanje kitajske literature trd oreh, saj slovenski prevod ne more posneti grafičnih posebnosti, ritma, rime, tonalnih kadenc in strnjenosti (Pogačnik 1958, 465), so se zavedali že posredni prevajalci in drugi strokovnjaki, kar je razvidno iz opazk v sicer redkih študijah ob izdajanju posrednih prevodov. Osnovno pojasnjevanje tako okoliščin kitajske literature kot strukture jezika in pisave v poeziji (Gradnik 1958) kot tudi simbolnih podob in različnih tipov poezije (Mao 1975) ter zgodovinskih aspektov poetike (Gradnik 1951), četudi povzeto po tujih prevodih in z nekaterimi napakami in pomanjkljivostmi, se zdi nujni spremljevalec vseh zgodnejših izdaj posredno prevedene poezije, v prozi pa tudi pojasnjevanje izbire tujih prevodov, ki so podlaga za slovenski prevod (Lu 1980).

Kratke prevajalske opazke znotraj študij so stalnica tudi v neposrednih prevodih, kot da prevajalci želijo opozoriti na zagato, na zev, ki je tudi neposredni prevod ne more zakrpati. Zato pogosto utemeljujejo izbiro med zvestobo izvirniku ali poetičnostjo, izvirno obliko ali naravnim ritmom v prevodnem jeziku ipd.

Prevajalske zagate posebej pri prevajanju tradicionalne poezije je iz izkušenj natančneje razložila Maja Lavrač (Lavrač 1996, 13–23). V prispevku je pojasnila asociativnost in večpomenskost pismenk, ki v enozložni in kratki klasični poeziji še posebej prideta do izraza, obenem pa razložila, kako rokovati s slovarji ter kako razbrati ustrezne pomene. Opozorila je na elemente, ki se v prevodu izgubijo (rima, oblika, metrum), ter utemeljila lastno pot prepesnjevanja, kjer opušča obliko, rimo, ločila. Poudarila je tudi idejo kitajske estetike, da je globino pesmi mogoče doumeti zgolj s poznavanjem ozadja avtorja in simbolov. Še bolj poglobljeno se dileme glede prevajalske zvestobe loti v spremni besedi k prevodu *Wang Wei* (Wang 1997, 183–188).

Medtem ko Lavrač pri prevajanju poezije daje prednost poetičnosti in ne zvestobi (Wang 1997, 183–188), si Rošker v svojem skromnem izboru sedmih pesmi zada cilj prevesti poezijo v okviru evropskih shem z upoštevanjem strogih in zapletenih tradicionalnih kitajskih metričnih načel. Opozori na elemente, ki se v prevodu izgubijo zaradi vizualne narave kitajske pisave, ki prinaša konotacije, ki jih fonetične pisave nimajo (Rošker 2014, 7–13). Gre za to, da v nekaterih kategorijah kitajskih pismenk posamezni elementi pismenke nastopajo kot pomenski elementi, ki prispevajo k celostnemu pomenu pismenke in razkrivajo kulturne ali čustvene elemente, način mišljenja ipd. Taka je npr. pismenka *yi* 意 z osnovnimi pomeni »misel«, »ideja«, »pomen«, »želja« idr., ki vzniknejo iz asociativne povezave pismenk *yin* 音, ki pomeni »zvok«, in *xin* 心, ki pomeni »srce«. V prevodu se vse te asociacije izgubijo.

Tudi Pretnar v poskusih ohranjanja zunanje oblike, rime in kar največje mere vsebinske zvestobe, ugotavlja, da v prevodu niso mogoče niti določene preproste ponovitve, na primer ko pesnik namesto zgolj rime uporablja iste besede na koncu rimanih verzov tematsko povezanih pesmi, še posebej pa prevodu spodleti pri specifičnih tipih poezije, kot je palindromska pesem (Pretnar 2015, 152, 155).

Prevajanje proznih oblik prinaša nekoliko manj dilem, a so prevajalci vseeno kot problem pogosto izpostavili večpomenskost kitajskih pismenk in samo strukturo jezika (Toplišek v Yu 2016, 153). Tudi Mitja Saje se dotakne problemov, s katerimi so se spoprijemali prevajalci obsežnih romanov, rešitev v zvezi s prevajanjem naslovov, imen ipd. (Wu 1988, 371–375).

Nekaj tem s področja prevodoslovja je bilo torej nakazanih, v glavnem pa je, kar se tiče prevajanja iz kitajščine, to polje skorajda neobdelano.

7 Zaključek

Prevajanje iz kitajščine je še vedno v relativno začetni fazi, prevodi so bolj ko ne naključne priložnosti brez sistematične usmeritve. Neposredne prevode predvsem zaradi narave jezika, ki oteži in podaljša prevajalsko delo, še vedno pogosto preglasijo posredni prevodi. Velik del prvih prevodov je nastal zgolj zaradi prevajalčevega zanimanja za avtorja, delo ali v okviru raziskav, pozneje pa so ob vse večji pozornosti za kitajsko literaturo v svetu več zanimanja za prevode pokazali tudi slovenski založniki in strokovnjaki za literaturo. V vse bolj pestri medkulturni izmenjavi in širjenju nabora neposrednih prevajalcev je pričakovati tudi na področju kitajske literature vse več izmenjav v obliki prevodov. Medtem ko je polje prevajanja že zorano in je obrodilo nekaj sadov, pa se polje prevodoslovja šele orje.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z japonščino

Bibliografija

- Diao, Šaohua. 1988. »France Prešeren na Kitajskem.« V *Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev – 13*, uredili Irena Trenc-Frelj, Frane Jerman in Janko Moder, 97–99. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gradnik, Anton. 1928. *Kitajska lirika*. Ljubljana: Založba Jug.
- Gradnik, Anton. 1951. *Kitajska lirika*. Maribor: Obzorja.
- Gradnik, Anton. 1958. *Kitajska lirika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Grafenauer, Niko. 1998. *Orfejev spev: antologija svetovne poezije v izboru slovenskih pesnikov*. Ljubljana: Nova revija.
- Hua, Jing. 2021. »Translated Literature Field & Translator's Habitus: Promotion of Mo Yan's Novels in the Context of World Literature.« *International Journal of Comparative Literature & Translation Studies* 9, št. 4: 28–37.
- Javna agencija za knjigo Republike Slovenije. b. d. »Javni razpis za izbor kulturnih projektov na področju prevodov v tuje jezike 2009–2021«. Dostop 31. 07. 2022. <https://www.jakrs.si/javni-razpisi-in-pozivi/razpisi-in-pozivi>.
- Kitajsko-evropski mednarodni literarni festival (*Zhong Ou guoji wenxue jie* 中欧国际文学节). »10 najboljših slovenskih literarnih mojstrov in kitajskem prevodu«. Zadnjič posodobljeno 31. 1. 2022. Dostop 31. 07. 2022. https://mp.weixin.qq.com/s?__biz=MzU1MDQ0MjIxNA==&mid=2247498267&idx=1&sn=0055dcd-030d687a4006565fea6a462bc&chksm=fba23f92ccd5b6840c756f101e99aedbe827873205a-89e21f7d08dadcaa17c3be3ccf7c016#rd.
- Kolšek, Katja in Andrej Stopar. 2006. *Naj cveti sto cvetov: sodobna kitajska kratka proza*. Maribor: Litera.
- Komelj, Bogo. 1960. »Jurij Kozjak v kitajščini.« *Dolenjski list*, 4. februar 1960.
- Lao, She. 1994. *Rikša*, prevedla Jana S. Rošker. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lavrač, Maja. 1996. »Kako ujeti trenutek večnosti in ga iz pismenk preliti v črke.« V *Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev – 20*, uredila Majda Stanovnik, 13–23. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Lavrač, Maja. 1999. *Onkraj belih oblakov: daoistična in budistična simbolika v poeziji kitajskega pesnika Wang Weija*. Maribor: Obzorja.
- Lavrač, Maja. 2018. *Svet v kaplji rose*. Maribor: Aristej.
- Levstik, Fran. 1967. *Martin Krpan*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Lu, Xun. 1980. *Resnična zgodba o Ah Qju: izbrane novele*, prevedla Janez Stanič in Slavko Rupel. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mao, Zedong. 1975. *Pesmi*, prevedel Vitomil Zupan. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Osojnik, Iztok. 2000. »Mrzla gora« in »Puščavnik z gore Han Shan.« *Poligrafi: revija za religio-logijo, mitologijo in filozofijo* 5, št. 17–18: 231–257.
- Pogačnik, Jože. 1958. »Srečanje s kitajsko poezijo.« *Naši razgledi*, št. 19: 464–467.

- Prešeren, France 弗朗西 普列舍伦. b. d. *Shisi hang shi de huahuan* 十四行诗的花环, prevedla Li Miao 李淼 in Zhou Shuiyu 周水瑜. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba.
- Pretnar, Mojca. 2015. »Su Shi in razcvet tem v poeziji ci - na primeru pesmi na melodijo 'Mesečina na Zahodni reki'.« *European Jesuits in China: the importance of the Jesuits for the cultural and scientific development of European and Chinese society* 19, št. 2: 141–161.
- Rošker, Jana S. 1992. *Zmajeve hiša: oris kitajske kulture in civilizacije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Rošker, Jana S. 2014. *Puščavnik*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Stanovnik, Majda. 2001. »Prevodna književnost.« V *Slovenska književnost III*, uredil Jože Pogačnik, 573–595. Ljubljana: DZS.
- Vrhovski, Jan. 2015. »Budistična ikonografija in simbolizem chana v Su Shijevi pesmi 'Sliki Wang Wei in Wu Daozija'.« *European Jesuits in China: the importance of the Jesuits for the cultural and scientific development of European and Chinese society* 19, št. 2: 163–196.
- Wang, Wei. 1997. *Wang Wei*, prevedla Maja Lavrač. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Wu, Chengen. 1988. *Potovanje na zahod*, prevedel Branko Gradišnik. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Yu, Hua. 2016. *Živeti*, prevedla Natalija Toplišek. Ljubljana: Cankarjeva založba.

POVZETEK

Sprehod skozi kratko zgodovino literarnega prevajanja iz kitajščine v slovenščino in obratno osvetli obojestransko zanimanje, ki se je začelo z medkulturno izmenjavo prek posrednih prevodov, z možnostmi učenja daljnega jezika pa se daljni kulturi spoznavata tudi prek neposrednega prevajanja. Obe kulturi sta si že izmenjali nekaj temeljnih klasičnih literarnih biserov, vse bolj živahne pa so izmenjave med sodobnimi literati. Med žanri prevladujejo lirika, kratka proza in romani. Kljub majhnemu naboru prevodov pa so bila na obeh straneh nekatera dela prevedena tudi dvakrat ali celo večkrat. Že posrednega prevajanja kitajske literature v slovenščino so se lotevali izkušeni prevajalci, neposrednih prevodov pa se lotevajo večinoma strokovnjaki, ki so v daljni kulturi preživeli dlje časa. Medtem ko je prevajanje že obrodilo nekaj sadov, pa so prevodoslovne študije še zelo omejene in jih večinoma zamenjujejo kratke opazke v spremnih študijah, s katerimi prevajalci želijo opozoriti na težavnost prevodov zaradi vrzeli med jezikoma, predvsem zaradi vizualne narave kitajskega jezika, ritma, rime, tonalnih komponent ipd. Tako v prevajanju kot na področju prevodoslovnih študij pa se nakazuje nadaljnji razvoj.

ABSTRACT

A walk through the short history of literary translation from Chinese into Slovene and vice versa highlights the mutual interest that began with intercultural exchanges through indirect translations, and with the possibility of learning a distant language two distant cultures are also introduced to each other through direct translation. Both cultures have already exchanged some fundamental classical literary works, and exchanges between contemporary writers are increasingly lively. Lyric poetry, short fiction, and novels dominate the genres. Despite the small number of translations, some works have been translated twice or even more times on both sides. While the indirect translation of Chinese literature into Slovene has already been undertaken by experienced translators, direct translations are mostly undertaken by experts who have spent a longer period inside the foreign culture. While translation has borne some fruit, translation studies are still very limited and are mostly replaced by brief observations in accompanying studies, which translators use to point out the difficulty of translation due to the gaps between the two languages, especially the visual nature of the Chinese language, rhythm, rhyme, tonal components, etc. However, there are signs of further developments in both translation and translation studies in this context.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z MADŽARŠČINO

Judit Zágorec-Csuka

1 Uvod

Iz slovensko-madžarskih in madžarsko-slovenskih literarnih stikov je razvidno, da sta imela oba jezika, obe kulturi in literaturi ter oba naroda v prejšnjih stoletjih po naselitvi v Karpatskem bazenu stične točke ne glede na različno kulturnozgodovinsko dediščino. Najlepše trenutke srečevanj obeh kultur pa morda najbolje predstavljajo literarna dela, ki sta jih obe kulturi sprejeli, se jih oprijeli in jih posredovali druga drugi. V drugo kulturno okolje so literarni prevodi posredovali zgodovinske junake, dogodke in izkušnje ter tako ustvarili niti, ki povezujejo naroda in kulturi. Ta proces pa je vedno potekal pod vplivom duha in okusa časa.

2 Zgodovina prevodnih tokov

2.1 Madžarska literatura v slovenskem jeziku

2.1.1 Devetnajsto stoletje

Sredi 19. stoletja je evangeličanski duhovnik Janoš Kardoš (madž. Kardos János, 1801–1873) prevedel nekatera dela madžarskih avtorjev 19. stoletja, npr. pesnikov Sándorja Petőfija (1823–1849), Sándorja Kisfaludyja (1772–1844), Jánosa Aranyja (1817–1882), Mihályja Tompa (1819–1868), Mihályja Vörösmarthyja (1800–1855), Jánosa Vajda (1827–1897) ter pisateljev Pála Gyulaija (1826–1909) in Józsefa Eötvösa (1813–1871). Njegova najbolj znana prevoda sta bili epski pesnitvi *Toldi* in *Toldijev večer* velikega madžarskega pesnika in pisatelja Jánosa Aranyja, ki ju je prevedel v prekmurski

knjižni jezik, pri tem pa sam ustvaril primerno besedišče za ta zahtevni prevod. Kardoš je bil priznana osebnost v svojem prostoru, posebej ga je treba izpostaviti kot enega od soustvarjalcev prekmurskega knjižnega jezika. Imre Augustič (madž. Augustich Imre, 1837–1879), pesnik, prevajalec, novinar, urednik in založnik časopisa *Prijátel*, ki je izhajal v slovenskem oz. prekmurskem jeziku, je tudi prevajal madžarsko leposlovje 19. stoletja, npr. dela Móra Jókaija (1825–1904), Józsefa Eötvösa, Zsigmonda Keményja (1814–1875), Pála Gyulaija. Franc Ivanocy (madž. Ivanóczy Ferenc, 1857–1913), narodni buditelj, dekan Rimskotoliške Cerkve in šolski nadzornik, je prevajal prozo Móra Jókaija in poezijo Sándorja Petőfija.

Med prevedenimi avtorji 19. stoletja sta bila najbolj priznana pisatelj Mór Jókai (1825–1904) in pesnik Sándor Petőfi (1823–1849). Recepcijo in interpretacijo Jókaijevih romanov določa soobstoj realističnega in romantičnega sloga, najbolj presenetljiva značilnost njegove umetnosti pa je pripovedovanje zgodbe, ki vsebuje množico nepričakovanih preobratov. Sándor Petőfi je bil revolucionar in narodni heroj ter ena najbolj znanih in vidnih osebnosti madžarske poezije 19. stoletja. V svojem kratkem življenju je napisal skoraj tisoč pesmi v madžarščini, bolj pomembne pa so bile prevedene v številne jezike.

2.1.2 Obdobje med vojnama

Na začetku 20. stoletja je madžarsko literaturo v prekmurski knjižni jezik prevajal tudi književnik in učitelj Janoš Flisar (madž. Flisár János, 1856–1947), ki se je loteval del že omenjenih Jánosa Aranyja, Sándorja Petőfija, Móra Jókaija in pisatelja Kálmána Mikszátha (1847–1910).

V tem obdobju je med prevedeno literaturo največ zanimanja vzbudil prevod drame Imreja Madácha (1825–1864) *Tragedija človeka* v prevodu Tineta Debeljaka in Vilka Novaka, ki sta leta 1940 za prevod prejela nagrado madžarskega PEN kluba.

2.1.3 Obdobje socializma

V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je literarni zgodovinar Štefan Barbarič (1920–1988) v slovenščino prevedel dela socialno usmerjenega pesnika in pisatelja Gyule Illyésa (1902–1983), enega najbolj znanih in slogovno raznovrstnih madžarskih avtorjev Ferenc Molnárja (1878–1952) ter realista Zsigmonda Móricza (1879–1942).

V sedemdesetih letih so bila v slovenščino prevedena dela že omenjenih Jókaija, Petőfija in Móricza, poleg njih pa še dela pisateljev Emila Kolozsvárja Grandpierja (1907–1992), Györgyja Kardosa (1918–1985), Jánosa Székelyja (1929–1992), Lajosa Zilahyja (1891–1974), Géze Gárdonyija (1863–1922), Ákosa Kertésza (1932), sicer tudi dramatika in scenarista, Menyhérta Lakatosa (1926–2007) in enega največjih

madžarskih pesnikov 20. stoletja Endreja Adyja (1877–1919). V tem času sta literarni zgodovinar István Palkó (1913–2008) in prevajalka Orsolya Gállos (1946) objavila študije, v katerih sta slovenske bralce informirala o madžarski poeziji in o madžarski književnosti nasploh (Palkó 1972; Gállos 1974).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so po zaslugi prevajalcev in prevajalk bralci spoznali dela sodobnih pesnikov Miklósa Radnóti (1909–1944), Sándorja Weörösa (1913–1989) in pisateljev Nándorja Giona (1941–2002), Ferenc Móra (1879–1934), Endreja Illésa (1902–1986), Anne Jókai (1932–2017) ter Györgya Konráda (1933–2019), izšli pa so tudi prevodi že znanih Jókaija, Adyja, Kardosa in Gárdonyja. Po mnenju Istvana Lukácsa (1991, 79) sta pomembna prevoda tega obdobja pesniški zbirki *Pesmi* (1980) Endreja Adyja in *Boben in ples* (1984) Sándorja Weörösa v prevodu Jožeta Hradila in Kajetana Koviča. V tem času se je po zaslugi mednarodnega literarnega festivala Vilenica povečalo število prevodov sodobne madžarske književnosti (Rudaš 2013b, 3).

2.1.4 Obdobje po osamosvojitvi

V devetdesetih letih in v novem tisočletju so prevajalci Marjanca Mihelič, Jože Hradil in Gabriella Gaál, ki sodijo med najpomembnejše, poleg njih pa še Mladen Pavičić, Jože Smej, Judita Treiber, Stela Munk in Zsolt Lukács poskrbeli za več knjižnih prevodov del sodobnih madžarskih književnikov, kot so npr. pisatelji (nekateri so tudi pesniki) Sándor Márai (1900–1989), Peter Esterházy (1950–2016), Nobelov nagrajenec Imre Kertész (1929–2016), filozof Béla Hamvas (1897–1968), Antal Szerb (1901–1945) in pesnik Ottó Tolnai (1940), medtem ko so drugi avtorji, npr. Dezső Kosztolányi (1885–1936), Lajos Harsányi (1883–1959), László Darvasi (1962), Agáta Gordon (1963), György Dragomán (1973), Krisztián Grecsó (1976), zastopani s posameznimi knjižnimi prevodi.

V okviru mednarodnega literarnega festivala Vilenica so bili prejemniki prestižne nagrade vilenica tudi madžarski avtorji Peter Esterházy, Peter Nádas (1942) in László Krasznahorkai (1945), medtem ko so Lajos Grendel (1948–2018), Endre Kukorelly (1951), István Vörös (1964) in Pál Závoda (1954) prejeli kristal vilenica. Péter Esterházy je pisatelj, esejist in dramatik, ki sodi v sam vrh madžarske in evropske književnosti. Za svoje delo je prejel številne literarne nagrade, med njimi tudi Kossuthovo nagrado, najpomembnejšo madžarsko nagrado za dosežke na področju znanosti, umetnosti in literature. Esterházy je avtor več kot 34 del, ki so jih doslej prevedli v petindvajset jezikov; slovenski prevodi so začeli izhajati po vileniški nagradi (1988) in obsegajo romane *Pomožni glagoli srca* (1989) v prevodu Jožeta Hradila, *Hrabalova knjiga* (1994) v prevodu Marjanca Mihelič, *Ženska* (2011) v prevodu Gabrielle Gaál in *Harmonia caelestis* (2013), ki ga je prevedel Mladen Pavičić.

Péter Nádas je eden najuglednejših sodobnih madžarskih pisateljev in esejistov, dobitnik številnih tujih in domačih nagrad, prejemnik Kossuthove nagrade za

življenjsko delo. Njegova dela so prevedena v številne tuje jezike, v slovenščino so prevedene njegove kratke zgodbe z naslovom *Lastna smrt* (2008) ter romana *Konec družinskega romana* (1999) in *Vzporedne zgodbe* (2018), ki sta jih prevedla Jože Hradil in Marjanca Mihelič. Endre Kukorelly je pisatelj, pesnik, novinar in kritik, nagrajen z ugledno literarno nagrado Józsefa Attile. Leta 1998 je v slovenskem prevodu Gabriele Zver izšel njegov roman *Obrežje spomina*.

Lajos Grendel je s Kossuthovo nagrado nagrajeni madžarski pisatelj, kritik in univerzitetni profesor na Slovaškem. István Vörös, pesnik, pisatelj, kritik, esejist, literarni zgodovinar, ki je za svojo ustvarjalnost prejel literarno nagrado Józsefa Attile, je tudi predstojnik Oddelka za zahodnoslovanske jezike na Katoliški univerzi Petra Pázmányja v Budimpešti. Njegove pesmi so leta 2018 izšle v antologiji madžarske poezije *Ki zmeraj lepše siješ*. Pál Závoda je urednik in sociolog slovaškega porekla, ki je bil za svoja dela nagrajen tako s Kossuthovo nagrado kot z nagrado Józsefa Attile.

Manj je prevedenih madžarskih dramskih del: *Uspavanko* Lászla Fodorja je prevedel M. P., medtem ko je Jože Hradil poskrbel za prevode del *Totovi* (1970), *Mačja igra* (1974) Istvána Örkénya in *Liliom* (1976) Ferenc Molnárja; omenjena dela so bila tudi uprizorjena na slovenskih odrih.

V 20. stoletju so slovenske prevode madžarske literature izdajale Pomurska založba, Cankarjeva založba ter založbi Wieser in Obzorja; v 21. stoletju pa so prevodi leposlovja izhajali pri Študentski založbi, Cankarjevi založbi ter založbah Apokalipsa, ŠKUC, Didakta, Beletrina, Franc-Franc in Kmečki glas.

2.2 Slovenska literatura v madžarskem jeziku

Madžarske prevode slovenske literature so v 20. stoletju začeli izdajati večinoma v madžarskem časopisu *Népújság*, ki je od leta 1926 izhajal v Murski Soboti, pozneje v Lendavi, in v reviji *Nyugat* v Budimpešti. V prvi polovici 20. stoletja je poleg tega treba omeniti tudi prevode romanov Ivana Cankarja, ki so bili objavljeni v Budimpešti: leta 1937 sta v madžarščini izšla roman *Jernej szolgalegény és az ő igazsága* [Hlapec Jernej in njegova pravica] in *Mihaszna Marko és Mátyás király* [Potepuh Marko in kralj Matjaž], leta 1941 pa še prevod romana *Na klancu* z naslovom *A szegénysoron* [V vrsti ubogih].

Po letu 1945, predvsem pa po informbirojevskem sporu leta 1948, so se politični odnosi med Madžarsko in Jugoslavijo spremenili, kar se je poznalo tudi v manjšem številu prevodnih stikov med državama. Madžarski prevodi slovenskega leposlovja so tako izhajali v vojvodinskih literarnih revijah, ki jih je izdajala madžarska manjšina za svoje vojvodinske bralce, a so revije brali tudi predstavniki madžarske narodnosti v Prekmurju. Leta 1956 je Zoltán Csuka na Madžarskem prevedel Cankarjeve drame *Kralj na Betajnovi*, *Hlapci* in *Za narodov blagor*, a prevodi zaradi revolucionarnih razmer na Madžarskem niso izšli v knjižni obliki.

V času od šestdesetih do konca osemdesetih let so bila v madžarščino prevedena dela Bena Zupančiča, Toneta Seliškarja, Otona Župančiča, Ele Peroci, Ivana Cankarja, Ivana Potrča, Miška Kranjca, Alojza Rebule, Mire Mihelič, Prežihovega Voranca, Franceta Prešerna, Cirila Zlobca, Cirila Kosmača, Franceta Bevka, Pavleta Rožine, Ivana Bratka, Mateja Bora, Dragotina Ketteja, Josipa Murna Aleksandrova itd. V šestdesetih letih je prevedeno literaturo izdajala vojvodinska založba Fórum, od sedemdesetih let dalje pa sta se temu kulturnoposredniškemu delu pridružili še založba Európa v Budimpešti ter Pomurska založba v Murski Soboti.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja in v novem tisočletju so se družbenopolitične razmere v Sloveniji in na Madžarskem spremenile, kar je prineslo tudi spremembo razmer na področju založništva. Ne glede na to pa so madžarski bralci lahko v prevodu brali dela Draga Jančarja, Ferija Lainščka, Andreja Blatnika, Aleša Debeljaka, Tomaža Šalamuna, Franceta Prešerna, Janka Messnerja, Borisa A. Novaka, Borisa Pahorja, Kajetana Koviča, Svetlane Makarovič, Milana Jesiha itd. Leta 2009 je bila v okviru 8. Festivala sodobne drame v Budimpešti uprizorjena tudi sodobna drama Simone Semenič *5fantkov.si* v madžarskem prevodu. Prevedeno sodobno slovensko literaturo v 21. stoletju izdaja več založb na Madžarskem: Magvető, Jelenkor, JAK, L'Harmattan, Universitas Szeged Kiadó, Európa, Napkút, Czupi Kiadó, Ráció, ProPannónia, GeniaNET, Bábel itn.; pri posredovanju prevodov pa sodelujejo tudi madžarske literarne revije: *Pannon Tükör*, *Nagy világ*, *Polisz*, *Híd*, *Napút*, *Parnasszus*, *Üzenet*, *Ezredvég*, *Korunk*, *Muravidék*, *Magyar Napló*, *Helikon*, *Magyar Műzsa*, *Árgus*, *Kalligram*, *Partium* ter *Muratáj* in *Lindua*, ki izhajata v Lendavi.

3 Žanri iz leposlovja

3.1 Prevodi iz madžarščine v slovenščino

Iz madžarske proze 19. in 20. stoletja so bili v slovenščino prevedeni v prvi vrsti romani klasikov madžarske literature, največ je bilo klasičnih zgodovinskih romanov Móra Jókaija, Kálmána Mikszátha in Géze Gárdonyija. Proza 21. stoletja pa je zastopana s pomembnimi sodobnimi romani Petra Esterházyja, Petra Nádasja, Lászla Krasznahorkaija in Lászla Darvasija. Posebej je treba izpostaviti roman *Brezusodnost* Nobelovega nagradjenca Imreja Kertésza v prevodu Jožeta Hradila. Med antologijskimi izdajami lahko omenimo *Vzvalovano Blatno jezero* (2003), ki prinaša sodobno madžarsko kratko prozo.

V sedemdesetih letih so bile novost dvojezične pesniške zbirke, v katerih je predstavljena poezija Petőfija, Adyja in Radnótiya, v novem tisočletju pa je izšla tudi npr. že omenjena antologija madžarske poezije *Ki zmeraj lepše siješ*.

Prevedene proze je dvakrat več kot poezije, zelo malo pa je v slovenščino prevedenih madžarskih dramskih del (gl. prejšnji razdelek).

3.2 Prevodi iz slovenščine v madžarščino

Med madžarskimi prevodi slovenske proze v 20. stoletju je treba izpostaviti predvsem dela najbolj prevajanega Ivana Cankarja, ki so mu sledili še Beno Zupančič, Tone Seliškar, Oton Župančič, Ela Peroci, Ivan Potrč, Miško Kranjec, Alojz Rebula, Mira Mihelič, Prežihov Voranc, Ciril Kosmač in France Bevk. V tridesetih letih 20. stoletja je največ prevajalskega in literarnozgodovinskega dela opravil Avgust Pavel (madž. Pável Ágoston, 1886–1946), književnik, jezikoslovec in literarni zgodovinar, ki je prevedel Cankarjeva dela *Jernej szolgalegény és az ő igazsága* [Hlapec Jernej in njegova pravica], *Mihaszna Marko és Mátyás király* [Potepuh Marko in kralj Matjaž] (1937) in *A szegénysoron* [V vrsti ubogih] (1941), prevod romana *Na klancu*. Orsolya Gállos je leta 1979 prevedla Bevkov roman *Kaplan Martin Čedermac* z naslovom *A Föld sója* [Sol zemlje], ki ga je dopolnila s spremno besedo, v kateri analizira vsebino romana in njegovo zgodovinsko ozadje, prevajala pa je tudi romane Draga Jančarja, npr. *A gályarab* [Arabska galeja] (1985) in *Kaján vágyak* [Hočem hrano] (1997), prevoda *Galjota* oziroma *Posmehljivega poželjenja* (gl. Gállos 1998). V 21. stoletju so najbolj prevajani slovenski avtorji Drago Jančar, Aleš Čar, Boris Pahor in Mojca Kumerdej.

V 20. stoletju so bili najbolj prevajani slovenski pesniki France Prešeren, Dragotin Kette, Josip Murn Aleksandrov in Oton Župančič, katerih prevodi so bili leta 1979 predstavljeni tudi v dvojezični antologiji *Slap/Zuhataq*. Pesmi v antologiji, ki je izšla kot skupna izdaja madžarske založbe Európa in Državne založbe Slovenije, je prevedel Jože Hradil, prepesnil Sándor Weöres, zbirko pa je uredil in ji dodal spremno besedo Kajetan Kovič. V 21. stoletju so v madžarščino najbolj prevajani slovenski pesniki Feri Lainšček, Andrej Blatnik, Aleš Debeljak, Tomaž Šalamun, Janko Messner, Boris A. Novak, Kajetan Kovič, Svetlana Makarovič in Milan Jesih. Leta 2000 je pri Pomurski založbi v Murski Soboti izšla dvojezična zbirka pesmi Franceta Prešerna z naslovom *Pesmi/Versek*; Prešernove pesmi so prevedli Orsolya Gállos, László Lator in Dezső Tandori, pesmi pa je izbral in napisal spremno besedo Josip Vidmar.

Razmerje pri prevedenih književnih zvrsteh je podobno kot pri prevodih v slovenščino: prevedene proze je dvakrat več kot poezije, prevedenih dramskih del pa je zelo malo.

4 Pomembni avtorji, ki so bili večkrat prevedeni

Iz madžarščine so bila večkrat prevedena predvsem dela pesnika Sándorja Petőfija in pisatelja Móra Jókaija, predstavnikov literature 19. stoletja. Poleg njiju pa je v 20. in 21. stoletju treba omeniti šest izdaj slovenskega prevoda romana Ferenc Molnárja z naslovom *Dečki Palvove ulice*, ki ga je prevedel Štefan Barbarič. O romanu je avtor spremne besede Andraž Gombač (2018) zapisal: »Roman, ki ga v domovini uvrščajo

med najboljše madžarske romane, poleg številnih prevodov pa je doživel tudi več stripovskih, odrskih, radijskih in filmskih upodobitev, že dolgo velja za klasiko.«

5 Pomembni prevajalci leposlovja

5.1 Prevajalci iz madžarščine

V 19. stoletju so bili prevajalci madžarske literature v slovenski jezik pisatelj in duhovnik Janoš Kardoš (1801–1873), pesnik in urednik Imre Augustič (1837–1879), književnik in učitelj Janoš Flisar (1856–1947) in duhovnik Franc Ivanocy (1857–1913).

V štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja so iz madžarščine v slovenščino prevajali literarni kritik, pesnik in urednik Tine Debeljak (1903–1989), etnolog, slavist in literarni zgodovinar Vilko Novak (1909–2003), literarni zgodovinar Štefan Barbarič (1920–1988), v šestdesetih letih pisatelj Vlado Peteršič (1926–1999), pisatelj in nemcist Drago Grah (1937–1980), urednik in slovaropisec Jože Hradil (1934–2015), scenarist in pisatelj Jože Ftičar (1930–2017) ter pesnik in novinar Jože Olaj (1939–2008), ki so se jim v sedemdesetih in osemdesetih letih pridružili še knjižničar in urednik Štefan Sedonja (1926–2012), književnik Kajetan Kovič (1931–2014), profesorica Orsolya Gállos (1946) ter profesorica in urednica Marjanca Mihelič (1959).

Po letu 2000 so madžarsko literaturo v slovenščino prevajali že omenjena Marjanca Mihelič in Jože Hradil, poleg njiju pa še Gabriella Gaál (1966), slavist in profesor Mladen Pavičić (1961), škof, teolog in pesnik Jožef Smej (1922–2020), Gabriela Zver, Judita Trajber in Stela Munk.

Med prevajalci iz madžarščine lahko posebej izpostavimo Marjanco Mihelič in Gabriello Gaál. Marjanca Mihelič je leta 2012 za svojo dejavnost prejela madžarsko državno odlikovanje Magyar Érdemrend Lovagkeresztje, leta 2021 pa je sledila Sovretova nagrada, najpomembnejše slovensko književnopravodno priznanje, za prevod romana *Svet gre naprej* Lászla Krasznahorkaija. Gabriella Gaál je leta 1999 prejela nagrado madžarskega kulturnega ministrstva za izbor in prevod *Madžarskih pravljic o kralju Matjažu*, ki so leta 1999 na frankfurtskem knjižnem sejmu predstavljale madžarsko literaturo v tujih jezikih; leta 2021 je prejela tudi Pretnarjevo nagrado kot ambasadorica slovenske književnosti in jezika.

5.2 Prevajalci iz slovenščine

V prvi polovici 20. stoletja je slovensko literaturo v madžarščino prevajal že omenjeni književnik, jezikoslovec in literarni zgodovinar Avgust Pavel (1886–1946).

V obdobju od šestdesetih do devetdesetih let 20. stoletja so mu pri posredovanju slovenske literature v madžarščino sledili še npr. pesnik, urednik Sándor Szúnyogh

(1942–1998), jezikoslovec in književnik József Varga (1930–2021), politik Ferenc Tóth (1912–1987), pesnik, literarni zgodovinar in urednik Zoltán Csuka (1901–1984), pesnik László Lator (1927), književnik Dezső Tandori (1938–2019), urednik Károly Szilágyi (1940–2022), literarna zgodovinarica Judit Pór (1931–1995), pesnik Sándor Wöeres (1913–1989), pesnik in urednik Károly Ács (1928–2007) ter Orsolya Gállos in Jože Hradil, ki prevajata tudi v obratni smeri.

V začetku 21. stoletja slovensko literaturo v madžarščino prevajata npr. slavist in urednik Zsolt Lukács (1971) ter književnica in prevodoslovka Judit Zágorec-Csuka (1967).

Med prevajalci iz slovenščine v madžarščino imata posebno mesto Orsolya Gállos in Jože Hradil. Orsolya Gállos je v letih 1976, 1983, 1986 za svoje prevode slovenske literature prejela nagrado založbe Európa, leta 1983 pa tudi prevajalsko nagrado Lászla Wesselyja. Leta 2006 je sledila Lavrinova nagrada, ki jo podeljuje Društvo slovenskih prevajalcev za življenjsko delo, medtem ko je leta 2012 s Pretnarjevo nagrado postala častna ambasadorica slovenske književnosti in jezika. Jože Hradil, rojen v dvojezični družini, je tako kot Orsolya Gállos prevajal leposlovje v oba jezika, v obeh jezikih pa je izdal tudi svoj avtobiografski roman *Slike brez obrazov* (2012) oz. *Képek arc nélkül* (2013). Leta 1986 je za svoje prevajalsko delo prejel nagrado Pro Litteris Hungaricis, leta 1991 je sledila spominska medalja madžarskega Pen Cluba in leta 2004 nagrada Pro Cultura Hungarica madžarskega ministrstva za kulturo. Prejel je tudi priznanje Tiborja Déryja, Petőfijevo in Adyjevo plaketo, ki jih podeljuje Društvo madžarskih pisateljev. Jože Hradil je leta 2008 postal častni član Madžarske akademije znanosti in umetnosti.

6 Prevodoslovne obravnave

S problematiko prevajanja v oba jezika so se ukvarjali literarni zgodovinarji, jezikoslovci in prevajalci iz obeh kultur. Štefan Barbarič (1920–1988), slovenski literarni zgodovinar in prevajalec, je pisal razprave o Levstiku in Cankarju v madžarščini (Barbarič 1969), o bogati slovensko-madžarski izmenjavi v prevodih (Barbarič 1980), o Petőfijevi literaturi v slovenščini, o slovensko-madžarskem publicistu na Madžarskem Imreju Augustiču (podrobneje gl. Sedej 1988). István Lukács (1958), madžarski literarni zgodovinar, univerzitetni predavatelj in prevajalec, je objavil npr. študijo o recepciji madžarske literature v Sloveniji (Lukács 1991), ki jo dopolnjuje študija Mirana Štuhec (2009), razpravljal je o začetkih recepcije slovenskega romana v madžarskem prevodu (Lukács 2003), o madžarsko-slovenskih prevodnih stikih pa piše tudi v monografiji *Paralele: slovensko-madžarska literarna srečanja* (Lukács 2006). Jutka Rudaš (1969), madžarska literarna zgodovinarica in univerzitetna predavateljica, v svojih monografijah (Rudaš 2006, 2012) razpravlja o prevajanju sodobne madžarske literature in o njeni recepciji

v slovenski literaturi, zanimajo pa jo tudi kulturne realije v slovenskih prevodih madžarskih literarnih del (Rudaš 2014).

Judit Zágorec-Csuka (1967), bibliotekarka, prevodoslovka, književnica in prevajalka, je objavila znanstveno monografijo *A magyar-szlovén és a szlovén-magyar irodalmi kapcsolatok tükröződése a fordításirodalomban* [Madžarsko-slovenski in slovensko-madžarski literarni stiki v zrcalu prevedene literature] (Zágorec-Csuka 2015), v kateri predstavlja zgodovino prevajanja madžarske literature v slovenščino in slovenske literature v madžarščino ter profile pomembnih prevajalcev (gl. še Zágorec-Csuka 2018, 2019), pisala pa je tudi o madžarskem založništvu in knjižničarstvu na Slovenskem (Zágorec-Csuka 2007, 2010). Júlia Bálint-Čeh (1969), literarna zgodovinarica, jezikoslovka in prevajalka, je pisala o prevodih Petőfijevih pesmi (Bálint-Čeh 2000), o madžarskih klasičnih in sodobnikih v slovenskih prevodih (Bálint-Čeh 2013a) ter o madžarskih kulturno specifičnih izrazih v slovenskih literarnih prevodih (Bálint-Čeh 2013b).

7 Zaključek

Posredovanje kulture ima v globaliziranem svetu veliko možnosti, med drugim si je tudi Evropska unija zadala cilj, da razvija večjezičnost, promovira znanje tujih jezikov in ohranja kulturno identiteto narodov. Jutka Rudaš (2013b, 3) opozarja na dejstvo, da se v zadnjih dvajsetih letih v slovenskem literarnem prostoru in bralni kulturi recepcija madžarske literature povečuje. Vendar pa so na področju prevajanja tudi pomanjkljivosti, kar pomeni, da imajo prevajalci, kulturna politika in založbe, ki izdajajo prevedena dela, še veliko dela.

Največ informacij o madžarski literaturi dobijo bralci iz prevodov, objavljenih v knjižnih izdajah ali v literarnih revijah, pri čemer je število prevedenih knjig madžarskih avtorjev še vedno nizko, čeprav v zadnjih 20 letih narašča. Spodbudna je tudi prisotnost madžarskih avtorjev na mednarodnem knjižnem festivalu Vilenica od leta 1986 vse do danes. Prevodne kritike je malo.

Podobno velja tudi za slovensko leposlovje, prevedeno v madžarski jezik, čeprav je primerjava nevhvaležna, saj je madžarski založniški prostor večji od slovenskega. Lahko torej rečemo, da število prevodov iz slovenske literature v madžarščino v zadnjih dvajsetih letih narašča, medtem ko je objavljene kritike malo. V zadnjem desetletju lahko zasledimo tudi slovenske avtorje, ki so s svojimi madžarskimi prevodi prisotni na madžarskih knjižnih sejmih, kot je npr. Nemzetközi Könyvvásár v Budimpešti (Zágorec-Csuka 2015, 244–246). Na takšen način sta bila predstavljena npr. romana Draga Jančarja *A névtelen fa* [Drevo brez imena] in Dušana Šarotarja *Biliárd a Dobray Szállóban* [Biljard v Dobrayu] v prevodu Orsolye Gállos, ki sta ju izdali madžarski založbi, medtem ko je založba Franc-Franc iz Murske Sobote leta 2012 na mednarodnem knjižnem sejmu v Budimpešti predstavljala Štefana Kardoša, Vlada Kreslina, Francka Mukiča in književnost

slovenske manjšine na Madžarskem ter Lajosa Benceja, predstavnika ustvarjalcev madžarske manjšine v Sloveniji. To tendenco je treba podpirati tudi z različnimi natečaji, ki bodo omogočili izdajanje slovenskega in madžarskega leposlovja v obeh kulturah.

Bibliografija

- Bálint-Čeh, Júlia. 2000. »Svoboda, ljubezen – obema zavezan: prevod Petőfijevih pesmi ob stopetdesetletnici pesnikove smrti.« *Delo* 42, št. 10: 19.
- Bálint-Čeh, Júlia. 2013a. »Madžarski klasiki in sodobniki v slovenskih prevodih – založniški in prevajalski mostovi.« *Porabski koledar* 2013: 55–57.
- Bálint-Čeh, Júlia. 2013b. »Okna v drugo kulturo – prevajanje kulturnospecifičnih izrazov v slovenskih literarnih prevodih.« *Hieronymus* 7, št. 1–2: 37–49.
- Barbarič, Štefan. 1969. »Ivan Cankar v madžarščini.« *Slavistična revija* 17, št. 1: 241–247.
- Barbarič, Štefan. 1980. »Manifestacija tvornega sosodstva. Bogata slovensko-madžarska izmenjava.« *Naši razgledi* 29, št. 15: 438–439.
- Gállos, Orsolya. 1974. »Madžarska lirika šestdesetih let.« *Sodobnost* 6: 541–546.
- Gállos, Orsolya. 1998. »Med prevajanjem Draga Jančarja.« V *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*, uredila István Lukács in István Nyomárkay, 185–192. Budimpešta: Košičev sklad.
- Gombač, Andraž. 2018. »Ne mislite si, da bo to kaka otroška igra.« V Ferenc Molnar, *Dečki Pavlove ulice*, prevedel Štefan Barbarič, 179–195. Ljubljana: Beletrina.
- Lukács, István. 1991. »Recepcija madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju.« *Slavistična revija* 39, št. 1: 71–83.
- Lukács, István. 2003. »Začetki recepcije slovenskega romana v madžarskem prevodu.« V *Slovenski roman*, uredila Miran Hladnik in Gregor Kocijan, 511–520. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Lukács, István. 2006. *Paralele: slovensko-madžarska literarna srečanja*. Maribor: Slavistično društvo.
- Palkó, István. 1972. »Današnja madžarska književnost.« *Dialogi* 5–8: 320–324; 405–410; 490–498.
- Rudaš, Jutka. 2006. *A szellem finom játéka: a kortárs magyar irodalom interkulturális aspektusai*. Budapest: Kijarat Kiadó.
- Rudaš, Jutka. 2012. *Kulturális intarziák/Kulturne intarzije*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- Rudaš, Jutka. 2013a. *Premišljevanja o sodobni madžarski književnosti v slovenski kulturi*, prevedla Marjanca Mihelič. Dostop 20. 3. 2022. <https://en.calameo.com/read/002974134148ba6455df1>.
- Rudaš, Jutka. 2013b. *Kortárs magyar irodalmi reflexiók a szlovén kultúrában*. Dostop 20. 3. 2022. <https://en.calameo.com/read/0029741343738c968729e>.
- Rudaš, Jutka. 2014. »Kulturne realije v slovenskih prevodih madžarskih literarnih del.« V *Jeziki, literature in kulture v stiku: ob 200-letnici M. J. Lermontova, 110-letnici Srečka Kosovela in 100-letnici Vitomila Zupana*, uredil Marko Jesenšek, 243–257. Maribor: Univerza v Mariboru.

- Sedej, Danijela. 1988. »Bibliografija Štefana Barbariča.« *Slavistična revija* 36, št. 3: 317–329.
- Štuhec, Miran. 2009. »Literarnozgodovinska in književnokritična refleksija madžarske književnosti po letu 1980 v slovenščini.« *Slavia Centralis* 2, št. 1: 106–118.
- Zágorec-Csuka, Judit. 2007. *A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig: a muravidéki magyarság könyvkultúrájának szellemi történeti útja*. Lendava: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.
- Zágorec-Csuka, Judit. 2010. *A muravidéki magyar könyvek világa*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület; Lendva: Muravidéki Magyar Tudományos Társaság.
- Zágorec-Csuka, Judit. 2015. *A magyar-szlovén és a szlovén magyar irodalmi kapcsolatok tükröződése a fordítási irodalomban*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- Zágorec-Csuka, Judit. 2018. »Madžarsko-slovenski in slovensko-madžarski literarni stiki v zrcalu prevedene literature.« *Pomurska obzorja* 5, št. 10: 28–31.
- Zágorec-Csuka, Judit. 2019. »The Hungarian minority in Slovenia and Hungarian as a minority language.« V *Translation and / und Migration / Prevajanje in migracije*, uredile Ada Gruntar Jermol, Mojca Schlamberger Brezar in Vlasta Kučič, 40–48. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

POVZETEK

Poglavje obravnava zgodovino prevedenega leposlovja iz madžarščine v slovenščino in obratno. V prvem delu so po obdobjih obravnavani najbolj prevajani avtorji in izpostavljena so nekatera pomembnejša prevedena literarna dela, posebej je opozorjeno na slovenske prevode madžarskih književnikov Sándorja Petőfija in Móra Jókaija, predstavnikov literature 19. stoletja, v sodobnosti pa na šest izdaj slovenskega prevoda romana Ferenc Molnárja *Dečki Pavlove ulice*. V obeh jezikih so prevodi proznih del dvakrat pogostejši kot prevodi poezije, dokaj malo pa je prevedenih dramskih del. Med prevajalci iz madžarščine sta izpostavljeni Marjanca Mihelič in Gabriella Gaál, v obratni smeri pa sta posebej omenjena Orsolya Gállos in Jože Hradil, ki sta prevajala tudi v obratni smeri. Refleksijo slovensko-madžarskih prevodnih stikov so najbolj zaznamovali Štefan Barbarič, István Lukács, Jutka Rudaš, Judit Zágorec-Csuka in Júlia Bálint-Čeh. V zaključku poglavje ocenjuje pomen madžarskih in slovenskih prevodov v obeh kulturah in opozarja na nekatere prevodne trende v sodobnosti.

ABSTRACT

The chapter analyses the history of translated fiction from Hungarian to Slovene and vice versa. The first part examines the most translated authors in different periods, and it highlights selected important literary translations, with special attention being

paid to Slovene translations of the Hungarian authors Sándor Petőfi and Mór Jókai, representatives of 19th-century literature, and in more recent times to six editions of Slovene translation of Ferenc Molnár's novel *Dečki Pavlove ulice* [The Paul Street Boys]. In both languages prose translations are twice as frequent as poetry translations, and translated drama is relatively rare. Among the translators from Hungarian, Marjanca Mihelič and Gabriella Gaál are singled out, whereas in the opposite direction a special mention is given to Orsolya Gállos and Jože Hradil, who also translated from Hungarian in Slovene. The most influential researchers of Slovene-Hungarian translation contacts are Štefan Barbarič, István Lukács, Jutka Rudaš, Judit Zágorec-Csuka, and Júlia Bálint-Čeh. In conclusion, the chapter assesses the importance of Hungarian and Slovene translations in both cultures and draws attention to selected contemporary trends in translations.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z MAKEDONŠČINO

Namita Subiotto in Biserka Bobnar
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Slovensko-makedonske kulturne stike, ki so obrodili prve medsebojne prevode, so v duhu slovanske vzajemnosti sredi 19. stoletja vzpostavili kulturniki, ki so potovali po južnoslovanskih deželah (habsburške monarhije in otomanskega cesarstva). Eden takih je bil Konstantin Petkovič iz Bašinega sela pri Velesu, ki se je leta 1852 v Ljubljani srečal z Jožefom Blaznikom, Miho Kastelicem in Janezom Bleiweisom (Spasov 1971, 26–28), nato pa obiskal še Josipino Urbančič Turnograjsko in leto pozneje v Carigradu objavil prevod njene povesti *Boris*. To naj bi bil prvi prevod slovenske književnosti v makedonščino (Stefanija 1968, A. Spasov 1971, L. Spasov 2000, Petrovska 2000), nekateri pa menijo, da je Petkovič povest *Boris* prevedel v bolgarščino (Tuševski 2000; gl. poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z bolgarščino*). V drugi polovici 19. stoletja je nastal tudi prvi prevod makedonske (in bolgarske) književnosti v slovenščino: goriški duhovnik in poliglota Štefan Kociančič je prevedel 221 makedonskih in 70 bolgarskih pesmi iz zbornika *B'lgarski narodni pjesni* [Bolgarske ljudske pesmi], ki sta ga brata Dimitar in Konstantin Miladinov objavila v Zagrebu leta 1861, vendar je njegov prevod ostal v rokopisu vse do leta 1984 (Stefanija 1984, Subiotto 2018).

Makedonija je ostala pod otomanskim cesarstvom vse do balkanskih vojn, potem pa je bilo njeno ozemlje razdeljeno na tri dele, od katerih je največji (Vardarska Makedonija) pripadel Kraljevini Srbiji. Po prvi svetovni vojni Makedonci in Slovenci zaživijo v skupni državi, najprej Kraljevini SHS, nato Kraljevini Jugoslaviji, a iz tega obdobja ni veliko izpričanih literarnih in kulturnih stikov, razen npr. uprizoritve 4 slovenskih dram v Narodnem gledališču Kralja Aleksandra I. v Skopju (Stojanoska 2017, 291). Leta 1945 se v okviru skupne države (najprej Federativne ljudske republike Jugoslavije, od leta 1963

Socialistične federativne republike Jugoslavije) vzpostavi neprekinjeno medsebojno prevajanje slovenske in makedonske literature, ki se z nekoliko spremenjeno dinamiko nadaljuje tudi po slovenski in makedonski osamosvojitvi leta 1991.

Podatke smo pridobivali iz baze COBISS in objavljenih bibliografij. Osredotočili smo se na knjižne objave literarnih del (poezije, proze, dramatike, mladinskih del in ljudskega slovstva), revijalnih objav, šolskih čitank, tipkopisov dram in radijskih iger ter ponatisov in različnih prevodov istih del ter prevodov prek jezikov posrednikov v statistiki nismo upoštevali. Drame smo šteli kot samostojno delo, tudi če so izšle v zbirkah.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz makedonske literature v slovenščino in obratno

Leta 1947 izide prva antologija makedonske kratke proze v slovenskem prevodu in s spremno besedo Franca Jeze. Jeza je za pomoč pri sestavljanju antologije *Makedonske povesti* zaprosil takratnega študenta in pozneje profesorja slovenske književnosti na Filozofski fakulteti v Skopju Aleksandra Spasova (Spasov 1998, 123–125, Jeza 1947, 34). Istega leta v Skopju izide prvi prevod slovenskega literarnega dela v makedonščino: Cankarjevega *Hlapca Jerneja* je prevedel dramatik, režiser in igralec Ilija Milčin, ki je pozneje prevedel še *Kralja na Betajnovi* in *Raztrgance* Mateja Bora. Leta 1948 je izšla še antologija *Makedonska poezija*, ki jo je sestavil in z obsežno spremno besedo opremil Fran Petre in k prevajanju povabil pesnike: Otona Župančiča, Mileta Klopčiča, Iga Grudna, Jožeta Udoviča, Lili Novy, Frana Albrehta, Bogomila Faturja in Ceneta Vipotnika. Petre je med letoma 1946 in 1949 predaval slovensko književnost na Filozofski fakulteti novoustanovljene univerze v Skopju in k proučevanju in prevajanju slovenske književnosti privabil svoje študente. Predstavil jim je Ivana Cankarja, Franceta Prešerna in Otona Župančiča, sam pa je leta 1957 prevedel prvi makedonski roman *Vas za sedmimi jeseni* Slavka Janevskega. Leta 1948 je izšel tudi prvi makedonski prevod slovenske poezije, vendar le v revijalni obliki: jezikoslovec in pesnik Blaže Koneski je prevedel tri Župančičeve pesmi (»Veš, poet, svoj dolg«, »Pregnanci«, »Pregnancu«) za revijo *Nov den*, letn. 4, št. 12. Številka je bila posvečena Župančičevi sedemdesetletnici in pospremljena s Petretovim esejem, Koneski pa je pozneje prevedel še Prešernov *Krst pri Savici*.

Od takrat do leta 1991 je potekalo živahno medsebojno prevajanje, zlasti v prvih desetletjih, ko je SFRJ vodila kulturno politiko t. i. medrepubliškega sodelovanja. V slovenščini je v tem obdobju izšlo 65 knjižnih prevodov makedonske književnosti, vključno s 7 antologijami jugoslovanske književnosti (*Možje z orožjem: antologija jugoslovanske partizanske proze*, *Prebujenje: antologija jugoslovanske proze: 1941–1945*, *Na sončni strani: izbor poveljne jugoslovanske kratke proze*, *Roža čudotvorna: antologija sodobnega jugoslovanskega pesništva za otroke*, *Pa mi verjamete: izbor jugoslovanskega modernega*

pesništva za mladino, Od sna do zvezd: antologija jugoslovanske mladinske proze in Drame), prevodov slovenske književnosti v makedonščino pa je 118.

Po makedonski in slovenski osamosvojitvi se je spremenila tudi kulturna politika in z njo dinamika medsebojnega prevajanja literarnih del. Sprva je skorajda zamrlo: med letoma 1991 in 2000 je izšla le po ena knjiga (V Sloveniji prva makedonska epska pesnitev: *Vojvoda* Grigorja Prličeva, v Makedoniji pa pesniška zbirka *Vreme za pesna* [Čas za pesem] Marka Kravosa). V tem obdobju so literarne stike ohranjali predvsem festivali Vilenica, Dnevi poezije in vina (od leta 1996) in Struški večeri poezije, prevodi pa so izhajali v literarnih revijah in festivalskih zbornikih. Po letu 2000 pa se produkcija medsebojnega prevajanja poveča, razvije se tudi nekaj tesnejših sodelovanj med literarnimi revijami (npr. med revijami *Kulturen život* in *Sodobnost* leta 2003, *Sovremenost* in *Sodobnost* leta 2004 in *Blesok, Naše pismo* in *Apokalipsa* leta 2006 v okviru projekta Revija v reviji ter tematska številka revije *Otočje* O 3/6, 2011). V obdobju 1991–2021 je izšlo 61 knjižnih prevodov makedonskih del, v makedonščino prevedenih slovenskih del pa je spet dvakrat več: 129, mogoče tudi zaradi možnosti sofinanciranja Javne agencije za knjigo in Trubarjevega sklada za objavo slovenske literature v tujini.

3 Žanri, ki se prevajajo

V obdobju 1945–1991 je iz makedonščine v slovenščino med knjižnimi izdajami največ mladinske literature (20 del, od tega devet knjig ljudskih pravljic, ena pesniška zbirka, izbor poezije v dveh antologijah jugoslovanske mladinske poezije, en roman, ostalo kratka proza), sledijo pesniške zbirke (17, od tega 4 antologije) in romani (17) ter prozne zbirke (sedem, od tega ena antologija), od dram pa je objavljeno le eno delo utemeljitelja makedonske moderne drame (Kole Čašule: *Črnine*), pa še to v antologiji jugoslovanske drame.

Tudi iz slovenščine v makedonščino v tem obdobju prevladuje prevajanje mladinskih del (83; od tega šest knjig ljudskih pravljic, dve pesniški zbirki, ena antologija jugoslovanske mladinske poezije, šest romanov in 49 knjig kratke proze) in prav tako sledijo pesniške zbirke (27; od tega tri antologije), proznih zbirk je več (13; od tega tri Cankarjeve) kot romanov (osem), najmanj pa je dram (šest, od tega pet Cankarjevih).

Med letoma 1991 in 2021 iz makedonščine v slovenščino prevladuje prevajanje pesniških zbirk (23, od tega štiri festivalske knjižice ter nekaj objav v samozaložbi, med drugim tudi antologija *Otroci sonca: antologija novejše makedonske poezije*, objavljena v Skopju), sledijo romani (16; od tega štiri v zbirki 100 slovanskih romanov). V tem obdobju izide tudi 11 dramskih besedil (šest dram Gorana Stefanovskega in pet dram in radijskih iger drugih avtorjev, objavljenih v antologiji *Makedonska dramska besedila*, ki vključuje tipkopise besedil, uprizorjenih pred letom 1990), ter osem knjig kratke proze (od tega dve antologiji) in ena zbirka ljudskih pravljic. Med mladinskimi deli je samo ena publikacija, pa še ta je izšla v Makedoniji (Subiotto in Bobnar 2021, 546).

Iz slovenščine v makedonščino po letu 1991 prav tako prevladuje prevajanje poezije (42 knjig, od tega dve antologiji), sledijo dramska besedila (29), romani (26), mladinska dela (17, od tega dve pesniški zbirki, ostalo proza), prozne zbirke (14, od tega ena antologija) ter zbirka ljudskih pravljič.

4 Pomembni avtorji in večkrat prevedena dela

Makedonskih avtorjev, ki se v slovenskih prevodih pojavijo z najmanj tremi samostojnimi knjigami, ni prav veliko, prav tako skorajda ni del, ki bi doživela več prevodov. V času skupne države so izšle tri zbirke utemeljitelja makedonske poezije Koča Racina (1908–1943) in tri zbirke najpomembnejšega makedonskega filologa in pesniškega klasika Blažeta Koneskega (1921–1993). Pri obeh avtorjih gre za ponatise prvih izdaj z dodanimi besedili, po eno delo pa je objavljeno dvojezično, kar je bila v SFRJ pogosta praksa. V tem obdobju je izšlo še pet del Slavka Janevskega (1920–2000), pripadnika prve povojne pesniške generacije, avtorja prvega makedonskega romana in začetnika fantastične kratke proze. Največ ponatisov je doživel mladinski roman *Hajduški studenec* Vidoja Podgorca (1934–1997), najvidnejšega predstavnika makedonske mladinske književnosti. Prevedeni so še trije romani Božina Pavlovskega (1942). Od dramatikov je z več kot tremi deli predstavljen najpomembnejši makedonski sodobni dramatik Goran Stefanovski (1951–2018), ki je leta 2007 prejel mednarodno nagrado vilenica. Če upoštevamo obe obdobji, sta s po tremi deli predstavljena še Olivera Nikolova (1936) in Vlada Urošević (1934), po letu 1991 pa Petre M. Andreevski (1934–2006), in Goce Smilevski (1975), v slovenskem prevodu so izšla tudi skoraj vsa dela Lidije Dimkovske (1971), ki živi v Sloveniji, a piše in objavlja v makedonščini. Sicer pa so avtorji, ki so pomembno prispevali k razvoju makedonske književnosti, razmeroma dobro predstavljeni s prevodi enega ali dveh samostojnih del in/ali v antologijah, revijah in festivalskih zbornikih.

Prevajanje slovenske književnosti v makedonščino pa kaže nekoliko drugačno sliko. Do leta 1991 je izšlo osem knjižnih izdaj Prešernove poezije, ki jih je prevedlo več prevajalcev, ter trije izbori Župančičeve poezije, od proznih avtorjev pa je največ prevodov del Ivana Cankarja: štiri prozne zbirke (različni prevodi *Črtic in povesti*), osem izdaj povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica* (štirje prevajalci), dvakrat objavljeni *Martin Kačur* in enkrat *Na klancu* ter šest dram, izšla sta pa še dva knjižna izbora njegovih del. Med proznimi zbirkami omenimo še pet knjig Miška Kranjca in osem izdaj *Martina Krpana* Frana Levstika. Med ponatise prevladujejo mladinska dela: *Knjiga o Titu* Franceta Bevka je izšla 15-krat, Župančičev *Ciciban* 13-krat, z dvema večkrat ponatisnjenima knjigama je predstavljen Tone Seliškar (*Bratovščina Sinjega Galeba* dvakrat in *Mule* 6-krat), s petimi Branka Jurca, štirikrat so izšle *Solzice* Prežihovega Voranca, omenimo še osem knjig Ele Peroci, med katerimi so trije različni prevodi slikanice *Moj dežnik je lahko tudi balon*. Po

letu 1991 pa so z vsaj tremi knjigami (ki niso doživele ponatisov) predstavljeni: Drago Jančar (pet romanov, prozna zbirka in zbirka dram), Andrej Blatnik, Aleš Debeljak, Tomaž Šalamun, Josip Osti, Jurij Hudolin, Cvetka Bevc ter Milan Jazbec.

5 Pomembni prevajalci

Poleg prvih prevajalcev, ki smo jih omenili zgoraj, so najpomembnejši prevajalci makedonske literature v slovenščino v obdobju 1945–1991 Venko Taufer (pesniške zbirke Vlada Uroševića, Radovana Pavlovskega, Bogomila Ćuzela, Eftima Kletnikova, antologija *Belila platno Biljana: makedonske ljudske pesmi*) in Ivan Minatti (vse preostale knjižne izdaje poezije v tem obdobju) ter Nada Carevska za prevajanje proznih del (novele Živka Činga in romani Božina Pavlovskega, Staleta Popova, Simona Drakula, Slavka Janevskega, Jordana Leova, Taška Georgievskega, Olivera Nikolove, Paskala Gilevskega, mladinska književnost). Po letu 1991 pa so največ prevodov objavili Aleš Mustar (Goce Smilevski, Goran Stefanovski, Luan Starova, Lidija Dimkovska, Ermis Lafazanovski, Jovica Ivanovski, Rumena Bužarovska), Namita Subiotto (Vlada Urošević, Petre M. Andreevski, Aleksandar Prokopiev, Dragi Mihajlovski, Venko Andonovski, Igor Isakovski, antologija *Kar vidijo mačke: makedonska kratka proza*) in Sonja Dolžan (Olivera Nikolova, Venko Andonovski, Blaže Minevski, Goce Smilevski), ki prevaja tudi v obratno smer (Vladimir Bartol, Andrej Blatnik), nekajkrat v sodelovanju z Viktorijo Blažesko (Tomaž Šalamun, Peter Svetina, Milan Jazbec).

Slovensko literaturo v makedonščino so med letoma 1945 in 1991 največkrat prevajali študenti Frana Petreta, ki so bili tudi pesniki: Bistrica Mirkulovska (dela Franceta Prešerna, Antona Aškerc, Srečka Kosovela, Simona Gregorčiča, Alojza Ihana, Ivana Cankarja, Ivana Potrča, Vlada Žabota, mladinska književnost, ljudske pravljice), Georgi Stalev (Prešernov *Sonetni venec*), Gane Todorovski (v sodelovanju s Srbom Ivanovskim prevedel prvo antologijo slovenske poezije *Slovenečki poeti: stihotvoren zbornik* [Slovenski pesniki: pesniška antologija]; *Franca izpod klanca* Kajetana Koviča ter dela Franceta Prešerna, Otona Župančiča, Edvarda Kocbeka), Mateja Matevski (France Prešeren, Alojz Gradnik, Ciril Zlobec, Ivan Minatti, Tone Pavček, mladinska dela), Tome Arsovski (France Prešeren, Gregor Strniša, Ivan Cankar, ljudske pravljice, mladinska dela). Veliko prevodov je objavil še pesnik, pisatelj in mladinski pisatelj Aleksandar Popovski (1932), ki je študiral tudi primerjalno književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani (Alojz Gradnik, Janez Menart, Venko Taufer, Miško Kranjec, Ciril Kosmač, Ivan Cankar, Ivan Tavčar, mladinska književnost), mladinska dela pa je pogosto prevajal še Slavčo Temkov.

Tudi po osamosvojitvi so najbolj dejavni prevajalci pesniki, ki prevajajo pretežno dela svojih sodobnikov: Eftim Kletnikov (Edvard Kocbek, Kajetan Kovič, Boris A. Novak, Gregor Strniša, Ivo Svetina, Dane Zajc, Venko Taufer, Aleš Šteger), Lidija Dimkovska (Tomaž Šalamun, Svetlana Makarovič, Boris Pahor, Drago Jančar, Andrej

Blatnik, Jurij Hudolin, Suzana Tratnik, Brane Mozetič, Aleš Mustar), Igor Isakovski (Aleš Debeljak, Esad Babačič, Goran Gluvić, Jurij Hudolin, Josip Osti, Aleš Šteger, Lucija Stupica) in dramaturg Darko Jan Spasov (antologija *Sovremena sloveneška drama* [Sodobna slovenska drama], Cvetka Bevc, Evald Flisar, Tadej Golob, Drago Jančar, Marko Sosič, France Balantič, Stanka Hrastelj, Nina Kokelj).

Priznanja za prevode iz makedonščine so prejeli: Ivan Minatti leta 1972 Sovretovo nagrado za prevod poezije Koča Racina, leta 1973 pa zlato pero Društva prevajalcev Makedonije; Veno Taufer leta 1976 Sovretovo nagrado za prevod poezije Vlada Uroševića, Namita Subiotto pa leta 2014 Lirikonov zlat za revijalne prevode makedonske in bolgarske poezije. Za prevode iz slovenske književnosti je več priznanj Zveze književnih prevajalcev Jugoslavije in Zveze literarnih prevajalcev Makedonije prejela Bistrica Mirkulovska (Mirkulovska 2020, 455–463).

6 Prevodoslovne obravnave

Leta 1968 je v učbeniku *Makedonščina* Stanko Šimenc pregledno orisal slovenske stike z makedonskim slovstvom od sredine 19. stoletja do sodobnosti: predstavil je literarnozgodovinske študije o makedonski književnosti v okviru pregleda jugoslovanskih književnosti, zanimanje slovenskih intelektualcev (Anton Bezenšek, Fran Kovačič, Vatroslav Oblak, Matija Murko, Niko Županič) za makedonski jezik, književnost in kulturo ter natančno popisal knjižne in revijalne objave makedonske književnosti. Istega leta je Dragi Stefanija v *Jeziku in slovstvu* na podoben način predstavil makedonske prevode slovenske književnosti in ugotovil, da so bili takoj po drugi svetovni vojni makedonsko-slovenski prevodi prilagojeni šolam kot berilo za mladino, v šestdesetih letih pa se število knjižnih prevodov slovenske literature v makedonščino zelo poveča, sodobna slovenska književna imena pa vzbujajo vse večje zanimanje makedonskega bralca. Pregledno bibliografijo knjižnih in revijalnih prevodov iz makedonščine v slovenščino in obratno v obdobju 1945–1988 je v 29. št. makedonske literarne revije *Spektar* objavila Jasmina Mojsieva-Guševa (1997). Bibliografijo makedonskih prevodov slovenskega leposlovja in literarnovednih prispevkov, objavljenih med letoma 1945 in 1990, je objavil tudi Slave Banar v monografiji *Slovenečkata književnost na makedonski jazik* [Slovenska književnost v makedonščini] (2005), kjer je prevode in študije o slovenski književnosti v makedonščini natančno predstavil in komentiral, sestavil pa je tudi seznam prevajalcev in njihove biobibliografije. Banar ugotavlja, da je tem obdobju izšlo kar 400 naslovov publikacij 122 slovenskih avtorjev, ki jih je prevajalo 63 makedonskih prevajalcev, vendar v to vključuje tudi ponatise, revijalne objave ter literarno kritiko in esejistiko.

Irena Novak-Popov (2000) je raziskala zgodovino prevajanja makedonske poezije v slovenščino in odmevnost prevodov v ciljnem kontekstu skozi kritiške odzive in v iskanju paralel s slovensko poezijo (do leta 1997) in opozorila na potrebo po izdaji nove

antologije mlade makedonske poezije, s prevodi del pesnikov, rojenih med 2. vojno ali po njej, ter analizirala nekaj Minattijevih in Tauferjevih prevodov. Naštete raziskave je Namita Subiotto dopolnila s prispevki o medsebojnem prevajanju makedonske in slovenske literature med letoma 1991 in 2010, ki vključujejo bibliografije knjižnih in revijalnih prevodov (2007, 2008, 2010a, 2010b, 2013), in o razmerju med gostovanji makedonskih avtorjev na slovenskih literarnih festivalih in objavami prevodov njihovih del v obdobju 2000–2018 (2019), o gostovanju slovenskih avtorjev in njihovih prevodih v makedonščino v istem obdobju pa je pisala Lara Mihovilović (2019). Statistiko medsebojnega prevajanja mladinske književnosti je pripravila Biserka Bobnar (2020), Subiotto in Bobnar (2021a in 2021b) pa sta opozorili na zelo skromen delež medsebojnega prevajanja mladinske poezije.

Z jezikovno analizo prevodov se je najbolj poglobljeno ukvarjala Bistrica Mirkulovska. V monografiji *Premostuvanja* [Premostitve, 2020] analizira slovenske prevode makedonske ljudske poezije in del makedonskih klasikov (Konstantin Miladinov, Kočo Racin, Stale Popov, Blaže Koneski, Aco Šopov) ter makedonske prevode slovenskih klasikov (France Prešeren, Oton Župančič, Simon Gregorčič, Ivan Cankar) in ugotavlja, da so analizirani prevodi večinoma kakovostni, manjša neskladja pa da so posledica nerazumevanja določenih izrazov iz izvirnikov. Nekaj Minattijevih prevodov analizira še Anja Bračić (2013), Dragi Stefanija (1970) primerja prevode dela *Hlapec Jernej in njegova pravica* in oceni Kociančičev prevod ljudskih pesmi iz zbornika bratov Miladinovih (1984), Andraž Stevanovski analizira Uroševičev prevod Prešernove »Zdravljice« (2020), izšlo pa je tudi nekaj prispevkov o prevajalski praksi oziroma izkušnjah književnih prevajalcev na relaciji slovenščina-makedonščina (Mirkulovska 2010; Dolžan 2014; Mojsova-Čepiševska, Dolžan in Krstevski 2020; Mojsova-Čepiševska, Dolžan in Blažeska 2021; Blažeska 2021). Sonja Dolžan opozori na pomanjkanje prevodne kritike na tej jezikovni relaciji (2015).

Raziskani so tudi gledališki stiki. Ana Stojanoska (2017) je v prispevku *Makedonsko-slovenske gledališke povezave* objavila seznam uprizoritev slovenskih dramskih besedil v Makedoniji med letoma 1930 in 2002. V okviru raziskovalnega projekta Makedonsko-slovenske gledališke vezi (od leta 1990 do danes), ki sta ga med letoma 2017 in 2018 izvajali Fakulteta dramskih umetnosti iz Skopja in AGRFT iz Ljubljane, je leta 2018 objavljen tematski blok prispevkov v skupni številki revij *Amfiteater: Revija za teorijo scenskih umetnosti* (6/2) in *Ars Academia: Međunarodno naučno spisanje za izveduvački umetnosti* (5/6), kjer Hristina Cvetanoska in Gašper Troha (2018) ugotavljata, da je bilo v tem obdobju v Sloveniji uprizorjenih šest makedonskih dramskih besedil (od tega tri Stefanovskega), v Makedoniji pa osem slovenskih, vendar gre večinoma za avtorje, ki so bili na makedonskih odrih prisotni že v času SFRJ. Omenjeni prispevki ne obravnavajo medsebojnega prevajanja dramskih besedil, je pa v okviru projekta nastal istoimenski e-portal s podatki o uprizoritvah, kjer je v razdelku Knjige (<http://www.fdu.ukim.edu>).

mk/index_mstr.php?mn_sel=books&lng=sl) dostopen seznam objavljenih prevodov makedonskih dram v slovenščino in obratno z navedbo prevajalcev in naslovniciami publikacij, manjka le podatek o prevodu Linhartove drame *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, ki sta ga naredili študentki slovenistike na Filološki fakulteti Blažeta Koneskega v Skopju, ki je prevod leta 2008 tudi objavila.

7 Zaključek

Prevajanje iz makedonske književnosti v slovenščino in obratno se vzpostavi po drugi svetovni vojni z vstopom Makedonije in Slovenije v jugoslovansko federacijo, nadaljuje pa se tudi po njuni osamosvojitvi leta 1991, upade le v prvem desetletju samostojnosti. Podatki iz COBISS-a in preglednih prispevkov ter objavljenih bibliografij o delih, ki so prevedena iz makedonščine v slovenščino in obratno, kažejo, da je prvih bistveno manj, tako v času skupne države kot po njenem razpadu. Prevodoslovne obravnave medsebojnega prevajanja makedonske in slovenske književnosti obsegajo večinoma preglede objavljenih del, precej manj pa je analize prevodov.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z bolgarščino

Bibliografija

- Banar, Slave. 2005. *Slovenečkata književnost na makedonski jazik*. Struga: Iris.
- Blažeska, Viktorija. 2021. »Prevajanje slovenskega deležnika na -č v makedonščino.« V *Mejniki in prelomnice v slovanskih jezikih in literaturah: 9. simpozij mladih slavistov*, uredili Neža Kočnik, Lucija Mandič in Rok Mrvič, 251–258. Ljubljana: Študentska sekcija Zveze društev Slavistično društvo Slovenije.
- Bobnar, Biserka. 2020. »Primerjava stanja medkulturnega posredovanja mladinske književnosti med Slovenijo in Severno Makedonijo.« V *B"lgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literarnijati prevod v priemaštata kultura i v obrazovanieto = Bugarija – Severna Makedonija – Slovenija: literarniot prevod vo celnata kultura vo obrazovanieto = Bolgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literarni prevod v ciljni kulturi in izobraževanju*, uredila Ljudmil Dimitrov in Namita Subiotto, 189–199. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.
- Bračič, Anja. 2013. »Daj – dam, Na ti go – daj mi go (prevajanje poezije iz srbsko-hrvaškega oziroma hrvaško-srbskega ter makedonskega jezika v slovenski jezik in narobe – prevođenje poezije sa srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrbskog te makedonskog jezika na slovenski i obrnuto).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Cvetanoska, Hristina in Gašper Troha. 2018. »Vljudna brezbriznost. Izmenjave slovenske in makedonske dramatike med letoma 1990 in 2015.« V *Amfiteater: revija za teorijo scenskih umetnosti*, 6/2, uredila Maja Šorli, 112–141. Ljubljana: Slovenski gledališki institut in AGRFT UL.
- Cvetkoski, Vladimir. 2017. *Za književnoto preveduvanje: traduktoški portreti*. Skopje: Makavej.
- Dolžan, Sonja. 2014. »Teškotii i rešenija pri preveduvanjeto na romanot Papokot na svetot.« V *XL naučna konferencija na meġunarodniot seminar za makedonski jazik, literatura i kultura, (Obrid, 29–30 juni 2013 godina)*, uredila Rina Pavlovna Usikova, 103–108. Skopje: Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, Meġunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura.
- Dolžan, Sonja. 2015. »Potreba od preveduvačka kritika vo mali jazični sredini, kako što se Slovenija i Makedonija.« V *XLI naučna konferencija na XLVII meġunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura*, uredila Rina Pavlovna Usikova, 381–400. Skopje: Univerzitet Sv. Kiril i Metodij, Meġunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura.
- Jeza, Franc. 1947. »Uvod.« V *Makedonske povesti*, uredil Franc Jeza, 5–34. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mihovilović, Lara. 2019. »Makedonsko-slovenski literarni odmev v zadnjem desetletju.« V *B"lgarija – Makedonija – Slovenija: meġdukulturni dialozi v XXI vek = Bugarija – Makedonija – Slovenija: meġukulturni dijalozi vo XXI vek = Bolgarija – Makedonija – Slovenija: medkulturni dialogi v XXI stoletju*, uredila Namita Subiotto in Ljudmil Dimitrov, 100–109. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.
- Mirkulovska, Bistrica. 1973. »Jazičnite problemi vo poetskiot prevod od makedonski na slovenečki jazik i od slovenečki na makedonski jazik.« Magistrsko delo, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij Skopje.

- Mirkulovska, Bistrica. 2010. »Predminato vreme (pluskvamperfekt) vo romanot *Pastorala* od sovremeni ot slovenečki pisatel Vlado Žabot.« *V Makedonsko-slovenečki jazični, kniževni i kulturni vrski* = *Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze*, uredila Lidija Arizankovska, 275–280. Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij.
- Mirkulovska, Bistrica. 2020. *Premostuvanja*. Skopje: Akademski pečat.
- Mojsieva-Guševa, Jasmina. 1997. »Prilog kon bibliografijata na makedonsko-slovenečkite kniževni vrski vo periodot 1945–1988 godina.« *Spektar* 15, št. 29: 171–199.
- Mojsova-Čepiševska, Vesna, Sonja Dolžan, Duško Krstevski. 2020. »Za preveduvanje kako sukcesivno prisposobuvanje kon različnite kulturni vrednosti.« *V B"lgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literaturnijat prevod v priemaštata kultura i v obrazovanieto* = *Bugarija – Severna Makedonija – Slovenija: literaturniot prevod vo celnata kultura vo obrazovanieto* = *Bolgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literarni prevod v ciljni kulturi in izobraževanju*, uredila Ljudmil Dimitrov in Namita Subiotto, 47–63. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanie i nauka Az-buki.
- Mojsova-Čepiševska, Vesna, Sonja Dolžan in Viktorija Blažeska. 2021. »Prevajanje in recepcija poezije Petra Svetine za odrasle v makedonskem kulturnem prostoru.« *V Slovenska poezija*, uredila Darja Pavlič, 555–563. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Novak-Popov, Irena. 2000. »Sodobna makedonska poezija v slovenskih prevodih.« *V Makedonsko-slovenečki naučen sobir (jazičnite, literaturnite i kulturnite relaciji megu Makedonija i Slovenija* (Ohrid, 22–23 avgust 1997), uredila Nada Petkovska in Ljudmil Spasov, 261–286. Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij.
- Petrovska, Slavka. 2000. »Kulturnite vrski vo minatoto megu Makedonija i Slovenija.« *V Makedonsko-slovenečki naučen sobir (jazičnite, literaturnite i kulturnite relaciji megu Makedonija i Slovenija* (Ohrid, 22–23 avgust 1997), uredila Nada Petkovska in Ljudmil Spasov, 363–375. Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij.
- Spasov, Aleksandar. 1971. Našeto prepoznavanje. Skopje: Misl.
- Spasov, Aleksandar. 1998. *Makedonsko-slovenečki kniževno-kulturni relaciji*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.
- Spasov, Ljudmil. 2000. »Beleški na prvot prevod od slovenečki na makedonski jazik (Prevodot na povesta 'Boris' od Josifina Turnogradska Urbančič napraven od strana na Konstantin M. Petkovič, 1853 godina).« *V Makedonsko-slovenečki naučen sobir : jazičnite literaturnite i kulturnite relaciji megu Makedonija i Slovenija* (Ohrid, 22–23 avgust 1997), uredil Aleksandar Spasov, 137–142. Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij.
- Stefanija, Dragi. 1968. »Makedonsko-slovenski književni stiki.« *Jezik in slovstvo* 13, št. 7: 214–218.
- Stefanija, Dragi. 1970. »O makedonskih prevodih Cankarjevega 'Hlapca Jerneja'.« *Jezik in slovstvo* 16, št. 3: 75–78.

- Stefanija, Dragi. 1984. *Brata Miladinova: Ljudske pesmi v slovenskem prevodu Štefana Kociančiča*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Stevanovski, Andraž. 2020. »Prevodi Zdravljice Franceta Prešerna v srbsčino, makedonščino in bolgarščino.« V *B"lgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literaturnijat prevod v priemaštata kultura i v obrazovaniето = Bugarija – Severna Makedonija – Slovenija: literaturniot prevod vo celnata kultura vo obrazovaniето = Bolgarija – Severna Makedonija – Slovenija: literarni prevod v ciljni kulturi in izobraževanju*, uredila Ljudmil Dimitrov in Namita Subiotto, 64–81. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.
- Stojanoska, Ana. 2017. »Makedonsko-slovenske gledališke povezave.« V *Uprizoritvene umetnosti, migracije, politika: Slovensko gledališče kot sooblikovalec kulturnih izmenjav*, uredila Barbara Orel, 281–306. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Subiotto, Namita. 2007. »Makedonsko leposlovje v slovenskih prevodih.« *Hieronymus* 1, št. 1–2: 23–39.
- Subiotto, Namita. 2008. »Slovenečkite prevodi na makedonskata beletristika.« *Spektar* 26, št.52: 127–144.
- Subiotto, Namita. 2010a. »Odsev slovenske literarne produkcije (1980–2010) v Makedoniji.« V *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*, uredila Alojzija Zupan Sosič, 319–325. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Subiotto, Namita. 2010b. »Slovenski prevodi makedonskega leposlovja in makedonski prevodi slovenskega leposlovja v obdobju 2000–2007.« V *Makedonsko-slovenečki jazični, književni i kulturni vrsi = Makedonsko-slovenske jezikoslovne, književne in kulturne zveze*, uredila Lidija Arizankovska, 355–377. Skopje: Filološki fakultet Blaže Koneski, Univerzitet Sv. Kiril i Metodij.
- Subiotto, Namita. 2013. »Slovenski prevodi makedonskega in bolgarskega leposlovja v 21. stoletju.« V *Slavistika v regijah – Nova Gorica*, uredila Boža Krakar Vogel, 171–176. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Subiotto, Namita. 2018. »Prevajalski in leksikografski podvig Štefana Kociančiča na relaciji makedonščina-slovenščina.« V *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*, uredila Urška Perenič in Aleksander Bjelčevič, 119–129. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Subiotto, Namita. 2019. »Gostovanja bolgarskih in makedonskih literarnih umetnikov v Sloveniji med letoma 2000 in 2018.« V *B"lgarija – Makedonija – Slovenija: meždukulturni dialozi v XXI vek = Bugarija – Makedonija – Slovenija: mežukulturni dijalozi vo XXI vek = Bolgarija – Makedonija – Slovenija: medkulturni dialogi v XXI stoletju*, uredila Namita Subiotto in Ljudmil Dimitrov, 6–15. Sofija: Nacionalno izdatelstvo za obrazovanje i nauka Az-buki.
- Subiotto, Namita in Biserka Bobnar. 2021a. »Slovenska mladinska poezija v makedonščini.« V *Slovenska poezija*, uredila Darja Pavlič, 547–553. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

- Subiotto, Namita in Biserka Bobnar. 2021b. »Zaemno preveduvanje na slovenečkata i makedonskata poezija za deca.« *Philological studies* 19/1. 128–143. <https://journals.ukim.mk/index.php/philologicalstudies/article/view/1584/1388>
- Šimenc, Stanko. 1968: »Slovenska srečanja z makedonskim slovstvom.« V *Makedonščina*, Petar Kepeski in Jože Pogačnik, 206–216. Ljubljana: DZS.
- Tuševski, Vančo. 2000. *Studii za brakata Konstantin i Andreja Petkoviči*. Skopje: Menora.

POVZETEK

Poglavje uvaja oris makedonsko-slovenskih literarnih in kulturnih stikov od druge polovice 19. stoletja do danes, ki mu sledi zgodovina prevodnih tokov. Prvi objavljeni prevodi makedonske literature v slovenščino in obratno se pojavijo kmalu po drugi svetovni vojni, do leta 1991 poteka dokaj organizirano medsebojno prevajanje, po osamosvojitvi Slovenije in Makedonije leta 1991 pa se dinamika in sistem medsebojnega prevajanja spremenita. Podatki iz COBISS-a in preglednih prispevkov z bibliografskimi o delih, ki so prevedena iz makedonščine v slovenščino in obratno, kažejo, da je prvih bistveno manj, tako v času skupne države kot po njenem razpadu. V obdobju 1945–1991 je iz makedonščine v slovenščino in obratno med knjižnimi izdajami največ mladinske literature, po letu 1991 pa prevladuje prevajanje pesniških zbirk, pri prevodih iz makedonščine sledijo romani, pri prevodih iz slovenščine pa drame. V nadaljevanju so izpostavljeni makedonski avtorji, ki se v slovenskih prevodih pojavijo z najmanj tremi samostojnimi knjigami, ter slovenski avtorji, ki so v makedonščini pred letom 1991 doživeli ponatise, in sodobni avtorji z vsaj tremi knjižnimi prevodi v makedonščini. Predstavljeni so tudi pomembnejši prevajalci, na koncu pa so omenjene prevodoslovne obravnave medsebojnega prevajanja makedonske in slovenske književnosti, ki pa večinoma obsegajo preglede objavljenih del, manj pa je analize prevodov.

ABSTRACT

This chapter introduces an outline of Macedonian-Slovene literary and cultural contacts from the second half of the 19th century to the present, followed by a history of translation flows. The first published translations of Macedonian literature into Slovene and vice versa appeared shortly after the Second World War, and until 1991 there was a fairly organized process of mutual translation, but after the independence of Slovenia and Macedonia in 1991 the dynamics and system of mutual translation changed. Data from COBISS and bibliographical summaries of works translated from Macedonian into Slovene and vice versa show that the former are significantly fewer, both during the time of the common state and after its break-up. In the period 1945–

1991, the largest number of books translated from Macedonian into Slovene and vice versa was juvenile literature, while after 1991 the predominant genre of translation from Slovene was poetry collections, followed by novels, and dramas. The following sections highlight Macedonian authors who appear in Slovene translations with at least three stand-alone books, as well as Slovene authors who were reprinted in Macedonian before 1991 and contemporary authors with at least three book translations in Macedonian. Major translators are also presented, and finally, translation studies of the inter-translation of Macedonian and Slovene literature are mentioned, which mostly consist of reviews of published works, and less of an analysis of the translations.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z NEMŠČINO

Julija Rozman, Tanja Žigon in Adriana Mezeg
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Slovenija je kulturno, jezikovno, zgodovinsko, politično in ekonomsko najtesneje povezana z nemško govorečim prostorom. Zaradi večstoletne prevodne dejavnosti iz nemščine v slovenščino je imela nemščina velik vpliv na razvoj slovenskega knjižnega jezika in vzpostavitev novih literarnih zvrsti. Raziskave o literarnih prevodih segajo vse do prvih znanih zapisov v slovenskem jeziku, tj. *Brižinskih spomenikov*, ki so nastali okrog leta 1000 po latinskih in nemških predlogah (gl. poglavje *Prva prevedena besedila*). Številne se ukvarjajo z obdobjem slovenske reformacije, s proučevanjem virov za prevod svetopisemskih besedil v slovenščino (gl. poglavji *Prevajanje v času protestantizma (1550–1595)* in *Prevajanje Svetega pisma po času reformacije*) in z vzpostavitvijo literarnega žanra dramskih besedil v slovenščini v obdobju razsvetljenstva (gl. poglavje *Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu*).

Nemščina je kot jezik izvirnika pomembno vplivala tudi na slovensko pesniško ustvarjanje v obdobju romantike. France Prešeren, eden pogosto proučevanih kanoniziranih slovenskih avtorjev (npr. Ožbot 2001; Juvan 2012), je svoj pesniški jezik namreč uril s prevajanjem iz nemščine (Ožbot 2007; Šrimpf 2011; Birk 2012; Juvan 2016). Raziskovalci (Hladnik 1985, 1992; Prunč 2005; Žigon 2008, 2011; Maček in Žigon 2017; Kocijančič Pokorn 2020) so se posvečali tudi prevodni politiki in slovensko-nemški prevodni dejavnosti v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja, ki sta bili odraz družbenih in političnih sprememb v habsburškem cesarskem okviru, kamor je sodilo tudi ozemlje, poseljeno s slovenskim prebivalstvom. Pestra slovensko-nemška književna izmenjava je spodbudila proučevanje različnih prevajalskih strategij v prevodnem procesu in recepcije avtorjev v obeh kulturah (npr. Maček 2003, 2006; Anželj 2008; Žigon 2010; Petrič

2017). Nemščina je svoj pomemben položaj v slovenskem prostoru ohranila vse do danes in predstavlja drugi najpogostejši izvirni oz. ciljni jezik prevodov iz slovenščine in v njo. Prispevek podaja celovit pregled obstoječih prevodoslovnih raziskav na temo prevodne izmenjave med slovensko in nemško književnostjo (prim. Trupej 2016a).

2 Zgodovina prevodnih tokov iz nemščine v slovenščino in obratno

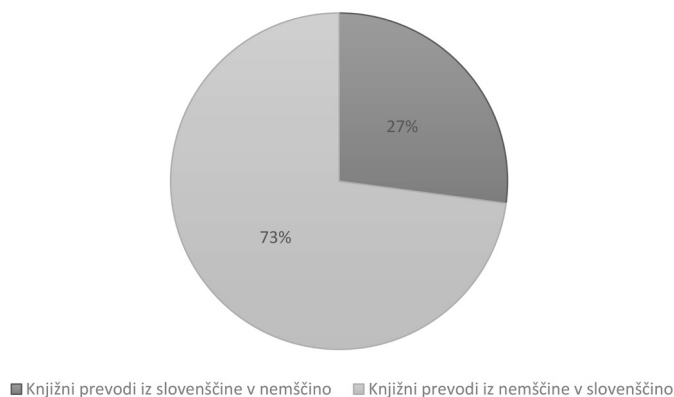
Z raziskovanjem prevodne dejavnosti za jezikovni par slovenščina-nemščina in obratno, predvsem kvantitativno, so se doslej večinoma ukvarjali germanisti in slovenisti (Vavti 2006; Černe in Čop 2010; Köstler in Leben 2014). Najpreglednejša in najobsežnejša je Vavtijeve (2006) bibliografija književnih prevodov iz slovenščine v nemščino, ki pa bi jo bilo zaradi velikega porasta prevodov iz slovenščine v nemščino v zadnjem desetletju smiselno posodobiti z novejšimi podatki (Maček in Žigon 2020). Černe in Čop sta 2010 ob robu odmevne prevajalske delavnice v Ljubljani pripravila predstavitev recepcije sodobne nemške književnosti na Slovenskem, medtem ko sta Köstler in Leben (2014) analizirala posredovanje slovenske književnosti v nemščino v obdobju od zgodnjih osemdesetih let 20. stoletja do leta 2014 s poudarkom na vlogi in pomenu avstrijskih založb pri izboru del in promociji prevedene književnosti.

V zadnjem času stopajo v ospredje tudi prevodoslovne raziskave. Zlatnar Moe, Žigon in Mikolič Južnič (2015) analizirajo posebnosti prevajanja iz hipercentralnih, centralnih ter polperifernih jezikov v periferno slovenščino in se ukvarjajo z literarno izmenjavo v krajšem časovnem obdobju (2000–2014) ter z dinamiko prevajanja med različnimi jezikovnimi pari, tudi med nemščino in slovenščino. Članek Schödel in Smodiš (2016) prinaša pregled prevodne dejavnosti med nemščino in slovenščino ter obratno v prvih dveh desetletjih 21. stoletja in predstavi tudi najbolj prevajane literarne zvrsti ter najpomembnejše prevajalce in avtorje za posamezno jezikovno smer. Poleg tega vključuje pregled najpomembnejših založb, pri katerih so izšli proučevani književni prevodi, pregled najvidnejših literarnih revij in literarnih prireditev ter predstavitev vloge Društva slovenskih književnih prevajalcev in Slovenske agencije za knjigo, ki spodbujata knjižno prevajanje.

Rozman, Žigon in Mezeg (2022) proučujejo prevodne tokove iz slovenščine v nemščino v zadnjih stotih letih (1921–2020) s poudarkom na otroški in mladinski književnosti. Avtorice med drugim ugotavljajo, da so prevodi slovenske otroške in mladinske književnosti predstavljali skoraj tretjino vseh leposlovnih prevodov v opazovanem obdobju, večina prevodov pa je nastala po osamosvojitvi Slovenije leta 1991. Rezultati omenjenih raziskav in podatki iz bibliografskega sistema COBISS (gl. Tabela 1) kažejo, da je prevodna izmenjava iz nemščine v slovenščino precej večja kot v obratni smeri, kar je skladno s teorijo, da večina prevajanja na mednarodni ravni poteka od (hiper)centralnih jezikov proti perifernim jezikom (van Es in Heilbron 2015).

Graf 1: Prevodna izmenjava med nemščino in slovenščino od začetka do danes.

(Vir: Lastni prikaz avtoric prispevka po podatkih iz COBISS-a.)¹

3 Teoretične obravnave posameznih žanrov v prevodu

Obdobje slovenske reformacije, ki je bilo zaznamovano s prvimi svetopisemskimi prevodi v slovenščino, je imelo pomembno vlogo pri nastanku normiranega slovenskega knjižnega jezika in nadaljnjem razvoju slovenščine. V skladu s tem so številne raziskave obravnavale jezikovne in literarne posebnosti prevodov ter vire za prevod svetopisemskih besedil v slovenščino, med katerimi ima temeljno vlogo nemški prevod Martina Luthra (gl. poglavji *Prevodi v času reformacije* in *Prvi slovarji in njihov vpliv na razvoj jezika*).

Na področju raziskovanja prevodne izmenjave z nemškim prostorom se raziskovalci mnogokrat posvečajo prevajanju izbranih literarnih zvrsti in žanrov, značilnih za posamezno zgodovinsko obdobje, ter posebnostim prevodov oz. pomenu prevodov za razvoj slovenske književnosti ali določene literarne zvrsti. Raziskave se posvečajo proučevanju vloge srednjeveške nemške književnosti v slovenskem prostoru in prevajanju določenih literarnih vrst iz omenjenega obdobja v slovenščino (Janko 2001), prvim prevodom nemškega posvetnega mladinskega slovstva v slovenščino v obdobju razsvetljenstva (Kobe 2009) ter vlogi prevajalca in prevoda pri vzpostavitvi literarnih žanrov dramskih besedil v istem obdobju (gl. poglavje *Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu*). Kar nekaj raziskovalcev se osredotoča na prevodno politiko v 19. stoletju in v začetku 20. stoletja v povezavi z večjezičnostjo slovenskega prebivalstva in oblikovanjem slovenske narodne identitete. Prunč (2005) analizira različne profile žanrov in besedilnih vrst v književnosti, prevedeni iz nemščine v slovenščino v obdobju od

¹ Po COBISS-u prvi zabeleženi knjižni prevodi iz nemščine v slovenščino segajo v začetek 19. stoletja, prvi prevodi v obratni smeri pa v konec 18. stoletja. Podatki, zbrani do vključno julija 2022, niso bili ročno prečiščeni.

1848 do 1918, ter na podlagi različnih vrst prevodov in njihovih osrednjih funkcij oriše prehod od večjezičnega do enojezičnega profila žanrov, kar je skladno z oblikovanjem enojezične nacionalne slovenske kulture. Prunč (2000) prav tako podrobno obravnava sociolingvistično situacijo na Slovenskem in v prevodoslovje vpelje pojem prevodna kultura (nem. *Translationskultur*) kot pomemben del slovenske nacionalne kulture.

Večjezični družbeni situaciji na Slovenskem v 19. in delno tudi v 20. stoletju ter njenemu vplivu na izbiro prevodnih žanrov se posvečajo tudi drugi avtorji. Hladnik (1985, 1992, 1993, 1996) med drugim poudarja, da je bila identiteta slovenskega naroda zaradi pomanjkanja politične moči v 19. stoletju močno povezana z literarnim ustvarjanjem: sodobniki so v prvi vrsti stremeli k tvorjenju leposlovnih besedil v slovenščini in ga tudi spodbujali, medtem ko je imel prevod v književni produkciji sekundarno vlogo; izbira besedil za prevajanje je bila odvisna od ciljnega bralstva – prevajalo se je za ljudstvo in mladino, in sicer praktično strokovno literaturo ter leposlovje (predvsem trivialno književnost), ne pa tudi za izobraženo meščanstvo, ki prevodov ni potrebovalo, saj je bilo pretežno dvojezično. Poleg tega so imeli prednost pred prevajanjem iz nemščine slovanski jeziki in njihove književnosti, izbor prevodne literature pa je bil pogojen tudi z vrsto in žanrom izvirnih besedil (Kondrič Horvat 2007). Predvsem pripovedni žanri, ki so imeli narodotvorno vlogo (npr. izvirna kmečka povest in izvirni zgodovinski roman), se niso prevajali (gl. poglavje *Prevedeni zgodovinski romani*). Šele v obdobju slovenske moderne ob prelomu stoletja, ko slovenska prevodna politika sčasoma postaja bolj odprta do tujih književnosti (Jerovšek Vogrinc 2004) in ko sta pri izbiri prevodov namesto vprašanja nemškega ali slovanskega izvora izvirnika v ospredje stopila jezikovna in sporočilna vloga (Hladnik 1992), sta prevod in prevodna dejavnost pridobila drugačen status in pomembnejšo vlogo.

Predvsem v 19. stoletju smemo kot mesta kulturne produkcije in izmenjave razumeti tudi časopise in revije, ki so izhajali na slovensko poseljenih delih podonavske monarhije, zato so se nekatere historično obarvane raziskave osredinile na vprašanje, v kolikšni meri sta bili slovenska kultura in književnost zastopani v takratni nemški periodiki na Kranjskem (Birk 2000; Miladinović Zalaznik 2002; Žigon 2008, 2011, 2014, 2017). V raziskavah je obravnavan tudi drug vidik, in sicer kako se je v najpomembnejši slovenski literarni reviji, *Ljubljanskem zvonu*, ki je izhajal od 1881 do 1941, odlikavala vloga prevoda v kulturnem življenju kranjske prestolnice Ljubljane (Kocijančič Pokorn 2020).

4 Pomembni avtorji, večkrat prevedena dela

Eno prvih raziskav, ki so proučevale posamezne literarne žanre v določenih zgodovinskih obdobjih v povezavi z vlogo najpomembnejših akterjev v prevodnem procesu (npr. avtorjev in prevajalcev), predstavlja prispevek Samide (2004), ki ponuja

shematični prikaz prevedenih nemških avtorjev od sredine 19. stoletja do začetka 21. stoletja. Avtorica ugotavlja, da so se kanonizirani nemški avtorji začeli prevajati v slovenščino šele v petdesetih letih 20. stoletja, pred tem pa so prevladovali avtorji trivialne literature ter otroške in mladinske književnosti (npr. Jacob in Wilhelm Grimm, Wilhelm Hauff, Gustav Schwab, E. T. A. Hoffmann in Christoph Schmid). Razprava vsebuje tudi bibliografijo slovenskih prevodov nemške romantične književnosti, vendar brez del bratov Grimm in Heinricha Heineja. Nadalje se je Samide (2006) osredotočila na književno izmenjavo v obratni jezikovni smeri, in sicer je proučevala dinamiko prevajanja slovenske kratke proze v nemščino po osamosvojitvi Slovenije do leta 2005, pri čemer je na primeru prevodov slovenskih klasikov (Ivan Cankar) ter nekaterih sodobnih avtorjev (Andrej Blatnik, Drago Jančar, Boris Pahor, Suzana Tratnik in Marjan Tomšič) analizirala vzroke za objavljane posameznih avtorjev na nemškem knjižnem trgu. Poleg tega je proučevala vlogo medkulturnih posrednikov, prevajalcev in urednikov pri nastanku prevodov.

Daljše obdobje prevajanja slovenske proze v nemščino (1918–2001), s težiščem na Avstriji, obravnava Lokar (2002), ki je proučevala, kdo so najbolj prevajani avtorji, kdo jih prevaja in katere založbe jih izdajajo, kakšno je nihanje prevodne dejavnosti skozi desetletja in kakšna je aktualnost prevodov, poleg tega pa je analizirala še spremne besede in odmevnost prevodov v časopisih splošnoinformativne narave. Lokar ugotavlja, kot za njo tudi Schödel in Smodiš (2016), da po številu prevodov prevladuje kanonizirani slovenski avtor Ivan Cankar, ki mu sledita Florjan Lipuš in Drago Jančar. V zadnjih letih v ospredje vse bolj stopajo prevodi sodobnejših slovenskih avtorjev. Kar zadeva prevode iz nemščine, so bili v slovenščino v zadnjih desetletjih 20. stoletja prevedeni številni kanonizirani nemški avtorji, kot so Johann Wolfgang von Goethe, Thomas Mann in Robert Musil, poleg tega je sodobna nemška književnost pri Slovencih priljubljena in je pogosto hitro prevedena v slovenščino (Schödel in Smodiš 2016).

Prevodoslovne raziskave se nadalje v veliki meri posvečajo posameznim nemškim in slovenskim avtorjem v prevodu ter analizi prevodov. Med obravnavanimi prevedenimi avtorji izstopata dva od najpomembnejših predromantičnih oz. romantičnih pesnikov iz obeh kultur, Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) in France Prešeren (1800–1849) (gl. poglavji *Prevajanje Goetheja* in *Svetovljenje Prešerna in svetovni prevodni sistem*). Društvo slovenskih književnih prevajalcev je leta 2000 (ur. Smolej) izdalo zbornik, posvečen Goetheju v slovenskih prevodih. Zbornik vsebuje prispevke o analizi in primerjavi prevajalskih strategij oz. o izkušnjah in izzivih pri prevajanju posameznih Goethejevih del v slovenščino (Moder, Novak, Samide, Smolej, Vevar), o komentarjih prevodov različnih prevajalcev (Gradišnik, Moder) ter o recepciji Goetheja med Slovenci (Kos). Poleg tega je v zborniku objavljena bibliografija slovenskih prevodov Goetheja, v kateri Troha poleg sedemnajstih objav prevodov rokopisov od leta 1810 do 1899 in desetih uprizoritev od leta 1896 do 1992 navaja tudi 134 objav prevodov Goethejevih del

od leta 1850 do 1999. Slednji so večinoma izšli v okviru raznih zbirk ali v revijah. Podatki iz COBISS-a kažejo 33 knjižnih prevodov Goethejevih del v slovenščino od začetka 20. stoletja do leta 2016. S proučevanjem Goethejeve estetike in poetike v izvirnikih in slovenskih prevodih se je poglobljeno ukvarjal Vevar (2012a), medtem ko se je Janko (1983, 2003) osredotočil na recepcijo avtorja pri slovenskih bralcih. Društvo slovenskih književnih prevajalcev je leta 2001 prav tako izdalo zbornik *Prevajanje Prešerna. Prevajanje pravljic* (ur. Ožbot); prispevki obravnavajo prevode slovenskega pesnika v različne tuje jezike, med drugim tudi prevajalske prakse pri posredovanju Prešernove poezije v nemščino (Olof, Vevar). Poleg tega so v različnih zbranih delih izšli drugi posamezni prispevki na to temo (npr. Bajt idr. 1985; Spieler 1985; Rode 1988; Ožbot 2007). Po podatkih iz COBISS-a je bilo od začetka 19. stoletja do leta 2019 objavljenih 65 knjižnih prevodov Prešernovih del v nemščini.

Med pogosto obravnavane nemške avtorje v slovenskem prevodu se uvrščata tudi zbiratelja pravljic Jacob (1785–1863) in Wilhelm Grimm (1786–1859). Recepcijo njunih pravljic na Slovenskem med letoma 1849 in 2012 je na osnovi memetike in kulturne evolucije pravljic podrobneje proučevala Blažič (2013), Zupančič pa je primerjala (2007) prevode posameznih Grimmovih pravljic Frana Albrehta s poznejšimi prevodi Polonce Kovač, pri čemer so v ospredju teoretična analiza jezika in jezikoslovja, vsebinska in slogovna analiza ter primerjava kakovosti prevodov obeh prevajalcev. Nadalje je Kocijančič Pokorn (2012) proučevala slovenske prevode pravljic *Pepelka* (*Aschenputtel*) ter *Sneguljčica in Rožica* (*Schneeweißchen und Rosenrot*), in sicer z vidika ideološkega vpliva na prevode otroške literature in na prevajalske strategije v okviru jugoslovanskega socialističnega režima.

Literarni kanon nemško govorečega prostora sestavljajo tudi dela dramatika, pesnika in esejista Friedricha Schillerja (1759–1805), pisatelja in gledališkega kritika Roberta Musila (1880–1942) ter pisatelja Franza Kafke (1883–1924). Dosedanje raziskave so Schillerja obravnavale z vidika prevajanja in vključenosti njegovih citatov v slovenski citatni kanon (Kuster 2005) ter z vidika primerjave različnih slovenskih prevodov Schillerjevih pesmi (Moder 2004). V zborniku *Prevod in narodova identiteta. Prevajanje poezije* (ur. Stanovnik) so leta 1993 izšli trije prispevki o prevajanju Roberta Musila v slovenščino, natančneje o prevajanju romana *Zablode gojenca Törlessa*, nem. *Die Verwirrungen des Zöglings Törleß* (Dolinar), o prevodnih dilemah pri prevajanju dela *Tri ženske*, nem. *Drei Frauen* (Vear), ter o prevajanju in zunanjih okoliščinah nastanka in izdaje slovenskega prevoda romana *Mož brez posebnosti*, nem. *Der Mann ohne Eigenschaften* (Gradišnik). Vevar (2012b) se je ukvarjal s prevodnimi implikacijami v poetiki Franza Kafke in z aplikacijo normativne paradigme na dva primera iz prevodov Kafke v slovenščino, medtem ko je Ludvik (1965) predstavil Kafkovo recepcijo v Jugoslaviji.

Kar zadeva slovenske avtorje, se je nekaj raziskav osredotočilo na enega najpomembnejših literarnih ustvarjalcev in posrednikov med slovensko in avstrijsko kulturo,

slovenskega koroškega pisatelja in prevajalca Florjana Lipuša (roj. 1937), in sicer v povezavi s pisateljem, prevajalcem in Nobelovim nagajencem za književnost Petrom Handkejem. Kohl (2018) zagovarja tezo, da je imela vloga prevajalca, torej Handkeja, ključno vlogo pri konsekraciji Lipuševih del v nemško govorečem prostoru. Odločilen nemški prevod romana *Zmote dijaka Tjaža* (nem. *Der Zögling Tjaž*) Petra Handkeja in Helge Mračnikar iz leta 1981, ki sta ga s prevodoslovnega vidika analizirala Prunč (1991) in Černe (2018), je s Handkejevim simbolnim kapitalom prispeval k širši prepoznavnosti Lipuševe in s tem tudi slovenske koroške književnosti v nemško govorečem prostoru. Handke je v enem izmed intervjujev poudaril, da Lipušev roman *Boštjanov let* po njegovem mnenju sodi v sam vrh svetovne književnosti (Huber–Lang 2016), Lipuš pa je nato, četudi piše v slovenščini, tj. v jeziku avstrijske manjšine, leta 2018 prejel Veliko avstrijsko državno nagrado, ki predstavlja najvišje avstrijsko kulturno priznanje. V središču raziskovalnega zanimanja na Slovenskem je tudi Peter Handke kot pisatelj. Številni raziskovalci so se doslej ukvarjali z njegovim ustvarjalnim opusom, manj pa s prevodi njegovih del. Med slednje sodijo raziskava o dialogu med novejšo slovensko in nemško književnostjo s posebnim ozirom na Handkeja (Borovnik 1991), pregledna bibliografija Handkejevih del v slovenskih prevodih (Šlibar 1993) in analiza prevajanja Handkeja v slovenščino skozi čas (Maček in Žigon 2017).

Nadaljnji prispevki prinašajo analizo prvega prevoda moralistične povesti o Genovefi Brabantski iz nemščine v slovenščino verzifikatorja Pavla Knobla (Žigon 2020), celostni pogled na ustvarjalno delo zgodnjeromantičnega pesnika Urbana Jarnika (Prunč 1988; gl. poglavje *Prevajanje na (avstrijskem) Koroškem*), prevajalske izkušnje ob prevajanju Lojzeta Kovačiča v švicarsko nemščino (Špendov 1995) ter bibliografijo slovenskih prevodov del Thomasa Bernharda (1931–1989) (Šlibar in Mihurko Poniz 1994/1995). V središču raziskav so tudi analiza pesniškega ustvarjanja Gustava Januša z vidika samoprevajanja in prevajanja (Prunč 2002) ter odziv na komentar prevoda dela Thomasa Manna (Moder 2006).

5 Pomembni prevajalci

V središču zanimanja nekaterih prispevkov s področja prevodoslovja so tudi prevajalci iz obeh kultur in njihovo delo. Z najstarejšimi obdobji se ukvarja Deželak Trojar, ki v svojem prispevku (2009) predstavi pomembnost rokopisnega kodeksa Adama Skalarja (?–1658) iz 17. stoletja za slovensko slovstvo. Skalarjevo prevajalsko delo, ki je temeljilo na nemških izvirnikih, je v slovenski prostor prineslo dve novi literarni obliki, in sicer meditativno prozo in filozofsko razpravo. Deželak Trojar se osredotoča na literarne prvine v obeh prevodih in na osnovne značilnosti Skalarjeve prevajalske dejavnosti. Prevajalski opus razsvetljenca Valentina Vodnika (1758–1819), ki obsega širok nabor literarnih zvrsti in izvirnih jezikov, med katere se uvršča tudi nemščina, in Vodnikove

teoretične poglede na prevajanje, je v svoji raziskavi predstavil Rode (1991). S prevajalcem slovenskih ljudskih pesmi (nem. *Volkslieder aus Krain*), Antonom Alexandrom grofom Auerspergom (psev. Anastasius Grün (1806–1876)), pa se je poglobljeno ukvarjal Janko (1986a, 2009), ki je orisal zanimanje za ljudsko pesništvo med nemškimi bralci in Grünovo prakso pri prevajanju slovenskih ljudskih pesmi.

Več analiz in razprav se posveča prevajalcem 20. stoletja in njihovemu opusu. Med osrednje prevajalce iz nemščine v zadnjih desetletjih 20. stoletja se uvrščajo Janko Moder, Janez Gradišnik, Štefan Vevar, Kajetan Kovič in Niko Grafenauer (Schödel in Smodiš 2016). Toroš (2005a, 2005b, 2013) se je izčrpno ukvarjala s pesniškim in prevajalskim opusom Alojza Gradnika (1882–1967), ki je deloma vključeval tudi nemško književnost (gl. poglavje *Alojz Gradnik*). V najobsežnejšem prispevku, znanstveni monografiji iz leta 2013, Toroš raziskuje vpliv izbranih romanskih (npr. Danteja Alighierija, Francesca Petrarce, Paula Verlaina in Françoisa Villona) in germanskih avtorjev (npr. Johanna Wolfganga von Goetheja, Huga von Hofmannsthala, Rainerja Marie Rilkeja, Heinricha Heineja in Heinricha Manna) na Gradnikovo literarno ustvarjanje in prevajanje. Monografija med drugim obravnava tudi recepcijo Gradnika v romanskem in germanskem svetu. V dveh zgodnejših prispevkih iz leta 2005 avtorica poda pregled Gradnikove prevodne bibliografije.

Oton Župančič (1878–1949) je bil kot prevajalec v nemščino obravnavan le v omejenem obsegu, in sicer v prispevkih Vidmarja (1930) in Mahniča (1981). Medtem ko Vidmar poudarja težavnost prevajalske dejavnosti in Župančičeve prevajalske sposobnosti, Mahnič opisuje Župančičev prevajalski opus in povzema njegova prevajalska načela, pri čemer deloma omenja njegove prevode v nemščino. Poleg tega je leta 1980 izšel zbornik *Oton Župančič v prevodih* (ur. Moder), ki med drugim vsebuje bibliografijo Župančičevih prevodov v nemščino (gl. poglavje *Oton Župančič*). Nadalje se Stanovnik v dveh prispevkih (1982, 1985) ukvarja s prevajalskim delom Herberta Grüna (1925–1961); v članku iz leta 1982 na kratko predstavi Grünov prevajalski opus ter nekatere njegove izkušnje in razmišljanja o prevajanju, v drugem (1985) pa analizira prevodni proces Grünovega slovenskega prevoda Kafkove kratkoprozne pripovedi *Na galeriji* (nem. *Auf der Galerie*) iz leta 1961, pri čemer Grünov prevod primerja z angleškim prevodom in s prvim slovenskim prevodom tega besedila iz leta 1954.

Posamezne raziskave so se posvečale tudi prevajalskemu udejstvovanju Gusti Jirku Stridsberg (1892–1978) in Janeza Gradišnika (1917–2009). Lasbaher (2002) predstavi življenjsko pot Gusti Jirku Stridsberg, prve prevajalke Ivana Cankarja v nemščino, medtem ko Gradišnik (1995) opiše zunanje okoliščine, ki so privedle do njegovega prevajalskega udejstvovanja v angleščini in nemščini, ter posrednike, s pomočjo katerih mu je uspel preboj na ciljne knjižne trge. Nadaljnji prispevek (Gradišnik in Bogataj Gradišnik 2008) obravnava pregled Gradišnikovega dela, vključno z njegovim prevajanjem v nemščino (gl. poglavje *Janez Gradišnik*). Z drugačnega vidika delo književnih

prevajalcev obravnava Maček (2018), in sicer proučuje položaj književnih prevajalcev iz nemščine, ki iz različnih razlogov pogosto prevzamejo vlogo moderatorja in konsektivnega tolmača na literarnih prireditvah ter tudi vlogo avtorja knjižnih del.

6 Širše prevodoslovne raziskave o literarnem prevodu

Med prevodoslovne raziskave o knjižnem prevodu v širšem smislu sodijo še raziskave, ki obravnavajo druge prevodoslovne teme, kot so prevodni proces in prevajalske strategije, recepcija prevodov ter prevodna politika. Anželj (2008) na osnovi primerjalne analize proučuje pomenske in slogovne odmike v nemškem prevodu slovenskega romana *Alamut*, ki je nastal prek posrednega prevoda iz francoščine. Prevodne strategije so v ospredju tudi v raziskavi, ki na primeru slovenskega prevoda romana *Effi Briest* nemškega avtorja Theodorja Fontaneja proučuje, kako določena ustrezna prevodna rešitev čez čas lahko postane neustrezna (Maček 2003). Poimenovanja za različne odtenke modre barve, ki je osrednji simbol nemške romantike, Maček (2004) obravnava na osnovi slovenskega prevoda Novalisovega romana *Heinrich von Ofterdingen*, v nadaljnjih raziskavah pa Maček (2006) opozarja na pomembnost poznavanja konteksta in različnih podpomenov izrazov v prevodnem procesu, in sicer na primeru prevajanja pojma angela v Rilkejevih *Devinskih elegijah* (nem. *Duineser Elegien*), ter obravnava slovenska poimenovanja rastlin v desetjezičnem slovarju Alme M. Karlin (Maček 2019).

Bernik (2005) se ukvarja z vprašanjem prevedljivosti poezije in s posameznimi značilnostmi pri prevajanju te literarne zvrsti, pri čemer se osredotoča na raziskovanje mere poistovetenja ali odstopanja prevoda od izvirnika pri prevajanju Goetheja v slovenščino in Prešerna v nemščino. Petrič (2017) na podlagi nekaj primerov prevedenih pesmi Friederike Mayröcker raziskuje prevodne vidike in vprašanja pri prevajanju oz. prenosu omenjene pesnice v slovenščino, pri čemer uporabi paradigmo devetih načel Štefana Vevarja. Splošnemu opisu prevodnega procesa in predstavitvi strategij pri prevajanju kulturnospecifičnih elementov se posveča Mračnikar (1988), ki obravnava tudi prevodno dejavnost med koroškimi Slovenci in jih spodbuja k večji profesionalizaciji poklica. Černe (2017, 2019) proučuje tandemski način knjižnega prevajanja in poudarja, da v znanosti ta tema doslej še ni bila podrobneje obravnavana. V člankih prepoznava motive za tandemsko delo ter predstavi prevodni proces tandemskega prevajanja in tipologijo različnih oblik tandemskega sodelovanja. Džambić (2012) se ukvarja s kontrastivno analizo nemškega romana *Bralec* (nem. *Der Vorleser*) Bernharda Schlinka in njegovega slovenskega prevoda, predvsem z vidika medkulturnih elementov in njihovega prenosa v prevodnem procesu, Janko (1984) pa analizira in primerja slovenske prevode nekaterih pesmi Ingeborg Bachmann. Grah (1985, 1990, 1991) raziskuje različne pristope k prevajanju slovenskih toponimov ter imen cest, gradov in palač v nemščino, Valenčič Arh (2013, 2014, 2015) pa se izčrpno posveča

načinom prevajanja frazeoloških enot otroške in mladinske književnosti avstrijske avtorice Christine Nöstlinger v slovenščino.

Številni prispevki se osredotočajo na recepcijo prevodov različnih nemških in slovenskih avtorjev v proučevanih kulturah. Časovno najbolj oddaljen avtor je srednjeveški pesnik Walther von der Vogelweide, čigar recepcijo v slovenskem prostoru od 19. stoletja dalje proučuje Gaber (2015). S proučevanjem političnega, družbenega in ideološkega vpliva na nastanek in recepcijo dveh slovenskih prevodov nemškega dramskega dela *Jedermann* (slo. *Slebernik*) Huga von Hofmannsthala, in sicer prvega prevoda Otona Župančiča iz leta 1934 kot tudi ponovnega prevoda Nika Grafenauerja iz leta 1993, se ukvarja Trupej (2016b), pri čemer se opira na analizo literarnih kritik obeh prevodov. Nadalje Janko (1986b), Kondrič Horvat (1993) in Miladinović Zalaznik (1996, 1998, 2004) obravnavajo recepcijo prevodov različnih avtorjev v slovenskem prostoru, in sicer Rainerja Marie Rilkeja (1875–1926), Stefana Zweiga (1881–1942), Hermanna Brocha (1886–1951) in Franza Werfla (1890–1945). Poleg tega Žigon (2010), Žigon in Šrimpf (2016) ter Maček (2013) proučujejo odmevnost in recepcijo Josepha Rotha (1894–1939), Petra Turrinija (roj. 1944) in Josefa Winklerja (roj. 1953), medtem ko se Šlibar (1986) osredotoči na recepcijo avstrijske književnosti v Sloveniji po letu 1945, natančneje avtorjev Ilse Aichinger (1921–2016), Ingeborg Bachmann (1926–1973) in Paula Celana (1920–1970).

Leben (2010) se ukvarja s publicističnim in literarnim delom Prežihovega Volarca (1893–1950) ter z njegovo odmevnostjo na avstrijskem Koroškem. Nazadnje omenimo Detelo (2009), ki raziskuje nemško-slovensko literarno sodelovanje na Dunaju od začetka šestdesetih let 20. stoletja in sklene, da so raznovrstna prizadevanja posameznikov v obliki prevajanja slovenskih avtorjev in različnih aktivnosti za promocijo slovenske književnosti v avstrijski prestolnici privedla do večje prepoznavnosti slovenske književnosti na Dunaju. Ob pregledu recepcije prevodov v obeh prostorih lahko sklenemo, da se je večina raziskovalcev osredotočala na recepcijo nemško govorečih avtorjev v slovenskem prostoru, medtem ko je bilo v obratni smeri opravljenih manj raziskav.

Raziskave v povezavi s proučevanjem prevodne politike na Slovenskem se večinoma osredotočajo na konec 19. in začetek 20. stoletja. Nekateri prispevki vendarle obravnavajo tudi poznejša obdobja, pri čemer velja izpostaviti proučevanje vpliva zgodovinskih in političnih sprememb na slovensko-nemške medkulturne odnose ter prevodno dejavnost od konca druge svetovne vojne do današnjega časa (Maček in Žigon 2017). Članek Maček in Žigon (prav tam) uvodoma prikaže zgodovinsko-politične mejnike v slovenski kulturni zgodovini in zgodovino slovensko-nemških odnosov z jezikovnega, literarnega in prevodnega vidika, čemur sledi predstavitev založništva in uredniške politike na Slovenskem po drugi svetovni vojni in od osamosvojitve Slovenije. Nadalje Maček in Žigon (2020) obravnavata vrsto ukrepov v okviru prevodne politike v

Sloveniji, ki se zaradi priprav na vlogo častne gostje na Frankfurtskem knjižnem sejmu leta 2023 predvsem v zadnjem desetletju posveča strateški promociji slovenske književnosti v nemško govorečem prostoru.

7 Zaključek

Obstoječe prevodoslovne raziskave o slovensko-nemški prevodni izmenjavi razkrivajo širok nabor tematskih sklopov, kar je posledica aktivne književne izmenjave med obema kulturama. Pri proučevanju literarnih zvrsti in žanrov izstopajo prispevki, ki so obravnavali vpliv prevajanja iz nemščine na razvoj slovenščine in njenih literarnih zvrsti, torej prevajanje svetopisemskih besedil v reformaciji in dramskih besedil v razsvetljenstvu. Poleg tega obstajajo številne raziskave o prevodni dejavnosti v 19. in 20. stoletju, ki je vplivala na izbor prevodnih žanrov in produkcijo izvirne slovenske književnosti. Z vidika obravnave te tematike je v prevodoslovnih raziskavah tako mogoče opaziti pomanjkanje zastopanosti ostalih literarnih žanrov in njihovih posebnosti za jezikovni par slovenščina-nemščina. Med proučevanimi avtorji so v ospredju predvsem kanonizirani avtorji iz obeh kultur, medtem ko se le redki prispevki osredotočajo na manj prepoznavne avtorje, ki so bili doslej torej spregledani. Poleg tega so raziskave, ki obravnavajo posredovanje slovenskih avtorjev v nemško govoreči prostor, manj številčne kot raziskave v obratni smeri. Medtem ko nizek delež prevodoslovnih raziskav obravnava prevajalce in njihovo delo, pri čemer je raziskav, posvečenih prevajalcem v nemščino, še posebej malo, obstajajo številni prispevki, ki se osredotočajo na teme, kot so prevajalske strategije, recepcija prevodov in prevodna politika, slednja predvsem v povezavi z nastopom Slovenije kot častne gostje na Frankfurtskem knjižnem sejmu leta 2023, ki bo prevodno dejavnost med obema kulturama še dodatno okrepil. Ob upoštevanju pregleda dosedanjih raziskav je znotraj prevodoslovja v Sloveniji mogoče zaznati pomanjkanje širše in poglobljene sociološko obarvane raziskave, ki bi zajela daljše časovno obdobje in analizirala prevodne tokove iz slovenščine v nemščino, kot tudi založniški trg ter vlogo akterjev v prevodnem procesu.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prva prevedena besedila / Prevajanje v času protestantizma (1550–1595) / Prvi slovarji in njihov vpliv na razvoj jezika / Prevajanje Svetega pisma po času reformacije / Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu / Prevedeni zgodovinski romani / Prevajanje Goetheja / Prevajanje na (avstrijskem) Koroškem / Svetovljenje Prešerna in svetovni prevodni sistem / Alojz Gradnik / Janez Gradišnik / Oton Župančič

Bibliografija

- Anželj, Stana. 2008. »Pomenski in slogovni odmiki pri prevajanju Bartolovega Alamuta iz slovenščine prek francoščine v nemščino.« *Hieronymus: revija o prevajalstvu* 2, št. 1–2: 121–137.
- Bajt, Drago, Frane Jerman in Janko Moder, ur. 1985. *France Prešeren v prevodih*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bernik, France. 2005. »Lirika in njena prevedljivost: na primeru Goetheja in Prešerna.« *Primerjalna književnost* 28, št. 1: 33–42.
- Birk, Matjaž. 2000. »... vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung ...« *Illyrisches Blatt (Ljubljana, 1819–1849), literarni časopis v nemškem jeziku v slovenski provinci predmarčne Avstrije*. Maribor: Slavistično društvo.
- Birk, Matjaž. 2012. »'Literarische Scherze in August W. v. Schlegels Manier von Doktor-Dichter Presheren': zum deutsch-slowenischen Literaturtransfer im Zeitalter der Romantik.« *Arcadia. Zeitschrift für vergleichende Literaturwissenschaft* 47, št. 2: 272–286.
- Blažič, Milena. 2013. »Memetika in kulturna evolucija Grimmovih pravljic na Slovenskem (1849–2012) = Memetics and Cultural Evolution of Grimm's Fairy Tales in Slovenia (1849–2012).« *Knjižnica: revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti = Library: Journal for Library and Information Science* 57, št. 1: 113–134.
- Borovnik, Silvija. 1991. »Sanjačeva zmot: o dialogu med novejšo slovensko in nemško književnostjo in seveda o Handkejevem Spominu na Slovenijo.« *Naši razgledi* 40, št. 20: 580.
- Černe, Urška P. in Brane Čop. 2010. *Rezeption zeitgenössischer deutschsprachiger Literatur in Slowenien: Werkstattgespräch am 6. Mai 2010 in der Deutschen Bibliothek CTK in Ljubljana*. Ljubljana: Goethe-Institut, Deutsche Bibliothek CTK.
- Černe, Urška P. 2017. »Tandemübersetzungen: was sie sind und wie sie gemacht werden.« *V Translation Studies and Translation Practice: Proceedings of the 2nd International TRANSLATA Conference, 2014. Part 2*, uredili Lew N. Zybatow, Andy Stauder in Michael Ustaszewski, 349–355. Frankfurt na Majni: Peter Lang.
- Černe, Urška P. 2018. »Omissions from the source text: the German young Tjaž.« *V Transkulturalität im mehrsprachigen Dialog = Transcultural Communication in Multilingual Dialogue*, uredila Vlasta Kučič, 349–376. Hamburg: Dr. Kovač.
- Černe, Urška P. 2019. »Eine Tandem-Übersetzung: Helga Mračnikar und Peter Handke.« *V »... übersetzt von Peter Handke«: philologische und translationswissenschaftliche Analysen*, uredila Fabjan Hafner in Wolfgang Pöckl, 87–126. Berlin: Frank & Timme.
- Detela, Lev. 2009. »Nemško-slovensko literarno sodelovanje na Dunaju in njegov odmev v širšem mednarodnem prostoru.« *2000: revija za krščanstvo in kulturo*, št. 208–209–210: 203–211.
- Deželak Trojar, Monika. 2009. »Adam Skalar in njegovo prevajalsko delo.« *V Odprta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*, uredili Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej, 93–112. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Založba ZRC, ZRC SAZU.

- Džambiĉ, Jasna. 2012. »Bernhard Schlinks Roman Der Vorleser: eine Analyse hinsichtlich der (inter)kulturellen Spezifik und deren Verarbeitung in der slowenischen Übersetzung.« *Estudios filológicos alemanes* 24: 573–585.
- Gaber, Mateja. 2015. »Literarna recepcija Walterja von der Vogelweideja pri Slovencih.« V *V labirintu jezika = Im Labyrinth der Sprache*, uredila Urška Valenĉič Arh in Darko Čuden, 105–115. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gradišnik, Janez. 1995. »Nekaj izkušenj s prevajanjem v angleščino in nemščino.« V *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV: 19. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 39–43. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gradišnik, Janez in Katarina Bogataj Gradišnik. 2008. »Dognanost v prevodih in življenjskih načelih: Janez Gradišnik: hommage, polintervju ali ĉrtica o nestorju slovenskega prevajalstva.« *Literatura* 20, št. 201: 76–103.
- Grah, Käthe. 1985. »Slowenische Toponyme im deutschen Text.« V *Kontrastivne jeziĉke studije = Kontrastive Sprachstudien/Simpozijum avstrijskih i jugoslovenskih germanista*, Innsbruck 31. 5.–2. 6. 1984 = *Symposion österreichischer und jugoslawischer Germanisten*, Innsbruck 31. 5.–2. 6. 1984, uredila Pavica Mrazoviĉ, 35–41. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Grah, Käthe. 1990. »Slowenische Straßennamen in deutschen Übersetzungen.« *Vestnik* 24, št. 1–2: 47–60.
- Grah, Käthe. 1991. »Slowenische und deutsche Namen für Burgen und Schlösser in Slowenien (ob wann und wie man in Übersetzungen deutsche Bezeichnungen für slowenische Orte verwenden kann) = Slovene and German names for castles and palaces in Slovenia (whether, when and how one can use German names for Slovene palaces in translations).« *Znanstvena revija. Humanistika = Humanities* 3, št. 1: 109–117.
- Hladnik, Miran. 1985. »'Svobodno po nemškem poslovenjeno': (popularni prevedeni žanri 19. stoletja).« V *France Prešeren v prevodih*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 191–199. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Hladnik, Miran. 1992. »Vloga prevoda v slovensko-nemški literarni tekmi.« V *Zbornik predavanj/XXVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, 29. 6.–18. 7. 1992, uredila Miran Hladnik in Darinka Poĉaj-Rus, 109–119. Ljubljana: Center za slovenščino kot tuji ali drugi jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Hladnik, Miran. 1993. »Der Einfluss des Bilinguismus auf die Auswahl der zu übersetzenden narrativen Gattungen am Beispiel slowenischer Literatur.« V *Übersetzen, verstehen, Brücken bauen: geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kultur Austausch*, uredili Armin Paul Frank, Kurt-Jürgen Maaß, Fritz Paul in Horst Turk, 801–810. Berlin: Erich Schmidt.
- Hladnik, Miran. 1996. »Kako smo prevajali zgodovinski roman.« V *Prevod besedila. Prevajanje romana: 20. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 61–69. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Huber-Lang, Wolfgang. 2016. »Peter Handke mit neuem Stück im Burgtheater: 'Man darf sich nicht ausgrenzen'.« *Vienna Online*, 25. 1. 2016. Dostop 31. 3. 2022. <https://www.vienna.at/peter-handke-mit-neuem-stueck-im-burgtheater-man-darf-sich-nicht-ausgrenzen/4601865>.
- Janko, Anton. 1983. »Goethes Faust in slowenischen Übersetzungen.« *V Simpozijum o J. V. Geteu, Novi Sad, 29. i 30. X 1982*, uredila Pavica Mrazović, 77–93. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Janko, Anton. 1984. »Anmerkungen zu slowenischen Übersetzungen einiger Gedichte Ingeborg Bachmanns.« *Acta Neophilologica* 17: 51–59.
- Janko, Anton. 1986a. »Anastasius Grüns Ansichten über die Volkspoesie anhand seiner Übersetzungen von Volksliedern.« *V Jugoslavien – Österreich: literarische Nachbarschaft*, uredila Johann Holzner in Wolfgang Wiesmüller, 253–259. Innsbruck: Universität Innsbruck, Institut für Germanistik.
- Janko, Anton. 1986b. »Die Rezeption Rilkes in Slowenien.« *Acta Neophilologica* 19: 75–87.
- Janko, Anton. 2001. »Die höfische deutsche Dichtung im slovenischen Raum.« *V Querschnitte: deutsch-slovenische Kultur und Geschichte im gemeinsamen Raum*, uredili Krista Zach in Mira Miladinović Zalaznik, 9–19. München: Verlag Südostdeutsches Kulturwerk.
- Janko, Anton. 2003. »Goethe pri Slovencih po letu 1945.« *V Dr. Mirko Križman, zaslužni profesor Univerze v Mariboru: 70 let: jubilejni zbornik*, uredila Karmen Teržan Kopecky, 123–145. Maribor: Pedagoška fakulteta.
- Janko, Anton. 2009. »Grün kot prevajalec ljudskih pesmi.« *V Anton Aleksander grof Auersperg – Anastazij Grün: razprave*, uredila Mira Miladinović Zalaznik in Stane Granda, 67–78. Ljubljana: Nova revija.
- Jerovšek Vogrinc, Irena. 2004. »Knjižni prozni prevodi v slovenščino med letoma 1848 in 1919.« *V Prevajanje besedil iz obdobja romantike: 29. prevajalski zbornik = Translation of Texts from the Romantic Period: Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, Volume 29*, uredila Martina Ožbot, 303–323. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Juvan, Marko. 2012. »World literature in Carniola: Transfer of Romantic Cosmopolitanism and the Making of National Literature.« *V World Literature and National Literatures = Littérature mondiale et littératures nationales = Weltliteratur und nationalliteraturen = Literatura mundial y literaturas nacionales*, uredil Jüri Talvet, 27–49. Tartu: Tartu University Press.
- Juvan, Marko. 2016. »Svetovljenje nacionalnega pesnika in asimetrije prevajanja: Prešernov primer.« *V Kulturni svetniki in kanonizacija*, uredil Marijan Dovič, 221–238. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kobe, Marjana. 2009. »Prvi prevodi tujega posvetnega mladinskega slovstva v 18. stoletju.« *V Odprta okna: komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*, uredili Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej, 131–140. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kocijančič Pokorn, Nike. 2012. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological Struggle in Children's Literature*. Amsterdam: John Benjamins.

- Kocijančič Pokorn, Nike. 2020. »Translations in Ljubljanski zvon: the Window into Cultural Life of the Late-Nineteenth-Century Ljubljana.« *V Translating in Town: Local Translation Policies During the European 19th Century*, uredila Lieven D'hulst in Kaisa Koskinen, 185–209. London: Bloomsbury Academic.
- Kohl, Felix Oliver. 2018. »Nemški prevodi Lipuševih del ob in po Tjažu v luči konsekracije.« *Primerjalna književnost* 41, št. 3: 17–35.
- Kondrič Horvat, Vesna. 1993. »Stefan-Zweig-Rezeption in Slowenien.« *Znanstvena revija. Humanistika. = Humanities* 5, št. 1: 19–27.
- Kondrič Horvat, Vesna. 2007. »Na sečišču kultur. Prevodi nemških književnih besedil v slovenščino v času med 1848 in 1918.« *V Slovenski prevodi nemških besedil v obdobju avstro-ogrske monarhije: znanstvene refleksije*, uredila Karmen Teržan Kopecky, 119–130. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Köstler, Erwin in Andrej Leben. 2014. »Posredovanje slovenske literature v nemški govorni prostor in dvojezično založništvo na Koroškem.« *V Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 211–217. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kuster, Helena. 2005. »Interkulturelles Übersetzen am Beispiel des deutschen klassischen Zitatekanons.« *V Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil: 30. prevajalski zbornik = Translation of Texts from the Periods of Baroque and Classicism: Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, Volume 30*, uredil Tone Smolej, 217–230. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Lasbaher, Franček. 2002. »Gusti Jirku Stridsberg: prva prevajalka Ivana Cankarja v nemščino.« *Slovenščina v šoli* 7, št. 2: 34–38.
- Leben, Andrej. 2010. »Publicistično in literarno delo Prežihovega Voranca in povojna avstrijska Koroška.« *V Prežihov Voranc – Lovro Kuhar: pisatelj, politik, patriot*, uredil Aleš Gabrič, 119–131. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino; Dunaj: Slovenski znanstveni inštitut.
- Lokar, Teja Marjana. 2002. »Prevajanje slovenske proze v Avstriji od leta 1918 do danes.« Diplomaska naloga, Univerza v Ljubljani.
- Ludvik, Dušan. 1965. »Kafka bei den Jugoslawen.« *V Franz Kafka aus Prager Sicht 1963*, uredili Eduard Goldstücker, František Kautman in Paul Reimann, 229–236. Praga: Verlag der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften.
- Maček, Amalija. 2003. »'Široko polje', prevod neke Fontanejeve podobe.« *V Prevajanje realističnih in naturalističnih besedil: 28. prevajalski zbornik = Translation of Realist and Naturalist Texts: Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, Volume 28*, uredil Tone Smolej, 128–135. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Maček, Amalija. 2004. »Kako modra je modra?: prevodne variante osrednjega simbola nemške romantike.« *V Prevajanje besedil iz obdobja romantike: 29. prevajalski zbornik = Translation of Texts from the Romantic Period: Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, Volume 29*, uredila Martina Ožbot, 166–173. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Maček, Amalija. 2006. »O angelih: Rilkejeve Devinske elegije v prevodu Kajetana Koviča.« *V Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja = Translation of Texts from the First Half of 20th Century*, uredila Martina Ožbot, 102–109. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Maček, Amalija. 2013. »Ein Autor findet seine Leser: die Rezeption Josef Winklers in Slowenien.« *Literatur/a* 7: 79–81.
- Maček, Amalija in Tanja Žigon. 2017. »Politik und Übersetzen: Auswirkung der politischen Wende(n) auf die Übersetzungen aus dem Deutschen ins Slowenische.« *Spiegelugen. Zeitschrift für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas* 12, št. 66, zvezek 1: 25–42.
- Maček, Amalija. 2018. »Literaturübersetzer als Dolmetscher, Moderatoren oder sogar Autoren.« *Acta Neophilologica* 51, št. 1/2: 117–125. Dostop 31. 3. 2022. <https://doi.org/10.4312/an.51.1-2>.
- Maček, Amalija. 2019. »Im Garten der Kindheit: Slowenische Pflanzennamen in Alma Karlins zehnsprachigem Wörterbuch.« *V Literarische Freiräume: Festschrift für Neva Šlibar*, uredili Vesna Kondrič Horvat, Dejan Kos, Andrea Leskovec in Špela Virant, 544–545. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Maček, Amalija in Tanja Žigon. 2020. »Gewundene Wege: die Übersetzungspolitik in Slowenien.« *V Brücken überbrücken in der Fremdsprachendidaktik und Translationswissenschaft*, uredile Brigita Kacjan, Saša Jazbec, Anna Leskovich in Vlasta Kučič, 179–196. Hamburg: Dr. Kovač.
- Mahnič, Joža. 1981. »Župančič kot prevajalec.« *Jezik in slovstvo* 26, št. 5: 175–177.
- Miladinović Zalaznik, Mira. 1996. »Die Rezeption Werfels in Slowenien.« *Zagreber Germanistische Beiträge: ZGB: Jahrbuch für Literatur- und Sprachwissenschaft* 5: 29–53.
- Miladinović Zalaznik, Mira. 1998. »Die Rezeption Hermann Brochs in Slowenien.« *V Hermann Broch: Perspektiven interdisziplinärer Forschung: Akten des internationalen Symposiums Hermann Broch, 15.–17. September 1996, József-Attila-Universität, Szeged*, uredili Árpád Bernáth, Michael Kessler in Endre Kiss, 285–294. Tübingen: Stauffenburg.
- Miladinović Zalaznik, Mira. 2002. *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*. Ljubljana: Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko Filozofske fakultete.
- Miladinović Zalaznik, Mira. 2004. »Die Rezeption eines Dichters vor dem Hintergrund des slowenischen Alltags: dargelegt am Beispiel Hermann Brochs.« *V Hermann Broch – ein Engagierter zwischen Literatur und Politik*, uredila Österreichische Liga für Menschenrechte/Avstrijska liga za človekove pravice, 129–140. Innsbruck: StudienVerlag.
- Moder, Janko, ur. 1980. *Oton Župančič v prevodih*. Koper: Lipa.
- Moder, Janko. 2004. »Moja srečevanja s Friedrichom Schillerjem od Potapljača prek Togenburga do Ode radosti.« *V Prevajanje besedil iz obdobja romantike: 29. prevajalski zbornik = Translation of Texts from the Romantic Period: Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, Volume 29*, uredila Martina Ožbot, 112–131. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Moder, Janko. 2006. »Grešnik se pove: O uvodnem odstavku slovenskega prevoda romana Thomasa Manna Jožef in njegovi bratje, vzroka za 'vzbuh slovenskega manjvrednostnega kompleksa'.« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja = Translation of Texts from the First Half of 20th Century*, uredila Martina Ožbot, 110–123. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Mračnikar, Helga. 1988. »Prevod in prevajanje: z vidika slovenske literature in situacije na avstrijskem Koroškem.« *Naši razgledi: NR: štirinajstdnevnik za politična, gospodarska in kulturna vprašanja* 20: 624–625.
- Ožbot, Martina, ur. 2001. *Prevajanje Prešerna = Translation of Prešeren. Prevajanje pravljic = Translation of Fairy Tales: 26. prevajalski zbornik = Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, Volume 26*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Ožbot, Martina. 2007. »Prešeren kot prevajalec Bürgerjeve Lenore in razvoj slovenske poezije = Prešeren as a Translator of Bürger's Lenore and the Development of Slovene Poetry.« V *Vita Slouenski jesig preobnernen: vloga prevoda v razvoju slovenskega jezika in književnosti = the Role of Translation in the Development of Slovene Language and Literature*, uredili Urša Vogrinc Javoršek in Nike Kocijančič Pokorn, 18–21. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za prevajalstvo.
- Petrič, Tanja. 2017. »Zwischen Übersetzung und Übertragung: die 'slowenische' Friederike Mayröcker.« V *Friederike Mayröcker: Interpretationen, Kommentare, Didaktisierungen: Internationale Lyriktag der Germanistik Ljubljana*, uredil Johann Georg Lughofer, 117–130. Dunaj: Praesens.
- Prunč, Erich. 1988. *Urban Jarnik: [(1784–1844)]: textologische Grundlangen und lexikologische Untersuchung seiner Sprache*. Celovec: Mohorjeva.
- Prunč, Erich. 1991. »Handkejev prevod Lipuševega romana 'Zmote Dijaka Tjaža'.« V *Zbornik predavanj/XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*, uredili Darinka Počaj-Rus, Hermina Jug-Kranjec, Erika Kržišnik, Marko Kranjec in Marko Stabej, 149–168. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete.
- Prunč, Erich. 2000. »Translation in die Nicht-Muttersprache und Translationskultur.« V *Translation into Non-Mother Tongues: in Professional Practice and Training*, uredile Meta Grosman, Mira Kadric, Irena Kovačič in Mary Snell-Hornby, 5–20. Tübingen: Stauffenburg.
- Prunč, Erich. 2002. »Version und Autoversion der Gedichte von Gustav Janusch.« V *Worte, Ränder, Übergänge: zu Gustav Januš*, uredila Klaus Amann in Fabjan Hafner, 90–126. Celovec, Dunaj: Ritter.
- Prunč, Erich. 2005. »Hypothesen zum Gattungsprofil deutsch-slowenischer Übersetzungen im Zeitraum 1848–1918.« V *Beyond Equivalence = Jenseits de Äquivalenz = Oltre l'equivalenza = Onkraj ekvivalence*, uredili Nike Kocijančič Pokorn, Erich Prunč in Alessandra Riccardi, 19–37. Gradec: Institut für Theoretische und Angewandte Translationswissenschaft.
- Rode, Matej. 1988. »Krst pri Savici v prevodih.« *Jezik in slovstvo* 33, št. 6: 171–174.
- Rode, Matej. 1991. »Valentin Vodnik in prevajanje.« V *Obdobje slovenskega narodnega preporoda: (ob 70-letnici ljubljanske slavistike): mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija*

- 1989, uredil Matjaž Kmecl, 311–317. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Rozman, Julija, Tanja Žigon in Adriana Mezeg. 2022. »Slowenische Kinder- und Jugendliteratur in deutscher Übersetzung von 1921 bis 2020.« *Folia linguistica et litteraria: Journal of Language and Literary Studies* 41: 95–117. Dostop 24. 3. 2023. https://folia.ac.me/image/41/Rozman_Zigon_Mezeg.pdf.
- Samide, Irena. 2004. »Romantična hrepenenja: (o prevajanju nemške romantike).« *V Prevajanje besedil iz obdobja romantike: 29. prevajalski zbornik = Translation of Texts from the Romantic Period: Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators, Volume 29*, uredila Martina Ožbot, 66–82. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Samide, Irena. 2006. »Slovenska kratka proza v nemških prevodih ali ko Zakon želje postane zakon praznine.« *V Slovenska kratka pripovedna proza*, uredila Irena Novak Popov, 525–534. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik.
- Schödel, Karmen in Irena Smodiš. 2016. »Slowenien.« *V Übersetzungslandschaften: Themen und Akteure der Literaturübersetzung in Ost- und Mitteleuropa*, uredila Schamma Schahadat in Stepán Zbytovský, 197–212. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Smolej, Tone, ur. 2000. *Goethe v slovenskih prevodih = Goethe in Slovenian Translations. Prevod stripa in slikanice = Translation of Comics and Picture Books. Asterix v evropskih jezikih = Asterix in European Languages: 25. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Spieler, Marija. 1985. »Klaus Detlef Olof: France Prešeren, Sonettenkranz. Prevod. Mladje 53, Celovec 1984.« *Celovski zvon: vseslovenska revija za leposlovje, kritiko, kulturna, družbena in verska vprašanja* 3, št. 6: 85–87.
- Stanovnik, Majda. 1982. »Herbert Grün in prevajanje.« *V Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 345–354. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda. 1985. »Grünov prevod Kafke: Na galeriji.« *V France Prešeren v prevodih*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 229–253. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda, ur. 1993. *Prevod in narodova identiteta. Prevajanje poezije: 17. prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Šlibar, Neva. 1986. »Zur Rezeption der österreichischen Literatur in Slowenien nach 1945, ausgehend von der Aufnahme der Werke Ilse Aichingers, Ingeborg Bachmanns und Paul Celans.« *V Jugoslawien – Österreich: literarische Nachbarschaft*, uredila Johann Holzner in Wolfgang Wiesmüller, 129–137. Innsbruck: Universität Innsbruck, Institut für Germanistik.
- Šlibar, Neva. 1993. »Peter Handke im slowenischen Raum: eine Bibliographie.« *Acta Neophilologica* 26: 79–88.

- Šlibar, Neva in Katja Mihurko Poniž. 1994/1995. »Slovenski prevodi Bernhardovih del ...« *Gledališki list Mestnega gledališča ljubljanskega* 43, št. 5: 24–25.
- Špendov, Andrej. 1995. »Beseda ni konj – prevajanje Basla Lojzeta Kovačiča v nemščino.« V *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV: 19. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 54–55. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Šrimpf, Urban. 2011. »Prešernovo prevajalsko pero.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Toroš, Ana. 2005a. »Gradnik kot prevajalec.« *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede = Journal for Linguistics and Literary Studies* 53, št. 2: 235–236.
- Toroš, Ana. 2005b. »Gradnikova prevodna bibliografija (rokopisna zbirka, periodika).« *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede = Journal for Linguistics and Literary Studies* 53, št. 4: 615–617.
- Toroš, Ana. 2013. *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok: Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Trupej, Janko. 2016a. *Bibliographie der slowenischen Translationswissenschaften: Projekt TransStar Europa = Bibliography of Slovenian Translation Studies: Project TransStar Europe = Bibliografija slovenskega prevodoslovja: projekt TransStar Evropa*. Dostop 31. 3. 2022. <http://transstar-europa.com/download/downloads/Trupej%20-%20Bibliographie%20der%20slowenischen%20Translationswissenschaften.pdf>.
- Trupej, Janko. 2016b. »Translationskultur im Wandel: Hugo von Hofmannsthals Jedermann in der slowenischen Übersetzung und Neuübersetzung.« V *Übersetzungslandschaften: Themen und Akteure der Literaturübersetzung in Ost- und Mitteleuropa*, uredila Schamma Schahadat in Štěpán Zbytovský, 109–126. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Valenčič Arh, Urška. 2013. »Rambazamba wird zum Tohuwabohu, wenn der Bär los ist: zur Paraphrasierung von Phrasemen in Kinder- und Jugendbüchern und ihrer Wiedergabe in den slowenischen Übersetzungen.« V *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt = Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*, uredile Melanija Fabčič, Sabine Fiedler in Joanna Szerszunowicz, 177–190. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Valenčič Arh, Urška. 2014. »Ein Prinz auf der Erbse«: *Phraseologie und Übersetzung: am Beispiel der Kinder- und Jugendliteratur von Christine Nöstlinger im Deutschen und Slowenischen*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
- Valenčič Arh, Urška. 2015. »Es streckte ihr die Zunge raus und sie drehte ihm eine lange Nase: zur Übersetzung von Kinegrammen in der Jugendliteratur.« V *Contrastive Analysis in Discourse Studies and Translation = Analyse contrastive de discours et traduction = Kontrastive Diskursanalyse und Translation*, uredili Mojca Schlamberger Brezar, David Limon in Ada Gruntar Jermol, 290–301. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Van Es, Nicky in Johan Heilbron. 2015. »Fiction from the Periphery: How Dutch Writers Enter the Field of English Language Literature.« *Cultural Sociology* 9, št. 3: 296–319.

- Vavti, Stojan. 2006. *Bibliographie der Buchübersetzungen slowenischer Literatur ins Deutsche = Bibliografija knjižnih prevodov slovenske literature v nemščino*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.
- Vevar, Štefan. 2012a. *Fenomen Goethe: njegova estetika in poetika med originalom in slovenskim prevodom*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Vevar, Štefan. 2012b. »Prevodne implikacije Kafkove pisave v perspektivi slovenskega prevoda.« *Sodobnost* 76, št. 12: 1552–1569.
- Vidmar, Josip. 1930. »Oton Župančič kot prevajalec.« *Modra ptica: [leposlovna revija]* 1, št. 7: 153–154.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič. 2015. *Center in periferija: razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Zupančič, Breda. 2007. »Fran Albrecht in Grimmove pravljice.« *Otrok in knjiga: revija za vprašanja mladinske književnosti, književne vzgoje in s knjigo povezanih medijev* 34, št. 70: 25–53.
- Žigon, Tanja. 2008. »Sprachtransfer als Kulturtransfer im 19. Jahrhundert in Krain.« V *Linguistica et res cotidianae*, uredili Iwona Bartoszewicz, Joanna Szczek in Artur Tworek, 469–480. Wrocław: ATUT; Dresden: Neisse.
- Žigon, Tanja. 2010. »O prevodih in odmevnosti Josepha Rotha in njegovih del na Slovenskem.« *Nova revija: mesečnik za kulturo* 29, št. 336–338: 131–148.
- Žigon, Tanja. 2011. »Kulturelle Wechselwirkungen: die slowenische Kultur und Literatur in einem deutschsprachigen Wochenblatt aus Krain in den ersten zwei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts.« V *Akzente und Konzepte*, uredili Iwona Bartoszewicz, Marek Hałub in Eugeniusz Tomiczek, 201–215. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Žigon, Tanja. 2014. »Das literarisch-publizistische Feld und der slowenisch-deutsche Konflikt in Krain nach 1848.« V *Slawisch-deutsche Kontakte in Geschichte, Sprache und Kultur Teil 1*, uredil Željko Uvanović, 361–383. Aachen: Shaker.
- Žigon, Tanja in Urban Šrmpf. 2016. »Peter Turrini und seine Rezeption in Slowenien.« V *Zur internationalen Rezeption der Dramen von Peter Turrini*, uredila Christine Grond-Rigler, 63–82. Innsbruck: Studien Verlag.
- Žigon, Tanja. 2017. »Die deutschsprachige Publizistik in Krain im lokalen und regionalen Kontext.« V »Und die Brücke hat gezogen, die vom Ost zum West sich schwingt«: *literarische, kulturelle und sprachliche Vernetzungen und Grenzüberschreitungen: Festschrift für Mira Miladinović Zalaznik*, uredile Petra Kramberger, Irena Samide in Tanja Žigon, 285–309. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Žigon, Tanja. 2020. »Traduzioni di libri 'per il popolo' in sloveno: la leggenda di santa Genoveffa e il suo primo traduttore.« *Acta Histriae* 28, št. 3: 397–416. Dostop 31. 3. 2022. https://zdjp.si/wp-content/uploads/2021/01/AH_28-2020-3_ZIGON.pdf.

POVZETEK

Zaradi večstoletne prevodne dejavnosti iz nemščine v slovenščino je imela nemščina velik vpliv na razvoj slovenskega knjižnega jezika in vzpostavitev novih literarnih zvrsti. Pričujoči prispevek podaja celovit pregled obstoječih prevodoslovnih raziskav na temo prevodne izmenjave med slovensko in nemško književnostjo, pri čemer so raziskave uvrščene v različne tematske sklope. Po uvodnem delu so najprej predstavljeni prispevki, ki obravnavajo zgodovino prevodnih tokov iz nemščine v slovenščino in obratno, čemur sledijo teoretične obravnave posameznih žanrov v prevodu. Prispevki se ukvarjajo tudi s pomembnimi avtorji, večkrat prevedenimi deli in s pomembnimi prevajalci, medtem ko zadnji sklop poglavja obravnava širše prevodoslovne raziskave o literarnem prevodu. V sklepu ugotavljamo, da obstoječe prevodoslovne raziskave o slovensko-nemški prevodni izmenjavi razkrivajo širok nabor tematskih sklopov, kar je posledica aktivne književne izmenjave med obema kulturama. Kljub temu pa je znotraj prevodoslovja v Sloveniji mogoče zaznati pomanjkanje širše in poglobljene sociološko obarvane raziskave, ki bi zajela daljše časovno obdobje in analizirala prevodne tokove iz slovenščine v nemščino, kot tudi založniški trg ter vlogo akterjev v prevodnem procesu.

ABSTRACT

Due to centuries of translation activity from German into Slovene, German had a great influence on the development of the Slovene literary language and the establishment of new literary genres. The article provides a comprehensive overview of existing translation studies research on translation exchanges between Slovene and German literature, with the contributions divided into different sets of topics. After the introductory part, the studies dealing with the history of translation flows from German into Slovene and vice versa are presented, followed by theoretical studies on individual genres in translation. In addition, the article also deals with important authors, repeatedly translated works, and important translators, while the last part discusses the broader translation studies research on literary translation. In conclusion, we find that existing translation studies research on Slovene-German translation exchanges cover a wide range of topics arising from the lively literary exchanges between the two cultures. However, there is a lack of broad and in-depth sociologically oriented research within translation studies in Slovenia that covers a longer period of time and analyses translation flows from Slovene into German, as well as the publishing market and the role of actors in the translation process.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z OSREDNJEJUŽNOSLOVANSKIMI JEZIKI

Durda Strsoglavac
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

To poglavje predstavlja prevajanje iz hrvaščine, bosanščine, srbsčine in črnogorščine v slovenščino in iz slovenščine v te jezike, ker pa obravnava tudi obdobje pred nastankom samostojnih držav Hrvaške, Bosne in Hercegovine, Srbije in Črne gore ter njihovih uradnih oz. ustavnih jezikov, tj. obdobje skupne države Socialistične federativne republike Jugoslavije, katere del so bile, je uporabljen krovni izraz »osrednjejužnoslovanski jeziki«, ki zajema jezike naslednike srbohrvaškega/hrvaškosrbskega jezika (*srpskohrvatski/hrvatskosrpski*). Z razpadom skupne države je razpadel tudi skupni srbohrvaški jezik, ki so ga v javnem življenju nasledili samostojni standardni jeziki, v obdobju 1990–1993 hrvaški, srbski in bosanski ter leta 2007 črnogorski jezik (Balažić Bulc in Požgaj Hadži 2018, 101). Zaradi tovrstnih zgodovinskih ter družbeno- in jezikovno-političnih specifik (baza prevodov Javne agencije za knjigo Republike Slovenije npr. navaja naslednje jezike: bosanščina; črnogorščina; hrvaščina; srbohrvaščina; srbohrvaščina, srbska; srbsčina; srbsčina, črnogorska, COBISS pa naslednja področja: hrvaška književnost; srbska književnost; srbohrvaška književnost; srbska in hrvaška književnost v BiH; južnoslovanske književnosti) je pogosta tudi raba poimenovanj npr. »na srbohrvaškem/hrvaškosrbskem jezikovnem območju/v jezikovnem prostoru« in opredelitev z imenom države, npr. »na Hrvaškem«, »v Bosni in Hercegovini«, »v Srbiji«, »v Črni gori«, kajti posamezni prevodi iz slovenščine, ne glede na ciljni jezik, so lahko del vseh štirih prevodnih literarnih sistemov, v obdobju skupne države in s tem tudi skupnega kulturnega prostora pa so prevodi v srbohrvaški jezik pokrivali tudi hrvaški oz. bosansko-hercegovski in črnogorski prostor ter prevodi v hrvaškosrbski jezik tudi srbski prostor (oz. skupni odjemalski trg).

Podatki o prevodih so pridobljeni s preiskovanjem sistema COBISS, katalogov nacionalnih knjižnic (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Narodna biblioteka Srbije, Nacionalna biblioteka Crne Gore Đurđe Crnojević, Nacionalna i univerzitetna biblioteka Bosne i Hercegovine), zbornikov *Bibliografija prevodov, objavljenih v Jugoslaviji 1944–1959* (1963) in *Sodobni književni prevajalci Jugoslavije* (1970) Zveze književnih prevajalcev Jugoslavije, *Bibliografije prevodov v SFRJ* (1969–1991) Jugoslovanskega bibliografskega inštituta, objavljenih študij in bibliografij, zbornikov bilateralnih konferenc in srečanj o medsebojnem prevajanju v južnoslovanskem jezikovnem prostoru ter zbornikov in monografskih izdaj Društva slovenskih književnih prevajalcev.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz osrednjejužnoslovanskih jezikov v slovenščino in obratno

Literarni prevodni tokovi iz osrednjejužnoslovanskih jezikov v slovenščino in iz slovenščine v osrednjejužnoslovanske jezike so predstavljeni skozi tri časovna obdobja:

- od konca 19. stoletja do leta 1944,
- od konca 2. svetovne vojne do razpada SFRJ,
- od leta 1991 do leta 2021.

Najmanj podatkov je na voljo za prvi del prvega obdobja, saj (še) ni sistematično popisano oz. evidentirano, drugo in tretje obdobje pa sta (v različnih jezikovnih kombinacijah) v precejšnji meri parcialno raziskani. Členitev na ta časovna obdobja so narekovala predvsem zunajliterarne oz. zunajprevodne okoliščine – zemljepisna in jezikovna območja, ki jih predstavlja to poglavje, imajo namreč precej skupnih zgodovinskih in družbenopolitičnih točk: Avstro-Ogrska; Država Slovencev, Hrvatov in Srbov; Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev; Kraljevina Jugoslavija; Federativna ljudska republika Jugoslavija; Socialistična federativna republika Jugoslavija (prevajanje v makedonščino in obratno je del posebnega poglavja, gl. poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z makedonščino*).

2.1 Prevodi v slovenščino

2.1.1 Prvo obdobje: od konca 19. stoletja do leta 1944

Proti koncu 19. stoletja so v slovenskem prevodu izšla besedila, ki so jih »hrvatski spisali« pisatelji iz obdobja realizma: August Šenoa (*Čuvaj se senjske roke*, *Baron Ivica*, *Turopoljski top*), Ferdinand Becić (*Zaobljuba*), Ljuba Babić oz. Ksaver Šandor Gjalski (*Marica*), Davorin Trstenjak (*V delu je rešitev*), Vjenceslav Novak (*Lotarijka*), Eugen Kumičić

(*Preko morja*), »poslovenili« oz. »prosto poslovenili« pa Večeslavov, Peter Medvešček, Božidar Flegerič, J. M. Frankovski, A. Z. Lovanski, S. Gregorčič ml., F. Š. Cvetkov. Leta 1899 so izšle *Izbrane narodne srbske pesni* in odlomki iz epa *Smrt Smail-age Čengića* Ivana Mažuranića, sicer ne v prevodu, temveč »s srbsko slovnico, slovenskim tolmačenjem, rečnikom tujih besed in cirilsko abecedo« (priredil Janko Pajk).

Na začetku 20. stoletja so izšli prevodi povesti Šenoe (*Karamfil s pesnikovega groba*, *Zadnja kmečka vojska*) in črtic Josipa Eugena Tomića (prev. Silvester K., Štefan Klavs; poslej brez rabe oznake prev.), leta 1907 pa prevod epa *Gorski venec* Petra Petrovića Njegoša, ki ga je »iztolmačil Milan Rešetar« in »prevel v slovenščino [...] ter opremil z zemljepisnim, zgodovinskim in estetsko-kritičnim uvodom Rajko Perušek«.

Do konca 2. svetovne vojne so izhajali predvsem prevodi zgodovinske proze in dram (med drugim *Brezdno* Ulderika Donadinija, prev. Rade Pregarc, *Golgota* Miroslava Krleže, prev. Ferdo Delak), psiholoških romanov (mdr. *Nečista kri* Borisava Stankovića, prev. Fran Albreht) in novel (mdr. *Most na Žepi* Iva Andrića, prev. Tone Potokar; več o prevajanju Andrića v slovenščino v Strsoglavec 2015).

2.1.2 Drugo obdobje: od konca 2. svetovne vojne do razpada SFRJ

Kot piše Majda Stanovnik (1987, 42), smo v Sloveniji »že med svetovnima vojnama [...] med književnostmi manjših narodov verjetno tudi s prevodi, ne samo z informativnimi članki, nekoliko izčrpnije kakor druge spoznavali hrvaško in srbsko« književnost, ki sta po letu 1945 postali »izraziteje zastopani« (prav tam, str. 43). V letih 1945–1947 je bilo ob stalnem naraščanju obsega prevodnega korpusa izmed vseh slovenskih literarnih prevodov 13 % prevodov iz osrednjejužnoslovanskih jezikov, leta 1950 16 %, leta 1955 7,5 %, leta 1960 13,5 % in leta 1965 12 %, pri čemer je bila v tem obdobju »pretežna večina knjig prevedenih iz petih velikih književnosti – ruske, angleške in ameriške, nemške in francoske. Skupni delež vseh drugih, všteti srbsko in hrvaško, ki sta bili med književnostmi manjših narodov izraziteje zastopani, je znatno manjši« (prav tam).

M. Stanovnik (prav tam, str. 47) tudi ugotavlja, »da sta bili prvi povojni desetletji v celoti gledano zaradi razmaha prevodne literature tudi čas evforije slovenskega prevajalstva in prevajalcev«. Razmah je očiten tudi na področju prevajanja iz osrednjejužnoslovanskih jezikov oz. jezikov jugoslovanskih bratskih narodov in narodnosti.

V drugi polovici štiridesetih let 20. stoletja so izšli npr. prevodi mladinske proze in poezije Mata Lovraka, Branka Ćopića in Gustava Krkleca, izbora proze *Srbski realisti* (Alojz Gradnik), romanov iz obdobja realizma (mdr. *Pop Ćira in pop Spira* Stevana Sremca, prev. Davorin Ravljen), aktovk (mdr. *A kaj zdaj..?* Skenderja Kulenovića, prev. France Onič) in Andrićevih romanov (mdr. *Most na Drini*, *višegrajska kronika*, prev. T. Potokar, in *Travniška kronika*, *konzulski časi*, prev. Severin Šali, ki sta pozneje izšla še

večkrat, *Most na Drini* tudi kot *Na Drini most* (1959, 1962)) ter nov prevod Njegoševega *Gorskega venca* (Gradnik).

V petdesetih letih so mdr. izšli prevodi novel in romanov Andrića (npr. *Pripovedka o vezirjevem slonu in druge zgodbe*, prev. Janko Moder, *Novele*, prev. Vladimir Kralj, *Gospodična* in *Zakleto dvorišče* (v poznejših izdajah *Prekleta dvorišče*); oboje prev. Pavel Flerè), komedij Branislava Nušića *Gospa Ministrica* in *Buta štemana* (v poznejših izdajah *Jara meščanka*; oboje prev. Pregarc, Delak) in Jovana Sterije Popovića *Rodoljubi* (prev. Matej Šmalc), mladinskih besedil Ivane Brlić Mažuranić (*Čudovite dogodivščine vajenca Hlapiča*, prev. Alojzij Bolhar), Krkleca in Grigorja Viteza, dram *Glembajevi* Krleže (Albreht, Josip Vidmar), poezije Vladimirja Nazorja (Viktor Smolej, Lojze Krakar), Vaska Pope (Ciril Zlobec), Izeta Sarajlića (Kajetan Kovič), Dobriše Cesarića, Jureta Kaštelana, Antuna Gustava Matoša, Antuna Branka Šimića, Dragutina Tadijanovića, Josipa Pupačića, Vesne Parun, Bora Pavlovića (vse Janez Menart) in Desanke Maksimović (Krakar). Razmah je doživelo prevajanje mladinskih besedil (npr. Čopićevi *Doživljaji Nikolettine Bursaća*, prev. Lojze Mlinar) in ilustrirane mladinske proze, ki se je nadaljevalo tudi v poznejših desetletjih (največ ponatisov je doživel prevod besedila o Josipu Brozu Titu *Deček s Sotle* Milivoja Matošca, prev. Alenka Pirjevec).

V šestdesetih letih je poleg številnih prevodov romanov (npr. *Vrnitev Filipa Latynovicza* Krleže, prev. Franjo Smerdu, *Daleč je sonce* Dobrice Ćosića, prev. Marjan Javornik, *Danilo* Derviša Sušića, prev. Dušan Mevlja, ter *Tišine*, prev. Jože Javoršek, *Megla in mesečina*, prev. Božidar Borko, in *Derviš in smrt* Meše Selimovića, prev. Moder; več o prevajanju Selimovića v slovenščino v Strsoglavec in Dolžan 2012), spominov, dram, dnevniške proze (npr. *S partizani: 1943–1944* Nazorja, prev. Šali), esejističnih zbirk in novel izšlo precej prevodov poezije (mdr. *Stihi* Pope (Zlobec), poezija Oskarja Daviča in *Antologija novejših srbskih lirike* – Janko Jurančič je prevedel predgovor Bogdana Popovića, sicer pa dodal komentarje in slovarček za slovenske bralce). Revija *Sodobnost* je v šestdesetih letih sistematično objavljala prevode poezije in proze avtorjev z osrednjejužnoslovenskega območja (mdr. Milivoj Slaviček, Slavko Mihalić, Danijel Dragojević, Zvonimir Majdak, Irena Vrkljan, Josip Pupačić, Vlado Gotovac, Slobodan Novak, Ivan Slamnig, Vesna Parun, Antun Šoljan, Zvonimir Golob).

Poleg številnih ponatisov prevodov (mdr. Andrića, Šenoe, Mirka Božića, Anteja Kovačića, Čopića, Krleže, I. Brlić Mažuranić, Stankovića, Dinka Šimunovića, Lovraka, Selimovića) ter prevodov mladinske proze in poezije so v sedemdesetih letih izhajali prevodi recentne proze, mdr. *Grobnica za Borisa Davidovića* Danila Kiša (Ferdinand Miklavc), *Ko so cvele buče* Dragoslava Mihailovića (Meta Sever; leta 1989 je dramo po tem besedilu prev. Zdravko Duša – *Ko so cvetele buče*), *Pomladi Ivana Galeba* Vladana Desnice (T. Potokar), *Na robu pameti* Krleže (Cvetko Zagorski), *Hajka* Mihajla Lalića (Marjan Javornik), *Kiklop* Ranka Marinkovića in *Omerpaša Latas* Andrića (oboje Moder), *Dišave, zlato in kadilo* Novaka (Marjan Krušič), *Pesem* Daviča (Franci Zagoričnik),

Zapiski neke Ane (Miklavc) in *Foliranti* (Jaša Zlobec) Moma Kaporja, *Zalezovalci* Sušića (Valentin Duša), *Trdnjava* (T. Potokar) in *Otok* Selimovića ter *Heroj na oslu* Miodraga Bulatovića (oboje Moder) in *Korenine* D. Ćosića (Janez Gradišnik), ter poezije, mdr. *Lirika* Sarajlića (Ivan Minatti), antologiji *Novejša hrvaška poezija* in *Moderna srbska poezija* ter izbor *Iz hrvatske poezije*, *Antologija hrvaške poezije* Mihalića in Zlobca (več o antologiji in sodelovanju Mihalića in Zlobca v Strsoglavac 2021), *Modra reka* Maka Dizdarja (Minatti), *Balada o zgodnjem večeru* in *Mlin na veter* Stevana Raičkovića (oboje Kovič), *Zadnja večerja* (Veno Taufer) in *Krčma na vogalu* (Zlobec) Mihalića, poezija Tina Ujevića (Taufer, Božo Vodušek), Šimića (Taufer), Andrića (Živa Vidmar, Minatti), *Sončni ditirambi* Nazorja (Šali, Mile Klopčič, Jože Udovič), v zbirki *Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev* založbe Mladinska knjiga, kjer so v eni knjigi združeni prevodi besedil več avtorjev, so izšli prevodi poezije Pope, Miodraga Pavlovića, Raičkovića in Branka Miljkovića (Zlobec, Taufer, Kovič, Drago Bajt) ter Kaštelana, Mihalića, V. Parun in Igorja Zidića (Šali, Taufer, Zlobec, Minatti) – v tej zbirki so izšli tudi prevodi dram Đorđa Lebovića, Aleksandra Obrenovića in Marijana Matkovića (zastopan je tudi makedonski dramatik Kole Čašule v prevodu Modra).

V sedemdesetih letih so izšli tudi prevodi izredno priljubljene zgodovinske fikcije in feljtonskih romanov Marije Jurić Zagorke (prvi (anonimni) prevod kakšnega njenega besedila – *Emancipiranka* – je sicer izšel v časopisu *Slovenska gospodinja* 27. 6. 1908): *Čarovnica z griča/Griča: Skrivnost krvavega mostu* (Silvin Košak), *Malleus maleficarum* (Branko Žužek), *Tekmica Marije Terezije* (Zdenka Lovec), *Dvorne spletke*, *Upornik na prestolu* (oboje Branko Madžarevič), *Prerokovanje pri Kamnitih vratih* (v treh delih; Vlasta Lovec, Vladimir Vajda, Z. Lovec), *Pekel na prestolu* (v šestih delih; Z. Lovec, Košak, Vlado Firm, Janez Mušič), *Veliko sodišče* (v sedmih delih; Mušič, Mirko Napast, Bilka Matè, Z. Lovec, Vlasta in Vladimir Vajda), velik razmah je doživelo tudi prevajanje radijskih iger, predvsem za otroke.

Tudi v osemdesetih letih je mdr. izšlo veliko prevodov mladinske proze in poezije (mdr. *Smogovci* Hrvoja Hitreca, *Jaz osel* Zvonimirja Baloga, *Mačji kašelj in živali* ter *Mama žaba in žabčki* Gvida Tartalje, *Mačke vrtitačke* Luka Paljetka, *Doživljaji mačka Toša in druge pripovedi* Čopića, *Nori dnevi* Krkleca) ter prevodov recentne proze, npr. *Enciklopedija mrtvih* Kiša, *Petrijin venec* in *Škornježi* Mihailovića ter *Hazarski besednjak* Milorada Pavića, *Večerni akt* Pavaa Pavličića, *Hologrami strahu* Slavenke Drakulić, *Kako pomiriti vampirja* Borislava Pekića. V zbirki *Beseda sodobnih jugoslovanskih pisateljev* so izšli prevodi poezije Kulenovića, Dizdarja, Dare Sekulić in Anđelka Vuletića ter prevodi esejistike *Sodobni hrvaški esej*, *Sodobni srbski esej* in *Sodobni makedonski esej*, *Bosensko-hercegovski esej*, *Črnogorski esej*, *Esej jugoslovanskih narodnosti*, v zbirki *Kondor pa Srbski modernisti* in *Hrvaška moderna*. Izšle so tudi antologije *Ta pametne, jugoslovanski aforizem*, *Peti in biti*, *antologija nove poezije narodov Bosne in Hercegovine 1942–1982* in *Ubili so ga z opekami*, *antologija hrvaške avantgardne poezije* ter nov prevod Njegoševga

Gorskega venca (Andrej Arko). Tudi v tem desetletju je izšlo veliko prevodov radijskih iger, tako za otroke kot za odrasle.

2.1.3 Tretje obdobje: od leta 1991 do leta 2021

Prevodi v slovenščino v devetdesetih letih 20. stoletja, tj. v obdobju po razpadu skupne države, ko sta obstajala logika skupnega kulturnega konteksta in širša (recipročna) recepcija ter skupni odjemalski trg, in vojnah, ki so spremljale razpad, so v precejšnji meri raziskani in podrobno predstavljeni (npr. Strsoglavac in Tirgušek 2003, Strsoglavac 2003; 2012). Predvsem v prvi polovici 90. let prevladujejo prevodi poezije, objavljeni v periodiki.

V prvi polovici devetdesetih let so izhajali predvsem ponatisi prevodov mladinske proze in poezije ter redki prevodi recentne produkcije, iz hrvaščine npr. *Vonj po dežju* in *Pisma z juga* Fahrudina Nikšića (Arko), *Sarajevska knjiga mrtvih* (Jure Potokar) in *Ljubezensko dvorišče* (Boris A. Novak) Ostija, *Kako smo preživeli komunizem in se celo smejali* S. Drakulić (Alenka Puhar), *Forsiranje romana reke* Dubravke Ugrešić (Denis Poniž), *Ubežne pesmi* Paljetka (Tone Pretnar, B. A. Novak, Krakar, Zagoričnik, Zlobec, France Vurnik), *V tem strašnem času, antologija sodobne hrvaške vojne lirike* (Zlobec, Ervin Fritz, Marko Kravos, Minatti, Tone Pavček, Jože Šmit, Ciril Stani), komedija *Mož moje žene* Mira Gavrana (Marina Cernetig), iz srbsčine *Glas iz razpoke* Dragana Velikića (B. A. Novak), *Steklina* Pekića (Miklavc), poezija Pope in iz bosanščine *Za ovinkom zakona* Azre Širovnika (J. L. Zlobec), *Dnevnik selitve* Dževada Karahasana (Milan Vogel), *Zlatin dnevnik: otroštvo v obleganem Sarajevu* Zlate Filipović (Marjeta Gostinčar-Cerar).

V drugi polovici devetdesetih let so tudi prozni prevodi izhajali predvsem v periodiki, monografskih izdaj je manj; iz hrvaščine npr. *Okus po moškem* S. Drakulić, *Klara* Gavrana (oboje Sonja Polanc), iz srbsčine *V podpalubju, cloaca maxima* Vladimirja Arsenijevića (Maja Novak), *Kuharjeva prekletstva in druga grozodejstva* Srđana V. Tešina (S. Polanc) in iz bosanščine *Gostači* Nenada Veličkovića (Zoja Skušek), *Izet Sarajlić* (izbrana poezija; Osti, Minatti, J. Potokar, Kovič).

Po letu 2000 je začelo izhajati vse več monografskih prevodov iz osrednjejužnoslovenskih jezikov, prevodov v periodiki pa je v primerjavi z devetdesetimi leti 20. stoletja nekolikanj manj (vendar še vedno precej). Monografskih prevodov je vsako leto vse več, izhajajo pri skoraj vseh slovenskih založbah in oblikujejo (večinoma) vzporeden literarni sistem z izhodiščnimi oz. nacionalnimi literarnimi sistemi. Prevedena so ključna recentna besedila, mdr. iz hrvaščine proza Nedjeljka Frabria, Slobodana Šnajderja, S. Drakulić, Vedrane Rudan, Daše Drndić, Gorana Tribusona, Pavličića, Roberta Perišića, D. Ugrešić, Mirka Kovača, Renata Baretića, Tatjane Gromača, Miljenka Jergovića, Ivane Sajko, Anteja Tomića, Ostija, Borisa Dežulovića, Olje Savičević Ivančević, Bekima Sejranovića, Tanje Mravak, Damirja Karakaša, Zorana Ferića, Igorja Štiksa, Kristiana Novaka, poezija Paljetka, Ostija in Miodraga Mićanovića, eseji Predraga Matvejevića, drame Tene Štivičić

in I. Sajko, iz srbsčine proza Kiša, Pavića, Davida Albaharija, Filipa Davida, Radoslava Petkovića, Bore Ćosića, Jelene Lengold, Vladislava Bajca, Vladimirja Pištala, Svetislava Basare, Aleksandra Gatalice, Slavoljuba Stankovića in Velikića, poezija Pavlovića in Zvonka Karanovića, drame Milene Marković, iz bosanščine proza Zijaha Ključanina, Veličkovića, Snježane Mulić, Karahasana, Lamiije Begagić, Enesa Karića, Jasmina Imamovića, Faruka Šehića, Abdulaha Sidrana in Gorana Samardžića, poezija in proza Ahmeda Burića in iz črnogorščine proza Andreja Nikolaidisa, Balše Brkovića in Ognjena Spahića.

2.2 Prevodi iz slovenščine

2.2.1 Prvo obdobje: od konca 19. stoletja do leta 1944

V prvih dveh desetletjih 20. stoletja so mdr. izšli prevodi dram in proze Ivana Cankarja (*Bibliografijo prevodov iz literarnega dela Ivana Cankarja* do leta 1975 je pripravil France Dobrovoljc v zborniku *Ivan Cankar v prevodih*; prevodi v srbohrvaščino so popisani na straneh 149–182, 186 in 189), poezije Franceta Prešerna in Antona Aškerc, dva izbora novelistike (uredila in prevedla Zofka Kveder in Milan Vrbanić), povesti Ivana Preglja in Milana Puglja, romana Alojza Kraigherja in dramatike Antona Leskovca, v tridesetih letih prevodi romanov Frana Saleškega Finžgarja (*Anica*) in Cankarja (*Martin Kačur*), povesti Narda Velikonje in *Ciciban* Otona Župančiča (Stanko Tomašič), v prvi polovici štiridesetih let *Jurij Kozak* Josipa Jurčiča (Ferdinand Kolednik) in komedija *Zlati oktober* Mire Miheličeve (Ferdo Delak, Jakša Kušan). Prevajalci najpogosteje niso navedeni ali pa so navedeni samo z začetnicami.

2.2.2 Drugo obdobje: od konca 2. svetovne vojne do razpada SFRJ

V drugi polovici štiridesetih let so izhajali predvsem prevodi dramatike in proze Cankarja, proze Prežihovega Voranca (Martin Matković, Niko Berus), Toneta Seliškarja (Tone Peruško, Milan Č. Jovanović, Ćiro Čulić, Uroš Džonić, Hijacint Petris), Mitje Vošnjaka (Slobodan Živojinović), Franceta Slokana, Miška Kranjca, Cirila Kosmača (Petris, Ante Rojnić), Ivana Tavčarja (Džonić), Janka Kersnika (Leonardo Horvat), dramatike Mire Pucove (Delak, Kušan), Mateja Bora in Atona Ingoliča ter poezije Karla Destovnika Kajuha (Petris). Leta 1949 je izšel prevod Vorančevih *Solzic* v Beogradu (*Đurđevak*, Đuza Radović), leta 1950 pa v Zagrebu (*Đurđice*, Petris); oba sta bila večkrat ponatisnjena pri različnih jugoslovanskih založbah in tudi pozneje v samostojnih državah – enako tudi prevoda Seliškarjeve *Bratovščine sinjega galeba* (*Družina Sinji galeb*, Jovanović; *Družina Sinjega galeba*, Peruško).

V petdesetih letih je izšlo precej prevodov proze – tako starejših kot novejših besedil (mdr. Ivana Potrča, Ingoliča, Cankarja, Juša Kozaka, Borisa Pahorja, Jurčiča, Kersnika,

Kranjca, Voranca, Janeza Vipotnika, Kosmača, J. Kozaka, Frana Levstika, Frana Milčinskega, Bogomirja Magajne, Franceta Bevka, Josipa Vandota, Seliškarja, Vide Brest, Ele Peroci, Ivana Bratka, Rada Murnika, Bratka Krefta, Vladimirja Bartola, Jožeta Pahorja, Bena Zupančiča, Vošnjaka, izbrane slovenske novele 1900–1950 in izbrana proza primorskih avtorjev), prevodov poezije in dramatike pa precej manj. Podobno velja tudi za šestdeseta leta, ko sta izšla še tretji (1963) in četrti (1965) prevod Seliškarjeve *Bratovščine sinjega galeba* (*Družina Sinji galeb*, Emilija Jurišić; *Družina Sinjega galeba*, Čulić).

V sedemdesetih letih se je okrepilo prevajanje poezije, mdr. so izšli prevodi Edvarda Kocbeka (Slavko Mihalić), Janeza Menarta (Zvonimir Golob), Jožeta Udoviča (Radoslav Dabo, Pavle Rak) in Daneta Zajca (Rak), Zupančiča (Petar Vujičić), Prešerna (Juraj Martinović, Momir Vojvodić), Tauferja (Marija Mitrović), Aškerca (Desanka Maksimović, Trifun Bukić, Jovanka Hrvaćanin), Francija Zagoričnika (Ljubomir Stefanović), Toneta Pavčka in Svetlane Makarovič (oboje Tanja Kragujević Vujić) ter Tomaža Šalamuna (Osti), izšli sta tudi antologiji *Nova slovenska lirika* in *Antologija slovenske poezije* (več v Strsoglavec 2021). Seliškarjeva *Bratovščina sinjega galeba* je leta 1976 dobila še prevod Murisa Idrizovića (*Družina Sinji galeb*).

V osemdesetih letih so izšli prevodi recentne slovenske proze (mdr. Dimitrija Rupla, Vipotnika, Javorška, Leopolda Suhadolčana, Alojza Rebule, Andreja Hienga, Vitomila Zupana, Kosmača, Slavka Pregla, Branka Hofmana, Toneta Svetine, Marjana Rožanca, Igorja Torkarja, Jožeta Snoja, Draga Jančarja, Branka Šömna, Lojzeta Kovačiča, Vladimirja Kavčiča, Kocbeka, Žarka Petana, Rudija Šeliga, Evalda Flisarja, M. Mihelič in *Od sna do zvezd*, antologija jugoslovanske mladinske proze), poezije (mdr. Šalamuna, Ervina Fritza, Zlobca, Kocbeka, Nika Grafenauerja, Alojza Ihana, Tauferja, Andreja Brvarja, Ifigenije Zagoričnik, Lojzeta Krakarja, Aleša Debeljaka, Zajca), esejistike Tarasa Kermaunerja, Josipa Vidmarja in Debeljaka ter dramatike Dušana Jovanovića, Ivana Mraka, Šeliga, Toneta Partljiča; izšel je tudi izbor slovenske drame – od Cankarja do Primoža Kozaka. Leta 1983 sta izšla prevoda *Mačka Murija* Kajetana Koviča – v Zagrebu *Mačak Marko* (Boro Pavlović) in v Beogradu *Mačak Muri* (Miljenka Vitezović); več o ponatisih in prevodih *Mačka Murija* v Strsoglavec 2014.

2.2.3 Tretje obdobje: od leta 1991 do leta 2021

V prvi polovici devetdesetih let je izšlo malo monografskih prevodov in precej več v periodiki (npr. v revijah na Hrvaškem: *Forum*, *Mogućnosti*, *Kolo*, *Dubrovnik*, *Republika*, *Quorum*, *Zarez*, *Lettre internationale*, *Književna revija*; v Srbiji: *Književna reč*, *Reč*, *Pro Femina*, *Letopis Matice srpske*, *Književne novine*, *Polja*; v Črni gori: *Stvaranje*, *Ovdje*; v BiH: *Izraz*, *Lica*), značilni so tudi ponatise prevodov kanoniziranih avtorjev (npr. Cankar, Voranc, Seliškar, Vandot). Leta 1991 je npr. v hrvaščini izšlo le nekaj monografskih prevodov (mdr. Šömen, Terezija Žerdin, E. Peroci) in nekaj prevodov poezije v

periodiki (tudi *Panorama sodobne slovenske poezije 1960–1990*, Luko Paljetak in Anamarija Paljetak), v srbsčini samo ponatisi proze Vandota in Seliškarja, v bosanščini pa poezija Župančiča (priredil Dragoljub Jeknić), Iva Svetine in Berte Bojetu (oboje Osti).

Leta 1993 je v hrvaščini md. izšla razširjena izdaja *Antologije slovenske poezije* in proza Jančarja (Branko Čegec), v srbsčini znova samo ponatis proze Voranca. Tega leta je Vodnikova domačija v Ljubljani začela objavljati prevode slovenske literature Josipa Ostija, ki so izhajali v okviru Kulturnega vikenda otrok iz BiH do leta 1996 (npr. Srečko Kosovel, Prešeren, Voranc, Igor Bratož, Matjaž Potokar, Vlado Žabot, B. Bojetu, Emil Filipčič, Milan Kleč, Vladimir Kovačič, Dominik Smole, Mart Lenardič, Tone Perčič, Uroš Kalčič, Rade Krstič, Branko Gradišnik, Franjo Frančič, Boris Jukič, Andrej Morovič, Lela B. Njatin, Jovanović, Maruša Krese).

Do leta 2000 so v hrvaščini md. izšli prevodi poezije Prešerna, Debeljaka, Iztoka Osojnika, Šalamuna, Braneta Mozetiča, Zlobca, Borisa A. Novaka, Aleša Čara, Marka Kravosa in *Slovenska poezija devetdesetih let*, esejistike Debeljaka, Zlobca, Petana, Jančarja, proze Jančarja, Ferija Lainščka, Marjana Tomšiča, Kocbeka, V. Kovačiča, Debeljaka, Koviča, Brine Štampe Žmavc, Andreja Blatnika in *Slovenska kratka zgodba*, v srbsčini poezije Tauferja, Šalamuna, Taje Kramberger in Nataše Velikonja, proze Cankarja, Finžgarja, Ingoliča in B. Bojetu, esejistike Debeljaka in v bosanščini poezije Dragotina Ketteja in Esada Babačiča, izbora iz slovenske otroške poezije, Jančarjeve esejistike.

Po letu 2000 se je število monografskih prevodov v osrednjejužnoslovanskem jezikovnem prostoru vsako leto povečevalo, izhajali so predvsem prevodi recentnih besedil tako uveljavljenih kakor novih prevajalcev (podobno kot na področju prevodov v slovenščino) in posameznih kanoniziranih še neprevedenih besedil. V hrvaščini so md. izšli prevodi besedil Flisarja, Zajca, Grafenauerja, Uroša Zupana, Jurija Hudolina, V. Zupana, Dese Muck, E. Peroci, Dušana Čatra, Čara, Blatnika, Jančarja, Kravosa, Šalamuna, Gorana Gluvića, Vesne Milek, Mihe Mazzinija, Irene Svetek, Andreja E. Skubica, D. Muck, Lainščka, Jančarja, Koviča, Zlobca, Fabjana Hafnerja, Milana Dekleve, Barbare Korun, Mozetiča, Petana, Debeljaka, Šalamuna, Aleša Štegra, Lucije Stupica, Janija Virka, Gorana Vojnovića, Nejca Zaplotnika, Kocbeka, Janeza Drnovška, izšle so tudi *Antologija novejšje slovenske pripovedne proze* (Osti), *Nova slovenska lirika* (Dabo) in *Vrremo se zvečer, antologija mlade slovenske poezije 1990–2003* (Ksenija Premur), v srbsčini Župančiča, Seliškarja, Flisarja, Šalamuna, I. Simonović Zagoričnik, Debeljaka, M. Novak, Cankarja, Voranca, Gluvića, Maje Vidmar, Ljerke Bizilj, Jančarja, B. A. Novaka, Mozetiča, Petra Semolića, Urbana Vovka, Mitje Čandra, Bratoža, Bartola, I. Simonović, Štegra, Ivana Dobnika, Debeljaka, Vinka Möderndorferja, B. Pahorja, Skubica, Janje Vidmar, Drnovška, Vojnovića ter antologija *Kronske priče, mlada slovenska proza devetdesetih* in *Slovenski film na začetku tisočletja*, v bosanščini B. A. Novaka, Hudolina, Kosovela, Vojnovića, Dami-jana Šinigoja, Brine Svit, B. Korun, Kocbeka, Zajca, Štegra, M. Vidmar ter *V jantarku časa, antologija slovenske poezije 1950–2000* (Osti) in v črnogorščini Flisarja.

V obdobju 2010–2021 se je število prevodov slovenskih recentnih besedil še povečalo, predvsem v hrvaščino (mdr. tudi prevod *Psi* avtorja Erosa (prev. anonimen) ter *Štirje slovenski pesniki* (Edo Fičor, Goran Janković, K. Premur), *Sodobno slovensko pesništvo in Panorama novejšega slovenskega pesništva* (oboje Božidar Brezinščak Bagola), *Amnezija: amnezija, antologija sodobne slovenske poezije* (Janković)); po številu sledijo prevodi v srbsčino, nato v bosanščino (mdr. *Antologija sodobne slovenske ženske poezije* in *Sodobna slovenska književnost* (oboje Dejan Tešić), najmanj pa je prevodov v črnogorščino.

3 Prevedena dela

Lahko rečemo, da obravnavani prevodni literarni sistemi vsebujejo kanonizirana in temeljna besedila (v drugem obdobju tudi za šolske potrebe), po letu 2000 tudi večino recentnih naslovov. Med prevodi v slovenščino so najbolj zastopana besedila Iva Andrića, Branka Ćopića, Mata Lovraka in Grigorja Viteza. Več prevodov istega dela ni veliko, npr. dva prevoda zbirke *Sarajevski marlboro* Miljenka Jergovića (Sonja Polanc, Mateja Tirgušek, 2003), štirje prevodi Njegoševga *Gorskega venca* (Rajko Perušek 1907, Alojz Gradnik 1947, Andrej Arko 1983, Miklavž Komelj 2021), dva prevoda Ćopićeve *Ježeve hiše/bišice* (Igo Gruden 1949, Severin Šali 1968), dva prevoda Andrićeve *Travniške kronike* (Severin Šali 1948, Đurđa Strsoglavec 2021); več prevodov istega besedila najdemo predvsem v pesniških antologijah (gl. npr. Bračić 2013, Strsoglavec 2021). Drugače je pri prevodih iz slovenščine, kjer so predvsem v drugem obdobju v osrednjejužnoslovanškem prostoru »sobivali« srbohrvaški in hrvaškosrbski prevodi.

Največ prevodov (in ponatisov) iz slovenščine štejejo Zupančičev *Ciciban*, Seliškarjeva *Bratovščina sinjega galeba*, Muca copatarica Ele Peroci, Vandotov *Kekec*, Levstikov *Martin Krpan*, Bevkova *Knjiga o Titu* in *Mali upornik*, Cankarjeve črtice, Ingoličev *Deček z dvema imenoma*, Vorančeve *Solzice* in Prešernova poezija. V obe smeri (v/iz slovenščine) prevladujejo prevodi proze (tudi zaradi mladinske književnosti), v devetdesetih letih 20. stoletja prevodi poezije v periodiki, manj je prevodov dramatike (o zelo plodnem obdobju prevajanja dramatike v letih 1945–1953 gl. Kocijan 1972). Po letu 2010 se začne povečevati število prevodov znanstvene literature.

4 Prevajalci

Prevajalcev v slovenščino je skoraj toliko kot prevajalcev iz slovenščine in število se še povečuje. Številni prevajalci so hkrati tudi literati (leta 1912 so npr. v reviji *Bosanska vila* izšli prevodi pesmi Otona Župančiča, Josipa Murna Aleksandrova, Vide Jeraj, Antona Medveda in Vladimirja Levstika pesnika, prozaista in poznejšega nobelovca Iva Andrića), nekaj jih prevaja ali so prevajali v obe smeri (npr. Dragana Bojanić Tijardović, Radoslav Dabo, Jadranka Matić Zupančič, Josip Osti, Ruža Lucija Petelinova, Željko

Perović, Tone Potokar, Valerija Skrinjar Tvrz, Đurđa Strsoglavec, Franci Zagoričnik). O prevajanju poezije lahko rečemo, da velja, kar npr. za obdobje 1945–1975 ugotavlja Anja Bračić (2013, 304): »Prevajalci, ki so v tem obdobju prevajali poezijo iz srbohrvaščine v slovenščino, so vsi, z izjemo Toneta Potokarja in Herberta Grüna, pesniki, pravzaprav sodobniki pesnikov, ki so jih prevajali«, in dodamo, da gre tudi za recipročno prevajanje (npr. Ciril Zlobec in Slavko Mihalić, Boris A. Novak in Luko Paljetak, Brane Mozetič in Romeo Mihaljević); zanimiv je primer vzajemnega prevajanja prozaistov Toma Podstenška in Marka Gregurja, ki sicer nista prevajalca.

V drugem obdobju so v slovenščino prevajali predvsem Fran Albreht, Andrej Arko, Drago Bajt, Alojzij Bolhar, Bogdan Gradišnik, Branko Gradišnik, Janez Gradišnik, Mile Klopčič, Kajetan Kovič, Janez Menart, Mojca Mihelič, Ferdinand Miklavc, Ivan Minatti, Janko Moder, Tone Potokar, Severin Šali, Jože Šmit, Veno Taufer, Božo Vodušek, Herman Vogel, Franci Zagoričnik, Cvetko Zagorski, Ciril Zlobec (nekateri še vedno prevajajo), za tretje obdobje je značilen nastop novih prevajalcev, nekaterih danes že uveljavljenih: Ivo Antič, Vasja Bratina, Aleš Čar, Dušan Čater, Tadej Čater, Ivan Dobnik, Višnja Fičor, Jurij Hudolin, Seta Knop, Mateja Komel Snoj, Sabina Koželj Horvat, Matej Krajnc, Dijana Matković, Sonja Miklaužič, Maja Novak, Josip Osti, Željko Perović, Sonja Polanc, Jure Potokar, Alenka Puhar, Aleksandra Rekar, Stanka Rendla, Barica Smole, Đurđa Strsoglavec, Damijan Šinigoj, Jana Unuk, Urban Vovk, in veliko število priložnostnih prevajalcev, predvsem v devetdesetih letih (enako velja tudi za prevajalce iz slovenščine; več v Strsoglavec in Tirgušek 2003).

Iz slovenščine so v drugem obdobju prevajali predvsem Ivan Brajdić, Radoslav Dabo, Čiro Čulić, Ferdo Delak, Hamid Dizdar, Trifun Đukić, Mirjana Hećimović, Zvonimir Golob, Muris Idrizović, Gustav Krklec, Jakša Kušan, Desanka Maksimović, Anđelka Martić, Juraj Martinović, Marija Mitrović, Slavko Mihalić, Roksanda Njeguš, Josip Osti, Luko Paljetak, Tone Peruško, Tone Potokar, Hijacint Petris, Đuza Radović, Milan Rakočević, Milivoj Slaviček, Valerija Skrinjar Tvrz, Grigor Vitez, Miljenka Vitezović, Branimir Žgajner, Ladislav Žimbrek (nekateri tudi po letu 1991), v tretjem obdobju pa so se uveljavili predvsem: v hrvaščino: Božidar Brezinščak Bagola, Branko Čegec, Edo Fičor, Tonko Maroević, Jadranka Matić Zupančič, Robert Mlinarec, Romeo Mihaljević, Anamarija/Ana Marija Paljetak, Željko Perović, Anita Peti Stantić, Jagna Pogačnik, Ksenija Premur, v srbsčino: Vojin Ančić, Ivan Antić, Dragana Bojanić Tijardović, Jelena Budimirović, Milan Đorđević, Zdravko Kecman, Pavle Rak, Ana Ristović (Čar) in v bosanščino: Ismet Bekrić, Ahmed Burić, Josip Osti (pri Ostijevih prevodih iz slovenščine je pogosta oznaka »na hrvatski/bosanski preveo«), Dejan Tesić.

Tako za prevajalce v slovenščino kakor iz slovenščine povečini velja, da ne prevajajo oz. so prevajali samo iz/v osrednjejužnoslovanske jezike.

4.1 Prevajalske nagrade in priznanja

Sovretovo nagrado, ki jo Društvo slovenskih književnih prevajalcev (DSKP) od leta 1963 podeljuje za posebno uspele prevode leposlovnih besedil iz tujih jezikov v slovenščino, so prejeli naslednji prevajalci iz osrednjejužnoslovanskih jezikov: Ivan Minatti za *Liriko* Izeta Sarajlića (1971), Veno Taufer za *Pesmi* Tina Ujevića (1975), Andrej Arko za *Gorski venec* P. P. Njegoša (1983), Bogdan Gradišnik za *Hip* Antonija Isakovića (1984), Janez Gradišnik za življenjsko delo (1987), Janko Moder za življenjsko delo (1989; istega leta je tudi postal častni predsednik Društva) in Aleksandra Rekar za *Rodbino* Miljenka Jergovića (2020). Desanka Maksimović pa je leta 1967 postala častna članica Društva.

DSKP od leta 2003 podeljuje tudi Lavrinovo diplomo za kakovosten opus prevodov slovenskega leposlovja, humanistike in družboslovja v tuje jezike ali za pomemben prispevek k uveljavitvi slovenske književnosti v tujini; za prevode v osrednjejužnoslovanske jezike jo je podelilo Josipu Ostiju (2007) in Luku Paljetku (2009) – Paljetka je za prevod *Izbranih pesmi* Franceta Prešerna nagradila tudi občina Kranj (2000). Prevajalec Zdravko Kecman pa je leta 2014 prejel Pretnarjevo nagrado oz. častni naslov »ambasador slovenske književnosti in jezika« Mednarodnega Lirikonfesta Velenje.

Župančičevo listino, priznanje za izjemne dosežke za prevajanje, posredovanje in promocijo slovenske književnosti v svetu, ki jo podeljuje Društvo slovenskih pisateljev (DSP), sta prejela Slavko Mihalić in Radoslav Dabo.

Prevajalca Josip Osti (1994) in Slavko Mihalić (2000) sta kot literata tudi prejemnika mednarodne literarne nagrade vilenica, ki jo podeljuje DSP srednjeevropskemu avtorju za vrhunske dosežke na področju literarnega ustvarjanja in esejistike (Mihalić tudi prejemnik kristala vilenica, 1994).

Društvo hrvaških književnih prevajalcev je podelilo nagrado za življenjsko delo naslednjim prevajalcem, ki prevajajo oz. so prevajali tudi iz slovenščine: Mirjani Hećimović (2008; za življenjsko delo je prejela tudi nagrado Isa Velikanovića za najboljše prevode, ki jo podeljuje hrvaško Ministrstvo za kulturo, 2016), Ani Mariji Paljetak (2009), Luku Paljetku (2018) in Tonku Maroeviću (2020, posthumno).

Nagrado Miloša N. Đurića, ki jo podeljuje Društvo književnih prevajalcev Srbije za najboljši prevod, so prejeli naslednji prevajalci, ki prevajajo oz. so prevajali tudi iz slovenščine: Roksanda Njeguš za *Kras* Cirila Zlobca (1977), Marija Mitrović za *Zaklinjanja* Daneta Zajca (1988), Pavle Rak za zbirko *Tišina i druge pesme* Braneta Senegačnika (2018) in Ivan Antić za *Dole, dole* Daneta Zajca (2020). Srbski center PEN, ki podeljuje nagrado za izjemne zasluge pri prevajanju srbske književnosti in širjenju srbske kulture po svetu, pa je leta 2019 nagradil prevajalko Đurdo StrsoGlavec.

4.2 Prevodoslovne obravnave

Ko je Gregor Kocijan leta 1976 pripravil seznam *Ivan Cankar na srbohrvaškem jezikovnem območju*, je Tone Potokar (1977, 17) zapisal: »Ne rečem, da takile naštevajoči pregledi včasih niso potrebni. Vendar je ne samo lepše, ampak tudi bolj koristno, če so povezani vsaj z deloma kritičnim pogledom na storjeno.« Nekaj *kritičnih pogledov na storjeno* na področju prevajanja iz/v osrednjejužnoslovanske jezike oz. prevodoslovnih obravnav teme tega poglavja seveda je, na primer: Đ. Strsoglavec (2010) in K. Silaj (2011) obravnavata prevode romana *Čefurji, raus!* Gorana Vojnovića v hrvaščino, srbsčino in bosanščino (tj. v ciljne jezike, ki so del izhodiščnega jezika), V. Djurić (2013) prevode proze Miljenka Jergovića, analitično predvsem prevoda zbirke *Sarajevski marlboro*, ki sta izšla istega leta pri različnih založbah, T. Pirih (2015) prevode različnih prevajalcev v antologiji hrvaške kratke zgodbe *Golo mesto* in B. Korošec (2016) prevode v antologiji bosanske kratke proze *Konec stoletja, začetek tisočletja*, A. Ptičar (2012) prevode Dušana Čatra, M. Kovač in S. Puljarević (2019) prevode črtic Ivana Cankarja v srbsčino, Đ. Strsoglavec (2014) prevoda Kovičevega *Mačka Murija* v hrvaščino in srbsčino, Đ. Strsoglavec in S. Dolžan (2012) prevode Meše Selimovića, Skenderja Kulenovića in Derviša Sušića v slovenščino in makedonščino, A. Bračić (2013) pa prevode poezije v temeljnih jugoslovanskih antologijah (v vseh jezikovnih smereh). Ugotovitve teh prevodoslovnih razprav so si precej podobne: dejstvo, da so južnoslovanski jeziki sorodni jeziki, je pravzaprav oteževalna okoliščina, saj ciljni jeziki velikokrat ohranjajo skladenjsko strukturo in besedišče izhodiščnih jezikov.

5 Zaključek

Sklenemo lahko, da so na področju prevajanja obravnavanih jezikovnih kombinacij »storjeni zelo veliki napor in da je to izrednega pomena za nadaljnje medsebojno duhovno oplajanje in bogatenje in nenazadnje za dobro sožitje«, kot je sicer pred petdesetimi leti zapisal G. Kocijan (1972, 98), še posebno pa velja danes.

Omembo pa si zaslužijo tudi objavljeni prevodi, ki so nastali v izobraževalnem procesu, npr. proza Ferija Lainščka (2006, 2007) in Janje Vidmar (2013) ter poezija Brede Slavinec (2013) in Mateja Krajncja (2013) v prevodu študentov slovenistike na Filozofski fakulteti Univerze v Zagrebu, *Antologija literature Ivana Cankarja s prevodi v tuje jezike* v prevodu študentov slovenistike na tujih univerzah (2018), poezija Marije Lovrić Galeb v prevodu izpopolnjevalne skupine dopolnilnega pouka slovenskega jezika v Društvu Slovencev Kredarica v Novem Sadu (2020), *Sosedovi trdi orehi, prevajalski priročnik* s prevodi izbranih hrvaških besedil v prevodu študentk kroatistike na Filozofski fakulteti UL (2012), in na različnih prevajalskih delavnicah, npr. *Kaj? Što? Šta? Ča?* na festivalu Mesto žensk leta 2006 (revija *Apokalipsa* 2007).

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z makedonščino

Bibliografija

- Bibliografija prevoda objavljenih u Jugoslaviji 1944–1959, I in II.* 1963. Beograd: Savez književnih prevodilaca Jugoslavije.
- Balažić Bulc, Tatjana in Vesna Požgaj-Hadži. 2018. »Aktualna vprašanja standardizacije črnogorskega jezika.« *V Beseda premosti čas in prostor: posvečeno Vladimirju Osolniku*, uredili Durda Strsoglavac in Namita Subiotto, 97–109. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Bračič, Anja. 2013. »Daj - dam, Na ti go - daj mi go (prevajanje poezije iz srbsko-hrvaškega oziroma hrvaško-srbskega ter makedonskega jezika v slovenski jezik in narobe - prevodenje poezije sa srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrbskog te makedonskog jezika na slovenski i obrnuto).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Djurić, Vesna. 2013. »Analiza prevodov dveh kratkih zgodb iz zbirke Sarajevski Marlboro Miljenka Jergovića v slovenščino.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Kocijan, Gregor. 1972. »Slovensko leposlovje na srbohrvaškem jezikovnem območju (1945–1970).« *Jezik in slovstvo* 18, št. 1–2 in 3: 47–50, 91–98.
- Korošec, Barbara. 2016. »Analiza prevodov v antologiji bosanske kratke proze Konec stoletja, začetek tisočletja.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Kovač, Maja in Sašo Puljarević. 2019. »Izzivi pri prevajanju kratke proze Ivana Cankarja v srbski jezik.« *V Cankar i(n) mi, zbornik radova sa Međunarodne studentske konferencije održane na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Srbija, 8. i 9. 12. 2018*, uredila Maja Đukanović in Darko Ilin, 16–38. Beograd: Filološki fakultet UB.
- Moder, Janko, ur. 1977. *Ivan Cankar v prevodih*. Zbornik Društva književnih prevajalcev Slovenije. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Pirih, Tina. 2015. »Analiza prevodov kratkih zgodb iz antologije *Golo mesto*.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Potokar, Tone. 1977. »Cankar v srbohrvaščini.« *V Ivan Cankar v prevodih*. Zbornik Društva književnih prevajalcev Slovenije, uredil Janko Moder, 17–20. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Ptičar, Ana. 2012. »Analiza prevodov Dušana Čatra.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Savremeni književni prevodioci Jugoslavije.* 1970. Beograd: Savez književnih prevodilaca Jugoslavije.
- Silaj, Kristina. 2011. »Čefur v Sloveniji, Janez v Bosni: analiza prevodov romana *Čefurji raus!* Gorana Vojnovića v hrvaščino, srbsčino in bosanščino.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Stanovnik, Majda. 1987. »Literarni prevod na Slovenskem 1945–1965.« *Primerjalna književnost* 10, št. 2: 41–52.
- Strsoglavac, Đurđa. 2003. »Slovenska proza v južnoslovanskem prostoru.« *V Slovenski roman*, uredila Miran Hladnik in Gregor Kocijan, 597–613. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

- Strsoglavec, Đurđa in Mateja Tirgušek. 2003. »Ali imate kaj hrvaškega? Imate li što slovensko? (slovensko-hrvaški/hrvaško-slovenski literarni prevodi v 90. letih).« V *Zbornik referatov z Drugega slovensko-hrvaškega slavističnega srečanja, ki je bilo v Šmarjeških Toplicah od 5. do 6. aprila 2001*, uredila Vesna Požgaj-Hadži, 193–219. Ljubljana: Oddelek za slavistiko Filozofske fakultete.
- Strsoglavec, Đurđa. 2010. »Še sreča, da je slovenščina (južno)slovanski jezik.« V *Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*, uredila Vera Smole, 83–94. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Strsoglavec, Đurđa. 2012. »Pri bližnjih in daljnih južnoslovanskih sosedih.« V *Slavistika v regijah – Koper*, uredila Boža Krakar Vogel, 165–172. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Strsoglavec, Đurđa in Sonja Dolžan. 2012. »Recepcija M. Selimovića, S. Kulenovića i D. Sušića u Sloveniji i Makedoniji.« V *Sarajevski filološki susreti, zbornik radova 1*, 144–163. Sarajevo: Bosansko filološko društvo.
- Strsoglavec, Đurđa. 2014. »Stopnja prevedljivosti in stopnja recepcije.« V *Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 447–455. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Strsoglavec, Đurđa. 2015. »Recepcija Ive Andrića u Sloveniji.« V *Ivo Andrić – svugdašnji, zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa održana 25. studenoga 2005. u Zagrebu*, uredila Jadranka Brnčić, 228–245. Zagreb: HKD Napredak.
- Strsoglavec, Đurđa. 2021. »Dve antologiji dveh poezij dveh pesnikov.« V *Slovenska poezija*, uredila Darja Pavlič, 539–546. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

POVZETEK

Poglavje predstavlja prevajanje iz hrvaščine, bosanščine, srbsčine in črnogorščine v slovenščino in iz slovenščine v te jezike, ker pa obravnava tudi obdobje skupne države SFRJ, je uporabljen krovni izraz osrednjejužnoslovanski jeziki, ki zajema jezike naslednike srbohrvaškega/hrvaškosrbskega jezika. Obravnavani prevodni literarni sistemi vsebujejo kanonizirana in temeljna besedila (v obdobju skupne države tudi za šolske potrebe), po letu 2000 tudi večino recentnih naslovov. Med prevodi v slovenščino so najbolj zastopana besedila Iva Andrića, Branka Ćopića, Mata Lovraka in Grigorja Viteza. Največ prevodov (in ponatisov) iz slovenščine štejejo Zupančičev *Ciciban*, Seliškarjeva *Bratovščina sinjega galeba*, Muca *copatarica* Ele Peroci, Vandotov *Kekec*, Levstikov *Martin Krpan*, Bevkova *Knjiga o Titu* in Mali *upornik*, Cankarjeve črtice, Ingoličev *Deček z dvema imenoma*, Vorančeve *Solzice* in Prešernova poezija. V obe smeri (v/iz slovenščine) prevladujejo prevodi proze, v 90. letih 20. stoletja prevodi poezije

v periodiki, manj je prevodov dramatike. Prevajalcev v slovenščino je skoraj toliko kot prevajalcev iz slovenščine in število se še povečuje. Tako za prevajalce v slovenščino kakor iz slovenščine povečini velja, da ne prevajajo oz. so prevajali samo iz/v osrednjejužnoslovanske jezike.

ABSTRACT

The chapter presents translation flows from Croatian, Bosnian, Serbian and Montenegrin into Slovene and from Slovene into these languages; the umbrella term Central South Slavic languages, which includes the language successors of Serbo-Croat/Croato-Serbian, is used because the chapter also deals with the period of the common country, Yugoslavia (SFRY). The discussed systems of translated literature contain canonical texts (in the period of Yugoslavia this also included texts needed for educational needs). After the year 2000 several more contemporary works have been translated. Texts by Ivo Andrić, Branko Ćopić, Mato Lovrak and Grigor Vitez are the most represented among translations into Slovene. The largest number of translations (and reprints) from Slovene are *Ciciban* by Župančič, *Bratovščina sinjega galeba* by Seliškar, *Muca Copatarica* by Ela Peroci, *Kekec* by Vandot, *Martin Krpan* by Levstik, *Knjiga o Titu* and *Mali upornik* by Bevk, Cankar's sketches, *Deček z dvema imenoma* by Ingolič, *Solzice* by Voranc and Prešeren's poetry. In both directions (into/from Slovene) translations of prose predominate, in the 1990s mainly translations of poetry were published in periodicals, while translations of drama are rare. There are almost as many translators into Slovene as translators from Slovene, and their number is still increasing.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S POLJŠČINO

Domen Krvina
ZRC SAZU

1 Uvod

Poljska literatura je obsežna. Ob vpetosti v srednjeevropski prostor jo v začetnem obdobju zaznamujejo zlasti nabožna katoliška besedila, primerljiva s slovenskimi v najzgodnejših rokopisih, delno tudi svetniške legende. Tradicija poljskega knjižnega jezika sega najmanj v renesanso, ki sta jo podobno kot na Slovenskem zaznamovala plemiško-meščanski protestantizem, postopno uveljavljanje poljščine v uradovnih besedilih, posebej tistih, ki so nastala ob zasedanjih *sejmov*, poljskih parlamentov, najpozneje od 16. stoletja dalje, pa tudi prvi veliki pesniki, med katerimi izstopa zlasti Jan Kochanowski (1530–1584). V času baroka in razsvetljenstva so zopet prevladovala (delno izpovedna) religiozna in poučna besedila. Mogočna država Poljska-Litva, ki je nastala konec 14. stoletja ob združitvi pod Jagelonci in je segala od Baltskega do Črnega morja, je proti koncu 18. stoletja izgubila neodvisnost, njeno ozemlje pa so si razdelile Prusija, Avstrija in Rusija. Sledile so neuspele vstaje proti tuji nadvladi, kar je v literaturi spremljal izrazit obrat v izpovedna besedila romantizma, ki je izražal tako osebno kot narodovo notranjo bolečino in doživljanja ob izgubi; med avtorji romantizma posebej izstopa pesnik Adam Mickiewicz (1798–1855).

Neuspešna januarska vstaja v drugi polovici 19. stoletja, ko so se Poljaki uprli ruskemu carstvu, se je odrazila tudi v literaturi, in sicer z dokončnim prelomom z idealizmom in obratom v realizem. Njegov najizrazitejši predstavnik je Bolesław Prus (1847–1912) – njegovi opisi Varšave v romanu *Lutka* (1890) so tako podrobni, da je bilo po njih mogoče obnoviti v 2. svetovni vojni porušeno mestno središče. Pozneje, vzporedno z moderno in nekaterimi njenimi elementi, sta mu sledila Stefan Żeromski (1864–1925) s pomembnim romanom o medvojni Poljski *Pred pomladjo* (1925) in Maria Dąbrowska (1889–1965)

z romanom-epopejo *Noči in dnevi* (1931–1934), ki zajema skoraj stoletje poljske in delno širše evropske zgodovine od sredine 19. do tridesetih let 20. stoletja. Drugo smer je ubral pri nas dobro znan Henryk Sienkiewicz (1846–1916) (gl. poglavje *Prevajanje Sienkiewicza*), ki je v svojih romanih med drugim opisoval idealizirano zgodovino velike poljske države na vrhuncu njene moči v 17. stoletju. Nobelov nagrajenec Władysław Reymont (1867–1925) je medtem v romanu *Kmetje* (1904–1909) s posameznimi elementi simbolizma naslikal svojevrstno sliko podeželskega življenja v menjavi letnih časov.

Poljske ni zaobšlo dogajanje moderne in simbolizma, ko so nastajale, se spajale, nekaj časa obstajale in se zopet preoblikovale najrazličnejše pesniške skupine. Med modernističnimi avtorji velja omeniti pesnika Leopolda Staffa (1878–1957). V tem času so nastala tudi nekatera pomembna dramska dela, npr. *Svatba* (1901) dramatika, pesnika, slikarja in oblikovalca Stanisława Wyspiańskiego (1869–1907), ki so imela velik vpliv na (svetovno) dramatiko. Podobno velja za dela Stanisława Ignacyja Witkiewicza (1885–1939), zlasti njegovo prizadevanje za »čisto formo«.

V času med obema vojnama in po drugi svetovni vojni je kljub določenim državnim tendencam po usmerjanju ali (po drugi svetovni vojni) celo predpisovanju načina ustvarjanja poljska literatura ob pojavu »uradnega« socialističnega realizma in podobnih tokov uspela ohraniti svojo izvirnost in samostojnost, pogosto v okviru disidentstva in izseljenstva. Z mešanico realizma, fantastike, vračanja in prepletanja (otroških) spominov predstavlja svojevrstno posebnost, ki na določen način napoveduje postmodernizem, med drugo svetovno vojno umrli poljski pisatelj judovskega rodu Bruno Schulz (1892–1942).

Omenimo še samosvojega Witolda Gombrowicza (1904–1969), ki ga zaznamuje znatna mera šaljivega cinizma do vsega tradicionalno uveljavljenega in do »slavne poljske zgodovine«, pesnika, misleca, esejista in Nobelovega nagrajenca Czesława Miłosza (1911–2004), še eno Nobelovo nagrajenko Wisławo Szymborsko (1923–2012), pa Andrzeja Stasiuka (1960) in Nobelovo nagrajenko Olgo Tokarczuk (1962), pri katerih – posebej pri zadnji – so že izrazito vidni elementi postmodernizma. Pri znanstveni fantastiki pa je treba omeniti Stanisława Łema (1921–2006), zlasti njegov roman *Solaris* (1961) (Štefan 1960; Burkot 2014; Gieysztor, Kieniewicz, Rostworowski idr. 1982; Żurawski 2007).

2 Zgodovina prevodnih tokov iz poljske literature v slovenščino in obratno

2.1 Prevajanje iz poljščine v slovenščino

Razdelitev nekoč mogočne poljsko-litovske države je bila za Poljake boleča, a je omogočila prve prave stike slovenskega literarnega in jezikovnega prostora s poljskim. Južni del Poljske s Krakovom in Galicijo je namreč pripadel avstrijski oz. avstro-ogrski monarhiji. Tako je Matija Čop kot vsestranski učenjak in poliglota nekaj časa služboval v Lvovu, pozneje pa je v Ljubljano prišel izgnani plemič in vnet zbiratelj ljudskega blaga Emil

Korytko (1813–1839), ki se je seznanil tudi s Prešernom. Stiki so bili tako vzpostavljeni, kar pa v prevodih romantične literature sprva še ni bilo vidno – le nekaj prvih prevodov romantika Mickiewicza sta opravila kar njegov sodobnik Prešeren in nato Matija Valjavec ter Matija Trnovec, Fran Miklošič pa je prevedel nekaj pesmi tako Mickiewicza kot renesančnega Jana Kochanowskega. Večinoma pa se je literatura romantizma prevajala pozneje, po drugi svetovni vojni.

Drugače je bilo s prevodi realistične literature oz. literature z elementi realizma, ki opisuje obdobje vse do konca prve svetovne vojne in ponovne vzpostavitve poljske države. Njeno prevajanje je bilo namreč v drugi polovici 19. stoletja precej intenzivno; prevladovali so revijalni prevodi. Najbolj prevajan avtor je bil Sienkiewicz (gl. poglavje *Prevajanje Sienkiewicza*), čigar dela so bila – kot je zapisal avtor sam – poljskim »srcem v spodbudo« v želji po lastni državi, s čimer so se lahko poistovetili tudi Slovenci. Prevedena sta bila tudi romana *Lutka* (1890) in *Faraon* (1897) realista Bolesława Prusa. Pozneje so, zlasti pri vsebinah s socialno noto, prevajali Žeromskega, prav tako je bilo prevedeno veliko delo Dąbrowske *Noči in dnevi* (1931–1934) ter *Kmetje* (1904–1909) Reymonta. Za mnogo teh prevodov je zaslužen zlasti France Vodnik, pozneje Janko Moder (ki sta v knjigi predstavljena posebej), svoj delež pa so prispevali še Peter Miklavec (1859–1918), slavist Rudolf Molè (1883–1969), literarni zgodovinar in jezikoslovec Joža Glonar (1885–1946) ter literarni zgodovinar in urednik France Koblar (1889–1975). Nekaj manjših prevodov zlasti romantične poezije in del s socialno tematiko je opravil tudi literarni kritik, urednik in avtor Tine Debeljak (1903–1989).

Druga stopnja prevajalskega zagona se je začela po drugi svetovni vojni, predvsem konec šestdesetih in nato v sedemdesetih letih 20. stoletja. Po eni strani so bili prevajalci poezije (zlasti iz obdobja romantike in moderne) nekateri književniki pesniki, kot sta bila npr. Lojze Krakar (1926–1995) in Tone Pretnar (1945–1992), sicer tudi literarna zgodovinarja. Po drugi strani so bili prevodi tako poezije kot proze vsaj do neke mere povezani z druge vrste (osebnimi) prizadevanji, npr. tistimi za ustanovitev najprej lektorata in nato v začetku 21. stoletja tudi katedre za poljski jezik in književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Tu je treba omeniti vlogo dveh predavateljev in literarnih zgodovinarjev, plodnih prevajalcev Rozke Štefan (1913–2011) in Nika Ježa (1948), ki sta del svojega izobraževanja opravila na Poljskem in s Poljsko ohranila globoke vezi. Vzpostavitvi najprej lektorata in nato študija poljskega jezika in književnosti s potrebo po študijskih gradivih ter (tudi) prevedeni lektiri so vzporedno sledili prevodi del pomembnejših avtorjev, zlasti iz obdobja romantizma, moderne, modernizma, postmodernizma (in njihovih kombinacij), npr. Mickiewicza, Staffa, Schulza, Gombrowicza, Szymborske. Med aktivnejšimi prevajalci zadnjega časa velja omeniti še literarno zgodovinarico in publicistko Katarino Šalamun-Biedrzycko (1942), prevajalko in urednico Jano Unuk (1959), ki se loteva prevodov tudi najnovejših del – posebej opusa Olge Tokarczuk, ter urednico in kulturno delavko Tatjano Jamnik (1976;

podrobneje v Planinc 2015; Štefan 1960, 478–536; Wtorkowska in Žabkar Šalić 2018; Žabkar Šalić 2018).

2.2 Prevajanje iz slovenščine v poljščino

Prevajanje slovenske literature v poljščino se je posebej razmahnilo po družbenih spremembah ob spremembi političnega sistema na Poljskem in v Sloveniji konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja. Podobno kot v slovenskem primeru je bil tudi na Poljskem eden od pomembnih dejavnikov, ki so spodbujali nastanek prevodov, ustanavljanje lektoratov in študijskih smeri slovenščine na poljskih univerzah – v Katowicah, Varšavi in Lodžu. Prevajalci so prevode pogosto urejali v zbirke, jih opremljali s spremnimi besedami in sodelovali pri njihovi promociji. Večinoma gre za delavce v izobraževanju ali kulturi, nekateri od njih (podobno kot pri nas prevajalca poljske poezije Krakar in Pretnar) so tudi sami književniki. Pri prevodih proze je treba omeniti slavistko in urednico Joanno Pomorsko (1953), ki prevaja zlasti dela uveljavljenih slovenskih avtorjev, denimo Draga Jančarja in Janija Virka, revijalno pa je prevedla tudi tri novejšje slovenske drame Dušana Jovanovića, Matjaža Zupančiča in Simone Semenič. Glavna prevajalka slovenske poezije v poljščino je na Poljskem živeča Slovenka Katarina Šalamun-Biedrzycka, ki poznavanje slovenščine in slovenskih kulturnih ter literarnih specifik uporablja za približanje sveta slovenske poezije poljskemu bralcu. Knjižno in revijalno objavlja prevode del tako že uveljavljenih kot mlajših avtorjev, kot so Gregor Strniša, Tomaž Šalamun, Aleš Debeljak, Uroš Zupan, Primož Čučnik, Meta Kušar. Že leta 1980 je v poljščini izdala tudi literarnozgodovinsko monografijo *Poezja Antona Podbevška i Antona Vodnika w latach dwudziestych XX wieku* [Poezija Antona Podbevška in Antona Vodnika v dvajsetih letih 20. stoletja].

Obe zgoraj omenjeni prevajalki sta za svoje delo prejeli vsaj po eno priznanje: Pomorska je na Poljskem prejela nagrado Združenja avtorjev ZAIKS za prevod tuje književnosti v poljščino in v Sloveniji Pretnarjevo nagrado za promocijo slovenske kulture in književnosti, ki sta jo za svojo jezikoslovno, literarnozgodovinsko in prevodoslovno dejavnost prejela tudi univerzitetna profesorja Božena Tokarz (1946) in Emil Tokarz (1944); Katarina Šalamun-Biedrzycka pa je skupaj z Miłoszem Biedrzyckim zaslužna za prevod zbirke Uroša Zupana z naslovom *Niespieszna żegluga* [Počasna plovba], ki je leta 2016 prejela nagrado Wisławe Szymborske za najboljšo tujo pesniško zbirko na Poljskem.

Drugi pomembnejši prevajalci slovenske književnosti v poljščino so še univerzitetna predavateljka Agnieszka Będkowska-Kopczyk (1972) in Michał Kopczyk (1971) ter književnika Miłosz Biedrzycki (1967) in Adam Wiedemann (1967), ki prevajajo npr. Uroša Zupana, Primoža Čučnika, Toneta Škrjanca, Braneta Mozetiča, Petra Semoliča, Alojza Ihana, Miklavža Komelja. Trije od omenjenih prevajalcev so leta 2011 sodelovali pri antologiji sodobnih slovenskih pesnic Šestnajst slovenskih pesnic/Szesnaście poetek

słoweńskich. Dejavna je tudi generacija najmlajših prevajalcev: Wojciech Domachowski, Tomasz Łukaszewicz, Ewa Ziewiec, ki prevajajo predvsem prozo, Karolina Bucka Kustec, Marcin Warmuz in Maciej Olszewski, ki prevajajo poezijo, in Marlena Gruda, ki prevaja tako prozo kot poezijo (zlasti Kosovela). Vsi naštetí v svojih prevodih izbirajo zlasti dela mlajših slovenskih avtorjev, npr. Aleša Čara, Miha Mazzinija, Vlada Žabota, Gorana Vojnovića, Maje Novak, pa Iztoka Osojnika, Jureta Detele in Klemena Piska (podrobneje Gawlak 2018).

3 Žanri, ki se prevajajo

V slovenskih prevodih poljske književnosti imajo največji delež besedila iz obdobja realizma (tudi zato, ker realizem poleg izrazite prevlade po obdobju romantizma pozneje soobstaja z moderno, modernizmom, se nadaljuje s socialističnim realizmom, njegovi elementi pa se pojavljajo tudi v postmodernizmu) in postmodernizma, sledita modernizem in romantizem. Med prevedenim deli prevladuje proza – izstopajo daljši romani (tudi romani-epopeje), kot so npr. *Noči in dnevi* Marie Dąbrowske ali trilogija del *Z ognjem in mečem*, *Potop* in *Mali vitez* Henryka Sienkiewicza, ali krajši romani in povesti. Prav tako je pogosta poezija, sploh v romantiki, pri modernizmu in delno postmodernizmu pa je nanjo vezana predvsem lirika Wisławe Szymborske, tudi Czesława Miłosza. Dramatika je v prevodih prisotna le v manjšem obsegu.

Če si ogledamo, kateri žanri – pri čemer ni redka žanrska prehodnost oz. hibridnost, zlasti v modernizmu in še posebej postmodernizmu – prevladujejo pri prevodih iz posameznih obdobj, lahko ugotovimo, da je v redkih prevodih renesančnih del to poezija, zlasti pesnitev; v prevodih del iz obdobja romantizma (ki so prevedena v zmeren obsegu) tudi poezija, zlasti lirska pesem in (epska, lirska, epsko-lirska) pesnitev; v številnih prevodih realističnih del izrazito prevladuje proza, zlasti roman in povest; v relativno redkih prevodih del iz obdobja moderne z elementi simbolizma se pojavlja zopet poezija, zlasti lirska pesem, in drama; v relativno številnih prevodih del iz obdobja, ki združuje elemente tako modernizma kot postmodernizma, prevladujeta proza, zlasti roman z elementi jezikovne igre, in poezija, zlasti lirska pesem z elementi pesnitve ali obratno, delno tudi dramatika; v številnih prevodih postmodernističnih del pa se glede na siceršnje značilnosti postmodernizma pojavljajo vse zgoraj našteté literarne oblike, pogosto mešano in z elementi jezikovne igre.

4 Pomembni avtorji in njihova dela

Od renesančnih avtorjev se v prevodih v omejenem obsegu pojavlja le Jan Kochanowski iz izborom *Kochanowski*, ki ga je prevedel Lojze Krakar. Bolje je zastopano obdobje romantizma, predvsem njegov najizrazitejši predstavnik Adam Mickiewicz, in sicer

z nekaj pesniškimi zbirkami, posebej pa velja omeniti dve pesnitvi, in sicer *Konrad Wallenrod* ter *Gospod Tadej* v prevodih Rozke Štefan. Njegov mlajši sopotnik Juliusz Słowacki se v knjižnih prevodih pojavlja redkeje, npr. s pesnitvijo *Oče okuženih* v prevodu Tineta Debeljaka in krajšim izborom poezije *Słowacki*, ki sta ga pripravila Rozka Štefan in Dušan Ludvik.

Po številu prevodov izstopa obdobje realizma, bolj ali manj izrazite elemente katerega najdemo tudi v poznejših obdobjih. Med avtorji, ki jih je prevod slovenskim bralcem posebej približal, je treba izpostaviti zlasti številne prevode del Henryka Sienkiewicza, takoj za njim pa Bolesława Prusa, posebej pa njegova romana *Lutka* in *Faraon*, ki sta ju prevedla Marjan Bergant in France Koblar. Vzporedno z moderno so ustvarjali avtorji, pri katerih prav tako prevladuje realizem, čeprav lahko z nekaterimi elementi simbolizma; tudi tu imamo v slovenskih prevodih zlasti pomembnejše, obsežnejše romane, kot so *Noči in dnevi* Marie Dąbrowske v prevodu Franceta Vodnika, *Kmetje* Władysława Reymonta v prevodu Janka Modra, *Pred pomladjo* ter *Prah in pepel* Stefana Żeromskiego, ki ju je prevedel France Vodnik. Še dosti pozneje najdemo elemente realizma v znanstveni fantastiki Stanisława Łema, npr. v kratki prozi *Kiberiada* v prevodu Nika Ježa in roman *Solaris* v prevodu Tatjane Jamnik, pa tudi v polreportažni ustvarjalnosti Ryszarda Kapuścińskiego, npr. v delih *Cesar*, *Ebenovina*, *Potovanje s Herodotom*, ki jih je prevedel Niko Jež, ter Andrzeja Stasiuka v prevodih potopisnih del *Fado* in *Na poti v Babadag*, ki ju je pripravila Jana Unuk.

Mnogo šibkeje je v prevodih zastopano obdobje moderne z nekaterimi elementi simbolizma. Med pesniki omenimo Leopolda Staffa – od njegovega dela je preveden izbor pesmi z naslovom *Leopold Staff*, za katerega je poskrbela Rozka Štefan. Zastopa pa to obdobje tudi v prevodih mnogo redkeje prisotna dramatika, in sicer drama *Svatba* vsestranskega umetnika Stanisława Wyspiańskiego, ki jo je prevedla Katarina Šalamun-Biedrzycka.

Precej bolje je s prevodi pokrito obdobje, ki združuje modernizem z elementi postmodernizma (in delno vanj že prehaja). Svetovno znan je emigrantski avtor Witold Gombrowicz, s katerim se lahko slovenski avtor seznani v več prevodih del, kot so npr. kratka proza *Bakakaj* v prevodu Jane Unuk, romani *Kozmos* v prevodu Karmen Kende-Jež in Nika Ježa, *Ferdydurke* in *Pornografija* v prevodih Katarine Šalamun-Biedrzycke in *Trans-atlantik*, ki ga je prevedel Niko Jež. Prevedenih je tudi več del Pawła Huelleja, npr. roman *Mercedes-Benz*, ki ga je prevedla Staša Pavlović, romana *David Weiser* in *Zadnja večerja*, ki ju je prevedla Jana Unuk, in Bruna Schulza – zbirka kratkih zgodb *Cimetove prodajalne* in kratka proza *Sanatorij Pri peščeni uri* v prevodih Šalamun-Biedrzycke oz. Jane Unuk – posamezne pesmi in eseji ter roman *Dolina Isse* Nobelovega nagrajenca Czesława Miłosza (za prevode v zbirki *Nobelovci* sta poskrbela Katarina Šalamun-Biedrzycka in Janko Moder), pa tudi roman *Slovo od jeseni* Stanisława Ignacyja Witkiewicza, ki ga je prevedel Niko Jež.

Zelo dobro je v prevodih zastopano obdobje postmodernizma, zlasti dela večkrat nagrajene – tudi Nobelove nagraljenke – Olge Tokarczuk: Jana Unuk je prevedla npr. kratko prozo *Bizarne zgodbe*, romane *Beguni*, *Jakobove bukve*, *Pelji svoj plug čez kosti mrtvih*, medtem ko je Jasmina Šuler Galos poskrbela za prevod romana *Pravek in drugi časi*. Poleg prej omenjenih polreportažnih je prevedenih tudi več pretežno postmodernističnih del Andrzej Stasiuka – romana *Devet*, *Taksim* ter *Galicijske zgodbe*, ki jih je prevedla Jana Unuk, in izbor poezije Nobelove nagraljenke Wisławe Szymborske, ki so ga v nekaj zbirkah (npr. *Semenj čudežev*, *Radost pisanja*, *Trenutek*) predstavili Rozka Štefan, Jana Unuk in Niko Jež.

5 Pomembni prevajalci

Poljsko literaturo je v slovenščino prevajalo več prevajalcev, pri čemer so posamezni prevajalci omenjeni že pri zgodovini prevodnih tokov. V tem poglavju navajamo prevajalce z večjim opusom prevodov iz poljščine v slovenščino, Francetu Vodniku in Janku Modru pa sta posvečena samostojna profila (gl. poglavji *France Vodnik* in *Janko Moder*).

Literarni zgodovinar, knjižničar in jezikoslovec Joža Glonar (1885–1946) je v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja prevajal zlasti dela Bolesława Prusa in Władysława Reymonta; prevedel je tudi *Quo Vadis* Henryka Sienkiewicza. Rozka Štefan (1913–2011), jezikoslovka in prva slovenska polonistka, avtorica doslej edinega obsežnejšega pregleda poljske književnosti v slovenščini od njenih začetkov do modernizma (skupaj s pregledom dotedanjih prevodov), je v drugi polovici 20. stoletja iz poljščine prevajala zlasti poezijo, npr. izbore del Adama Mickiewicza, Czesława Miłosza, Juliusza Słowackega, Leopolda Staffa. Lojze Krakar (1926–1995), pesnik, esejist in literarni zgodovinar, je v drugi polovici 20. stoletja prevajal in v posameznih izborih objavljaj poljsko poezijo, zlasti dela že omenjenih Jana Kochanowskega in Mickiewicza ter Juliana Tuwima, ki pripada prvi polovici 20. stoletja. Literarni zgodovinar in verzolog Tone Pretnar (1945–1992), ki je doktoriral iz primerjave Prešerna in Mickiewicza, je konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja prevajal zlasti poezijo, in sicer iz opusa romantikov Mickiewicza, Cypriana Norwida ter Miłosza in Zbigniewa Herberta, ki sta zaznamovala 20. stoletje, delno pa tudi prozo, in sicer dela sodobnih avtorjev Jerzyja Andrzejewskega in Tadeusza Konwiczkega.

Niko Jež (1948), univerzitetni predavatelj poljske književnosti, prevaja zlasti sodobno prozo, in sicer dela Andrzejewskega, Witolda Gombrowicza, Pawła Huelleja, Ryszarda Kapuścińskiego, Stanisława Łema, Ignacyja Witkiewicza, pa tudi poezijo Wisławe Szymborske, Zbigniewa Herberta in Adama Zagajewskega. Katarina Šalamun-Biedrzycka (1942), literarna zgodovinarica in vsestranska prevajalka tako iz poljščine v slovenščino kot tudi iz slovenščine v poljščino, vse od sedemdesetih let 20. stoletja prevaja sodobno prozo (dela Gombrowicza, Huelleja, Schulza), esejistiko in poezijo

(opus Miłosza), poezijo (dela romantika Norwida in Zagajewskega, ki sodi med sodobne avtorje), in modernistično dramatiko Stanisława Wyspiańskiego.

Urednica in vsestranska prevajalka iz poljščine v slovenščino Jana Unuk (1953) prevaja zlasti postmodernistična dela, večinoma prozo, npr. dela Gombrowicza, Huelleja, Schulza in Stasiuka, posebej je treba izpostaviti prevode del nobelovke Olge Tokarczuk, tudi esejistiko Zbigniewa Herberta in Czesława Miłosza.

6 Prevodoslovne obravnave

Še bolj kot za literarne prevode iz poljščine v slovenščino (in obratno) velja za njihove prevodoslovne obravnave, da so vezane na manjši krog raziskovalcev, ki so s ciljno kulturo, književnostjo in posamezniki povezani tudi osebno. Njihove raznovrstne obravnave vsekakor izkazujejo vzajemno zanimanje.

V slovenskem prostoru je treba najprej izpostaviti večkrat omenjena prevajalca, raziskovalca in univerzitetna profesorja Rozko Štefan in Nika Ježa, ki se mu je v nekaterih analizah pridružil Tone Pretnar.

Za analize Rozke Štefan je značilno zanimanje zlasti za prevode poljske poezije v slovenščino, in sicer vezano tako na posamezne prevajalce (npr. na Toneta Pretnarja) kot na prevode poljske poezije posameznih obdobij, npr. moderne in simbolizma, prevodno-receptijsko pa je pomembna tudi njena *Poljska književnost* (Štefan 1960), ki jo dopolnjuje »Bibliografski pregled slovenskih prevodov iz poljske književnosti«, ki so ga sestavili Gregor Kocijan, Jože Koruza in Jože Pogačnik (1960). Rozka Štefan se je posvetila tudi npr. recepciji Cankarja pri Poljaki (Štefan 1969; podrobneje gl. Wtorkowska in Žabkar Šalić 2018). Tudi Nika Jež v prevodoslovnih obravnavah zanima zlasti prenos poljske poezije v slovenščino, vključno z zgodovinsko-kulturnimi ovirami, kot so vidne npr. v prevodu dela *Gospod Tadej* Rozke Štefan, pa tudi poljsko-slovenska prevodna dinamika nasploh (npr. Jež 1983, 2017). Skupaj s Tonetom Pretnarjem sta analizirala tudi prevode del Marie Dąbrowske, zlasti roman-epopejo *Noči in dnevi* v prevodu Franceta Vodnika, in kulturno pogojenost njihove recepcije pri Slovencih (podrobneje gl. Žabkar Šalić 2018). Tone Pretnar se je ukvarjal s Franom Miklošičem kot prevajalcem iz poljščine in s slovenskimi prevodi Mickiewicza (Pretnar 1991, 1992; gl. tudi Ostromęcka-Frączak 2017).

Na Poljskem velja pri izhodiščno – čeprav ne izključno – literarnovednem vidiku prevodoslovnih obravnav omeniti zlasti Boženo Tokarz, zaslužno med drugim za prevodoslovno revijo *Przekłady Literatur Słowiańskich* [Prevodi slovanskih književnosti], katere glavna urednica je bila do leta 2016, delno tudi Emila Tokarza s Šlezijske univerze. Božena Tokarz se v svojih analizah poljsko-slovenskega literarnega prevoda, ki so bile pred kratkim zbrane v monografski izdaji (Tokarz 2019), loteva različnih tem: prevodov posameznih del, npr. Gombrowiczovega romana *Trans-Atlantik* v prevodu

Nika Ježa, avtorjev (npr. Prešerna, Stanisława Lema) in problemskih vidikov (empatije, tabujev, kulturnih ovir, slovnicih kategorij). S slovenskimi prevodi poljske dramatike se je ukvarjala Joanna Pomorska (1983).

Pretežno jezikoslovni značaj (jezikovno-stilni vidik) zaznamuje prevodoslovne analize Božene Ostromęcke-Frączak in Agnieszke Zatorske z Univerze v Lodžu. Ostromęcka-Frączak se posveča zlasti slovenskim prevodom Dąbrowske, posebej slovenskim ustreznikom in bolj ali manj posrečenim slovenskim prevodnim poenostavitvam za določene pojave predmetnosti v poljskem okolju. Analizirala je tudi slovenske ustreznike za poljske prilastke v prevodih Tadeusza Konwickega (Ostromęcka-Frączak 1994; podrobneje gl. Wtorkowska 2009). Zatorska se posveča zlasti obsežnemu naboru slovenskih prevodov Sienkiewicza, tako npr. glagolom izražanja čustev, poimenovanjem za barve, oblačila, živali, rastline ipd., pa splošnim vprašanjem semantike in stilistike ter prevajalskim tehnikam (krajšanje, izpust, avgmentacija, eksplikacija, nadomestitev) nasploh (npr. Zatorska 2020, 2021, 2022).

Prevodoslovne analize tako v Sloveniji kot na Poljskem so izvedli še nekateri drugi raziskovalci: zlasti za prevajanje novejšje slovenske literature v poljščino od devetdesetih let 20. stoletja dalje npr. Monika Gawlak, ki je raziskovala prevajanje sodobne slovenske dramatike in proze v poljščino (Gawlak 2012, 2014), sodobne poljske prevajalce iz slovenščine (Gawlak 2018), uredila pa je tudi več bibliografij poljskih prevodov slovenske književnosti (npr. Gawlak 2010), pa Kamil Szafraniec, deloma Katarzyna Bednarska, ki sta raziskovala med drugim prevajalske opombe v slovenskih prevodih poljske literature (Bednarska in Szafraniec 2017) in prevajanje poljskega slenga v slovenščino (Stafraniec 2015); recepcijo poljske književnosti od moderne in modernizma dalje, tudi v filmskih adaptacijah, raziskuje Lidija Rezoničnik (npr. Rezoničnik 2014). Tematika priteguje zanimanje tudi posameznih mlajših raziskovalcev, npr. Janža Snoja, ki je analiziral slovenski prevod *Kiberiade* Stanisława Lema (Snoj 2018) in prenos ideoloških potez Sienkiewiczzevega mladinskega romana *V puščavi in goščavi* v slovenski prevod (Snoj 2020), ter Tonje Planinc (2015), ki se je posvetila slovenskim prevodom poljske književnosti v 19. stoletju.

7 Zaključek

Iz obsežne poljske literature je v slovenščino preveden znaten del opusa večine najpomembnejših avtorjev. Izrazito dobro je pokrito zlasti obdobje realizma – ti prevodi so večinoma nastajali kot posledica neposredne seznanjenosti s poljsko literaturo v okviru Avstro-Ogrske monarhije, kamor je spadal južni del razdeljene Poljske od konca 18. stoletja do konca 1. svetovne vojne, novi prevodi (npr. Franceta Vodnika, Janka Modra) pa so nastali še pozneje. Sledita obdobji modernizma in postmodernizma (meja med obema ni ostra); manj izrazito je v prevodih zastopano obdobje romantizma, še manj pa

moderne in renesanse. Prevajata se tako proza kot poezija, manj dramatika. Za prevode iz obdobja modernizma, postmodernizma in delno romantizma so med drugim zaslužni prevajalci, ki so bili aktivni pri vzpostavitvi študija poljskega jezika in književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti, zlasti Rozka Štefan in Niko Jež, oba tudi predavatelja. Pri prevodih zadnjega obdobja, posebej (post)modernističnih del, je izrazito dejavna Jana Unuk; posebej velja izpostaviti njen prevod opusa Nobelove nagrajenke Olge Tokarczuk. Podobno že od sedemdesetih let 20. stoletja velja za na Poljskem živečo Katarino Šalamun-Biedrzycko, ki je obenem tudi ena glavnih prevajalk slovenske poezije v poljščino. Prevodi iz slovenščine v poljščino zajemajo zlasti novejšo slovensko književnost od 90. let 20. stoletja dalje, pri čemer so – podobno kot to velja za precej slovenskih prevodov iz poljščine – pogosto delo prevajalcev, ki so s Slovenijo tako ali drugače povezani. Še bolj to velja za dinamično prevodoslovno recepcijo, ki so jo zaznamovali številni raziskovalci, npr. Rozka Štefan, Niko Jež, Božena Tokarz, Božena Ostromęcka-Frączak, Agnieszka Zatorska, katerih delo nadaljujejo tudi raziskovalci naslednjih generacij.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje Sienkiewicza / France Vodnik / Janko Moder

Bibliografija

- Bednarska, Katarzyna in Kamil Szafraniec. 2017. »Przypisy tłumacza w wybranych słoweńskich przekładach literatury polskiej.« *Przekłady literatur słowiańskich* 8, št. 1: 205–217.
- Burkot, Stanisław. 2014. *Literatura polska 1939–2009*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gawlak, Monika. 2010. »Bibliografia przekładów literatury słoweńskiej w Polsce w latach 1990—2006.« *Przekłady literatur słowiańskich* 1, št. 2: 11–49.
- Gawlak, Monika. 2012. »Poljski prevodi slovenskih dram v letih od 1991 do 2005.« *V Slovenska dramatika*, uredila Mateja Pezdirc Bartol, 85–92. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gawlak, Monika. 2014. »Prevodi slovenske proze na Poljskem po letu 1991.« *V Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 137–144. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gawlak, Monika. 2018. »Prevajalci slovenske književnosti po letu 1989.« *V Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani: posvečeno Nikolaju Ježu*, uredile Maria Wtorkowska, Maria Wacławek in Lidija Rezončnik, 199–208. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gieysztor, Aleksander, Stefan Kieniewicz, Emanuel Rostworowski, Janusz Tazbir in Henryk Wereszycki. 1982. *Zgodovina Poljske*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Jež, Niko. 1983. »Bibliografija slovenskih prevodov iz poljske književnosti, 1960–1980.« *V Varujte me, mile zarje*, uredila Katarina Šalamun-Biedrzycka, 175–205. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jež, Niko. 2017. »Nova dinamika prevajanja iz poljske književnosti v zadnjih desetletjih.« *Jezik in slovstvo* 62, št. 2–3: 67–75.
- Kocijan, Gregor, Jože Koruza in Jože Pogačnik. 1960. »Bibliografski pregled slovenskih prevodov iz poljske književnosti.« *V Rozka Štefan – Poljska književnost*, 473–536. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ostromęcka-Frączak, Bożena. 1994. »Kronika ljubezenskih pripetljajev Tadeusza Konwickega v slovenskem prevodu Toneta Pretnarja.« *Jezik in slovstvo* 39, št. 4: 145–154.
- Ostromęcka-Frączak, Bożena. 2017. »Polonica Toneta Pretnarja.« *Jezik in slovstvo* 62, št. 2–3: 85–90.
- Planinc, Tonja. 2015. »Podoba poljske književnosti v slovenskih prevodih 19. stoletja.« *Diplomsko delo*, Univerza v Ljubljani.
- Pomorska, Joanna. 1983. »Poljska drama na slovenskih odrih.« *Magistrsko delo*, Univerza v Ljubljani.
- Pretnar, Tone. 1991. »Fran Miklošič kot prevajalec poljske poezije.« *Jezik in slovstvo* 37, št. 1–2: 22–27.
- Pretnar, Tone. 1992. »O verzu slovenskih prevodov Mickiewiczovih pesniških besedil.« *V Słowińska metryka porównawcza* 4, uredili Lucylla Psczołowska in Dorota Urbańska, 106–131. Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk.

- Rezoničnik, Lidija. 2014. »Poljski in slovenski literarni kanon obdobja modernizma v filmski adaptaciji.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Snoj, Janž. 2018. »Kiberiada Stanisława Lema in njen slovenski prevod.« V *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani: posvečeno Nikolaju Ježu*, uredile Maria Wtorkowska, Maria Waclawek in Lidija Rezoničnik, 187–197. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Snoj, Janž. 2020. »Translating ideology with ideology: the case of Sienkiewicz's novel *In desert and wilderness* and its Slovenian translations.« V *New horizons in translation research and education* 5, uredile Anne Ketola, Tamara Mikolič Južnič in Outi Paloposki, 101–123. Tampere: Tampere University.
- Stafraniec, Kamil. 2015. »Norma v prevodu poljskega slenga v slovenščino.« V *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*, uredila Mojca Smolej, 713–720. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Štefan, Rozka. 1960. *Poljska književnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Štefan, Rozka. 1969. »Cankar pri Poljaki.« *Slavistična revija* 17, št. 1: 307–313.
- Tokarz, Božena. 2019. *Eseji o poljsko-slovenskem književnem prevajanju*, prevedla Niko Jež in Primož Čučnik. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Wtorkowska, Maria. 2009. »Profesorica Božena Ostromęcka-Frączak – jezikoslovna vez med Poljsko in Slovenijo.« *Jezikoslovni zapiski* 15, št. 1–2: 287–292.
- Wtorkowska, Maria in Ana Žabkar Šalić. 2018. »Rozka Štefan in razvoj polonistike v Ljubljani.« V *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani: posvečeno Nikolaju Ježu*, uredile Maria Wtorkowska, Maria Waclawek in Lidija Rezoničnik, 13–24. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Zatorska, Agnieszka. 2020. »Predykaty miłości w Bez dogmatu i Rodzinie Połanieckich Henryka Sienkiewicza. Przekład na język słoweński.« V *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*, uredili Enrique Gutiérrez Rubio, Dorota Kruk, Ildikó Pálosi, Traci Speed, Zuzana Týrová, Daria Vashchenko in Aneta Wysocka, 346–354. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Zatorska, Agnieszka. 2021. »Obleka perunikove barve: nazwy kolorów w słoweńskim przekładzie powieści 'Rodzina Połanieckich' Henryka Sienkiewicza.« *Jezikoslovni zapiski* 27, št. 1: 103–120.
- Zatorska, Agnieszka. 2022. »Pregled raziskovalne problematike pri analizi slovenskih prevodov poljskih klasičnih romanov.« V *Slavistična prepletanja* 2, uredila Gjoko Nikolovski in Natalija Ulčnik, 82–96. Maribor: Univerza v Mariboru.
- Žabkar Šalić, Ana. 2018. »Niko Jež – prevajalec in posrednik poljske književnosti.« V *Sedemdeset let poučevanja poljskega jezika v Ljubljani: posvečeno Nikolaju Ježu*, uredile Maria Wtorkowska, Maria Waclawek in Lidija Rezoničnik, 25–36. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Żurawski, Sławomir, ur. 2007. *Literatura polska: encyklopedia PWN. Epoki literackie, prądy i kierunki, dzieła i twórcy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

POVZETEK

V slovenščino je preveden nezanemarljiv del opusa najpomembnejših poljskih literatov. Prevodno zelo dobro pokrito je zlasti obdobje realizma, sledita obdobji modernizma in postmodernizma, medtem ko so ostala obdobja manj zastopana. Najbolj pogosto se prevajata proza in poezija, medtem ko je dramatika pritegnila manj prevodne pozornosti. Za prevode iz obdobja modernizma, postmodernizma in delno romantizma so zaslužni prevajalci, ki so bili aktivni pri vzpostavitvi študija poljskega jezika in književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti, zlasti Rozka Štefan in Niko Jež. Zlasti pri prevodih (post)modernističnih del je izrazito dejavna Jana Unuk – posebej velja izpostaviti njeno prevajanje opusa Nobelove nagrajenke Olge Tokarczuk. Podobno že od sedemdesetih let 20. stoletja velja za na Poljskem živečo Katarino Šalamun-Biedrzycko, ki je obenem tudi ena glavnih prevajalk slovenske poezije v poljščino. Prevodi iz slovenščine v poljščino zajemajo zlasti novejšo slovensko književnost od 90. let 20. stoletja dalje. Ti so pogosto delo prevajalcev, ki so s Slovenijo tako ali drugače povezani. Še bolj to velja za slovensko-poljsko prevodoslovno recepcijo, ki jo je zaznamovalo več raziskovalcev, npr. Rozka Štefan, Niko Jež, Božena Tokarz, Božena Ostromęcka-Frączak, Agnieszka Zatorska; njihovo delo nadaljujejo tudi drugi raziskovalci.

ABSTRACT

A significant part of the works of the most important Polish authors has been translated into Slovene. Very well represented in this regard is Polish realism, followed by modernism and postmodernism, whereas works from other periods have been translated less frequently. Prose and poetry are translated most regularly, while Polish drama has attracted less attention from Slovene translators. Polish modernist, postmodernist and partly romantic works have been translated, among others, by translators who were active in establishing the study of the Polish language and literature at the Faculty of Arts in Ljubljana, especially Rozka Štefan and Niko Jež. A prolific translator of Polish (post)modernist literature is Jana Unuk – a particular mention should be given to her translations of works by Olga Tokarczuk, a Nobel Prize laureate. Another very active translator from Polish since the 1970s is Katarina Šalamun-Biedrzycka, who lives in Poland and who is considered one of the most important translators of Slovene poetry into Polish. Polish translations of Slovene literature include recent Slovene literary works, written from the 1990s onwards, and these are often the work of translators connected to Slovenia in one way or another. This applies even more to the Slovene-Polish translation reception, marked by several scholars, such as Rozka Štefan, Niko Jež, Božena Tokarz, Božena Ostromęcka-Frączak, and Agnieszka Zatorska, whose work is also continued by other researchers.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE Z RUŠČINO

Blaž Podlesnik
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Ruska književnost dobi svoj prostor v evropski književnosti sredi 19. stoletja, kot ena od pomembnih evropskih literarnih velesil pa se dokončno uveljavi ob koncu 19. stoletja. V času, ko se začne ruska književnost zares uveljavljati v širšem evropskem kontekstu, se z njo prvič srečamo tudi Slovenci. Čeprav so se posamezniki, ki so delovali v širšem evropskem prostoru, že pred tem pogosto ukvarjali z Rusi in ruščino – Bratko Kreft (1958, 90–93) denimo izpostavlja Herbersteina, Kumerdeja in Kopitarja – je zanimanje za rusko književnost sredi 19. stoletja povezano s težnjo po slovenski kulturni in politični emancipaciji: ruska književnost, ki se že postopno uveljavlja v germanskem in romanskem svetu, je nekakšen vzor ostalim nacionalnim slovanskim kulturam, ki na to pot šele stopajo. Vloge, ki jo različne slovenske nacionalne emancipatorne ideologije tega časa (Kopitarjev *avstroslavizem*, Prešernovo in Čopovo *romantično svetovljanstvo*, *panslavizem* in »jugoslovanski« *ilirizem*; gl. Jež 2016, 101–148, 205–243) pripisujejo ruski književnosti, so sicer različne: za nekatere je bila zanimiva kot vzor uspešne romantične integracije folklorne v nacionalno književnost ali kot primer vrhunske književnosti evropske romantike (o tem pričajo Čopova pisma in Puškinova dela v izvirniku in nemških prevodih v Čopovi knjižnici; Kreft 1958, 93; Starikova 1999, 228), medtem ko so bili za panslavizem Rusi kot močna in suverena slovanska kultura zanimivi kot potencialni kulturnopolitični zavezniki, za ilirizem pa kot vzor, ki mu morajo – če se želijo zoperstaviti pritiskom germanskega in romanskega sveta – v kulturni politiki slediti združeni južni Slovani.

Ker so imela ta gibanja v drugi polovici 19. stoletja v Avstro-Ogrski tudi politične implikacije, je bila tudi recepcija ruske književnosti na Slovenskem odvisna od

ideološkega in političnega konteksta. To se ni spremenilo niti ob koncu stoletja, ko se je slovenska kulturna javnost razdelila na klerikalni in liberalni pol in je ideologija očitno pogosto vplivala tudi na izbor iz ruščine prevajanih del. Po prvi svetovni vojni in oktobrski revoluciji v Rusiji je v kontekstu kraljevine na prisotnost ruske književnosti v slovenskem prostoru pomembno vplivala številčna ruska emigracija, ki v slovenskem pretežno katoliškem okolju sicer ni bila enoznačno sprejeta, a ruski izobraženci, ki so delovali na različnih področjih, so rusko književnost doživljali kot enega vrhunskih dosežkov svoje kulture, ki ga morajo ohraniti pred kulturnim barbarstvom boljševizma. Povsem v nov ideološki okvir je bila nato ruska književnost za nekaj let postavljena po drugi svetovni vojni, ko se je v Titovi Jugoslaviji ruska sovjetska kultura iz grozeče vzhodne nevarnosti spremenila v zaveznico, uradna sovjetska književnost socialističnega realizma pa v vzor, ki mu morajo slediti vse jugoslovanske književnosti. Relativno kratko obdobje sojetizacije slovenske književnosti se konec štiridesetih let nato konča, ko se ob sporu v okviru Informbiroja politično razideta Tito in Stalin, uradna jugoslovanska politika pa skuša svoj položaj utrditi tudi s preganjanjem vseh, ki jih označijo za simpatizerje Sovjetske zveze. To je seveda vplivalo na odnos do ruske kulture: sovjetsko sodobnost v programih slovenskih založb zamenja klasika, pozneje – v šestdesetih in sedemdesetih letih – pa se v programih slovenskih državnih založb pojavljajo celo dela sodobnejših avtorjev, ki so bila v Sovjetski zvezi prepovedana.

Po demokratizaciji v začetku devetdesetih let se vidik kulturne politike umakne v ozadje. Založbe v izbiri avtorjev sledijo ekonomskim interesom, kar se v tem obdobju odrazi tako na relativno majhnem številu kot na nenavadnem izboru prevedenih del, v zadnjem poldrugem desetletju pa na številu prevodov literarnih del iz ruščine znova pomembno vpliva kulturna politika – tokrat ruska, saj ruske oblasti z različnimi programi promocije ruske književnosti v tujini spodbujajo prevajanje lastnih avtorjev v tuje jezike, kar je pomembno povečalo število različnih literarnih prevodov.

Na kulturnozgodovinski kontekst prevajanja slovenske književnosti v ruščino je pomembno vplivalo dejstvo, da je imela slovenska književnost v primerjavi z rusko skozi svojo zgodovino status periferne evropske književnosti. V 19. stoletju je Ruse zanimala le kot ena od slovanskih književnosti, pozneje – v sovjetskem obdobju – pa predvsem kot ena od književnost narodov Jugoslavije. Spremembe na založniškem področju, ki so jih prinesle družbene spremembe v devetdesetih, so bile za status slovenske književnosti dvojne: komercializacija knjižnega trga, ki se je preusmeril na komercialne uspešnice predvsem znanih zahodnih in domačih avtorjev, je otežila dostop slovenskim avtorjem, nov status nacionalne kulture, ki ga je slovenska v ruskih očeh dobila z osamosvojitvijo, pa je povečal interes strokovne javnosti.

2 Zgodovina prevodnih tokov iz ruščine v slovenščino in obratno

2.1 Prevodi iz ruščine

Obseg in število prevodov del ruske književnosti v slovenščino do konca prve svetovne vojne je treba ob pregledu samostojnih publikacij za celovito sliko nujno dopolniti s kratkim pregledom prevodov literarnih del v osrednjih slovenskih literarnih časopisih (gl. Vrtač 2016), saj je bil z vidika oblikovanja literarne javnosti v drugi polovici 19. stoletja vpliv časopisja bržčas večji od vpliva manj pogostih samostojnih knjižnih objav prevodov. Med letoma 1850 in 1879 je v različnih časopisih izšlo 50 prevodov ruskih avtorjev, medtem ko so v enakem obdobju v samostojnih izdajah izšli le štirje prevodi. V časopisnih objavah petdesetih in šestdesetih let prevladujejo prevodi ljudskih pesmi in pesnikov (pred)romantizma (v petdesetih dobimo prve prevode Ivana Krilova, Vasilija Žukovskega, Aleksandra Puškina in Mihaila Lermontova ter Alekseja Homjakova), v sedemdesetih letih pa se v literarnih časopisih vse pogostejše pojavljajo tudi prozna dela: dobimo prve prevode krajših del Nikolaja Gogolja, Antonija Pogorelskega in Marije Vilinske (ukrajinsko-ruske pisateljice in prevajalke, ki je ustvarjala pod psevdonimom Marko Volčok), prvič pa se s prevodi del Ivana Turgenjeva Slovenci začnemo seznanjati tudi z zares aktualnim dogajanjem v ruski književnosti.

Če sta prva dva knjižna prevoda, ki sta izšla v šestdesetih letih – pesnitev Lermontova *Izmael-Bej* v prevodu Jovana Vesela Koseskega (1864) in starorusko *Slovo o polku Igorevč* (*Pesem o vojski Igorjevi, poslovenjena iz staroruskega*) v prevodu Maksa Pleteršnika (1866) – še vezana na znanstveno in literarno »posvajanje«¹ vzorov drugih slovanskih kultur, sta dva knjižna prevoda v sedemdesetih odziv na aktualno dogajanje v ruski književnosti. Leta 1870, le tri leta po objavi izvirnika, izide roman *Dim*, šest let pozneje pa isti prevajalec Maks Samec podobno hitro prevede še pisateljevo povest *Pomladne vode* (podrobneje gl. Barbarič 1982). Tudi če pogledamo naslove in avtorje v časopisnih prevodih sedemdesetih in osemdesetih, je očitno, da predvsem s prevodi poezije Puškina in Lermontova prevajalci zapolnjujejo vrzeli v slovenski recepciji obeh pomembnih romantikov, medtem ko med sodobnimi imeni prevladuje Turgenjev, čigar krajša prozna dela izhajajo v letu ali dveh po izidu izvirnikov. V osemdesetih in devetdesetih letih, ko se število knjižnih izdaj zelo poveča, se razmerje sicer nekoliko spremeni, a tudi v tem času je ob 25 knjižnih izdajah izšlo še 81 del v periodiki. Tudi v tem obdobju v knjižnih prevodih prevladuje proza: v samostojnih knjižnih izdajah smo v dveh desetletjih dobili prevode večine romanov Turgenjeva in prva prevoda Leva Tolstoj (roman *Rodbinska sreča* 1889) in Fjodorja Dostojevskega (*Bele noči* 1895), ob pesmih smo začeli prevajati tudi prozna dela Puškina in Lermontova, v tem času pa v prevodu izidejo tudi *Mrtve duše* in kot prvo dramsko delo Gogoljev *Revizor*.

Knjižne izdaje prevzamejo glavno vlogo po letu 1900: do leta 1914 izide skoraj 40 knjižnih izdaj, medtem ko je objav prevodov v periodiki točno pol manj. Trend

prevajanja sodobnih avtorjev se nadaljuje tudi v tem obdobju: ob Antonu Čehovu, ki je zelo prisoten v periodiki in v knjižnih izdajah, smo v tem času prevedli tudi dela nekaterih drugih zelo priljubljenih prozaistov, ki so po svoje nadaljevali tradicijo družbenokritične proze realizma (Vladimir Korolenko, Maksim Gorki), ter tudi dela avtorjev, ki so tradicijo realizma povezovali z modernističnimi tokovi (Mihail Arcibašev, Leonid Andrejev). Gorki in Andrejev sta bila skupaj s še nekaj imeni prevedena v antologiji kratke proze *Ruska moderna*, ki je leta 1905 slovenskim bralcem predstavila nekatere smeri sodobne ruske proze. Slovenci Čehova in Gorkega v tem obdobju spoznavamo tudi kot dramatika (Bajt 2006, 17), obenem smo intenzivneje začeli prevajati še dva druga velikana realizma – Tolstoja in Dostojevskega, na področju prevajanja poezije pa je najpomembnejša knjižna izdaja obdobja zagotovo *Ruska antologija v slovenskih prevodih*, ki jo je v zadnjih letih 19. stoletja snoval Ivan Vesel, po njegovi smrti pa dokončal in 1901 objavil Anton Aškerc. Vesel je v antologijo zbral dela najpomembnejših avtorjev od klasicista Gavriila Deržavina do nekaterih imen lirike iz obdobja realizma (Jakov Polonski, Aleksej Homjakov, Nikolaj Nekrasov), Aškerc pa je dodal še nekaj pomembnih imen realizma (Lev Mej, Konstantin Aksakov), predvsem pa je skušal bralcu predstaviti tudi sodobnejšo liriko zadnjih dveh desetletij 19. stoletja.

Po zatišju v času prve svetovne vojne se v letih med obema vojnama število prevedenih naslovov znova poveča: v tem obdobju v dobrih dveh desetletjih izide več kot sto izdaj prevodov, ki deloma skušajo zapolniti vrzeli v prevodih klasike 19. stoletja (v tem času dobimo prve prevode Nikolaja Leskova, Mihaila Saltikova-Ščedrina, Ivana Gončarova, Dmitrija Mamina-Sibirjaka in Vsevoloda Garšina), še naprej se prevaja modernistična proza (prvi prevodi proznih del Dmitrija Merežkovskega, Ivana Bunina, Ivana Šmeljova), Gorki s svojo družbenokritično »proletarsko« prozo pa v tem obdobju postane pomemben avtor predvsem za levi del slovenskega razumništva. Ruska dela so imela v medvojnem obdobju tudi pomembno vlogo v gledališčih: uprizarjali smo dela Čehova in po drugi vojni praktično pozabljenega Andrejeva, ob Gorkem pa sta prostor na slovenskih odrih dobila tudi socialistična dramatika Valentin Katajev in Vasilij Škvarkin (Bajt 2006, 17–18). Čeprav obrobno, pa se je v sferi literarnega prevajanja odrazil tudi oster idejni razkol, ki se v ruski kulturi zgodi po revoluciji leta 1917 in ki v tridesetih letih deli tudi slovensko javnost: konec tridesetih let tako praktično sočasno prevedemo (sicer iz nemškega prevoda) nagrajeni »najboljši protiboljševistični roman« *Tovarna novih ljudi* v Nemčiji priljubljene emigrantske avtorice Alje Rahmanove in kanonično zgodnjesovjetsko klasiko Aleksandra Serafimoviča *Železna reka* (prevod je sicer izšel pri založbi Prosvetna matica v Chicagu). Drug zanimiv pojav v korpusu prevodov medvojnega obdobja so štirje prevedeni romani Vere Križanovske – pisateljice in okultistke, ki je s svojimi zgodovinskimi in okultnimi romani ob koncu 19. stoletja zaslovela v Franciji.

V prvem povojnem obdobju, ko se Jugoslavija v kulturni politiki zgleduje po Sovjetski zvezi, je zgolj v petih letih izšlo okoli 100 del, ob prevodih ideološko neoporečne

klasične in modernistične književnosti so pomemben del predstavljali prevodi proze socrealizma in del, ki jih je sovjetski socrealizem razglašal za svoje predhodnike (o sovjetizaciji in prevedenih socrealističnih delih v slovenščini gl. Bajt 2016, 164–189). Drug zanimiv pojav prevodne politike prvega povojnega obdobja je vključitev del sovjetske otroške in mladinske proze v programe državnih založb. V tem času dobimo prve prevode sovjetske otroške poezije (slikanice Korneja Čukovskega in Samuila Maršaka), nekoliko starejšim bralcem pa so založbe namenjale prevode zgodb o junaštvih v času vojne, npr. uspešnice *Deček iz Leningrada* Nine Rakovske, *Timur in njegova komanda* Arkadija Gajdarja, *Ivan Nikulin, ruski mornar* Leonida Solovjova in *Dva kapitana* Veniamina Kaverina.

Po sporu med Stalinom in Titom in »desovjetizaciji« uradne jugoslovanske (kulturne) politike se v petdesetih letih obseg prevodov zmanjša na približno polovico, na okrog 120 naslovov v celotnem desetletju. Kanonična socrealistična dela se v tem obdobju praktično ne prevajajo več oziroma so med prevedenimi sodobnimi avtorji predvsem takšni, ki so bili sicer del uradne sovjetske kulture ter potemtakem deklarirano predstavniki socrealizma, a so v svojih delih dejanskost obravnavali bolj kompleksno in so literarno zanimivejši. V tem času tako dobimo prve prevode del Konstantina Fedina, Ilje Erenburga in Leonida Leonova, nekoliko pozneje Mihaila Šolohova in Konstantina Simonova. Relativna neodvisnost slovenskih državnih založb od uradne sovjetske kulturne politike je konec petdesetih let omogočila, da smo Slovenci spoznali tudi nekatere zanimive zgodnjesovjetske avtorje, ki so pozneje pri sovjetskih oblasteh padli v nemilost: v prevodih Ceneta Kopčavarja so tako samostojno izšla dela Jurija Oleše in Izaka Bablja, širši pogled v zgodnjo pooktobrsko prozo pa je bralcem ponudila zbirka *Viharni piš* (podr. gl. Bajt 1982a). Če so v prvem povojnem obdobju slovenske založbe začele izdajati sovjetsko otroško literaturo, predvsem poezijo, so v petdesetih odkrile sovjetsko znanstveno fantastiko (prvi prevodi del Ivana Jefremova) in satirično prozo (*Zlato tele* in *Dvanajst stolo* Ilje Iljfa in Jevgenija Petrova), ki sta nagovarjali širši krog bralstva. Tako sovjetska otroška literatura kot tudi znanstvena fantastika sta del prevodnih programov tudi pozneje, v šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih.

Kljub zanimanju za sočasno rusko književnost glavnino objavljenih prevodov od petdesetih do osemdesetih let predstavljajo prevodi klasike. Ob posebni pozornosti, ki jo je iz ideoloških razlogov deležen »klasik« socialnega realizma Gorki, so v ospredju predvsem avtorji 19. stoletja od Puškina do Čehova, katerih dela so založbe skušale sistematično in celovito predstaviti bralcem v obliki izdaj (i)zbranih del: Puškin v šestih knjigah (1949–1967), Čehov v treh (1947–1955), Turgenjev v štirih (1951–1954) in Dostojevski v desetih knjigah (1957–1972). Zanimivo, da podobne knjižne predstavitve ni bil deležen še eden od nespornih velikanov realizma – Lev Tolstoj, čeprav so tudi njegova dela v tem obdobju pogosto izhajala v preglednih izdajah (ob prevodih avtorjevih romanov je izšlo več preglednih zbirk krajših proznih del). Številna posamezna dela omenjenih

avtorjev – predvsem njihovi romani – so izhajala tudi samostojno ali v ostalih osrednjih zbirkah (npr. *Kondor*, *Sto romanov*), ki so promovirale tudi prevode nekaterih drugih klasikov (Lermontova, Leskova, Gončarova, Saltikova-Ščedrina). Ob tovrstnih poskusih celoviteje predstaviti opuse posameznih avtorjev nastaja veliko število novih prevodov, številna že prevedena dela pa izhajajo v posodobljenih in dopolnjenih prevodih.

V šestdesetih in sedemdesetih letih se med prevodi čedalje pogosteje pojavljajo tudi dela, ki so v Sovjetski zvezi zamolčana ali celo prepovedana. Takoj po objavi smo nemudoma prevedli *En dan Ivana Denisoviča* Aleksandra Solženicina, pozneje – v sedemdesetih in v začetku osemdesetih – pa še več njegovih romanov, ki so v Sovjetski zvezi ostali neobjavljeni. Po škandalu s Pasternakovim romanom *Doktor Živago*, ki je bil v Sovjetski zvezi zaradi izida v Italiji in prejete Nobelove nagrade prepovedan, je slovenski prevod pri Cankarjevi založbi izšel že konec šestdesetih. V sedemdesetih smo pri isti založbi dobili še prevod v Sovjetski zvezi prav tako neobjavljenega romana *Mi Jevgenija Zamjatina*, ki je bil sicer napisan že v dvajsetih letih, izšlo pa je tudi več prevodov del Mihaila Bulgakova. Več kot očitno je, da so skušali slovenski prevajalci in uredniki pokazati od uradne sovjetske ideologije neodvisno in bolj objektivno sliko razvoja ruske književnosti v sovjetskem obdobju ter predstaviti idejno in estetsko zelo različne avtorje. Konec sedemdesetih je tako izšla nova antologija porevolucionarne proze (*Pisani vetrovi*, uredil Drago Bajt), od konca sedemdesetih in osemdesetih pa dobimo tudi nekaj prevodov ključnih proznih del zgodnjega sovjetskega obdobja (npr. *Golo leto* Borisa Piljnaka), ruskega modernizma (*Peterburg* Andreja Belega, zbirka kratke proze Alekseja Remizova) in sodobnejše sovjetske neuradne književnosti (Venedikt Jerofejev, Eduard Limonov, Vladimir Vojnovič; podr. gl. Bajt 2007, 69–70; 2013, 165).

V osemdesetih je več pozornosti namenjeno tudi poeziji. Če smo v prejšnjih desetletjih izdajali predvsem klasike 19. stoletja (od modernističnih pesnikov so v prvih dveh povojnih desetletjih samostojno izšle le lirika Sergeja Jesenina in dve pesnitvi Vladimirja Majakovskega in Aleksandra Bloka), so konec sedemdesetih in v osemdesetih izšli knjižni prevodi izborov lirike nekaterih najpomembnejših ruskih pesnikov 20. stoletja: Vladimirja Majakovskega, Aleksandra Bloka, Ane Ahmatove, Osipa Mandelštama, Borisa Pasternaka in Josifa Brodskega. V začetku devetdesetih je nato izšla tudi pregledna *Antologija ruske poezije 20. stoletja* (uredil Tone Pavček), pozneje pa še izbora lirike Marine Cvetajeve in Nikolaja Zabolockega.

V devetdesetih letih se je število knjižnih izdaj prevodov iz ruščine zmanjšalo za polovico. Med naslovi so prevladovali ponatisi klasike 19. stoletja in novi prevodi Slovencev že znanih emigrantskih in sovjetskih klasikov, dobili pa smo tudi nekaj prevodov še neprevedenih avtorjev sovjetskega obdobja, medtem ko so bili prevodi novejših del zelo redki (edini sodobnejši deli, ki sta v prevodu izšli le nekaj let po izidu izvirnikov, sta bila roman Andreja Bitova *Puškinski dom* in mafajska kriminalka *Jaz, boter* Jevgenija Suhova). To se je spremenilo v zadnjih dveh desetletjih, ko se ob občutnem povečanju števila izdaj

zelo poveča delež prevodov sodobnejših avtorjev. Uredniki in prevajalci bralcem v prevodih ponujajo tako sodobno rusko žanrsko prozo, npr. kriminalke Aleksandre Marinine ali ezoterično prozo Vladimirja Megreja, kot številna literarno zanimiva dela in avtorje.

Začetek tega odkrivanja posebnosti sodobnejše ruske književnosti zaznamuje antologija sodobne ruske kratke proze *Pogovor gluhonemih* (uredil Borut Kraševac), ki je slovenskim bralcem prvič predstavila številne avtorje, katerih dela so nato lahko spoznavali v samostojnih knjižnih prevodih. Sicer sta med sodobnejšimi avtorji danes v prevodih verjetno najceloviteje predstavljena Viktor Pelevin in Boris Akunin, redno pa izhajajo tudi posamezna dela številnih sodobnih uveljavljenih avtorjev. Ob tem smo v zadnjih dveh desetletjih zapolnili tudi nekatere pomembne vrzeli v prevodih modernistične in sovjetske proze (tu velja posebej izpostaviti načrtna prizadevanja Draga Bajta in njegove prevode proze Remizova, Belega, Zamjatina, Jurija Trifonova itn.) in poezije (prevodi pesnitev Cvetajeve in poezije Velimirja Hlebnikova), velik del sodobnih izdaj pa predstavljajo tudi novi prevodi klasike 19. stoletja.

2.2 Prevodi v ruščino

Prevodov iz slovenščine v ruščino je občutno manj in njihova zgodovina je krajša. Prva knjiga – prevod Levstikovega *Martina Krpana* – je v prevodu Slovenca Davorina Hostnika izšla 1891 v Trstu, medtem ko so Rusi približno v istem obdobju opazili izjemnost zapuščine Franceta Prešerna. Čeprav so se prevodi posameznih pesmi Prešerna in Koseskega že prej pojavljali v različnih ruskih antologijah slovanske poezije, so prav prevodi prevajalca in filologa Fjodorja Korša, ki so se začeli v revijah pojavljati v osemdesetih letih 19. stoletja, Prešerna Rusom prvič predstavili kot pomembnega romantičnega lirika: leta 1901 so v Moskvi izšle *Pesmi Franceta Prešerna* (podr. gl. Starikova 2000, 285–288). Deset let pozneje je v antologiji *Knjižnica izbranih slovanskih pisateljev* izšel prvi prevod Cankarja (*Hišo Marije Pomočnice* je prevedel Janko Lavrin, ki je takrat študiral v Rusiji), še skoraj dve desetletji pozneje, leta 1927, pa je izšel še prvi samostojni knjižni prevod istega avtorja: glede na zgodovinski kontekst ne preseneča, da je bil kot reprezentativno delo pisatelja, ki je bran kot »proletarski« pisec, izbran *Hlapec Jernej in njegova pravica* (verjetno sicer ni šlo za prevod izvirnika; gl. Čepelevskaja 2016, 35). Ista povest je v novem prevodu izšla tudi v izboru Cankarjeve proze konec štiridesetih in nato še samostojno v petdesetih letih.

Do druge svetovne vojne nato ni izšel noben knjižni prevod slovenskega avtorja, po vojni – do konca petdesetih let – pa so Rusi znova dvakrat izdali izbor Prešernove lirike v novih prevodih (1948, 1955), že omenjeno zbirko izbrane Cankarjeve proze (1945) in izbor iz Cankarja, ki je obsegal kratko prozo, dramatiko in roman *Martin Kačur* (1958). Ob tem sta sodobno slovensko prozo predstavljala Prežihov Voranc (izbor kratke proze pod naslovom *Solzice*, 1959) in povojna slovenska uspešnica Ivana Bratka *Teleskop* iz leta 1954, ki je v prevodu izšla le štiri leta pozneje.

V šestdesetih so ob Cankarju (*Na klancu*) prevajali predvsem slovensko vojno prozo, npr. Prežihov *Doberdob*, *Sedmino* Bena Zupančiča, kratko prozo Cirila Kosmača, izšel je tudi izbor poezije Otona Župančiča, posamezne pesmi starejših slovenskih avtorjev pa so bile pogosto vključene v različne antologije jugoslovanske književnosti. V sedemdesetih in osemdesetih se prevedenim sodobnim avtorjem pridružijo še Nada Kraigher, Tone Svetina, Juš Kozak, Karel Grabeljšek in Drago Jančar (prevod *Galjota* je izšel leta 1982, le štiri leta po objavi izvirnika), poleg tega pa v prevodu izide tudi Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem*. Osemdeseta so očitno tudi bolj naklonjena prevodom sodobnejših pesnikov: izideta dve antologiji slovenske poezije, ena z izborom sodobnejših avtorjev (Edvard Kocbek, Jože Udovič, Matej Bor, Tone Pavček, Janez Menart), druga – pregledna – pa z izborom slovenske poezije 20. stoletja; izšla je tudi samostojna pesniška zbirka Janeza Menarta. V istem obdobju v Moskvi izide knjižna izdaja dramskih besedil Andreja Hienga. Ob tem se že v šestdesetih med prevodi pojavi tudi slovenska otroška in mladinska književnost (Ele Peroci, Toneta Seliškarja, Antona Ingoliča), ki ostaja v izboru tudi v sedemdesetih (Branka Jurca) in osemdesetih (Leopold Suhadolčan), precej pozornosti pa je deležna tudi slovenska otroška poezija, ki je vključena v številne priljubljene zbirke otroških pesmi (podr. gl. Gromova 2020).

V prelomnem obdobju v začetku devetdesetih se prevajanje slovenskih avtorjev praktično ustavi. Leta 1990 še izideta Jančarjev *Severni sij* in izbor kratke proze Franceta Bevka, nato pa razen objav izbora pesmi Tomaža Šalamuna *Tuja literatura* večji del desetletja ni bilo novih prevodov slovenske književnosti. Založniški sistem, ki je prej uresničeval državno kulturno politiko, je bil s spremembo sistema v celoti prepuščen trgu, zato so se ruske založbe posvečale predvsem domači in zahodni žanrski prozi. Zanimivo je, da je edini slovenski roman, ki je bil v tem novem kontekstu izdan (in to kar trikrat), Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem* (1994, 1997, 2000), ki mu je prevajalec za uspeh v novih razmerah dal malce bolj militanten naslov *Slovanski meč* (Sozina in Čepelevskaja 2012, 154–155).

Nov val zanimanja za slovensko književnost se začne ob koncu devetdesetih let, ko se postopoma vzpostavijo mehanizmi podpore tržno manj zanimivim vejam založništva, obenem pa se ruska slovenistika dokončno uveljavi kot samostojna veja južne slavistike. V zadnjih dveh desetletjih je tako izšlo več kot štirideset knjižnih izdaj, ki skušajo predstaviti zgodovino in aktualno stanje slovenske književnosti: prva antologija *Sodobna slovenska proza, poezija in drama* (2001), izbor *Slovenska poezija* (2008, 2015), dve antologiji slovenske novele (obe 2011), *Antologija sodobne slovenske drame* (2016) ter številne samostojne knjižne izdaje prevodov. Med klasiki še vedno prevladuje Cankar, ki je v ruskih prevodih najceloviteje predstavljen, prevedena pa so tudi posamezna dela Borisa Pahorja in Vitomila Zupana ter izbori lirike Karla Destovnika in Franceta Balantiča (v skupni izdaji) ter Tomaža Šalamuna. Kar nekaj je tudi posameznih prevodov še živčih sodobnih prozaistov, kot so Andrej Blatnik, Andrej Skubic, Vlado Žabot, Marko

Sosič, Goran Vojnović in Mitja Čander, s petimi prevedenimi romani je zaenkrat najbolj prevajan sodobni avtor Drago Jančar.

Ob antologijskih predstavitev se je več sodobnih pesnikov – Alojz Ihan, Lojze Krakar, Miroslav Košuta, Svetlana Makarovič, Niko Grafenauer, Milan Jesih, Andrej Brvar, Tone Kuntner, Boris A. Novak – ruskim bralcem predstavilo tudi na straneh literarnih revij, pesmi Milana Jesiha pa so izšle v samostojni zbirki (podr. o posameznih prevodih do leta 2012 gl. Sozina in Čepelevskaja 2012). Kot zanimivost dodajmo, da je ugled slovenske otroške književnosti, ki se je izoblikoval že v sovjetskem obdobju, očitno vplival tudi na sodobne ruske založnike, ki danes iščejo nove avtorje na tem tržno zanimivem segmentu založništva. Leta 2018 je tako v Sankt Peterburgu izšla cela serija otroških slikanic pesnice Zvezdane Majhen (Gromova 2020, 375–376).

Če so prevodi ruske književnosti že od druge polovice 19. stoletja naprej ves čas pomemben del referenčnega okvira, v katerem se oblikuje horizont slovenske književnosti, to za slovensko književnost v Rusiji verjetno ne velja. Slovenska književnost je bila na ogromnem ruskem knjižnem trgu prisotna v precej manjši meri in manj celovito, v sovjetskem obdobju je bila pogosto ideologizirana in vključena v splošni jugoslovanski kontekst; še danes pogosto izhaja pri založbah ali v zbirkah, ki jo umeščajo v slovanski kulturni kontekst (npr. zbirka *Sto slovanskih romanov*). To verjetno določa tudi njeno bralsko recepcijo, na nek način omejuje krog bralcev in zmanjšuje potencialni vpliv slovenskih avtorjev, a prevodi ostajajo, in včasih je težko napovedati ali celo pojasniti, kako se lahko tudi obrobna književnost plodno dotakne velike literature. Tak primer, ki ga lahko izpostavimo, je oblika sonetnega venca, ki je ruska poezija do konca 19. stoletja ni poznala, pozneje pa se je precej uveljavila v liriki ruskega modernizma (podr. gl. Starikova 2000, 285).

3 Pomembni avtorji, večkrat prevedena dela

Slovenci smo največkrat in najceloviteje prevajali tiste ruske avtorje, ki so se tudi sicer uveljavili kot del kanona svetovne književnosti: Puškin, Lermontov, Turgenjev, Tolstoj in Dostojevski imajo v prevodih več kot stodvajsetletno zgodovino in številna njihova dela smo v različnih obdobjih prevedli večkrat. Pogosto so novi ali posodobljeni prevodi nastajali ob izidih izdaj (i)zbranih del v povojnem obdobju, v zadnjih desetletjih pa redno izhajajo tudi novi prevodi (naj omenim le številne nove prevode romanov Dostojevskega, *Mrtve duše*, *Vojno in mir* itn.; gl. poglavji *Prevajanje Aleksandra Sergejeviča Puškina* in *Prevajanje Dostojevskega*). V 20. stoletju sta bila posebne pozornosti deležna Čehov in Gorki, pri katerih – razen v primeru dram in nekaterih proznih del Čehova – sicer nimamo različnih prevodov, je pa njuno ustvarjanje zelo celovito predstavljeno s prevodi, ki se pri Čehovu dopolnjujejo tudi v zadnjem obdobju. Podoben poseben status imata med sicer mnogo manj številčnimi prevodi v ruščino dva slovenska klasika – Prešeren in

Cankar. Tudi v njunem primeru so v povojnem obdobju ponovno prevedli nekatera že prevedena dela, Prešernova celo večkrat (gl. Starikova 2000; Ryžova 1997), Cankar pa ob vseh pisateljih 20. stoletja ostaja najbolj prevajan slovenski avtor tudi v zadnjem desetletju.

4 Pomembni prevajalci

Seznam najpomembnejših prevajalcev iz ruščine je leta 2013 v pregledu zgodovine prevajanja iz ruščine ponudil rusist, prevajalec in prevodoslovec Drago Bajt. V njem je kot prevajalce, ki so v prevajanju ruske književnosti pustili posebno sled, izpostavil Ivana Prijatelja, Vladimirja Levstika, Josipa Vidmarja, Vero Brnčič, Mileta Klopčiča, Janka Modra, Severina Šalija, Ceneta Kopčavarja, Toneta Pavčka, Marjana Poljanca, Draga Bajta, Milana Jesiha, Lijano Dejak in Boruta Kraševca (Bajt 2013, 165). Pri večini gre za zelo prepoznavna imena, ki so v knjigi predstavljena v posebnem razdelku (Levstik, Vidmar, Klopčič, Moder, Pavček, Bajt, Poljanec), zato samo na kratko izpostavimo glavne posebnosti prevodnih opusov ostalih.

Literarni zgodovinar in univerzitetni profesor Ivan Prijatelj (1875–1937) je v prvi tretjini 20. stoletja prevajal Puškina (prva prevoda *Jevgenija Onjegina* in povesti *Stotnikova bči*), Turgenjeva, Gogolja (*Revizor*), kratko prozo Čehova in satirične basni Saltikova-Ščedrina. Vera Brnčič (1913–1977), prav tako literarna zgodovinarica in univerzitetna profesorica, je v povojnem obdobju prevedla vrsto dramskih besedil ter prozna dela Turgenjeva, Viktorja Nekrasova, Tolstoja in Bunina, pesnik in urednik Severin Šali (1911–1992) pa je iz ruščine prevajal prozo Gogolja, Turgenjeva, Dostojevskega, Tolstoja, Leskova, Mamina-Sibirjaka, Korolenka, Bunina, Gorkega, Andreja Platonova in še nekaterih drugih avtorjev. Ime prevajalca, slavista in srednješolskega profesorja Ceneta Kopčavarja (1922–1966) je – kot že omenjeno – povezano predvsem s prevajanjem zgodnjesorjetske proze (Babelj, Oleša), prevajal pa je tudi dela Mihaila Šolohova ter Iljfa in Petrova, medtem ko je prevajalski opus pesnika in dramatika Milana Jesiha (1950) pretežno gledališki: Jesih je prevedel drame Gogolja, Aleksandra Ostrovskega, Čehova, Gorkega, Bablja, Bulgakova in Vasilija Aksjonova, z nekaj pesniškimi prevodi pa je sodeloval tudi pri zadnji izdaji lirike Lermontova.

Oba izpostavljena prevajalca mlajše generacije, Lijana Dejak (1960) in Borut Kraševc (1973), tudi literarni kritik in prozaist, sta dobro znana predvsem slovenskim bralcem sodobnejše ruske proze. Prva je prevedla vrsto detektivskih romanov Marinine in Akunina ter dela številnih drugih sodobnih avtorjev, v zadnjem obdobju pa se loteva tudi prevodov klasike, medtem ko je literarni prevajalski opus Boruta Kraševca že ves čas bolj raznolik: ob prevodih sodobnih prozaistov (tu velja izpostaviti Vladimirja Makanina in predvsem Viktorja Pelevina) je tudi avtor velikega števila prevodov klasikov (predvsem Dostojevskega in krajših proznih del Tolstoja), veliko pa je prevajal tudi za gledališče. Slabo desetletje po Bajtovem pregledu je verjetno treba na seznam pomembnih prevajalcev iz

ruščine dodati še eno danes že povsem uveljavljeno ime z obsežnim prevajalskim opusom: Urša Zabukovec (1980), tudi literarna kritičarka in esejistka, se je na področju literarnega prevajanja iz ruščine uveljavila predvsem kot prevajalka Dostojevskega in Tatjane Tolstoj.

Med prevajalci slovenske književnosti v ruščino je v kontekstu prevajanja Prešerna treba omeniti že v zgodovinskem pregledu izpostavljenega slavista in univerzitetnega profesorja Fjodorja Korša (1843–1915), pozneje, v skoraj celotnem sovjetskem obdobju, pa so se s prevajanjem iz slovenščine ukvarjali različni prevajalci, ki niso bili zares specializirani za prevajanje iz slovenščine (sploh poezijo so s pomočjo dobesednih proznih prevodov posameznih verzov pogosto prevajali pesniki, ki niso znali slovensko). Več prevodov slovenske proze v tem obdobju je delo literarnega kritika in zgodovinarja Aleksandra Romanenka (1932), ki je sicer veliko prevajal tudi iz ostalih južnoslovanskih književnosti, kot prevajalki za slovensko književnost pa sta se že v poznem sovjetskem obdobju uveljavili slovenistki in literarni zgodovinki Maja Ryžova (1927–2017; podr. gl. Čepelevskaja 2018) in Mariana Beršadska (1939). Prva je prevajala predvsem slovensko novelistiko, Beršadska pa se je predvsem v zadnjem obdobju uveljavila kot prevajalka sodobnih slovenskih romanov. Med sodobnimi prevajalkami slovenske proze srednje in mlajše generacije se pojavlja več različnih imen, npr. Nadežda Starikova, Julija Sozina, Ana Bodrova, Aleksandra Krašovec, kot prevajalko sodobne slovenske poezije pa je treba posebej izpostaviti Žano Perkovsko.

5 Prevodoslovne obravnave

Čeprav so po Antonu Aškercu (2013 [1901]) in Ivanu Prijatelju (2013 [1901]) o prevajanju iz ruščine pisali številni avtorji, je edini, ki se je res sistematično posvečal temi prevajanja iz ruščine, že omenjeni Drago Bajt. Njegove prevodoslovne razprave so posvečene tako zgodovini literarnega prevajanja iz ruščine v celoti (Bajt 2013) kot tudi posameznim obdobjem (Bajt 2006) ali literarnim pojavom (Bajt 2007), ob tem pa je posebej predstavljal tudi delo posameznih prevajalcev (Bajt 1982a; 1982b; 2003). Njegove pregledne razprave ob predstavitvi prevedenih del odlikujejo tudi kakovostni literarnozgodovinski pregledi najpomembnejših obdobj in tokov v ruski književnosti, na temelju katerih je nato ovrednotena slovenska prevodna recepcija dogajanja v izvorni književnosti. Ob prevedenih delih Bajt tako izpostavlja tudi ključne vrzeli v slovenski prevodni recepciji razvoja ruske književnosti, ki jih – kot je bilo izpostavljeno – skuša nato zapolniti tudi s svojimi prevodi.

Med celovitejšimi obravnavami prevajanja iz ruščine je treba omeniti še diplomsko delo o časopisnih prevodih ruskih avtorjev v drugi polovici 19. stoletja (Vrtač 2016) in monografijo o vplivu, ki ga je imela ruska književnost na slovenske pesnike v začetku preteklega stoletja (Ryžova 2012), sicer pa se večina prevodoslovnih razprav, ki jih pogosto pišejo prevajalci, ukvarja s prevodi posameznih avtorjev, na primer Puškina (Prijatelj

2013 [1901]; Željeznov 1982a; 1982b; Starikova 1999), Lermontova (Jesenšek 2015a), Turgenjeva (Barbarič 1982), Tolstoja (Dejak 2020) in Bulgakova (Dejak 2018). Pogosto so razprave posvečene tudi prevodom posameznih del in z njimi povezanim vprašanjem o prevajanju specifičnih slogovnih in kulturnih prvin (Kaloh Vid 2014; 2015; Makarova 2012; Nartnik 1982; Podlesnik 2015; Skaza 1963; Trenc 2007; Dejak 2015; Zabukovec 2018; Kraševac 2018; 2020). Redkejši so poskusi celovitejše osvetlitve posameznih prevodnih fenomenov, denimo vprašanja posodabljanja prevodov (Kaloh Vid 2017), posebnosti prevajanja klasike (Kraševac 2015) ali specifične zvrsti (Rupar 1975), malo pa je tudi razprav z elementi prevodne kritike (Vidmar 2013 [1926]), običajno se ti pojavijo ob primerjavi različnih prevodov istega dela (Jesenšek 2015b).

Še manj je prevodoslovnih obravnav prevodov slovenske književnosti v ruščino. Še najceloviteje je predstavljeno obdobje med letoma 1990 in 2010, saj so prevedena dela vključena v bibliografske preglede ruske slovenistike (Sozina in Čepelevskaja 2011), isto obdobje zgodovine ruskih prevodov slovenske književnosti pa je predstavljeno tudi v posebni razpravi Julije Sozine in Tatjane Čepelevske (2012). Poleg tega so podrobneje predstavljeni tudi zgodovina ruskih prevodov Prešerna (Ryžova 1997; Starikova 2000), delno prevodi Cankarja (Čepelevskaja 2016), prevodi slovenske otroške književnosti (Gromova 2020) ter prevodni opus Maje Ryžove (Čepelevskaja 2016).

6 Zaključek

V več kot stoletje in pol dolgem dialogu slovenske in ruske kulture je imela dobršen del tega časa ključno vlogo književnost. Ne glede na to, da je bil glas ruske kulture za Slovence v večini obdobjih pomembnejši in da so Rusi slovensko književnost spoznavali pozneje in v manjšem obsegu, ter navkljub temu, da je naravo književnega medkulturnega dialoga ključno določal tudi zgodovinski politični kontekst, so literarni prevodi klasičnih del in sodobne književnosti širili horizont tako slovenske kot ruske književnosti. Za Slovence je bila ta vloga vsaj v nekaterih zgodovinskih obdobjih tako rekoč ključna, za Ruse morda bolj periferna, a kljub temu ne nepomembna. Po skoraj dvesto letih spoznavanja drug drugega že dobro poznamo: v kakovostnih prevodih beremo največje klasike in odkrivamo zanimiva sodobna imena, ostajajo pa seveda še številni avtorji in dela, ki še čakajo, da vstopijo v ta dialog in v novem kulturnem okolju zaživijo v novih prevodih.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Trženjski in organizacijski vplivi na razvoj knjižnega založništva in na knjižno prevajanje / Prevajanje Aleksandra Sergejeviča Puškina / Prevajanje Dostojevskega / Vladimir Levstik / Josip Vidmar / Mile Klopčič / Janko Moder / Tone Pavček / Drago Bajt / Marjan Poljanec

Bibliografija

- Aškerc, Anton. 2013 [1901]. »Ruska antologija v slovenskih prevodih (1901).« V *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča*, uredila Majda Stanovnik, 153–156. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Bajt, Drago. 1982a. »Prevajalec Cene Kopčavar.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 333–344. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bajt, Drago. 1982b. »Prevajalska načela Vladimirja Levstika.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 221–230. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bajt, Drago. 2003. »Tine Debeljak, prevajalec ruske romantične poezije.« *Loški razgledi* 50: 93–100.
- Bajt, Drago. 2006. »Prevajanje ruske moderne literature.« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja*, uredila Martina Ožbot, 13–39. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bajt, Drago. 2007. »Prevajanje neuradne ruske literature.« *Hieronymus* 1, št. 1–2: 63–74.
- Bajt, Drago. 2013. »Prevajanje ruske literature na Slovenskem.« V *Slavistika v regijah – Nova Gorica*, uredila Boža Krakar Vogel, 163–169. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Bajt, Drago. 2016. *Kar je sonce za luno, to je Rusija za nas: Kaj je socialistični realizem?* Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Barbarič, Štefan. 1982. »Prvi slovenski prevodi Turgenjeva.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 71–88. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Čepelevskaja, Tatjana. 2016. »Ivan Cankar (1876–1918). K 140-letju so dnja rojdenija.« *Slavjanskij mir v tret'em tisočletii* 11: 23–39.
- Čepelevskaja, Tatjana. 2018. »Iz istorii rossijskoj slovenistiki: Majja Il'inična Ryžova — žizn' v nauke.« *Slovenica* IV: 31–44.
- Dejak, Lijana. 2015. »Neskol'ko momentov v perevode romana Vladimira Vojnoviča Moskva 2042 na slovenskij jazyk.« V *Miry literaturnogo perevoda*, uredila Aleksandr Ja. Livergant in Igor' O. Sid, 197–202. Moskva: Institut perevoda.
- Dejak, Lijana. 2018. »Perevody Bulgakova v Slovenii; novyj perevod izbrannyh rasskazov.« V *Miry literaturnogo perevoda: V 2 t. T. 1. Perevodčik i avtor: na puti k ideal'nomu tekstu*, uredila Aleksandr Ja. Livergant in Dar'ja D. Kuzina, 42–48. Moskva: Institut perevoda.
- Dejak, Lijana. 2020. »Perevody proizvedenij Tolstogo na slovenskij: bibliografija.« V *Miry literaturnogo perevoda: V 2 t. T. 2. Perevodčik: gibkost' tradicii i uprjamstvo eksperimenta*, uredila Igor' O. Sid in Dar'ja D. Kuzina, 29–34. Moskva: Institut perevoda.
- Gromova, Marija M. 2020. »Slovenskaja detskaja poëzija v perevodah na russkij jazyk.« *Detskie čtenija* 18, št. 2: 364–381.

- Jesenšek, Marko. 2015a. »Lermontov v slovenščini.« V *Sanje. Izbrano delo Lermontova*, uredili Kristina Kočan Šalamon in Natalia Kaloh Vid, 222–263. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Jesenšek, Marko. 2015b. »Jadro Lermontova v slovenskih prevodih.« V *Tvorčestvo M.Ju. Lermontova: motivy, temy, perevody*, uredila Natalija Kaloh Vid, 26–42. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Jež, Andraž. 2016. *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kaloh Vid, Natalia. 2014. »Prevajanje jezikovnih prvin, značilnih za sovjetski družbeno-kulturni diskurz, v romanu M. Bulgakova Mojster in Margareta.« *Slavistična revija* 62, št. 1: 91–107.
- Kaloh Vid, Natalia. 2015. »Kulturnospecifične prvine v prevodu povesti M. Bulgakova Pasje srce.« *Primerjalna književnost* 38, št. 2: 195–212, 238.
- Kaloh Vid, Natalia. 2017. »Posodabljanje prevodov: Prevajanje kulturnospecifičnih elementov v prvih dveh knjigah romana Bratje Karamazovi.« *Slavistična revija* 65, št. 3: 459–474.
- Kraševac, Borut. 2015. »Novye perevody russkoj klassiki na slovenskij jazyk.« V *Miry literaturnogo perevoda*, uredila Aleksandr Ja. Livergant in Igor O. Sid, 58–62. Moskva: Institut perevoda.
- Kraševac, Borut. 2018. »Igra slov v romane Svjaščennaja kniga oborotnja Viktora Pelevina.« V *Miry literaturnogo perevoda: V 2 t. T. 1. Perevodčik i avtor: na puti k ideal'nomu tekstu*, uredila Aleksandr Ja. Livergant in Dar'ja D. Kuzina, 61–65. Moskva: Institut perevoda.
- Kraševac, Borut. 2020. »Perevod romana Obitel' Zahara Prilepina na slovenskij.« V *Miry literaturnogo perevoda: V 2 t. T. 1. Literaturnyj perevod: ot tolkovanija k perevoploščeniju*, uredila Igor' O. Sid in Dar'ja D. Kuzina, 72–77. Moskva: Institut perevoda.
- Kreft, Bratko. 1958. »Fragmenti o slovensko-ruskih stikih.« *Slavistična revija* 11, št. 1–2: 90–108.
- Makarova, Irina. 2012. »Večplastnost medjezikovnih kolokvialnih ustreznicev v primeru prevoda romana Andreja Skubica Lahko v ruski jezik.« V *Slavistika v regijah – Koper*, uredila Boža Krakar Vogel, 159–164. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Nartnik, Vlado. 1982. »Ob prvem prevodu Slova o polku Igorev v slovenščino.« V *Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi (tipološka problematika ob jugoslovan-skem in širšem evropskem kontekstu)*, uredili Boris Paternu, Franc Jakopin in Jože Koruza, 261–269. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Podlesnik, Blaž. 2015. »Prevajalske zagate na periferiji kanona na primeru prevoda ene od 'juncker-skih' pesnitev Lermontova.« V *Tvorčestvo M.Ju. Lermontova: motivy, temy, perevody*, uredila Natalija Kaloh Vid, 43–58. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.
- Prijatelj, Ivan. 2013 [1901]. »Puškin v slovenskih prevodih (1901).« V *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča*, uredila Majda Stanovnik, 165–205. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Rupar, Rado. 1975. »O prevajanju novejših ruske stilizirane proze.« *Jezik in slovstvo* 21, št. 8: 257–261.

- Ryžova, Maja. 1997. »'Sonety nesčast'ja' France Prešerna v ruskih prevodah Fedora Korša i Aleksandra Gitoviča.« V *Sonet in sonetni venec: mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1995*, uredila Boris Paternu in Franc Jakopin, 345–358. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture.
- Ryžova, Maja. 2012. *Slovenskaja poëzija konca XIX – načala XX vv. i russkaja literatura*. Sankt-Peterburg: NPPL Rodnye prostory.
- Skaza, Aleksander. 1963. »Na pol poti (nekaj misli ob slovenskem prevodu povesti Prijatelji Vasilija Aksjonova).« *Jezik in slovstvo* 8, št. 8: 250–252.
- Sozina, Julija in Tatjana Čepelevskaja. 2012. »Literarni prevodi iz slovenščine v ruščino med letoma 1990 in 2011.« V *Slavistika v regijah – Koper*, uredila Boža Krakar Vogel, 153–158. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Sozina, Julija in Tatjana Čepelevskaja. 2011. *Bibliografija rusijske slovenistiki*. Moskva: ISI RAN.
- Starikova, Nadežda. 1999. »A. S. Puškin v slovenskih prevodah i literaturnoj kritike (XIX v.).« *Slavjanskij al'manah* 1998, 228–234.
- Starikova, Nadežda. 2000. »Poëzija Prešerna v ruskih prevodah i literaturnoj kritike.« *Slavjanskij al'manah* 1999, 284–292.
- Trenc, Andreja. 2007. »(Ne)prevedljivost Majakovskega v slovenščino na primeru pesnitve Oblak v hlačah.« *Hieronymus* 1, št. 1–2: 75–85.
- Vidmar, Josip. 2013 [1926]. »Prevodi iz ruščine (1926).« V *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča*, uredila Majda Stanovnik, 259–262. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vrtač, Klara. 2016. »Slovenski prevodi ruske literature v slovenskih literarnih časopisih do 1. svetovne vojne.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Zabukovec, Urša. 2018. »Perevodčik Kysi Tat'jany Tolstoj: rab avtora ili čitatelja?« V *Miry literaturnogo perevoda: V 2 t. T. 1. Perevodčik i avtor: na puti k ideal'nomu tekstu*, uredila Aleksandr Ja. Livergant in Dar'ja D. Kuzina, 49–54. Moskva: Institut perevoda.
- Željeznov, Dušan. 1982a. »Prvi prevod Puškina v slovenščini.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 43–46. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Željeznov, Dušan. 1982b. »Prvi zgledni Puškin v Levstikovem prevodu.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 55–61. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Željeznov, Dušan. 1982c. »Vladimir Levstik in Puškin.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 211–220. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

POVZETEK

V poglavju so uvodoma na kratko predstavljeni različni kulturnozgodovinski konteksti, ki so določali recepcijo ruske književnosti na Slovenskem v posameznih zgodovinskih obdobjih, ter postopna uveljavitev slovenske književnosti kot samostojne nacionalne književnosti pri Rusih. V osrednjem delu sledi podrobnejši pregled prevodov po posameznih obdobjih: obsežnejši del je namenjen daljši ter bogatejši zgodovini prevodov ruskih avtorjev v slovenščino, krajši slovenski književnosti v ruščini, pri obeh pregledih pa je v ospredju izpostavitve specifik prevodov v posameznih obdobjih ter kulturnozgodovinskih okoliščin, ki so imele na to specifiko potencialni vpliv. V sklepnih treh razdelkih so posebej izpostavljena tista dela ruske in slovenske književnosti, ki so bila najpogostejše prevedena, v kratkem pregledu pa so predstavljeni najpomembnejši književni prevajalci ter tudi nekatere dosedanje prevodoslovne obravnave prevodov iz ruščine v slovenščini in obratno.

ABSTRACT

In the introduction, the chapter briefly presents various cultural and historical contexts that determined the reception of Russian literature in Slovenia in various historical periods, as well as the gradual establishment of Slovene literature as an independent national literature in Russia. The central part of the chapter is dedicated to a more detailed review of translations in different historical periods: the first, larger part is dedicated to the longer and richer history of translations of Russian authors in Slovenia, the second, shorter one, to Slovene literature in Russian. In both historical reviews the focus is on highlighting the specifics of translations in individual periods and the cultural and historical circumstances that potentially influenced it. In the final three sections, those works of Russian and Slovene literature that have been most often translated are highlighted, the most important literary translators are presented in a short overview, as well as some of the previous translation studies devoted to literary translations from Russian into Slovene and vice versa.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S SLOVAŠČINO

Špela Sevšek Šramel
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Slovaško-slovenski kulturni stiki odražajo zgodovinsko in identitetno sorodno izkušnjo in vpetost v regionalni in širši evropski kulturni prostor. Obenem so determinirani z družbeno-politično situacijo in vprašanji nacionalne, verske in jezikovne pripadnosti. Natančnejši pregled kulturnih odnosov v 20. stoletju izkazuje kontinuiteto delovanja posameznikov in postopno institucionalizacijo, ki je podvržena vsakokratnim družbenim razmeram. Povezave med slovenskimi in slovaškimi izobraženci lahko spremljamo od srednjega veka prek reformacijske dobe do 17. stoletja, ko kulturni odnosi postanejo intenzivnejši z ustanovitvijo bratislavskega evangeličanskega liceja, kjer so študirali prekmurski evangeličani, in z ustanovitvijo trnavske univerze, kjer so evidentirani tudi študenti iz slovenskih dežel. Tretja izobraževalna ustanova, kjer so študirali Slovenci, je bila Rudarska akademija v Banski Štiavnici.

O bolj poglobljenih in raziskanih vzajemnih odnosih lahko govorimo od obdobja narodnega preporoda, kjer glavni vir predstavljajo korespondence med Jernejem Kopitarjem, Martinom Hamuljakom ter Pavlom Jozefom Šafarikom, v katerih so obravnavana vprašanja kodifikacije knjižnega jezika (Rozman 1999, 92). V 19. stoletju so tesnejše institucionalne povezave izpričane med Slovensko in Slovaško Matico ter Družbo sv. Mohorja in Družbo sv. Vojtecha ter preko revijalnih objav o aktualnem kulturnopolitičnem dogajanju v slovenskem in slovaškem prostoru.

Trdnejši medsebojni stiki po prvi svetovni vojni so se začeli oblikovati v tridesetih letih 20. stoletja, torej v času, ko so se tako Slovenci kot Slovaki že privadili na drugačno družbeno-politično realnost in spremenjene državne okvire (gl. Kragelj in Sevšek Šramel 2017). Institucionalizacija odnosov se v tem času okrepi z nastankom Češkoslovaške-

jugoslovanske lige v Bratislavi in Košicah, v veliko pomoč pri navezovanju neposrednih stikov med Slovenijo in Slovaško sta bili katoliški študentski organizaciji, ki sta bili mednarodno povezani v organizacijo katoliške mladine *Pax Romana*. V okviru dogovora o izmenjavi študentov na slovanskih univerzah je osem Slovencev študiralo na Univerzi v Bratislavi, osem Slovakov pa na tedanji Aleksandrovi univerzi v Ljubljani. Mnogi izmed njih so v tridesetih in štiridesetih letih s prevodi in publicistično dejavnostjo doma temeljito dopolnili poglede na Slovaško in Slovenijo: na eni strani so poudarjali kulturne razlike med Slovenijo in drugimi jugoslovanskimi banovinami, obenem pa so jasno artikulirali idejo, da slovaški narod, jezik in književnost predstavljajo samostojno entiteto (Rozman 2012). V štirideseta leta segajo tudi zametki lektoratov na Filozofski fakulteti v Bratislavi (od leta 1941 s prekinitvami) in na Filozofski fakulteti v Ljubljani (od leta 1947 naprej).

Po vojni so bili zaradi spremenjenih političnih razmer nekateri prevajalci in kulturni posredniki primorani zapustiti domovino, kljub temu pa se je po letu 1945 nakazovalo, da se bo intenzivno predvojno kulturno sodelovanje nadaljevalo. Komunistični prevrat februarja 1948 na Čecoslovaškem in mednarodni spor v informbiroju je tudi za kulturne odnose med Slovaki in Slovenci prinesel obdobje prekinitve in negotovosti. V drugi polovici petdesetih let pa do leta 1968 so bili kulturni stiki ponovno vzpostavljeni, po letu 1968 pa so bili prekinjeni zaradi dogodkov na Čecoslovaškem.

Zadnjo etapo kulturnih odnosov po letu 1989 razumemo kot ponovno intenzivno vzpostavljanje dejavnosti na področju izobraževanja, znanosti, kulture in diplomacije v okviru nacionalnih in mednarodnih institucij. V novi geopolitični situaciji po letu 2004 je prišlo na univerzah do okrepitve lektoratov slovenščine in slovaščine in postopne ustanovitve študijskih programov slovenistike v okviru srednjeevropskih in slavističnih študij v Bratislavi in slovakistike v Ljubljani.

Pri slovensko-slovaških odnosih skozi 20. stoletje lahko navkljub več prekinitvam iz družbenopolitičnih razlogov govorimo o dominantni vlogi kulture. Hitri preobrati v političnih odnosih v letih 1948, 1968 in 1989 se na področju kulture uresničujejo z zamikom in manj izrazito. Tako je kljub zunanjim prekinitvam ravno na področju literarnih odnosov izpričana kontinuiteta. Vzpostavljanje le-te so omogočali posamezniki, ki so delovali znotraj založb in izobraževalnih institucij s premišljeno strategijo izbora avtorjev in žanrov prevodov. Prevodna produkcija slovenske in slovaške književnosti predstavlja relevanten primer uresničitve teh odnosov.

2 Zgodovina prevodnih tokov

Analiza slovensko-slovaške prevodne produkcije v knjižnih izdajah v 20. stoletju, ki temelji na podatkih vzajemne podatkovne baze COBISS, preverjenih in dopolnjenih s podatki v Berkopec (1940), Breclj in Dobrovljc (1971), Jankovič (2005) in Kragelj (2019), odseva družbeno-politične mejnike v zgodovini obeh narodov. Za oba kulturna

prostora namreč velja, da so se odnosi med literaturama odvijali z različno intenzivnostjo v odvisnosti od zunajliterarnih dejavnikov. Govorimo lahko o štirih fazah: predobdobje do leta 1918, obdobje med obema vojnoma do leta 1945, povojno obdobje do leta 1989 in obdobje zadnjih tridesetih let.

Vzajemno prevodno dejavnost slovenske in slovaške književnost lahko začnemo šteti s prvim knjižnim prevodom slovaške avtorice Ľudmile Podjavorinske *Protivja*, ki je izšla leta 1893. Prvo obdobje pa je sicer vezano na posamezne revijalne prevode in predstavitev študije v revijalnem tisku (kot so Slovan, Slovenské pohľady), do razpada monarhije beležimo prevode krake proze in poezije Ivana Cankarja, Frana Ksaverja Meška, Simona Gregorčiča, Antona Aškerca ter Svetozarja Hurbana Vajanskega, Ľudmile Podjavorinske idr.

Do intenzivnejšega povezovanja dveh kultur na področju prevajanja je prišlo v dvajsetih in predvsem tridesetih letih 20. stoletja, ta čas zaznamuje porast prevajalcev z znanjem slovenščine in slovaščine, izhajanje knjižnih prevodov in zvrstna razširitev. Za oba prevodna sistema velja, da je bila večina prevodov objavljenih v literarnih revijah, ob tem so postopoma nastajale antologije, tematski izbori in knjižni prevodi (med letoma 1920 in 1945 je na Slovaškem izšlo devet knjižnih prevodov slovenske in prav takšno število slovaške književnosti na Slovenskem). Prevodi so izhajali v Trstu, Ljubljani in Celju ter Bratislavi, Trnavi in Košicah.

Pri izboru avtorjev so se prevajalci osredotočali na vrhunce literarne produkcije začetka 20. stoletja, tako prevladujejo družbeni roman, socialna kratka proza in poezija moderne ter revijalno in antologijsko tudi sočasna poezija. Slovensko literaturo prevaja pet prevajalcev, dva od njih sta ključna kulturna posrednika Koloman K. Geraldini in Vojtech Mierka, ki sta zaslužna za 60 % prevodov. Slovaško književnost prevaja šest prevajalcev, kjer Viktor Smolej zastopa tretjino izdanih del. Posebnost slovaške recepcije slovenske književnosti vidimo v izdaji dveh knjižnih antologij slovenske proze in poezije (1940, 1942), ki prinašata reprezentativen izbor najsodobnejših avtorjev, medtem ko so bile v tem obdobju v slovenščino prevajane predvsem slovaška socialna proza in zgodovinska drama, kar je zapolnjevalo vrzel v nepoznavanju slovaške književnosti med Slovenci.

Obdobje druge polovice 20. stoletja je specifično vplivalo na prevodno produkcijo, v veliki meri so bile zaradi političnih razlogov od leta 1948 do začetka šestdesetih let pretrgane osebne in institucionalne vezi na področju šolstva, publicistike in založništva. Kljub temu so knjižni prevodi po številu izdanih del tako slovaške kot slovenske književnosti enakomerno razporejeni po vseh štirih desetletjih, pri izboru del pa izstopajo sodobni roman in kanonizirana dela v šestdesetih letih – izpostavimo lahko dela Franceta Prešerna in Františka Švantnerja – kar lahko pripišemo postopni liberalizaciji v kulturni politiki in zrelosti prevajalcev. Druga tendenca je visok delež prevodov mladinske književnosti, ki predstavlja 70 % vseh slovaških prevodov in 55 % vseh slovenskih prevodov. Razloge bi lahko iskali v uredniški politiki in v zavestni odločitvi prevajalcev, ki so iskali prevodne niše. Osrednja prevajalca tega obdobja – Viřazoslav Heřko in Viktor Smolej – delujeta

tudi kot predavatelja, raziskovalca, mentorja in avtorja učbeniških gradiv. Na slovenskem trgu je izšlo okoli 40 knjižnih del, ki jih je prevedlo 16 prevajalcev, tretjina prevodov je delo Viktorja Smoleja s sedmimi ključnimi proznimi deli sočasne generacije avtorjev. Slovenska književnost je izšla v okoli 80 knjižnih izdajah, v prevodih 20 prevajalcev. Specifiko predstavljajo prevodi mladinske književnosti, ki so jo prevajali vojvodinski Slovaki in so izšli pri založbah v Vojvodini (46 % izdanih prevodov). Izbor proze, poezije in dramatike slovenske književnosti kaže na kontinuirano izdajanje Cankarjevih del (štiri prozna in štiri dramska dela), kar lahko pripišemo prevajalcem, zavezanim Cankarjevi literaturi še iz obdobja med obema vojnama, kot sta Vojtech Mierka in Ján Irmier. V izboru prozne produkcije izstopa zanimanje za socialno prozo, ki je nastala med obema vojnama, npr. dela Cirila Kosmača, žanr mladinske književnosti, ki jo predstavljata Fran Seliški Finžgar in Prežihov Voranc, obenem so prevajani tudi sodobniki, npr. Andrej Hieng in Kajetan Kovič.

Dejavnost knjižnega prevajanja zadnjih tridesetih let se kaže kot najbolj dinamična in diferencirana faza v kvantitativnem in kvalitativnem smislu. Tako prepoznavamo zapolnjevanje prevodnih vrzeli iz nacionalnega kanona, ki jih predstavljajo dela Dominika Tatarke in Vladimirja Bartola, prevajanje nagrajenih del Pavla Rankova ali Ferija Lainščka in načrtno širjenje prevodnega opusa enega avtorja, npr. Dušana Mitana, Jane Bodnárove, Draga Jančarja. Če je do leta 2009 veljalo, da v slovenskem prostoru za razliko od poljske in češke književnosti ni izoblikovane vidnejše prevajalske osebnosti slovaške književnosti in da »v Sloveniji /.../ še nobeno slovaško delo ni bilo kanonizirano oz. izšlo pri vidnejših zbirkah pomembnejših založb« (Pungeršič 2010, 49), pa lahko 10 let pozneje ugotovimo, da se ta vrzel zapolnjuje tako v prevajalskem kot založniškem smislu. V zbirki *Moderni klasiki* pri Cankarjevi založbi je izšel ljubezenski roman *Pleteni naslovničji* disidentskega pisatelja Dominika Tatarke in zbirka *Intima* modernističnega klasika Jána Johanidesa; v poeziji je to vlogo zasedla vileniška nagrajenka Mila Haugová z integralnim izborom pesmi *Dama in samorog*. Slovenska književnost je v tem obdobju zastopana na slovaškem trgu s tematsko, zvrstno in žanrsko raznolikim naborom kanoniziranih avtorjev in sodobne književnosti. Zvonko Taneski (2022, 121) govori o »nepredvidljivem izdajanju slovenske književnosti, ki je odvisna od stopnje osebne prevajalske angažiranosti in finančne podpore agencij za knjigo«, analiza izdanih knjižnih del v primerjavi s predhodnim obdobjem izkazuje velik preskok v številu izdanih knjižnih prevodov in reprezentativnost izbora.

Med letoma 1990 in 2022 je izšlo 54 knjižnih prevodov iz slovaščine, pri tem da so bili v devetdesetih letih izdani samo štirje knjižni prevodi, po letu 2000 pa beležimo kontinuirano rast števila prevodov, prevajalcev in založb. Izpostaviti velja, da je v zadnjih 10 letih izšlo 25 knjig, kar v obdobju med letoma 1990 in 2022 predstavlja 46 % vseh prevodov iz slovaščine. Pri slovaških založbah je po letu 1990 izšlo 35 knjižnih prevodov iz slovensčine, od tega pet kanoniziranih avtorjev in 11 sodobnih pesnikov in pesnic.

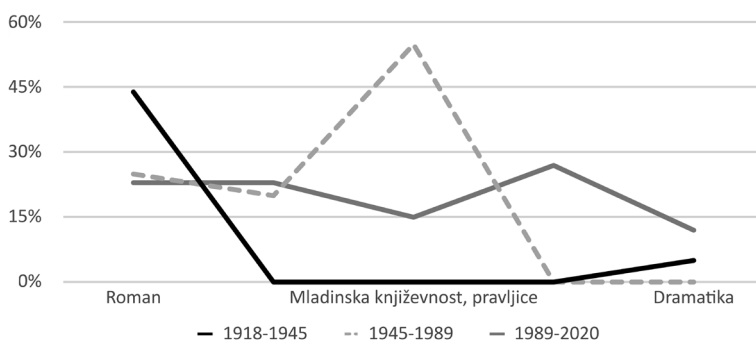
V obeh kulturnih okoljih se poveča število kulturnih posrednikov, vendar več kot tretjinski delež knjižnih prevodov prispevata po dva ključna prevajalca – Karol Chmel in

Stanislava Repar oz. Andrej Pleterski in Diana Pungeršič. O statusu slovenskih in slovaških prevodov priča položaj na založniškem trgu: največ prevodov je izšlo pri manjših ali srednjih založbah, specializiranih za srednjeevropski prostor, kot so Kalligram, F.R.&G. in Apokalipsa, postopoma pa se večja delež prevodov, ki izhajajo pri osrednjih založbah, kot sta Slovart in Cankarjeva založba, in drugih uveljavljenih založnikih, npr. založbah Drewa a srd ali Sodobnost. Kljub opaznemu povečanju števila knjižnih prevodov imajo tudi v tem obdobju posredniško vlogo revije, npr. Romboid in Apokalipsa, in literarni festivali, kot sta Vilenica ali Ars Poetika, mentorsko pa natečaji in prevajalske delavnice, ki rezultirajo v antoloških izdajah in knjižnih prevodih posameznih avtorjev, npr. Marie Ferencuhove in Klemena Piska.

3 Žanri

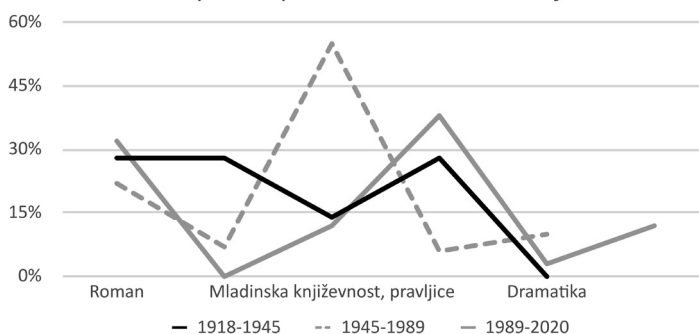
Od začetnih prevodov konec 19. stoletja žanrska struktura književnih prevodov kaže na prevladujočo prozno produkcijo in primat romana pred krajšo pripovedno zvrstjo (gl. graf 1). Slovaško književnost na slovenskem trgu med obema vojnoma zastopa predvsem roman s 44-odstotnim deležem, ostalo predstavlja kratka proza, dramatika in spomini. Knjižnih izdaj slovaške poezije ne zasledimo niti v naslednjem obdobju do leta 1989, ko je roman zastopan z devetimi deli (25 %), približuje pa se mu kratka proza (20 %), največji delež, kar 55 %, pa predstavlja mladinska književnost. Situacija v zadnjih tridesetih letih nakazuje preobrat: poveča se število knjižnih izdaj poezije (15 pesniških zbirk), ki imajo 27-odstotni delež, roman in kratka proza pa sta zastopana vsak s 15 deli, kar predstavlja skupaj 56 % izdanih del, še vedno pa se prevajajo tudi ostali žanri, kot so slikanica, mladinski roman in ljudsko slovstvo. Z izidom treh dramskih besedil v knjižni izdaji se kaže zanimanje za prevajanje sodobne slovaške dramatike.

Graf 1: Žanrski prerez prevodov slovaške književnosti v slovenščino

Slovenska književnost v slovaškem prevodu je med obema vojnoma zastopana s prozo in poezijo v monografskih in antologijskih izdajah (gl. graf 2). Ključni premik v žanrski strukturi se zgodi s prevajanjem v drugi polovici 20. stoletja: roman je zastopan z 12 deli, pri čemer proza predstavlja 22 % knjižnih prevodov, izide kar pet pesniških zbirk in osem dram. Največji delež predstavlja mladinska književnost s 55 %. V obdobju po letu 1989 je opazen preobrat v prevajanju poezije, ki predstavlja 38 % knjižnih prevodov in presega produkcijo romana, kratka proza v knjižni izdaji ni zastopana, mladinska književnost predstavlja 12 % izdanih del. Prepoznati je tudi porast izdaje večžanrskih antologij v prevodu študentov pod mentorstvom učiteljev.

Graf 2: Žanrski prerez prevodov slovenske književnosti v slovaščino

Posebno zvrst prevajanja predstavlja mladinska književnost, in sicer mladinski roman, pravljice, slikanica in radijska igra. Vzajemno prevajanje pravljic je od sredine petdesetih let tudi institucionalno podprto v okviru partnerskega sodelovanja med založbama Mladinska knjiga in Mladé letá ter slovaškimi založbami v Petrovcu v Vojvodini. Po prekinutvi v devetdesetih letih se je objavljjanje prevodov mladinske književnosti okrepilo po letu 2004 (pet monografskih izdaj na obeh knjižnih trgih), kljub kvalitetni produkciji in sistemu nagrajevanja pa dela za otroke in mladino ostajajo manj zastopana zvrst.

Tako v slovenskem kot slovaškem primeru s svojo vlogo izstopajo antologijske knjižne izdaje: od leta 1940, ko je izšla prva pesniška antologija slovenske poezije v slovaščini, do leta 2022 je izšlo 12 zvrstnih, žanrskih ali avtorskih knjižnih antologij, ki jih dopolnjujejo antologije južnoslovanskih književnosti.

4 Pomembni avtorji, večkrat prevedena dela

Trije kanonizirani avtorji slovenske književnosti, France Prešeren, Ivan Cankar in Srečko Kosovel, so primer postopne in večstopenjske recepcije v slovaškem literarnem sistemu, na katero so vplivali zunajliterarni razlogi, predvsem časovno in estetsko pogojeno zanimanje in zrelost kulturnega življenja in založniškega trga, prevajalcev in bralcev.

Prevajanje Prešernove poezije lahko spremljamo od prvih poskusov pri avtorjih moderne, kot je Vladimir Roy, prvo bolj intenzivno ukvarjanje pa sega v trideseta leta 20. stoletja in je vezano na revijalno objavo Vojtecha Mierke oz. izgubljeni rokopis izbora poezije Jozefa Ambruša (Rozman 2002, 167). V drugi polovici 20. stoletja so prevode posameznih pesmi revijalno objavili Vojtech Mihálik in Viliam Turčány. Prvi knjižni prevod z naslovom *Strune ljubezni* (1961) je delo prevajalca Viťazoslava Hečka, ki je Prešerna poglobljeno predstavil v spremni besedi. Integralni prevod Prešernovih poezij je nastal dokaj pozno – dvojezična izdaja prevajalca Ľubomíra Feldeka (v sodelovanju z Anežko Kočalkovo) z naslovom *Básne/Pesmi* je izšla leta 2002.

Poznavanje Cankarjeve literature lahko najdemo že pri avtorjevih sodobnikih konec 19. stoletja. Prve revijalne prevode proze dopolnijo knjižne izdaje poezije in proze: *Mladost in druge črtice* (1926) in *Erotika* (1925). Intenzivnejše zanimanje in prevajanje Cankarja je zaznati v tridesetih letih 20. stoletja s porastom prevajalcev in popularnostjo pri Čehih. Prva uprizoritev *Pohujšanja v dolini Šentflorjanski* je iz leta 1932, prevajanje dramatike se nadaljuje s *Hlapci in Kraljem na Betajnovi* (1963), nov prevod-priredba *Pohujšanja v dolini Šentflorjanski* izide leta 1982 in doživi nove uprizoritve. Poleg dramatike izideta tudi roman *Na klancu* (1946) in povest *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1956). Izbor Cankarjeve poezije, proze, esejistike in dramatike je izšel leta 2019 v antologijskem prevodu skupine prevajalcev, zbrane v okviru lektorata slovenščine na Univerzi v Bratislavi.

Kosovelova poezija je v slovaščini prisotna od prvih revijalnih prevodov v tridesetih letih 20. stoletja do zadnjega knjižnega prevoda leta 2012, prevajali pa so jo trije prevajalci različnih generacij. Kosovelova poezija je bila z 12 pesmimi prvič predstavljena v antologiji *Piesne zpod Triglava* [Pesmi izpod Triglava] Kolomana K. Geraldinija leta 1940, prvi monografski izbor 62 pesmi iz *Integralov* je izšel leta 1974 v prevodu Františka (Fera) Lipke z naslovom *Rozlúčka so sebou* [Slovo od sebe]. Zadnji, najobsežnejši in uredniško najbolj ambiciozen prevod Kosovela v slovaščino je dvojezična izdaja *Zeleni papagaj/Zelený papagáj* (2012) v uredništvu, izboru in prevodu Stanislave Repar. Med večkrat prevedene slovenske avtorje štejemo še Frana Seliškarja Finžgarja z romanom *Pod svobodnim soncem* (1935, 1948, 1972), najbolj prevajani prozaist raznovrstnih žanrov druge polovice 20. stoletja pa je France Bevk. Iz sodobne književnosti izstopajo z več knjižnimi prevodi Drago Jančar, Vinko Möderndorfer in Franjo Francič.

Med slovaškimi avtorji, prevedenimi v slovenščino, ni kanoniziranih predstavnikov romantike, realizma in moderne, šele z obdobjem med obema vojnama dobimo ključnega avtorskega predstavnika vsakega desetletja: roman o prvi svetovni vojni *Živi bič* ekspresionističnega avtorja Mila Urbana, satirični roman *Demokrati* pesnika in pisatelja Janka Jesenskega in novele *Ure in minute* prvega modernega avtorja Alfonza Bednárja. Večkrat prevedeni so izbori slovaških pravljic, ki so od leta 1950 do zadnjega izbora leta 2019 izšli v devetih knjižnih izdajah. Med večkrat prevedene spadajo tudi avtorske pravljice pesnika, prevajalca in pravljicarja Ľubomíra Feldeka (1985, 2009), največjo branost je doživel mladinski roman *Edinka* mladinske pisateljice Klare Jarunkove v štirih izdajah, ki je bil vključen v osnovnošolski bralni seznam. Med sodobnimi avtorji z več knjižnimi prevodi v slovenščini sta tudi pisatelj Pavel Vilikovský (1941–2020) in pesnica Mila Haugová (1942), prejemnika literarne nagrade vilenica. Avtorji z večjo težo v slovaškem literarnem sistemu in bralsko priljubljenostjo so še mojster kratke zgodbe Dušan Mitana (1946–2018), dramatičarka, pesnica in prozaistka Jana Bodnárová (1950), urednica, pesnica in prevajalka Stanislava Chrobáková (1960) ter pisatelj, scenarist Dušan Dušek (1946).

Analiza izbora prevodov slovenske in slovaške književnosti kaže, da prevladujejo sočasni avtorji, ob tem prevajalci izbirajo tudi doslej neprevedena dela, npr. dela Vladimíra Bartola ali Dominika Tatarke, šele po letu 2003 je opaziti povečan delež avtoric (22 % pri slovenski in 25 % pri slovaški književnosti). Specifiko recepcije slovenske književnosti znotraj češkoslovaškega kulturnega prostora predstavlja vprašanje vloge čeških prevodov na slovaškem trgu. Za kanonizirana dela svetovne književnosti velja, da je odsotnost slovaških prevodov dopolnjeval češki prevod, ki je imel »v slovaškem kulturnem okolju tradicionalno vlogo promotorja tujejezične književnosti« (Vojtech Poklač in Vojtech 2018, 151). V primeru slovenske književnosti to velja za Cankarjevo dramatiko v prvih desetletjih 20. stoletja. Analiza primerjave prevodnih naslovov od tridesetih let dalje pa izkazuje, da so slovenski avtorji izhajali v slovaškem prevodu ne glede na prisotnost češkega prevoda. To potrjuje tudi prevajanje in recepcija Kosovelove poezije v treh prevodnih valovih.

5 Pomembni prevajalci

Glede na število knjižnih prevodov v celotnem obravnavanem obdobju je število prevajalcev relativno veliko, v vsaki generaciji so prepoznavni trije prevajalci, ki izstopajo po številu prevodov in kakovosti izvirnikov in prevodov. Književni prevajalci slovenske oz. slovaške književnosti sestavljajo generacijsko, poklicno in izobrazbeno heterogeno skupino. Vzajemno velja, da vse do sodobnosti ne prevajajo ekskluzivno samo iz enega jezika, pač pa pokrivajo širši jezikovni prostor (južnoslovanski oz. slovaški in češki) ali prevajajo tudi iz drugih jezikov, kot npr. Zdenka Škerlj Jerman in Karol Chmel. Glede

na prevajalski profil lahko prevajalce razvrstimo v naslednje skupine: prevajalci z večjim številom knjižnih prevodov, ki se ukvarjajo ali so se ukvarjali primarno z univerzitetnim pedagoškim in raziskovalnim delom, npr. slovakist Andrej Rozman (1947) in bratislavski slovenist Václav Melichar (1916–2013); prevajalci, ki se primarno ukvarjajo s knjižnim prevajanjem, kot sta slovakista Andrej Pleterski (1979) ali Diana Pungeršič (1984); prevajalci, ki pretežno prevajajo iz drugih jezikov in samo občasno ali žanrsko prevajajajo tudi slovensko oz. slovaško književnost, npr. diplomat in strokovnjak za južnoslovenske književnosti František Lipka (1946) ter literarni zgodovinar in urednik Drago Bajt (1948), ki prevaja predvsem iz ruščine; mladi prevajalci, ki prevajajo v okviru skupinskih projektov; prevajalci, ki so tudi pesniki in soavtorji prevodov, med katere sodi slovenist in literarni zgodovinar Peter Svetina (1970), in občasni prevajalci s po eno knjižno izdajo in več revijalnimi prevodi. Prevajalci vseh generacij od druge polovice 20. stoletja so bili dobitniki mednarodnih ali nacionalnih prevajalskih nagrad: Hviezdoslavova nagrada za literarno prevajanje (Viktor Smolej, Andrej Rozman), Pretnarjeva nagrada (Andrej Rozman, Karol Chmel), nagrada Radojke Vrančič za mladega prevajalca (Diana Pungeršič), Lirikonov zlat za prevod poezije (Andrej Pleterski).

Med ključne prevajalce slovenske književnosti v slovaščino spadajo iz generacije med obema vojnoma književnik in literarni kritik Koloman K. Geraldini (1908–1994) z dvema antologijama, pesnik in urednik Viťazoslav Hečko (1919–1972) s 14 knjižnimi prevodi od šestdesetih do osemdesetih let, od sodobnih pa pesnik in urednik Karol Chmel (1953) s šestimi pesniškimi zbirkami ter književnica, literarna kritičarka in urednica Stanislava Chrobáková Repar (1960), ki je prevedla 12 proznih knjig in pesniških zbirk. Pomembni prevajalci in kulturni posredniki slovaške književnosti v slovenščino so ugledni slovakisti, med katerimi izpostavljamo univerzitetna predavatelja Viktorja Smoleja (1910–1992), katerega prevajalski opus sega od tridesetih do osemdesetih let 20. stoletja in obsega 15 knjižnih prevodov, in Andreja Rozmana s šestimi leposlovnimi knjižnimi prevodi od osemdesetih let dalje, po letu 2000 pa prevajalca mlajše generacije Diano Pungeršič in Andreja Pleterskega s po 11 knjižnimi prevodi.

K recepciji književnih prevodov prispevajo poglobljene spremne besede prevajalcev ali avtorjev izbora pri knjižnih in revijalnih izdajah slovaške književnosti v slovenščino od tridesetih let 20. stoletja do danes. Kritično refleksijo predstavljajo revijalno objavljene recenzije, publicistični in znanstveni članki v revijah *Apokalipsa* in *Romboid*. Prepoznamo pa tudi nekaj primerov aktivne recepcije, ki jo vzpodbudi prevod v obliki filmske adaptacije (slovenski film Jožeta Babiča *Tri četrtine sonca*, po noveli Leopolda Lahole) ali gledališke uprizoritev (*Slovenka na kvadrat*, *Gnoj je zlato* ... Stanislave Repar).

Posebno mesto v literarnem prevajanju ima recepcija slovaške teorije prevajanja nitranske šole iz sedemdesetih in osemdesetih let. Anton Popovič je bil z definicijo prevajalskega procesa kot komunikacijskega dejanja in tipologijo izraznih premikov sočasno sprejet in prevajan v češkem, nemškem, ruskem in južnoslovanskem prostoru.

V slovenščini je že leta 1974 izšel odlomek iz *Teorije umetniškega prevajanja*, ki ga je prevedel Drago Bajt, v krajših študijah se mu posvečata bohemistki Albinca Lipovec in Jana Šnytová, njegovo teorijo pa omenjajo ali se nanjo sklicujejo v prevodoslovnih pregledih in študijah Štefan Vevar, Meta Grosman, Marko Juvan idr.

6 Zaključek

Književno prevajanje slovenske in slovaške književnosti v slovaškem oz. slovenskem prostoru v 20. in 21. stoletju izkazuje naslednje tendence: angažirana vloga osrednjega prevajalca v generaciji, omejeno število jezikovno kompetentnih prevajalcev, pomembna povezovalna vloga avtorjev, prevajalcev in urednikov, odvisnost založniške in prevajalske dejavnosti od kulturnopolitičnih in komercialnih dejavnikov. Prepoznavna tendenca manjših književnosti je tudi večja vloga revijalnih in antologijskih izdaj prevodov (predvsem poezije) pred monografskimi prevodi, kjer imata večji delež proza in mladinska književnost. Med najbolj prevajanimi avtorji izstopata Ivan Cankar in France Prešeren, od žanrov pa slovaške pravljice in mladinska proza.

Pregled prevodnih tokov skozi 20. stoletje kaže kontinuirano rast izdanih književnih prevodov in profesionalizacijo prevajalcev, kar je posledica dolgotrajnega osebno-stnega in institucionalno podprtega dela na področju literarnih stikov. To vključuje tako izobraževanje (lektorati in študijske smeri, štipendije, prevajalske rezidence) kot tudi nacionalno in evropsko financiranje izdaje prevodov književnosti v tuje jezike. Prevajanje spodbujajo tudi literarni festivali in nagrade, pogojeno je z uredniško politiko založb in s statusom književnih prevajalcev. Kompetentni kulturni posredniki z dolgoročno strategijo izbora lahko zagotavljajo ustrezno pot k trdnejši uveljavitvi in recepciji manj zastopanih književnosti, kot sta slovaška ali slovenska v tujini.

Bibliografija

- Berkopec, Oton. 1940. Česká a slovenská literatura, divadlo, jazykozpyt a národopis v Jugoslavii. *Bibliografie od r. 1800 do 1935: knihy a časopisy*. Praga: Slovanský ústav.
- Brecelj, Marijan in France Dobrovoljc. 1971. »Bibliografija prevodov iz slovenskega leposlovja.« *Le livre slovène* IX, 6–113.
- Jankovič, Jan. 2005. *Slovník překladatel'ov s bibliografiou překladov z macedónčiny, srčiny, chorvátčiny a slovinčiny*. Bratislava: Veda.
- Kragelj, Miha in Špela Sevšek Šramel. 2017. »Med reprezentativnostjo in obrobnostjo: kulturni posrednik in prevajalec Viktor Smolej.« V *Sedemdeset let slovistiky v Ljubljani*, uredila Jozef Pallay in Špela Sevšek Šramel, 74–85. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kragelj, Miha. 2019. »Vloga kulture pri razvoju političnih in gospodarskih odnosov med Slovaško in Slovenijo.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Pungeršič, Diana. 2010. »Pregled prevodne dejavnosti iz slovaščine v slovenščino po letu 1989.« V *90. výročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave a Univerzity v Lubľane*, uredila Miloslav Vojtech in Saša Vojtech Poklač, 35–52. Bratislava: Filozofická fakulta.
- Rozman, Andrej. 1999. »Náčrt dejín slovinsko-slovenských kultúrnych vzťahov od začiatku 19. storočia do roku 1918.« Doktorska disertacija, Univerza Komenskega v Bratislavi.
- Rozman, Andrej. 2002. »France Prešeren (1800–1849).« V *Prešeren, France. Básne*, uredila France Pibernik in Franc Drolc, 162–178. Kranj: Mestna občina.
- Rozman, Andrej. 2012. »Prevodi slovenske književnosti v slovaščino po letu 1945 do leta 1990 ali pomanjkanje kompetentnih prevajalcev.« V *Slavistika v regijah – Koper*, uredila Boža Krakar Vogel, 147–152. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Vojtech Poklač, Saša in Miloslav Vojtech. 2018. »Dramatika Ivana Cankarja v slovaških prevodih in na odskih deskah slovaških gledališč.« V *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru: ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*, uredile Jožica Čeh Steger, Simona Pulko in Melita Zemljak Jontes, 149–159. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru.
- Taneski, Zvonko. 2022. »Poetika dislokácie: slovinská literatúra v slovenskej kultúre po roku 1989.« V *Slavistična prepletanja 2*, uredila Gjoko Nikolovski in Natalija Ulčnik, 118–132. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba.

POVZETEK

Cilj poglavja je pokazati prisotnost književnih prevodov iz slovaščine v slovenščino in obratno v 20. stoletju, posebej po letu 1918. V tem obdobju medliterarni stiki odražajo zgodovinsko in identitetno sorodno izkušnjo in vpetost v regionalni in širši evropski

kulturni prostor. Obenem so determinirani z družbeno-politično situacijo in vprašanji nacionalne, verske in jezikovne pripadnosti. Najpogosteje prevajani avtorji v slovaščino so večkrat prevedeni klasiki kot Prešeren, Cankar in Kosovel, od žanrov pa izstopajo slovaške pravljice in mladinska proza. Književni prevajalci slovenske oz. slovaške književnosti so bili od začetka 20. stoletja praviloma slavisti, uredniki, pesniki ali učitelji. Vzajemno velja, da niso prevajali ekskluzivno samo iz enega jezika, pač pa so pokrivali širši jezikovni prostor (južnoslovanski oz. slovaški in češki). Pregled prevodnih tokov skozi 20. stoletje kaže kontinuirano rast izdanih književnih prevodov in profesionalizacijo prevajalcev, kar je posledica dolgotrajnega osebnostnega in institucionalno podprtega dela na področju literarnih stikov. Poglavje skuša biti zanesljiv dokument o kontekstu in omejitvah prisotnosti slovenske in slovaške prevodne literature ter uresničitvi književne produkcije glede na zvrsti, avtorje in prevajalske osebnosti.

ABSTRACT

The aim of the chapter is to highlight the presence of literary translation from and into Slovak in Slovenia in the 20th century, especially after 1918. In this period, inter-literary contacts reflect a historical and identity-related experience and embeddedness in the regional and wider European cultural space. At the same time, they are determined by the socio-political situation and issues of national, religious and linguistic affiliation. The most frequently translated Slovene works into Slovak are classics from authors such as Prešeren, Cankar and Kosovel, while Slovak fairy tales and children and youth literature stand out from the genres translated into Slovene. At the beginning of the 20th century, literary translators of Slovene literature into Slovak were generally Slavists, editors, poets or professors. They usually did not translate exclusively from one language to another, but rather covered several neighbouring languages (South Slavic or Slovak and Czech). An overview of translation flows throughout the 20th century shows a continuous growth of published literary translations and the professionalization of translators, which is the result of long-term personal and institutionally supported work in the field of literary contacts. The study aims to reveal the context and factors influencing Slovene and Slovak literary translation exchange, as well as the existing dynamics of the translation production between these two languages from the point of view of genres, authors and translators.

LITERARNOPREVODNE IZMENJAVE S ŠPANŠČINO

Maja Šabec
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Književnost v španskem jeziku obsega dela iz zelo različnih kulturnozgodovinskih kontekstov. Je ena najpomembnejših svetovnih književnosti, ne le zato, ker je španščina po številu rojenih govorcev drugi največji jezik na svetu, temveč zaradi številnih vrhunskih stvaritev, ki jih je prispevala v svetovno zakladnico. Delimo jo na špansko in hispanoameriško, to drugo pa nadalje še na dvajset nacionalnih književnosti.

V prispevku predstavljamo strnjen pregled literarnega prevajanja iz španščine v slovenščino, pri tem izpostavimo najpomembnejše prevode in prevajalce ter osvetlimo okoliščine, ki so v določenih obdobjih prispevale k večjemu zanimanju bodisi za španske bodisi za južnoameriške avtorje in literarne tokove. Na kratko se posvetimo tudi prevodom slovenske književnosti v španščino. Panoramo zaokroža izbor prevodoslovnih obravnav slovenskih raziskovalcev.

2 Zgodovina prevodnih tokov

Pred 20. stoletjem so bili politični, gospodarski in kulturni stiki med Slovenijo in Španijo zgolj sporadični, še bolj to velja za Južno Ameriko, in splošna odmaknjenost je odsevala tudi v nepoznavanju jezika in skromnem védenju o španskem in hispanoameriškem leposlovju. Vrhunci ustvarjalnosti zlatega veka in njeni vplivi, denimo, so sprva prišli v slovenski kulturni prostor v francoskih in nemških prevodih – npr. *Don Kihot* (gl. Smolej 2006, 237) ali španske romance in baročna poezija (gl. Oman 2010 in 2016) – pa tudi prevodi v slovenščino so še do druge polovice 20. stoletja pogosto nastali posredno prek drugih jezikov.

Prvo srečanje s špansko književnostjo v slovenskem jeziku sega v drugo polovico 19. stoletja: leta 1864 izide povest *Družina Alvarredova* takrat še živeče pisateljice, predhodnice španskega realizma Cecilie Böhl de Faber (Fernán Caballero) – delo je iz izvirnika prevedel Janez Parapat – leta 1875 pa *Donna Diana* baročnega dramatika Agustína Moreta, ki jo je po nemški priredbi poslovenil Josip Cimperman. V prvih treh desetletjih 20. stoletja je slovensko občinstvo lahko videlo drame sodobnih Nobelovih nagradencev Joséja Echegaraya (*Galeotto*, 1909; *Blaznik ali svetnik*, 1912) in Jacinta Benaventeja (*Ideali in koristi*, 1925) ter več uprizoritev *Sodnika Zalamejskega* Calderóna de la Barce v prevodu Otona Župančiča (1912). Izšli so še prevodi romantične enodejanke Manuela Juana Diane *Dve tašči* (1903), štiri dela jezuita Luisa Colome (1911–1919), tri zgledne novele Miguela de Cervantesa (1920), v literarnih mesečnikih *Ljubljanski zvon* in *Dom in svet* pa omembe relevantnih španskih avtorjev in del, ki jih je pospremlilo nekaj prevodov predstavnikov generacije '98 (pesmi Juana Ramóna Jiménez in Antonia Machada ter tri Azorínove zgodbe).

2.1 Pripovedništvo

Še večje zanimanje za špansko literarno ustvarjanje se izrazi v tridesetih letih, ko najprej izideta romana dveh ključnih sodobnikov, z eksistencialistično filozofijo obarvana pripoved Pía Baroje *Pot k popolnosti* (1931) in *Krvave arene* (1932) [pravilen prevod za *Sangre y arena* bi bil *Kri in pesek*] Vicenta Blasca Ibáñeza, oba v prevodu Stanka Lebna, nato pa leta 1935 ponovno po zaslugi Stanka Lebna prvi celovit prevod Cervantesovega *Don Kihota*. (Štirideset let pozneje izide nov prevod Nika Koširja, pred in po tem pa adaptacije in skrajšane izdaje različnih avtorjev (gl. Markič 2006, 2012; Kalenič Ramšak 2005, 2011a, 2011b, 2012)).

Po drugi svetovni vojni se pozornost usmeri v Latinsko Ameriko, v skladu s časom in estetskimi smernicami v tedanji socialistični Jugoslaviji h generaciji avtorjev z izrazito socialno tematiko. V letih 1954–1957 izidejo prevodi štirih temeljnih hispano-ameriških pripovednih del drugega in tretjega desetletja 20. stoletja, regionalistični romani: *Doña Barbara* Rómula Gallegosa, *Mešanci* Jorgeja Icaze, *Vrtinec* Eustacia Rivere in *Don Segundo Sombra* Ricarda Güiraldesa. V šestdesetih letih, ko se začne Jugoslavija čedalje bolj zanimati za družbeno in kulturno resničnost južnoameriške celine, pa še nekaj del iz Ekvadorja, Bolivije in Peruja, katerih glavna tema je kljubovanje zatiranih staroselskih prebivalcev izkoriščevalskim kreolskim gospodarjem, med njimi omenimo vsaj *Bronasto raso* Alcidesa Arguedasa (1966). Leta 1960, štirinajst let po objavi izvirnika, izide prevod prvega romana z elementi magičnega realizma *Gospod Predsednik* Miguela Ángela Asturiasa, ki utre pot novemu hispano-ameriškemu pripovedništvu šestdesetih in sedemdesetih let. Od leta 1968 do danes so se – nekateri ažurno, nekateri z manjšo zamudo – zvrstili prevodi več kot štiridesetih

romanov in kratkoproznih del pisateljev znamenitega »booma«, tako predstavnikov magičnega realizma (Miguel Ángel Asturias, Alejo Carpentier, Juan Rulfo in Gabriel García Márquez, čigar opus je preveden skoraj v celoti) kot drugih velikih mojstrov t. i. novega latinskoameriškega romana, ki so zastopani vsaj z najbolj reprezentativnimi deli (Mario Vargas Llosa, Carlos Fuentes, Julio Cortázar, Augusto Roa Bastos, José Lezama Lima, Adolfo Bioy Casares, Juan Carlos Onetti, Mario Benedetti, Ernesto Sábato), in predstavnikov naslednjih generacij, t. i. »postbooma« (Isabel Allende, Laura Esquivel, Reinaldo Arenas, Sergio Ramírez, Luis Sepúlveda, Zoé Valdés itn.). Presenetljivo pozno smo Slovenci dobili prevode začetnika postmodernizma Jorgeja Luisa Borgesa: zbirka zgodb iz leta 1944, *Izmišljije*, je izšla šele 1984, zbrana dela pa leta 2000. To in še druge zamude gre deloma pripisati zgodnejšim prevodom v srbohrvaščino, po katerih so segali tudi slovenski bralci.

Hispanoameriška književnost je preglasila špansko, ki jo je močno ogrožala cenzura pod Francovo diktaturo, a kljub temu najvidnejše predstavnike pripovedništva štiridesetih let, ki grobo realistično slikajo duhovno, čustveno in materialno opustošenje po španski državljanski vojni, najdemo tudi v slovenščini: leta 1955 izide prevod romana pisateljice Carmen Laforet s pomenljivim naslovom *Praznina*, dve leti pozneje *Kralj in kraljica* Ramóna Josėja Senderja, leta 1960 pa referenčno delo »surovega realizma« [*tremendismo*], *Družina Pascuala Duarteja* poznejšega Nobelovega nagrajenca Camila Josėja Cele (v naslednjih desetletjih sta izšla še dva njegova romana, *Panj* in *Mazurka za dva mrtveca*). Sledita socialnorealistična romana *Praznovanje drugih* Juana Goytisola iz leta 1955 (1964; pozneje še *Juan brez domovine* in *Izgnan od tod in drugod*) in *Mesto človeka* Ramóna Josėja Senderja (1967, izv. 1939; ne pa tudi sicer bolj poznan *Requiem por un campesino español* [Rekviem španskemu kmetu]), do konca stoletja pa še *Pet ur z Mariem* Miguela Delibesa (1998), trilogija Ane Marie Matute *Prvi spomin*, *Vojaki jokajo ponoči*, *Past* (1983–1985), in leta 2011 *Spremenljiva oblačnost* Carmen Martín Gaita.

2.2 Pesništvo

Za poznavanje španskih in hispanoameriških pesnikov med slovenskimi bralci so bile poglavitne objave v literarnih revijah (pred drugo svetovno vojno *Ljubljanski zvon* in *Dom in svet*, potem pa *Borec*, *Dialogi*, *Sodobnost*, *Literatura*, *Nova revija*, *Apokalipsa*), nato antologije *Moderna španska lirika* (1943), *Antologija španske poezije 20. stoletja* (1987), *Sodobna španskoameriška poezija* (1994) in šele nato knjižne izdaje posameznih pesniških opusov.

Med španskimi pesniškimi glasovi po zastopanosti močno prevladuje Federico García Lorca: pesnim v antologiji *Moderna španska lirika* leta sledijo samostojna zbirka *Pesem hoče biti luč* (1958), pozneje še *Cante jondo* (1993), *Pesnik v New Yorku*

(1995), *Ciganski romansero* (2007) in *12 pesmi* (2020). Slavnemu granadskemu poetu sledijo Juan Ramón Jiménez in nekaj njunih sodobnikov, pripadnikov generacij '98 (Miguel de Unamuno, Antonio Machado) in '27 (Vicente Aleixandre, Luis Cernuda, Rafael Alberti, Gerardo Diego, Jorge Guillén ...), med hispanoameriškimi pa Pablo Neruda, Octavio Paz, César Vallejo in Jorge Luis Borges, Ernesto Cardenal, Gabriela Mistral in začetnik modernizma na koncu 19. stoletja Rubén Darío. Leta 1970 je v Buenos Airesu v prevodu pesnika, umetnostnega zgodovinarja in prevajalca Tineta Debeljaka izšla slovita argentinska romantična pesnitev Josėja Hernándezza o gavču *Martínu Fierru* (ponatis v Sloveniji 1995). To je najpomembnejši prevod hispanoameriške književnosti, ki je nastal v slovenski diaspori v Argentini (v prevodni dejavnosti slovenske skupnosti v Argentini sicer prevladujejo prevodi slovenskih, pretežno izseljenskih pisateljev in pesnikov v španščino; gl. Cukjati, 2016).

2.3 Dramatika

Po drugi svetovni vojni je oživel tudi zanimanje za špansko klasično gledališče – najprej so bile leta 1947 prevedene štiri medigre Miguela Cervantesa, v naslednjih dveh letih pa še *Prebrisana norica* Lopeja de Vege in *Dama škrat* Calderóna de la Barce – ter doseglo vrh v petdesetih letih s še petimi Lopejevimi komedijami – *Začarani Gaj*, *Ovčji kal*, *Premeteno dekle*, *Ljubavni voz* in *Vitez čudes* – in *Don Gilom v zelenih hlačah* Tirsa de Moline. Večinoma gre za prevode iz nemščine, hrvaščine in italijanščine.

V takratnem kulturnem kontekstu nesporne simpatije do španskega izročila, ki so jo dodatno utemeljevale zgodovinske okoliščine, sta občinstvo in kritika zelo naklonjeno sprejela gledališke uspešnice Federica García Lorce. Slovensko narodno gledališče Drama je že leta 1950 – to je pet let pred izidom njegove pesniške antologije – postavilo na oder zadnje dramatikovo delo, tragedijo *Dom Bernarda Albe*, le malo zatem sta bili prevedeni še ena tragedija, *Krvava svatba* (takrat poslovenjena v *Svatbe krvi*) in *Mariana Pineda*, nato *Ljubezen don Perlimplina* in tretja tragedija, *Yerma*, farsa *Čudežna čevljarica* in nazadnje, leta 1978, še *Donja Rosita ali Kaj pravijo rože* (gl. Šabec, 2008).

Do devetdesetih let dvajsetega stoletja so bila v slovenskem prostoru – poleg Lorcovih dram, ki so bile uprizorjene največkrat – prevajana zgolj dela klasičnih avtorjev (k zgoraj naštetim je treba dodati še Calderónovi drami *Življenje je sen* (1969) in *Stano vitni princ* (197-?) ter dramsko priredbo *Celestine* Fernanda de Rojasa (1984)). Izvirna španska dramatika je nov razcvet doživela po koncu diktature, v osemdesetih in devetdesetih letih, in od takrat je lahko tudi slovensko občinstvo oziroma bralstvo odkrilo nekaj najprodnnejših sodobnih dramatikov (Sergi Belbel, José Sanchis Sinisterra, José Luis Alonso de Santos, Antonio Tabares, Juan Mayorga, Llusá Cunillé idr.).

Hispanoameriška dramatika je manj zastopana. Prvo dramsko delo, *Torotumbo* gvatemalskega Nobelovega nagrajenca Miguela Ángela Asturiasa, je bilo prevedeno in

uprizorjeno leta 1974, nato pa šele v drugi polovici devetdesetih let dve drami sodobnega čilskega avtorja Marca Antonia de la Parre in ena Argentinca Roberta M. Cosse. V zadnjih desetletjih so se predstavili še nekateri drugi južnoameriški avtorji – Jorge Acame, Juan Radrigán, Abel González Melo, Mariano Tenconi Blanco.

2.4 Sodobni prevodi starejše književnosti

Hkrati s spremljanjem sodobne literarne produkcije na obeh celinah so slovenski bralci – poleg že omenjenih zgodnjih prevodov dramskih del in poezije – od druge polovice 20. stoletja lahko segli tudi po prevodih nekaterih poglavitnih del starejše španske književnosti. Za največ vrhunskih poslovenitev srednjeveških in zlatoveških svaritev je zaslužen Niko Košir, ki je med letoma 1957 in 1984 prevedel *Španske ljudske pravljice*, *Španske romance*, *Življenje Lazarčka s Tormesa*, *Življenje je sen*, *Don Kihota*, *Junaško pesem o Cidu* in priredbo *Celestine*. Poleg klasičnih del, ki jih je prevedel Košir, imamo v slovenščini še druga temeljna besedila – srednjeveško elegijo Jorgeja Manriqueja *Stihi ob očetovi smrti* (1965), pesmi mistika svetega Janeza od Križa (1983–2013), Cervantesove *Zgledne novele* (1951, 2021), *Življenjepis lopova* Francisca de Queveda (1995), nekaj posamičnih Quevedovih in Góngorovih pesmi ter prve španske zapise – kronike – z ameriške celine, *Kraljevske zapiske o Inkah* Inca Garcilasa de la Vege (2009) in *Nad vse kratko poročilo o razdejanju Indij* Bartoloméja de las Casasa (2021). Dopolnil se je tudi seznam naslovov iz prve polovice 20. stoletja, med katerimi je treba omeniti vsaj *Tragično občutje življenja* in *Meglo* Miguela de Unamuna (1983, 1998), *Dojke* Ramóna Gómeza de la Serne (2003), Asturiasove *Gvatemalske legende* (1980) in Gallegosovo *Canaimo* (1997).

2.5 Sodobna književnost

Pri slovenskih založbah v zadnjih desetletjih skoraj sočasno z izvirnimi izdajami izhajajo prevodi cele vrste uspešnic najsodobnejših španskih in južnoameriških pisateljev, kot so, na primer Enrique Vila Matas, Javier Marías, Bernardo Atxaga, Javier Cercas, Antonio Muñoz Molina, Rosa Montero, José María Merino, Juan José Millás, Carlos Ruiz Zafón, Manuel Vázquez Montalbán, Isabel Allende, Laura Esquivel, Roberto Bolaño, Samanta Schweblin itn.

O dobrem sprejemu španskega in hispanoameriškega leposlovja pri slovenskih bralcih pričajo tudi ponatisi in – to je še pomembnejše – ponovni, sveži prevodi nekaterih starejših del, ko so Borgesove *Izmišljije oz. Namišljenosti* (2000), Lorcovi *Ciganški romansero* in drame (oboje 2007), Rulfov *Pedro Páramo* (2017) in Cervantesove *Zgledne novele* (2021).

3 Žanri

V prevodni literaturi žanri sledijo tendencam posameznih obdobj tako v izhodiščni književnosti kot v slovenskem oz. jugoslovanskem prostoru: po drugi svetovni vojni je prevladoval socialni roman, v šestdesetih in sedemdesetih letih kritika zatiranja južno-ameriških staroselcev (indigenizem), v osemdesetih in devetdesetih letih magični realizem in diktatorski roman ter španski eksperimentalni roman, v novjšem času pa zgodovinski, avtofikcijski, kriminalni roman in kratka proza. V zadnjih letih narašča tudi število prevodov otroške in mladinske književnosti.

Tudi prevajalci poezije so spremljali razvoj pesniških smeri oz. generacij. Prevladujejo antologijski izbori, manj je prevedenih avtorskih pesniških zbirk, pesnikov mlajših generacij pa je le peščica. Največje vrzeli so nedvomno na gledališkem področju – obstaja veliko prevodov klasičnih damskih del, veliko manj pa je prisotna sodobna španska in predvsem hispanoameriška produkcija.

4 Pomembnejši prevajalci

Prevajalci španskih besedil so bili sprva izobraženci ali ljubitelji, ki španščine zvečinoma niso znali in so prevajali posredno iz drugih jezikov (npr. Josip Cimperan, Fran Nedežljko, Vekoslav Benkovič, Joža Vovk). Od druge polovice 20. stoletja pa lahko prevajalce v grobem razdelimo v tri skupine. Prva generacija so bili romanisti ali poliglotti, ki so španski jezik usvojili sami in so si pri slovenjenju pomagali tudi z drugimi jeziki (npr. Stanko Leben, Niko Košir, Janko Moder, Tine Debeljak, Andrej Capuder). V drugo generacijo lahko uvrstimo tiste, ki so se španščine tudi naučili sami ali so daljše obdobje živeli in študirali v kateri od špansko govorečih dežel (npr. Alenka Bole Vrabec, Nina Kovič, Miro Bajt, Ferdinand Miklavc, Jasmina Markič, Vesna Velkovrh Bukilica). Nove generacije prevajalcev pa prihajajo pretežno iz vrst diplomantov španskega jezika in književnosti (Marjeta Drobnič, Veronika Rot, Barbara Pregelj, Maja Šabec, Barbara Juršič, Blažka Müller, Amalija Maček, Tina Malič, Ignac Fock, Janez Žumer, Ava Zupančič idr.).

Dramska dela so pogosto (posredno) prevajali dramaturgi (npr. Mirko Mahnič, Igor Lampret, Borut Trekman, Alenka Bole Vrabec), poezijo, pri prevajanju katere je ključen poseben pesniški čut, pa so najpogosteje slovenili pesniki (npr. Jože Javoršek, Jože Udovič, Alojz Gradnik, Tone Pavček, Ivan Minatti, Ciril Zlobec, Ciril Bergles, Aleš Berger, Boris A. Novak, Aleš Šteger, Miklavž Komelj).

5 Literarni prevodi iz slovenščine v španščino

Slovenska književnost, tako starejša kot sodobna, si predvsem v zadnji desetletjih uspešno utira pot v špansko govoreči prostor. Začetki prevajanja slovenskih avtorjev sicer segajo v štirideseta leta prejšnjega stoletja, ko je v Buenos Airesu v letih 1942–1947 v prilogi revije *Duhovno življenje* v nadaljevanjih izhajal Finžgarjev roman *Pod svobodnim soncem*, leto zatem pa je v knjižni obliki izšel izbor pesmi Franceta Prešerna, Antona Aškerc in Simona Gregorčiča. (Vs trije so bili pozneje prevedeni tudi v samostojnih zbirkah, antologija Prešernovih pesmi leta 2006, Gregorčičevih leta 2008, Aškerčeve balade pa leta 2016.) Po številu prevodov vseskozi opazno izstopa poezija. Poleg navedenih klasikov so bili v novejšem času predstavljeni še drugi pripadniki starejših in srednjih pesniških generacij, nekateri v argentinskih založbah, drugi v španskih in tudi slovenskih (navedeni so po letih rojstva, ne po letih izida): Alojz Gradnik, Josip Murn, Edvard Kocbek, Srečko Kosovel, Karel Destovnik - Kajuh. Sledijo jim antologije Cirila Zlobca, Daneta Zajca, Kajetana Koviča in Vena Tauferja.

Zelo odmevna je poezija Tomaža Šalamuna – poleg revijalnih objav so izšle kar štiri njegove knjižne zbirke – ki je vzbudila zanimanje tudi za nekatere mlajše slovenske pesnike, kot sta Brane Mozetič in Aleš Šteger. Z dvema zbirkama, eno večjezično in eno v španskem prevodu se predstavlja Boris A. Novak in z eno Svetlana Makarovič. Omeniti je treba še Marušo Krese, Aleša Debeljaka, Alojza Ihana, Gorazda Kocijančiča, Petra Semoliča in Primoža Čučnika ter pesnice najmlajše generacije, Tajo Kramberger, Jano Putrle Srdić, Aljo Adam in Katjo Teržan, ki tudi po zaslugi mednarodnih pesniških festivalov kažejo na spodbudno nadaljevanje tradicije prevajanja slovenskega pesništva.

Pripovedništvo po zastopanosti zaostaja za pesništvom, a v zadnjih letih se tudi na tem področju slika izboljšuje. Poleg prvega prevedenega romana, *Pod svobodnim soncem*, posebno mesto zaseda Bartolov *Alamut*, ki je po prvem izidu leta 1986 doživel že dva ponatasa. Sodobni slovenski roman zastopajo *Prišleki* Lojzeta Kovačiča, *Nekropola* Borisa Pahorja, *Človek na obeh straneh stene* Zorka Simčiča, trije naslovi Draga Jančarja (*Zvenenje v glavi*, *To noč sem jo videl*, *Posmehljivo poželenje*), *Nedotakljivi* Ferija Lainščka, *Jugoslavija, moja dežela* Gorana Vojnoviča, *Kar je odnesla reka, kar je odnesel dim* Janija Virka in *Biljard v Dobrayu* Dušana Šarotarja.

Nabor avtorjev kratke proze je številčnejši, večina pa jih je v različnih skupinskih antologijah predstavljenih s po eno ali dvema zgodbama: Gabriela Babnik, Andrej Blatnik, Igor Bratož, Aleš Čar, Evald Flisar, Jurij Hudolin, Drago Jančar, Milan Kleč, Mojca Kumerdej, Feri Lainšček, Vinko Möderndorfer, Andrej Morovič, Maja Novak, Iztok Simoniti, Andrej E. Skubic, Marko Sosič, Agata Tomažič, Suzana Tratnik, Jani Virk, Vlado Žabot, nekateri od teh pa so prevedeni tudi v samostojnih knjigah.

Povečuje se tudi prevajanje avtoric in avtorjev mladinske in otroške književnosti, od Frana Milčinskega (*Zvezdica Zaspanka*) in Ele Peroci do najsodobnejših: Milan

Dekleva, Desa Muck, Lilijana Praprotnik Zupančič, Majda Koren, Anja Štefan, Jana Bauer, Cvetka Sokolov, Peter Svetina, Sanja Pregl in Andrej Rozman Roza.

Podobno kot velja za prevode dramatike iz španščine v slovenščino, je tudi v obratni smeri ta zvrst komajda prisotna. Doslej so bile prevedene le po ena ali dve drami Evalda Flisarja, Dušana Jovanovića, Matjaža Zupančiča in Simone Semenič.

6 Prevodoslovne obravnave

Slovenski hispanisti se v raziskavah pretežno posvečajo recepciji španske in hispanoameriške književnosti, nekatere študije vključujejo prevodoslovno obravnavo, nekaj pa se jih v celoti osredotoča na prevodna vprašanja.

Glede na to, da je *Don Kihot* tudi v Sloveniji največkrat prevajano (in prirejano) besedilo španske zlate dobe, in skladno z literarno in jezikovno kompleksnostjo Cervantesove mojstrovine, ki je izjemen izziv za prevajalce, ne preseneča, da raziskovalci namenjajo največ pozornosti najrazličnejšim odtenkom interpretacije besedila, pa tudi prevajalskih rešitev. Branka Kalenič Ramšak (2012) raziskuje pisateljeve literarne postopke, s katerimi je odločilno zaznamoval svetovno književnost, in recepcijo njegovega opusa, omenja pa tudi prevodne pasti, ko opozori na sicer drobne nedoslednosti avtorja prvega integralnega prevoda, predvsem pa na siromašenje izvirnega sporočila Cervantesovega romana v prirejenih različicah.

Jasmina Markič (2006) podrobno kronološko predstavi prevajalce in prirejevalce, nato pa s primerjalno analizo izbranih odlomkov iz dveh integralnih prevodov pokaže, da pri slovenjenju ne gre le za težave zaradi pomanjkljivega znanja jezika, temveč tudi tiste, ki izvirajo iz kulturnozgodovinskih razlik med izhodiščnim in ciljnim kontekstom (lastna in geografska imena in njihov zapis, glagolske perifraze, različni registri in prenos besednih zvez).

Kontrastivna analiza Barbare Pihler Ciglič (2006) prav tako temelji na dveh prevodih *Don Kihota* v slovenščino, izhaja pa iz nasprotja med arhaičnostjo don Kihotovega vzvišenega viteškega sloga na eni strani in jezikovnih vragolij Sanča Panse na drugi, ki ju najdemo v izvirniku. Osredotoči se na mehanizme, prek katerih se manifestirata spontanost in humornost oprodove ljudske govorice, in z analizo najpogostejših retoričnih figur ugotovlja, v kolikšni meri ostajajo izraziti ob prelitju v slovenski jezik. Tudi Barbara Pregelj (2012) analizira komične elemente v *Don Kihotu*, le da se omeji na slovenske priredbe tega dela za mladino.

Na drugem mestu po številu raziskav je tradicionalna španska pesniška oblika romanca, tako v izvirni srednjeveški pojavnosti kot v njeni sodobni različici pri Federicu Garcíi Lorci. Novak (1995, 48–56) definira verzni ritem španske romance in poudari razliko med doživljanjem asonance v španščini in slovenščini, Markič (2002) primerja Koširjev slovenski prevod *Španskih romanc* iz leta 1961 z izvirnimi pesmimi z vidika

jezikovnih in slogovnih značilnosti, Pregelj (2006a) pa obudi védenje o sto let zgodnejših prevodih Stanka Vraza.

Federico García Lorca je nedvomno najbolj priljubljen španski pesnik zunaj svoje domovine, tudi med Slovenci. Njegovo poezijo je slovenila vrsta pesnikov in njihovi dosežki so predmet mnogih analiz, komentarjev, tudi kritik. Smiselno jih povzame in ovrednoti Pregelj (2006b; gl. tudi Pregelj in Kozak 2007). Osredotoči se na pomen-ska odstopanja, predvsem pa na problem (ne)upoštevanja asonance, ki pri Lorci ni zgolj formalni postopek, in osmerca ne le v romancah, temveč tudi v prevodnih drugih pesmi. Novak (2011, 121–131) ponovno in še podrobneje analizira metrične zakonitosti španske romance, nato pa primerjalno analizira slovenske prevode Lorcovih romanc, ki v prvih različicah niso sledili tradicionalni obliki. O recepciji in prevodih Lorcove dramatike piše Maja Šabec (2008, 2012); analizira in primerja strategije prevajalcev pri reševanju splošnih težav, ki izvirajo iz razlik med jezikovnima sistemoma ter špansko in slovensko kulturno realnostjo, in tistih, ki so neposredno povezane s posebnostmi Lorcove poetike.

Pregelj (2005a, 2005b) se posveti tudi baročnim besedilom; podrobneje opiše izkušnjo s prevajanjem Quevedovega soneta, ki pokaže, kako zahtevno je prevajati poezijo t. i. konceptizma, saj mora prevajalec dobro poznati jezik 17. stoletja in slediti pesnikovemu premikanju njegovih mej. Novak (2011, 45–52) utemeljuje, zakaj je treba baročno poezijo prevajati z neoporečno oblikovno strogostjo, in kot primer predstavi prevode šestih Góngorovih sonetov.

Dodajamo izbor prispevkov o jezikovnih in kulturoloških vidikih slovenjenja nekatere drugih vidnejših literarnih besedil: Šabec (2011) na podlagi prevoda romana Miguela Delibesa *Pet ur z Mariem* analizira, razvrsti in opredeli španske frazeološke enote in paremije ter njihove slovenske ustreznice. Pihler Ciglič (2014) prouči tesno vez med časovnostjo, aspektualnostjo in modalnostjo v kompleksni mreži glagolskih paradigem v lirskem diskurzu Juana Ramóna Jiménez in nakaže možnosti njihovega slovenjenja. Markič se posveti vprašanju prevajanja glagolov premikanja in glagolskih perifraz v romanu Javierja Mariása *Tako belo srce* (2014a), v dveh prispevkih (2014b, 2019) pa predstavi izzive pri prevajanju ameriške španščine – nikaragovske različice v romanu Sergia Ramírez *Margarita, lepo je morje* in kolumbijske v *Vzporedni ulici* Fernanda Valleja. Uršula Kastelic Vukadinović (2017) se osredotoči na prevajalske strategije slovenjenja specifičnega mehiškega besedja v *Smrti Artemia Cruza* Carlosa Fuentes, Urša Geršak in Maja Šabec (2021) pa na primeru prevoda *Paragvajskih pravljic* opozorita na jezikovne in kulturnozgodovinske posebnosti te države.

Omenimo še empirične raziskave, ki si prizadevajo prispevati k popularizaciji književnosti v španščini med mladimi bralci in s tem posredno tudi k njenemu sistematičnemu prevajanju v prihodnosti. Geršak in Šabec (2021) opišeta poskus uspešne uvedbe sodelovalnega učenja pri pouku prevajanja na univerzitetnem programu Hispanistika;

na primeru konkretnega rezultata pokažeta prednosti te metode zlasti pri mladih prevajalcih, ki se šele odločajo za profesionalno prevajalsko pot. Pregelj (2008) preverja zastopanost španske in hispanoameriške književnosti v slovenskih srednješolskih učbenikih in presoja pomen izbranih avtorjev glede na španski literarni kanon in njegovo mesto v svetovni književnosti. Poudari možne težave pri interpretaciji, še posebej poezije, zaradi neskladnosti prevodov z izvirniki. Tudi Kalenić Ramšak (2011b) analizira srednješolski kurikulum svetovne književnosti in ugotavlja, da so v učnem načrtu slovenščine vsebine iz zgodovine književnosti v španščini zelo bežno omenjene, večkrat tudi neustrezno interpretirane ali nerodno uvrščene v širši literarnozgodovinski kontekst; opozori na konkretne vrzeli in predlaga, kako jih zapolniti. Pregelj (2012) usmeri pozornost še na mlajše bralce, ko raziskuje podobo španske in hispanoameriške otroške književnosti in predstavi bibliografijo prevedenih mladinskih in otroških leposlovnih besedil.

7 Zaključek

Pregled prevedenih del sodobne španske in hispanoameriške književnosti potrjuje, da sta v slovenskem prostoru obe dobro zastopani ter da knjižni trg in čedalje večje število prevajalcev obetata lepo prihodnost. A poleg sledenja najnovejši literarni produkciji bi bilo za temeljito poznavanje izjemno bogate literarne tradicije treba zapolniti še vrzeli iz preteklih obdobij. V starejši španski književnosti so to vsaj *Libro de buen amor* [Knjiga o dobri ljubezni], celotno besedilo *Celestine*, renesančni pesniki Garcilaso de la Vega, Juan Boscán in Fray Luis de León, pa Cervantesova tragedija *Numancia* in njegova poezija, nato zahtevna poezija baročnih mojstrov Luisa de Góngore (ki je ključen tudi za razumevanje Lorcove poetike) in Francisca de Queveda ter drama, v kateri se prvič pojavi znameniti lik don Juana, *El burlador de Sevilla y convidado de piedra* [Seviljski zapeljivec in kamniti gost] Tirsa de Moline. Velika praznina je leposlovje 19. stoletja, tako špansko kot hispanoameriško, saj razen *Martína Fierra* ni prevedeno nobeno romantično besedilo ne realistični ali naturalistični roman. Na prevod čakajo še nekatera dela avtorjev druge polovice 20. stoletja, npr. španski eksperimentalni roman, ki ga odlikujejo inovativne pripovedne tehnike, struktura in vsebina, *Tiempo de silencio* [Čas molka] Luisa Martín-Santosa, *Señas de identidad* [Identitetni znaki] Juana Goytisole, *Volverás a Región* [Vrnil se boš v Región] Juana Beneta, *La saga/fuga de J.B.* [Saga/fuga J.B.] Gonzala Torrenta Ballester, in kratka hispanoameriška proza klasikov, kot so Horacio Quiroga, Juan Rulfo, Alejo Carpentier in Carlos Fuentes.

8 Seznam sorodnih poglavij

Janko Moder / Vesna Velkovich Bukilica / Alojz Gradnik / Ivan Minatti

Bibliografija

- Baza prevodov leposlovnih del slovenskih avtorjev v tuje jezike. Javna agencija za knjigo. Dostop 14. 9. 2022. https://www.jakrs.si/mednarodna-dejavnost/baza-prevodov?tx_jakprevodi_pi1%5Bpregled%5D=jezik&cHash=8680510633b84a4166ccef25cb61cd82.
- Cukjati, Alenka. 2016. »Los elementos socioculturales de la comunidad eslovena en Argentina en la novela *Confidencias en el paraíso* del autor José Lenarcic. / Socio kulturni elementi slovenske skupnosti v Argentini v romanu *Confidencias en el paraíso* avtorja Jožeta Lenarčiča.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani. <https://repozitorij.uni-lj.si/Dokument.php?id=111379&lang=slv>.
- Geršak, Urša in Maja Šabec. 2021. »Sodelovalno učenje pri pouku prevajanja na primeru antologije paragvajskih pravljic.« *Vestnik za tuje jezike* 13, št. 1: 553–570. <https://doi.org/10.4312/vestnik.13.553-570>.
- Kalenić Ramšak, Branka. 2011a. »Ejemplos de la recepción creativa de la literatura española en la literatura eslovena.« *Verba hispanica* 19: 51–61. <https://doi.org/10.4312/vh.19.1.51-61>.
- Kalenić Ramšak, Branka. 2011b. »Recepcija književnosti v španskem jeziku: še vedno španska vas?.« V *Meddisciplinarnost v slovenistiki*, Obdobja 30, uredila Simona Kranjc, 233–239. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/30-Kalenic_Ramsak.pdf.
- Kalenić Ramšak, Branka. 2012. »'Looking at Flemish tapestries from the other side': on Don Quixote and traslation.« V *The limits of literary translation: expanding frontiers in Iberian languages*, uredil Javier Muñoz-Basols, 27–40. Kassel: Reichenberger.
- Kastelic Vukadinovič, Uršula. 2017. »Potujitveno prevajanje kulturnega besedja v romanu *Smrt Artemia Cruza*.« *Ars & Humanitas* 11, št. 2: 29–43.
- Krnel, Vita. 1984. »Bibliografija prevedene latinskoameriške proze.« V *O obliki sveta: iz špan-skoameriške kratke proze*, uredil Peter Vodopivec, 203–217. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Markič, Jasmina. 2002. »Španski romancero.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil*, uredila Maritna Ožbot, 209–214. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Markič, Jasmina. 2006. »Las andanzas del Quijote en esloveno.« V *Interpretaciones del Quijote/ Interpretacije Don Kihota: slovenski prispevek ob 400. obletnici izida*, uredili Branka Kalenić Ramšak in Maja Šabec, 117–126. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Markič, Jasmina. 2014a. »Los verbos de movimiento en las perífrasis verbales como un problema de traducción: análisis de la novela de Javier Marías *Corazón tan blanco* y su traducción al esloveno.« V *Comunicación, cognición, cibernético: actas del 31er congreso internacional Aesla*, uredila Ana Díaz Galán, 856–865. San Cristóbal de La Laguna: Universidad de La Laguna.
- Markič, Jasmina. 2014b. »Traduciendo a Sergio Ramírez: reflexiones sobre la traducción de *Margarita está linda la mar*.« V *Quo vadis, romanística?: literatura, didáctica, lingüística, traductología*, uredil Bohdan Ulašin, 141–152. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

- Markič, Jasmina. 2019. »Traduciendo a Fernando Vallejo: La rambla paralela y Vzporedna ulica.« *V Estudios hispánicos serbios y retos de la contemporaneidad: actas de la segunda conferencia nacional de hispanistas serbios, celebrada del 20 al 22 de septiembre de 2018 en la Facultad de Filología (Universidad de Belgrado)*, uredili Andjelka Pejović, Jelena Filipović, Jasna Stojanović, Ana Kuzmanović Jovanović, Ana Jovanović in Vladimir Karanović, 371–386. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu. http://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_ser/hispserb/2019-2/hispserb-2019-2-ch21.pdf.
- Novak, Boris A. 1995. *Oblika, ljubezen jezika: recepcija romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji*. Maribor: Obzorja.
- Novak, Boris A. 2011. *Salto immortale: študije o prevajanju poezije*, 2. knjiga. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Oman, Špela. 2010. »La recepción del barroco español y portugués en la poesía de France Prešeren.« *Verba Hispanica* 18: 85–102. <https://doi.org/10.4312/vh.18.1.85-102>.
- Oman, Špela. 2016. »Odmevi španskega in portugalskega pesništva pri Prešernu.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Pihler Ciglič, Barbara. 2006. »Sancho Panza: prevaricador del buen lenguaje: análisis contrastivo esloveno - español.« *V Interpretaciones del Quijote/Interpretacije Don Kihota: slovenski prispevek ob 400. obletnici izida*, uredili Branka Kalenić Ramšak in Maja Šabec, 163–180. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pihler Ciglič, Barbara. 2010. »Diskurzivno učasovljanje v liriki: nekaj problemov pri prevajanju španskih glagolskih paradigem v slovenščino.« *Hieronymus: revija o prevajalstvu* 4, št. 1-2: 7–25.
- Pihler Ciglič, Barbara. 2014. »Eternidades de Juan Ramón Jiménez: los paradigmas verbales en la poesía y su posible traducción.« *V Estudios hispánicos en el siglo XXI: monografía en conmemoración del 40º aniversario de la creación del Departamento de Lengua Española y Literaturas Hispánicas de la Universidad de Belgrado*, uredile Ana Jovanović Kuzmanović, Jelena Filipović, Jasna Stojanović in Jelena Rajić, 289–303. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Pregelj, Barbara. 2005a. »Španska zlata doba v slovenskih prevodih.« *V Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil*, uredil Tone Smolej, 45–48. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2005b. »V čem je teža(vnost) F. de Queveda?« *V Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil*, uredil Tone Smolej, 75–78. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2006a. »Španske romance pri Stanku Vrazu.« *V Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja*, uredila Martina Ožbot, 329–339. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2006b. »Federico Garcia Lorca v slovenskih prevodih: problem prevajanja asonance.« *V Literatura v večkulturnem položaju in ustvarjalno delo Jolke Milič*, uredila Barbara Pregelj, 70–77. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici.

- Pregelj, Barbara in Krištof Jacek Kozak. 2007. »Federico García Lorca pri Slovencih.« V *Federico Garcia Lorca: Zbrana dramska dela*, 549–558. Ljubljana: ZAMIK.
- Pregelj, Barbara. 2008. »Španska književnost v slovenskih srednješolskih učbenikih.« V *Književnost v izobraževanju – cilji, vsebine, metode*, Obdobja 25, uredila Boža Krakar-Vogel, 399–405. Ljubljana: Filozofska fakulteta. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/25-Pregelj.pdf>.
- Pregelj, Barbara. 2011. »Podoba mladinske književnosti španskega govornega področja skozi njihove prevode v slovenščino.« *Hieronymus: revija o prevajalstvu* 5, št. 1–2: 65–81.
- Pregelj, Barbara. 2012. »Komični elementi kot sredstvo karakterizacije v slovenskih priredbah Don Kihota za mladino.« *Hieronymus: revija o prevajalstvu* 6, št. 1–2: 7–27.
- Smolej, Tone. 2006. »Mentions de Don Quichotte chez les écrivains slovènes jusqu'au début du XXe siècle: entre comparaison et identification.« V *Interpretaciones del Quijote/Interpretacije Don Kihota: slovenski prispevek ob 400. obletnici izida*, uredili Branka Kalenič Ramšak in Maja Šabec, 237–243. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. Univerze v Ljubljani.
- Šabec, Maja. 2008. »Slovenski prevodi, uprizoritve in recepcija dramskih del Federica Garcíe Lorce.« *Hieronymus: revija o prevajalstvu* 2, št. 1–2: 23–53.
- Šabec, Maja. 2011. »Unidades fraseológicas en la traducción eslovena de *Cinco horas con Mario* de Miguel Delibes.« *Paremia* 20: 41–52. https://cvc.cervantes.es/lengua/paremia/pdf/020/004_sabec.pdf.
- Šabec, Maja. 2012. »Lorca's drama in Slovenian: the stylization of popular language.« V *The limits of literary translation: expanding frontiers in Iberian languages*, uredil Javier Muñoz-Basols, 253–268. Kassel: Reichenberger.
- Voglar, Dušan in Alenka Dermastia, ur. 1999. »Špansko-slovenski odnosi.« V *Enciklopedija Slovenije*, 13. zv., 100–107. Ljubljana: Mladinska knjiga.

POVZETEK

Prispevek strnjeno in pregledno predstavlja razvoj literarnega prevajanja iz španščine v slovenščino od začetkov v 19. stoletju do danes in pri tem izpostavi najpomembnejše prevode (razvrščene po zvrsteh) in prevajalce ter osvetli okoliščine, ki so v določenih obdobjih prispevale k večjemu zanimanju bodisi za španske bodisi za južnoameriške avtorje in literarne tokove. Opozori tudi na vrzeli, ki bi jih bilo treba zapolniti, da bi slovenski bralci celoviteje spoznali bogato književno izročilo ene najpomembnejših svetovnih književnosti. Poseben razdelek prispevka je namenjen prevodom slovenske književnosti v španščino. Panoramo zaokrožajo povzetki izbora prevodoslovnih obravnav in seznam pomembnejših jezikoslovnih in literarnozgodovinskih študij slovenskih raziskovalcev, ki obravnavajo recepcijo španske in hispanoameriške književnosti v našem prostoru.

ABSTRACT

The chapter presents a concise overview of the development of literary translation from Spanish into Slovene from the beginning of the 19th century to the present day, highlighting the most important translations (grouped by genre) and translators, and shedding light on the circumstances that contributed to an increased interest into Spanish or South American authors and translation flows in certain periods. Certain gaps are also exposed which need to be filled in order to give Slovene readers a more comprehensive knowledge of the rich literary tradition of one of the world's most important literatures. A separate section of the chapter is devoted to the translation of Slovene literary works into Spanish. The review is rounded off by the summaries of selected translation studies literature on Spanish-Slovene translation and a list of the most important linguistic and literary-historical studies by Slovene researchers devoted to the reception of Spanish and Hispanic American literature in Slovenia.

PREVODNE VRZELI

Tamara Mikolič Južnič in Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Zgodovinski pregled slovenskega literarnega prevajanja kaže, da so se v posameznih zgodovinskih obdobjih vzpostavile intenzivnejše izmenjave z določenimi literaturami, ki so jih v drugih obdobjih zamenjale druge. Obenem pa nam bibliografski pregled razkriva, da prevodne izmenjave z določenimi literaturami ne obstajajo oziroma da so prevodni stiki z njimi zelo redki. Vzrokov za to dejstvo je več: od političnih in narodotvornih do veliko bolj prozaičnih. Na eni strani so različne državne ureditve, vladajoče pozicije in pomembne kulturne osebnosti spodbujale ali pa zavirale stike s posameznimi jezikovnimi skupnostmi. Na drugi strani pa je bil izbor izhodiščnih besedil in literatur pogosto tudi posledica zgodovinskih danosti: prevajalci so iskali izvirnike v tistih tujih literaturah, ki so jim bile jezikovno dostopne. Posledično prevodnih izmenjav z določenimi literaturami nimamo ali pa pretežno temeljijo na posrednih prevodih.

V tem poglavju predstavljava, kdo je poskušal vplivati na izbor izvirnikov in katere prevodne vrzeli še vedno obstajajo. Pri obravnavi vrzeli se bova omejili na izmenjavo z izbranimi literaturami, ki so obstajale ali obstajajo v večjezičnih političnih tvorbah, ki so vsebovale tudi slovensko etnično področje, in sicer predvsem v socialistični Jugoslaviji in Evropski uniji.

2 Izbor izvirnikov

Izbor izvirnikov v literarnem sistemu ni nikoli v celoti prepuščen naključju, vendar pa je tudi redko popolnoma in dokončno kontroliran. Vpliv na izbor imajo v različnih obdobjih različni akterji: pogosto so to uredniki, založniški odbori (gl. poglavje *Vpliv*

komunizma na prevodno in založniško dejavnost), včasih tudi mecen (posamezniki in organizacije) in vplivni posamezniki. Ti lahko delujejo skrito (na primer v času socializma), lahko pa tudi javno (na primer v času Avstro-Ogrske). Tu navajava primere iz treh različnih obdobj: iz 19. stoletja, iz obdobja med vojnama in z začetka devetdesetih let 20. stoletja.

Že v zelo zgodnjem obdobju razvoja slovenske prevodne literature, v 19. stoletju, zasledimo javne pozive k prevajanju posameznih literatur: na primer, Janez Šolar leta 1855 v svojem spisu »O spisovanju dobrih slovenskih knjig« naroča »naj se ne prestavlja vedno iz nemškega« in predlaga naslednje: »Bolje bi bilo, ali bi pisatelji prestavljali iz drugih slovanskih narečij, ktere so bolj omikane ter imajo obilno in lepo književnost« (Šolar 1855, 75). Poleg promocije prevajanja iz slovanskih literatur pa nekateri literati iz tega obdobja omenjajo celo konkretna dela, ki naj bi bila primernejša za slovenske prevode. Med njimi še posebej izstopa Josip Stritar. V trinajstem prispevku v seriji esejev, ki jih je poimenoval »Literarni pogovori« in objavil v svojem *Zvonu*, tako svetuje prevajalcem, po katerih besedilih naj segajo. Predvsem priporoča Shakespearova dela: »*Hamlet, Lear, Macbeth, Othello, Julij Cezar, Romeo in Julija*, teh naj se loti, kdor čuti zmožnosti v sebi in da slovenski dramatiki krepko podlago. Druge igre lahko še čakajo nekoliko časa« (Stritar 1870, 223). Glede avtorjev, ki pišejo v nemškem jeziku, odsvetuje Schillerja, od Goethejevih del priporoča v prevod *Fausta* in *Egmonta*, od Avstrijcev svetuje dramatika Franza Grillparzerja (1791–1872) in dela Nemca Gustava Freytaga (1816–1895). Seznam priporočenih del iz literatur v drugih jezikih je bolj kratek: Stritar priporoča za prevod dela španskih in francoskih dramatikov Pedra Calderona de la Barco (1600–1681) in Alexandra Dumasa mlajšega (1824–1895), Emila Augierja (1820–1889) ter Victoriena Sardouja (1831–1908) (prav tam).

Šestdeset let pozneje, v obdobju med obema vojnama, Fran Albrecht (1931, 134) v svojem krajšem spisu »Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju« svetuje drugim prevajalcem, naj raje kot po manj kvalitetnih delih iz literatur velikih narodov segajo po prvovrstnih delih iz literatur malih narodov, kot so Finci, Islandci, Norvežani, Latvijci in Slovaki.

V obdobju tik po osamosvojitvi na začetku devetdesetih let 20. stoletja pa znova najdemo navedbe konkretnih del. Posamezniki, angažirani v okviru Društva slovenskih književnih prevajalcev, med njimi predvsem ugledni prevajalec, urednik in literarni zgodovinar Drago Bajt, so leta 1991 v imenu DSKP-ja sestavili nekakšen prevodni desideratum, ki so ga poimenovali »nacionalni prevodni program«. Bajt (1991, 115) je v seznam vključil še neprevedena dela svetovne književnosti (od antične do sodobne dobe, vključno z deli iz neevropskih književnosti, na primer iz perzijske, indijske, arabske, kitajske in japonske književnosti), ki bi jih bilo po mnenju DSKP potrebno prevesti v slovenščino. Na seznamu najdemo tako tradicionalno pojmovana literarna dela, kot so na primer francoska romantična poezija, kot besedila, ki se jih ne uvršča vedno med

literaturo, in sicer temeljna verska besedila (na primer *Koran*, *Tibetansko knjigo mrtvih*) in filozofska dela (na primer Aristotelova in Kierkegaardova dela). Društvo je pozneje posredovalo seznam Ministrstvu za kulturo s prošnjo, naj se ti prevodi finančno podprejo s strani države. V času ministrovanja Boruta Šukljeta, ki je bil na čelu Ministrstva od maja 1992 do januarja 1993, jim je s to pobudo uspelo: ministrstvo se je zavezalo, da bo podprlo 10 takšnih prevodov letno. Žal je pozneje ta državna podpora literarnoprevodni dejavnosti zamrla, tako da kljub tem naporom posameznikov in društev v slovenski prevodni literaturi še vedno najdemo večje vrzeli.

3 Vrzeli v prevodni izmenjavi med jezikovnimi skupnostmi in njihovimi književnostmi

Slovenska prevodna literatura ima razvito prevodno izmenjavo z redkimi književnostmi – večinoma je ta izmenjava neuravnotežena: Slovenci uvozimo veliko več literarnih del, kot jih uspemo izvoziti v druge jezikovne skupnosti. Z določenimi jezikovnimi skupnostmi, s katerimi smo imeli redke kulturne stike v zgodovini, prevodne izmenjave nimamo ali pa je ta zelo borna. Presenetljivo pa je, da je mestoma pomanjkljiva tudi prevodna izmenjava z narodi in narodnostmi, s katerimi smo si delili ali si delimo politično skupnost.

3.1 Jeziki v Jugoslaviji – primer izmenjave s turško literaturo

V času socialistične Jugoslavije je bila s strani države spodbujana izmenjava s književnostmi južnoslovanskega prostora, vendar pa to ni veljalo tudi za jezike jugoslovanskih manjšin, kot je bila na primer turško govoreča manjšina, čeprav ta kulturna skupnost Slovincem ni bila neznana. Do prvih stikov Slovencev s turško kulturo, resda dokaj redkih in nasilnih, je prišlo že v 16. in 17. stoletju v času turških vpadov na slovensko etnično ozemlje. Ta negativna izkušnja je odzvanjala v ljudskem slovstvu od 16. stoletja naprej in jo najdemo v pesmih, kot so na primer »Alenka, sestra Gregčeva«, »Gospod Baroda«, »Kralj Matjaž in Alenčica«, »Ravbar« (Bohanec 1972a, 98–102; 126–128; 154–167), in povestih, kot so *Kralj vseh vran in gavranov*, *Miklova Zala*, *Peter Klepec* ter *Kralj Matjaž in Alenčica* (Bohanec 1972b, 13–18, 167–168, 169–171, 183–186; Pokorn 2013).

Tudi pozneje, v 19. stoletju, v času vznika slovenske proze, zasledimo turško prisotnost v slovenski prozi in poeziji. Osrednji slovenski literati, kot je bil Fran Levstik (1858), so namreč priporočali literarno obravnavo tematike turških vpadov; posledično skoraj 40 različnih slovenskih zgodovinskih romanov, kot so Jurčičev *Jurij Kozjak* (1864), Sketova *Miklova Zala* (1884) in Murnikov *Lepi Janičar* (1911–1913), obravnavajo to temo (gl. tudi Hladnik 2011).

Kljub tej večstoletni turški prisotnosti v slovenskem slovstvu pa se je prevodna izmenjava s turško literaturo začela šele v socialistični dobi. V slovenščino je bilo prevedenih pet turških del za otroke in mladino in tri za odraslo bralstvo, vendar pa so bila ta prevedena posredno: otroška in mladinska dela so bila v slovenščino prevedena prek nemščine, angleščine ali makedonščine, besedila za odraslo publiko (od tega dve pesniški zbirki Nazima Hikmeta in F. H. Dağlarce, ki ju je prevedel pesnik Ivan Minatti) pa prek italijanščine, ruščine in makedonščine.

V tem obdobju so nastali tudi prvi prevodi slovenske literature v turščino: *Knjiga o Titu* (1960) in *Črni bratje* (1967) Franceta Bevka, Vorančeve *Solzice* (Çigdem, 1965) in Cankarjev *Hlapec Jernej* (*Uşak Yerney*, 1968). Objavljena je bila tudi antologija otroške poezije jugoslovanskih avtorjev *Bir balda bir çiçek* [Cvet v medu] (1964), v katero so bili uvrščeni prevodi del Mateja Bora, Toneta Pavčka, Mileta Klopčiča in Vide Brest, in antologija jugoslovanskih narodov *Çağdaş Yugoslav Hikayeleri Antolojisi* [Antologija sodobne jugoslovanske zgodbe] (1975), v katero so bila uvrščena dela Miška Kranjca, Andreja Hienga in Marjana Kolarja. Večina teh del (na primer, *Knjiga o Titu*, antologija otroške poezije, *Solzice*, *Črni bratje* in *Hlapec Jernej*) je bila posredno prevedena iz srbsčine in objavljena v Makedoniji ter posledično dostopna le turško govoreči manjšini v Jugoslaviji.

Po osamosvojitvi se prevajanje slovenskih literarnih besedil v turščino ni prekinilo, vendar pa se je sedaj skoraj v celoti preneslo iz Makedonije v Turčijo. V postsocialistični dobi je bilo prvo slovensko literarno delo posredno prevedeno v turščino *Alamut* Vladimirja Bartola, ki je izšel v Ankari leta 1998 (ponatisi so izšli leta 2004 in 2009, gl. Tahir Gürçağlar 2013), čez deset let pa je bila v Istanbulu izdana antologija del štirinajstih slovenskih avtorjev z naslovom *Çağdaş Sloven Öyküleri* [Sodobne slovenske novele] (2008). Najpogosteje prevajan slovenski avtor v turški jezik je Drago Jančar: kar sedem njegovih del je bilo prevedenih v turščino (*Joyceov učenec* (2012), *Severni sij* (2012), *Prerokba* (2014), *Galjot* (2015), *Drevo brez imena* (2017), *To noč sem jo videl* (2019) in *Maj, november* (2020). Na drugem mestu po številu prevodov sta Andrej Blatnik (2008, 2009 in 2016) in diplomat Milan Jazbec (2012, 2013, 2020) s tremi prevedenimi deli. Poleg teh avtorjev imajo prevode v turškem jeziku še Feri Lainšček, Eva Petrič, Miha Mazzini, Evald Flisar in Majda Koren. Čeprav ni povsod navedeno, se zdi, da so prav vsi prevodi posredni in da je posredni jezik v večini primerov angleščina.

Tudi večina slovenskih prevodov turških literarnih besedil v obdobju med 1991 in 2022 (skupaj 34 prevodov, od tega štiri slikanice in 30 besedil za odraslo bralstvo) je bilo narejenih posredno, in sicer prek angleških, francoskih ali nemških prevodov (na primer roman Serdar Özkan (2008) iz angleščine, *Inštitut za naravnanje ur* (2012) avtorice Ahmet Hamdi Tanpınar pa iz nemščine).

Najpopularnejši avtor v tem obdobju je nobelovec Orhan Pamuk z devetimi prevedenimi deli: v slovenščini smo dobili najprej prevod dela *Bela trdnjava* (2005) iz

angleščine in francoščine; potem pa še prevode *Sneg* (2006), *Ime mi je rdeča* (2006) in *Istanbul: spomini na mesto* (2007), ki so bili vsi prevedeni prek angleščine. Leta 2009 dobimo v slovenščini prvi neposredni prevod Pamukovega dela iz turščine, in sicer prevod romana *Črna knjiga* izpod peresa Erne Pačnik Felek. Ista prevajalka je neposredno iz turščine prevedla še štiri dodatna dela Orhana Pamuka (*Muzej nedolžnosti* (v soavtorstvu, 2011), *Tiba hiša* (2015), *Rdečelaska* (2017) in *Čudaštvo v moji glavi* (2022)). Osem del ima v slovenščino prevedenih tudi pisateljica Elif Shafak, vendar so vsa njena dela prevedena iz angleščine. Ostali avtorji (npr. Oya Baydar, Azad Ziya, Eren in Metin Cengiz) imajo v slovenščini le po eno prevedeno besedilo.

Poleg tega smo v tem obdobju dobili štiri antologije: leta 2007 je izšla antologija *Pet sodobnih turških pesnikov*, čez eno leto (2008) pa antologija turške kratke proze *Zgodbe iz Turčije* – obe antologiji sta zbrali dela, prevedena iz angleščine. Istega leta je potem izšla še *Moderna turška poezija* (2008), kjer je urednica Polona Žagar Aykol izbrala pesmi, jih nekaj prevedla iz turščine, ostale so bile prevedene iz angleščine in francoščine. In končno, leta 2011 je izšla še *Istanbul Türküsü: antologija sodobne turške književnosti*, ki sta jo uredila Alena Čatović in Fehim Nametak – nekatera od del, zbranih v antologiji, so prevedena neposredno iz turščine, druga pa posredno, večinoma prek angleščine, francoščine in bosanščine.

Če povzamemo, od 30 slovenskih prevodov turških literarnih besedil, namenjenih odrasli publiki, je iz turščine neposredno prevedenih le sedem besedil (poleg štirih Pamukovih del, naštetih zgoraj, še roman *Izgubljena beseda* Oye Baydar (2013) in pesniški zbirki *Ljudje z luskavo kožo in sovražni dnevi na fronti* (2015) Azada Ziya Erena ter *Tisti vrt v moji domišljiji* (2019) Metina Cengiza) – in vsi ti prevodi so delo ene same prevajalke. Poleg tega dve antologiji vsebujeta vsaj nekatera dela, prevedena neposredno iz turščine. Vsa ostala dela so prevedena posredno, in sicer prek pretežno angleških prevodov.

Zaključimo lahko, da je slovensko-turška prevodna izmenjava primer prevodne vrzeli, ki jo v sedanjem času počasi zapolnjujemo: kljub neposrednim zgodovinskim stikom med kulturama so prevodni stiki novejšega datuma, večina turške literature v slovenščini pa je nastala prek posrednih angleških, nemških ali francoskih prevodov.

3.2 Jeziki v Jugoslaviji – primer izmenjave z albansko literaturo

Če je pregled prevodnih tokov z bivšimi jugoslovanskimi republikami s slovanskimi jeziki precej samoumeven in izčrpen tudi v pričujoči monografiji, pa ostali jeziki, ki so bili v rabi v Jugoslaviji, ostajajo na obrobju. Poleg zgoraj opisanega primera turščine pomembno vrzel predstavlja tudi prevodna izmenjava z albanščino (ki je bila priznana kot jezik prebivalstva v avtonomni pokrajini Kosovo v Srbiji), zlasti ob upoštevanju dejstva, da so priseljenci iz Kosova druga najbolj množična skupnost v Sloveniji (po

podatkih statističnega urada o izdanih dovoljenjih za bivanje, gl. MNZ 2022) in da so dandanes številni govorniki že šolani v Sloveniji in so torej (najmanj) dvojezični.

Prevodni tok iz slovenščine v albanščino in obratno je razmeroma boren: knjižnih prevodov iz albanščine v slovenščino je skupno 19, v obratni smeri pa okrog 50 (poleg nekaterih revialnih predstavitev zlasti slovenskih pesnikov v albanskih prevodih). Najzgodnejše prevode, zabeležene v bibliografskem sistemu COBISS, najdemo v povojnem obdobju, pri čemer se je prevajanje iz slovenščine v albanščino začelo skoraj petnajst let prej, zato morda ne preseneča večje število prevedenih del: prvi prevod v albanščino sega v leto 1951 (*Solzice* Prežihovega Voranca, prevedene z naslovom *Lulet e Shëngjergjit*), v naslednjih letih je bilo prevedenih še več kratkih proznih del Franceta Bevka, Toneta Seliškarja in Ivana Cankarja. Čeprav maloštevilni in vsaj v začetku najbrž posredno prevedeni iz srbsčine, so prevodi v albanščino konstantno izhajali do propada Jugoslavije (skupno 28 naslovov), nato pa skozi celotna devetdeseta leta 20. stoletja ni bilo niti enega.

Produkcija se je nadaljevala šele leta 2000 s prevodom Prešernove poezije, ki so ji sledile še predstavitev Tomaža Šalamuna v reviji *Poeteka: revistë e poezisë dhe e kulturës poetike* in Edvarda Kocbeka v reviji *Rp. Lirikon* 21. V prvem desetletju 3. tisočletja tako izidejo le tri knjižne publikacije, nekoliko več je del v naslednjem desetletju, kjer med prevedenimi žanri prevladujejo prozna dela, pojavi pa se tudi nekaj otroških slikanic. Med prevedenimi avtorji najdemo nekaj slovenskih klasikov (Franceta Bevka, Ivana Cankarja, Otona Župančiča, Franceta Prešerena, Prežihovega Voranca), modernejše romane Draga Jančarja in Borisa Pahorja, nekaj poezije (npr. Daneta Zajca, Tomaža Šalamuna, Cirila Zlobca) ter nekaj avtorjev s posameznim prevedenim delom. Nekateri prevajalci prevajajo prek srbsčine, večinoma pa gre za neposredne prevode izpod peresa albanskih prevajalcev, kot so Nikollë Berishaj, ki prevaja prozna dela, Saliah Kabashi, ki prevaja poezijo, in Qamil Batalli, ki prevaja otroško literaturo.

Za razliko od prevodov iz slovenščine v albanščino, pa je večina prevodov iz albanščine v slovenščino nastala posredno, največkrat prek srbohrvaščine oz. pozneje srbsčine, redko prek angleščine, francoščine ali nemščine. Prvi prevod je izšel leta 1965: gre za Šiptarske pravljice, ki jih je verjetno posredno prevedel Albert Širok. Na naslednji knjižni prevod je bilo treba čakati več kot deset let: v drugi polovici sedemdesetih let 20. stoletja sta izšli dve zbirki poezije, ki sta ju posredno prek srbohrvaščine prevedla Ciril Zlobec (*Ali Podrimja, Suženj pesmi*, 1976) in Ivan Minatti (*Adem Gajtani, Ko odpreš to pesem*, 1976), ter *Sla po soncu: antologija poezije Albancev v Jugoslaviji* (1979), za katero so (posredne) prevode prispevali Janez Menart, Ivan Minatti in drugi. V sedemdesetih letih so na slovenski trg prišli tudi mednarodno znani roman *General mrtve armade* Ismaila Kadarēja v prevodu Jakoba Emeršiča (1976), ki je posredno prevajal po francoskem prevodu, kratko prozno delo *Smrt preži v očeh* Qosje Rexhepa v prevodu Milana Jesiha (1979) ter radijska igra *Redževa Ruša ob trati* Shkrelija Ymerja v prevodu Bogdana

Gjuda (1979). V naslednjem desetletju so izšli še štirje posredni prevodi iz srbohrvaščine: zbirka poezije štirih albanskih jugoslovanskih pesnikov, za katero so prevode prispevali Tone Pavček, Severin Šali, Ivan Minatti in Ciril Zlobec (*Pesmi*, 1980), romana *Peteronogi zajec* Rifata Kukaja (prevedla Mojca Mihelič, 1982) in *Veter in hrast* Sinana Hasanija (prevedel Miha Matè, 1987) ter otroška slikanica *Kdo se je ustrašil* v prevodu Kristine Brenkove (1989).

Leta 1990 je Bogdan Gjuda za radijsko igro prevedel še Kukajevo delo *Dva-dva-tri-tri-tri*, nato pa je v tem desetletju izšel le še za svoje čase izjemno revolucionaren roman v pismih Hakija Stërmillija *Ko bi bila deček* (1994), ki pripoveduje o težavah mladega dekleta v patriarhalni družbi in ki ga je (verjetno prvič neposredno) prevedel Berisha Halil. V tretjem tisočletju sta izšla še prevoda dveh romanov najbolj znanega sodobnega albanskega pisatelja Ismaila Kadaréja: *Zlomljeni april*, ki ga je leta 2006 neposredno prevedel Nikollë Berishaj, ter *Palača sanj* v prevodu Luane Maliqi iz leta 2012. V tem obdobju so bile posredno prevedene tri zbirke poezije prek angleščine oz. srbsščine. Gre za *Verze* Millosha Gjergja v prevodu Mateja Krajnca (2011) ter Čas ljubezni Jetona Kelmendija (2019) in *Ne kliči me v nedeljo* Lulzima Tafe (2019), obe v prevodu Jožeta Brenčiča. Poudariti velja tudi revijalne objave prevodov poezije, ki so bili posebej številčni v letih 1989–1990 in ki jih je verjetno iz srbsščine prevedel Jaša Zlobec (večina jih je izšla v revijah *Borec* in *Alternativa*), v zadnjem desetletju pa neposredne prevode večinoma objavlja Nikollë Berishaj (v revijah *Apokalipsa* in *Rp./Lirikon21*). Ob tem se še vedno pogosto pojavljajo posredni prevodi: prek angleščine v sodelovanju z avtorji izvirnikov prevaja npr. Barbara Korun.

Zaključimo lahko, da je bilo prevodov med slovenščino in albanščino vselej malo, vmes pa je po razpadu Jugoslavije za celo desetletje kulturna izmenjava skoraj popolnoma zamrla. Stanje se je v zadnjih letih zboljšalo zlasti zaradi srečevanja slovenskih in albanskih sodobnih avtorjev na literarnih srečanjih, v okviru katerih so pogosto nastali prevodi, vendar še vedno pogrešamo prevode (naj)pomembnejših kanoniziranih avtorjev obeh kultur.

4 Jeziki EU

Od 24 uradnih jezikov Evropske unije so literarne izmenjave v pričujoči monografiji posebej predstavljene za 12 jezikov (vključno s slovenščino), zato se tukaj posvečamo pregledu izmenjav s preostalimi 12. Čeprav je Slovenija vstopila v EU leta 2004 in so se stiki z vsemi državami, ki so del unije, znatno okrepili na različnih ravneh, to ne velja tudi za literarnoprevodne izmenjave. V Tabeli 1 prikazujeva število prevedenih literarnih besedil iz jezikov EU, ki niso predstavljeni v posameznih poglavjih v tej monografiji, v slovenščino in obratno.

Tabela 1: Število prevedenih knjižnih del iz danih jezikov v slovenščino in obratno

	PREVODI V SLOVENŠČINO	PREVODI IZ SLOVENŠČINE
danščina	168	11
estonsščina	16	5
finščina	94	19
grščina	61	16
irščina	3	3
latvijščina	8	7
litovščina	31	19
malteščina	11	1
nizozemščina	321	15
portugalščina*	110	18
romunščina	40	33
švedščina	327	23

**Prevodne izmenjave s portugalščino zajemajo tako evropsko kot južnoameriško portugalsko literaturo.*

Iz tabele lahko razberemo dva pomembna podatka: prvič, da so izmenjave z nekaterimi od navedenih jezikov bistveno pogostejše (npr. prevodi iz danščine, nizozemščine, švedščine) od drugih; drugič, da so prevodi iz vseh naštetih jezikov v slovenščino izrazito pogostejši od prevodov iz slovenščine v te jezike (izjeme so izmenjave z irščino, latvijščino, in do neke mere z romunščino).

Razloge za maloštevilne prevode v eno ali drugo smer lahko iščemo po eni strani v statusu literatur danih jezikov, saj gre v vseh primerih za periferne jezike (med te štejemo predvsem estonsščino, finščino, grščino, irščino, latvijščino, litovščino, malteščino in romunščino, čeprav bi lahko po kriterijih, ki jih navaja Heilbron (2000), v to kategorijo sodili tudi nizozemščina in portugalščina ter celo danščina) z razmeroma nizkim kulturnim kapitalom v bourdieuevskem smislu, ki – tako kot slovenščina – tradicionalno niso zaznamovane z izvozom svojih literarnih del, temveč z uvozom tujih literarnih besedil v svoj sistem (prim. Zlatnar Moe, Žigon in Mikolič Južnič 2015).

Po drugi strani so težave pri prevajanju perifernih jezikov tudi praktične narave, saj je število prevajalcev, ki so na voljo za te jezike (če sploh so), izjemno nizko (prav tam, 60–63). Prevodi so pogosto posredni prek bolj centralnih jezikov (dandanes najpogostejše angleščine, v preteklosti pa tudi nemščine, francoščine, srbsčine oz. srbohrvaščine). Neposrednih prevajalcev je izjemno malo: za estonsščino je trenutno npr. ena (Julija Potrč), prevode iz finščine sta v zadnjih štirih desetletjih zaznamovali predvsem dve prevajalki (Jelka Ovaska in že omenjena Julija Potrč); iz latvijščine in litovščine

neposredno prevaja samo Klemen Pisk, iz romunščine je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja prevajala Katja Špur, trenutno pa je aktiven Aleš Mustar. Končna bera prevedenih del iz teh jezikov v slovenščino je tako največkrat posledica želje založb, da bi izdale komercialno uspešnico, in interesov posameznih prevajalcev, bolj kot premišljenega izbora najbolj reprezentativnih del neke kulture. Pomemben faktor pri prevajanju med perifernimi jeziki, kamor sodi večina jezikov, zajetih v to poglavje, pa so tudi subvencije, ki jih založbe in/ali prevajalci prejmejo bodisi na slovenski strani bodisi v tujini (gl. poglavje *Spodbujanje prevajanja v tuje jezike*).

Glede na število prevodov so med izbranimi jeziki na prvem mestu izmenjave s švedščino. Pomemben delež pri prevajanju iz švedščine ima otroška literatura: od 327 objavljenih naslovov jih je 121 namenjenih otrokom, od tega je 37 del izvirno napisala Astrid Lindgren. Med otroškimi avtorji velja posebej omeniti tudi finsko avtorico, ki je pisala v švedščini, Tove Jansson, z 11 prevedenimi deli iz serije o Muminih, ki jih je med slovenskim bralstvom popularizirala tudi istoimenska animirana nanizanka. Med ostalimi žanri, ki so pomembno zastopani v prevodih iz švedščine, izstopa dramatika, in sicer predvsem dela Avgusta Strindberga, ki so ga začeli prevajati že v medvojnem obdobju. Precejšen del prevedenih del pa zavzemajo tudi švedski (zlasti kriminalni) romani.

Čeprav ni posameznega avtorja, ki bi imel tako pomembno vlogo pri prevajanju kot zgoraj omenjena Astrid Lindgren, pa je tudi prevajanje iz nizozemščine močno zaznamovano z otroško literaturo: kar 200 od 321 prevedenih del je namenjenih otrokom. Ob tem najdemo še pet zbirk poezije, 12 dramskih besedil ter izrazito veliko romanov – kar 90 naslovov.

Podobno kot pri literarnoprevodnih izmenjavah s švedščino je tudi pri danščini prevodne tokove zaznamoval žanr otroške literature. Tako je bilo iz danščine prevedenih sicer 168 del, vendar je od teh 89 prevodov pravljič Hansa Christiana Andersena, poleg njegovih pa najdemo še 15 drugih otroških literarnih del. Večina Andersenovih pravljič je bila prevedena, ponatisnjena in prirejena večkrat, številni izmed teh prevodov so nastali posredno, zlasti prek nemščine. Če izločimo te prevode, lahko ugotovimo, da je bila iz danščine prevedena ena sama zbirka poezije, dve drami, za radio pa je bilo pripravljenih osem iger.

Portugalščina je jezik, ki se ga uporablja na dveh ločenih kontinentih, vendar zaradi pragmatičnih razlogov podatki v Tabeli 1 združujejo prevode iz obeh. Tako med najbolj prevedenimi avtorji najdemo izjemno popularnega in komercialno uspešnega brazilskega pisatelja Paula Coelho, ki je z 19 naslovi najbolj prevajan avtor iz portugalske, kot tudi evropska portugalska pisateljica Fernanda Pessoa in Josėja Saramaga s po šestimi prevedenimi deli. Med prevajalci, ki so prevedli več del, zasledimo Janka Modra z 10 prevodi med letoma 1962 in 1998, zatem pa so prevajanje iz portugalske zaznamovale Barbara Juršič, Blažka Müller in Mojca Medvedšek.

Zanimivi so tudi prevodi iz finščine, ki jih v veliki meri zaznamujejo okusi dveh zgoraj omenjenih prevajalk, Jelke Ovaska in Julije Potrč: skupno sta prevedli kar 61 od 94 del, pri obeh pa gre primarno za prozna dela (zlasti romane). Po njuni zaslugi je slovensko bralstvo dodobra spoznalo Arta Paasilinno: 15 prevedenih naslovov je doživelo skupaj kar 64 izdaj. Po drugi strani sta bili iz finščine prevedeni le dve zbirki poezije in pet dram.

Razmerja med različnimi literarnimi zvrstmi so zelo drugačna pri manj prevajanih jezikih: iz grščine je na primer prevedene veliko poezije (15 zbirk), prav tako tudi iz portugalščine (18 zbirk) in romunščine (devet zbirk), najmanj pa je praviloma zastopana dramatika, ki je nekoliko bolj prisotna le pri zgoraj omenjenih prevodih iz švedščine ter iz nizozemščine. Močno opazna je težnja po prevajanju več del uspešnih avtorjev.

Prevodov iz slovenščine v izbrane jezike je še veliko manj in večinoma tujejezičnemu občinstvu predstavljajo več sodobnih kot klasičnih slovenskih avtorjev. Med vsemi pregledanimi jeziki ne najdemo na primer niti enega prevoda Prešernove poezije, Cankar se pojavi s *Hlapcem Jernejem* v prevodu v romunščino, portugalščino in švedščino ter s prevodom *Martina Kačurja* v finščino in litovščino. Izmed starejših avtorjev zasledimo sporadične prevode Josipa Jurčiča (v danščino, estonščino, latvijščino, litovščino, grščino, portugalščino), Cirila Kosmača (v malteščino, estonščino), Srečka Kosovela (v romunščino, portugalščino, finščino), več pa je prevodov sodobnih avtorjev, kot so Drago Jančar (danščina, finščina, litovščina, nizozemščina, grščina, irščina, portugalščina, romunščina), Goran Vojnović (švedščina, litovščina, romunščina), Boris Pahor (finščina, švedščina, nizozemščina, romunščina), Aleš Debeljak (finščina, litovščina, romunščina), Evald Flisar (finščina, litovščina, nizozemščina, grščina, romunščina).

Podobno kot pri prevodih iz perifernih jezikov v slovenščino je razmeroma dobro zastopano prevajanje poezije, skoraj odsotni so prevodi dram, najbolj pa je zastopana proza, zlasti romani. Le v nekaterih jezikih najdemo prevode slovenske otroške literature: na primer v portugalščini, grščini, litovščini, latvijščini, finščini, estonščini in danščini. Prevajalci so večinoma materni govorci ciljnih jezikov, pri čemer občasno prevodi nastajajo tudi posredno bodisi prek prevodov v bolj centralne jezike (angleščino, nemščino) bodisi prek južnoslovanskih prevodov.

Pregled lahko sklenemo z mislijo, da je pri večini jezikov EU, obravnavanih v tem razdelku, razvidna pomanjkljiva literarnoprevodna izmenjava, in sicer tako pri prevajanju v slovenščino kot iz nje. Čeprav so z nekaterimi jeziki, kot sta na primer švedski in nizozemski, izmenjave nekoliko bolj intenzivne, so večinoma zaznamovane bodisi s prevlado posameznega žanra (na primer otroške literature) bodisi z okusom posameznega prevajalca, kar nam daje poseben in pogosto okrnjen pogled na izbrano tujo literaturo. Ker najin pregled literarnoprevodne izmenjave kaže, da se pogosteje prevajajo jeziki, ki jih je mogoče v obliki rednega študija ali lektorata študirati na slovenskih univerzah (taka primera sta tudi nizozemski in švedski jezik), je jasno, da študij

pripomore k popularizaciji jezikov in njihovih literatur ter k intenzivnejši literarno-prevodni izmenjavi (gl. Mikolič Južnič, Zlatnar Moe in Žigon 2021).

5 Zaključek

Zgodovinski pregled prevodnih stikov nam pokaže, da so stiki z literaturami narodov in manjšin, s katerimi smo bili ali smo še vedno v skupnih političnih tvorbah, navadno asimetrični. Kljub nekaterim poskusom načrtovanja prevodnih izmenjav je večina literarnoprevodnih stikov s perifernimi jeziki v skupnih političnih tvorbah prepuščena trgu ali naključju: na eni strani so založbe bolj odprte za nagrajeване in popularne avtorje in dela, ki prinašajo potencialni zaslužek, na drugi strani pa je pogosto izbor tujih avtorjev in njihovih del prepuščen redkim prevajalcem iz teh jezikov, ki pri izboru izvirnikov sledijo svojemu okusu. Podobno nereprezentativnost je zaslediti pri prevajanju slovenske literature v periferne jezike, s katerimi smo si delili ali pa si še vedno delimo politični prostor, kar kliče po ponovnem razmisleku o izoblikovanju literarnoprevodne strategije, ki bi zajela tako prevajanje literarnih besedil v slovenščino kot tudi iz nje.

Bibliografija

- Albrecht, Fran. 1931. »Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju.« *Modra ptica* 3, 97–99, 133–135.
- Bajt, Drago. 1991. »Slovenski prevodni program.« V *15. prevajalski zbornik*, uredili Aleš Berger, Jaroslav Skrušny in Irena Trenc Frelih, 115–116. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bohanec, Franček, ur. 1972a. *Ljudske pesmi: Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bohanec, Franček, ur. 1972b. *Ljudske pripovedi: Izbrano delo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Heilbron, Johan. 2000. »Translation as a cultural world system.« *Perspectives: Studies in Translatology* 8, št. 1. 9–26. DOI: 10.1080/0907676X.2000.9961369.
- Hladnik, Miran. 2011. »Turki v slovenski zgodovinski povesti.« *Slavia Meridionalis* 11: 253–263.
- Mikolič Južnič, Tamara, Marija Zlatnar Moe in Tanja Žigon. 2021. »Literary translators for languages of low diffusion: market needs and training challenges in Slovenia.« *The Interpreter and Translator Trainer* 15, št. 2: 243–259. DOI: 10.1080/1750399X.2020.1868174.
- MNZ. 2022. »Veljavna dovoljenja oziroma potrdila za prebivanje v letu 2021.« Dostop 7. 12. 2022. <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MNZ/Dokumenti/DM/oktober-2022/Veljavna-dovoljenja-oziroma-potrdila-za-prebivanje-podatki-za-januar-oktober-2022.xlsx>
- Pokorn, Nike K. 2013. »Experience through translation – the translated experience: the Turkish presence in Slovene literature and translation.« *Across Languages and Cultures* 14, št. 2: 167–188.
- Stritar, Josip. 1870. »Literarni pogovori 13.« *Zvon* 1, št. 14: 221–223.
- Šolar, Janez. 1855. »O spisovanju dobrih slovenskih knjig.« *Kmetijske in rokodelske Novice*, 75.
- Tahir Gürçağlar, Şehnaz. 2013. »Does the Drina Flow? Cultural Indifference and Slovene/Yugoslav Literature in Turkish.« *Across Languages and Cultures* 14, št. 2: 183–198.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič. 2015. *Center in periferija. Razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

POVZETEK

Literarnoprevodni stiki slovenske književnosti so različno intenzivni z različnimi tujimi literaturami: deloma so manj intenzivni stiki posledica perifernega statusa posamezne literature, deloma pa s povezanim dejstvom, da za določeno jezikovno kombinacijo ni na voljo literarnih prevajalcev. V preteklosti so nekatere osrednje kulturne osebnosti na Slovenskem izoblikovale priporočila glede izbora del, za katera so menile, da bi jih morali prevesti v slovenščino. Zadnji tak seznam je nastal leta 1991 z imenom »nacionalni prevodni program« in je zajemal pomembna dela iz osrednjih, pa tudi perifernih literatur iz vseh časovnih obdobij. V 21. stoletju takšna

prevodna politika ne obstaja več. Prispevek oriše zgodovino literarnoprevodnih izmenjav s perifernimi literaturami, s katerimi smo si Slovenci delili politični prostor: z literaturama v turščini in albanščini, s katerimi smo se srečali v socialistični Jugoslaviji, in z dvanajstimi jeziki, ki so uradni jeziki EU in ki niso zajeti v ostalih poglavjih monografije. Pregledi pokažejo, da so izmenjave skromne in avtorsko ter žanrsko neuravnotežene, včasih celo nereprezentativne: pogosto prevladuje en žanr (na primer, otroška literatura) ali pa izbor del odseva specifični okus prevajalcev, ki se specializirajo za posamezni jezik.

ABSTRACT

Literary exchanges through translations of Slovene literature with various foreign literatures vary in intensity: partly, less intensive exchanges are due to the peripheral status of each literature, and partly to the fact that there are no literary translators available for certain linguistic combinations. In the past, some of the main cultural figures in Slovenia prepared recommendations on the selection of works that they felt should be translated into Slovene. The last such list was drawn up in 1991 under the name of the "National Translation Programme" and included important works from both central and peripheral literatures from all periods. In the 21st century, such translation policies no longer exist. The paper outlines the history of literary-translation exchanges with those peripheral literatures with which Slovenes have shared political space: the literatures in Turkish and Albanian, which we encountered in socialist Yugoslavia, and the twelve official EU languages that are not covered in the other chapters of the edited volume. The overview shows that the exchanges are modest and unbalanced in terms of authorship and genre, and sometimes even unrepresentative: often only one genre is present or dominant (for example, children's literature) or the selection of translated works reflects the specific tastes of translators specializing in a particular language.

PREVAJANJE PO ŽANRIH IN PREVAJANJE NACIONALNIH AVTORJEV

Tamara Mikolič Južnič
Univerza v Ljubljani

Zgodovine literarnoprevodnih izmenjav med dvema jezikoma in kulturama ne moremo napisati, ne da bi omenili žanre, ki so bili najpogostejše predmet prevoda, pa tudi avtorje, ki so zaznamovali te izmenjave.

Večja intenzivnost stikov praviloma prinaša večjo raznolikost pri izbiri izvirnih besedil za prevod: če iz angleščine, na primer, prevajamo praktično vse vrste literature, tako z vidika zvrsti (prozo, liriko, dramatiko) kot ciljnega bralstva (otroško, mladinsko, odraslo literaturo), pa iz perifernih jezikov pogosto prevajamo le žanr ali dva.

Žanrska raznolikost je večinoma pokrita v prejšnjem sklopu monografije v okviru pregleda prevodnoliterarnih izmenjav z izbranimi jeziki, toda določeni žanri imajo svoje specifične, ki jih ni bilo moč zajeti v prejšnja poglavja. Ta sklop tako začenjamo s poglavjem, posvečenim priljubljenemu žanru fantazijske literature, ki je precej močno zaznamoval ne samo literarno, temveč tudi filmsko in igričarsko sceno. Nadaljujemo s prispevkom, posvečenim literaturi za najmlajše bralce, ki je močno zaznamovala in zaznamuje literarnoprevodne izmenjave s številnimi jeziki, nato pa opisujemo še prevajanje opernih libretov, ki zaradi svoje interdisciplinarne narave zahteva svojevrstne prijeme in prevodne tehnike.

Seveda je bilo tudi o avtorjih – pisateljih, pesnikih, dramatikih – veliko povedanega pri obravnavni prevodnoliterarnih izmenjav s posameznimi jeziki, vendar v teh načeloma ni mesta, da bi se lahko poglobljeno posvetili posameznim avtorjem. V tem sklopu predstavljamo torej izbor t. i. nacionalnih avtorjev, to je avtorjev, ki jih imajo posamezni narodi oz. jezikovne skupine za reprezentativne za svojo identiteto, prepričanja, kulturo. Kot pri izboru literarnoprevodnih izmenjav, smo bili tudi v tem primeru primorani izbrati manjše število avtorjev, ki smo jih lahko predstavili. Poleg statusa v matični kulturi smo kot kriterij izbora vzeli tudi količino prevodov, ki so na voljo, ter prevodoslovnih študij,

ki so bile posameznemu avtorju posvečene. Jasno pa je, da je pri jezikih, s katerimi ima slovenščina na splošno več izmenjav, tudi več prevodov posameznih avtorjev in posledično več prevodoslovnih obravnav.

Mnogo žanrov in avtorjev je ostalo neomenjenih – ali pa jim je bilo posvečenega le malo prostora – in zavedamo se, da bi bil izbor lahko tudi nekoliko drugačen. Naj bo ta izbor začetna točka tako za prihodnje raziskave avtorjev, ki smo jih vključili, kot tudi spodbuda za poglobljeno obravnavo tistih, ki jih nismo mogli.

SLOVENSKI PREVOD V TRKU Z GLASBENO UMETNOSTJO – PREVAJANJE LIBRETOV, SAMOSPEVOV IN POPEVK

Benjamin Virc

1 Uvod

Kljub dolgoživi prepletenosti glasbe in literature kot dveh samostojnih umetniških polj in obenem tudi semiotičnih sistemov, ki v zahodni glasbi obstaja vsaj od starogrškega pojma *mousikē*, se je znanstveno preučevanje njunih trkov in estetsko-poetičnih oplajanj, ki se kažejo tudi v prevajanju besedil, namenjenih petju, vzpostavilo razmeroma pozno, pri čemer v slovenskem prostoru še vedno čakamo na celovitejšo interdisciplinarno obravnavo te problematike. Namen poglavja je tako predvsem pokazati na dejstvo, da je bila slovenska prevodna praksa v navezavi na glasbeno umetnost z upoštevanjem kulturno in politično podrejenega položaja slovenskega jezika v primerjavi z nemščino kot jezikom hegemonistične kulture in politične oblasti v preteklih stoletjih presenetljivo bogata. Še več, z namenom širše popularizacije glasbenogledaliških del v tedanjem germanofonem prostoru obstajajo celo nemški prevodi iz slovenščine kot izvirnega jezika. Zaradi prostorske omejenosti se poglavje osredotoča predvsem na slovenske prevode v tistih glasbenih zvrsteh, ki jih lahko v kontekstu Heglove in Adornove estetske teorije definiramo kot tipične estetske komoditete svojega časa oziroma kot najbolj razširjena glasbena dela z najizrazitejšo fetišistično dimenzijo.

Od glasbenih zvrsti, ki so tesno povezane z literaturo in s tem tudi s prevodno prakso, tako po kronologiji nastanka in v časovnem diapazonu med poznim 18. stoletjem in aktualno sodobnostjo najbolj izstopajo opera, samospev in popevka. Kljub siceršnji zgodovinski pomembnosti zborovske pesmi v kontekstu prebujanja slovenske nacionalne identitete po marčni revoluciji 1848 je ta izključena iz naše obravnave, še posebej zato, ker so zborovske skladbe praviloma nastajale na slovenska besedila, redkeje tudi v drugih južnoslovanskih jezikih pod ideološkim okriljem panslavizma. Kot

eksempлариčni primer slovenskega narodnega buditeljstva velja omeniti zbor *Domovini* Benjamina Ipavca iz leta 1852 na besedilo Radoslava Razlaga, ki je leta 1871 postal prvi slovenski deželni glavar Kranjske v tedanji Avstro-Ogrski.

2 Prevodi opernih del v 18. stoletju

Med začetke prevodne prakse lahko štejemo obdobje razsvetljenstva oziroma Zoisovega literarnega krožka. Jurij Japelj naj bi okrog 1775 začel prevajati Metastasiev libreto *Artaserse* (Kidrič 1929, 221), a ga ni dokončal (Grdina 1991, 150, gl. tudi Vidmar 2020), medtem ko sta Anton Tomaž Linhart in Žiga Zois po letu 1781 začela prevajati operne arije različnih avtorjev (Vidmar 2020, 189). Na kvaliteto njunih prevodov namiguje tudi anekdota, po kateri naj bi sloviti italijanski libretist Pietro Metastasio na Dunaju v drugi polovici leta 1781 ljubljanskemu kanoniku Janezu Antonu pl. Ricciju po njegovi pevski predstavitvi neke Linhartove pesmi (najverjetneje prepesnitve katere izmed Metastasievih arij) zaupal naslednje: »Noben glas vaše pesmice ni bil neprijeten mojim ušesom.« (prav tam)

Zaradi pomanjkanja primarnih virov, ki bi nedvoumno potrdili obstoj slovenske prevodne prakse v poznem 18. stoletju, lahko domnevamo, da so potencialno še neodkriti ali v toku zgodovine trajno izgubljeni prevodi (kot denimo v požaru ljubljanskega Stanovskega gledališča leta 1887) povečini italijanskih libretov v nemščino nastajali v razsvetljenskih intelektualnih krogih, kakršen je bil tudi Zoisov, ki niso spodbujali zgolj ustvarjanja v slovenskem jeziku, ampak tudi prevajalsko prakso nasploh – predvsem v nemščino – s tem pa so ohranjali nekakšno jezikovno ambivalentno oziroma interkulturno pozicijo, o čemer priča tudi odkrit Linhartov nemški prevod libreta *La frascata* Filippa Livignija, ki je bil natisnjen leta 1782 v Ljubljani (Cigoj Krstulović 2016). Čeprav lahko razsvetljenske impulze nedvomno štejemo za začetke slovenske prevajalske prakse v polju glasbenega gledališča, je bil njen domet močno omejen z (ne)razvitostjo (slovenske) glasbenogledališke infrastrukture in posledično nezmožnostjo širše participacije (slovensko govorečega) občinstva.

Na tem mestu velja opozoriti na pomenljivo razliko med slovenskim glasbenim gledališčem (tako v jezikovnem smislu kot v smislu konstrukcije identitete) in glasbenim gledališčem v današnjem slovenskem prostoru, ki ga je upravljala nemško govoreča oblast (administracija) in je bil nekdanj del habsburškega imperija. Pred letom 1765 Ljubljana namreč ni imela stalnega in posebej za ta namen zgrajenega glasbenega gledališča, zaradi česar so različne operne skupine gostovale po različnih zasebnih in javnih dvoranih (Rotovž, Lontovž, Auerspergov Knežji dvorec, Stanovska jahalnica) (Kotnik 2012, 69). Da bi dosegla karseda širše občinstvo, sta Linhart in Zois v skladu z utilitarnim prerodnim programom, ki ni zasledoval elitističnih ciljev (Dović 2020, 102), izbirala lahkotne arije, največkrat z ljubezensko tematiko in komično vsebino, te

slovenske pevske točke pa so nato v svoje predstave vključevale italijanske in nemške operne skupine, ki so redno prihajale v Ljubljano. Med ohranjenimi prepesnitvami arij zasledimo Linhartov prevod iz leta 1782 *Na vem, če je kej fletno* (*Amor non so che sia*) (Cigoj Krstulović 2016, 483) iz Livignijevega libreta opere *La frascatana* v uglasbitvi Giovannija Paisiella in Zoisov prevod arije *Preljube ženice* (*Mie care donnette*, prevod je nastal med letoma 1797 in 1809; prav tam, 485) iz libreta opere *Le donne cambiate* Giuseppeja Marie Foppe, ki ga je uglasbil Marcos António Portugal.

3 Prevodi opernih libretov v 19. stoletju

Slovenska prevodna praksa v polju glasbenega gledališča se je kljub začetnemu entuziazmu pomarčnega obdobja razvijala razmeroma počasi. Svojevrstni mejnik predstavlja leto 1866, ko je prišlo do praziedbe prve slovenske komične operete (oziroma spevoigre) *Tičnik* Benjamina Ipavca, ki je dejansko nastala na podlagi libreta *Der Käfig* Augusta von Kotzebueja v slovenskem prevodu Mihaela Lendovška in Bogoslava Rogačkega, ki ga je leta 1869 izdalo Dramatično društvo v Ljubljani. Svoj prvi večji razmah je slovenska prevodna praksa doživela po ustanovitvi Dramatičnega društva v Ljubljani leta 1867, še posebej po letu 1892, ko se je društvo preselilo v prostore tedaj na novo zgrajene ljubljanske opere, tj. Deželnega gledališča (današnje stavbe ljubljanske Opere), ki je bilo slavnostno odprto 29. septembra 1892 in je kot krovni *spiritus agens* slovenske gledališke kulture angažiralo različne avtorje z namenom uprizarjanja tujih oper v slovenskem jeziku v tedanjem Deželnem gledališču v Ljubljani. Prevajanje libretov oziroma njihovo podomačevanje v nacionalni jezik namreč ni bilo usmerjeno v »semantično približevanje« vsehine odrskega dogajanja gledalcu, kot bi morda lahko namigovala današnja praksa, ampak je imelo za slovensko kulturo (oziroma glasbeno gledališče), ki je zavzemala le eno izmed številnih marginalnih (*de facto* provincialnih) pozicij v tedanjem habsburškem imperiju, poseben simbolni pomen, saj je le tako upravičila status nacionalne institucije (Grdina 1999, 32).

Že bežni pregled imen prevajalcev libretov, ki jih je izdajalo Dramatično društvo v Ljubljani (v tisku Narodne tiskarne), pokaže, da je med najpogostejše omenjenimi avtorji Anton Funtek (1862–1932). Funtkovo vsestransko literarno delovanje (bil je med drugim urednik *Ljubljanskega zvona*, *Laibacher Zeitung* in *Uradnega lista* Narodne in Deželne vlade SHS v Ljubljani) ter ustvarjanje v prozi, poeziji in dramatikii se kaže tudi na področju glasbenega gledališča. Ob treh izvirnih libretih z naslovi *Teharski plemiči* (1890) *Urh, grof celjski* (1893) in *Ksenija* (1897) je avtor več prevodov libretov, kot so *Cavalleria rusticana* (1893), *Čarostrelec* (1893), *Prodana nevesta* (1893), *Marta ali Semenj v Richmondu* (1894), *Poljub* (1894), *Rigoletto* (1896), *La traviata* (1897), *Ernani* (1897), *Faust* (*Margareta*) (1899), *Brivec seviljski* (1905) idr. V Funtkovem času sta se kot prevajalca opernih libretov uveljavila tudi Mihael Markič (1864–1939), ki je

med drugim prevedel Humperdinckovo opero *Janko in Metka* (1895) in Wagnerjevo romantično opero *Lohengrin* (1898), ter Anton Štritof (1859–1917), sicer oče dirigenta in prevajalca Nika Štritofa, ki je pozneje nadaljeval »družinsko tradicijo« prevajanja za glasbeno gledališče. Kot svojevrstno zanimivost tedanje prevodne prakse velja omeniti močno tendenco podomačevanja, ki jo velja razumeti kot romantični impulz mitološke reimaginacije opernih oseb in njihovo posledično kulturno presaditev v slovenski kontekst, kar se kaže tudi v naslednjih dveh paralelizmih iz Markičevega prevoda Wagnerjevega *Lohengrina*: Heinrich der Vogler–Henrik Ptičar in Friedrich von Telramund–Miroslav Telramundski.

Med najpomembnejšimi prevodi Antona Štritofa zasledimo Verdijevega *Trubadurja* (1895), Wagnerjevi operi *Večni mornar* (1900) in *Tannhäuser in pevška tekma na wartburškem gradu* (1900) ter Massenetevo opero *Manon* (1907). Da je bila bera prevodov *fin de siècle* presenetljivo široka in na razmeroma visokem nivoju, dokazuje tudi širok zvrstni diapazon glasbenogledaliških del, med katerimi ni manjkalo niti najtehtnejših Verdijevih oper, Wagnerjevih romantičnih oper in glasbenih dram, dunajske operete – pri tem izstopa denimo *Netopir* Straussa ml., ki ga je leta 1899 prevedel Oton Župančič in katerega prevod je z rahlimi spremembami še vedno prisoten na slovenskem glasbenogledališkem odru – niti francoske vélike opere, kot denimo v primeru Meyerbeerove opere *Afričanka* (*L'Africaine*), ki jo je leta 1895 prevedel Engelbert Gangl. Še isto leto se je Gangl v zgodovino zapisal kot prvi prevajalec znamenite Bizetove opere *Carmen*. Med manj znane prevode glasbenogledaliških del, ki so do danes skoraj povsem izginili z opernih odrov, sodi prevod opere *Prenočišče v Grenadi* (*Das Nachtlager in Granada*) Josipa Cimpermana (1847–1893), ki ga je leta 1893 izdalo Dramatično društvo v Ljubljani.

Z namenom doseganja širšega občinstva v tedanjem multikulturnem habsburškem imperiju in bržkone tudi večjega ekonomskega iztržka je nastalo več prevodov izvirnih slovenskih besedilnih predlog v tuje jezike (praviloma v nemščino), kot kaže tudi primer slovensko-nemške izdaje klavirskega izvlečka Foersterjeve opere *Gorenjski slavček* (*Krainer Nachtigall*) leta 1901 v založbi Glasbene matice v Ljubljani. Povsem nasproten pojav, torej primer kulturne asimilacije germanofonemu prostoru, lahko opazujemo v primeru Rista Savina, ki je svoji dve operi *Poslednja straža* (1898) in *Lepa Vida* (1907) komponiral na nemška libreta Richarda Batke.

4 Prevodi besedil samospevov v 19. in 20. stoletju

V širši kontekst omenjenega programa narodnega buditeljstva, kot sta ga po marčni revoluciji leta 1848 začrtala gibanje Zedinjena Slovenija in ustanovitev Slovenskega društva, se umešča tudi ustvarjanje samospevov na slovenska besedila (bodisi izvirnih besedil ali slovenskih prevodov – povečini iz nemščine), ki se formalno začena z izdajo prvih dveh zvezkov *Slovenske gerlice* (Špendal 1981, 10), četudi obstajajo indici, da se je samospev

kot nekakšna »salonska izvedba« solistične arije (ali kancone) pojavil že na prehodu iz 18. v 19. stoletje (Barbo 2006). Samospev je zaradi poudarjeno intimno-izpovednega značaja, ki se spleta med poezijo in komorno glasbeno atmosfero (interakcijo solističnega pevskega glasu in spremljavo klavirja), v drugi polovici 19. stoletja postal priljubljena glasbena forma glasbene romantike in tako rekoč »obvezni element« salonsko-čitalniške kulture v okviru tedaj vse pogostejših prireditev (bésed) na Slovenskem.

Številni slovenski (oziroma nekateri na Slovenskem naturalizirani) skladatelji, med drugimi Anton Foerster (1837–1926), Risto Savin (s pravim imenom Friderik Širca) (1859–1948), Karel (Karol) Hoffmeister (1868–1952), Gojmir Krek (1875–1942), Anton Lajovic (1878–1960), Stanko Premrl (1880–1965), Lucijan Marija Škerjanc (1900–1973) idr., ki so ustvarjali samospeve, so z namenom umetniškega izražanja v slovenščini večkrat posegli tudi po slovenskih prevodih tujih besedil. Svojevrstno izjemo predstavljata opusa Benjamina Ipavca (1829–1908) (Nagode 2018), še posebej Josipa Ipavca (1873–1921), ki je samospeve ustvarjal povečini na nemška besedila. Slovenski prevodi samospevov Josipa Ipavca so tako nastajali posthumno v 20. in 21. stoletju ter v avtorstvu več prevajalcev, kot so Smiljan Samec, Pavel Oblak in Igor Grdina (Ipavec 1998, Ipavec 2010). V kontekstu medkulturnih izmenjav velja omeniti tudi dvojezične (češko-slovenske) notne izdaje samospevov v založbi Leopolda (Lavoslava) Schwentnerja iz Brežic ob Savi, kar velja z veliko mero gotovosti pripisati tedaj porajajočemu se panslavizmu ter pogostim migracijskim tokovom glasbenih ustvarjalcev med različnimi slovanskimi deželami.

Seznam obstoječih prevodov besedil samospevov je zaradi krajše in s tem intenzivirane glasbeno-literarne forme bistveno daljši kot v primeru obsežnejših glasbenogledaliških del, zato na tem mestu izpostavljamo le nekatere, med drugim *Pet samospevov* Antona Foersterja, ki jih je leta 1896 izdala Glasbena matica v Ljubljani, in tri cikle samospevov Karla Hoffmeisterja – *Pesmi za visok glas* (1893), *Trije jahači* (1894) in *O mraku* (1896) – ki so izšli v založbi Lavoslava Schwentnerja iz Brežic. V vseh štirih izdajah zasledimo izključno prevode Antona Funtka, ki svojega prevajalskega peresa ni odložil niti v poznih letih, ko je prispeval pevski prevod besedila iz Goethejevega *Fausta* za samospev *Bolhač* (Premrl 1933) Stanka Premrla iz leta 1929. Ob Funtku začnejo na prehodu iz 19. v 20. stoletje vedno bolj izstopati imena prevajalcev s prodornejšo poetiko, kot so denimo Anton Aškerc, Oton Župančič, Cvetko Golar, Andrej Budal (s psevdonimom Pastuškin) idr. Najpomembnejše izdaje samospevov, ki reflektirajo novo »zvočnost« slovenske glasbene moderne, zasledimo v reviji *Novi akordi*, ki jo je urejal Gojmir Krek in je izhajala med letoma 1901 in 1914. Med samospevi s slovenskimi prevodi velja omeniti cikel *Tri nove pesmi potujočega tovariša* Rista Savina in v prevodu Antona Aškerca, ki je izhajal postopoma med letoma 1902 in 1903, Krekova samospeva *Prošnja* (Krek 1902) v Aškerčevem prevodu in *Ali veš?* (Krek 1913) v prevodu Andreja Budala. V *Novih akordih* kakor tudi v glasbenih edicijah Glasbene matice v Ljubljani

(Lajovic 1904) in v založbi Lavoslava Schwentnerja (Lajovic 1905) je prav tako izšlo več samospevov Antona Lajovica s prevodi Otona Župančiča in Cvetka Golarja.

Čeprav se v naslednjih desetletjih 20. stoletja samospev postopoma umika sodobnejšim zvrstem, velja posebno pozornost nameniti obsežni izdaji samospevov med letoma 1939 in 1941 v kar desetih zvezkih (oziroma »sešitkih«), s katerimi je Gojmir Krek v samozaložbi zaokrožil svoje glasbeno ustvarjanje bodisi na izvirna besedila slovenskih pesnikov in pesnic bodisi na prevode Antona Aškerca, Nika Štritofa, Alojza Gradnika in Otona Župančiča. Tudi čas druge svetovne vojne ni povsem utišal slovenske besede, saj sta v založbi Glasbene matice v Ljubljani izšla samospev *Žalostna deklica* Antona Lajovica na prevedeno besedilo Iva Šorlija (Lajovic 1942) in posthumna edicija Krekovih dvanajst še neobjavljenih samospevov z naslovom *Skladbe* (Krek 1944), ki jo je uredil Lucijan Marija Škerjanc in v kateri zasledimo prevode Alojza Gradnika, Nika Štritofa in Pavla Karlina. V kontekstu negovanja dediščine slovenskega samospeva velja izpostaviti obsežno posthumno izdajo zbirke 25 samospevov Lucijana Marije Škerjanca z naslovom *Samospevi na besedila tujih pesnikov* (Škerjanc 2011), ki vključuje prevode Josipa Vidmarja, Ferda Kozaka, Pavla Karlina, Antona Aškerca, Pavla Debevca in Otona Župančiča.

5 Prevodi za glasbeno gledališče v 20. in 21. stoletju

Prva desetletja 20. stoletja je slovensko glasbenogledališko prakso zaznamovala jezikovna podoba prevedenih libretov v avtorstvu Antona Funtka, Antona Štritofa, Mihaela Markiča, Frana Saleškega Finžgarja (1871–1962), Iva Šorlija (1877–1958), Otona Župančiča (1878–1949) in Cvetka Golarja (1879–1965), ki se je med drugim podpisal tudi pod prevode oper in operet, kot so *Onjegin* (1903), *Cigan baron* (1904), *Dijak prosjak* (1904), *Toska* (1906, zapisana s K) in *Don Cezar* (1906). Misija »izgradnje« nacionalnega opernega kánona, ki med drugim predpostavlja tudi izvajanje glasbenogledaliških del v nacionalnem (slovenskem) jeziku, je tako le obrodila sadove, kar se kaže tudi v splošnem porastu števila prevajalcev za glasbeno gledališče. Od zgodnjih tridesetih let 20. stoletja začneta vedno bolj izstopati Niko Štritof (1890–1944) in Smiljan Samec (1912–1995) kot avtorja z največ in najpogosteje izvedenimi prevedenimi libreti. Kot je zapisal Samec ob tridesetletnici Štritofove smrti, je Štritof v celoti prevedel 48 oper in 18 operet (Samec 1974, 84), pri tem pa izpostavi Štritofov prvi nadvse uspeli operni prevod, Prokofjevovo opero *Zaljubljen v tri oranže* iz leta 1927, s katerim je veliko pripomogel k izjemnemu uspehu te opere v Ljubljani še pred vojno (prav tam). Med Štritofovimi prevodi ne manjka mojstrskih del – od Bizetove *Carmen* (ki jo je prevedel skupaj z Otonom Župančičem), *Jevgenija Onjegina* in *Pikove dame* Čajkovskega, Donizettijeve opere *Don Pasquale*, Dvořákov *Rusalka*, Massenetevih *Manon* in *Wertherja* (libreto te opere je pred Štritofom prevedel Milan Pugelj ob koncu leta 1908), Janáčkovih oper

Katja Kabanova in *Jenufa*, *Kavalirja z rožo* Richarda Straussa, *Hoffmannovih pripovedk* Jacquesa Offenbacha, pa vse do »kultnega« Rossinijevega *Seviljskega brivca*, v katerem je parafraziral »koseščino« v novih besednih konstelacijah, Puccinijevih oper *Madama Butterfly*, *La bohème*, *Manon Lescaut* in *Sestra Angelika*, Smetanove *Prodane neveste* ter Verdijevih oper *La traviata* in *Moč usode*. Kot poudarja Samec, »[je] Štritofova prevajalska umetniška žilica vselej našla situaciji primerno, bogato, barvito in pevno slovensko besedo, ki je zlasti največkrat primanjkovala vsem prejšnjim prevodom. Podlaganje pravega besedišča pod note in sposobnost, da pri tem kot ostaneš zvest duhu originala, je vsekakor posebna umetniška in prevajalska zmožnost.« (prav tam)

Kljub očitnemu primatu Štritofovih prevodov pa velja osvetliti prispevke tudi drugih avtorjev (Štritofovih sodobnikov), med katerimi prvič zasledimo tudi prevajalko Ružo Lucijo Petelin (1906–1974), ki je za ljubljansko Opero v letih 1937 in 1938 pripravila slovenske prevode Gotovčeve komične opere *Ero z onega sveta*, Puccinijeve *Tosce* (libreto je že leta 1909 prevedel Cvetko Golar), Ponchiellijeve *Gioconde* in Donizettijeve opere *Ljubezenski napoj* (oziroma v avtoričinem prevodu *Kapljice za ljubezen*). V letu 1938 Smiljan Samec prevzame mesto dramaturga v ljubljanski Operi pod neformalnim mentorstvom Otona Župančiča, s tem pa tudi obveznosti prevajalca opernih libretov in občasno tudi ustvarjalca izvirnih besedilnih predlog. Med Samčevimi prvimi večjimi prevodi izstopajo libreti Cileeve opere *Adriana Lecouvreur* (1940), Beethovnovnega *Fidelia* (1940), Nicolaijeve *Vesele žene windsorske* (1940) – te je že leta 1920 prevedel Anton Funtek – po drugi svetovni vojni pa prevodi oper, kot so *Ivan Susanin* Mihaila Glinke (1947), Mozartove *Figarova svatba* (1947), *Don Juan* (1950) in *Così fan tutte* (1965), Puccinijeva *Tosca* (1948), operi *Soročinski sejem* (1948) in *Boris Godunov* Musorgskega (1948, libreto opere je prevedel Cvetko Golar leta 1921), Verdijeve opere *Trubadur* (1949, v soavtorstvu z Nikom Štritofofom), *Rigoletto* (1953), *Ples v maskah* (1954), *Otello* (1956), *Aida* (1958), *Nabucco* (1959) in *Don Carlos* (1962), *Faust* Charlesa Gounoda (1953), *Ariadna na Naksosu* Richarda Straussa (1957), Händlovi operi *Julij Cezar* (1966) in *Orlando* (1980) idr.

V drugi polovici 20. stoletja je opazen trend konsolidacije prevodne prakse, ki se kaže predvsem v kontinuirani cirkulaciji in »osvežitvah« oziroma posodabljanju že obstoječih prevodov v kontekstu prakse *regietheater* (režiserjevega gledališča). Kot avtor z največ novimi prevodi v povojnem obdobju izstopa Pavel Oblak (1922–2018), ki je med drugim prevedel Wagnerjevi operi *Večni mornar* (1958) in *Lohengrin* (1961), Puccinijevo *Turandot* (1967), Donizettijevi operi *Lucia Lammermoorska* (1954) in *Ljubezenski napoj* (1957) ter Verdijeve opere *Moč usode* (1965), *Dva Foscarija* (1973) in *Simon Boccanegra* (1975). Med prevajalci opernih libretov zasledimo tudi Mitjo Šarabona (1922–1987) s tremi prevedenimi libreti – Janáčkove opere *Iz mrtvega doma* (1959), opere *Zlati petelin* Rimskega Korsakova (1962) in Verdijeve opere *Macbeth* (1963).

Spodbude k razvoju glasbene in gledališke kulture se v povojnem času kažejo v več knjižnih izdajah prevedenih libretov, in sicer v zbirki *Operna besedila* (sprva v izdaji

Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani in Državne založbe Slovenije, nato pa Mladinske knjige v Ljubljani) in poznejši kompilaciji *Operni spevi* (Mladinska knjiga, 1977). Na tem mestu velja izpostaviti uvodni komentar, ki je zapisan na notranjem ovitku prve knjižne izdaje omenjene zbirke *Operna besedila* (*Prodana nevesta*, 1955): »V zbirki 'Operna besedila', ki jo na pobudo mnogih obiskovalcev gledališča uvajata kot izdajatelj Slovensko narodno gledališče in kot založnik Državna založba Slovenije, bodo postopoma in v skladu z repertoarjem Opere izšli najboljši prevodi opernih besedil, tako da si bodo operni ljubitelji počasi lahko ustvarili 'operno knjižnico'. S tem želita izdajatelj in založnik zamašiti vrzel, ki po svoječasnih poizkusih že iz samih začetkov slovenske Opere že dolgo zeva v naši prevodni gledališki literaturi.« (Sabina, 1955) Še posebej pomenljiv je naslednji odlomek, ki razkriva slovensko percepcijo in recepcijo izdanih opernih prevodov v relaciji do prevodne prakse v drugih republikah tedanje Jugoslavije in do tovrstne prakse v tujini: »Tiskanje opernih besedil pri nas je upravičeno tudi zato, ker so slovenski operni prevodi, zlasti po zaslugi Nika Štritofa, danes ne le na ravni najboljših evropskih opernih prevodov, temveč po svoji kvaliteti v mnogih primerih te celo prekašajo, vsekakor pa so daleč najboljši na vsem slovanskem jugu.« (prav tam)

Opazen zaton prevajanja opernih del se zgodi v poznih osemdesetih letih 20. stoletja, ko postane izvajanje v izvirnem jeziku del nove poustvarjalne paradigme, ki povečuje bodisi fetišistično dimenzijo, simbolni kapital oziroma avro izvirnika, medtem ko se s pojavom nadnapisov prvič leta 1982 v Kraljevi operni hiši v Londonu (Palmer 2020, 35) zgodi opazen premik v skoposu prevodne prakse, ki ni več primarno usmerjena v produkcijo pevskih prevodov – z izjemo prevajanja »lahkotnejših« zvrsti, denimo operet, kjer imajo besedne igre v jeziku ciljne kulture ključno vlogo pri ustvarjanju komičnega in avtentičnega gledališkega učinka nasploh, ter glasbenogledaliških del (muzikalov in pravljičnih oper), ki so namenjena najmlajšim generacijam – ampak v funkcionalističnem smislu zagotavljanja semantične opore v slovenščini in s tem lažjega razumevanje pétega besedila v tujem jeziku. Na tem mestu velja omeniti prevod pravljične opere *Obuti maček* Cesarja Kjuja v avtorstvu Benjamina Virca iz leta 2014 ter muzikala *Nesrečniki* (*Les Misérables*) v avtorstvu Milana Dekleve iz leta 2017.

Sodobna prevodna praksa v polju glasbenega gledališča je tako v funkcionalnem smislu razpeta med tri končne »tipe« besedil: a) jasno (dvovrstično) strukturiran in semantično strnjen prevod za nadnapise, b) leposlovni oziroma književni prevod libreta, ki je namenjen obeležitvi posebnih dogodkov, zlasti prvih (ali jubilejnih) uprizoritev tujih glasbenogledaliških del – v tem kontekstu je bil objavljen tudi prvi književni prevod Wagnerjevega *Renskega zlata* (Virč 2017), ter c) pevski prevod, ki predpostavlja karseda tesno ujemanje besedne in glasbene prozodije. Občasno se z namenom promoviranja in uprizarjanja slovenskih glasbenogledaliških del (zlasti novitet) v tujini pripravi prevod libreta v angleščino ali jezik ciljne kulture, kot denimo v primerih nemškega prevoda Kogojeve opere Črne maske v avtorstvu Klause Detlefa Olofa (2011) ter angleškega

prevoda sodobnega opernega spektakla *Tesla* Slavka Avsenika ml. in Nejca Gazvode v avtorstvu Andreja Čuka (2021), čeprav pri tem do sedaj ni bilo vidnejših uspehov, kar kaže na še vedno razmeroma počasno prodiranje slovenskega kulturnega kapitala v mednarodni prostor.

6 Prevajanje popevk

Z razmahom radia in televizije, ki sta močno vplivala na slogovno-žanrsko diferenciacijo popularne glasbe v obdobju med obema vojnama, še posebej pa po drugi svetovni vojni, se je kot nova glasbena zvrst uveljavila predvsem popevka (oziroma song kot njena najustrežnejša angleška sopomenka) z vsemi estetskimi lokalizmi kulturnega okolja, iz katerega izhaja. Kljub njeni globalni priljubljenosti, za katero naj bi bilo, kot navaja opredelitev v SSKJ, poleg vsečne melodije značilno tudi praviloma nezahtevno besedilo (povečini z ljubezensko ali bivanjsko tematiko), do tega trenutka na Slovenskem še vedno čakamo na obsežnejšo interdisciplinarno prevodoslovno in muzikološko raziskavo o pogostnosti in kvaliteti slovenskih prevodov v zvrsti popevke, kar je nekoliko paradokсно glede na njeno občo in dolgoživo prezenco v slovenski kulturni sferi in med drugim kaže na še vedno pretežno konservativno naravnost slovenske akademske (muzikološke) sfere do pertinentne analize popularnih glasbenih fenomenov.

Kot ugotavlja Vladimir Frantar, so besedila za slovenske popevke prispevali številni ugledni književniki in pesniki, kar je znatno prispevalo k dvigu umetniške kvalitete besedil, prav to dejstvo pa naj bi demantiralo slovsko definicijo popevke (Frantar 2013, 151). Podrobnejšo raziskavo popevke in prevodne prakse v kontekstu popularne glasbe na Slovenskem otežuje tudi pomanjkanje relevantne strokovne in znanstvene literature – redko izjemo predstavljata knjižna izdaja *Enkrat še zapoj...* Vladimira Frantarja (Frantar 2012) ob petdesetletnici Slovenske popevke in obsežna diskografska edicija *Popevke* Dušana Velkaverha, ki jo je leta 2012 izdala Založba kaset in plošč RTV Slovenija – kakor tudi pomanjkljivo in netransparentno evidentiranje prevajalcev omenjene glasbene zvrsti, kar nas je vodilo v ekstenzivno pregledovanje različnih spletnih (in potencialno tudi manj zanesljivih) virov. Med slovenskimi spletnimi platformami, ki vsebujejo bazo besedil popevk in drugih popularnih zvrsti, naj omenimo *Besedilo.si* – *Slovenska glasbena besedila* (Besedilo.si, b. d.) s trenutno 8821 besedili in *Lyric.si* – *Slovenska besedila pesmi* (Lyric.si, b. d.) z 2122 objavljenimi besedili.

Frantar in tudi drugi avtorji, kot denimo Matej Krajnc (Krajnc 2011), razlikujejo med t. i. zlatim obdobjem Slovenske popevke (med letoma 1962 in 1983) in njenim srebrnim obdobjem po letu 1998, ko se je po petnajstletni prekinitvi ponovno obudila tradicija omenjenega festivala, prav to dejstvo pa nas lahko napeljuje k nadaljnji zvrstno-semantični razmejitvi med popevko, ki jo lahko razumemo kot specifično slovenski glasbenozvrstni historizem, in sodobnim songom, s katerim lahko

navsezadnje označimo katerokoli glasbeno-besedilno manifestacijo v kontekstu post-moderne glasbene mašinerije.

Z namenom pridobitve karseda popolnega seznama slovenskih prevajalcev je bilo v okviru elektronske korespondence z Združenjem SAZAS v letu 2021 ugotovljeno, da združenje ne zbira oziroma ne hrani podatkov o prevajalcih besedil popevk. SAZAS sicer v okviru svojih spletnih storitev oziroma svoje podatkovne baze zagotavlja vpogled v podatke o avtorjih in delih, a le o prijavljenih stvaritvah slovenskih ustvarjalcev in imetnikov pravic Združenja SAZAS (SAZAS, b. d.).

Prav zaradi omenjenih metodoloških ovir naj zato pregled zgolj najvidnejših prevajalcev besedil popevk, med katerimi zasledimo imena, kot so Dušan Velkaverh (1943–2016) s pogosto uporabljenim psevdonimom Peter Arnold, Aleksander Mežek, Tomaž Domicelj idr., služi kot orientir nadaljnjih poglobljenih preučevanj, ki jih velja premisliti tudi v kontekstu individualnih trajektorij posameznih ustvarjalcev, njihovega delovanja v tujini (predvsem v anglofonem prostoru), morebitnega vključevanja različnih slogovnih in avtorskih vplivov, denimo poetike Boba Dylana, ameriškega countryja in skupine The Beatles, ter sinteze glasbe in pesništva v obliki kantavtorstva. Med številnimi »odzveni« globalnega fenomena britanske skupine The Beatles velja prišteti tudi slovensko različico popevke *Michelle* v izvedbi Alenke Pinterič (YouTube 2016), ki je leta 1966 izšla na samostojni vinilni plošči (EP 50269, Produkcija gramofonskih ploč, Radio televizija Beograd, Jugoslavija 1966), kar kaže na dinamično fluktuacijo tujih (predvsem angleških) besedil v tedaj širše jugoslovansko kulturno okolje.

Med najbolj znanimi prepesnitvami besedil velja omeniti popevke, kot sta *Danes mi je šestnajst let* v izvedbi Lidije Kodrič (izvirno gre za popevko *Happy Birthday, Sweet Sixteen* v izvedbi Neila Sedake) in *Med iskrenimi ljudmi*, ki jo je Velkaverh za Roberta Younga prevedel v angleščino kot *My Love For You* (YouTube 2019). Velkaverh naj bi skupno ustvaril okrog 600 besedil, od tega 350 izvirnih besedil, v ostalih primerih pa gre za prevode oziroma priredbe bodisi lastnih ali drugih (slovenskih in tujih) piscev (Steržaj 2011).

Ustvarjalna pot Aleksandra Mežka, ki je bila že od samega začetka razpeta med Slovenijo in Veliko Britanijo, tudi v avtorjevih prevodih reflektira načelo kulturne transpozicije in semantične rekaliibracije glede na predvidena pričakovanja ciljnega občinstva. Med njegove najbolj znane prevode gotovo sodi *Siva pot* (*Take Me Home, Country Roads* v avtorstvu in izvedbi Johna Denverja), ki je na Slovenskem dobila že status ponarodele pesmi. Obsežnejši seznam Mežkovih prepesnitev izvirnih angleških besedil je dostopen na ustvarjalčevi spletni strani (Mežek, b. d.).

Tudi formacija Domiceljevega prevajalskega habitusa je, podobno kot pri Mežku, posledica tesnih stikov in pogostih potovanj v Veliko Britanijo, v veliki meri pa tudi lastnih lingvističnih prizadevanj, ki se nenazadnje kažejo tudi v študiju angleškega in slovenskega jezika. Domiceljevi prevodi nekaterih songov Boba Dylana, kot denimo

Forever Young (*Za vedno mlad*) in *A Hard Rain's Gonna Fall* (*Težek dež*), ali *Little Old Wine Drinker Me* (*Stari pijanček*) Deana Martina kažejo na suvereno obvladovanje skopičnih mehanizmov, ki neposredno nagovarjajo slovensko poslušalstvo. Tudi song *Sweet Home Alabama* skupine Lynyrd Skynyrd iz leta 1974 je tako dobil svojo kulturno ustreznico v naslovu *Moj dom je Ljubljana*.

Prevodna praksa v zvrsti popevke (in drugih popularnih zvrsteh) je zaradi svojega imanentnega performativnega potenciala tesno povezana z glasbeno reinvincijo oziroma reinterpretacijo v obliki t. i. *cover songs* – popevk v novi izvedbi in praviloma tudi v novi besedilni »preobleki« – ki jih lahko v okviru efemernih trendov odkrivanja nove glasbeno-jezikovne zvočnosti (pogosto v parodirani obliki) zasledujemo v različnih geografskih jezikovnih zvrsteh slovenščine, denimo tudi v prekmurskem narečju, ki ga popularizirajo Nika Zorjan, skupina D' Kwaschen Retashy in Vlado Kreslin, ter v drugih narečjih, socialnih zvrsteh (slengu) in neformalnih govoricah. Kot eksemplaričen primer »dialektičnega prevoda« velja omeniti besedilno predelavo izvirne skladbe *Despacito* portoriškega pevcu Luisa Fonsija iz leta 2017, ki jo je Nika Zorjan še isto leto prenesla v prekmurščino in jo nasloвила kot *Fejst pomale*. (YouTube 2017), zanimiv in vsekakor posrečen primer sukcesivnega »interdialektičnega prevoda« pa lahko zasledimo v Kreslinovi skladbi *Samo tij* (*Ti, sam' ti*), v kateri Kreslin soizvajalcu Jonasu Žnidaršiču v svojem narečju razloži pomen besede »zacumprala« (YouTube 2009). Med najbolj nedavnimi pojavi aktualizacije različnih neformalnih govoric, kot denimo slenga, velja izpostaviti ustvarjalne prispevke glasbenika, imitatorja, satirika in televizijskega voditelja Tilna Artača v televizijski oddaji *Kaj dogaja?*, zlasti njegove preubeseditve in glasbene reinterpretacije znanih pesmi in napevov, ki reflektirajo aktualno družbeno-politično dogajanje in avtorjevo kritiško držo.

7 Prevodoslovne obravnave prevajanja libretov glasbenogledaliških del, samospevov in popevk

Preučevanje prevajanja besedil, ki so namenjena petju, je v sodobnem času deležno vse večje pozornosti mednarodne prevodoslovne skupnosti. Kljub temu da se je kritiški diskurz o refleksiji in recepciji prevodov opernih libretov razvijal sočasno z delovanjem Dramatičnega društva v Ljubljani, kot dokazujejo številni prispevki različnih avtorjev (praviloma profiliranih literatov, kritikov in prevajalcev) v reviji *Ljubljanski zvon* ter v časopisju na prehodu iz 19. v 20. stoletje, jih z današnje prevodoslovne perspektive lahko pogojno štejemo kot prototeoretične zapise o prevodni praksi. Med razloge za večdesetletno zapostavljenost teoretske obravnave prevajanja za glasbeno gledališče (in prevoda v polju glasbene umetnosti nasploh) velja prišteti tudi simptomatično odklonilen odnos muzikologije do »literarnega v glasbi«, na kar je opozoril že Everett Helm leta 1967 (Helm 1967, 105).

Kljub temu pa vprašanje »veščine« ali »umetnosti« prevajanja v povojnem času ni ostalo neopaženo, kar je razvidno iz eseja *O prevodih opernih tekstov* (Rus 1957) Marjana Rusa – opernega basista, pedagoga, filozofa ter prevajalca Wagnerjevega *Parsifala* (1933), Rossinijevega *Viljema Tella* (1934) in Verdijevega *Rigoletta* (1941). Rusov esej predstavlja svojevrstno prelomnico tedanjega diskurza o prevodni praksi tako glede prezentacije nekaterih predpisno-normativnih elementov, povezanih s prevodnimi strategijami arij in recitativov ter z doseganjem specifičnih estetskih učinkov, kakor tudi v oziru podane prve kontrastivne analize lastnega in Štritofovega prevoda odlomka iz Donizettijeve opere *Don Pasquale*. Rus tako denimo predpostavlja aktivnejšo (»produktivno reproduktivno«) vlogo prevajalca, ki si naj ne bi prizadeval zgolj za jasno formulacijo misli, s čimer lahko sicer pripomore k ohranjanju poslušalčeve pozornosti, ampak tudi za »zakritje slabosti« izvirnega besedila starejšega nastanka, ki pred sodobnim občinstvom ne more več računati na enak učinek oziroma estetsko recepcijo, čeprav istočasno priznava, da ostaja lepota glasbe (kar naj bi še posebej veljalo za klasične opere) zanesljiva zmagovalka v boju s slabotnim in ponesrečenim tekstom (prav tam, str. 826).

Nova dognanja v prevodoslovju v devetdesetih letih 20. stoletja, ki so relevantna za poetsko in estetsko součinkovanje jezikovno-glasbenega performativa, so spodbudila zbliževanja različnih interdisciplinarnih pristopov, ki izhajajo iz poststrukturalizma, medtem ko se je slovensko prevodoslovje začelo tej problematiki posvečati s skoraj tridesetletnim časovnim zamikom. V kontekstu najnovejših raziskav tako izstopajo prispevki Andreja Stoparja (Stopar 2016), Tomaža Oniča (Onič 2016) in Benjamin Virca (Virc 2021). Raziskovalni fokusi omenjenih avtorjev se opirajo predvsem na postulate skopične teorije, ki pa jih vpenjajo v različne kontekste: Stopar se denimo ukvarja z vprašanjem prevajalskih strategij z namenom doseganja (s)pevnosti prevedenih songov (popevk) iz muzikala *Mamma Mia!* (v prevodu Tomaža Domicelja), pri čemer analitično preizkuša pentatlonski princip Petra Lowa, medtem ko se Onič osredotoča predvsem na kontrastivno (slogovno) analizo treh različnih pevskih prevodov Donizettijeve opere *Don Pasquale* in vzpostavi primerjavo med njihovimi končnimi realizacijami na odru. Zbliževanje muzikoloških in prevodoslovnih metod se kaže v raziskovalnem delu Benjamin Virca, zlasti v uporabi schenkerjanske analize pevske linije, ki sočasno preučuje avratično kvaliteto samoglasniške verige posamezne pevske fraze in identificira elemente t. i. vokalnega nastavka, ter v vključevanju multimodalne diskurzivne analize v proces prevajanja, ki stremi h karseda harmoničnemu sobivanju obeh semiotičnih sistemov (besedila in glasbe) in emfatičnemu oplajanju pomena in neposrednega estetskega učinka pétega besedila.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Oton Župančič / Josip Vidmar / Prevajanje in literarne revije v drugi polovici devetnajstega stoletja: primer *Zvona* in *Ljubljanskega zvona*

Bibliografija

- Barbo, Matjaž. 2006. »Korenine slovenskega samospeva.« *Muzikološki zbornik* 42, št. 2: 15–24. Besedilo.si, b. d. »Slovenska glasbena besedila.« Dostop 27. 5. 2022. <https://www.besedilo.si>.
- Cigoj Krstulović, Nataša. 2016. »Odkritje Linhartovega prevoda italijanskega opernega besedila *La frascata* (1782).« *Slavistična revija* 64, št. 4: 475–488.
- Dović, Marijan. 2020. »Kranjskih modric prebujenje: začetki slovenske posvetne poezije.« *Jezik in slovstvo* 65, št. 3–4: 85–114.
- Frantar, Vladimir. 2012. »Enkrat še zapoj ...«: Zlata in srebrna leta Slovenske popevke. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.
- Frantar, Vladimir. 2013. »Popevka in Bojan Adamič.« V *Bojan Adamič (1912–1995). Tematska publikacija Glasbeno-pedagoškega zbornika Akademije za glasbo v Ljubljani*, letnik 9, št. 18, uredila Darja Koter, 151–168. Ljubljana: Akademija za glasbo Univerze v Ljubljani.
- Grdina, Igor. 1991. »Funtkov libreto Teharski plemiči.« *Jezik in slovstvo* 36, št. 5–6: 148–157.
- Grdina, Igor. 1999. »Prevajanje libretov in njegovi začetki med Slovenci.« V *Prevod uglasbenih besedil. Prevod trubadurske lirike*, uredil Tone Smolej, 30–37. Ljubljana: Društvo slovenskih literarnih prevajalcev.
- Helm, Everett. 1967. »Libreto in kriza opere nekdanj in danes.« *Muzikološki zbornik* 3: 105–112.
- Ipavec, Josip. 1998. *Izbrani samospevi (Ausgewählte Lieder. Selected Songs)*, uredil Danilo Pokorn. Ljubljana: Edicije Društva slovenskih skladateljev (Ed. DSS 1460).
- Ipavec, Josip. 2010. *Izbrane pesmi (Selected Songs)*, uredil Tomaž Faganel. Ljubljana: Edicije Glasbene matice Ljubljana.
- Kidrič, France. 1929. *Zgodovina slovenskega slovstva: Od začetkov do marčne revolucije* (1. snopič). Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.
- Kotnik, Vlado. 2012. *Operno občinstvo v Ljubljani. Vzpon in padec neke urbane socializacije v letih 1660–2010*. Koper: Univerzitetna založba Annales.
- Krajnc, Matej. 2011. »Popevka ali pop pevka?« *SIGIC (Obzorja)*, 10. marec 2011. <https://www.sigic.si/popevka-ali-pop-pevka.html>.
- Krek, Gojmir. 1902. »Prošnja (Bitte).« V *Novi akordi* 1, št. 4, uredil Gojmir Krek, 60–61. Ljubljana: Založba Lavoslava Schwentnerja.
- Krek, Gojmir. 1913. »Ali veš? (Weisst du noch?)« V *Novi akordi* 12, št. 2, uredil Gojmir Krek, 14–16. Ljubljana: Založba Lavoslava Schwentnerja.
- Krek, Gojmir. 1944. *Skladbe* (1. zvezek: *Samospevi*), uredil Lucijan Marija Škerjanc. Ljubljana: Glasbena matica v Ljubljani.
- Lajovic, Anton. 1904. *Šest pesmi za glas s spremljevanjem klavirja* (op. 5), prevedla Oton Župančič in Cvetko Golar. Ljubljana: Glasbena matica v Ljubljani.
- Lajovic, Anton. 1905. *Tri pesmi za en glas s spremljevanjem klavirja* (op. 7, zvez. 1), prevedla Oton Župančič in Cvetko Golar. Ljubljana: Založba Lavoslava Schwentnerja.

- Lajovic, Anton. 1942. *Žalostna deklica (glas in klavir)*, prevedel Ivo Šorli. Ljubljana: Glasbena matica v Ljubljani.
- Lyric.si, b. d. »Slovenska besedila pesmi.« Dostop 27. 5. 2022. <https://lyric.si/>.
- Mežek, Aleksander, b. d. »Besedila.« Dostop 27. 5. 2022. <http://www.aleksandermezek.com/index.php?PID=20>.
- Nagode, Aleš. 2018. »Samospevi Benjamina Ipavca na nemška besedila: Slovenski narodnjak nemški muzi.« *Muzikološki zbornik* 54, št. 1: 23–30.
- Onič, Tomaž. 2016. »Comprate il mio specifico, per poco ve lo dò: A Stylistic Analysis of Dulcama's Rhetorical Skills in the Original Italian and in English and Slovene Translations of Donizetti's Opera L'elisir d'amore.« *V Symphony and Song: The Intersection of Words and Music*, uredila Victor Kennedy in Michelle Gadpaille, 95–117. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishings.
- Palmer, Judi. 2020. »Surtitles and the multi-semiotic balance.« *V Opera in Translation: Unity and Diversity*, uredili Adriana Șerban in Kelly Kar Yue Chan, 35–51. Amsterdam: John Benjamins.
- Premrl, Stanko. 1933. *Bolhač, samospev za bariton s spremljevanjem klavirja*, prevedel Anton Funtek. Ljubljana: Glasbena matica v Ljubljani.
- Rus, Marjan. 1957. »O prevodih opernih tekstov.« *V Naša sodobnost* 5, št. 8–9, uredil Drago Šega, 826–832. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Sabina, Karel. 1955. *Prodana nevesta, komična opera v treh dejanjih*, prevedel Niko Štritof, uredil Smiljan Samec. Ljubljana: Slovensko narodno gledališče v Ljubljani, Državna založba Slovenije.
- Samec, Smiljan. 1974. »In memoriam: Niko Štritof (Ob obletnici njegove smrti).« *V Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja* 10, št. 23–24: 77–91, Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- SAZAS, b. d. »Baza avtorjev in del.« Dostop 27. 5. 2022. <https://www.szas.org/Glasba/Baza-avtorjev-in-del>.
- Stopar, Andrej. 2016. »Mamma Mia, A Singable Translation.« *ELOPE: Words and Music* 13 št. 1: 141–159.
- Škerjanc, Lucijan Marija. 2011. *Samospevi na besedila tujih pesnikov*. Ljubljana: Fundacija Lucijana Marije Škerjanca.
- Špendal, Manica. 1981. *Razvoj in značilnosti slovenskega romantičnega samospeva*. Maribor: Obzorja.
- Steržaj, Alen. 2011. »Dušan Velkaverh: Prazimo krompir, pijemo cviček in se imamo lepo.« *Delo*, 10. junij 2011. <https://old.delo.si/kultura/glasba/dusan-velkaverh-prazimo-krompir-pijemo-cvick-in-se-imamo-lepo.html>.
- Vidmar, Luka. 2020. »Od prevajanja Molièra in Metastasia do uprizarjanja Micke in Matička: dolgo porajanje slovenske posvetne dramatike in gledališča.« *Jezik in slovstvo* 65, št. 3–4: 183–200.

- Virč, Benjamin, ur. 2017. *Richard Wagner: Rensko zlato (Das Rheingold)*. Gledališki list št. 4. Maribor: Opera Slovenskega narodnega gledališča Maribor.
- Virč, Benjamin. 2021. »V iskanju inovativnih pristopov pri interdisciplinarnem raziskovanju libretov glasbenogledaliških del.« *De musica disserenda* 17, št. 2: 7–28.
- Virč, Benjamin. 2021. »Intersemioza libreta in glasbe: očrt analize multimodalnih mehanizmov v glasbenogledaliških delih.« *Muzikološki zbornik* 62, št. 1: 85–108.
- YouTube. 2009. »Samo tij, Jonas in Vlado Kreslin.« Dostop 27. 7. 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=0oSFJsQ6nwc>.
- YouTube. 2016. »Alenka Pinterič – Michelle.« Dostop 27. 5. 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=pZ-vFeXzF0E>.
- YouTube. 2017. »Fejst pomale – Nika Zorjan (Despacito cover in exotic dialect).« Dostop 27. 5. 2022. https://www.youtube.com/watch?v=I4atf_xpR_o.
- YouTube. 2019. »Robert Young – My Love For You (Med iskrenimi ljudmi).« Dostop 27. 5. 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=YTQk64dDbSU>.

POVZETEK

Poglavje osvetljuje doslej še vedno slabo raziskano, a zato nič manj razvejano in pomembno slovensko prevodno prakso v trku z glasbeno umetnostjo. Izhajajoč iz kronologije nastanka prevodov kakor tudi njihove zvrstne reprezentacije, poglavje uvodoma obravnava začetke prevajanja opernih libretov ter besedil priljubljenih arij in kancon v 18. stoletju, nato pa se osredotoči na predstavitev najvidnejših prevajalcev opernih libretov v 19. stoletju pod okriljem Dramatičnega društva v Ljubljani (A. Funtek, M. Markič, A. Štritof idr.). Z razmahom salonske kulture v drugi polovici 19. stoletja pa vse do začetnih desetletjih 20. stoletja doživi razcvet tudi prevajanje uglasbene poezije v zvrsti samospeva. Kulturna politika uprizarjanj glasbenogledaliških del v slovenskem jeziku se nadaljuje še globoko v 20. stoletje, v katerem tako po številčnosti kakor tudi kvaliteti izstopajo prevodi N. Štritofa, S. Samca in P. Oblaka. Živahen prevajalski utrip je moč začutiti tudi v popularnejših zvrsteh v času po drugi svetovni vojni, predvsem v zvrsti popevke pod vplivom britanske skupine The Beatles in ameriškega rock'n'rolla. Bogato tradicijo prevedenih besedil D. Velkaverha, A. Mežka, T. Domicelja idr. v različnih jezikovnih zvrsteh ter z različno poetično kvaliteto nadaljuje tudi najmlajša generacija prevajalcev besedil in glasbenih poustvarjalcev. Zaključni del poglavja je namenjen prevodoslovnim obravnavam prevodne prakse v širšem interdisciplinarnem kontekstu glasbe in literature ter poleg prevodnih strategij starejših avtorjev (M. Rus) izpostavlja nekatere nove uvide sodobnih raziskovalcev.

ABSTRACT

The chapter sheds light on a hitherto little researched, but no less important and diverse Slovene translation practice, which is interwoven with the art of music. Starting with the chronology of translations as well as their respective genres, the chapter first discusses the beginnings of the translation of opera libretti and texts of popular arias and canzonas in the 18th century, and then introduces the most prominent translators of opera libretti in the 19th century under the auspices of the Ljubljana Dramatic Society (A. Funtek, M. Markič, A. Štritof, and others). Moreover, the spread of salon culture in the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century led to a new era of translating poetry set to music in the genre of art song. The cultural policy of staging musical theatre works in Slovene continued well into the 20th century, with the translations of N. Štritof, S. Samec and P. Oblak standing out in both number and quality. The lively pulse of the translation of lyrics continued after the Second World War, especially in the popular song genre influenced by The Beatles and American rock'n'roll. The rich legacy of song translation established by D. Velkaverh, A. Mežek, T. Domicelj and others is continued by the youngest generation of song lyrics translators and music performers, although it differs both in poetic quality and in the choice of language genres. The final part of the chapter draws attention to translation studies on translation practice in the broader interdisciplinary context of music and literature, highlighting some new findings by contemporary researchers in addition to the translation strategies advocated by older authors.

ZGODOVINA PREVAJANJA PRAVLJIC V SLOVENŠČINO

Milena M. Blažič in Kasilda Bedenk

1 Definicija žanra

Literarni zgodovinar Matjaž Kmecl je pravljico definiral kot krajšo prozno pripoved o čudežnih ali fantastičnih dogodkih, predmetih in zmožnostih, brez časovne ali krajevne opredelitve, z dogajanjem, ki ni v skladu z izkustvenim svetom in znanjem o naravnih zakonitostih, vendar z logičnim in koherentnim pripovednim lokom lastnega pravljичnega sveta. Njena etična osnova je nasprotje med dobrim in zlim, pri čemer je dobro večinoma nagrajeno, zlo pa kaznovano (Kmecl 1976, 185).

Pravljice v ožjem pomenu so čudežne ali čarobne pravljice, v širšem pomenu pa tudi legendarne pravljice, pravljичne novele ali novelistične pravljice, živalske pravljice in basni, šaljive zgodbe ali smešnice, pravljичne formule in verige ter legende ali krščanske povedke (Kropej 2021, 38–39). Pogosto je težko ločevati med pravljicami in povedkami (te opisujejo zgodovinske ali resnične dogodke, četudi so predstavljeni kot nenavadni ali nenaravni, a je zgodba podkrepljena z imeni ljudi in omembo določenih krajev, časa in zgodovinskih okoliščin) (Kropej 2021, 42–43).

Pravljice so prehajale iz ustnega izročila v literaturo in nasprotno. Upoštevali smo tako literarne kot ljudske pravljice v ožjem in širšem pomenu ter povedke. Danes so najpomembnejši del kanona mladinske in otroške literature, veliko jih je izšlo v obliki priredb in slikanic.

V slovenščino smo prevajali pravljice predvsem iz nemščine (prve na pobudo Antona Martina Slomška: najprej poučne, moralno-vzgojne zgodbe Christopha von Schmida (1768–1854) in danes redko branega bavarskega patra Aegidiusa Jaisa (1750–1822), nato Grimmove in Hauffove pravljice. Tudi mnoge druge tujejezične pravljice so bile prevedene prek nemščine, med njimi Andersenove pravljice.

2 Razvoj pravljic in prehajanje motivov

Pravljica je ena najstarejših književnih vrst v ljudskem slovstvu, čeprav je nemogoče določiti točen čas in kraj zgodovinskega izvora pravljic. Pravljice so izrazito globalne in zelo pogosto so isti motivi in tipi znani po vsem svetu. Zakoreninjene so v ustnem izročilu in so se razvile iz različnih drobcev čudežnih pravljic. Posamezne motive najdemo tudi v slovenskem pripovednem izročilu. Zato moramo prav tako upoštevati te drobce, ko govorimo o prenašanju motivov ali vplivu na evropsko in slovensko pripovedno kulturo ter prevajanju.

Primerjavo in določanje pravljicnih motivov omogoča mednarodna klasifikacija pravljic, t. i. tipni indeks pravljic, ki ga je prvi naredil finski folklorist Antti Aarne (1910), nadgradila in dopolnila pa ameriški folklorist Stith Thompson (1997) in nemški literarni zgodovinar Hans-Jörg Uther leta 2004 (Uther 2004). Pravljicne motive označujemo s kratico ATU in določeno številko (Kropej 2021, 59–60).

Prve knjige, ki so vplivale na evropsko pripovedno kulturo, so nastajale v Indiji, na Bližnjem vzhodu in v antičnem svetu. Motivno je močno vplivala indijska zbirka *Pančatantra*, med drugim tudi na zbirko arabskih pravljic, povedk, anekdot in šaljivih zgodb *Tisoč in ena noč* (Kropej 2021, 83; gl. tudi poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z arabsčino in perzijsčino*). Niti eno delo orientalske književnosti ni imelo takšnega vpliva na Evropo kot zbirka *Tisoč in ena noč*. Prvi popolni slovenski prevod vseh zgodb je začel izhajati v Novem mestu pri tiskarju in založniku Janezu Krajcu leta 1880, prevajalec je bil Filip Lipe Haderlap, naslov pa *Tisoč in ena noč: pravljice iz jutrovih dežel*. Do leta 1891 je izšlo enajst zvezkov s 1001 pravljico istega prevajalca. Gre za kristijaniziran in prirejen prevod iz nemščine po dunajski izdaji Maxa Habichta, Friedricha Heinricha von der Hagna in Carla Schalla *Die Erzählungen der 1001 Nacht aus Tunesien, Arabische Erzählungen* [Pripovedi tisoč in ene noči iz Tunizije, Arabske pripovedi] (1825). Tudi pravljica *Makalonca* (1944) Frana S. Finžgarja je nastala pod vplivom zgodbe iz te arabske zbirke (*Zgodba o Kamar-al-Zamanu in kitajski princesi Badur*); v Haderlapovem prevodu ima naslov *Historija od princa Krasnobora in od Kitajske princezinje Milene* (2. zvezek). Leta 1902 je ljubljanski tiskar in založnik Lavoslav Schwentner izdal izbor pravljic pod naslovom *Tisoč in ena noč. Pravljice za mladino s podobami v barvotisku* – a brez navedbe prevajalca. Slovenskim bralcem so najbolj znane posamezne pravljice (*Aladin in čarobna svetilka, Ali Baba in štirideset razbojnikov, Bagdadski tatič, Čarobni konj, Harun al-Rašid, Ribič in duh, Sezam, odpri se, Sinbad pomorščak, Tri jabolka* ipd.) (Blažič 2016). Nov prevod izbranih pravljic je pripravil Andrej Rape, izšel pa je pri Učiteljski tiskarni v Ljubljani leta 1924 pod naslovom *Tisoč in ena noč: zbirka pravljic z jutrovega z ilustracijami Iva Erbežnika*. Popoln prevod vseh pravljic istega prevajalca je nato izšel pri isti založbi v treh zvezkih v letih 1924–1929. Po podatkih iz COBISS-a so bile pravljice *Tisoč in ene noči* doslej v slovenščino prevedene petkrat, nadaljnji prevajalci pa

so bili: Djurdja Flere (1946), Vladimir Kralj (1953) in Tomo Virk (izbor, 1994) (gl. tudi poglavje *Literarnoprevodne izmenjave z arabščino in perzijsčino*).

V Evropi so začele nastajati zbirke pravljic, anekdot in novel v renesansi. Med znanimi avtorji naj omenimo Geoffreya Chaucerja (1343–1400) in njegove *Canterburyjske povesti*, ki so nastale okoli leta 1387, v slovenščini pa smo jih dobili v celoti šele leta 2012 v odličnem prevodu Marjana Strojana, ki je zanj dobil nagrado Prešernovega sklada (Kropej 2021, 89).

Jurij Dalmatin je leta 1580 objavil prevod *Salomonovih pripovedi*, apokrifnih pripovedi o judovskem kralju Salomonu, in tako prispeval k razširitvi izročil o kralju Salomonu v slovenskem prostoru. V slovenskem ljudskem pripovedništvu ga je zamenjal kralj Matjaž, v katerem so združeni številni motivi – stari orientalski in srednjeveški evropski, pa tudi zgodbe o Aleksandru Makedonskem (Kropej 2021, 90–91).

V 18. stoletju so v Angliji nastale šaljive zgodbe o baronu Münchhausnu avtorja Rudolfa Ericha Rasperja, ki jih je Gottfried August Bürger prevedel v nemščino in dopolnil ter izdal leta 1787. Prvi prevod v slovenščino je leta 1856 objavil prevajalec, pesnik, pisatelj in kritik Franc Malavašič (1818–1863) pod naslovom *Lažnivi Kljukec, kako se mu je na morju, na suhim in v vojski godilo*. Ta prevod je doživel več ponatisov, ime Lažnivi kljukec ali samo Kljukec pa so obdržali tudi poznejši prevajalci. Isti prevajalec je s Pavliho poimenoval tudi Tilla Eulenspiegla, literarnega lika iz nizkonemškega ljudskega izročila in zbirke šaljivih zgodb iz 14. stoletja, katerih prevod smo dobili v slovenščini leta 1849 z naslovom *Nemški Pavliha v slovenski obleki: bukve, polne smesnih povest sa kratek zhas* (izšel pri Janezu Giontiniju v Ljubljani). Glumaške bukvice z ljudskimi povedkami o Pavlihi so bile na Slovenskem razširjene že v 16. in 17. stoletju (Kropej 2021, 88–89).

3 Pravljичne zbirke po 16. stoletju in njihovi prevodi v slovenščino

V 16. in 17. stoletju je postalo pripovedovanje pravljic, ki je bilo predvsem v domeni žensk, v Evropi vse bolj priljubljeno in nastale so številne zbirke pravljic, novel in basni, sprva namenjene odraslim:

- prva evropska zbirka pravljic *Le piacevoli notti* [Prijetne noči] (1551–1553) italijanskega pisatelja in pesnika Giovannija Francesca Straparole, ki je še nimamo v slovenskem prevodu;
- zbirka pravljic *Lo cunto de li cunti* [Pravljica vseh pravljic], objavljena posthumno v letih 1634–1636, v 4. izdaji preimenovana v *Il pentamerone* [Pentameron] (1674) Giambattista Basileja (1566–1632), ki smo jo v slovenskem prevodu Ane Duša in

Irene Duša Draž dobili leta 2022 (*Zgodba zgodb ali Zabava za najmlajše*, založba Goga, Novo mesto);

- prva zbirka pravljic, namenjena otrokom *Les Contes de ma mère l'oie* [Pravljice mame gosi] (1697) Francoza Charlesa Perraulta (1628–1703), ki vsebuje tudi znano pravljico *Obuti maček*, prvič prevedeno v slovenščino leta 1927 (izšla pri Novi založbi v Ljubljani, prevajalec ni znan), zatem pa leta 1955 (v prevodu Sande Sivec) in *Trnuljčico* (prvi prevod Janeza Menarta je izšel leta 1954) ter *Rdečo kapico* (prvi prevod Vlada Rapeta je izšel leta 1955). Šele leta 2010 izide prva zbirka šestih Perraultovih pravljic v slovenščini v prevodu Mateje Ozimek, leta 2017 pa 11 pravljic v zbirki *Najlepše Perraultove pravljice* v prevodu Eve Žerjav (Kropej 2021, 94–95).

Zbirko nemških pravljic v petih zvezkih *Volksmärchen der Deutschen* [Ljudske pravljice Nemcev] je pred bratoma Grimm izdal pisatelj Johann Karl August Musäus (1782–1787), a od vseh je bila v slovenščino prevedena le ena – pravljica o Repoštevju (nem. Rübezahl) z različnimi naslovi: *Reposhtev, duh v Kerkonoshkih gorah* (1857, prevedla Rozalija Eger), *Pravljice o Repoštevju* (1954, prevedel Rudolf Kresal), *Repoštev, gospodar Krkonošev* (1957, prevedel Fran Bradač).

V romantiki se je po vsej Evropi zvečalo zanimanje za ljudsko izročilo. V Nemčiji sta brata Wilhelm in Jacob Grimm začela zbirati pravljice, sprva za zbirko ljudskih pesmi *Des Knaben Wunderhorn* [Dečkov čudežni rog] izdajateljjev Clemensa Brentana in Achima von Arnima, a sta se zaradi upada zanimanja odločila, da jih sama izdada. *Otroške in hišne pravljice* bratov Grimm so zagledale luč sveta 20. decembra 1812 v Berlinu, ko je izšlo prvih nekaj izvodov prvega dela (večji del pa šele marca 1813). Skupaj z drugim delom, ki je izšel konec leta 1814 (z letnico 1815), je prva izdaja obsegala 156 besedil. V času življenja sta jih skupaj izdala sedemkrat v veliki izdaji (vsakokrat predelani in dopolnjeni), ki je do 1857 narasla na 211 besedil, in desetkrat v manjši izdaji (zadnja leta 1858) s po 50 besedili (Bedenk in Blažič 2018, 175).

Grimmove pravljice so bile doslej prevedene v več kot 160 jezikov, tudi v slovenščino. Prvi znani prevod je objava legende *Ubogi in bogatinc* v časniku *Pravi Slovenec* leta 1849 (Bešter 2013, 25). V knjižni obliki smo Slovenci najprej spoznali pravljice *Rdeča kapica*, *Sneguljčica*, *Pepelka*, *Obuti maček* in *Trnuljčica* (Trnjeva rožica), ki naj bi kot posamezne knjižice izšle leta 1879 pri založbi Kleinmeyer & Bamberg v Ljubljani (žal je ohranjena samo Rdeča kapica). Vse so imele pripis: »krasna pravljica v zabavo in pouk ljubej mladini«. Prva zbirka 11 pravljic je izšla 1887 pod naslovom *Pripovedke za mladino*, v prevodu Janeza Markiča. *Rdečo kapico* je prva v slovenščino prevedla Luiza Pesjakova za revijo *Vertec* leta 1875. Zanimivo je, da smo Slovenci prvi popolni prevod Grimmovih pravljic dobili šele po osamosvojitvi, leta 1993 v prevodu Polonce Kovač. Grimmove pravljice sodijo med prve prevode posvetnih književnih del v slovenščino za široko, srednje izobraženo bralstvo (Bedenk in Blažič 2018, 175).

Leta 2018 smo v slovenščini dobili tudi prevod prvotne rokopisne zbirke iz leta 1810, ki sta jo brata Grimm poslala Clemensu Brentanu in je bila najdena šele po prvi svetovni vojni v samostanu Ölenberg v Alzaciji, a je na prvo zgodovinsko-kritično izdajo Hansa Röllekeja morala počakati vse do leta 1975 (Bedenk in Blažič 2018, 13–15).

Obsežno in natančno bibliografijo prevodov pravljic bratov Grimm v slovenski jezik je pripravil in objavil Tomaž Bešter leta 2013 v reviji *Knjižnica* (Bešter 2013, 17–85), leta 2018 pa dopolnjeno do leta 2016 v knjigi *Pravljice bratov Grimm* avtoric Kasilde Bedenk in Milene Mileve Blažič (Bedenk in Blažič 2018, 268–342).

Zanimivo je, da smo po družbenopolitičnih spremembah na Slovenskem vselej dobili nove prevode in številnejše izdaje klasičnih nemških pravljic. Taki »prevajalski pljuski« so znani po revolucionarnem letu 1848, v drugi polovici 19. stoletja (tj. v času narodnega preporoda), v tridesetih letih 20. stoletja, med 2. svetovno vojno, v petdesetih letih 20. stoletja (pod vplivom gospodarske rasti in novega zagona), v sedemdesetih letih 20. stoletja (v času političnega liberalizma in slovenske »pomladi«) in v devetdesetih letih 20. stoletja (po osamosvojitvi). To kaže na vzporednice s prevajanjem Svetega pisma (Bedenk in Blažič 2018, 186).

Najpomembnejši prevajalci Grimmovih pravljic so bili Blaž Sušnik (1834–1899), ki je študiral bogoslužje, pisal pesmi in zbiral narodno blago, šolnik in mladinski pisatelj ter čebelar Julij Slapšak (1874–1951), pesnik, prevajalec, urednik in kulturni delavec Fran Albreht (1889–1963), prevajalec, kulturnik in časnikar Jože Zupančič (1894–1969), učitelj, zbiratelj narodnega blaga in prevajalec Alojzij Bolhar (1899–1984), učiteljica, mladinska pisateljica in prevajalka Polonca Kovač (1937) ter lektorica in prevajalka Kasilda Bedenk (1954), ki je s študenti prevedla Grimmove prvotne rokopise pravljic iz zbirke leta 1810.

Vsi prevajalci (zanimivo, da sta med njimi le dve prevajalki) so bili izobraženi, ukvarjali so se z jezikom (poleg prevajanja) kot novinarji, uredniki, učitelji ali avtorji; nekateri so tudi sami zbirali slovensko ljudsko slovstvo.

Tako na Slovenskem kot v Nemčiji so Grimmove pravljice sprva brali predvsem odrasli, zato so jih v začetnem obdobju objavljali v časopisih oz. revijah za odrasle. Šele pozneje se je v procesu literarne recepcije zamenjalo ciljno bralstvo ter so jih začeli brati mladina in otroci.

Tudi v prvi polovici 20. stoletja se je nadaljevalo izdajanje Grimmovih pravljic v revijalnem tisku, a so za prevode poleg najbolj priljubljenih izbirali tudi druge, manj znane pravljice iz zbirke, npr. *Kako je kmetič prekanil zlomka*, *Kraljiček in medved*, *Modri ljudje*, *Ukradena desetica*, *Velikan in krojaček*, *Kmetič v nebesih*, *Čudoviti godec*, *Modri pastirček*. Za drugo polovico 20. stoletja so značilne popularizacija in trivializacija Grimmovih pravljic ter njihova predelava za druge medije (avdio, video in multimedija). Po letu 1950 so postale priljubljene predvsem *Janko in Metka*, *Pepelka*, *Rdeča kapica*, *Sneguljica*, *Žabji kralj*, *Volk in sedem kozličkov* (tudi pod naslovom *Volk*

in sedem kozic). V zadnjih dveh desetletjih pa so slovenski bralci dobili tudi prevode tujih predelav.

Največkrat prevedena in izdana pravljica iz zbirke bratov Grimm je *Rdeča kapica*. Tomaž Bešter v uvodu k svoji bibliografiji navaja, da smo v povprečju vsake tri leta dobili dve novi izdaji. Tesno ji sledi *Sneguljčica*, nekoliko manj pa *Pepelka*, *Trnuljčica* ter *Janko in Metka* (število izdaj skupaj s ponatisi teh petih naslovov tvori tretjino vseh izdaj in ponatisov). Bibliografija vsebuje 1626 naslovov, vsaka pravljica ali legenda je bila v teh 163 letih povprečno izdana skoraj osemkrat, prav tako smo vsako leto prejeli okoli deset izdanih naslovov (novih izdaj ali ponatisov) (Bešter 2013, 20). K njihovi popularizaciji so pomagale tudi ekranizacije Walta Disneyja, slikaniške knjižne izdaje, razvoj ilustracij, trivializacije in pogošne izdaje v drugi polovici 20. stoletja.

Zgodnji prevodi pravljic so bili presenetljivo dobri, kajti prek njih je v slovenščino prišlo malo izposojenk oz. izposojenih frazemov. Prevajalci v slovenščino v 19. in 20. stoletju so namreč razvili visoko jezikovno zavest in so karseda preprečevali njihovo uporabo. Prva prevajalka celotne zbirke Grimmovih pravljic Polonca Kovač (prevod je izšel 1993) se je odločila za pretežno izhodiščno naravnan prevod (zvest izvirniku) (Bedenk in Blažič 2018, 185; Pokorn 2012a, 51–66; Zupančič 2007).

Poleg pravljic bratov Grimm so na Slovenskem izšle tudi številne zbirke ljudskih pravljic različnih narodov: afriške in kitajske narodne pripovedke (oboje v prevodu Frana Erjavca, prve 1924, druge 1923), ruske pravljice (*Prelepa Vasiljica in druge ruske pravljice*, prevedel Cvetko Golar, 1920; *Carjevič Ivan: ruske pravljice*, prevedel Cvetko Golar, 1922; *Ruske pravljice* A. N. Afanasjeva v prevodu Janka Orožna, 1930), češke narodne in literarne pravljice (*Jaromil*, prevedel Henrik Podkrajšek, 1886; *Pripovedka o vetru*, prevedel Henrik Podkrajšek, 1887; *Dedov srd* Eliške Krásnohorské, prevedel Simon Gregorčič ml., 1895; *Češke pravljice*, prevedel Ivan Lah, 1922, *Pravljice Jiříja Wolkerja* v prevodu Silve Trdine, 1931), bretonske (*Dolgouhi Jernejček*, priredil Pavel Karlin, 1929), furlanske (*Princesa v pomaranči in druge furlanske pripovedke*, prevedel in priredil Stanko Škerlj, 1929), japonske (*Čarobni studenec in druge japonske pripovedke*, prevedel Alojz Gradnik, 1930), bolgarske pravljice (*Pri ognjišču: zbirka bolgarskih narodnih pravljic in pripovedk*, prevedel Alojzij Bolhar, 1939) itd. Slovanske pravljice so izhajale tudi kot zbirke pravljic različnih slovanskih narodov (in različnih prevajalcev): *Venec slovanskih povestij: prevodi iz raznih slovanskih jezikov* (1898), *Venec slovenskih povestij* (1905 v dveh zvezkih).

Avtorske pravljice so pisali med drugimi Irec Oscar Wild, Avstrijka Hermynia Zur Mühlen (t. i. proletarske pravljice) in Čeh Jiří Wolker, najbolj pa so (pri nas) znane pravljice Danca Hansa Christiana Andersena (1805–1875). Andersen je v letih 1835–1852 izdal 156 pravljic, za katere je sicer našel motive v ljudskem slovstvu in mitologiji, ljudski veri in zgodovinskih dogodkih, a jih je tako predelal, da jih štejemo k avtorskim. Prvi prevod desetih Andersenovih pravljic (iz nemščine) smo dobili že leta 1863 v prevodu Frana Erjavca. Izšle so v Celovcu v zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov*

pod naslovom *Kitica Andersenovih pravljic*. Za Erjavcem so ga prevajali Luiza Pesjak (1873), Fran Nedeljko (1896), Ljudmila Prunk Utva (1923), Srečko Kosovel (1923), Mirko Košir (1940, z ilustracijami Hinka Smrekarja), Niko Kuret (1944), Rudolf Kresal (1950–1987), Gema Hafner (1956–1962), Jože Zupančič (1990) in Silvana Orel Kos (1998).

Luiza Pesjak (1828–1898) je objavljala avtorske priredbe ali avtorizirane variante ljudskih pravljic. Poznala je Grimmove pravljice in je po njih napisala pravljici *Gospa Pehta* (varianta pravljice *Frau Holle* [Gospa Holle]) in *Sirota* (varianta Grimmove pravljice *Die Sterntaler* [Zvezdni tolarji]). Najboljši so njeni zgodnji prevodi avtorskih pravljic Hansa Christiana Andersena *Slikanica brez slik*, ki so izšle najprej v nemščini z istoimenskim naslovom *Bilderbuch ohne Bilder* (aprila 1847 v Leipzigu), decembra 1847 pa še v danščini (*Billedbog uden Billeder*). Luiza Pesjak je prevedla pet od triintridesetih pravljic, ki jih pripoveduje luna (1873). Srečko Kosovel je prevedel dve, a je prevod ostal v rokopisu (Blažić 2018, 73–79; Blažić in Bedenk 2021). Našli so ju leta 1923 (Kosovel 2019). Šele leta 1998 je izšel prevod Andersenovih pravljic iz danščine, ki jih je prevedla Silvana Orel Kos in ilustrirala Marija Lucija Stupica. O prevajanju Andersenovih pravljic v slovenščino je več študij napisala prevajalka Silvana Orel Kos (2001a, 2001b, 2005 in 2007). Prevode *Male morske deklice* v slovenščino, hrvaščino in srbsčino pa je obravnavala Nike K. Pokorn (2012a, 67–73).

4 Založništvo in objavljanje pravljic

Sprva so prevodi (predvsem Grimmovih) pravljic izhajali predvsem v revijah *Vedež* (1848–1850), *Vertec* (1871–1945) in *Zvonček* (1900–1939). Poleg založbe Kleinmayer-Bamberg in pozneje založbe Schwentner, kjer je po letu 1900 izšlo precej slikanic ali pravljic s podobami (*Aladin*, *Pepelka*, *Rdeča kapica*, *Sneguljčica*, *Trnuljčica* idr.) ter petnajst »koloriranih« pravljic *Tisoč in ena noč* (*Ali Baba in 40 razbojnikov* idr.), so v prvi polovici 20. stoletja za izdajo pravljic skrbela predvsem (učiteljska) društva in tiskarne: Narodna šola, Zaveza slovenskih učiteljskih društev v Gorici, Učiteljska tiskarna, Tiskovna zadruga, Cirilova tiskarna v Mariboru in Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Od založb, ki so izdajale mladinsko in otroško literaturo, je treba omeniti še založbo Krajec v Novem mestu, Jugoslovansko knjigarno in Mohorjevo družbo v Celju.

Leta 1927 je bila ustanovljena Mladinska matica (kot odsek Udruženja jugoslovanskega učiteljstva), ki je izdajala revijo *Naš rod*, v kateri so bili objavljeni številni prevodi iz slovanskih in drugih jezikov, tudi Grimmove pravljice. Julija 1945 je bila ustanovljena založba Mladinska knjiga, ki je nadaljevala predvojno založniško dejavnost Mladinske matice ter se v svetu in doma uveljavila z izdajami otroške in mladinske literature. Knjižne zbirke, ki še vedno izhajajo (*Cicibanova*

knjižnica, Sinji galeb, Čebelica, Zlata ptica, Moja knjižnica, Velike slikanice itd.), so skoraj praviloma urejali ustvarjalci slovenske književnosti (Kristina Brenkova, Ivan Minatti, Ivan Potrč, Niko Grafenauer, Miha Mate idr.).

Prevajalci, prirejevalci in sorodni avtorji so pravlјice objavljali pod različnimi naslovi in ob tem pogosto niso navajali izvirnega naslova (npr. *Cvrzitreska*) ali vira izvirnega besedila. V izdajah iz 19. stoletja najdemo včasih le izraze »po nemškem«, »nemška pravlјica«, »poslovenil/a«, zaradi česar včasih ni mogoče točno določiti izvirnika.

5 Prevodi pravlјic v šolskih učnih načrtih

Osvetliti želimo tudi rabo prevodov v šolskih berilih za slovenske osnovne šole po letu 1848. V obdobju med letoma 1848 in 1918 je bil poudarek bolj na usvajanju branja, pisanja, slovnice, pravopisa in pisanju spisov. V obdobju od leta 1918 do leta 1941 pa so v učnih načrtih (naprej: UN) že navedena literarna dela za »lektiru«. Poudarek je bil na pustolovskih delih in književnosti za odrasle, ki je v procesu recepcije postala t. i. mladinsko branje (npr. Swiftov *Guliver*, Scottov *Ivanhoe*, Defoeov *Robinson Crusoe*), vendar se pogosto omenja tudi branje bajk in pravlјic (UN 1926). Po letu 1945 je književnost sestavni del učnih načrtov, na začetku šolanja se priporoča predvsem branje pravlјic in slikanic (UN 1946). Od leta 1953 do leta 1991 smo poznali sezname prevodne književnosti; največkrat priporočena mladinska avtorja sta bila Andersen in Grimm. Pojem pravlјica postane stalnica v učnih načrtih od leta 1954. Po letu 1991 se delež prevodne literature manjša, stalnica sta Grimm (1. triletnje) in Andersen (2. triletnje) (o prevodih v slovenskih osnovnošolskih učbenikih glej tudi Pokorn 2012a, 129–137; 2012b; 2018).

V aktualnem učnem načrtu iz leta 2018 (z začetkom veljavnosti leta 2019) je delež prevodne književnosti v devetletki izredno majhen, ker pa je Slovenija od leta 2004 članica EU, bi moralo biti v učnih načrtih bistveno več prevodnih del, da bi učenci prek njih spoznavali življenje in kulturo svoje širše družbene skupnosti, kar je nujno potrebno za medsebojno sodelovanje in razumevanje med različnimi evropskimi narodnimi kulturami. Med 67 deli oz. 52 avtorji je 90 % slovenskih del in le 10 % iz svetovne književnosti (pet tujih avtorjev, tj. Hans Christian Andersen, Rald Dahl, Homer, William Shakespeare in Lev Nikolajevič Tolstoj, in le ena avtorica – Astrid Lindgren). V UN iz leta 1933 je predlagano razmerje $\frac{3}{4}$ besedil iz slovenske in $\frac{1}{4}$ iz srbohrvaške književnosti (UN 1933, 5). V učnem načrtu iz leta 1959 pa je predlagano razmerje med izvirnimi slovenskimi deli in prevodi najboljših tujih mladinskih del 2 : 1 (UN 1959, 4; tudi UN 1962, 24).

Kvantitativna analiza učnih načrtov iz obdobja med letoma 1869 in 2020 ni vseobsežna, a dopušča sklepanje o prevodih mladinske literature v različnih družbenih sistemih na Slovenskem. V vseh učnih načrtih v tem obdobju je bilo predlaganih 706 avtorjev/del iz svetovne književnosti, vendar je točno število težko določljivo, saj je bil včasih predlagan en in isti avtor večkrat ali pa so večkrat naštetja njegova besedila (npr. Jules

Verne in njegova dela *Petnajstletni kapitan*, *Potovanje na Luno*, *Skritnostni otok*). Od 706 avtorjev/del je okrog 100 tujih z večjo frekvenco: Hans Christian Andersen (37 del), Jacob in Wilhelm Grimm (25), Mark Twain (21), Jules Verne (18), Erich Kästner (17), Astrid Lindgren (15), Homer (14), Daniel Defoe (12), Jack London (11), Robert Louis Stevenson (11), Lev Nikolajevič Tolstoj (11), Carlo Collodi (10), Ernest Thompson Seton (10), Henrik Sienkiewicz (10).

6 Zaključek

Zakaj je prevajanje pravljic tako pomembno? V otroških knjigah se jezik uporablja še posebej zavestno in skrbno. V primeru Grimmovih pravljic zapisovalci ali pripovedovalci sicer niso razmišljali o primernosti za otroke, saj so bile sprva namenjene predvsem odraslim, zato so to nalogo opravili prevajalci. Zanimivo je torej preučevati, kako so se prilagajali ciljnemu občinstvu in upoštevali ciljnega bralca ali poslušalca. Pravljice so se širile v pisni in ustni obliki ter kot prevodi zaživele v novem okolju tudi povsem svoje življenje. Poleg tega sodijo prevodi pravljic ob prevodih verskih in pravnih besedil med prve in najpogostejše prevode v slovenščino do 20. stoletja in ti so pomembno sooblikovali razvoj slovenskega besedišča.

7 Seznam sorodnih poglavij

Literarnopredvodne izmenjave z arabščino in perzijsščino / Literarnopredvodne izmenjave z nemščino / Literarnopredvodne izmenjave s francoščino / Predvodne vrzeli

Bibliografija

- Aarne, Antti. 1910. *Verzeichnis der Märchentypen*. Helsinki: Suomalaisen tiedeakatemia toimittuksia.
- Bedenk, Kasilda in Milena Mileva Blažič. 2018. *Pravljice bratov Grimm: od prvotne rokopisne zbirke iz leta 1810 do recepcije na Slovenskem*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Bešter, Tomaž. 2013. »Bibliografija prevodov pravljic bratov Grimm v slovenskem jeziku«. V *Knjižnica. Revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti* 57, št. 1: 17–85. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije, NUK.
- Blažič, Mileva Milena. 2016. »Tisočletje Tisoč in ene noči«. V *Gledališki List Mestnega Gledališča Ljubljanskega* 66, št. 9: 15–19.
- Blažič, Mileva Milena. 2018. »Kosovelov rokopisni prevod Andersenovih pravljic«. V *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski. Zbornik 37. simpozija Obdobja*, uredila Urška Perenič in Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Blažič, Mileva Milena in Kasilda Bedenk. 2021. »Slovenske pravljicarke«. V *Ustvarjalke v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: 57. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: 5.–16. 7. 2021*, uredila Alenka Žbogar, 37–43. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kmecl, Matjaž. 1976. *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Založba Borec.
- Kosovel, Srečko. 2019. *Vsem naj bom neznan: neobjavljeni del zapuščine*, 2. zv., faksimile, uredil in spremno besedo napisal Miklavž Komelj. Novo mesto: Goga.
- Kropej Telban, Monika. 2021. *Priopovedno izročilo. Razvoj in raziskovanje*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Orel Kos, Silvana. 2001a. »Let divjih labodov med nebesi in pekлом: pravljica Divji labodi H. C. Andersena v slovenskih prevodih«. V *Prevajanje Prešerna: 26. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 289–309. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Orel Kos, Silvana. 2001b. »Zgodnji slovenski prevodi Andersenovih pravljic.« V *Prevajanje Prešerna: 26. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 269–288. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Orel Kos, Silvana. 2005. »Samoupravljanje Andersenovih pravljic«. *Otrok in Knjiga* 32, št. 63: 100–112.
- Orel Kos, Silvana. 2007. »The identity and integrity of the Slovene Andersen in the Post-WW2 period: translation as the right of passage.« In *Hans Christian Andersen: between children's literature and adult literature*, uredili Johan de Mylius, Aage Jørgensen in Viggo Hjørnager Pedersen, 343–359. Odense: University Press of Southern Denmark.
- Pokorn, Nike K. 2012a. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam: John Benjamins.

- Pokorn, Nike K. 2012b. »Dialektičnomaterialistična indoktrinacija mladine prek prevodov.« *Otrok in knjiga* 39, št. 84: 22–31.
- Pokorn, Nike K. 2018. »Who are the real guardians of translated texts?« *Hieronymus* 5: 1–25. http://www.ffzg.unizg.hr/hieronymus/wp-content/uploads/2019/01/H5-2018_1_Pokorn.pdf.
- Thompson, Stith. 1997. *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*, prenovljena izdaja. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- UN. 1926. *Učni načrt (nastavni program) za I., II., III. In IV. razred vseh osnovnih šol v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.
- UN. 1933. *Učni načrt za osnovne šole v Kraljevini Jugoslaviji*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.
- UN. 1946. *Učni načrt za prve štiri razrede osnovnih šol*. Ljubljana : Državna založba Slovenije.
- UN. 1959. *Učni načrt. Osnovna šola. Utemeljitev učnega načrta za I.–VIII. Razred osnovne šole*. Zavod za napredek šolstva LRS.
- UN. 1962. *Predmetnik in učni načrt za osnovne šole*. Zavod za napredek šolstva LR Slovenije. Ljubljana: DZS.
- Uther, Hans-Jörg. 2004. *The Types of International Folktales, a Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia / Academia Scientiarum Fennica.
- Zupančič, Breda. 2007. »Fran Albreht in Grimmove pravljice.« *Otrok in knjiga* 34, št. 70: 25–53.

POVZETEK

Članek predstavlja pregled zgodovine prevajanja ljudskih in literarnih (avtorskih) pravljic ter povedk v slovenščino predvsem v 19. in 20. stoletju, globlje pa se posveča predvsem trem primerom: prevajanju arabskih pravljic iz zbirke *Tisoč in ena noč*, pravljic bratov Grimm od rokopisne zbirke iz leta 1810 naprej in Andersenovih pravljic, ki so najbolj razširjene avtorske pravljice. Avtorici ugotavljata, da bi bilo pri prevajanju pravljic treba upoštevati tudi prehajanje pravljčnih motivov od kulture do kulture, kjer so se spajali z drugimi motivi in se oblikovali v nove pripovedi. Podatki kažejo, da smo v slovenščino večinoma prevajali iz nemščine, saj je bil to stoletja tudi prvi jezik slovenskih intelektualcev. Tako smo tudi prevode arabskih pravljic iz *Tisoč in ene noči* in literarnih (avtorskih) Andersenovih pravljic dobili prek nemščine.

ABSTRACT

The article presents an overview of the history of the translation of folk and literary fairy tales into Slovene, mainly in the 19th and 20th centuries, but focuses more deeply on three examples in particular: the translation of the Arabic fairy tales from the collection *A Thousand and One Nights*, the fairy tales of the Brothers Grimm from the 1810 manuscript collection onwards, and the fairy tales of Hans Christian Andersen. The authors believe that translation of fairy tales should also take into account the passage of fairy tale motifs from culture to culture, where they merged with others and formed new narratives. The data show that the translation of fairy tales into Slovene was mostly done from German, since for centuries German was also the first language of Slovene intellectuals. The Slovenes thus received the translations of the Arabic fairy tales from *A Thousand and One Nights* and the literary fairy tales of Andersen through German.

PREVAJANJE FANTAZIJK

Branko Gradišnik

1 Fantazija, razmejena in omejena

V začetku je bila beseda ...

Angleškemu pojmu *fantasy* v pomenu tako (posebne vrste) »fantazijske literature« kot posameznega besedila, ki pripada temu žanru, je treba najti ustreznico v slovenščini. Doslej se je pojem prevajal opisno: kot »fantazijska literatura«, »fantazijsko besedilo« ipd.

Slovenska leksika sicer razume termin *fantazija* dokaj široko:

SSKJ na Franu ponuja pod *fantazija* tri pomene. To so

1. *prosto kombiniranje misli in predstav, domišljija in sposobnost za tako kombiniranje*
2. *predstava, ki ni osnovana na resničnosti*
3. *glasb. instrumentalna skladba iz glasbenih motivov drugih avtorjev*

To pomeni, da ne bi bilo nemogoče uveljaviti izraza za še dodatni pojem. Vendar se angleščina in slovenščina razlikujeta po členih. V angleščini se po členu ali »nečlenu« ve, ali je govor o *fantasy* kot zvrsti (*he writes mainly fantasy*) ali kot o posameznem zvrstnem besedilu (*she's writing a fantasy*). Tega pomagala slovenščina ne more uporabljati, vsaj ne sistematično (pri *Metka piše fantazijo* ne vemo, ali se Metka ukvarja s pisanjem tega žanra ali pa trenutno piše pač *eno fantazijo*). Ker se slovenščina raje ogiba pomenskih polj, ki bi zaradi ohlapne zamejenosti utegnili povzročati nesporazume, današnji uporabniki pod pritiskom anglizacije govorijo še naprej o »*fentazi*«.

A reč je rešljiva. Za nekatere literarne zvrsti imamo že vpeljan vzorec besednega tvorjenja s končnico *-ka* (recimo detektivka, kriminalka, humoreska, agitka, ganljivka, groteska,

sentimentalka). Pri vseh teh besedah razlikujemo med zvrstjo in posameznim literarnim delom z vpeljavo množine za zvrst (*Metka piše kriminalke*).

Posamezne zastopnice te zvrsti (knjige in zgodbe) lahko po zgornjih zgledih poimenujemo »fantazijke«, medtem ko je žanr še vedno fantazijski. Nič pa ne bo narobe, če kdo uporabi tudi zvrstno ime »fantazija«, saj bo »fantazijka« zlahka tlakovala pot k upoštevanju dodatnega pomena. A to prepustimo rabi.

Zastavlja pa se kategorialno vprašanje. Po zdravi pameti je vse, kar se napiše, pa ni stvarnega značaja oz. se ni zgodilo, plod fantazije.

Kako torej imensko razmejiti sam žanr od vsega, kar je plod pisateljske fantazije? Besi Dostojevskega gotovo niso fantazijski roman, kajti čeprav si je avtor zgodbo in like izmislil in obdelal s silno fantazijo, je opisoval realno zarotniško Rusijo tistega časa in se pri glavni zgodbi celo oprl na konkreten primer Nečajeva. Po mojem (in gotovo še čigavem) mnenju je prvi pogoj žanrske »fantazijskosti« gotovo prestopanje meje realnega.

Jakob J. Kenda, ki je pri nas zoral največ teoretične ledine, je na temelju svoje disertacije napisal knjigo (2009), ki nadrobno in temeljito opredeljuje ta problem, ker pa se avtorjeva poglobljenost in vseobsežnost izmikata povzemanju, se bom pri iskanju terminoloških mej pragmatično oprl na »stanje na terenu« – torej v knjižnicah, knjigarnah, založbah in avtorskih agencijah.

Če se človek iznad okopov literarne teorije ozre po policah v knjigarnah in knjižnicah, se mu zadeva osvetli z bolj praktičnega gledišča, ki ga narekuje knjigarska in knjižničarska potreba. Pod oznako »fantazijska literatura« je namreč uvrščena zgolj posebna in praktično (intuitivno) zelo prepoznavna oblika proznega pisanja. Tu ne boste našli slavnih del, ki zagotovo prestopajo meje realnega: Vladimira Nabokova in njegovega *Bledega ognja*, Williama Goldinga in njegovih *Dedičev*, še niti Richarda Adamsa ne z njegovo *Vodovnikovo vesino*, pa Charlesa Dickensa s *Kolednico v prozi* tudi ne, da ne govorimo o Beatrix Potter in njenem očarljivem živalskem svetu – ne, našli boste izključno knjige, ponavadi zajetne, pogosto tudi razdeljene v več delov (tomov) ali raztegnjene v mnogočlensko »serijo«, ki pa vse obvezno vsebujejo naslednje nujne elemente:

1. Nam tuj svet oziroma samosvoje okolje. (Ključna norma fantazijskega žanra je eskapizem.)
2. Spopad med neznanskimi ali magičnimi silami. (Tema, ki je skupna fantazijkam, je boj med dobrim in zlim.)
3. Kompleksnost likov (kakršno že zahteva leposlovje nasploh.)
4. Magijski sistem.

Zgornjo opredelitev sem našel na spletni strani mladega britanskega avtorja istega žanra Richieja Billinga (2020), ki je med drugim napisal uspešen priročnik o tem, kako pisati fantazijke, *A Fantasy Writer's Handbook – How To Write Fantasy*.

Billing umljivo našteva in razvršča mnoge podžanre. Tu ga povzemam, pri čemer nekatera njegova poimenovanja prevajam, pri drugih pa, ko se že ponuja priložnost, raje predlagam druga, ki bodo bolj ustrezala opredelitvi. Billing je namreč vezan na poimenovanja, ki so se angleščini že prijela, pri nas pa je to področje večidel še nekartirano. Tujesvetna fantazijka (*high fantasy*) je postavljena v drug svet (zgled mu je *Hobit*), tujeznanška fantazijka (*epic fantasy*) se od tujesvetne razlikuje zgolj po večjem, praviloma večdelnem obsegu, epskem zamahu in nomenklaturnem bogastvu (zgled je *Gospodar Prstanov*), v obakrajni fantazijki (*low fantasy*) junak prehaja med našim in tujim, praviloma magičnim svetom (zgleda sta »sagi« *Somrak* in *Harry Potter*), v urbani fantazijki (*urban fantasy*) je magija bolj ali manj prikrito navzoča v realnem, praviloma urbanem svetu (zgled je tudi tu *Harry Potter*), pri fantazijki rezila in čarila (*sword and sorcery fantasy*) velja poudarek boju (Billing spet navaja kot zgled *Gospodarja Prstanov*); za grozodejno fantazijo (*horror fantasy*) je značilen element *horrorja* oz. grozljivosti (zgled mu je *Jonathan Strange in gospod Norrell*); v znanstveni fantazijki (*science fantasy*) se naravni zakoni ne skladajo z našo znanostjo (zgled so nekateri romani Rogerja Zelaznyja) – medtem ko v znanstveni fantastiki (*science fiction*) avtorji spoštujejo naravne zakone našega vesolja. Nadaljnji podžanri postajajo vse bolj bizarni, in ker se hitro plodijo in se pri nas za zdaj malo prevajajo, jih ne bom našteval.

Pri nas je praktična delitev manj razvejena: EMKA, spletna knjigarna Mladinske knjige, je avgusta 2022 tako ponujala »fantazijske romane« na petih prodajnih »pododdelkih«. To so:

Čarovniki & Magija
Epska fantazija
Ljubezensko fantazijski romani
Mladinska fantazija
Vampirji

Pa si poglejmo, kateri od teh podžanrov je dovolj zahteven, da nas kot prevajalce in/ali prevodoslovce zares zanima in izziva. Med njimi so namreč takšni, ki jih je mogoče prevajati z levo roko, pa tudi takšni, pri katerih je treba delati z levo hemisfero.

2 Velikani in pritlikavci

Izhodiščna jezika žanra sta že od samega začetka angleščina in amerikanščina.

Prvi in dolgo edini, ki je jasno zakoličil parcelo modernih fantazijk, je bil angleški jezikoslovec, izveden za staronordijske in starogermanske jezike, J. R. R. Tolkien (1892–1973). Njegova dela, še posebno *The Hobbit* (1937) in *The Lord of the Rings* (v presledkih v petdesetih letih 20. stoletja), so si kmalu po izidu pridobila privržence

in častilce, postala kulturna, zdaj pa so povzdignjena v (zelo donosno) klasiko. Tolkien je bil priznan akademik, vrhunski lingvist, ni ga bilo mogoče imeti za pisuna. A šele šestdeseta leta so mu z nastopom protikulturnega gibanja prinesla vnovčljivo slavo tudi v knjigotrško odločilnih ZDA. Nepričakovani uspeh (3 milijone prodanih izvodov *Gospodarja Prstanov* samo v ZDA) je založnike opozoril, da je mogoče ta dotlej obskurni žanrček z izkupičkom prodajati.

V vsebinskem smislu je Tolkienova invencija v tem, da je na polje žanra prestavil, kar je bilo predtem rezervirano za svete in mitične spise: njegovo delo je stvaritev tujega sveta (resda poseljenega tudi s človeškim rodом), in sicer sveta s kar se da kompletno taksonomijo in nomenklaturo, format, ki ga je zaradi veleobsega terjal založnik, pa se odtlej najraje drži razdelitve v tri tome.

V slovenščini se je Tolkien pojavil leta 1986, ko je pri Mladinski knjigi (MK) izšla obširna mladinska fantazijska pripoved *Hobit ali Tja in spet nazaj*. Prevedel jo je Dušan Ogrizek. Prevod se redno ponatiskuje. Leta 1995 so pri založbi Quatro izdali Tolkienovega *Gospodarja Prstanov*. Prevajalci so bili kar trije, Polona Mertelj, Zoran Obradović in Primož Pečovnik. Prevod je doživel ponatis leta 2001 pri isti založbi (le da zdaj preimenovani v Gnosis). Mladinska knjiga je v letih 2002 in 2003 izdala isto delo v prevodu Branka Gradišnika. Leta 2004 je pri MK kot pendant izvirne knjige izšla še Gradišnikova knjiga z naslovom *Gospodar Prstanov od A do Ž: Imenopis in podatkovnik*.

Tolkienova trilogija (z bolj pravljničnim dodatkom v obliki *Hobita*) visoko presega poznejšo konkurenco predvsem po konsistentnosti taksonomskega in nomenklaturnega bogastva. Menda kot prvi je bil avtor ustvaril svet, ki se je po geografiji, zgodovini, prebivalstvu, jezikih, krajevnih, osebnih in vrstnih imenih tako zelo razlikoval od našega, da je bilo knjigi treba dopisati razna pojasnilna dopolnila. Ta zavzemajo v tretjem tomu izdaje MK strani 378–565, od česar obsegajo »Imenska in stvarna kazala« zadnjih 31 strani velikega formata in drobnega tiska. Iz tega dopolnila, pa tudi iz navodil, ki jih je Tolkien posebej pisal založnikom/prevajalcem prvih prevodov, se lepo vidi, da je sam namenjal največjo pozornost prav tema prvinama svojega pisanja. Zato mislim, da ne bi bilo nič narobe, če bi rekli, da sta glavni gibal grandioznega podžanra tujeznanske fantazije prav strast, s katero avtor ustvarja svoj tuji svet, in pedantnost, s katero ga razčlenja in poimenuje.

Z variacijami in odstopanji od kanona so Tolkienu z nekaj zamika sledili še nekateri ugledni avtorji in avtorice – tako v izvirnem jeziku kot v slovenskih prevodih. C. S. Lewis (1898–1963) je bil Tolkienov sodobnik in vrstnik tudi po akademskem poklicu. Leta 1994 je začela pri Mohorjevi založbi izhajati njegova serija *Zgodbe iz Narnije*. Prva dva dela je prevedla Miriam Drev, nadaljeval in leta 1997 končal serijo pa je Jakob Emeršič. MK je leta 2005 ponatisnila zgolj drugi del serije in pri tem je za zdaj tudi ostalo.

Terry Pratchett (1948–2015) se je pri nas pojavil hkrati z Lewisom. Branko Gradišnik je za MK prevedel trilogijo o nomih (*Kamionarji, Kopači, Krila*, vse 1994). Pratchett je kmalu postal priljubljen, doslej je prevedenih 11 knjig tega plodovitega in humorno navdihnjenega pisca. Prevajali so ga še Boštjan Gorenc, Saša Požek in Maja Novak.

Ursula K. LeGuin (1929–2018) je napisala *Sago o Zemljemorju* v 6 knjigah; v prevodu Dušana Ogrizka so izhajale pri MK od leta 2005 do všteti leta 2015.

Philip Pullman (1946) je znan po trilogiji *Njegova temna tvar*, ki je izšla pri Epti v letih 2002–2004 in v prevodu Jakoba J. Kende. Taisti prevod je ponatisnila leta 2007, po likvidaciji Epte, založba MK.

J. K. Rowling (1965) je poseben fenomen. Založba Epta je začela izdajati prevode njene sage o *Harryju Potterju* leta 2006. Prevajalec je bil Jakob J. Kenda. Leta 2006 se je založnik Dolinšek obrnil na Branka Gradišnika, ga obvestil, da mu ni več mogoče sodelovati s prvim prevajalcem, mu pojasnil razloge in ga poprosil, naj prevede 5. del sage. Gradišnik je to storil in s tem dregnil v sršenje gnezdo. (O posledicah več pozneje.) Dolinšek je kmalu zatem likvidiral podjetje in se odselil v Holandijo, dovoljenje za izdajanje nadaljnjih in prejšnjih delov pa si je pridobila Mladinska knjiga. Ta je zaupala izgotovitev ponovnega prevoda šestega dela (in tudi sedmega, zadnjega v seriji) prvotnemu prevajalcu. Po daljšem premoru je bila leta 2015 uprizorjena še odrska igra. Dramski zapis je izšel tudi v knjigi, in tudi ta je leto dni zatem izšla pri Mladinski knjigi v prevodu Jakoba J. Kende.

George R. R. Martin (1948) velja dandanes za »ameriškega Tolkiena«. Že leta piše ciklus romanov z enotnim nadnaslovom »Pesem ognja in meča«, vsebinsko oprt na dogodke znane angleške »vojne med rožama« (1455–1485). V slovenskem prevodu je začel izhajati leta 2007, prevajalec štirih od doslej prevedenih petih delov (zadnji del 2017) pa je Boštjan Gorenc. Prav nedoumljivo, ampak MK je zaupala prevajanje 2. dela (*Spopad kraljev*) – Branku Gradišniku! Tokrat se ni menda nihče razburil, morda zato, ker 1) se Gradišnik ni vrnil na željo urednika/založnika, ampak ga je prevajalec Boštjan Gorenc poprosil, naj vskoči, saj sam zaradi drugih obveznosti ni utegnil, 2) ker je prevzel obstoječo Gorenčevo terminologijo, 3) ker Martinov svet nomenklaturno ni zahteven.

Susanna Clarke (1959) ostaja pri nas dokaj neznana, čeprav bi si res zaslužila lovorike. Njen *Jonathan Strange in gospod Norrell* je literarna mojstrovina najvišjega reda, ki pa terja nekaj bralske kondicije (po podatkih COBISS-a je leta 2021 tretji del »dosegel« trikrat manj izposoj od prvega, in sicer 84 : 243). Knjigo je za založbo Sanje prevedel Branko Gradišnik, izšla pa je (v treh tomih) leta 2012.

Poglavitna prevajalska imena so (po abecedi) Boštjan Gorenc, Branko Gradišnik, Jakob J. Kenda in Dušan Ogrizek.

3 Knjigotrški lončekuhaj

Sledeč zakonu ponudbe in povpraševanja, se na polju fantazijstva pojavljajo nova in nova avtorska in prevajalska imena. Založbe, še posebej hočeš nočeš monopolistično situirana MK, se zavedajo kurantnosti tega blaga in skrbijo, da ga je na trgu dovolj. Praviloma gre za anglo-ameriško ponudbo, ki je podprta še s filmskimi in televizijskimi upodobitvami napisanega. (Kaj malega dobimo tudi iz drugih jezikov, recimo iz nemščine *Neskončno zgodbo* Michaela Endeja, in iz poljščine recimo *Věšceca* Andrzeja Sapkowskega – prevod slednjega prihaja po sledih videoiger in po dveh sezonah serije).

Kaj gre najbolje v promet? Ženska literatura, ne le pisana za prevladujoče žensko bralstvo, temveč tudi s podjetnimi glavnimi junakinjami in z ženskim podpisom. Avtorice podeljujejo junakinjam »avtentičnost izkušnje«. Dodatni moment je pisanje za vizualne medije. Glavna klientela slednjih je mladina. Na križišču teh dveh motivov najdemo »ljubezensko-junaški fantazijski roman«.

Ločevalni namig: za lažjo izbiro željenega polistajte najprej do konca zadnjega dela večdelnih fantazijk: če najde tam taksonomijo, gre po vsej verjetnosti za »klasično« tujeznansko fantazijo, če ne, gre najbrž za dekliski ljubezensko-junaški podžanr.

Od leta 2000 pa do novembra leta 2021 je pri nas izšlo izpod e-peres trinajstih popularnih avtoric/avtorjev kar 13 od dvo- do desetdelnih »sag«, ki vse skupaj obsegajo kar 55 tomov. Isti avtorji/avtorice so zunaj svoje večdelne ponudbe prispevali še 12 dodatnih knjig. Prevajalk/prevajalcev je bilo 28: Alojz Kodre, Ana Ambrož Strle, Ana Grmek, Ana Toman Fabjan, Ana Ugrinović, Andrej Hiti-Ožinger, Andrea Potočnik, Breda Rajh, Ivana Gradišnik, Jernej Zoran, Kaja Bucik (Vavpotič), Karmen Vidmar, Katarina Mahnič, Katja Benevol Gabrijelčič, Kristina Dečman, Lidija Cerk-Dečman, Marko Bogataj, Miha Žličar, Nina Medved, Polona Prodrik, Radojka Manfreda Modic, Samo Kuščer, Sanda Šukaro, Sergej Hvala, Suzana Pečnik, Tea Mejak, Urša Vogrinc Javoršek, Urška Willewaldt.

Prevajalke imajo domnevno bolj iztanjšan čut za ženskost likov. Pa tudi bolj potrpežljive so, kar se tiče honorarjev. Zaradi obojega prevladujejo v razmerju 3 : 1.

Med založbami kraljuje MK (Mladinska knjiga), ki ima največji aparat in dobro prodajno mrežo za obsežne projekte. Poleg nje se na trgu pojavljajo še Učila International, pokojna Epta, Mohorjeva (pri religiozno obarvani *Narniji*), po enkrat pa so srečo poskusili še Sanje, Miš in Pivec. Opazen je trend prevzemanja avtoric/avtorjev in prevajalk/prevajalcev, ki se selijo pod okrilje MK.

Žanru se obeta še večji razcvet, vendar ne nujno v knjižni formi. V »pandemični eri«, v kateri nekateri ukrepi kakor da bi se bili preselili s strani »grozodejnih fantazijk«, bo potreba po begu v izmišljene svetove še večja. Tu so tudi računalniške internetne fantazije, predelane v soudeležbene videoigre, ki prinašajo zmagovitim udeležencem teh novodobnih »športov« milijonske nagrade, lastnikom licenc in športnim stavnicam pa milijarde.

4 O vštrcnosti prevajalske ravni z zahtevnostjo branja

Najprej razčistimo dilemo, ali bi bilo treba fantazijke prevajati kot visoko literaturo, torej literalno v smislu definicije, ki jo je postavil Vladimir Nabokov – ali pa jih iz prizanesljivosti do mladih možganov poljubno »parafrazirati«, prilagajati ciljni starosti, prirejati glede na vzgojne potrebe, sloveniti glede na bralne zmožnosti in simplificirati glede na potrebe knjigotržcev.

Gradišnik piše o pasteh te dileme takole: »Nabokov je med prevodi razlikoval 'leksikalne', 'parafrastične' in 'literalne'. Z leksikalnostjo je označeval suženjsko prevajanje osnovnega pomena posamezne besede v zaporedju brez reflektiranja sintakse in brez upoštevanja forme (s tem opisom bi se lepo skladali poznejši praposkusi računalniških prevajalskih programov), s parafrastičnostjo polnjenje forme z vsebinskimi nadomestki in popačenji vsebine, ki jo je bilo treba amputirati na ljubo ritma, rime in obsega; oba načina je štel za metodi šepavega ignorantstva. Beseda 'literalnost' pa mu je po drugi strani pomenila strogo podajanje natančnih kontekstualnih pomenov pesmi v izvirniku do skrajne možne mere, ki jo nudijo asociativne in sintaktične zmogljivosti prevodnega jezika. Njegova duhovita maksima 'Edini pravi prevod je literalen!' je potemtakem sama po sebi metafora nemožnosti 'literalnega' prevoda, kajti beseda pomeni v angleščini vse mogoče: točen, pravi, zvest, pikolovski, prozaičen, pust, dobeseden, črkoven itn. Očitno je, da mu je literalnost pomenila ideal, ki ga je težko doseči in ki se ga je tudi sam odrekel pri prevajanju *Jevgenija Onjegina* (še posebej zahtevnega zaradi Puškinovega naravnega besednega reda in ritma), ne pa, recimo, pri prevajanju pesnika Tjutčeva.« (Gradišnik 2021)

V naši branžni in strokovni javnosti, kot vse kaže, prevladuje drugo gledanje, češ ko gre za otroško in mladinsko leposlovje, je treba paziti, da bralstva intelektualno preveč ne utrudimo in s tem odvrnemo od družbeno subvencionirane umetnosti branja. Poleg tega vlada sicer zamolčevano prepričanje, da fantazijska literatura pač nima kake višje vrednosti, zaradi katere bi jo bilo treba prevajati zvesto. Tako nakazujejo založbe s programom in prevajalska stroka s svojo laksnostjo (prim. Bucik 2017).

Sam ne mislim, da bi bile moderne fantazijske kar vse po vrsti epigonski šund, mislim pa, da pisanja, ki ne potrebuje zvestega prevoda in mu zadošča guglovenščina, pač ne gre izdajati. Če bi se založbe držale tega načela, bi bila dilema večidel odpravljena – ne pa povsem. Poučna je v tem pogledu kompletna saga o Harryju Potterju, ki se je začela kot preprosto, otrokom namenjeno pisanje, in jo je prevajalec kot takšno tudi prirejal, skozi čas in sedem delov pa so teme, interesi in vprašanja, ki jih je raziskovala avtorica, postopno postajali zrelejši, kompleksnejši in prevajalsko zahtevnejši (glej Vrečko 2010).

5 O psihičnih vzrokih dogmatične gorečnosti med bralstvom prevodnih fantazijk

Pri Tolkienu sem že omenil njegovo strast do ustvarjanja povsem novega sveta in za nameček še inventariziranja – njegove geografije, zgodovine, religije, folklore, mitologije, jezikov, artefaktov itn. Glede na prepričljivost tovrstne ustvarjalne metode in pasije je tudi mogoče lažje razumeti, zakaj se v zgodovini prevajanja izkazuje v tem žanru neka posebnost, ki je drugje na polju recepcije sila redka: prevodi tovrstnih del lahko vzbudijo burne odzive bralstva. Do tega pride posebej zato, ker je žanr terminološko tako kompleksen: avtor je ustvaril kompleten svet. Bralci, ki imajo radi tovrstni eskapizem (iz praviloma desperatne realnosti osebnega sveta), se branja lotevajo kot kolekcionarji: zbirajo izraze, pojme, poimenovanja in imena ter s tem postajajo osvajalci novega sveta. Občinstvo je praviloma mlado in zagnano. Radi bi osvojili svet, a hkrati se bojijo čez njegov odrasli prag. Hormonsko vodenim potrebam kot nalašč ustreza žanr, ki nudi priložnost za osvajanje svetov, varnih, polnih papirnatih tigrov in čarovnikov iz mačje preje. Z isto strastjo, s kakršno filatelist zbira recimo »verigarje«, na katerih najmanjšo razliko v barvi in tisku in zobcih se spozna, tudi bralec/bralka fantazijk zbira taksonomske posebnosti tovrstnih svetov: osvajanje poteka kot usvajanje. *Suspension of disbelief* – začasni odlog bralske nejevere – se spremeni v pravi pravcati *belief* kot vero.

Ker je bralstvo prevodne literature pri nas precej številnejše od bralstva izvirnih del, se iz te množice, posebno kadar prihaja na bralsko tržišče fantazijsko delo, ki v svetu že slovi, zlahka (in)filtrira armada še posebno zagrizenih navdušencev, privržencev in sledilcev, ki črpajo občutek veljave iz tega, da se končno zares spoznajo na nekaj, občutek živosti pa iz svete jeze, ki jo čutijo ob vsakem poskusu prevajalske ikonoklastike.

Da v njihovem odzivu na »sranje od prevoda« v resnici ne gre za kritiko, ampak za gnevno pljuvanje samooklicanih posvečencev kulta, se vidi tudi po tem, da s podobnim ogorčenjem sprejemajo tudi recimo izvirno tujejezično ufilmljenje »njihove« knjige. Tako se ponavlja izročilo vsake cerkve ali sekte, ki da kaj nase – odstopanje od zapisanega je nemudoma spoznano kot herezija, ki jo je treba kaznovati. Dogmatična gorečnost tudi pojasnjuje, kako da je knjiga, kakršna je *Gospodar Prstanov*, lahko tako neverjetno popularna: v 20. stoletju so zahodnjaki izgubili nedolžnost vere (sram jih je, da bi verovali po starosvetni šegi), ne pa potrebe po njej. In tako namesto da bi prebiral Sveto pismo Stare in Nove zaveze, raje posegajo po religiozno sicer anemičnem *Gospodarju Prstanov*.

Prav neverjetno, ampak hobiti ne poznajo višjega bitja, h kateremu bi se zatekali v stiski. A njihovi avatarji so še danes pripravljeni iti nad prevajalca z ognjem in mečem.

V zgodovini prevajanja na Slovenskem je najti še druge primere, ko so kritiki organizirali »hajke« proti prevajalcem. A to so bili ekscesi iz let takoj po koncu NOB. Takrat so bili prevajalci, ki so med vojno kršili od OF zapovedani kulturni molk s tem,

da so kaj prevedli, kaznovani z *berufsfrobotom* ali tudi s preselitvijo (kakor se je zgodilo recimo Vladimirju Levstiku, ki je moral iz Ljubljane v Celje, a je leta 1949 po vzniku Informbiroja dobil spregled in ob njem celo Prešernovo nagrado). Nekaj drugega je bilo, če si je kdo še po vojni drznil prebirati, posojati ali hvaliti knjige, ki so bile kritične do komunizma. Dr. Boris Furlan (1894–1957), politik in filozof, tudi član prve povojne (Šubašičeve) vlade, je bil tako na Nagodetovem procesu obtožen, ker je »od obt. Furlan Borisa in Sirc Ljuba prejemal klevetniško literaturo v angleškem jeziku, po navodilih soobt. Furlan Borisa isto prevajal, razmnoževal na pisalni stroj ter razširjal ... knjigo pod naslovom 'Živalska farma'« (Puhar 2001). Furlan je bil predvsem zaradi tega »zločina« – prevajanja »klevetniške« literature – obsojen na smrt, potem mu je bila kazen znižana na 20 let prisilnega dela, po dobrih štirih letih so ga izpustili zaradi slabega zdravja, zadnjih nekaj kratkih let pa je zgolj živel v radovljiški konfinaciji, še naprej izpostavljen sporadičnemu nasilju ogorčenega »ljudstva«.

Pozneje je do pogromov, celo sodnih, prihajalo le še v sferi izvirnega pisanja, o čemer je mdr. pisal tudi Gradišnik (o preganjanju Edvarda Kocbeka in Lojzeta Kovačiča glej Gradišnik 2017, 27/8). Spomnimo se ob tem Edvarda Kocbeka in *Strahu in poguma*, pa Lojzeta Kovačiča, in nazadnje se spomnimo še Brede Smolnikar oz. »Gospe« (po mojem mnenju najpomembnejše slovenske pisateljice), ki ji je kverulantska tožba na temelju paranoide projektivne identifikacije onemogočila delo, jo prikrajšala za kruh in jo nazadnje pritirala do samoizgnanstva.

Prevajalci pa so vendarle imeli mir – žalibog le do pojava tako imenovanega »Orka«.

6 Dokaz, da je bralcem mar prevajalske umetnostne obrti

Particularia sunt odiosa, ampak kaj čmo. Napadov na »Orkov« (kakor so prevajalca Branka Gradišnika nemudoma preimenovali) prevod *Gospodarja Prstanov* je bilo ogromno, večinoma skozi skupno platformo in individualne izpostave ljubiteljskega Tolkienovega društva GilGalad in e-foruma Koloseja. Nanje se je odzval z obsežnim intervjujem (Jankovič 2004). Vseeno njegov prevod še posebno med pripadniki »generacije Y« (torej rojenimi med letoma 1981 in 1995) še naprej velja za »gonobo«. Tedaj objavljenih najhujših napadov zdaj ni več najti, čeprav Slovensko Tolkienovo društvo Gil-Galad živi naprej.

Kritike bralstva so se osredotočale na besnenje najbolj zaradi nekaterih neologizmov, s katerimi je Gradišnik skušal parirati Tolkienovemu bogatemu in v veliki meri arhaičnemu besedišču.

»Orkova« javna pojasnila so hobitovci z gnusom zavračali. Celo Blaž Berlec, predsednik Slovenskega Tolkienovega društva Gil-galad, se je spustil tako daleč, da je na Kolosejevem forumu (Kolosej 2001) objavil: »Naj le še pripomnim, da so nezadovoljni švedski ljubitelji Tolkiena nazadnje celo zažgali hišo prevajalca Akeja Ohlmarksa! No,

tako daleč mi ne bomo šli, čeprav nam je Mladinska knjiga nespametno sporočila Gradišnikov domači naslov.«

Dodatno je bil Gradišnik prikazovan kot moralno oporečen zaradi ikonoklazma (s ponovnim prevodom naj bi bil naredil Gnosisovi izdaji materialno škodo). Ampak prevajalec ni imel pri tem nadomeščanju nič zraven. Mladinska knjiga je bila leta 2001 pač opazila, da se pripravlja ufilmanje trilogije, in si je kot dobra gospodarica izračunala, da bi se dalo tu kaj zaslužiti. Urednik Andrej Ilc je presodil, da prvi prevod ni »na ravni Mladinske knjige«, in aprila 2001 nagovoril Gradišnika, ki je bil takrat deležen njegove pozornosti, ker je ravno prevajal zahtevne Goldingove *Dediče* za serijo MK *Kondor*.

V sočasnem dnevnem in revialnem tisku je bilo kritik ali vsaj recenzij drugega prevoda en (1) komad (Škrajnar 2004). Treba pa je omeniti, da je izšla tudi ena zanimiva kritika Gnosisovega prevoda (Kenda 1996). Če bi bil Gradišnik seznanjen s tem prispevkom, ki ga je Kenda napisal še kot študent, bi na Kendov prevod *Harryja Potterja* bržkone gledal bolj prizanesljivo. A kot je rekel Terencian iz Mavretanije, imajo knjige svojo usodo glede na to, kaj je v bralčevi glavi.

Tudi post festum je še opazna averznost do njegovega dela. Tako recimo v strokovni prevajalski monografiji, ki jo je izdala Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, mlad študent (Čibej 2009) obravnava rešitve iz Gnosisovega prevoda, Gradišnika pa, prav bizarno, niti ne omeni.

Morda je siceršnji molk ocenjevalcev v tiskanih medijih skupaj s točo zmerjavk na socialnih medijih (tedaj imenovanih forumi) izzval Gradišnika, da je že leta 2004 objavil leksikon *Gospodar Prstanov od A do Ž*, v katerem je posebej v »Splošnih in uvajalnih geslih« podrobno pojasnil svoja prevajalska načela, sicer pa obdelal kompletno taksonomijo *Gospodarja Prstanov* (vključno s primerjalnim prikazom rešitev v prejšnjem prevodu).

Leksikon je, kakor koli gledamo na prevod, dejansko unikum v slovenskem prevodoslovju. Ne spominjam se, da bi bil pri nas kdo kdaj objavil leksikalni vademekum o kaki knjigi, ki jo je sam prevedel, in na ta način, razkrivaje svojo prevajalsko filozofijo in metodo, osvetlil izvirnik, obenem pa tudi prevod. Vendar je knjiga postala redkost: v knjižnicah so danes na voljo vsega sto trije izvodi. Mariborska univerzitetna knjižnica hrani dva, ljubljanska ne premore nobenega.

Prevajalca so nekaj poznejše tolažile pohvale v reviji *Joker*, najprej v zvezi s Tolkienom, kjer je ocenjevalec (Navi 2004): »Gospodar od A do Ž je pri ne pretiranih 3.990 SIT priporočljiva naložba za tiste, ki se v slo-tolkiena res poglobljajo (in, da, za nejeverne Tomaže), hkrati pa je priča dejstvu, da je temeljno fantazijsko delo v slovenščino preneseno strokovno, verno, spretno, z navdihom. Mošnjica pipne zeli zate, Grado!«

Daleč od oči so skozi leta nastale nekatere prevodoslovne študije, akademske v dosegu diplomskih ali magistrskih del. (Prim. recimo naloge diplomantk Ogrizek 2005, Žnidar 2005, Regina 2010.)

Akademsko-študentska diskusija na tej ravni se, kot kaže, še vedno ni končala, res pa je, da se poznejše naloge vse bolj nagibajo k oceni, da je po strokovni plati boljši Gradišnikov prevod. Tako recimo Kmetec (2016) in Gal (2018).

7 Ork udari drugič!

Gradišnik se je kmalu zatem spet spozabil, ko je leta 2006 vskočil kot nadomestni prevajalec šeste knjige sage o Harryju Potterju – *Harry Potter and the Half-Blood Prince* – in jo prevedel pod naslovom *Harry Potter in polkrvni princ*. In se je vzdignil vihar. Tokrat so prevajalcu poleg nove terminologije, razgrnjene v »Pojasnjevalniku« na koncu knjige, očitali tudi nemoralnost, saj da je »speljal« prvotnemu prevajalcu Kendi posel.

Tudi Pojasnjevalnik je ni dobro odnesel v očeh internetne javnosti. A v skrbnem *Jokerju* je tokrat izšla Navijevega ocena (Navi 2007), ki se je končevala takole: »Pojasnjevalnik hkrati nosi važno sporočilo, s katerim se v dno srca strinjamo in se po njem ravnamo tudi pri farbovitem magazinu: nujno je ohranjati in predočati vse lepote jezika, ne le prečiščene, jezikovno ter besednozakladno opustošene sodobščine. Prav zato Gradišnik srčno brani svoj nadmočni, s starinsko patino okusno ozaljšani slog, ki morda res zahteva nekaj več muje, a zanjo tudi bogato nagradi.«

Mogoče je dodati, da se je Branko Gradišnik ravnal po tovrstnih naukih očeta Janeza, precej bolj priznanega prevajalca, ki se je v odziv na razmišljanje Lojzeta Rebule o tem, da je v »značaju slovenščine« nekaj, kar »tujega avtorja nikoli ne povzdigne, temveč ga prej malo reducira«, oglasil s spisom, v katerem se je postavil v bran izrazne moči slovenščine. Spis (Gradišnik 1967, 118) se sklepa takole: »Če je pisatelj dal svojim doživetjem neki jezikovni izraz, ga je treba pač kar se da enako prenesti tudi v tujo govorico. Če se tuji avtor pri tem med nami znajde 'malo odčaran, bolj vsebinski in manj literaren', kot je temu rekel Lojze Rebula, potem smo tega krivi sami, ker smo njegov tekst prenesli predvsem vsebinsko, manj pa 'literarno', namreč jezikovno, oblikovno, slogovno. Vsaj za zdaj najbrž velja še za mnoga prevedena dela, da jih še *ne moremo* in *ne znamo* predstaviti tako, kakor bi bilo treba. / Zdi se torej, da je le lepa podoba, če Lojze Rebula pravi, da 'dobi tuji avtor v slovenski podobi svojevrstno lekcijo skromnosti'. Bojim se, da velja ta nauk o skromnosti za zdaj predvsem nam.«

Temu se pridružujem do zadnje črke.

Istega leta je Dušanka Zabukovec med podiplomskim študijem na Univerzi v Ljubljani napisala magistrsko delo. Gradišnikovo prevajanje je ocenjevala na temelju obeh omenjenih knjig, *Gospodarja Prstanov* in *Polkrvnega princa* (v Kendovem prevodu *Princa nečiste krvi*). Medtem ko v točki 4. 1. (»Slogovna primerjava odlomka iz angleškega izvirnika z dvema slovenskima prevodom«) in 4. 2 (»Analiza imen v dveh slovenskih prevodih Tolkienovega *Gospodarja Prstanov*«) daje bolj prav Gradišniku kot trojki poprejšnjih prevajalcev, je situacija glede *Polkrvnega princa* bolj komplicirana: Gradišnik

je imel za prevod obsežne knjige na voljo, nakazuje avtorica, le dva meseca časa, tako da niti ne bi bil utegnil brati prejšnjih delov in simulirati Kendovega sloga. Založnik je od njega tudi terjal, da ohrani že uporabljena imena. Gradišnik je ubogal, a hkrati knjigi dopisal geselski »Pojasnjevalnik« (str. 512–535). S tem »zahrbtnim napadom na Kendo« je posebej razdražil kritike.

Zabukovčeva v točki 5.2 (»Vpliv zunanjih dejavnikov na prevajanje imen«) ugotavlja, da dela Branka Gradišnika pri prevajanju šeste knjige o Harryju Potterju ni mogoče ocenjevati po enakem ključu kot delo J. J. Kende pri prevajanju prvih petih knjig, ker je prvoomenjeni uporabil večino že prevedenih imen, po svoje je oblikoval le stranske junake, predvsem tiste, ki v šesti knjigi o Harryju Potterju nastopijo prvič. Prevajalcema pripisuje v strokovnem pogledu enako skrbnost. Nazadnje pa ugotavlja, da zamenjava »prevajalca, kot se je izkazalo pri zbirki o Harryju Potterju, negativno vpliva na tradicionalno usmerjene bralce, zato zavračajo pretirane posege v jezikovni slog, ki so ga v določeni zbirki vajeni. Bralci tudi odločno odklanjajo nekorektnost med kolegi prevajalci, kot se je izkazalo pri medijskih napadih drugega prevajalca na predhodnike tako pri romanah Rowlingove kot Tolkiena.«

Gradišnik sam se očitane nekorektnosti ni zavedal in se je še vedno ne: bil bi pač tiho, če bi bil predhodnik svoje delo opredeljeval kot »poslovenitev« ali »priredbo«. Drugih izjav o zunanjih dejavnikih in ključnih podrobnostih v aferi Harry Potter pa Gradišnik ne daje: obrniti se je treba na g. Kendo in Dolinška.

Spor se je razrešil v prid Kendi: Mladinska knjiga je brž pridobila pravice, sklenila s Kendo pogodbo o prevodu 6. dela, ga objavila, in vse odtlej dotiskuje Harryja Potterja. Gradišnikov prevod *Gospodarja Prstanov* ni nikdar doživel druge izdaje.

8 Psihološko seme Gradišnikove zaletavosti

Bolj med vrsticami se je vendarle mogoče poučiti o Gradišnikovih globljih razlogih za »hojo v tuj zelnik« šele v njegovi nedavno izšli knjigi *Beseda je konj* (2021), v kateri objavlja mdr. zapise o svojih najzahtevnejših prevodih (a mednje ni uvrstil ne *Gospodarja Prstanov* ne *Polkrvnega princa*). Tam v dolgem besedilu z naslovom »Dediči ali Problem odtujitve« opisuje zgodovino svojega sinovskega, čustvenega in strokovnega razmerja z očetom, znanim prevajalcem Janezom Gradišnikom (1917–2009). Oče (»Tatek«) je Branka skušal naučiti vsega, kar je sam znal, in to mu je z velikim potrpljenjem tudi uspevalo, a prišel je neogibni čas osamosvajanja, v katerem je sin nekatere nauke zavrnil ali vsaj opustil. Kar se tiče pisanja, je bil Tatek bolj ali manj potihoma nezadovoljen z Brankovo odločitvijo, da si ne bo nič izmišljeval, kar pa se tiče prevajanja, ga je motilo to, da je bil Branko v sami izbiri prevajalskih projektov premalo ambiciozen. Ob Brankovi petdesetletnici je imel Tatek hvalni govor, ki je sina z očitkom – »Prevajaš dobro, če se le potrudiš ...« – na tihem zelo prizadel – in ga s tem šele spodbudil v »kosanje«

z očetom. Mnogi naslednji prevodi, ki si jih je izbral Gradišnik mlajši, so bili, začenši z Goldingovi *Dediči* v letu 2001, precej bolj »ambiciozni« od tistih prej. Zato je mogoče domnevati, da se, ko sta mu založnika sama od sebe ponudila prevajanje *Gospodarja Prstanov* in pozneje šestega dela *Harryja Potterja*, ni drznil reči ne. In če je v *Gospodarju Prstanov* videl »ambiciozen projekt«, potem je tudi razumljivo, da je bil kritičen do obstoječe Gnosisove priredbe oziroma, kot je trdil (in zatrjuje, da lahko tudi dokaže), površne priredbe hrvaškega ali srbskega prevoda. Podobno velja glede serije *Harry Potter*, ki je po njegovem mnenju pač priredba.

V končni posledici sta bili »aferi«, meni Gradišnik (kot mi je zaupal v osebнем monologu), najbrž koristni, kajti posledica je, da si prevajalci/prevajalke ne drznejo prevajati kar »po Googlovo«. Prevodoslovna oddelka na univerzah v Ljubljani in Mariboru sta »aferi« vsekakor s pridom uporabila pri motiviranju študentstva. Škandala sta, upam, spodbudila izoblikovanje mnogih zanimivih koncepcij o prevajalčevem delu in odločanju v delovno-ustvarjalnem procesu.

P. S.: Tretjič je Gradišnik, kot že omenjeno, vskočil v »tuj« prevod pri drugem delu sage »Igra prestolov« J. R. R. Martina. Gradišnik je dal Pižami *carto bianco*, da po mili volji popravi kake njegove frazeme v svoj idiom. Koliko je ta to počel, ni znano, vsekakor pa ni bilo med bralstvom nobenega nasprotovanja in saga danes velja za, če ne enovit, pa notranje skladen prevajalski dosežek.

9 O prevodni prihodnosti žanra

Zalaganje fantazijskega žanra velja dandanes kot recept za lahek zaslužek. Po mnenju urednikov mora biti jezik prevodov dovolj preprost in umljiv, da se bralstvo ne odvrne in ne gre iste vsebine uživati raje v vizualnih medijih. Da prevladuje ekspresna ekonomska računica, se vidi tudi iz razdeljevanja posameznih delov ene in iste sage med več prevajalcev (bolje rečeno prevajalk). Najbolj radikalni sta pri tem početju Učila International in Mladinska knjiga.

Prevajanje tovrstnega pisanja bi bilo, če ne drugega, dobra priložnost za uvajanje novih prevajalk in prevajalcev, seveda pa bi morale založbe, ki jim je kaj do tega, bdeti nad kakovostjo. A navsezadnje velja v današnjem prevajalstvu staro reklo v parafrazi: »Za malo denarja se malo poustvarja.«

Kakšna je dejanska kakovost tovrstnih prevodov dandanes in kakšna bo še v prihodnje, naj bo prepuščeno ugibanju, če ga bo kaj – vse dokler se ne najde kak nov ork. Branko Gradišnik namreč nima več tako dobrega vida, da bi še kaj bral sebi v zabavo in drugim v poduk. V prihodnjih polemikah pa bi veljalo slediti predlogu ene najbolj znanih slovenskih prevajalk: »Tu bi morala poseči vmes prevodna kritika, strokovno primerjati in oceniti oba prevoda in s tem bralce opozoriti na obsežno in zanimivo prevodno delo, njegovo težo in zahtevnost.« (Zabukovec 2007, 15)

Bibliografija

- Billing, Ritchie. 2020. »The Subgenres Of Fantasy« [Lists and Examples] Zadnja dopolnitev 5. 12. 2020. Dostop 2. 8. 2022. <https://richiebilling.com/fantasy-writing/the-many-sub-genres-of-fantasy>.
- Bucik Vavpetič, Kaja. 2017. »Izruvana in prevajanje mladinskega fantazijskega leposlovja.« *Otrok in knjiga* 44, št. 99: 5–12. Dostop 3. 8. 2022. <https://www.mb.sik.si/datoteke/OIK/Oik%2099%20za%20splet.pdf>.
- Čibej, Jaka. 2009. »Izzivi jezika domišljije« V *Izzivi jezika*: Zbornik študentskih strokovnih besedil s področja prevajanja, uredili Jana Zemljarič Miklavčič, Jaka Čibej, Dejan Debelak, Živa Furlan in Manca Hočevar, str 86–88. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-UCAI22AV/aa7ada4d-9a28-45b7-8396-b8a3c3cf616a/PDF>.
- Gal, Jurij. 2018. »Primerjalna analiza krajevnih imen v slovenskih prevodih romana Gospodar Prstanov avtorja J. R. R. Tolkiena.« Magistrsko delo, Univerza v Mariboru. Dostop 3. 8. 2022. <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=71807&lang=eng>.
- Gradišnik, Branko. 2002. *Gospodar Prstanov od A do Ž: Imenopis in podatkovnik*. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Gradišnik, Branko. 2017. *Evolucija za rejce ljubiteljev malih živali*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gradišnik, Branko. 2021. *Beseda je konj: galopera v treh dejanjih z uverturo, tremi intermezzi in finalom*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gradišnik, Janez. 1965. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gradišnik, Janez. 1967. *Slovenščina za Slovence*. Maribor: Obzorja.
- Jankovič, Jaroslav. 2002. »Troji prstani za vilinske kralje in pravica do zmotljivosti. Branko Gradišnik, prevajalec in pisatelj: intervju.« *Delo, Sobotna priloga*, 26. 1. 2002, št. 21, str. 20–22.
- Kenda, Jakob J. 1996. (Ne)opazno nihajoči slog. *Razgledi: tako rekoč intelektualni tabloid*, 29. maja 1996, št. 11: 26.
- Kenda, Jakob J. 2009. *Fantazijska književnost: očrt teorije žanra in njegovega sodobnega modela*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kmetec, Boštjan. 2016. »Prevajanje lastnih imen v fantazijski literaturi.« Diplomsko delo, Univerza v Mariboru. Dostop 3. 8. 2022. <https://dk.um.si/Dokument.php?id=92192&lang=s/v>.
- Kolosej. 2001. »Slovensko Tolkienovo društvo Gil-galad, 30. 12. 2001, Berlec Blaž« Dostop. 7. 4. 2023. https://web.archive.org/web/20020220111253/http://www.kolosej.si/film/gospodar_prstanov/.
- Navi. 2004. »Gospodar Prstanov od A do Ž (Branko Gradišnik)«, *Joker*, št. 127. Dostop 3. 8. 2022. <https://joker.muzej.si/article.php?rubrika=9&articleid=366>.
- Navi. 2007. »Polkrvni princ (J. K. Rowling)«, *Joker*, št. 151, 2007. Dostop 3. 8. 2022. <https://joker.muzej.si/article.php?rubrika=9&articleid=2168>.

- Ogrizek, Maja. 2005. »Prevajalske strategije prevajanja imen bitij v obeh slovenskih prevodih romana Gospodar prstanov pisatelja J. R. R. Tolkiena.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Puhar, Alenka. 2001. »Orwellovo tihotapljenje na Kranjsko«, V George Orwell, *Živalska farma in izbrani eseji*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Regina, Maja. 2010. »Osebna lastna imena hobitov v Gradišnikovem prevodu Tolkienovega Gospodarja prstanov (Pomenska klasifikacija).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani. https://slov.si/dipl/regina_maja.pdf
- Škrajnar, Tina. 2004. »Branko Gradišnik. 2004. Gospodar prstanov od A do Ž (imenopis in podatkovnik oseb, krajev, predmetov in pojmov iz Srednjega sveta in okolice).« *Literatura*, 16, št. 157–158: 280–282. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vrečko, Doris Daniela. 2010. »Harry Potter: poskus zagovora njegove literarne in moralne vrednosti.« Diplomsko delo, Univerza v Mariboru.
- Zabukovec, Dušanka. 2007. »Slovenjenje imen v književnem prevodu.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Žnidar, Marja. 2005. »Strategije prevajanja zemljepisnih lastnih imen v slovenskih prevodih romana Gospodar prstanov.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.

POVZETEK

Avtor za besedila fantazijskega žanra – zvrsti, ki vsebuje prvine nam tujega sveta in opisuje magični spopad med Dobrim in Zlim – izpelje ime *fantazijka*, ponuja pa tudi nova slovenska poimenovanja za podžanre, ki jih izpelje iz njihovih narativnih tem. Ali naj se ta žanr bere in prevaja kot visoka literatura, torej (po Nabokovu) »parafrastično«? Avtor našteva nekatere klasične in/ali inovativne avtorje (začenši s Tolkienom), ki terjajo takšno obravnavo. V založništvu pa prevladuje pogled, da je treba, ker gre povečini za junaške štorije z mladimi junakinjami, tržne standarde prilagajati ravni in nagnjenjem tega sektorja. Tako založbe bralstvu namesto s prevodi strežejo z manj ali bolj maskiranimi priredbami. Avtor živo opisuje najodmevnejša škandala v slovenski prevajalski zgodovini: prvi vihar se je vzdignil okrog njegovega drugega prevoda *Gospodarja Prstanov*, drugi glede njegovega poskusa drugačnega prevajanja *Harryja Potterja*. Plod spopada med željami fanstva in prevajalčevo parafrastiko je leksikon *Gospodar prstanov od A do Ž*, ki pojasnjuje mdr. tudi Gradišnikovo »prevodoznanstvo«.

ABSTRACT

The author introduces a previously non-existent term in Slovene, namely *fantazijka*, to refer to fantasy fiction, i.e., a genre constructed from elements of an alien world and

describing the magical conflict of Good and Evil. He also proposes new Slovene terms for subgenres of fantasy fiction, which he has derived from their respective narrative themes. Should the genre be read and translated as high literature, i.e., “periphrastically” (after Nabokov)? The author names some classical and/or innovative authors in this genre (starting with Tolkien) who deserve such treatment. But in the publishing business there prevails the view that, since the genre – which is mostly composed of coming-of-age stories with young heroines – serves the reading needs of the young, the standards should be lowered to the reading capabilities and interests of this audience. That means that instead of translations this readership is more or less being served with adaptations-in-disguise. The author goes on to describe the two greatest scandals in Slovene translation history: the first around the second translation of *The Lord of the Rings*, the second regarding his perceived “takeover” of Harry Potter. The fruit of this battle of the fandom’s wishful thinking against the translator’s paraphrastophilia has been his lexicon *Lord of the Rings from A to Z*, explaining, among other things, Gradisnik’s “translatology”.

PREVAJANJE HOMERJA

David Movrin
Univerza v Ljubljani

1 Status avtorja v izhodiščni kulturi

Homer je bil v grški kulturi osrednji avtor, vendar o njem, paradoksalno, ne vemo ničesar trdnega. *Iliada* in *Odiseja* sta nastali ok. 730–700 pr. Kr., njegovi »življenjepisi« pa so šele s konca več stoletij poznejše helenistične dobe, nekateri sodijo kar v čas Bizanca; s »homerskim vprašanjem« je Friedrich Wolf leta 1795 problematiziral celo njegov obstoj. Danes raziskovalci v obeh homerskih epih prepoznavajo vrh več stoletij trajajočega živega ustnega izročila, vendar hkrati več kot to. Izročilo je preoblikoval pesnik, ki ga je dobro poznal, a je znal hkrati iz obstoječega gradiva splesti izvirno mojstrovino. Med obema deloma je toliko razlik v vsebini in besedišču, da ju verjetno ni ustvaril isti avtor, za *Iliado* velja, da je nastala v Mali Aziji, za *Odisejo*, ki je nekoliko poznejša, je verjetnejši kraj nastanka ozemlje današnje Grčije.

Kljub tem nejasnostim so Grki s Homerjevimi verzi nastopali na posebnih prireditvah in tekmovanjih, ob njem so se učili brati, ga znali na pamet in nenehno citirali. *Iliada* in *Odiseja* pripovedujeta o prvem skupnem grškem podvigu, o dolgo neodločenem spopadu s tujo civilizacijo, v katerem so Grki naposled zmagali – ni čudno, da sta epa predstavljala temelj skupne identitete, ki je množico razdrobljenih in neodvisnih mestnih držav povezovala v celoto. Kot pesnik nad pesniki je imel Homer velikanski vpliv na grško in latinsko književnost ter v prevodih na poznejše nacionalne književnosti (Young 2003).

2 Pregled prevodov

Prvi prevod Homerja, povezan s slovenskim prostorom, je izdal v Kopru rojeni Andreas Divus Justinopolitanus, sodobnik in prijatelj koprskega škofa Petra Pavla Vergerija ml.

(Pobežin in Štoka 2016). Njegov prevod *Iliade* in *Odiseje* v zelo dobesedno latinščino (*ad verbum*), objavljen 1537, je doživel vrsto ponatisov, vplival je na prevod Georgea Chapmana, omenja ga tudi Ezra Pound v svojem prvem *Cantu*. Do prvih poskusov v slovenščini je bilo še dolgo, čeprav je imel izdajo Homerja v svoji knjižnici Jurij Dalmatin, Žiga Zois pa je imel celo več izdaj in inkunabulo z latinskim prevodom *Iliade* Lorenza Valle (Gantar 1969, 226–27; Gspan in Badalić 1957, 169, 347). Prvi slovenski prevodi so bili fragmentarni, pozneje so sledili posamezni spevi, izdaje več spevov in prozni poskusi.

Prvi dokumentiran prevod je ustvaril razsvetljenski pesnik in slavist Janez Nepomuk Primic okrog leta 1811, ohranjen je začetek *Iliade*, prvih 17 heksametrov (Pintar 1904, 235–36). Sledila sta mu »Slovencev uskok« Stanko Vraz z začetkom 19. speva *Iliade* okrog leta 1830 (Slodnjak 1952, 14) ter Fran Miklošič, ki je na podlagi svojih prevodov v Gradcu tudi predaval (prav tam). Leta 1852 je Janez Trdina objavil celoten prvi spev *Iliade* v Janežičevi *Slovenski bčeli* (Logar 1959, 386–402, 553). Na njegov poskus se je viharo odzval Jovan Vesel Koseski ter v Bleiweisovih *Novicah* istega leta objavil 19. spev *Iliade*, 1870 pa šest spevov, 1., 3., 5., 12., 14. in 19. (Vesel 1870, 222–302). Nato je prvi spev *Odiseje* v Janežičevem *Glasniku* objavil Matija Valjavec (Valjavec 1854, 54–58). Sledila je vrsta krajših poskusov; odlomke iz treh spevov *Iliade* je objavil Jože Ljubič med 1860 in 1862, odlomek iz 3. speva v prevodu Frana Levstika je leta 1862 ostal v rokopisu (NUK Ms 492), Josip Šuman je 1865 v Janežičevem *Glasniku* objavil odlomek 6. speva *Odiseje*, Fran Celestin 1867 v *Glasniku* odlomek 6. speva *Iliade*, Frančišek Marešič v *Slovenski lipi* 1868 odlomek 1. speva *Iliade*, Janez Svetina istega leta v *Domačih vajah* odlomek iz 16. speva *Iliade*, Valentin Kermavner pa 1870 deveti, 1871 prvi in 1876 tretji spev *Odiseje*.

Ko je Janko Šlebinger pozneje stikal po njegovi literarni zapuščini, je »našel prevod prvih trinajst spevov *Odiseje*, ki bi zaslužili založnika« (Šlebinger 1912); morda je prevajalec izgubil voljo z iskanjem, ko je s tretjim spevom sprožil žolčno teoretično razglabljanje o naravi slovenskega heksametra, zlasti o »ponarejanju« spondejev ter o neprimernosti ženskih cezur (odmorov v verzu za nepoudarjenim zlogom – namesto za poudarjenim zlogom, ki predstavlja moško cezuro). To je po intervencijah Frana Levstika, Josipa Stritarja in Janka Pajka doseglo vrhunec v knjižici Frana Levca *Pravda o slovenskem šestomeru* (Moder 1966, 567–570; šele leta po literarnem masakru se je vse skupaj končalo z ganljivo družinsko spravo – sin Janka Pajka, Milan, se je čez leta poročil s hčerjo Frana Levca, Vido). Frančišek Lampe je 1875 objavil del 6. speva *Iliade*, pesnik Simon Gregorčič je kot nadobuden študent klasične filologije na Dunaju leta 1879 prevedel del 1. speva v rimanih jambih (NUK Ms 609) in precej pozneje, leta 1903, začetek 22. speva *Iliade* v heksametrih; Mihael Opeka je 1889 objavil odlomek iz 18. speva, Ivan Košir pa 1882 nekaj homerskih odlomkov (prav tam, 570–572).

Gregorčičev prijatelj Andrej Kragelj je leta 1894 objavil prevod celotne *Odiseje*, leta 1900, leto pred smrtjo, pa še celotne *Iliade*, oboje v prozi (Kragelj 1894–1900). Nekaj

odlomkov so nato objavili Luka Pintar leta 1897, Jože Barle 1911 in Anton Gornik 1912. V rokopisu so ostali 10., 11. in 12. spev *Odiseje* Leona Krefta (NUK Ms 1501). V tem času je svoje ponesrečene prevode *Iliade* in *Odiseje* v samozaložbi izdajal tudi Blazij Bevk (Moder 1966, 572–574), vendar se kritika ob njih »ni ustavljala, ker je spoznala, da je vse njegovo delo zapečatenost s prevajalčevo duševno boleznijo« (Brecelj 1975). Na prevajanje Homerja se je pripravljala tudi Oton Župančič, ki pa namere ni uresničil (Gantar 1969, 241). Pomemben premik je dosegel Fran Omerza, ki je začel leta 1913 v *Mentorju* objavljati *Iliado* in je do leta 1922 objavil prvih 14 spevov, prevedel pa vseh 24 spevov in še 17 spevov *Odiseje* (le 14. ohranjen v AS 957), vendar so se rokopisi povečini izgubili, ko je prostore Škofijske klasične gimnazije v Šentvidu, kjer je deloval, nekaj mesecev po njegovi smrti zasedla Wehrmacht (Bevc 2005, 110–114, 118–119).

Prelomnico pomeni prevod Antona Sovreta. *Iliada* je najprej izšla v njegovem izboru leta 1942. V »homerskem letu« 1951 sta izšli *Iliada* (z letnico 1950) ter *Odiseja*, obe pozneje še v več ponatisih, že istega leta je izšel tudi Sovretov prozni prevod *Odiseje* za mlade (Gantar 2009). V več kot pol stoletja se je na Sovretovih verzih nabralo precej patine, v knjižnici Kondor je zato 1992 v izboru izšel nov prevod *Odiseje* izpod peresa Kajetana Gantarja, leta 2017 pa še izbor *Iliade*, ki jo je (komaj dve leti za Caroline Alexander z *Iliado* ter istega leta kot Emily Wilson *Odisejo*) prvič prevedla ženska, Jelena Isak Kres. Kajetan Gantar je leta 2021 v reviji *Clotio* objavil drugi spev *Odiseje* – po vsem sodeč kot svoj zadnji prevod.

3 Predstavitev prevajalcev

Glede na naravo *Iliade* in *Odiseje*, obe sta v samem jedru kanona, ne preseneča, da so mnogi prevajalci sodili med vidna imena slovenske literarne zgodovine. Janez Nepomuk Primic je bil pobudnik za ustanovitev katedre za slovenski jezik na graškem liceju in njen prvi profesor; bil je tudi prvi, ki je (v pismu Vodniku 1810, torej približno v času, ko se je lotil Homerja) zapisal besedo »Slovenia«. Stanko Vraz je bil pesnik, prevajalec, kritik, ki se je kot študent navdušil nad idejo ilirizma in pozneje postal hrvaški pesnik – za svojega prijatelja Prešerna pa »narobe Katon«. Fran Miklošič je bil jezikoslovec evropskega formata, rektor Univerze na Dunaju, kjer je ustanovil tudi katedro za slavistiko. Janez Trdina je bil profesor, pisatelj in zgodovinar; Jovan Vesel Koseski pravnik, prevajalec in v svojem času cenjen pesnik; Matija Valjavec pesnik, folklorist in jezikoslovec. Fran Levstik je bil pesnik, pisatelj, dramatik, kritik in jezikoslovec, Josip Šuman profesor in jezikoslovec ter predsednik mariborske čitalnice, ki je dosegel, da so Slovenci mesto Marburg začeli imenovati z (Vrazovim) imenom Maribor. Fran Celestin je bil gimnazijski profesor v Vladimiru in Harkovu, na Dunaju ter v Zagrebu, pozneje profesor slovenščine na zagrebški univerzi. Francišek Marešič je bil duhovnik, publicist ter nabožni pisec, Janez Svetina duhovnik, prefekt v Alojzijevišču in znan mentor dijakom. Valentin Kermavner

je bil gimnazijski profesor v Črnovicah in Celju, prevajalec in pesnik. Frančišek Lampe je bil duhovnik, dvojni doktor teologije in filozofije, ustanovitelj in prvi urednik revije *Dom in svet* ter prireditelj slovitih *Zgodb svetega pisma* pri Mohorjevi. Mihael Opeka je bil duhovnik, iz teologije je doktoriral na Gregoriani, nato pa stolni pridigar ter predavatelj na Teološki fakulteti v Ljubljani. Andrej Kragelj je bil gimnazijski profesor v Ljubljani, Kočevju in Gorici; Simon Gregorčič, duhovnik in najvidnejši slovenski pesnik svojega časa, je bil njegov dober prijatelj ter mu je ob prezgodnji smrti zaradi jetike napisal: »A eno sonce je sijalo / ti v žitja temni predvečer, / ti luč, gorkoto je dajalo, / nesmrtno sonce to – Homer!« Luka Pintar je bil jezikoslovec in literarni zgodovinar, Jože Barle prevajalec, ki je objavljaval pod psevdonimom Ignatus, Leon Kreft zdravnik v Radgoni, Anton Gornik, Blazij Bevk in Fran Omerza duhovniki, slednji tudi gimnazijski profesor v Zavodu svetega Stanislava. Anton Sovre in Kajetan Gantar sta kot dva najvidnejša slovenska prevajalca iz klasičnih jezikov v tej knjigi predstavljena posebej. Jelena Isak Kres je uveljavljena prevajalka iz stare in nove grščine.

4 Posebnosti prevodov

Zaradi prostorskih omejitev je tu mogoče obravnavati le omejeno število naštetih besedil; najučinkovitejši bo prikaz istega odlomka v različnih prevodih, ki s pogledom *ad fontes* hkrati odgovori na več kompleksnejših jezikovnih, slogovnih, metričnih in literarnih vprašanj. Janez Nepomuk Primic je začetek *Iliade* ok. 1811 prevedel takole (Pintar 1904, 235):

Jéso fhkodlivo pój, Boginja, Pelida Ahila,
Ktéra je bila Ahájzam velíko shaloft pernefla;
Ino veliko viteshkih dúfh junákov presgodaj
Kjè na un' fvejt poslála inó teifte sa shivesh
Přàm ter vřím ptizam fturila; takó Jupitérjova volja
Se je spolnila: kar řta ře pervizh řperla v' prepíri
Agamemnon vites is mósh ter Ahil imenitni.

Luka Pintar, ki je prevod našel in objavil, je pripomnil: »Dasiravno v Primicovih šestomerih pogrešamo še trdnih ritmiških pravil, kakor jih je ustanovila poznejša doba (Stritar–Levec), slabši od onih v *Pisanicah* nikakor niso« (Pintar 1904, 235). To je več, kot bi se dalo reči za Homerja v prvem slovenskem tiskanem prevodu, kjer je Janez Trdina iste verze čez štiri desetletja prevedel takole (Trdina 1852, 14):

Jezo zapoj, boginja, Pelejeviča Ahila,
Kvarno, ki zlega nezmerno Ahajcem je naklonila,

Slala v Hades duhove mnogo pogumnih možakov,
 Nje same pa podajala psom v požertvo i ticam
 Verste vsaktere – tak Cenova volja se je spolnovala –
 Od kar v prvo nasprot si vstopita se prepiraje
 Vodja možev Atrejevič ino nebeški Ahilej.

Trdina je bil v svojih *Spominih* pozneje kritičen do mladostnega podviga: »*Iliade* sem bral nekaj sam, nekaj smo jo pretresali znanstveno v semenišču. Ganila me je še bolj od *Odiseje*, lahko rečem, še preveč, kajti prestavil sem v svoji gorečnosti prvo petje na slovenski jezik in dal slabo prestavo žal natisniti ... Napravila je nekoliko senzacije kot prva poskušnja, presaditi žlahtni grški sad na slovenski vrt. Prestavljal sem tako svobodno in po svoje, da sem zanemarjal nalašč cezure, češ ker takih spon v svojem jeziku ne potrebujemo, in nekatere besede sem pretolmačil napačno. Po pravici so se hudili Cigale, Svetec, Bohinc in drugi razumniki na mojo površno, nerodno in nemarno prestavo, najbolj pa se je zjezil Koseski. Hotel je pokazati, kako se mora in da prestaviti Homer na slovenščino, in lotil se je naravnost prvega petja kakor jaz« (Logar 1948, 36, 53). V tako spodbujenem prevodu Koseskega, ki so ga takrat občudovalci izmenično imenovali *Dichterfürst*, »mojster pevcev« ali »Orfej slovenski«, so isti verzi zveneli takole:

Boginja, o serdu zapoj, o zlobnim, Pelid – Ahileja,
 Ki nakloni, zbujen, nadlog nezmérno Ahajcam,
 Pošle v Had nebrojnoma duš pogumnih junakov,
 Trupla njihove pa v plen razprostre psam i tičevju.
 Cenova tak spolnávala se je volja od ure,
 Kjer razdvójila sta nekda se britkiga krega
 Atreja sin, kardela vladar, in žlahtni Ahilej.

Verzi so se ohranili v besnem (nemško pisanem) prevajalčevem pismu Bleiweisu (Lokar 1909, 103). Sodobniki so ga pričakovano zasuli s komplimenti, po Bleiweisovi oceni je bil »vès mož za to, čudovite krasote Homerove povesti v slovenskim jeziku nam popolnoma razodeti, ker je obče znano, kakošen mojster je mogočniga heksametra in odmora (*caesurae*), v *Iliadi* toliko važniga« (Bleiweis 1852, 273). Kritičen odnos pa je imel Koseski očitno tudi do lastnega poskusa, v naslednjih letih je prevedel šest spevov – in ko jih je 1870 objavil (Vesel 1870, 222), je bil začetek že povsem drugačen:

Boginja! serd mi zapoj Ahila junaka Pelida,
 Ljuto razkačen ki zmot Ahajcam obilno nakloni,
 Mnogo navdihnenih duš prežene v temoto Plutona,
 Trupla pa žretju zverín in tičev obnebjá razprostre.

Tako dopolni se sklep Kronida taístiga dneva,
 Ker sta gorjupiga se prepira razdvojila v jezi
 Atreič, polka vladar, in djanja pogumni Ahilej.

Ne glede na številne razlike so prvi prevajalci ohranjali izvirnikove heksametre, kakorkoli so jih že skušali posneti v slovenščini, v tistem času je bil to že evropsko uveljavljen trend (Arnold 1861, 76–83). Povsem drugače je svoj prevod leta 1879 zastavil pesnik Simon Gregorčič (Gregorčič 1951, 205–219):

Opevaj zdaj, oj pevka vila,
 nam srd Pelejiča Ahila,
 pogubni srd, ki tmo nezgod
 rodil je za Ahajcev rod,
 junakov mnogo pokončal,
 njih duše v temni Had poslal,
 a njih meso nepokopano
 pesòm in pticam dal je v hrano –
 (izpeljal pa je svetli Zen
 svoj sklep, dosegel svoj namen) –
 odkar se sprla v jezi sta
 ter se odrekla zvezi sta
 Atrid, voditelj bojnih sil,
 in pa junak prvak Ahil!

Predhodnikov je bilo tu veliko – ne le bolj znani Johann Spreng, George Chapman, John Dryden in Alexander Pope, podobno se je Homerja v slovanskem jeziku v 19. stoletju lotil že Petar Petrović Njegoš, ki je *Iliado* prevedel v srbske junaške deseterce (»Poj, boginja, ljutost Peleviča / Ahilesa, strašnoga viteza, / koji mnoga Ahejcam nanese / neizbrojna čuda i nesreće«). A Gregorčičev zgled, ki je predstavljal starejšo, »podomačevalno« paradigmo, se ni prijel, tudi zato ne, ker je »obtičal sredi prvega speva« (Moder 1966, 571). Prevajalci za njim so se v »potujevalni« želji po izvirnikovi pristnosti, kot sta jo razumela že Voss in Schleiermacher (Movrin 2010, 147–158), raje držali heksametrov. Fran Omerza je začetek prepesnil takole (Omerza 1916):

Srd mi opevaj, boginja, Peléjeviča, Ahiléja,
 poln pogube, ki bóli Ahajcem nebroj je prinésel,
 močnih pa duš je nešteto hrabrih u boju junakov
 vrgel u Hades, a psom kot plen je izročil telesa,
 pticam kot slastno gostijo – vršili so sklepi se Zevsa –

ko sta se sprla med sabo in v hudem prepiru ločila
božji junak Ahilėj in Atrėjvič, knez med junaki.

Dokončno je obliko v slovenščini izbrusil Anton Sovre. »Po mojem se praznična suknja šesterca slovenskemu jeziku kar dobro prilega, zlasti odkar sta mu jo po meri popravila Stritar in Levec, tako da mu ni ne preohlapna ne pretesna,« je zapisal v predgovoru k svoji prvi *Iliadi* leta 1942. »V grškem heksametru sloni metrum na dolgih in kratkih zlogih in se ne ozira na besedni naglas, pri našem se morata ritmični in besedni poudarek skladati; a kljub tej temeljni različnosti je mogoče tudi v slovenščini graditi dobre šesterce« (Sovre 1942, 43). Prvih sedem je prevedel takole (Sovre 1942, 47):

Pesem zapoj mi, boginja, o jezi Pelida Ahila,
srdi pogubnem, ki silo gorjá prizadel je Ahajcem:
tisoč mogočnih je duš pomêtal Nevidnemu v žrelo,
trupla junakov samá pa v plen je pustil pesjadi,
pticam ujedam za gôstje; takó sklep Zeusov je tekkel,
kar sta se v gnevu razšlâ veljaka po trdem spopadu,
vojvoda móž, Atríd, in božansko sijajni Ahiles.

V teh formulacijah se je skrivalo ogromno truda. »Uho je tu organ za uživanje, oko ne more niti približno zajeti lepote, ki se skrivajo v ritmu in blagoglasju Homerjevih verzov. Na glasno branje je mislil prireditelj tudi pri prevajanju. Zategadelj je posvečal posebno pazljivost spondejem in cezuram; pravilno delanje ónih in primerno menjavanje teh je kakor začimba, ki daje jédi okus. V izvirniku prevladujeta pentemimeréza in cezura za tretjim trohejem, bodisi sami, bodisi v zvezi z bukolsko rázloko in drugimi premori. Te dve cezuri sta tudi slovenskemu šesterku prikladni, zato jih je v prevodu največ, tudi tu samic in v družbi. Med njimi pa je razmeroma pogosto najti krepko in šibko cezuro v 2. in 4. stopici, zdaj sami zase, zdaj po dve iste vrste, zdaj v sestavi krepke s šibko. Na ta način skuša prevod posnemati tudi ritmično mnogostranost izvirnika in se izogibati enoličnosti« (Sovre 1942, 44). V njegovem drugem prevodu, objavljenem leta 1951 (z letnico 1950), so isti verzi še za spoznanje bolj dodelani (Sovre 1950, 39):

Pesem, boginja, zapoj, o jezi Pelida Ahila,
srdi pogubnem, ki silo gorja prizadel je Ahajcem:
množico duš močnih upotil je v Hadove dvore,
duš junakov, a trupla pesóm prepustil je v žrtje,
pticam ujedam za plen: tako sklep Zeusov je tekkel,
prav od dne, ko stopila v razdvoj sta po burji prepira
vojvoda mož, Atrid, in po rodu odlični Ahiles.

Sovretov prevod se je takoj uveljavil kot »eno najmočnejših kulturnih dejanj na Slovenskem« v obdobju po vojni (Košar 1951, 613–618) in več desetletij ni bilo potrebe po novem poskusu (kar nemara ni presenetljivo – hrvaška prevoda Toma Maretića iz 1882 in 1883 sta brez naslednikov še po 140 letih). Za mlajše bralce je postajalo z leti problem Sovretovo arhaiziranje; v sodobni slovenščini je Homer zazvenel najprej v Kondorjevem izboru iz *Odiseje* v prevodu Kajetana Gantarja, nato pa 2017 v izboru iz *Iliade* v prevodu Jelene Isak Kres (Isak Kres 2017, 13):

Jezo, boginja, zapoj, zamero Pelida Ahila,
hudo gorje, nič koliko ran je zadala Ahajcem,
vrste najdrznejših duš je strpala v Hadove veže,
kupe junaških teles pa v trganje psom prepustila,
v lakomno žrtje ujedam, saj Zevs tako je odločil,
vse odkar sta se prvič sporekla in sprta razšla se
kralj Atrid, vladar, in Ahil, božanski bojevnik.

5 Predstavitev zbirk in založb

Poleg revialnih objav je pomembna zbirka *Cvetje iz domačih in tujih logov* pri Mohorjevi družbi, nadaljevalka Janežičeve istoimenske zbirke iz 19. stoletja in predhodnica Kondorja. V Cvetju je Sovretova *Iliada* v izboru izšla leta 1942. *Iliada* je bila celo prvi zvezek v novi seriji te zbirke, poimenovani »Svetovno slovstvo«, ambiciozno zasnovanem projektu urednika Jakoba Šolarja ter uredniškega odbora (Antona Bajca, Rudolfa Kolariča, Mirka Rupla in Antona Sovreta), s svojimi kvalitetnimi uvodi in komentarji namenjenem šolam in širšemu krogu bralcev. Žal je zbirka ugasnila, ko je njen *spiritus movens* Šolar leta 1944 pristal v koncentracijskem taborišču Dachau. Kljub temu je tudi pod novo oblastjo ostal *persona non grata* in se je leta 1952 spet znašel v zaporu (Grabnar 2013, 38–42). Poslanstvo zbirke je prevzela Knjižnica Kondor pri Mladinski knjigi (o prevzeti zasnovi priča npr. izdaja Gogoljevega *Revizorja*, Cvetje 13 = Kondor 7, v celoti posneta po predvojni izdaji, prevzete so celo skice). V Kondorju je nato večkrat izšel izbor iz Sovretove *Iliade*, pa Gantarjev izbor iz *Odiseje* ter slednjič izbor *Iliade* v prevodu Jelene Isak Kres. Državna založba Slovenije je leta 1951 oba epa izdala v zbirki Svetovni klasiki, kjer so sprva izhajali pretežno ruski pisci (Tolstoj, Čehov, Saltykov-Ščedrin, Gogolj, Korolenko, Turgenjev), vendar je v tem obdobju prišlo do (informbirojevskega) reza, po letu 1951 ruska literatura ni bila več v ospredju. Vzporodno s prevajalsko odjugo je prišlo do otoplitve v umetnosti, ki se je pokazala ravno v obeh izdajah Homerja – ilustracije zanju (ki kot ločena umetnina v izvirnem formatu izidejo še leta 1991) je ustvaril Marij Pregelj in danes veljajo za »začetek modernizma v slovenskem slikarstvu« (Mikuž 2016).

6 Recepcija prevodov

Začetke recepcije prevodov v slovenščini je najti že ob prvem objavljenem poskusu, torej ob Trdinovem prvem spevu *Iliade* 1852. O zanj zelo neprijetnih odmevih je pisal prevajalec v svojih *Spominih* (Logar 1948, 36, 53), zanimivejši pa je sočasni odziv Jovana Vesela Koseskega v pismu Bleiweisu (Lokar 1909, 105–6), kjer se poleg splošnih vtisov loteva tudi konkretnih prevajalskih dilem:

Nemajhno zadrego mi povzroča tudi to, kako bi prevedel *korythaíolos Héktor*. Nemci pravijo *helmbuschumflatterte*, Latinci *magnus bellicosus*. V skladu s slovarji sem za perjanico uporabil nekoliko neobičajni *kop*, *kopa*, *kopu* in prevedel *kopapresenčen* ali *kopaprekiman*. Ne ustreza ne eno ne drugo, vsekakor pa je vsaj tako dobro kot latinski *magnus bellicosus*, česar grščina nikakor ne pomeni. Na splošno so stalno ponavljajoči se pridevki bogov in junakov težka naloga, zlasti ker so zelo značilna in izstopajoča lastnost pesnitve. Tako je Tetida postala *srebronožična* in Hera *limbaroramna*, saj mi *srebronoga* in *beloroka* ne ustrezata povsem, čeprav je tudi mojemu prevodu mogoče v marsičem ugovarjati. Pri prvi bi lepo zvenelo tudi *srebronogata*. Toda zaradi prizvoka velike noge beseda ni uporabna, še posebej, ker gre za damo z Olimpa, dame pa so, kot se medlo spominjam iz svojih zelenih pomladnih dni, za takšne namige po navadi zelo tankega sluha in občutljive.

Dramatičen primer recepcije je spodbudil zlasti prevod *Odiseje* Valentina Kermavnerja v *Zori* leta 1876, ki ga je urednik Janko Pajk tako preuredil, da prevajalec verzov ni več hotel imeti za svoje. Prevajanje heksametrov je bila takrat vroča tema, po začetnih Pohlinovih in Prešernovih raziskovanjih kvantitativnega in kvalitativnega sistema ter po Stritarjevih jasnih ugotovitvah v članku »Šestomer slovenski« v *Zvonu* leta 1876 (Stritar 1876), po Levstikovem odzivu nanje (Levstik 1876) in zlasti po brutalni brošuri *Pravda o slovenskem šestomeru* (Levec 1878) pa je ta oblika v slovenščini v naslednjih desetletjih dobila ustaljena pravila (Gantar 1999) in se obdržala do danes.

Vrste odmevov je bila deležna tudi *Iliada* Frana Omerze. Joža Glonar je v svoji kritiki izrabil priložnost za opozorilo, kako dolga in dorečena je že slovenska prevajalska tradicija (Glonar 1917, 386):

O težavah, na katere je naletel pri tem delu, govori prevajatelj v kratkem predgovoru tega ponatiska. Ta predgovor, še bolj pa delo samo, kaže neko značilno hibo v našem prevajanju, ki je v enaki meri značilna tudi za naše znanstveno delovanje. Prvo, kar bi bilo naravno pri takem delu, bi bilo – tako misli človek – vendar to, da si prevajatelj, ki se loti pri nas prevoda vsega Homerja, dobro ogleda, kako so ga prevajali pri nas pred njim že drugi. Kar je pri njih dobrega, vzame in na tem gradi dalje, kar pa je pri

njih slabega, to je novemu prevajatelju opomin in svarilo, česa se naj ogiblje. »Errando discimus«, pravi prelagatelj sam v predgovoru; vendar pa je pametneje, da se učimo najprej na tem, kako so se motili drugi, potem šele ob lastnih zmotah. Zahteva, da naj nadaljujemo na tem, kar so pred nami zgradili že drugi, izhaja ne samo iz pijetete do resnega in dobrega dela prednamcev, ampak tudi iz čisto trezne, praktične ekonomije. Novi prevajatelj pa dela baš narobe: kar so opravili že pred njim drugi, to mu je komaj po sluhu znano – on hoče opraviti vse iz sebe samega, iz svojega. To se je bridko maščevalo nad njim. Skoro 4000 heksametrov smo dobili od njega, toda ti heksametri so brez vsakega homerskega poleta, brez vsake gibčnosti in plastike.

Aleš Ušeničnik je prevod sicer označil za »jako lep«, nato pa taktno opozoril na to, da je »precej trohejev namesto spondejev, tako da verzi po Stritarju 'šepajo'« (Ušeničnik 1917, 231, 233). Ivan Pregelj je v *Mentorju* (kjer je prevod izhajal) pohvalil doseženo, vendar ugotovil, da »nedostaja še mnogi figuri tista čudovita naravna, tipično, homersko občutena plastika, moti tutam iz metričnih razlogov povzročena trdost v besednem redu« (Pregelj 1916, 186). Manj zadržan je bil Josip Debevec, ki ni ostal pri pohvalah, splošnih napotilih in generičnih metričnih pomislekih, temveč je nasul prevajalcu vrsto konkretnih pripomb (Debevec 1917, 182–83): »*Za díos Akhilleús* bi jaz predlagal: *divni* A. mesto 'božji' (ali vsaj: božanstveni); za *díotrefēs bogorojéni* mesto 'bogorodni', kar je čisto kaj drugega (prim. bogorodica); za *glaukópīs žarnooka* mesto 'sovooka'; za *nefē-legerēta Zeús*; *oblakov zbiravec* mesto 'zbirajoči oblake'; *Olimpijec* mesto 'Olimpijski'.«

Daleč največ odmevov je bil deležen Sovretov prevod. Iz prostorskih razlogov ni mogoče navesti vseh, zbrani so v geslu za *Slovenski biografski leksikon* (Gantar 2013). Med najbolj lucidne spada ocena, ki jo je napisal Milan Grošelj. Ta je ob pohvali *sine ira et studio* opozoril tudi na probleme. Takole je denimo izpostavil neavtentično slovenjenje osebnih imen, torej izziv, ki še danes ni povsem zadovoljivo rešen (Grošelj 1942, 177–78):

Najbrže zaradi metra je S. [Sovre] grška imena začel zopet naglaševati po latinskih naglasnih pravilih, toda v tem ni dosleden. Po latinsko naglaša Autómedon (gr. -médon), Eurýmedon, Eétion (gr. -íon), Eurýnoma (gr. -nóme), toda po grško Oiléus, Oinéus (akcenti so Sovretovi). Hujše je pa, če naglaša grško, t.j. nelatinizirano obliko po latinsko, n. pr. Hefáistos (nam. gr. Hé), Meneláos (nam. -élaos), Euphórbos, Ehepólos (Imenik 192 ss. s. vv.), Aleksandros III 16 z iktom na -a- itd. Tako naglašajo res še dandanes Angleži in Holandci, toda ta način naglaševanja je uvedel šele duisburški profesor Henning l. 1624 in razen v omenjenih dveh deželah so ga povsod opustili, v Avstriji po Exner-Bonitzevi reformi srednjih šol pred sto leti. Čemu neki bi bili sicer Grki pisali akcente, če ne za to, da se zaznamuje mesto naglasa? Neizbežna je sprememba akcenta samo pri oksitonih kot Asopós, Lyrnessós itd., kjer je nemogoče reči Asopá (gen.). Nemogoč je akcent Pantóos za gr. Pánthoos tudi po lat. naglasnih

pravilih, ker je -tho- kratek, in ravno tako Sárpedon za gr. -dón, lat. Sarpédon, ker se piše -e- z eto. Po vseh pravilih je tudi nedopustno naglašati Zefiros, v gr. in lat. je Zé-. Francoski naglas, ki je prešel v nem. in slov., se ne sme rabiti za gr. obliko. ... Po mnogem trudu, da bi se povzpeli do doslednosti, se tako ravnanje ne more imenovati napredek.

Sovre si je nasvete vzel k srcu in probleme v prevodu celote čez slabo desetletje povečini odpravil. Čeprav je bilo o njegovem slogu prelitega veliko črnila, je »Sovretova, skoraj bi si upal trditi, kongenialna prepesnitev Homerja« (Košar 1951) v nekem smislu ostala nepresežena; še skoraj sedem desetletij pozneje, 2015–2017, si je njeno odrsko uprizoritev v režiji Jerneja Lorencija ter koprodukciji SNG Drama in MGL ogledalo več kot 50.000 gledalcev, po prevajalcu pa je danes poimenovana nacionalna prevajalska nagrada.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z jezikoma antične književnosti – staro grščino in latinščino / Anton Sovre / Kajetan Gantar

Bibliografija

- Arnold, Matthew. 1861. *On Translating Homer: Three Lectures Given at Oxford*. London: Longman, Green, Longman, and Roberts.
- Bevc, Benjamin. 2005. »Portret Franca Omerze«. *Keria: Studia Latina et Graeca* 7, št. 2: 107–23.
- Bleiweis, Janez. 1852. »Uredniška opomba k prevodu Jovana Vesela Koseskega, 'Devetnajste bukve Homerove Iliade'.« *Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči* 10, št. 69: 273.
- Brecelj, Marijan. 1975. »Bevk, Blaž (1865–1929)«. V *Primorski slovenski biografski leksikon*. Gorica: Goriška Mohorjeva.
- Debevec, Jože. 1917. »Homerjeva Iliada: I.–VI. spev«. *Dom in svet* 30, št. 5–6: 182–83.
- Gantar, Kajetan. 1969. »Homer and Slovene Culture«. *Balkan Studies* 10, št. 2: 225–250.
- Gantar, Kajetan. 1999. »Od homerskega do sodobnega heksametra«. *Živa antika* 49: 27–44.
- Gantar, Kajetan. 2009. »Sovretova Odiseja med prevodom in parafrazo«. V *Odprta okna: Komparativistika in prevajalstvo; Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*, uredili Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej, 11–34. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gantar, Kajetan. 2013. »Sovrè, Anton (1885–1963)«. *Slovenska biografija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Glonar, Joža. 1917. »Fr. Omerza: Homerjeva Iliada; I.–VI. spev«. *Ljubljanski zvon* 37, št. 6: 386–389.
- Grabnar, Katarina. 2013. »Jakob Šolar: jezik, literatura, politika in cenzura«. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Gregorčič, Simon. 1951. *Zbrano delo* 3, uredil France Koblar. Ljubljana: DZS.
- Grošelj, Milan. 1942. »Homer: Iliada; priredil Anton Sovre«. *Čas* 36, št. 6–10: 176–180.
- Gspan, Alfonz in Josip Badalič. 1957. *Inkunabule v Sloveniji = Incunabula quae in Slovenia asservantur*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Isak Kres, Jelena, prev. 2017. Homer: *Iliada*. Spremnna beseda David Movrin. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Košar, Jože. 1951. »Ob Sovretovem Homerju (Iliada in Odiseja)«. *Nova obzorja* 4, št. 10: 613–618.
- Kragelj, Andrej. 1894. *Odiseja: Povest slovenski mladini*. Gorica: Goriška tiskarna A. Gabršček.
- Kragelj, Andrej. 1900. *Ilijada: Povest slovenski mladini*. Gorica: Narodna tiskarna.
- Levec, Fran. 1878. *Pravda o slovenskem šestomeru: Odgovor mariborskemu šestomerniku Janku Pajku*. Ljubljana: samozaložba.
- Levstik, Fran. 1876. »Slovenski šestomer«. *Zvon* 2, št. 23: 363–365.
- Logar, Janez. 1948. *Janez Trdina: Zbrano delo* 2. Ljubljana: DZS.
- Logar, Janez. 1959. *Janez Trdina: Zbrano delo* 12. Ljubljana: DZS.
- Lokar, Janko. 1909. Bleiweis in Novičarji v borbi za slovenski jezik in domače slovstvo. V: *Bleiweisov zbornik*, uredil Josip Tomišek, 1–140. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Mikuž, Jure. 2016. »Marij Pregel's Fifty illustrations for Homer's *Iliad* and *Odyssey* (1949–1951): A Starting Point of Slovenian Modernist Painting«. V *Classics and Class: Greek and Latin*

- Classics and Communism at School*, uredila David Movrin in Elżbieta Olechowska, 389–401, 512–546. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Moder, Janko. 1966. »Starogrška lirika, epika in dramatika pri Slovencih«. V *Zgodovina grške književnosti I: Epika, lirika in dramatika klasičnega obdobja*, uredili S. I. Sobolevski, B. V. Gornung, Z. G. Grinberg, F. A. Petrovski in S. I. Radcig, 559–639. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Movrin, David. 2010. *Fidus interpres / zvest prevajalec: Slike iz dveh tisočletij zgodovine prevajanja*. Ljubljana: ZRC.
- Omerza, Fran, prev. 1916. *Homerjeva Iliada*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Pintar, Luka. 1904. »Iz neobjavljenih rokopisov«. V *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov* 6, uredil Luka Pintar, 235–239. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pobežin, Gregor in Peter Štoka, ur. 2016. *Divina: Andreas Divus Iustinopolitanus*. Koper: Osrednja knjižnica Srečka Vilharja.
- Pregelj, Ivan. 1916. »Fr. Omerza: Homerjeva Iliada; I.–VI. spev.« *Mentor* 9, št. 8: 185–186.
- Slodnjak, Anton. 1952. *Stanko Vraz: Slovenska djela 1*. Zagreb: JAZU.
- Sovre, Anton, prev. 1942. Homer: *Iliada*. Ljubljana: Družba sv. Mohorja.
- Sovre, Anton, prev. 1950. Homer: *Iliada*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Stritar, Josip. 1876. »Šestomer slovenski«. *Zvon* 2, št. 18: 282–287.
- Šlebinger, Janko. 1912. »B. Bevk, Grški in latinski klasiki, Ovid, Ilijada, Odiseja, Enejida (Prevodi). Recenzija.« *Ljubljanski zvon* 32, št. 6: 333.
- Trdina, Janez, prev. 1852. »I. bukve iz Iliade: Kuga jeza«. *Slovenska bčela* 3: 1415, 2123, 3536, 4546, 6162, 6970, 8486, 9294, 110112.
- Ušeničnik, Aleš. 1917. »Slovenska Iliada«. *Čas: Znanstvena revija Leonove družbe* 11, št. 4–5: 230–235.
- Valjavec, Matija. 1854. »Homerove Odiseje I. spev.« V *Glasnik slovenskega slovstva*, uredil Anton Janežič, 54–58. Celovec: Janez Leon.
- Vesel, Jovan Koseski. 1870. *Razne dela pesniške in igrokazne Jovana Vesela-Koseskiga, finančniga svetovavca*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Young, Philip H. 2003. *The Printed Homer: A 3000 Year Publishing and Translation History of the Iliad and the Odyssey*. Jefferson NC: McFarland & Company.

POVZETEK

Poglavje obravnava prevajanje Homerja na Slovenskem vse od prvih dokumentiranih začetkov – prevoda *Iliade* in *Odiseje* v latinščino, ki ga je 1537 izdal v Kopru rojeni Andreas Divus Justinopolitanus. Osredotoča se na prve fragmentarne in kasnejše celovite prevode v slovenščino, ki so jih ustvarili Janez Nepomuk Primic (cca. 1811), Stanko Vraz (cca. 1830), Fran Miklošič, Janez Trdina (1852), Jovan Vesel Koseski (1852–1870), Matija Valjavec (1854), Jože Ljubič (1860–1862), Fran Levstik (1862), Josip Šuman

(1865), Fran Celestin (1867), Frančišek Marešič (1868), Janez Svetina (1868) in Valentin Kermavner (1870–76), ki je s svojim prevodom sprožil *Pravdo o slovenskem šestomeru*. Sledili so Frančišek Lampe (1875), Simon Gregorčič (1879–1903), Mihael Opeka (1889), Ivan Košir (1882), Andrej Kragelj (1894–1900), Luka Pintar (1897), Jože Barle (1911), Anton Gornik (1912), Leon Kreft, Blazij Bevk (1911), Fran Omerza (1913–22), Anton Sovre (1942–1951), Kajetan Gantar (1992–2021) in Jelena Isak Kres (2017). Poleg predstavitve prevajalcev in posebnosti prevodov besedilo obravnava tudi zbirke in založbe, pri katerih so izšli, ter njihovo recepcijo.

ABSTRACT

The chapter focuses on the translations of Homer in the territory of present-day Slovenia from their first documented beginnings, represented by the translation of the *Iliad* and *Odyssey* into Latin, published in 1537 by Andreas Divus Justinopolitanus. It then presents both early fragmentary and later complete Homeric translations into Slovene by Janez Nepomuk Primic (c. 1811), Stanko Vraz (c. 1830), Fran Miklošič, Janez Trdina (1852), Jovan Vesel Koseski (1852–1870), Matija Valjavec (1854), Jože Ljubič (1860–1862), Fran Levstik (1862), Josip Šuman (1865), Fran Celestin (1867), Frančišek Marešič (1868), Janez Svetina (1868), and Valentin Kermavner (1870–76), whose translation initiated the public polemic later termed the “Quarrel over the Slovene hexameter.” Other translations were done by Frančišek Lampe (1875), Simon Gregorčič (1879–1903), Mihael Opeka (1889), Ivan Košir (1882), Andrej Kragelj (1894–1900), Luka Pintar (1897), Jože Barle (1911), Anton Gornik (1912), Leon Kreft, Blazij Bevk (1911), Fran Omerza (1913–22), Anton Sovre (1942–1951), Kajetan Gantar (1992–2021) and Jelena Isak Kres (2017). In addition to presenting the translators and the features of their work, the study discusses the series and the publishing houses involved, as well as their reception.

PREVAJANJE »TREH KRON« ITALIJANSKE KNJIŽEVNOSTI: DANTE, PETRARCA IN BOCCACCIO V SLOVENSkih PREVODIH

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Dante Alighieri, Francesco Petrarca in Giovanni Boccaccio sodijo med največje avtorje italijanske književnosti, ta status, ki ga odraža poimenovanje *tri krone*, pa jim je bil pripoznan že med 14. in 15. stoletjem v delih humanistov, kot sta Cino Rinuccini in Leonardo Bruni (Alfano 2018, 93).

2 Dante Alighieri

2.1 Življenje in delo

Dante se je rodil v Firencah leta 1265 v družini malega plemstva. Izobraževal se je pod mentorstvom učenjaka in politika Brunetta Latinija (ok. 1220–1294), avtorja znanega enciklopedičnega dela *Li Livres dou Trésor* [Knjige zaklada]. Dantejevo življenje sta zaznamovala politično in književno udejstvovanje. Dante, ki je leta 1300 postal eden od priorjev oz. upraviteljev mestnih oblasti v Firencah, je bil leta 1301 po prihodu političnih nasprotnikov na oblast obtožen korupcije. Ker ni priznal krivde, je bil v odsotnosti obsojen na grmado. Dante se ni nikoli več vrnil v Firence, temveč je preostanek življenja preživel po različnih krajih Italije kot ugleden gost plemiških družin. Umrli je leta 1321 v Ravenni, kjer je pokopan.

Dante je pisal tako v latinščini kot v t. i. *volgare* »ljudskem jeziku« oz. italijanščini. Njegovo največje delo, ki ga je napisal po letu 1304, je gotovo *Commedia* [Komedija], ki jo je Boccaccio pozneje označil kot *božansko* (*divina*). Gre za didaktično–alegorično pesnitev, v kateri Dante prepotuje pekel, vice in nebesa ter na tak način

simbolično opravi človekovo pot k zveličanju. Danteja na poti skozi pekel in vice spremlja antični pesnik Vergil, skozi nebesa pa ga vodita Beatrice, vir Dantejevega poetičnega in življenjskega navdiha, in sv. Bernard. Dantejevo poezijo, ki sodi v t. i. *sladki novi slog*, smer italijanske književnosti 13.–14. stoletja, ki jo zaznamujeta plemenitost in božanska ljubezen, najbolje predstavlja zbirka *Vita nuova* [Novo življenje] (1292–1293) s poezijami in uvodnimi proznimi segmenti o ljubezni do Beatrice. Ostala pomembna Dantejeva dela so *De vulgari eloquentia* [O ljudskem jeziku] (1303–1305), latinska razprava o pomenu italijanskega jezika; *Convivio* [Gostija] (1304–1307), enciklopedično besedilo v italijanščini o vseh védenjih tega časa; *De monarchia* [O monarhiji] (1313–1318), latinska razprava o razmerju med cesarsko in papeško oblastjo (Salinari in Ricci 1994, 255–366).

2.2 Prevodi in prevajalci

Dantejeva dela (predvsem *Komedija*) so bila na Slovenskem prisotna že v srednjem veku: npr. v Izoli sta ob koncu 14. stoletja pod peresom Pietra Campennija iz Tropee, sekretarja izolskega podestata, nastala prepisa *Komedije* s komentarjem v latinščini; iz stiške knjižnice je izdaja *Komedije* iz leta 1520; v pridigerskem kodeksu iz 16. stoletja (ki ga danes hranijo v NUK) se nahajata dva citata iz *Komedije* (Škerlj 1968; Perčič 1996, 20–21; Darovec idr. 2014). Prvi slovenski prevodi Danteja pa segajo v romantiko: Janez Čop (1810/1813–1846), brat Matije Čopa, naj bi prevedel odlomek z grofom Ugolinom iz *Pekla*, nato pa je Stanko Vraz (1810–1851) za almanah svetovne poezije, ki ga je leta 1835 načrtoval z Miklošičem, a ni nikoli izšel, prevedel ves III. spev in dele I. in XXXIII. speva *Pekla* (Perčič 1996, 34; Fišer 2014, 448).

Danes je bera Dantejevih del v slovenščini dokaj bogata: v samostojnih knjižnih izdajah so izšli *Božanska komedija*, Dantejeva poezija in spis *Monarhija*. Prvi celotni prevod *Božanske komedije* je pripravil teolog, filolog in literarni zgodovinar Jože Debevec (1867–1938), izhajal pa je med letoma 1910 in 1925 v reviji *Dom in svet*; leta 2021 je pregledan Debevčev prevod za tržaško založbo Luglio pripravila italianistka in dantologinja Valentina Petaros Jeromela.

V letih 1959 in 1965 sta sledila Gradnikova prevoda *Pekla* in *Vic*, ki sta izšla v zbirkah *Kondor* Mladinske knjige (prvi) oz. *Bela krizantema* Cankarjeve založbe (drugi), leta 1959 pa je Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu izdala prevod *Pekla* Tineta Debeljaka (1903–1989), slavista, literarnega kritika in enega najpomembnejših kulturnikov slovenske skupnosti v Argentini. Leta 1972 je izšel prevod *Božanske komedije* romanista in literarnega zgodovinarja Andreja Capudra (1942–2018) pri založbi Obzorja v Mariboru, temu pa so sledile izdaje v letih 1991 (za Založništvo tržaškega tiska v Trstu), 1994 (v zbirki *Svetovni klasiki* založbe Mihelač v Ljubljani), 2005 in 2018 (obe v zbirki *Neminljivi* Celjske Mohorjeve družbe). Leta 2022 je izšel Capudrov prevod v Braillovi

pisavi, ki ga je izdala Zveza društev slepih in slabovidnih Slovenije. Izbor iz *Božanske komedije* v Capudrovem prevodu sta izšla v letih 1966 in 1985 v zbirki *Kondor* Mladinske knjige; leta 1993 je sledila tudi radijska izvedba na Radiu Slovenija in Slovenskem sporedu tržaškega RAI, izbor zanjo pa je prav tako pripravil Capuder.

Vse knjižne prevode Dantejeve poezije je pripravil pesnik Ciril Zlobec (1925–2018): leta 1956 je Cankarjeva založba izdala *Novo življenje*, temu sta leta 1975 in 2002 sledila izbora *Dante* in *Dante Alighieri* pri Mladinski knjigi (prvi v *Liriki*, drugi v *Mojstarih liriki*); večinoma gre za pesmi iz *Novega življenja*, izbor *Dante* pa vsebuje tudi pesmi iz Dantejeve mladosti (gl. Jan 2001, 44). Politični spis *Monarhija* je leta 2013 v prevodu romanista in sociologa Tomaža Jurca izdala Slovenska matica v Ljubljani. Od ostalih Dantejevih del so bili do zdaj prevedeni le odlomki: dele *Gostije oz. Banketa* so za različne revije prevedle romanistki Marija Kacin in Nadja Jarc ter semiotičarka in jezikoslovka Matejka Grgič, dele besedila *O ljudskem jeziku* pa Marija Kacin in Matejka Grgič (gl. Grum 2005, 294).

Številni prevodi Dantejevih del so izšli v časopisju, antologijah ipd., njihovi prevajalci pa so bili poleg že omenjenih še duhovnik Peter Hicinger, literati Fran Zakrajšek, Jovan Vesel Koseski, Oton Zupančič, teolog Aleš Ušeničnik, klasični filolog Janez Remic, umetnostni zgodovinar Milček Komelj (za glavne slovenske prevajalce Danteja gl. Grum 2005, 307–311).

Na koncu naj omenim še radijsko igro *Božanska komedija: III. in IV. spev*, ki jo je na osnovi Capudrovega prevoda za Radio Slovenija leta 1997 režiral Sergij Verč, predvsem pa tri izjemno odmevne gledališke predstave SNG Maribor leta 1993 z naslovom *La Divina Commedia – inferno, purgatorio oz. paradiso*, ki jih je režiral Tomaž Pandur, temeljijo pa na Capudrovem prevodu v priredbi Nenada Prokića.

2.3 Posebnosti posameznih prevodov

O Danteju v slovenščini obstaja dokaj obsežna prevodoslovna literatura (gl. naslednji razdelek), zato je predstavitev posebnosti prevodov, ki sledi kronološkemu zaporedju njihovih objav, bolj pregledna, temelji pa na ugotovitvah Alojza Rebule (1960) in Toneta Perčiča (1996).

Alojz Rebula (1960, 203–205) ugotavlja, da je Vrazov prevod I. speva *Pekla* pomanjkljiv, medtem ko je III. spev boljši (fluiden, a mu manjka poetičnosti), v primerjavi s poznejšim prevodom Koseskega celo briljanten; XXXIII. spev *Pekla* naj bi bil zgolj osnutek.

XXXIII. spev in odlomek II. speva *Pekla* iz let 1867 in 1885 v prevodu Frana Zakrajška po mnenju Rebule (1960, 213) kažeta na pomanjkanje tehnike in močan vpliv rime, Tone Perčič (1996, 40) pa dodaja, da je prevajalec nespreten in se poslužuje »koseskizmov«.

III. spev *Pekla* v *Domačih vajah* iz let 1870–1871 (njegov avtor bi lahko bil Bogoslav) je – piše Perčič (1996, 41) – brez rime, zvest izvirniku, včasih bolj, včasih manj gladek in brez »posebne poetične vrednosti«.

Celoten prevod *Pekla* iz let 1877–1878 izpod peresa Jovana Vesela Koseskega naj bi bil na meji dobrega okusa: Perčič (1996, 42–44) navaja slab jezik (podobno sta menila že Levstik in Stritar), nerazumljivost (npr. *Pa toka sred sivor na barki bivoši, / kim starosti so kodri se blešeli* iz III. speva *Pekla*), pomanjkanje razlagalnega aparata, slovenjenje imen (tako že Rebula 1960), na tej osnovi pa sklene, da gre za primer slabega prevajanja.

Rokopisni prevod XXX. in XXXII. speva *Vic* neznanega avtorja iz let 1890–1895, ki ga hrani Študijska knjižnica v Celju, je po Perčiču (1996, 44) slab in brez posebne pesniške vrednosti.

Župančičeve prevode I., III., V. speva *Pekla*, odlomka I. speva *Vic* in dveh sonetov (ki so nastajali od 1904 do 1941) Rebula (1960, 230) ocenjuje kot izvrstne in nepreko-sljive, sploh V. spev *Pekla*, ki naj ga ne bi dosegla ne Gradnik ne Debeljak, podobno pa o rokopisnih sonetih meni Perčič (1996, 58).

Ušeničnikov prevod XXXIII. speva *Raja* iz 1914 naj bi, ocenjuje Perčič (1996, 60), uspel: kar je izgubil na poetičnosti, je Ušeničnik nadomestil s filozofskim razmišljanjem, natančnostjo in jasnostjo, po tem naj bi bil boljši od Debevčevega prevoda.

Prvi slovenski integralni prevod Božanske komedije izpod peresa Jožeta Debevca je izhajal med letoma 1910 in 1925 v reviji *Dom in svet*: čeprav je že sam prevajalec ugotavljal, da je prevod po pesniškem izrazu slabši od Župančičevih prevodov, je po mnenju Rebule (1960, 220) opravil pionirsko delo, ko je poskrbel za ves razlagalni aparat, poleg tega pa mu je poznejša kritika priznala tudi umetniške učinke. Perčič (1996, 62) dodaja, da je Debevec ponekod suho filološko zvest in premalo poetičen, hkrati pa ugotavlja, da mu veliko dolguje poznejši Gradnikov, deloma tudi Debeljakov prevod (gl. npr. Capud-rovo ugotovitev, da je Gradnik uporabil 70 % Debevčevih rim; Perčič 1996, 62, 154).

Iz leta 1935 je prevod prvih sedmih tercin zadnjega speva *Raja* z naslovom »Spev device Marije«, ki ga je v *Jutranji zarji* objavil Črtomir, verjetno Janez Remic; po oceni Perčiča (1996, 68) je prevod dober, a morda preveč molitven.

V letih 1937–1938 je Debevec v *Domu in svetu* objavil prevode *Vite nuove*, za katere Rebula (1960, 225) piše, da so zvesti izvirniku – prozni deli so včasih preveč filološki, pesmi pa niso slabe niti v primerjavi z Zlobčevimi prevodi. Po mnenju Rebule (1960, 234) je Zlobčev umetniški vtis večji, a ne prepričljivo boljši, Debevec pa je dober predvsem pri besedni doslednosti.

O Gradnikovih prevodih Dantejevih sonetov v *Italijanski liriki* iz leta 1940 pozitivno pišejo predvsem Italijani, slovenski kritiki pa so bolj zadržani (Rebula 1960, 237); Perčič (1996, 67) meni, da mu je nekje uspelo bolj, drugje manj.

Leta 1959 v Buenos Airesu izide *Pekel* v prevodu Tineta Debeljaka, ki je prevedel tudi druge speve (med vojno npr. za *Slovenčev koledar* 1942 in *Dom in svet*, po vojni pa

za revijo *Meddobje* v Argentini); neuresničen je ostal prevod celotne *Božanske komedije*, napovedan za leto 1965. Po Alojzu Rebuli (1960, 243–251) je Debeljak izviren prevajalec, ki si je redko (pri rimi) pomagal z Debevцем, je svobodnejši glede na izvirnik in ima večjo ekspresionistično interpretacijo; njegovo besedje je bogatejše od Gradnikovega, je modernejši, obvlada tercine, ponekod pa je, po oceni Rebule, interpretativno preveč svoboden.

V zvezi z Gradnikovima prevodoma *Pekla* in *Vic* iz let 1959 in 1965 Tone Perčič (1996, 98) govori o spornem avtorstvu in škandalu. Že Rebula (1960, 236–243) je ugotovil, da je Gradnik rime prepisoval od Debevca in bil leksikalno neustrezen (podoben Koseskemu), kar kaže – kot razmišlja Rebula – da ni ustrezno doživel Danteja; pozitivno sta ocenjena tekoča dikcija in slovesni ton. Pri obeh Gradnikovih prevodih je sodeloval Niko Košir (1919–2000), univerzitetni predavatelj in prevajalec, ki naj bi prevode pregledal in napisal komentar; Perčič (1996, 99) navaja, da se je Košir spominjal napornega sodelovanja s pesnikom, ki je imel velike težave s prevodom, in svojega prevodnega doprinosu, pri čemer pa nikjer ni bil omenjen kot prevajalec. Gradnikov prevod je doživel pozitivne in negativne ocene.

O Zlobčevih prevodih Danteja, ki obsegajo predvsem poezijo v izborih, pa tudi I. in III. spev *Pekla* (Zlobec je napovedal tudi prevod celotne *Božanske komedije*, a ga ni nikoli izvršil), Perčič (1996, 100–102) omenja, da jih je večina kritikov (npr. Mitja Mejak, Dušan Željeznov) hvalila, nekateri (npr. Jolka Milič, Janez Gradišnik, Alojz Rebula) pa niso bili prizanesljivi: kritizirali so površno prevedene pridevnike in *rimo tronco* (naglas na zadnjem verz), ki razbija izhodiščne enajsterce. Niko Košir je bil do Zlobčevega prevoda *Vite nuove* leta 1956 še bolj kritičen: opazil je interpretativno nezanesljivost in površnost, samovoljnost tudi v proznih delih, kjer naj bi Zlobec izpuščal besede in spreminjal smisel. Perčič (1996, 100) o tem prevodu meni, da ima sodobnejšo in jasnejšo slovenščino kot Debevčev (predvsem v proznih odlomkih), v verzih pa Debevca velikokrat ne doseže.

Capudrov prevod *Božanske komedije* iz leta 1972 je po Perčiču (1996, 100) slogovno, jezikovno in formalno najboljši med slovenskimi prevodi (le z malimi kritičnimi točkami). Perčič (1996, 110) svojo razpravo o Danteju v slovenščini zaključí z mnenjem, pri čemer se navezuje tudi na razpravo Patrizie Raveggi (1984), da so slovenski prevodi večkrat pomanjkljivi, najbolj Gradnikov, tudi Capudrov prevod naj bi bil na več mestih svoboden in premalo pesniški, Zlobčev pa netočen.

2.4 Recepcija

Slovenska recepcija Danteja je razmeroma bogata: najaktualnejši bibliografski pregled do leta 2005 prinaša bibliografija »Dante pri Slovencih« Martina Gruma (2005), ki je bila leta 2018 ponatisnjena.

Med preglednimi deli o Danteju velja kot prvega izpostaviti zbornik *Dante: 1321–1921* v uredništvu Alojzija Resa, ki ga je leta 1921 izdala ljubljanska tiskarna Kleinmayr-Bamberg (italijanski prevod zbornika je izšel leta 1923 pri Giovanni Paternolli Editore v Gorici); zbornik vsebuje mnoge razprave, na slovensko recepcijo Danteja pa se navezujejo pregled slovanskih prevodov Danteja Jožeta Debevca, Župančičev prevod V. speva *Pekla*, Josip Puntar piše o vplivu Danteja na Prešerna in Milko Kos o Dantejevih sledovih med Jugoslovani (Perčič 1996, 63–64; Grum 2005, 296). Tudi številka 17–18 revije *Mladika* (v uredništvu Franceta Bevka) je večinoma posvečena Danteju: poleg uvodnega prispevka Alojzija Resa so v njej pesmi »Danteju« Franceta Bevka in »Duša te kliče« Silvina Sardenka, pregledni biografski članek Ivana Grudna, o pomenu Danteja za Italijo, kulturne narode in katolištvo piše Jože Debevec, o vplivu na Prešernov *Krst* Josip Puntar, Aleš Ušeničnik je zastopan s prevodom XXXIII. speva *Raja*, Venceslav Bele pa razpravlja o tem, da Danteja verjetno nikoli ni bilo na Tolminskem. V reviji je še nekaj podatkov o prevodih Dantejeve *Komedije* in dva odlomka iz nje (»Dantejeva jama« in »Dante v Italiji«). Iz leta 1965 sta knjižica Srečka Vilharja *Dante: 1265–1965* (izdala jo je Študijska knjižnica v Kopru), ki vsebuje pregled slovenske recepcije Danteja in bibliografski pregled, in zbornik *Onorate l'altissimo poeta: ob sedemstoletnici Dantejevega rojstva: 1265–1965* v uredništvu Marijana Breclja (izdala ga je Goriška knjižnica v Novi Gorici), ki vsebuje Brecljev pregled knjižnih izdaj Dantejevih del v jezikih jugoslovanskih narodov in prispevek o prevodih *Komedije* Frana Zakrajška izpod peresa Branka Marušiča. Ob tem lahko omenimo še razpravi Stanka Škerlja (obe iz leta 1968) o najstarejših sledih Dantejeve *Komedije* na Slovenskem in Atilija Rakarja o Danteju v slovenski publicistiki med letoma 1922 in 1964 (Perčič 1996, 105–106; Grum 2005, 297, 304). Ključno pregledno recepcijsko delo o Danteju na Slovenskem je monografija *Dante pri Slovencih* Toneta Perčiča, ki ga je leta 1996 izdala Slovenska matica (monografija temelji na avtorjevi bibliografiji slovenskega Danteja in magistrskem delu iz let 1989 in 1990, ki jima je sledila vrsta člankov o Danteju na Slovenskem po obdobjih); delo vsebuje podroben kritični pretres vse recepcije Danteja od prvih sledi na Slovenskem do sedemdesetih let, povzema tudi stanje do leta 1990 (Perčič predstavlja in kritično komentira prispevke o Danteju, njegovi ustvarjalnosti, prevodih, vplivih na slovenske avtorje itn., podaja pa tudi lastna mnenja).

Stanko Leben je leta 1940 izdal monografijo *Problem Dantejeve Beatrice: uvod v monografijo o Beatrici kot pesniškem liku* (založila jo je Modra ptica iz Ljubljane), v kateri je izpostavil problem Beatrice – ali gre za realno žensko ali simbolično fiktivno osebo; Leben sklene, da v Beatrice ne kaže iskati le resnične ženske ali alegorije, temveč da je umetniški pesniški lik, plod Dantejeve domišljije (Perčič 1996, 69–71).

Med celostne prevodoslovne analize Dantejevih del v slovenščini sodijo dela slavista in prevajalca Bartolomea Calvija (1932), filologa in pisatelja Alojza Rebule (1960), kulturne delavke in prevajalke Patrizie Raveggi (1984), literarnega zgodovinarja in

prevajalca Arnalda Bressana (1990), romanista in prevajalca Toneta Perčiča (1996) in Valentine Petaros Jeromela (2021), sem pa lahko uvrstimo še diplomsko delo pesnika in publicista Aceta Mermolje (1973). Problemsko ožji sta npr. študiji romanistke in prevodoslovke Martine Ožbot (1991a) in Alojza Rebule (1991). Tu lahko omenimo še mnoge komentarje objavljenih prevodov v slovenski publicistiki, ki so jih včasih prispevali tudi prevajalci sami (gl. Grum 2005).

Bartolomeo Calvi (1932) v študiji o V. spevu *Pekla* v slovenskih prevodih ocenjuje, da je Župančičev prevod najboljši, Debevčeva filološka priprava slabša od pričakovane in da je prevod netočen, plehek, Koseski je sicer neberljiv in čudaški, a ne vedno ponesrečen (gl. tudi Perčič 1996, 80–82). Alojz Rebula (1960) v disertaciji o *Božanski komediji* v slovenskih prevodih, ki kot članek izide v *Ricerche slavistiche* istega leta, kritično oceni prevode Koseskega, o Zakrajšku zapiše, da je imel pri prevajanju težave, pri Zlobcu opazi odstopanja od izvirnika, Gradnikov prevod, ki se naslanja na Debevčevega, pa označi za manj uspešnega; po mnenju Rebule so bolj uspešni III. spev Vrazovega *Pekla*, Debevčev filološki prevod s pesniško svežino, Zupančičevi, Ušeničnikovi prevodi in Debeljakov *Pekel*, ki predstavlja pomembno etapo v slovenskem prevajanju Danteja (gl. tudi Pogačnik 1962, 186–187).

Patrizia Raveggi (1984) analizira Gradnikov, Županičev in Capudrov prevod V. speva *Pekla*: najbolj kritična je do Gradnikovega, v katerem odkriva med drugim napake, nezvestobo in okornost, medtem ko je po njenem mnenju najbolj pretanjen Capudrov z globokim spoštovanjem do izvirnika (gl. tudi Perčič 1996, 104). Arnaldo Bressan (1990) v knjigi o Danteju v slovenščini večravninsko analizira (žal na majhnem vzorcu) slovenske prevode Danteja od Koseskega do Capudra: presodi, da je pri *Božanski komediji* najbolj dovršen Capudrov prevod; v *Novem življenju* so po njegovem mnenju Zlobčeve proze boljše od Debevčevih, v poezijah sta si prevajalca bolj enakovredna. Bressan ocenjuje tudi prevode slavnega Dantejevega soneta »Tanto gentile e tanto onesta pare« [Tako plemenita in tako dostojna je]: po njegovem mnenju je Gradnikov prevod nena vaden, Zlobčev je boljši, Župančičev »prepost in sijajen« (gl. tudi Ožbot 1991b, 928–929; Sferco 1991). Tone Perčič (1996) povzema predstavlja ocene Dantejevih prevodov, kot so izhajali (gl. zgoraj); upošteva študije od Calvija (1932) do Raveggi (1984), najbolj Rebulo (1960), medtem ko je Bressan (1990) le omenjen (Perčič 1996, 110).

Valentina Petaros Jeromela (2021) v knjigi o slovenskih prevodih *Božanske komedije* od začetkov do Capudra najprej pregleda prevode *Komedije*, vplive Danteja na slovensko literaturo in stanje v slovenski literaturi in jeziku med 18. in 19. stoletjem, nato pa obravnava sama besedila: ugotavlja, da je pionirskemu delu Vraza sledila jezikovna zmešnjava in žalosten prevajalski slog pri Koseskem, nekoliko boljše rešitve opaža pri Zakrajšku in večji napredek pri Juriču; Debevec je po njenem mnenju kljub filološki togosti pomemben zaradi integralnega prevoda in razlagalnega aparata, Župančič najbolje prenese Dantejevo poetiko v slovenščino, Ušeničnika zaznamuje verska poglobljenost, Gradnik

je tog, Debeljakov prevod je tekoč in umetniško boljši od Debevca in Gradnika, Capuder bolj zvest vsebini kot metričnim okvirom (Petaros Jeromela 2021, 53–93).

Ace Mermolja (1973) v diplomskem delu o Dantejevih sonetih v slovenščini ugotavlja, da Debevčeva filološka zvestoba prinaša nihanje – prevod je včasih okoren, ob pravi zvestobi in svobodni interpretaciji tudi uspešen; Gradnik je po oceni Mermolje dober pri prevajanju Dantejevih »realističnih verzov«, včasih pa je nepazljiv, slogovno okoren in besedno neprimeren (z npr. »koseskizmi«); Zlobčev prevod, ki je bolj prepesnitev kot zvest prevod, ima tekočo, moderno slovenščino, včasih pa mu zmanjka pomen – Mermolja navaja predvsem ključni stilnovistični izraz *gentile* 'plemenit', ki ga Zlobec prevaja kot *blag, rahel, dober* ipd. (kar je lahko posledica prepesnitve in želje po čisti slovenščini).

Martina Ožbot (1991a) v zvezi s prevajanjem metafor v prvih petih spevih *Božanske komedije* (predvsem pri Capudru) ugotavlja, da Capuder večinoma ohranja Dantejeve figure; nekatera odstopanja, s katerimi se odmika od izhodiščnega pomena in sporočila, pa so posledica upoštevanja izhodiščnega ritma in metruma ter skladenjskih razlik med slovenščino in italijanščino. Alojz Rebula (1991) v svojem prispevku predstavi analizo prevoda *Pekla* Tineta Debeljaka iz svoje disertacije: prevod je boljši od Debevčevega in Gradnikovega, Rebula ga ima za pomembno delo; prevod je manj odvisen od Debevčevega, ima samostojne in dobre rime, je jasen in živ, med realističnim in ljudskim s ponekod slabšimi rešitvami pri metaforah (Rebula 1991, 39–45). Rebula (1991, 34–35, 46–47) navaja tudi dopisovanje z Debeljakom: prevajalec piše o sorodstvu z Debevcem, komentira Gradnikov prevod in svoje prevajanje Danteja (tudi načrte) – izpostavlja usodo emigranta, ki si jo deli z Dantejem, željo, da bi prevodu dal sodobno noto, in svoja tudi spontana jezikovna iskanja.

O vplivu Danteja na slovensko književnost so pisali mnogi literarni zgodovinarji: Josip Puntar, France Kidrič, Janko Kos, Boris Paternu, Alojz Rebula, Atilij Rakar (gl. Capuder 2002, 58), ki jim lahko dodamo še npr. Jožeta Pogačnika, Toneta Perčiča, Marijo Pirjevec, Andreja Capudra, slavista Vladimirja Nartnika, slovenistko in umetnostno zgodovinarico Niko Šušteršič, klasično filologinjo Jadranko Cergol. Med vplivi na slovensko književnost se kot prvi omenja morebitni vpliv Dantejevih pogledov v *De vulgari eloquentia* na Trubarjev enotni knjižni jezik (npr. Pogačnik 1982), najpomembnejši pa je gotovo vpliv na Prešerna. Nad Dantejem ga je navdušil Matija Čop, ki je velikega pesnika resno preučeval (Čop se je imel za dantologa), ga imel za vzor resne miselne poezije, obenem pa je spodbujal recepcijo romanskih pesniških oblik (Pogačnik 1982).

Vpliv Danteja na Prešerna naj bi se kazal v nekaj točkah: Prešernovi rokopisi vsebujejo citate Dantejevih verzov (Capuder 2002); Prešeren omenja Danteja v »Glosi«, v kateri odkriva izvore svoje poezije; Dante naj bi vplival na duhovno razsežnost Prešernove poezije, na t. i. spiritualni erotizem; idejno-estetski itn. vplivi naj bi se kazali v »Sonetnem vencu«, »Uvodu«, »Krstu pri Savici« in »Dem Andenken des Matthias

Cop« (Pogačnik 1982) ter v sonetih »Popotnik pride v Afrike pušavo« in »Odrplo bo nebo po sodnem dnevi« (Kos 1987); Prešernova Bogomila se povezuje z Dantejevo Beatrice; Dante je bil ob Petrarci vir romanskih pesniških oblik pri Prešernu (Pogačnik 1982; Kos 1987; Perčič 1996, 32–37, 108–109). Vlado Nartnik (1996), kot pred njim že Josip Puntar, povezuje Danteja in nekatere Prešernove pesmi na podlagi numeroloških podobnosti (pojavljanje podobnih letnic in števil). Andrej Capuder (2002) primerja Danteja in Prešerna kot *trubadurja* različnih žensk, *filozofa* s podobno moralno resnobo in različnim pojmovanjem ljubezni ter *državljana*, ki ju zaznamuje podobna razpetost med domačim krajem, domačo deželo in širšim prostorom; ob tem je Dante »iskalec središča«, Prešeren pa »svojo izmiritev išče na obodu svetovnega dogajanja« (Capuder 2002, 58). Marija Pirjevec (1991) obravnava recepcijo Danteja pri Matiji Čopu, ki je bil pravi dantolog – v svoji knjižnici je imel kar 30 del, povezanih z Dantejem, na njegovo razumevanje velikana italijanske književnosti pa je vplival nemški filozof Schelling, ki je imel *Komedijo* za enega »najznamenitejših problemov filozofskih in historičnih konstrukcij umetnosti« (Pirjevec 1991, 215) in zgled za vso moderno poezijo, v kateri so povezane poezija, religija in filozofija (prav tam, 216). Marija Pirjevec (1991, 218) omenja, da je na Čopa vplivalo tudi Dantejevo razumevanje kultiviranega ljudskega jezika kot sredstva za izražanje najbolj vzvišenih misli in oblikovanje najzahtevnejših metričnih oblik.

Dantejeva *Božanska komedija* je strukturno in motivsko vplivala na pesnitev *Katoliška Cerkev*, ki jo je med letoma 1842 in 1847 napisal duhovnik Jernej Levičnik (Pogačnik 1982; Perčič 1996, 37); podobno je mogoče strukturne in motivske vplive prepoznati v epu *Vrata nepovrata* Borisa A. Novaka iz leta 2014, poleg tega pa v delu kot vodnik in varuh nastopa tudi Dante (Šušteršič 2020). Dante naj bi vplival še na Gradnika (Mermolja 1973; Kos 1987; Perčič 1996, 91), paralele z *Božansko komedijo* naj bi obstajale v *Tržiških oktavah* Toneta Pretnarja (Nartnik 2003) in v slovenski ljudski legendi *Pogubljena mati* (Nartnik 1995). Danteju so bile posvečene tudi posamezne izvirne slovenske pesmi – po eno pesem so mu posvetili npr. Vojeslav Mole, France Bevk in Silvin Sardenko (Perčič 1996, 85).

Veliko prispevkov se ukvarja z domnevnim bivanjem Danteja na slovenskem ozemlju: z njim se povezujejo Postojnska jama, Rakov Škocjan, Križna jama, Devin, Gorica, Lož, najbolj pa Tolminsko (Makuc 2008, 42). O Danteju na Tolminskem so pisali predvsem zgodovinarji, npr. Simon Rutar v *Zgodovini Tolminskega* leta 1882, za njim Milko Kos, Venceslav Bele, Milan Stergulg, Mitja Volčanšek, Neva Makuc in Damjana Fortunat-Černilogar; leta 2021 je kulturno združenje Associazione culturale èStoria iz Gorice posnelo TV oddajo *Dante fra Tolmino e il Friuli* [Dante med Tolminom in Furlanijo]. Med študijami lahko izpostavim npr. razpravi Neve Makuc (2008) in Damjane Fortunat-Černilogar (2021), ki predstavita izročilo o Danteju na Tolminskem, njegovo zgodovinsko ozadje (na podlagi kritičnega pregleda literature)

in povezane vsebine (npr. izkoriščanje Danteja za politične namene v času fašizma, spominska obeležja).

Zgodovinsko ozadje za bivanje Danteja na Tolminskem se najde v zapisih videmskega notarja Giovannija Candida (ok. 1420–1528), ki se je oprl na poročila Bartholomea Sacchija – Platina (1421–1481) o begu t. i. belih gvelfov, tudi Danteja, v Forlì, antični Forum Livii, a je Candido zamenjal to poimenovanje s Forojulii, tj. s Friuli oz. Furlanijo. Dante naj bi nekaj časa bival v Vidmu kot gost oglejskega patriarha, ki je imel rezidenco tudi v Tolminu. Na tej osnovi je nastalo izročilo o obisku Danteja na Tolminskem, ki ga zaznamujeta Zadlaška (Dantejeva) jama in Dantejeva skala v Tolminskih koritih, na kateri naj bi pesnik sedel (Makuc 2008, 41–44; Fortunat-Černiloga 2021). Medtem ko se Neva Makuc do bivanja Danteja na Tolminskem ograjuje, je za Damjano Fortunat-Černilogar vprašanje njegove resničnosti odprto. Neva Makuc (2008, 46–53) obravnava tudi nacionalistično eksploatacijo Dantejevih verzov o Pulju in Kvarnerju kot vzhodni italijanski meji (IX. spev *Pekla*), poleg tega pa še ugotavlja, da Dante, ko govori o gori *Tambernicch* v XXXII. spevu *Pekla*, nima v mislih slovenskega *Javornika* (kot ime gore prevajajo npr. Čop, Gradnik, Debeljak ali Capuder), temveč verjetno goro Tambura v Apuanskih Alpah.

Leto 2014 zaznamuje faksimilna izdaja že omenjenih izolskih kodeksov *Božanske komedije* (v uredništvu Darka Darovca), kar spremljajo strokovni (npr. Darovec idr. 2014) in medijski odzivi. Številni so odzivi na Pandurjevo predstavo *Božanske komedije* (gl. Grum 2005, 295). Med ostalimi deli v zvezi z Dantejem v slovenščini lahko omenimo še Boccacciovo *Dantejevo življenje* v prevodu Petra Amaliettija iz leta 2015, v katerem skuša Boccaccio občudovanemu Danteju postaviti večni spomenik.

3 Francesco Petrarca

3.1 Življenje in delo

Petrarca se je rodil leta 1304 v Arezzu. Leta 1312 je Francescov oče dobil službo na papeškem dvoru v Avignonu, družina pa se je preselila v bližnji Carpentras. Po začetnem šolanju v Carpentrasu je Petrarca študiral pravo v Montepellierju in Bologni, kjer se je vedno bolj posvečal literaturi. Leta 1326 se je po očetovi smrti vrnil v Avignon, prejel nižje duhovniške redove in postal del kroga družine Colonna, izjemno pomembne v cerkveni strukturi. Zanje – podobno kot pozneje za vladajočo milansko družino Visconti – je opravljal različne diplomatske naloge. Za svojo literarno ustvarjalnost je leta 1341 v Rimu prejel pesniško krono, čast, ki mu je pripadla kot največjemu pesniku. Petrarca je veliko potoval, stkal prijateljstva z mnogimi intelektualci, med drugim tudi z Giovannijem Boccacciem, in tako močno vplival na intelektualno življenje v Italiji. Zadnja leta je z družino preživel blizu Padove, v kraju Arquà, kjer je leta 1374 tudi umrl.

Najpomembnejše Petrarcovo delo je zbirka *Canzoniere* [Stihi] ali *Rerum vulgarium fragmenta* [Drobci del v ljudskem jeziku] v italijanščini. Zbirko, ki jo je Petrarca začel pisati po letu 1330 in jo posvetil predvsem ljubezni do Laure, svojega pesniškega navdiha, sestavlja 366 pesmi, večinoma sonetov in kancon, za življenja in po smrti Laure. *Stihi* so postali ključni vzor (ne samo) italijanske poezije do 19. stoletja (sledenje Petrarcovi poeziji se imenuje *petrarkizem*) in model skupnega italijanskega pesniškega jezika. V italijanščini je Petrarca napisal še alegorično pesnitev *Trionfi* [Triumfi] (po 1352), ki govori o glavnih momentih potovanja duše od zemlje do nebes; *Trionfi* naj bi obenem predstavljali tudi Petrarcovo ljubezen do Laure. Petrarca, ki sodi med največje predhumaniste, je imel pesnjenje v italijanščini za manj pomembno od svoje ustvarjalnosti v latinščini, ki jo sestavljata filološko raziskovanje (med drugim je odkril nekaj Ciceronovih del) in pisanje v latinščini. Med Petrarcovimi latinskimi deli lahko omenimo naslednja: pesnitev *Africa* (njeni začetki segajo v leti 1338–1339) o drugi punski vojni; spisa *De vita solitaria* [O samotnem življenju] (1346) e *De otio religioso* [O religioznem brezdelju] (1347) o življenju, posvečenem kontemplaciji; *Bucolicum carmen* [Bukolična pesnitev] (1346–1357), ki jo sestavlja dvanajst eklog o osebnem življenju in zgodovinskih dogodkih; polemična spisa *Invective contra medicum* [Invektive proti zdravniku] (1352–1355) in *De sui ipsius et multorum ignorantia* [O svoji lastni in mnogih drugih nevednosti], v katerih dokaže pomen literature in humanističnih študij za človeka; *Epistole* [Pisma], pomembna kot okna v intelektualni svet pesnika; ter eksistencialni spis *Secretum* [Skrivnost, Moja skrivnostna knjiga], dialog med Petrarco in sv. Avguštinom ob prisotnosti Resnice, prelepe ženske, v katerem Petrarca predstavi svojo razpetost med duhovnostjo in zemeljskimi dobrinami (Salinari in Ricci 1994, 446–529).

3.2 Prevodi in prevajalci

V srednjem veku je bil na Slovenskem s svojimi deli prisoten tudi Francesco Petrarca, o čemer priča že omenjeni pridigarški kodeks iz 16. stoletja z nekaj citati iz Petrarcovih *Trionfov* (Škerlj 1968; Perčič 1996, 20–21). Prve prevode Petrarcovih poezij pa bi moral vsebovati načrtovani Vrazov in Miklošičev almanah svetovne poezije: Vraz je zanj prevedel eno Petrarcovo kancono in pet sonetov (Fišer 2014, 448).

Danes slovenski knjižni prevodi Petrarcovih del obsegajo izbore poezij, celoten prevod *Stihov*, pa tudi dva prevoda *Secretuma*. Med izbiri je treba omeniti Gradnikove *Sonete in kancone*, ki so izšli leta 1954 pri Primorski založbi, in številne izbore prevodov Andreja Capudra: leta 1980 so izšli *Stihi: 101 sonet, 3 kancone, sekstina, madrigal, balada* v zbirki *Kondor* Mladinske knjige; sledil jim je izbor *Francesco Petrarca*, ki je izšel v letih 1987 in 1998 pri isti založbi (prvič v zbirki *Lirika*, drugič v *Mojstrib lirike*); leta 1995 je *Sonete* v zbirki *Svetovni klasiki* izdala založba Mihelač. Leta 2021 je izšel integralni prevod Petrarcovih *Stihov* z naslovom *Canzoniere: rerum vulgarium fragmenta*, ki jih

je prevedel slovenist, komparativist in prevajalec Srečko Fišer, izdala pa založba Goga v Novem mestu. V zadnjih letih smo v slovenščini dobili celo dva prevoda Petrarcoevega *Secretuma*: prevod avtorja in založnika Petra Amaliettija (1955–2020) *Moja skrivna knjiga ali moji zasebni dvomi* je izšel pri založbi Amalietti&Amalietti leta 2019, leto zatem pa je Slovenska matica izdala *Mojo skrivnost ali O skrivnem neskladju mojih stremljenj* v prevodu klasičnega filologa Tomaža Potočnika, ki je zanj prejel nagrado Radojke Vrančič za mladega prevajalca.

V antologijah in časopisju so izšli še posamezne pesmi iz Petrarcovih *Stihov*, ki so jih prevedli Ciril Zlobec, Andrej Capuder in Srečko Fišer; leta 1941 je za revijo *Dom in svet* pesnik in pisatelj Ivan Čampa (1914–1942) prevedel »Zmagoslavje smrti« iz Petrarcovih *Trionfov*; v časopisju so izšli še odlomek iz *Secretuma* v prevodu Tomaža Potočnika in nekaj Petrarcovih pisem v prevodih slavista Frančka Vogelnika ter klasičnih filologov Tomaža Potočnika in Anje Božič.

3.3 Posebnosti posameznih prevodov

O Gradnikovem izboru Petrarcovih *Sonetov in kancon* Janko Kos (1955, 5) omenja negativni oceni Cirila Zlobca in avtorja, podpisanega z M. P., ter nekaj bolj informativnih slovenskih prispevkov, navaja pa tudi dve zelo pozitivni italijanski kritiki slavistov Umberta Urbanija in Bartolomea Calvija, ki Gradnika nagovori, naj prevede tudi Dantejevo *Komedijo*. Pesnik Ivan Zoran (1995, 14) o *Sonetih* v Capudrovem prevodu pravi, da so zvesti izvirniku, med drugim so obdržali izvirni jambski enajterec in izvirno razporeditev rim. Bojana Žakelj (2019) v magistrskem delu analizira prevode metafor v devetih Petrarcovih sonetih (vse je prevedel Capuder, šest Gradnik, enega tudi Fišer): večina metafor je izražena z vsaj podobnimi prenosniki, prevodi v največji meri sledijo izvirni zunanji zgradbi – formalno je manj natančen Fišer, Petrarcovo zaporedje rim najbolj kršita Gradnik in Capuder, ki obenem uporabljata največ arhaizmov. Srečko Fišer (2021, 992–995) v prevajalčevih opombah komentira svoj prevod *Canzoniera* in prizna, da v prevedenih sonetih vsi verzi nimajo ženskih končnic, namesto rime se pojavlja tudi »okrepljena« asonanca, nekateri soneti imajo drugačne sheme rim kot izvirnik; prevodi kancon so načeloma podobni izvirnikom – po kiticah, dolžini stihov, pri rimah je nekaj odstopanja, zvočni učinki so praviloma oslabljeni; shema madrigalov je – piše Fišer – v prevodu ohranjena, nekaj sprememb je v dolžini stihov in rimah, podobno pa velja tudi za balade; največ formalnega odstopanja je pri sekstinah.

3.4 Recepcija

Prevodnoreceptijskih del o Francescu Petrarci v slovenščini je relativno malo: večinoma so to problemsko zamejeni prispevki, npr. Janko Kos (1955) piše o kritikah

Gradnikovega prevoda Petrarce, Capudrov prevod Petrarcovih sonetov leta 1995 na kratko označi Ivan Zoran (1995), magistrsko delo Bojane Žakelj (2019) analizira prevajanje metafor v devetih Petrarcovih sonetih, Srečko Fišer (2021) pa reflektira lastne prevode v *Canzonieru* (gl. zgoraj), medtem ko je širši pregled recepcije Petrarce v slovenski književnosti do konca devetdesetih let pripravila slovenistka in italijanistka Barbara Baloh (1996). Avtorica piše o prvih sledih Petrarce na Slovenskem, o njegovih omembah pri Primožu Trubarju, ki je v njem videl humanista in predhodnika reformacije (v bibliotekarskem registru Felicijana Trubarja sta tudi dva nemška prevoda Petrarce), omenja prve Vrazove prevode in dojemanje ljubezni pri Štefanu Modrinjaku, ki se opira na Petrarcovo poezijo. Barbara Baloh poudari, da je v času romantike razviden pomemben vpliv Petrarce na Prešerna, pri čemer je bil posredovalec velikega italijanskega pesnika Matija Čop: Prešeren v svojih pesmih (npr. »Prva ljubezen«, »Glosa«) citira Petrarco ali pa se zgleduje po njegovih motivih (gl. soneta »Era il giorno ch'al sol si scoloraro« [Bil je dan, ko so soncu zbledeli] in »Je od vesel'ga časa teklo leto«); pretrarkizem vpliva na formalne, kompozicijske in stilne prijeme slovenskih romantikov. V sodobnosti Baloh omenja prevode Alojza Gradnika, Albina Vilharja, Andreja Capudra, Kosovo opredelitev Petrarce kot klasičnega pesnika in predhodnika romantične ljubezni, ki vpliva na poezijo Ketteja, Župančiča, Gregorčiča, Gradnika, Zlobca in Jesiha.

Z vplivom Petrarce na slovensko književnost so se ukvarjali mnogi strokovnjaki – o ključnem vplivu na Prešerna so pisali npr. biolog in prešernoslovec Pavel Grošelj, literarni zgodovinarji Bartolomeo Calvi, Stanko Škerlj, Anton Slodnjak, Jože Pogačnik, Boris Paternu, Janko Kos, Vid Snoj in Irena Prosenc (gl. Prosenc 2006, 122). Navedeni avtorji obravnavajo Petrarco kot vir romanskih pesniških oblik pri Prešernu, prepoznavajo Petrarcove podobe in stilizme v Prešernovih sonetih, reminiscence v »Gazelah« in »Sonetnem vencu« (Slodnjak 1978), vzporednice med figurama ženske pri Petrarci in Prešernu (Snoj 2002), med Lauro in Primicovo Julijo, Petrarcovimi in Prešernovimi verzji in metaforiko (Snoj 2012); Irena Prosenc (2006, 122–123) izpostavlja štiri tipe namigov na Petrarco pri Prešernu: eksplicitne omembe Petrarce (npr. v »Prvi ljubezni«, »Glosi«), posredne aluzije na pesnika (npr. v »Je od vesel'ga časa teklo leto«), prvine, ki se nanašajo na Lauro, in citate Petrarcovih verzov (oboje v »Prvi ljubezni«; gl. tudi Prosenc 2014). Slovenistka Katrin Bach (2018) v svojem magistrskem delu raziskuje Petrarco vpliv na Cirila Zlobca – po njenih ugotovitvah je Zlobec od Petrarce prevzel poglobitve pesniške značilnosti, predvsem ljubezen v dualnosti pozitivnega in negativnega, toposa ženske in ustvarjalnega akta, ki je ključen za pesniški in človeški obstoj.

Med aktualnimi daljšimi študijami o Petrarcovem *Canzonieru* – o času nastanka, vsebinskih, formalnih značilnostih itn. – naj omenim *Veliki čas Petrarcove poezije* italijanistke in literarne zgodovinarke Patrizie Farinelli (2021), ki uvaja Fišerjev prevod iz leta 2021.

4 Giovanni Boccaccio

4.1 Življenje in delo

Boccaccio se je rodil leta 1313 v Certaldu ali Firencah kot nezakonski sin bogatega trgovca. Oče ga je še mladega poslal v Neapelj, kjer se je učil trgovstva, pozneje prava, hkrati se je ukvarjal z literaturo in spoznaval prijetno življenje na neapeljskem dvoru (tu se je zaljubil v Fiammetto, domnevno hčer neapeljskega kralja). Ugodnega življenja je bilo konec leta 1341 po propadu banke družine Bardi, za katero je delal Giovannijev oče. Za Boccaccia se je začelo skromno življenje v Firencah. Nova težka preizkušnja je prišla s kugo leta 1348, ko je umrl tudi Boccacciev oče. V nadaljevanju je Boccaccio opravil nekaj diplomatskih nalog za Firence, se spoprijateljil s Francescom Petrarco in se – po zaslugi Petrarce – posvetil filologiji. Zadnja Boccaccieva leta so zaznamovali revščina, duhovna kriza, zaradi katere bi skoraj zažgal svoja dela (od tega ga je odvrgel Petrarca), in preučevanje Dantejevega opusa. Boccaccio je umrl leta 1375 v Certaldu pri Firencah.

Boccaccievo delo se lahko razdeli na književnost v italijanščini, klasične študije in preučevanje Danteja. Najpomembnejše Boccaccievo delo je *Decameron*, zbirka stotih novel v italijanščini, napisanih po letu 1348. Zbirko, posvečeno ženskam, zapostavljenemu bralstvu, uvaja okvirna novela: deset mladih se v času kuge preseli iz Firenc in si v zavetju podeželske vile pripoveduje zgodbe. Novele, ki po zaslugi Boccaccia postanejo samostojen žanr, pripovedujejo npr. o sreči, ljubezni, prevari, bistrumju, ljubeznivosti in radodarnosti, ki jih poosebljajo posrečeni junaki. Med Boccaccievimi italijanskimi deli omenimo še npr. *Rime* [Stihe], napisane v okvirih *sladkega novega sloga*; roman *Filocolo* (1336–1339) o ljubezni, ki ji vsi nasprotujejo, a ima srečen konec; pesnitev *Ninfale fiesolano* [Fiesolski nimfski spev] (1344–1346) o pastirju in nimfi, ki se zaradi prepovedane ljubezni spremenita v reki, njun otrok pa postane uglednež, ki prejme v darilo območje, kjer se danes nahajajo Fiesole v Toskani, ter satiro *Corbaccio* [Krokar] (1354–1355), v kateri Boccaccio graja žensko, ki ga je zasmehovala, ko ji je izpovedal ljubezen.

Boccaccievi klasični študiji so obsegali filološko raziskovanje, spodbujanje študija grščine v Firencah (med drugim je z grecistom Leonziem Pilatom soavtor latinskega proznega prevoda *Iliade*) in dela, kot sta npr. *De claris mulieribus* [O slavnih ženskah], zbirka biografij znanih žensk od Eve do Ivane I. Neapeljske, in *Genealogia deorum gentilium* [Genealogija poganskih bogov], zbirka mitoloških zgodb, ki ponazarjajo vezi med bogovi. Boccaccio je bil tudi občudovalec Danteja – njegovi največji dosežki na področju dantologije so *Trattatello in laude di Dante* [Razprava v Dantejevo slavo], idealizirajoči življenjepis Danteja, *Esposizioni della Commedia* [Razlage o Komediji], v katerih Boccaccio razlaga alegorične pomene in ozadje *Božanske komedije*, ter javne interpretacije *Božanske komedije* v Firencah leta 1373 (Salinari in Ricci 1994: 530–652).

4.2 Prevodi in prevajalci

Najbolj znano Boccacciovo delo je gotovo *Dekameron*, ki je doživel dva slovenska prevoda in eno »redigirano« različico. Prvi prevod književnika in prevajalca Andreja Budala (1889–1972) je izšel leta 1926 pri Tiskovni zadrugi; verzija tega prevoda, ki jo je redigiral književnik in publicist Božidar Borko (1896–1980), verze zanjo pa prispeval Ciril Zlobec, pa je izšla v letih 1959 in 1966 pri Cankarjevi založbi. Prevod Nika Koširja je prvič izšel leta 1980 pri Cankarjevi založbi v zbirki *Okrogle povesti*, leta 1991 ga je ponatisnilo Založništvo slovenske knjige v zbirki *Svetovni klasiki*, leta 2004 pa še Delo kot del zbirke *Vrhunci erotike in napetosti*. Izbori novel, v prevodu Andreja Budala, so izšli v letih 1960, 1973, 1978 in 2003 pri Mladinski knjigi (večinoma v zbirki *Kondor*, 1978 v *Petdeset najlepših po izboru bralcev*), leta 2012 pa v e-knjigi tudi pri mariborski založbi Ruslica. Leta 2015 (2016 kot e-knjiga) je v slovenščini izšlo Boccacciovo delo *Dantejevo življenje*, ki ga je za založbo Amalietti&Amalietti prevedel Peter Amalietti. Med posameznimi novelami, ki so izhajale v berilih, izborih in časopisju, omenimo vsaj zanimiva prevoda novele o ciprskem kralju in gospe iz Guascogne, ki sta jo v dva govora nadiškega narečja prevedla Giuseppe Manzini in Peter Podreka; prevoda sta izšla leta 1875 v Livornu v knjigi Giovannija Papantija *I parlari italiani in Certaldo* [Italijanski govori v Certaldu], znova pa jih je objavil etnolog Milko Matičetov leta 1972 v *Trinkovem koledarju*.

Leta 1971 je na podlagi Boccacciovih novel književnik in dramaturg Saša Vuga (1930–2016) napisal scenarij za legendarno televizijsko nanizanko »v 14 zgodbah« *Dekameron*, ki jo je TV Ljubljana prvič predvajala med decembrom 1971 in marcem 1972. Na podlagi Koširjevih prevodov so nastale tri radijske igre za Radio Slovenija, ki jih je priredil književnik in dramaturg Jože Rode (1936–2020): *Spoved* (1993), *Vrvica* (1994) in *Sodnik* (1995). V letih 2009 in 2011 pa sta MGL in SNG Nova Gorica uprizorili igro *Dekameron*, ki so jo na podlagi Boccaccievega dela priredili Ira Ratej, Matej Kranjc in Milko Lazar.

4.3 Posebnosti posameznih prevodov

V zvezi s prevodoma Boccaccieve novele o ciprskem kralju v dva govora nadiškega narečja Milko Matičetov (1972, 96–97) meni, da ima Manzinijev prevod v govor Ruonca čistejšo narečno podobo, boljso ljudsko govorico in preprostejše izražanje, medtem ko je prevod Petra Podreke (1822–1889), književnika in narodnega buditelja, bolj pod vplivom knjižnega jezika – v njem so knjižne besede, rečenice, slogovne zveze, npr. Manzini ima *nie po pravici te juškè karvice štrafavu* [ni po pravici te tuje krivice kaznoval], Podreka pa *drugih karvice pravično ne štrafuje* [drugih krivice pravično ne kaznuje].

Martina Ožbot (2012, 73–77) v primerjavi Budalovega in Koširjevega prevoda *Dekameron* ugotavlja, da je Koširjev prevod slogovno obarvan, prevajalca vodita

estetizacija in arhaizacija, ki pa je v službi prve; slogovna zaznamovanost, tako besedna kot skladenjska, pa ne deluje potujitveno in ne izstopa iz okvirov slovenske retorične tradicije. Za Koširjev prevod so značilne tudi idiolektalne in včasih idiosinkratične prvine. Ožbot meni, da je Budalov prevod – v primerjavi s Koširjevim – bolj nevtralen in manj »avtorski«.

4.4 Recepcija

V zvezi z Boccacciem v slovenščini prevladujejo nereceptijska dela, predvsem predstavitve avtorja in njegovih del, v prvi vrsti *Dekameron*a (tudi kot gledališke priredbe), v publicistiki in gledaliških listih. O Boccacciu je nastala vrsta neprevodoslovnih diplomskih in magistrskih del.

Med prevodnoreceptijskimi deli o Boccacciu je treba izpostaviti predvsem komentar etnologa Milka Matičetova (1972) o prevodih novele o ciprskem kralju v nadiško narečje in prispevek Martine Ožbot (2012) o razlikah med Koširjevim in Budalovim prevodom *Dekameron*a (gl. zgoraj).

5 Zaključek

Trije veliki italijanski književniki imajo v slovenskem prostoru pomembno vlogo, na kar opozarjajo tako njihovi slovenski prevodi kot slovenska dela o njihovi ustvarjalnosti. Z največjim številom prevodov je zastopan Dante, sledita mu Petrarca in Boccaccio; ob tem je treba poudariti, da ne gre zgolj za nove izdaje prevodov, temveč tudi za nove prevode, ki vključujejo tudi manj osrednja dela, kot so Dantejeva *Monarhija*, Petrarcov *Secretum* in Boccacciovo *Dantejevo življenje*, ki pa predstavljajo pomembne segmente ustvarjanja in miselnosti teh avtorjev. Tudi pri obravnavah – ne samo prevodoslovnih – prednjačita Dante in Petrarca, kar je skoraj gotovo posledica njunega vpliva na slovensko književnost, pri čemer pa pri vseh treh avtorjih ostaja še vedno veliko odprtih možnosti za analize, tudi prevodne. Sklenemo pa gotovo lahko, da v slovenskem prostoru obstaja stalno zanimanje za Danteja, Petrarco in Boccaccia, ki kaže na to, da imajo njihova dela neko splošno veljavnost oziroma da so vedno znova aktualna, sprožajo nove refleksije in vplivajo na potrebo po novih prevodih ali pousvaritvah.

6 Seznam sorodnih poglavij

Prevajanje v Italiji in zamejske založbe / Literarnoprevodne izmenjave z italijanščino / Pomembne prevodne knjižne zbirke po drugi svetovni vojni / Oton Župančič / Alojz Gradnik / Božidar Borko / Srečko Fišer

Bibliografija

- Alfano, Giancarlo. 2018. »Tra Dante e Petrarca: Boccaccio e l'invenzione della tradizione (ancora sulla politica degli autori).« *V Boccaccio: gli Antichi e i Moderni*, uredila Anna Maria Cabrini in Alfonso d'Agostino, 93–113. Milano: Ledizioni.
- Bach, Katrin. 2018. »Ciril Zlobec in Francesco Petrarca: ljubezen in vloga ženske.« Magistrsko delo, Univerza na Primorskem.
- Baloh, Barbara. 1996. »Recepcija Petrarke v slovenski literaturi od začetkov do današnjih dni.« *Primorska srečanja* 20, št. 177: 26–29.
- Bevk, France, ur. 1921. *Mladika* 2, št. 17–18.
- Brecelj, Marija, ur. 1965. *Onorate l'altissimo poeta: ob sedemstoletnici Dantejevega rojstva: 1265–1965*. Nova Gorica: Goriška knjižnica.
- Bressan, Arnaldo. 1990. *Dante in sloveno*. Udine: Istituto di lingue e letterature dell'Europa Orientale.
- Calvi, Bartolomeo. 1932. *Il canto V. dell'Inferno nelle versioni slovene*. Torino: Società editrice internazionale.
- Capuder, Andrej. 2002. »Dante in Prešeren v moralni resonanci.« *V France Prešeren – kultura – Evropa*, uredila Darko Dolinar in Jože Faganel, 49–60. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Darovec, Darko, ur. 2014. *Kodeksa Dantejeve Komedije iz Izole*. Koper: Annales.
- Farinelli, Patrizia. 2021. »Veliki čas Petrarcove poezije.« *V Canzoniere: rerum vulgarium fragmenta* Francesca Petrarce, prevedel Srečko Fišer, 7–58. Novo mesto: Goga.
- Fišer, Srečko. 2014. »Il primo secolo di traduzioni letterarie dall'italiano in sloveno (1775–1880).« *Ricerche slavistiche* 12, št. 58: 443–458.
- Fišer, Srečko. 2021. »Prevajalčeve opombe.« *V Canzoniere: rerum vulgarium fragmenta* Francesca Petrarce, prevedel Srečko Fišer, 981–1046. Novo mesto: Goga.
- Fortunat-Černilogar, Damjana. 2021. »Dante Alighieri v Tolminu, mit ali resnica.« *V Trije gradovi, tisoč zgodb*, uredil Miha Mlinar, 82–93. Tolmin: Tolminski muzej.
- Grum, Martin. 2005. »Dante pri Slovencih.« *V Dante Alighieri, Božanska komedija. Raj*, prevedel Andrej Capuder, 285–311. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba.
- Jan, Zoltan. 2001. *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih ter Bibliografski dodatek*. Ljubljana: Rokus, Slavistično društvo Slovenije.
- Kos, Janko. 1955. »Italijanska kritika o Gradnikovem prevodu Petrarke.« *Slovenski Jadran* 4, št. 25: 5.
- Kos, Janko. 1987. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: ZIFF, Partizanska knjiga.
- Leben, Stanko. 1940. *Problem Dantejeve Beatrice: uvod v monografijo o Beatrici kot pesniškem liku*. Ljubljana: Modra ptica.
- Matičetov, Milko. 1972. »Boccaccio ob Nadiži 1875.« *Trinkov koledar* (za prestopno leto) 1972, 87–97.

- Makuc, Neva. 2008. »Kaj imata skupnega Dante Alighieri in slovensko ozemlje?« *Historični seminar* 6: 41–56.
- Mermolja, Ace. 1973. »Dantejevi soneti v slovenskih prevodih.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Nartnik, Vladimir. 1995. »Božanska komedija v luči slovenske ljudske legende.« *Slava* 1994/95, št. 1–2: 51–52.
- Nartnik, Vladimir. 1996. »Na sredi našega življenja pota.« *Slava* 1995/96, št. 2: 120–123.
- Nartnik, Vladimir. 2003. »Tržiškim oktavam Toneta Pretnarja na rob.« *V Perspektive slovenistike ob vključevanju v Evropsko zvezo*, uredil Marko Jesenšek, 330–332. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Ožbot, Martina. 1991a. »Prevajanje Dantejevih retoričnih figur: retorične figure v prvih petih spevih Dantejeve Božanske komedije.« *Primorska srečanja* 16, št. 116: 163–170.
- Ožbot, Martina. 1991b. »Italijansko delo o Danteju v slovenščini.« *Primorska srečanja* 16, št. 126: 928–929.
- Ožbot, Martina. 2012. *Prevodne zgodbe. Poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Perčič, Tone. 1996. *Dante pri Slovencih*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Petaras Jeromela, Valentina. 2021. *La Divina Commedia tra traduzione e versione*. Trieste: Luglioprint.
- Pirjevec, Marija. 1991. »Dante – Schelling – Čop.« *Razprave – dissertationes* 14: 213–220.
- Pogačnik, Jože. 1962. »Dve tujejezični slovenistični publikaciji.« *Jezik in slovstvo* 7, št. 6: 186–188.
- Pogačnik, Jože. 1982. »Recepcija Danteja v slovenski književnosti.« *Jezik in slovstvo* 27, št. 7–8: 212–217.
- Prosenc, Irena. 2006. »Le 'pauvre Pétrarque' dans la réflexion poétique de France Prešeren: contribution à l'histoire du pétrarquisme dans les littératures slaves.« *Cahiers d'études italiennes* 4: 117–130.
- Prosenc, Irena. 2014. »A che servono i poeti? A che un Petrarca o un Tasso?: figure di autori italiani nella visione poetica di France Prešeren.« *Ricerche slavistiche* 12, št. 58: 543–556.
- Rakar, Atilij. 1968. »Dante v slovenski publicistiki v obdobju od 1922 do 1964. Bibliografski pregled.« *V Zbornik o Danteu (1265–1965)*, uredili Eros Sequi, Momčilo D. Savić in Nikša Stipčević, 159–162. Beograd: Prosveta.
- Raveggi, Patrizia. 1984. »Dante in slovenski svet: kratka zgodovinska panorama in analiza treh prevodov petega speva Pekla.« *V Dante i slavenski svijet*, uredil Frano Čale, 545–551. Zagreb: JAZU.
- Rebula, Alojz. 1960. »La Divina Commedia nelle traduzioni slovene.« *Ricerche slavistiche* 8: 199–252.
- Rebula, Alojz. 1991. »Tine Debeljak prevajalec Danteja.« *V Domovina in svet: zbornik referatov s simpozija o dr. Tinetu Debeljaku*, uredil Marko Jenšterle, 33–49. Ljubljana: Karantanija.
- Res, Alojzij, ur. 1921. *Dante: 1321–1921*. Ljubljana: Kleinmayr-Bamberg.

- Salinari, Carlo in Carlo Ricci. 1994. *Storia della letteratura italiana. Dalle origini al Quattrocento*. Rim: Laterza.
- Sferco, Ester. 1991. »Dante in sloveno.« *Mladika* 35, št. 9: 195.
- Slodnjak, Anton. 1978. »Petrarca in Prešeren.« V *Petrarca i petrarkizam u slavenskim zemljama*, uredil Frano Čale, 469–474. Zagreb: JAZU.
- Snoj, Vid. 2002. »Ženska sonce: razris figure iz Petrarcoevega in Prešernovega pesništva.« V *France Prešeren – kultura – Evropa*, uredila Darko Dolinar in Jože Faganel, 61–73. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Snoj, Vid. 2012. *Nova zaveza in slovenska literatura*. Ljubljana: KUD Logos, Inštitut za preučevanje krščanskega izročila.
- Škerlj, Stanko. 1968. »Ob enem najstarejših sledov Dantejeve pesnitve na slovenskih tleh.« V *Zbornik o Danteu (1265–1965)*, uredili Eros Sekvi, Momčilo D. Savić in Nikša Stipčević, 13–26. Beograd: Prosveta.
- Šušteršič, Nika. 2020. »Dante Alighieri v slovenski poeziji.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Vilhar, Srečko. 1965. *Dante: 1265–1965*. Koper: Študijska knjižnica.
- Zoran, Ivan. 1995. »Petrarkovi soneti.« *Dolenjski list* 46, št. 8: 14.
- Žakelj, Bojana, 2019. »Primerjava metafor v devetih Petrarkovih sonetih z njihovimi prevodi.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.

POVZETEK

Poglavje obravnava slovenske prevode del Danteja Alighierija (1265–1321), Francesca Petrarce (1304–1374) in Giovannija Boccaccia (1313–1375), treh velikanov italijanske in svetovne književnosti. Po uvodnih predstavitvah avtorjev in njihove ustvarjalnosti sledijo pregledi njihovih slovenskih prevodov in prevajalcev: knjižni prevodi Dantejevih del obsegajo *Božansko komedijo* (več delnih in dva celotna prevoda), Dantejevo poezijo in politični spis *Monarhija*; Petrarca je knjižno zastopan z izbori poezij, celotnim prevodom *Stihov* in dvema prevodoma eksistencialnega spisa *Secretum*; knjižni prevodi Boccaccievih del pa vključujejo dva slovenska prevoda in eno »redigirano« različico *Dekameron* ter biografsko delo *Dantejevo življenje*. Danteja, Petrarco in Boccaccia so prevajali številni znameniti slovenski prevajalci: knjižne prevode so pripravili Jože Debevec, Alojz Gradnik, Andrej Budal, Tine Debeljak, Božidar Borko, Niko Košir, Ciril Zlobec, Andrej Capuder, Srečko Fišer, Tomaž Jurca, Peter Amalietti, Tomaž Potočnik. V slovenščini je največ recepcijskih obravnav, tudi prevodoslovnih, posvečenih Danteju (v prvi vrsti *Božanski komediji*), ki mu sledi Petrarca, kar je gotovo tudi posledica njunega vpliva na slovensko književnost – izrazit je bil predvsem vpliv na slovensko romantiko.

ABSTRACT

The chapter analyses Slovene translations of the works of Dante Alighieri (1265–1321), Francesco Petrarca (Petrarch, 1304–1374), and Giovanni Boccaccio (1313–1375), three giants of Italian and world literature. Introductory presentations of the three authors and their works are followed by overviews of their Slovene translations and translators: book translations of Dante's works include the *Divine Comedy* (multiple partial and two integral translations), Dante's poetry, and the political treatise *De Monarchia* [On Monarchy]; Petrarch is represented with book translations of his poetry, which include different selections and the integral translation of *Canzoniere* [Song Book], and two translations of Petrarch's existential work *Secretum* [The Secret]; Slovene book translations of Boccaccio's works encompass two translations and one "revised" version of *Decameron*, as well as Boccaccio's biography of Dante entitled *Trattatello in laude di Dante* [A Little Treatise in Praise of Dante]. Dante's, Petrarch's, and Boccaccio's works have been translated into Slovene by distinguished Slovene translators, such as Jože Debevec, Alojz Gradnik, Andrej Budal, Tine Debeljak, Božidar Borko, Niko Košir, Ciril Zlobec, Andrej Capuder, Srečko Fišer, Tomaž Jurca, Peter Amalietti, and Tomaž Potočnik. Most reception studies, including translations analyses, have dealt with Dante (primarily, with his *Divine Comedy*), followed by Petrarch, which is probably the result of their influence on Slovene literature – particularly prominent was their influence on Slovene romanticism.

PREVAJANJE ITALIJANSKIH RENEŠANČNIH PESNIKOV

Irena Prosenc
Univerza v Ljubljani

1 Status renesančnih pesnikov v italijanski kulturi

Poglavje obravnava prevajanje italijanskih pesnikov, ki so delovali od sredine 15. do konca 16. stoletja. Italijanski pisci so v prvi polovici 15. stoletja v leposlovnih in strokovnih besedilih po zgledu antike uporabljali predvsem latinščino. V drugi polovici stoletja se je začela uveljavljati italijanščina, ki pa še ni bila standardizirana; kot literarni jezik se je utrdila v 16. stoletju. Konec 15. stoletja se je zaključilo obdobje relativnega ravnovesja na politično razdrobljenem Apeninskem polotoku, novo stoletje pa je prineslo vojne in gospodarsko krizo. Kljub temu se je v Italiji razcvetela renesančna kultura in se od tam razširila po Evropi. V njej je imelo posebno mesto lirsko pesništvo, ki se je zgledovalo po temah in slogu Petrarkove poezije. Pesniki so opevali idealizirano žensko kot manifestacijo duhovne lepote in v ljubezni videli način zbližanja z božanskim. Renesančni liriki so danes večinoma manj znani širši javnosti, pa tudi v strokovnih krogih se lirika proučuje manj pogosto kot druge zvrsti, značilne za tisti čas.

Od renesančnih pesnikov smo v slovenščino največ prevajali Michelangela Buonarrotija (1475–1564). Bil je kipar, slikar in arhitekt, čigar dela so že sodobniki cenili kot vrhunec renesančne umetnosti. Pisal je ljubezenske in refleksivne pesmi, v katerih se pogosto izraža dvojna narava ljubezni, kot povzema Srečko Fišer (2014, 19) v uvodni študiji k prevodu njegovih *Stihov*: »na eni strani je zemeljska ljubezen [...] privilegij, pot, celo edina, k božanski ljubezni; na drugi strani je krivda, smrtni greh in zanesljivo večno prekletstvo.«

Velikan pozne italijanske renesanse Torquato Tasso (1544–1595) se uvršča na drugo mesto po številu prevodov v slovenščino. Njegovo najpomembnejše delo je junasški ep *Osvobojeni Jeruzalem* (*Gerusalemme liberata*), ki pripoveduje o zadnjih mesecih

prve križarske vojne. Tasso je pod vplivom literarnoteoretskih diskusij, ki so se razmah-nile v 16. stoletju in se ukvarjale zlasti s prenovo junaškega epa po načelih Aristotelove *Poetike*, tako temeljito predelal svojo pesnitev, da je iz nje nastalo novo besedilo z naslo-vom *Osvojeni Jeruzalem* (*Gerusalemme conquistata*), ki danes velja za manj pomembno delo. Napisal je tudi *Rime*, viteški ep *Rinaldo*, pastoralno igro *Amint*, literarnoteoretske razprave, dialoge in druga dela.

Slovenski prevajalci so se le bežno dotaknili del Ludovica Ariosta (1474–1533), ki je eden najvidnejših predstavnikov renesanse. Povezan je bil s ferrarskim dvorom rodbine Este, pomembnim kulturnim središčem, kjer so še posebej cenili viteške epe. Zato ne preseneča, da je njegovo osrednje delo viteški ep *Besneči Orlando* (*Orlando furioso*), v katerem je nadaljeval in razvil tematike Boiardovega nedokončanega epa *Zaljubljeni Orlando* (*Orlando innamorato*). Pisal je tudi liriko, komedije in satire.

Številni renesančni pesniki, tudi Michelangelo, Tasso in Ariosto, so našli svoje mesto v Gradnikovi antologiji *Italijanska lirika* (1940), ki jo bomo obravnavali pozneje. Med njimi je Lorenzo Medičejski (1449–1492), ki se sicer ne uvršča med vodilne pesnike svojega časa, pomemben pa je bil za razvoj humanistične kulture. Med svojo vladavino v Firencah je pokazal izjemno politično spretnost in ohranjal ravnovesje med italijanskimi državicami kot »jezik na italijanski tehtnici«. Deležen je bil humanistične izobrazbe in se obdal z literati in umetniki. Tudi sam je pisal; zavzemal se je za rabo italijanščine in se zgledoval po petrarkizmu in sladkem novem slogu. Na njegovem dvoru sta med drugimi delovala Angelo Poliziano (1454–1494) in Luigi Pulci (1432–1484). Poliziano je bil znači-len humanistični pesnik, saj je bil izjemno izobražen in je tako idealno združil študij in lite-rarno ustvarjanje. Pisal je v italijanščini, latinščini in grščini. Pulci pa se je sčasoma oddaljil od medičejskih krogov, ker se ni strinjal z neoplatonistično ideologijo, ki je prevladovala na dvoru. Njegovo najpomembnejše delo je viteški ep *Il Morgante*. V njem je preobliko-val tematike, ki so izvirale iz francoskih *chansons de geste* in so jih v Italiji razširili *cantari*, viteške pesnitve v ljudskem duhu, ki so jih recitirali na mestnih trgih. V svojih pesmih se delno navdihuje pri bukolčni poeziji, pogosto pa polemično obračunava z nasprotniki.

Z dvorskim okoljem je bilo povezanih še nekaj pesnikov iz Gradnikovega izbora. Matteo Maria Boiardo (1441–1494), tudi sam plemič, je bil v prijateljskih odnosih z rodbino Este in je zanjo opravljal razne upravne zadolžitve. Znan je predvsem po viteškem epu *Zaljubljeni Orlando*, v njegovi liriki pa prevladuje ljubezenska tematika. Jacopo Sannazaro (ok. 1456–1530) je deloval na aragonskem dvoru v Neaplju. V Evropi je zaslovel s pastirskim romanom v prozi in verzih *Arkadija*, v poeziji pa se je zgledoval po Petrarki. Značilna primera petrarkistične dvorske lirike sta tudi Cariteo (ok. 1450–1514) s pravim imenom Benet Garret, ki je prišel na neapeljski dvor iz Barcelone, in severnoitalijanski pesnik Panfilo Sassi (ok. 1455–1527).

Poleg Michelangela sta v Gradnikovem izboru še dva pesnika, ki sta bila v prvi vrsti umetnika: to sta slikar Rafael Santi (1483–1520) ter zlatar in kipar Benvenuto

Cellini (1500–1571). Rafaelu pripisujejo šest petrarkističnih sonetov, od teh pa naj bi bilo njegovih dejansko le pet. Cellinijevo osrednje delo je avtobiografija, v kateri pripoveduje o svojem pustolovskem življenju. Napisal je razpravi o zlatarstvu in kiparstvu, pa tudi pesmi.

Novost v renesančni kulturi je bila skupina pesnic, ki so ustvarjale v petrarkističnem duhu. Vittoria Colonna (1490/1492–1547) je izrazila religiozna občutja in ljubezen do umrlega moža, markiza d'Avalosa. Prijateljela je z Michelangelom, ki ji je posvetil nekaj pesmi. V Gradnikovo antologijo je vključen tudi bratranec njenega moža Alfonso d'Avalos (1502–1546). Druga pesnica v zbirki je Gaspara Stampa (ok. 1523–1554), ki je bila dejavna v beneških literarnih krogih in pisala ljubezenske pesmi o kratkem in intenzivnem razmerju z nekim plemičem.

Trije pesniki v antologiji so bili člani cerkvene hierarhije. Ludovico Beccadelli (1501–1572) je bil humanist, prelat in diplomat, med drugim nekaj let nadškof v Dubrovniku. Bil je Michelangelov prijatelj in pisal pesmi v latinščini in italijanščini. Minorit in pridigar Baldassarre Olimpo da Sassoferrato (rojen ok. 1486, datum smrti neznan) je pisal ljubezenske pesmi pod vplivom petrarkizma. Filozof in teolog Tommaso Campanella (1568–1639) je znan predvsem kot avtor utopije *Mesto sonca*, pisal pa je tudi pesmi.

2 Pregled prevodov italijanskih renesančnih pesnikov

Pregled začnemo z že omenjeno antologijo *Italijanska lirika* Alojza Gradnika (1940), ki pokriva obdobje od srednjega veka do prve polovice 20. stoletja. Z njo je Gradnik v eni knjigi zajel največje število renesančnih pesnikov, ki so bili doslej prevedeni v slovenščino. Nekaj prevodov renesančnih avtorjev je objavil v periodičnem tisku že pred izidom zbirke. Pesmi Michelangela, Cellinija, Rafaela in Gaspare Stampe so tako izšle med letoma 1929 in 1939 v literarnih revijah *Ljubljanski zvon* in *Modra ptica* ter reviji za likovno kulturo *Umetnost* (Gradnik 2008, 685–697). Zbirka *Italijanska lirika* je izšla pri založbi Umetniška propaganda, ki je v letih 1915–1946 izdajala izvirno in prevodno leposlovje ter strokovna besedila (Dermastia 2000, 36; Javornik 1998b, 4535). Vanjo so v tem vrstnem redu vključeni: Lorenzo Medičejski, Matteo Maria Boiardo, Luigi Pulci, Jacopo Sannazaro, Panfilo Sassi, Cariteo, Angelo Poliziano, Rafael Santi, Benvenuto Cellini, Ludovico Ariosto, Michelangelo Buonarroti, Ludovico Beccadelli, Baldassarre Olimpo da Sassoferrato, Vittoria Colonna, Alfonso d'Avalos, Gaspara Stampa, Tommaso Campanella in Torquato Tasso. Nekatere pesmi iz zbirke so bile leta 1977 ponatisnjene v *Antologiji svetovne književnosti*, ki je izšla pri Državni založbi Slovenije: po ena pesem Lorenza Medičejskega, Poliziana in Boiarda, dve pesmi Vittorie Colonne in tri Gaspare Stampe. V njej sta objavljena tudi dva Michelangelova soneta, vendar ne v različici iz *Italijanske lirike*, temveč iz Gradnikovega prevoda *Sonetov* iz leta 1945.

Michelangelove pesmi so izšle v knjižnih izdajah v Gradnikovem in Fišerjevem prevodu. Gradnik je vključil osem Michelangelovih sonetov v pesniško zbirko *Svetle samote* (1932), v razdelek z izborom prevodov tujih avtorjev. Zbirka je izšla pri založbi Modra ptica, ki je med letoma 1929 in 1941 izdajala večinoma prevodno pa tudi izvirno slovensko literaturo. Njeni naročniki so prejeli mesečnik *Modra ptica*, ki se je iz reklamne publikacije razvil v literarno revijo (Dermastia 1993, 203–204, Javornik 1998a, 2651); kot smo že omenili, je v njej objavljala tudi Gradnik. V *Italijansko liriko* je vključil devet Michelangelovih pesmi, čez pet let, leta 1945, pa je izdal izbor *Sonetov* pri Narodni tiskarni. Ta je kot prva moderno opremljena slovenska tiskarna tiskala predvsem periodiko, pa tudi številne knjižne izdaje od leta 1872 do 1945 (Dermastia 1993, 306–307). Dva soneta iz zbirke (»O noč, o mračni čas, a poln slasti« in »Življenja mojega nemirni tok«) sta bila leta 1977 ponatisnjena v *Antologiji svetovne književnosti*, »Življenja mojega nemirni tok« pa leta 1989 še v reviji *Ognjišče* z naslovom »Sonet LXV«. Srečko Fišer je izdal prevode Michelangelovih pesmi v obsežnem izboru z naslovom *Stihi* pri Cankarjevi založbi. Knjižnim izdajam se pridružuje nekaj prevodov v periodičnem tisku: pet prevodov Janeza Menarta je izšlo v reviji *Beseda*, Miklavž Komelj pa je leta 2002 za *Likovne besede* prevedel šest krajših pesmi, ki so objavljene skupaj z izvirnimi italijanskimi besedili.

Tassove pesmi je prevajal že Gradnik, ki jih je v *Italijansko liriko* (1940) uvrstil sedem. Fišer je objavil obsežen izbor Tassove poezije v zbirki *Ljubezen je duša sveta*, ki je LETA 2004 izšla pri Mladinski knjigi v zbirki Kondor; vanjo je vključil tudi odlomke iz *Osvobojenega Jeruzalema* in *Aminta*. Za *Antologijo svetovne književnosti* (1977) sta se z epom pomerila še Niko Košir, ki je prevedel odlomek iz III. speva, in Andrej Capuder z odlomkom iz XII. speva.

Prevodi iz Ariostovega dela so maloštevilni. Gradnik je v *Italijansko liriko* (1940) vključil en njegov sonet. Do danes imamo le dva slovenska prevoda odlomkov iz Ariostovega *Besnečega Orlanda*: Ciril Zlobec je prevedel odlomek iz XXIII. speva za *Antologijo svetovne književnosti*, Srečko Fišer pa je objavil odlomek iz X. speva v reviji *Literatura*.

3 Predstavitev prevajalcev

Gradnik, Fišer in Menart so kot vidnejši prevajalci predstavljeni podrobneje v posebnih poglavjih, tu pa predstavljamo preostale prevajalce, ki so se ukvarjali z renesančnimi pesniki.

Niko Košir (1919–2000) je bil predavatelj italijanske književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Prevajal je predvsem iz španščine in italijanščine, pa tudi iz francoščine. Iz italijanščine je prevedel Boccaccia, Vergo, Macchiavellija in Pirandella, ki so izšli v knjižnih izdajah. Dobil je Sovretovo nagrado za prevod *Don Kihota* (1973) in nagrado Prešernovega sklada za prevod *Junaške pesmi o Cidu* (1988). Pisal je tudi izvirno prozo in študije o književnosti (Božič 2011).

Ciril Zlobec (1925–2018) je bil pesnik, pisatelj, prevajalec, esejist, publicist, urednik in politik. Največ je prevajal iz italijanščine, med drugim Danteja, Leopardija, Quasimoda, Carduccija, Montaleja in Ungarettija, ter iz srbsčine oz. hrvaščine. Prejel je več slovenskih in italijanskih nagrad za prevajanje in pesniško ustvarjanje (Lah 1991, Zlobec 2002).

Andrej Capuder (1942–2018) je bil profesor francoske književnosti na Filozofski fakulteti, pisatelj, pesnik, prevajalec, esejist, politik in diplomat. Prevajal je iz francoščine, italijanščine, španščine in portugalsčine, med drugim Petrarkove pesmi. Prejel je Sovretovo nagrado za prevod Dantejeve *Božanske komedije* (1973) (Pintarič 2013).

Miklavž Komelj (1973) je umetnostni zgodovinar, pesnik, prevajalec in esejist. Prevaja iz številnih tujih jezikov, tudi italijanščine. Za pesniško in prevodno delo je prejel več nagrad.

4 Posebnosti posameznih prevodov

Gradnik je zbral v *Italijanski liriki* vrsto renesančnih avtorjev, ki jih ni doslej nihče drug prevajal v slovenščino. V zbirki *Soneti* je objavil 77 Michelangelovih sonetov po izdaji Cesareja Guastija *Le rime di Michelangelo Buonarroti* [Rime Michelangela Buonarrotija], ki jih je pospremil s pojasnili in uvodom.

V Fišerjevem izboru je objavljenih 195 prevodov Michelangelovih pesmi po izdaji *Rime*, ki jo je uredil Enzo Noè Girardi. Prevajalec je napisal spremno besedo, kronologijo Michelangelovega življenja in komentarje k posameznim pesmim. Kot poudarja, pa s tem ni želel popolnoma pojasniti pomen Michelangelove poezije, kar je »nemogoče, kajti mnogi njeni deli so in bodo ostali obskurni ali dvoumni«, temveč opozoriti na njene leksikalne in slogovne značilnosti (Fišer 2014, 435).

Fišerjev izbor Tassove poezije *Ljubezen je duša sveta* vsebuje poleg lirike odlomke iz *Aminta* in *Osvobojenega Jeruzalema*. Tem je dodal obširno spremno študijo (Fišer 2004), povzetke vsebine pastoralne igre in epa ter pesnikove življenjepisne podatke.

5 Recepcija prevodov

Znanstvenega odziva je bilo deležno predvsem Gradnikovo prevodno delo, medtem ko številni prevodi, tudi novejši, zaenkrat ostajajo brez odmeva v prevodoslovnih študijah. Gradnikov prevajalski opus je preučila Ana Toroš, ki se ukvarja s slovensko-italijanskimi literarnimi stiki ter večkulturno in večjezično literaturo. Najprej se mu je posvetila v kratkih člankih »Gradnik kot prevajalec« in »Gradnikova prevodna bibliografija« (Toroš 2005a, 2005b), nato pa v monografiji *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok. Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet* (Toroš 2013). V prvem članku obravnava knjižne prevode in ugotavlja, da je Gradnikov obsežni prevajalski opus, v katerem prevladujejo prevodi

lirike, malo znan. Pesnik je objavil največ knjižnih prevodov v dvajsetih in petdesetih letih prejšnjega stoletja, prevajanja italijanske književnosti se je lotil v tridesetih letih, *Italijansko liriko* pa je izdal med peto in šesto zbirko izvirne poezije. Toroš omeni, da je v svoje izvirne pesniške zbirke vključil precej prevodov (Toroš 2005a, 235–236).

Članek »Gradnikova prevodna bibliografija« obravnava periodiko in rokopisno zbirko, v kateri se hrani tudi nekaj prevodov iz italijanske književnosti. Podobno kot knjižne izdaje je največ prevodov v periodiki izšlo v dvajsetih in petdesetih letih; v njih so zastopane številne književnosti, prevladujejo pa prevodi iz italijanske, kitajske, srbske in hrvaške književnosti (Toroš 2005b, 615–616).

Toroš v monografiji *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok* preuči Gradnikovo pesniško in prevajalsko delo v razmerju do romanskega in germanskega sveta in ugotovi, da italijanska književnost zavzema največji del njegovega prevajalskega opusa. Posveti se nekaterim posebnostim pesnikovega prevajalskega dela in jih pojasni z njegovim poznavanjem romanskih jezikov. Gradnikov materni jezik je bil namreč slovenski, šolal pa se je v nemščini. Zato avtorica sklepa, da so s tem povezane njegove včasih težko razumljive stavčne konstrukcije. Italijanščino se je morda začel samostojno učiti šele ob koncu študijskih let, ko se je seznanil z moderno italijansko liriko (Toroš 2013, 85–87). Z italijansko književnostjo se je najintenzivneje srečal ob prevajanju za *Italijansko liriko* (Toroš 2013, 16), na katero se je med drugimi pohvalno odzval Božidar Borko (1941). Po Gradnikovih besedah je zbirka ob izidu vzbudila veliko zanimanja tudi v Zagrebu, kjer je takrat služboval (Boršnik 1954, 147–148). Toroš preuči nekaj Gradnikovih prevodov: prevod *Božanske komedije*, sonetov iz Dantejeve zbirke *Vita Nova* [Novo življenje] (2013, 17), Petrarke (2013, 18–21) in Michelangela (2013, 21–23). Za slednjega sklepa, da je bil Gradniku blizu, saj ga je vključil v izbor svoje najboljše poezije *Svetle samote*. Avtorica navede odmeve na Gradnikove prevode Michelangela, zlasti s strani Božidarja Borka, opozori pa, da poznejše ocene niso bile pozitivne. Na podlagi analize treh različic prevoda Michelangelovega soneta »*Veggio co' be' vostr'occhi un dolce lume*« [Luč vidim le še z vašimi očmi] in sprememb v zgradbi, ki jih je Gradnik uvedel v prevodu, sklepa, da je imel nekaj težav z razumevanjem izhodiščnega besedila (2013, 91–92).

V drugi polovici 20. stoletja je bil Tone Pavček izrazito nenaklonjen Gradnikovim prevodom, zlasti *Italijanski liriki*. Negativno je ocenil slovensko prevajanje pesmi svetovnih klasikov nasploh, še posebej iz italijanščine (Pavček 2016, 63–64), in sklenil, da bi bilo treba Gradnikove prevode večinoma »na novo prevesti« (prav tam, 65).

Srečko Fišer bolj poglobljeno komentira Gradnikov prevod Michelangelovih *Sonetov* v uvodu k svoji izdaji *Stihov*. V Gradniku prepozna velikega pesnika in prevajalca in podobno kot Toroš meni, da je našel v Michelangelu sorodno pesniško dušo, »zato mu je včasih notranji odmev izvirnega besedila v nekaki resonanci preglasil besedilo samo. A karkoli očitamo tem prevodom, so vendar odlična poezija« (Fišer 2014, 5–6). Avtor obravnava problematiko obstoječih prevodov Michelangelove poezije v tuje jezike in

opiše strategije prevajalcev, ki pogosto rešujejo prevajalske težave s premikom besedilnega registra, kar spremeni naravo pesmi (6 op.). Pojasni načela, ki jim je sam sledil pri prevajanju Michelangelovih pesmi, zlasti opustitev rim, za katero se je odločil, da bi ohranil vsebino in dikcijo pesmi.

Gradnikova *Italijanska lirika* in prevod Michelangelovih *Sonetov* so omenjeni v bibliografiji prevodov iz italijanske književnosti Toneta Perčiča (1992), medtem ko Drago Bajt (1993) ne omenja *Sonetov* v svojem pregledu prevodov po letu 1945, čeprav so izšli prav tega leta.

Kar zadeva Gradnikove prevode Tassovih in Ariostovih pesmi, se Ana Toroš v svojih študijah ne ukvarja z njimi. Fišer (2004, 221 op.) komentira stanje na področju prevodov Tassovih del v slovenščino v spremni študiji k izdaji *Ljubezen je duša sveta*. Omeni Gradnikove prevode in odlomka v *Antologiji svetovne književnosti* ter povzame, da smo Tassa prevajali malo.

Na aktualnost in hkrati primanjkljaj prevodov italijanskih renesančnih pesnikov je že leta 1991 opozorilo Društvo slovenskih književnih prevajalcev, ko je uvrstilo renesančne avtorje na seznam del svetovne književnosti, ki naj bi sestavljal nacionalni prevodni program. Na seznamu so tudi »italijanska renesančna lirika; Boiardo, Ariosto: izbor iz epike; Aretino: izbor iz dela; [...] Tasso: *Osvobojeni Jeruzalem*« (Bajt 2016, 221). Zlasti po Fišerjevi zaslugi imamo danes na voljo več prevodov italijanske renesančne lirike in epike. Kar zadeva splošen pregled del italijanskih renesančnih pesnikov, pa je videti, da je naš poglavitni vir še vedno Gradnikova *Italijanska lirika*.

6. Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje v Italiji in zamejske založbe / Literarnoprevodne izmenjave z italijanščino / Alojz Gradnik / Srečko Fišer / Janez Menart

Bibliografija

- Bajt, Drago. 1993. »Knjižni prevodi slovenske poezije po letu 1945.« V *Prevod in narodova identiteta. Prevajanje poezije: 17. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 28–38. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bajt, Drago. 2016. »Slovenski prevodni program (1991).« V *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič. Antologija*, uredila Majda Stanovnik, 219–222. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Borko, Božidar. 1941. »A. Gradnik kot prevajalec.« *Jutro*, 11. 1. 1941: 3.
- Boršnik, Marja. 1954. *Pogovori s pesnikom Gradnikom*. Maribor: Obzorja.
- Božič, Miran Lola. 2011. »Košir, Niko (1919–2000).« V *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. Prvi vnos 2011. Dostop 5. 8. 2022. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/kosir-niko/>.
- Buonarroti, Michelangelo. 1989. »Sonet LVX.« Prevedel Alojz Gradnik. *Ognjišče* 25, št. 11: 2.
- Dermastia, Alenka, ur. 1993. *Enciklopedija Slovenije*. 7. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Dermastia, Alenka, ur. 2000. *Enciklopedija Slovenije*. 14. zvezek. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fišer Srečko. 2004. »Čas, duša in pesnik.« V Torquato Tasso, *Ljubezen je duša sveta: izbrana poezija*, 214–279. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Fišer Srečko. 2014. »Uvod.« V Michelangelo Buonarroti, *Stihi*, 5–25. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gradnik, Alojz. 1932. *Svetle samote: izbrane pesmi*. Ljubljana: Modra ptica.
- Gradnik, Alojz, ur. 1940. *Italijanska lirika*. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- Gradnik, Alojz. 2008. *Zbrano delo*. 5. knjiga, uredil Miran Hladnik. Maribor: Litera.
- Javornik, Marija, ur. 1998a. *Veliki splošni leksikon*. 5. knjiga. Ljubljana: DZS.
- Javornik, Marija, ur. 1998b. *Veliki splošni leksikon*. 8. knjiga. Ljubljana: DZS.
- Lah, Andrijan. 1991. »Zlobec, Ciril (1925–2018).« V *Slovenski biografski leksikon: 15. zv. Zdolšek – Žvanut*, uredil Jože Munda. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pavček, Tone. 2016. »Poezija v prevodih (1952).« V *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič. Antologija*, uredila Majda Stanovnik, 63–76. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Perčič, Tone. 1992. »Bibliografija prisotnosti italijanske književnosti pri nas: prevodi.« V *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi. Zborovanje slavistov ob stoletnici smrti Frana Miklošiča (1991. Maribor, Ljutomer)*, uredili Stanislav Hafner, Martina Orožen in Mateja Hočevar, 206–215. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport.
- Pintarič, Miha. 2013. »Capuder, Andrej (1942–2018).« V *Novi Slovenski biografski leksikon: Spletna izd.*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Slukan, Barbara. 2015. »Pregled del italijanske poezije, prevedene med letoma 1945 in 2014.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Tasso, Torquato. 1940. »Odkod ta rosa in odkod ta jok; Nebeški oče, zdaj ko mi višine; Epigram; V svojih trpkih letih ko cvetica; Stol, ki ob njem, ko druge lepotic; Nikdar drevo zeleno ne

- razpreže; Molčé zdaj reke in gozdovi.« V *Italijanska lirika*, uredil Alojz Gradnik, 97–103. Ljubljana: Umetniška propaganda.
- Toroš, Ana. 2005a. »Gradnik kot prevajalec.« *Slavistična revija* 53, št. 2: 235–236.
- Toroš, Ana. 2005b. »Gradnikova prevodna bibliografija (rokopisna zbirka, periodika).« *Slavistična revija*, 53, št. 4: 615–616.
- Toroš, Ana. 2013. *O zemlja sladka: kamen, zrno, sok. Alojz Gradnik ter romanski in germanski svet*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Zlobec, Ciril. 2002. »To in ono, a ves čas eno samo (Izpoved prevajalca – brez zardevanja in brez slabe vesti).« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil. 27. prevajalski zbornik*, uredila Martina Ožbot, 159–171. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

POVZETEK

Poglavje obravnava prevajanje italijanskih pesnikov, ki so delovali v 15. in 16. stoletju. V tem času se je razcvetela renesančna kultura, v kateri je imelo posebno mesto lirsko pesništvo v petrarkističnem slogu, ki je opevalo idealizirano žensko kot manifestacijo duhovne lepote. V slovenščino smo največ prevajali Michelangela Buonarrotija in Torquata Tassa. A. Gradnik je prevedel številne renesančne pesnike za antologijo *Italijanska lirika* (1940), ki pokriva obdobje od srednjega veka do prve polovice 20. stoletja. Zbirka zajema največje število renesančnih pesnikov, ki so bili doslej prevedeni v slovenščino. Michelangelove pesmi so izšle v knjižnih izdajah v Gradnikovem izboru *Soneti* (1945) in v obsežnem izboru S. Fišerja *Stihi* (2014). Fišer je objavil tudi izbor Tassove poezije v zbirki *Ljubezen je duša sveta*, v katero je vključil odlomke iz junaškega epa *Osvobojeni Jeruzalem* in pastoralne igre *Amint* (2004). Odlomka iz Tassovega epa sta prevedla N. Košir in A. Capuder (1977), C. Zlobec (1977) in Fišer pa sta objavila odlomka iz Ariostove pesnitve *Besneči Orlando* (2018). Gradnikovo prevodno delo je preučila predvsem A. Toroš, številni prevodi pa ostajajo brez kritičnega odmeva.

ABSTRACT

The chapter deals with the translation of 15th and 16th century Italian poets. The period saw the flourishing of Renaissance culture, which privileged lyrical poetry in the Petrarchan style celebrating an idealized female figure as a manifestation of spiritual beauty. Michelangelo Buonarroti and Torquato Tasso are the authors who have seen the most translations into Slovene. Alojz Gradnik translated numerous Renaissance poets for his anthology *Italian Lyric Poetry* (1940) covering the period from the Middle Ages to the first half of the 20th century. The collection includes the largest number of Renaissance poets translated into Slovene to date. Translations

of Michelangelo's poems in book form include Gradnik's *Sonnets* (1945) and Srečko Fišer's extensive selection of *Poems* (2014). Fišer published a selection of Tasso's poetry in *Love is the Soul of the World*, which further includes excerpts from the heroic poem *Jerusalem Delivered* and the pastoral play *Aminta* (2004). Excerpts from Tasso's poem were translated by Niko Košir and Andrej Capuder (1977), while those from Ariosto's *Orlando Furioso* were published by Ciril Zlobec (1977) and Fišer (2018). Whereas Gradnik's translations have been studied particularly by Ana Toroš, many translations have not yet met with a critical response.

PREVODI DEL WILLIAMA SHAKESPEARA NA SLOVENSKEM

Marija Zlatnar Moe
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

William Shakespeare sodi med osrednje osebnosti svetovne in britanske književnosti. Njegova besedila se prevajajo in uprizarjajo po vsem svetu in v vseh oblikah, ki jih ponujata dramatika in književnost – od klasičnih in eksperimentalnih uprizoritev, prek filmov, bralnih, študijskih, šolskih izdaj pa do slikanic, stripov in memov. Njegova dela so v več izdajah prosto dostopna na spletu v izvirnih in moderniziranih različicah, opremljena z bogatimi opombami, komentarji in razlagami. Rečemo lahko, da je vsaj minimalno poznavanje Shakespeara tudi v Sloveniji del splošne razgledanosti.

2 Shakespeare na slovenskih odrih

O Shakespearu se je na Slovenskem javno govorilo in razpravljalo od konca 18. stoletja, o Shakespearovih delih je prvi pisal Anton Tomaž Linhart, ki je najbolj cenil *Kralja Leara* in *Macbetha*. Po Shakespearovem navdihu je v nemščini napisal dramo *Miss Jenny Love*, ki jo je označil za »črno kot Shakespeare« (Moravec 1965, 179) in ni bila nikoli uprizorjena.

Skoraj sočasno, v sezoni 1779/80 (Moravec 1965, 180), so začeli Shakespeara uprizarjati tudi v Ljubljani, na odru nemškega gledališča, na katerem so uprizorili priredbe štirih Shakespearovih iger, in sicer *Macbetha*, *Romea in Julijo*, *Hamleta* in *Riharda tretjega*. To je ljubljanskemu dvojezičnemu občinstvu dalo možnost, da se je seznanilo s Shakespearom, ki so ga ob prelomu stoletja pogosto uprizarjali – v sezoni 1800/01 so tako uprizorili tri predstave, po eno Shakespearovo dramo so uprizorili tudi v naslednjih dveh sezonah, pozneje pa vse bolj poredko (Moravec 1965, 182). V prvi polovici

19. stoletja je na ljubljanskem odru prišlo do prekinitve uprizarjanja Shakespeara, tja se je vrnil v sredini 19. stoletja, ko so začeli nastajati tudi prvi slovenski prevodi njegovih dram. V slovenščini so Shakespeara prvič uprizorili konec 19. stoletja, prvi je bil leta 1896 *Othello* v Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani.

O Shakespearu je pisal Matija Čop, v svoji poeziji je njegovo dramo *Romeo in Julija* omenjal tudi Prešeren. Med boljše poznavalce Shakespeara sta v sredini 19. stoletja sodila Fran Levstik in Josip Stritar. Levstik ga je pogosto omenjal v svojih kritikah in pismih, npr. *Riharda III.* v kritiki Valjavčevih pesmi, *Romea in Julijo* v članku o Prešernovem življenju, v pismu Stritarju pa z Goethejem, Schillerjem in Shakespearom primerja Prešerna (Moravec 1965, 186). Tudi Josip Jurčič je britanskega dramatika dobro poznal, pa ne le to – v njegovih zapiskih je najti prevod Shakespearovega 141. soneta, kar predstavlja enega prvih slovenskih prevodov Shakespeara.

Možnih razlogov za tako pozen prihod Shakespeara na slovenske odre je več: po eni strani je bilo slovensko gledališko občinstvo v 19. stoletju v veliki meri dvojezično in Shakespeara so uprizarjali v nemščini, zato je bila morda potreba po prevodu manj očitna. Po ustanovitvi Dramatičnega društva (1867) je bilo slovensko gledališče tudi še nekaj desetletij brez svoje dvorane, prav tako pa so vodilni gledališčniki, npr. Ignacij Borštnik, menili, da nimajo ansambla za ustvarjanje velikih klasičnih predstav, in so se na začetku bolj posvečali modernemu gledališču (Moravec 1964, 11).

Po drugi strani pa so bili prevajanju književnosti izrecno nenaklonjeni najvidnejši predstavniki slovenske književne teorije, pa tudi avtorji – ne le Levstik in Stritar (prim. Stanovnik 2013, 115), ampak na primer tudi France Podgornik in Janez Trdina (prim. Stanovnik 2013, 96–139). Kljub vsemu pa je celo Stritar priporočal, naj se, če je dramatiko že treba prevajati, prevajajo zgolj dobra besedila, in je kot zgled navedel prav Shakespeara (Stanovnik 2013, 110).

To je morda tudi razlog, da se v tem prvem obdobju s prevajanjem Shakespeara v slovenščino niso ukvarjali najvidnejši slovenski književniki in poznavalci njegove dramatike, pač pa so prvi prevajalci pripadali krogu dijakov mariborske gimnazije, ki so se učili angleščino. Med njimi so bili Ivan Vrban-Zadravski (1841–1864), Janko Pajk (1837–1899), Dragotin Šauperl (1840–1869) in Karel Glaser (1845–1913). Šauperl, prvi prevajalec *Hamleta*, je na primer izrecno povedal, da se je angleščine učil iz dveh razlogov: da bi prevajal Shakespeara in da bi šel za misijonarja v Ameriko. Ker so se učili angleščino, je tudi verjetno, da so bili njihovi prevodi vsaj delno neposredni, kar ni veljalo za vse poznejše prevode.

Za prvega prevajalca Shakespeara šteje Ivan Vrban-Zadravski; leta 1864 je bil v literarni reviji *Lada* objavljen njegov prevod odlomka iz *Romea in Julije*. Tudi Janko Pajk je začel prevajati *Romea in Julijo*, odlomke pa je objavil v reviji *Zora*, ki jo je sam urejal in v kateri je leta 1864 objavil tudi študijo o *Hamletu*. Tretji iz te skupine je bil Dragotin Šauperl, ki je prevedel *Hamleta* in morda tudi *Kralja Leara*. V približno istem

času naj bi *Hamleta* prevedel tudi Miroslav Malovrh (1861–1921), njegov prevod naj bi uprizorili študentje v Celju, vendar je to poročilo nezanesljivo. Je pa Malovrh prevedel *Othella*, ki je leta 1896 postal prva slovenska uprizoritev Shakespeara. Zadnji iz mariborskega angleškega kroga je bil profesor Karel Glaser, strokovnjak za evropske in orientalske jezike in književnosti. Prevajanja se je lotil znanstveno, kot jezikoslovec in poznavalec angleščine, svoje prevode je primerjal tudi s prevodi v druge jezike. Prevedel je kar enajst Shakespearovih dram: *Romea in Julijo*, *Kralja Leara*, *Macbetha*, *Vesele kumice windsorske*, *Julija Cezarja*, *Othella*, *Trgovca beneškega*, *Krotitev zle žene*, *Sen kresne noči*, *Hamleta in Ribarda III*. Njegovi prevodi so bili sicer jezikovno natančni, vendar niso bili nikoli objavljeni ali uprizorjeni, saj so založniki (predvsem Slovenska matica) menili, da niso dovolj umetniški. Tak odziv je pripeljal do dolgoletne polemike med Glaserjem in Slovensko matico, ki se je končala tako, da je Slovenska matica Glaserju posredovala nekaj kritik, ki so bile vse po vrsti uničujoče.

Kljub različnim težavam je bilo ob koncu 19. stoletja končno vse pripravljeno za prve uprizoritve Shakespeara na Slovenskem: Dramatično društvo je dobilo dovolj velik oder, gledališki ansambel je menil, da je nanj sposoben postaviti Shakespeara, na voljo so imeli prve prevode (npr. Malovrhovega *Othella* in Šauperl-Cankarjevega *Hamleta*), tako da so ob koncu stoletja Shakespeara začeli uprizarjati tudi v slovenščini in odtlej ga v profesionalnih gledališčih redno uprizarjajo vse do danes, daljši prekinitvi sta prinesli samo obe svetovni vojni.

Ob koncu 19. stoletja je Šauperlov prevod *Hamleta* v roke dobil Ivan Cankar (1876–1918), ki ga je popravil in moderniziral, je pa njegovo sodelovanje pri tem projektu označilo konec prvega obdobja prevajanja Shakespeara v slovenščino, obdobja, ko so največjega svetovnega dramatika prevajali predvsem navdušeni študentje, ki so občudovali Shakespeara in so prevajali neposredno iz angleščine. Ivan Cankar je v času, ko se je ukvarjal s *Hamletom*, še sodil v to skupino, a se je že uveljavljal tudi kot avtor, zato hkrati označuje tudi obdobje, ko so prevajanje Shakespeara v svoje roke vzeli znani književniki, ki so pogosto sodili med največje osebnosti slovenske književnosti svoje dobe, najvidnejši med njimi je bil Oton Župančič (1878–1949), za katerega se zdi, da je prevajanje Shakespeara prevzel neposredno od Ivana Cankarja: ko je ta prevedel svojo drugo in zadnjo Shakespearovo dramo, *Romea in Julijo*, je Župančič začel s svojimi prvimi prevodi.

Oton Župančič je najbolj znan med slovenskimi prevajalci Shakespeara in je prevedel vse najznamenitejše drame in še vrsto nekoliko manj znamenitih. Po podatkih COBISS je bil prvi njegov prevod Shakespeara *Julij Cezar* iz leta 1904, ki mu je sledil *Beneški trgovec* leta 1905, temu pa skozi leta še *Othello*, *Hamlet*, *Kralj Lear*, *Mnogo brupa za nič*, *Vesele Windsorčanke*, *Zimska pravljica*, *Vihar*, *Macbeth*, *Kakor vam drago*, *Dvanajsta noč ali kar hočete*, *Ukročena trmoglavka*, *Romeo in Julija*, *Sen kresne noči*, *Komedija zmešnjav*, *Ljubezni trud zaman*, *Rihard II.*, *Rihard III.*, *Kralj Janez*, *Dva gospoda iz*

Verone in *Koriolan*. Cela desetletja so njegovi prevodi prevladovali na slovenskih odrih, šele v devetdesetih letih 20. stoletja so pogosteje začeli prihajati novi prevodi dram, ki jih je prej že prevedel Oton Župančič. Njegovi prevodi so večkrat izšli v knjižni obliki, Shakespeare v Župančičevih prevodih je bil tudi stalnica v slovenskih šolskih berilih. Župančič pa ni bil pomemben za Shakespeara na Slovenskem samo kot prevajalec, ampak tudi kot dramaturg, ki ga je zavzeto uprizarjal, prav tako pa je bil avtor znamenite in med obema vojnama izjemno popularne krilatice o *Hamletu* kot »najboljši slovenski ljudski igri« (Župančič 1978, 116).

Leta 1904 se je med prevajalce Shakespeara vpisal Anton Funtek (1862–1932), ki je prevedel *Kralja Leara*, po bibliografskih podatkih v COBISS-u je to edini njegov prevod Shakespeara, na kar je morda vplivalo dejstvo, da so v tistem času začeli izhajati prvi Župančičevi prevodi.

Po drugi svetovni vojni je prevajanje Shakespeara prevzel Matej Bor (1913–1993), ki je, pogosto v sodelovanju z ženo, prevajalko Anušo Sodnik, prevedel vrsto Shakespeareovih dram, predvsem tiste, ki jih Župančič ni: *Perikles*, *Cimbelin*, *Kralj Henrik VII.*, *Henrik V. (1–3)*, *Tit Andronik*, *Troilus in Kresida*, *Dober konec vse povrne*, *Milo za drago*, *Henrik IV. (1 in 2)*, *Henrik V. in Timon Atenski*, poleg njih pa je še ponovno prevedel nekatere drame, ki jih je pred njim prevedel že Oton Župančič, in sicer *Kralja Leara*, *Riharda II.*, *Ljubezni trud zaman*, *Dva gospoda iz Verone* in *Komedijo zmešnjav*. Opombe za vse njegove prevode je napisala Anuša Sodnik. Leta 1955 je izšel tudi prevod komedije *Vesele Windsorke* Herberta Grūna (1925–1961).

S prevajanjem Shakespeara se je ukvarjal tudi Janko Moder (1914–2006), ki je sicer sodeloval pri zbirki Shakespeareovih zbranih del, za katero je moderniziral Župančičeve prevode in napisal opombe k besedilu. Njegovi prevodi Shakespeara so *Hamlet*, *Antonij in Kleopatra*, *Vesele Windsorčanke*, sodeloval pa je tudi pri prevodu Shakespeareovih nedramskih besedil, zbranih v 14. knjigi *Zbrana dela*. Pri teh prevodih sta sodelovala še Janez Menart in Jože Šmit.

Leta 1982 je Ivo Svetina (1948–) prevedel *Romea in Julijo*, vendar je prevod ostal v tipkopisu, val novih prevodov pa se je začel v devetdesetih letih 20. stoletja, ko je prevajanje Shakespeara prevzel Milan Jesih (1950–). Milan Jesih je sicer svoj prvi prevod Shakespeara izdal že leta 1964, ko je v sodelovanju z Anušo Sodnik pripravil prevod *Kralja Leara*. Od devetdesetih let 20. stoletja naprej pa so izšli še *Kar hočete*, *Antonij in Kleopatra*, *Kakor vam drago*, *Beneški trgovec*, *Ukročena trmoglavka*, *Macbeth*, *Komedija zmešnjav*, *Othello*, *Hamlet*, *Julij Cezar*, *Kralj Lear*, *Rihard III.*, *Romeo in Julija* in *Sen kresne noči*.

V novem tisočletju se je prevajanju Shakespeara posvetil Srečko Fišer (1953–), med njegovimi prevodi so *Hamlet*, *Tit Andronik*, *Macbeth*, *Timon Atenski*, pa tudi Shakespeareovi soneti, ki jih je sicer še pred njim prevedel tudi Janez Menart. Andrej Rozman Roza (1955–) je za uprizoritve v Mladinskem gledališču prevedel in priredil *Hamleta*

in *Sen kresne noči*, za KUD France Prešeren pa *Vihar*. Leta 2009 je v samozaložbi izšel prevod igre *Plemenita sorodnika*, avtor in založnik je Borut Avsec.

3 Slovenci o prevodih Shakespeara

Središčnost Shakespeara poleg dejstva, da je bilo prevedeno tako rekoč vse, kar je kdaj napisal, in da so uprizoritve njegovih dram vedno vzbudile pozornost, dokazujejo tudi objavljene razprave in raziskave Shakespeara, ki so od sredine 19. stoletja naprej izhajale na Slovenskem, a te se s prevodi niso ukvarjale. Iz prvega obdobja pisanja o Shakespearu omenimo Župančičevo predavanje, ki ga je imel leta 1928 v Londonu (1978, 116–118), z naslovom *Shakespeare pri Slovencih*, pozneje pa je izšlo v Župančičevih *Zbranih delih*. V tem predavanju je Župančič med drugim opisal tudi svoje prevajanje Shakespeara, posebej je poudaril, da je pravi Shakespeare samo angleški in da ga je treba prevajati neposredno, poudaril pa je tudi, da njegovi prevodi niso namenjeni študiju, ampak uprizarjanju: »Jaz hočem, da je moj Shakespeare igralcu govorljiv in da gre poslušalcu naravnost v uho in do srca.« (Župančič 1982, 116–117).

Med najpomembnejše razprave po drugi svetovni vojni sodita monografija Franceta Koblarja iz leta 1965, z naslovom *Shakespeare pri Slovencih: zbornik razprav in esejev*, ki prinaša eseje različnih avtorjev o Shakespearu, s prevodoslovnega stališča je posebej zanimiv esej z naslovom *Shakespeare pri Slovencih* (Koblar 1965, 176–323), v katerem Dušan Moravec podrobneje govori o prvih prevajalcih in prevodih Shakespeara v slovenščino, pa tudi o prvih uprizoritvah in recepciji v slovenski ciljni kulturi. Monografija *Sto let s Hamletom: kritike in eseji* (1965) je posvečena izključno *Hamletu*, v njej so zbrane kritike in odmevi na uprizoritve *Hamleta* na slovenskih odrih, uredil pa jo je Dušan Moravec. Leta 2018 je izšla monografija *Hamlet med Slovenci: recepcija in slogovne paradigme šestih slovenskih Hamletov* (Zlatnar Moe 2018), ki Shakespeara in *Hamleta* obravnava znotraj književnega, natančneje, opisnega prevodoslovja. V njej avtorica predstavi podrobno besedilno analizo šestih slovenskih prevodov *Hamleta*, ki so izšli do leta 2016, ter recepcijo besedila na Slovenskem. Leta 1997 je izšel priročnik za obravnavo *Hamleta* v okviru priprav na maturo z naslovom *Učna ura s Hamletom*, ki sta ga napisali Meta Grosman in Veronika Rot, leta 2000 pa ponatis knjige *Shakespeare v gledališčih Srednje Evrope med obema vojnama. 1918–1938*, ki jo je uredila Francka Slivnik.

O prevajanju Shakespeara in njegovih dram je bilo napisanih tudi več krajših razprav, tukaj omenimo članek Majde Stanovnik iz leta 1991, »Hamlet in grobarja: kraljevič, klovn in kmet«, ki je ena prvih prevodoslovnih razprav o slovenskem Shakespearu in prinaša primerjalno analizo odlomka iz *Hamleta* v takrat dostopnih slovenskih prevodih in ugotavlja, podobno kot Zlatnar Moe 2018, nekatere tesne povezave med Šauperl/Cankarjevim in Župančičevim prevodom na eni strani in polemičnost Modrovega prevoda na drugi.

4 *Hamlet* na Slovenskem

Hamleta številni uvrščajo v samo središče Shakespearove dramatike, Modenessi (2014, 240), ga imenuje »središče zahodnega kanona« in tako sledi literarnemu kritiku Haroldu Bloomu, ki je v knjigi *Zahodni kanon* iz leta 1994, katere slovenski prevod je izšel leta 2003, v njegovo središče postavil Shakespeara, v knjigi *Shakespeare: The Invention of the Human* (1998) pa je lik Hamleta skupaj s Falstaffom označil kot središčni lik svoje teorije o Shakespearu kot ponovnem iznajditelju človeštva. Že vse od prihoda med slovensko občinstvo pa je *Hamlet* tudi v središču slovenskega kanona. Nekaj časa med obema vojnama se je celo zdelo, da je v celoti postal del slovenske kulture (prim. Moravec 1965, 242). Prevajanje, uprizarjanje in sprejemanje *Hamleta* na Slovenskem zato dobro ilustrira prevajanje, uprizarjanje in sprejemanje Shakespeara na splošno.

Hamlet je bil eno od besedil, ki ga je sredi 19. stoletja prevedel bivši dijak mariborske gimnazije, Dragotin Šauperl. Od tega prevoda je ohranjen samo odlomek, ki je bil let 1874 objavljen v *Zori*. Šauperl je umrl, preden je drama ob koncu 19. stoletja prišla na oder. Takrat jo je v roke dobil mladi Ivan Cankar, ki je dolgo veljal za prvega prevajalca *Hamleta*, po objavi njegovih pisem in primerjalnih besedilnih analizah dostopnih odlomkov pa se je izkazalo, da je starejši prevod najverjetneje le pregledal in moderniziral. Ko so dramo leta 1899 prvič uprizorili, je bila sprejeta z navdušenjem in uprizoritev je veljala za dokaz, da so slovensko gledališče, kritika in občinstvo enakovredni drugim. V prvih desetletjih 20. stoletja se je navdušenje še stopnjevalo – v dvajsetih letih 20. stoletja so *Hamleta* nepretrgano igrali kar sedem let, bil pa je tudi prva drama, ki so jo uprizorili na ljubljanskem odru po koncu prve svetovne vojne.

V tem obdobju je *Hamlet* po skoraj 35 letih dočakal nov prevod, tokrat ga je prevedel že uveljavljeni pesnik, prevajalec in dramaturg Oton Župančič. Njegov prevod je Cankarjevega popolnoma nadomestil in do začetka devetdesetih let je bil edini, ki se je bral in uprizarjal. Tudi priljubljenost *Hamleta* v slovenskih gledališčih v tem času ni pojenjala, pomenljivo je, da je bil prav *Hamlet* zadnja drama, uprizorjena pred začetkom kulturnega molka, Božidar Borko pa je svojo kritiko končal s citatom »vse drugo je molk.« (Borko 1941, 125)

Molk je trajal do leta 1948, ko so *Hamleta* spet postavili na slovenski oder, vendar kritike kažejo, da je bil za novo družbeno resničnost manj primeren od nekaterih drugih Shakespearovih besedil, kar se je poznalo na uprizarjanju. V dvajsetih letih do leta 1968 so ga na oder postavili le štirikrat. Leta 1968 je veliko prahu dvignila eksperimentalna uprizoritev režiserja Mileta Koruna v SNG Drami v Ljubljani, v času, ko se je, tako piše Vasja Predan (Predan in Svetina 2002, 156), slovensko gledališče moderniziralo in so se kopja očitno lomila tudi na središčnem besedilu, kakršno je *Hamlet*. Ta eksperiment je na koncu pripeljal do zamenjave vodstva Drame in do najdaljšega premora v uprizarjanju *Hamleta* od prve svetovne vojne – na slovenski profesionalni oder se je vrnil šele

leta 1981, ko so ga uprizorili v SLG Celje. V tem času se je zgodil tudi opazen premik pri sprejemanju besedila med kritiki – iz nedosegljive mojstrovine nedoumljivega genija, ki ne pripada nobeni kulturi, se je *Hamlet* v kritičnih besedilih začel navezovati na izhodiščno britansko kulturo elizabetinske dobe, vse to pa je, skupaj s časom, ki je mineval, pripeljalo tudi po potrebe po novem prevodu.

Na to potrebo se je prvi odzval Janko Moder, ki je sicer sodeloval pri pripravi Shakespearovih *Zbranih del*, za katera je prispeval nekaj prevodov, je pa tudi moderniziral Župančičeve prevode in napisal opombe zanje. Njegov prevod *Hamleta* je leta 1989 izšel pri Pomurski založbi, leta 1993 pa še pri Založbi Mihelač. Modrov prevod je razmeroma polemichen in čeprav je šlo za prvi prevod *Hamleta* po letu 1933, dogodek skorajda ni pustil sledi, prevod pa do zdaj tudi še ni bil uprizorjen v profesionalnih gledališčih.

Pač pa je bil odmeven novi prevod Milana Jesiha, ki so ga prvič uprizorili leta 1994 v ljubljanski Drami, leto pozneje je izšel tudi v knjigi. Čeprav se kritike gledaliških predstav le malokrat posebej posvečajo prevodu, v primeru Župančičevih prevodov pa še toliko manj, so kritiki večinoma omenjali novi prevod, posebej zato, ker je Jesih na novo in drugače prevedel tudi nekatere najbolj znane in izpostavljene dele, vključno z znamenitim Hamletovim vprašanjem. Jesihov prevod iz različnih razlogov Župančičevega ni nadomestil v enaki meri, kot je desetletja pred tem Župančičev nadomestil Cankarjevega, vendar pa tudi ni izginil brez sledu, kakor se je zgodilo Modrovemu prevodu, ampak se skupaj z drugimi prevodi še vedno uporablja.

Leta 2002 je za predstavo v Mladinskem gledališču *Hamleta* prevedel in priredil Andrej Rozman Roza, ki je v *Gledališkem listu* naveden kot soavtor besedila, kar nakazuje nov premik pri odnosu do *Hamleta* (in do prevajalcev): tokrat gre za precej okrajšan prevod, kar kaže na to, da se je *Hamletov* vzvišeni položaj še nekoliko znižal in so bile radikalnejše spremembe možne prvič po začetku 19. stoletja, ko so v nemškem gledališču Ljubljani uprizarjali precej predelanega Shakespeara. Tudi sicer je prvo desetletje novega tisočletja prineslo več eksperimentalnih predstav, med njimi predstavo z marionetami v Lutkovnem gledališču, v Mestnem gledališču Ptuj je Tadej Toš uprizoril stand-up različico (2007), Anton Podbevšek teater v Novem mestu pa skrajšano različico *Hamlet (60 minut)*. Vse te uprizoritve so uporabljale Jesihov ali Župančičev prevod, večkrat slednjega, priredbe pa so režiserji in ustvarjalci pisali tudi sami.

Leta 2013 je SNG Drama naročila nov prevod, tokrat pri dramskem prevajalcu Srečku Fišerju. Po desetletju igranja z besedilom najnovejši prevod spet prinaša bolj konzervativno različico, ki se slogovno navezuje na starejše prevode. A tudi ta prevod ni nadomestil prejšnjih, delno zato, ker ni izšel v knjižni obliki (je pa izšel v *Gledališkem listu*).

Ob prevajanju in uprizarjanju *Hamleta* lahko že od samega začetka opazujemo spreminjanje ne le Shakespearovega mesta v slovenski kulturi in družbi, družbenih odnosov in gledaliških trendov, ampak tudi spreminjanje prevodne politike na področju

prevajanja klasičnih (vsaj dramskih) besedil: od prevodov za nekaj desetletij (Cankarjevega so uprizarjali 30 let, Župančičevega 60), se obrača k strategiji novih prevodov za posamezne uprizoritve in k soobstoju več prevodov hkrati, kar daje ustvarjalcem predstav dodatne možnosti ustvarjanja, bralce, gledalce in učitelje književnosti pa postavlja pred dodatno dilemo, namreč kateri prevod izbrati in kako ga povezati z vsemi drugimi.

Bibliografija

- Bloom, Harold. 1999. *Shakespeare: the Invention of the Human*. New York: Riverhead Books.
- Bloom, Harold. 2003. *Zahodni kanon*, prevedla Nada Grošelj in Janko Lozar. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Borko, Božidar. 1941. »Vsaka doba lahko opazi v 'Hamletu' kaj svojega.« *Jutro*.
- Grosman, Meta in Veronika Rot. 1997. *Šolska ura s Hamletom*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Koblar, France, ur. 1965. *Shakespeare pri Slovencih: zbornik razprav in esejev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Modenessi, Alfredo Michel. 2014. »A Double Tongue Within Your marks: Translating Shakespeare in/to Spanish-speaking Latin America.« V *Shakespeare and the Language of Translation*, uredil Ton Hoenselaars, 240–254. London: Bloomsbury.
- Moravec, Moravec, ur. 1964. *Sto let s Hamletom: kritike in eseji*. Ljubljana: Knjižnica Mestnega gledališča Ljubljanskega 26.
- Moravec, Dušan. 1965. »Shakespeare pri Slovencih.« V *Shakespeare pri Slovencih: zbornik razprav in esejev*, uredil France Koblar, 176–315. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pangerc, Petra. 2016. »Hamlet na Slovenskem: Uprizoritve Shakespearovega Hamleta v slovenskih profesionalnih gledališčih.« V *Hamlet na Slovenskem*, uredila Mojca Jan Zoran, 10–18. Ljubljana: Slovenski gledališki inštitut.
- Predan, Vasja in Ivo Svetina, ur. 2002. *Mile Korun*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- Slivnik, Francka, ur. 2000. *Shakespeare v gledališčih srednje Evrope med obema vojnama. 1918–1938*. 1. ponatis. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- Stanovnik, Majda. 1991. »Hamlet in grobarja: kraljevič, klovn in kmet.« V *Prevod – posnetek, reprodukcija, interpretacija. Prevajanje dramatike. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, uredila Majda Stanovnik, 7–19. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda. 2013. *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča: antologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Zlatnar Moe, Marija. 2018. *Hamlet med Slovenci: recepcija in slogovne paradigme šestih slovenskih Hamletov*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Župančič, Oton. 1978. *Zbrano delo. Sedma knjiga. Leposlovna proza/članki o upodabljajoči umetnosti/slovstvene ocene, članki in govori/neobjavljeni spisi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Župančič, Oton. 1982. *Zbrano delo. Osmo knjiga. Gledališke ocene, članki, govori in izjave/neobjavljeni gledališki članki/zapiski in dnevniki*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

POVZETEK

Shakespearea so začeli prevajati sredi 19. stoletja, ko se je slovenska književnost nekoliko bolj odprla književnim prevodom, hkrati pa je začetek delovanja Dramatičnega društva omogočil tudi prevajanje in uprizarjanje dramskih besedil v slovenskem jeziku. Shakespeare je sicer že pred prvo uprizoritvijo v slovenščini (*Othello* leta 1897) v slovenski kulturi užival izjemen ugled in prve slovenske uprizoritve so bile toplo sprejete. Odtlej Shakespeare slovenskih odrov ni nikoli zapustil, prevajanje njegovih del pa so prevzele nekatere najpomembnejša imena slovenske književnosti in dramskega prevajanja. Med slovenskimi prevodi Shakesepara ima posebno mesto *Hamlet*, ki je bil doslej preveden šestkrat in je bil v letih po prvi svetovni vojni tako priljubljen, da so ga v celoti šteli za del slovenske kulture. Štirje prevodi so izšli tudi v knjižni obliki, drama je neizogiben del učnih načrtov, dvakrat je bil gradivo za maturitetni esej, navdihnil je celo vrsto različnih odrskih predelav in interpretacij, imamo tudi *Hamleta* v stripu.

ABSTRACT

The first Slovene translations of Shakespeare appeared in the mid-19th century, when Slovene literature opened up to translation and the arrival of the Slovene Drama Society enabled performances in Slovene. Shakespeare was well known and appreciated even before the first performance (*Othello*, 1897), and the first stagings were popular with the audiences. Since then, Shakespeare has never left Slovene stages, and the translations have been done by some of the greatest names in Slovene contemporary literature and literary translation. *Hamlet* occupies a special position among Shakespeare's works, has been translated six times, and was so popular after the First World War that it was considered entirely a part of Slovene culture. Four of the translations have been published as books, Shakespeare has long been an integral part of the school curriculum and the leaving exam; and his works have inspired a number of performances, interpretations, and adaptations in Slovenia, including a graphic novel.

PREVAJANJE MANZONIJA

Robert Grošelj
Univerza v Ljubljani

1 Status avtorja v izhodiščni kulturi

Alessandro Manzoni sodi med največje italijanske književnike in ob Giacomu Leopardiju predstavlja vrh italijanske romantike, kar med drugim potrjuje njegov roman *Zarobenec* kot tradicionalno obvezno čtivo v italijanskih šolah.

Manzoni se je rodil 1785 v Milanu kot sin grofa Pietra Manzoni (pravi oče je bil domnevno Giovanni Verri, brat bolj znanih razsvetljencev Pietra in Alessandra) in Giulie Beccaria, hčere slavnega razsvetljenca Cesareja Beccaria, avtorja pravne klasike *O zločinih in kaznih*. Svojo mladost je preživel v verskih šolah, medtem bral klasične avtorje, sočasne italijanske pisce (Parinija, Alfieri, Montija) in francoske razsvetljence (npr. Voltaira, Rousseauja). Po smrti materinega partnerja Carla Imbonatija, leta 1805, se je preselil k materi v Pariz, kjer je obiskoval *ideologe*, razsvetljenske libertarne mislece, ki so položili temelje njegove ustvarjalnosti in ga spodbudili k razmišljanju o družbeni vlogi umetnosti, psihološki problematiki ter zanimanju za zgodovino v prvi vrsti podrejenih razredov.

Leta 1808 se je protestantsko poročil z Enrichetto Blondel, ki je izhajala iz ženevske kalvinistične družine, leta 1810 pa je sledilo Manzoniјеvo versko spreobrnjenje, ki se je zaključilo s sprejetjem katoliške vere in s katoliško poroko para. Rezultat tega je bila tudi Manzoniјеva nova moralna in intelektualna vizija realnosti. Preostanek življenja, ki so ga po letu 1830 zaznamovale številne smrti v družini in psihološke težave, je Manzoni preživel večinoma v Milanu. Kot ugleden intelektualec je pomembno prispeval k italijanskemu *risorgimentu* in k novi italijanski državi – med drugim je zavrnil avstrijska odlikovanja, kot senator je 1861 sodeloval na prvi seji italijanskega parlamenta v Torinu, leta 1864 je glasoval za selitev prestolnice v Firence (prvi korak v smeri Rima) in leta

1870 postal častni meščan Rima. Umrli je leta 1873 v Milanu: ob njegovi smrti je Verdi napisal slavni *Rekviem*.

Glavno Manzoniјеvo ustvarjalno obdobje, po predvsem klasicističnih začetkih, sodi v čas med letoma 1810 in 1825. Zaznamuje ga t. i. *poetika resnice*, ki združuje razsvetljenske in romantične prvine. Njene glavne poteze so predstavljene v znamenitem *Lettre à Monsieur Chauvet sur l'unité de temps et de lieu dans la tragédie* [Pismo gospodu Chauvetu o enotnostih časa in kraja v tragediji] (1820), deloma že v odi *In morte di Carlo Imbonati* [Ob smrti Carla Imbonatija] (1806): poezija in književnost naj imata za cilj uporabno, za vsebino resnično, za sredstvo zanimivo; poezija lahko predstavlja resnično, a z vidika čustvovanja in duševnosti junakov, saj samo dejanskost razkriva zgodovina. Manzoni se je obenem odpovedal klasicističnim prvinam, zlasti preveč arbitrarnim in omejevalnim trem enotnostim ter mitološkemu aparatusu. Manzoni je globoko čutil kompleksnosti in nasprotja življenja, ljubezen in usmiljenje do neprivilegiranih, njihovo trpljenje ter potrebo po božjem. Poetološki preobrat je nastopil po letu 1830 – v spisu *Del romanzo storico e, in genere, de' componimenti misti di storia e d'invenzione* [O zgodovinskem romanu in nasploh o mešanih zgodovinskih in fikcijskih delih] je Manzoni zavrnil književna dela (tudi svoja), v katerih bi zgodovina in poezija lahko soobstajali (Salinari in Ricci 1995, 2350–2359, 2418).

Manzonijeva ustvarjalnost obsega poezijo, dramatiko, prozo in strokovna dela. Njegova ključna pesniška dela so *Inni sacri* [Svete himne] (1812–1815, 1822), posvečene največjim cerkvenim praznikom oz. njihovemu pomenu: sestavljajo jih »La Resurrezione« [Vstajenje], »Il nome di Maria« [Ime Marijino], »Il Natale« [Božič], »La Passione« [Trpljenje] in zadnja, najbolj uspela himna »La Pentecoste« [Binkošti] (1822). Pomembni sta tudi družbeni odi iz leta 1821 *Marzo 1821* [Marec 1821] o boju za osvoboditev Lombardije in *Il cinque Maggio* [Peti maj] o družbeni in človeški usodi Napoleona. Manzoni velja za pomembnega dramatika po zaslugi tragedij *Il conte di Carmagnola* [Grof Carmagnola] (1820) in *Adelchi* (1822). Prvo delo je že navdahnila nova poetika z zgodovinsko snovjo in zavrnitvijo treh enotnosti; govori o tragični usodi milanskega vojskovodje Carmagnola, ki se pridruži Benečanom, a mu ti obrnejo hrbet. Drugo delo pa pripoveduje o langobardskem princu Adalgisu, ki umre v boju med Langobardi in zmagovalnimi Franki.

Največje Manzoniјеvo delo je zgodovinski roman *I promessi sposi* [Zaročenca] o usodi dveh mladih zaljubljenecv, ki ju ločijo dejanja in želje pomembnežev ter veliki dogodki, a se na koncu zopet združita ob pomoči dobrih in vere v božjo previdnost. Roman je doživel kar tri verzije: neobjavljeni verziji *Fermo e Lucia* [Fermo in Lucia] (1821–1823) je sledila vsebinsko-slogovna predelava *I promessi sposi* (1827), tej pa istoiemenska jezikovno popravljena verzija (1840–1842), v kateri je avtor sledil svoji jezikovni viziji, v skladu s katero je kultivirani firenški meščanski govor postavil kot temelj sodobnega italijanskega jezikovnega standarda. V moralno-zgodovinskih delih je Manzoni

pisal o pomenu katoliške morale za družbeni razvoj (*Osservazioni sulla morale cattolica* [Opazanja o katoliški morali]), o pozitivni vlogi, ki jo je imela Cerkev za italisko prebivalstvo v času Langobardov (*Discorso sopra alcuni punti della storia longobardica in Italia* [Govor o nekaterih točkah langobardske zgodovine v Italiji]), o nepravilni obsdbi mazačev za kugo v 17. stoletju (*Storia della colonna infame* [Zgodovina sramotilnega stebra]). Jezikoslovno, npr. v ministrskem poročilu *Dell'unità della lingua e dei mezzi di diffonderla* [O enotnosti jezika in sredstvih za njegovo razširjanje] (1868), se je Manzoni zavzemal za italijanski jezik kot komunikacijsko in družbeno orodje vseh Italijanov, za odpravo nepismenosti, nasprotoval pa je narečnim in regionalnim jezikovnim zvrstem (Salinari in Ricci 1995, 2419–2421).

2 Prevodi in prevajalci

Med slovenskimi prevodi Manzonijevih del se je najprej pojavila poezija: 1845 je bila v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* objavljena sveta himna »Božič« s podpisom L., pod katerim bi se lahko skrival Jernej Levičnik (1808–1883), pesnik, prevajalec Goetheja, Schillerja in Claudiusa (Zorić 1974, 165), ali Karel Dežman (1821–1889), naravoslovec, muzealec in politik (župan Ljubljane 1871–1873), ki je kot študent v *Novicah* objavljal prevode (Fišer 2014, 449–450). Leta 1877 je v *Raznih delih pesniških in igrokaznih Jovana Vesela – Koseskiga* (Matica slovenska, Ljubljana) izšel avtorjev prevod ode »Maja peti dan«; odo, naslovljeno »Peti maj«, je prevedel tudi Alojz Gradnik in jo 1940 vključil v svojo antologijo *Italijanska lirika* (Umetniška propaganda, Ljubljana). Leta 1904 je Janez Evangelist Krek v *Slovenecu* objavil prevod himne »Ime Marija«, ki se je čez eno leto pojavil še v *Društvenem koledarčku*. Celotne *Svete himne* je prevedel Vinko Beličič (1913–1999), zamejski literat in prevajalec, izšle pa so 1973. leta pri Mladiki (Trst). Pred tem sta bili v tržaški *Mladiki* objavljeni himni »Božič« (1961) in »Binkošti« (1968), pozneje (1989) pa je v *Ognjišču* izšlo »Ime Marijino«. Vinko Beličič je 1964 za tržaški radio prevedel tudi Manzonijevo zgodovinsko tragedijo *Adelchi*, ki je ostala v rokopisu.

Najbolj sta v slovenščini zastopana *Zaročenca*. Fran Zakrajšek (1835–1903), pesnik, literarni zgodovinar in prevajalec, je leta 1866 za *Koledarček Družbe svetega Mohora* prevedel in deloma povzel prvo poglavje *Zaročencev*, ki ga je leta 1867 objavil še v svojem učbeniku *Vodilce za lepo pisavo* itn. (Gorica). Med letoma 1888 in 1889 je v *Domačih vajah* izšel odlomek o kugi z naslovom »Mati in hči! Prizor iz življenja Milanskega«, ki ga je priredil Tone Zdešar, domnevno Anton Zdešar (1871–1945), duhovnik in cerkveni zgodovinar. Leta 1915 pa je svoj svobodni prevod poglavja o kugi z naslovom »O kugi. Po Manzoniju« v *Ilustriranem glasniku* objavil Konrad Theuerschuh, o katerem se najde malo podatkov (npr. dijak gimnazije v Kranju, Škofijske gimnazije v Šentvidu, v 1916–1917 štipendist Knafljeve ustanove na Dunaju; Vodopivec 1971, 78). Prvi celotni prevod *Zaročencev* je izšel leta 1901 v prevodu Iva Benkoviča (1875–1943), kamniškega

pravnika in politika z literarnimi ambicijami (prevod je objavila Katoliška tiskarna, Ljubljana). 1925. leta je sledil prevod Andreja Budala (1889–1972), zamejskega politika, publicista, književnika in prevajalca predvsem francoskih in italijanskih avtorjev; prevod je izdala Narodna knjigarna v Gorici. Njegov prevod, brez navedbe prevajalca, je v letih 1935–1936 po delih objavljala *Glas naroda*, časnik ameriških Slovencev, ki je izhajal v New Yorku. Leta 1977 je *Zaročencev* prevedel še Jaša Zlobec (1951–2011), politik, urednik, publicist, književnik in prevajalec iz francoščine, srbohrvaščine, predvsem pa italijanščine; Zlobčev prevod, ki je bil ponatisnjen leta 1987, je izšel v ugledni zbirki *Sto romanov* Cankarjeve založbe (Ljubljana), ki je Manzoniya tako uvrstila med največje svetovne romanopisce (Beličič 1973, 7; Zorić 1974, 164–165, 172–173, 184; Ožbot 2010, 143; Fišer 2014, 449–452).

3 Posebnosti posameznih prevodov

Glavnim ugotovitvam o prevodih *Zaročencev* sledijo opažanja o prevodih posameznih Manzonijevih poezij, tudi na podlagi lastne analize.

Mate Zorić (1974, 184) le splošno označi Zdešarjevo priredbo in zelo svoboden Theuerschuhov prevod, omeni Benkovičev prevod in prevod v *Glasi naroda* (brez navedbe prevajalca), pri Budalovem prevodu pa govori o »lepi verziji«, ki jo je slovensko bralstvo dobro sprejelo. Srečko Fišer (2014, 451–452) pozitivno ovrednoti Zakrjaskov prevod prvega poglavja *Zaročencev*. Martina Ožbot (2010; podobno Ožbot 2012, 2014) o treh popolnih prevodih *Zaročencev* ugotavlja, da »odražajo tri različne etape tako gradnje slovenskega prevodnega korpusa kot sprejemanja italijanske književnosti« (Ožbot 2010, 142). Benkovičev prevod je začetni poskus, s katerim naj bi slovenski bralci dobili zgradbeni in umetniški vtis o delu; prevod zaznamujejo približna interpretacija, poenostavitve, krajšanje delov (npr. izpuščeni so komentarji pripovedovalca) in semantična nedoslednost (npr. *odurnost* – *rustichezza* 'neprijaznost, nepriljudnost'; Ožbot 2010, 143–146). Budalov prevod pomeni kakovostno izboljšavo – prevajalec prenaša globalno sporočilo izvirnika ter upošteva elemente in odtenke na mikroravni; prevod deloma zaznamuje »rigidnost« (dobesednost) in, podobno kot Benkovičevega, s sodobnega vidika zastarelost jezikovne podobe (Ožbot 2010, 146–147).

Prevod Jaše Zlobca sprejema Benkovičeve in Budalove rešitve, vendar prinaša jezikovno posodobitev, je izrazno natančnejši in slogovno rafiniran, kar se opazi npr. v estetizaciji in arhaizaciji (npr. *blagovest* – *buona nuova* namesto Benkovičevega *dobro* ali Budalovega *veselo oznanilo*, *Jutrovo* – *il Levante* ipd.; Ožbot 2010, 148–151). Lastna imena citatno najbolj ohranja Benkovič, Budal jih včasih sloveni včasih ne, podobno kot Zlobec, ki pa v primeru podomačitve skrbi za jasno navezavo na italijanski prostor: Lucijina mati *Agnese* je npr. *Agnese* pri Benkoviču, *Neža* pri Budalu in *Agneza* pri Zlobcu (gl. podrobno analizo v Lokovšek 2009). Latinske in španske elemente Budal pospremi

s prevodi v besedilu, Benkovič prevede zgolj španske elemente (na dnu strani), Zlobec jih vključi brez komentarja. Pregovore in frazeme Budal prevaja dobesedno, druga dva prevajalca iščeta slovenske ustreznice. V Benkovičevem prevodu je besedilni svet bolj domačen, medtem ko imata mlajša prevoda višjo stopnjo vljudnosti. Največ interpretacijskih dodajanj najdemo v Zlobčevem prevodu, ostala prevoda sta nevtralnější (Ožbot 2010, 152–158). Anja Humar Korečič (2011, 33–45) ugotavlja, da je Benkovičev prevod *Zaročencev* dobeseden (v besedju in skladnji), slogovno zaznamovan in povzemalen; Budalov prevod s predvsem sporočilno vlogo ima bolj enostaven jezik, manj zaznamovano besedje in je manj dodelan v primerjavi z ostalima prevodoma; Zlobčev prevod je slogovno dodelan (tudi s časovnega vidika), njegov cilj je čim večja literarna ustreznost znotraj ciljne kulture.

Prvi prevod himne »Božič« (1845) naj bi zaznamoval zvest metrum, ustrezne slike, dobra glasovna in ritmična podoba (Zorić 1974, 165); tudi Srečko Fišer (2014, 449–450) omenja zvesto vsebino, tekoč verz, upoštevana ritem in rimo. Ob Krekovem prevodu »Ime Marija« Mate Zorić (1974, 172–173) piše o zvesti rimi, ustreznem tonu, verzu, ki se po dolžini lahko odmika od izvirnika, in o vsebinski svobodi. Beličičevi prevodi *Svetih himen* upoštevajo v prvi vrsti formalne značilnosti izhodiščnih pesmi, tj. kitično zgradbo, rimo, načeloma tudi verz in ritem, čeprav so pri ritmu odmiki lahko nekoliko pogostejši. Prevajalec v splošnem ostaja v vsebinskih okvirih Manzonijevih pesmi, a zaradi sledenja obliki pogosto spreminja slike oz. se izrazno oddalji, redkeje se zateče tudi k bolj nenavadnim leksikalnim in skladenjskim rešitvam: *Od kod zasluga, milost mu, da ga je čast ziskrila?* – *Qual merto suo, qual grazia a tanto onor sortilla* [Katera njegova zasluga, katera milost ga je izbrala za takšno čast?] (»Božič«); *se zablestika – s'affaccia* [se pokaže] (»Trpljenje«). Gradnikov »Peti maj« je Manzonijevemu izvirniku blizu predvsem po slikah in izraznih možnostih (s posameznimi odstopanji, npr. *Vstal je na plan: in dva svetova – Ei si nomò: due secoli* [Sam se je imenoval: dve stoletji]), pogostejše pa se od njega oddalji oblikovno: medtem ko so kitice upoštevane in so verzi po dolžini načeloma podobni, pa je ritem pogosto drugačen, saj ne sledi zaključkom verzov, tj. proparoksitonam in oksitonam, čeprav je jambski ritem doslednejši. Rima (drugi in četrti verz v vseh kiticah) v tem prevodu ni upoštevana. Oba prevajalca sta poustvarila – na dva različna načina, z različnima dominantama (oblikovno in izrazno) – v enem primeru slovesno himnično vzdušje, ki podpira pomen cerkvenih praznikov, v drugem pa svečan spomin na kontrastna življenje in usodo Napoleona.

4 Recepcija prevodov

Med obravnavami Manzoniya prevladujejo neprevodoslovna dela, uvodoma pa naj omenim, da je o Manzoniyu pohvalno pisal že Matija Čop v svoji korespondenci z znan-
cem Francem L. Saviem (1801–1847), pesnikom in pravnikom, po rodu Goričanom.

Čopovo dopisovanje se nanaša npr. na Goethejevo hvalo *Svetih himen* in *Carmagnole*, poznavanje *Adelchija* v francoščini, velik pomen *Pisma gospodu Chauvetu*, nemške prevode Manzoniya, oceno *Zaročencev*, ki jih ovrednoti kot »občudovanja vredno, v duhu in obdelavi enako izvirno« (Slodnjak in Kos 1986, 143), in na obisk Milana 1828, v zvezi s katerim Čop piše o Manzoniyu, njegovi hiši, izdaji *Zaročencev* (Slodnjak in Kos 1986; Pirjevec 1988, 36–38).

Med preglednimi prevodnoreceptijskimi deli o Manzoniyu v slovenščini je treba omeniti navedbo posameznih slovenskih prevodov v uvodu *Svetih himen* Vinka Beličiča (1973) in obravnavo slovenskih prevodov v zgodovinskem pregledu recepcije Manzoniya v jugoslovanskih književnostih, ki ga je pripravil Mate Zorić (1974): Zorić najbolj poglobljeno analizira pesniške prevode, na kratko omeni prevode *Zaročencev*, kritične prispevke in predstavitev. Slovenske prevode Manzoniya v 19. stoletju predstavi Srečko Fišer (2014), ki prevodno pozitivno oceni himno »Božič« (vsebinsko in formalno) in poglavje *Zaročencev* (pohvali Zakrajskove prevajalske sposobnosti, a ne za poezijo).

Središčna tema prevodne recepcije Manzoniya so prevodi *Zaročencev*. Prvi med objavljenimi odzivi nanje je skup komentar Benkovičevega prevoda (AB 1901) v *Domu in svetu*, ki vsebuje negativno oceno (Benkovič naj ne bi razumel izvirnika) in vabilo k branju. Skup komentar Budalovega prevoda (brez imena 1925a) v *Domu in svetu* je pozitiven. Časopis *Učiteljski tovariš* vsebuje pozitivno, a površno oceno Budalovega prevoda: pisec omenja uspeh romana, tudi izven Italije, prevajalca kot garanta kakovosti prevoda, pomen prevoda, kakovost izdaje in vabilo k branju (brez imena 1925b); sorodna je predstavitev v časopisu *Naša straža* (brez imena 1925c; gl. Zorić 1974, 184). Nekoliko daljša predstavitev Budalovega prevoda v *Ljubljanskem zvonu* govori o uspehu Manzonijevih *Zaročencev* v Italiji in drugje, o uspelosti nekaterih likov iz romana in o prevodu, čeravno pohvalo spremlja nekaj kritičnih jezikovnih opazk (Debeljak 1925). Sodobne prevodoslovne analize prevodov *Zaročencev* se večinoma navezujejo na razvoj književnega prevajanja in vlogo prevoda v ciljni družbi: v svojih prispevkih Martina Ožbot (2010, 2012 in 2014; prispevek iz leta 2010 je povzet v Farinelli 2014) najprej povzame zgodovino prevajanja Manzoniya v slovenščino, nato pa opozori na kakovostno rast prevodov. Podobno v diplomskem delu ugotavlja Anja Humar Korečič (2011, 33–45). Diplomsko delo Mateje Lokovšek (2009) obravnava prevajanje lastnih imen v *Zaročencih*, ki kažejo na tri različne pristope in kakovostno rast.

Z vidika vpliva na slovensko književnost Martina Ožbot (2010, 158–159) meni, da Manzonijev roman »verjetno ni pustil močnih sledi« v njej, navede pa dva morebitna vpliva: *Zaročenca* naj bi vplivala na Ivana Preglja (po njegovi lastni izjavi), Boris Pahor (1992, 514–515), čigar razmišljanje je spodbudila tudi korespondenca med Čopom in Saviem, pa je opazil vzporednosti s Prešernovim *Krstom pri Savici* – v obeh delih nastopata zaročenca (Renzo in Lucia; Črtomir in Bogomila), med katerima je zapreka, obe junakinji se zaobljubita, na razplet zaobljub pa vplivata cerkvena moža (oče Krištof; duhovnik).

5 Seznam sorodnih poglavij

Prevajanje zgodovinskega romana / Prevajanje v Italiji in zamejske založbe / Literarnoprevodne izmenjave z italijanščino / Pomembne prevodne knjižne zbirke po drugi svetovni vojni / Alojz Gradnik / Srečko Fišer

Bibliografija

- AB. 1901. »Zaročenca.« *Dom in svet* 14, št. 7: 445.
- Beličič, Vinko. 1973. »Pesnik *Svetih himen*.« V Alessandro Manzoni, *Svete himne*, prevedel Vinko Beličič, 7–16. Trst: Mladika.
- Brecelj, Marijan. 2000. *Štiri stoletja in pol prevajanja italijanskih del v slovenščino 1555–2000*. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka.
- Brez imena. 1925a. »Alessandro Manzoni: Zaročenca.« *Dom in svet* 38, št. 6: 223.
- Brez imena. 1925b. »Zaročenca (I promessi sposi), milanska zgodbi iz 17. stoletja.« *Učiteljski tovariš* 65, št. 29: 4.
- Brez imena. 1925c. »Zaročenca (I promessi sposi).« *Naša straža* 1, št. 55: 3.
- Debeljak, Anton. 1925. »Zaročenca (I promessi sposi), milanska zgodba iz 17. stoletja.« *Ljubljanski zvon* 45, št. 9: 566–567.
- Farinelli, Patrizia. 2014. »Martina Ožbot, Manzonijska Zaročenca v slovenščini: značilnosti treh variant in vprašanje razvitosti prevodne kulture,« *Primerjalna književnost*, 33, 3 (2010), 141–161. »Testo: Studi di teoria e storia della letteratura e della critica 35, št. 67: 154–156.
- Fišer, Srečko. 2014. »Il primo secolo di traduzioni letterarie dall'italiano in sloveno (1775-1880).« *Ricerche slavistiche* 12, št. 58: 443–458.
- Humar Korečič, Anja. 2011. »Pomen književnega prevajanja in prevoda znotraj ciljne družbe na primeru romana Zaročenca.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Lokovšek, Mateja. 2009. »Prevajanje lastnih imen v treh prevodih Manzonijskega romana Zaročenca.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Ožbot, Martina. 2010. »Manzonijska Zaročenca v slovenščini: značilnosti treh variant in vprašanje razvitosti prevodne kulture.« *Primerjalna književnost* 33, št. 3: 141–161.
- Ožbot, Martina. 2012. *Prevodne zgodbe. Poskusi z zgodovino in teorijo prevajanja s posebnim ozirom na slovensko-italijanske odnose*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ožbot, Martina. 2014. »I Promessi sposi nelle traduzioni slovene: le tre versioni come riflessi delle condizioni di ricezione nella cultura d'arrivo.« *Ricerche slavistiche* 12, št. 58: 525–542.
- Pahor, Boris. 1992. *Napoved nove plovbe. Dnevniški zapiski 1986–1989*. Maribor: Obzorja.
- Pirjevec, Marija. 1988. »Italijanska romantika v korespondenci Savio-Čop.« *Slavistična revija* 36, št. 1: 33–39.
- Salinari, Carlo in Carlo Ricci. 1995. *Storia della letteratura italiana. L'Ottocento*. Roma-Bari: Laterza.
- Slodnjak, Anton in Janko Kos. 1986. *Pisma Matija Čopa 1*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vodopivec, Peter. 1971. *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Kronika.
- Zorić, Mate. 1974. »Manzoni nelle letterature iugoslave.« *Studia Romanica et Anglicae Zagrabienensia* 38: 147–211.

POVZETEK

Poglavje obravnava slovenske prevode del Alessandra Manzoni (1785–1863), italijanskega romantičnega pisatelja, pesnika in dramatika ter enega najpomembnejših italijanskih avtorjev nasploh. Po uvodni predstavitvi pomena avtorja v izhodiščni literaturi sledi pregled Manzonijevih slovenskih prevodov in prevajalcev: prvi posamezni prevodi (v časopisu in antologijah) se pojavijo že sredi 19. stoletja in se nadaljujejo do konca 20. stoletja (njihovi prevajalci so npr. Jovan Vesel Koseski, Fran Zakrajšek, Alojz Gradnik), medtem ko se knjižni prevodi pojavijo šele v 20. stoletju: roman *Zaročenci* so v celoti prevedli Ivo Benkovič leta 1901, Andrej Budal leta 1925 in Jaša Zlobec leta 1977, *Svete himne* pa Vinko Beličič leta 1973. Pri prevodoslovni obravnavi Manzoni-jevih slovenskih prevodov je treba izpostaviti predvsem roman *Zaročenci*: Benkovičev prevod predstavlja začetni prevodni poskus z nedoslednostmi, Budalov kakovostno izboljšavo, Zlobčev pa jezikovno posodobitev in slogovno dodelavo; Beličičev prevod *Svetih himen* upošteva predvsem formalne značilnosti Manzoni-jevih poezij. Slovenska recepcija Manzoni-jevih del, ki se je začela z Matijem Čopom, obsega tako posamezne pregledne sestavke kot poglobljene prevodnoreceptijske analize, med katerimi velja izpostaviti članke Martine Ožbot o prevodih *Zaročencev*. Vpliv Manzoni-jevih del na slovensko književnost je bil verjetno omejen.

ABSTRACT

The chapter analyses Slovene translations of the works of Alessandro Manzoni (1785–1863), an Italian romantic writer, poet and dramatist, and one of the most important Italian authors in general. An introductory presentation of the author's status in the source literature is followed by an overview of Manzoni's Slovene translations and translators: the first individual translations (published in newspapers or anthologies) appeared in the mid-19th century and continued to be published until the end of the 20th century (their translators include, for example, Jovan Vesel Koseski, Fran Zakrajšek, and Alojz Gradnik). Manzoni's book translations, on the other hand, appeared only in the 20th century: the novel *I promessi sposi* [The Betrothed] was translated in its entirety by Ivo Benkovič in 1901, Andrej Budal in 1925 and Jaša Zlobec in 1977, Manzoni's *Inni sacri* [Holy Hymns] were translated by Vinko Beličič in 1973. In the case of translation analysis of Manzoni's Slovene translations, the most attention was given to the novel *I promessi sposi*. Benkovič's translation represents an early translation attempt with inconsistencies, Budal's translation can be viewed as a quality improvement with respect to Benkovič's translation, while Zlobec's translation is characterized by a linguistic modernization and stylistic refinement. In his translation of *Inni sacri*, Beličič focuses mainly on the formal characteristics of Manzoni's poems. The Slovene

reception of Manzoni's works, which began with Matija Čop, a renowned Slovene linguist and literary critic in the first half of the 19th century, includes both individual overviews and in-depth translation analyses, among which Martina Ožbot's articles on Slovene translations of *I promessi sposi* should be noted. The influence of Manzoni's works on Slovene literature was probably limited.

PREVAJANJE GOETHEJA

Tanja Žigon in Tone Smolej
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) je bil prvorojenec premožnega pravnika, mestnega in cesarskega svetnika Johanna Casparja Goetheja (1710–1782) in Catharine Elisabeth, rojene Textor (1731–1808), hčerke visokega frankfurtskega uradnika. Takšno okolje je spodbujalo duševni razvoj mladega Goetheja in mu omogočilo, da so se v njem že zelo zgodaj prebudile strasti do literature in umetnosti, ki jih je skrbno negoval.

2 Status avtorja v izhodiščni kulturi

Obdobje Goethejevega življenja je bilo na političnem parketu precej nemirno. Zaznamovali so ga sedemletna vojna, francoska revolucija, Napoleonov vzpon in padec, dunajski kongres in nato kongresi svete alianse ter začetek vzpona Prusije. V književnosti in umetnosti nasploh je bil to čas predromantike, torej poslavljajočega se rokokoja in viharništva, čas Rousseauja in Herderja, klasicizma ter starejše in mlajše romantike. Začetek Goethejevega literarnega ustvarjanja sodi v obdobje viharništva (*Sturm und Drang*), torej pesnikovega upora proti nemški stvarnosti. V tem času so nastala njegova dela *Götz von Berlichingen*, prvotna zasnova prvega dela *Fausta*, znana pod imenom *Urfaust* [Prafaust], ter *Trpljenje mladega Wertherja*. V weimarskem obdobju, ki se začne okoli leta 1775, je za Goetheja značilen beg iz družbene resničnosti v klasicizem, privlači ga lepota antike (Ziherl 1957, 137). Weimar in potovanja v Italijo so vplivala na nastanek številnih znanih pesmi, na primer »An den Mond« [Mesecu], »Der Sänger« [Pevac], »Erlkönig« [Vilini kralj], pesniške zbirke *Römische Elegien* [Rimske elegije] ter osnutkov dramskih del *Ifigenija na Tavridi* in *Torquato Tasso* (prav tam). Tretje obdobje

Goethejevega ustvarjanja pa je čas »pomirjenja z resničnostjo nemškega družbenega življenja« (prav tam, 137). To je čas, ko je pesnik oblikoval svoje odklonilno stališče do francoske revolucije, ki pride do izraza zlasti v povesti v verzih *Hermann und Dorothea* [Herman in Doroteja] in v avtobiografskem delu *Dichtung und Wahrheit* (Poezija in resnično: iz mojega življenja, 2007). V tem obdobju je Goethe dokončal tudi roman *Učna leta Wilhelma Meistra* ter leta 1806 napisal prvi del *Fausta*, drugega pa 1831. *Faust* velja za njegovo življenjsko delo, saj ga je začel pisati v svoji pesniški mladosti in se z njim ukvarjal skoraj šestdeset let.

Goethejeva dela so bila že v času njegovega življenja pri nemški publiki dobro sprejeta, a Goethejev pogled je segal dlje od nacionalnega in do svojih sorojakov ni gojil prave simpatije, kar so mu Nemci zamerili. V nemškem svetu so bili tako sprva mnogo bolj naklonjeni delu Goethejevega sodobnika Friedricha Schillerja (1859–1805) in šele železni kancler, knez Otto von Bismarck (1815–1898), je v Goetheju našel primerno povezovalno figuro, ki jo je lahko umestil v kontekst nastanka združene Nemčije (Borchmeyer 2005). Gledano v širšem okviru je Goethe, ki danes velja za kanoniziranega in najpomembnejšega avtorja nemške književnosti, že na prelomu 18. v 19. stoletje nedvomno obveljal za osrednjo literarno avtoriteto Evrope. Zatorej ni nenavadno, da je bil znan tudi na Slovenskem in so bili z njegovimi deli seznanjeni člani Zoisovega kroga. Čeprav ne vemo, katera Goethejeva dela so prebirali ali si jih ogledali na odru, nam prvi oprijemljiv dokaz za to, da so se ukvarjali z njim, v svoji znameniti slovnici *Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* [Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem] (1808–1809) ponuja Jernej Kopitar (1780–1844) (Krakar 1972, 12–20). Poleg tega je prav Kopitar v pismu Goetheju opozoril na srbsko ljudsko pesništvo in s tem spodbudil zanimanje zanj tudi drugod (prav tam, 20–29). Goethe ni bil le kritičen opazovalec porajajoče se moderne, temveč tudi izjemen in vsestranski umetnik, ki vse do danes navdihuje tako pisatelje, slikarje in kiparje kot tudi skladatelje, fotografe in režiserje.

3 Pregled prevodov

Spričo dejstva, da so bili vodilni slovenski intelektualci germanofoni in so Goetheja brez težav brali v izvirniku, je bila zgodnja slovenska recepcija Goetheja specifična. Prvi slovenski prevodi Goetheja so nastali v začetku 19. stoletja, ostali so v rokopisu in so bili nekakšne vaje v slogu. Janez Nepomuk Primic (1785–1823) je leta 1810 prevedel drugo *Mignonino pesem*, ki obenem velja tudi za prvi prevod Goetheja pri nas (Krakar 1972, 41–55). Sicer pa prve vidnejše objave prevodov Goetheja segajo v sredino 19. stoletja. Matija Valjavec Kračmanov (1831–1897) je leta 1856 objavil prevod *Ifigenija na Tavridi*. Temeljno Goethejevo delo *Faust* je v slovenščini izšlo, in sicer prvi del, šele v prvem desetletju 20. stoletja, leta 1908, v prevodu Antona Funtka (1862–1932), in je bilo v Ljubljani tudi uprizorjeno. V času ekspresionizma in socialnega realizma je leta

1955 med slovenske bralce prišel še drugi prevod prvega dela *Fausta*, delo Boža Voduška (1905–1978). Njegov prevod drugega dela *Fausta* pa je nedokončan obležal v zapuščini. Na novo ga je leta 1999 prevedla Erika Vouk in s tem zaokrožila to prevajalsko odisejajo (Kos 2000, 11–15), ki je svoj epilog dobila s prevodom celotnega *Fausta*, ki ga je 2005 pripravil Janko Moder (1914–2006).

Prvi prevod katerega izmed Goethejevih proznih del v celoti, in sicer *Wertherja*, smo Slovenci dobili relativno pozno, šele sredi 20. stoletja, leta 1952, in to kljub temu, da so se ob velikem uspehu *Wertherja* prevodi v tuje jezike kar vrstili, najprej že leta 1774 francoski in kmalu za tem še angleški, italijanski, ruski, nizozemski, švedski, španski in danski. Tako Lojze Krakar kot tudi literarni zgodovinar Anton Ocvirk (1907–1980) vidita vzrok za to, da je slovenski prevod *Wertherja* prišel med bralce tako pozno, v dejstvu, da je slovenska »inteligenca brala roman v izvirniku in je bila prepričana z duhovščino vred, da ga v domačem jeziku ne potrebujemo« (Ocvirk 1988, 8). *Wertherja* je v slovenščino prenesel dramaturg, publicist, dramatik, literarni kritik in prevajalec Herbert Grün. V svoji kratki spremni besedi k prevodu je Grün neumorno iskal opravičila za svoj prevod, saj so *Wertherja* takrat mnogi dojemali kot solzavo, sentimentalno knjigo, ki nima nikakršnega sporočila in tako tudi ne zahteva prevoda (Grün 1952b, 177). A Grün je bralstvo v spremni besedi podučil tudi, da je *Werther* »postal nepogrešljiv sestavni del svetovnega slovstva in sodi v prevodno književnost slehernega naroda predvsem zavoljo neke druge, dosti dragocenejše vrednote«, in sicer zato, ker je to »ena prvih knjig, ki so odkrile naravo v literaturi« (prav tam, 178).

Prevod *Wertherja* je leta 1972 doživel ponatis in štiri leta zatem 1976 nov prevod, delo Stanke Rendla (roj. 1930), ki je prevedla tudi izbor poglavij iz Goethejevega *Italijanskega potovanja*. Pri prevajanju *Wertherja* je imela pri sebi Grünov prevod, in ko je prišla do prevajalskega problema, je pogledala, kako ga je razvozlal Grün, čeprav ji njegove rešitve velikokrat niso bile povšeči, kot je povedala v intervjuju leta 2010 (Šket 2010, 28). Rendla je prevajala po Reclamovi izdaji z mehkimi platnicami, ki je izšla v Stuttgartu leta 1974. Pri prevajanju Ossianovih spevov se je ravnala izključno po izvirniku (prav tam). Za *Wertherjem* je bilo treba na prevoda *Izbirnih sorodnosti* (prev. Stanka Rendla, 1996) in *Učnih let Wilhelma Meistra* (prev. Štefan Vevar, 1998) čakati skoraj do dvesto petdesetletnice Goethejevega rojstva.

Omeniti velja še poseben pojav večkratnega slovenjenja posameznih Goethejevih pesmi. Več kot dvanajstkrat je bila prevedena »Popotnikova nočna pesem«. Prevajal jo je bolehní pesnik moderne Josip Murn (1879–1901), ki se je identificiral s slutnjo smrti, Anton Debeljak (1887–1952) je s prevodom te pesmi počastil stoletnico Goethejeve smrti, Alojz Kraigher (1877–1959) pa jo je poslovenil v koncentracijskem taborišču in jo podnaslovil »Vizija iz Dachaua«. Takoj po vojni sta jo v več verzijah prevajala tudi Oton Župančič (1848–1949) in Lili Novy (1885–1955). Ob dvestoletnici Goethejevega rojstva je Fran Albrecht (1889–1962) uredil obširno knjigo Goethejevih pesmi, pri kateri so sode-

lovali najbolj uveljavljeni slovenski prevajalci (Lili Novy, Janko Glazer, Anton Sovre, Jože Udovič, Božo Vodušek in Oton Župančič), kar pomeni da so se soočili različni pristopi k prevajanju Goetheja. Prevod »Popotnikove nočne pesmi« izpod peresa Lili Novy je na prevajalskem srečanju ob dvesto petdesetletnici Goethejevega rojstva prebral Štefan Vevar (roj. 1953) na griču, kjer je nastal izvirnik (Smolej 2000, 121). Nekoliko manj prevodov je doživela že omenjena pesem »Erlkönig«, ki so jo prevajali pomembnejši slovenski pesniki od Stanka Vraza (»Jelšnjak«), Jovana Vesela Koseskega (»Jelšni škrat«), Frana Levstika (»Vilni kralj«) do Otona Župančiča (»Duhovin«) (Samide 2000, 94–105). Osem prevodov pa je bila deležna Goethejeva balada »Mignon« (Novak 2000).

Doslej najboljše in najpopolnejša bibliografija prevodov Goetheja v slovenščino, ki obsega rokopisne prevode, ki so nastajali od 1810 do konca 19. stoletja (17 vnosov), časopisne ali revijalne objave prevodov in objave posameznih pesmi ali odlomkov iz Goethejevih del od leta 1850 do 1999 (113 vnosov) in prevode, vključno z izbori pesmi, ponatisi in ponovnimi prevodi, ki so izšli v knjižni obliki od prevoda *Wertherja* v letu 1952 do leta 1999 (17 vnosov), je izšla v Zborniku Društva slovenskih književnih prevajalcev in jo je pripravila Vera Troha (2000, 142–162). Od leta 2000 do danes sta v prevodu Janka Modra izšla še *Prafaut* (2004) ter že omenjeni novi prevod celotnega *Fausta* (2005), izbor pesmi iz dela *Zahodno-vzhodni divan*, nekaj izborov poezije ter ponatis *Wertherja* (2016) v prevodu Stanke Rendla.

4 Predstavitev prevajalcev

Lojze Krakar je verterjanca Janeza Nepomuka Primica (1785–1823), skriptorja licejske knjižnice v Gradcu in ustanovitelja stolice slovenskega jezika na graškem liceju, razglasil za prvega slovenskega prevajalca kakšne Goethejeve pesmi: za prevod si je izbral drugo »Mignonino pesem« iz romana o Wilhelmu Meistru; po mnenju Krakarja je prevod nastal leta 1810. Primic je za Goetheja menil, da je »najbolj dovršen med nemškimi pesniki« (Krakar 1972, 46) in se je skromnosti in pomanjkljivosti svojih prevodov Goetheja očitno zavedal, saj jih ni nikomur omenjal, v zavest javnosti pa so prišli šele ob preučevanju njegove zapuščine (prav tam, 53). Prav tako je Primic prevedel ossianistične speve iz *Wertherja* (1811).

Slovenska romantika je Goetheja že dobro poznala. Pri Francetu Prešernu (1800–1849) večkrat naletimo na reminiscence na razne nemške pesnike (Bürger, Schiller, A. W. Schlegel, Chamisso, Tieck, Brentano itn.), predvsem pa je dobro poznal Goetheja in se »tu in tam dal po njem vplivati« (Kelemina 1932, 313). Vsekakor je pri njem najti sledi produktivne recepcije, tako se npr. epigramatični *Sršeni*, ki jih je Prešeren zložil spomladi 1831, zgledujejo po Goethejevih in Schillerjevih *Ksenijah* iz leta 1796, spogledovanje z Goethejem pa izpričujejo tudi številne druge pesmi, med njimi elegija v nemščini »Dem Andenken des Matthias Čop« [V spomin Matja Čopa], ki spominja na

Goethejev »Epilog zu Schillers Glocke« [Epilog k Schillerjevemu Zvonu] (Krakar 1972, 68–84). Stanko Vraz (1810–1851) je, tako Krakar, že menil, da je Slovencem za kulturno afirmacijo poleg izvirne potrebna tudi prevodna književnost. Za svoj almanah, antologijo svetovnega pesništva *Cvetlice z vrtov vsakega izobraženega* (1835), je prevedel balado »Erlkönig« [Jelšnjak], ki pa je ostala v rokopisu (Krakar 1972, 90–92).

Za prvo tiskano objavo prevoda Goetheja v slovenščino je poskrbel Matija Valjavec. *Ifigenijo na Tavridi* je prvič prevedel že v gimnaziji, svoj prevod pa je objavil šele leta 1856 v *Izvestjih varaždinske gimnazije*, kjer je tedaj poučeval. Za objavo se je odločil, ker je bila drama natisnjena v nemških čitankah, varaždinski dijaki pa so povsem dobro razumeli pisno slovenščino. Ker je dramo namenil dijakom, je izpustil nekaj verzov, ki so se mu zdeli neprimerni (Krakar 1972, 110–114; Smolej 1995, 372).

Tudi drugi pomembnejši prevod Goetheja je začel nastajati v Varaždinu. Suplent tamkajšnje gimnazije Valentin Mandelc (1837–1872) se je leta 1862 lotil prevoda prvega dela *Fausta*. Prvi osnutek prevoda sta pohvalila Matija Valjavec in Josip Stritar (1836–1923), vendar pa prevajalec ni našel založnika. Anton Janežič (1828–1869) ga je zavrnil, saj se je bal odpora duhovščine, kar je Mandelca prizadelo, ker je bil prepričan, da bi bila objava prevoda *Fausta* v čast slovstvu, saj ga Nemci visoko cenijo. Narod, ki bi si osvojil *Fausta*, bi ga lahko imel za orožje proti njim. Pozneje je dolgo čakal na odgovor Frana Levstika, tedaj tajnika Slovenske matice. Po Mandelčevi smrti je prevod pridobilo Dramatično društvo in ga želelo objaviti, a ga Levstik in Josip Cimperman (1847–1893) nista uspela pripraviti za tisk. Poznejša analiza je pokazala, da je Cimperman Mandelčev prevod bolj pokvaril kot popravil (Krakar 1972, 157–158). Prvi del *Fausta* je izšel pri Slovenski matici šele čez mnogo desetletij, leta 1908, prevedel pa ga je učitelj in dramatik Anton Funtek (1862–1932). Janko Moder (2000, 55) je ugotovil, da se je zahtevnemu besedilu več kot zgledno podrejal ne le vsebinsko, temveč tudi tehnično.

Nov prevod prvega dela *Fausta* smo dobili skoraj pol stoletja zatem. Leta 1955 ga je izdal pesnik in jezikoslovec Božo Vodušek (1905–1978). Drugi del pa je prevajal praktično vse do smrti (Kos 1980, 143); nedokončani prevod ni nikoli izšel. Voduškov prevod prvega dela *Fausta* je postal kanoničen in se je večkrat ponatiskoval. Ob dvestopetdesetletnici Goethejevega rojstva je pesnica Erika Vouk (roj. 1941) objavila celoten prevod drugega dela *Fausta* (Kos 2000, 11–15). Erika Vouk, ki poleg literarnega ustvarjanja tudi prevaja, še posebej dramska besedila (Wedekind, Goethe, Müller), pa tudi književnost za odrasle, otroke in mladino, je sprva je nekaj izsekov drugega dela *Fausta* prevedla v osemdesetih letih 20. stoletja, ko je sodelovala z gledališkim režiserjem Tomažem Pandurjem (1963–2016), sledil pa je prevod vseh 7499 verzov (Zobec 2020). Za Eriko Vouk se je s *Faustom* spoprijel še Janko Moder. Prevajalec, urednik, bibliograf, leksikograf, filolog, slavist, dramaturg, pesnik in publicist je leta 2004 najprej izdal prevod *Prafauستا*, naslednje leto pa še prevod obeh delov *Fausta* (2005) ter tako proslavil svojo devetdesetletnico.

Prevajalec *Wertherja* Herbert Grün je sodil med najbolj razgledane literarne in gledališke publiciste svojega časa. Napisal je več literarnih, dramaturških esejev, potopisov, razprav o pisateljih in dramatikih in ga lahko označimo »za enega najvidnejših, najbolj delavnih slovenskih prevajalcev v petdesetih letih [20. stoletja]« (Stanovnik 1982, 345). Prevajal je iz srbohrvaščine, nemščine in angleščine, pa tudi iz slovenščine v nemščino (Smole, *Antigona*). Grünovi prevodi v glavnem zajemajo zahtevna dela modernih evropskih pripovednikov in lirikov (Joyce, Kafka, Faulkner, E. T. A. Hoffmann, Shaw, T. Mann, Shakespeare, Krleža itn.) (Stanovnik 1982, 346). Anketa o položaju prevodne književnosti pri Srbih ga je spodbudila, da je v *Naših razgledih* objavil članek *O prevajalski politiki* (1952a), v katerem je analiziral položaj slovenske prevodne literature in opozoril, da pri prevajanju pomembnih avtorjev 20. stoletja pri nas zevajo ogromne praznine. Opazil je, da imamo prevedena dela avtorjev, ki jih v bistvu sploh ne bi potrebovali, po drugi strani pa nam manjkajo prevodi del, ki so ključna za vsakega izobraženca. Grün pa ni samo pisal o tem, kar bi bilo treba prevesti, ampak se je svojega programa lotil tudi sam (prav tam, 346–347). Goethejevega *Wertherja* je 1976 ponovno prevedla dolgoletna urednica in prevajalka pri Cankarjevi založbi Stanka Rendla, ki tudi sicer največ prevaja iz nemščine (Roth, Hesse), občasno pa tudi iz angleščine in ruščine (Šket 2010, 27).

Med prevajalci Goetheja izstopa še *Štefan Vevar*, ki je leta 1999 za prevod *Učnih let Wilhelma Meistra* prejel Sovretovo nagrado. Vevar je prevajalec in teatrolog, ki v slovenščino prevaja predvsem nemško književnost s poudarkom na največjih imenih te literature (Goethe, Schiller, Novalis, Heine, Stifter, Musil, Broch, Kafka itn.). Prevaja pa tudi avstralsko in anglo-ameriško književnost ter se obenem prevajanju posveča raziskovalno (Vear 2012). Leta 2017, ko je bila prvič podeljena nagrada Fabjana Hafnerja za izjemen prevod iz nemščine v slovenščino, pa jo je Vevar prejel za prevod *Saturnovih prstanov* Winfrieda Georga Sebald (1944–2011).

5 Predstavitev zbirk, v katerih so prevodi objavljeni, in založb

Pri Slovenski matici sta v zbirki *Vezana beseda* izšli dve Goethejevi drami, in sicer *Ifigenija na Tavridi* (1950) in *Torquato Tasso* (1968) v prevodu Frana Albrehta. Goethejev *Werther* v Grünovem prevodu je leta 1952 izšel pri Slovenskem knjižnem zavodu v zbirki *Mala knjižnica*. Kratko spremno besedo k prevodu je napisal Grün sam. Prevod je leta 1972 doživel ponatis v zbirki *Kondor*, ki je bila namenjena dijakom. V tej zbirki je tudi sicer izšlo največ prevodov Goetheja v slovenščino. Germanist Dušan Ludvik (1914–2001) je za zbirko leta 1966 uredil Goethejeve pesmi ter ep *Herman in Doroteja*, leta 1973 pa so v zbirki izšli še odlomki prvega dela *Fausta*, kar je bilo ponatisnjeno tudi v Klasikih Kondorja. Leta 1976 je *Werther* ponovno izšel v novem prevodu Stanke Rendla pri Cankarjevi založbi v elitni zbirki *Sto romanov*, ki je prinašala reprezentativen romaneskni izbor svetovne književnosti. Pobudo za nov prevod sta dala takratni glavni

urednik Cankarjeve založbe Cene Vipotnik (1914–1972) in Anton Ocvirk, urednik zbirke *Sto romanov*, ki sta ugotovila, da Grünov prevod ni ustrezen in da je za vključitev *Wertherja* v zbirko potreben nov prevod (Šket 2010, 20–21). Ocvirk je k Rendlinemu prevodu sam napisal izjemno obširno študijo o *Wertherju*. Z Rendlinim prevodom je bil prvič preveden celoten naslov, torej *Trpljenje mladega Wertherja*, saj je Grün delo naslovil le *Werther*.

Pozneje so v podobni, a manj ambiciozno zastavljeni zbirki *Veliki večni romani* izšla *Učna leta Wilhelma Meistra*. *Werther* je nato leta 2016 v prevodu Stanke Rendla izšel še enkrat, in sicer pri založbi Sanje. Pri isti založbi so v zbirki *Hiša pesmi* izdali tudi Modrov prevod *Prafauستا*, njegov prevod obeh delov *Fausta* pa je 2005 izšel v sodelovanju z založbo Sanje in Društvom slovenskih književnih prevajalcev. Pred tem je Voduškov prevod *Fausta* leta 1955 izšel pri Državni založbi Slovenije, kjer je bil pozneje tudi ponatisnjen, odlomke je v devetdesetih letih ponatisnila tudi Mladinska knjiga, odlomke iz prevoda drugega dela *Fausta*, delo Erike Vouk, pa so leta 1996 najprej natisnili pri Mladinski knjigi v zbirki *Klasiki Kondorja*; spremno besedo je napisala Irena Samide. Tri leta zatem, leta 1999, je pri mariborski založbi Obzorja izšel celoten prevod drugega dela *Fausta*. Svoj prevod je z opombami opremila Erika Vouk, uvodno besedo k izdaji pa je napisal germanist Anton Janko.

6 Recepcija prevodov in prevodoslovne obravnave prevodov

Preučevanje Goethejevih prevodov na Slovenskem lahko razdelimo na dve obdobji, prvo v 20. stoletju in drugo po letu 2000. Prve poglobljene raziskave o Goetheju na Slovenskem segajo v čas po Funtkovem prevodu *Fausta* (1908). Leta 1915 je Avgust Žigon (1877–1941) objavil spis *K zgodovini Goethejevega Fausta v slovenskem prevodu*. V članku, ki je faktografsko preobremenjen, Žigon odstira usodi prvega slovenskega prevajalca *Fausta* Valentina Mandelca in njegovega neuspešnega naslednika Josipa Cimpermana (1847–1893). Šele stota obletnica Goethejeve smrti je spodbudila nekatere pisce na Slovenskem, da so obširneje razpravljali o pomenu tega nemškega predromantičnega pesnika. *Ljubljanski zvon* (v uredništvu Frana Albrehta, sicer drugega slovenskega prevajalca *Ifigenije na Tavridi*) je leta 1932 objavil več esejev in prevodov, ki so jih uvajale *Jubilejne meditacije*, v katerih je Josip Vidmar skladno z lastnimi estetskimi stališči poveščeval zlasti pesnikovo nasprotovanje pretirani idejnosti v umetnosti (Vidmar 1932).

Vladimir Bartol je v svojem esej *Med človekom in Bogom* (1932) razčlenil Goethejev odnos do Lili. Svoji izvoljenki naj bi se odpovedal zaradi ljubezni do književnosti; k temu ga je prisilil demonično-pesniški dar. Sodobna literarna zgodovina ima ta Bartolov spis za miselni vir, brez katerega ni mogoče razumeti ne ključnih novel *Al Arafa* ne *Alamuta* (Bajt 1991, 80–81). Oba slovenska esejista, Vidmar in Bartol, sta ponotranjila Goethejeve pogovore z Eckermannom ali njegovo avtobiografijo *Dichtung und Wahrheit* [Poezija in

resnično: iz mojega življenja] in našla v njih očiten navdih za lastno ustvarjanje (Smolej 1995). Nadalje je jubilejno številko revije *Življenje in svet*, ki jo je uredništvo leta 1932 posvetilo »Goetheju-vsečloveku«, uvajal članek *Goethejev vpliv na jugoslovanske literature v dobi preporoda* Jakoba Kelemine, sicer prvega ljubljanskega univerzitetnega profesorja germanistike, v katerem je avtor, podobno kot pred njim Anton Debeljak (1931/32), raziskal zlasti Goethejev vpliv v jugoslovanskem okviru (najbrž tudi zaradi vezi med Kopitarjem in Karadžićem). Oba sta brez sintetičnega vrednotenja naštela nekatera nesporna slovenska vzorovanja (Levstik, Stritar) pri nemškem piscu, češ da je pred »prevratom« vsak razumnik prebiral Goetheja v izvirniku (Smolej 1995, 373).

Leta 1965 je Lojze Krakar odšel na univerzo J. W. Goetheja v Frankfurtu poučevat slovenski jezik in književnost. Čez pet let je v pesnikovem rojstnem mestu obranil v nemščini pisano disertacijo *Goethe in Slovenien*, ki je še isto leto (1970) izšla pri založbi Rudolfa Trofenika v Münchnu. Čez dve leti je v Ljubljani izšla tudi slovenska varianta, ki se od izvirnika razlikuje po obširnejšem navajanju slovenskih primerov in njihovih dobesednih prevodih v nemščino. Krakar je v svojem delu uporabil nekatere raziskovalne postopke komparativistike (Smolej 1995). Prvi je strnjeno orisal usodo J. W. Goetheja na Slovenskem, hkrati pa je obudil iz pozabe nekatere književne prevajalce. Njegovo delo *Goethe na Slovenskem* je nemškim in slovenskim bralcem dokazovalo zgledovanje slovenskih klasikov pri svetovni književnosti, ki je po Goetheju literarni sejem, na katerega prihajajo narodi izmenjevati svoja duhovna bogastva, skratka posrednik v duhovni izmenjavi dobrin (Strich 1957, 17). V zgodovinskem pregledu Goethejevega prevajanja na Slovenskem postavi Krakar nekaj tez. Tako npr. meni, da je Stanko Vraz prevajal Goethejevo poezijo (npr. »Jelšnjak«, »Pevec«) v prepričanju, da je Slovencem poleg izvirne književnosti potrebna tudi prevodna, na primeru jezikovne analize Koseskega prevoda »Jelšnega škrate« pa dokazuje, da so se morali njegovi bralci vračati k izvirniku, saj slovenitev ni bila prepričljiva.

Drugo obdobje preučevanja prevodov Goetheja se začneja z letom 2000, ko je ob 250. obletnici pesnikovega rojstva izšel zbornik *Goethe v slovenskih prevodih* (Smolej 2000), v katerem slovenski germanisti in komparativisti sistematično obravnavajo slovenske prevode Goethejeve proze, dramatike in poezije. Janko Kos je uvodoma na kratko povzel že predstavljeno recepcijo Goetheja pri Slovencih (Smolej 2000, 11–15), Janko Moder in Janez Gradišnik obravnavata prevode *Fausta*, prvi predstavi nekaj misli o Funtkovem prevodu prvega dela *Fausta*, drugi pa Voduškov prevod prvega dela *Fausta* ter težave, s katerimi si je pri prevajanju drugega dela pesnitve soočala Erika Vouk (prav tam, 16–56). Prevajalske strategije v prevodu *Učnih del Wilhelma Meistra* predstavi Štefan Vevar, pri čemer so v ospredju semantična ekvivalenca, konvencija in dedukcija (prav tam, 57–71), razprave Borisa A. Novaka, Irene Samide in Toneta Smoleja se ukvarjajo z že omenjenimi prevodi Goethejevih pesmi (prav tam, 72–133), Janez Večko pa analizira Goethejevo in Aristotelovo pojmovanje posnemanja (prav tam, 134–141).

Zadnje obsežnejše monografsko delo, ki se ukvarja z Goethejem, je doktorska disertacija Štefana Vevarja, ki je v predelani različici pod naslovom *Fenomen Goethe. Njegova estetika in poetika med originalom in slovenskim prevodom* izšla leta 2012. Poleg literarnih vidikov Vevar v zadnjem poglavju analizira vse tri slovenske poveljne prevode *Fausta* (Vodušek, Vouk, Moder), in sicer z vidika kompleksne normativne paradigme ter ponuja enega izmed možnih modelov za celovito prevodno analizo (Vear 2012, 451–554).

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z nemščino / Janko Moder

Bibliografija

- Bajt, Drago. 1991. »Problem Bartolove esejistike.« V *Pogledi na Bartola*, uredil Igor Bratož, 77–85. Ljubljana: Revija Literatura.
- Bartol, Vladimir. 1932. »Med človekom in Bogom. Goethejeva usodna ljubezen.« *Ljubljanski zvon* LII: 257–266, 321–327.
- Borchmeyer, Dieter. 2005. *Goethe*. Köln: DuMont Schnellkurs. Dostop 12. 3. 2022. <http://www.goethezeitportal.de/wissen/dichtung/schnellkurs-goethe.html>.
- Debeljak, Anton. 1931/32. »Goethe in Jugoslovani.« *Mentor* XIX: 199–204.
- Grün, Herbert. 1952a. »O prevajalski politiki.« *Naši razgledi* I (14): 23.
- Grün, Herbert. 1952b. »Spremna beseda.« V Johann Wolfgang Goethe, *Werther*, 177–179. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.
- Kelemina, Jakob. 1932. »Goethejev vpliv na jugoslovenske literature v dobi preporoda.« *Življenje in svet* V: 310–315.
- Kos, Janko. 1980. »Božo Vodusek. Iz gradiva za pesnikov življenjepis in bibliografijo.« V Božo Vodusek, *Pesmi*, 135–153. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kos, Janko. 2000. »Goethe pri Slovencih.« V *Goethe v slovenskih prevodih*. 25. prevajalski zbornik, uredil Tone Smolej, 11–15. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Krakar, Lojze. 1970a. *Goethe in Slovenien: die Rezeption seines Werkes bis zur ersten Übersetzung von Faust*. München: Rudolf Trofenik.
- Krakar, Lojze. 1970b. »Prvi slovenski prevod I. dela Goethejevega Fausta.« V *Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja* 6, št. 16: 93–106.
- Krakar, Lojze. 1972: *Goethe pri Slovencih*. Ljubljana: DZS.
- Krakar, Lojze. 1988. »Kako so se nekateri znameniti Slovenci srečevali z Goethejevo umetnostjo.« *Jezik in slovstvo* 33, št. 6: 167–171.
- Moder, Janko. 2000. »Nekaj misli ob Funtkovem prevodu prvega dela Goethejevega Fausta.« V *Goethe v slovenskih prevodih*. 25. prevajalski zbornik, uredil Tone Smolej, 45–56. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Novak, Boris A. 2000. »Slovenski prevodi Goethejeve balade Mignon na oblikovni ravni.« *Goethe v slovenskih prevodih*. 25. prevajalski zbornik, uredil Tone Smolej, 72–86. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Ocvirk, Anton. 1988. »Goethe in wertherjevo mučeništvo.« V Johann Wolfgang Goethe, *Trpljenje mladega Wertherja*, 5–60. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Samide, Irena. 2000. »Od Jelskega škrate do Duhovina.« V *Goethe v slovenskih prevodih*. 25. prevajalski zbornik, uredil Tone Smolej, 94–105. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Smolej, Tone. 1995. »Lojze Krakar kot komparativist.« *Jezik in slovstvo* 41 (7–8): 371–375. Dostop 22. 3. 2022. https://www.jezikinslovstvo.com/ff_arhiv/lat2/041/78c03.htm.
- Smolej, Tone, ur. 2000. *Goethe v slovenskih prevodih*. 25. prevajalski zbornik. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Smolej, Tone. 2000. »Druga Popotnikova nočna pesem med prevodom in vplivom.« V *Goethe v slovenskih prevodih*. 25. prevajalski zbornik, uredil Tone Smolej, 116–126. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda. 1982. »Herbert Grün in prevajanje.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 345–354. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Strich, Fritz. 1957. *Goethe und die Weltliteratur*. Bern: Francke Verlag.
- Šket, Tjaša. 2010. »Goethejev Werther v slovenskih prevodih.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Troha, Vera. 2000. »Bibliografija slovenskih prevodov Goetheja.« *Goethe v slovenskih prevodih*. 25. prevajalski zbornik, uredil Tone Smolej, 142–162. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Vevar, Štefan. 2012. *Fenomen Goethe. Njegova estetika in poetika med originalom in slovenskim prevodom*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Vidmar, Josip. 1932. »Jubilejne meditacije.« *Ljubljanski zvon* LII: 193–199, 286–293.
- Ziherl, Boris. 1957. »Ob dvestoletnici Goethejevega rojstva.« *Književnost in družba*, uredil Boris Ziherl, 133–149. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Zobec, Daša. 2020. »Vouk, Erika.« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. Zadnjič posodobljeno 8. 5. 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/vouk-e-rika/>.
- Žigon, Avgust. 1915. »K zgodovini Goethejevega Fausta v slovenskem prevodu.« *Slovan* XIII: 265–273, 310–315.

POVZETEK

Prispevek obravnava prevajanje del Johanna Wolfganga Goetheja (1749–1832) v slovenščino. Goethe danes velja za najpomembnejšega avtorja nemške književnosti, že na prelomu 18. v 19. stoletje pa je obveljal za osrednjo literarno avtoriteto Evrope. Uvodoma so predstavljeni zgodnja slovenska recepcija Goetheja in prvi prevodi iz začetka 19. stoletja, sledi obravnava recepcije v času romantike ter predstavitev prevodov, ki so nastajali od druge polovice 19. stoletja dalje, pri čemer je osrednje mesto namenjeno prevodu prvega dela *Fausta*, ki ga je pri pravljaj Valentin Mandelc, a ga je prehitela smrt. Prvi del *Fausta* je v prevodu Antona Funtka izšel v slovenščini šele leta 1908. Za Funtkom so se s *Faustom* spoprijeli še drugi prevajalci (Božo Vodušek, Erika Vouk) ter Janko Moder, ki je 2005 prevedel oba dela *Fausta*. Nadalje se prispevek posveča še prevodom Goethejevih proznih del (*Trpljenje mladega Wertherja*, *Izbirne sorodnosti* itn.) in pesmi, pri čemer velja omeniti poseben pojav večkratnega slovenjenja posameznih pesmi. V drugem delu prispevka

so na kratko predstavljeni prevajalci Goetheja (poleg že omenjenih še Herbert Grün, Stanka Rendla, Štefan Vevar), zbirke, v katerih so bili prevodi objavljeni, založbe, ki so jih izdale, prav tako pa so predstavljene prevodoslovne obravnave prevodov Goethejevih del.

ABSTRACT

The chapter presents the translation of the works of Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) into Slovene. Today, Goethe is considered the most prominent author of German literature, and since the end of the 18th century he has been considered a central literary figure in Europe. The paper begins with the early reception of Goethe and the first translations from the beginning of the 19th century, which is followed by the reception during the Romantic period and a presentation of the translations produced from the second half of the 19th century onwards, with a central focus on the translation of the first part of *Faust* prepared by Valentin Mandelc, who died before finishing the work. The first part of *Faust* was then translated by Anton Funtek and published in 1908. After Funtek, other translators tackled *Faust* (Božo Vodušek, Erika Vouk), until, finally, Janko Moder translated both parts in 2005. The paper then turns to the translation of Goethe's prose works (such as *The Sorrows of Young Werther*, *Elective Affinities*) and poems. It is worth mentioning that some poems have been translated several times. The second part of the chapter briefly introduces the translators of Goethe's works (among them Herbert Grün, Stanka Rendla, and Štefan Vevar), along with the collections in which the translations were published and the publishing houses that published them. The chapter ends with an overview of the studies of Goethe's Slovene translations from a translation studies viewpoint.

PREVAJANJE ALEKSANDRA SERGEJEVIČA PUŠKINA

Miha Javornik
Univerza v Ljubljani

1 Status avtorja v izhodiščni kulturi

V ruski kulturi je še do danes splošno razširjena rečenica, da je Puškin »naše vse«. Že leta 1859 jo je izrekel Apolon Grigorjev, ruski mislec in pisatelj, ki je v Puškinu kot glasniku velikih resnic in življenjskih skrivnosti videl utelešenje samobitnega, vsega posebnega, kar ruski narod loči od drugih narodov. Ni čudno, da Puškin, ki do danes v ruski miselnosti pomeni poosebitev ruskega značaja, ni nikoli postal predmet posmeha v smislu satir ali televizijskih nadaljevanj, ki bi parodirale njegovo osebnost.

Iz povedanega je moč razbrati, da je Puškin s svojo ustvarjalnostjo utemeljitelj vsega, kar naj bi bilo rusko, in ni le največji ruski romantični pesnik, kar je splošno razširjena oznaka. Še več, v svoji ustvarjalnosti Puškin suvereno – kot hitro učeči se mladenič – sega od prvega novoveškega obdobja ruske literature – klasicizma in s spretnim preigravanjem klasicističnega mišljenja v normativni poetiki prehaja v parodični intonaciji poznejšega sentimentalističnega izraza v romantično obdobje ter hkrati napoveduje nov model sveta, za katerega se je uveljavil pojem realizem. Da Puškin usvoji romantični kanon, se ima zagotovo zahvaliti prvemu romantičnemu pesniku Vasiliju Žukovskemu, ki je bil Puškinov mentor in zaščitnik v času liberalno-demokratske (dekabristične) vstaje proti carju leta 1825. Ni trdnih dokazov, da je bil Puškin član tajnega društva, ki je pripravljalo vstajo, je pa dejstvo, da je bil član liberalnega literarnega krožka Arzamas, ki ga je oblikoval prav Žukovski. V krožku, ki se je boril proti arhaistom – konzervativcem in v katerega so stopali bodoči pesniki – dekabristi, se je kalila tudi Puškinova pesem »Vas« (1819), ki je vzbudila interes cenzure. V njej Puškin namreč neposredno obtoži »suženjstvo pri nas po volji carja«, kar posredno povzroči, da je pesnik leta 1820 izgnan na eksotični Kavkaz.

To »južno obdobje«, kakor ga imenujejo literarni zgodovinarji, so v njegovi ustvarjalnosti izrazito romantična leta (1820–1824), ko po eni strani kot izgnanec hlepi po domačem ognjišču, po drugi pa se predaja novi, neruski kulturi in eksotični gorski pokrajini. Čeprav je v času Arzamasa napisal nacionalno junaško poemo »Ruslan in Ljudmila«, pa v teh letih ustvarja tudi nove eksotične romantične poeme (»Kavkaški ujetnik«, »Bahčisarajski vodomet«, »Cigani«), obenem pa prične razmišljati o prvem romanu (v verzih) *Jevgeniju Onjeginu*. Ko mu car Aleksander I. dovoli, da se preseli na družinsko posestvo Mihajlovsko (1824–1826), se Puškin vse izraziteje prične ukvarjati z vlogo posameznika (carja) v zgodovini (gl. dramsko delo *Boris Godunov*). Ko leta 1826 novi car Nikolaj I. povabi Puškina na dvor, se odvrne od prejšnjih antimonarhičnih in prostozidarskih idej dekabristov in napiše v čast carju »Stance«, kjer slavi modrost »Gospodarja vse Rusije«. Prav s tem dejanjem se zameri liberalno-demokratski struji, kar Puškina pahne v stanje osamljenosti in dvoma ter se prične tako v poeziji kot poemah (»Poltava«) ter dramatiki (*Boris Godunov*) vse bolj posvečati odnosu med posameznikom in zgodovino. Posameznik zdaj ni več le vladar, ki ustvarja zgodovino, temveč je to zdaj tudi mali človek v rokah zgodovinske stihije, kar je še posebej vidno iz enega osrednjih tekstov, ki je pomenil osnovo za sodobno rusko kulturo, peterburške povesti (v verzih) »Bronasti jezdec«. Odmik od romantizma (ki je viden tudi v vse bolj lakoničnem verzem izrazu) se v razvoju kaže v proznih delih, npr. *Dubrovski*, *Zgodovina Pugačeva*, *Povesti pokojnega Ivana Petroviča Belkina*, *Stotnikova hči*, in ga konec koncev napoveduje že roman v verzih *Jevgenij Onjegin*. Z njim nastaja lik »odvečnega človeka«, ki je zdolgočasen in netipičen romantični »junak«, s tem pa Puškin ustvari nekakšen prototip likom v delih sopotnikov in poznejših literarnih ustvarjalcev.

Na kratko: če primerjamo Puškina z drugimi evropskimi romantičnimi pesniki, ki jih štejemo za prebuditelje narodove zavesti (kot je npr. France Prešeren), je Puškin najprej predstavnik samosvojskosti ruske duše, katere upodobitev sega od klasičnih črno-belih slikanj preko sentimentalističnih klišejskih upodobitev do same srčike vprašanja o odnosu posameznika (malega človeka) do oblasti, ki se iz romantičnega junaka levi v zdolgočasnega in preračunljivega človeka, ki napoveduje realistično stilsko formacijo.

Med kritiki-sodobniki omenimo samo Gogoljevo mnenje, da se ob imenu Puškin ustvarja predstava o ruskem nacionalnem pesniku. Iz mladostne zaletavosti naj bi se s Puškinom razvili bogastvo, moč in gibkost ruskega jezika, ki prinaša upodobitev razvoja ruskega človeka, kot naj bi se šele razvil v prihodnosti. V Puškinovih podobah naj bi se tako odražali ruska природа, ruska duša, ruski jezik in ruski značaj (Gogolj 1835). Po usodnem strelskem dvoboju leta 1837, ko Puškin izgubi življenje, je zanimivo, da se sorodna stališča o nacionalnem pesniku pojavljajo pri ruskih publicistih (Visarjon Belinski, Nikolaj Dobroljubov, Apolon Grigorjev ipd.), ki ga postavljajo ob bok velikonom, kot sta Dante in Shakespeare. Sorodno misel lahko najdemo tudi pri evropskih mislecih, ki poudarjajo, da je vsak Puškinov stih plod natančnega razmisleka, ki se kaže

pod navideznim zunanjim neredom kot hotena puščica, ki zadene neposredno v cilj (takšno mnenje ima npr. francoski prevajalec Puškina Prosper Mérimée).

Nobena kritika ne more biti le apologetska in tako je publicist Dmitrij Pisarev (1923) zanikal vrednost Puškinovega ustvarjanja, saj naj bi z umetniško virtuoznostjo potegnil bralca le v globine svoje duševne praznine. Tudi Lev Tolstoj (1939) je kolebal med Puškinovo virtuoznostjo in nedodelanostjo, ruski kubofuturisti, pa so ga, podobno kot druge »škodljive klasike, vrgli s parnika sodobnosti« (Burljuk, Hlebnikov, Kručonihi idr. 1912). Ta deklarativna izjava je bila bolj kot ne izjema, saj so že simbolisti (Innokentij Annenski, Aleksander Blok) in pozneje postsimbolisti (Marina Cvetajeva, Ana Ahmatova) priznavali Puškinovo veličino. Zanimivo je, da so tudi v času Sovjetske zveze Puškina obravnavali kot največjega nacionalnega poeta, a so pri svoji propagandi dosledno poudarjali le njegovo radikalno, revolucionarno (dekabristično) plat.

Prvo posmrtno izdajo v osmih zvezkih je Puškin dobil že leto po smrti (1838), prva kritična izdaja Pavla Annenkova je nastajala v petdesetih in šestdesetih letih, prvo popolno zbrano delo, ki ga je izdala Ruska akademija v 16 zvezkih, pa je izšlo ob obletnici smrti leta 1937.

2 Pregled prevodov in prevajalcev

Analiza prevodov Puškinovih del v slovenščino temelji na izpisih v bibliografski bazi COBISS, pri navajanju prevodov v 19. stoletju pa se večinoma sklicujem na članek Nadežde Starikove (1999) o Puškinovih prevodih pri Slovencih.

Prvo omembo Puškina najdemo leta 1835 izpod peresa Matije Čopa (1797–1835), tedaj enega najbolj izobraženih Slovencev, ki je pisal, da tedanji zgodovinski trenutek zahteva od Slovanov literarne genije, med katerimi poleg Adama Mickiewicza, Karla H. Máche, Prešerna omenja tudi Puškina. A politično-kulturni položaj Slovencev pod Metternichovim absolutizmom ni dopuščal, da bi Puškinova dela pričeli prevajati takoj po njegovi smrti, saj se je avstrijska oblast bala vsakršnih oblik vzhajajočega panslavizma in še posebej vsega, kar je bilo povezano s cirilico. Tako je prvi Puškinov prevod moral dočakati čas po »pomladi narodov« leta 1848, saj je šele leta 1853 jezikoslovec Fran Miklošič (1813–1891) vključil v *brestomatijo za 5. razred gimnazije* Puškinovo »Pravljico o ribiču in ribici« in jo poimenoval »Ribič in ribica«. Čez dve leti (1855) sta prvič v slovenskem jeziku v Bleiweisovih *Novicah* zazveneli dve pesmi iz Puškinovih stanc, ki ju je prevedel Anton Žakelj (1816–1867), duhovnik in zbiratelj ljudskega gradiva pod psevdonimom Rodoljub Ledinski. Leta 1865 je v mesečniku *Slovenski glasnik* izšel prevod pesmi »Kavkaz«, ki jo je prevedel eden vidnejših Puškinovih prevajalcev – književnik Ivan Vesel (1840–1900) s psevdonimom Vesnin. Ker je Vesnin obvladal ruski jezik, ga imamo lahko za prvega prevajalca Puškina, ki je skrbno in z občutkom za prepev oz. metriko in zvočni slog prevajal njegove stihe. K temu je dodal še v

zborniku različnih pesnikov z naslovom *Severni cvetovi* (1870) šest prevodov Puškinovih pesmi: »Obrekovalcem Rusije«, »Prerok«, »Morju«, »Guadalkvivir«, »Gruzinska pesem«, »Elegija«, čez tri leta pa je v časopisu *Zora* objavil tri nove prevode: »Krokar«, »Zimski večer«, »Besl«. Važno je poudariti, da je leta 1901, leto dni po Vesninovi smrti, izšla *Ruska antologija v slovenskih prevodih*, katere urejanje je po Vesninu dokončal pesnik Anton Aškerc (1856–1912).

Sočasno z Ivanom Veselom prične sloveniti Puškina pesnik Jovan Vesel - Koseski (1798–1884). Njegovo zbrano delo prinaša tudi razdelek prevodov, kjer med drugim lahko beremo Puškinovo »Pravljico o ribiču in ribici«, »Obrekovalcem Rusije«, »Pravljico o mrtvi carični in sedmih junakih« ter južno poemo *Kavkaški ujetnik*. Zanimivo je, da se je Koseski posvetil predvsem pravljicam, pri tem pa ni upošteval ljudske leksike in folklornih obratov, kar pomeni, da so se prevodi kar precej odmaknili od izvirnikov.

V zadnji četrtini 19. stoletja so se s Puškinovo liriko ukvarjali številni literati. Med njimi naštejmo najpomembnejše: književnik Janez Mencinger (1838–1912) je prevedel »Obrekovalcem Rusije« (1873), jezikoslovec Maks Pleteršnik (1840–1923) »Voz življenja« in »Prerorenje« (1874), pisatelj in jezikoslovec Davorin (Matija) Hostnik (1853–1929) je leta 1895 prevedel »Pesem o modrem Olegu«, pesnik Anton Medved (1869–1910) »Talisman« in »Črni šal« (1898) itd. V tem času so se slovenski prevajalci obrnili tudi k Puškinovi prozi: Josip Jurčič (1844–1881) je prevedel roman *Dubroviski*, »Gospodično – kmetico« pa novinar Ivan Pintar (1854–1897) ter jezikoslovec in publicist France Štifter (1846–1913). Anonimno je bila prvič prevedena povest *Stotnikova hči*, ki jo je leta 1896 še enkrat pod psevdonimom Semjon Semjonovič poslovenil literarni zgodovinar in univerzitetni profesor Ivan Prijatelj (1875–1937) in jo naslovil *Kapetanova hči*. V zadnjih dvajsetih letih 19. stoletja so bile prevedene nekatere pripovedi iz knjige *Povesti pokojnega Ivana Petroviča Belkina*, kot so »Strel«, »Krstar« in »Gospodična – kmetica«. Leta 1888 je bila prevedena zgodba *Pikova dama* in leta 1890 delo *Zgodovina pugačovskega upora*.

Zahvaljujoč Ivanu Prijatelju je slovenska literatura leta 1909 dobila prevod *Jevgenija Onjegina*, ki je ostal več kot trideset let edini popoln prevod romana. K njemu je dodal obširni esej »Puškin in njegov roman« (Prijatelj 1909), v katerem ob stilistični analizi izpostavi specifikko »onjeginovske kitice«.

Na prelomu stoletij se je pesnik Anton Aškerc pojavil kot osrednji Puškinov prevajalec, ki je pretanjen zaznal vlogo in funkcijo prepesnjevanja iz ruskega jezika. V prevodih je Aškercu uspelo, da je ujel osnovno zamisel in podtekst, to pa je uspešno povezal z verzno strukturo. Kot rusofil je Aškerc – kot je bilo že omenjeno – skupaj z Vesninim leta 1901 pripravil tudi *Rusko antologijo v slovenskih prevodih*. V zadnji tretjini 19. stoletja je bilo tako prevedenih več kot štirideset Puškinovih pesmi, okrog deset proznih del ter roman v verzih *Jevgenij Onjegin*.

V 20. stoletju je treba poleg omenjenih prevajalcev Prijatelja in Aškerca izpostaviti še Vladimirja Borštnika (1885–?), ki je leta 1920 poslovenil *Pikovo damo*, treba je poudariti prevod pesnika Mileta Klopčiča (1905–1984) *Pesmi* iz leta 1937, omeniti pa tudi književnika Otona Župančiča (1878–1949), ki je prevedel *Pravljico o carju Saltanu*, in še politika in publicista Ivana Hribarja (1851–1941), ki je prevedel poemo *Poltava* in peterburško povest *Bronasti jezdec*.

Med letoma 1949 in 1967 je izšel najpomembnejši prevod na Slovenskem, *Izbrano delo A. S. Puškina* (v šestih knjigah) pri Državni založbi Slovenije. V njem so izbrane Puškinove *Pesmi* (1. zvezek) v prevodu Mileta Klopčiča, *Povesti* (2. zvezek) v prevodu književnika Vladimirja Levstika (1886–1957), *Povesti, članki, pisma* (3. zvezek), ki sta jih prevedla že omenjena prevajalca. Četrty del z naslovom *Drame* je prevedel literarni kritik in politik Josip Vidmar (1895–1992), uvod pa napisal književnik in literarni zgodovinar Bratko Kreft (1905–1996), v peti del z naslovom *Pesnitve, pravljice* so prevode prispevali Mile Klopčič, Jože Udovič, Josip Vidmar in Oton Župančič, spremno besedo pa Mile Klopčič, ki je v celoti prevedel *Jevgenija Onjegina* (6. zvezek) ter mu dodal spremno besedo.

To reprezentativno zbirko, ki so jo v naslednjih letih ponatisnile kot dele celote še druge založbe, je dopolnil leta 1994 še pesnik in dramatik Milan Jesih (1950) z eno najbolj znanih Puškinovih pesmi »Ljubil sem vas« v knjigi z naslovom *Prevodi najljubših*, temu pa dodal leta 2000 (ponatis 2005) delo *Skrivni zapiski A. S. Puškina*, v zvezi s katerim Ruska akademija znanosti še danes izraža zadržke, da bi bilo to Puškinovo delo. Istega leta je *Pikovo damo* prevedla še igralka Vanja Slapar Ljubutin (1968), spremno besedo pa je prispeval kulturnik in publicist Vinko Cuderman (1933–2011). Leta 2002 je izbral v dvojezični izdaji Puškinove verze v zbirki *Mojstri lirike* rusist in literarni zgodovinar Ivan Verč (1950), z njim pa je sodeloval še pisatelj in literarni kritik Aleš Berger (1946).

3 O prevajalcih Puškina v slovenščino

Večina omenjenih prevajalcev od Aškerca, Vesnina, Koseskega, Prijatelja, Vidmarja, Župančiča do Borštnika, Klopčiča, Krefta, Vidmarja, Jesiha itd. sodi med prepoznavne slovenske intelektualce druge polovice 19. stoletja in 20. stoletja. Če so bili sprva prevodi predvsem način, kako naj bi se sploh prevajalo, postaja v 20. stoletju prevod že znak prepesnjevanja, še zlasti če mislimo s tem na Župančiča, Jesiha, Klopčiča, ki so bili tudi sami pesniki (Mile Klopčič je bil predvsem prevajalec in je dokaj dobro obvladal ruščino) ter so lažje ulovili metrično in idejno–tematsko razmerje med izvirnikom in prepevom. Današnjost kaže, da Puškin v slovenski kulturi ni več tako živ, saj so sodobnejše knjige večinoma ponatisi, ki jim je pridana le nova osvetlitev Puškinovega ustvarjanja (izpod peresa npr. Ivana Verča, Mihe Javornika).

4 Komentar k posebnostim posameznih prevodov

V zgodovini 19. stoletja bi lahko rekli, da je bila to začetna, učna faza prevajanja, saj ne moremo govoriti o kaki posebni umetniškosti, ki bi bila kos Puškinovi ustvarjalnosti. Največji napredek v prevajanju pomenijo poslovenitve posameznih Puškinovih del v času panslavističnih idej, najpomembnejše delo pa je zagotovo *Izbrano delo A. S. Puškina* v šestih knjigah, kjer je levji delež pripadel Miletu Klopčiču (vsem knjigam je dodal opombe ter napisal spremno besedo). Do danes pa še nimamo povsem celovitega prikaza Puškinove ustvarjalnosti.

5 Predstavitev zbirk in založb

Če izpustimo prvo objavljeno Puškinovo pesem (v nemščini) v reviji *Illirisches Blatt*, potem so bili prvi prevodi namenjeni otrokom in mladini v učbenikih, pozneje pa se pesmi v slovenščini prvič pojavijo v Bleiweisovih *Novicah*. Prva zbirka je *Ruska antologija* (1901) Antona Aškerca in Ivana Vesela, v kateri so tudi nekateri stari, že v časnikih objavljeni Puškinovi stihi.

Ne glede na to, da so posamezni zvezki prevodov pripadali različnim založbam, pa je zagotovo med najpomembnejšimi Državna založba Slovenije, ki je povezala v zbirko šestih knjig Puškinove stare in nove prevode. Poleg nje je tu še Mladinska knjiga, ki je leta 1994 ponatisnila *Jevgenija Onjegina*, leta 2002 pa natisnila *Aleksandra Sergejeviča Puškina* pod uredniškim vodstvom Ivana Verča. Poleg tega omenimo še založbo Obzorja Maribor, ki je prva izdala *Skrivne zapiske*, že leta 1962 pa bibliofilsko izdajo *Evgenija Onjegina (roman v verzih)*.

6 Recepcija in prevodoslovne obravnave

Zaradi pomanjkanja znanja ruskega jezika so bili zgodnji slovenski prevodi bolj ko ne površni, na ravni šolske rabe, so pa vzbudili interes za Puškinovo ustvarjanje oz. njegovo osebnost. Tako je leta 1880 nastala prva pregledna razprava »Ruski pesnik Puškin«, v kateri je pravnik Janko Babnik (1861–1927) orisal Puškinovo ustvarjalnost in prvič omenil (navedel odlomek) *Jevgenija Onjegina*, ki ga je prevedel Karel Štrekelj (1859–1912), ta čas še študent dunajske univerze, pozneje pa ugleden jezikoslovec in etnolog. Zatem so se pojavili biografski očrti Puškinovega življenja izpod peresa Ivana Hribarja, Davorina Hostnika, Viktorja Bučarja, Frana Celestina, najbolj tehtno delo pa je nastalo z Ivanom Prijateljem, ki ga lahko štejemo pod vplivom Vatroslava Jagića za edinega tedanjega dobrega poznavalca ruskega jezika in literature. Prijatelj je štel rusko kulturo med tiste slovanske kulture, ki lahko preprečijo tudi slovensko asimilacijo in pripomorejo h krepitvi nacionalne samozavesti. Ob stoletnici Puškinovega rojstva leta

1901 je objavil pregledno razpravo »Puškin v slovenskih prevodih«, ki je pozneje izšla nekoliko skrajšana v Jagićevem zborniku *A. S. Puškin v južno-slovanskih literaturah*, ki je bil natisnjen v Sankt Peterburgu istega leta. V svoji študiji Prijatelj prinaša kritično predstavitev (tudi v kontekstu nacionalne književnosti) slovenskih prevodov Puškina v 19. stoletju (gl. analizo v Stanovnik 1988). V prvi polovici 20. stoletja so o Puškinu pisali še npr. Josip Vidmar, Božidar Borko, Oton Berkopec, Tine Debeljak, Vera Brnčič in Mile Klopčič.

Tudi pozneje je Puškinu v slovenščini posvečena predvsem neprevodoslovna literatura, ki se ukvarja z različnimi problemskimi vidiki njegovega ustvarjanja. Monografsko o Puškinu razpravljata Bratko Kreft (1952), ki piše o Puškinovi dramatiki in vplivu Shakespeara nanjo, in Janko Lavrin (1972), ki raziskuje Puškinovo mesto in vlogo v razvoju ruske literature (delo je Gradišnikov prevod Lavrinove angleške monografije iz leta 1947). Leta 2001 je Miha Javornik uredil dvojezični (primerjalni) zbornik *F. Prešeren – A. S. Puškin = F. Prešern – A. S. Puškin: (ob 200-letnici njenega rojstva) = (k 200-letju ih roždenija)*. V drugi polovici 20. stoletja in na začetku 21. stoletja so o Puškinu v svojih razpravah pisali še npr. Tine Debeljak, Janko Kos, Aleksander Skaza, Ivan Verč, Miha Javornik in Blaž Podlesnik.

Med prevodoslovnimi prispevki o Puškinu na Slovenskem lahko omenimo magistrsko delo Dragana M. Cernetica (1968) o slovenskih prevodih Puškinove proze in poezije do leta 1901, ki prinaša tudi predstavitev njihovih prevajalcev in pregled slovenskih del o Puškinu do leta 1937. Dušan Željeznov je v osemdesetih letih razpravljal o Aškerčevem in Levstikovem prevajanju Puškina (Željeznov 1982a, 1982b, 1982c), o Gregorčičevih in Mencingerjevih prevodih Puškina (Željeznov 1985a, 1985b). Majda Stanovnik (1988) je pisala o Prijateljevi razpravi »Puškin v slovenskih prevodih«, ki jo ima za znanstveno zasnovano kritiko slovenskih prevodov (gl. tudi Stanovnik 2005, 67–78), pozneje (Stanovnik 2004) pa je analizirala Prijatelj, Bordonov in Klopčičev prevod *Jevgenija Onjegina* in ugotovila, da se prevodi v omenjenem vrstnem redu kakovostno razvijajo (gl. tudi Stanovnik 2005, 197–212).

Preglede recepcije Puškina na Slovenskem v 19. stoletju prinašata Nadežda Stariškova (1999) in Natalija Maslennikova (1999), medtem ko diplomsko delo Tine Vrtačnik (2002) pregleda recepcijo Puškina v slovenščini do začetka 21. stoletja.

7 Zaključek

Aleksandru Sergejeviču Puškinu so bili slovenski prevajalci – od Aškerca in Župančiča do Levstika in Klopčiča – naklonjeni predvsem do konca šestdesetih let 20. stoletja, ko je izšel zadnji, šesti zvezek njegovega *Izbranega dela* v slovenščini, nato pa se je zanimanje zanj umirilo, vsaj do naslednjega vala prevodov na prelomu tisočletja. To do določene mere odraža tudi recepcijsko-prevodoslovna refleksija, ki se večinoma ukvarja s starejšimi

obdobji prevajanja Puškina v slovenščino. Očitno je v današnji slovenski kulturi bolj ali manj zamrla želja po novem prevajanju Puškina, saj so sodobni kulturni tokovi, ki favorizirajo angleško oz. ameriško kulturo, rusko kulturo na splošno pripeljali na obrobje.

8 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z ruščino / Oton Župančič / Vladimir Levstik / Josip Vidmar / Božidar Borko / Mile Klopčič

Bibliografija

- Burljuk, David, Nikolaj Burljuk, Aleksej Kručonih, Vasilij Kandinski, Benedikt Livšic, Vladimir Majakovski in Velimir Hlebnikov. 1912. *Poščečina obščestvennomu vkusu*. Moskva: G. L. Kuz'mina.
- Cernetic, Dragan M. 1968. »Slovenian translations of Pushkin's poetry and prose (1853–1901).« Magistrsko delo, University of British Columbia.
- Gogolj, Nikolaj V. 1835. »Neskol'ko slov o Puškine.« V *Arabeski*, 213–225. Sankt Peterburg: Tipografija vdovy Pljušar s synom.
- Javornik, Miha, ur. 2001. *F. Prešeren – A. S. Puškin = F. Prešern – A. S. Puškin: (ob 200-letnici njenega rojstva) = (k 200-letiju ih roždenija)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kreft, Bratko. 1952. *Puškin in Shakespeare*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Lavrin, Janko. 1972. *Puškin in ruska literatura*, prevedel Janez Gradišnik. Maribor: Obzorja.
- Maslennikova, Natalija V. 1999. »U istokov slovenskoj puškiniady.« *Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 19, Lingvistika i mežkul'turnaja komunikacija* 1999, št. 2: 105–120.
- Pisarev, Dmitrij. 1923. *Puškin i Belinskij*. Petrograd: Gosudarstvennoe izdatel'stvo Tipografija »Pečatnyj dvor«.
- Prijatelj, Ivan. 1901a. »Puškin v slovenskih prevodih.« V *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov III*, uredil Luka Pintar, 52–89. Ljubljana: Slovenska matica.
- Prijatelj, Ivan. 1901b. »A. S. Puškin u slovencev.« V *A. S. Puškin v južnoslavjanskih literaturah. Sbornik bibliograf. i lit.-kritič. Statej*, uredil Vatroslav Jagić, 367–395. Sankt Peterburg.
- Prijatelj, Ivan. 1909. »Puškin in njegov roman.« V *Aleksander S. Puškin – Jevgenij Onjegin (roman v verzih)*, prevedel Ivan Prijatelj, 197–217. Ljubljana: Slovenska matica.
- Stanovnik, Majda. 1988. »Prijateljjeva kritika slovenskih prevodov Puškina.« V *Prevajalci Pomurja in Porabja. Vuk Karadžić in prevajanje. Kritika prevajanja*, uredili Irena Trenc-Frelj, Frane Jerman in Janko Moder, 111–123. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda. 2004. »Puškinov, Prijatelj, Bordonov in Klopčičev Onjegin.« V *Prevajanje besedil iz obdobja romantike*, uredila Martina Ožbot, 204–224. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Starikova, Nadežda N. 1999. »A. S. Puškin v slovenskih prevodih i literaturnoj kritiki (XIX v.).« *Slavjanskij al'manah* 1998: 228–234.
- Tolstoj, Lev. 1939. *Iz dnevnika A. V. Zarkoviča*. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR.
- Vesel, Ivan in Anton Aškerc. 1901. *Ruska antologija v slovenskih prevodih*. Gorica: Andrej Gabršček.
- Vrtačnik, Tina. 2002. »Puškin pri Slovencih.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.

- Željeznov, Dušan. 1982a. »Prvi prevod Puškina v slovenščini.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 43–46. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Željeznov, Dušan. 1982b. »Prvi zgledni Puškin v Levstikovem prevodu.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 55–61. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Željeznov, Dušan. 1982c. »Vladimir Levstik in Puškin.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 211–220. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Željeznov, Dušan. 1985a. »Puškin in Gregorčič.« V *France Prešeren v prevodih*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 201–211. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Željeznov, Dušan. 1985b. »Mencinger in Puškin.« V *Štiristo let prevajanja na Slovenskem*, uredili Kajetan Gantar, Frane Jerman in Janko Moder, 107–114. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

POVZETEK

Poglavje obravnava slovenske prevode del Aleksandra Sergejeviča Puškina (1799–1837), ruskega romantika, enega najpomembnejših ruskih avtorjev, ki predstavlja poosebitev ruskega značaja. V uvodni predstavitvi Puškinovega dela sta izpostavljena njegov literarni razvoj in velik pomen v ruski literaturi. Puškinova dela so se v slovenščino začela prevajati sredi 19. stoletja, njihovo prevajanje pa se nadaljuje do začetka 21. stoletja (intenzivnost prevajanja se po posameznih obdobjih razlikuje); med prevodi lahko izpostavimo predvsem *Izbrano delo A. S. Puškina* (v šestih knjigah) pri Državni založbi Slovenije med letoma 1949 in 1967. Puškina so v slovenščino prevajali pomembni prevajalci, npr. Anton Aškerc, Ivan Prijatelj, Oton Župančič, Mile Klopčič, Milan Jesih. Slovenske razprave o Puškinu se pojavljajo od druge polovice 19. stoletja naprej, prva pomembna slovenska recepcijska in prevodoslovna razprava o Puškinu pa je »Puškin v slovenskih prevodih« Ivana Prijatelja iz leta 1901, ki prinaša kritično predstavitev slovenskih prevodov Puškina v 19. stoletja in predstavlja pomembno etapo v razvoju slovenske prevodne kritike. Recepcijska dela o Puškinu prinašajo še različne analize prevodov (Dragan M. Cernetic, Dušan Željeznov, Majda Stanovnik) in pregleda slovenske recepcije Puškina.

ABSTRACT

The chapter analyses Slovene translations of the works of Alexander Sergeyevich Pushkin (1799–1837), a Russian romanticist and one of the most important Russian authors, who explores the Russian character in his works. The introductory presentation of Pushkin's works focuses on his literary evolution and great importance in Russian literature. The following section is dedicated to the translation of Pushkin's works in Slovene which begins in the 19th century and continues up until the beginning of the 21st century (the intensity of translation of Pushkin's works varies in different periods). Among these translations, a special mention can be given to *Izbrano delo A. S. Puškina* [Selected works of A. S. Pushkin] (in six volumes) published between 1949 and 1967 by Državna založba Slovenije. Pushkin's works were translated in Slovene by important translators, e.g., Anton Aškerc, Ivan Prijatelj, Oton Župančič, Mile Klopčič, and Milan Jesih. The first Slovene studies on Pushkin appeared in the second half of the 19th century onwards, with the first important Slovene reception and translation study Pushkin being the 1901 "Puškin v slovenskih prevodih" [Pushkin in Slovene translations] by Ivan Prijatelj, which brought a critical presentation of Pushkin's 19th-century Slovene translations and represented an important stage in the development of Slovene translation criticism. The reception literature on Pushkin also includes different analyses of Pushkin's Slovene translations (by Dragan M. Cernetic, Dušan Željeznov, Majda Stanovnik) and overviews of Pushkin's reception in Slovenia.

SVETOVLENJE PREŠERNA IN SVETOVNI PREVODNI SISTEM

Marko Juvan
ZRC SAZU

1 Uvod: svetovljenje in literarni prevod

Z glagolnikom »svetovljenje« po Djelalu Kadirju (2004) označujemo intencionalno umeščanje akterjev partikularnega literarnega sistema v univerzalni prostor svetovne književnosti:¹ kako akterji določene književnosti dojemajo svetovni prostor in svoj položaj v njem; kako ta književni prostor upodabljajo in upoštevajo; kako se nanj s svojim pisanjem odzivajo in ga ponotranjijo; in kako ne nazadnje v svetovni literarni obtok s svojo produkcijo dejansko stopajo. Samoopazovanju posamezne literature, ki odpira taka vprašanja, koncept svetovljenja dodaja zunanjo perspektivo, ki pa pogledu od znotraj praviloma ni komplementarna. Ta splošna vprašanja bomo obravnavali na primeru Franceta Prešerna: kako je Prešeren videl svetovno književnost? Kako so ga v svet postavljali njegovi kanonizatorji? Koliko je Prešeren kot nacionalni pesnik v svetu v resnici viden? Notranja in zunanja perspektiva svetovljenja se sekata v prevajanju in prevodu.

Čeprav prevodna književnost velja za manjvredno glede na izvirno, je glavna oblika obstoja svetovne književnosti, tej pa se – v njeni kanonični podobi – pripisuje univerzalna vrednost (Eysteinsson 2006). Prav prevod je vodilno sredstvo za globalni obtok besedil, form in reprezentacij (Đurišin 1992, 184–185; Damrosch 2003, 281–300). Ker je prevodna književnost podsistem nacionalnih literatur *in* svetovnega literarnega sistema, je tudi sama določena z asimetrijo svetovnega sistema (prim. Moretti 2011; Casanova 1999). Tako se mednarodni sistem prevajanja polarizira na središča in obrobja, kar se delno sklada z delitvijo globalnega jezikovnega sistema na periferne, centralne,

1 To poglavje je prirejeno in dopolnjeno po prispevku: Juvan, Marko. 2016. »Svetovljenje nacionalnega pesnika in asimetrije prevajanja: Prešernov primer«. V *Kulturni svetniki in kanonizacija*, uredil Marijan Dovič, 221–238. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

supercentralne in hipercentralne jezike (Swaan 2001; Heilbron 2010, 306–314; Zlatnar Moe, Žigon in Mikolič Južnič 2015). Središča prevodnega sistema, v katerih se kulturni kapital akumulira, so pretežno izvozna (iz njih se po svetu prevaja več, kakor ona prevajajo iz sveta), obrobja pa so bolj uvozna. Prav v prevodnem sistemu je očiten preplet politično-ekonomskih in jezikovno-kulturnih dejavnikov svetovne literarne odvisnosti (prim. Casanova 2010, 288). Kaj in kako se prevaja, je odvisno od založništva kot gospodarske dejavnosti, pa tudi od svetovne hierarhije jezikov.

Bolj kot od števila njegovih rojenih govorcev je položaj določenega jezika v mednarodnem prevajalskem sistemu odvisen od tega, koliko večjezičnih govorcev ga obvlada (Casanova 2010, 289–290; Heilbron 2010, 306). Jeziki, ki jih govori največ večjezičnega prebivalstva, so svetovni (danes je to »globalna angleščina«). Njihovo dominacijo določa gospodarska in politična moč držav, v katerih so se ti jeziki standardizirali: supercentralni in svetovni so (bili) praviloma jeziki svetovnih imperijev. Eugene Eoyang meri neravnovesje v prevodni menjavi s »prevodnim indeksom«. Gre za razmerje med prevodnim uvozom in izvozom, ki ga izraža ulomek, kjer je v števcu število knjig, prevedenih v dani jezik, v imenovalcu pa število knjig, v istem letu prevedenih iz tega jezika. Jeziki in literature, katerih prevodni indeks je višji od ena, so odvisni (periferni, »v stanju dolga«, npr. Japonska ima v letu 1985 indeks 11,39), tisti, ki se ponajbolj z indeksom, manjšim od ena, pa so hegemoni (npr. ZDA in Anglija imata v istem letu indeks 0,09; Eoyang 2003, 17–26).

2 Nacionalni pesniki in proces svetovljenja

Pojem »nacionalni pesnik« se nanaša na literarne proizvajalce iz dolgega 19. stoletja (npr. Mickiewicz, Mácha, Petőfi, Botev idr.), ki so estetsko kultivirali svojo materinščino, pesniško vzpostavljali skupnost naroda, (re)konstruirali njegovo zgodovino, obujali domačo folkloro, izražali želje narodnega gibanja, ki so mu pripadali, in prerokovali narodovo prihodnost. Nacionalni pesnik iz notranje perspektive posamezne literature nastopa kot točka kalibracije, preko katere se akterji tega sistema svetovijo, določajo svoj položaj v globalnem književnem prostoru. Virgil Nemoianu poudarja, da je lik narodnega pesnika »nekakšna bližnjica, povzetek dosežkov in profila« svojega naroda na zamišljeni »olimpijski planoti« svetovne književnosti (Nemoianu 2002, 254–255).

Prešeren je primer pesnika s politično-kulturno odvisnega obrobja, ki si je, še preden so ga spremenili v narodno ikono, sam prizadeval ponotranjiti estetske kode svetovne književnosti. V nasprotju s prevladujočo smerjo narodnega preroda na Kranjskem, ki je pod vplivom Žige Zoisa in Jerneja Kopitarja uveljavljala poljudno smer slovenskega slovstva, sta se Prešeren in Matija Čop zavzemala za kozmopolitsko svetovljenje. Prešeren je kot bilingvalni ustvarjalec razvil pesniški jezik, sicer jezikovno razdvojen (slovensko-nemški), a enovit v osebnem stilu (kar je razvidno iz njegovih vzporednih objav

oziroma samoprevodov): tako je slovenščina v literarnem diskurzu postala *de facto* enakovredna nemščini kot jeziku javnosti. Prešernov in Čopov kulturni uvoz romantičnega svetovljanstva je skušal ljudski jezik estetsko povzdigniti, tako da ga je prežehl s formami in imaginariji, povzetimi iz antične, srednjeveške in novoveške evropske klasike (Juvan 2012, 250–276). Pri tem je Prešeren sledil modernim romantičnim standardom estetske univerzalnosti, kakršne sta zastopala Byron in Mickiewicz, niso pa bili tuji niti omikanim kranjskim bralcem Prešernove nemške poezije. Takšno strategijo je na Kranjskem lahko došla samo tanka plast izobraženstva. In ravno t. i. *Bildunsbürgertum*, sloj, ki je bil vaju diglosijskega zapostavljanja zasebne nižje slovenščine na račun javne in višje cenjene nemščine, sta Čop in Prešeren želela interpelirati v slovenski knjižni jezik in v zamišljeno skupnost slovenstva, saj sta v izobraženstvu slutila intelektualno jedro naroda.

3 Kanonizacija in notranje svetovljenje

Prešeren se je v več pesmih imaginarno umeščal v svetovni literarni prostor. Tako je udejanjal svoj in Čopov narodnoprerodni koncept ter obenem osmisllil svoj pesniški poklic, ki je na Kranjskem – v kapitalistični periferiji *in statu nascendi* – veljal za nevrednega resnega buržuja. V nemški elegiji *Dem Andenken des Matthias Čop* je nesrečno smrt svojega prijatelja upodobil v estetiziranem okolju domače krajine (večerno sonce, beli oblaki, Alpe v ozadju, Savini valovi), a je Čopovo utopljeno telo in »genija« prek verige sublimnih romantičnih simbolov (svetovni duh, Praluč, kristal) prepustil v objem svetovnemu duhovnemu prostoru (Prešeren 1966, 95–96). Ko pesnik v tožbi ob prijateljevi smrti prek figure *enumeratio* navaja številne književnosti, ki jih je poznal poliglot Čop (prav tam, 97), utemljuje izjemni pomen umrlega prijatelja za domače in nasploh evropsko slovstvo, obenem pa pokaže, da je Čop obvladal to, kar je Goethe skoraj sočasno imenoval *Weltliteratur*.

Podobno kot je Prešeren kanoniziral Čopa z imaginarno umestitvijo v svetovno duhovno stekališče literatur, je leta 1866 Prešerna kot nacionalnega pesnika kanoniziral Josip Stritar. Povzel je Prešernov pesniški avtoportret iz *Sonetnega venca*, v katerem se predstavlja kot novodobni Orfej, in ga preobrazi v lik nacionalnega kulturnega svetnika, čigar enakovrednost z največjimi imeni evropskega literarnega kanona dokazuje tudi s primerjalno metodo: Prešerna primerja s Petrarko in dokazuje, da se Slovenci »smemo ponášati, da smo v sonetu prekosili ošabnega soseda« (Stritar 1955, 39–43). Svetovljenje Prešerna si Stritar zamišlja iz notranje (slovenske) perspektive: »Vsak narod ima moža, katerega si misli s sveto, čisto glorio okoli glave. Kar je Angležem Shakespeare, Francozom Racine, Italijanom Dante, Nemcem Goethe, Rusom Puškin, Poljakom Mickiewicz – to je Slovencem Prešeren!« (Stritar 1955, 18)

Stritar potrjuje Nemoianujevo opažanje o nacionalnih pesnikih kot predstavnikih svojih književnosti v panteonu svetovne literature. Notranje svetovljenje slovenske

poezije se je s Stritarjevo kanonizacijo Prešerna kot nacionalnega pesnika, kongenitalnega svetovnim klasikom, potrdilo kot ideološko uspešno. Prešeren pri nas še danes nastopa kot en in edini pesniški klasik. Ta lik sta ustvarila Prešeren sam (z estetskim svetovljenjem v svoji pesniški praksi) in predstava kanonizatorjev, da je njegov količinsko skromen opus z absorpcijo klasičnih evropskih izročil v enem zamahu nadoknadil zgodovinske primanjkljaje slovenskega leposlovja in tega vpisal med dosežke večjih narodov. Drugače pa je z dejanskim prodorom slovenskega kulturnega svetnika v svet.

4 Prevodi in zunanje svetovljenje

Pesnik František L. Čelakovský je v *Časopisu českého Museum* leta 1832 prvi prepoznal mladega Prešerna kot umetnika, ki »zasluži častno dobrodošlico v vrstah slovanskih pesnikov« (Čelakovský 1832, 445). Za ponazoritev Prešernovih odlik je prevedel štiri njegove pesmi. S tem ga je poslal v mednarodni obtok, in sicer zato, da bi slovensko književnost odtegnil nemškemu vplivu in jo pritegnil k »slovanski vzajemnosti«, katere središče je v tekmi z uveljavljenim Dunajem želela postati Praga (Juvan 2014). Prek te kritiško-prevajalske recepcije perifernega Prešerna v kulturno razvitejšem okolju, ki se je v književni Evropi že v predmarčni dobi skušalo uveljaviti kot središče medliterarne skupnosti avstrijskih Slovanov, se je začela Prešernova dolgotrajna pot v svet.

Slovenski izobraženci, od Stritarja naprej prepričani, da je njihov pesniški svetnik tudi svetovni pesnik, so Prešernu poskušali s pomočjo uglednega tujega posrednika in prevoda v večji jezik najti občinstvo onstran deželnih in državnih mej. Sledi te izvozne strategije so v odzivih na knjigo *Preširenklänge* (1880) avstrijskega pesnika Edwarda Samhaberja. Gre za svobodne prepesnitve besedil in odlomkov iz Prešernovega opusa, vpete v osebno podoživeto, skoraj hagiografsko pripoved o njegovem življenju in delu. Joža Glonar je razkril polovični uspeh te posredniške strategije. Iz navedka Frana Levca, kako so slovenski izobraženci »pred več leti na Dunaji v Stritarjevej literarni družbi« načrtovali, »kako bi nam bilo možno dobiti nemškega pisatelja na glas, kateri bi hotel, utegnil in znal našega Preširna preložiti na nemški jezik«, razberemo, da je bilo svetovljenje Prešerna argument za potrebe slovenske nacionalistične politike v Avstro-Ogrski: »Želeli smo [...] nemški čitajoče in misleče občinstvo opozoriti na našega Preširna ter pokazati mu, da tudi zaničevani narod slovenski ima pesnika, kateri se sme družiti z največjimi pesniki bodi si katerega koli novejšega naroda« (Levec 1880; nav. po Glonar 1927, 417–418). In res je strategija za Prešernov pohod v multietnični imperij, širšo regijo in svet s podporo uglednega prevajalca že obetala uspehe. Vplivni Johannes Scherr je v zgodovini svetovne književnosti (*Allgemeine Geschichte der Literatur*, Stuttgart 1881) prvič predstavil slovensko književnost in povzdignil Prešerna, A. E. Schönbach pa je v knjigi *Über Lesen und Bildung* (1888, 1913) Prešerna uvrstil na seznam stotih del, ki jih morajo prebrati izobraženci (Glonar 1927, 419).

Da je Prešeren proti koncu stoletja dobil priložnost, da bi postal »dejavno navzoč« v drugi, večji literaturi (to je po Damroschu [2003, 4, 15] kriterij za delo svetovne literature), je zasluga prevodov njegovega *Sonetnega venca* in ostalih *Poezij* v ruskem imperiju. Zgodovina ruskih stikov s Prešernom se po ugotovitvah Nadežde Starikove (2001) sicer začne že z Ismailom I. Sreznjevskim, utemeljiteljem ruske slavistike, ki se je na svoji poti med avstrijskimi Slovani leta 1841 spoprijateljil s Prešernom, ta pa mu je posvetil pesem; prva prevoda Prešerna v ruščino (*Slovo od mladosti* in *Turjaška Rozamunda*) sta bila natisnjena v antologiji *Otgloski slavjanskoj poëzii* (1861) slavista Memnona P. Petrovskega, ki izraža sočutje Rusov z avstrijskimi Slovani (oba prevoda sta bila leta 1871 uvrščena tudi v antologijo *Poëzija slavjan* Nikolaja V. Gerbelja). Toda prevod *Sonetnega venca* naj bi bil prelomen. Boris A. Novak meni, da je ruski prevod tega Prešernovega dela, ki ga je slavist in akademik Fjodor E. Korš natisnil leta 1889 v moskovskem mesečniku *Russkaja mysl'*, vplival na Brjusova in druge ruske simboliste, da so se ogreli za to formo, čeprav je dotlej v svojem jeziku niso poznali (Novak 2001, 57). Novejše ruske raziskave potrjujejo, da je bil prvi sonetni venec v ruščini Koršev prevod Prešerna (Kvjatkovskij 1966), a obenem opozarjajo, da je Prešeren l. 1894 nedvomno vplival le na prvi izvirni ruski sonetni venec manj znanega Vsevoloda E. Češihina (Šiškin 1995, 194–195; Podkovyrova 1998, 1–3).

Koršev prevod Prešerna in Češihinov *Venok sonetov na mogilu M. E. Saltykova* sta skoraj dvajset let ostala brez pravega odmeva. Valerij Brjusov, sicer Koršev študent, je svoj prvi sonetni venec napisal šele leta 1916, in sicer že pod vplivom Vjačeslava Ivanova in Maksimiljana A. Vološina. Razloga za časovno vrzel sta v tedanjem odporu ruske književnosti do formalizma in larpurlartizma (kar je verjetno konotirala Prešernova oblika) ter v Prešernovi nacionalno-družbeni tematiki, ki se je zdela umetniško neprivlačna, za imperialni narod pa bržčas tudi nezanimiva (prim. Šiškin 1995, 194; Podkovyrova 1998, 4–5) ali celo subverzivna. Tako se je produkcija sonetnih vencev z deli Ivanova in Vološina zagnala šele leta 1909, v kontekstu simbolizma, ki je v strogi pesniški obliki prepoznal simbolno vrednost (prim. Šiškin 1995, 196–198). *Sonetnij venok* Ivanova (1909) se ni navdihoval pri Prešernu, temveč pri nemškem pesniku Johannesu von Guentherju, ki se je v Moskvi in Peterburgu družil z ruskimi književniki (Podkovyrova 1998, 6–8). Kaže torej, da Prešeren kot periferni, a vrhunski avtor iz habsburškega imperija v ruski kulturi poznega 19. stoletja, sicer prevajalsko in antologijsko naklonjeni slovanskim bratom pod tujo krono, ni mogel biti enako vpliven kot minorni pesnik von Guenther, predstavnik večje in uglednejše nemške kulture, ki so jo ruske oblastne in kulturne elite obravnavale z večjo pozornostjo in ji pogosto tudi sledile.

Prešernov domnevni vpliv na večjo literaturo je torej nedokazan. Ker je prevod najpomembnejši dejavnik mednarodnega obtoka besedil, svetovna književnost pa je za večino bralstva prevodna književnost, so razlogi za to, da Prešeren ni postal svetovni avtor, ravno v prevajanju. Velike literature, ki imajo v prevodni menjavi presežek izvoza

nad uvozom, se namreč praviloma ne zanimajo za dogajanja onkraj svojih (jezikovnih) mej, če pa že, jih pritegnejo bodisi drugi veliki igralci na svetovnem literarnem prizorišču bodisi dela, ki so ravno prav »eksotična«, da ostajajo inteligibilna, po drugi strani pa toliko drugačna, da vzbudijo zanimanje. Prevodi Prešerna ne sodijo v nobeno od teh dveh kategorij, ki ju vzdržuje svetovni sistem prevajanja s pomočjo aparata promotorjev in »konsekratorjev« (uglednih piscev spremnih besed, slavnih pisateljev prevajalcev itn.; Casanova 2010, 294–302). Niso se mogli uvrstiti niti v kako drugo nišo, prek katere so v množični ali butični ponudbi mednarodnega založniškega trga svetovni sloves dosegali avtorji iz periferij.

Poleg tega Prešernova pesniška govorica sodi v skupino stilno kompleksnih, jezikovno lokaliziranih in citatno nasičenih besedil (najdemo jih tudi v večjih jezikih, npr. v arabščini; prim. Apter 2006, 104), ki se bližajo neprevedljivosti in jim je v ciljnih jezikih težko – kot bi rekel Venuti (2004, 477–484) – »iznajti novo bralstvo«. V Prešernovi skladenjsko zapleteni in arhitektonsko strukturirani poeziji se učeni tropi mešajo s frivolnimi besednimi igrami, stilni registri svetovne klasike pa s poljudnejšimi slovenskimi idiomi. Kako plehko lahko zazveni Prešeren v prevodu, je razkril Glonar v kritiki Samhaberjevih *Prešernovih zvenov*: »Tako je Prešeren pri Samhabru samo pritlikava potvora: izkrajja menjen kot prevod, se je počasi izprevrgel v razvodenelo prepesnitev, v simfonijo, redigirano za harmoniko« (Glonar 1927, 490). Tudi v poznejših angleških prevodih, ključnih za globalno uveljavitev, Prešeren deluje razvodenelo, kot neizrazit sentimentalistični epigon (prim. Stanovnik 1997). V takšni prevodni predstavitvi Prešernov singularni glas, razberljiv v izvirniku, izgubi prepoznavnost in izginja v podtalje svetovne literature.

4.1 Prevodi Prešerna bibliografsko

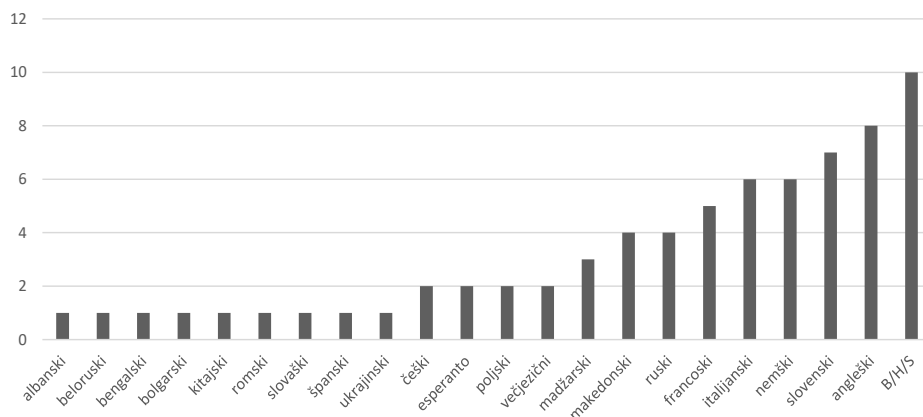
Kaj o Prešernovi dejavni navzočnosti na tujem povedo bibliografije prevodov? S posameznimi pesmimi je bil Prešeren v obdobju 1877–1970 uvrščen v številne mednarodne prevodne antologije, med drugim leta 1918 v Selwerjevo *Anthology of Modern Slavonic Literature*. A nič bolj kot to ni k zunanjemu svetovljenju Prešerna prispevalo niti dejstvo, da so bile njegove *Poezije* (oziroma izbori iz njih) že v 19. stoletju kritiško hvaljene v drugih deželah habsburškega imperija ter vztrajno prevajane v nemščino, po enkrat pa tudi v češčino in ruščino. Bibliografija Štefke Bulovec za obdobje 1865–1970 navaja 31 knjižnih objav prevodov Prešernove poezije v 10 jezikov, nekatere v več izdajah.

Z analizo bibliografskih podatkov iz popisa prevedenih knjig v Osrednji humanistični knjižnici (OHK) na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani OHK, ki s 75 enotami v obdobju 1882–2014 predstavlja razmeroma reprezentativen vzorec (Pritekelj idr. 2019, 26–44, vštete so tudi ponovne izdaje), se je dalo izluščiti kvantitativni strukturi prevodov in prevajalcev glede na različne spremenljivke. V analizo so vključene še knjige, ki jih hrani OHK in so bile natisnjene po 2014.

4.1.1 Prevodi in jeziki

Graf 1 prikazuje število prevedenih knjig po jezikih. Prešeren je izšel v dveh večjezičnih izdajah (ena od njih v 26 jezikih), posebej pa skupaj v 21 jezikih, od angleščine do esperanta in romščine.

Graf 1: Število Prešernovih prevedenih knjig po jezikih

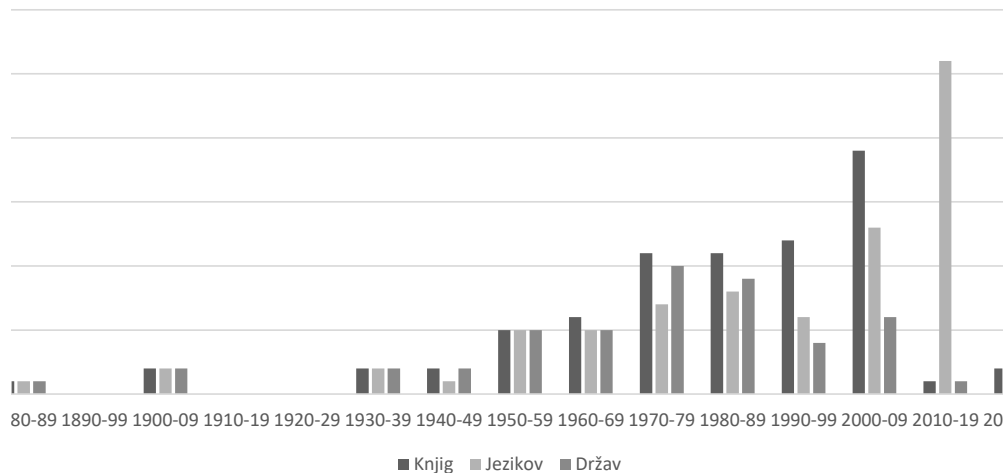

Jeziki, v katerih je izšlo največ Prešernovih knjig, so srbski oziroma hrvaški (10), angleški (8), slovenski (7), nemški in italijanski (po 6), francoski (5), ruski in makedonski (po 4) in madžarski (3). Skupno 30 % prevedenih knjig je izšlo v jezikih bivše Jugoslavije, ki sodijo med manjše knjižne jezike, 11 % v svetovnem jeziku angleščini, v velikih jezikih z regionalno oziroma mednarodno veljavo pa vsega 24 % (nemški 9 %, francoski 7 %, ruski 6 %, španski 1 % in kitajski 1 %). V slovanskih jezikih (južno-, zahodno- in vzhodnoslovanskih) je bilo natisnjenih 26 knjig (37 %), če odštejemo slovenske. Kar v 63 edicijah je prevodu dodano vzporedno besedilo slovenskega izvirnika. To nakazuje, da je ekvivalentnost estetsko-pomenskega učinka v ciljnem jeziku težko dosegljiva. Iz vzporednega natisa besedil v slovenščini se da še domnevati, da naj bi bili njihovi ciljni bralci vsaj nekoliko večji slovenščine oziroma pripravljeni, da se z njo potrudijo (temu bi lahko ustregli Slovani ali slavisti).

Časovno je opaziti naraščanje knjig prevodov v drugi polovici 20. stoletja, stoletje po Prešernovi smrti (Graf 2). Težnja po zunanjem svetovljenju prek monografskih prevodov torej vsaj za petdeset let zaostaja za kanonizacijo nacionalnega pesnika v notranjem svetovljenju. Do leta 1950 je v 7 državah izšlo zgolj 7 knjig v 6 jezikih, po tem letu pa

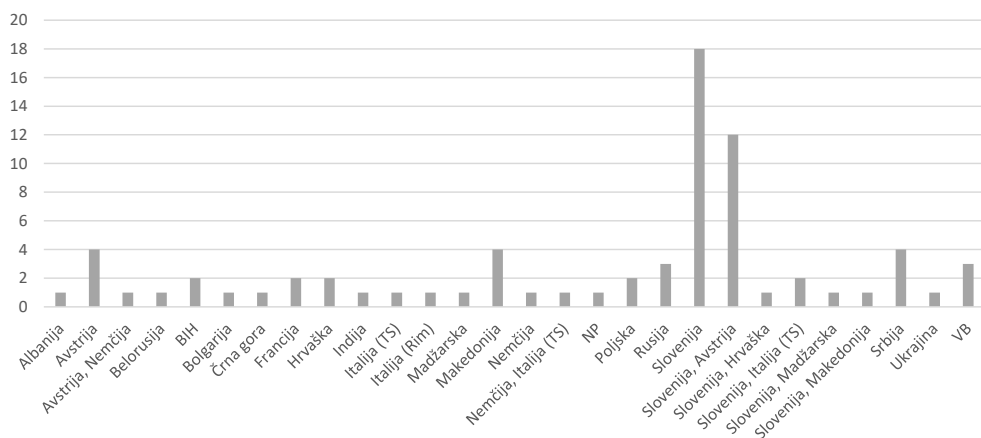
skupno 77 knjig v 26 jezikih. Pričakovano je najstrmejši porast okrog dvestote obletnice Prešernovega rojstva: v devetem desetletju 20. stoletja jih je izšlo 12, med letoma 2000 in 2009 pa 19, nakar izidi strmo padejo na raven s konca 19. stoletja.

Graf 2: Število prevedenih knjig, ciljnih jezikov in držav izida prevodov Prešernovih del

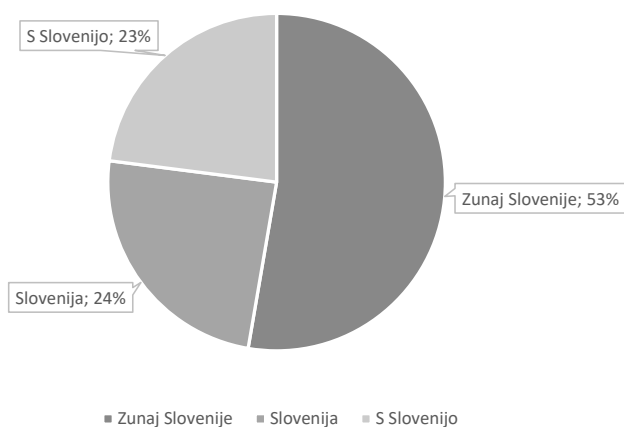
O razmerju med ponudbo prevodov in povpraševanjem po njih pričajo kraji izidov Prešernovih knjig v tujih jezikih (Graf 3). Večina jih je izšla v Sloveniji (18) in v sodelovanih domačih založbah s tujimi partnerji (z Avstrijo 12, Hrvaško 1, slovenskim zamejstvom v Italiji 2, z Madžarsko 1 in Makedonijo 1, tj. skupaj 17 partnerstev). Sicer so najštevilčnejše prevodne knjige (po 4) nastale na današnjih ozemljih Severne Makedonije, Srbije in Avstrije (kjer je vodilni založnik slovenska zamejska Mohorjeva družba v Celovcu). Med globalnimi središči so zastopani Pariz, Oxford in London. Izdaja Prešerna v prevajalskem tandemu filologa Viktorja Jesenika in vidnega francoskega pesnika Marca Alynja, promotorja slovenske poezije, je izšla leta 1982 v prestižni ediciji, a brez nadaljnjih izdaj ali ponatisov, ki bi podkrepili to osamljeno dejanje konsekracije. Pri mednarodno prestižnih oxfordskem Blackwellu (1954) in londonskem Calderju (izdaji 1963 in 1969) pa Prešeren ne bi zaživel v svetovnem jeziku brez nottinghamskega profesorja slavistike slovenskega rodu Janka Lavrina. Prav on je za prevajanje angažiral svoje angleške univerzitetne kolege in literarne znance. Tudi bengalski prevod angleških prevodov je lahko leta 1957 izšel v Kalkuti, ker se je prevajalec Sisir Chattopadhyaya, anglist in lingvist, za Prešerna ogrel pod vplivom druženja z Lavrinom, ki mu je izročil angleške prevode slovenskega nacionalnega pesnika. V zahvalo mu je posvetil svojo knjižico prevodov.

Graf 3: Države izida prevedenih Prešernovih knjig (ozemlja današnjih držav)

Tortni Graf 4 še nazorneje pokaže razmerja v zunanjem svetovljenju Prešerna. V Sloveniji je izšlo 24 % knjižnih prevodov, v navezi z domačimi založbami še 23 %, na tujem pa 53 % vseh knjig, a zvečine v sosednjih oziroma bližnjih državah (vključno s slovenskim zamejstvom) ter v slovanskem svetu.

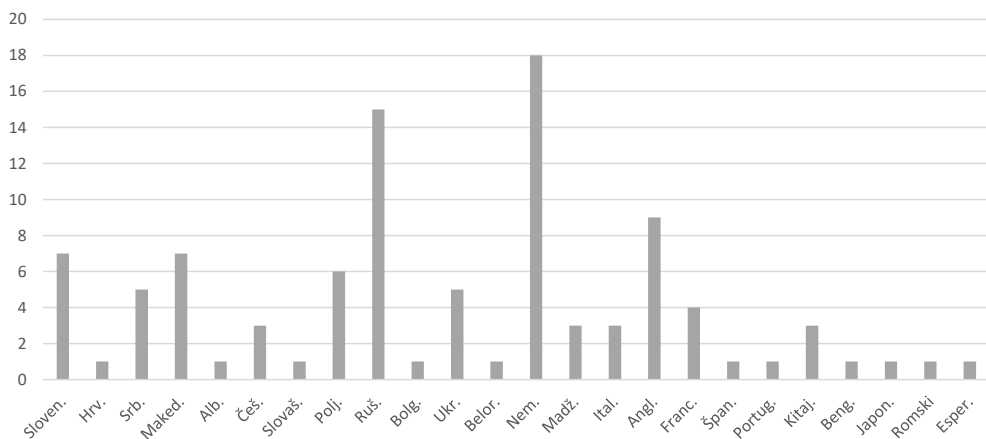
Graf 4: Države izida prevedenih knjig Prešerna

4.1.2 Prevajalci

Od skupno 96 prevajalcev jih je Prešerna največ prevajalo v nemščino (18), sledijo prevajalci v ruščino (15), angleščino (9), makedonščino (7), slovenščino (7) in poljščino (6). Večina jih je prevajala v slovanske jezike (skupaj 52 %). Glej Graf 5.

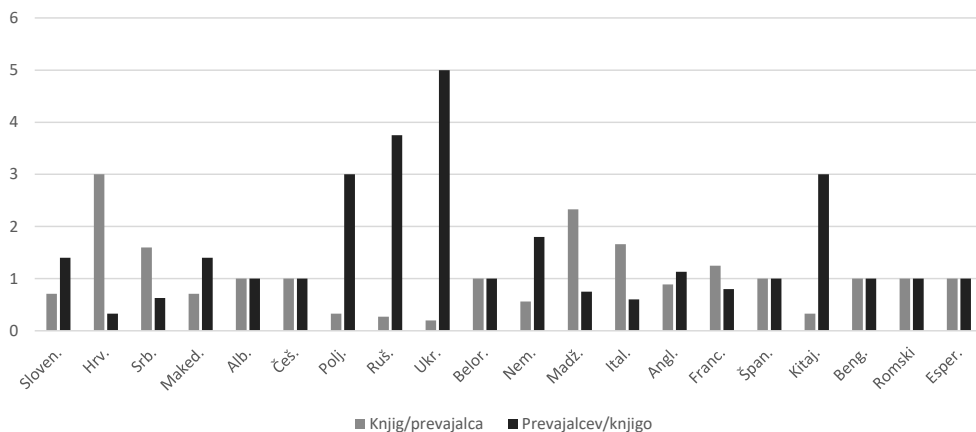
Graf 5: Število Prešernovih prevajalcev po ciljnih jezikih

Pričakovano je precejšnje ujemanje med jeziki prevoda in nacionalnostjo prevajalcev (npr. 15 prevajalcev v ruščino je iz Rusije), z izjemo slovenščine in Slovenije. Z ozemlja današnje Slovenije je 25 prevajalcev (tj. 26 %), od tega jih je 7 prevedlo Prešernove nemške tekste v slovenščino, ostali pa v druge jezike, največ v nemščino.

Prešernove pesniške knjige v tujih jezikih so pogosto delo dveh, treh ali več prevajalcev. Ti so prevajali tudi v tandemih: na podlagi »nepesniškega« prevoda pomočnika, ki obvlada slovenščino, so Prešerna prepesnili v svojem jeziku uveljavljeni pesniki, a pomočnikov niso nujno imenovali. Redki so prevodi prevoda, kot denimo v bengalščino in kitajščino prek angleških prevodov. S tega vidika so povedna razmerja med številom prevajalcev Prešernovega dela in prevedenih knjig Prešernovega pesništva po posameznih ciljnih jezikih (Graf 6).

Graf 6: Razmerje med številom prevajalcev in knjižnih prevodov Prešerna po ciljnih jezikih.

Največ knjig je v nemščini (10), kar pa je delo 18 prevajalcev (0,56 knjige/prevajalca oz. 1,8 prevajalca/knjigo). Angleščina ima 8 Prešernovih knjig, ki jih je ustvarilo 9 prevajalcev, tako da je razmerje tu bolj izenačeno (0,89 knjige/prevajalca oz. 1,13 prevajalca/knjigo), podobno majhen je razkorak še v slovenščini, madžarščini, italijanščini in francoščini, medtem ko je razmerje ena knjiga na prevajalca in en prevajalec na knjigo doseženo v albanščini, češčini, bolgarščini, španščini, bengalščini, romščini in esperantu, a tu gre z izjemo 3 čeških knjig za eno samo knjigo. Velika diskrepanca je v ukrajinščini (5 prevajalcev na knjigo oz. 0,2 knjige na prevajalca), ruščini (3,75 prevajalca/knjigo oz. 0,27 knjige/prevajalca) in poljščini (3 prevajalci/knjigo oz. 0,33 knjige/prevajalca). V teh primerih so prevodne knjige kolektivno delo.

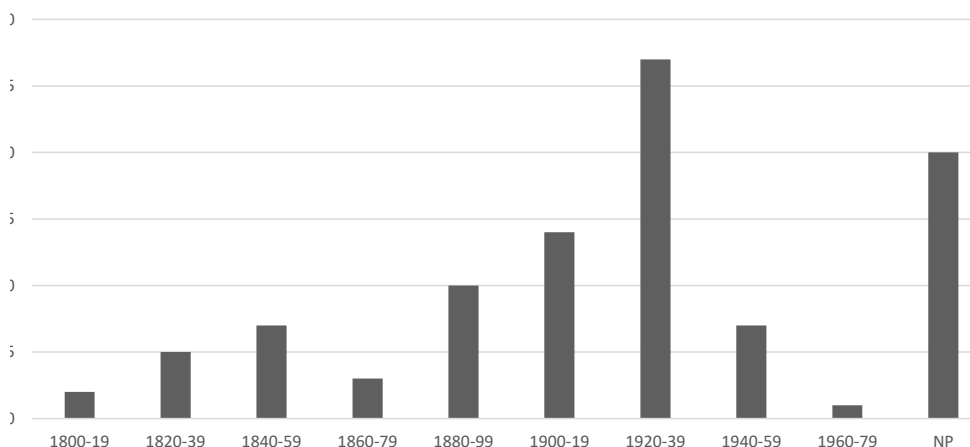
Po nacionalnosti je največ prevajalcev Prešerna z ozemlja današnje Slovenije (25), sledijo Rusi (15) in Poljaki (6), največ samostojnih knjig pa so prevedli Kolja Mičević iz BIH, Luko Paljetak (Hrvaška) in Henry R. Cooper (ZDA), in sicer vsak po tri.

Prevajalci, ki so se intenzivneje, z več samostojnimi prevedenimi knjigami posvečali Prešernu, so literati Kolja Mičević (2 v francoščino, 1 v srbsčino), Luko Paljetak (3 v hrvaščino), Marc Alyn (2 v francoščino, skupaj z Jesenikom), Giorgio Depangher (2 v italijanščino), Gane Todorovski (2 v makedonščino), Alojz Gradnik (2 v slovenščino) in Desanka Maksimović (2 v srbsčino). Prevodno plodoviti so bili tudi neliterati Henry R. Cooper (3 prevodi v angleščino, od tega 2 skupaj s Tomom S. Priestlyjem), Klaus D. Olof (2 v nemščino), Francesco Husu (2 v italijanščino) in Tone Logar (2 v esperanto). Od vseh prevajalcev je polovica pesnikov oziroma pisateljev (48). Mnogi med njimi so uveljavljeni v svojih matičnih literaturah. Neliteratov je med prevajalci

28, tj. 29 % (pogosto so to literarni zgodovinarji, jezikoslovci in/ali literarni prevajalci). 84 % prevajalcev je moških, le 9 % je žensk, za ostale ni podatka.

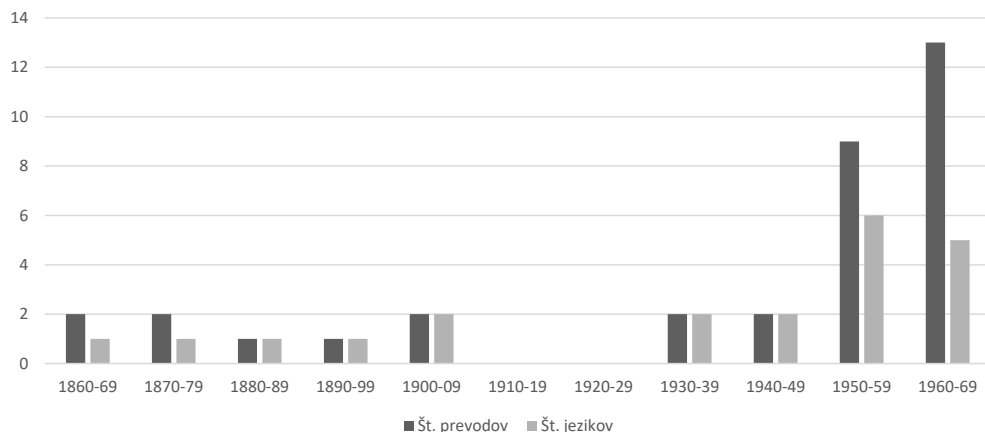
Deset prevajalcev sodi v generacije, rojene za časa Prešernovega življenja, a najstarejši od njih je od Prešerna mlajši 17 let (Graf 7). V teh vrstah so denimo Anton J. E. Strahl (1817–84), Luiza Pesjak (1828–98) ali Fjodor E. Korš (1843–1915). Na videz paradokсно je, da se je največ knjižnih prevajalcev klasika Prešerna rekrutiralo iz modernistične generacije (27 jih je bilo rojenih 1920–39), na primer Marc Alyn (1937–), Slavko Janevski (1920–2000), Kajetan Kovič (1931–2014) in Juan Octavio Prenz (1932–2019). Sledita generaciji, aktivni v prvih desetletjih 20. stoletja, prav tako zaznamovanih z modernimi tokovi (14 je rojenih 1900–19, 10 pa 1880–99). Toda ti podatki bi utegnili govoriti v prid T. S. Eliotu, ki je 1919 v odmevnem eseu *Tradicija in individualni talent v »zgodovinskem čutu«* modernega pesnika in sinhroni navzočnosti celotnega sistema tradicije v trenutku ustvarjanja odkrival jedro modernosti (Eliot 1962/63). Ali niso prav prevodi poglaviten medij, ki omogoči sinhronizacijo tradicije z vsakokratno sodobnostjo in njenim stanjem jezika?

Graf 7: Prevajalci Prešerna po letih rojstva

Tudi iz bibliografije Štefke Bulovec (1975, 127–132) se da ugotoviti, da je število prevedenih Prešernovih knjig in jezikov prevoda od šestdesetih let 19. stoletja do konca šestdesetih let 20. stoletja sicer naraščalo in se v zadnjih dveh desetletjih strmo vzpelo (Graf 8).

Graf 8: Časovna dinamika prevajanja Prešernovih besedil po Bulovec 1975

Graf 9 kaže, da je nemščina vodilni prevodni jezik vse do konca dolgega 19. stoletja (tj. dobe vključenosti slovenske literature v habsburško monarhijo), v obdobju obeh Jugoslavij in do začetka sedemdesetih let 20. stoletja pa je največ izdaj v hrvaščini oziroma srbsčini (označeni BHS). Gre torej za prevode, ki so Prešerna posredovali drugače govorčim občinstvom večnacionalne države, katere del je bilo slovensko etnično ozemlje.

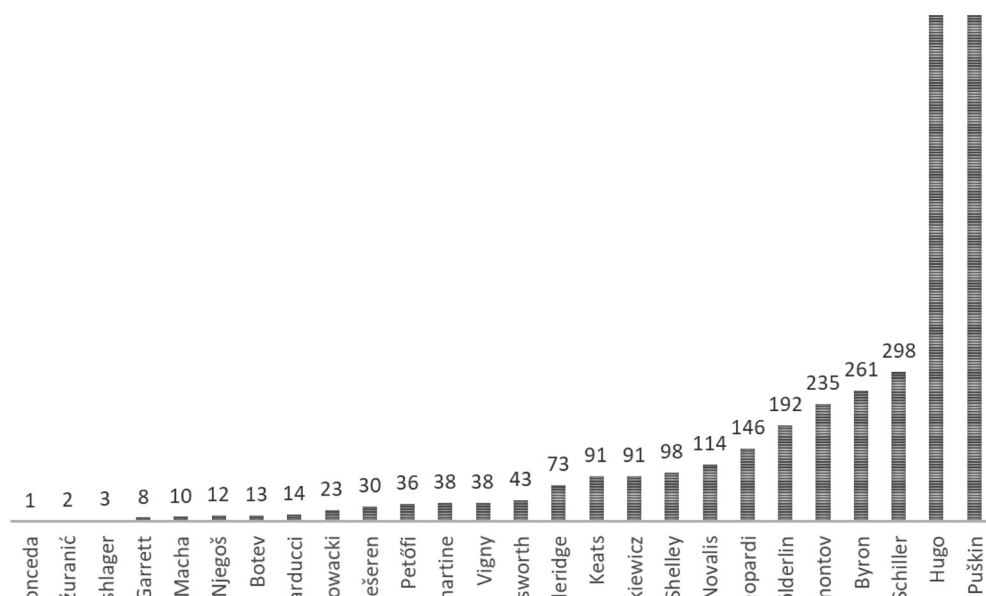
Graf 9: Časovna dinamika prevodnih jezikov, v katere je bil preveden Prešeren, po Bulovec 1975.

Jezik	Čas prve in zadnje knjižne objave									
	1855–1860	1861–1870	1871–1880	1881–1890	1891–1900	1901–1910	1931–1940	1941–1950	1951–1960	1961–1970
Nem	1865		1871		1893	1901	1936			
Češ				1882						
Rus						1901		1948	1955	
Bhs							1932	1950	1954 1957, 1959, 1960	1961, 1962, 1963 1969
Ang									1954	1963 1969
Kit									1956	
Ben									1957	
Mak									1959, 1962	1962, 1965
Slk										1961
Pol										1965

Legenda: ležeče – prva in zadnja izdaja / krepko – izdaja zunaj slovenskega etničnega ozemlja / krepko podčrtano – izdaja zunaj države, ki je vsebovala slovensko etnično ozemlje

Unescov *Index translationum* za obdobje 1979–2007 kaže, da Prešeren sodi med evropske romantične pesnike, ki so prevodno še živi (Graf 10), čeprav se ne more primerjati s tisoči izdaj Puškina ali Hugoja ali s stotinami knjižnih prevodov Byrona.

Graf 10: Prevodi knjig evropskih romantikov (vir: *Index translationum*)

Videti je, da se danes Prešerna prevaja več kot mnoge vodilne evropske romantike. Prešeren ima namreč po bibliografiji Unesca 28 samostojnih prevodnih knjig, trikrat pa je bil objavljen v antologijah. Dobil je prevode v jezike, katerih literarne tradicije so v svetovnem sistemu centralne ali vsaj polperiferne: po pet je prevodnih izdaj v ruščini in nemščini, po štiri v angleščini in italijanščini, prvič prihaja tudi do knjižnih objav v francoščini. Toda geografija krajev založnikov pokaže, da še vedno močno vodijo domače založbe ter založbe iz nekdanje skupne države (SFRJ) in njenih naslednic oziroma slovenski založniki v Avstriji (Mohorjeva družba), Italiji (Založništvo tržaškega tiska) in na Bavarskem (Rudolf Trofenik).

4.2 Kapilarno svetovljenje nacionalnega pesnika

Zemljevid krajev izidov knjižnih prevodov Prešerna v obdobjih, ki ga zajemata bibliografiji Štefke Bulovec in Unesca, kaže pomenljiv prostorski vzorec (Slika 1).

Slika 1: Geografija izidov knjižnih prevodov Prešerna (1865–69, 1979–2007)

Kot puščica, usmerjena na Zahod, se publikacije zgoščajo na krakih slovanskega sveta, tako da zahodnjeje od srednjeevropskega Münchna (z izjemo Pariza, Oxforda in Londona) ne sežejo. 47 % vseh knjižnih prevodov Prešerna je namreč izšlo na Slovenskem, največ okrog jubilejnega leta 2000. Pri prevodih, vezanih na jubilej, je zgovoren neosrednji kraj izida (Kranj), še zgovornejši pa je naslov zbirke prevodov – *Prešernova pot v svet*. Kaže, da se je poldrugo stoletje po Levcu ohranilo samopotrjevanje prek iskanja priznanja za nacionalnega pesnika s strani kulturno hegemonih centrov. Prešeren še vedno potuje v svet z domačo podporo: prek slovenskih založb, subvencij za prevode, slovenskih izdajateljev v avstrijskem in italijanskem zamejstvu, omrežij prevajalcev, ki so osebno povezani s Slovenijo ali mednarodno uveljavljenim Slovencem. Prevodi Prešerna kot medij njegovega zunanjega svetovljenja nastajajo na podlagi ponudbe, tj. prek finančnih mehanizmov in ustanov matičnega literarnega sistema, ki podpirajo znotrajsistemsko presojo vrednosti izvoženega domačega avtorja (pisci spremnih besed k tujim prevodom Prešerna so npr. domači literarni zgodovinarji: Anton Slodnjak, Jože Pogačnik, Boris Paternu idr.), ne pa na podlagi povpraševanja, tj. založništva in interesov ciljnega književnega polja (prim. Vimr 2020). A v tem kot periferija svetovnega literarnega in prevodnega sistema Slovenija ni nič posebnega. Te strategije poznajo še mnoge druge (pol)periferne književnosti in celo tiste, ki so jezikovno in produkcijsko neprimerno večje od slovenske – takšne so v 20. stoletju izdaje moskovskega Inštituta Gorkega in pekinškega Foreign Languages Press (Eoyang 2003: 22), pa tudi centralne literature poznajo mehanizme mednarodne promocije

(British Council, Institut français, *Goethe Institut ipd.*; gl. tudi poglavje Spodbujanje prevajanja v tuje jezike).

Pričakovati, da bo vrhunski nacionalni pesnik, kakršen je Prešeren, z obrobij svetovnega literarnega sistema že zaradi svoje pesniške moči v globalni prostor stopil skozi velika vrata, je iluzorno. Toda periferno delo ali avtor lahko postaneta dejavno navzoča zunaj svojega matičnega okolja – kar je po Damroschu (2003: 4, 15) kriterij za delo svetovne literature – tudi po stranskih poteh: prek izidov v vodilnih založbah periferij ali butičnih založbah centrov, prek množice konsekracij ožjih krogov literatov, kritikov, prevajalcev in literarnih specialistov iz manj vplivnih kulturnih sredin. Tudi te poti, ki potekajo ob strani prenatrpanih medijskih avtocest, vodijo v obrobne in jedrne države svetovnega sistema. Gre za pojav, ki ga imenujem kapilarno svetovljenje. Značilno je posebej za regionalne izmenjave med neosrednjimi literarnimi sistemi, povezanimi jezikovno-etnično, versko-ideološko ali zgodovinsko, kakor denimo v medliterarnih skupnostih ali medliterarnih centrizmih srednje Evrope, slovanske vzajemnosti, jugoslovanstva ipd. (prim. Đurišin 1984, 273–299; 1992, 170–174). Kot kaže, je primer kapilarnega svetovljenja tudi slovenski nacionalni pesnik.

Bibliografija

- Apter, Emily. 2006. *The Translation Zone*. Princeton: Princeton University Press.
- Bulovec, Štefka. 1975. *Prešernova bibliografija*. Maribor: Obzorja.
- Casanova, Pascale. 1999. *La République mondiale des lettres*. Pariz: Seuil.
- Casanova, Pascale. 2010. »Consecration and Accumulation of Literary Capital.« V *Critical Readings in Translation Studies*, uredila Mona Baker, 285–303. London: Routledge.
- Čelakovský, František L. 1832. »Krajinská literatura«. *Časopis českého Museum* 6, št. 4: 443–454.
- Damrosch, David. 2003. *What Is World Literature?* Princeton: Princeton University Press.
- Đurišin, Dionýz. 1984. *Theory of literary comparatistics*. Bratislava: Veda.
- Đurišin, Dionýz. 1992. *Čo je svetová literatúra?* Bratislava: Vydavateľstvo Obzor.
- Eliot, Thomas Stearns. 1962/63. »Tradicija in individualni talent«. Prevedel Janez Stanek. *Perspektive* 3, št. 22: 236–242.
- Eoyang, Eugene Chen. 2003. »Borrowed Plumage«. *Polemical Essays on Translation*. Amsterdam: Rodopi.
- Eysteinnsson, Ástráður. 2006. »Notes on World Literature and Translation«. V *Angles on the English-Speaking World. Vol. 6*, uredila Ida Klitgård, 11–24. Copenhagen: Museum Tusculanum Press, University of Copenhagen.
- Glonar, Joža. 1927. »Samhaber in njegovi 'Preširenklänge'«. *Ljubljanski zvon* 47, št. 7: 417–423, 484–490.
- Heilbron, Johan. 2010. »Towards a Sociology of Translation.« V *Critical Readings in Translation Studies*, uredila Mona Baker, 304–316. London: Routledge.
- Juvan, Marko. 2012. *Prešernovska struktura in svetovni literarni sistem*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Juvan, Marko. 2014. »Kritika in prevod kot prostora medliterarnosti: Čop, Čelakovský in Prešeren«. V *Recepcija slovenske književnosti*, uredila Alenka Žbogar, 183–189. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kadir, Djelal. 2004. »To World, to Globalize – Comparative Literature's Crossroads«. *Comparative Literature Studies* 41, št. 1: 1–9.
- Kvjatkovskij, A. P. 1966. »Venok sonetov.« V *Poètičeskij slovar'*, 72–74. Moskva: Sovetskaja ènciklopedija. Dostop 15. 2. 2016. <http://feb-web.ru/feb/kps/kps-abc/kps/kps-0722.htm>.
- Levec, Fran. 1880. »Naš Prešeren v nemškem prevodu.« *Slovenski narod* 13, št. 66 (21. 3.): b. p.
- Moretti, Franco. 2011. *Graf, zemljevidi, drevesa in drugi spisi o svetovni literaturi*. Uredil in prevedel Jernej Habjan. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Nemoianu, Virgil. 2002. »'National Poets' in the Romantic Age«. V *Romantic Poetry*, uredila Angela Esterhammer, 249–255. Amsterdam: John Benjamins.
- Novak, Boris A. 2001. »Prešernova vloga pri formiranju sonetnega venca kot umetniške oblike«. *Primerjalna književnost* 24, posebna št.: 41–60.

- Podkovyrova, Vera G. 1998: *Venok sonetov v ruskoj literature 1889–1940 gg. Avtoreferat*. Sankt Peterburg: SPbGU.
- Prešeren, France. 1966. *Zbrano delo* 2, uredil Janko Kos. Ljubljana: DZS.
- Pritekelj, Kristina, Urška Skalicky in Metka Šorli. 2019. *OHK FF Prešerna na ogled postavi: bibliografija monografskih publikacij v knjižnicah OHK FF*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/znanstvena-zalozba/catalog/book/135>.
- Samhaber, Edward. 1880: *Preširenlänge*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.
- Stanovnik, Majda. 1997. »Prešernovi soneti v angleških prevodih«. V *Sonet in sonetni venec*, uredil Boris Paternu, 317–327. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Seminar slovenskega jezika, literature in kulture.
- Starikova, Nadežda. 2001. »France Prešern: Sonet. Gazel'. Pervod so slovenskogo«. *Inostranaja literatura*, št. 8. Dostop 25. 2. 2016. <http://magazines.russ.ru/inostran/2001/8/preshern.html>.
- Stritar, Josip. 1955. *Zbrano delo* 6. Uredil France Koblar. Ljubljana: DZS.
- Swaan, Abram de. 2001. *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity.
- Šiškin, A. B. 1995. »Russkij venok sonetov: istoki, forma i smysl«. *Russica Romana* 2: 185–207.
- Venuti, Lawrence. 2004. »Translation, Community, Utopia«. V *The Translation Studies Reader*, uredil Lawrence Venuti, 468–488. London: Routledge.
- Vimr, Ondřej. 2020. »Supply-Driven Translation: Compensating for Lack of Demand«. V *Translating the Literatures of Small European Nations*, uredili Rajendra Chitnis, Jakob Stougaard-Nielsen, Rhian Atkin in Zoran Milutinović, 48–68. Liverpool: Liverpool University Press.
- Zlatnar Moe, Marija, Tanja Žigon in Tamara Mikolič Južnič. 2015. *Center in periferija: razmerja moči v svetu prevajanja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

POVZETEK

V dolgem 19. stoletju naj bi figura »narodnega pesnika« raven vsakokratne nacionalne književnosti uskladila s kanoničnimi merili svetovne književnosti. V slovenskih deželah je France Prešeren postal lik edinstvenega »nacionalnega klasika«, ki s svojim delom nadomešča očitno pomanjkanje klasičnega in modernega izročila v slovenščini in se postavlja med vrhove evropskega hiperkanona. Imaginarno Prešernovo »svetovljenje« (Kadir) skozi perspektive in kanonizacijo v slovenskem literarnem sistemu se je izkazalo za ideološko uspešno. Vendar pa njegova dejanska prisotnost v svetovnem literarnem prostoru ne ustreza domačim predstavam o njegovi vrednosti. Prešernova obrobnost v svetovnih sistemih jezikov, književnosti in prevodov je preprečila njegovo globalno prevodno prepoznavnost, razen za jezike in založbe iz Slovenije ali držav, ki

so nekoč pripadale istim državam ali kulturnim povezavam (Habsburško cesarstvo, Jugoslavija, slovanski svet). Poleg tega so njegove prevode in mednarodno priznanje ovirala njegova poetsko zapletena besedila.

ABSTRACT

In the long 19th century, the figure of the “national poet” was meant to bring the level of the respective national literatures into line with the canonical standards of world literature. In the Slovene-speaking lands, France Prešeren became relevant as the figure of the singular “national classic”, whose work compensates for the obvious lack of classical and modern traditions in the Slovene language, and who stands on a par with the peaks of the European hypercanon. The imaginary “worlding” (Kadir) of Prešeren through perspectives and canonization within the Slovene literary system has proven ideologically successful. However, his actual presence in the global literary space does not correspond to domestic notions of his value. Prešeren’s peripherality in the world systems of languages, literatures, and translations has prevented his worldwide recognition, except for languages and publishing houses from Slovenia or countries that used to belong to the same states or cultural alliances (Habsburg Empire, Yugoslavia, the Slavic world). In addition, his translations and international acclaim have been hampered by his complex poetic texts.

PREVAJANJE DOSTOJEVSKEGA

Blaž Podlesnik
Univerza v Ljubljani

1 Status avtorja v izhodiščni kulturi

Položaj Dostojevskega kot enega najpomembnejših ruskih pisateljev in mislecev 19. stoletja se zdi z vidika sodobnih predstav o klasičnem evropskem kulturnem kanonu nesporen. Gre za eno redkih imen, brez katerega si zares ni mogoče predstavljati nobenega – niti najkrajšega – seznama ključnih del svetovne književnosti, a položaj, ki ga je imel Dostojevski med sodobniki, ni bil tako enoznačen. Kritiška recepcija njegovih del v kontekstu dobe kaže dve osnovni težnji pri osmišljanju pisateljevega opusa: kot ostale sodobnike ga za časa ustvarjanja skušajo brati predvsem v povezavi z aktualnimi družbeno-političnimi polemikami, medtem ko so – kar se tiče estetskih ocen sodobnikov – najpogostejše izpostavljene estetska nedovršenost, nedodelanost in neskladnost njegove proze. Kljub temu da mu sodobniki predvsem od šestdesetih let dalje ob idejni relevantnosti priznavajo tudi estetske sposobnosti, pa pogosto opozarjajo na »marginalnost« ali »neadekvatnost« rabe njegovega pisateljskega daru, kar kaže na to, da sodobniki – predvsem pisatelji in kritiki – niso zares razumeli vseh razsežnosti njegovih literarno-estetskih invencij. V primerjavi z uveljavljenimi sodobniki je Dostojevski status pomembne literarne in družbene avtoritete dobil šele v zadnjem desetletju svojega življenja, za to pa so bili v prvi vrsti zaslužni njegovi številni bralci, ki so podprli idejo *Dnevnika pisatelja*.

Prav ta hibrid literarnega časopisa in dnevnika z enim samim avtorjem, v katerem je Dostojevski v drugi polovici sedemdesetih let soočal publicistične odzive na aktualne dogodke z literarnimi miniaturnimi (podr. gl. Skaza 2008, 191), je naletel na izjemen odziv publike ter mu utrdil poseben položaj avtorja, čigar literarna dela in mnenje imajo posebno težo. Temu je sledilo tudi institucionalno priznanje pisateljevega statusa: leta 1877 je bil sedemnajst let po Turgenjevu in štiri leta po Tolstoju izvoljen za dopisnega

člana akademije znanosti za področje ruskega jezika in književnosti, literarni kritiki so začeli izpostavljati literarno izjemnost njegove proze, z vabilom na Mednarodni pisateljski kongres v Parizu pa je leto za tem doživel tudi prvo priznanje onkraj meja domovine (podr. gl. Saraskina 2021, 598–600).

Dokončno se je položaj Dostojevskega kot nespornega velikana ruske kulture utrdil kmalu po smrti leta 1881. Publicisti in filozofi Vasilij Rozanov, Dmitrij Merežkovski, Lev Šestov in Nikolaj Bredjajev so ga v naslednjih dveh desetletjih kanonizirali kot enega osrednjih ruskih mislecev, modernistični literati – predvsem ekspresionisti in simbolisti – pa so v njem videli pomembnega literarnega predhodnika in učitelja. Dejstvo, da je Dostojevski v svojih delih pogosto polemiziral z revolucionarnim razumništvom, je nato seveda vplivalo na avtorjev položaj v porevolucionarni sovjetski kulturi, ko so najpogostejše izpostavljali pisateljevo mladostno, revolucionarno obdobje ter na različne načine relativizirali »ideološke zablude« pisateljevega zrelega ustvarjanja. Kljub temu je tudi v Sovjetski zvezi Dostojevski zlasti v povojnem obdobju, ko so v petdesetih najprej izdali *Zbrana dela* v desetih knjigah (1956–1958, ur. Leonid Grosman), nato pa od začetka sedemdesetih let dalje še akademsko *Polno izdajo zbranih del v 30 zvezkih* (1972–1990), dobil svoje mesto med velikani klasike, hkrati pa je bil prav zaradi svojega problematičnega statusa v uradni sovjetski kulturi pogosto v navdih mislecem, ki so iskali alternative zapovedanemu enoumju. Podobno aktualen je za Ruse ostal tudi v zadnjem obdobju. V iskanjih kulturne identitete, ki so sledila obdobju kaotične vesternizacije v devetdesetih, je namreč eden od osrednjih avtorjev, s pomočjo katerih je mogoče premišljevati temeljne koncepte, ki naj bi določali »ruskost« ruske kulture.

V Evropi je bila pisateljeva recepcija precej podobna: čeprav so odlomke prvega pisateljevega uspešnejšega dela v nemščino prevedli že leta 1846, pozneje pa je izšlo še nekaj njegovih del, so Nemci zares začeli prevajati in brati Dostojevskega šele po njegovi smrti v osemdesetih letih (podr. gl. Leman 2018, 96–97). Podobno kot v pisateljevi domovini so tudi Nemci v tem času odkrivali Dostojevskega tudi kot misleca (znano je, da je Dostojevskega v nemščini bral Nietzsche; gl. Lavrin 1969), prav avtorjeva recepcija v germanškem svetu pa je pomembno vplivala na to, da smo avtorju postopno vse več pozornosti začeli posvečati tudi Slovenci. Verjetno prva omemba pisateljevega imena v slovenski publicistiki je kratka notica v rubriki *Slovenski glasnik v Ljubljanskem zvonu* leta 1881 (Anonimno 1881), čez slabo desetletje smo Slovenci opazili, kako velike pozornosti je avtor deležen v nemškojezičnem kulturnem prostoru (Anonimno 1889), še dobrih pet let je nato trajalo, da smo tudi prevedli prvo avtorjevo delo.

2 Slovenski prevodi Dostojevskega

Skoraj devetdeset samostojnih knjižnih in elektronskih izdaj v slovenskih prevodih priča, da gre za avtorja, ki smo mu Slovenci med ruskimi pisatelji namenili veliko pozornosti.

Čeprav smo ga začeli prevajati relativno pozno, pa po skupnem številu izdanih knjižnih prevodov Dostojevski zaostaja le za Tolstojem, namenili smo mu več izdaj kot denimo Puškinu, a zgodovina pojavljanja posameznih izdaj kaže, da smo se avtorju bolj posvečali zgolj v nekaterih obdobjih.

Prvo obdobje slovenskih prevodov Dostojevskega je obdobje do konca prve svetovne vojne, ko je izšlo pet prevedenih naslovov. Najprej je leta 1895 v tiskarni Andreja Gabrščka v Gorici, ki je izdajala veliko prevodov iz slovanskih književnosti, izšla zgodnja avtorjeva povest *Bele noči*. Izbor omenjenega dela je nekoliko nenavaden, verjetno pogojen s tem, da se je založnik v tem obdobju iz slovanskih književnosti posvečal predvsem prevodom krajših proznih del, a tudi sicer tiskar oz. založnik in prevajalec J. J. Kogej bržčas nista imela najboljših predstav o avtorjevem opusu in ruski književnosti nasploh, saj sta v spremnem besedilu Dostojevskemu pripisala tudi avtorstvo *Mrtvih duš*, na kar je opozoril recenzent v *Domu in svetu* (Lampe 1895).

Nekoliko jasnejšo sliko o vlogi Dostojevskega je slovensko bralstvo sicer lahko dobilo v obsežnem pregledu ruske književnosti, ki ga je za *Ljubljanski zvon* pripravil uveljavljen ruski kritik Akim Volinski, prevedel pa Anton Aškerc. Čeprav je Dostojevskega v primerjavi z »normalnim« Tolstojem označil kot »blaznega«, je kljub temu izpostavil njegov pomen kot nadaljevalca gogoljevske linije v razvoju ruske književnosti, na kratko pa je predstavil tudi avtorjeva najpomembnejša dela (Volinski 1902, 30–32). Ne čudi torej, da so bila naslednja prevedena dela avtorjeva romana *Ponižani in razžaljeni* (1907) ter *Zločin in kazen* in povest *Zapiski iz mrtvega doma* (1912) v prevodih Vladimirja Levstika ter roman *Igralec* (1909), ki je izšel v Trstu in pod prevod katerega se je podpisal R. K.

Predvsem trije Levstikovi prevodi že predstavljajo pomemben del pisateljevega opusa s konca petdesetih in šestdesetih let 19. stoletja, a kljub temu Dostojevski v tem obdobju Slovencev očitno ne zanima tako zelo kot Tolstoj in nekateri sodobnejši avtorji (predvsem Čehov in Gorki). Tudi pozneje – v obdobju med obema vojnoma – smo izdajali predvsem avtorjeve romane, ki so bili v tem času že del sočasnega evropskega literarnega kanona: najprej je izšel Levstikov prevod *Besov* (1919), ponovni izdaji prevodov *Zločina in kazni* in *Zapiskov iz mrtvega doma* (1923 in 1925), leta 1929 pa še njegova prevoda *Bratov Karamazovih* in povesti *Stepančikovo in njegovi prebivalci* (zadnja je izšla s podnaslovom *humorističen roman*). Ob Levstikovih prevodih smo v istem obdobju dobili tudi prevod *Idiota* (1925–1926) Vladimirja Borštnika, ki je ob znanem romanu prevedel tudi dve krajši zgodnji deli: *Bele noči* in *Malega junaka* (skupna izdaja leta 1919 oz. 1920).

Ob koncu dvajsetih let je bilo tako v slovenščini mogoče prebrati štiri od petih velikih romanov Dostojevskega (od del t. i. avtorjevega peteroknjižja je manjkal le še roman *Mladenič*), nato pa se je prevajanje in izdajanje Dostojevskega za celi dve desetletji popolnoma ustavilo. V tridesetih in štiridesetih letih ni v slovenščini v knjižni izdaji izšlo niti eno avtorjevo delo, čeprav smo na primer v zadnjem predvojnem desetletju izdali več kot petdeset iz ruščine prevedenih del, med katerimi je bilo tudi kar nekaj novih in ponovnih

prevodov klasikov 19. stoletja, v prvih štirih povojnih letih pa smo skupaj izdali več kot sto prevodov ruskih piscev. Zakaj Dostojevski ni bil prioriteta v letih po vojni, zlahka pojasni dejstvo, da se je kulturna politika v povojni Jugoslaviji v prvih letih močno opirala na uradno sovjetsko kulturno politiko, ki je bila – kot rečeno – do avtorja precej zadržana, manj očitno pa je, zakaj Dostojevski iz programov založb izgine že prej, v tridesetih. Eden od razlogov bi morda lahko bil občutek, da je Dostojevski po intenzivnem ukvarjanju z njim v prvih dveh desetletjih dvajsetega stoletja sedaj »preveden« (Levstik 1931, 142–143) in da si več pozornosti zaslužijo drugi, slabše predstavljeni avtorji.

K Dostojevskemu smo se nato znova vrnili v petdesetih letih: leta 1950 je v Vidmarjevem prevodu najprej izšla »fantastična zgodba« *Krotko deklet* (v prevodu je podnaslovljena kot *fantastična povest*), nato je leta 1954 Alenka Glazer prevedla roman *Bedni ljudje*, v istem letu pa je izšla tudi nova izdaja Levstikovega prevoda *Zločina in kazni*. Ob koncu petdesetih let je DZS začela izdajati pisateljeva *Izbrana dela* (1957–1972), v katerih so nato v poldrugem desetletju v ponatisnjenih, posodobljenih in povsem novih prevodih izšla praktično vsa pisateljeva literarna dela. V okviru tega projekta je Janko Moder prvič v slovenščino prevedel *Mladenica* (pod naslovom *Izpoved mladega človeka*), prvič pa so v slovenščini izšla tudi nekatera druga pisateljeva dela: *Zapiski iz podpodja* in povest *Večni mož* v prevodu Janka Modra, *Dvojnik* v prevodu Gitice Jakopin in *Netočka Nezvanova* v prevodu Severina Šalija. Poleg tega je v zbirki izšla tudi vrsta novih prevodov sicer že prevedenih avtorjevih del: *Ponižane in razžaljene* je prevedel Severin Šali, povest *Stepančikovo in njegovi prebivalci* in romane *Srečkar*, *Idiot* ter *Besi* pa Janko Moder. Oba v zbirko vključena Levstikova prevoda sta bila v petdesetih korenito posodobljena, *Zločin in kazen* že za samostojno izdajo leta 1954 (gl. Bajt 1982, 224–229), ki je bila nato vključena tudi v *Izbrana dela*, popravljen in dopolnjen pa je bil tudi prevod *Bratov Karamazovih* iz dvajsetih let. *Izbrana dela* so ob avtorjevih romanih in povestih prvič celovito predstavila tudi pisateljeva krajša prozna dela. Že leta 1970 je pri Mladinski knjigi izšel samostojen izbor kratke proze z naslovom *Mali junak* (ur. Aleksander Skaza), ki je ob naslovni zgodbi v novem prevodu Vere Brnčič bralcem ponudil tudi izbor proze iz *Dnevnika pisatelja* (zgodbi »Deček pri Kristusovem božičnem drevescu« in »Kmet Marej« je prevedla Vera Brnčič, Janez Zor je prispeval prevode zgodb »Stoletnica«, »Bobek« in »Sanje smešnega človeka«, v izbor pa sta bila vključena tudi Vidmarjev prevod »Krotkega dekleta« ter esej o Puškinu), v deseto knjigo *Izbranih del* pa so uredniki nato vključili vse prevode iz omenjenega izbora razen eseja »Puškin« ter dodali skoraj vsa ostala pisateljeva krajša dela v prevodih Severina Šalija.

Z *Izbranimi deli* smo tako Slovenci dobili prevode praktično celotnega avtorjevega proznega opusa, manjkala so le posamezna dela: »Nespodobna anekdota«, dve zgodnji različici samostojnih kratkih zgodb, pozneje združenih v zgodbo »Tuja žena in mož pod posteljo«, ter najbrž bolj publicistični »Zimski zapiski o poletnih vtisih«. Prevodi te izdaje so bili izdani tudi v zbirki *Sto romanov* (*Mladenič* s spremenjenim naslovom v letih 1966

in 1986, *Bratje Karamazovi* v letih 1976 in 1989). *Brate Karamazove* so v sedemdesetih v istem prevodu samostojno izdali še pri Cankarjevi založbi, praktično vse prevode izbranih del razen kratke proze pa so vsaj enkrat ponatisnili še ob koncu sedemdesetih let. Konec osemdesetih je nato pod naslovom *Nova beseda* v prevodih Aleksandra Skaze, Cirila Stanija in Franceta Vurnika izšel tudi prvi izbor pisateljevih publicističnih zapisov, posvečenih vprašanjem literarne umetnosti, v začetku devetdesetih let pa je Drago Bajt na novo prevedel *Srečelovca* (1991).

Splošni upad števila prevedenih naslovov iz ruščine, ki je značilen za devetdeseta, se sicer kaže tudi v prevajanju in izdajanju Dostojevskega, čeprav tudi v tem obdobju ob prevodu *Srečelovca* v novi izdaji in z novim naslovom izide Modrov prevod *Zapiskov iz podtalja* (1995), več kot očitno pa v novih tržnih razmerah na interes založb za Dostojevskega vplivajo tudi konkurenčni boji, ko sredi devetdesetih DZS in Mladinska knjiga praktično hkrati izdala dva različna prevoda romana *Zločin in kazen*. V primeru DZS-ja je šlo za adaptirano in skrajšano in s komentarji opremljeno »šolsko« izdajo romana v Levstikovem prevodu, ki ga je »popravljal in posodobil« Vinko Cuderman (1996), Mladinska knjiga pa je izdala nov prevod avtorskega besedila Marjana Poljanca (1997).

V zadnjih dveh desetletjih je bil Dostojevski znova deležen več pozornosti. Ob vključitvah avtorja v maturitetni program je Mladinska knjiga v letih 2002 in 2005 ponatisnila Poljančev prevod *Zločina in kazni*, DZS pa svojo adaptirano različico, ki je pozneje doživela še več ponatisov (v letih 2006, 2010 ter 2021, e-verzija te izdaje je leta 2014 izšla tudi pri založbi Beletrina). Leta 2006 je ponovno izšel Modrov prevod *Idiota*, leta 2007 pa tudi nov prevod romana *Zločin in kazen* (prevajalec Vinko Cuderman). Istega leta sta pri Študentski založbi v zbirki Beletrina izšli dve izdaji z novimi prevodi še ne prevedenih del: Urša Zabukovec je prevedla *Nespodobno anekdoto*, skupaj z Borutom Kraševcem pa še izbor umetniških, esejističnih in publicističnih besedil *Dnevnik pisatelja* (Urša Zabukovec je na novo ali sploh prvič prevedla umetniška in esejistična besedila v prvi knjigi, Borut Kraševac pa izbor publicistike v drugi). Temu je sledila vrsta novih prevodov: Borut Kraševac je za Cankarjevo založbo prevedel *Brate Karamazove* (2010), za Mladinsko knjigo *Ponižane in razžaljene* (2017), za Beletrino pa *Zapiske iz mrtvega doma* (2018). Drago Bajt je za založbo Modrijan prevedel *Idiota*, Urša Zabukovec pa *Zapiske iz podtalja* (2017, Beletrina), še neprevedeno zgodnje publicistično delo *Peterburški letopis* (skupaj z novim prevodom povesti *Bele noči*, 2020, Goga) in roman *Mladenec* (2021, Beletrina). V zadnjem poldrugem desetletju smo ob vsesplošnem trendu ponovnih prevodov ruske klasike (prim. Kraševac 2015) tako dobili tudi zares sodobne prevode večine avtorjevih najpomembnejših romanov (manjka le nov prevod *Besov*) ter ostalih ključnih del, s prevodom *Nespodobne anekdote* in publicistike pa smo zapolnili še nekaj prevodnih vrzeli. In če sodimo po ponatisih – v jubilejnem letu 2021 so po *Bratih Karamazovih* (2013) založbe ponatisnile še *Dnevnik pisatelja* (v eni knjigi), *Idiota* ter *Zločin in kazen* – so ti tudi očitno našli pot do sodobnih bralcev.

3 Predstavitev prevajalcev

Vsi slovenski prevajalci, ki so se intenzivneje posvečali prevajanju Dostojevskega, praktično brez izjeme sodijo med najpomembnejša prevajalska imena svoje dobe. Velikanov slovenskega književnega prevajanja, kakršen je bil v prvi polovici 20. stoletja Vladimir Levstik, v drugi pa Janko Moder, ni smiselno posebej predstavljati zgolj kot prevajalcev iz ruščine ali prevajalcev Dostojevskega, čeprav je imel ta vsaj med Rusi pri Levstiku posebno mesto (Bajt 1982, 224). Podobno kot delo nekaterih drugih, sodobnejših uveljavljenih prevajalcev iz ruščine, ki so prevajali tudi Dostojevskega (Drago Bajt in Marjan Poljanec), je njun prispevek k zgodovini slovenskega književnega prevajanja celovito predstavljen v posebnem razdelku monografije, zato tu na kratko predstavimo še tri druge uveljavljene prevajalce, ki so pomembno sooblikovali slovenskega Dostojevskega.

Ob Levstiku in Modru je bilo tretje ključno prevajalsko ime projekta *Izbranih del* pisatelja še pesnik in urednik Severin Šali (1911–1992), ki je ob *Ponižanih in razžaljenih* prevedel praktično vso pisateljevo zgodnjo prozo (z izjemo *Dvojnika* in romana *Bedni ljudje*) ter tudi nekaj poznejših krajših proznih del (*Krokodil*, *Stričkove sanje*). V zadnjih dveh desetletjih pa slovenski sodobni bralci povezujejo z Dostojevskim predvsem dva prevajalca: Boruta Kraševca (1973) in Uršo Zabukovec (1980), oba tudi pomembna literarna kritika in avtorja. Če sta ob *Dnevniku pisatelja* združila moči in slovenskim bralcem predstavila raznolikost tega avtorjevega nenavadnega literarno-publicističnega projekta, sedaj sodobni slovenski obraz Dostojevskega posodabljata z novimi prevodi najbolj znanih avtorjevih romanov in povesti, v prevodih Urše Zabukovec pa Slovenci odkrivamo tudi nam še neznanega Dostojevskega (npr. krajši dnevniški zapis *Maša leži na parah* in osnutek članka *Socializem in krščanstvo* v izdaji najnovejšega prevoda *Zapiskov iz podtalja* ter *Peterburški letopis* ob novem prevodu *Belih noči*).

4 Posebnosti posameznih prevodov

V dolgi zgodovini prevajanja Dostojevskega je kar nekaj prevodov, ki bi si zaslužili posebno prevodoslovno obravnavo, saj bi ta lahko odgovorila na nekatera zanimiva vprašanja, ki se ob njih porajajo. V kakšnih okoliščinah je nastajal že omenjeni prvi prevod *Belih noči*, ki je v opremi izdaje Dostojevskemu pripisal *Mrtve duše*? Kaj nam o evoluciji prevajalca in jezika literature sprejemnice lahko povedo različni Levstikovi prevodi istih pisateljevih del, ki se – kot na nekaj primerih pokaže Drago Bajt (1982, 224–229) – med seboj korenito razlikujejo? Kakšen je avtorski status skrajšanega »popravljenega in dopolnjenega« prevoda *Zločina in kazni* Vladimirja Levstika in Vinka Cudermana ter v čem se ta delni prevod besedila romana razlikuje od Cudermanovega prevoda celotnega romana? Zakaj je znamenito poglavje »Pri Tihonu«, ki ni bilo nikoli del integralne avtorske verzije besedila in je v vseh izdajah romana v izvirniku vedno dodano kot priloga,

v zadnjem slovenskem prevodu *Besov* vključeno v besedilo romana in kaj takšna uredniška odločitev, četudi posebej pojasnjena in utemeljena (Kreft 1960, 890–898), pomeni za odnos prevoda do izvirnika? Ob takšnih in podobnih vprašanjih se razkrije, da je ta kratki, bolj ali manj taksonomski pregled zgodovine pisateljevih slovenskih prevodov šele začetek celovitejše refleksije avtorjevega slovenjenja.

5 Recepcija prevodov

O prevodih Dostojevskega praktično ni specialne prevodoslovne literature, ki bi ponudila jasno sliko recepcije prevodov. Ob bolj ali manj splošnih sodbah o vplivu proze Dostojevskega na avtorsko prozo Vladimirja Levstika in ob redkih pisateljskih ocenah, ki kažejo na to, da so se posamezni avtorji zgledovali pri Dostojevskem – znani so na primer Cankarjevi (Kreft 1958, 105) in Bartolovi odzivi o pisatelju (Štuhec 2006, 637), je vpliv konkretnih prevodov Dostojevskega na slovensko književnost in posamezne avtorje relativno slabo raziskan. Raziskovalci se sicer pogosteje ukvarjajo z vplivom posameznih avtorjevih idej ali tem (npr. Avsenik Nabergoj 2015; Kocijančič 2021), izpostavljen je tudi avtorjev vpliv na slovenski ekspresionizem (Giesemann 1991). Nekaj je o prevodih Dostojevskega napisano v okviru splošnih pregledov prevajanja (Bajt 2013a; Kraševac 2015), v okviru predstavitev posameznih prevajalcev (npr. Bajt 1982), v razpravah, kjer so bili prevodi Dostojevskega gradivo v obravnavi splošnejšega prevodoslovnega problema, kot je vprašanje posodabljanja prevodov (Kaloh Vid 2017), ali v razpravah ob izidih novejših različic prevodov, ki jih najpogosteje pripravijo sami prevajalci (Bajt 2013b, 644–645).

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Literarnoprevodne izmenjave z ruščino / Vladimir Levstik / Drago Bajt / Marjan Poljanec

Bibliografija

- Anonimno. 1881. »Fedor Mihajlovič Dostojevski.« *Ljubljanski zvon* 1, št. 4: 258–259.
- Anonimno. 1889. »Slovani v Nemcih.« *Ljubljanski zvon* 9, št. 8: 512.
- Avsenik Nabergoj, Irena. 2015. »Iskanje resnice v literaturi: etični izzivi literarnih junakov v delih Cankarja, Tolstoj in Dostojevskega.« *Edinost in dialog* 70, št. 1–2: 65–74.
- Bajt, Drago. 1982. »Prevajalska načela Vladimirja Levstika.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 221–230. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Bajt, Drago. 2013a. »Prevajanje ruske literature na Slovenskem.« V *Slavistika v regijah – Nova Gorica*, uredila Boža Krakar Vogel, 163–169. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije.
- Bajt, Drago. 2013b. »Ruski Don Kihot.« V Fedor Mihajlovič Dostojevski, *Idiot*, prevedel Drago Bajt, 637–645. Ljubljana: Modrijan.
- Giesemann, Gerhard. 1991. »Dostoevskij im Umfeld des Slovenischen Expressionismus.« *Razprave. Razred za filološke in literarne vede*, št. 14: 93–106.
- Kaloh Vid, Natalia. 2017. »Posodabljanje prevodov: Prevajanje kulturnospecifičnih elementov v prvih dveh knjigah romana Bratje Karamazovi.« *Slavistična revija* 65, št. 3: 459–474.
- Kocijančič, Matic. 2021. »'Nič ni resnično, vse je dovoljeno.' Dostojevski, Nietzsche in najslavnejši citat slovenske literature.« V *Dostojevski in jaz*, uredil Matevž Kos, 230–269. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Kraševac, Borut. 2015. »Novye perevody russkoj klassiki na slovenskij jazyk.« V *Miry literaturnogo perevoda*, uredila Aleksandr Ja. Livergant in Igor O. Sid, 58–62. Moskva: Institut perevoda.
- Kreft, Bratko. 1958. »Fragmenti o slovensko-ruskim stikih.« *Slavistična revija* 11, št. 1–2: 90–108.
- Kreft, Bratko. 1960. »Dostojevski in njegov roman Besi.« V *Besi* Fedorja Mihajloviča Dostojevskega, prevedel Janko Moder, 833–914. Ljubljana: DZS.
- Lampe, Frančišek. 1895. »Bele noči. Sentimentalen roman. Ruski spisal Th. M. Dostojevski. Poslovenil J. J. Kogej.« *Dom in svet* 8, št. 19: 605.
- Lavrin, Janko. 1969. »A Note on Nietzsche and Dostoevsky.« *The Russian Review* 28, št. 2: 160–170.
- Leman, Jurgen. 2018. *Russkaja literatura v Germanii*. Moskva: Izdatel'skij dom JaSK.
- Levstik, Vladimir. 1931. »Moja srečanja z Dostojevskim.« *Življenje in svet* 9, št. 6: 142–144.
- Saraskina, Ljudmila. 2021. *Dostojevski*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Skaza, Aleksander. 2008. »Leposlovje v Dnevniku pisatelja F. M. Dostojevskega.« V *Dnevnik pisatelja I.*, prevedla Urša Zabukovec, 189–229. Ljubljana: Beletrina.
- Štuhec, Miran. 2006. »Miselna proza Vladimirja Bartola.« *Slavistična revija* 54, št. 4: 627–638.
- Volinski, Akim Lvovič. 1902. »Ruski novelisti.« *Ljubljanski zvon* 22, št. 1–4: 27–32, 88–92, 156–158, 232–236.

POVZETEK

V uvodnem delu poglavja sta na kratko predstavljena posebna vloga, ki jo je imel Dostojevski v sočasni literaturi ruskega realizma, ter pomen, ki ga je avtor kasneje, predvsem v kontekstu kulture modernizma, dobil tako v ruski kot v svetovni književnosti. Osrednji del je namenjen predstavitvi zgodovine prevodov avtorjevih del v slovenščino, ki ponudi celovit pregled postopnega širjenja in dopolnjevanja avtorjevega slovenskega prevodnega opusa, ob tem pa so posebej izpostavljene razlike med posameznimi obdobji ter kulturnozgodovinskimi okoliščinami, ki so potencialno vplivale na izbor in število izdanih prevodov. V nadaljevanju so v treh krajših razdelkih predstavljeni še najpomembnejši prevajalci avtorjevih del, tezno – v obliki vprašanj, ki bi jih lahko osvetlile morebitne bodoče prevodoslovne obravnave – je izpostavljeno nekaj zanimivih podrobnosti iz zgodovine slovenskih prevodov Dostojevskega, v sklepnem razdelku pa so strnjeno zbrani še nekateri vidiki recepcije avtorjevih prevodov.

ABSTRACT

In the introductory part of the chapter, the special role that Dostoevsky played in the contemporary literature of Russian realism and the importance that the author later acquired in both Russian and world literature, especially in the context of the culture of modernism, are briefly presented. The central part is dedicated to the presentation of the history of the author's translations into Slovene, which offers a comprehensive overview of the gradual expansion and addition of the author's Slovene translation *œuvre*, while at the same time the differences between individual periods and cultural-historical circumstances that potentially influenced the selection and number of published translations are highlighted. In the following three shorter sections, the most important translators of the Dostoyevsky's works are presented, some interesting details from the history of Slovene translations of the author are pointed out in the form of questions that could direct some possible future translation studies research, and in the concluding section we briefly reflect on some aspects of the Slovene reception of the author's translations.

PREVAJANJE SIENKIEWICZA

Janž Snoj
Univerza v Ljubljani

1 Status avtorja v izhodiščni kulturi

Henryk Sienkiewicz (1846–1916) velja za najslavnejšega poljskega pisatelja v zgodovini in najpomembnejšega poljskega pisca zgodovinskih romanov (Markiewicz 1996–97, 214). Tako doma kot v tujini je zaslovel že v času življenja ter ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja hitro dosegel tako širok krog bralcev, da se po priljubljenosti z njim še dolgo ni mogel meriti noben drug poljski avtor. Leta 1905 je kot prvi Poljak dobil tudi Nobelovo nagrado za književnost. Na Poljskem je najbolj znan po *Trilogiji*, ki jo sestavljajo romani o poljski zgodovini 17. stoletja *Z ognjem in mečem* (1884), *Potop* (1886) in *Mali vitez* (1887–1888), v tujini pa po romanu *Quo vadis* (1896), ki obravnava zgodnje krščanstvo v antičnem Rimu. Mednarodna uspešnica je prav tako postal mladinski roman *V puščavi in goščavi* (1911) (Markiewicz 1996–97, 209–210).

Dela, ki so Sienkiewiczu na Poljskem prinesla največji uspeh, so naletela na tako navdušen odziv predvsem zato, ker je bil njihov namen, po pisateljevih lastnih besedah, »krepiti srca«. Sienkiewicz je namreč živel v času, ko je bilo poljsko ozemlje razdeljeno med Avstrijo, Prusijo in Rusijo, Poljakom pa se kljub dolgoletnim prizadevanjem ni uspelo rešiti tuje oblasti. Sienkiewicz je na te razmere odgovoril tako, da se je vrnil v preteklost. Ob navezavi na Walterja Scotta in Alexandra Dumasa je v privlačno napisanih romanih, v katerih se prizori vojaških spopadov prepletajo z ljubezensko zgodbo, slavil velike dogodke iz poljske zgodovine ter s tem spodbujal patriotizem, utrjeval krščansko tradicijo in rojakom dajal upanje v boljšo prihodnost. Njegovi romani so v času nastanka v celoti dosegli svoj namen, zaradi napete zgodbe in optimističnega sporočila pa so ne glede na spremenjene zgodovinske okoliščine ostali priljubljeni tudi po pisateljevi smrti (Żurawski 2007, 658–659; gl. tudi Markiewicz 1986, 116–122).

Po drugi strani so Sienkiewiczzeva dela na Poljskem že ob izidu spremljali kritični odzivi (gl. npr. Prus 1884), čeprav jih v primerjavi s pohvalami (gl. npr. Tarnowski 1884) ni bilo veliko. Nekateri literarni kritiki in pisatelji so sicer priznavali, da je Sienkiewicz nadarjen avtor, ki obvlada jezik in zna pritegniti bralce, vendar so dvomili o literarni vrednosti njegovega pisanja. Očitali so mu, da v želji, da bi »krepil srca«, pristransko obravnava zgodovino, poenostavlja junake in dogajanje ter občinstvu ponuja samo lahkotno razvedrilo (Kulczycka-Saloni in Straszewska 1990, 364–369). Podobna mnenja so v teku 20. stoletja postala glasnejša (gl. npr. Gombrowicz 1986, 352–364), delno pa se jim pridružuje tudi sodobna poljska literarna veda (gl. npr. Miłosz 1993, 355–363).

Kljub kritikam ni mogoče prezreti vpliva, ki ga je Sienkiewicz imel tako na številne generacije bralcev kot na razvoj poljske književnosti. Prav zato si je zagotovil mesto v nacionalnem literarnem kanonu in do zdaj ostal eden najbolj branih poljskih avtorjev (Markiewicz 1996–97, 214).

2 Prevajanje Sienkiewiczevih del v slovenščino

Sienkiewicz je najbolj prevajan in bran poljski avtor v Sloveniji (Snoj 2020, 107). Prvi prevod sega v leto 1883, ko je v *Slovencu* izšla novela »Iz spomeniške knjige poljskega učitelja«, ki jo je prevedel Peter Miklavec. Prvi samostojni knjižni prevod se je pojavil naslednje leto, ko je Janez Krajec izdal novelo »Za kruhom« v prevodu Petra Miklavca. Zaradi uspeha med bralci so bila pozneje prevedena skoraj vsa Sienkiewiczzeva dela. Največ so se prevajala in izdajala do pisateljeve smrti leta 1916. Redno so izhajala vse do začetka osemdesetih let, potem pa je njihovo število upadlo.

Podatki o Sienkiewiczevih delih v slovenščini niso popolni. Doslej najobsežnejši pregled je pripravil Jože Munda (1979), ki navaja, da so Sienkiewiczzeva dela med letoma 1883 in 1978 izšla 133-krat, 72-krat do leta 1916 in 61-krat po letu 1916. 52-krat so izšla v knjižni obliki in 81-krat v periodiki in antologijah. Pregled za obdobje po letu 1978 še ni bil narejen.

Kot je razvidno iz sistema COBISS (IZUM 2022), ki vsebuje zanesljive podatke samo za samostojne knjižne izdaje, je od leta 1884 do leta 2022 na Slovenskem izšlo 62 izdaj Sienkiewiczevih del, od tega 15 prvih prevodov, 13 ponovnih prevodov ter 34 ponatisov in popravljenih oziroma prirejenih izdaj. Romani so izšli 53-krat, kratka proza pa 9-krat. V obdobju Avstro-Ogrske (1884–1918) je izšlo 18 izdaj, v obdobju prve Jugoslavije (1918–1945) 11, v obdobju druge Jugoslavije (1945–1991) 28 in v obdobju samostojne Slovenije (1991–2022) pet. Sienkiewicz je tako najpriljubljenejši poljski avtor med slovenskimi bralci, saj ima več kot 50 izdaj prednosti pred vsemi drugimi pisci.

Med Sienkiewiczevimi deli sta po številu samostojnih knjižnih prevodov na prvem mestu romana *Quo vadis* (4 prevodi, 10 izdaj) in *Z ognjem in mečem* (4 prevodi, 8 izdaj),

ki sta bila v slovenščino prevedena večkrat kot katerokoli drugo poljsko delo. Največje število samostojnih knjižnih izdaj je dosegel roman *V puščavi in goščavi* (2 prevoda, 13 izdaj), ki je hkrati tudi največkrat izdano poljsko delo na Slovenskem. Več knjižnih izdaj so doživeli še romani *Mali vitez* (3 prevodi, 7 izdaj), *Potop* (2 prevoda, 6 izdaj), *Križarji* (2 prevoda, 5 izdaj) in *Brez dogme* (2 prevoda, 2 izdaji) ter novela »Za kruhom« (2 prevoda, 4 izdaje).

3 Predstavitev prevajalcev

Med letoma 1884 in 2022 je vsaj en samostojni knjižni prevod Sienkiewiczzevega dela prispevalo 12 prevajalcev. Vodilni med njimi je Peter Miklavec (1859–1918), ki je bil v obdobju Avstro-Ogrske najdejavnejši slovenski prevajalec iz slovanskih jezikov. Čeprav je odločilno pripomogel k poznavanju slovanske književnosti na Slovenskem, mu je več založnikov in kritikov očitalo pomanjkljivo jezikovno znanje in površnost. Bil je namreč samouk, poleg tega pa je moral delati v veliki naglici, saj je s prevajanjem preživljal družino in se vse življenje boril z revščino. Bralcem je bil najbolj znan kot prevajalec Sienkiewicza. Ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja je prvič prevedel vsa pisateljeva odmevnejša dela razen romana *V puščavi in goščavi*. V knjižni obliki je izšlo deset njegovih prevodov, od katerih so najpomembnejši prevodi romanov *Z ognjem in mečem* (1892–1893), *Quo vadis* (1901), *Mali vitez* (1902–1903), *Križarji* (1902–1903) in *Potop* (1904–1905) (Glazer 1933).

S petimi prevodi Miklavcu sledi eden najbolj znanih slovenskih prevajalcev Janko Moder (1914–2006). V sedemdesetih letih je ponovno prevedel romane *Z ognjem in mečem* (1970), *Quo vadis* (1970) in *Brez dogme* (1975), ob tem pa je sestavil in prevedel še obsežna izbora Sienkiewiczzevih novel (1975, 1979). Poleg tega je Državna založba Slovenije na njegovo pobudo izdala zbirko *Izbrana dela Henryka Sienkiewicza* (Moder 1975, 412–413).

Tretje mesto s štirimi prevodi zaseda Rudolf Molè (1883–1969), ki je bil v obdobju med obema vojnama najvidnejši slovenski prevajalec iz poljščine, kot predsednik Društva prijateljev poljskega naroda pa je bil zaslužen tudi za krepitev slovensko-poljskih odnosov. Prispeval je ponovne prevode romanov *Z ognjem in mečem* (1923), *Potop* (1926–1928) in *Križarji* (1934–1935) ter prvi prevod romana *Na polju slave* (1928) (Šlebinger 1933).

Vsi drugi prevajalci, med katerimi so na primer Matija Mračé (1866–1903), Leopold Lenard (1876–1962), Joža Glonar (1885–1946), Maks Veselko (1900–1968), France Vodnik (1903–1986) in Boris Rihteršič (1908–?), so prevedli po eno delo. Najpomembnejši od njih je Vodnik, saj njegov ponovni prevod romana *V puščavi in goščavi*, ki je med letoma 1952 in 2006 izšel 11-krat, po številu izdaj presega vse druge slovenske prevode iz poljščine (Snoj 2020, 107–108).

4 Predstavitev založb in zbirk

Od leta 1884 do leta 2022 so samostojne knjižne izdaje Sienkiewiczovih del izhajale pri skupno 22 založbah. Na prvo mesto se uvršča Državna založba Slovenije (1945–) s 15 izdajami, od katerih so vse razen ene v sedemdesetih letih izšle v že omenjeni zbirki *Izbrana dela Henryka Sienkiewicza*. Zbirka zajema pisateljeve najbolj znane romane in novele, ki so jih prevedli Moder, Molè, Rihteršič in Vodnik, ter slovenskim bralcem še danes ponuja najboljšo priložnost, da se seznani z njegovo ustvarjalnostjo.

Druga najpomembnejša založba je Mladinska knjiga (1945–), pri kateri je od petdesetih do devetdesetih let izšlo deset izdaj, in sicer osem izdaj Vodnikovega prevoda romana *V puščavi in goščavi*, prirejena izdaja Rihteršičevega prevoda *Malega viteza* in ponatis romana *Quo vadis* v Modrovem prevodu. Večina izdaj je bila vključena v priljubljene zbirke za mlajše bralce, kot sta *Biseri* in *Zlata knjiga*.

Na tretjem mestu je Goriška tiskarna (1893–1915), ki jo je vodil eden najprepoznavnejših slovenskih založnikov pred prvo svetovno vojno Andrej Gabršček (1864–1938). Med sedmimi Gabrščkovimi izdajami so prvi prevodi romanov *Potop*, *Quo vadis*, *Križarji* in *Brez dogme*, ponatis romana *Quo vadis* ter dva izbora kratke proze. Našteta dela so izhajala v zbirkah *Slovanska knjižnica* in *Svetovna knjižnica*, vsa pa je prevedel Miklavec.

Goriški tiskarni sledijo založbe, ki so izdale štiri izdaje ali manj. Med njimi so Mohorjeva družba (1851–), Slovenska matica (1864–), Janez Krajec (1877–1901), Tiskovna zadruga (1916–1945), Jugoslovanska knjigarna (1919–1941), Cankarjeva založba (1945–) idr.

5 Recepcija Sienkiewiczovih del na Slovenskem

Sienkiewiczova ustvarjalnost je na Slovenskem doživela velik odmev. Po podatkih, ki jih je na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU zbrala Ljerka Bizilj (1989), je bil Sienkiewicz prvič omenjen leta 1865 v *Slovenskem glasniku*. Do leta 1970 se je v periodiki njegovo ime pojavilo 814-krat, največkrat v *Slovincu*, *Domu in svetu* in *Ljubljanskem zvonu*. O njem so največ pisali od preloma 19. in 20. stoletja do začetka druge svetovne vojne, njegovi romani in kratka proza pa so pritegnili tako konservativni kot liberalni tabor. V povojnem obdobju je največ pozornosti dobil v sedemdesetih letih, ko je Državna založba Slovenije izdajala njegova izbrana dela.

Tako kot na Poljskem je Sienkiewicz na Slovenskem največji uspeh doživel v času življenja. Občinstvo je navdušeno sprejelo njegova dela, pohvale za trud pa so dobivali tudi prevajalci in založniki, od katerih sta se najbolj uveljavila Miklavec in Gabršček (gl. npr. *Ljubljanski zvon* 1902). Sienkiewicz je zanimanje vzbujal že zaradi svojega slovesa (gl. npr. Štrekelj 1884, 191) in privlačnega načina pisanja (gl. npr. *Slovan* 1902–03). Poleg tega so mu kritiki pripisovali zasluge, da je obnovil pomen zgodovinskega romana, ki so

ga ob razmahu realizma in naturalizma številni avtorji zanemarili (gl. npr. Zbašnik 1903). Toda na njegovo priljubljenost so še pomembneje vplivali drugi dejavniki. Po eni strani je bilo slovensko ozemlje v tem obdobju del Avstro-Ogrske, ki je Slovincem onemogočala svoboden razvoj. Ker je zaradi politične nesamostojnosti narodotvorno vlogo prevzela književnost, so domoljubna sporočila Sienkiewiczevih del močno nagovarjala slovenske bralce (gl. npr. Miklavc 1900, 2). Po drugi strani so se Slovenci v uporabi proti germanizaciji zavzemali za slovansko vzajemnost, tako da so bili Sienkiewiczu še toliko bolj naklonjeni, ker je bil mednarodno prepoznaven slovanski avtor, ki je s svojim pisanjem dvigoval samozavest in ugled vseh Slovanov (gl. npr. Zbašnik 1902). Nenazadnje pa so Slovence kot katoliški narod prepričale tudi krščanske prvine v Sienkiewiczevi ustvarjalnosti (gl. npr. Godec 1901, 134). Sienkiewicz je torej na Slovenskem »krepil srca« in postal zgled, kako pisati tako v imenu »Boga in naroda« (gl. npr. Stroj 1894, 223) kot v imenu slovanskega sveta (gl. npr. Aškerc 1901).

Pred Sienkiewiczovo smrtjo leta 1916 so bili zadržani odzivi na njegova dela zelo redki (gl. npr. Pugelj 1905). Očitki so pogostejše kot na Sienkiewicza leteli na prevajalce in založnike. Nekateri kritiki so namreč v skrbi za razvoj slovenskega jezika in knjige opozarjali na jezikovne pomanjkljivosti in površnost v prevodih, še zlasti v Miklavčevem in Mračetovem prevodu romana *Z ognjem in mečem* (gl. npr. Lampe 1893). Drugi pa so menili, da imajo bralci na voljo že tako veliko prevodov Sienkiewicza, da bi bilo treba pozornost posvetiti še kakemu drugemu piscu (gl. npr. Govekar 1905).

V času prve in druge Jugoslavije je Sienkiewicz ostal izredno priljubljen avtor, sploh med mlajšimi bralci (gl. npr. Mahnič 1955–56, 293–294). Nove izdaje njegovih del so z odobravanjem pospremili tudi publicisti in kritiki, ki so poudarjali, da so skoraj vse starejše izdaje že razprodane (gl. npr. Rupel 1970). V primerjavi s prejšnjim obdobjem so sicer v svojih odzivih prevajalcem in založbam namenjali precej manj prostora. Tako so recimo Moleta in Jugoslovansko knjigarno samo omenili ali na kratko pohvalili (gl. npr. Vodnik 1936), enako pa velja za Modra in Državno založbo Slovenije (gl. npr. *Delo* 1970). Edina izjema je bil prej omenjeni prevajalec Joža Glonar, ki je podrobneje ocenil Moletova prevoda romanov *Z ognjem in mečem* in *Potop* ter v njiju odkril številne napake (gl. npr. Glonar 1922).

Čeprav je Sienkiewicz navduševal slovensko občinstvo tudi po koncu prve svetovne vojne, se je zaradi drugačnih zgodovinskih okoliščin pogled na njegovo ustvarjalnost spremenil. Ker so Slovenci po razpadu Avstro-Ogrske dobili večjo avtonomijo in so jih manj ogrožali tuji pritiski, se je narodotvorna funkcija literature postopno umikala v ozadje. Sienkiewiczova dela torej niso bila več neposredno povezana z aktualnimi razmerami na Slovenskem in se jih je začelo presojeti s časovne distance. Pisci člankov in kritik so tako Sienkiewicza največkrat predstavili kot svetovno znanega avtorja zgodovinskih romanov, s katerimi se je odzval na težek položaj, v katerem so bili Poljaki v njegovem času, in se zapisal v literarno zgodovino (gl. npr. Jež 1967). Ob tem so ponavljali, da gre za odličnega

pripovednika, ki še vedno ponuja napeto branje od prve do zadnje strani (gl. npr. Smolej 1934). Druga posledica časovne distance pa je bila, da se je v zapisih o Sienkiewiczzu pogosteje omenjalo šibke plati njegovega pisanja, pri čemer so se očitki ujemali s kritičnimi sodbami, ki so se na Poljskem pojavljale vse od konca 19. stoletja (gl. npr. Kozak 1940, 343–344).

V današnjem času zanimanje za Sienkiewicza ni izginilo, vendar je opazno manjše, kot je bilo včasih, o čemer priča razmeroma nizko število novih izdaj in recepcijskih odzivov (gl. npr. Rugelj 2006). Sienkiewiczzeve romane, ki so bili dolga leta med najpriljubljenejšimi tujimi deli na Slovenskem, so nadomestile novejša mednarodna uspešnica, ki bolj ustrezajo okusu sodobnih bralcev.

Sienkiewicz je zaznamoval tudi slovensko književnost, še posebno katoliške pisce zgodovinskih povesti in romanov, kot so Fran Saleški Finžgar, Matija Prelesnik, Peter Bohinjec in Ivan Lah, ki so se v prvih desetletjih 20. stoletja zbirali okrog revije *Dom in svet*. Sienkiewiczev vpliv je najopaznejši v enem najbolj znanih slovenskih zgodovinskih romanov *Pod svobodnim soncem* (1906–1907), ki ga je Finžgar napisal po zgledu *Trilogije* in romana *Quo vadis* (Kos 2001, 185–187). Poleg tega je Sienkiewicz vplival še na nekatera druga dela z zgodovinsko tematiko, med katerimi so recimo *Znamenja na nebu* (1927–1929) Franceta Bevka (Kos 2001, 187–189), *Peter Markovič, strah ljubljanskih šolarjev* (1929) Ivana Preglja (Hladnik 2009, 172), *Ukana* (1965–1969) Toneta Svetine (Jan 1970, 18) in *V Sibilinem vetru* (1968) Alojza Rebule (Moder 1975, 411–412).

O odmevu Sienkiewiczzeve ustvarjalnosti na Slovenskem je pisalo več slovenskih in poljskih raziskovalcev, med drugim Jerzy Śliziński (1961–62), Ljerka Bizilj (1989) in Jasna Reščič (2020), ki so obravnavali kritiško recepcijo Sienkiewiczevih del, ter Svetlana Slapšak (1997, 89–105), Janko Kos (2001, 185–189) in Tone Smolej (2014), ki so se dotaknili njegovega vpliva na slovensko književnost. Prevodoslovne razprave so doslej objavili Janko Moder (1982), Agnieszka Zatorska (2019, 2020a, 2020b, 2021a, 2021b, 2021c, 2022), Janž Snój (2020) in Robert Grošelj (2020).

Moder (1982) se je ukvarjal z okoliščinami nastanka in jezikovno ustreznostjo prvih dveh prevodov romana *Z ognjem in mečem*. Roman je prvi prevedel Peter Miklavčev, vendar je Slovenska matica njegov rokopis zaradi prevelikih jezikovnih pomanjkljivosti zavrnila in se za prevod dogovorila z Matijo Mračetom. Miklavčev prevod je nato v letih 1892 in 1893 izšel pri Janezu Krajcu v cenejši izdaji, namenjeni preprostim bralcem, v istih letih pa je izšla tudi dražja Matičina izdaja Mračetovega prevoda, ki je bila namenjena izobražencem. Miklavčev je Slovenski matici, ki ni niti pozneje sprejela nobenega njegovega prevoda, zelo zameril in jo celo javno obtožil, da mu dela krivico. Moder poudarja, da je tako Miklavcu kot Mračetu uspel eden največjih prevajalskih podvigov tistega časa, vendar na podlagi besedilne analize izbranih odlomkov ugotavlja, da je v obeh prevodih veliko napak, nedoslednosti in izpustov. Poglavitna razlika med njima je v tem, da je Miklavčev

prevod bližje tedanjemu knjižnemu pogovornemu jeziku in Mračetov zbornemu. Čeprav Miklavc kot samouk ni dovolj dobro obvladal jezika, da bi lahko izpolnil pričakovanja Slovenske matice, Moder opozarja, da je nadaljnji razvoj slovenščine prinesel spremembe, ki govorijo v prid Miklavcu. Z današnjega gledišča tako njegov prevod zveni bolj naravno in tekoče kot Mračetov, ki deluje izumetničeno in zastarelo.

Zatorska (2019, 2020a, 2020b, 2021a, 2021b, 2021c, 2022) je z gledišča leksike, semantike in stilistike analizirala Miklavčev prevod *Rodbine Polaneških*, Moletov prevod *Potopa*, Rihteršičev prevod *Malega viteza* ter Modrov prevod *Brez dogme*. Ob primerjavi med izbranimi odlomki izvirnikov in prevodov je preučevala strategije, ki so jih izbrali prevajalci, in preverjala, ali je v ciljnih besedilih prišlo do pomenskih in slogovnih premikov. Med drugim je podrobneje obravnavala opise literarnih oseb, narave in notranjih prostorov, izražanje čustev, metafore, slogovno zaznamovane besede ter poimenovanja barv. Njene ugotovitve kažejo, da je izvirniku najtesneje sledil Moder, pri Miklavcu, Moletu in Rihteršiču pa se poleg posrečenih rešitev pojavljajo tudi napačni oziroma nenatančni prevedki, zato so se v njihovih prevodih izgubile nekatere vsebinske in oblikovne značilnosti izhodiščnih besedil.

Snoj (2020) je obravnaval prevajanje morebitno spornih odlomkov romana *V puščavi in goščavi*, ki se navezujejo na kolonializem in krščanstvo, ter vpliv ideologije ciljne kulture na prevodno dejavnost. Besedilna analiza izvirnika in 12 slovenskih izdaj je razkrila razliko med izdajami pred drugo svetovno vojno in po njej: v dveh predvojnih izdajah ni prišlo do nobenih prevodnih premikov, osem od desetih povojnih izdaj pa je bilo cenzuriranih. Tarča posegov je bilo krščanstvo, saj so bile vse omembe pokristjanjevanja izpuščene ali zamenjane s posvetnimi prvinami. Poleg tega je bila v najzgodnejši cenzurirani izdaji spremenjena več kot tretjina odlomkov, v katerih se krščanske prvine pojavljajo zunaj konteksta kolonialne ideologije, v poznejših izdajah pa desetina. Ti rezultati so posledica sprememb v odnosu do religije, ki so se zgodile, ko je Slovenija postala del socialistične Jugoslavije. Protiverska stališča partije so namreč vplivala tudi na prevajanje, in sicer predvsem na prevode za mlajše bralce, saj je oblast v krščanstvu videla največjo grožnjo vzgoji mladih v socialističnem duhu. Snojeva študija primera tako potrjuje izsledke prejšnjih raziskav o prevajanju otroške in mladinske književnosti v obdobju druge Jugoslavije (gl. npr. Pokorn 2012).

Grošelj (2020) se je osredotočil na prevodne ustreznice poljskih dopustnih veznikov v slovenskem, hrvaškem in bolgarskem prevodu romana *V puščavi in goščavi*. Analiza je pokazala, da so prevodi bolj raznoliki od izvirnika, saj ima devet poljskih dopustnih veznikov v slovenskem prevodu 14 ustreznice, v hrvaškem 22 in v bolgarskem 21. Prevajalci so se največkrat odločili za različne dopustne veznike, ponekod pa so izbrali tudi drugačne rešitve, kot so protivni vezniki, členki, predložne zveze in izpusti. Posamezne dopustne veznike so torej v skoraj vseh primerih prevajali z več kot eno ustreznico. Čeprav se v tem pogledu niso strogo držali izhodiščnega besedila, Grošelj članek sklene z ugotovitvijo, da

jim je v ciljnih besedilih uspelo ohraniti večino poljskih dopustnih veznikov kot leksikalno in semantično kategorijo.

Kljub navedenim razpravam v preučevanju prevajanja Sienkiewicza v slovenščino ostajajo vrzeli. Bogato gradivo, ki ga prevodoslovcem ponujajo slovenske izdaje Sienkiewiczovih del, torej odpira še veliko možnosti za prihodnje raziskave.

6 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajanje zgodovinskega romana / Literarnoprevodne izmenjave s poljščino / Odnos do temnopoltih v slovenskih literarnih prevodih / Prevajanje otroške literature v času socializma / Janko Moder / France Vodnik

Bibliografija

- Aškerc, Anton. 1901. »Sienkiewiczjev jubilej.« *Ljubljanski zvon* 21, št. 1: 75–76. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PSTVNFFR>.
- Bizilj, Ljerka. 1989. »Odmev Sienkiewicza pri Slovencih.« *Diplomsko delo*, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- Delo*. 1970. »Knjižne novosti: *Z ognjem in mečem – Potop*.« *Delo*, 2. julij 1970, 11. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-U7HRM146>.
- Glazer, Janko. 1933. »Miklavc, Peter.« V *Slovenski biografski leksikon*, zv. 5, uredil Franc Ksaver Lukman, 116–118. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi366703/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Glonar, Joža. 1922. »Recenzija knjige *Z ognjem in mečem*, Henryk Sienkiewicz.« *Ljubljanski zvon* 42, št. 11: 696–698. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-U6CR3AAC>.
- Godec, Janez. 1901. »Henrik Sienkiewicz: k petindvajsetletnici njegovega pisateljevanja.« *Dom in svet* 14, št. 3: 129–134. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WMSZMT36>.
- Gombrowicz, Witold. 1986. »Dziennik 1953–1956.« V Witold Gombrowicz, *Dziela*, zv. 7, uredil Jan Błoński. Krakov: Wydawnictwo Literackie.
- Govekar, Fran. 1905. »Recenzija knjige *Potop*, Henryk Sienkiewicz.« *Slovan* 3, št. 3: 92–93. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-0NYF9QJK>.
- Grošelj, Robert. 2020. »Polish Concessive Conjunctions in Slovene, Croatian, and Bulgarian Translations of Henryk Sienkiewicz's Novel *W pustyni i w puszczy*.« V *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*, uredil Enrique Gutiérrez Rubio, 100–109. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Hladnik, Miran. 2009. *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- IZUM. 2022. COBISS. Dostop 13. 7. 2022. <https://www.cobiss.si/>.
- Jan, Rado. 1970. »Ljudska epopeja Toneta Svetine: naš prvi sklenjeni tekst.« Recenzija knjige *Ukana* Toneta Svetine. *Sobotna priloga Dela*, 21. marec 1970, 18. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QG004BMM>.
- Jež, Janko. 1967. »Henryk Sienkiewicz (1846–1916) nekoč ljubljeneč tlačenih Poljakov.« *Primorski dnevnik*, 9. april 1967, 3. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-1KXOH2J>.
- Kos, Janko. 2001. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kozak, Juš. 1940. »Blodnje za lepoto (II)«. *Ljubljanski zvon* 60, št. 7–8: 332–344. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-OXB9AFZI>.
- Kulczycka-Saloni, Janina in Maria Straszewska. 1990. *Romantyzm, pozytywizm*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Lampe, Francišek. 1893. »Recenzija knjige *Z ognjem in mečem*, Henryk Sienkiewicz.« *Dom in svet* 6, št. 4: 187–188. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PGCFHEWN>.

- Ljubljanski zvon*. 1902. »Recenzija knjige *Quo vadis*, Henryk Sienkiewicz.« *Ljubljanski zvon* 22, št. 3: 209. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-2UY53CJW>.
- Mahnič, Joža. 1955–56. »Domače branje naših dijakov.« *Jezik in slovstvo* 1, št. 10: 293–298. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-7QJKZ875>.
- Markiewicz, Henryk. 1986. *Literatura pozytywizmu*. Varšava: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Markiewicz, Henryk. 1996–97. »Sienkiewicz, Henryk Adam Aleksander Pius.« V *Polski słownik biograficzny*, zv. 37, uredil Henryk Markiewicz, 203–216. Varšava in Krakov: Instytut Historii PAN. <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/henryk-adam-sienkiewicz-1846-1916-pisarz-publicysta>.
- Miklavec, Peter. 1900. »Henrik Sienkiewicz in njegova dela (VII).« *Soča*, 22. september 1900, 1–2. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-V89TKV86>.
- Miłosz, Czesław. 1993. *Historia literatury polskiej do roku 1939*, prevedla Maria Tarnowska. Krakov: Znak.
- Moder, Janko. 1975. »Henryk Sienkiewicz.« V *Henryk Sienkiewicz, Nowele*, uredil in prevedel Janko Moder, 397–413. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Moder, Janko. 1982. »Z ognjem in mečem 1892–1893: poglavje iz zgodovine prevajanja.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder, 141–201. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Munda, Jože. 1979. »Sienkiewicz pri nas.« V *Zgodnje novele Henryka Sienkiewicza*, uredil in prevedel Janko Moder, 380–388. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pokorn, Nike K. 2012. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological Struggle in Children's Literature*. Amsterdam: John Benjamins.
- Prus, Bolesław. 1884. »Recenzija knjige *Ogniem i mieczem*, Henryk Sienkiewicz.« *Kraj*, 20. julij 1884, 2–9; 27. julij 1884, 2–6; 3. avgust 1884, 2–7. <https://academica.edu.pl/reading/read-Single?cid=45146339&uid=43432003>.
- Pugelj, Milan. 1905. »Recenzija knjig *Potop*, *Mali vitez* in *Rodbina Polaneških*, Henryk Sienkiewicz.« *Slovan* 3, št. 8: 252. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-FECEQDX8>.
- Reščič, Jasna. 2020. »Zgodovina prevajanja in kritiške recepcije Sienkiewiczzeve *Trilogije* na Slovenskem.« V *Slovansko jezikovno in literarno povezovanje ter zgodovinski kontekst: mednarodni študentski simpozij Slovan Slovanu Slovan*, uredila Ina Poteko, 56–62. Ljubljana: Študentska organizacija Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. <https://simpozijsslovan.wordpress.com/zbornik/>.
- Rugelj, Samo. 2006. »Ponatis kultnega romana.« Recenzija knjige *Quo vadis* Henryka Sienkiewicza. *Bukla* 2, št. 8: 12.
- Rupel, Slavko. 1970. »Sienkiewiczovo izbrano delo v slovenščini.« *Primorski dnevnik*, 1. julij 1970, 4, 6. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BHSU5HCJ>.
- Slapšak, Svetlana. 1997. *Pustolovski roman potuje na vzhod. Od trivialnega do nacionalnega: preobrazba žanra*, prevedla Alvin Žuraj. Ljubljana: ISH – Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

- Slovan*. 1902–03. »Recenzija knjige *Mali vitez*, Henryk Sienkiewicz.« *Slovan* 1, št. 5: 162. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-X2KRM1OC>.
- Smolej, Tone. 2014. »Sienkiewiczowskie postacie w powieści Frana Finžgara *Pod svobodnim soncem*«, prevedla Justyna Mišta-Ślęzak. V *W podróży za słowem: księga pamiątkowa z okazji Jubileuszu 70-lecia urodzin profesora Emila Tokarza*, uredil Mateusz Warchał, 308–315. Bielsko-Biała: Akademia Techniczno-Humanistyczna.
- Smolej, Viktor. 1934. »50-letnica Sienkiewiczzeve trilogije.« *Slovenec*, 12. januar 1934, 4. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PP4G95Q0>.
- Snoj, Janž. 2020. »Translating Ideology with Ideology: The Case of Sienkiewicz's Novel *In Desert and Wilderness* and Its Slovenian Translations.« V *New Horizons in Translation Research and Education* 5, uredile Anne Ketola, Tamara Mikolič Južnič in Outi Paloposki, 101–123. Tampere: Tampere University. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-1585-6>.
- Stroj, Alojzij. 1894. »Recenzija knjige *Z ognjem in mečem*, Henryk Sienkiewicz.« *Dom in svet* 7, št. 7: 222–223. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-54IEIIR9>.
- Śliziński, Jerzy. 1961–62. »Sienkiewicziana słoweńskie.« *Slavistična revija* 13, št. 1–4: 298–301. <https://srl.si/ojs/srl/article/view/1962-1-4-0-16>.
- Šlebinger, Janko. 1933. »Molè, Rudolf.« V *Slovenski biografski leksikon*, zv. 5, uredil Franc Ksaver Lukman, 148. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi374270/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Štrekelj, Karel. 1884. »Poljska književnost.« *Ljubljanski zvon* 4, št. 3: 190–191. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-BERIBTCC>.
- Tarnowski, Stanisław. 1884. »Z najnowszych powieści polskich II: Sienkiewicza *Ogniem i mieczem*.« Recenzija knjige *Ogniem i mieczem* Henryka Sienkiewicza. *Przegląd Polski* 18, št. 4: 31–57, 278–311. <https://academica.edu.pl/reading/readSingle?cid=65821005&uid=54408618>.
- Vodnik, France. 1936. »Recenzija knjige *Križarji*, Henryk Sienkiewicz.« *Slovenec*, 7. marec 1936, 7. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-MJ63DUAZ>.
- Zatorska, Agnieszka. 2019. »Z lingwistycznych zagadnień słoweńskiego przekładu *Pana Wołodyjowskiego* Henryka Sienkiewicza.« V *Henryk Sienkiewicz: język – semantyka*, uredili Magdalena Pietrzak in Agata Zalewska, 315–338. Varšava: DiG.
- Zatorska, Agnieszka. 2020a. »Połanieccy po słoweńsku – wśród przyrody i we wnętrzach: semantyka i stylistyka w przekładzie.« *Rozprawy Komisji Językowej*, št. 68: 175–197. <https://doi.org/10.26485/RKJ/2020/68/10>.
- Zatorska, Agnieszka. 2020b. »Predykaty miłości w *Bez dogmatu i Rodzinie Połanieckich* Henryka Sienkiewicza: przekład na język słoweński.« V *Contributions to the 22nd Annual Scientific Conference of the Association of Slavists (Polyslav)*, uredil Enrique Gutiérrez Rubio, 346–354. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Zatorska, Agnieszka. 2021a. »O stylistyce i leksyce słów kilka: *Potop* Henryka Sienkiewicza i słoweński przekład Rudolfa Molè.« *Roczniki Humanistyczne* 69, št. 6: 189–201. <https://doi.org/10.18290/rh21696-11>.

- Zatorska, Agnieszka. 2021b. »*Obleka perunikove barve*: nazwy kolorów w słoweńskim przekładzie powieści *Rodzina Polanieckich* Henryka Sienkiewicza.« *Jezikoslovni zapiski* 27, št. 1: 103–119. <https://doi.org/10.3986/JZ.27.1.06>.
- Zatorska, Agnieszka. 2021c. »Z problemów tłumaczenia predykatywnych wyrażen uczuć w słoweńskim przekładzie *Bez dogmatu* Henryka Sienkiewicza.« *V Jezyky slovianskie dzis: w kregu kategorii, struktur i procesow*, uredili Jakub Lubomir Banasiak, Aleksander Kiklewicz in Julia Mazurkiewicz-Sułkowska, 367–386. Varšava: Instytut Sławistyki PAN; Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/produkt/jezyki-slovianskie-dzis-w-kregu-kategorii-struktur-i-procesow/>.
- Zatorska, Agnieszka. 2022. »Pregled raziskovalne problematike pri analizi slovenskih prevodov poljskih klasičnih romanov.« *V Slavistična prepletanja* 2, uredila Gjoko Nikolovski in Natalija Ulčnik, 81–96. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. <https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2022>.
- Zbaśnik, Fran. 1902. »Recenzija knjige *Venec slovanskih povesti VI*, Henryk Sienkiewicz.« *Ljubljanski zvon* 22, št. 12: 854–855. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-IYUZVAPH>.
- Zbaśnik, Fran. 1903. »Recenzija knjige *Mali vitez*, Henryk Sienkiewicz.« *Ljubljanski zvon* 23, št. 1: 56. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-WUZ4L1RF>.
- Żurawski, Sławomir, ur. 2007. *Literatura polska: encyklopedia PWN*. Varšava: Wydawnictwo Naukowe PWN.

POVZETEK

Pisec mednarodnih uspešnic in Nobelov nagrajenec Henryk Sienkiewicz (1846–1916), ki je najbolj znan po svojih zgodovinskih romanih, velja za najslavnejšega poljskega pisatelja v zgodovini. Velikanski uspeh je doživel tudi na Slovenskem, saj je daleč najpriljubljenejši poljski avtor med slovenskimi bralci. Od leta 1884, ko se je pojavil prvi knjižni prevod, do leta 2022 je na Slovenskem izšlo skupno 62 knjižnih izdaj njegovih romanov in kratkih pripovedi, od katerih so občinstvo najbolj navdušili romani *V puščavi in goščavi*, *Quo vadis* ter *Z ognjem in mečem*. Najpomembnejši prevajalci Sienkiewicza so bili Peter Miklavec, Janko Moder in Rudolf Molè, največ knjig pa so izdale Državna založba Slovenije, Mladinska knjiga in Goriška tiskarna. Sienkiewicz je največ pozornosti dobil v času življenja, saj so njegova dela, ki jih je napisal v imenu Boga in naroda, »krepila srca« slovenskih bralcev in vplivala na slovensko književnost. Čeprav jim Slovenci v poznejših desetletjih niso več pripisovali tako velikega pomena, je Sienkiewicz zaradi svojega privlačnega načina pisanja ostal zelo bran avtor še dolgo po smrti. Njegov uspeh na Slovenskem je vzbudil tudi zanimanje več slovenskih in poljskih raziskovalcev. Med njimi so prevodoslovne razprave doslej prispevali Janko Moder, Agnieszka Zatorska, Janž Snoj in Robert Grošelj.

Kljub vsemu slovenski prevodi Sienkiewiczovih del ponujajo še veliko možnosti za prihodnje raziskave.

ABSTRACT

The international best-selling author and Nobel laureate Henryk Sienkiewicz (1846–1916), best known for his historical novels, is considered the most famous Polish writer in history. He also achieved huge success in Slovenia, as he is by far the most popular Polish author among Slovene readers. From 1884, when the first book translation appeared, until 2022, a total of 62 book editions of his novels and short prose were published in Slovenia, of which the novels *In Desert and Wilderness*, *Quo Vadis* and *With Fire and Sword* most impressed the public. The most important translators of Sienkiewicz were Peter Miklavc, Janko Moder and Rudolf Molè. The largest number of books were published by Državna založba Slovenije, Mladinska knjiga and Goriška tiskarna. Sienkiewicz received the most attention during his lifetime, as his works, which he wrote in the name of God and nation, “strengthened the hearts” of Slovene readers and influenced Slovene literature. Although Slovenes no longer attached such great significance to them in later decades, Sienkiewicz remained a widely read author long after his death due to his attractive style of writing. His success in Slovenia also sparked the interest of several Slovene and Polish researchers. Among them, Janko Moder, Agnieszka Zatorska, Janž Snoj and Robert Grošelj have so far contributed articles in the field of translation studies. However, Slovene translations of Sienkiewicz’s works still offer many possibilities for future research.

PREVODI DEL HENRIKA IBSENA NA SLOVENSKEM

Marija Zlatnar Moe
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Norveški dramatik Henrik Ibsen (1828–1906) sodi med velikane svetovne književnosti, posebej moderne realistične in tendenčne dramatike. Kljub temu da je ustvarjal v drugi polovici 19. stoletja, so njegove drame še vedno dovolj aktualne, da se redno uprizarjajo po svetovnih gledališčih, doživljajo vedno nove predstave, priredbe in poustvaritve, prav tako so tudi nepogrešljiv del učnih načrtov za književnost. Ibsenove drame so bile že večkrat izbrane tudi za slovensko maturo. V slovenski kulturni prostor je vstopil v času, ko je aktivno ustvarjal, njegova *Nora* je bila prva modernistična drama, uprizorjena v slovenščini. Ibsena so poznali tudi slovenski ustvarjalci, njegovi sodobniki, nanje pa je tudi tako ali drugače vplival.

2 Ibsen med Slovenci

S prevodoslovnega stališča je posebej zanimivo dejstvo, da gre za avtorja iz manjše, obrobne jezikovne in kulturne skupnosti, kar je vplivalo na prenos in sprejemanje njegove dramatike v slovenski javnosti in kulturi. Slovensko občinstvo je bilo dobršen del časa, odkar pozna njegovo dramatiko, odvisno od posrednih prevodov, večinoma s pomočjo nemščine, ki velja za enega jedrnih posredniških jezikov pri prevajanju in uprizarjanju Ibsena. Prve neposredne prevode iz norveščine v slovenščino je napisal šele Janko Moder v šestdesetih letih prejšnjega stoletja.

Slovenski gledalci so prve Ibsenove drame dobili ob koncu 19. stoletja, ne med prvimi, a nikakor ne med zadnjimi, in vedno so zbudile bolj ali manj buren odziv. Nekaj let po Ibsenovi smrti je v slovenski strokovni javnosti opaziti mnenje, da je Ibsen

zastarel, teme, ki jih je obravnaval v svojih dramah, pa niso več aktualne (prim. Moravec 1974, 115–116, 217), vendar se je to že ob stoletnici njegovega rojstva spremenilo, in vse odtlej lahko opazujemo spreminjanje njegovega statusa iz sodobnega dramatika v klasika.

Kako pomemben je bil Ibsen v slovenski ciljni kulturi, nam kaže dejstvo, da so številna njegova besedila v slovenščino prevedena po večkrat, je pa zanimivo, da v nasprotju z nekaterimi drugimi osrednjimi dramatikami njegove drame praviloma ne izhajajo tudi v knjižni obliki. V knjigah so izšli Modrovi prevodi, veliko drugih prevodov pa je ostalo v rokopisni obliki ali pa so izšli v gledaliških listih. Izjema so drame, ki so bile izbrane za maturo (npr. *Stebri družbe* in *Hiša za lutke/Nora*) in ki so zaradi mature v enem letu dobile tudi po več novih ali popravljenih prevodov.

V slovenščino so bili po podatkih COBISS in spremljevalnih besedil v Modrovem prevodu *Nore* (Ibsen 1996) do zdaj prevedeni: *Brand* (prevod Janko Moder), *Divja račka* (prevod Vinko Košak, Štefan Vevar), *Gospa Inger na Røstråtu* (prevod Fran Albreht), *Gospa z morja* (prevod Vojeslav Mole, Maja Golob, Darko Čuden), *Gradbenik Solness/Stavbenik Solness* (prevod Bojan Stupica, Borut Trekman, Maja Golob), *Hedda Gabler* (prevod Vojeslav Mole, Bogomil Fatur, Borut Trekman), *Nora (Hiša lutk)* (prevod Fran Gestrin, Miran Jarc, Hinko Nučič (potrebne bodo še nadaljnje raziskave, če gre v tem primeru res za nov prevod), Andrej Hieng, Janko Moder in Darko Čuden), *John Gabriel Borkman* (prevod Fran Albreht, Mojca Kranjc), *Ko se mrtvi prebudimo* (prevod Janko Moder), *Mali Eyolf* (prevod Janko Moder, Sergej Verč), *Normanski junaki* (prevod Filip Kalan Kumbatovič), *Peer Gynt* (prevod Milan Jesih, Janko Moder), *Rosmerholm* (prevod Etbin Kristan, Janko Moder), *Sovražnik ljudstva*, (prevod Fran Goestl, Silvester Škerl, Janko Moder, Marija Zlatnar Moe), *Stebri družbe*, (prevod Fran Goestl, Fran Bradač, Darko Čuden, Marija Zlatnar Moe), *Strahovi* (prevod Fran Goestl, Milan Skrbinšek, Fedor Gradišnik, Janko Moder) in *Zveza mladih* (prevod Fran Govekar).

Vidimo lahko, da so bile v tem času v slovenščino prevedene vse pomembne Ibsenove drame, nekatere po večkrat. Po številu prevajalcev izstopa *Nora (Hiša lutk)* s šestimi prevodi. Prevedena so tudi nekatera manj znana besedila, na primer *Gospa Inger na Røstråtu*, ali besedilo, ki se je v medvojni sezoni 1943/44 igralo v ljubljanskem Narodnem gledališču pod naslovom *Normanski junaki* (morda bi lahko šlo za manj znano Ibsenovo dramo *Hærmennene på Helgeland* [Helgelandski bojovníki]). Zanimivost, ki takoj pade v oči, je, da so se s prevajanjem Ibsena ukvarjali predvsem ljudje, povezani z gledališčem, ki so se sicer s prevajanjem ukvarjali malo ali pa sploh ne, npr. režiserji in dramaturgi, in da se je z Ibsenom ukvarjalo veliko različnih ljudi, kar 24, v veliki večini moških (našla sem le tri prevajalke, ki so vse prevedle samo po eno ali dve besedili, med katerimi ni niti *Nore* niti *Hedda Gabler*). Od prevajalcev praktikov so Ibsena prevajali tisti, ki se ukvarjajo predvsem z dramatikom, in – razen treh izjem (Moder, Čuden, Zlatnar Moe) – skoraj zagotovo ne neposredno iz norveščine. Velika večina, kar petnajst prevajalcev, je Ibsena prevajalo samo enkrat, pet prevajalcev je prevedlo po dve drami, dva po tri, eden, Janko Moder, pa sedem.

3 Ibsen in njegovi slovenski prevajalci

V nadaljevanju predstavljam tiste prevajalce, ki so prevedli najmanj tri drame, ter vseh šest prevajalcev igre, ki jo podrobneje predstavljam v nadaljevanju, namreč *Nore* (*Hiše lutk*), razen Janka Modra, ki je predstavljen v posebnem poglavju.

Darko Čuden (1961–) je izredni profesor na Oddelku za germanistiko s skandinavistiko in nederlandistiko. Prevaja iz angleščine, danščine, nemščine, norveščine, švedščine (za gledališče tudi iz španščine in portugalsščine). Leta 2016 je bil za svoje prevode iz skandinavskih jezikov nominiran za Sovretovo nagrado. (Gl. tudi Založba Zala, b.d.)

Fran Gestrin (1865–1893) je pesnik in prevajalec. Študiral je pravo na Dunaju ter zgodovino in zemljepis v Gradcu, a študija ni končal. Pisal je poezijo, ki je blizu moderni, in realistično, skoraj naturalistično prozo. Prevajal pa je književna besedila iz češčine in ruščine, nemščine in francoščine. Največ je prevajal za Dramatično društvo v Ljubljani, nekaj njegovih prevodov je izšlo tudi v knjižnih izdajah. (Gl. tudi Grafenauer 1926.)

Fran Goestl (1864–1945) je slovenski zdravnik, psihiater, pisatelj, libretist, kritik in prevajalec, ki je svoje ocene in prispevke objavljal v *Ljubljanskem zvonu* in *Vesni*, v slovenščino pa je prevedel nekatere Ibsenove drame. (Gl. Prijatelj 1993a.)

Andrej Hieng (1925–2000) je slovenski dramatik, pisatelj, režiser, scenarist in dramaturg. Na Akademiji za igralsko umetnost je študiral režijo, delal je kot režiser v različnih slovenskih gledališčih. V osemdesetih letih 20. stoletja je bil umetniški vodja SLG Celje gledališča, nato ljubljanske Drame. Leta 1971 je dobil Župančičevo nagrado, za svoj dramski opis je leta 1988 dobil Prešernovo nagrado, za roman *Čudežni Feliks* pa leta 1994 nagrado kresnik. Leta 1995 je postal izredni član SAZU. Pisal je novele in romane, pozneje tudi dramatik. (Gl. tudi Si. Gledal b. d.)

Miran Jarc (1900–1942) je bil slovenski pesnik, pisatelj, dramatik, publicist in prevajalec. Po maturi v Novem mestu je v Zagrebu začel študirati slavistiko, francoščino in filozofijo, po ustanovitvi Ljubljanske univerze, pa je študij nadaljeval v Ljubljani. Pisal je pesmi, prozo, dramatik, kritike in eseje, kot igralec, violinist in vodja je sodeloval v Slovenskem marionetnem gledališču, sodeloval je tudi v različnih časopisih in revijah. Prevajal je iz ruščine, angleščine, srbohrvaščine in predvsem francoščine. Poleg tega je pisal kritike in poročila o angleški, ameriški, flamski, češki, nemški, francoski, norveški, ruski, srbski, hrvaški in slovenski književnosti. (Gl. tudi Uredništvo 1928)

Hinko Nučič (1883–1970) je bil slovenski režiser in igralec, ki je svojo umetniško pot začel na prelomu 19. stoletja v Deželnem gledališču v Ljubljani, potem je dve leti vodil mariborsko gledališče, na koncu pa se je preselil v Zagreb, kjer je predvsem kot igralec deloval do leta 1954. Občasno je prevajal in prirejal besedila za uprizoritve, napisal je tudi nekaj izvirnih dram in velja za enega od utemeljiteljev slovenskega gledališča. (Gl. tudi Prijatelj 1993b.)

4 Zapisi o Ibsenu in njegovih delih

O Ibsenu in njegovi dramatiki je v vsem tem času izšlo več razprav, prve že v času njegovega življenja (prim. Goestl 1898). Te razprave večinoma obravnavajo Ibsenovo dramatiko in njegove drame na splošno, medtem ko se s prevodi kot takimi ne ukvarjajo, kar je značilno tudi za kritike Ibsenovih dram. Razlogov za to je več, od splošnih, kot je nagnjenost k temu, da se prevodi obravnavajo kot izvirna besedila in se le malokrat omenja, da sploh gre za prevod, do bolj specifičnih, da so namreč prevodi Ibsenovih besedil v veliki meri ostajali v rokopisih, da so bili prevodi dolgo časa posredni in pisci metabesedil do izvirnika niso imeli neposrednega dostopa in ga še vedno nimajo, čeprav zadnja desetletja prevodi vendarle prihajajo neposredno iz norveščine. Zadnji razlog pa je verjetno, da raziskovalci prav tako večinoma nimajo dostopa do izvirnika, kar tudi sicer otežuje prevodoslovne raziskave obrobnih jezikovnih parov, vendar se tudi to spreminja. Tako rekoč edina prevodna tema, ki se pojavlja v teh razpravah, je dilema o prevodu naslova drame *Et dukkehjem* (*Nora* (*Hiša lutk*)), o tem piše že Adolf Robida v daljši razpravi v *Domu in svetu* (1901), Mirko Zupančič (1979, 73), Samo Koler (1996, 18) težavo omeni v opombi v svoji spremni besedi k Modrovemu prevodu, kritik predstave tržaške predstave iz leta 1952 (Kravos 2001, 59) itn. V nadaljevanju bom predstavila primer *Nore* (*Hiše lutk*), drame, ki je bila izmed vseh Ibsenovih dram prevedena največkrat, hkrati pa je zaradi zapletov z dvojnimi naslovom tudi bolj kot druge drame opozarjala na prevajalce.

5 *Nora* med Slovenci

Pot ene bolj znanih in največkrat uprizorjenih Ibsenovih dram, *Nora* (*Hiša lutk*), lepo ponazarja Ibsenovo pot v slovenski kulturi od sodobnega avtorja do klasika svetovne dramatike. Dramo je najverjetneje prevedlo šest različnih prevajalcev, Gestrin, Jarc, Nučič, Hieng, Moder in Čuden. Med njimi sta samo dva znana predvsem kot prevajalca (Moder in Čuden), drugi štirje so znani predvsem po svojem delu v gledališču, ki je očitno vključevalo tudi prevajanje. Od teh šestih prevodov so štirje ohranjeni v celoti, eden (Gestrinov) delno, za enega pa kaže, da ni ohranjen (Nučič). Štirje prevodi so posredni iz nemščine, iz norveščine sta prevajala Janko Moder in Darko Čuden. Štirje prevodi so ohranjeni v rokopisni obliki ali kot tipkopis, Modrov prevod je večkrat izšel v knjižni obliki, Čudnov pa najprej v gledališkem listu SLG Celje, leta 2022, ko je bila drama izbrana kot eno od besedil za maturo 2023, pa še v knjižni izdaji. Istega leta je za potrebe mature v knjigi izšel tudi Jarčev prevod iz leta 1920.

Za posredne prevode velja, da so narejeni prek nemškega prevoda, vendar prevajalci niso nikjer navedli, katerega. Nemščina je bila eden od treh jedrnih jezikov, s pomočjo katerih je svet spoznal Ibsena, druga dva sta bila angleščina in francoščina, zato obstaja možnost, da bi lahko bila *Hiša za lutke* prevedena tudi s pomočjo npr. francoščine – to

velja predvsem za Jarčev prevod. Posredni prevodi so tudi razlog, da ima drama dvojni naslov: posredniški nemški prevodi so namreč izhajali z naslovom *Nora*, ne pa z izvirnim naslovom [*Dom za punčke*], sčasoma pa se je ta naslov dovolj utrdil v slovenski kulturi, da ga ni več bilo mogoče popolnoma zamenjati. Dvojni naslov je sicer prvi uporabil Andrej Hieng, ki ga je zapisal v oklepaju.

Drama je bila pod naslovom *Nora* na Slovenskem prvič uprizorjena 27. marca 1892 še na starem čitalniškem odru. Ker je bilo tistega leta dokončano tudi novo gledališče, so jo uprizorili jeseni še enkrat – po vsem sodeč s spremenjenim (»od režije ublaženim« (Moravec 1974, 26)) koncem. Leto 1892 je bilo za slovensko gledališče izjemno pomembno leto, Dramatično društvo je praznovalo 25-letnico delovanja, dokončana je bila tudi nova gledališka stavba (Moravec 1974, 9) in *Nora* je bila prva Ibsenova in prva moderna drama, uprizorjena v slovenščini. Tako je slovensko občinstvo dobilo Ibsena v slovenščini nekaj let pred prvim slovenskim prevodom Shakespeara. Eden od razlogov za to je bil, da se gledališki ansambel ni čutil doraslega uprizarjanju klasikov, a tudi izbira Ibsenove *Nore* ni bila povsem brez tveganj: če nista bila problem velikost odra ter številnost in usposobljenost gledališkega ansambla, pa je bilo tveganje pri občinstvu, ki je bilo nenaklonjeno »skrajnim modernizmom, za kakršne so tisti čas veljala Ibsenova [...] dela« (Moravec 1974, 26). Kljub temu je bila premiera tako uspešna, da so jo jeseni ponovili na novem odru, vendar podatki kažejo, da s spremenjenim koncem, verjetno istim, s katerim so dramo uprizarjali v nekaterih nemških gledališčih.

Kritike dajejo slutiti, da so slovenski gledalci dramo sprejeli z mešanimi občutki, v vsem začetnem obdobju, ki je trajalo približno do stote obletnice Ibsenovega rojstva, pa je veliko piscev menilo tudi, da Slovenci njegova dela dobivajo prepozno (Moravec 1980, 34). Ta ocena sicer ne drži – Ibsen je na slovenske odre prišel ob istem času kot na druge evropske odre, zlasti tiste, ki so bili odvisni od posrednih prevodov (prim. Holledge idr. 2016, 17). Leta 1907 je bila *Nora* spet uprizorjena, tokrat v Deželnem gledališču Ljubljana, in sicer ob 25-letnici ustvarjanja Zofije Borštnik, ki si je to predstavo izbrala za svojo jubilejno predstavo. Zofija Borštnik je doživela izjemno naklonjene kritike, Ibsen pa malo manj, A. Robida je v *Slovincu* zapisal, da Zofiji Borštnik kot Nori ni mogoče očitati nič, »a Ibsena pospraviti ni mogla« (Moravec 1974, 14). Naslednji dve uprizoritvi sta bili v Trstu, še v starem Gestrinovem prevodu, leta 1921/22 pa je bila drama tokrat v novem, Jarčevem prevodu spet uprizorjena v Narodnem gledališču v Ljubljani. Ob tej priložnosti najdemo v *Slovenskem gledališču Cankarjeve dobe* celo nekaj besed o prevodu. Cenzura je namreč črtala razlago dr. Ranka o bolezni (domnevno sifilisu), ki jo je podedoval po očetu, verjetno zaradi nespodobnosti, Moravec (1974, 138) pa to komentira z besedami, da gre verjetno za krivdo prevajalca, čigar izbira besede »ud« bi lahko povzročila dvoumnost, kot boljšo rešitev pa navaja »hrbtenico,« ki jo je v svojem prevodu leta 1966 uporabil Janko Moder.

Približno v istem času se očitkom o zapoznelosti pridružijo še ocene o zastarelosti, ki se ponavljajo približno do zapisov ob stoletnici Ibsenovega rojstva. Ob tej priložnosti

se da iz kritik že razbrati, da se je Ibsenov status iz modernega počasi začel spreminjati (višati) v status klasičnega avtorja. V reviji *Življenje in svet* (1928, 302) so tako recimo ob stoletnici zapisali, da je Ibsen del splošne razgledanosti: »Ni količjak izobraženega človeka, ki ne bi poznal tega imena,« in poudarili njegov vpliv na nekatere slovenske književnike: »Norvežana Ibsena so omenjali tudi v zvezi z izvirno slovensko dramo: njegov vpliv se čuti pri Cankarju, Etbinu Kristanu in drugih.« V sezoni 1933/34 je v Mariboru s predstavo gostoval Hinko Nučič, kar je bila zadnja predstava pred drugo svetovno vojno.

Tudi po vojni je preteklo nekaj let, preden je bila *Nora* spet uprizorjena, pa še takrat se je to zgodilo v Stalnem slovenskem gledališču v Trstu, uporabili pa so spet nov prevod, tokrat delo Andreja Hienga. Kravos (2001, 58–59) navaja kritiko Radia Trst, ki krivdo za neuspeh pripisuje datumu premiere, saj »[g]loboka problematika, hladnost tipičnega nordijskega dneva in noči kar ni mogla najti odmeva v poletni soparici,« in bi bila predstava menda veliko bolj uspešna, če bi jo odigrali februarja. V kritiki se ponavlja tudi ocena o zastarelosti, češ da so problemi, predstavljeni v drami, že rešeni.

Leto 1966 ni prineslo nove uprizoritve *Nore*, je pa prineslo prvi neposredni prevod in prvo knjižno izdajo besedila. Besedilo je bilo opremljeno z obsežnimi komentarji, opombami in drugimi pomožnimi besedili, vendar o samem prevodu ni bilo govora. Novi prevod je svojo prvo uprizoritev dočakal več kot desetletje pozneje – v sezoni 1979/80 so ga uprizorili v PDG Nova Gorica. Ob tej uprizoritvi kritike *Noro* že omenjajo kot dramo, »ki sodi med največje stvaritve dramske literature« (Inkret, 1979), v *Dnevniku* (Novak 1979) pa tudi najdemo sploh prvi komentar prevoda (»z minimalnimi okrajšavami iz knjižne izdaje znanega prevoda Janka Modra«) – sicer v oklepaju, a prevajalec in prevod sta vendarle pridobila vsaj nekaj pozornosti. Ob tej uprizoritvi se je *Nora* končno tudi ootresla očitkov o zapoznelosti in zastarelosti: v *Primorskih novicah* je kritičarka zapisala, da je »tudi dandanašnji prav tako živa in aktualna, kot je bila skozi celo stoletje svojega obstoja in uprizarjanja« (Lovec, 1979).

Ob koncu stoletja so *Noro*, »znamenito norveško klasiko,« uprizorili leta 1992 v Prešernovem gledališču v Kranju, spet pa je vsaj omenjen tudi prevajalec, lik *Nore* pa kritik v *Dnevniku* primerja z likom antične Medeje, kar nakazuje ponovno povišanje Ibsenovega statusa. V isti kritiki najdemo tudi odmev eksotizma, ki je Ibsena spremljal že vse od prvih korakov na slovenskih odrih – po mnenju pisca je bila namreč glavna igralka videti primerno »nordijska« (Pezdir 1992).

V prvem desetletju novega tisočletja sta tudi Ibsen in njegova *Nora* (tako kot nekatera druga klasična dela, npr. Shakespeareov *Hamlet*) postala temelj za predelave, kar kaže na nadaljnjo utrditev njenega mesta med klasičnimi dramskimi besedili: leta 2004 je prišla *Nora Nora* Evalda Flisarja, za katero je avtor dobil Grumovo nagrado (uprizorjena je bila šele v sezoni 2012/13 na Mladinskem Odru Kranj), leta 2005 pa je SLG Celje uprizorilo igro Elfride Jelinek iz leta 1977 z naslovom *Kaj se je zgodilo potem, ko je Nora zapustila*

svojega moža ali stebri družbe, ob tej priložnosti pa so v *Delu* obe igri označili kot priredbi »znamenitih klasičnih dram Henrika Ibsena« (Pezdir 2005).

V sezoni 2013/14 je v Mestnem gledališču Ljubljanskem nastala bralna uprizoritev v režiji Ire Ratej in prevodu Janka Modra, leta 2016 pa se je *Nora* v novem prevodu Darka Čudna vrnila tudi na oder, in sicer v SLG Celje. V poročilu STA (2016) o uprizoritvi je prevajalec Darko Čuden naveden med soustvarjalci, drugih podatkov o prevodu pa ni. Leto 2023 je v okviru mature prineslo novo uprizoritev, in sicer v mestnem gledališču Ljubljanskem – režiral jo je Nela Vitošević, pri predstavi pa so uporabili Čudnov prevod.

Če torej povzamemo Ibsenovo pot po slovenski odrih in knjižnicah, lahko rečemo tole: Ibsen je na slovenske odre stopil kot sodoben avtor iz eksotične države – eksotizmi, kot so tesno navezovanje avtorja in njegovih dram na izhodiščno kulturo, ki je prikazana kot eksotična in pravljiciška pokrajina, vklejena v večni led, sneg in temo; pripombe o bolj ali manj nordijskem videzu igralcev in primernem letnem času za uprizarjanje ipd. so se v kritikah njegovih besedil vlekli še globoko v dvajseto stoletje. Njegova besedila so prevajali predvsem gledališčniki, ki so tudi prevajali, in manj književni prevajalci praktiki. Prevodi so bili vse do šestdesetih let posredni, razen tega pa razmeroma spoštljivi – besedila so se prevajala v celoti, le najstarejši prevodi kažejo večje posege v besedilo. V Jarčevem rokopisu tako najdemo dialog med Noro in otroki na koncu drugega dejanja, v izvirniku slišimo samo Norine odgovore, v prevodu pa slišimo tudi besede otrok, na katere se Nora odziva.

Dramo so tudi od vsega začetka spremljali burni odzivi na konec, ko Nora zapusti moža – odzivi so bili tako siloviti, da je Ibsen napisal alternativni, nekoliko srečnejši konec, ki so ga uprizarjali v nekaterih nemških gledališčih. V slovenščini ta spremenjeni konec, sicer prečrtan, najdemo v Jarčevem rokopisu, obstajajo pa tudi podatki da so konec spremenili v jesenski uprizoritvi leta 1892, čeprav ne vemo, za kakšne spremembe je šlo, Gestrinov prevod je namreč ohranjen le delno. Po *Nori* sodeč, Ibsen redkeje pride na osrednje odre – večino uprizoritev *Nore* so od začetka 20. stoletja postavili na manjših odrih. Spremljevalna in druga metabesedila nam kažejo, da je v dobrih 150 letih Ibsenov položaj v slovenski kulturi spremenil od modernega, aktualnega dramatika prek avtorja, za katerega se je zdelo, da ne obravnava več aktualnih problemov in slovenskega občinstva, do klasika po drugi svetovni vojni, v zadnjih desetletjih pa se je prebil med središčne avtorje svetovne dramatike: to se kaže tako v samih spremljevalnih in metabesedilih kot v dejstvu, da so njegove drame končno začele izhajati v neposrednih prevodih in knjižnih izdajah, pa tudi v predelavah in priredbah tretjega tisočletja, in nenazadnje v tem, da je bila *Nora* leta 2023 že drugič izbrana za eno od maturitetnih besedil.

Bibliografija

- Bevk, France. 1928. »Henrik Ibsen: ob stoletnici rojstva.« *Edinost* 53, 111.
- Goestl, Fran. 1898. »H. Ibsen. ob njegovi sedemdesetletnici.« *Ljubljanski Zvon* 18, 293–299.
- Grafenauer, Ivan. 1926. »Fran Gestrin« V *Slovenski biografski leksikon*, 2. zv. Erberg – Hinterlechner, uredila France Kidrič in Franc Ksaver Lukman. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka.
- Holledge, Julie, Jonathan Bollen, Frode Helland in Joanne Tompkins. 2016. *A Global Doll's House: Ibsen and Distant Visions*. London: Palgrave and Macmillan.
- Ibis. 1928. »Stoletnica Henrika Ibsena.« *Življenje in svet* 3/10, 302–304.
- Inkret, Andrej. 1979. »Ibsenova 'Nora' na novogoriškem odru.« *Delo*, 23. 11. 1979.
- Koler, Samo. 1996. »Uvodne opombe.« V Henrik Ibsen, *Hiša lutk (Nora)*, prevedel Janko Moder, 14–33. Ljubljana: DZS.
- Kravos, Bogomila. 2001. *Slovensko gledališče v Trstu: 1945–1965*. Ljubljana: Slovenski gledališki muzej.
- Lovec, Zdenka. 1979. »Ženska ni lutka.« *Primorske novice*, 7. 12. 1979.
- Moravec, Dušan. 1974. *Slovensko gledališče Cankarjeve dobe (1892–1918)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Moravec, Dušan. 1980. *Slovensko gledališče od vojne do vojne (1018–1941)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Moder, Janko. 1979. »Ibsen pri Slovencih.« V Mirko Zupančič, *Pogled v dramatiko*, 91–111. Maribor: Obzorja.
- Novak, Jernej. 1979. »V prikritem svetu: H. Ibsen: Nora v režiji Dušana Mlakarja (PDG Nova Gorica).« *Dnevnik*, 23. 11. 1979.
- Pezdir, Slavko. 1992. »Nora v Kranju: Odrešilno upornišтво.« *Delo*, 15. 12. 1992.
- Pezdir Slavko. 2005. »Nora v dikataturi kapitala.« *Delo*, 8. 10. 2005.
- Prijatelj, Anton. 1993a. »Fran Goestl.« V *Primorski slovenski biografski leksikon: 19. snopič Dodatek B – L, 4. knjiga*, uredil Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Prijatelj, Anton. 1993b. »Hinko Nučič.« V *Primorski slovenski biografski leksikon: 19. snopič Dodatek B – L, 4. knjiga*, uredil Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Robida, Adolf. 1905. »Henrik Ibsen. Slovstvena študija.« *Dom in Svet* 1. 18, št. 5: 275–280; št. 6: 362–366; št. 8: 487–491.
- Rozman, Ivan. 1928. »Henrik Ibsen.« *Ljubljanski zvon* 48, 8–10.
- Si.Gledal. b.d. »Andrej Hieng.« Dostop 5. 4. 2022. http://sigledal.org/geslo/Andrej_Hieng.
- STA. 2016. »Celjski gledališčniki v petek s premiero Ibsenove drame *Nora* ali *Hiša za lutke*.« *Sigledal – portal slovenskega gledališča*. Zadnjič posodobljeno 22. 11. 2016. <https://veza.sigledal.org/prispevki/celjski-gledaliscniki-v-petek-s-premiero-ibsenove-drame-nora-ali-hisa-za-lutke>.
- Uredništvo. 1928. »Miran Jarc« V *Slovenski biografski leksikon*, 3. zv. *Hintner – Kocen*, uredil Izidor Cankar. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka.

- Volčanjšek, Anita. 2016. »Nora ali dobro je biti malo nor, da uideš zlati kletki.« *Kevd'r*. Zadnjič posodobljeno 2. 3. 2016. <https://anibrimat.wordpress.com/2016/03/02/nora-ali-dobro-je-bit-malo-nor-da-uides-zlati-kletki/>.
- Vozlič, Marta. 1966. »Spremna beseda.« V Henrik Ibsen, *Stebri družbe/Nora/Strahovi*, 217–228. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Založba Zala. b.d. »Darko Čuden.« Dostop 11. 4. 2023. <https://zalozba-zala.si/prevajalci/darko-cuden/>.
- Zupančič, Mirko. 1979. *Pogled v dramatiko. Bližanje Ibsenu. Poglavja iz Shakespeara*. Maribor: Obzorja.

POVZETEK

Henrik Ibsen je na slovenske odre prišel z dramo *Nora (Hiša lutk)*, ki so jo uprizorili leta. Odzivi na prvo predstavitev so bili razmeroma naklonjeni in v naslednjih letih so v slovenskih gledališčih uprizorili tudi vrsto drugih njegovih dram. Kljub razmeroma toplemu sprejemu so uprizoritve Ibsenovih del ves čas spremljali pomisleki, ali so primerna za slovensko občinstvo, ali pa so preveč odmaknjena, zastarela in nerelevantna. Šele po drugi svetovni vojni je Ibsen dobil svojem mesto med klasičnimi avtorji evropske dramatike. Med njegovimi dramami je verjetno najbolj razvpita *Nora (Hiša lutk)*. Drama je ob prvi uprizoritvi pa tudi pozneje dvigovala prah zaradi tematike, predvsem pa zaradi svojega kontroverznega konca. V slovenščino so jo prevedli šestkrat, od tega štirikrat posredno, verjetno prek nemščine, prevajalci pa so bili navadno gledališčniki. Doživela je trinajst uprizoritev, večinoma v regionalnih gledališčih. Trije prevodi so izšli v knjižni obliki, dvakrat pa je bila tudi eno od maturitetnih besedil.

ABSTRACT

Henrik Ibsen first appeared on Slovene stages with his play *A Doll's House* in 1892. The first reactions were relatively positive, and in the following years several of his other plays were also translated and performed. Despite the initially warm reception, however, the critics soon wondered whether Ibsen was too remote, old-fashioned or irrelevant, and he only gained the status of a classic author after the Second World War. *A Doll's House* is probably the most notorious of his plays, and it also has the most Slovene translations – six altogether, mostly done by the performers themselves, four of them indirectly, via German. When it was first performed, audiences were provoked by its themes, and especially by the controversial ending. It has been performed thirteen times, mostly in Slovene regional theatres. Three of the translations have been published as books, and it has twice been one of the texts selected for the secondary school graduation exam.

PREVAJANJE PIRANDELLA

Robert Grošelj in Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Status avtorja v izhodiščni kulturi

Luigi Pirandello (1867–1936) je izrazito plodovit italijanski romanopisec, novelist, pesnik, dramatik in ne nazadnje tudi prejemnik Nobelove nagrade za literaturo za »držno in domiselno oživitev dramske in scenske umetnosti« (iz utemeljitve nagrade, 1934). Pirandello, ki je svetovni javnosti znan zlasti kot eden izmed velikih reformatorjev gledališča 20. stoletja, je v središče svojega ustvarjanja postavil odnos med posameznikom in družbo, med »resničnim jazom« in tisočnimi vlogami posameznika, med resnico in iluzijo ter celo med avtorjem in literarno osebo. V svojih proznih in dramskih delih je napovedoval motive in tehnike, ki so se uveljavili šele po drugi svetovni vojni (Angelini 1981, 5).

V italijanski literarni prostor je Pirandello vstopil leta 1889 s pesniško zbirko *Mal giocondo* [Vedra bolečina], ki ji je sledilo še šest drugih zbirk, v katerih se kaže vpliv Carduccija in Goetheja (Segre in Martignoni 1996, 492); med njimi velja omeniti *Fuori di chiave* [Brez ključa] (1912), v kateri se je Pirandello že poigraval z motivi in temami, ki jih je pozneje razvijal v proznih delih, zlasti v romanu *Uno, nessuno e centomila* [Eden, nobeden in stotisoč] (1926). Pirandello se je sprva uveljavil predvsem kot novelist, na njegov pripovedni slog v zgodnjem obdobju pa je vplival italijanski verizem. Potem ko je novele dalj časa zastonj objavljaval v periodiki, je leta 1894 izšla njihova prva zbirka *Amori senza amore* [Ljubezni brez ljubezni], ki ji je do leta 1922 sledilo kar 15 novelističnih zbirk. Avtor jih je v letih 1922–1929 urejal in izdajal pod skupnim naslovom *Novelle per un anno* [Novele za celo leto].

Vzporedno s poezijo in novelistiko je Pirandello razvijal tudi svoj roman. Po prvih dveh, še nekoliko realistično naravnanih romanih *L'esclusa* [Izobčena] (1901), ki je pred

tem pod naslovom *Marta Ajala* po poglavjih izhajal v časopisu, in *Il turno* [Izmena] (1902), je Pirandello resnični uspeh doživel z romanom *Il fu Mattia Pascal* [Pokojni Mattia Pascal] (1904), v katerem pripoveduje o človeku, ki spremeni svojo identiteto, potem ko prebere novico o svoji smrti, a se kmalu začne zavedati omejitev takšnega življenja. V zgodovinskem romanu *I vecchi e i giovani* [Stari in mladi] (1913) je zarisal podobo Sicilije ob koncu 19. stoletja, svoj odklonilni odnos do razvijajoče se filmske industrije pa je izrazil v romanu *Si gira* [Snemamo] (1916). Za najznačilnejše Pirandellovo prozno delo pa velja njegov zadnji roman, *Uno, nessuno e centomila*, ki raziskuje (samo) dojemanje človekove osebnosti in se vsebinsko močno povezuje z avtorjevim obsežnim gledališkim opusom.

V obdobju, ko se je potegoval za mesto v akademskem prostoru, je Pirandello napisal še eno temeljno delo, esej *L'Umorismo* [Humorizem] (1908), v katerem je opisal svoj odnos do umetnosti in književnosti ter utemeljil poetiko humorizma. Pirandellov humorizem ne pomeni komičnosti, karikature, farse, groteske, satire ali ironije, temveč gre za nazor, pri katerem navidezno komični položaji pri bralcu spodbudijo refleksijo, ta pa izzove zaznavo in občutenje nasprotnega, s čimer se bralcu razkriva golo, resnično življenje.

Pirandello se je uveljavil predvsem kot dramatik. Napisal je prek 50 dramskih besedil – med številnimi enodejankami imajo v Pirandellovem opusu posebno mesto dela iz obdobja sicilijanskega oziroma narečnega gledališča, kot so *Lumie di Sicilia* [Sicilske citrone] (1910), *Pensaci, Giacomino* [Premisli, Giacomino] (1915) in *Liola* (1916), ki so pomenila Pirandellov prvi stik z dramatiko. V tem zgodnjem (verističnem) gledališkem obdobju je Pirandello pogosto dramatiziral humoristične elemente svojih novel in romanov (Angelini 1981, 34–38). V naslednjem obdobju je Pirandello dokončno razvil dramatiko humorizma, ki je raziskovala razmerje med golim življenjem in maskami, ki ga zakrivajo in utesnjujejo; v to obdobje sodi npr. drama *Così è (se vi pare)* [Tako je (če se vam zdi)] (1917). Resnično prelomnico v razvoju Pirandellove dramatike pa pomeni obdobje metateatra, tj. gledališča, ki uprizarja, kako gledališče uprizarja eno od mnogih možnih upodobitev resnice (Angelini 1981, 46–47). Temeljna Pirandellova gledališka dela so tista, v katerih je obnovil formulo igre v igri in pri katerih je v središče postavljena metafora življenja kot gledališča – trilogijo gledališča v gledališču tvorijo *Sei personaggi in cerca d'autore* [Šest oseb išče avtorja] (1921), ki šteje za temeljno delo modernistične dramatike oziroma eksperimentalnega gledališča in je eno Pirandellovih najbolj uprizarjenih del, *Ciascuno a suo modo* [Vsak po svoje] (1924) in *Questa sera si recita a soggetto* [Nocoj bomo improvizirali] (1930). V zadnjem (nadrealističnem) obdobju Pirandellovega dramskega ustvarjanja so med drugim nastala dela, v katerih je dogajanje umeščeno v svet sanj in ki jih zaznamujeta avtorjev umik od družbe in težnja k idealiziranju narave; v t. i. gledališče mitov sodi Pirandellovo (nedokončano) dramsko delo *I giganti della montagna* [Velikani z gore] (1937).

2 Pregled prevodov

Bibliografije slovenskih prevodov Pirandellovih del (tudi časopisnih, antoloških ipd.), uprizoritev ter literature o Pirandellu v slovenščini so doslej predstavili Nataša Calzi (1976), Jože Munda (1978), Svetlana Tratnik (1978) in Tatjana Tul-Križaj (1996); gl. tudi Breclj (2000) za knjižne in rokopisne prevode.

Slovenski knjižni prevodi Pirandellove proze vključujejo vsa njegova ključna dela. Roman *Il fu Mattia Pascal* je izšel leta 1943 v prevodu Božidarja Borka z naslovom *Pokojni Matija Pascal*, ki ga je izdala Narodna tiskarna v Ljubljani, in ponovno leta 1977 v prevodu Nika Koširja kot *Rajniki Matija Paskal* v ugledni zbirki *Sto romanov* Cankarjeve založbe (ponatis 1989; leta 2004 ga je ponovno izdalo Delo v zbirki *Vrhunci stoletja*). Iz leta 1965 je prevod romana *Izmena*, ki ga je prevedel Albert Širok, izdala pa Prešernova družba v Ljubljani. V izbor Pirandellovih del *Iluzija in resničnost*, ki je izšel v zbirki *Nobelovci* Cankarjeve založbe v Ljubljani leta 1978 v prevodu Janka Modra, sta vključena roman *Eden, nobeden in stotisoč* ter *Izbor novel*. Knjižne izdaje Pirandellovih proznih del vključujejo še izbore novel, ki so izšli pod naslovom *Vrtnica* v prevodu Silvestra Škerla (1952, Slovenski knjižni zavod v Ljubljani), *Pasja zvestoba* v prevodu Nedeljke Pirjevec (1981, Mladinska knjiga v Ljubljani) in *Mož s kovčkom* v prevodu Tee Štoka (2010, Študentska založba v Ljubljani; 2012 izdaja v Braillovi pisavi, 2020 e-izdaja).

V sistemu COBISS je zajetih devetnajst Pirandellovih dramskih del v slovenskem jeziku, od teh sta bili dve večkrat prevedeni, in sicer *Henrik IV.* (prev. Silvester Škerl, 1926; prir. Mojca Jan Zoran, 1933; prev. Srečko Fišer, 2010) ter *Šest oseb išče avtorja* (prev. Ivo Šorli, 1924 in 1954; Janko Moder, 1978; Srečko Fišer, 1984; prir. Mario Uršič, 2001), tri so kategorizirana kot radijske igre (*Kot me ti hočeš*, prev. Dušan Gorše, 1993; *Človek s cvetom v ustih*, prev. Tita Simoniti, 1993; in *Henrik IV.*, prir. Mojca Jan Zoran, 1993), le trije prevodi pa so doživeli knjižno izdajo: Modrov prevod dela *Šest oseb išče avtorja* v zbirki *Nobelovci* leta 1978, Fišerjev prevod iste drame v založbi Primorskega dramskega gledališča leta 1984 in Fišerjev prevod drame *Henrik IV.* v zbirki *Klasje* leta 2010 ter v elektronski različici Beletnine zbirke *e-Klasje* leta 2014.

Seznam prevedenih Pirandellovih dramskih del dopolnjuje digitalna baza uprizoritev Slovenskega gledališkega inštituta. Med tridesetimi uprizorjenimi Pirandellovimi deli so navedeni še štirje prevodi, ki jih v COBISS-u ni, in sicer *Patent*, *Čepica s kraguljčki* (obe deli je prevedel Rado Rauber), *Cecè* (prev. Tita Simoniti) in *Kot me ti hočeš* (prev. Srečko Fišer). Podatka, kje so ti prevodi hranjeni, ni. Z izjemo že omenjenih knjižnih izdaj slovenski prevodi Pirandellovih dram obstajajo le v obliki tipkopisov, ki jih v posameznih izvodih hranijo NUK, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, knjižnica AGRFT ter Slovenski gledališki inštitut in so zaradi tega bralcem težje dostopni.

Glede na pomen, ki so ga Pirandellova dela imela za razvoj sodobnega gledališča, in glede na to, da že od leta 1924 ciklično gostujejo na slovenskih odrih ter ostajajo relevantna tudi sto let po prvi uprizoritvi (drama *Šest oseb išče avtorja* je bila nazadnje uprizorjena leta 2020 v SNG Nova Gorica), se zdi nenavadno, da v Sloveniji ni interesa za izdajo drugih Pirandellovih dramskih del, morda celo v obliki zbirke *Maschere nude* [Gole maske], ki jo je zasnoval avtor sam. Poudariti velja tudi, da je Pirandello svoja dramska dela predvidel tako za zasebno branje kot za uprizarjanje (Bassnett 1998, 101), kar se kaže tudi v dovršenosti didaskalij, ki ne zajemajo le odrskih napotkov, temveč avtor skozi njega usmerja bralca k razumevanju dramskega dogajanja. Didaskalije, ki jih sicer pri uprizoritvi nadomestijo drugi elementi, so torej pomemben sestavni del Pirandellovih dramskih besedil, ki ostaja slovenskim bralcem neznan. V slovenski prevodni književnosti prav tako manjkajo Pirandellova pesniška dela.

3 Predstavitev prevajalcev

Pirandellova dela so prevajali (in jih prevajajo) ugledni slovenski prevajalci. Med prevajalci knjižnih izdaj lahko omenimo Božidarja Borka, Nika Koširja, Alberta Široka, Janka Modra, Silvestra Škerla, Nedeljko Pirjevec, Srečka Fišerja in Teo Štoka, med prevajalci zgodnjih slovenskih uprizoritev Pirandellovih dramskih del pa velja izpostaviti še Iva Šorlija in Smiljana Samca. Od prevajalcev so tu predstavljeni le tisti, ki nimajo svojih predstavitev med profili vidnejših prevajalcev.

Niko Košir (1919–2000) je bil predavatelj italijanske književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, pisatelj ter pomemben prevajalec iz španščine, francoščine in italijanščine – poleg Pirandella je prevedel npr. dela Giovannija Boccaccia, Niccolaja Machiavellija in Giovannija Verga (Božič 2020a). Nedeljka Pirjevec (1932–2003) je bila gledališka igralka in prevajalka predvsem iz italijanščine: prevajala je radijske in televizijske igre, njeni knjižni prevodi pa vključujejo poleg Pirandella še npr. *Rimske zgodbe* Alberta Moravie (Marušič 2013). Tea Štoka (1964), bibliotekarka, romanistka, literarna kritičarka, prevaja iz italijanščine in vanjo: iz italijanščine je prevedla npr. pravlјice Itala Calvina, s katerim se je ukvarjala tudi znanstveno, v italijanščino pa poezijo Aleša Debeljaka (Bonin 2020). Ivo Šorli (1877–1958), notar, pesnik in pisatelj, sopotnik moderne z naturalističnimi značilnostmi, je bil tudi prevajalec francoskih, španskih, ameriških in italijanskih del, med katerimi prevladujejo libreti in gledališka dela (Božič 2020b). Smiljan Samec (1912–1995), dramaturg, književnik in prevajalec, je bil več let upravnik SNG v Ljubljani; kot prevajalec se je posvetil predvsem glasbenim (opernim) in gledališkim delom: med drugim je prevedel librete pomembnih del italijanskih skladateljev, kot so Pietro Mascagni, Giacomo Puccini, Giuseppe Verdi in Gioachino Rossini (prevedel pa je tudi *Pisma iz ječe* Antonia Gramscija; brez avtorja 1960).

4 Predstavitev posebnosti posameznih prevodov

Prevodna refleksija Pirandellovih del se osredotoča predvsem na dramatiko, najbolj poglobljene ugotovitve v tem oziru pa prinašata študiji Jerneje Umer Kljun (2010, 2013) o prevodih Pirandellove drame *Šest oseb išče avtorja*, v katerih prevodno analizira in primerja Šorlijev (1942), Modrov (1978) in Fišerjev (1985) prevod drame *Šest oseb išče avtorja* ter Uršičevo priredbo Fišerjevega prevoda (2001). Šorlijev prevod zaznamujejo številne prevodne napake, nenamerni pomenski premiki, kalki in dobesečni prevodi. Moder se je pri prevajanju zgledoval po Šorlijevem prevodu, na kar opozarjajo enake rešitve in napake; prevod je predelal, zaradi predelav pa se besedilo zdi še bolj zahtevno od izvirnika in se ponekod pomensko zelo oddaljuje od njega. Fišerjev prevod Pirandellov slog poenostavlja (v skladu z načelom pogovornosti), pomen izvirnika približuje bralcu oz. gledalcu, a vsebinsko ostaja zvest izvirniku. Mario Uršič z globokimi posegi na različnih ravneh besedila ustvarja samosvojo interpretacijo drame, z ohranjenim ogrođjem, a brez večplastnega Pirandellovega humorizma (Umer Kljun 2013, 76–77). Isabel Devetak (2016) je analizirala prevajanje italijanskega prihodnjika in predprihodnjika v Koširjevem prevodu *Rajnki Matija Paskal* in ugotovila, da slovenske prevodne ustreznice ohranjajo izhodiščno časovnostno ali modalnostno perspektivo.

V odzivih na gledališke predstave se najde nekaj jezikovnih ocen prevodov. Blago kritično pripombo na jezik Šorlijevega prevoda *Šest oseb išče avtorja* (1924) je napisal Miljutin Zarnik v *Slovenskem narodu*, ki pa je bolj kritiziral Škerlov »slovničen in papirnat« prevod *Henrika IV.* (1926; Calzi 1976, 8, 12–13; Tul-Križaj 1996, 4). Fišerjev prevod drame *Šest oseb išče avtorja* leta 1985 naj bi bil deležen pohval (Tul-Križaj 1996, 24). V zvezi s prevodi Pirandellove proze lahko omenimo še Modrov prispevek v Borkovem zborniku, v katerem Moder omeni, da so bili ob Borkovem prevodu *Pokojnega Matija Pascala* med študenti na Oddelku za romanistiko izraženi pomisleki in da naj bi bila njegova prevajalska tehnika tedaj že presežena, zaradi česar njegov prevod romana ni bil vključen v zbirko *Nobelovci* (Moder 1996, 46–48). Širokova *Izmena*, Modrova *Iluzija in resničnost* ali Koširjev *Rajnki Matija Paskal* naj ne bi vzbudili pozornosti s prevodnega vidika (Tul-Križaj 1996, 13, 21).

5 Recepcija

Analizi recepcije Pirandella na Slovenskem se posvečajo predvsem diplomska in magistrska dela. Najbolj obsežen tovrstni kritični pretres prinaša diplomsko delo *La fortuna di Pirandello in Slovenia (1924–1993)* [Pirandellova recepcija v Sloveniji (1924–1993)] Tatjane Tul-Križaj (1996), medtem ko se Nataša Calzi (1976) in Svetlana Tratnik (1978) omejita na obdobji 1920–1940 oz. 1940–1976 (predvsem gre za recepcijo gledaliških del). Nataša Gaši (2016) pa analizira Pirandellov vpliv na jugoslovansko dramatiko.

Med deli o Pirandellu na Slovenskem prevladujejo sestavki ob gledaliških uprizoritvah: ocene, ki jim sledijo avtorjevi portreti in predstavitve njegove književnosti (tudi priprav na predstave) v gledaliških listih, spomini ustvarjalcev in pogovori z njimi, napovedne predstavitve uprizoritev ter ostala povezana dela. Manj je samostojnih problemskih obravnav Pirandellovih del: v zadnjem času npr. Morana Čale (2007) piše o odvisnosti med pripovedovanjem in oblikovanjem osebne identitete pri Pirandellu in Krleži, Irena Prosenc (2020) o igri pogledov v Pirandellovih novelah; problemske so tudi spremne besede v izdajah prevodov, npr. Štoka (2010); tem je sorodnih nekaj diplomskih in magistrskih del. Prevodno-receptijska dela so relativno redka (gl. prejšnji razdelek). Nazadnje lahko omenimo še samostojne predstavitve Pirandella in njegovih del v časopisju, npr. ob Nobelovi nagradi leta 1934, ob smrti leta 1936 in ob zanimivi najdbi iz korespondence leta 1997.

Shematske bibliografske preglede Pirandellovih prevodov in študij o Pirandellu v slovenščini najdemo v nekaj delih: pregled kritičnih prispevkov v letih 1924–1939 in 1941–1977 imata Nataša Calzi (1976, 44–47) in Svetlana Tratnik (1978, 40–41); stanje do 1978 (prevodi, uprizoritve, literatura) predstavlja Jože Munda (1978, 472–477), stanje do 1993 (knjižni prevodi, časopisni in drugi prevodi, uprizoritve, kritični prispevki) pa Tatjana Tul-Križaj (1996, 33–43). Nataša Gaši (2016, 150–151) navaja uprizoritve Pirandellovih del v slovenskih gledališčih do leta 2010.

Nataša Calzi (1976, 38–40) ugotavlja, da so slovenski članki o Pirandellu do 1940 razmeroma omejenega pomena (navajajo, da je Pirandello gledališka moda, kažejo na nerazumevanje ali nepoznavanje avtorjevih del), bolj tehtni pa sta prevedeni razpravi *Novi italijanski teater* italijanskega filozofa in gledališkega kritika Adriana Tilgherja v prevodu pisatelja Ivana Grudna v *Domu in svetu* leta 1926 ter *Crémieux o Pirandellu* francoskega literarnega kritika Benjamina Crémieuxa v prevodu igralca Petra Donata v reviji *Modra ptica* leta 1934. Članki ob podelitvi Nobelove nagrade negativno vrednotijo Pirandella, a so hkrati vsebinsko šibki. Slovenska kritika do 1940 vidi šibkost Pirandellovih del v njegovih ključnih značilnostih. Po 1940 pride do postopnega pozitivnega vrednotenja Pirandella, tudi pod vplivom tujih avtorjev. S številnimi uprizoritvami Pirandello zaživi, kritiki se navdušujejo nad njim, ga vrednotijo pozitivno ali deloma pozitivno, redki, npr. Josip Vidmar, ga zavračajo (Tratnik 1976, 39).

Tatjana Tul-Križaj (1996) recepcijo Pirandella na Slovenskem v letih 1924–1993 deli na tri obdobja. V prvem obdobju (1924–1943), ki ga zaznamujejo izid *Pokojnega Matija Pascala* in uprizoritve skoraj vseh pomembnih Pirandellovih dramskih del, tj. *Šest oseb išče avtorja*, *Henrik IV.*, *Kaj je resnica* in *Nocoj bomo improvizirali* v režiji najbolj znanih režiserjev časa (Osipa Šesta, Cirila Debevca in Bojana Stupice), je najprej veliko navdušenje, ob Nobelovi nagradi pa sledi neodobravanje – kritiki menijo, da so Pirandellova dela samo minljiv pojav, ki ga je spodbudila kriza po prvi vojni. V kritiki tega časa – izjema je pronicljiv pogled Janka Lavrina – njegovo delo označujejo z nerazumljenimi

stereotipnimi oznakami, kot so metafizika, relativizem, oblika-življenje, ekspresionizem, humorizem in pirandellizem (Tul-Križaj 1996, 9). V drugem obdobju (1952–1977) slovenska kritika poudarja Pirandellov pomen za moderno gledališče – Pirandello velja za predhodnika avantgardnega gledališča, gledališča absurda in eksistencializma, izpostavljena je njegova dramaturška tehnika, o čemer pišeta npr. teatrolog Vladimir Kralj in literarni zgodovinar Mirko Jurak.

V času po vojni obstaja zmeda glede moralnega vidika in sporočila Pirandellovih del, docela ni razumljena niti njihova moderna zgradba. Pirandellova ideologija naj bi stremela k metafizičnemu, h končni ureditvi, a ravno v svojem udejanjenju sproži krizo ideologije življenja in globine kot nečesa pozitivnega (Tul-Križaj 1996, 16–17). V tretjem obdobju (1977–1993) je najprej izpostavljena poglobljena obravnava Jaše Zlobca, ki v Pirandellovem opusu izpostavi koncepta življenje-oblika in humorizem, kontekstualizira interpretacijo *Rajnkega Matije Paskala* in analizira Pirandellovo podporo fašizma. Sledijo odzivi na zbirko *Pasja zvestoba*, pri katerih Tatjana Tul-Križaj izpostavlja obravnave t. i. odprte oblike (ki zrcali fragmentarnost sveta), distance do pripovedi, avtorjeve samorefleksije, ki ne nadzoruje več metafizične realnosti; kritiki Pirandella obravnavajo npr. s stališča sociologije, lacanovske teorije, Heideggerjeve filozofije. Nove uprizoritve poudarjajo do tedaj še neizpostavljene značilnosti: ironični posmeh lažni morali, konformističnim vrednotam, odnos skupnosti do drugačnega, izključenega. Pirandello je aktualiziran v smeri manj resnega (grotesknega, ironičnega); odkrivajo se nove eksperimentalne možnosti za gledališče. V tem času se lahko govori o večji interpretativni svobodi (metodološkem pluralizmu) in bolj subjektivnem branju (Tul-Križaj 1996, 27–28). Recepcija Pirandella po letu 1993 še čaka na obravnavo.

Nataša Gaši (2016, 96–108) vidi vpliv Pirandella na slovensko književnost v novelah *Kantata o zagonetnem vozlu* Vladimirja Bartola, ki po tematiki spominja na Pirandellovo novelo *Pretni frak*, ali *Sreča* Cirila Kosmača, ki »čisto po pirandellovsko« obravnava to občutje. Najbolj neposreden vpliv zazna v igri *Kriminalna zgodba* Jožeta Javorška, v kateri avtor relativizira resničnost, ko prikaže konflikt med avtorjem in njegovo – materializirano – literarno osebo.

6 Seznam sorodnih poglavij

Prevajanje v Italiji in zamejske založbe / Literarno prevodne izmenjave z italijanščino / Pomembne prevodne knjižne zbirke po drugi svetovni vojni / Božidar Borko / Silvester Škerl / Janko Moder / Srečko Fišer

Bibliografija

- Angelini, Franca. 1981. *Il teatro del Novecento da Pirandello a Fo*. Bari: Laterza & Figli.
- Bassnett, Susan. 1998. »Still Trapped in the Labyrinth.« V *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*, uredila Susan Bassnett in André Lefevere, 90–108. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bonin, Urška. 2020. »Štoka, Tea (1964–).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Zadnjič posodobljeno 28. 7. 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/stoka-tea/>.
- Božič, Miran Lola. 2020a. »Košir, Niko (1919–2000).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Zadnjič posodobljeno 22. 4. 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/kosir-niko/>.
- Božič, Miran Lola. 2020b. »Šorli, Ivo (1877–1958).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Zadnjič posodobljeno 29. 1. 2021. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/sorli-ivo/>.
- Brecelj, Marijan. 2000. *Štiri stoletja in pol prevajanja italijanskih del v slovenščino 1555–2000*. Nova Gorica: Goriška knjižnica Franceta Bevka.
- Brez avtorja. 1960. »Samec, Smiljan (1912–1995).« V *Slovenski biografski leksikon*: 9. zv. Raab – Schmid, uredil Alfonz Gspan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Dostop 28. 5. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi534618/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Calzi, Nataša. 1976. »Luigi Pirandello v slovenski publicistiki med leti 1920–1976.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Čale, Morana. 2007. »Idem proti ipse: performativ pripovedne identitete v Na robu pameti in v Eden, nobeden ali stotisoč.« *Primerjalna književnost* 30, št. 1: 121–136.
- Devetak, Isabel. 2016. »Prevajanje prihodnjika in predprihodnjika iz italijanščine v slovenščino na primeru romana Il fu Mattia Pascal (Rajnki Matija Paskal) Luigija Pirandella.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Gaši, Nataša. 2016. »Pirandello in dramatika v nekdanji Jugoslaviji.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Marušič, Branko. 2013. »Pirjevec, Nedeljka (1932–2003).« *Slovenska biografija*. Dostop 28. 5. 2022. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1013420/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Moder, Janko. 1978. »Spremna beseda o avtorju.« V *Iluzija in resničnost. Izbor del Luigija Pirandella*, izbral in prevedel Janko Moder, 449–471. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Moder, Janko. 1996. »Srečanja in srečevanja z Božidarjem Borkom.« V *Borkov zbornik*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrtnjak, 37–49. Maribor: Slavistično društvo.
- Munda, Jože. 1978. »Pirandello pri nas.« V *Iluzija in resničnost. Izbor del Luigija Pirandella*, izbral in prevedel Janko Moder, 472–477. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Prosenc, Irena. 2020. »Lo sguardo del personaggio, lo sguardo sul personaggio in Scialle nero e La vita nuda.« V *Iconografie pirandelliane: immagini e cultura visiva nell'opera di Luigi Pirandello*, uredila Bart Van Den Bossche in Bart Dreesen, 141–157. Oxford: Peter Lang.
- Segre, Cesare in Clelia Martignoni. 1996. *Guida alla letteratura italiana 3. Dall'unità d'Italia a oggi*. Milano: Edizioni scolastiche Bruno Mondadori.

- Štoka, Tea. 2010. »Mož s kovčkom v labirintu odmika in mask.« V *Mož s kovčkom. Izbor novel* Luigija Pirandella, prevedla Tea Štoka, 604–616. Ljubljana: Študentska založba.
- Umer Kljun, Jerneja. 2010. »Šest oseb išče prevajalca ali Prek prevoda na slovenske odre.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Umer Kljun, Jerneja. 2013. »Šest oseb išče prevajalca. Primerjalna analiza treh prevodov in priredbe Pirandellove drame Šest oseb išče avtorja.« *Hieronymus* 7, št. 1–2: 63–79.
- Tratnik, Svetlana. »Pirandellova dramatika v slovenski publicistiki med leti 1940–1976.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Tul-Križaj, Tatjana. 1996. »La fortuna di Pirandello in Slovenia (1924–1993).« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Whitfield, John Humphreys. 2022. »Luigi Pirandello.« Encyclopedia Britannica. Zadnja posodobitev 24. 6. 2022. <https://www.britannica.com/biography/Luigi-Pirandello>.
- Zlobec, Jaša. 2004. »Luigi Pirandello in njegov Matija Paskal.« V Luigi Pirandello, *Rajnki Matija Paskal*, prevedel Niko Košir. Ljubljana: Delo.

POVZETEK

Poglavje obravnava slovenske prevode in recepcijo del Luigija Pirandella (1867–1936), enega najpomembnejših italijanskih književnikov prve polovice 20. stoletja, ki je za izjemno svojo ustvarjalnost leta 1934 prejel Nobelovo nagrado za književnost. Po uvodni predstavitvi avtorja in njegove ustvarjalnosti (pomemben je kot romanopisec, novelist, predvsem pa dramatik) sledi pregled Pirandellovih slovenskih prevodov in prevajalcev. Slovenski prevodi vključujejo Pirandellova ključna prozna dela, npr. roman *Rajnki Matija Paskal* in izbore novel, ter dramska dela, npr. *Henrik IV.* in *Šest oseb išče avtorja*, medtem ko Pirandellova poezija v slovenščino ni bila prevedena. Pirandellova dela so v slovenščino prevajali pomembni prevajalci, med drugimi Božidar Borko, Niko Košir, Janko Moder, Silvester Škerl in Srečko Fišer. Podrobne prevodoslovne obravnave so bili deležni predvsem prevodi Pirandellove drame *Šest oseb išče avtorja*: prevod Iva Šorlija (1942) je dokaj pomanjkljiv; na njem temelji predelani prevod Janka Modra (1978), ki kaže podobne napake in se ponekod zelo oddaljuje od izvirnika; prevod Srečka Fišerja (1985) poenostavlja izhodiščne slogovne značilnosti, a je vsebinsko blizu izvirniku; besedilo Maria Uršiča (2001) pa je priredba na osnovi Fišerjevega prevoda. Do srede 20. stoletja je bila slovenska recepcija Pirandellovih del precej površna, v nadaljevanju pa postane bolj poglobljena in izčrpna. Vpliv Pirandellovih del na slovensko književnost je mogoče opaziti v nekaterih delih Vladimirja Bartola in Cirila Kosmača, bolj neposreden vpliv pa je zaznati v igri *Kriminalna zgodba* Jožeta Javorška.

ABSTRACT

The chapter analyses Slovene translations and reception of the works of Luigi Pirandello (1867–1936), one of the most important Italian authors in the first half of the 20th century, who was awarded the 1934 Nobel Prize in Literature. An introductory presentation of the author and his works (Pirandello is important as a novelist, a short story writer, and – foremost – as a dramatist) is followed by an overview of Pirandello's Slovene translations and translators. Slovene translations of Pirandello's works include his most important prose works, e.g., the novel *Il fu Mattia Pascal* [The Late Mattia Pascal] and different selections of his short stories, and plays, e.g., *Enrico IV* [Henry IV] and *Sei personaggi in cerca d'autore* [Six Characters in Search of an Author]; Pirandello's poetry, on the other hand, has not been translated into Slovene. Pirandello's works have been translated into Slovene by important Slovene translators, such as Božidar Borko, Niko Košir, Janko Moder, Silvester Škerl, and Srečko Fišer. A detailed translation analysis of Pirandello's Slovene translations can be found in the case of his play *Sei personaggi in cerca d'autore*: Ivo Šorli's translation (1942) is relatively inadequate; the translation by Janko Moder (1978) is based on Šorli's translation – it shows similar mistakes and it sometimes differs significantly from the source text; Srečko Fišer's translation (1985) simplifies the source text's stylistic features, but its content is kept close to the original; Mario Uršič's text (2001) is an adaptation of Fišer's translation. Until the middle of the 20th century, the Slovene reception of Pirandello's works was relatively superficial, but it became more thorough and comprehensive in the following years. The influence of Pirandello's works on Slovene literature can be seen in some works by Vladimir Bartol and Ciril Kosmač, a more direct influence can be noticed in the play *Kriminalna zgodba* [Criminal Story] by Jože Javoršek.

PREVAJANJE CANKARJA

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Status avtorja v izhodiščni kulturi

Repertoar del, ki jih posamezna kultura uvršča med svoja klasična besedila, se v različnih dobah spreminja: določena dela vstopajo, druga izstopajo iz njega, tretja spet ohranjajo svoje mesto v literarnem kanonu. Dela Ivana Cankarja (1876–1918) se uvrščajo v zadnjo kategorijo: od 20. stoletja naprej ostajajo fiksna stalnica vseh izborov slovenskih klasičnih besedil, in sicer ne glede na svetovni, politični ali estetski nazor izbiralca. Zato tudi ni presenetljivo, da so Cankarjeva besedila najpogosteje prevajana dela slovenske literature, ki jih najdemo v več jezikih kot katera koli druga slovenska literarna besedila.

Cankarjevo delo literarni kritiki uvrščajo v obdobje »moderne«, ki je zaznamovalo slovensko književnost ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. Izraz »moderna« smo Slovenci prevzeli od avstrijskega književnika Hermanna Bahra (1863–1934), z njim pa označujemo literaturo, ki je oznanjala konec starega sveta in rojstvo novega, od tradicije osvobojenega človeštva. V slovenski književnosti *fin de siècle* »moderna« označuje srečanje več umetniških smeri in slogovni pluralizem, ki pa ima skupno izhodišče predvsem v novem razmerju do tradicije (Bernik 1993, 13–14). Različne umetniške smeri tedanje dobe v slovenski prostor namreč niso vdirale postopoma in v takem zaporedju, kot so nastajale v zahodnoevropskih književnostih, temveč so se pojavile istočasno, povezane med seboj v enotno dogajanje. To pomeni, da v opusu Ivana Cankarja lahko zaznamo vplive različnih literarnih slogov: v *Vinjetah* in *Erotiki* najdemo dekandencne elemente, kot so brezželjnost, naveličanost, gnus do življenja ter duševno razrvanost; v večini njegove kratke proze se kaže vpliv ruskega psihološkega in etičnega realizma, ki ga najdemo v delih N. V. Gogolja, F. M. Dostojevskega in L. N. Tolstoja, izjemoma najdemo tudi vplive nemške in avstrijske književnosti Friedricha Nietzscheja in Petra Altenberga. Impresionizem najdemo v *Erotiki*

in *Dunajskih večerih* ter deloma v *Hiši Marije Pomočnice*. Simbolizem, kot prvi literarni slog, znotraj katerega se je slovenska literatura časovno razvijala bolj ali manj vzporedno z evropsko besedno umetnostjo, pa najdemo v *Na klancu* in deloma v *Hiši Marije Pomočnice*, ter končno nastavke ekspresionizma v *Podobah iz sanj* (gl. npr. Bernik 1993, 14–23).

Cankarjevo delo je bilo sicer skozi zgodovino, še posebej ob prvih objavah ali uprizoritvah, različno vrednoteno z idejnega in motivno-snovnega vidika: določeni sloj kritike ga je zavračal, češ da so njegova dela ohlapno grajena, enolična in moralno vprašljiva, druga struja pa je povečevala njegovo politično prepričanje in ga iskala v vseh njegovih delih. Če vzamemo samo primer povesti *Hlapec Jernej in njegova pravica* (1907), eno izmed najznamenitejših in najpogostejše prevajanih Cankarjevih del, lahko vidimo, da v njem Cankarjevi kritiki razbirajo vse mogoče: od simbolne predstavitve proletarske revolucije (npr. Prijatelj 1921, Bernik 1983) in opisa postopne osvoboditve absurdnega junaka (npr. Tomović 1977) do orisa mučeniške smrti dvojnika trpečega Kristusa (npr. Slodnjak 1975). Večina kritikov je delo pozitivno sprejela in ga pozdravila kot eno najboljših proznih del v slovenščini. Nekateri kritiki, čeprav redkejši, pa so ob objavi tega dela ostajali zadržani, predvsem zaradi idejnih nesoglasij z avtorjevimi političnimi stališči. Duhovnik in politik Evgen Lampe je Cankarju tako očital, da noče opisovati pozitivne strani človeka in da se raje posveča »sentimentalnemu slikanju čustvovanja in mišljenja njegovih čudakov« (Lampe 1907, 525). Izidor Cankar (1969, 296) vidi v povesti »slabo razumljen in docela pokvarjen marxizem«, katoliški pisatelj Ivan Pregelj pa meni, da je Cankar v *Hlapcu Jerneju*, »tej svoji formalni veleumetnini in miselni velezmoti« (Pregelj 1917–1918, 83), ustvaril »delo brez vsake umetniške karakternosti in gradacije« (Pregelj 1970, 350).

Če so bila posamezna Cankarjeva dela deležna kritike zaradi nestrinjanja z izraženimi političnimi nazori ter izborom tematike, pa so si bili kritiki edini, ko so ocenjevali njegov slog; vsi po vrsti so mu namreč priznavali prvenstvo med slovenskimi literati in občudovali njegovo ritmično muzikalno ubranost (gl. npr. Mahnič 1964, 67). Tudi Cankar sam je poudarjal pomembnost sloga v svojem pisanju in je zapisal, da se pri izbiri med slovnično pravilnostjo na eni strani in »jasnostjo in lepoto sloga na drugi« takoj odloči »za slovniško nepravilnost« (pismo H. Tumi, 29. marca 1918; Cankar 1976, 65). Izbor besed je Cankar podrejal določeni ritimični ureditvi in ustvarjal ritem, ki je mestoma celo tako pravilen, da Sovré v njem opaza daktiloidno ritmično osnovo (Sovré 1956–1957, 326–327; glej tudi Pogorelec 2011). Poleg izrazitega ritma, Cankarjev slog odlikuje tudi bogata metaforika, personifikacije, uporaba ironije, sarkazmov in paradoksov (Mahnič 1956–1957); pogosto se tudi približa ljudskemu izražanju in je tako poln ljudskih pregovorov in modrosti ter je skorajda brez tujk (Breznik 1935, 508). Najintimnejša vez pa je po mnenju mnogih nastala med Cankarjevim in liturgičnim oziroma biblijskim slogom. Poleg tega, da Cankar za primere pogosto uporablja zgodbe in prilike iz Svetega pisma, v govor svojih junakov vpleta tudi bolj ali manj dobesedno kar cele citate iz Biblije ali pa posnema njen slog in ritem z raznimi ponavljalnimi figurami in paralelizmi (Mahnič 1956–1957, 104).

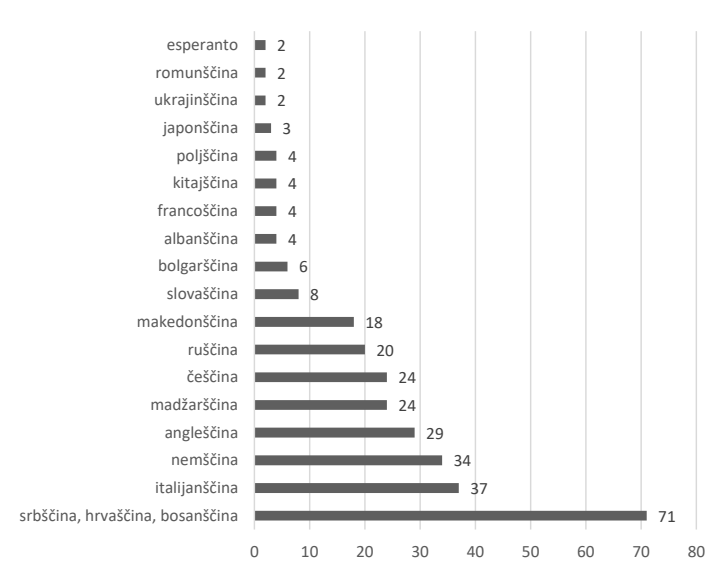
Čeprav je Cankar pisal poezijo, dramatiko in prozna dela, je po vsej verjetnosti slovenskemu bralstvu najbolj znan po svoji najkrajši obliki proznega literarnega izraza: črtici, za katero je značilno, da je omejena na en sam dogodek, položaj ali razpoloženje in napisana pogosto v prvi osebi kot spomin in doživljaj, včasih z razmišljajočim začetkom in koncem (Kos 1987, 175–176).

2 Pregled prevodov

Ravno ta dovršenost in premišljenost uporabe vrste stilističnih sredstev, ki smo jih vsaj deloma skušali opisati zgoraj, je povzročala mnogo težav prevajalcem, ki pa so se skoraj enotno odločali za simbolistično ekspresionistični del Cankarjevega ustvarjanja, saj je večina prevedenih del črtic iz zbirk *Moja njiva* in *Podobe iz sanj*. Poleg črtic je Cankarjevo najpogostejše prevajano delo *Hlapec Jernej in njegova pravica*, ki ga najdemo v kar 22 jezikih.

Po podatkih iz COBISS-a so bili do leta 2022 objavljeni 303 knjižni prevodi Cankarjevih del v 26 različnih jezikov. Jeziki, v katerih sta objavljeni vsaj dve prevedeni Cankarjevi deli, so navedeni v grafu 1. Iz njega je razvidno, da je bil Cankar najpogostejše prevajan v jezike narodov in narodnosti bivših jugoslovanskih republik, v jezike sosednjih narodov in v jezike bivših socialističnih držav – slednje so predvsem v socialističnem obdobju prevajale njegovega *Hlapca Jerneja*, ki so ga brale kot veličastno »prepesnitev Marxovega komunističnega manifesta« (Priatelj 1921, 24).

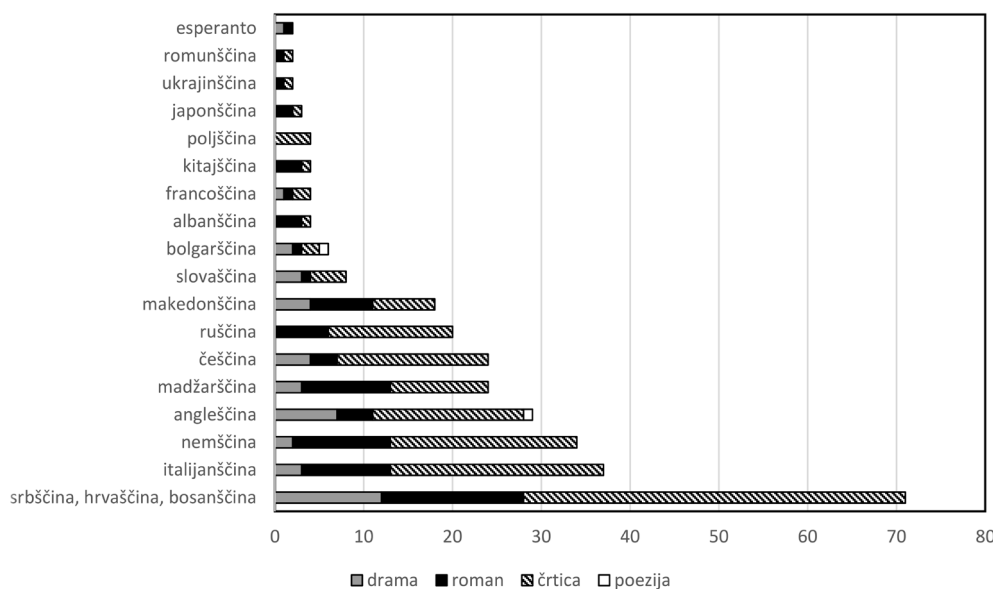
Graf 1: Prevodi Cankarjevih del po jezikih

Po en knjižni prevod Cankarjevih del pa najdemo tudi v španščini, švedščini, finščini, nizozemščini, hindijščini, retoromanščini, malajščini in turščini.

Pregled prevodov po žanru (graf 2) kaže, da so bile najpogostejše prevajane črtice, ki so jim sledili romani (med katerimi je uvrščen tudi *Hlapec Jernej*) ter drame, medtem ko je bila Cankarjeva poezija zelo redko prevajana – najdemo jo le v angleščini in bolgarščini.

Graf 2: Prevodi Cankarjevih del po jezikih in žanrih

Cankarjeva dela, še posebej črtice, so bila objavljena pogosto tudi v antologijah (omeniti je treba *Antologijo literature Ivana Cankarja* (Nidorfer Šiškovič in Lutar 2018) v 21 jezikih) in v revijalnem tisku. Leta 1977 je Društvo slovenskih književnih prevajalcev objavilo zbornik v počastitev stoletnice rojstva Ivana Cankarja, v katerem so objavili med drugim bibliografijo prevodov Cankarjevih del v tuje jezike, ki je poleg knjižnih prevodov vsebovala tudi prevode, objavljene v periodiki. Iz bibliografije, ki jo je avtor, France Dobrovoljc, zbiral več kot 30 let in ki se razteza čez 116 strani, je razvidno, da so bila do leta 1976 Cankarjeva dela prevedena v 31 različnih jezikov (pri tem, da v bibliografiji združujejo srbske, hrvaške in bosanske prevode v skupno jezikovno kategorijo). Pogosti so bili tudi ponatisi: med letoma 1960 in 1973 je bilo na srbohrvaškem področju izdanih kar 75 Cankarjevih prevodov v skupni nakladi 990.000 izvodov (Mitrović 1979, 13) – ta visoka številka je bila posledica dejstva,

da so bila nekatera Cankarjeva dela na tem področju vključena v osnovnošolske in srednješolske učbenike.

France Dobrovoljc (1977, 73) ugotavlja, da so bili posredni prevodi pogosti: madežonski in albanski prevodi so nastali iz srbskih prevodov, podobno so tudi mnogi izmed prevodov v neevropske in vzhodnoevropske jezike nastali prek angleščine (npr. kitajski in indijski prevodi) in ruščine (npr. estonski in beloruski prevodi). Ker so bili prevodi, ki so se uporabljali kot posredniki, na različnih nivojih pomanjkljivi ali ideološko spremenjeni, je to vplivalo na recepcijo Cankarja v številnih tujih okoljih.

3 Predstavitev prevajalcev

V jezikih, ki imajo več kot 20 izdanih knjižnih prevodov del Ivana Cankarja, je nekaterim prevajalcem slovenščina materni jezik, drugim tuji jezik, tretjim, dvojezičnim prevajalcem, pa drugi materni jezik.

Kar nekaj Cankarjevih del v hrvaščino in srbsčino so tako prevedli slovenski prevajalci: na primer pesnik Bogomil Fatur (1914–1990), avantgardist Ferdo Delak (1905–1968) in promotor slovenske literature v Srbiji Tone Potokar (1908–1985). Med prevajalci Cankarja pa najdemo tudi rojene govorce srbskega in bosanskega jezika: srbskega pisatelja Đuzo Radovića (1906–1989) in bošnjaškega pisatelja otroške literature Murisa Idrizovića (1925–2009). Pri nekaterih jezikih, kot je na primer češčina, je skorajda vsako delo prevedel drug prevajalec (morda je še največ del, in sicer tri, prispeval prevajalec Bohuš Vybíral (1887–1951)), medtem ko pri drugih prevladuje en sam prevajalec. Taka primera sta na primer nemščina, kjer je kar 18 Cankarjevih besedil prevedel Avstrijec Erwin Köstler, ali madžarščina, kjer je pomembnejša Cankarjeva dela prevedel slovenski prekmurski pesnik in jezikoslovec Avgust Pavel (1886–1946). Pomembni promotorji slovenske literature in prevajalci so tudi slovenski zamejci in izseljenci: tako na primer med prevajalci Cankarja v italijanščino najdemo sicer italijanskega jezikoslovca Bartolomea Calvija (1886–1961) in v Kopru rojenega italijanskega pisatelja in esejista Arnalda Bressana (1933–1996), vendar pa tudi slovensko zamejsko univerzitetno profesorico Marijo Pirjevec.

Podobna raznolikost je značilna za prevajalce Cankarjevih del v angleščino. Prvi prevajalci Cankarjevih del v angleščino so bili na primer člani prve in druge generacije slovenskih ameriških izseljencev. Med predstavniki prve generacije med drugimi najdemo diplomiranega anglista Antona Družino (1900–1986), ki je prevedel zbirko črtic *Podobe iz sanj*; urednika več izseljeniških periodičnih publikacij v ZDA Vatroslava J. Grilla (1899–1976); univerzitetnega profesorja Jožeta Paternosta in literata Louisa Adamica (1898–1951). Najpomembnejši med njimi je bil Adamic, ki je ustvaril tudi prvi knjižni prevod katerega koli slovenskega literarnega besedila v angleščini: prevod Cankarjevega *Hlapca Jerneja*, ki je izšel leta 1926 v New Yorku. V drugi generaciji prevajalcev je najpomembnejši prevajalec časnikar Anthony J. Klančar (1908–1977), ki je najprej sam

prevedel 17 Cankarjevih črtic, potem pa nekatere od njih objavil znova, ko jih je predelal skupaj z ameriškim slavistom Georgeom R. Noyesom. Prevajanje v paru je bilo pri angleških prevodih dokaj pogosto: *Hlapca Jerneja* sta na primer v angleščino skupaj prevedla Francozinja Sidonie Jeras (1894–1970) in H. C Sewell Grant in ga objavila v Londonu leta 1930, medtem ko sta zbirko črtic *Moje življenje* prevedla univerzitetna profesorica Elza Jereb in lektor za angleški jezik na ljubljanski fakulteti Alasdair MacKinnon (1934–2006). Zelo redko so se Cankarjevih besedil lotili prevajalci, ki so se priučili slovenščine sami – ena izmed takšnih izjem je bil univerzitetni profesor in slavist Henry Leeming (1920–2004), ki je prevedel *Hišo Marije Pomočnice*, ki je izšla v Ljubljani leta 1976.

4 Predstavitev posebnosti posameznih prevodov

Glede na visoko število prevodov Cankarjevih del na tem mestu ne moremo podati izčrpnega pregleda posebnosti posameznih prevodov, med drugim tudi ne zaradi tega, ker mnogi izmed njih še niso bili natančno pregledani. Omenimo le tiste, ki so služili kot vir za posredne prevode najpogostejše prevajanega Cankarjevega dela, to je srbski, angleški in ruski prevod *Hlapca Jerneja*. Ob obravnavi najpopularnejšega srbskega prevoda Marija Mitrović (1979, 15) poroča, da je prevajalcu Đuzi Radoviću že v prvem odstavku spodletelo, ko je prevajal znameniti stavek, v katerem Cankar opisuje, kako se je smrtna senca spustila nad Betajново: »Velika in tiha senca je stopila v dolino: glava teman oblak, noge silne jagnedi na loki; svetla kosa na rami sloneča, pa se je bleščala tja do Ljubljane.« (Cankar 1985, 163) Prevajalec Radović je namreč »koso«, znamenje smrti, prevedel kar s »kosa raspuštena niz ramena«, torej, kot lasje, ki padajo na rame. Podobno rešitev najdemo tudi v prevodih še treh drugih srbskih prevajalcev (Radovićevih predhodnikov in naslednikov), kar daje slutiti, da so mnogi od njih le predelali rešitve zgodnejših prevodov.

V prvem angleškem prevodu *Hlapca Jerneja* (1926) prevajalec Louis Adamic načrtno preoblikuje besedilo in iz njega izpusti velik delež eksplicitno religioznih referenc. Če navedemo le en sam primer: poved »Ne pritožujva se, Jernej: kjer so ljudje krivični, tam je Bog pravičen!« Adamic prevede z »Yerney, we've nothing to complain about; if man is unjust, great Nature still believes in justice and compensation« [Jernej, ni se nama treba pritoževati; če je človek krivičen, velika narava vseeno še vedno verjame v pravico in zadoščenje.] (Adamic 1926, 48). Adamic tudi izpusti mnoge paralelizme, saj je bil prepričan, da je Cankarjev slog pogosto preizumetničen za proletarski okus, in spremeni konec povesti. Če Cankar povest zaključi tako, da pozove Boga, naj se usmili vseh grešnikov (»Bog se usmili Jerneja in njegovih sodnikov in vseh grešnih ljudi!« (Cankar 1985, 232)), Adamic v svojem prevodu poudari revolucionarno branje tega dela in ponovi, da so krivični sodniki uničili to, kar je Jernej ustvaril in kar bi moralo biti njegovo (»while the people of the village, his righteous judges and executioners, stood by, their inflamed

faces illumined by the furious red blaze that was consuming Yerney and the fruit of his toil.» (Cankar 1926, 101)) (za podrobnejšo analizo gl. Kocijančič 1993, 1994).

In nazadnje, Priestlyjeva (2001) analiza sovjetskih prevodov *Hlapca Jerneja* je pokazala, da so, po vsej verjetnosti, ruski prevodi narejeni po Adamicevem prevodu, ker na podoben način izpuščajo religiozne elemente in jih premeščajo. In ker je večje število prevodov, ki so nastali v socialistični dobi, narejenih na osnovi Adamicevega prevoda ali sovjetskih prevodov, lahko le z obžalovanjem ugotavljamo, da ima tujina dokaj izkrivljen pogled na delo našega osrednjega prozaista.

5 Promotorji Cankarjevih prevodov v tuje jezike

Prevodi Cankarja v tuje jezike so izšli v tujini, v Sloveniji in v tujini s finančno pomočjo slovenskih inštitucij, kar nam razkriva tudi različne razloge in motive za prevajanje njegovih del. Le redke izmed objav v tujini so posledica pristnega zanimanja tuje kulture za Cankarja, praviloma gre za rezultate naporov posameznikov ali skupnosti, ki so želeli promovirati avtorja, za katerega so menili, da spada med najizbornejše slovenske literate. Tu velja omeniti Janka Lavrina (1887–1986), rednega profesorja za novejšo rusko literaturo na Univerzi v Nottinghamu, ki je omogočil najpomembnejše objave slovenskih literarnih besedil v Združenem kraljestvu med letoma 1930 in 1970, med drugim tudi drugi angleški prevod *Hlapca Jerneja*, ki je izšel v Londonu leta 1930.

Poleg individualnih promotorjev Cankarjevih del v tujini najdemo tudi kolektivne, kot je bila, na primer, slovenska izseljenska skupnost v ZDA. Slovenska izseljenska skupnost je namreč v obdobju med obema vojnama, ko se je v ZDA preselilo največje število Slovencev, prek prevajanja slovenskih literarnih besedil in njihovih objav v svoji periodiki poskušala izoblikovati kulturno podobo in specifično družbeno identiteto slovenske diaspore v ZDA (gl. poglavje *Prevajalska dejavnost v slovenski diaspori v ZDA med obema vojnama*). Na primer, med letoma 1926 in 1939 sta dva izseljeniška časopisa, *Prosveta* in *Nova Doba*, na svojih straneh objavila 26 prevodov slovenskih literarnih besedil v angleščino (22 krajših proznih del in štiri romane), kar 67 % vseh angleških prevodov v *Prosveti* in 79 % v *Novi Dobi* pa je bilo prevodov Cankarjevih besedil, kar kaže, da so prav njegova dela predstavljala temelj samoidentifikacije slovenske izseljenske skupnosti v ZDA (Pokorn 2021).

In nenazadnje, vloga slovenskih inštitucij pri objavljanju prevodov slovenske literature v tuje jezike nikoli ni bila nezanemarljiva (gl. poglavje *Spodbujanje prevajanja v tuje jezike*), kar se kaže tudi na korpusu Cankarjevih prevodov v tuje jezike. Tako so nekatere od njih izdale slovenske založbe (na primer angleški prevod *Hiše Marije Pomočnice* prevajalca Henryja Leeminga je izdala Državna založba Slovenije leta 1976), druge so izšle v *Litterae Slovenicae*, posebni zbirki Društva pisateljev Slovenije, ki jo financira Ministrstvo za kulturo in je namenjena objavi prevodov slovenske literature (npr. angleški prevod *Podob iz sanj* prevajalcev Erice Johnson Debeljak in Jasmina B. Freliha leta 2019),

tretje so prejele subvencijo iz Trubarjevega sklada, ki je od leta 1993 do 2020 finančno podpiral izdajatelje prevodov slovenskih literarnih besedil, tako da je pokril do 50 % vseh stroškov izdaje (npr. leta 2009 je založba Central European University Press s pomočjo te subvencije izdala angleški prevod *Martina Kačurja*).

6 Prevodovoslovne obravnave prevodov Cankarjevih del

Obstaja kar nekaj člankov, ki se osredotočajo na prevode Cankarjevih del, monografij na to temo je manj. Prva monografija, ki je bila posvečena tej tematiki, je zbornik prispevkov *Cankar v prevodih* (Gantar idr. 1977), ki vsebuje tudi obsežno bibliografijo prevodov Cankarjevih del v tuje jezike. V zborniku se nahajajo tudi krajši prispevki o prevodih Cankarjevih del v srbohrvaščino, makedonščino, jezike Vojvodine, italijanščino, albanščino in madžarščino. V tem delu najdemo tudi prispevek, posvečen prevodni dejavnosti Ivana Cankarja, ter članek o Avgustu Pavlu, Cankarjevem prevajalcu v madžarščino. Druga monografija je *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih* Zoltana Jana (2001), v kateri avtor poda tudi izčrpen popis Cankarjevih del, ki so izšla deloma ali v celoti v italijanskem prevodu. Tretja monografija je *Challenging the Traditional Axioms* (Pokorn 2005), v kateri je analiziranih 50 različnih angleških prevodov Cankarjevih del. V tem delu je posebna pozornost namenjena jezikovnim in prevodnim profilom prevajalcev in prevajalk.

V člankih se nekateri avtorji posvečajo Cankarjevim delom v izbranih jezikih ali pa se podrobneje osredotočijo na posamezno delo. V prvo skupino se uvrščajo Oton Berkopec, ki je v seriji člankov, objavljenih v *Slavistični reviji* (Berkopec 1969a, 1969b, 1970, 1971–1972), obravnaval prevajanje Cankarja v češki jezik, Marija Pirjevec (1997), ki na kratko oriše prevajanje Cankarja v Italijo med letoma 1976 in 1983, in Pavle Jović (2019), ki se posveti srbskim prevodom med letoma 1900 in 1940.

Drugi avtorji so se ponavadi omejili na posamezen prevod: Pokorn (2000) in Gacoin-Marks (2001) sta opisali angleški in francoski prevod *Hiše Marije Pomočnice*, Tomaž Onič (2018) je pregledal »Gospoda stotnika« iz *Podob iz sanj*, medtem ko se je največ raziskovalcev posvetilo prevodom *Hlapca Jerneja*. Na primer, Nike Kocijančič Pokorn (1993, 1994) je obravnavala angleški prevod Louisa Adamica, Katarina Šalamun-Biedrzycka (1995) se je osredotočila na poljski prevod, Tom Priestly (2001) se je posvetil sovjetskim prevodom, Gjoko Nikolovski (2018, 2019) pa makedonskemu in srbskim ter hrvaškim prevodom *Hlapca Jerneja*.

V tretji skupini člankov pa so obravnavani pomembnejši prevajalci in promotorji Cankarjevega dela v tujini: Jerneja Petrič (1978a, 1978b, 1989) in Henry A. Christian (1978) sta se v svojih člankih osredotočila zgolj na prevode enega prevajalca: Louisa Adamica. Osrednja vloga, ki so jo igrali prevodi Cankarjevih del v izseljenski skupnosti

v ZDA, pa je opisana v članku »Ivan Cankar kot temelj samoizrisa kulturne identitete slovenskih Američanov« (Pokorn 2021).

Dela Ivana Cankarja so najpogostejše prevajana slovenska literarna besedila v tuje jezike. Čeprav imamo kar nekaj raziskav, ki obravnavajo njegove prevode, se te osredotočajo predvsem na centralne jezike. Upajmo, da bodo v bližnji prihodnosti takšne raziskovalne pozornosti deležni tudi drugi prevodi del tega najznamenitejšega slovenskega prozaista.

7 Seznam sorodnih poglavij v monografiji

Prevajalska dejavnost v slovenski diaspori v ZDA / Spodbujanje prevajanja v tuje jezike

Bibliografija

- Berkopec, Oton. 1969a. »Delo Ivana Cankarja v čeških prevodih in v luči češke publicistike v začetku stoletja.« *Slavistična revija* 17, št. 1: 247–277.
- Berkopec, Oton. 1969b. »Delo Ivana Cankarja v čeških prevodih in v luči češke publicistike do prve svetovne vojne.« *Slavistična revija* 17, št. 2: 365–390.
- Berkopec, Oton. 1970. »Dela Ivana Cankarja v čeških prevodih in v luči češke publicistike v začetku stoletja.« *Slavistična revija* 18, št. 1–2: 153–160.
- Berkopec, Oton. 1971–1972. »Ivan Cankar v čeških prevodih in v luči češke publicistike do konca leta 1918.« *Slavistična revija* 19, št. 1: 105–112; št. 2: 229–240; št. 3: 340–351; št. 4: 474–478.
- Bernik, France. 1993. »Književnost slovenske moderne v evropskem kontekstu.« *Slavistična revija* 41: 13–23.
- Breznik, Anton. 1935. »Jezik naših pripovednikov.« *Dom in svet* 48: 505–510.
- Cankar, Ivan. 1926. *Yerney's Justice*, prevedel in uvod napisal Louis Adamic. New York: Vanguard Press.
- Cankar, Ivan. 1976. *Zbrano delo. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, 30. knjiga. Pisma V*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Cankar, Ivan. 1985. *Martin Kačur; Hlapec Jernej in njegova pravica; Za križem; Kurent*, uredili France Bernik, Dušan Moravec in Tone Pavček. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Cankar, Izidor. 1969. *Leposlovje – Eseji, kritika*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Christian, Henry A. 1978. »Adamičevi prevodi in izbor jugoslovanskih zgodb.« *Zbornik občine Grosuplje* 10: 215–230.
- Dobrovoljc, France. 1977. »Spremna beseda.« V *Ivan Cankar v prevodih*, Zbornik književnih prevajalcev Slovenije, uredili Kajetan Gantar, Frane Jeman in Janko Moder, 73–74. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Gacoin-Marks, Florence. 2001. »Od literarnega raziskovanja do literarnega prevajanja: vloga besedilne analize pri prevajanju Cankarjeve *Hise Marije Pomočnice*.« V *Prevajanje Prešerna. Prevajanje pravljic*, uredila Martina Ožbot, 333–350. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gantar, Kajetan, Frane Jerman in Janko Moder. 1977. *Ivan Cankar v prevodih: Zbornik Društva književnih prevajalcev Slovenije*. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Jan, Zoltan. 2001. *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih. / Bibliografski dodatek: [slovenska književnost pri Italijanih po drugi svetovni vojni]*. Ljubljana: Rokus: Slavistično društvo Slovenije.
- Jović, Pavle. 2019. »Prvi srbski prevodi Cankarjevih del 1900–1940.« *Slavistična revija* 67, št. 1: 115–119.
- Kocijančič, Nike. 1993. »On Louis Adamic's translation of Cankar's *Hlapec Jernej in njegova pravica*.« *Slovene Studies* 15, št. 1–2, 139–150.

- Kocijančič, Nike. 1994. »Svetopisemski slog *Hlapca Jerneja in njegove pravice* avtorja Ivana Cankarja v prevodu Louisa Adamiča.« *Zbornik občine Grosuplje* 18: 177–181.
- Kos, Janko. 1987. *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Znanstveni institut filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Partizanska knjiga.
- Lampe, Evgen. 1907. »Ivan Cankar: *Hlapec Jernej in njegova pravica*.« *Dom in svet* 20: 524–525.
- Mahnič, Joža. 1956–1957. »Slog in ritem Cankarjeve proze.« *Jezik in slovstvo* 2: 97–104, 152–159, 208–217.
- Mahnič, Joža. 1964. *Zgodovina slovenskega slovstva V*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Mitrović, Marija. 1979. »Prevedeni i neprevedeni Cankar.« V *Ivan Cankar v prevodih, Zbornik književnik prevajalcev Slovenije*, uredili Kajetan Gantar, Frane Jeman in Janko Moder, 13–20. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Nidorfer Šiškovič, Mojca in Mateja Lutar, ur. 2018. *Antologija literature Ivana Cankarja s prevodi v tuje jezike*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Nikolovski, Gjoko. 2018. »Cankarjev *Hlapec Jernej in njegova pravica* v makedonščini.« V *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru: ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*, uredile Jožica Čeh Steger, Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes, 135–148. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Nikolovski, Gjoko. 2019. »Kulturno-specifični izrazi u srpskim i hrvatskim prevodima Cankaroveg *Sluge Jerneja*.« V *Od jezika k filozofiji in nazaj: Festschrift ob 75-letnici Dunje Jutronić*, uredili Bojan Borstner, Tomaž Onič in Simon Zupan, 337–356. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Onič, Tomaž. 2018. »Prevodni premiki v angleškem prevodu Cankarjevega *Gospoda stotnika*.« V *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru: ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*, uredile Jožica Čeh Steger, Simona Pulko in Melita Zemljak Jontes, 172–181. Maribor: Univerzitetna založba Univerze.
- Petrič, Jerneja. 1978a. »Adamičevo prevajanje slovenskih umetnostnih del v angleščino.« *Slavistična revija* 26: 417–441.
- Petrič, Jerneja. 1978b. »Louis Adamic as an interpreter of Yugoslav literature in America.« *Acta neophilologica* 11: 29–46.
- Petrič, Jerneja. 1989. »Louisa Adamiča prevajanje v angleščino.« V *Radovljiski prevajalski zbornik*, uredili Irena Trenc-Frelih, Frane Jerman in Janko Moder, 51–55. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pirjevec, Marija. 1997. »Ivan Cankar v Italiji (1976–1983).« *Primorska srečanja* 21, št. 191: 206–208.
- Pogorelec, Breda. 2011. *Stilistika slovenskega knjižnega jezika*, uredila Mojca Smolej. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Pokorn, Nike K. 2000. »Prevod kot interpretacija: Leemingova *Hiša Marije Pomočnice*.« *Primerjalna književnost* 23, št. 2: 109–123.
- Pokorn, Nike K. 2005. *Challenging the traditional axioms: translating into a non-mother tongue*. Amsterdam: John Benjamins. <https://www.jbe-platform.com/content/books/9789027294531>.

- Pokorn, Nike K. 2021. »Ivan Cankar kot temelj samoizrisa kulturne identitete slovenskih Američanov.« V *V sanjah preleti človek stoletje: mednarodni zbornik ob stoletnici smrti Ivana Cankarja*, uredil Matic Kocijančič, 97–115. Acta comparativistica Slovenica 5. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pregelj, Ivan. 1917–1918. »Literaren uvod v *Podobe iz sanj*.« *Mentor* 5–6: 78–85.
- Pregelj, Ivan. 1970. »Ivan Cankar: Zbrani spisi XI.« V Ivan Cankar, *Izbrana dela VII*, uredil France Koblar. Celje: Mohorjeva družba.
- Priestly, Tom. 2001. »On Translations of *Hlapec Jernej in njegova pravica*: 'Religious' Elements in the English and Russian Versions.« *Slavistična revija*, 49, št. 3: 163–183.
- Prijatelj, Ivan. 1921. »Domovina, glej umetnik!« *Cankarjev zbornik*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- Slodnjak, Anton. 1975. »Spremna beseda.« V Ivan Cankar, *Hlapec Jernej in njegova pravica*, faksimile po rokopisu v narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, Monumenta litterarum Slovenicarum 12, uredil Alfonz Gspan. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Sovré, Anton. 1956–1957. »Daktiloidnost Cankarjeve proze.« *Jezik in slovstvo* 2: 326–327.
- Šalamun-Biedrzycka, Katarina. 1995. »Cankarjev *Hlapec Jernej* v poljščini.« *Prevajanje slovenske književnosti: Prevajanje za kino in RTV*, uredila Majda Stanovnik, 44–48. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Tomović, Slobodan. 1977. »Etični problem v noveli *Hlapec Jernej in njegova pravica*.« V *Simpozij o Ivanu Cankarju 1976*, uredili Josip Vidmar, Štefan Barbarič, Franc Zadavec. Ljubljana: Slovenska matica.

POVZETEK

Poglavje obravnava prevode in prevodoslovne obravnave najpogostejše prevajanega slovenskega avtorja v tuje jezike, Ivana Cankarja (1876–1918). Cankarjeva dela, ki se jih uvršča v obdobje »moderne« (tj. literarno smer, ki je zaznamovala slovensko književnost ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja in ki združuje dekandencijske elemente, etični realizem, impresionizem, simbolizem in nastavke ekspresionizma), najdemo v kar 26 jezikih. Najpogostejše so prevajana simbolistično ekspresionistična dela, in sicer črtice, vzete iz zbirke *Moja njiva* in *Podobe iz sanj*; najpogostejše prevajano posamično delo pa je njegova povest *Hlapec Jernej in njegova pravica*, ki jo najdemo v kar 22 jezikih. Poglavje predstavi poglobitve prevajalce Cankarjevih del v jezike, ki imajo več kot 20 izdanih književnih prevodov del Ivana Cankarja, in podrobneje predstavi prevode *Hlapca Jerneja* v srbski, angleški in ruski jezik, ker so ti služili kot vir za nadaljne posredne prevode. Poglavje tudi omeni dva pomembnejša promotorja Cankarjevih del v angleško govorečem svetu: profesorja Janka Lavrina in slovensko diasporo v ZDA, in se zaključi s kratkim povzetkom teoretičnih besedil, ki se posvečajo prevajanju Cankarjevih del v tuje jezike.

ABSTRACT

The chapter focuses on the translations and on the translation studies works dealing with translations of the most translated Slovene author, Ivan Cankar (1894-1918). Cankar's work, which belong to the so-called "Slovene Moderna" (i.e., the literary current that characterizes Slovene literature at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries and intertwines Decadent elements, Ethical Realism, Impressionism, Symbolism and the first traces of Expressionism) has been translated into 26 different languages. The most frequently translated works belong to the Symbolic and Expressionist current, i.e., Cankar's sketches and short stories taken from the collections *My Field* and *Dream Visions*, while his most often translated individual work is the novel *Bailiff Yerney and his Rights*, which has been translated into 22 languages. The chapter then introduces the most important translators into the languages that have more than 20 Cankar book translations, and briefly describes the translations of *Bailiff Yerney* into Serbian, English and Russian, i.e., the translations that were used as secondary originals for translations into other languages. Finally, the chapter also mentions two important promoters of Cankar's work in the English-speaking world: Professor Janko Lavrin and the Slovene émigré community in the USA. In the conclusion, theoretical works dealing with the translations of Cankar's works into different languages are outlined.

PREVAJANJE JAMESA JOYCEA V SLOVENŠČINO

Tina Mahkota in Aleš Pogačnik

1 James Joyce – prvak proznega modernizma

Irski romanopisec, pisec kratkih zgodb, pesnik in literarni kritik James Joyce (1882–1941) velja za enega najvplivnejših in najinovativnejših pisateljev 20. stoletja. Prvak proznega modernizma ali pionir postmodernizma, o katerem je eden najznamenitejših modernističnih pesnikov T. S. Eliot po pričevanju Virginie Woolf dejal, da je z romanom *Ulikses* (1922) »uničil celotno devetnajsto stoletje« (Woolf 1980 [1922], 203), se je rodil v predmestju Dublina, kjer se je šolal na jezuitskem kolidžu Belvedere in študiral na Univerzitetnem kolidžu. Po diplomi iz modernih jezikov se je leta 1904 s svojo ljubeznijo in poznejšo ženo Noro Barnacle preselil v Trst, kjer je kot učitelj angleščine prebival skoraj dvanajst let. Preostanek življenja je preživel na evropski celine, na Irsko se je vrnil le še na nekaj kratkih obiskov, zadnjič leta 1911. Ni pa Dublina v svoji domišljiji in v svojih delih zapustil nikdar, saj je zunanje dogajanje v vseh postavljeno prav tja. Med prvo svetovno vojno se je z Noro Barnacle in otrokoma preselil v Zürich in se po koncu vojne po kratkotrajni vrnitvi v Trst leta 1920 preselil v Pariz, ob nacistični invaziji pa na jug Francije. Od tam se je družina nazadnje umaknila v Švico, kjer je Joyce leta 1941 v Zürichu umrl. S svojima zgodnjima proznima mojstrovinama, zbirko novel *Dublinčani* (1914) in romanom *Umetnikov mladostni portret* (1916), je postavil temelje literarnemu modernizmu v angleškem jeziku, z romanoma *Ulikses* (1922) in *Finnegano novo bdenje* (1939) pa dosegel svetovno slavo in ustvaril deli, s katerima se bodo kritiki, kot je sam dejal, ubadali še več desetletij, zato pogosto velja za avtorja, o katerem se več piše, kot pa se ga dejansko bere. Kljub velikanskemu vplivu, ki ga je imel na svetovno književnost, ni v nasprotju s svojimi rojaki Yeatsom, Shawom, Beckettom in Heaneyjem nikoli prejel Nobelove nagrade.

Po prvih omembah Joycea v slovenskem časopisju in revijah v dvajsetih letih 20. stoletja in prvem knjižnem prevodu (*Ljudje iz Dublina*, 1955) je Joycea kot klasika svetovne literature prvi obravnaval Janko Kos. Leta 1966 je v študiji k prevodu romana *Umetnikov mladostni portret* njegovo delo umestil v splošno priznane literarnozgodovinske tokove in ga uvrstil med najznačilnejše predstavnike modernizma, v katerem »pisateljeva naloga ni objektivno in kolikor se le da verjetno popisovanje zunanjih dogodkov človeškega življenja v luči biološkega in socialnega determinizma, ampak čimbolj natančno, pristno, predvsem pa po zunanjih ozirih neizmaljeno prikazovanje človekovega notranjega izkustva, kakršno nastaja v njegovi zavesti s tokom občutkov, zaznav in predstav« (Kos 1966, 13). Med najpomembnejše pripovedne modernistične prijeme sodijo eksperimentiranje s formo in z jezikom. Prevladuje odmik od časovno linearnega predstavljanja dogodkov v smislu vzroka in posledice, nadomeščajo ga pogosti preskoki v preteklost in spet nazaj v sedanost s projekcijami v prihodnost, saj čas postane notranja, psihološka kategorija in je kot takšna zavezana zgolj tistim vzgibom, ki poglobljajo umevanje človeka.

Kot je strnil značilnosti modernizma v spremni besedi k novemu prevodu *Dublinčanov* (2012) Uroš Mozetič, »namesto vsevednega pripovedovalca iz tradicionalnega načina pripovedovanja v modernizmu prevladuje subjektivna pripoved, in sicer kot prosti odvisni in prosti premi diskurz, znana kot tok zavesti in notranji monolog« (Mozetič 2012, 302). Joyce tako zmanjšuje razdaljo med pripovedovanim, pripovedno osebo ter bralcem, saj temu omogoča bolj ali manj neposredni uvid v miselno strukturo oziroma način razmišljanja določene osebe. Tok zavesti pomeni podajanje neposrednega miselnega in čustvenega odzivanja na pripovedni svet skozi perspektivo pripovedne osebe v tretji osebi ednine praviloma preteklega ali sedanjega časa, notranji monolog pa je, preprosto povedano, povsem spontan pogovor pripovedne osebe same s sabo, z bogato metaforiko, rabo ironije in sugestivnih retoričnih figur, kot so besedne igre, paralelizmi oziroma ponavljanja besed in besednih zvez ter preigravanje med različnimi jezikovnimi in stilnimi registri, pri čemer razmišljanje navadno teče brez običajnega jezikovnega nadzora. V obeh svojih obsežnih zrelejših delih, *Ulikesu* in *Finneganovem bdenju*, je Joyce to modernistično pripovedno formo še radikaliziral in ji dodal za bralca zahteven referenčen okvir; deli sta brez priročnikov, ki tolmačijo posamezne odlomke, težko razumljivi. Posebej *Finneganovo bdenje* je hkrati tudi ekscentričen jezikovni eksperiment in prvovrsten prevajalski izziv.

2 Joyceovi slovenski prevajalci in prevodi

Joyce je bil v Sloveniji neznan avtor vse do približno leta 1930. Iz bibliografskih katalogov lahko razberemo, da so prav po tem letu v slovenske knjižnice prišli prvi izvodi njegovih knjig, in še to v nemščini. V tridesetih letih je revija *Modra ptica* objavila

prvi prevod kakega Joyceovega besedila v slovenščino. To je bila novela »The Boarding House« iz *Dublinčanov* (1931–32). Prevajalec je neznan, uredniška opomba pa pojasnjuje, da novelo objavljajo v počastitev 50-letnice avtorjevega rojstva. Sredi tridesetih let je v slovenski literarni kritiki Joyce že veljal za mednarodno pomembnega avtorja, ki bi s svojim vzorom lahko prišel prav tako izginjajočemu ekspresionizmu kot vzhajajočemu socialnem realizmu. Toda še preden je bilo njegovo revolucionarno pisanje lahko temeljiteje predstavljeno, je prišlo do znamenitega kongresa sovjetskih književnikov, o katerem je poročalo tudi slovensko časopisje (NN 1934/35). Tudi po koncu druge svetovne vojne so slovenski literarni kritiki vestno ponavljali stališča sovjetskega kritika Aleksandra Fadjejeva, ki je obsojal »dekadentne epigone subjektivnega idealizma«, kot je Joyce. Prav mogoče je, da je reakcija na tako zavračanje članek o Joyceu, ki ga je leta 1949 v reviji *Razgledi* objavil Joyceov tržaški učenec Lojze Berce (Berce 1949). V tej reviji, ki je izhajala v Trstu v slovenščini, so objavljali tudi Slovenci, ki so živeli v Italiji. Bercetov članek je prvi slovenski povojni članek o Joyceu, ki pisateljevega dela ne vrednoti, ampak o njem piše skrajno občudovalno, celo bolj kot tisti predvojni kritiki, ki so o Joyceu pisali kot o enem glavnih avtorjev tako imenovanega analitičnega pisanja.

Po letu 1948 prekinjeni odnosi Jugoslavije s svojo veliko vzornico, Sovjetsko zvezo, so očitno omogočili odklone od dogmatične sovjetske literarne kritike in tudi v slovenskih revijah so se začeli vse bolj pojavljati prevodi tuje literature. Tako je leta 1952 novinar Božidar Pahor v reviji *Beseda* objavil nekaj pesmi iz sodobne evropske lirike in v izbor vključil tudi prvi slovenski prevod kake Joyceove poezije, zadnjo Joyceovo pesem iz zbirke *Komorna glasba*. Istega leta je s takrat vodilno založbo, Državno založbo Slovenije, podpisal pogodbo prevajalec Herbert Grün (1925–1961), ki je naslednje leto objavil nekaj revijalnih prevedenih odlomkov iz knjige *Dubliners*. Grün je svoje poklicno življenje posvetil predvsem gledališču in deloval kot dramaturg, režiser in umetniški vodja v Prešernovem gledališču v Kranju (1951–1953), Dramskem gledališču Gavella v Zagrebu (1953–1954) in Slovenskem ljudskem gledališču v Celju (1955–1959). Že kot študent je delal kot novinar, uveljavil pa se je tudi kot kritik, esejist in prevajalec. Od leta 1959 je bil kulturni urednik *Nasih razgledov* (gl. tudi Moder 1985). V spremnem besedilu k prevodu novele *Eveline* je Grün ugotavljal, da »se je vzporedno s povečanim zanimanjem za novejša zahodnjaška slovstvena dela /.../ ponovno zbudilo zanimanje za delo Jamesa Joycea« (Grün 1953, 14). Prevod knjige *Dubliners* naj bi izšel že v letu 1953, toda izid se je zavlekel za dve leti; knjiga je z naslovom *Ljudje iz Dublina* izšla februarja 1955. Prevajalec v spremni besedi piše, da je bil Joyce v slovenščini »mnogokrat citirani, a vselej razmeroma malo brani soutemeljitelj modernega romana« (Grün 1955).

Grünov prevod novele *Evelina* je po izidu knjige izšel v več slovenskih dnevnikih in revijah, Joyceovo ime pa se je pogosto pojavljalo v polemiki, ki se je že okoli leta 1950 razvnela med starejšimi, »partijskimi« marksističnimi kritiki (Boris Zihlerl, Božidar Borko) in mlajšimi kritiki, ki so bili rojeni v letih 1925–1935. Debata se je ravno ob izidu prevoda

knjige *Ljudje iz Dublina* končevala, tehcnica se je nagnila na stran mlajših kritikov in v duhu misli, da je Joyce avtor, ki ga ne moremo kar načelno odpraviti, so bile napisane vse recenzije in poročila o objavi knjige, ki so enotno pozdravile prevod.

Po objavi prvega knjižnega prevoda Joycea v slovenščino kritiško recepcijo Joyceovega dela v Sloveniji zaznamuje večkrat izražena želja, da bi bralci lahko v slovenščini prebrali še kako drugo njegovo knjigo, posebej po letu 1957, ko je integralni srbsko-hrvaški prevod *Uliklesa* Zlatka Gorjana izdala hrvaška založba Otokar Kerševani. Slovenski kritiki so vse več brali tujo literaturo in odmevno Ellmannovo biografijo o Joyceu (1959), ki je žanr znanstvene literarne biografije dvignila na povsem drug, višji nivo, so opazili tudi v Sloveniji. Ameriški biograf je med drugim podrobno opisal Joyceovo življenje v Trstu in Pulju, tudi stike s Slovenci. Tako so tudi slovenski dnevni časopisi začeli pisati o zanimivostih iz Joyceovega življenja, Joyce pa je postal hvaležna tema za zapolnitev časopisnega prostora. V časopisju sta izšla odlomka iz *Uliklesa* (1950) in *Umetnikovega mladostnega portreta* (1960). Z *Uliksesom* se je začel ukvarjati prevajalec Janez Gradišnik (1957), ki je že ob izidu hrvaškega prevoda izpostavil, da so ključ do razumevanja Joyceovega dela biografska in druga faktografska spoznanja, ki so jih prinesla Ellmannova biografija in druga dela, ter svaril pred prenatragi prevajalskimi odločitvami (Gradišnik 1961).

Medtem je Cankarjeva založba začela leta 1963 z izdajanjem zbirke *Sto romanov*, urednik zbirke stotih najvplivnejših romanov iz zgodovine literature pa je bil Anton Ocvirk. Med knjige za drugi letnik zbirke je vključil tudi prevod *Umetnikovega mladostnega portreta*. Prevajalec Joyceovega romana je bil slavist Jože Udovič (1912–1986), eden najuglednejših slovenskih prevajalcev povojne dobe: prejel je Prešernovo (1962) in Sovretovo (1971) nagrado ter leta 1985 postal redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Roman je po izidu naletel na nekatere ugodne kritike, prevod pa je temeljil na starejši, nerevidirani verziji romana. Študija Janka Kosa (1966) je za vrsto let zaznamovala kritiško recepcijo Joyceovega dela, ukvarja pa se predvsem z njegovimi duhovnozgodovinskimi in avtobiografskimi lastnostmi. Joyce je s to študijo postal model modernističnega pisatelja. Za ponatisa zbirke *Sto romanov* v letih 1983 in 1987 so prevod malenkostno popravili, Kos pa je skrajšal svojo spremno besedo.

Naslednji Joyceov prevajalec je bil Janez Gradišnik, ki se je na prevajanje *Uliklesa* pripravljaval več kot dve leti. Aprila 1967 je izšla prva knjiga (v njej je prevod poglavij od 1 do 13), oktobra naslednje leto pa druga knjiga, kateri je bila dodana spremna beseda in obsežen komentar romana. *Ulikses* je izšel v zbirki *Moderni roman*, ki jo je od leta 1958 izdajala Državna založba Slovenije. Gradišniku je založba celo plačala obisk Irske, kjer je prevajalec navezal vrsto stikov z ljudmi, ki so mu potem pismeno pomagali razreševati težje dele. Prevod je bil izredno odmeven, prevajalec je zanj leta 1968 dobil nagrado Prešernovega sklada. Prevodu je bil dodan impresiven obsežen komentar na koncu druge knjige, kakršnega takrat ni imela nobena druga izdaja *Uliklesa* na svetu in bi že zaradi obsega lahko izšel v samostojni knjižni obliki. V dnevnem časopisju so ob izidu objavili nekaj odlomkov

prevoda in kratek opis romana, kritike pa najbolje povzema recenzija v *Dnevniku*, v kateri je recenzent zapisal, da gre za »resničen jezikovni podvig« (Željeznov 1968).

Gradišnikov prevod in spremna študija s komentarjem sta v Sloveniji močno povečala zanimanje za Joyceovo delo, čeprav na to spominjajo le redki članki, posvečeni Joyceu, ter nekaj revijalnih prevodov, kot tudi *Kondorjeva* izdaja (1974), za katero je prevajalec zbral nekaj reprezentativnih odlomkov. Bodoči dramatik in gledališčnik Tone Partljič pa je opozoril na Joyceovo dramo *Izgnanci* (Partljič 1968), ki jo je prevedel Janko Moder, a ni bila nikoli uprizorjena (tipkopis prevoda je v arhivu SNG Drama Ljubljana).

Zanimanje za Joycea je tudi v Sloveniji naraslo s postmodernizmom, še posebej v drugi polovici osemdesetih let, ko se je med joyceoslovci začela žgoča debata glede nove kritične izdaje *Ulikse*a. Leta 1984 je pri založbi Random House izdajo, ki naj bi popravila več tisoč napak takrat največkrat tiskane angleške izdaje, pripravil Hans Walter Gabler. Kritični izdaji je nasprotoval predvsem ameriški kritik John Kidd, ki je Gablerju očital, da je med več kot 5000 popravki tudi nekaj povsem nepotrebnih, nekaj pa naj bi jih prezrl (Pogačnik 1989).

Z Joyceom se je v Sloveniji intenzivneje začel ukvarjati Aleš Pogačnik. Še kot študent je objavil razpravo o *Dublinčanih*, v kateri je sledil narativnim vzorcem posameznih novel in opozoril na cikličnost zbirke (Pogačnik 1987), pozneje pa več člankov, v katerih je opozarjal predvsem na zadnji Joyceovi deli in svojevrstno kritiško industrijo, ki se je razvila ob tem (Pogačnik 1994a, 1995, 2000). Recepcija Joyceovega dela, posebej pri (post)strukturalistih (Pogačnik 1993), je bila tema njegovega magisterija pod mentorstvom Slavoja Žižka (Pogačnik 1994a), ki ga je zagovarjal istega leta, ko je sodeloval na mednarodnem joyceovskem simpoziju v Seville.

Če je bil v sedemdesetih in osemdesetih letih Joyce hvaležno gradivo za preizkušanje različnih kritiških metod, je v devetdesetih letih nedvomno postal klasik tudi v Sloveniji. Leta 1993 je bil prav *Ulikse*s prva knjiga vplivne zbirke *XX. stoletje*, ki je kot nekakšen podaljšek legendarne zbirke *Sto romanov* začela izhajati pri Cankarjevi založbi. Spremno besedo je napisal Pogačnik, ki je prevajalcu, še vedno čilemu 81-letnemu Janezu Gradišniku, priskrbel gradivo za prenovljeni komentar in popravke tekstne kritike. Gradišnik je po izidu napisal članek, v katerem je pojasnil okoliščine nastajanja prevoda. Skrbno je preveril vse Gablerjeve popravke in jih upošteval tudi po lastni presoji: »V novi slovenski verziji je nemalo stavkov, ki so šele zdaj dobili pomen« (Gradišnik 1993). Pri popravljanju prevoda je upošteval tudi par popravkov glavnega Gablerjevega kritika Johna Kidda, ki jih je Gradišniku samoiniciativno poslal ameriški kritik.

Pripravljanje druge izdaje *Ulikse*a se je v očeh založbe nepredvideno zavleklo, ohranila pa je visoki prevajalski standard prve izdaje, kar ni veljalo za druge Joyceove izdaje iz tistega časa. Poleg *Ulikse*a je namreč izšel še (nespremenjeni) ponatis prevoda *Dublinčanov* iz leta 1955 pri založbi Karantanija in *Giacomo Joyce* v samostojni dvojezični knjižici (1993).

Leta 1999 je založba DZS (prej Državna založba Slovenije) zaupala ureditev zbornika izbranih Joyceovih besedil Alešu Pogačniku, ki se je leta 1994 tam zaposlil. V

decembra 2000 objavljeni knjigi *James Joyce: Poezija in kratka proza* so nekatera krajša Joyceova besedila, in sicer »Irska, otok svetnikov in modrecev« v prevodu Andreja E. Skubica, urednik pa je sam prevedel nekaj Joyceovih razmišljanj o estetiki (»Pariška in Puljska beležka«, »Umetnikov portret«). Prevod krajših liričnih besedil, naslovljenih »Epifanije« in nov prevod »Giacoma Joycea« je opravila Apolonija Klančar Kobal, ki je prevedla še »Pesmipopeni«. V izbor vključena celotna zbirka *Komorna glasba* v prevodu Marjana Strojana in še nekatere Joyceove priložnostne pesmi, ki sta jih prevedla Strojan in Jure Potokar, so prinesle domala celotno Joyceovo poezijo; februarja 2001 je Radio Slovenija o Joyceovi poeziji pripravil posebno oddajo. Vrhunec knjige je pet, z detajlnimi opombami opremljenih odlomkov iz romana *Finneganovo bdenje* v prevodu Andreja E. Skubica. Prevajalec je napisal uvodno besedilo k petim, za kompleksno zgodbo romana ključnim odlomkom, v katero je vključil še prevode najzgodnejših različic. Uvodno besedilo k ostalim vsebinskim sklopom je pripravil Pogačnik, spremno besedo za knjigo pa je napisal eden vodilnih joyceoslovcev John McCourt. Knjiga je zapolnila vrzeli v Joyceovih prevodih, bila je kmalu razprodana, predvsem zaradi udeležbe McCourta na tiskovni konferenci tudi opažena v vseh slovenskih glavnih medijih. Skubic je po izidu knjige od založbe Sanje dobil vabilo k sodelovanju pri prevodu celotnega romana, a do tega nikoli ni prišlo.

Leta 2001 je na pobudo Mitje Čandra, urednika Študentske založbe, Tina Mahkota prevedla nekaj odlomkov iz Joyceovih *Pisem Nori* za načrtovano predstavo na temelju pisem velikih pisateljev, ki naj bi jo uprizorili v Drami SNG Maribor. Mahkota se je z Joyceom ukvarjala že med študijem angleškega jezika s književnostjo in primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1988 napisala literarnoteoretično diplomsko nalogo o prevajanju retoričnih figur v Joyceovi noveli *Mrtvi*. Od leta 1992 do 2003 je bila zaposlena na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko na FF v Ljubljani, od 2003 je samozaposlena v kulturi. Projekt sicer nikoli ni bili uresničen, so pa odlomki leta 2002 izšli v reviji *Literatura* in bili predvajani na 3. programu Radia Slovenije. Večje zanimanje za Joycea je v prvem desetletju novega tisočletja verjetno spodbudilo tudi izhajanje prevodov iz sodobne irske književnosti (npr. antologija *Kri in voda*, ki jo je uredila Mahkota leta 1998), ter vrsta (tudi njenih) prevodov in uprizoritev del sodobnih irskih avtorjev, med njimi Doyle, Jordan, McDonagh, McPherson idr. Ti prevodi in uprizoritve so se pogoste sklicevali na Joycea. Mahkota je objavila tudi več poljudnih člankov o simpoziju in poletni šoli James Joyce v Dublinu in v Trstu (Mahkota 1996 in 1997).

Leta 2003 je bil na železniški postaji v Ljubljani (tudi po zaslugi prvega irskega veleposlanika Garryja Ansbroja, ki je spodbujal in podpiral medkulturno izmenjavo) odmevno postavljen kip Jakova Brdarja v spomin na noč, ki jo je leta 1904 Joyce z Noro Barnacle pomotoma preživel v Ljubljani, misleč, da sta že v Trstu. Oktobra 2008 je Radio ARS o zbirki kratkih zgodb *Noč v Ljubljani* (1994), v kateri so slovenski pisatelji in pisa-

teljice podali literarni pogled na Joyceov postanek v Ljubljani, pripravil radijsko igro. Fascinacija nad Joyceom kot svetovno znano osebo, ki je imela opraviti tudi s Slovenci, ni bila povsem nova in se je ponovila. Že leta 1998 je izšla novela Draga Jančarja *Joyceov učenec*, ki je leta 2008 postala naslov knjige z desetimi Jančarjevimi izbranimi novelami. Novela opisuje tragično povojno usodo Borisa Furlana, ki ga je angleščino v Trstu učil Joyce. Joyce se kot osrednji lik pojavlja nadalje še v dveh zgodbah knjige *Tržaške prikazni* Dušana Jelinčiča (2019). Joyce se kot obrobna figura pojavi tudi v stripu *Črni plamen* (2020) Ivana in Zorana Smiljanića, saj je njegovo bivanje v Trstu domala do dneva natančno sovpadalo z otvoritvijo in požigom Narodnega doma. Leta 2021 je irsko veleposlaništvo tudi v Ljubljani prvič organiziralo Bloomov dan.

Prvega januarja 2012 so 70 let po Joyceovi smrti ugasnile avtorske pravice, in po vsem svetu so sledili ponatisi in novi prevodi Joyceovih del. Tako je leta 2012 pri Študentski založbi izšla knjiga *Pisma Nori* v prevodu Tine Mahkota in s spremno besedo Mitje Čandra. *Pisma Nori* so bila tudi dramatizirana in jih je igralka Slovenskega mladinskega gledališča Damjana Černe 22. junija 2013 predstavila občinstvu. Na pobudo Tine Mahkota je leta 2012 v zbirki *Kondor* založbe Mladinska knjiga izšel še nov prevod *Dublinčanov* s prevajalkinimi opombami in spremno besedo Uroša Mozetiča. Mahkota je za prevod leta 2013 prejela Sovretovo nagrado. Kot je zapisala žirija Društva slovenskih književnih prevajalcev, »je z novim prevodom *Dublinčanov* slovenski bralec končno dobil tudi tak prevod Joyceove mojstrovine, kot izvirniku gre«.

Neposredna posledica poteka avtorskih pravic nad Joyceovim delom je bil tudi slovenski prevod še ene od kratkih zgodb, ki jih je Joyce v osebнем pismu namenil vnuku Stephenu. Knjižico *Mačke iz Kopenhagna* so prvič objavili leta 2012, čez dve leti je izšla tudi v slovenščini, prevedel jo je Luka Novak. Že leta 2007 je pri založbi Mladinska knjiga izšla podobna, prav tako vnuku Stephenu namenjena zgodba. Zgodbo *Maček in vrag*, ki je bila sicer vključena tudi v zbornik *Poezija in kratka proza* (z naslovom *Maček in hudič*), je na novo prevedla Anja Štefan, ilustriral pa Gorazd Vahen.

3 Prevodoslovne obravnave

Recepccijo Jamesa Joycea v Sloveniji sta podrobno raziskala in strnjeno predstavila Aleš Pogačnik in Tomo Virk v članku, ki je bil v angleškem prevodu Andreja E. Skubica objavljen v referenčni monografiji o recepciji Jamesa Joycea v Evropi (2004). V njej sta podrobno orisala tudi zgodovino prevajanja Joycea v slovenščino do leta 2000 in sestavila bibliografijo s podrobnejšimi navedbami tu povzetih virov. Kot dragocen vir za kritiško recepcijo do leta 1945 navajata avtorja tudi diplomsko nalogo Cvete Zalokar *Joyce pri Slovencih*, ki je leta 1982 nastala na ljubljanskem Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo. Prva diplomatska naloga o Joyceu v Sloveniji je sicer nastala že leta 1960 (o *Ulikseu*), potem pa vse do leta 1970 ni bilo nobene več. Diplomskih nalog o Joyceu

je nato sledilo največ na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, od leta 2002 tudi na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, in jih je bilo napisanih več kot 30.

Z načelnimi vprašanji prevajanja Joyceovega dela se je najbolj poglobljeno ukvarjal predvsem Uroš Mozetič (1961–2016), ki je leta 1999 tudi uspešno zagovarjal prvo slovensko doktorsko disertacijo o Joyceovem delu. Mozetič je bil pesnik, prevajalec, literarni teoretik in predavatelj angleške ter ameriške književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, poznan predvsem po mojstrskih prevodih poezije (Whitman, Auden, Cummings), njegovo lastno pesniško ustvarjanje pa je do postumne izdaje *Pesmi* (2020) ostalo manj znano in omejeno na revijalne objave. V objavljeni doktorski disertaciji se ukvarja s pogloblitimi pripovednimi tehnikami knjige *Ljudje iz Dublina* z vidika posredovanja govora in mišljenja v pripovednem besedilu, prav tako je objavil na to temo tudi več strokovnih člankov. Predvsem se je posvečal prevajalskim strategijam, ki so bile uporabljene za prenos različnih pripovednih tehnik v Joycevi prozi, kot je na primer prosti odvisni diskurz, in opazoval spremembe pripovednega gledišča [narrative perspective] in žariščenja [focalisation] v slovenskih prevodih Joyceovih del (Mozetič 2000). V ospredje postavlja vzročno-posledično razmerje med mikro- in makrostrukturnimi premiki na eni strani ter premiki v pripovedni perspektivi in žariščenju na drugi.

Tudi novi prevod *Dublinčanov* (2012) je že bil predmet diplomske naloge. Taja Kuzman (2017) je vzela pod drobnogled prevodne strategije pri prevajanju trpnika iz angleščine v slovenščino v obeh slovenskih prevodih in potrdila svojo hipotezo, da so v starejšem prevodu neustrezne prevajalske rešitve povzročile pomenske spremembe, ki so v novejšem prevodu popravljene.

Ko smo leta 2022 praznovali 100-letnico izida *Ulikseasa*, smo imeli torej v slovenskem prevodu prav vsa Joyceova dela, kot tudi nekaj odlomkov iz "neprevedljivega" *Finneganovega bdenja*. V prihodnosti se bo zagotovo porodilo vprašanje, ali bi veljalo na novo prevesti *Umetnikov mladostni portret* in nemara tudi *Ulikseasa*. Zlasti pri slednjem težava ne bo le v zahtevnosti samega prevoda, temveč tudi že pri izbiri verzije, po kateri bi prevod nastal. Tako imenovane joyceovske vojne, ki jih je leta 1984 sprožila prva kritična izdaja, so se namreč končale brez zmagovalca; danes lahko kupite štiri različice angleškega izvirnika (izdaje iz let 1922, 1961, 1984 in 1997). Vse troje – nova prevoda *Umetnikovega mladostnega portreta* in *Ulikseasa* ter integralni prevod *Finneganovega bdenja* – pa so ne le izredno zahtevni in dolgotrajni, ampak tudi zelo dragi založniški projekti.

4 Sorodna poglavja v monografiji

Paul Celan v svetovni literaturi in slovenskem prevodu / Janez Gradišnik

Bibliografija

- Berce, Lojze. 1949. »James Joyce v Trstu.« *Razgledi*, letnik 4, št. 8-9: 337–343.
- Boršič, Mateja. 2002. »Stylistic features of James Joyce in Slovene translation.« Diplomsko delo, Univerza v Mariboru.
- Ellmann, Richard. 1959. *James Joyce*. New York: Oxford University Press.
- Gradišnik, Janez. 1957. »O prevajanju Joyceovega Ulyssesa.« *Slovenski poročevalec*, 13. december 1957, 4.
- Gradišnik, Janez. 1961. »Dvajset let po smrti Jamesa Joycea.« *Nova obzorja*, 14, št. 7-8: 372–75.
- Gradišnik, Janez. 1993. »Roman s posebnostmi.« *Razgledi*, 42, št. 15: 56–57.
- Grün, Herbert. 1955. »James Joyce.« V James Joyce, *Ljudje iz Dublina*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Grün, Herbert. 1953. Spremnna beseda k James Joyce. »Evelina.« *Naši razgledi* 2, št. 3: 14.
- Jančar, Drago. 2008. *Joyceov učenec: deset izbranih novel*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Jelinčič, Dušan. 2019. *Tržaške prikazni*. Trst: ZTT = EST.
- N.N. 1934/35. »Kongres sovjetskih književnikov – v besedah njegovih udeležencev.« *Hramovi zapiski* 1. št., 3-4: 87–92.
- Kos, Janko. 1966. »Joyceov roman o umetnikovi mladosti.« V James Joyce, *Umetnikov mladostni portret*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Kuzman, Taja. 2017. »Primerjava prevajanja trpnikov v dveh slovenskih prevodih Joyceovih Dublincanov.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Mahkota, Tina. 1989. »Retorične figure v Joyceovi noveli 'Mrtvi': primerjava izvirnika s tremi prevodi.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Mahkota, Tina. 1996. »Bližnja srečanja joyceovske vrste: literarno-poletni Dublin.« *Delo*, 16. avgust 1996, str. 13.
- Mahkota, Tina. 1997. »Kaj se kuha v laboratoriju Joyce?« *Delo*, 8. maj 1997, str. 15.
- Moder, Janko. 1985. *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*. Koper: Lipa.
- Mozetič, Uroš. 1998. »Premiki pripovednega gledišča v medbesedilnem stiku: Dubliners in Ljudje iz Dublina Jamesa Joycea.« Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani.
- Mozetič, Uroš. 2000. »Predstavljanje govora in mišljenja v luči pripovednega gledišč(enj)a in žarišč(enj)a: Ljudje iz Dublina Jamesa Joycea.« *Primerjalna književnost* 23, št. 2: 85–108.
- Mozetič, Uroš. 2000. *Problem pripovednega gledišča in žaričenja pri prevajanju proznih besedil*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Mozetič, Uroš. 2004. »Narrative perspective and focalisation in translating fictional narratives.« *ELOPE: English language overseas perspectives and enquiries* 1, št. 1/2: 209–223.
- Mozetič, Uroš. 2007. »From doublevalent to monovalent discourse: the role of the translator in mediating heteroglossia and heteropsia in a fictional narrative.« *Acta neophilologica*, l. 40, št. 1/2: 197–205, 218–119.

- Mozetič, Uroš. 2012. »Poseben vonj po sprijenosti, ki, upam, preplavlja moje zgodbe.« V James Joyce, *Dublinčani*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Partljič, Tone. 1968. »O edini Joyceovi drami Izgnanci«. *Naši razgledi*, 17, št. 17: 503.
- Pogačnik, Aleš. 1987. »Dubliners.« *Literatura*, l. 1, št. 6: 151–63.
- Pogačnik, Aleš. 1989. »Ulysses?« *Naši razgledi*, l. 38, št. 23: 708, l. 38, št. 24: 730.
- Pogačnik, Aleš. 1992. »Beležka k Joyceovem A Portrait of the Artist as a Young Man.«. *Eseji*, l. 1, št. 8: 125–38.
- Pogačnik, Aleš. 1993. »Derrida o Joyceu«. *Primerjalna književnost*, l. 16, št. 1: 35–46.
- Pogačnik, Aleš. 1994a. »<...> reketoč mimo Eve in Adamovega, <...> nas privede nazaj k <...>«. *Razgledi*, l. 43 št. 8: 36–38, l. 43, št. 9: 4.
- Pogačnik, Aleš. 1994b. »James Joyce kot paradigma filozofskih smeri 20. stoletja.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Pogačnik, Aleš. 1995. »Kaj pa Joyce in Kafka?«. *Razgledi*, l. 44, št. 23: 25.
- Pogačnik, Aleš. 2000. »Podjetje Jamesa Joycea«. *Dnevnik*. 14. marec 2000, str. 23.
- Pogačnik, Aleš in Tomo Virk. 2004. »The Reception of James Joyce in Slovenia.« V *The Reception of James Joyce in Europe. Volume I: Germany, Northern and East Central Europe*, uredila Geert Lernout in Wim Van Mierlo. London, New York: Thoemmes Continuum.
- Smiljanić, Ivan in Zoran Smiljanić. 2020. *Črni plamen. Požig Narodnega doma v Trstu*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Virk, Tomo in Matevž Kos, ur. 1994. *Noč v Ljubljani*. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.
- Woolf, Virginia. 1980. *The Diary of Virginia Woolf*, drugi zvezek: 1920–1924, uredila Anne Olivier Bell. San Diego: A Harvest Book, Harcourt Brace.
- Zalokar, Cveta. 1982. »Joyce pri Slovencih«. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Željeznov, Dušan. 1968. »Ulysses.« *Dnevnik*, 1. avgust, str. 8.

POVZETEK

James Joyce (1882–1941) je bil v Sloveniji neznan avtor vse do približno leta 1930. Recepcijo njegovega dela in prevajanje je v času pred 2. svetovno vojno in tik po njej zavrlo ideološko zavračanje modernizma v nasprotju s prevladujočim socialnim realizmom. Prvi književni prevod, ki smo ga dobili leta 1955, *Ljudje iz Dublina* (prev. Herbert Grün), je vzbudil zanimanje in željo po prevodih drugih Joyceovih del. Prevajanja sta se lotila dva vodilna slovenska prevajalca, in tako smo leta 1964 dobili prevod *Umetnikovega mladostnega portreta* (prev. Jože Udovič), leta 1967 pa še *Ulikseša* (prev. Janez Gradišnik) z obsežnim komentarjem in opombami. Joyce je bil končno tudi v Sloveniji pripoznan za vodilnega evropskega modernista. Naslednja desetletja so zaznamovale kritiške obravnave njegovega dela ter postopne objave drugih

Joyceovih del, tudi prenovljeni prevod *Ulikseša* (1993) in nov prevod *Dublinčanov* (prev. Tina Mahkota, 2012). Ko smo leta 2022 praznovali 100-letnico izida *Ulikseša*, smo imeli v slovenskem prevodu prav vsa Joyceova leposlovna dela, celo nekaj odlomkov iz »neprevedljivega« *Finneganovega bdenja* (prev. Andrej E. Skubic, 2000). V prihodnosti se bo zagotovo porodilo vprašanje, ali bi veljalo zadnji Joyceov roman prevesti v celoti oziroma na novo prevesti oba njegova druga romana, kar pa niso le zahtevni in dolgotrajni, temveč tudi zelo dragi založniški projekti.

ABSTRACT

In Slovenia, James Joyce (1882-1941) was an unknown author until around 1930. The reception of his work and its translation was hampered by the ideological rejection of modernism in contrast to the prevailing social realism in the period before and just after the Second World War. In 1955, the first Joyce translation was published, *Dubliners* was translated by Herbert Grün, arousing interest and a desire to translate other works by Joyce. Two leading Slovene translators undertook the task: in 1964 a translation of *The Portrait of the Artist as a Young Man* was translated by Jože Udovič, and in 1967 *Ulysses* was translated by Janez Gradišnik, who wrote also an in-depth commentary and added notes to his translation. Subsequently, Joyce was finally recognized in Slovenia as a leading European modernist writer. The following decades were characterized by critical examination and the publication of Joyce's body of work, including a revised translation of *Ulysses* (1993), and a new translation of *Dubliners* (Tina Mahkota, 2012). In 2022, when the 100th anniversary of the publication of *Ulysses* was celebrated, the entire body of Joyce's fiction had been translated, even a few excerpts from the "untranslatable" *Finnegans Wake* (trans. Andrej E. Skubic, 2000). As for the future, the question will certainly arise as to whether it would be apt to translate Joyce's final novel in its entirety, or to publish new translations of his earlier works. Admittedly, these will be not only challenging and time-consuming, but also very costly publishing projects.

PAUL CELAN V SVETOVNI LITERATURI IN SLOVENSKEM PREVODU

Vid Snoj
Univerza v Ljubljani

1 Celan: fenomen svetovne literature

Paul Celan (1920–1970) je nemškojudovski pesnik, o katerem je George Steiner že kmalu po njegovi smrti zapisal, da je »skoraj gotovo največji evropski pesnik obdobja po letu 1945« (1975, 182).

Rojen je bil v Černovcih, glavnem mestu Bukovine, ki je z razpadom Avstro-Ogrske ob koncu prve svetovne vojne postala sestavni del Romunije. Med drugo svetovno vojno se je izognil deportaciji v taborišče, v katerem sta umrla njegova starša. Več kot leto in pol je preživel v delovnih taboriščih po Romuniji. Proti koncu vojne je iz Černovcev, ki jih je zasedla Rdeča armada, z dovoljenjem sovjetske oblasti šel v Bukarešto, od tam leta 1947 ilegalno na Dunaj in po nekaj več kot pol leta naprej v Pariz, kjer je ostal do konca življenja, ki ga je končal s skokom v Seno.

Celanova prva objavljena pesem je »Todesfuge« (»Fuga smrti«). Ta pesem z glasbeno strukturo ter gosto mrežo metafor in aluzij, ki v golo resničnost taborišča smrti všivajo nemški in judovski zgodovinski in kulturni spomin, je prvič izšla leta 1947 v romunskem prevodu in postala najslavnejša pesem o holokavstu sploh. Potem ko je na začetku petdesetih let postala javno dostopna še v izvirniku, je v Zvezni republiki Nemčiji prišla v šolske čitanke, z njenimi prevodi v druge jezike pa se navadno začenja tudi širša bralska recepcija Celanovega pesništva zunaj Nemčije.

Celanovo pesništvo se torej od začetka postavlja zoper razvpito trditev Theodorja W. Adorna, zapisano ob koncu štiridesetih let, da je pisati pesmi po Auschwitzu barbarsko. Adorno je dolgo zagovarjal to trditev, med drugim z argumentom, da estetska stilizacija nezamisljivi človeški usodi odvzame grozo nemisljivega. Po drugi strani se je Celanu samemu upiralo ne samo mimetično prikazovanje taboriščnega trpljenja, ampak tudi

sentimentalno objokovanje mrtvih. V zapiskih za »Meridian«, nagovor, ki ga je imel ob prejetju Büchnerjeve nagrade leta 1960 in ki je njegov poglavitni poetološki tekst, se je ohranila misel, da kdor je pripravljen le točiti solze za mrtvimi, »jih, mandljeoko lepe, še drugač ubija« (Celan 1999, 127). Celanovo pesništvo je nazadnje doseglo Adornovo priznanje: »Celanove pesmi hočejo najskrajnejšo grozo izrekati z zamolkom« (Adorno 1972, 477).

Celan je v holokavstvu izgubil starša, ljudstvo, domovino, ki je bila zanj kot Juda od rojstva krušna domovina, in se naselil v krušni deželi, Franciji, kjer je preživel večji del svojega ustvarjalnega življenja. Edino, česar ni izgubil, je jezik. Leta 1958 je v nagovoru ob podelitvi literarne nagrade mesta Bremen dejal:

Ta, jezik, je ostal neizgubljen, ja, kljub vsemu. Vendar je zdaj moral iti skozi svoje lastno pomanjkanje odgovorov, iti skozi strašljivo obnemelost, iti skozi tisočere temine smrt prinašajočega govora. Šel je skozi in ni dal besed za *to, kar se je zgodilo*; toda šel je skozi to zgodovanje. Šel je skozi in mogel spet priti na dan, »obogaten« z vsem tem. (Celan 2020b, 882, poudaril V. S.)

Celan je bil večjezičen. Njegov prvi jezik je bila nemščina, med osnovnim šolanjem se je naučil romunščine in hebrejščine, na gimnaziji ob klasičnih jezikih, grščini in latinščini, tudi francoščine ter kmalu potem še angleščine in ruščine. V Bukarešti je v romunščino prevajal rusko literaturo in v tem jeziku napisal več pesmi. Vendar je jezik, ki mu je kljub vsem izgubam ostal, materni jezik, čeprav je postal jezik morilcev njegove matere. Materni jezik, edina mogoča izbira za pesniški jezik, je v Celanovi rabi, ki je nenehen boj z jezikom in kopanje po njem, postal »nenormalna«, Nemcem tuja nemščina. V njej je dajal glas mrtvim, na primer v »Fugi smrti« ali »Psalmu«, in čedalje intenzivneje uglaševal različne načine molčanja pred neizrekljivim: zbijanje genitivnih metafor v kompozita po eni strani, razgrajevanje besed v zloge in glasove po drugi, elipso, pavzo, cezuro. »To, kar se je zgodilo« in za kar je jezik ostal brez besede, je neizrekljivo, na katero je od začetka vezano Celanovo pesništvo (prim. Franke 2014, 85).

Celanov jezik in poetologija sta postala predmet ne samo kritiške, ampak v zadnjem desetletju njegovega življenja tudi že literarnovedne oziroma filološke obravnave predvsem v Nemčiji. K zanimanju nemške germanistike za njegovo pesništvo je pripomoglo to, da je v Zvezni republiki Nemčiji izdajal svoje in prevodne pesniške knjige, iz Francije občasno hodil tja na javna branja ter stkal tesne vezi z nekaterimi pomembnimi nemškimi in švicarskimi germanisti. Vendar so se ti zvečine osredotočali na hermenevitične probleme, ki jih postavljata Celanov pesniški jezik v razmerju do resničnosti in metapoetska refleksija o jeziku, ne da bi se posebej ozirali na njegovo judovstvo in središčni pomen holokavsta za njegovo pesništvo. Že v petdesetih letih pa je na Celana postal pozoren Martin Heidegger, najvplivnejši filozof 20. stoletja.

Celan je Heideggerja začel brati kmalu po vojni, čeprav je vedel za Heideggerjevo zgodnje sodelovanje z nacisti, od katerega se ta ni nikdar javno distanciral. Bralski zaznamki v Heideggerjevih knjigah, ki se jih je v Celanovi zasebni knjižnici nabralo sploh največ izmed filozofskih knjig, pričajo, da je Celana pritegovala misel o pesniškem jeziku in njegovem razkrivanju resnice biti, kot jo je Heidegger razvijal zlasti ob pesništvu Friedricha Hölderlina. Celan se je v svojem lastnem mišljenju o pesništvu orientiral po Heideggerju, bodisi da mu je pritrjeval bodisi se odmikal od njega. To je še zlasti opazno v »Meridianu«, ki si ga je v tekmi z Adornovo negativno estetiko in predvsem s Heideggerjevim mišljenjem pesništva zamislil kot poetološki projekt za 20. stoletje.

Po drugi strani je Heidegger po vojni razen o Hölderlinu pisal še o vrsti drugih pesnikov, a se niti v njegovi zapuščini ni ohranilo nič o Celanu, čeprav je bil zvest in včasih celo navdušen Celanov bralec ter je nekatere njegove pesmi po pričevanju sodobnikov znal celo *par cœur* (prim. Lyon 2006, 209). Visoko transversalo, ki v pesništvu v nemškem jeziku teče od Hölderlina prek Georga Trakla in Rainerja Marie Rilkeja do Celana, so na sledi Heideggerju, ki je pisal o prvih treh, vzpostavili drugi nemški filozofi in za filozofsko premišljevanje pesništva dovzetni filologi, Heideggerjevi bralci.

Recepcija Celanovega dela se je močno okrepila po njegovi smrti, in to ne samo v Nemčiji. V drugih deželah je tekla po ustaljenem vzorcu: najprej so se v literarnih revijah in antologijah sodobne lirike pojavljali prevodi izbranih pesmi, ponekod že v petdesetih letih, nato so se začeli delati knjižni izbori iz pesniškega dela in prevodi posameznih zbirk, vendar nikjer prej kot po Celanovi smrti, navsezadnje pa je marsikje nastal tudi prevod vseh njegovih devetih zbirk, od katerih so zadnje tri izšle posthumno. Kar zadeva razširjenost te recepcije, je pomenljivo, da prvi prevod Celanovega v zbirkah zbranega pesništva ni nastal v kateri od evropskih dežel niti v katerega od evropskih jezikov govorčnem svetu, ampak leta 1992 na Japonskem.

V nasprotju z Nemci so pisci o Celanu v Združenih državah Amerike in Franciji od sedemdesetih let pri njem čedalje bolj poudarjali judovsko tematiko. Francija, Celanova krušna dežela, je sploh najpomembnejša za njegovo mednarodno recepcijo.

Celan je bil v svojem francoskem okolju neopazen. Od poznih petdesetih let do smrti je sicer služboval kot lektor za nemški jezik na École normale supérieure, vendar ni imel stika s tamkajšnjim krogom vodilnih francoskih intelektualcev. Čeprav je veliko prevajal iz francoščine, je s francoskimi pesniki začel skupinsko sodelovati šele v poznih šestdesetih letih pri reviji *L'Éphémère*. Vzajemno so se prevajali, a brez širšega odmeva. Živahno recepcijo sta spodbudila šele dva poznejša dogodka: leta 1979 prevod Celanove četrte zbirke *Die Niemandrose* (*Nikogaršnja roža*, 1963), delo francoske pesnice poljsko-judovskih korenin Martine Broda, in leta 1984 konferenca v Cerisy-la-Salle, ki jo je organizirala ta Celanova prevajalka in velja za začetek mednarodnega preučevanja Celanovega pesništva oziroma internacionalizacije celanoslovja. Vendar so recepciji Celana dve leti pozneje dale še močnejši zamah tri filozofske knjige, ki so jih o njem napisali

Derrida, Maurice Blanchot in Philippe Lacoue-Labarthe. Francoski filozofi so Celana povezovali s Heideggerjem, in ko se je kmalu potem razvnela razprava o Heideggerju in nacizmu, se je Celan na tem ozadju zbleščal kot Heideggerjev protipol. V konstelaciji s Heideggerjem je dokončno postal »nekaj takega kot pesnik filozofov« (Lyon 2006, 109).

Čeprav je prvi knjižni izbor Celanovih pesmi v španščini izšel leta 1972, je francoski prevod *Nikogaršnje rože* sprva deloval tudi v špansko govorečem svetu in drugod med tistimi pesniki, ki niso znali nemško (prim. Broda 1997, 280). Celan je potem v španščini spregovoril prek Josėja Angela Valenteja, pesnika, ki se je prav ob branju njegovih pesmi obrnil od svojega zgodnjega politično angažiranega pesništva k visokemu modernizmu, zakoreninjenemu v španskem heideggerjanstvu, in se priključil pesniški transversali od Hölderlina do Celana.

V Italiji je bil za recepcijo Celana še pomembnejši od Heideggerja Hans-Georg Gadamer, mojster filozofske hermenevtike, čigar knjižica o Celanovem ciklu »Atemkristall« (»Kristal diha«) je bila ob koncu osemdesetih let prevedena v italijanščino. Veliko delo, kar zadeva Celanovo pesništvo, pa je opravil Giuseppe Bevilacqua, ki je z njim prišel v stik že na začetku petdesetih let, prvi prevod Celanove pesmi objavil v letu njegove smrti, potem izdal prevoda zbirk *Lichtzwang* (*Prisila luči*) in *Von Schwelle zu Schwelle* (*Od praga do praga*) ter nazadnje, leta 1998, svoje dolgoletno prevajalsko in interpretsko ukvarjanje s Celanom okronal s komentiranim prevodom vseh njegovih zbirk (razen *iuvvenilia* in pesmi, ki jih Celan sam ni uvrstil v svoje zbirke). Bevilacquov integralni prevod Celanovega pesništva je požel velikanski uspeh. Postal je *bestseller* s toliko ponatisi, kot jih zlepa ne dosežejo opusi modernih italijanskih pesnikov (prim. May, Goßens in Lehmann 2008, 357).

Toda Celanov sloves se je razširil tudi onstran Evrope. O Celanu je mogoče reči ne samo to, kar je svojčas o Charlesu Baudelairu zatrdil Walter Benjamin, namreč da je zadnji lirik, ki je imel evropski odmev, saj po njegovih *Rožah zla* nobeno drugo lirsko delo »ni seglo ven iz bolj ali manj zamejenega jezikovnega kroga« (1991, 650–651). O Celanu je mogoče trditi še več, in sicer da »območje njegovega vpliva očitno ni omejeno na evropsko celino« (Mayhew 2004, 77). Res je, da se je z vzponom postkolonialnih študij uveljavila kritika holokavsta kot paradigme, ob kateri bi bilo mogoče meriti nacionalne katastrofe v deželah zunaj Evrope, ki so trpele kolonialistično gospodstvo. Vendar je Celanovo pesništvo kljub temu našlo pot tako v zunajevropske literature kakor tudi v filologije, ki gojijo postkolonialistično agendo (prim. Elston 2021, 244–245). K temu so pripomogli njegova ekstrasitorialnost, eksilantstvo in marginalnost.

Celan je bil v Romuniji rojeni nemško govoreči Jud. V nemškem govornem okolju je živel manj kot leto na Dunaju. Naselil se je v francoski prestolnici, ki jo je izbral za mesto svojega prebivanja v izgnanstvu, vendar se je držal na obrobju francoskega kulturno-literarnega življenja. Francoščine ni privzel za jezik, v katerem bi pisal, kakor njegova romunska rojaka Eugène Ionesco in Emil Cioran. Od doma je govoril arhajsko obarvano

nemščino in s sodobno nemščino dnevno vzdrževal stik prek branja časopisov, revij in knjig. Bil je preživelec nacističnega genocida. Ni bil *porte-parole* dominantnega evropskega izročila. Bil je samo pesnik v nemščini.

Celan je z izkušnjo preživelca in prekopavanjem jezika govoril na srce tudi pesnikom zunaj Evrope. Verjetno v vsej nemški literarni zgodovini ni bilo pesnika, ki bi tako močno deloval zunaj nemškega govornega področja, ob tem da je Nemcem nemščino potujil in iz nje »naredil idiom« (Derrida 2005, 1003). Ob Goetheju, Hölderlinu in, v 20. stoletju, Kafki je tudi on postal eksponent svetovne literature v nemščini.

2 Celanova pesniška in prevajalska poetika

»Pokrajina, iz katere [...] prihajam k Vam,« je Celan dejal v bremenskem nagovoru, je bila »področje, na katerem so živeli ljudje in knjige« (2020b, 881). Ljudje, knjige, življenje, ki se piše v knjige, vse to je bilo uničeno v holokavstu.

Holocaustum je latinski prevedek za svetopisemsko besedo 'ola, »žgalna daritev«, v Hieronimovi Vulgati. Vendar to, kar se je Judom zgodilo med drugo svetovno vojno, ni bilo žrtvovanje Boga. Ta »holokavst« nima žrtvovalca niti prejemnika žrtve. Preživelci oziroma njihovi potomci so pomor rojakov poimenovali s hebrejsko besedo *šo'a*, »katastrofa«.

V hebrejski Bibliji je o Judih pisano, da so izvoljeno ljudstvo, ki mu je bila od Boga dana obljuba Božje navzočnosti, še več, obljuba, da bodo po njem vsi narodi deležni Božjega prebivanja v svoji sredi. V »Psalmu«, v katerem Celan da spregovoriti pomorjenim, pa ti imenujejo same sebe »roža Niča, / Nikogaršnja roža« (2019, 367). Bog je Nič in Nihče: Nič je, skladno z judovsko mistiko, v svoji presežnosti nad bitjo (prim. Snój 2018, 126–127) in Nihče, nasprotno kot v judovski mistiki, v svojem umiku ali odpo-tegu od biti. »Holokavst« je za Celana prelomna zgodovinska *katastrophé*, »obrat dol«. S »tem, kar se je zgodilo«, je v brez(d)no odpostavljeno vse, kar je. Pozavarovanje vsega kreaturnega, njegovega »da je« in »kaj je«, z vidno ali nevidno Stvarnikovo pričujočnostjo pade v nekoč. V brezbožnosti, v zapuščenosti od Boga je nevarnost. In v tej nevarnosti se izpostavlja pesništvo. Leto pred smrtjo je Celan zapisal stavek v francoščini, ki je bil v faksimiliranem rokopisu natisnjen na samostojni strani v reviji *L'Éphémère: La poésie ne s'impose plus, elle s'expose*, »Pesništvo se ne upostavlja več, izpostavlja se« (2020a, 877).

Pesništvo se ne upostavlja, ne uveljavlja, ne nastopa več v svetu s tehniko eksperimenta, ki je umetnost kot *téchne tês miméseos* s proizvajanjem novega naredila zastarelo. Celan je pretrgal s *poésie pure*, kot jo je zasnoval oče modernega pesništva Stéphane Mallarmé, s poezijo, ki jemlje jezik za besedno gradivo in iz katere izgine govoreči jaz. Jemanje jezika za besedno gradivo je v avantgardah z razbijanjem skladnje in osvobajanjem besede, s spacializiranjem verzne vrstice in permutiranjem besed ter njihovih sestavnih delov postalo proizvajanje dotlej neznanih konstelacij. Toda pesništvo, ki je na

ravni svojega časa, ni *poesis experimentalis*. Pesništvo, ki se izpostavlja, je *poesis experientiae*, »pesništvo izkušnje«.

In kakor jezik ni sredstvo oziroma medij, v katerem se proizvaja *novum*, tako tudi v pesmi ne govori jezik sam, kot je v spisu o Traklu zapisal Heidegger: *Die Sprache spricht*, »Govorica govori« (1995, 15; kurziva v izvirniku). Celan se v »Meridianu« odmakne od Heideggerja, čeprav rabi številne njegove besede, tudi *Dasein*, »obstoj«, »bivanje« ali, po Heideggerjevo, »tubit«: v pesmi ne govori jezik, ampak neki jaz »pod naklonskim kotom svojega bivanja [*seines Daseins*], pod naklonskim kotom svoje ustvarjenosti [*seiner Kreatürlichkeit*]« (2020c, 896). Pesem, pravi Celan, je na poti k nečemu, kar je postalo več kot samo tuje. Postalo je drugo. Drugi v luči uničujoče katastrofe in ontološkega brezna, ki se je odprlo z njo, ni le povsem Drugi, *der ganz Andere*, Bog, kot ga skupaj s protestantsko teologijo 20. stoletja za silo imenuje Celan. Drugi prav tako ni rasni, etnični ali spolni drugi. To ni samo človeški drugi, ampak so vsi drugi drugi, živo in neživo bivajoče in nebi-vajoči, v nič razodetja izginuli Bog. Drugi so ob povsem Drugem vsak zase *ein Anderes*, »neko drugo« – eno, posamično in v svoji ustvarjenosti končno, enkratno in edino. Na to drugo se obrača pesem.

Pesem, v »Meridianu« pribije Celan, »se neskrénjeno uperja proti tistemu ,drugemu‘ [*auf jenes 'Andere'*]« (2020c, 895). In še: »Vsaka stvar, vsak človek je za pesem, ki se uperja proti drugemu, lik tega drugega« (896). Vse je drugo, tudi jaz, ki govori v pesmi, je drugi samemu sebi. Vendar je po *katastrophé*, po kateri ni več mogoča umetnost, se pravi pesem kot blagglasna, metrično-strofično urejena estetska tvorba, v jeziku, s katerim ni več mogoče eksperimentirati, to drugo kljub vsemu nagovorljivo. Iz katastrofe izhaja apostrofa, nagovor vsega, kar nima več pozavarovanja v Bogu, ki je postal Nič in Nihče. Apostrofa je obrat v jeziku k vsemu, kar je srečljivo po katastrofi. V pesmi, napoteni k drugemu, ki je vse, vsako drugo postane nagovorljiv ti. Nagovorljivi ti je po uničujoči katastrofi vse, kar »je«, vsa »resničnost«.

V Celanovih pesmih je ti lahko karkoli in kdorkoli, roža, drevo ali neživa stvar, tudi jezik, to so lahko živi ali mrtvi, mrtva mati ali ljubljena ženska, pa tudi jaz, ki govori v pesmi, se lahko na samega sebe obrača s »ti«. Kot pravi Celan v »Meridianu«, pesem, ki je zmeraj na poti k nekemu nagovorljivemu ti, obstaja »v skrivnosti srečanja« (2020c, 896; kurziva v izvirniku): srečanja jaza s stvarjo, z drugim človekom kot svojim bližnjim, tudi z odsotnim bližnjim, ker je že pokojni, in s samim sabo kot sebi drugim, z vsemi, ki jih govoreči jaz nagovarja s »ti«. A prav tako obstaja v možnosti srečanja z Bogom, kajti »morda si je celo zmeraj in znova mogoče misliti snidenje tega ,povsem Dugega‘ – tu rabim znano pomožno besedo – z nekim ne preveč daljnim, nekim povsem bližnjim ,drugim‘« (895).

Povrhu je pesnjenje tudi za Celana, tako kot za Heideggerja, *Andenken*, a drugače. Heidegger je po *Kebre*, »obratu« svojega mišljenja od smisla biti k njeni resnici, hkrati ločil mišljenje od filozofije, ki predstavlja in razlaga bivajoče. »Petje in mišljenje,« se glasi

Heideggerjev izrek, »sta sosednja rodova pesnjenja« (Heidegger 1985, 85). Mišljenje in pesnjenje sta druga drugi bližnji poti, ob tem da lahko mišljenje od pesnjenja, kot je Hölderlinovo, celo prejme napotilo za svojo pot. Tako pesnjenje kakor mišljenje sta *An-denken*, misljenje na bit, ki se predstavljajočemu filozofskemu mišljenju skriva v biva-jočem. Obe sta pomnjenje biti in izrekanje njene neskritosti. Obe, vsako po svoje, izrekata resnico kot *alétheio*, »neskritost« ali »nepozabo« biti.

Nasprotno velja *Andenken* pri Celanu najprej in predvsem »temu, kar se je zgodilo«. Vsaka pesem nosi v sebi vpisan svoj »,20. januar‘« (Celan 2020c, 894), datum, na katerega je bila leta 1942 na sestanku ob Wannseeju pri Berlinu zasnovana *Endlösung*, »dokončna rešitev« judovskega vprašanja s celotno logistiko in tehniko pomora. Ne le da se je pesmi po katastrofi, po kateri ta vse, kar je postalo drugo, nagovarja v njegovi alteriteti in singulariteti, izostril »čut za detajl, za obris, za strukturo, za barvo« (896); pesmi ob tem upomnjenem datumu pomnijo tudi vsaka svoj datum, datume srečanj z drugimi. In vsako takšno »priložnostno« pesem, ki je hkrati zgodovinska in osebna, nosi upanje, da bo našla razumevanje oziroma da bo, kot je Celan dejal že v bremenskem nagovoru, kakor pismo v steklenici nekoč naplavljenega »na kopnino, morda na kopnino srca« (2020b, 882).

Po drugi strani je Celan že zgodaj opravil s sistemskim metrumom in rimo. Tadvaj je pustil za sabo v svojih mladostnih pesmih; od njiju so v njegovih zgodnjih zbirkah ostali le še večje uporabljeni fragmenti. Vendar se priklicevanje drugega v pesmih iz teh zbirk odlikuje s spevnostjo, ki ni več metrično zrimano blagoglasje, in z močnim, zaklinjevalskim ritmom, ki ga vzgibavajo številne ponovitve. V zbirki *Atemwende* (*Obrat diha*, 1967), s katero se v korenitem obratu stran od umetnosti kot nečesa umetnega ali umetelnega začne Celanovo pozno pesništvo, pa spevnost zamenja rezkost. A ne samo to. Celanovo pesništvo je sicer od začetka vzbujalo vtis in očitek hermetičnosti, ki ju je sam odločno zavračal. To pesništvo je prešlo z aluzijami na celotno literarno kulturo Evrope: na pesnjenje od Homerja in Pindarja do Osipa Mandelštama, na mišljenje od Parmenida do Heideggerja. Toda v Celanovem poznem pesništvu se poleg tega bohotijo kriptične navezave na njegove osebne izkušnje, ki jih lahko prepozna samo, kdor je bil zraven, kot je, recimo, ob pesmi »Du liegst« (»Ležiš«) pokazal Peter Szondi, ki je bil, ko je Celan decembra 1967 prvič in zadnjič obiskal Berlin, njegov vodnik po mestu (prim. Szondi 1972).

Še več: Celanovega bralca in še zlasti prevajalca bode v oči to, kar naj bi sam nekoč v nekem pogovoru imenoval »večpomenskost brez maske« (Huppert 1998, 320). Ta je neulovljiva in je pri poznem Celanu mrgoli. Na primer v besedah *das sich übergebende un-/sterbliche / Lied*, s katerimi se konča pesem »Wenn ich nicht weiß, nicht weiß« (»Ko ne vem, ne vem«) (Celan 2020a, 137–138). *Sich übergeben* je v navadni nemščini »bruhati«, v Celanovi rabi pa je oboje, »bruhati« in glede na obe sestavini glagolske besede, *über* in *geben*, dobesečno »predajati se«. Spev, ki ni Celanova, ampak Celanovi nasprotna pesem, estetska tvorba, ki s svojo lepотно konstrukcijo pretenciozno stremi k nesmrtnosti – ta

spev je ekvivokativno »bruhajoči« in »predajajoči se« spev. Prevajalec obeh pomenov, navednega idiomatskega in Celanovega dobesednega, ne more prenesti v svoj jezik. Mora se odločiti, zarezati mora v telo pesmi in ločiti, kar je v Celanovem idiomu neločljivo (prim. Celan 2020a, 273 skupaj z op. na str. 1007). Te večpomenskosti ni mogoče zbrati v prevodni besedi. Nujnost odločitve nosi s sabo nemogočnost prevoda.

Potujevanju nemščine za srečanje z drugim je pri Celanu v takšnih primerih nemogoče slediti. Kljub temu pa je prav srečanje presečišče njegove pesniške poetike s prevajalsko. Kot je leta 1961 zapisal v pismu Hansu Benderju, so bili tudi pesniški prevodi zanj »srečanja, tudi tu sem šel s svojim bivanjem [*Dasein*] k jeziku« (nav. po Speier 1987, 223).

Prevajanje v Romuniji ter tolmačenje in prevajanje v Franciji – to dvojje je bilo za Celana služba za preživetje, samo s to razliko, da je ciljni jezik pri literarnem prevajanju zanj v Franciji postala nemščina, in s to izjemo, da je nekaj svojih pesmi prevedel v francoščino zasebno za ženo in sina. Lektorstvo, ki ga je opravljal na École normale supérieure, je bilo prav tako prevajalska služba. Vsega skupaj je v nemščino iz sedmih jezikov prevedel več kot štirideset pesnikov, med katerimi je največ francoskih, in ti prevodi obsegajo zadnji dve knjigi od petih v prvi izdaji njegovih zbranih del, ki je leta 1983 izšla v Nemčiji. Prevajanje je bilo zanj lahko celo enako pomembno kot pesnjenje. V literarnih revijah je svoje pesmi pogosto objavljaval vzporedno s prevedenimi ter na javnih branjih bral ene in druge.

Geneza Celanovih pesniških prevodov kaže, da je začel prevajati dobesedno, da pa se v njih nenadoma pojavi to, kar je tudi pri pisanju svojih lastnih pesmi imenoval »skok« – v tem primeru, pri prevajanju, »čez brezna jezikov« (Celan 1999, 125). Misel o breznu med jezikoma, čez katero je pri prevajanju treba skočiti, je v temelju spet heideggerjevska. Po Heideggerju je rimsko mišljenje prevzelo grške besede brez izkušnje tega, kar izrekajo, in tako prevzeti tovor naprtilo vsej poantični filozofiji, toda ko gre za prevajanje izvirnega mišljenja predsokratikov, mora »prevajanje postati prevajanje na drugi breg«, čeprav se zlahka »konča z brodolomom« (Heidegger 1979, 45; kurziva v izvirniku). Tega se Celan spominja leta 1954 v pismu založniku Petru Schifferliju, v katerem o Picassovem dramskem tekstu *Poželenje, ujeto za rep*, ki ga je tedaj imel v delu, pravi, da »noče biti le preveden [*übersetzt*], ampak tudi – če smem zlorabiti Heideggerjevo besedo – prepostavljen [*übergesetzt*]«, in svoje delo imenuje »brodarska služba« (nav. po Buck 1989, 138).

Toda Heidegger je imel v mislih bitnozgodovinsko brezno med grškim in rimskim mišljenjem, Celan pa brezno, ki je zazevalo s »tem, kar se je zgodilo«. Prevajalec mora, da bi pesem z njeno drugostjo prenesel v drug jezik, kakor brodar spraviti na drugi breg tisto tuje pri kakem pesniku kot njemu lastno in hkrati prek tega sonagovoriti tisto sebi lastno kot tuje. Axel Gellhaus je bistrovidno ugotovil, da se sicer »ne zgodi srečanje, ampak kratko malo prisvojitve« (1998, 13). Kakor pri pesnjenju za različne načine molčanja, tako je Celan tudi pri prevajanju zbijal genitivne metafore v kompozita in rabil elipso ter se poleg tega izogibal primerjalnemu »kot« in hipotakso zamenjeval s paratakso, ki mu je omogočala delati močnejše poudarke. Tudi kot prevajalec je izhajajoč iz svojega časa

postavljaj »akut današnjega« (Celan 2020c, 887) in v prevod včasih celo vpeljal nagovor, ki ga v izvirniku ni.

Celan je menil, da se mu je posrečilo še zlasti prevajanje Mandelštama, v čigar spisu »O sogovorniku« je naletel tudi na prisposodobno pisma v steklenici. Celanovo prevajanje tega ruskojudovskega pesnika, ki ga je zaradi podobnosti njegove usode imel za brata, je srečevanje. Mandelštamovo pismo, zapečateno v steklenici, je dobilo najditelja v Celanu. Mandelštamova pesem je dosegla breg srca, kar je Celan sam upal za svojo pesem, in se kot srečanje posrečila v prevodu.

3 Prevajanje Celana v slovenščino

Celan je po Stefanu Georgeju in Rilkeju tretji pesnik v nemščini z obsežnim prevajalskim opusom v 20. stoletju. Nastale so številne študije o Celanovih prevodih in nekoliko manj številne o prevodih Celanovih pesmi v angleščino in francoščino, italijanščino in nizozemščino ter celo japonščino in korejščino. Obojih v slovenščini manjka.

V Sloveniji se je sicer uveljavil precej podoben recepcijski vzorec kot drugje. Leta 1963 so bile v *Sodobnosti* natisnjene tri Celanove pesmi v prevodu Nika Grafenauerja (prim. Celan 1963, 996–997) in čez tri leta še dve v *Dialogih*, prva, »Todesfuge« z naslovom »Fuga o smrti«, v prevodu Edvarda Kocbeka, druga v prevodu Jožeta Šmita (prim. Celan 1966, 624–625); v prvem primeru je šlo za izbor iz sodobne nemške poezije, v drugem iz sodobne avstrijske literature. V letu Celanove smrti sta bili v *Sodobnosti* objavljeni dve njegovi pesmi v prevodu Sonje in Andreja Medveda (prim. Celan 1970, 1055), spet kot del izbora iz sodobne nemške poezije, ter leto pozneje v *Prostoru in času* prvi samostojen, Celanu posvečen prevodni blok (prim. Celan 1971, 461–465), ki mu je prevajalec Jože Udovič dodal spodobno informativen zapis, v katerem je zarisal Celanovo življenje in pesniški razvoj. Še leto pozneje je nekaj Celanovih pesmi v prevodu Kajetana Koviča prvič izšlo tudi v knjižni antologiji, ki je predstavila novo avstrijsko liriko (prim. Ebner in Kramberger 1972, 47–53). Tako se je v slovenskih prevodih do leta 1983 nabralo nekaj več kot dvajset Celanovih pesmi (prim. Šlibar 1986, 131 skupaj z op. 12 na str. 136).

A kot v *Pisavi življenja*, prvi slovenski knjižni monografiji o Celanu, ugotavlja Andrej Božič, se v teh prevodih, ki so jih sicer naredili pesniki, vzpostavlja »poenostavljajoče razmerje do izvirnika« (2022, 183). Prelomnico v prevajanju Celana na Slovenskem pomeni šele izbor iz Celanovega pesništva v knjižni zbirki *Lirika*, ki ga je s peščico opomb k nekaterim pesmim in z esejem pospremil Niko Grafenauer (prim. Celan 1985). Temu je sledilo še več drugih prevodov, zvečine po literarnih revijah, med njimi tudi Grafenauerjevi prevodi nekaterih Celanovih v zbirke neuvrščenih, v zapuščini ohranjenih pesmi, dokler se ob stoti obletnici Celanovega rojstva ni v dveh knjigah pojavil prevod vseh njegovih zbirk (prim. Celan 2019 in 2020a), opremljen z izdatnimi opombami kot paratekstem v pomoč bralčevemu razumevanju, delo Vida Snoja (prim. Božič 2022, 182–185).

Pri Celanu zaradi opustitve sistemskega metruma in rime (kljub spevnosti zgodnjih zbirk) odpade dilema – ali metrično ali semantično prevajanje. Največja nevarnost pri prevajanju Celanovega pesništva je normaliziranje njegovega pesniškega jezika, poenostavljanje na način podomačevanja. Enako velika nevarnost je po drugi strani slepo sledenje Celanovemu potujevanju, kot se kaže v premočrtnem posnemanju njegovega idioma, na primer pri prestavljanju njegovih kompozita. Ta, zlasti novotvorjena, mehanično predstavljana iz izvirnega jezika v ciljnega do nerazumljivosti potujejo ciljni jezik z manjšo sintetično zmožnostjo, kot jo ima v besedotvorju nemščina. Angleščina, recimo, je po sodbi Charlieja Loutha morala dozoreti, da bi Celan res prišel vanjo (prim. 2021, 105). V slovenščini pa se je nevarnosti pretirane potujitve in, po drugi strani, podomačevanja, v katero so drseli slovenski prevajalci, izognil Grafenauer s knjižnim izborom iz leta 1985. Njegov prevod ni brez spodrseljavev in zgrešitev, vendar je zoral slovenščino za Celanov idiom. Ta prevod je odločilnega pomena za spravljanje Celanove idiomatske nemščine v slovenščino. Poznejši prevodi orjejo v njegovih brazdah.

Grafenauer je napisal tudi tekst, v katerem je zgoščeno ubesedil svojo prevajalsko poetiko. V njej je mogoče zaznati blag odmev Celanovih misli o srečanju in »akutu današnjega« (prim. Grafenauer 1992, 8–9). Ne o svoji prevajalski poetiki, ampak o prevajanju Celana je spregovoril Snój v zapisu, ki sklepa njegov integralni prevod Celanovega pesništva. Zapis je variacija na Celanovo témo, témo prevajanja kot prepostavljajanja, ki jo Snój uporabi kot posvetilo svojemu prevodu na pot (prim. Snój 2020, 1219–1220). Nekaj let pred tem prevodom pa je izšel tudi Snójev prevod pomembne knjige Johna Felstinerja *Paul Celan: pesnik, preživalec, Jud*. O njem je mogoče reči, da v slovenskem prostoru nekoliko nadomešča manjkajoče prevodoslovno celanoslovje. Felstiner, pisec knjige, je sicer eden najuglednejših prevajalcev Celana sploh. Napisal je več študij, v katerih analizira svoje prevode posameznih Celanovih pesmi, in njegova knjiga o Celanu ni navadna biografija, ampak rekonstrukcija Celanovega življenja z interpretacijo njegovih pesmi, v katero ves čas priteguje svoje lastno prevajalsko delo. Ob Celanovih pesmih razgrinja različne možnosti prevoda v angleščino in utemeljuje svoje prevodne izbire. Felstinerjeva knjiga je zato tudi šola prevajanja, naloga prevajalca te knjige pa je, da v rastru nemškega izvirnika naredi vidne odtenke v angleškem prevodu in tako ob izvirnem nemškem spravi na plan še Felstinerjevega angleškega Celana.

Edina izjema v slovenski literarni vedi, kar zadeva prevajanje Celana, je mikroštudija Evalda Korena, namenjena rimi v »Fugi smrti«. V tej pesmi, napisani v prostem verzú z daktilskim ritmičnim utripom in brez interpunkcije, je rima ena sama:

der Tod ist ein Meister aus Deutschland sein Auge ist blau
er trifft dich mit bleierner Kugel er trifft dich genau
(Celan 2019, 64)

Celanova pesem to, o čemer govori, tudi uprizarja: tam, kjer gre za esesovčev strel, za *Volltreffer*, »zadetek v polno« – in samo tam –, se pojavi tudi polno zvočno ujetje.

To rimo Koren imenuje »smrtna rima«, ki »kot glasovno najpolnejša figura fonološke ekvivalence [...] ponazarja preciznost in perfektnost storilčevega mojstrskega početja« (Koren [2006] 2021, 347). Potem ko je pregledal dvainpetdeset prevodov »Fuge smrti« v enaindvajsetih jezikih, ugotovi, da rimo na ustreznem mestu ohranja več kot tretjina izmed njih, ne pa tudi slovenska prevoda. Kocbek namreč namesto končne rime uporabi notranjo asonanco, ki jo dodatno alterira in v aliterirajoči niz doda še »srce«, katerega v izvorniku ni: »... oko mu je *sinje* / zadene te s *svincem* v *srce* te zadene natančno«. ¹ Nasprotno Grafenauerjev ritmično šibkejši prevod nima ne rime ne kake druge glasovne figure: »... njegovo oko je modro / s svinčenko meri vate natančno zadeva«. Poleg tega Grafenauer prvi *trifft* v drugem verzuz razloži s »s svinčenko *meri vate*« in drugega namesto z dovršnim »zadene« prevede z »zadeva«, s čimer se poudarek z zadetka v polno prestavi na ponavljanje morilčevega početja. Koren zato predlaga svoj prevod: »... oko njegovo je *modro* / zadene te natanko zadene s svinčeno te *kroglo*«. Končna rima je tako rešena. Zamenja jo najboljši mogoč približek v slovenščini, glasovno še zmeraj dovolj polna asonanca.

Nezanimanje za prevajanje Celana seveda še bolj kot za slovensko literarno vedo velja za kritiko. Ob izidu Grafenauerjevega knjižnega izbora prevod sam ni bil v časopisih in literarnih revijah deležen niti besede. Drugače je bilo ob izidu Snojevega integralnega prevoda. Pisci ocen zvečine sicer izkazujejo védenje o Celanovem pomenu, a se prevod, če se že, omenja v povezavi s splošnim ugotavljanjem pomembnosti Celanovega pesništva in ne več kot s kakim stavkom ali pridevnikom. Edina literarnokritiška izjema je ocena v *Primorskem dnevniku*. Pisec te ocene uvrsti Celana v svetovno literarno klasiko, nič manj kot ob bok Danteju in Goetheju, o prevodu pa pravi ne samo, da gre za »titansko delo«, ampak tudi – očitno ob poznanju italijanskega prevoda in konkretno ob prevedku »ničje« za Celanov *Genicht* –, da je slovenskemu prevajalcu »uspelo celo bolje kot italijanskemu prevajalcu Giuseppeju Bevilacqui, da v svojem prevodu izrazi praznino in negacijo poezije (italijanski prevajalec je uporabil besedo *Nullesia*, v kateri občutimo neko ludičnost, ki je Celanova skovanka nima)« (Pison 2020, 10).

Skovanke oziroma novotvorbe so pri Celanu evokativ drugega *par excellence*. Pri poznem Celanu se množijo. Celan je segal na področja različnih znanosti in ved, geologije in montanistike, botanike in anatomije, navtike in aeronavtike, astronavtike in astronomije. Iz tehničnih govoric nemškega vedoslovja je jemal besede, zelo pogosto sestavljenke, ki jih je v njih na pretek, in mnoge prekoval. Vendar Celanova novotvorba še zdaleč ni vse, kar je tako videti na prvi pogled. V pesmi, iz katere je *Genicht*, to nista *Strahlenwind* in *Wabeneis*, »sevalni veter« in »satni led«, izraza iz astronomije in geologije. *Genicht* pa je Celanova novotvorba. Pesem, v kateri se pojavi, je zadnja iz cikla »Kristal diha«, ki ga je Celan objavil leta 1965 in ga potem postavil na začetek svoje prelomne

1 Tu in v nadaljevanju vse poudaril V. S.

zbirke *Obrat diha*. Po Bevilacquovi sodbi je ta pesem vrh cikla in celotnega Celanovega pesniškega dela (prim. Bevilacqua 2004a, 110). Z *Genicht* se konča njena prva kitica:

WEGGEBEIZT vom
Strahlenwind deiner Sprache
das bunte Gerede des An-
erlebten – das hundert-
züngige Mein-
gedicht, das Genicht.
(Celan 2020a, 48)

Pesem je bila v slovenščino prevedena trikrat, v Grafenauerjevem knjižnem izboru, v Gadamerjevi knjižici o ciklu »Kristal diha«, za katero je njen prevajalec v slovenščino Andrej Božič prevedel tudi Celanove pesmi, in seveda v Snojevem integralnem prevodu. Začetek pesmi Grafenauer prevede takole:

IZLUŽENA
s sevalnim vetrom tvojega jezika
pisana govorica do-
življenega sto-
jezičen moj-
spev, ničén.
(Celan 1985, 85)

V Grafenauerjevem prevodu za samostalnik *Genicht* stoji pridevnik »ničén«. Tega Grafenauer veže na »moj-spev«, s katerim prevede sestavljenko *Mein-gedicht*. »Ničen« hkrati z notranjo rimo poveže s »sto-jezičen« in tako iz samostalniške rime v izvirniku naredi pridevniško. A ne le da se s »spevom« navadno prevaja *Gesang*, péta pesem. »Moj-spev« za *Mein-gedicht* zgreši pomen te novotvorjene besede. *Mein-gedicht* ni »moja pesem« ali »spev«. Kot je dognalo celanoslovje že v šestdesetih letih, predpona *Mein-* v tej novotvorbi nima pomena osebnega svojilnega zaimka, temveč v arhajski nemščini pomeni to, kar je lažno, nepravdo, krivo. Ta pomen se je ohranil v sodobni nemški besedi *Meineid*, »kriva prisega«, in po analogiji z njo je tvorjena tudi Celanova sestavljenka.

Mein-gedicht je lažna pesem, ki ne izhaja iz izkušenega ali doživetega (*das Erlebtes*), ampak iz nadoživetega (*das An-erlebtes*); druga, prvi (*Er-lebtes*) dodana predpona (*An-*) je in pomeni nekaj pripojenega oziroma nadodanega ter s tem meri na nepristno doživetje. Kajti nihče, tudi če se je kakorkoli izmaknil množičnemu iztrebljanju in celo če je preživel taborišče smrti – kaj šele ta, ki oboje samo podoživlja –, ni bil priča tega, kar je doletelo pomorjene. Noben preživelec ni priča smrti same. Edine priče plinske celice so

mrtvi. *Mein-gedicht* zato ni Celanova, ampak nepristna, lažna, Celanovi nasprotna pesem. Takšna pesem, zgovorno sentimentalizirajoča estetska tvorba, je krivo pričevanje, proti kateremu gre Celan s svojim jezikom. »Tvoj jezik«, ki s »sevalnim vetrom« izjeda *Mein-gedicht* in odstranjuje govoričenje o »tem, kar se je zgodilo«, je jezik resničnega pesnika (»tvoj« je tu Celanov jezik). Gadamer poroča, da je bil, ko je Celana obiskal v Parizu, po naključju priča temu, kako se je razburil ob napačnem razumevanju te besede, na katero je verjetno naletel v angleškem prevodu svoje pesmi. Kljub siceršnji naklonjenosti ali včasih celo forsiranju večpomenskosti je tedaj kot na nasprotje *Mein-gedicht* opozoril na »tvoje neizpodbitno / pričevanje« na koncu pesmi, ki se kot eksplikativ nanaša na »kristal diha« v predpredzadnji vrstici, s katerim je naslovljen celoten cikel (prim. Gadamer 1991, 314). *Mein-Gedicht* ni moja – Celanova – pesem.

V Božičevem prevodu se Grafenauerjeva napaka ne ponovi:

ZLUŽENO PROČ z

žarkim vetrom tvoje govorice

pestro praznorečje pri-

živetega – sto-

jezikavo krivo-

petje, spesničje.

(Gadamer 2015, 108)

Mein-gedicht Božič ustrezno prevede s »krivo-petjem«. »Petje« v tem prevedku nosi množinski pomen, ki ga ima v Celanovi pesmi *Mein-gedicht*: ne meri na eno samo pesem, ampak na pesnjenje na način *Gerede*, »govoričenja« ali »praznorečja«, in s tem na pesem, ki nastane v tem načinu, skratka na vsako takšno pesem. Kar je tako spesneno, je *Genicht*, »spesničje«.

Božič z ostrivcem na i v korenskem delu svoje novotvorbe (-ničje) bolj kot naglasno mesto zaznamuje in s tem poudari pomensko jedro, ustrezno -*nicht*, »ne« oziroma »nič« (*nichts*) v korenskem delu Celanove. Pri tem zbiralno predpono *Ge-*, ki si jo z *Gedicht* deli Celanova novotvorba *Genicht*, poda s spes-. Kumulativnemu s-, ki ima v slovenščini pogosto funkcijo takšne predpone, na primer v besedi »shod« ali »stek«, doda še -pes- iz korena besede »pesem«. Tako tvorjena beseda (s-pes-ničje) pa je bolj zapleteno sestavljena od Celanove *Genicht*. Celanova ni tako umetelna. Zvočno je skoraj popoln odmev *Gedicht*. Vendar pomena ničnega pesnjenja, ki izhaja iz praznega besedičenja, nima sama po sebi, čeprav je na las podobna besedi *Gedicht* in se od nje razlikuje po enem samem glasu (n namesto d). Pomen pesnjenja brez kakršnekoli resničnosti *Genicht* dobi šele iz sopostavitve z *Mein-gedicht*. V tej sopostavitvi se pomen pesniškega po sozvočju prelije vanj. Če bi nanj naleteli v drugačnem besednem sovisju, ga kljub zvočni skoraj enakosti z *Gedicht* ne bi nujno povezali s pesnjenjem.

Še Snojev prevod:

ZLUŽENO PROČ s

sevalnim vetrom tvojega jezika

pestro govoričje na-

doživetega – sto-

jezično krivo-

pesmičje, ničje.

(Celan 2020a, 49)

Snoj s »krivo-pesmičjem« za *Mein-gedicht* in predvsem z »ničjem« za *Genicht* prevaja preprosteje od Božiča. Zbiralni predponski *Ge-* prestavi v priponski *-je*. Čeprav »ničje« ni glasovni odlitek »pesmičja«, v prevodu nastane rima, ki je približek za en glas manj kot popolnemu zvočnemu ujemanju *Gedicht* in *Genicht*. V to rimanje pa na začetku vstopi še »govoričje« za *Gerede*. Vse to troje, »govoričje«, »krivo-pesmičje« in »ničje«, so v rimajočem se nizu edninski samostalniki z množinskim pomenom (enako kot ima na primer »górje« pomen gorá). »Ničje« tako v zvezi z »govoričjem« in »krivo-pesmičjem« govori: kdor samo pisano besediči ali pestro govoriči iz nadoživetega, govori lažno oziroma priča po krivem; ne pesni, ampak pesniči; in ko pesniči, niči. Njegovo pesnjenje je pesničenje, ki je ničenje, in to, kar napesniči, je pesmičje. Vsaka takšna pesem je samo na videz sklad in gostota – nekaj, kar je v resnici nič. Vse to je ničje. Mnog nič, parada niča.

4 Zaključek

Celanovo pesništvo spada med *cruces* sodobnega literarnega prevajanja. Prevajalec se pri njem srečuje s celotno kulturo evropskega pesnjenja in mišljenja. Poleg tega iskana, gojena večpomenskost pri poznem Celanu spravlja prevajalce v obup. Bevilacquaova sodba, da je prevajanje Celana, zlasti poznega, skorajda brezupno podjetje, nikakor ni edina; podobnih sodb je legija. Po zanesljivem ustnem izročilu je tudi sam Celan imel svoje pozne pesmi za neprevedljive (prim. Bevilacqua 2004b, 138).

Pa vendar: naj, kar je doseglo breg srca v izvirniku, pride čez »brezna jezikov« v prevodu. Naj pride: izrečeno in v njem neizrečeno, čez na drugi breg, prepostavljeno, ne predstavljeno. Naj pride na breg jezika. In naj pride na breg srca.

Bibliografija

- Adorno, Theodor W. 1972. Ästhetische Theorie. V *Gesammelte Schriften*, izdala Gretel Adorno in Rolf Tiedeman, zv. 7. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Benjamin, Walter. 1991. »Über einige Motive bei Baudelaire.« V *Gesammelte Schriften*, izdala Rolf Tiedemann in Hermann Schweppenhäuser, zv. 1/2: 605–653. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Bevilacqua, Giuseppe. 2004a. »Auf der Suche nach dem Atemkristall.« V *Auf der Suche nach dem Atemkristall. Celan-Studien*, 61–116. München: Carl Hanser Verlag.
- Bevilacqua, Giuseppe. 2004b. »Unvorgreifliche Gedanken zur Übersetzung von Celans Spätwerks.« V *Auf der Suche nach dem Atemkristall*, 138–148.
- Božič, Andrej. 2022. *Pisava življenja. Ob pesništvu Paula Celana*. Ljubljana: Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko.
- Broda, Martine. 1997. »Présence de Paul Celan dans la poésie contemporaine.« *Arcadia* 32, št. 1: 274–282.
- Buck, Theo. 1989. »Zu Paul Celans Übersetzung von Picassos Drama 'Le désir attrapé par la queue' (Wie man Wünsche beim Schwanz packt') (2. Teil).« V *Celan-Jahrbuch* 3, uredil Hans-Michael Speier, 135–150. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Celan, Paul. 1963. »Poletje; Prvi pijem; Glasovi.« *Sodobnost* 11, št. 11: 996–997.
- Celan, Paul. 1966. »Fuga o smrti; Vrnitev.« *Dialogi* 2, št. 12: 624–625.
- Celan, Paul. 1970. »Beseda o poti-v-globino; K obema rokama.« *Sodobnost* 18, št. 10: 1055.
- Celan, Paul. 1971. »Pesmi.« *Prostor in čas* 3, št. 9–10: 461–465.
- Celan, Paul. 1985. *Paul Celan*, prevedel Niko Grafenauer. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Celan, Paul. 1999. *Der Meridian. Endfassung – Entwürfe – Materialien*, izdala Bernhard Böschenstein in Heino Schmull v sodelovanju z Michaelom Schwarzkopffom in Christiane Wittkop. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Celan, Paul. 2019. *Zbrane pesmi*, zv. 1, prevedel Vid Snoj. Ljubljana: Beletrina.
- Celan, Paul. 2020a. *Zbrane pesmi*, zv. 2, prevedel Vid Snoj. Ljubljana: Beletrina.
- Celan, Paul. 2020b. »Nagovor ob prejetju literarne nagrade svobodnega hanzeatskega mesta Bremen.« V *Zbrane pesmi*, zv. 2, 881–883.
- Celan, Paul. 2020c. »Meridian.« V *Zbrane pesmi*, zv. 2, 884–902.
- Derrida, Jacques. 2005. »Language Is Never Owned. An Interview.« V *Sovereignities in Question. The Poetics of Paul Celan*, uredila Thomas Dutoit in Outi Pasanen, 97–110. New York: Fordham University Press.
- Ebner, Jeannie in Marijan Kramberger, ur. 1972. *Nova avstrijska lirika*. Maribor: Obzorja.
- Elston, Cherilyn. 2021. »'almost / you would / have lived'. Reading Paul Celan in Colombia.« V *Paul Celan Today. A Companion*, uredili Michael Eskin, Karen Leeder in Marko Pajević, 243–263. Berlin: De Gruyter.
- Felstiner, John. 2017. *Paul Celan: pesnik, preživelec, Jud*, prevedel Vid Snoj. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura.

- Franke, William. 2014. »The Writing of Silence in the Post-Holocaust Poetry of Edmond Jabès and Paul Celan.« V *A Philosophy of the Unsayable* Williama Franka, 80–135. Notre Dame: University of the Notre Dame Press.
- Gadamer, Hans-Georg. 1991. »Phänomenologischer und semantischer Zugang zu Celan?« V »*Atemwende*«. *Materialien Paula Celana*, izdala Gerhard Buhr in Roland Reuß, 311–317. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Gadamer, Hans-Georg. 2015. *Kdo sem Jaz in kdo si Ti? Komentar k nizu pesmi »Kristal diha« Paula Celana*, prevedel Andrej Božič. Ljubljana: KUD Apokalipsa.
- Gellhaus, Axel. 1998. »Fergendienst – Einleitende Gedanken zum Übersetzen bei Paul Celan.« V »*Fremde Nähe*«. *Celan als Übersetzer*, 3., pregledana izdaja, uredil Axel Gellhaus idr., 9–16. Marbach: Deutsche Schillergesellschaft.
- Grafenauer, Niko. 1992. »Med mimesis in poiesis.« *Razgledi* 1, št. 22: 7–8.
- Heidegger, Martin. 1979. *Heraklit*. V *Gesamtausgabe*, zv. 55: *Heraklit. 1. Der Anfang der abendländischen Denkens. Freiburger Vorlesung vom Sommersemester 1943*, izdal Manfred S. Frings, 1–181. Frankfurt na Majni: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin. 1985. »Aus der Erfahrung des Denkens.« V *Gesamtausgabe*, zv. 13: *Aus der Erfahrung des Denkens. 1910–1976*, izdal Hermann Heidegger, 75–86. Frankfurt na Majni: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, Martin. 1995. »Govorica.« V Martin Heidegger, *Na poti do govornice*, 5–29, prevedli Dean Komel, Aleš Košar, Samo Krušič in Vid Snoj. Ljubljana: Slovenska matica.
- Huppert, Hugo. 1998. »'Spirituell'. Ein Gespräch mit Paul Celan.« V *Paul Celan*, uredila Werner Hamacher in Winfried Menninghaus, 319–324. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Koren, Evald. 2021 [2006.] »Smrtna rima v prevodih Celanove *Fuge smrti*.« V *Od Antigone do Zolaja. Zbrani spisi*, uredila Seta Knop, 339–371. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Louth, Charlie. 2021. »Celan in English.« V *Paul Celan Today*, 101–120.
- Lyon, James K. 2006. *Paul Celan and Martin Heidegger. An Unresolved Conversation, 1951–1970*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- May, Markus, Peter Goßens, Jürgen Lehmann, ur. 2008. *Celan Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. Stuttgart in Weimar: J. B. Metzler.
- Mayhew, Jonathan. 2004. »'Lectura de Paul Celan': Translation and the Heideggerian Tradition.« *Diacritics* 34, št. 3–4: 73–89.
- Pison, Igor. 2020. »Celanovi lesketajoči kristali časa.« Recenzija knjige *Zbrane pesmi*, zv. 2, Paul Celan. *Primorski dnevnik*, 29. 9. 2020, str. 10.
- Snoj, Vid. 2018. »'Roža Niča': judovska katastrofa in kabala v 'Psalmu' Paula Celana.« *Primerjalna književnost* 41, št. 1: 111–132.
- Snoj, Vid. 2020. »Prevajati Celana. Prevajalčevo pojasnilo in zahvala.« V *Zbrane pesmi* Paula Celana, zv. 2, 1209–1220.
- Speier, Hans-Michael. 1987. »Der Dichter als Übersetzer.« V *Celan-Jahrbuch 1*, uredil Hans-Michael Speier, 223–227. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.

- Steiner, George. 1975. *After Babel. Aspects of Language and Translation*. New York in London: Oxford University Press.
- Szondi, Peter. 1972. »Eden.« V *Celan-Studien*, 113–125. Frankfurt na Majni: Suhrkamp.
- Šlibar, Neva. 1986. »Zur Rezeption der österreichischen Literatur in Slowenien nach 1945, ausgehend von der Aufnahme der Werke Ilse Aichingers, Ingeborg Bachmanns und Paul Celans.« V *Jugoslawien – Österreich: literarische Nachbarschaft*, uredila Johann Holzner in Wolfgang Wiesmüller, 129–137. Innsbruck: Universität Innsbruck, Institut für Germanistik.

POVZETEK

Poglavje najprej predstavi nemškojudovskega pesnika Paula Celana kot modernega klasika. Celan je v svojem pesništvu od začetka tematiziral osrednji dogodek 20. stoletja, drugo svetovno vojno, oziroma travmatično jedro tega dogodka, nacistični genocid nad Judi. Ob »tem, kar se je zgodilo«, kakor je sam lakonično imenoval holokavst, je bilo edino, kar mu je preostalo, jezik. Celanov pesniški jezik je ostala nemščina, njegova materinščina, čeprav je hkrati postala jezik morilcev njegove matere. Ta jezik je potujeval, tako da so njegove pesmi temne in potrebne prevoda celo za Nemce. Potujeval ga je prav tako v svojih prevodih. V nemščino je prevedel več kot štirideset pesnikov iz sedmih jezikov. Ti prevodi, s katerimi je postal tudi klasik modernega prevajanja, obsegajo zadnja dva izmed petih zvezkov njegovih zbranih del. Poglavje potem zariše dinamiko prevajanja Celana v slovenščino. To je potekalo po podobnem vzorcu kot druge: najprej so se v literarnih revijah še v času Celanovega življenja pojavljali prevodi izbranih pesmi, nato je po njegovi smrti nastal knjižni izbor iz celotnega pesniškega dela in nazadnje integralni prevod. Glede na to, da je za Celanovo potujevanje jezika značilno tvorjenje novih besed, se poglavje sklene z analizo prevodov ene izmed novotvorb, ki so jih naredili trije slovenski prevajalci.

ABSTRACT

This chapter first introduces the German-Jewish poet Paul Celan as a modern canonical author. In his poetry, Celan thematized the central event of the 20th century, the Second World War, or rather the traumatic core of this event, the Nazi genocide of the Jews. After "what had happened", as he laconically labelled the Holocaust, the only thing that was left to him was the language. The language of Celan's poetry remained German, his mother tongue, even though German was also the language of his mother's killers. He foreignized this language, making it dark and needing translation even for his German readers. He also foreignized the language of his translations. He translated poems of over forty poets from seven different languages. These translations,

which contributed to his status of a canonical contemporary translator, comprise the last two of the five volumes of his collected works. The chapter then outlines the dynamics of translating Celan's work into Slovene, which follows the same trajectory as elsewhere: the first translations of selected poems appeared in literary journals during Celan's lifetime. After his death, a selection from his entire poetic *œuvre* was made and, ultimately, the integral translation. Since creating new words is typical of Celan's foreignization of the language, the chapter ends with an analysis of the translations of one of his neologisms by three Slovene translators.

STATUS LITERARNIH PREVAJALCEV IN POGOJI DELA

Tamara Mikolič Južnič
Univerza v Ljubljani

1 Uvod

Vlogi prevajalcev v različnih preteklih obdobjih je v pričujočem delu posvečenega veliko besedila, zato se tukaj osredotočamo predvsem na zapise in raziskave, ki so nastali v desetletjih po osamosvojitvi Slovenije. Status prevajalca (tudi tolmača) je namreč v tem obdobju doživel nekaj prelomnih trenutkov, med katere poleg same osamosvojitve Slovenije (1991) sodi tudi njena priključitev Evropski uniji (2004). Osamosvojitve države je prinesla izrazito povečanje prevodne produkcije v primerjavi s predhodnim obdobjem, vzporedno pa se je povečevalo tudi število prevajalcev. Ob tem se je spremenil njihov način dela, spolna struktura in način financiranja. Ustalila se je prisotnost društev oz. združenj različnih vrst prevajalcev oz. tolmačev. Najstarejše izmed njih je Društvo slovenskih književnih prevajalcev (DSKP).

DSKP igra pomembno vlogo pri skrbi za status prevajalcev in njihov ugled v družbi. Ustanovljeno je bilo leta 1953 in neprekinjeno deluje še danes. Ob številnih aktivnostih, namenjenih ohranjanju visoke ravni prevajalskega dela in uveljavitvi stroke, podeljevanju nagrad za najboljše literarne prevode in v preteklosti tudi prevajalskih štipendij, društvo izdaja publikacije o prevajalstvu in prevajalcih, med katerimi se nekatere posredno ali neposredno posvečajo statusu literarnih prevajalcev (npr. Jerman, Moder in Trenc-Frelih 1988, 1989; Grum 1998; Ožbot in Hriberšek 2003). S statusom literarnih prevajalcev je neločljivo povezan tudi *Etični kodeks književnih prevajalcev*, objavljen na spletni strani DSKP (b. d.). V 12 razmeroma kratkih členih kodeks določa ključne elemente etične drže pri literarnem prevajanju ter tako posredno oriše idealni profil literarnega prevajalca.

V nadaljevanju prispevka so predstavljene pogloblitve študije o statusu slovenskega literarnega prevajalca, na koncu pa je na kratko orisan profil, ki iz teh študij izhaja.

2 Študije o posameznih prevajalcih

Čeprav je študij o posameznih prevajalcih razmeroma veliko (slovenska prevodoslovna bibliografija, ki je nastala v okviru projekta ZgoSLiP z iskalnim pojmom »prevajal*« vrne 89 neprečiščenih zadetkov, gl. ZgoSLiP 2022), jih je velika večina posvečena predvsem prevodom oz. prevodnim strategijam in le včasih so več kot obrobno opisane razmere, v katerih so prevajalci prevajali in iz katerih bi lahko sklepali na splošno podobo statusa prevajalca. Načeloma gre pri tem za dve vrsti publikacij: take, ki so jih o določenem prevajalcu napisali raziskovalci (npr. Rode 1988, Mahnič 1981, Kragelj in Sevšek Šramel 2017), ter take, sicer redkejša, kjer prevajalci komentirajo lastno delo (npr. Zlobec 2002, Česašek 2006, Berger 2009).

Omembe vredni so tudi posamezni zapisi, ki so nastali kot odziv na specifične socialne oz. politične dogodke, kot je npr. blog Katje Zakrajšek (2021) na temo afere ob prevajanju pesniške zbirke Amande Gorman v nizozemščino.

3 Splošnejše raziskave o literarnih prevajalcih in njihovem statusu

Tudi širše raziskave lahko razdelimo na dva dela: po eni strani raziskovalci pregledujejo celotni slovenski literarnoprevodni trg, na drugi podajajo biografske in bibliografske podatke o slovenskih literarnih prevajalcih oz. predstavljajo rezultate raznovrstnih intervjujev, v katerih prevajalci razlagajo tako svoje prevajanje kot svoje delo in življenje nasploh.

Ob opisih dela in življenja posameznih prevajalcev je bilo statusu prevajalca v Sloveniji v zadnjih desetletjih posvečenih tudi nekaj študij, ki večinoma temeljijo na bolj ali manj obširnih anketah, intervjujih in sorodnih metodah. Večinoma se študije ne posvečajo izključno književnim prevajalcem, temveč obsegajo tudi prevajalce, ki se primarno ukvarjajo z drugimi področji.

Pomemben doprinos k vsestranskemu opisu statusa prevajalcev in tolmačev predstavlja *Bela knjiga o prevajanju 2018* (Pregelj 2019a). Zbornik obsega 44 prispevkov, ki jih je napisalo 41 avtorjev, in vključuje praktično vsa področja prevajanja in tolmačenja, tudi literarno prevajanje. Statusu prevajalcev, pa tudi tolmačev in lektorjev, je na različne načine sicer posvečen celotni zbornik, katerega glavni namen je bil ravno predstaviti širšemu občinstvu in odločevalcem poklic (in prevajalcem sorodne poklice), delovne razmere, težave, s katerimi se različni udeleženci v procesu izdelave in izdajanja prevodov soočajo, ter predloge za prihodnje usmeritve. Več anket med različnimi prevajalskimi profili je zbranih v odseku z naslovom *Status slovenskega prevajanja, tolmačenja in lektoriranja* (Pregelj 2019b, Mikolič Južnič 2019a, Perić in Dolanc 2019, Černe in Malej 2019, Primožič 2019, Pregelj 2019c). Specifično literarnim prevajalcem so poleg tega posvečeni prispevki Seliškar Kenda in Kenda (2019), Mikolič Južnič (2019b), Petrič, Ilc in Strsoglavec (2019), Ilc (2019). Status prevajalcev kot samozaposlenih v kulturi podrobneje opisuje Kaluža (2019).

Če kolektivno povzamemo le najbolj ključne ugotovitve omenjenih študij, lahko ugotovimo, da se je poklic literarnega prevajalca v zadnjih desetletjih izrazilo feminiziral: tako med profesionalnimi prevajalci, ki so odgovorili na ankete, kot med člani DSKP, pa tudi med študenti in diplomanti slovenskih prevajalskih študijev v zadnjih dveh desetletjih (in verjetno še dlje) prevladujejo ženske (Mikolič Južnič 2019c). Čeprav z vidnim zaostankom se je množičnost prevajalk polagoma začela odražati tudi pri prejemnikih različnih nagrad za prevode. V zadnjih letih je npr. Sovretovo nagrado prejelo skoraj dvakrat več žensk kot moških.

Druga pomembna ugotovitev je, da je prevajalski trg na splošno zaznamovan s prekarnostjo. Po eni strani iz anket izhaja, da se le majhen delež prevajalcev preživlja izključno z literarnim prevajanjem, saj povprečen literarni prevajalec bodisi prevaja tudi druge tipe besedil bodisi opravlja drugo delo ali je upokojen, ob tem pa prevaja v t. i. prostem času. Pogoji za pridobitev statusa samozaposlenega v kulturi so razmeroma zahtevni, kar pomeni, da jih velik delež prevajalcev ne dosega. Ob tem je zanimivo, da se večina prevajalcev ne vključuje v stanovska društva, ki bi lahko bolj organizirano zastopala njihove interese. Težaven status literarnih prevajalcev se odraža na primer tudi v zapisu Andreje Bajt (2005), ki opisuje, kako sta se položaj v družbi in finančni status literarnih prevajalcev s prehodom iz socialističnega na tržno gospodarstvo poslabšala.

Med prispevki, ki se posvečajo prevajalcem in posredno tudi njihovem statusu, najdemo nadalje poskus popisa slovenskih prevajalcev, ki ga je uredil Grum (2007) in ki v obliki geslovnika podaja informacije o posameznih slovenskih prevajalcih med letoma 1550 in 1945, a žal le za tiste od črke A do J, saj nadaljevanje projekta zaenkrat ni bilo objavljeno. Nekoliko drugačen način so ubrali Zlatnar Moe (1998) ter Malej in Černe (2017). Zlatnar Moe se sicer osredotoča na druge aspekte nastanka literarnega prevoda, vendar vključuje z vidika prevajalčevega statusa dragocene predstavitev vprašalnikov in intervjujev z lektorji, prevajalci, predstavniki Ministrstva za kulturo in Društva slovenskih književnih prevajalcev. Osebni pogled na življenja in delo 38 sodobnih literarnih prevajalcev predstavljata Malej in Černe (2017): prispevek združuje odgovore na 11 sklopov vprašanj o prevajalski poti posameznikov, načinih prevajanja, dojemanju pojma ekvivalence, pogledu na podobo literarnega prevajalca ter o različnih konkretnih vidikih prevajalskega poklica, kot so psihofizično stanje, razmere na delovnem mestu, prejete nagrade oz. štipendije, status prevajalca v družbi idr. Če izvzamemo kratek uvod, prispevek ne analizira odgovorov, temveč to prepušča bralcu samemu. Krajši razmislek oz. predstavitev omenjenega prispevka sta avtorja pripravila za zgoraj omenjeno *Belo knjigo o prevajanju 2018* (Černe in Malej 2019).

4 Prihodnja prizadevanja

Stanovska društva, vključno z DSKP, si aktivno prizadevajo za izboljšanje statusa prevajalcev, vendar zaenkrat – tudi zaradi dveh let, zaznamovanih s pandemijo COVID-19 – na področju literarnega prevajanja ni bilo omembe vrednih premikov. Veliko upanja se je polagalo v *Belo knjigo o prevajanju*, v kateri so povzeti tudi predlogi za izboljšanje položaja prevajanja v Sloveniji (Pregelj 2019a, 171–175). Med najbolj perečimi težavami, ki jih je po mnenju uredniškega odbora *Bele knjige* treba razrešiti, so izboljšanje situacije samozaposlenih, dogovor o vzorčni avtorski pogodbi in povišanje knjižničnega nadomestila (Pregelj 2019a, 174–175). V tej smeri bodo zagotovo potekala prizadevanja tudi v prihodnje.

Bibliografija

- Bajt, Andreja. 2005. »Prevajalci so ubogi ljudje«. *Sodobnost* 69, št.: 7/8: 860–863.
- Berger, Aleš. 2009. »Prevajalčevi zapiski.« *Gledališki list SNG Drama* 89, št. 5: 30–32.
- Černe, Urška P. in Gašper Malej. 2019. »Portreti slovenskih književnih prevajalk in prevajalcev.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 95–97. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Češarek, Pavel. 2006. »K prevodu Aristotelovega spisa O nebu: beseda prevajalca na tiskovni konferenci ob izidu knjige.« *Keria* 8, št. 1: 169–170.
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b. d. »Etični kodeks književnih prevajalcev.« Dostop 7. 12. 2022. <http://dskp-drustvo.si/index.php/drustvo/eticni-kodeks-prevajalcev>.
- Grum, Martin, ur. 1998. *Modrov zbornik: 23. prevajalski zbornik: bio-bibliografije članov DSKP: zbrani biografski podatki in izbirne bibliografije prevodov*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Grum, Martin, ur. 2007. *Slovenski prevajalski leksikon 1550–1945. Poskusni zvezek A–J*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev in Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU.
- Ilc, Iztok. 2019. »CEATL.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 155–156. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Jerman, Frane, Janko Moder in Irena Trenc-Frelj, ur. 1988. *Prevajalci Pomurja in Porabja. Vuk Karadžić in prevajanje. Kritika prevajanja*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Jerman, Frane, Janko Moder in Irena Trenc-Frelj, ur. 1989. *Radovljški prevajalski zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Kaluža, Jernej. 2019. »Servisiranje samozaposlenih v kulturi in kreativnih industrijah.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 117–119. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Kragelj, Miha in Špela Sešek Šramel. 2017. »Med reprezentativnostjo in obrobno: kulturni posrednik in prevajalec Viktor Smolej.« *V Sedemdeset let slovakistike v Ljubljani: posvečeno Andreju Rozmanu*, uredila Špela Sešek Šramel in Jozef Pallay, 74–85. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Mahnič, Joža. 1981. »Župančič kot prevajalec.« *Jezik in slovstvo* 26, št.: 5: 175–177.
- Malej, Gašper in Urška P. Černe. 2017. »Anketa o delu in življenju sodobnih slovenskih literarnih prevajalk in prevajalcev.« *Dialogi* 10: 9–85.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2019a. »Slovenski prevajalski trg: pregled stanja.« *V Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 78–82. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Mikolič Južnič, Tamara. 2019b. »Finančna uspešnost prevajalskega sektorja.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 134–136. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Mikolič Južnič, Tamara. 2019c. »Analiza spolne strukture slovenskih literarnih prevajalcev.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 134–136. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Ožbot, Martina in Matej Hriberšek, ur. 2003. *Nesem te v zibel drugega jezika. Zbornik ob petdesetletnici Društva*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Perić, Tina in Maša Dolanc. 2019. »Povprečna prevajalka dela vedno, pa naj bo vikend, praznik, noč ali dopust.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 83–84. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Petrič, Tanja, Iztok Ilc in Đurđa Strsoglavac. 2019. »O knjižničnem nadomestilu.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 131–133. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara, ur. 2019a. *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2019b. »Nekaj podatkov za oris profila slovenskih prevajalk in prevajalcev.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 65–77. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2019c. »O čem govorijo ankete med prevajalci in lektorji.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 101–103. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Primožič, Nada. 2019. »Prevajalci mimo anket.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 98–100. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Rode, Matej. 1988. »Edvard Kocbek prevajalec.« V *Edvard Kocbek – poezija, kultura, politika*, uredila Boris Paternu in Franc Zadavec, 81–84. Ljubljana: Komunist.
- Seliškar Kenda, Mateja in Jakob J. Kenda. 2019. »Ključni elementi korektne avtorske pogodbe za izdajo prevoda literarnega dela.« V *Bela knjiga o prevajanju 2018. Premiki na področju prevajanja, tolmačenja, podnaslavljanja in lektoriranja v Sloveniji*, uredila Barbara Pregelj, 127–130. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Zakrajšek, Katja. 2021. *Literarno prevajanje in družbena razmerja moči in vidnosti: primer Gorman/Rijneveld*. Dostop 7. 12. 2022. <https://jezikovni-poklici.si/razmisljanje/literarno-prevajanje-primer-gorman-rijneveld/>.

- ZgoSLiP. 2022. »Slovenska prevodoslovna literatura.« Dostop 7. 12. 2022. <https://www.zgoslip.si/zbirka-prevodoslovne-literature/>.
- Zlatnar Moe, Marija. 1998. »Položaj leposlovnega prevoda na Slovenskem.« Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Zlobec, Ciril. 2002. »To in ono, a ves čas eno samo: (Izpoved prevajalca – brez zardevanja in brez slabe vesti).« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil = Translation of medieval and renaissance texts*. 27. prevajalski zbornik = *Proceedings of the Association of Slovene Literary Translators*, volume 27, uredila Martina Ožbot, 159–171. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

POVZETEK

Status prevajalcev in tolmačev je od leta 1991 zaznamovalo nekaj prelomnih trenutkov, saj je osamosvojitve Slovenije prinesla izrazito povečanje prevodne produkcije, vstop Slovenije v Evropsko unijo pa je vzpostavil nekatere intenzivnejše povezave z drugimi državami. Različne predstavljene raziskave se dotikajo tako študij o posameznih prevajalcih, ki so jih pripravili bodisi prevajalci sami o svojem delu bodisi raziskovalci o delu prevajalcev, kot tudi širših raziskav o literarnih prevajalcih in njihovem statusu. Med slednjimi najdemo splošne raziskave o literarnoprevodnem trgu, ki temeljijo na odgovorih na različne vprašalnike, pa tudi biografske in bibliografske raziskave o slovenskih literarnih prevajalcih, ki pogosto temeljijo na intervjujih. Iz raziskav izhaja, da se je prevajalski poklic v zadnjih desetletjih izrazito feminiziral, kar se je s precejšnjim zaostankom začelo odražati tudi pri prevajalskih nagradah. Druga pomembna značilnost sodobnega trga je prekamnost, ki vpliva na način dela, kakovost življenja in druge aspekte življenja literarnih prevajalcev. Med zadnjimi poskusi za izboljšanje statusa prevajalcev je tudi *Bela knjiga o prevajanju*.

ABSTRACT

The status of translators and interpreters has been marked by some turning points since 1991, as Slovenia's independence brought a considerable increase in translation production, while the country's accession to the European Union brought some more intensive collaborations with other countries. The studies presented here touch on the research on individual translators, either by translators themselves, discussing their own work, or by researchers observing the work of translators, as well as on broader research on literary translators and their status. The latter include general research on the literary translation market, based on responses to various questionnaires, as well as biographical and bibliographical research on Slovene literary translators, often based

on interviews. The studies show that in recent decades the translation profession has become distinctly feminized, which has been, however, reflected in translation prizes with a considerable lag. Another important feature of the contemporary translation market is its precariousness, which has an impact on the way of working, the quality of life and other aspects of the lives of literary translators. Recent attempts to improve the status of translators include the *White Paper on Translation*.

PROFILI VIDNEJŠIH PREVAJALCEV

UVOD

Agnes Pisanski Peterlin in Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

Drugo knjigo *Zgodovine slovenskega literarnega prevoda* sestavlja mozaični pogled na izmenjavo med slovensko kulturo in drugimi kulturami, ki se vzpostavlja skozi prevajanje, pri čemer medkulturno posredovanje obravnava z različnih vidikov, kot so kronološki, literarnozvrstni in geografski. A pregled prevajalske dejavnosti skozi časovno prizmo ne more biti celostno zaokrožen brez vsaj delnega vpogleda v življenje in delovanje ključnih akterjev medkulturnega prenosa, torej književnih prevajalcev, ki so s svojim delom sooblikovali in še vedno sooblikujejo slovenski jezik in kulturo.

Ker pričujoče delo združuje različne perspektive, je seveda vsaka od njih prostorsko omejena. To pomeni, da je tudi nabor življenjepisov vidnih književnih prevajalcev že v izhodišču mnogo krajši, kot bi bil, če bi šlo za samostojno publikacijo, posvečeno zgolj literarnim prevajalcem. Izbira, katere prevajalce vključiti, je bila zelo težka. Zgolj površen pregled po zgodovini prevajanja nam je namreč razkril, da je v slovenskem prostoru književnih prevajalcev, katerih prispevek k slovenski kulturi je bil ključen, veliko. Žal pričujoči izbor obravnava le nekatere izmed njih. Ob zavedanju, da bo vsaka selekcija krivična, saj bi si zaslužil predstavitev prav vsak izmed njih, smo se odločili, da bomo izbor naredili na podlagi zunanjih kriterijev, ki so podrobneje predstavljeni v nadaljevanju tega besedila. Ob tem želimo poudariti, da ta izbor ne odraža vrednostnega razvrščanja ali ocene prevajalskega dela posameznega prevajalca (mnogi iz seznama izpuščeni prevajalci se namreč uvrščajo med velika imena slovenskega književnega prevajanja), temveč je le posledica dejstva, da smo se morali omejiti.

Kriterije za izbor prevajalcev, ki jih predstavljamo, je treba gledati v luči poglavij, objavljenih v monografiji. Prvi kriterij je bilo obdobje delovanja: osredotočili smo se na življenjepise prevajalcev, ki so delovali od začetkov 20. stoletja do današnjih dni. Prevajalci iz zgodnejših obdobj so namreč podrobneje predstavljeni že v samih poglavjih, ki

obravnavajo posamezno obdobje: tako najdete obravnavo Trubarjevega in Dalmatino-vega dela v poglavju *Prevajanje v času protestantizma*, Linhartova prevajalska dejavnost je opisana v poglavju *Prevajanje posvetne dramatike v razsvetljenstvu*, Kūzmičevi prevodi v *Prevajanje in reformacija na vzhodu slovenskega etničnega prostora* in Jarnikovi napor v poglavjih *Začetki prevajanja posvetne poezije v slovenščino* in v *Prevodi v koroški knjižni različici*, če omenimo le nekatere od njih. Poglavja, ki povzemajo prevajalsko dejavnost v 20. stoletju, pa se ne posvečajo v tolikšni meri posameznim prevajalcem, saj se je na začetku 20. stoletja v slovenskem prostoru prevajalska dejavnost na področju literature močno razmahnila, kar je imelo za posledico tudi izoblikovanje prevajalskega poklica. Prav dejstvo, da je to obdobje razmeroma kratko, a zelo zgoščeno, je prispevalo k odločitvi, da se v nasprotju s primerljivo finsko zgodovino literarnega prevajanja (Riikonen idr. 2007), kjer so se odločili, da v pregled prevodne literature vključijo le življenjepise že pokojnih prevajalcev, v slovenski pregled vključijo tudi danes aktivni prevajalci.

Drugi kriterij, ki smo ga uporabili, je smer prevajanja: v izbor smo zajeli izključno tiste prevajalce, ki so svoj pečat pustili zlasti s svojimi prevodi v slovenščino ter na ta način prispevali k soustvarjanju slovenskega kulturnega prostora. Pri izboru sta bila nato uporabljena še dva dodatna kriterija, ki sta bila uporabljena za dve obdobji v zgodovini slovenskega literarnega prevajanja. Za prvo, starejše obdobje, do leta 1963, nam je kot vodilo pri izboru služil zapis Majde Stanovnik (2005), ki v svoji knjigi *Slovenski literarni prevod* ob obravnavi vloge prevajalcev prve polovice 20. stoletja v slovenskem prostoru navede najvidnejše posameznike:

Po letu 1945 je nadaljevalo delo precej prevajalcev, med njimi precej literarnih ustvarjalcev širšega profila, predvsem pesnikov, pisateljev, dramatikov in kritikov. Nekateri med njimi so bili zraven še uredniki ali celo založniki, skratka, ugledne in vplivne osebnosti v slovenskem kulturnem življenju deloma že v dvajsetih, predvsem pa tridesetih, štiridesetih in petdesetih letih in tudi še pozneje, npr. Oton Župančič, Alojz Gradnik, Fran Bradač, Anton Sovre, Izidor Cankar, Vladimir Levstik, Fran Albreht, Josip Vidmar, Karel Dobida, Božidar Borko, Silvester Škerl, France Vodnik, Božo Vodušek, Mile Klopčič, Tone Potokar. (Stanovnik 2005, str. 90)

Za novejša obdobja pa smo izbor prevajalcev utemeljili na najvišjih nagradah, ki se podeljujejo za literarno prevajanje, in sicer na najpomembnejšem stanovskem priznanju na tem področju, Sovretovi nagradi, ki se podeljuje za vrhunske literarne prevode od leta 1963, ter na najvišjih kulturnih oziroma umetniških priznanjih v slovenskem prostoru, torej Prešernovi nagradi in nagradi Prešernovega sklada, če so bile te podeljene za prevajalsko delo. Izbor sega do leta 2020. Ker je bilo v času od 1963 do vključno 2020 prejemnikov Sovretove nagrade skupno že 86, je bilo nabor nujno še dodatno zožiti. V nabor smo tako vključili Sovretove nagrajence za prevode v slovenščino, ki so bili bodisi

prejemniki Sovretove nagrade za življenjsko delo bodisi so nagrado prejeli dvakrat. Janez Gradišnik in Janko Moder sta prejemnika nagrade za življenjsko delo in tudi dvakratna Sovretova nagrajenca. Po dvakrat so nagrado prejeli tudi Radojka Vrančič, Marjan Stroj, Janez Menart in Primož Simoniti. Med dvakratnimi dobitniki Sovretove nagrade je tudi Mile Klopčič, ki je sicer že uvrščen med prevajalce starejše generacije.

Prav tako smo v nabor uvrstili dobitnike Sovretove nagrade za prevode v slovenščino za več kot eno delo ali za prevode antologij. Od leta 1963 do 1990 so to Mira Mihelič, Matej Bor, dobitnik Sovretova nagrade za prevode del William Shakespeara, Kajetan Gantar, Sovretov nagrajenec za prevode rimske lirike, Ivan Minatti, Veno Taufer, Tone Pavček, Sovretov nagrajenec za prevod antologije desetih ruskih pesnikov dvajsetega stoletja, Drago Bajt, Veno Taufer in Frane Jerman, ki je prejel Sovretovo nagrado za prevode filozofskih del. Med dobitniki Sovretove nagrade za prevode več del je sicer tudi France Vodnik, prejemnik Sovretove nagrade za prevode poljske književnosti, ki je že uvrščen med prevajalce starejše generacije. Po letu 1991 so dobitniki Sovretove nagrade za več kot eno delo Vital Klabus, Srečko Fišer in Marjan Poljanc, Miha Avanzo, Vesna Velkovrh Bukilica, Gorazd Kocijančič, Sovretov nagrajenec za prevod zbranih del Platona, Vlasta Pacheiner-Klander, Sovretova nagrajenka za prevod antologije vedskih pesmi, Vasja Bratina, Andrej Skubic, Nada Grošelj in Uroš Kalčič.

Do leta 2020 je bilo za literarno prevajanje podeljenih tudi nekaj Prešernovih nagrad in nagrad Prešernovega sklada. Tudi pri teh smo se odločili, da bomo v nabor uvrstili le prevajalce, ki so bili nagrajeni za več kot en prevod, to so Prešernov nagrajenec za življenjski prevajalski opus, nagrajenec Prešernovega sklada in Sovretov nagrajenec Aleš Berger, Prešernov nagrajenec za življenjsko delo in Sovretov nagrajenec Boris A. Novak, nagrajenka Prešernovega sklada za prevode francoskih literarnih besedil v obdobju treh let in Sovretova nagrajenka Suzana Koncut, ter Niko Košir, ki je prejel nagrado Prešernovega sklada in Sovretovo nagrado za prevoda dveh temeljnih del španske književnosti.

Ko pogledamo naš končni nabor, ki želi biti objektivni in nepristranski, se pokaže, da se skozi nagrade nujno odražajo tudi perspektive nekega obdobja. Če se osredotočimo le na najbolj opazen vidik in primerjamo število nagrajenih prevajalcev in nagrajenih prevajalk, postane zelo očitno, da je z nagradami mnogo pogostejše prepoznan prispevek prevajalcev, medtem ko literarne prevajalke pogosto ostajajo v ozadju, zakrite in manj vidne. Tem zadržkom navkljub pa nam pregled izbranih življenjepisov vidnih književnih prevajalcev v slovenskem prostoru pokaže, da gre za posameznike, ki so svojim delom vsestransko pomembno prispevali k oblikovanju slovenske kulture in literature, saj so mnogi med njimi tudi sami literati, kulturniki, umetniki in uredniki. A poleg kulturnega poslanstva je mogoče v več življenjepisih zaznati tudi drugo plat prevajalskega poklica: nekatere življenjske poti prevajalcev je zaznamovalo politično oporečništvo. Zdi se, da je zlasti v turbulentnem obdobju sredine 20. stoletja prevajanje, pri katerem prevajalec

pogosto ostaja zakrit ali celo neviden, v slovenskem prostoru včasih pomenilo skoraj subverzivno dejavnost, prevajalski poklic pa je predstavljal zatočišče za tiste, ki jim bila druga vrata nenadoma zaprta.

Kot so različne življenjske in poklicne poti prevajalcev, ki so vključeni v naš pregled, se med seboj razlikujejo tudi pristopi avtorjev, ki so portrete prevajalcev pripravili. Prepričani smo, da pester nabor načinov, ki predstavlja prevajalske poti z različnih zornih kotov, daje boljši vpogled v delovanje posameznih prevajalcev. In na koncu dodajmo: pri življenjepisih smo se zavestno odločili, da bomo družinskim povezavam namenili večjo pozornost pri tistih prevajalcih, ki so svojo življenjsko pot že zaključili, medtem ko se pri mlajši generaciji osredotočamo bolj na njihovo trenutno delovanje.

V zgodnjih obdobjih je v slovenskem prostoru prevajanje s seboj prinašalo širši kulturnozgodovinski prispevek k standardizaciji slovenskega jezika in k uveljavljanju slovenščine kot jezika književnosti, enakovrednega drugim jezikom, s katerimi je prihajala v stik. Upamo, da bodo naše osvetlitve življenja in dela prevajalcev v obdobju polpretekle zgodovine, zaznamovane s številnimi družbenimi in političnimi spremembami, ustrezno pokazale, kako ključno vlogo imajo prevajalci pri vzpostavljanju dialoga med različnimi kulturami v prostoru, ki želi ostati stičišče jezikov, tradicij in vrednot.

Bibliografija

- Društvo slovenskih književnih prevajalcev. b.d. »Sovretova nagrada.« Dostop 19. 7. 2022. <http://dskp-drustvo.si/index.php/nagrade/sovretova-nagrada>.
- Republika Slovenija. Arhiv spletišč državne uprave. b.d. »Prešernove nagrade.« Dostop 26. 10. 2022. http://mk.arhiv-spletisc.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/o_ministrstvu/Presernov_sklad/2018/Presernovi_nagrajenci.pdf.
- Republika Slovenija. Arhiv spletišč državne uprave. b.d. »Nagrade Prešernovega sklada.« Dostop 26. 10. 2022. http://mk.arhiv-spletisc.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/o_ministrstvu/Presernov_sklad/2018/Nagrajenci_Presernovega_sklada.pdf.
- Riikonen, Hannu, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki, Outi Paloposki, Satu Höyhty in Anne-Maria Latikka, ur. 2007. *Suomennoskirjallisuuden historia* I–II. [Zgodovina književnosti, prevedene v finščino]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod (1550–2000)*. Ljubljana: ZRC SAZU.

OTON ŽUPANČIČ

PESNIK, PREVAJALEC IN DRAMATIK

Janko Trupej

1 Življenjepis

Oton Župančič je bil rojen 23. januarja 1878 v Vinici in je tako po očetovi kot materini strani izhajal iz trgovske družine. Z družino se je leta 1891 preselil iz Bele krajine v Ljubljano, kjer je kot dijak pripadal krogu, ki se je zbiral okrog vplivnega intelektualca dr. Janeza Evangelista Kreka. Župančič je leta 1896 maturiral, nato pa se je vpisal na študij zgodovine in zemljepisa na Univerzi na Dunaju, kjer je bil – kljub Knafljevi štipendiji – v nezavidljivem gmotnem položaju. Književnosti je posvečal več zanimanja kot rednemu študiju, ki ga je leta 1900 sicer absolviral, diplomiral pa je nato šele leta 1924 na Univerzi v Ljubljani. Po odsluženem enoletnem vojaškem roku v bližini Gradca je bil leta 1903 en semester učiteljski pripravnik na klasični gimnaziji v Ljubljani, leta 1905 je več mesecev preživel v Parizu, nato se je za nekaj časa vrnil na Dunaj, v letih od 1907 do 1910 pa je bil zasebni učitelj pri plemiški družini v Nemčiji.

Kmalu po vrnitvi v domovino je v sezoni 1911/12 prevzel mesto dramaturga v tedanjem Deželnem gledališču v Ljubljani, leta 1913 pa je naposled dobil redno službo mestnega arhivarja. Istega leta se je poročil z učiteljico Ani Kessler (1891–1967); v zakonu so se jima rodili trije otroci: najprej Marko (1914–2007), ki je bil očetu navdih za literarni lik Ciciban, nato pa še Andrej (1916–2007) in Jasna (1923–2010). Župančič se je leta 1920 vrnil na delovno mesto dramaturga v Slovenskem narodnem gledališču v Ljubljani, leta 1926 je postal generalni tajnik gledališča, leta 1929 pa je bil povišan v upravnika. Bil je dolgoletni predsednik Slovenskega centra PEN (1926–1933 in 1936–1941). Leta 1926 je bil izvoljen tudi za predsednika Društva slovenskih književnikov, ki ga je vodil do leta 1938, ko mu je bil podeljen naziv častnega predsednika tega društva.

Istega leta je bil imenovan za častnega občana Ljubljane in rednega člana Akademije znanosti in umetnosti (pozneje SAZU).

Med drugo svetovno vojno je – kolikor mu je šibko zdravje dopuščalo – podpiral Osvobodilno fronto; njegove pesmi so bile priobčene v ilegalnem tisku, leta 1943 pa je na primer zavrnil poziv domobrancev, naj javno obsodi slovensko osvobodilno gibanje, zaradi česar je bil njegov sin Marko poslan v koncentracijsko taborišče Dachau. Kmalu po koncu vojne se je Župančič poslovil od položaja v SNG in postal upravnik Zavoda za kulturo slovenskega jezika pri SAZU. V počastitev njegove 70-letnice ga je Univerza v Ljubljani imenovala za častnega doktorja, Ljudska skupščina Ljudske republike Slovenije (v kateri je bil Župančič poslanec) pa mu je podelila naziv »ljudski umetnik«. Umrli je 11. junija 1949 v Ljubljani. Gl. tudi Dolgan, Fridl in Volk Bahun 2014, 246–251, Mahnič 1991, Mušič 2004, 102–106.

2 Prevajalsko delo

Župančič se je uveljavil predvsem kot prevajalec Shakespearovih dram, ki jih je sprva prevajal prek nemščine (npr. tudi drami *Julij Cezar* (1904) in *Beneški trgovec* (1905)), med bivanjem v Parizu pa se je – poleg tega, da je spopolnil znanje francoščine – začel načrtno učiti angleščine, tako da je lahko poznejše prevode napravil iz izvirnikov. V knjižni obliki so izšli njegovi prevodi naslednjih Shakespearovih dram: *Julij Cezar* (1904), *Beneški trgovec* (1905), *Sen kresne noči* (1920), *Macbeth* (1921), *Othello* (1923), *Kar hočete* (1926), *Zimska pravljica* (1928), *Ukročena trmoglavka* (1929), *Komedija zmešnjav* (1930), *Hamlet* (1933), *Romeo in Julija* (1940), *Vihar* (1942), *Koriolan* (1946), *Kakor vam drago* (1954). Številni izmed teh prevodov so postali del slovenskega literarnega kanona in so v novih izdajah, ki so bile nekoliko jezikovno posodobljene, izhajali še desetletja po Župančičevi smrti – nekateri celo vse do današnjih dni.

Med ostalimi avtorji, ki jih je prevajal iz angleščine, so najpomembnejši Charles Dickens (*Oliver Twist*, 1911; *David Copperfield*, 1936–1938), George Bernard Shaw (*Sveta Ivana*, 1928), John Galsworthy (*Temni cvet*, 1930; *Saga o Forsytih*, 1933/1934) in Joseph Conrad (*Senčna črta*, 1931). Bil je tudi plodovit prevajalec francoskih avtorjev, med katerimi velja omeniti imena, kot so Gustave Flaubert (*Tri povesti*, 1917), Voltaire (*Kandid ali optimizem*, 1931), Honoré de Balzac (*Oče Goriot*, 1934; *Teta Liza*, 1935; *Striček Pons*, 1940), Molière (*Tartuffe*, 1934) in Stendhal (*Parmska kartuzija*, 1938). Župančičeva edina prevoda iz nemščine, ki sta izšla v knjižni obliki, sta drama *Marija Stuart* (1923) Friedricha Schillerja, pri kateri je Župančič uporabil tudi prevod Franceta Cegnarja, in drama *Sleherik* (1934) izpod peresa Huga von Hofmannsthala, ki jo še vedno uprizarjajo in je bila ponatisnjena tudi v novem tisočletju. Iz španščine pa je Župančič prevedel dramo *Sodnik Zalamejski* (1930), ki jo je napisal Pedro Calderón de la Barca.

Številni prevodi, ki jih je Župančič napravil za uprizoritev na odru, so ostali v rokopisu, medtem ko so njegovi prevodi poezije (Dante Alighieri, François Villon, Johann Wolfgang von Goethe, Heinrich Heine, Percy Bysshe Shelley, Henry Wadsworth Longfellow, Aleksander Sergejevič Puškin idr.) večinoma izšli revijalno. V zadnjih mesecih življenja je Župančič prevedel tudi pesmi, ki jih je France Prešeren napisal v nemščini – izšle so leta 1950. Gl. tudi Mahnič 1981, 1991, Moder [1978] 2016.

3 Avtorsko delo

Župančič se je začel literarno udeleževati že kot dijak v Novem mestu, v Ljubljani pa je na povabilo Ivana Cankarja začel zahajati v skrivno dijaško literarno društvo Zadruga, kjer je spoznal tudi Dragotina Ketteja in Josipa Murna. Leta 1896 je začel objavljati v *Ljubljanskem zvonu*, tedanji osrednji slovenski literarni reviji. Med študijem na Dunaju se je seznanil z mnogimi sodobnimi evropskimi literarnimi tokovi. Leta 1899 je izdal pesniško zbirko *Čaša opojnosti*, ki skupaj s Cankarjevo zbirko *Erotika* predstavlja začetek slovenske moderne. Njegova druga pesniška zbirka z naslovom *Čez plan*, ki jo odlikuje vitalizem, je bila objavljena leta 1904, tretja zbirka *Samogovori*, ki je bolj pesimistična in jo mnogi pojmujejo kot njegovo najboljšo pesniško stvaritev (med drugim vsebuje njegovo najdaljšo objavljeno pesnitev »Duma«), pa je izšla leta 1908.

Po koncu prve svetovne vojne je Župančič izdal zbirko *V zarje Vidove* (1920), v kateri je obravnaval družbene teme in poskušal preseči pesimizem. Njegovo poslednjo pesniško zbirko, naslovljeno *Zimzelen pod snegom* (1945), pa zaznamujejo dogodki druge svetovne vojne. Številne Župančičeve pesmi so v prevodih izšle v antologijah slovenske lirike ali v samostojnih tujejezičnih izborih njegove poezije. Pomembno mesto v njegovem ustvarjalnem opusu zavzemata tudi enodejanka *Noč na verne duše* (1904) in tragedija *Veronika Deseniška* (1924).

Župančič se v slovensko literarno zgodovino ni zapisal le s svojim pesništvom, ki je vplivalo na več generacij, temveč v veliki meri tudi kot avtor otroške literature – objavil je naslednje zbirke pesmi oziroma ugank: *Pisanice* (1900), *Lahkih nog naokrog* (1912), *Sto ugank* (1915), *Ciciban in še kaj* (1915), *Mlada pota* (1920). Na področju esejistike pa velja izpostaviti predvsem njegovi odmevni razpravi »Ritem in metrum« (1917) ter »Adamič in slovenstvo« (1932). Gl. tudi Dolgan, Fridl in Volk Bahun 2014, 246–248, Mahnič 1991, Mušič 2004, 106–109.

4 Razmišljanja o prevajanju

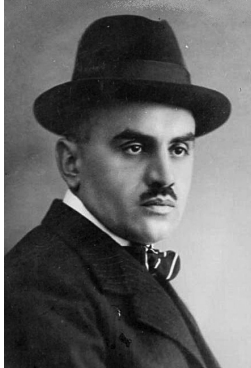
Župančič je bil – za razliko od nekaterih predstavnikov predhodnih generacij slovenske inteligence – trdno prepričan, da je prevajanje koristno in pomembno za razvoj slovenskega naroda. Menil je, da bi bilo bolje, če bi tudi slovenski izobraženci tuja dela brali

v kakovostnih slovenskih in ne nemških prevodih, saj je prevode vrhunskih del – seveda poleg izvirnega literarnega ustvarjanja – pojmoval kot »pot do osvoboditve slovenskega duha iz ozkosti in omejenosti« (Župančič [1917/1918] 2013, 228). Župančič je bil zagovornik v ciljno kulturo usmerjenega prevajanja, kar je na primer izrazil v predavanju o Shakespearu (Župančič [1928] 2013, 233): »Moji prevodi niso akademski; Shakespear je delal za oder, in prav tako hočem jaz, da je pri vsi vestnosti – in moram reči, da mi je vsaka Shakespearova beseda sveta – moje vprašanje vedno: kako bi bil to Shakespear povedal, če bi bil Slovenec. Jaz hočem, da je moj Shakespear igralcu govornjiv in da gre poslušalcu naravnost v uho in do srca[.]« Gl. tudi Mahnič 1981, Župančič [1917/1918] 2013, [1928] 2013.

Oton Župančič na slovenski jezik ni vplival zgolj s svojimi izvirnimi deli, marveč tudi z obsežnim in predvsem izredno kakovostnim prevajalskim opusom – velja za enega največjih slovenskih prevajalcev vseh časov. Literarni zgodovinar Joža Mahnič (1981, 177) ga je označil celo »za utemeljitelja sodobnega in kvalitetnega prevajanja pri Sloven-
cih«.

Bibliografija

- Dolgan, Marjan, Jerneja Fridl in Manca Volk Bahun. 2014. *Literarni atlas Ljubljane: zgode in nezgode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mahnič, Joža. 1981. »Župančič kot prevajalec.« *Jezik in slovstvo* 26, št. 5: 175–177.
- Mahnič, Joža. 1991. »Župančič, Oton (1878–1949).« V *Slovenski biografski leksikon*, 15. zv., *Zdolšek – Žvanut*, uredil Jože Munda. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi913178/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Moder, Janko. [1978] 2016. »Moja srečavanja z Župančičem.« V *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič: antologija*, uredila Majda Stanovnik, 185–192. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mušič, Janez. 2004. *Veliki album slovenskih pisateljev*. Ljubljana: Mladika.
- Župančič, Oton. [1917/1918] 2013. »Pomen prevodov za našo duševnost (1917/18).« V *Prevajalci o prevodu: od Trubarja do Župančiča: antologija*, uredila Majda Stanovnik, 227–228. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Župančič, Oton. [1928] 2013. »Shakespear pri Slovencih (Predavanje v Londonu, 3. julija 1928).« V *Prevajalci o prevodu: od Trubarja do Župančiča: antologija*, uredila Majda Stanovnik, 231–233. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

ALOJZ GRADNIK

PESNIK, SODNIK IN PREVAJALEC

Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Alojz Gradnik se je rodil 3. avgusta 1882 v Medani, očetu slovenskega rodu in materi Furlanki. Po osnovni šoli v domačem kraju je šolanje nadaljeval na gimnaziji v Gorici in za tem na Dunaju zaključil študij prava. V času študija se je preživljal z zasebnim poučevanjem v plemiških družinah, po opravljenih državnih izpitih pa se je kot sodniški pripravnik vrnil v Gorico. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil Gradnik, ki je bil tedaj sodnik na okrožnem sodišču v Gorici, obtožen srbofilstva in veleizdaje ter skupaj z vidnejšimi političnimi in kulturnimi delavci slovenskega rodu zaprt na goriškem gradu in pozneje v goriških sodnih zaporih (Hladnik in Pretnar 2002). Poleg hudih političnih pretresov pa je njegovo življenje tedaj zaznamovala tudi bolezen, ki so jo spremljala pogosta vnetja čelne votline, zaradi katerih je prestal več kirurških posegov.

Zaradi svojega rodu in poklica je bil vseskozi razpet med italijanskim in slovenskim svetom, sodniški poklic pa ga je med drugim vodil tudi v Rovinj in Vodnjan, Tržič, Gradišče ob Soči, Tolmin, Cerkljeva, Trst in Ljubljano, pozneje pa tudi v Beograd, kjer je postal sodnik državnega sodišča za zaščito države, in Zagreb, kjer je bil član stola sedmorice vse do leta 1941, ko so ga ustaške oblasti odstavile. Ker je Gradnik v času (stare) jugoslovanske oblasti po službeni dolžnosti sodil tudi komunistom (Komelj 2016), je bil po koncu druge svetovne vojne dolgo v nemilosti pri povojni oblasti – tako je bil leta 1946 upokojen v Ljubljani, odklonilni odnos oblastnikov, ki je bil posledica dejstva, da Gradnik »ni spreminjal svojih pogledov v skladu s potrebami časa« (Gabrič 1994, 123), pa se je kazal zlasti kot izključitev Gradnika iz kulturnih in literarnih krogov. Njegovo ime se je namreč med letoma 1945 in 1952 le redko pojavljalo v javnosti, prav tako pa

Gradnikova dela niso bila vključena v nove šolske učbenike, saj »njegova lirična izpovednost ni ustrezala zahtevam prvih povojnih let« (Gabrič 1994, 120).

Gradnik je začel pesmi objavljati že kot dijak, ob izvirnem pesniškem ustvarjanju in prevajanju pa se je posvečal tudi glasbi, saj je že od malega pel v zboru in pozneje igral violino in tamburico, ter deloval na kulturnem in vzgojno-izobraževalnem področju. V času študija je bil namreč član akademskega društva Slovenija na Dunaju, dejaven je bil tudi pri narodnoobrambnem goriškem društvu Adrija, s somišljeniki je prirejal predavanja in ustanavljal knjižnice v nacionalno ogroženih krajih, bil je načelnik gledališkega odseka Narodne prosvete v Gorici ter predsednik čitalnic v Pulju in Gorici. Vse od njegove ustanovitve je bil član slovenskega združenja PEN, veliko pozneje, šele leta 1962, je bil imenovan tudi za rednega člana SAZU v razredu umetnosti. Alojz Gradnik je umrl v Ljubljani leta 1967, pokopan je v Medani. Gl. tudi Brecelj 1979, Gabrič 1994 in Seljak 2020, Grafenauer 1926, Grum 2007, Hladnik in Pretnar 2002, Komelj 2016.

2 Prevajalsko delo

Kot prevajalec je Gradnik segal po delih italijanske, srbske, hrvaške, ruske, španske, francoske in angleške književnosti, prek angleškega, francoskega, nemškega, italijanskega, češkega in srbskega jezika pa je prevajal tudi dela nam bolj oddaljenih književnosti, kot so kitajska, bengalska, japonska in perzijska književnost (npr. *Kitajska lirika*, 1928; zbirke pesmi Rabindranatha Tagoreja; *Čarobni studenec in druge japonske pripovedke*, 1930; zbirko pesmi *Rubajati* Omana Hajama, 1955), ki so bile tedaj slovenskim bralcem tako rekoč neznane. Prevodna lirika zavzema posebno mesto v Gradnikovem ustvarjalnem opusu. Tako na primer Komelj (2016) zapiše, da so Gradnikove prepesnitve kitajske lirike postale nerazdružno povezane z njegovim osebnim pesniškim izrazom. V zvezi s tem je precej pomenljiva Klopčičeva kritika antologije *Kitajska lirika*, v kateri med drugim omeni, da je Gradnik s svojimi prevodi sicer vsaj deloma izpolnil svojo namero »vzbuditi slutnjo o lepotah, ki jih je mogla ustvariti samo kitajska zemlja« (Klopčič 1929, 252), vendar je Klopčič do prevodnega procesa, pa tudi do samega prevoda, izrazito kritičen – Gradnik naj bi se preveč naslanjal na neustrezne prepesnitve v drugih jezikih, kar je bilo »pesmim v silno škodo« (Klopčič 1929, 190).

Izčrpna bibliografija prek stotih Gradnikovih prevodov je zajeta v *Slovenskem prevajalskem leksikonu 1550–1945* (Grum 2007), podrobnejši pregled in sistematično obravnavo pa prinašata Potokar (1982) in zlasti Toroš (2005a, 2005b, 2005c), ki je ob samostojnih knjižnih izdajah popisala tudi vse posamezne prevode pesmi, vključene v Gradnikove avtorske pesniške zbirke (npr. sonete Michelangela Buonarottija in dela kitajskih pesnikov v zbirkah *Pot bolesti*, *Svetle samote* in *De Profundis*).

Med Gradnikovimi prevodi je največji uspeh in tudi največ ponatisov doživela ravno *Kitajska lirika* (1928), v kateri prevladujejo pesmi Li Tai Poja, sicer pa je največ prevajal iz

italijanske in slovanskih književnosti. V zbirki *Italijanska lirika* (1940) so tako zbrana dela najpomembnejših italijanskih pesnikov, med katerimi so mnoga pozneje doživela tudi samostojne izdaje, med drugimi so to prevodi Petrarce, Leopardija, Foscola, D'Annunzia in Carduccija. Leta 1959 je v Gradnikovem prevodu izšel tudi Dantejev *Pekel*, pet let pozneje pa še *Vice*. Iz srbsčine je med drugim prevedel več zbirk pesmi za otroke Jovana Zmaja-Jovanovića, in izbrane pesmi Branka Radičevića, iz hrvaščine pa na primer *Smrt Smail-age Čengićija* Ivana Mužaranića in pesmi Silvija Strahimira Kranjčevića. Več del hrvaških in srbskih avtorjev je objavljenih tudi v zbirkah *Zlata srca: hrvatske povesti* (1922) in *Srbski realisti* (1948), posvečal pa se je tudi prevajanju ljudskega slovstva.

Leta 1947 je izšel Gradnikov prevod pesnitve *Gorski venec* črnogorskega pesnika Petra Petrovića Njegoša. Iz ruskega jezika je Gradnik med drugim prevedel *Drobne povesti* Maksima Gorkega (1911) ter pripoved za otroke *Kaštanka* Antona Čehova (1943). Iz angleščine je prevajal zlasti zunajevropsko književnost, med deli angleških avtorjev pa velja omeniti *Pravljice* Oscarja Wilda (1933) in *Portugiške sonete* Elizabeth Barrett Browning (1961). Iz francoščine je prevedel pesniško zbirko *Knjiga za tebe* Marguerite Burnat-Provins (1923), roman *Mrtvo mesto* belgijskega pesnika in pisatelja Georges-a Rodenbacha ter več pesmi François-a Villona in Paula Verlaina, ki jih je Gradnik objavil med svojimi pesmimi. Gradnikovi prevodi iz španske književnosti so zbrani v delo *Moderna španska lirika* (1943), ki med drugim vključuje dela Juana Ramóna Jimenése, Antonia Machada in Federica Garcíe Lorce. Omeniti velja tudi Gradnikov prevod *Prešernovih nemških pesnitev* (1946).

Že tako obsežni opus knjižnih izdaj dopolnjujejo prevodi v slovenski periodiki, prav tako pa je za razumevanje pomena Gradnikove prevajalske dejavnosti pomembna rokopisna zbirka v NUK-u, v kateri so med drugim ohranjeni neobjavljeni prevodi Shakespearevih sonetov, Byronove »Parizine«, Wildove »Salome«, Bürgerjeve »Lenore«, opus prevodov treh furlanskih pesnikov, ter številnih drugih del iz nemške, ruske, arabske in armenske književnosti (gl. Toroš 2005b). Gl. tudi Grum 2007, Potokar 1982, Toroš 2005a, 2005b, 2005c.

3 Avtorsko delo

Prvo Gradnikovo objavljeno delo iz srednješolskega obdobja je pesem »Materino gorje« (1896), ki ji je leta 1902 sledil cikel osmih pesmi »V pomladi« in vrsta drugih revijalnih objav, med drugim tudi v *Ljubljanskem zvonu* in *Slovanu*. Prvo samostojno pesniško zbirko *Padajoče zvezde* je izdal leta 1916, sledila ji je *Pot bolesi* (1922), v katero je Gradnik prvič vključil tudi nekaj svojih prevodov iz kitajske lirike. Tudi svoje poznejše zbirke je Gradnik rad dopolnjeval s prevodi tujih del, ki so se vsebinsko in izrazno zliili z njegovim izvirnim delom. Leta 1926 je izšla zbirka *De profundis*, leta 1932 je založba Modra ptica izdala antologijo Gradnikovega dotedanjega dela, *Svetle samote*, šest let zatem pa

še zbirko *Večni studenci*. Sledile so ji *Zlate lestve* (1940), *Pesmi o Maji* (1944) in *Pojoča kri* (1944); v tem času je nastala tudi pesnitev *Spev svobode* (1945), ki je prvič v celoti izšla šele po avtorjevi smrti, leta 1954 pa je izšla zbirka pesmi za mladino *Narobe svet*.

Še več Gradnikovih del je izšlo po njegovi smrti, med drugim antološki izbori *Harfa v vetru* (1954, ur. Filip Kalan-Kumbatovič), *Eros-tanatos* (1962, ur. Kajetan Kovič), *Pesmi* (1962), *Izbrane pesmi* (1964), in *Izbrano delo* (1968). Gradnikova prva pesniška zbirka je bila v celoti prevedena v španščino (*La tierra desolada*, 2009), posamezni izbori pesmi pa so med drugim objavljeni tudi v italijanščini, furlanščini, francoščini, angleščini in makedonščini. Na podlagi Gradnikovih besedil je nastalo več samospevov in zborovskih skladb. Gl. tudi Breclj 1979, Grafenauer 1926.

Alojz Gradnik je prevedel več temeljnih del italijanske, srbske, hrvaške, ruske, španske, francoske in angleške književnosti ter slovenskim bralcem prek posrednih prevodov približal kitajsko, bengalsko, japonsko in perzijsko liriko. Gradnik je visoko cenil svoje prevajalsko delo in marsikateri prevod uvrstil v svoje zbirke med izvirna pesniška dela.

Bibliografija

- Breclj, Marijan. 1979. »Gradnik, Alojzij (1882–1967).« V *Primorski slovenski biografski leksikon*, 6. snopič *Gracar – Hafner*, 1. knjiga, uredil Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi211818/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Gabrič, Aleš. 1994. »Alojz Gradnik in poveljna oblast.« *Primorska srečanja*, l. 18, št. 155: 119–124.
- Grafenauer, Ivan. 1926. »Gradnik, Alojzij (1882–1967).« V *Slovenski biografski leksikon*: 2. zv., *Erberg – Hinterlechner*, uredil Izidor Cankar. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi211818/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Grum, Martin, ur. 2007. »Gradnik, Alojz.« *Slovenski prevajalski leksikon 1550–1945*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev; Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU, 191–198.
- Hladnik, Miran in Tone Pretnar. 2002. »Opombe.« V *Zbrano delo Alojza Gradnika*, 3. knjiga, uredil Miran Hladnik. Maribor: Založba Litera.
- Komelj, Milček. 2016. »Alojz Gradnik.« Dostop 9. 9. 2022. <https://www.sazu.si/clani/alojz-gradnik>.
- Klopčič, Mile. 1929. »Alojz Gradnik: Kitajska lirika.« *Ljubljanski zvon: leposloven in znanstven list*, 49, št. 3: 187190; 49, št. 4: 249–252.
- Potokar, Tone. 1982. »Alojz Gradnik v prevodih.« V *Iz zgodovine prevajanja na Slovenskem*, Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev 5/7, uredili Drago Bajt, Frane Jerman in Janko Moder. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Seljak, Breda. 2020. »GRADNIK, Alojz. (1882-1967).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. Dostop 4. 11. 2021. <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/gradnik-alojz/>.
- Toroš, Ana. 2005a. »Gradnik kot prevajalec«. *Slavistična Revija*, 53, št. 2: 235–236.
- Toroš, Ana. 2005b. »Gradnikova prevodna bibliografija (rokopisna zbirka, periodika).« *Slavistična Revija*, 53, št. 4: 615–617.
- Toroš, Ana. 2005c. »Pregled knjižnih izdaj Gradnikovih prevodov.« V *Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil: 30. prevajalski zbornik*, uredil Tone Smolej, 260–273. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

FRAN BRADAČ

PREVAJALEC, KLASIČNI FILOLOG, SLOVAROPISEC,
AVTOR UČBENIKOV IN UNIVERZITETNI PROFESOR

Aleš Maver

Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Fran (včasih tudi Franc) Bradač se je rodil 15. junija 1885 v Jami pri Dvoru v današnji občini Žužemberk na Dolenjskem. Njegov oče Ivan je bil delavec v železolah. Šolal se je na Prvi državni gimnaziji v Ljubljani, kjer je leta 1905 maturiral. Na Dunaju je kot štipendist Knafljeve ustanove študiral klasično filologijo. Med njegovimi vidnimi učitelji sta bila Eugen Bormann, pomemben izdajatelj latinskih napisov, in Hans von Arnim, strokovnjak za Evripida in antično filozofijo. Že na Dunaju se je leta 1910 poročil s Čehinjo Boženo Ondráček iz Kolina na srednjem Češkem. Iz klasične filologije je nato doktoriral leta 1920 v Zagrebu. Doktorsko disertacijo je posvetil preskriptivnemu optativu pri Sofokleju. Doktoratu je sledilo enoletno izpopolnjevanje v Pragi.

Že od dunajske diplome leta 1910 vse do leta 1923 je poučeval na svoji nekdanji gimnaziji v Ljubljani. Leta 1923 je kot prvi Slovenec postal docent (1936 pa izredni profesor) za klasično filologijo na Filozofski fakulteti v slovenski prestolnici. Tam se je pridružil Čehu Janu (Ivanu) Luňáku, ki je v Ljubljano prišel iz Odese. Po dvaindvajsetih letih službovanja so Bradača 10. avgusta leta 1945 na hitro upokojili z odlokom prosvetnega ministra Ferda Kozaka. Kot je ugotovil David Movrin (2014, 437–443), je bila zanj usodna oznaka novih komunističnih oblastnikov, češ da je bil »v bivši Jugoslaviji klerikalno-anglofilsko nastrojen«, anglofilsko držo pa naj bi ohranil tudi po vojni. Stvar je šla tako daleč, da je profesor klasične filologije sprva ostal celo brez volilne pravice. Malo je manjkalo, da bi ostal še brez stanovanja v središču Ljubljane, a mu ga je pomagala obdržati hči Zorka ob pomoči znane odvetnice Ljube Prenner (Movrin 2014, 443). Seveda ga je zadela tudi nekakšna *damnatio memoriae*.

Njegove številne šolskemu pouku namenjene knjige so bile sicer nepogrešljive. V prvih povojnih letih pa so jih učenci uporabljali zgolj z njegovim prelepljenim imenom. Bradač je v pokoju živel od izjemno skromne pokojnine in številnih prevodov. Hkrati je oskrbel nove izdaje svojih slovarjev in šolskih učbenikov, predvsem za grščino. Umrli je v Ljubljani 1. maja 1970. Imel je dva otroka, sina Franja, ki je bil pravnik, in hčer Zorko, ki je bila pianistka in glasbena pedagoginja. Njegovi rojaki iz Jame so spomin nanj z odkritjem spominske plošče javno počastili šele leta 1997, leta 1998 pa je bil končno rehabilitiran kot žrtev čistk na univerzi po drugi svetovni vojni. Gl. tudi Movrin 2018.

2 Prevajalsko delo

Prevajalsko delo Frana Bradača se je raztezalo skozi pet desetletij. Najbolj znan je po prevodih iz obeh klasičnih jezikov, vendar je nekaj klasičnih besedil prevedel tudi iz drugih jezikov, zlasti iz češčine in nemščine (Gantar 1998).

Bradač je veliko prevajal antično dramatiko, s katero se je tudi znanstveno ukvarjal. Objavil je prevode Evripidovih tragedij *Medeja* (1924), *Hipolit* (1925) in *Ion* (1962) ter njegove satirske igre *Kiklop* (1932 v *Ljubljanskem zvonu*). Nadalje je prevajal atenskega komediografa Aristofana (*Aharnjane* že 1925, *Ptiče* in *Lizistrato* pa 1959). Njegov prvi knjižno objavljeni prevod je bil že omenjeni izbor iz Katulove, Tibulove in Properci-jeve lirike (1923). Med njegove najpomembnejše poslovenitve pa vsekakor sodi prevod Vergilijeve *Eneide* (1964). Še eno ključno antično besedilo, ki mu je zagotovil pot med slovenske bralce, so *Anali* vodilnega rimskega zgodovinarja Tacita (1968). Prevajal je tudi antični roman; izdal je Longosova *Dafnisa* in *Hloo* (1952). Ob Tacitu je prevedel osrednja besedila dveh drugih predstavnikov tako imenovane srebrne latinščine, Senekova *Pisma prijatelju* (1966, ob sodelovanju Jožeta Kastelica) in že prej *Pisma* Plinija Mlajšega (1962). Skupaj z Jožetom Kastelicem je pripravil tudi izdajo prevoda Vergilijevega didaktičnega epa *Georgika* in njegovih *Bukolik* (oboje je izšlo v eni knjigi leta 1964). Že po njegovi smrti je izšel Ciceronov filozofski spis *Največje dobro in največje zlo* (1972), pri katerem je bil soprevajalec Jože Košar (ta se je podpisal s psevdonimom). Šele leta 1988 pa je bil objavljen njegov prevod *Zgodovine Langobardov* Pavla Diakona, ki sta ga dopolnila Bogo Grafenauer in Kajetan Gantar.

Iz nemščine je Bradač prevedel enega osrednjih romanov Heinricha Manna, *Profesor Nesnaga ali Konec tirana* (1935). *Pickwickovce* Charlesa Dickensa je glede na prevladujoče mnenje namesto iz angleškega izvirnika prevedel iz češčine ali francoščine (1936; prim. Smolej in Ožbot 2009, 219), Balzacovo *Evgenijo Grandetovo* pa iz francoščine (1936). Po drugi svetovni vojni so bili ob poslovenitvah klasičnih besedil najpomembnejše tiste iz češčine. Bil je prevajalec Jaroslava Haška (*Pustolovščine dobrega vojaka Švejka v svetovni vojni*, 1951) in Karla (ter Josefa) Čapka (*Devet povesti in ena Josefa Čapka*, 1954).

Nazadnje je treba omeniti njegov prevod pozneje precej uspešnega *Učbenika življenja* Slovence Martina Kojca (Bradač ga je iz nemščine prevedel 1935) in *Velike didaktike* Jana Amosa Komenskega (1958). Gl. tudi Movrin 2018.

3 Založniško in uredniško delo

Ključni Bradačev prispevek je sodelovanje pri vzpostavitvi zbirke *Iz antičnega sveta* pri mariborski Založbi Obzorja pod vodstvom njegovega nekdanjega študenta Jožeta Košarja. Zbirka je začela 1962, Bradač pa je poleg prvega zvezka, prevoda Plinijevih *Pisem*, pripravil še pet od naslednjih devetih knjig v njej. Gl. tudi Lah 1993.

4 Avtorsko delo

Med Bradačevimi deli sta danes verjetno celo bolj kot njegovi prevodi znana njegova *Latinsko-slovenski* in *Slovensko-latinski slovar*. Prvega je izdal leta 1926 in ga pozneje trikrat dopolnil. Zadnja izdaja je prvič izšla leta 1966 in, kot pravi avtor sam, je takrat zajela bistveno večji besedni zaklad od prve (gl. uvod v Bradač 1980). *Slovensko-latinski slovar* je bil prvič objavljen leta 1944 in doživel več ponatisov. Kot slovaropisec je klasični filolog pripravil še *Nemško-slovenski* (1928, skupaj z Jankom Šlebingerjem, in 1930) in *Češko-slovenski* (1929) *slovar* ter napisal priročnik o nemškem glagolu (1938). Je tudi avtor slovarja tujk (1929).

Dolga desetletja so bili nadalje v rabi Bradačevi učbeniki. Že leta 1919 je bil z Josipom Osano soavtor *Grške slovnice* (ki jo je zadnjič posodobil 1951), ki ji je leta 1920 sledila njegova *Grška vadnica* (z zadnjo izdajo 1968). Dijaki in študentje so pri pouku in študiju desetletja s pridom uporabljali njegov izbor iz ustvarjalnosti rimskih lirikov Katula, Tibula in Propertija, ki ga je izdal leta 1921 (in mu čez dve leti dodal še slovenski prevod).

Bradač je predvsem v letih, ko je predaval na fakulteti, objavil kar nekaj znanstvenih razprav. V knjižni obliki je leta 1931 izdal prvi del obravnave antične dramatike z naslovom *Postanek in razvoj drame*, ki ga je posvetil tragediji. Čez dve leti je v *Sapfini erotiki* pisal o najbolj znani grški pesnici iz antike. Obsežno razpravo, objavljeno v *Razpravah* Znanstvenega društva v Ljubljani je že leta 1928 namenil arhitektoniki in simetriji v stari klasični poeziji.

Ko je leta 1944 pogorela knjižnica seminarja za klasično filologijo, sta bila v požaru med drugim uničena tudi njegova za tisk pripravljena kritična izdaja Aristotelove *Poetike* in rokopis *Helenistična poezija v rimskih lirikih*. Gl. tudi Movrin 2018.

Bradačevo prevajalsko delo je, med drugim spričo časovne stiske, v kateri je velikokrat delal, ostajalo nekako v senci Sovretovega ali pozneje Gantarjevega in Simonitijevega, vendar ni mogoče spregledati, da je prav on Slovincem približal nekatera temeljna dela antične književnosti.

Bibliografija

- Bradač, Fran. 1980. *Latinsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Gantar, Kajetan. 1998. »Začetki klasične filologije na ljubljanski univerzi.« V *Uvod v klasično filologijo* Gerharda Jägerja, 167–172. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.
- Lah, Andrijan. 1993. *Pregled književnosti I: od začetkov besedne umetnosti do konca srednjega veka*. Ljubljana: Rokus.
- Movrin, David. 2014. »Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni.« *Zgodovinski časopis* 68, št. 3–4: 432–477.
- Movrin, David. 2018. »Bradač, Fran.« V *Novi slovenski biografski leksikon*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ožbot, Martina in Tone Smolej. 2009. »'Pickwikier – posloveniti.' Usoda Dickensovih Pickwickovcev na Slovenskem.« V *Odprta okna: Komparativistika in prevajalstvo: Majdi Stanovnik ob 75. rojstnem dnevu*, uredili Martina Ožbot, Darko Dolinar in Tone Smolej, 213–238. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Založba ZRC, ZRC SAZU.

ANTON SOVRÈ

PREVAJALEC, KLASIČNI FILOLOG, JEZIKOSLOVEC,
DRAMATURG, ZGODOVINAR, SREDNJEŠOLSKI IN
UNIVERZITETNI PROFESOR

Aleš Maver

Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Anton Sovrè se je rodil 4. decembra 1885 v Šavni Peči, kraju nad železniško progo med Zidanim Mostom in Hrastnikom. Bil je drugi od osmih otrok istoimenskega železniškega čuvaja. Osnovno šolanje je začel v Zidanem Mostu, po očetovi delovni nesreči pa se je družina preselila v Krško, kjer je končal osnovno šolo (Gantar 1981, 82–83). Leta 1898 se je vpisal na gimnazijo, ki jo je obiskoval v Celju in Ljubljani. Po maturi leta 1906 je odslužil enoletni kadrovski rok. S študijem klasične filologije je začel na Dunaju. Tam je bil njegov poglavitni univerzitetni učitelj ugledni grecist Hans von Arnim, strokovnjak za Evripida in antično filozofijo. Po petih semestrih je študij nadaljeval na graški univerzi.

Že pred koncem študija je leta 1912 začel službovanje kot suplent na drugi ljubljanski in pozneje na goriški slovenski gimnaziji. Poučevanje je prekinilo šestmesečno vojaško služenje na avstrijsko-črnogorski meji. Vojaško suknjo je slekel šele po koncu prve svetovne vojne, kar je zelo zavleklo zaključek njegovega študija. Na severovzhodni fronti je bil v Karpatih ranjen v glavo. Po okrevanju je bil premeščen v Črno goro. Leta 1919 je za sedem let pristal na ptujski gimnaziji. Na Ptuj, ki je bil prej del nemškega »trdnjavskega trikotnika« na slovenskem Štajerskem, je pomagal tudi pri vzpostavljanju slovenskega *Ptujskega lista*, ki ga je v letih 1919 in 1920 pol leta urejal. Leta 1925 je, zdaj že na ljubljanski univerzi, končno zaključil študij in si pridobil spričevalo, da je usposobljen za poučevanje klasičnih jezikov na srednjih šolah.

Že v ptujskem obdobju je začel s plodno prevajalsko dejavnostjo. Leta 1926 je prešel na ljubljansko klasično gimnazijo, kjer je ostal šest let. Leta 1932 so ga kazensko premestili na gimnazijo v vojvodinskem Pančevu: čeprav je Sovrè v slovenskih razmerah veljal za liberalno usmerjenega, so mu v obdobju, ko so bili slovenski liberalci del vladajoče

stranke, očitali pretirano zavzemanje za slovensko narodno samobitnost, medtem ko je bila uradna politika kralja Aleksandra unitarno jugoslovanstvo. Vojvodinske izkušnje si je po Pančevu do leta 1934 nabiral še v Sremskih Karlovcih. Nato se je vrnil v Ljubljano in bil štiri leta profesor na drugi državni gimnaziji. Leta 1938 je ponovno pristal v Srbiji, tokrat kot inšpektor za klasične jezike pri prosvetnem ministrstvu, ki ga je nekaj časa vodil Slovenec Anton Korošec.

Ko je druga svetovna vojna zajela Jugoslavijo, je bil ravno v Sloveniji, saj se je pripravljaj na študijsko potovanje v Italijo, da bi tam pripravil pregled rimske zgodovine. Tako je aprila leta 1941 postal inšpektor na prosvetnem oddelku banovinske uprave v Ljubljani, kar je ostal do konca vojne. V številki *Slovenskega poročevalca*, izdani na dan partizanskega vkorakanja v slovensko prestolnico, je bil med štirimi vodilnimi slovenskimi kulturnimi delavci, ki so »smeli« zmagoviti vojski izreči dobrodošlico (prvi med njimi je bil Oton Župančič; gl. Movrin 2014). Sovretu so novi oblastniki šteli v dobro, da kot uradnik banovinske uprave med vojno ni podpisal protipartizanske spomenice in da se je držal kulturnega molka, na podlagi česar se mu je nabral lep kup prevodov, ki jih je potem objavil takoj po vojni (gl. Gantar 1967).

Prvo povojno leto je prebil kot dramaturg Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani, leta 1946 pa je nasledil na hitro upokojenega Frana Bradača kot profesor grškega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti. Prvih šest let je bil izredni, od leta 1952 pa redni profesor, in to kljub temu, da ni nikoli doktoriral. Njegovo predavateljsko delo so do upokojitve leta 1956 pogosto prekinjali bolezen in študijski dopusti, ki so mu bili odobreni za prevajanje ključnih antičnih besedil. Sovrè je neutrudno prevajal vse do smrti 1. maja leta 1963 v Ljubljani, tako da je nekaj projektov dokončal ali izdal njegov učenec Kajetan Gantar. Gl. tudi Gantar 1967 1981, Movrin 2014.

2 Prevajalsko delo

Anton Sovrè je kot prevajalec deloval dobra štiri desetletja, prevajal pa je v glavnem iz grščine in latinščine. Očitno je njegove prevode vsaj v začetku navdihnili do humanistične (klasične) gimnazije z osrednjo vlogo klasičnih jezikov nenaklonjeno ozračje po ustanovitvi Kraljevine SHS, ko je tudi na Slovenskem začela prevladovati v Srbiji običajna realna gimnazija (gl. Baskar 1988).

Verjetno je najbolj znan kot tisti prevajalec, ki je v slovenščino iz grščine prestavil oba homerska epa, *Iliado* (1950) in *Odisejo* (1951). Leta 1959 je iz latinščine prevedel še obsežni ep *O naravi sveta* Tita Lukrecija Kara s prikazom epikurejske filozofije.

Z odra ali pri šolskem pouku so številni Slovenci spoznali Sovretove prevode antičnih dram. Njegov prvi celoviti prevod, Sofoklov *Kralj Ojdip*, je izšel leta 1922. Čez eno leto je prevedel Evripidov *Bratski spor*. Leta 1944 je *Kralj Ojdip* izšel v novem prevodu, leta 1962 pa ga je Sovrè izdal skupaj s tremi drugimi Sofoklovimi tragedijami, *Antigono*,

Ojdiptom na Kolonu in *Filoktetom*. Prevajanje Evripida je leta 1960 zaokrožil s prevodom *Bakh* (*Bakbant*), *Alkestide* in *Feničank*. Izpod Sovretovega peresa je leta 1963 prišel tudi prevod Ajshilove *Oresteje*.

Sovrè je veliko prevajal grško zgodovinopisje. Dve izdaji je doživel celoviti prevod Herodotovih *Zgodb* (prva izdaja 1953–1955). Precejšnjo priljubljenost so doživeli njegovi prevodi izborov iz Plutarhovih *Vzporednih življenjepisov*. Izšli so pod naslovoma *Življenje velikih Rimljanov* (1950) in *Življenje velikih Grkov* (1959). Sovrè je obe knjigi opremil z obsežnimi zgodovinskimi uvodi in pojasnili. Leta 1946 je objavil tudi izbor iz dela ključnega grškega satirika Lukiana.

Neprecenljiv je prevajalčev prispevek pri prestavljanju antične filozofije v slovenski prostor. Prevajal je predvsem Platonove spise. Dialog *Fajdon* je izšel že leta 1932. Leta 1955 ga je vključil v izbor *Poslednji dnevi Sokrata*, kamor je dodal še Platonovi besedili *Sokratov zagovor* in *Kriton*. Leta 1960 je objavil še dialoga *Simpozij* in *Gorgias*. Že pri epskem pesništvu je bil omenjen prevod Lukrecija, iz rimske cesarske dobe pa izvira *Dnevnik* cesarja Marka Avrelija, prvič objavljen že leta 1934 (pozneje je večkrat izšel v predelavi Kajetana Gantarja). Med drugo svetovno vojno je nastal leta 1946 izdani prevod izbora predsokratske filozofije z naslovom *Predsokratiki* (gl. Gantar 1967).

Lirsko poezijo v Sovretovem prevajalskem opusu zastopata izbor iz Horacijeve poezije (1935, soprevajalec je bil Amat Škerlj) in odlični izbor *Starogrška lirika*, ki ga je po njegovi smrti leta 1964 za natis pripravil Kajetan Gantar.

Sovrè je prevedel tudi kar nekaj del, ki spadajo v krščansko, srednje- in novoveško latinistiko. Med njegove uspešnejše projekte sodijo Avguštinove *Izpovedi* (1932), ki jih je leta 1978 za novo izdajo posodobil Kajetan Gantar. Po drugi svetovni vojni je prevedel tudi dva humanistična spisa, ki sta v takratnem ozračju na Slovenskem verjetno služila kot sredstvo za smešenje Katoliške cerkve. Šlo je za *Hvalnico Norosti* (1952) in *Pisma mračnjakov* (1954). Obe besedili sta namreč nastali v času tik pred reformacijo in sta odraz zaostrenih sporov v Cerkvi, zato ne Erazem Rotterdamski, avtor *Hvalnice*, ki je pozneje močno kritiziral Lutro, ne *Pisma mračnjakov* niso varčevali z jedkim smešenjem posameznih vidikov sočasne katoliške teologije, običajev in obredja. Posebej je izstopala kritika redovništva. Kakor koli, oba prevoda sodita med Sovretove prevajalske mojstrovine, saj mu je uspelo v slovenščino prestaviti satirično ostrino latinskih izvirnikov. Posrečeno frazeologijo je Sovrè iz prevodov prenesel celo v spremni besedi. Že leta 1934 pa je prevedel uvod Adama Bohoriča v njegovo slovnico *Arcticae horulae*.

Kar nekaj Sovretovih prevodov je ostalo nedokončanih ali v rokopisu. V prvo skupino sodijo Teofrastovi *Značaji* (leta 1973 jih je objavil Kajetan Gantar) in Plavtova *Dvojčka*. V drugi skupini velja omeniti prevoda Ciceronovih spisov *O prijateljstvu* in *Za Milona*.

Sovrètovi prevodi niso omejeni na klasična jezika. Prevedel je tudi *Moža usode* Georga Bernarda Shawa, iz nemščine pa med drugim Prešernove nemške pesmi. V latinščino je po drugi strani prevedel *Brodnika* Antona Aškerca.

S svojim obsežnim in prepoznavnim opusom sodi klasični filolog iz Šavne Peči med najbolj znane slovenske književne prevajalce. O prevajanju je tudi teoretično razmišljal, denimo o prevajanju latinske proze (gl. Sovre 1955). Kako visoko cenjeni so bili njegovi prevodi, kaže že dejstvo, da je po njem poimenovana stanovska nagrada. Prevode izpod njegovega peresa odlikuje izbrušen slog, povezan z virtuoznim obvladovanjem izraznih možnosti slovenščine. Nekatere prevodne rešitve so prešle celo v splošno rabo. Po drugi strani je bila za Sovreta že v času nastajanja njegovih prevodov značilna raba precej arhaičnega jezika, kar danes otežuje razumevanje njegovih prevodov (prim. uvod G. Kocijančiča v Platon 2006). Kljub temu je njegova temeljna želja, ob postopnem ukinjanju klasične gimnazije približati slovenskemu občinstvu klasične avtorje, doživela popolno uresničitev v priljubljenosti njegovih izdaj. Svojevrsten paradoks je, da vrhunec Sovretovih prevajalskih podvigov skoraj povsem sovпада s temeljitim izgonom grščine in v veliki meri tudi latinščine iz slovenskega šolskega sistema. Gl. tudi Gantar 1967, Movrin 2014.

3 Založniško in uredniško delo

Kot že omenjeno, je bil Sovrè v letih 1919 in 1920 približno pol leta urednik *Ptujskega lista* na Ptuj. Pomemben je tudi njegov prispevek pri zbirki *Cvetje iz domačih in tujih logov*, ki jo je pred drugo svetovno vojno izdajala Družba svetega Mohorja, v njej pa so izhajala klasična dela slovenske in svetovne književnosti. Gl. Gantar 1967.

4 Avtorsko delo

Najpomembnejše avtorsko delo Antona Sovreta so njegovi *Stari Grki*, obsežen pregled starogrške zgodovine in kulture, ki ga je pri Družbi svetega Mohorja v Celju izdal leta 1939, tako da so nemški okupatorji ob okupaciji leta 1941 v razrez poslali še velik del naklade. Besedilo je bilo deležno številnih pohval predvsem zaradi izbrušenega pripovednega sloga, leta 2002 pa je s spremno besedo Kajetana Gantarja doživelo ponovno izdajo. Sovrè je želel dodati še podoben pregled rimske zgodovine, vendar mu je načrte prekrizala druga svetovna vojna (gl. Gantar 1998).

Komaj kaj manjši je pomen prevajalčevega dela na področju šolskih učbenikov za pouk latinščine. Njegova čitanka *Lanx satura* (1928) z obsežnim komentarjem je v času svojega izida sodila med najsodobnejše v Evropi. Drugače kot dotedanje na Slovenskem izdane čitanke je namreč ob strogo klasičnih avtorjih, ki so bili v glavnem omejeni na obdobje med 2. stoletjem pr. Kr. in začetkom 2. stoletja po Kr., vključevala celotno paleto ustvarjalnosti v latinščini, vse do zgodnjega novega veka. Podobnega priročnika Slovenci nismo imeli ne prej ne pozneje. *Latinsko berilo* iz leta 1953 je sicer posnemalo Sovretov koncept, vendar je iz ideoloških razlogov v njem povsem izpadla krščanska latineteta, ki ima v čitanki *Lanx satura* pomembno mesto.

Skupaj z Ernestom Tomcem je Sovrè leta 1935 napisal še *Latinsko vadnico in slovnico*, ki prav tako navdušuje s svojim sodobnim pristopom. A ker je bil Tomec kot avtor šolskih knjig v Sloveniji nezaželen, saj je bil pred drugo svetovno vojno voditelj Katoliške akcije, se njegova in Sovretova vadnica ni več uporabljala. Priročniki, ki so jo nadomestili, so se vrnili h konservativnejšim pristopom k podajanju snovi, tako da je podobno sodoben izvirni slovenski učbenik za latinščino, *Usus* Roberta Čepona, izšel šele sedemdeset let po Sovretovem in Tomčevem.

V mladosti se je prevajalec poskušal kot avtor leposlovnih besedil. V *Slovenskem narodu* je leta 1905 še v gimnazijskih klopih objavil dve črtici. Prave mojstrovine so končno nekatere njegove spremne besede k prevodom grških in rimskih besedil. Omenim naj njegove spremne besede h *Kralju Ojdipu* (1923), *Iliadi* (1950), *Odiseji* (1951), *Hvalnici Norosti* (1952), *Pismom mračnjakom* (1954) ali k *Starogrški liriki* (1964, izdano že po njegovi smrti). Gl. tudi Gantar 1967.

Klasični filolog Anton Sovrè sodi med najbolj znane in cenjene slovenske književne prevajalce, kar se odraža tudi v tem, da je po njem poimenovana najvišja stanovska nagrada. S svojim obsežnim in prepoznavnim prevodnim opusom, ki ga odlikuje izbrusen slog, povezan z virtuoznim obvladovanjem izraznih možnosti slovenščine, je približal slovenskemu občinstvu številne grške in latinske klasike.

Bibliografija

- Baskar, Bojan. 1988. *Latinščine, prosim! : Latinščina in njeno izganjanje na Slovenskem, 1849–1987*. Ljubljana: Krtina.
- Gantar, Kajetan. 1967. »Sovrè, Anton.« V *Slovenski biografski leksikon*, 10. zv., Schmidl – Steklasa, uredil Alfonz Gspan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Gantar, Kajetan. 1981. »Rod in domačija Antona Sovreta.« *Jezik in slovstvo* 27, št. 2–3: 82–83.
- Gantar, Kajetan. 1998. »Začetki klasične filologije na ljubljanski univerzi.« V Gerhard Jäger, *Uvod v klasično filologijo*, 167–172. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.
- Movrin, David. 2014. »Fran Bradač, Anton Sovre, Milan Grošelj, Jože Košar in Fran Petre: latinščina in grščina na ljubljanski univerzi v desetletju po vojni.« *Zgodovinski časopis* 68, št. 3–4: 432–477.
- Platon. 2006. *Zbrana dela*, prevedel, spremno besedo in opombe napisal Gorazd Kocijančič. Celje: Mohorjeva družba.
- Sovrè, Anton. 1955. »K tehniki prevajanja latinske proze.« *Jezik in slovstvo* 1, št. 1: 6–11; *Jezik in slovstvo* 1, št. 2: 33–40.

VLADIMIR LEVSTIK

PISATELJ, PESNIK IN PREVAJALEC

Zarja Vršič
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Vladimir Levstik, s krstnim imenom Ciril Levstik, se je rodil 19. januarja 1886 v Šmihelu nad Mozirjem učitelju Mihaelu in mami Neži, rojeni Friškovec. Leto po njegovem rojstvu se je družina preselila v Andraž nad Polzelo, kamor so premestili očeta. Po ljudski šoli se je vpisal na slovensko-nemško gimnazijo v Celju, ki jo je obiskoval v letih 1896–1899, toda na očetovo željo je šolanje nadaljeval v Mariboru, kjer naj bi se pripravil na duhovniški poklic. Leta 1901 se je vrnil na celjsko gimnazijo, čez dve leti pa po sporu z očetom odšel v Ljubljano in skušal tam nadaljevati šolanje. Ker je bil brez vsake finančne podpore, je moral šolo pustiti in se kot prvi za Cankarjem preživljati samo od pisanja. Začel je z liriko in baladami, pisal pa je tudi povesti, novele in podlistke za različno časopisje ter se ukvarjal s kritiko in prevajanjem. Od leta 1904 je namesto krstnega uporabljal ime Vladimir.

S honorarjem, ki ga je zaslužil s prevodom romana *Ponižani in razžaljeni* Dostojevskega, je med letoma 1906 in 1907 živel v Parizu, kjer se je spoznaval z različnimi literarnimi tokovi. To bivanje je pustilo močan pečat tudi na njegovem mladostnem ustvarjanju. Leta 1910 ga je pritegnilo jugoslovansko nacionalistično gibanje in posledično je bil maja 1915 osumljen nacionalistične propagande ter interniran na ljubljanskem gradu. Od tam so ga odpeljali v taborišče Mittergrabern in mu prepovedali pošiljati prevode in literarna dela. Pisma iz taborišča je pošiljal bodoči ženi, Franu Govekarju in Ivanu Cankarju. Zaprt je bil do jeseni 1917. Ker se ni smel vrniti v Ljubljano, je najprej odšel v Prago, kjer je pisal roman *Zapiski Tine Gramontove*. Pozneje se je preselil k sestri v Tabor v Savinjski dolini, kjer je veliko pisal in prevajal Dostojevskega.

Leta 1918 se je vrnil v Ljubljano in hudo zbolel, zato je po poroki več let živel in se zdravil v Stražišču pri Kranju. Prvo redno zaposlitev je dobil leta 1926, ko je postal urednik feljtona in mladinske priloge pri časniku *Jutro*. Leta 1932 je spet nekaj časa bival v Parizu. Ker se med nemško okupacijo ni držal zaukazanega kulturnega molka, je bil po vojni v nemilosti. Poslednja leta je preživel v Celju, blizu svojega rojstnega kraja. Umrli je 23. decembra 1957 v Celju. Gl. tudi Čuk 2016, Koblar 1932, Moder 1985.

2 Prevajalsko delo

Vladimir Levstik je začel prevajati že kot srednješolec, s prevajanjem pa se je največ ukvarjal po tem, ko je kot pisatelj umolknil. Večinoma gre za prevode proznih del, manj je dram, zlasti na začetku kariere pa je veliko prevajal anonimno za podlistke. Prevajal je v glavnem iz ruskega, francoskega in angleškega jezika. Literarna zgodovina ga ceni kot enega najplodovitejših in najboljših slovenskih prevajalcev ter ga postavlja ob bok Otonu Župančiču (gl. npr. Borko 1958, Čuk 2016, Koblar 1932).

Iz ruščine je prevedel veliko realističnih klasikov, med katerimi velja izpostaviti prevode Gogolja (*Taras Buljba*, 1910), Tolstoja (*Hadži-Murat*, 1923; *Ana Karenina*, 1928; *Vstajenje*, 1931; *Vojna in mir*, 1932), Dostojevskega (*Ponižani in razžaljeni*, 1907; *Zločin in kazen*, 1908; *Zapiski iz mrtvega doma*, 1912; *Besi*, 1919; *Bratje Karamazovi*, 1929), Maksima Gorkega (*Foma Gordjejev*, 1913) in Puškina (*Stotnikova hči*, 1956). Neka-tera dela (kot denimo *Zločin in kazen*) je prevedel celo dvakrat, mnoga dela (npr. *Brate Karamazove*) pa je leta po prvotni izdaji jezikovno revidiral, da so bila v skladu z novim slovenskim pravopisom.

Od francoskih avtorjev je med drugim prevajal Flauberta (*Gospa Bovaryjeva*, 1915), Zolaja (*Polom*, 1911), Balzaca (*Kmetje*, 1955), Maupassanta (*Lepi striček*, 1955) in Mériméeja (*Karmen*, 1921).

Iz angleščine je prevedel Arthurja Conana Doylea (*Zgodbe Napoleonovega huzarja*, 1912), Daniela Defoea (*Robinson Crusoe*, 1925), Rabindranatha Tagoreja (*Dom in svet*, 1930), Walterja Scotta (*Ivanhoe*, 1930) in Jacka Londona (*Dolina meseca*, 1931).

Med pomembnejša prevedena dramska dela spadata *Tiba sreča* (Hermann Sudermann, 1912) in *Upnik* (August Strindberg, 1913).

Leta 1949 je Levstik za svoje prevode prejel Prešernovo nagrado, zlasti za Gogoljevega *Tarasa Bulbo* in de Costerjev roman *Til Ulenspiegel*. Levstik ni nikoli napisal ničesar o svojih prevajalskih postopkih ali o prevajalski teoriji, so pa o njegovi prevajalski tehniki pisali drugi (gl. npr. Borko 1958). Po besedah Božidarja Borka (prav tam, 368–369) je veljal za natančnega prevajalca, ki je, kot Oton Župančič, poleg izvirnika praviloma prevajal še s pomočjo kakega prevoda dela v drug jezik. Tej metodi se ni odpovedal niti, ko je imel za seboj že številne prevode zahtevnih del iz istega jezika. Gl. tudi Borko 1958, Čuk 2016, Koblar 1932.

3 Avtorsko delo

Levstik je začel pesniti že v ljudski šoli. Njegova prva pesem je bila objavljena leta 1903 v *Ljubljanskem zvonu*. Pesmi je objavljala tudi v drugih publikacijah: *Slovanu*, *Slovenki*, *Našemu listu* idr. Ena od pomembnih pesniških tematik je bila domovina, zgledoval se je pri Cankarjevi *Erotiki* in Župančičevi *Čaši opojnosti*. Zaradi antične metaforike, dovršene oblike in bleščečega artizma ga je France Koblar (1932) označil za »najizrazitejšega slovenskega parnasovca«. Vse od leta 1906 je bil cenjen in upoštevan pesnik, največ pozornosti je vzbujala zlasti njegova moderna balada. Na koncu svojega pesniškega ustvarjanja se je z verzom in metaforiko približal italijanskemu futurizmu, po letu 1910 pa ni več pisal.

Vzporedno s poezijo je pisal črtice in novele. Prvo novelo z naslovom *Prijatelj satan* je objavil leta 1906 v *Ljubljanskem zvonu*. Levstikova zgodnja kratka proza črpa iz vsakdanjega življenja in se odmika od humanistično, čustveno in metafizično obarvane moderne. Dela, kot so *Povest iz temne noči* (1905), *Bele roke* (1906) ali *Jadranska rapsodija* (1906), so družbena in kulturna satira, pisal pa je tudi ljubezenske zgodbe iz meščanskega ali plemiškega okolja (*Sirota Jerica* in *Historija o kugi*, oboje 1907). Leta 1909 je pri založniku Lavoslavu Schwentnerju izšla njegova zbirka novel pod naslovom *Obsojenci*, ki je vzbudila »živahno preprekanje in lit. [sic] zagovore« (Koblar 1932). V zbirki je Levstik raziskoval psihologijo, filozofijo in estetiko skozi opise bolezenskih in duševnih pojavov ter motiv izobčenstva.

Levstikova daljša prozna dela so psihološka in naturalistična. Med pomembnejšimi velja omeniti roman *Sphinx patria* (1910), ki snov zajema iz življenj umetnikov, Levstikovo najboljše daljše realistično prozno delo *Gadje gnezdo* (1918), psihološki roman *Zapiske Tine Gramontove* (1919) in utopično povest *Dejanje* (1934).

Levstik je za časopisje (*Ljubljanski zvon*, *Dom in svet* idr.) pisal tudi knjižne ocene ter članke o literaturi in umetnosti, kot so na primer »Iz novejšje ruske lirike« (1904), »A. P. Čehov, Črtica iz ruske književnosti« (1904), »Jens Peter Jakobsen« (1906), »Josip Stritar« (1906). Gl. tudi Čuk 2016, Gacoin-Marks 2017, Koblar 1932.

Vladimir Levstik je bil po številu prevedenih del eden najplodovitejših slovenskih prevajalcev. Slovencem je približal številna pomembna dela iz obdobja ruskega realizma, še zlasti opus Dostojevskega in Tolstoja.

Bibliografija

- Borko, Božidar. 1958. »Vladimir Levstik kot prevajalec.« *Jezik in slovstvo* 3, št. 8: 368–370.
- Čuk, Silvester. 2016. »Vladimir Levstik.« *Revija Ognjišče* 52, št. 1: 52. <https://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/5142-vladimir-levstik>.
- Gacoin-Marks, Florence. 2017. *Do Pariza in nazaj: Vladimir Levstik in francoska književnost*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Koblar, France. 1932. »Levstik, Vladimir.« V *Slovenski biografski leksikon*, 4. zv., *Kocen – Lužar*, uredil Franc Ksaver Lukman. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi328560/>.
- Moder, Janko, ur. 1985. »Levstik, Vladimir.« *Slovenski leksikon novejšega prevajanja. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, 169–171. Koper: Lipa.

IZIDOR CANKAR

PREVAJALEC, LITERARNI KRITIK, UMETNOSTNI ZGODOVINAR,
TEORETIK, PISATELJ, POLITIK, DIPLOMAT, UREDNIK, ORGANIZATOR
TER POBUDNIK SLOVENSКИH KULTURNIH USTANOV IN DRUŠTEV

Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Izidor Cankar (v krstnem listu kot Isidor Gjuro Franjo Andrija Cankar) se je rodil 22. aprila 1886 v Šidu (Srbija) očetu Andreju Cankarju, krojaču, in materi Mariji, rojeni Huber. Oče, po rodu Slovenec, je bil iz krojaške družine z Vrhnike, mati, po rodu Nemka, pa je bila iz bogate trgovske družine. Cankarjev oče je do leta 1893 delal v trgovini z oblačili. Ko je dejavnost bankrotirala, je Izidor nato večji del svojega otroštva preživel v Šidu pri babici Mariji Huber in teti Karolini Hofbeck. V otroških letih je Cankar živel v Srbiji in se srečeval s tremi jeziki: v družinskem okolju je govoril nemško, v šolskem srbsko, oče pa je z otroki govoril tudi slovensko. S pomočjo bratrancev Ivana in Karla Cankarja, na katerega je bil zelo navezan, je leta 1897 kot enajstletni deček prišel v Ljubljano, kjer se je čez eno leto vpisal v Drugo državno gimnazijo, nato obiskoval Prvo državno gimnazijo (poznejšo Klasično gimnazijo) in maturiral leta 1905.

Cankar je pri izbiri svojega poklica najprej upošteval željo Kalana, višjega duhovnika in mecena družine Cankar, in tete Karoline Hofbeck, zato je po maturi začel študirati teologijo v Ljubljani. Po zaključenem študiju je imel novo mašo v Gibarcu pri Šidu, vendar je kljub opravljanju duhovniškega poklica uspel doseči, da se je lahko še naprej izraževal in ustvarjal. Tako je že zgodaj objavljал razne literarne in umetnostnozgodovinske prispevke, in sicer v *Naši moči*, *Zori* ter *Domu in svetu*. Nato je imel Cankar zelo pestro študijsko pot, ki ga je zanesla po celi Evropi. Najprej je leta 1909 odšel študirati v Belgijo. Na Katoliški univerzi v Leuvnu (Université catholique de Louvain) je poslušal predavanja iz estetike in arheologije, v Bruslju pa je študiral estetiko, filozofijo umetnosti ter špansko in italijansko renesanso. Po enoletnem izobraževanju v tujini se je vrnil v Ljubljano, kjer je kot študijski prefekt vodil literarne krožke. Cankar je svojo

študijsko pot nadaljeval leta 1910 v Gradcu in 1911 na Dunaju. Navdušil se je nad umetnostnim zgodovinarjem Maxom Dvořákom in pri njem leta 1913 doktoriral z disertacijo *Maler Giulio Quaglio* [Slikar Giulio Quaglio]. Da bi se podrobneje seznanil z italijansko umetnostjo in Quaglijevimi deli, se je Cankar leto pred zagovorom odpravil na študijsko potovanje po Italiji. Med bivanjem na Dunaju se je spoprijateljil z Vojeslavom Moletom in Francetom Steletom in z njima pomembno prispeval k vzpostavitvi slovenske umetnostne zgodovine. Med prvo svetovno vojno je Cankarja doletela družinska tragedija, saj so mu umrli oče Andrej, brata Emil in Rudolf (vsi za jetiko) ter brat Dragutin (na fronti) (Puhar 2016, 250). Tudi sam je od blizu doživel vojne grozote, saj je skoraj eno leto deloval kot vojni kurat v vojaških bolnicah na Avstrijskem, a je po posredovanju Antona Bonaventure Jegliča lahko ponovno urejal revijo *Dom in svet*.

Po koncu prve svetovne vojne je vstopil v politiko, v Slovensko ljudsko stranko (SLS), a se je po nastanku države Srbov, Hrvatov in Slovencev umaknil iz nje (Puhar 2016, 250). Ob ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919 se je vrnil na Dunaj k Dvořáku, pridobil habilitacijo za poučevanje na ljubljanski univerzi in na njej predaval kot prvi predavatelj umetnostne zgodovine. Sredi dvajsetih let 20. stoletja, ko je bival v župnišču pri prijatelju Franu Saleškem Finžgarju, je spoznal svojo poznejšo ženo Ano Hribar - Ničo, zaradi katere je izstopil iz duhovništva. Z ženo je imel dve hčeri, in sicer Kajtimaro Andrejo in Veroniko Jemo Drago. Leta 1934 je v nesreči v Bosni umrla Kajtimara Andreja, kar je Cankarja zelo prizadelo in začelo krhati odnos z ženo. Cankar se je po odpovedi profesorskemu poklicu ponovno posvetil politiki, predvsem diplomaciji, kar je znova pomenilo, da je potoval in živel daleč od Slovenije. Najprej je z družino leta 1936, ko so ga imenovali za izrednega ambasadorja Kraljevine Jugoslavije v Argentini, bival v Buenos Airesu, nato je bil leta 1942 premeščen v Ottawo, od koder se je junija 1944 preselil v London.

V svojem aktivnem političnem delovanju je imel lastno prepričanje in kritičen pogled na tekoče politično dogajanje, saj se je zavzemal za priključitev Trsta, Slovenskega Primorja in Koroške k Jugoslaviji. Po bivanju v Beogradu se je zopet ukvarjal z diplomacijo – deloval je kot pooblaščen jugoslovanski minister in izredni poslanik v Atenah, vendar je bil zelo kmalu ob izbruhu državljanske vojne odpoklican. Ker je bil v političnih prepričanjih blizu idejam Edvarda Kocbeka, ki pa ga je komunistična partija do konca življenja nenehno nadzirala, je tudi Izidorja Cankarja nova oblast imela za potencialnega ideološkega in političnega nasprotnika in mu onemogočila povratek na univerzo. Čeprav so ga ločitev od žene, izključitev iz javnega življenja in smrt dobrih prijateljev Rybařja in Snoja v zadnjih letih vodile v zagrenjenost in osamo, mu to ni preprečilo, da bi prevajal in pisal umetnostnozgodovinske študije (Rahten 2009, 367). Leta 1953 je postal član SAZU, ustanove, za katero si je prizadeval veliko let. Umrl je za možgansko kapjo leta 1958 v sanatoriju Emona v Ljubljani. Gl. tudi Puhar 2016, Rahten 2009, Vodopivec 2022.

2 Prevajalsko delo

Izidor Cankar je prevajal iz nemščine, francoščine in angleščine. Med bivanjem v Argentini je prevajal filozofska dela Immanuela Kanta. Po upokojitvi je prevajal iz angleške in francoske književnosti ter pisal strokovna dela. Med pomembnejše prevode angleških literarnih del uvrščamo *Povest o dveh mestih* Charlesa Dickensa (1911), *Semenj ničevosti* Williama Thackeraya (1946) in *Gulliverjeva potovanja* Jonathana Swifta (1951), pri francoskih pa njegov prevod *Gruda umira* Renéja Bazina (1917). Ostala dela, ki jih je prevedel, so še dela Lichtenbergerja (*Moj mali hlaček*), Kanta (*Dve razpravi*), Avrelija Avgušтина (*O gospod ...*), Anthonyja Trollopeja (*Pod zvoniki Barchestra*), Sinclairja Lewisa (*Babbitt*), Mauroisa Andréja (*Temno hrepenenje*), Patricka Augustina Sheehana (*Nodlag in Dolina krvi*) in Elizavete Bagrjane (*Iz pesmi Elizabete Bagrjane*).

Čeprav se je Izidor Cankar s prevajanjem začel ukvarjati proti koncu svojega življenja, so njegovi prevodi iz treh glavnih evropskih jezikov (angleščine, francoščine in nemščine) pomembno obogatili slovensko književnost, saj je Cankar poleg bolj znanih avtorjev v slovenščino prevedel tudi manj znana dela francoske in nemške književnosti. Gl. tudi Vodopivec 2022; Rahten 2009.

3 Založniško in uredniško delo

Cankar je bil urednik revije *Dom in svet* za časa prve svetovne vojne (1914–18), leta 1919 pa je kot odgovorni urednik vanjo poleg slovstva vnašal še prispevke z umetnostno vsebino. Leta 1919 je urejal tudi časnik *Slovenec*, nato pa prenehal z urejanjem *Doma in sveta* in *Slovenca* in se zaposlil v višjem šolskem svetu pri Poverjeništvu za uk in bogočastje Deželne vlade v Ljubljani ter se nato osredotočil na univerzitetno kariero. Uredniško delo je Izidor Cankar opravljal še med letoma 1925 in 1936, ko je v *Novi založbi* v devetnajstih zvezkih predstavil ves opus bratranca Ivana Cankarja. Pozneje je k temu izbranemu delu prispeval še opombe in uvode, ki so izšli leta 1948. Gl. tudi Puhar 2016, Vodopivec 2022.

4 Avtorsko delo

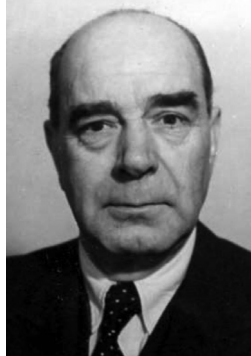
Poleg uredniškega, političnega in umetnostnozgodovinskega udejstvovanja se je Cankar preizkusil tudi kot pisatelj, čeprav je v slovenski literaturi bolj znan njegov bratranec Ivan. Njegovo najpomembnejše delo je roman *S poti* (1913), ki velja za prvi esejistični roman na Slovenskem. Pred tem je javnosti predstavil še serijo *Obiski*, kjer je objavljal pogovore z Ivanom Cankarjem, Finžgarjem, Župančičem, Tavčarjem, Jakopičem. *Obiski* so bili prvo delo na Slovenskem, ki je literarno upodobilo besedilno vrsto intervjuja v obliki vprašanje-odgovor. V *Obiskih* je Cankar intervjuvanje uporabil kot

metodološki postopek, s katerim je želel uresničiti svoj ambiciozni kulturno-umetniški program krepitve narodove kulturne zavesti (Forštner 2008, 25). Po vojni je leposlovje skoraj povsem opustil in se posvetil uredništvu, politiki, diplomatskemu poklicu in prevajanju. Gl. tudi Forštner 2008.

Izidor Cankar je bil v svojem življenju stalno prisoten, posredno ali neposredno, v slovenski kulturi, umetnosti, jeziku in politiki. Sprva se je njegova vizija osredotočala na uredniško in umetniško dejavnost, pozneje pa so ga življenjske okoliščine pripeljale do tega, da je tudi s prevajanjem osrednjih besedil iz angleške tradicije pomembno sooblikoval slovensko književnost.

Bibliografija

- Forštner, Leja. 2008. »Izidor Cankar in Anton Ocvirk kot začetnika osebnostnega intervjuja na Slovenskem.« *Jezik in slovstvo* 53, št. 6: 23–35.
- Puhar, Alenka. 2016. *Izidor Cankar: Mojster dobro zasukanih stavkov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Rahten, Andrej. 2009. *Izidor Cankar: Diplomati dveh Jugoslavij*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vodopivec, Barbara. 2022. »Cankar, Izidor (1886–1958).« V *Novi Slovenski biografski leksikon: 4. zv. C*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

FRAN ALBREHT

PESNIK, PREVAJALEC, UREDNIK IN KULTURNI DELAVEC

Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Fran Albreht, ki se je večji del življenja podpisoval kot Albrecht in šele pozneje kot Albreht, se je rodil v Kamniku 17. novembra leta 1889 očetu Vinku in materi Ivani (rojeni Studen). V Kamniku je obiskoval petletno osnovno šolo, nato se je vpisal na kranjsko gimnazijo in si finančno pomagal z nudenjem inštrukcij in občasnimi honorarji. Že v gimnazijskih letih je s sošolci ustanovil literarni krožek in urejal *Cvet in sad*. Šolanje je nato nadaljeval leta 1909 na Dunaju, kamor je odšel študirat pravo, čeprav so starši pričakovali, da se bo odločil za duhovniški poklic. Zaradi pomanjkanja denarja je moral začasno opustiti študij prava. Zaposlil se je v Gorici kot domači učitelj, nato pa se že leta 1914 vrnil na Dunaj, da bi dokončal študij, in tam začel sodelovati s socialističnim akademskim društvom »Slovenija«. Podobna prepričanja je imel tudi med prvo svetovno vojno, ko je bil vpoklican in je sodeloval s socialističnimi disidenti. Po vojni se je leta 1919 poročil z Vero Kessler, mladinsko pesnico, pisateljico in publicistko, z Verino sestro Ano Kessler pa se je poročil Oton Župančič. V Ljubljani je nato Albreht študiral filozofijo in diplomiral leta 1927, v svoji univerzitetni karieri pa je več kot dve desetletji (od 1924 do 1943) deloval kot tajnik Medicinske, Teološke in Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Medtem ko je opravljal tajniško delo na ljubljanski univerzi, je bil tudi podpredsednik slovenskega centra PEN, svetoval jugoslovanskemu klubu mednarodne pisateljske zveze PEN, se udeležil veliko mednarodnih srečanj in enega izmed njih, tj. mednarodni kongres v Dubrovniku leta 1933, tudi pomagal organizirati.

Za časa druge svetovne vojne je kmalu po nemški okupaciji Jugoslavije pristopil k OF, v sklopu katere je opravljal pomembni vlogi sporočevalca tajne oddajne postaje in

podpredsednika mestnega odbora. Svoje stanovanje je dal na razpolago, da so se v njem zbirali vodilni slovenski intelektualci in prenočevali ilegalci OF. Med vojno je bil tudi dvakrat zaprt: prvič leta 1942 v Ljubljani, ko je bil zaprt v Belgijski vojašnici, drugič leta 1943, ko so ga nacisti poslali v dachavsko koncentracijsko taborišče (1944–45). Podobna usoda je doletela tudi njegovo ženo, ki je bila internirana v Ravensbrücku. Oba zakonca Albreht sta preživila hude taboriščne grozote, a se znova vrnila v domovino.

V povojnih letih je bil Albreht sprva uslužbenec na oddelku za kulturo in umetnost v Ljubljani, nato pa postal prvi povojni ljubljanski župan in to mesto zasedal do leta 1948. Vsem zaslugam navkljub povojna politična sumničenja tudi njemu niso povsem prizanesla, vendar je leta 1960 vseeno prejel Prešernovo nagrado za življenjsko delo. Svojo vsestransko angažiranost je dokazal tudi s tem, da je bil eden od soustanoviteljev in prvi predsednik (1953–57) Društva prevajalcev Slovenije (danes Društvo slovenskih književnih prevajalcev). Največji uspeh so bili njegovi prevodi iz srbsčine, kar so opazili tudi vidnejši jugoslovanski literati in ga leta 1958 izvolili za predsednika Zveze prevajalcev Jugoslavije (od 1958).

Albreht je umrl 11. februarja 1963 po posledicah srčne kapi. Da je bil zelo pomemben na družbenem in kulturnem področju, potrjuje udeležba številnih akademskih osebnosti na njegovem pogrebu, na katerem so bili med drugimi prisotni Boris Ziherl, Beno Zupančič, rektor ljubljanske univerze Makso Šnuderl, France Bevk, Božidar Borko in Mira Mihelič. Na žalni seji društev slovenskih književnikov in prevajalcev se mu je poklonil tudi literarni zgodovinar in univerzitetni profesor Dušan Pirjevec. Gl. tudi Janež 1953, Vestovšek 1966, Zajc 2022.

2 Prevajalsko delo

Albrehtov prevajalski opus je obsežnejši od avtorskega. Prevajal je iz veliko tujih jezikov, in sicer iz češčine, nemščine, angleščine, norveščine in srbsčine. Prevedel je številna, tudi zelo obsežna prozna dela, intenzivno pa se je ukvarjal tudi z dramatiko – v časovnem razponu od antičnih tragedij do sodobnih besedil. Poleg tega je že med prvo svetovno vojno prevajal poezijo češkega pesnika Bezruča, ki je pomembno vplival tudi na njegov pesniški izraz. Prevod zbirke *Šleske pesmi* (1919) istoimenskega avtorja naj bi med drugim vplival tudi na pesnika Srečka Kosovela. Od leta 1919 je sodeloval z ljubljansko Dramo: bil je razlagalec dram, gledališki kritik in prevajalec. Prevajal je predvsem nemške romantike, in sicer Goetheja (*Ifigenija na Tavridi*) in Schillerja (*Don Karlos*), antične avtorje, kot npr. Sofoklesa (*Kralj Ojdič*, *Antigona*, *Elektra*), in dramska besedila skandinavskih dramatikov, kot sta bila Strindberg (*Gospodična Julija*) in Ibsen (*John Gabriel Borkman*, *Gospa Inger na Oestrotu*).

Albreht je prevajal neposredno iz osrednjih zahodnoevropskih ter južno- in vzhodnoslovanskih književnosti, posredno pa iz antične in severnoevropske literature

(Stanovnik 2013, 304). Že 1923 je najbrž iz nemščine prevedel dela norveškega pisatelja Knuta Hamsuna (*Glad*). Poleg tega znamenitega romana norveškega nobelovca je v dvajsetih letih prevedel tudi naslednja prozna besedila: *Farovško kuharico* Jindřicha Šimuna Baara (1921), *Bedakovo izpoved* Augusta Strindberga (1921) in *Leteče sence* Svetozarja H. Vajanskega (1923). Med poznejšimi proznimi prevodi, ki so nastali v tridesetih in zgodnjih štiridesetih letih, velja izpostaviti prevode *Nečiste krvi* Borisava Stankovića (1933) ter *Marije Stuart* (1935), *Marije Antoniette* (1933) in *Jožefa Fouchéja* (1932) Stefana Zweiga, *Jenny* norveške avtorice Sigrid Undset (1932), *Sirota Stina* Martina Nex Andersena (1936), *V pomladi življenja* Marjorie Kinnan Rawlings (1940) in *Lanena njiva* Stijna Streuvelsa (1943). Pomemben del Albrehtovega prevajalskega opusa so tudi njegovi prevodi izbora pravljic bratov Grimm (1954), ki so bili večkrat ponatisnjeni, še posebej v obliki slikanic, in tudi skozi leta popravljeni, tudi zaradi tega, ker je Albreht besedilo predelal v skladu z ideološkimi smernicami nove socialistične družbe (Zupančič 2007). Gl. tudi Zupančič 2007, Pokorn 2012, 51–66.

3 Založniško in uredniško delo

Fran Albreht se je kot urednik preizkusil že v dijaških letih, ko je urejal rokopisni *Cvet in sad*. Odmevnejša uredniška dela so sledila po prvi svetovni vojni, ko je Albreht najprej eno leto urejal *Svobodo* (1919/20), kar deset let (1922–1932) pa bil glavni urednik *Ljubljanskega zvonu*. V tem času so lahko v tej osrednji literarni reviji na Slovenskem po njegovi zaslugi svoje literarne prispevke objavljali številni pomembni slovenski literati in intelektualci, kot so na primer Vladimir Bartol, France Bevk, Alojz Gradnik, France Kidrič, Rihard Jakopič, Lili Novy, Marij Kogoj, France Ramovš in Anton Melik. Gl. tudi Zajc 2022.

4 Avtorsko delo

Albreht je v času svoje mladosti prebiral predvsem rusko in nemško literaturo, ki sta se odražali v njegovem pesniškem izrazu. Izdal je dve pesniški zbirki. Prva zbirka, *Mysteria dolorosa* [Boleče skrivnosti], vsebuje pretežno refleksivne pesmi. Izšla je leta 1917 (*Omladina*) in bila zaradi vojne precej neopažena. V njej je Albreht objavil izbor pesmi, ki so skoraj desetletje (od 1908) izhajale v *Ljubljanskem zvonu*. Druga pomembnejša zbirka *Pesmi življenja* (1921) je vsebovala tudi pesmi iz zgodnejšega obdobja pesnikovanja, ki so jo literarni kritiki ovrednotili kot revolucionarno zaznamovano (Zajc 2022).

Albreht je pisal tudi prozna dela, pri katerih pa se poznajo avtorjevi pesniški vzgibi. Pisal je predvsem eseje in ocene ter njihov izbor leta 1961 objavil v knjigi *Odsevi časa*. V eseju »O moralni depresiji« (1933–41) je z ocenami spodbujal takratne mlade

slovenske pesnike, kot je bil npr. Tone Seliškar, obenem pa imel kritičen pogled do slepega posnemanja tujih literarnih in umetnostnih smeri, ki so bile značilne še posebej za slovensko moderno, a so se razmahnile tudi po prvi svetovni vojni, kot so dekadenca, ekspresionizem, mysticizem in nadrealizem. Prozni tekst *Zadnja pravda* (Hram, 1934), ki mu je dal oznako novela, pripoveduje o umiranju Frana Levstika. V svojih proznih delih je izkazoval svobodomiseln način pisanja. Gl. tudi Stanko 1953, Zajc 2022.

5 Razmišljanja o prevajanju

Fran Albreht je svoje misli o prevajanju izoblikoval predvsem v članku »Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju«, ki je izšel leta 1931 v reviji *Modra ptica*. V tem eseju izraža prepričanje, da morajo biti literarni prevajalci mojstri v uporabi slovenskega jezika, saj so pogosto primorani ustvarjati nove izraze in v prevodih uporabljati jezik na nov, inovativen način. Albreht je tako dobre prevajalce ločeval na dve skupini, in sicer na spretno in na umetniške prevajalce. Za druge je značilno, da podoživljajo in poustvarjajo tuje literarno delo v svojem maternem jeziku, torej morajo prodirati tudi v jedro in bistvo lastnega jezika (Zupančič 2007, 26). Zato Albreht meni, da so najboljši umetniški prevajalci tisti, ki s pomočjo navdiha ustvarijo umetniški prevod, umetnino v ciljnem jeziku, ki je enakovredna izvirni, kar take prevajalce povzdigne na status pravih umetnikov. Gl. tudi Albrecht 1931 in Zupančič 2007.

Fran Albreht (tudi Albrecht) je bil eden osrednjih prevajalcev v zgodnjem obdobju po drugi vojni, ki je prevajal iz nemščine, češčine in srbsčine, in sicer tako dramska in prozna besedila kot tudi besedila za otroke. Kot soustanovitelj in prvi predsednik Društva prevajalcev Slovenije je pomembno prispeval k boljšemu položaju literarnih prevajalcev v slovenski družbi.

Bibliografija

- Albrecht, Fran. 1931. »Nekaj opomb o prevajalcih in prevajanju.« *Modra ptica* 3, 97–99, 133–135.
- Janež, Stanko. 1953. »Fran Albreht.« V *Pregled zgodovine jugoslovanskih književnosti: Slovenska književnost*, 420. Maribor: Obzorja.
- Pokorn, Nike K. 2012. *Post-Socialist Translation Practices: Ideological struggle in children's literature*. Amsterdam: John Benjamins.
- Stanovnik, Majda. 2013. *Prevajalci o prevodu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vetovšek, Zvone. 1966. »Spremna beseda.« V Fran Albreht, *Pesmi*, 99–108. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

- Zajc, Neža. 2022. »Albreht, Fran (1889–1963).« V *Novi slovenski biografski leksikon*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi126966/#novi-slovenski-biografski-leksikon>.
- Zupančič, Breda. 2007. »Fran Albreht in Grimmove pravljice.« *Otrok in knjiga* 34, št. 70: 25–53.

JOSIP VIDMAR

LITERARNI KRITIK, LITERARNI TEORETIK, UREDNIK, DRAMATURG,
ESEJIST IN PREVAJALEC

Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Josip Vidmar se je rodil 14. oktobra 1895 v Ljubljani. Bil je peti od sedmih otrok, njegova starša pa sta bila obrtnik in trgovec Josip Vidmar ter podjetnica in aktivistka Josipina, rojena Jusič. V družini so se navduševali nad umetnostjo, za kar je bila zaslužna predvsem Vidmarjeva mati. Po uspešno opravljeni petletni osnovni šoli se je najprej šolal na klasični gimnaziji v Ljubljani in jo končal z odliko, nato pa je jeseni leta 1914 šel študirat v Prago na Tehniško visoko šolo, vendar bil kmalu zatem vpoklican v avstro-ogrsko vojsko. Med vojno je zbežal na rusko stran, se v ujetništvu naučil poljščine in ruščine ter se seznanil z ruskim življenjem in literaturo. Ko se je vrnil v avstro-ogrsko vojsko, je tako lahko opravljal delo tolmača za ruščino. Po koncu prve svetovne vojne se je vrnil v Ljubljano in nadaljeval s šolanjem po številnih evropskih mestih: najprej je bival na Dunaju, letni semester leta 1919 je preživel v Zagrebu, septembra pa je odšel v Berlin. Na prehodu iz leta 1919 v 1920 je študiral filozofijo in književnost tudi v Krakovu in Pragi. Leta 1921 se je Vidmar poročil z Angelo Kosmatin na Dunaju, nato pa sta se zakonca leta 1922 ustalila v Ljubljani, kjer je proti koncu dvajsetih let 20. stoletja diplomiral iz slovenistike in primerjalne literarne zgodovine in teorije. V tridesetih letih 20. stoletja je večinoma pisal in prevajal, sodeloval z *Dramo* (1931), v kateri je bil osem let dramaturg (1934–1942), poleg tega pa tudi režiser in umetniški vodja.

Med drugo svetovno vojno je sodeloval s Kidričem in bil dejaven član OF. Še več, ustanovni sestanek OF je bil aprila 1941 po kapitulaciji Jugoslavije prav v njegovem stanovanju. Po smrti žene aprila 1942 je odšel v partizane. Zaradi svoje vloge v OF in že predvojne naklonjenosti komunizmu je bil po vojni na najvišjih političnih položajih: bil je predsednik Prezidija ljudske skupščine LRS, član Zveznega prezidija FLRJ, predsednik

Doma narodov Ljudske skupščine FLRJ, poslanec zvezne in republikanske skupščine ipd. Proti koncu vojne se je drugič poročil, z dvaindvajset let mlajšo pevko Nado Stritar. V prvih povojnih letih je tudi sodeloval z novonastalo Akademijo za igralsko umetnost, bil nato tudi redni član SAZU-ja in do leta 1964 vodil Inštitut za literaturo. Po smrti Frana Ramovša leta 1952 je bil skoraj četrto stoletja na položaju predsednika SAZU (do 1976).

Poleg številnih funkcij in vodilnih položajev je bil Vidmar tudi diplomat. Že leta 1951 je bil na diplomatski misiji v Franciji in Združenem kraljestvu, kot diplomat in literat pa je nenehno potoval, od Moskve, Pekinga, Indije do Francije, Norveške, Zahodne Nemčije, Češkoslovaške in Italije, poleg tega pa se je aktivno udeleževal vseh pomembnih kulturnih in političnih dogodkov v Sloveniji in Jugoslaviji.

V šestdesetih in sedemdesetih letih je prejel veliko nagrad in priznanj: Prešernovo leta 1966, Kidričevo leta 1976, zlato plaketo, značko in listino Borštnikovega srečanja leta 1977, spominsko plaketo ob 40-letnici SAZU leta 1979. Kmalu po novem letu 1990 je umrla druga žena Nada. Leta 1991, ko je preživel srčno kap, je, po pričevanju hčere Žive Vidmar, obžaloval, da je prišla na oblast koalicija Demos, ki jo je označil za klerikalno (Maličev 2011). Vidmar je umrl kmalu po osamosvojitvi Slovenije, in sicer v 97. letu starosti, aprila 1992. Gl. tudi Maličev 2011, Zadravec 1982 in Ocvirk 1975.

2 Prevajalsko delo

Prevajanje je relevantna sestavina Vidmarjevega dela, kar dokazuje njegov zelo obsežen opus. S to dejavnostjo se je začel ukvarjati že v gimnaziji, ko je prevajal Goetheja. Vidmar je prevajal vse tri literarne zvrsti (prozo, dramatiko in poezijo), in sicer večinoma vrhunska dela svetovne literature. Jeziki, iz katerih je prevajal, so ruščina, srbohrvaščina, nemščina, angleščina in francoščina. Največji del njegovega opusa predstavljajo prevodi ruskih pisateljev, med njimi tudi Dostojevski (*Krotka*, 1926), Čehov (novele *Anjuta*, 1930), Gogolj (*Mrtve duše*, 1936; *Ženitev*, 1948), Gorki (*Trije ljudje*, 1934; *Lev Tolstoj*, 1940; *O literaturi*, 1952 – z uvodom; *Spomini na sodobnike*, 1955), Gončarov (*Oblomov*, 1935, leta 1965 z uvodom), Lenin (*O kulturi in umetnosti*, 1950), Puškin (*Drame*, 1949), Lev N. Tolstoj (*Spoved*, 1922; *Rodbinska sreča*, 1927; *Oče Sergij*, 1933; *Smrt Ivana Iljiča*, 1933) in Turgenjev (*Pomladne vode ter Očetje in sinovi*, oboje 1936).

Veliko se je ukvarjal tudi z Molièrom in prevedel ves njegov opus: začel ga je prevajati že pred vojno, za Dramo (*Izsiljena ženitev*, 1942 še *Šolo za žene*), nato med drugo svetovno vojno za partizanski oder (*Ljudomrznik*) in po vojni za tiskano izdajo, ki je bila prva tako celovita predstavitev Molièrovega dela na Slovenskem. V sklopu dramatike je prevedel okoli 50 dramskih del. Med najbolj odmevnimi so dela L. Andrejeva (*Misel in Profesor Storicin*), Čehova (*Češnjev vrt* in *Striček Vanja*), Krleže (*V agoniji* in *Maškarada*), Leva N. Tolstoja (*On je vsega kriv*), Katajeva (*Kvadratura kroga*), Nušića (*Pokojnik* in *Žalujoči ostali*), R. Vesnića (*Gospodski dom*) in Turgenjeva (*Mesec dni na kmetih*). Med Vidmarjeve

prevode ali predelave sodijo tudi libreti za opere, med drugim za opere *Hovanščina* (1937) Musorgskega, *Gorenjski slavček* (1937) Foersterja in *Falstaffa* (1939) Verdija.

Vidmar je prevajal še srbohrvaške avtorje, in sicer dela prijatelja Miroslava Krleže (*Aretej*, 1962; *Deset krvavih let ...*, 1962) in Nušića (*Sumljiva oseba*, 1964). Prevajal je tudi druge tuje avtorje, in sicer indijske (Mukerji: *Mladost v džungli*, 1928), nemške (E. Ludwig: *Napoleon*, 1931; Eckermann: *Pogovori z Goethejem*, 1959; Lessing: *Modri Nathan*, 1981) in angleške (Dickens: *Božična pesem v prozi*, 1926; Stevenson: *Will iz mline*, 1951; Wilde: *Jetniška balada iz Readinga*, 1960). V njegovem prevodnem opusu pa najdemo tudi filozofska dela (npr. Spektorski: *Zgodovina socialne filozofije I–II*, 1932–3). Gl. tudi Zadravec 1982.

3 Založniško in uredniško delo

Vidmar je svoja estetska, kritiška in literarna stališča najočitneje izražal z uredniškim delom. Za umetnost je menil, da »je izraz osebnega in družbenega življenja« ter da »o njej ne odločajo racionalni nazori, o njej odloča in jo loči od vseh drugih človekovih dejavnosti estetska prvina« (Zadravec 1976, 21). Poleg tega je bil prepričan, da je umetnost, tudi likovna, zasidrana globoko v človeku in v svetu, v njunih realnih zvezah in oblikah, »človek pa je njeno središče in njen smoter« (Vidmar 1962, 29). S Kogojem in Podbevškom je leta 1922 ustanovil in urejal modernistični časopis *Trije labodje*, njihovo sodelovanje pa je bilo kratko, ker se je Vidmar ideološko oddaljil od Podbevška. Od leta 1925 do 1927 je Vidmar izdajal časopis *Kritika*, najprej s Karlom Dobido in Stanom Kosovelom, pisal pa je večinoma sam.

Zaradi polemike o Župančičevi tragediji *Veronika Deseniška* se je Vidmar sprva oddaljil od *Ljubljanskega zvona*, a nato leta ponovno pristopil k literarnemu mesečniku kot vodilni literarni kritik, kjer je s Ferdinandom Kozakom pomagal uredniku Franu Albrehtu. Dokončni ločitvi od *Ljubljanskega zvona* je botrovalo dejstvo, da je Tiskovna zadruga prepovedala objavo kritičnih odzivov na Župančičev esej *Adamič in slovenstvo* (1932). Takrat se je Vidmar s skupino nekaterih literatov (med katerimi so bili Albreht, Kozak in Leben) odcepil od *Ljubljanskega zvona* in skupaj s Kozakom in Lebdom oblikoval revijo *Sodobnost*. Najprej so revijo urejali vsi trije, nato nekaj časa sam, nazadnje pa jo je urejal Kozak. Vidmar je bil tudi sourednik ilegalnega *Slovenskega zbornika*, ki je izhajal med okupacijo, po vojni pa je bil v uredniškem odboru *Slavistične revije* (1950–63). Uredil je več knjižnih zbirk in posameznih knjig, pretežno leposlovja, in jim občasno dodal uvod ali spremno besedo. V petdesetih in šestdesetih letih je sodeloval z Dušanom Pirjevcem in pozneje (od 1967) z Jožom Mahničem, s katerima je souredil Župančičevo zbrano delo in za *Našo besedo* pripravil še izbore številnih avtorjev: Ivana Cankarja I–VII, Levstika, Gregorčiča, Jenka, Stritarja, Preglja, Pavla Golie, Lily Novy, Ferda Kozaka, Izidorja Cankarja in Edvarda Kardelja. V sedemdesetih letih je za zbirko *Lirika* uredil tudi izbor pesmi Goetheja in Prešerna (Zadravec 1982).

4 Avtorsko delo

Vidmarjevo najvidnejše avtorsko delo so številne literarne kritike in eseji predvsem o slovenskih in drugih književnostih. Tematike, s katerimi se je ukvarjal, so bile slovenska moderna literatura, Pregelj, Ivan Cankar, Fran Saleški Finžgar, Fran Levstik, Goethe, Gorki, Shakespeare, Lev Tolstoj, Belinski, Kocbekov *Strah in pogum* (kritika, zaradi katere je bil Kocbek odstranjen iz javnega življenja), Kozak, Prešeren, Lily Novy in slovenska poezija. Od pomembnejših kritik velja omeniti *Kulturni problem slovenstva* (1932), *Literarne kritike* (1951), *Polemike* (1963) in *Gledališke kritike* (1968), pri esejih pa *Dr. France Prešeren: esej* (1954), *Drobni eseji* (1962), *Literarni eseji* (1966), *Slovenske razprave* (1970) in *Esej o lepoti* (1981) (Stanovnik 2016).

5 Misli o prevajanju

Iz Vidmarjevih zapisov o prevajanju je razvidno, da se je ukvarjal tudi s teoretičnimi vprašanji prevajanja. V svojem spisu »Oton Župančič kot prevajalec« (1930) je označil prevajanje kot reproduktivno umetnost in zahteval, da mora prevajalec ob vsaki besedi vedeti, na kateri dogodek ali miselni motiv se avtor z njo sklicuje. Omenjal je tudi stališče Otona Župančiča, po katerem prevajalec ne sme dati besedam niti grama več teže, kot jim jo je dal avtor. Strinjal se je, da je vloga prevoda pozitivna, še posebej v kulturi majhnega naroda, prav tako pa je bil prepričan, da mora biti prevodna literatura selektivno izbrana in omejena na največje predstavnike velikih narodov. S svojimi rešitvami pri prevajanju aleksandrinca je pomembno vplival na prihodnjo prevodno prakso, še posebej na poznejše slovenske prevode francoskih klasičnih besedil. Gl. tudi Stanovnik 2013, 303; Vidmar 1930; Zadravec 1982.

Josip Vidmar je bil osrednji kulturni delavec v povojni Sloveniji, ki je v pretežni meri usmerjal kulturni razvoj socialistične družbe. Kot plodovit literarni prevajalec, in sicer tako ruskih pisateljev kot pomembnejših besedil Molièrovega opusa, je pisal tudi teoretične razprave o prevajanju, ki mu je pripisoval ključno vlogo v razvoju manjših jezikovnih skupnostih, kot je slovenska.

Bibliografija

- Maličev, Patricija. 2011. »Živa Vidmar: 'kako, zaboga, ste mogli dopustiti, da so klerikalci prišli na oblast?!'« Intervju z Živo Vidmar. *Delo, Sobotna priloga*, 1. junij 2011. <https://old.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/ziva-vidmar-kako-zaboga-ste-mogli-dopustiti-da-so-klerikalci-prisli-na-oblast.html>.
- Ocvirk, Anton, ur. 1975. *Josip Vidmar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Stanovnik, Majda. 2013. *Prevajalci o prevodu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanovnik, Majda. 2016. »Josip Vidmar.« V *Prevajalci o prevodu 2. Od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 302–303. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vidmar, Josip. 1930. »Oton Župančič kot prevajalec.« *Modra ptica* 1, št. 7: 153–154.
- Vidmar, Josip. 1962. »O prevajanju.« V Josip Vidmar, *Drobni eseji*, 28–31. Maribor: Obzorja.
- Zadravec, Franc. 1976. *Literarni teoretik in kritik Josip Vidmar*. Maribor: Obzorja.
- Zadravec, Franc. 1982. »Vidmar, Josip (1895–1992)«. V *Slovenski biografski leksikon: 13. zv. Trubar – Vodaine*, uredili Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi783877/#slovenski-biografski-leksikon>.

BOŽIDAR BORKO

NOVINAR, PUBLICIST, UREDNIK IN PREVAJALEC

Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Božidar Borko se je rodil 2. februarja 1896 v Gomili pri Kogu. Osnovno šolo je obiskoval v Sv. Bolfenku na Kogu, nato se je vpisal v srednjo šolo v Varaždinu, vendar je moral zaradi šibkega zdravja šolanje nadaljevati zasebno na gimnaziji v Zagrebu. V času prve svetovne vojne Borko zaradi tuberkuloze ni bil vpoklican v vojsko, zaradi protivojnih izjav pa so ga leta 1917 za nekaj mesecev internirali v taborišče Lebring pri Gradcu.

Zanimanje za književnost je pokazal že zelo zgodaj, najprej z urejanjem in izdajanjem osnovnošolskega literarnega lista, pozneje s pisanjem in objavljanjem pesmi, člankov in ugank v slovenščini (v glasilih *Domači prijatelj*, *Zvonček*, *Ljubljanski zvon*) in hrvaščini (v glasilih *Krijes*, *Pobratim* in *Andjel čuvvar*). V novinarski poklic je vstopil leta 1919, ko je začel pisati in urejati tednik *Murska straža* v Gornji Radgoni. Leta 1921 je postal novinar in član uredništva ter 1925 tudi glavni urednik dnevnika *Tabor* v Mariboru. V času svojega delovanja v Mariboru se je zavzemal za ustanovitev Ljudske univerze, med letoma 1923 in 1925 je opravljal funkcijo namestnika tajnika v odboru za oblikovanje znanstvene knjižnice, bil pa je tudi soustanovitelj mariborske podružnice Jugoslovansko-češkoslovaške lige, tj. sekcije mednarodnega (kulturnega) združenja, ki si je z ustanavljanjem lokalnih lig v večjih krajih Kraljevine SHS in Češkoslovaške republike prizadevalo za poglobljanje mednarodnih stikov med državama na kulturnem, turističnem, gospodarskem in političnem področju. Pozneje je Borko deloval tudi kot odbornik ljubljanske podružnice lige.

Poklicno pot je v Ljubljani nadaljeval pri liberalnem dnevniku *Jutro*, pri katerem je urejal poljudnoznanstveno prilogo *Življenje in svet* (1927–30), zatem pa še *Jutrovo* kulturno rubriko (1929–45) in revijo za javna vprašanja *Naša doba*. V tem obdobju je

aktivno sodeloval v slovenskem PEN-klubu in Slovenski matici, bil pa je eden od ustanoviteljev Društva slovenskih književnikov, pri katerem je deloval v komisiji za podeljevanje literarnih nagrad. Kmalu po koncu druge svetovne vojne in ukinitvi *Jutra* je povojna oblast Borka potisnila v ozadje, najverjetneje zato, ker se med vojno ni aktivno priključil OF, čeprav je z njo simpatiziral. Dve leti je bil celo izključen iz Društva slovenskih književnikov, oblast pa ga je prerazporedila na mesto urednika v Slovenskem knjižnem zavodu, ki se je pozneje združil s Cankarjevo založbo, pri kateri je Borko kot član uredniškega odbora služboval vse do upokojitve. Borko je bil tudi eden od ustanovnih članov Društva prevajalcev Slovenije, pri katerem je deloval kot podpredsednik in mu pozneje tudi predsedoval.

Z aktivnim udejstvovanjem v kulturnih organizacijah, ustanovah in društvih ter s poročanjem o njihovem delovanju je pomembno prispeval k oblikovanju slovenskega kulturnega prostora. Božidar Borko je avtor množice publicističnih besedil (kritik, člankov, esejev), ki jih je skromno podpisoval kot B. B. ali z enim od mnogih psevdonimov. Prevedel je več leposlovnih in neleposlovnih del ter napisal vrsto poglobljenih spremnih besed prevodom tujih literarnih klasikov. Uveljavil se je predvsem kot posrednik med slovenskim, slovanskim ter romanskimi literarnim svetom. Za svoje delo je prejel več priznanj, med drugim tudi češki red belega leva IV, viteški red italijanske krone in odlikovanje SFRJ red dela z rdečo zastavo. Postal je častni predsednik Društva književnih prevajalcev Slovenije in pozneje tudi zaslužni član Slovenske matice. Po letu 1969 se je zaradi vse hujših težav z vidom postopoma umaknil iz javnega življenja. Umrli je 12. decembra 1980 v Ljubljani. Leta 1996 so ob stoti obletnici Borkovega rojstva v Ormožu odkrili njegov doprni kip, istega leta pa so ga počastili še z znanstvenim simpozijem o njegovem življenju in delu. Gl. tudi Grum 2007, Habjanič 2020, Legan Ravnikar 2018, Moder 1985, Vrbnjak 1996.

2 Prevajalsko delo

Vzporedno s pisanjem se je Borko posvečal usvajanju več tujih jezikov in že zgodaj začel prevajati iz ruščine, bolgarščine, srbohrvaščine, češčine, poljščine, francoščine, nemščine in italijanščine. Vrsta Borkovih prevodov krajših besedil v slovenščino je bila objavljena v periodičnem tisku, veliko pa je prevajal tudi iz slovenščine v francoščino, italijanščino, nemščino, bolgarščino in srbohrvaščino, vendar o teh prevodih še nimamo natančnih podatkov (gl. Vrbnjak 1996 in Haramija 1997, 172). Med knjižnimi izdajami velja na prvem mestu omeniti prevode leposlovnih del iz francoskega jezika, kot sta izbor Balzacovih del *Polkovnik Chabert in druge zgodbe* (1945), ki je nedvomno pomemben za zgodovino recepcije Honoréja de Balzaca na Slovenskem (Smolej 1997, 55), in Meaterlinckovo *Življenje termitov* (1952). Iz češčine je v sodelovanju z drugimi prevajalci med drugim prevedel roman *Hajduk Nikola Šubaj* Ivana Olbrachta (1935),

zgodovinski roman Josefa Tomana *Sonce je zašlo nad Rimom* (1966), izbor sodobne češke kratke proze *Čas nespečnosti* (1967) in zgodovinski vojni roman Herme Svoizlove-Johnove *Visoka napetost* (1974). Iz nemščine je prevedel romana *El Hakim* Johna Knittla (1945), *Aslan Norval* B. Travna (1962) in najverjetneje tudi *Škrlatnordeče mesto* nizozemske pisateljice Helle Serafia Hasse (1957). Iz hrvaščine in srbsčine je prevedel vrsto strokovnih besedil, esejev in proznih del, med drugim tudi roman *Megla in mesečina* Meše Selimovića (1967). Prevedel je tudi eno delo iz ruske književnosti, in sicer *Pekel v Treblinki* Vasilija Semenovića Grossmana (1946), ter eno iz italijanske – Pirandellov roman *Pokojni Matija Pascal* (1943).

Veliko pogosteje je Borko prevajal neleposlovna dela: življenjepise (npr. *T. G. Masaryk* Jana Herbena, 1922; več zvezkov v zbirki *Mojstri in vzorniki*), potopise (npr. *Na zlatem severu* Jana Welzla, 1944; *Anatolska obala* Romana Vlachija, 1965), strokovna, poljudnoznanstvena in znanstvena dela (npr. *Skrivnost človeškega telesa* Huga Glaserja, 1959; *Psihologija osebnosti* Nikole Rota, 1968; *Modrost našega telesa* Steva Juliusa, 1962; *Knjige, otroci in odrasli ljudje* Paula Hazarda, 1967), eseje, kritike (npr. *Trije eseji iz francoske literature* Györgya Lukácsa, 1948; *Eseji in kritike* Milana Bogdanovića, 1961) in spomine (npr. *Pogovori z Goethejem* Johna Petra Eckermanna, 1950). Gl. tudi Moder 1985 in Haramija 1997.

Na Borkov odnos do prevajanja jasno kažejo tudi številne ocene prevodov svetovne književnosti, v katerih je poudarjal nujnost prevajanja klasikov, zlasti tistih del, ki so preživela svoj čas in imajo nadčasovno sporočilo, oziroma del, s katerimi se lahko oplaja domača miselnost (Smolej 1996, 174). Borko je namreč prevajanje dojemal »kot eno najpomembnejših sredstev za zbliževanje različnih kultur« (Šabec 1996, 153) in si v svojih prispevkih prizadeval za »čim popolnejše obveščanje bralcev o novostih s področja prevodne književnosti« (prav tam, 154). Iz kritičnih zapisov je jasno, da je v prevodih Borko cenil jezikovno čistost in izbrušenost besedil, pa tudi zvestobo izvirniku ter čut za poetičnost, slog in učinek izvirnika (prav tam). Šabec (1996, 161) med drugim ugotavlja, da Borkove poglobljene in celovite ocene prevodov temeljijo na tistih elementih (npr. načelu ekvivalence in estetski funkciji prevoda), ki so jih pozneje kot pomembne označile tudi sodobne teorije prevajanja. Gl. tudi Smolej 1996 in Šabec 1996.

3 Uredniško delo

Božidar Borko se je uveljavil zlasti kot kulturni urednik *Jutra*, sodeloval pa je tudi pri oblikovanju enega letnika *Ljubljanskega zvona*. V okviru svoje uredniške dejavnosti je ob periodičnih publikacijah zasnoval in uredil tudi nekaj samostojnih del, med drugim je leta 1937 uredil zbornik *Razstava slovenskega novinarstva* v počastitev 140. obletnice slovenskega časnikarstva, sodeloval pa je tudi pri izdaji *Zbornika Zimske pomoči*, s katerim so slovenski kulturniki leta 1944 želeli prekiniti zapovedani kulturni molk in dokazati, da

je delo mogoče nadaljevati tudi v času vojne. V času delovanja pri Slovenskem knjižnem zavodu in pozneje pri Cankarjevi založbi je zasnoval beletristično zbirko *Mala knjižnica*, zbirko biografij *Mojstri in vzorniki* in zbirko *Mala filozofska knjižnica* ter uredil prvih pet zvezkov zbirke *Svetovni roman*. Po Borkovi zaslugi je pri Slovenski matici izšlo več temeljnih filozofskih del v slovenskem prevodu, bil pa je tudi med pobudniki izdajanja *Glasnika Slovenske matice*. V okviru Društva slovenskih pisateljev je zasnoval bilten *Le livre slovène*, namenjen promociji slovenske književnosti, in v sodelovanju z Elzo Jereb uredil zbornik francoskih prevodov slovenske sodobne kratke proze *Conteurs slovènes contemporains* [Sodobni slovenski pripovedniki]. Ena Borkovih zadnjih uredniških nalog je bila priprava Verbinčevega *Slovarja tujk*, ki ga je po njegovi upokojitvi prevzel Cene Vipotnik. Gl. tudi Moder 1996.

4 Avtorsko delo

Čeprav je bil Borko izrazito produktiven pisec, so knjižno izdajo doživela le tri avtorska dela s področja publicistike, in sicer *Hvala vam, knjige* (1951), *Na razpotjih časa: eseji in feljtoni* (1962, uredil Bratko Kreft) in *Srečanja* (1971). S spremnimi besedami je sooblikoval več pomembnih literarnih zbirk, kot so *Bela krizantema*, *Mala knjižnica* in *Svetovni roman*, ter med drugim napisal uvodne študije antologijam italijanske in španske lirike. Gl. tudi Vrbnjak 1996 in Legan Ravnikar 2018.

Božidar Borko, ki se je uveljavil predvsem kot posrednik med slovenskim, slovanskim in romanskim literarnim svetom, si je vztrajno prizadeval za seznanjenost slovenskih bralcev s prevodno književnostjo ter s svojim delovanjem pomembno prispeval k oblikovanju slovenskega kulturnega prostora.

Bibliografija

- Grum, Martin, ur. 2007. »Borko, Božidar.« V *Slovenski prevajalski leksikon 1550–1945. Poskusni zvezek A–J*, 59–60. Ljubljana: Založba ZRC, Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Habjanič, Iva. 2020. »Borko, Božidar (1896–1980).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj. Dostop 5. 9. 2022. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/borko-bozidar/>.
- Haramija, Dragica. 1997. »Borkov prevajalski opus.« V *Borkov zbornik: referati s simpozija*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak, 166–172. Maribor: Slavistično društvo.
- Legan Ravnikar, Andreja. 2018. »Borko, Božidar (1896–1980).« V *Novi Slovenski biografski leksikon*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1019870/#novi-slovenski-biografski-leksikon>.

- Moder, Janko, ur. 1985. »Božidar Borko.« *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*, 31–32. Koper: Lipa.
- Moder, Janko. 1996. »Srečanja in srečevanja za Božidarjem Borkom.« *V Borkov zbornik: referati s simpozija*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak, 37–49. Maribor: Slavistično društvo.
- Smolej, Tone. 1996. »Nekateri vidiki Borkovega prevajanja francoske književnosti: na primeru Balzacovega Polkovnika Chaberta.« *V Borkov zbornik: referati s simpozija*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak, 173–187. Maribor: Slavistično društvo.
- Smolej, Tone. 1997. »Borkova prevajalska poetika in prevod Balzacovega Polkovnika Chaberta.« *V Kriteriji literarnega prevajanja: 21. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 49–58. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Šabec, Nada. 1997. »Borkov pogled na prevajanje.« *V Borkov zbornik: referati s simpozija*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak, 153–165. Maribor: Slavistično društvo.
- Vrbnjak, Viktor. 1996. »Življenje in delo Božidarja Borka.« *V Borkov zbornik: referati s simpozija*, uredila Marko Jesenšek in Viktor Vrbnjak, 1–36. Maribor: Slavistično društvo.

KAREL DOBIDA

PRAVNIK, UMETNOSTNI KRITIK, PUBLICIST IN PREVAJALEC

Zarja Vršič

Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Karel Dobida se je rodil 26. julija 1896 v Kranju kot drugi sin očetu Jožefu, enemu prvih slovenskih dvornih svetnikov, in materi Karolini, rojeni Rakovc. Leta 1907 se je vpisal v realko v Ljubljani, po maturi leta 1914 na pravo na dunajsko univerzo, vojaščine pa je bil oproščen. Leta 1919 je na Dunaju iz prava tudi doktoriral in se še istega leta zaposlil pri Poverjeništvu za socialno skrb Narodne vlade za Slovenijo kot konceptni pripravnik, a je zaradi kroničnega astmatičnega obolenja že čez eno leto zaprosil za službeno premestitev v Dalmacijo. V Ljubljano se je vrnil leta 1924, kjer je opravljal različne funkcije: 1926 je postal finančni svetnik, 1939 šef pravno-upravnega in personalnega oddelka Finančne sekcije, 1941 pa je sprejel službo na Ministrstvu za finance, kjer je ostal do leta 1950.

Čeprav je bil po izobrazbi pravnik, se je že od dunajskih let zanimal za umetnost in literaturo ter navezoval stike z likovnimi umetniki. Že po prvi svetovni vojni je kot dober poznavalec in spremljevalec generacije slovenskih povojnih likovnih umetnikov začel objavljati likovne kritike, predstavitve umetnikov, knjižne ocene, gledališke kritike, posegal pa je tudi na področje kulturne, socialne in finančne politike. Od leta 1950 pa vse do svoje smrti je bil ravnatelj Narodne galerije, med letoma 1952–1957 pa tudi ravnatelj Moderne galerije – to je bilo prav v času, ko je nastajal Ljubljanski grafični bienale. V družbi Franceta Steleta je veliko potoval po Evropi, da bi se seznanil z umetnostno in etnološko dediščino. Svoje poslanstvo je videl v posredovanju likovne umetnosti ljudem; vodstvo Narodne galerije je prevzel z nalogo, da vanjo vpelje institucionalno organizacijo in likovno umetnost predstavi najširši javnosti (Smrekar 2006).

V Narodni galeriji je med drugim poskrbel za inventarizacijo zbranih umetnin, vzpostavil stalno zbirko, vpeljal kontinuiran program razstav in urejal publikacije, ki

jih je izdajala galerija. Bil je avtor več uvodov in predgovorov h knjigam in razstavnim katalogom. Kot dolgoletni odbornik pri Umetniški matici, društvu, ki si je prizadevalo za ustanovitev Moderne galerije in prirejalo razstave slovenskih likovnih umetnikov, je uredil več knjig o slovenski likovni umetnosti. Dobida o slovenskih likovnih umetnikih ni samo pisal, ampak je z njimi vse življenje tudi prijateljeval; blizu si je bil zlasti s kiparjem Ivanom Napotnikom in slikarjem Venom Pilonom (gl. npr. Smrekar 2006). Sodeloval je tudi pri pripravah referenčnih del, bil je likovni urednik revije *Mladika*, urednik časopisa *Naš glas* ter soustanovitelj in sodelavec revije *Kritika*. Kot prevajalec iz francoščine se je uveljavil šele po drugi svetovni vojni, ko so nekateri njegovi prevodi izšli v pomembnejših književnih zbirkah. Za posledicami prometne nesreče v Gradcu je umrl 16. septembra 1964. Pokopan je v Ljubljani. Gl. tudi Adam 2020, Smrekar 2006.

2 Prevajalsko delo

Dobida je začel prevajati že kot študent prava. Ob svoji vrnitvi z Dunaja v Ljubljano ga je prijatelj in gimnazijski sošolec Fran Albrecht že začel nagovarjati, naj kaj pripravi za objavo. Iz korespondence (gl. Smrekar 2006) je razvidno, da sta bila prevajanje in literatura pogosta tema njegovih pogovorov. Vseeno pa je Dobida v tem obdobju prevajanje predstavljalo bolj veselje in priložnostni zaslužek, saj na tem področju ni imel kdo ve kakih ambicij. Njegovi prvi prevodi krajših zgodb in poglavij iz del francoske literature so izhajali kot podlistki v časopisih in publikacijah, kot so *Ljubljanski zvon*, *Jutro*, *Svoboda* ter *Življenje in svet*. Med avtorji, ki jih je takrat prevajal, so Anatole France, ki ga je Dobida oboževal že od mladih let, Jules Lemaitre, Voltaire in Diderot (prav tam).

Njegovi prvi samostojni knjižni prevodi so začeli izhajati po drugi svetovni vojni pod okriljem prestižnih književnih zbirk, kot so *Sto romanov*, *Svetovni klasiki* in *Nobelovci*. Veliko Dobidovih prevodov je bilo tudi ponatisnjenih. Prevajal je skoraj izključno romane in kratko prozo pomembnih francoskih avtorjev 19. in 20. stoletja, med katerimi velja omeniti dela *Miklavž Breugnon* (Romain Rolland, 1946), *Spomini in zgodbe* (Anatole France, 1950), *Vzgoja srca: zgodba mladega moža* (Gustave Flaubert, 1950), *Šagrinova koža* (Honoré de Balzac, 1951), *Zločin Silvestra Bonnarda* (Anatole France, 1958), *Carmen* in *Venera iz Illa* (Prosper Mérimée, 1959), *Zastavonoša in druge zgodbe* (Alphonse Daudet, 1959), *Tais* (Anatole France, 1960) in *Rdeča lilija* (Anatole France, 1962). Številne knjige so bile razkošno ilustrirane; Silvester Škerl je prispeval priredbo dekorativnih grafičnih motivov 17. stoletja za izdajo *Miklavža Beugnona*, prevajalčev prijatelj Venó Pilon pa je ilustriral *Tartarina iz Tarascona*, *Zastavonoša in druge zgodbe* pa Elo Justin.

Čeprav se je Dobida skoraj izključno ukvarjal s francosko književnostjo 19. in 20. stoletja, v njegovem opusu vseeno najdemo tudi dela, prevedena iz drugih jezikov. Njegov edini prevod iz španščine je *Kondorjevo maščevanje: zgodbe iz Peruja* (1964) perujskega pisatelja Venture Garcíe Calderóna. Iz angleščine je za revialne objave prevedel nekaj

zgodb nobelovca Johna Galsworthyja in Marka Twaina, iz nemščine pa besedilo *Jack London, potepuh po božji volji* (1930) pisatelja in novinarja Balderja Oldena. Gl. tudi Grum 2007, Moder 1985.

3 Avtorsko delo

Dobida je pisal kritike, uvode, predgovore k razstavnim katalogom, bil je avtor študij in monografij o slovenski in tuji likovni umetnosti. Svoja besedila je večinoma objavljial v časopisju (*Ljubljanski zvon*, *Mladika*, *Kritika* idr.); tam je pisal o razstavah pomembnih slovenskih umetnikov (Božidar Jakac, brata Kralj, Miha Maleš, Marij Pregelj, France Mihelič, Boris Kalin idr.), interpretiral razna likovna dela in objavljial daljše prispevke o likovnih umetnikih. Med njegova najpomembnejša samostojna dela spadajo monografije *Božidar Jakac* (1932), *Hinko Smrekar* (1957), *Ivan Napotnik: 1888–1958* (1959) ter *Vodnik po Narodni galeriji* (1958) in *Sprehod po Narodni galeriji* (1961). Gl. tudi Smrekar 2006.

4 Uredniško delo

Dobida je sprva urednikoval pri različnih časopisih in revijah. Leta 1928 mu je Fran Saleški Finžgar ponudil honorarno likovno uredništvo pri reviji *Mladika*, čez eno leto pa je sprejel likovno uredništvo še pri časniku *Naš glas*, ki pa je leta 1932 nehal izhajati. V obeh listih je pokrival domače in tuje dogajanje v likovni umetnosti ter urejal prispevke o umetnikih in njihovih delih.

Kot knjižni urednik je Dobida pri Narodni in Moderni galeriji ter Umetniški matici urejal dela s področja slovenske likovne umetnosti. Med njimi velja omeniti pomembnejše monografije: *Umetnost v primorju* (1960), *Barok na Slovenskem* (1961) in *Anton Ažbe in njegova šola* (1962). Gl. tudi Smrekar 2006.

Karel Dobida, ki je bil v slovenskem prostoru sicer najbolj uveljavljen kot ravnatelj Narodne galerije in poznavalec domače in tuje likovne umetnosti, je po 2. svetovni vojni v slovensko književnost prispeval prevode mnogih kanoniziranih francoskih avtorjev, kot so Anatole France, Gustave Flaubert in Alphonse Daudet.

Bibliografija

Adam, Lucijan. 2020. »Dobida, Karel.« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. Dostop 19. 12. 2022. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/dobida-karel/>.

- Grum, Martin, ur. 2007. »Dobida, Karel.« *Slovenski prevajalski leksikon 1550–1945. Poskusni zvezek*, 124–125. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Moder, Janko, ur. 1985. »Dobida, Karel.« *Slovenski leksikon novejšega prevajanja. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, 57–58. Koper: Lipa.
- Smrekar, Andrej. 2006. *Karel Dobida: 1896–1964. Publicist, prevajalec, direktor Narodne galerije. Ob 110. letnici rojstva*. Ljubljana: Narodna galerija.

FRANCE VODNIK

PESNIK, KRITIK, ESEJIST, UREDNIK IN PREVAJALEC

Janž Snoj
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

France Vodnik se je rodil 5. marca 1903 v Ljubljani. Bil je mlajši brat pesnika, esejista in urednika Antona Vodnika ter bratranec duhovnika in slikarja Staneta Kregarja. Obiskoval je osnovno šolo v Šentvidu in klasično gimnazijo na Poljanah. Po maturi leta 1923 se je odločil za študij prava, a se je po enem letu prepisal na ljubljansko Filozofsko fakulteto in leta 1928 diplomiral iz slavistike in primerjalne književnosti. Po diplomi je dobil štipendijo in eno leto študiral na Jagelonski univerzi v Krakovu, kjer se je navdušil nad poljskim jezikom in književnostjo. Od leta 1930 do upokojitve leta 1965 je bil profesor slovenščine na več ljubljanskih gimnazijah. Med letoma 1932 in 1936 je bil sicer suspendiran iz političnih razlogov, saj je nasprotoval diktaturi v Kraljevini Jugoslaviji in se zavzemal za večjo avtonomijo Slovencev. Poleg poučevanja je pisal poezijo, kot publicist in urednik redno sodeloval s številnimi časopisi in revijami ter prevajal.

Med drugo svetovno vojno je predaval dramaturgijo in zgodovino gledališča na oddelku za odrsko umetnost Glasbene akademije, nato pa je bil kot član narodnega odpora od junija 1942 do julija 1943 interniran v italijanskih taboriščih Gonars in Monigo. Kot katoličan je bil po vojni zaradi politike komunistične oblasti manj dejaven v kulturnem življenju. Ob profesorski službi se je ukvarjal predvsem s prevajanjem in občasno objavljaj prispevke v periodiki. Poleg tega je vse življenje deloval v različnih društvih, organizacijah in odborih. V gimnaziji se je pridružil katoliški srednješolski organizaciji Razor in ilegalni Organizaciji krščanske socialne omladine Jugoslavije, na fakulteti pa katoliškima študentskima društvoma Danica in Borba. Leta 1930 je ustanovil slovenski Mladi PEN in mu predsedoval do leta 1933. Pozneje je bil tudi član

slovenskega PEN-a, Društva slovenskih pisateljev, Društva slovenskih književnih prevajalcev, Slavističnega društva Slovenije ter upravnih odborov Slovenske matice in Celjske Mohorjeve družbe. Umrli je 14. avgusta 1986 v Ljubljani. Gl. tudi Čuk 2003, Moder 1985, Pibernik 1986, 2000, 2013b.

2 Prevajalsko delo

Vodnik je prevajal predvsem iz poljščine in občasno iz nemščine. V prevajanju se je prvič preizkusil med študijem na Poljskem ob koncu dvajsetih let, največ pa je prevajal v petdesetih in šestdesetih letih. Prispeval je več kot dvajset knjižnih prevodov in mnogo prevodov v periodiki ter prevajal tudi za gledališče in radio. Večino njegovega prevajalskega opusa obsegajo prevodi poljskih romanov in kratke proze iz 19. in 20. stoletja.

Od poljskih avtorjev je prevajal najpomembnejšega pisatelja iz obdobja Mlade Poljske Stefana Žeromskega (*Povest greha*, 1935; *Pred pomladjo*, 1955; *Zvesta reka*, 1955; *Prah in pepel*, 1965–1966), enega najbolj znanih piscev znanstvene fantastike v svetovnem merilu Stanisława Lema (*Magellanov oblak*, 1959) ter vidne predstavnike poljskega pripovedništva po prvi oziroma drugi svetovni vojni Zofio Kossak-Szczucko (*Legniško bojišče*, 1933), Jarosława Iwaszkiewicza (*Mlin ob Lutynji*; *Stara opekarna*, 1951; *Mati Ivana Anglska*, 1965), Jerzyja Andrzejewskega (*Pepel in diamant*, 1958), Igorja Newerlyja (*Leta zorenja*, 1961), Mario Dąbrowsko (*Noči in dnevi*, 1961–1968) in Jana Dobraczyńskiego (*Rednik*, 1980). Ob tem je Vodnik sestavil in prevedel dva izbora poljskih novel iz druge polovice 19. in prve polovice 20. stoletja (1937, 1951), ki zajemata pripovedi Henryka Sienkiewicza, Bolesława Prusa, Elize Orzeszkowe, Władysława Stanisława Reymonta, Stefana Žeromskega, Marie Dąbrowske idr. Izšlo je tudi več njegovih prevodov romanov in kratke proze za mlajše bralce, in sicer *Nad bregom velike reke* Juliusza Kadna-Bandrowskega (1947), *V puščavi in goščavi* Henryka Sienkiewicza (1952), *Kralj Matjažek* Prvi Janusza Korczaka (1958) in *Za zelenim nasipom* Helene Boguszevske (1959).

Vodnik je iz poljščine prevajal še drame, radijske igre ter polleposlovna in neleposlovna dela. Med drugim je prevedel biografijo Mieczysława Jastruna o Adamu Mickiewiczu (1952), monografiji *Ruska umetnost do leta 1914* (1957) in *Umetnost južnih Slovanov* (1965), ki ju je slovenski umetnostni zgodovinar Vojeslav Molè napisal v poljščini, komedijo Jarosława Iwaszkiewicza *Poletje v Nohantu* (1958), radijsko igro Gustawa Morcinka *Dve soli* (1958) in spomine Kazimierza Moczarskega *Pogovori z rabljem* (1979).

Prispeval je tudi tri posredne prevode. Prek nemščine je prevedel rusko dramo Mihaila Bulgakova *Molière* (1935) ter švedska romana Selme Lagerlöf *Klara Gulleborg* (1935) in Hildur Dixelius *Sara Alelia* (1937).

Vodnik je bil za svoje prevajalsko delo večkrat nagrajen. Za opus prevodov iz poljščine je dobil nagrado poljskega PEN-a (1964), odlikovanje poljskega Ministrstva za kulturo in umetnost (1975), Sovretovo nagrado (1978) ter nagrado poljskega Združenja avtorjev

in skladatelj (1979). Med bralci je največji uspeh doživel njegov prevod Sienkiewiczzeve mednarodne mladinske uspešnice *V puščavi in goščavi*, ki je izšel enajstkrat (1952, 1964, 1968, 1970, 1974, 1975, 1978, 1980, 1982, 1994, 2006), po številu izdaj pa presega vse dosedanje prevode poljskih del v slovenščino. Gl. tudi Grum 2013, Moder 1985, Novšak 1963, Pibernik 1986.

3 Avtorsko delo

Vodnik je že kot dijak začel pisati pesmi in prvo objavil leta 1920. V naslednjih letih je napisal pesniški zbirki *Rastoči človek* (1926) in *Borivec z Bogom* (1932). Prva je ostala v rokopisu, druga pa je izšla v samozaložbi in doživela mešane odzive. Zaznamujejo jo prvine religioznega ekspresionizma in simbolizma ter navezave na Sveto pismo. Vodnik v njej opisuje svojo duhovno razklanost in iskanje Boga, pri čemer kljub notranjemu boju vztraja v veri. Njegova edina objavljena zbirka velja za značilen in odmeven primer slovenske medvojne religiozne poezije, čeprav je sodobna literarna veda ne uvršča med najpomembnejša dela iz tega obdobja.

Vodniku je sicer največjo prepoznavnost prinesla publicistika, s katero se je ukvarjal vse od dvajsetih let. Pozorno je spremljal razmere na Slovenskem in se uveljavil kot eden vodilnih slovenskih medvojnih kritikov, med katere sta spadala še liberalno usmerjeni Josip Vidmar in marksist Ivo Brnčič, s katerima je pogosto polemiziral. Pisal je literarne in gledališke kritike ter članke, razprave in eseje, v katerih je obravnaval vprašanja, povezana s slovenskim narodom, svetovnim nazorom, katolištvom, kulturo in umetnostjo. Čeprav se je zanimal za tujo književnost, je več pozornosti namenjal ustvarjalnosti slovenskih avtorjev, kot so Ivan Cankar, Oton Župančič, Ivan Pregelj, Anton Podbevšek, Slavko Grum in Miško Kranjec. Zasnoval je tudi nedokončan cikel literarnih portretov svojih sodobnikov z naslovom »Obrazi novega rodu«, v katerem je predstavil Bogomira Magajno, Srečka Kosovela, Edvarda Kocbeka, Mileta Klopčiča, Boža Voduška in Severina Šalijsa. Objavljal je v *Domu in svetu*, *Slovincu*, *Križu na gori*, *Dejanju*, *Mentorju*, *Obzorjih* in še mnogih drugih časopisih in revijah. Njegovi pomembnejši prispevki v periodiki so pozneje izšli tudi v knjižni obliki in so zbrani v knjigah *Ideja in kvaliteta* (1964), *Kritična dramaturgija* (1968), *Prevrednotenja* (1971), *Od obzorja do obzorja* (1972), *Dialektika in metafizika slovenstva* (1983) ter *Misli in presoje* (1983).

Na Vodnikove poglede, ki se kažejo tako v njegovi publicistiki kot tudi v poeziji, je najmočneje vplivalo križarstvo, katoliško mladinsko gibanje, ki so ga v dvajsetih letih sprožili pisci, zbrani okrog revij *Križ na gori* in *Križ*. Med njimi so bili poleg Vodnika še njegov brat Anton, Kocbek, Magajna, Vodušek, Jakob Šolar, Anton Trstenjak idr. Gibanje je nastalo kot odziv na duhovno krizo po prvi svetovni vojni ter se razvijalo pod vplivom nemškega in francoskega personalizma in krščanskega socializma, od Slovencev pa so predstavniki križarstva najbolj cenili Ivana Cankarja in Janeza Evangelista Kreka.

Zavzemali so se za prepород posameznika in družbe v katoliškem duhu, poudarjali etično in socialno razsežnost umetnosti ter zavračali politični in kulturni boj med katoliškim in liberalnim taborom, zato so večkrat naleteli na odpor z obeh strani. Od tridesetih let naprej so delovali predvsem pri revijah *Dom in svet* in *Dejanje*.

Vodnik je napisal tudi več prispevkov o poljski književnosti in kulturnem dogajanju, ki so zvečine izšli v *Domu in svetu* in *Slovincu*, ter spremnih besed k svojim prevodom iz poljščine, na primer k delom Žeromskega *Zvesta reka* (1955), Sienkiewicza *V puščavi in goščavi* (1964) in Iwaszkiewicza *Mati Ivana Angelska* (1965). Poleg tega je sestavil prvi in doslej edini *Poljsko-slovenski slovar* (1977). Gl. tudi Grum 2013, Pibernik 1986, 2013a.

4 Uredniško delo

Vodnik se je uredniškemu delu posvečal predvsem v obdobju med obema vojnama. Pred drugo svetovno vojno je bil sourednik *Doma in sveta* (1933–1937) in *Dejanja* (1939–1941), po vojni pa odgovorni urednik *Znamenja* (1971–1985). Uredil je tudi odmevno antologijo *Slovenska religiozna lirika* (1928, dopolnjena izdaja 1980), v katero je poleg svojih in bratovih pesmi med drugim vključil še Prešernova, Gregorčičeva, Župančičeva, Gradnikova in Voduškova dela, ter pripravil dva izbora poljskih novel (1937, 1951). Gl. tudi Grum 2013, Pibernik 1986.

France Vodnik je bil v obdobju med obema vojnama eden najvplivnejših slovenskih katoliških izobražencev ter je zlasti kot kritik in esejist pomembno zaznamoval kulturno življenje na Slovenskem. Po letu 1945 se je zaradi političnih razmer osredotočil na prevajanje in kmalu postal eden najvidnejših slovenskih prevajalcev iz poljščine, ki je v desetletjih po drugi svetovni vojni odločilno prispeval k razvoju poljsko-slovenskih kulturnih stikov.

Bibliografija

- Čuk, Silvester. 2003. »Obletnica meseca: France Vodnik.« *Ognjišče* 39, št. 3: 42. <https://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/1668-france-vodnik>.
- Grum, Martin. 2013. »Bibliografija Franceta Vodnika (1920–1986).« V France Vodnik, *Borivec z Bogom*, 89–151. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Moder, Janko. 1985. »France Vodnik.« V *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*, uredil Janko Moder, 341–342. Koper: Lipa.
- Novšak, France. 1963. »Iz poljščine prevajamo načrtneje.« Intervju s Francetom Vodnikom. *Delo*, 10. marec 1963, 6. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-26T1KRFK>.

- Pibernik, France. 1986. »Vodnik, France.« V *Slovenski biografski leksikon*, zv. 14, uredil Jože Munda, 506–509. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi796680/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Pibernik, France. 2000. »Vodnik, France.« V *Enciklopedija Slovenije*, zv. 14, uredil Dušan Voglar, 285–286. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Pibernik, France. 2013a. »Religiozna lirika Franceta Vodnika.« V France Vodnik, *Borivec z Bogom*, 49–79. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Pibernik, France. 2013b. »Življenje in delo Franceta Vodnika (kronologija).« V France Vodnik, *Borivec z Bogom*, 81–88. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

SILVESTER ŠKERL

PREVAJALEC, ZALOŽNIK, UREDNIK, PESNIK, ESEJIST, ČASNIKAR
IN IGRALEC

Agnes Pisanski Peterlin
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Silvester Škerl se je rodil 10. junija leta 1903 v Trstu kot tretji od devetih otrok v slovenski družini očetu Ivanu Mariji Škerlu, gradbeniku, in materi Genovefi, rojeni Cerkvenik. Leta 1919 se je vključil v gledališko skupino Milana Skrbinška, kjer se je učil igre, v istem času je časopisih in revijah objavljajl poezijo ter eseje. Po končani gimnaziji se je začel z gledališčem ukvarjati poklicno: kot igralec je bil angažiran v Ljubljanski drami v sezoni 1920–1921, v Mariborskem gledališču, kjer je deloval tudi kot režiser, v sezonah 1921–1922 in 1924–1925, in v Mestnem gledališču v Varaždinu leta 1923. Dramsko igro je študiral v Dresdnu in pozneje tudi v Berlinu na *Reichersche Hochschule für dramatische Kunst* [Visoka šola za dramsko umetnost Emanuela Reicherja]. Z gledališčem se je ukvarjal tudi v času, ko je v italijanski vojski služil vojaški rok v Milanu in Novari, kjer je hkrati vodil gledališko skupino *La compagnia dell'uccello azzurro* [Gledališka skupina sinje ptice].

Ob gledališki dejavnosti je občasno prevajal dramska besedila, ki so jih uprizarjali na odru. Po poroki z Dano, rojeno Skok, leta 1925, je opustil gledališko kariero in se preselil v Ljubljano. V zakonu sta se mu rodila dva otroka, hči Jasna, profesorica slovenščine, in sin Dane, skladatelj. V Ljubljani je Škerl sprva delal v podjetju veletrgovca Ivana Kneza kot korespondent (1925–1930), nato pa je bil tajnik Jugoslovanske knjigarne, kjer je urejal knjižne zbirke (1930–1935).

Leta 1934 je začel samostojno založniško pot: ustanovil je Akademsko založbo in v Ljubljani odprl dve knjigarni, *Knjigarno Akademске založbe* ter francosko knjigarno *Librairie française*. V času druge svetovne vojne se je pridružil Osvobodilni fronti in sodeloval pri organizaciji ilegalne partizanske tiskarne Tone Tomšič. Ko so marca 1943

Italijani tiskarno odkrili, je bil Škerl aretiran in zaprt, pozneje pa na sodnem procesu oproščen. Po drugi svetovni vojni je bila leta 1945 Akademska založba, kot vse ostale zasebne založbe, ukinjena. Istega leta je Škerl sodeloval pri ustanovitvi Slovenskega knjižnega zavoda in Cankarjeve založbe, ki sta prevzeli del usmeritve Akademske založbe, Škerl pa je postal pri obeh založnik do leta 1950.

Od leta 1950 do leta 1953 je bil zaposlen kot referent za tisk na SAZU. Ker nekaterih političnih stališč tedanje oblasti ni mogel sprejeti, je bil deležen šikaniranja, policijskega nadzora in je izgubil možnost opravljanja uredniške funkcije in sorodnih funkcij. Leta 1953 se je tako sicer zaposlil na Metalurškem inštitutu, od leta 1969 pa je delal tudi pri Zvezi inženirjev in tehnikov, vendar pa je večino prihodkov za preživljanje svoje družine zaslužil z literarnim prevajanjem, s katerim se je ukvarjal do smrti. Umrli je 28. marca 1974 v Ljubljani. Gl. tudi Uredništvo 1971, Vuk 1989, Lavrenčič Lapajne 1973.

2 Prevajalsko delo

Škerlova prevajalska pot se je začela razmeroma zgodaj. Ker je odrasčal v večjezičnem okolju, je odlično obvladal tri jezike, slovenščino, ki je bila jezik družine, italijanščino, ki je bila jezik okolja v otroštvu in mladosti, ter nemščino, v kateri se je izobraževal. Sprva, v času, ko se je intenzivno ukvarjal z gledališčem, je prevajal zlasti dramska besedila za gledališke uprizoritve (npr. tragedije *Dedni logar* Otta Ludwiga, 1922; komedije *Parižanke* Henrija Becqua, 1923, in Pirandellove drame *Henrik IV*, 1926). Po končani igral-ski karieri je od leta 1926 do začetka druge svetovne vojne prevajal predvsem strokovna in znanstvena dela ter eseje. Po drugi svetovni vojni, zlasti po letu 1950, pa se je Škerl usmeril v književno prevajanje. Največji del njegovega prevajalskega opusa predstavljajo prevodi francoskih avtorjev, med katerimi velja omeniti imena, kot so Stendhal (*Italijanska kronika*, 1949), Anatole France (*Sodobna zgodovina*, 1951), Voltaire (*Zadig*, 1951), Romain Rolland (*Jean-Christophe*, 1954), Balzac (*César Birotteau*, 1955, *Kaluštra*, *Lilija v dolini*, 1960), Jean-Jacques Rousseau (*Izpovedi*, 1955–1956), Alexandre Dumas (Črni tulipan, 1957; *Dama s kamelijami*, 1969), Victor Hugo (*Nesrečniki*, 1957), Émile Zola (*Thérèse Raquin*, 1964) in George Sand (*Indiana*, 1966).

Med avtorji, ki jih je prevajal iz italijanščine, so najpomembnejši Carlo Levi (*Kristus se je ustavil v Eboliju*, 1951), Luigi Pirandello (*Vrtnice*, 1952), Italo Svevo (*Zeno Cosini*, 1961), Alberto Moravia (*Ciociara*, 1962) in Ignazio Silone (*Seme pod snegom*, 1966).

Nekateri od njegovih pomembnejših prevodov iz nemščine so *Izpovedi pustolovca F. Krulla* Thomasa Manna (1958); *Noč v Lizboni* Ericha Marie Remarqu (1964); *Hudičevi napoji* Ernsta Hoffmanna (1967). Nemščina je tudi jezik, prek katerega je Škerl posredno prevedel kitajski roman *Sanje v rdeči sobi* Xueqina Caa (1956) in japonski romana *Princ in dvorne gospe* Murasaki Šikibu (1968).

Prevajal je tudi iz ruščine (npr. *Padec Pariza* Ilje Ehrenburga, 1959), hrvaščine (Krlježovi deli *Bitka na Bistrici Lesni*, 1948; *Hrvatski bog Mars*, 1949) in celo iz španščine (*Mešanec* Jorgeja Icaza, 1954).

Škerl je prevajal tudi v tuje jezike, tako neliterarna kot literarna dela. Med literarnimi deli velja omeniti Škerlove prevode slovenskih gledaliških iger iz dvajsetih let, ki so nastali za odrske uprizoritve v italijanskem in nemškem okolju (npr. italijanski prevod Cankarjeve *Lepe Vide* in nemški prevod *Pohujšanja v dolini* šentflorjanski, oboje 1923), pa tudi prevode pravljic Daneta Zajca in Ele Peroci v italijanščino (oboj 1970). Gl. tudi Uredništvo 1971, Vuk 1989.

3 Založniško in uredniško delo

Poleg prevajalskega dela je zlasti pomembno Škerlovo uredniško delovanje v okviru Akademске založbe, ki jo je zasnoval z namenom, da bi izdajala slovenska znanstvena in umetniška dela, ki so za slovensko kulturno zgodovino trajnega pomena. Program založbe se je navezoval na ustanovitev ljubljanske univerze z eksplicitno izraženim namenom, da bi se zavedanje o znanstveni in umetniški produkciji širilo doma in v tujini. Škerl se je tako prek Akademске založbe, ki je imela nekatere značilnosti univerzitetne založbe, čeprav z Univerzo ni bila neposredno povezana, osredotočal na skrb za izdajo izvirnih strokovnih del s področja slovenske kulturne zgodovine. Mednje sodijo temeljna dela, kot so *Pregled slovenskega slovstva* Antona Slodnjaka iz leta 1934, *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje* Metoda Dolenca iz leta 1935, *Monumenta artis slovenicae* Franceta Steleta iz let 1935 in 1938, *Kratka zgodovina slovenskega jezika* Frana Ramovša iz leta 1936 in *Kulturna in politična zgodovina Slovencev 1848–1895* Ivana Prijatelja in Antona Ocvirka iz leta 1938.

Škerlova Akademška založba je objavljala domača in tuja literarna dela, pa tudi faksimile in študijske in kritične izdaje temeljnih del slovenskega slovstva, npr. faksimile Trubarjevega *Katekizma* (1935), kritično izdajo *Brižinskih spomenikov* Milka Kosa in Frana Ramovša (1937) in študijsko izdajo *Sacrum promptuarium* Janeza Svetokriškega (1937). Posebno vlogo so imeli pri Akademski založbi prevodi in večjezične izdaje, kar se je kazalo tudi v tem, da so bila že sama programska izhodišča založbe izdana vzporedno v slovenščini in francoščini. Prav tako so z namenom doseganja tujega občinstva v slovenščini in francoščini izšla nekatera druga dela (npr. *Monumenta artis slovenicae*). Med prevodi, ki so izšli pri Akademski založbi, velja izpostaviti nemški prevod Prešernovih *Gedichte*, ki ga je pripravila Lili Novy leta 1936, pa tudi v slovenščino prevedeni in komentirani deli *Slave vojvodine Kranjske – Valvasorjevo berilo*, ki jih je pripravil Mirko Rupel leta 1936. Gl. tudi Lavrenčič Lapajne 1973.

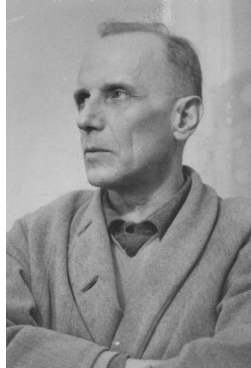
4 Avtorsko delo

Škerl se je ukvarjal tudi s pisanjem poezije in esejistiko. Pesmi je objavljajal zlasti v dvajsetih letih v različnih revijah (npr. *Preporod*, *Kres*, *Mladec*), izdal je tudi pesniško zbirko *Stopnice v stolpu* (1924) in sonetni venec *Večnemu gibanju*, ki je izšel na Jesenicah leta 1945. Objavljajal je tudi literarne in gledališke kritike. Gl. tudi Uredništvo 1971, Vuk 1989.

Življenje in delo Silvestra Škerla je bilo vseskozi posvečeno slovenski kulturi, literaturi in jeziku. Sprva se je njegova vizija osredotočala na založniško in tudi uredniško dejavnost, pozneje pa so ga okoliščine pripeljale do tega, da je našel svoje življenjsko poslanstvo v literarnem prevajanju.

Bibliografija

- Köstler, Erwin. 2006. *Vom kulturlosen Volk zur europäischen Avantgarde: Hauptlinien der Übersetzung, Darstellung und Rezeption slowenischer Literatur im deutschsprachigen Raum*. Bern: Peter Lang.
- Lavrenčič-Lapajne, Milena. 1973. »Ob 70-letnici Silvestra Škerla zaslužnega šentjakobskega rojaka.« *Primorski dnevnik*, 10. junij 1973.
- Uredništvo. 1971. »Škerl, Silvester (1903–1974).« *Slovenski biografski leksikon*, 11. zv., *Stelè – Švikaršič*, uredil Alfonz Gspan Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi653549/>.
- Vuk, Marko. 1989. »Škerl Silvester.« *Primorski slovenski biografski leksikon*, 15. zv., uredil Martin Jevnikar, 549–550. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. <https://www.sistory.si/publikacije/prenos/?target=pdf&urn=SISTORY:ID:271>.

BOŽO VODUŠEK

PESNIK, PREVAJALEC, ESEJIST IN JEZIKOSLOVEC

Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Božo Vodušek se je rodil v Ljubljani 30. januarja 1905 kot četrti sin. Njegova starša sta bila odvetnik Božidar in Marija Vodušek (rojena Prelesnik). Med prvo svetovno vojno je zaključil osnovno šolo, se nato vpisal na klasično gimnazijo, sredi dvajsetih let 20. stoletja pa je študiral romanistiko na ljubljanski univerzi in diplomiral iz francoske literature in teorije ter latinščine. V tem času je nekaj let bival tudi v Münchnu, Pragi in na Dunaju. Po študiju najprej ni dobil zaposlitve, zato se je vpisal še na pravno fakulteto v Ljubljani, bil nekaj časa učitelj pripravnik v Banjaluki, študij prava pa uspešno dokončal leta 1932. Leto prej je spoznal učiteljico Marijo Gorše (rojeno Kodrič). Da se je lahko z njo poročil, je leta 1941 izstopil iz rimskokatoliške cerkve in se poročil po obredu starokatoliške cerkve.

Od leta 1932 do 1939 je bil delno zaposlen kot pisatelj, delno pa kot odvetnik pripravnik. Od začetka druge svetovne vojne do kapitulacije Italije je imel odvetniško pisarno v Črnomlju, nato pa bil predsednik komisije za ugotavljanje vojne škode na kulturnozgodovinskih predmetih. V zadnjih letih druge svetovne vojne se je pridružil partizanom. V petdesetih letih je najprej služboval kot pisatelj, pisal disertacije iz pomenoslovja in se zanimal za univerzitetno kariero. Leta 1953 je bil sprejet v SAZU kot znanstveni sodelavec, leta 1958 pa je postal znanstveni svetnik. Do leta 1961 je vodil leksikološki oddelek, skupno pa je pri SAZU-ju deloval dvajset let (1953–1973). Po dokončni upokojitvi leta 1973 je živel med Ljubljano in Piranom, kjer je imel stanovanje na Tartinijevem trgu. Leta 1967 je za svoje antologijsko zbirko *Izbrane pesmi* (1966) prejel Prešernovo nagrado. Umrl je julija 1978. Gl. tudi Dolgan, Fridl in Volk 2014 ter Legiša in Glavan 1986.

2 Prevajalsko delo

Poleg pesnjenja se je Vodušek ukvarjal tudi s prevajanjem. Prevajal je iz več evropskih jezikov, in sicer iz nemščine, ruščine, francoščine, srbsčine in hrvaščine. Že v dijaških letih je prevedel pesmi Georga Trakla in A. S. Puškina. Po drugi svetovni vojni je dosegel vrh svojega prevajalskega opusa in se posvetil prevajanju Goetheja (prvi del *Fausta*, 1955) ter francoskega pesnika Baudelaira. Njegov prevod *Fausta* je bil ocenjen kot lep, dovršen in nikoli neestetski (Udovič 2016, 96), saj naj bi združeval novo, organsko umetniško obliko in obliko izvirnika. Jože Udovič (2016, 98) je v svojem prispevku ob izidu Voduškovega prevoda *Fausta* izpostavil tudi nekaj pomanjkljivosti, ki so sicer v skladu z Voduškovim jezikovnim nazorom, a po Udovičevem mnenju bralca nekoliko zmotijo, kot sta npr. raba množinskih osebnih zaimkov namesto dvojskih (»do nas« namesto »do naju«) in raba predloga »z« namesto »iz« (z daljave).

Vodušek je prevedel tudi nekaj proznih in dramskih del, med njimi dela Paula Claudela, Andréja Gida, Theodorja Dreiserja, Anatola Franca, Ignazia Siloneja in Jospeha Conrada. Med drugim je v sodelovanju z drugimi prevajalci prevedel še roman Erice Pedretti *Najožja domovina*, roman Christe Wolf *Kasandra: štiri predavanja: pripoved*, pesmi nemškega pesnika, pisatelja in zdravnika Benna Gottfrieda in Goethejev članek *Blaženo hrepenenje*. Gl. tudi Udovič 2016, 98; Dolgan, Fridl in Volk 2014, 229–230.

3 Založniško in uredniško delo

Vodušek je bil med drugo svetovno vojno v propagandnih oddelkih, kjer je deloval kot radijski poročevalec in urednik radijskih novic. Takoj po koncu vojne je postal referent zakonodajnega odseka ter *Uradnega lista* in *Ljudskega pravnika* pri ministrstvu za pravosodje, kjer je bil zaposlen do konca leta 1946. Gl. tudi Legiša in Glavan 1986.

4 Avtorsko delo

Božo Vodušek je pripadal mlajši generaciji katoliških ekspresionistov in se je kot pesnik oglasil že leta 1920. Prve pesmi je objavil v rokopisnem dijaškem listu *Pramen*, potem nekaj let v časopisu *Domu in svetu*, ko se je pridružil katoliškemu kulturnemu krogu, v katerem je ostal do začetka tridesetih let. Sprva je sicer Vodušek vztrajal pri katoliškem mladinskem gibanju. Ko je spoznal, da znotraj katoliškega kroga ni prave motivacije po ureditvi narodnega in socialnega vprašanja, se je oddaljil od njega in postal samosvoj, »uporniški« pesnik. Ob koncu tridesetih let je uspel izdati prvo pesniško zbirko z značilnim naslovom *Odčarani svet* (1939), v katero je po Bernikovem mnenju uvrstil pesmi, polne »disonanc in protislovij«, s katerimi je presegel ekspresionizem ter

»se razvil v individualnega izpovedovalca nove stvarnosti« (Bernik 2012, 279). Gl. tudi Udovič 2016, Čuk 2005.

Božo Vodušek je bil katoliški ekspresionistični pesnik, ki je prevajal predvsem poezijo iz nemščine, ruščine, francoščine in hrvaščine. Še posebej se je prevajalsko proslavil s svojimi prevodi Goetheja in Baudelaira.

5 Bibliografija

- Bernik, France. 2012. »Odčarani svet Boža Voduška.« *Primerjalna književnost* 35, št. 3: 271–281.
- Čuk, Silvester. 2005. »Božo Vodušek. Trije slavni bratje iz družine Vodušek.« *Revija Ognjišče*. Dostop 21. 12. 2022. <https://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/2082-bozo-vodusek>.
- Dolgan, Marjan, Jerneja Fridl in Manca Volk. 2014. *Literarni atlas Ljubljane: zgodbe in nezgode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Legiša, Lino in Mihael Glavan. 1986. »Vodušek, Božo (1905–1978)«. V *Slovenski biografski leksikon: 14. zv. Vode – Zdešar*, uredil Jože Munda. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi801823/>.
- Udovič, Jože. 2016. »Kar je prešlo, v resničnost se spreminja: ob izidu Voduškovega prevoda Goethejeva Fausta.« V *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič*, uredila Majda Stanovnik, 92–98. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vodušek, Božo. 1928. »Paul Claudel; 1868–1928.« *Dom in svet* 41, št. 10: 305–306. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-8X7VEQTP>.

MILE KLOPČIČ

PESNIK IN PREVAJALEC

Zarja Vršič
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Mile Klopčič se je rodil v rudarski družini 16. novembra 1905 v L'Hôpitalu v Franciji. Ko je bil star štiri leta, so se z družino preselili v Zagorje ob Savi, kjer je preživel otroštvo. Njegov brat je bil France Klopčič, znani slovenski publicist in zgodovinar. Po petem razredu realke v Ljubljani se je leta 1922 prepisal na učiteljsko, kjer sta z bratom po kasarnah delila letake s komunistično vsebino, zaradi česar je bil izključen in ni šole nikdar dokončal. Leta 1920 se je skupaj z bratom vpisal v Zvezo komunistične mladine Jugoslavije (SKOJ) in bil posledično pogosto v preiskovalnem zaporu. Leta 1926 je v Zagorju organiziral recitacijski večer, kjer so med drugim nastopili Vinko Košak, Bratko Kreft in Srečko Kosovel, ki je prebral esej »Umetnik in proletarec«. Sodeloval je tudi pri *Knjigi drugova* (1929), antologiji južnoslovanske družbeno angažirane lirike, to pa je bil tudi razlog, da je bil naslednje leto obtožen in potem oproščen na procesu v Kikindi.

Klopčič je sprva nekaj časa delal kot dopisnik v ameriških publikacijah, že v dijaških letih pa se je začel ukvarjati s pesnikovanjem; njegova mladostna poezija spada v aktivistično oziroma družbeno angažirano različico ekspresionizma, medtem ko poznejše pesmi kažejo premik k bolj socialnorealistični tematiki.

Od leta 1934 je bil tajnik in nato upravnik Slovenske matice. Do druge svetovne vojne je živel v Ljubljani, leta 1941 je bil poslan v nemško ujetništvo, leta 1943 pa se je pridružil Osvobodilni fronti in odšel v partizane. Na osvobojenem ozemlju je bil član propagandnega odseka izvršnega odbora OF in agitpropa centralnega komiteja, med leti 1944–1945 pa načelnik za kulturo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta (SNOS). Januarja leta 1944 je bilo na osvobojenem ozemlju ustanovljeno Slovensko narodno

gledališče. Klopčič je bil imenovan za dramaturga, ansambel pa je dobil na razpolago dvorano v Črnomlju in nalogo, da v času osvobodilne borbe ljudstvu posreduje gledališko umetnost. V partizanih je napisal tudi enodejanko *Mati*.

Po vojni je bil Klopčič ravnatelj Slovenskega knjižnega zavoda (1949–1952), med 1952–1955 ravnatelj Drame SNG v Ljubljani, od leta 1955 pa znanstveni sodelavec in pozneje, v letih 1957–1961, znanstveni svetnik SAZU za slovenski jezik. Izredni član SAZU je bil od 23. marca 1979, redni pa je postal 6. junija 1983. Po vojni je ustvarjalno deloval bolj ali manj le še kot prevajalec. Leta 1965 je prejel nagrado mesta Ljubljana, leta 1970 pa nagrado AVNOJ (srb. *nagrada Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije*), ki je bila najvišja nagrada bivše države, podeljena posameznikom ali organizacijam, ki so s svojimi znanstvenimi ali umetniškimi dosežki posebno vplivali na razvoj Jugoslavije. Klopčič je umrl 19. marca 1984. Po njem je danes imenovana zagorska knjižnica. Njegova sinova sta režiser Matjaž Klopčič in violinist Rok Klopčič. Gl. tudi Komelj b.d., Kurež 2020.

2 Prevajalsko delo

Klopčič je bil kot prevajalec najbolj aktiven po vojni. Prevajalsko delo je bil nekakšen logičen podaljšek njegovega aktivizma in pesniškega ustvarjanja, saj je večinoma prevajal svobodomiselne in revolucionarno usmerjene avtorje. Največ je prevajal iz ruskega, nemškega in nekaterih južnoslovanskih jezikov.

Iz ruščine je prevajal prozo, poezijo in dramatiko. Njegov opus je precej velik, zato velja omeniti le nekatere najbolj znane Klopčičeve prevode: *Pesmi in pesnitve* (1963), roman *Junak našega časa* (1966) in izbrane pesmi *Lermontov* (1970) Mihaila Jurjeviča Lermontova; zbirko *Dvanajst* (1928) Aleksandra Bloka; roman *Stotnikova hči* (1956), *Pesnitve in pravljice* (1959), povest v verzih *Jevgenij Onjegin* (1967) in izbor poezije (v soavtorstvu z drugimi prevajalci) *Puškin* (1974) Aleksandra Sergejeviča Puškina; *Izbrana dela* (z drugimi prevajalci) (1947–1955) Antona Pavloviča Čehova; dramo *Velika žehta* (1958) Vladimirja Majakovskega, ki jo je prevedel skupaj z bratom, in *Štiri drame* (1950) Maksima Gorkega.

Iz nemščine je med drugim prevedel poezijo Heinricha Heineja (*Izbrane pesmi*, 1956); *Heine*, 1973; *Pesmi in pesnitve*, 1984, v soavtorstvu z drugimi prevajalci), dramatiko Bertolda Brechta (*Izbrana dela 1*, 1962) ter *Bobni v noči* in *Mati korajža in njeni otroci* (1979, oboje v soavtorstvu z drugimi prevajalci), pa tudi mladinski roman Ericha Kästnerja *Pikica in Tonček* (1955). Prevedel je tudi Heinejev življenjepis (*Heinrich Heine*, 1948) Franza Mehringa in v soavtorstvu s Franom Albrehtom Mehringove literarnozgodovinske *Prispevke k zgodovini književnosti* (1952).

Iz makedonščine je med drugim v soavtorstvu prevedel poezijo Kočeta Racina, utemeljitelja sodobne makedonske poezije: *Svitanja* (1961) in *Racin* (1971).

Za svoje prevode je bil večkrat nagraden. Prejel je dve Prešernovi nagradi, najprej leta 1951 za prevode Puškina, potem še leta 1961 za svoje pesniško in prevajalsko delo. Dvakrat je bil nagraden s Sovretovo nagrado: leta 1964 jo je prejel za prevode Puškina in Lermontova, leta 1975 pa za prevode ruske in nemške poezije. Leta 1967 je prejel znak časti vrhovnega sovjeta ZSSR za prevajalsko delo iz ruske poezije, leta 1976 pa nagrado Maksima Gorkega. Gl. tudi Komelj b.d., Kurež 2020, Moder 1985.

3 Avtorsko delo

Mile Klopčič je bil med ljudmi bolj kot prevajalec znan po svoji družbeno angažirani in socialni poeziji. Njegova prva pesniška zbirka *Plamteči okovi*, posvečena spominu na Lenina, je bila v glavnem napisana v ječi. Klopčič je bil namreč še z nekaterimi drugimi posamezniki zaprt zaradi domnevnega simpatiziranja s trboveljskimi proletarskimi vstajniki leta 1924 proti vojaški nacionalistični organizaciji Orjuni, ki jo je podpirala država (gl. Zadavec 1987). Pesnika je navdihovalo komunistično dogajanje v Rusiji, predvsem oktobrska revolucija; plamteči okovi v zbirki so prisposoda za revolucijo, ki jo bodo začeli delavci v okovih. Zaradi svojega zanosnega pozivanja k revolucionarnemu uporju je bila zbirka po izidu leta 1924 prepovedana, leta 1929 pa vključena v antologijo *Knjiga drugova*.

Svojo značilno poetiko je Klopčič našel v nekoliko bolj umirjenih in ustaljenih *Preprostih pesmih* (1934), v katerih s stvarnim pesniškim jezikom upesnjuje socialno realnost proletariata oziroma »človeka množice«, torej sveta, iz katerega je pesnik izhajal že kot otrok izseljenega rudarja in ki ga je zaznamoval za vse življenje. *Preproste pesmi* so naši najznačilnejši primeri t. i. postekspresionistične nove stvarnosti, ki je bila sicer še posebej značilna za tedanje slikarstvo, Klopčiča pa imamo – poleg Toneta Seliškarja – za enega naših najizrazitejših predstavnikov slovenske socialne poezije med obema vojnoma. Njegove pesmi so vstopile v šolska berila, peli so jih v partizanih. Pozneje je bil manj aktiven kot pesnik in se je večinoma posvečal prevajanju.

Med vojno leta 1944 je bila na zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju uprizorjena njegova popularna agitatorska enodejanka *Mati*, ki jo je napisal v dveh dneh istega leta. V Klopčičevo avtorsko delo spadajo tudi literarne ocene, prevodne kritike in prispevki o slovenski in tuji književnosti, ki jih je objavljajl v različnih publikacijah (*Jezik in slovstvo*, *Domači prijatelj*, *Tedenska tribuna* idr.). Ena od odmevnejših je denimo temeljita prevodna kritika Gradnikovega posrednega prevoda *Kitajske lirike*, ki je bila objavljena v *Ljubljanskem zvonu* leta 1929. Pisal je tudi uvodne študije k prevodnim izdajam; še posebej gre omeniti uvode k Puškinovim *Povestim* (1949), *Pesnitvam in pravljicam* (1959) in *Jevgeniju Onjeginu* (1967) ter Puškinov življenjepis (1950), ki so vsi izšli v *Izbranih delih* pri Državni založbi. Gl. tudi Komelj b.d., Kurež 2020, Senica 2015, Troha b.d.

4 Uredniško delo

Čeprav poklicno sicer ni urednikoval pri nobeni založbi, je na tem mestu vredno omeniti velikopotezno izdajo Puškinovih *Izbranih del* v šestih knjigah, ki jo je Klopčič ob 150-letnici pesnikovega rojstva v letih 1949–1967 uredil pri Državni založbi. Za knjige je prispeval tudi večino prevodov in spremnih besed. Poleg Klopčičevih prevodov so bili v izdajo vključeni še prevodi Vladimirja Levstika, Josipa Vidmarja, Otona Župančiča, Boža Voduška, Jožeta Udoviča in Tita Vidmarja. Gl. tudi Stanovnik 2005, 203.

5 Razmišljanje o prevodu

Klopčič je o prevajanju največkrat razmišljal v svojih prevodnih kritikah, ki jih je objavljal v različnih publikacijah (*Ljubljanski zvon*, *Jezik in slovstvo* idr.). V revialni kritiki Voduškovega *Fausta* je denimo opazal, da v našem prostoru primanjkuje refleksivnih besedil, v katerih bi prevajalci pisali o svojih izkušnjah in načelih, poleg tega pa ugotavlja tudi »žalostno stanje naše revialne kritike«, ki naj bi vzgajala nove prevajalce (1955/6, 83–84).

Čeprav je slovenski jezik visoko cenil in je bil prepričan, da je slovenščina za prevajanje svetovnih klasikov dovolj »upogljiva«, je v »Novem slovenskem Faustu« zapisal, da so prevodi zgolj »nadomestek za izvirnik« (prav tam). V kritikah so prišla do izraza njegova prevajalska načela in vrednostne sodbe o prevajanju (gl. tudi Klopčič 1929). Pri prevajanju poezije se je Klopčič imel za tradicionalista in mu je za »pravo« poezijo veljal samo rimani verz (Stanovnik 2005, 105). Menil je, da bi moral prevedeni verz ohraniti duh izvirnika, hkrati pa v domačem jeziku zveneti naravno in neprisiljeno (gl. Klopčič 1929). V skladu s tem prepričanjem je vrednotil tudi prevode sodobnikov.

Življenje in delo Mileta Klopčiča je bilo od vsega začetka posvečeno socialnopolitičnemu aktivizmu. Prevedel je mnoga pomembna dela svetovne literature – še zlasti poezije iz ruskega jezika – zaradi česar ga uvrščamo med naše najbolj cenjene prevajalce starejše generacije.

Bibliografija

- Klopčič, Mile. 1955/6. »Novi slovenski Faust.« *Jezik in slovstvo* 1, št. 3: 83–88.
- Klopčič, Mile. 2013. »Alojz Gradnik: Kitajska lirika (1929).« V *Prevajalci o prevodu. Od Trubarja do Župančiča. Antologija*, uredila Majda Stanovnik, 269–278. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

- Komelj, Milček. b.d. »Mile Klopčič.« SAZU. Dostop 21. 12. 2022. <https://www.sazu.si/clani/mile-klopctic>.
- Kurež, Urška. 2020. »Klopčič, Mile«. *Obrazi slovenskih pokrajin*. Zadnjič posodobljeno 28. 12. 2020. <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/klopctic-mile/>.
- Moder, Janko, ur. 1985. »Klopčič, Mile.« *Slovenski leksikon novejšega prevajanja. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, 129–130. Koper: Lipa.
- Senica, Tanja. 2015. »Pesništvo socialnega realizma v Zasavju.« Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod (1550–2000)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Troha, Gašper. b.d. »Gledališče v NOB.« Sigledal. Dostop 21. 12. 2022. https://sigledal.org/geslo/Gledali%C5%A1%C4%8De_v_NOB.
- Zadravec, Franc. 1987. »Pojmovanje literarnega realizma na Slovenskem med vojnama.« V *Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1985*, uredili Franc Zadravec, Jože Koruza, Aleksander Skaza in Jože Toporišič, 13–38. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

TONE POTOKAR

PESNIK IN PREVAJALEC

Tadej Pahor
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Tone Potokar se je rodil 13. septembra 1908 v Predolah pri Račni na Dolenjskem. Prvih šest let je obiskoval gimnazijo v Šentvidu, kjer je bil nekaj časa urednik literarnega glasila. Šolanje, ki je trajalo dve leti, je nato nadaljeval na prometni šoli v Beogradu. Od leta 1928 je služboval kot železniški uradnik v Srbiji, Hrvaški in Makedoniji, nato je živel v Zagrebu. Na zagrebški Filozofski fakulteti so mu ponudili mesto lektorja za slovenščino, ki pa ga je zavrnil. Že leta 1929 je pri rosnih 21. letih začel prevajati, pozneje pa se je ukvarjal tudi s publicistiko. Pisal je članke o književnosti za slovenske, srbske in hrvaške časopise.

Prevajal je v vse tri jezike in tudi iz bolgarščine v slovenščino ter na ta način posredoval jugoslovanskim narodom dela njihovih odmevnejših književnikov iz obdobja do modernizma. Po vojni je nadaljeval s prevajalsko dejavnostjo, ki pa jo je leta 1951 prekinil zaradi informbiroja (Gantar, Kerman in Moder 1987, 36). Šele leta 1966 so v *Dolenjskem listu* izšli njegovi novi prevodi. Umrli je 14. maja 1985 v Zagrebu. Gl. tudi Stanonik 2005, Stanonik in Brenk 2008, Uredništvo 1949.

2 Prevajalsko delo

Tone Potokar je bil eden najvplivnejših književnih prevajalcev iz jugoslovanskih književnosti na Slovenskem. Prevedel je približno šestdeset knjig, od teh okrog trideset v slovenščino, ostale pa iz slovenščine v hrvaščino ali srbsščino. Veliko njegovih krajših prevodov iz slovenščine, makedonščine, bolgarščine, hrvaščine ali srbsščine je bilo objavljenih v raznih jugoslovanskih revijah in časopisih. Čeprav se je strinjal, da imajo

južnoslovanski jeziki neko skupno zgodovino, je vseeno menil, da so to različni jeziki. Poudarjal je, da mora biti prevajanje hkrati tudi razlaganje književnosti, zato je svoje prevode pogosto opremil še s spremno besedo ali uvodom, v katerih je pojasnil literarnozgodovinski okvir (Gantar, Kerman in Moder 1987).

Iz srbske književnosti je prevedel *Pokošeno polje* (1935, 1958) Branimirja Ćosića, Jakovljevićevo *Srbsko trilogijo* (1940, 1966), Andričev *Most na Drini* (1948, 1959, 1962, 1963, 1966, 1976, 1980) in *Selitve* Crnjanskega (1963, 1976); iz hrvaške Nazorjeve *Novele* (1946), Božičeve *Kurlane* (1956, 1973, 1976), Šimunovićeve *Novele* (1962) in Krleževe *Eseje* (1961), iz bosanske književnosti pa Samokovlijevo *Salomonovo črko* (1954) in Selimovićevo *Trdnjavo* (1972). Prevajal je tudi druge srbske in hrvaške pisatelje, kot so npr. Ivo Andrić, Hamz Hum in Desanka Maksimović. Zbirka mladinske bolgarske proze, *Pirhi*, ki jo je sestavil in prevedel iz bolgarščine, je predstavljala pravi prevajalski podvig: v njej je prevedel kar 25 besedil 21 pisateljev, knjiga pa je vsebovala še ilustracije najboljših slovenskih grafikov. Poleg tega je prevedel še dela 19 bolgarskih avtorjev, ki jih je zbral v *Bolgarskih novelah*, ter deli Pelina *Jaz, ti, on* (1947) in Jovkova *Ko bi mogle govoriti* (1951).

Pomemben je njegov prevod knjige *Bachovi huzarji in Iliri* Janeza Trdine v hrvaščino, ki ga je izdal Grafički zavod Hrvatske, in prevod Pregljevega *Plebanus Joannes* v srbsčino, ki je izšel leta 1979 pri založbi Matice srpske. Znana je tudi njegova prepesnitev pesmi *Prebrojavanje preživjelih* Valentina Polanška, ki je izšla v časopisu *Oko* (Gantar, Kerman in Moder 1987, 22).

Pri prevajanju se je Potokar prilagajal ciljni kulturi in jeziku ter svoj prevod prilagodil pričakovani recepciji romana v drugačnem jezikovnem in kulturnem okolju.

Relevantna sta tudi njegova teoretična prispevka »O prevajanju iz slovenščine v srbohrvaščino in narobe« in »Poglavje o prevajanju«. V prvem prispevku Potokar oriše zgodovino prevajanja iz srbohrvaščine v slovenščino in obratno, razloge za pozni razcvet prevajanja srbske in hrvaške književnosti v slovenščino ter število potencialnih kupcev te literature v Ljubljani. Drugi prispevek, ki ga je Potokar objavil v reviji *Novi svet III* leta 1948, pa predstavlja kritičen pogled na dejavnost prevajanja. V prispevku Potokar izpostavlja predvsem nesistematičnost prevajanja, zaradi katere nastajajo nekvalitetni prevodi. Moti ga dejstvo, da lahko kdorkoli v naglici prevaja karkoli, in premajhno družbeno zavedanje o pomembnosti prevoda in prevajalcev. V tem članku zapiše: »[N]aše revije [se ...] sploh ne zmenijo več za prevode [...] zadnja tri leta ni še nihče sistematično pregledal in ocenil vsaj najpomembnejša prevedena dela. Zlasti prevajalcev iz ruščine je sila veliko, pa bi bilo rešetanje prevodov več kakor zaželeno. Dandanašnji, ko je umetniški prevod posebej visoko cenjen, saj so vpeljane celo zvezne nagrade zanj, bi morala tudi uredništva revij vsaj malo skrbeti, da bi poklicani spregovorili o prevodih in prevajalcih. Samo zato, ker se prevaja s tako naglico in nesistematično, ker lahko prevaja kdor koli in kar koli, smo danes priča raznim nemogočim prevodom.« (Potokar 1948, 875) Gl. tudi Gantar, Kerman in Moder 1987.

3 Avtorsko delo

Iz časopisa *Oko* so znani njegovi članki – kritični zapisi o antologiji bolgarske književnosti (npr. »*Nerazumljiv odnos*«, »*Ratio ali racija*«) in razni nekrologi (Cirilu Kosmaču, Janezu Trdini, Mišku Kranjcu). Težko je ugotoviti, kdaj se je Potokar začel zanimati za Bolgare in bolgarsko književnost, vsekakor pa je bilo to že v obdobju gimnazijskih let, tj. proti koncu dvajsetih letih 20. stoletja (Gantar, Kerman in Moder 1987, 33). Objavil je več člankov o posameznih bolgarskih pisateljih (npr. Botev, Vazov, Pelin, Jovkov, Petkanov idr.), ki so izhajali v *Slovincu* v letih 1936 in 1937. Gl. tudi Gantar, Kerman in Moder 1987, 23.

Tone Potokar je bil za slovensko književnost relevanten predvsem zaradi svojega prevajalskega opusa, ki obsega prevode številnih literarnih del iz treh južnoslovanskih jezikov, in sicer hrvaščine, srbsčine in bolgarščine, v slovenščino in prevode osrednjih slovenskih literarnih del v južnoslovanske jezike. S svojim prevajalskim delom je pomembno krepil kulturne stike med narodi socialistične Jugoslavije.

4 Bibliografija

- Gantar, Kajetan, Frane Jerman in Janko Moder. 1987. *Potokarjev zbornik*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Janež, Stanko. 1957. *Zgodovina slovenske književnosti*. Maribor: Obzorja.
- Potokar, Tone. 1948. »Poglavje o prevajanju«. *Novi svet* III: 872–876.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stanonik, Tončka in Lan Brenk, ur. 2008. *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Uredništvo. 1949. »Potokar, Tone (1908–1985)«. V *Slovenski biografski leksikon*, 7. zv., *Peterlin – Pregelj C*, uredil France Kidrič. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi452844/#slovenski-biografski-leksikon>.

MIRA MIHELIČ

PISATELJICA, DRAMATIČARKA IN PREVAJALKA

Melita Koletnik
Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Mira Mihelič (rojena Kramer, tudi Mira Puc ali Mira Pucova) se je rodila 14. julija 1912 v Splitu v premožni meščanski družini materi Pauli Trauttner (1888–1976), hrvaški operni pevki, in slovenskemu poslovnežu Emilu Kram(m)erju (1880–1936). Otroštvo je preživela deloma na Hrvaškem, deloma v Sloveniji, saj sta se starša po smrti mlajše hčerke Ivice kmalu ločila. Skrbništvo nad Miro je dobil oče, ki je Pauli skoraj do svoje smrti, užaljen zaradi njene nezvestobe, prepovedal vse stike s hčerko. A tudi sam zanjo ni imel veliko časa: v Trbovljah, kamor jo je poslal živeti k svoji materi, je Mira končala osnovno šolo, nato je v Ljubljani obiskovala žensko realno gimnazijo in od tam odšla v zasebno švicarsko šolo v Lozano. V Švici se je po lastnih besedah »naučila govoriti in pisati v treh evropskih jezikih, ne zavedajoč se, da si bo[m] s tem znanjem nekoč služila kruh« (Mihelič 2000, 55).

Po vrnitvi v Ljubljano je v enem letu opravila izpite za vsa štiri leta in maturirala. Nato se je vpisala na Pravno fakulteto Univerze Kralja Aleksandra I v Ljubljani (danes Univerza v Ljubljani), a študija ni končala, saj se je leta 1931 devetnajstletna poročila z odvetnikom in politikom Borisom Pucem (1907–1975), sinom ljubljanskega župana Dominika Dinka Puca (1879–1845). V zakonu, ki ga je spočetka zaznamovalo mirno in lagodno meščansko življenje in gibanje v ljubljanski visoki družbi, so se jima rodili štirje otroci: Nevenka, Katarina (prevajalka), Andrej in Matjaž. Lagodnost je prekinila druga svetovna vojna. Po kapitulaciji Italije je mož odšel v partizane, Miro pa so zaradi sodelovanja z ljubljanskim odporiškim gibanjem dvakrat zaprli in slednjič poslali v delovno taborišče na Dolenjsko, od koder se je vrnila spomladi 1945. Vojna in odsotnost sta terjali svoje; z možem sta se odtujila in se po 17 letih zakona sporazumno ločila. Leta 1950 se je ponovno poročila

s slikarjem in grafikom Francetom Miheličem (1909–1998), s katerim sta ostala skupaj do njene smrti 4. septembra 1985 v Ljubljani, v zakonu pa se jima je rodil sin France mlajši.

Poleg prevajalskega in pisateljskega dela je bila Mira Mihelič aktivna članica – in med letoma 1963 in 1966 prva predsednica – Društva slovenskih pisateljev, med letoma 1966 in 1975 pa prva predsednica Slovenskega centra PEN. Z zadnjega položaja je odstopila iz zdravstvenih razlogov, pa tudi zaradi neuspeha pri posredovanju ob pritiskih oblasti na slovenske in jugoslovanske pisatelje, med drugim na Edvarda Kocbeka in Draga Jančarja. Zaradi ugleda in mednarodnih stikov so jo leta 1973 razglasili za dosmrtno podpredsednico mednarodnega PEN.

Mira Mihelič je leta 1943 prejela Nagrado mesta Ljubljana za roman *Tiba voda* in leta 1950 prvič Prešernovo nagrado, in sicer za dramo *Ogenj in pepel*. Leta 1960 je sledila nagrada Društva slovenskih pisateljev za roman *April* in leta 1965 nagrada mesta Ljubljana za dosežke na področju kulture. Za delo *Pridi, mili moj Ariel* so ji 1966 podelili Jugoslovansko zvezno nagrado za mladinsko literaturo, leta 1983 pa še Prešernovo nagrado za življenjsko delo. Za prevajalske dosežke je leta 1963 dobila Sovretovo nagrado za prevode del *Svetloba v avgustu* (1952) Williama Faulknerja, *Ozri se proti domu, angel* (1957) Thomasa Wolfa in *Pickwickovci* (1962) Charlesa Dickensa. Gl. tudi Čop 2020, Mihelič 1986, 2000, Puhar 2012, Zor Simoniti 1986.

2 Prevajalsko delo

Mira Mihelič je prevajala večinoma iz angleškega jezika, pa tudi iz nemščine, francoščine in srbohrvaščine. Njeni prevajalski začetki segajo v obdobje med drugo svetovno vojno (L. Bromfield, *Prišlo je deževje*, tudi *Deževje prihaja*, 1943), s prevajanjem pa se je iz ekonomske nuje po ločitvi od prvega moža začela resno ukvarjati okoli sredine preteklega stoletja. Literarno prevajanje po njenih besedah nikoli bilo njeno življenjsko poslanstvo, prej vsakdanji kruh, tudi »tlaka« (Mihelič 2000, 153). Ker od pisanja z otroki niso mogli preživeti, je disciplinirano vstajala zgodaj zjutraj, sedla za pisalni stroj in devet mesecev prevajala, da je lahko naslednje tri pisala. A se je tudi skozi prevajanje izoblikovala kot pisateljica, denimo s prevodom *Dinastije smrti* (J. Caldwell Taylor 1950), družinske sage, kot jo je sama nato ustvarila v svojih delih o meščanskem življenju družine Raven.

Mira Mihelič je z izborom prevodnih del in s svojimi prevodi pomembno prispevala k oblikovanju slovenske prevodne kulture v času neposredno po drugi svetovni vojni in v naslednjih desetletjih, predvsem k popularizaciji angleško pišočin avtorjev. Ti so skoraj brez izjeme sodili med klasike zahodne književnosti. Izvirniki so do nje iz tujine prihajali prek sorodnikov, prijateljev in znancev, kot pomemben vir navaja zbirko *Modern Library*, ki je bila nekaj časa na voljo v knjigarni Državne založbe v Ljubljani, prevedla je tudi nekaj del svojih literarnih prijateljev (H. Spiel 1970, P. Elstob 1975, C. Aveline 1978). S pomočjo znancev in prijateljev v literarnih (in tudi političnih) krogih je prevajalska naročila prejela

od vseh treh vodilnih ljubljanskih založb: Mladinske knjige, Državne založbe Slovenije in Cankarjeve založbe. Prijateljevala je denimo z urednikom Cankarjeve založbe, literatom Cenetom Vipotnikom, ki se mu ima po lastnih besedah zahvaliti za najboljše prevode.

Med njena prevodna dela tako sodi dovršen del ustvarjanja Charlesa Dickensa (npr. *Nicholas Nickelby*, 1951; *Veliko pričakovanje*, 1953; *Pickwickowci*, 1962; *Mala Dorritova*, 1964), med pomembnejšimi avtorji njenih književnih prevodov iz angleškega jezika pa so še Ernest Hemingway (1951), William Faulkner (1952), W.M. Thackeray (1952), Thomas Hardy (1955, 1963), Theodore Dreiser (1955), Henry Fielding (1958), James Jones (1958), Lawrence Durrell (1963), Thomas Wolfe (1964), James Baldwin (1965), Saul Bellow (1966), Norman Mailer (1966), Herman Melville (1966), John Updike (1971), Walter Scott (1973), Daniel Defoe (1974) in Graham Greene (1975). Prevedla je tudi več del Williama Somerseta Maughama (1959, 1962, 1964) in Louisa Adamiča (1951, 1962, 1970), prevode pa je prispevala tudi za časopise in zbornike, med drugim za *Našo sodobnost* (pozneje *Sodobnost*) in *Naše razglede*.

Iz angleščine je prevajala gledališke in radijske igre avtorjev Samuela Behrmana (1952), Irvina Shawa (1954), Eugena O'Neila (1957, 1958), Shelagh Delaney (1959), Tennesseeja Williamsa (1960, 1961), Georgea Bernarda Shawa (1962, 1964), Oscarja Wilda (1966), Harolda Pinterja (1972), Toma Stopparda (1974, 1983) in Woleja Soyinke (1977), če izpostavimo le najpomembnejše.

Med nemško pišočimi avtorji v njenem prevodnem opusu so Thomas Mann (*Doktor Faustus*, 1970), Avstrijka Hilde Spiel (1970) in Kesten Hermann, vidni predstavnik literarnega gibanja Nova objektivnost (1974, 1980). Med prozne prevode Mire Mihelič iz francoščine sodijo radijske igre in pravljice za otroke (mdr. C. Aveline 1953, 1954, 1978, 1956, 1969) in predvsem drame, denimo avtorjev Jeana Paula Sartra (1960, 1969, in v knjižni obliki tudi *Nepokopani mrtveci*, 1960; *Izbrane drame*, 1970) in Jeana Anouilha (1972). Gl. tudi Čop 2020, Kravos 2000, Kovač 2012, Puhar 2012.

3 Založniško in uredniško delo

Mira Mihelič je med letoma 1964 in 1968 honorarno sodelovala z založbo Mladinska knjiga kot pobudnica in urednica broširane zbirke *Zenit*, ki je premikala meje sprejemljivega v slovenskem založništvu. Prinašala je (večinoma) sodobna izvirna slovenska in prevodna tuja dela, v njenem okviru pa je bilo izdanih 36 naslovov, med drugim prevod 1984 Georgea Orwella, ki je izšel leta 1967. Šlo je za prvi prevod tega dela v katerikoli socialistični državi. Gl. tudi Berger 2012.

4 Avtorsko delo

Izvirno avtorsko delo Mire Mihelič tvorijo prozna dela za odrasle, otroke in mladino ter dramska besedila. K začetku literarne poti jo je spodbujal stric Albert Kramer (1882–1943), vidni slovenski liberalni politik, glavni urednik časopisov *Slovenski narod* in *Jutro* ter soustanovitelj Narodne tiskarne v Ljubljani. Svoje pisanje je začela prav s prispevki za *Jutro*, za katerega je prispevala tudi nekaj ilustracij, in za slovenska izseljenska časopisa v ZDA *Glas naroda* in *Prosveta*. Leta 1941 je izšel njen prvenec *Obraz v zrcalu* (1941), ki pa tudi zaradi vojne ni doživel večjega odziva. Kot literarna ustvarjalka je bila v prvi vrsti romanopiska in kronistka meščanskega okolja v zatonu, kot ga je doživljala sama v letih med obema vojnama. Zanimalo jo je predvsem družinsko življenje in ženske usode. Skupno je objavila 17 romanov za odrasle, med njimi trilogijo o družini Raven *Plamen in dim* (1973) – gre za šest del, zbranih po dva v tri vsebinske sklope, med drugim njen najbolj znani *April* (1959) – zbirko kratke proze *Mala čarovnica* (1961), intimno kronologijo odnosa *Igra v vetru* (1967), zgodovinska romana *Tujec v Emoni* (1978) in *Cesta dveh cesarjev* (1981) ter slednjič avtobiografijo *Ure mojih dni* (1985). Veliko njenih del je bilo med letoma 1940 in 1984 objavljenih tudi v časopisih in zbornikih.

Kot dramatičarka je Mihelič posegala v svoja doživetja in se odzivala na prelomne čase med drugo svetovno vojno in po njej, pri čemer se je kljub svojim zvezam v krogih na oblasti zavedala omejitev in cenzure. Izdana in uprizorjena so bila štiri njena dramska dela (*Svet brez sovraštva*, 1945; *Ogenj in pepel*, 1949; *Operacija*, 1950; komedija *Dan žena*, 1986), še tri pa so kljub uprizoritvi ostala brez natisa.

Mira Mihelič je bila tudi otroška in mladinska avtorica. Uvršča se v krog tistih slovenskih pisateljic in pisateljev, ki so v desetletju po drugi svetovni vojni s svojimi pravljicami oživili fantastično prozo. Dela je objavljala kot samostojne knjižne izdaje in kot prispevke za revije in časopise, med katerimi so bili *Ciciban*, *Pionir*, *Kurirček* in *Pionirski list*, pa *Ljudska pravica*, *Slovenski poročevalec* in *Slovenski vestnik*. Njen znani mladinski roman z avtobiografsko noto *Pridi, mili moj Ariel* (1965) pripovedno dopolnjuje serijo o Ravnovih, v zgodbah o mestnem fantiču Puhku, zbranih v knjigi *Puhek* (1967), pa je v domišljijjski svet postavila svojega najmlajšega sina Franceta mlajšega. Po lastnih besedah je sicer mladinska in otroška književnost ni nikoli posebej pritegnila, a je vseeno ilustrativno, da je v obdobju med 1949 in 1963 v reviji za najmlajše *Ciciban* vsako leto izšel vsaj en njen prispevek.

Njena dela za odrasle, otroke in mladino so bila prevedena v jezike drugih jugoslovanskih narodov, češčino, slovaščino, madžarščino, romunščino, bolgarščino, angleščino, nemščino, italijanščino in francoščino. Gl. tudi Čop 2020, Kravos 2000, Kovač 2012, Mihelič 2000, Puhar 2012.

5 Razmišljanja o prevajanju

Čeprav je prevajanje Miri Mihelič v prvi vrsti zagotavljajo preživetje, pa je bilo obenem zanimivo in zahtevno delo, ki je, kot je zapisala v *Urah mojih dni*, od ustvarjalne pisateljice terjalo, da izključi samo sebe in se »docela vživi v tujega avtorja«, se mu prilagodi, tudi njegovemu slogu (»celo melodijo njegovega stavka poskušaš ujeti v slovenščini«) mu ostane zvesta in »pravična« (Mihelič 2000, 195). Kljub temu je morala biti kot prevajalka prilagodljiva (ciljnemu jeziku) v jezikovnem izrazu, ki nikakor ni smel biti neroden in preveč dobeseden.

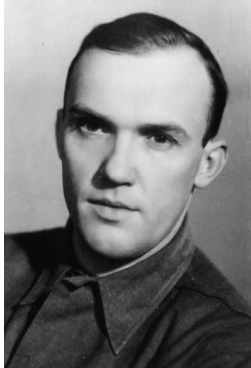
Osebnostno je pri prevajalcih cenila razgledanost, iznajdljivost in učljivost: v avtobiografiji denimo opisuje, kako je iskala ustrezne pomorske izraze ob prevajanju *Belega kita* (H. Mellville 1966) ali vojaško besedišče ob prevodu dela *Soldatje za vsakdanjo rabo* (P. Elstob 1975). V povojnih razmerah, kjer je bilo potovanje v tujino onemogočeno ali pa vsaj močno oteženo, pa je bilo prevajanje zanjo tudi »zanimiva, zmeraj drugačna pustolovščina, potovanje v svet« (ibid). Gl. tudi Mihelič 1986, Zor Simoniti 2012.

Mira Mihelič, prevajalka, pisateljica in dramatičarka, Sovretova in Prešernova nagrajenka, prva ženska na čelu Društva slovenskih pisateljev in podpredsednica Slovenskega centra PEN, se uvršča med najvidnejše slovenske literarne ustvarjalke in poustvarjalke povojnega časa. S svojimi prevodi je pomembno prispevala k oblikovanju slovenske prevodne kulture, po njeni zaslugi pa smo v slovenskem prevodu dobili številna dela angleško pišočin avtorjev, ki skoraj brez izjeme sodijo med klasike zahodne književnosti.

Bibliografija

- Berger, Aleš. 2012. »Knjižna urednica Zenita.« V *Mira Mihelič: družinska slika z gospo: življenje in delo Mire Mihelič (1912–1985)*, uredila Alenka Puhar, 216–221. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čop, Robert. 2020. »Mihelič, Mira (1912–1985).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj: Kranj. Dostop 1. 2. 2022. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/mihelic-mira/>.
- Kovač, Tatjana. 2012. »Bibliografija.« V *Mira Mihelič: družinska slika z gospo: življenje in delo Mire Mihelič (1912–1985)*, uredila Alenka Puhar, 251–265. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Krivos, Marko, ur. 2000. *Mavrica nad zapuščino: Mira Mihelič (1912–1985)*. Ljubljana: Slovenski center Pen.
- Mihelič, Mira. 2000. *Ure mojih dni: spomini*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mihelič, Mira. 1986. »Pripoved o sebi.« V *Mira Mihelič, Vrnite se sinovi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

- Puhar, Alenka. 2012. *Mira Mihelič: družinska slika z gospo: življenje in delo Mire Mihelič (1912–1985)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Zor Simoniti, Alenka. 1986. »Zadnji pogovor z Miro Mihelič.« V Mira Mihelič, *Vrnite se sinovi*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

MATEJ BOR

PREVAJALEC, PESNIK, PISATELJ, DRAMATIK IN ESEJIST

Simon Zupan

Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Matej Bor se je kot Vladimir Pavšič rodil 14. aprila 1913 v Grgarju pri Gorici. Zaradi vojne in bližine fronte se je družina kmalu preselila v Štore pri Celju, kjer je preživel otroštvo. Kot »Čič« iz revne družine prišlekov s Primorske in sin žandarja je že kot otrok – včasih na boleč način – spoznal neprijaznost okolja do tujcev, po drugi strani pa so se v delavsko-kmečkem miljeju izoblikovali nastavki bodočega družbeno angažiranega pisatelja in kulturnika. S pisanjem pesmi, proznih in dramskih besedil je začel med šolanjem na Državni realni gimnaziji Celje in pri šestnajstih že objavil prvo pesem v beograjskem mesečniku *Preporod*. Kot dijak je med tujimi jeziki absolvirал srbohrvaščino, francoščino in nemščino, ne pa – zanimivo – angleščine, ki mu je pozneje kot prevajalcu prinesla največji sloves. Na Filozofski fakulteti v Ljubljani je zaključil študij slavistike (1932–1937).

Na začetku druge svetovne vojne se je družina preselila v Ljubljano, kjer je Bor živel tudi neposredno po vojni. Med vojno se je hitro priključil osvobodilnemu gibanju in leta 1942 odšel v partizane, kjer je organiziral kulturno dogajanje, vodil partizansko gledališko skupino in postal eden najbolj prepoznavnih partizanskih pesnikov in dramatikov. Pesniško zbirko *Previharimo viharje* (1942) je zaradi konspiracije objavil pod psevdonimom Matej Bor, s katerim se je nato pod svoja umetniška dela podpisoval do konca življenja. Po vojni je bil dve leti ravnatelj Slovenskega narodnega gledališča Drama v Ljubljani (1946–48), a je moral položaj zapustiti zaradi idejno-umetniških razhajanj z oblastmi, potem ko je mdr. 1948 v program uvrstil svojo dramo *Vrnitev Blažonovih*, ki je preveč stvarno prikazovala tedanje razmere in jo je Drama po petih ponovitvah morala umakniti s sporeda (Glavan 2013, 132). Kmalu se je za stalno preselil v Radovljico in

postal svobodni pisatelj oz. šel med »literarne partizane«, kot je to v svojem duhu šegavo imenoval sam.

Bil je predsednik Društva slovenskih pisateljev (1959–1961), predsednik Zveze pisateljev Jugoslavije (1965–1968), slovenskega PEN-a (1962–1966) in mdr. organiziral znameniti svetovni kongres PEN klubov na Bledu 1965, ki so se ga udeležili tudi Arthur Miller, Wystan H. Auden in Pablo Neruda. Dvakrat je prejel Prešernovo nagrado (1947 in 1952), pa tudi nagrado Prešernovega sklada (1962) in nagrado Avnoja, najvišje literarno priznanje v Jugoslaviji. Od 1965 je bil redni član SAZU in dopisni član Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti. Veljal je za pogumnega in samosvojega človeka, ki se je rad aktivno vključeval v polemike in razprave o kulturnih in družbenih vprašanjih, zaradi česar si je med sodobniki nakopal več nasprotnikov. Umrli je 29. 9. 1993 v Radovljici. Gl. tudi Glavan 2013.

2 Prevajalsko delo

Bor se je v literarno zgodovino zapisal kot eden osrednjih slovenskih prevajalcev Williama Shakespeara. Prevajanju Shakespeareovih dram je namenil dobri dve desetletji življenja na višku svoje ustvarjalne moči (od začetka petdesetih let 20. stoletja) in v tem času prevedel devetnajst Shakespeareovih del. Omenjeni prevodni opus je v slovenskem prostoru v mnogočem edinstven, saj je isti prevajalec sistematično prevajal skoraj izključno dela istega avtorja, ki so leto za letom izhajala po vnaprej določenem načrtu; Bor je ta čas po lastnih besedah »preživel tako rekoč v simbiozi s Shakespeareom« (Bor 1983, 73). Čeprav se je zavedal, da mu je zaradi obsežnega prevajalskega dela ostalo manj časa za avtorsko pisanje, ni obžaloval »dni in let, ki sem jih preživel s Shakespeareom v njegovem svetu. Ta je, kot pravijo Angleži: larger than life, po naše širji od življenja« (Vončina 1994, 171). Pri prevajanju je pomembno vlogo odigrala Borova soproga Anuša Sodnik, profesorica angleškega in nemškega jezika, ki mu je potrpežljivo pomagala zbirati gradivo, oblikovati opombe in spremne besede, zaradi česar je pri nekaterih prevodih navedena kot soavtorica.

V petdesetih letih 20. stoletja je veliko potoval in skupaj skoraj leto dni preživel v Angliji. V svojih spominih je Bor zapisal, da je bilo bivanje v Angliji zanj kot prevajalca »zelo koristno, ne samo zato, da sem prodril globlje v razliko med 'fluelnščino' in 'falstafščino', pač pa tudi zato, da sem se s tistim šestim čutom, ki ga ima vsak pesnik v sebi, doslutil do Shakespeareovega sveta še po drugih poteh, ne samo prek njegove besede« (Bor 1983, 86). Borov studiozni pristop k prevajanju Shakespeara je razviden tudi iz polemike, v kateri je Bor svoje prevodne rešitve v *Henriku IV.* pojasnjeval kritiku Branku Rudolfu (glej Stanovnik 2016, 121–130).

Prva drama, ki jo je Bor prevedel za uprizoritev v ljubljanski Drami leta 1952, je bil *Rihard III* in bi morala hkrati iziti v knjižni obliki, vendar se to ni zgodilo; je pa namesto

tega nastal načrt za prevod vseh Shakespearovih t. i. kraljevskih kronik in nato še vseh drugih gledaliških iger, ki jih ni prevedel Župančič. Prvi Borov prevod v knjižni obliki je bil tako *Henrik IV.* (1957), ki sta mu nato že čez eno leto sledila *Henrik V.* in tudi prevod prve komedije *Dva gospoda iz Verone*. Do konca sedemdesetih let so nato v podobnih intervalih izhajali prevodi drugih dram, denimo *Rihard II.* (1960), *Milo za drago* (1962), *Kralj Lear* (1964), *Troilus in Kresida* (1965) ter druge; vmes pa so izhajali ponatisi, v katerih so bili Borovi prevodi ponatisnjeni skupaj z Župančičevimi (npr. *Rihard III.*, *Dva gospoda iz Verone* ter *Komedija zmešnjav*, 1968). Knjižne izdaje so bile opremljene tudi s spremnimi študijami različnih literarnih zgodovinarjev (npr. Bratka Krefta, Franceta Koblarja, Lada Kralja).

Bor je ob Shakespearu objavil še nekaj prevodov iz hrvaščine, denimo otroško pesnitev *Telegrafske basni* Gustava Krkleca (1952), v njegovi literarni zapuščini pa se nahajajo tudi neobjavljeni prevodi iz nemščine (Friedericha von Bodenstedta) ter posredni prevodi (prek angleščine) iz japonsčine in kitajščine. Gl. tudi Bor 1983, Glavan 2013, Stanovnik 2016, Vončina 1994.

3 Avtorsko delo

Bor je ob prevodih ustvaril tudi obsežen avtorski opus. Čeprav ga slovenska literarna zgodovina v prvi vrsti prepozna kot prevajalca, pesnika, pisatelja in dramatika, velja v luči njegovega prevajalskega dela omeniti, da se je v obdobju med zaključkom študija in začetkom druge svetovne vojne intenzivno ukvarjal s kritiko in teorijo drame in gledališča. V tem času se je poigral z mislijo, da bi pripravil doktorsko disertacijo o slovenski dramatik po prvi svetovni vojni in je o njej objavil več poglobljenih esejev, ki še dolgo niso bili preseženi, denimo »Pogled na povojno dramatiko« (1938) in »Pogled na slovensko povojno dramo« (1939). Napisal je tudi več ocen gledaliških predstav.

Njegovi ustvarjalnosti je pomemben zagon dal vojni čas, ko je začel intenzivno pisati poezijo in dramska besedila. V tem obdobju je ob *Previharimo viharje* (1942) izdal še zbirko partizanske poezije *Pesmi* (1944), s čimer si je utrdil sloves prvega med partizanskimi pesniki, njegove pesmi pa so se redno brale na partizanskih kulturnih prireditvah. Že med vojno je pripravljaval več dramskih besedil, od katerih sta bili leta 1944 dve tudi uprizorjeni: *Težka ura* in *Raztrganci*. Po vojni je v zbirki *Pesmi* (1946) zaokrožil obdobje pisanja partizanske poezije. Do konca življenja je objavil še tri samostojne zbirke pesmi, zadnjo leta 1983 (*Podoknice tišini*), ki so izšle tudi v več izborih. Med slednjimi velja omeniti dvojezično slovensko-angleško zbirko pesmi *Šel je popotnik skozi atomski vek* (1970), za katero je angleške prevode pripravil Janko Lavrin.

Bor je po vojni še naprej objavljaval tudi dramska besedila (skupaj dvanajst samostojnih enot), med katerimi jih je bilo več tudi uprizorjenih na slovenskih odrih, ob tem pa je objavil tudi tri romane in več kratkih proznih del. Pisal je tudi satire, epigrame in sinopsise

za film. Za prvi roman, *Daljave* (1961), ki tematizira človeške usode v narodnoosvobodilnem boju, je prejel nagrado Prešernovega sklada, ostali deli in njegova kratka proza pa so bili deležni manjše kritiške pozornosti. Borova poezija je bila ob angleščini prevedena tudi v srbohrvaščino in ruščino. Gl. tudi Glavan 2013, Vončina 1994.

4 Uredniško delo

Bor ni opravljal uredniškega dela v klasičnem smislu, je pa leta 1978 ob stoletnici rojstva Otona Župančiča uredil *Zbrane gledališke igre*, ki so zaokrožile več kot dve desetletji Borovega intenzivnega ukvarjanja s Shakespearom. V knjižno izdajo, ki je izšla v treh zvezkih na skoraj 4000 straneh, je bilo vključenih 34 Shakespearovih dramskih besedil v slovenskih prevodih Župančiča, Bora in Janka Modra. Izdaja je opremljena z obsežnimi opombami, dvema literarnozgodovinskima spremnima študijama (Dušan Moravec in Mirko Jurak) ter Borovim poglobljenim uvodnim esejem o Shakespearovem literarnem ustvarjanju. Gl. tudi Bor 1983, 1993.

Matej Bor je bil samonikel slovenski prevajalec, pesnik, pisatelj, dramatik in esejist, ki je več kot dve desetletji svojega življenja posvetil Shakespearu in v slovenščino prevedel približno polovico njegovih dramskih del.

Bibliografija

- Bor, Matej. 1983. »Bežne beležke ob mojem delu.« V *Pričevanja, november 1983: Pisati svoj čas: Avtobiografski eseji*, uredil Franček Bohanec, 73–121. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Bor, Matej. 1993. »Shakespeare in Bor: Ob Borovi 80-letnici.« *7D*, letnik 22, št. 16, 21. 4. 1993, 15.
- Glavan, Mihael. 2013. *Stoletni Bor: Matej Bor (1913—1993)*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stanovnik, Majda, ur. 2016. *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič: antologija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Vončina, Gita. 1994. »Matej Bor.« Intervju. *Nova Atlantida: Gorenjska revija: Revija za umetnost in kulturo* I-II: 165–73.

JANKO MODER

PREVAJALEC, PISATELJ, UREDNIK, JEZIKOSLOVEC IN BIBLIOGRAF

Janko Trupej

1 Življenjepis

Janko Moder je bil rojen 8. maja 1914 na Dolu pri Ljubljani. Njegov oče je bil po poklicu mizar, mati pa se je v Modrovi mladosti ukvarjala s slamnikarstvom. Najprej je obiskoval enorazrednico na Dolu, nato pa je šolanje nadaljeval na Marijanišču in pozneje na Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani, kjer ga je profesor Anton Breznik, znameniti jezikoslovec in duhovnik, navdušil za slovenščino. Nekoliko pozneje, ko je njegov oče za svojo mizarsko delavnico postavil manjšo zasebno hidroelektrarno, se je Moder začel zanimati za elektrotehniko, zato se je na Univerzi v Ljubljani vpisal na ta študij in uspešno zaključil prvi letnik. Toda ker bi študij moral nadaljevati v Zagrebu ali Gradcu, za kar pa ni imel sredstev, se je nato preusmeril na slovenistiko in leta 1939 diplomiral.

Eno leto je bil učitelj pripravnik na II. državni realni gimnaziji v Ljubljani, nato pa je delal kot urednik pri Mohorjevi družbi. Leta 1944 je prevzel tudi mesto dramaturga v Slovenskem državnem gledališču. Po koncu druge svetovne vojne je bil Moder iz političnih razlogov devet mesecev v zaprt. Po prihodu iz zaporja je zaman iskal ustrezno redno zaposlitev, zato se je naposled podal na pot svobodnega prevajalca.

Dejaven je bil tudi kot jezikovni svetovalec in lektor pri Mestnem gledališču ljubljanskem, Mohorjevi družbi in Mladinski knjigi, poleg tega pa je na AGRFT nekaj let honorarno predaval o slovenskem odrskem jeziku. Leta 1953 je bil eden od soustanoviteljev Društva slovenskih književnih prevajalcev (DSKP), od leta 1967 do leta 1969 je bil tajnik, od leta 1973 do leta 1979 predsednik tega društva, od leta 1972 do leta 1974 pa je predsedoval Zvezi književnih prevajalcev Jugoslavije. Prizadeval si je tudi za večjo vidnost prevajanja v družbi in je bil med drugim pobudnik vsakoletnih strokovnih prevajalskih

simpozijev, ki jih DSKP prireja od leta 1975. Kot član pravopisnih komisij pri SAZU je sodeloval pri *Slovenskem pravopisu*, bil je član Jezikovnega razsodišča, častni član Slavističnega društva Slovenije ter častni član in častni predsednik DSKP.

Moder je za svoje delo prejel številne nagrade in priznanja, med drugim dvakrat Sovretovo nagrado: leta 1969 za prevod romanov *Doktor Živago* Borisa Pasternaka in *Pločevinasti boben* Güntherja Grassa, leta 1989 pa za življenjsko delo. Med ostalimi pomembnejšimi priznanji, ki jih je prejel, so medalja norveškega kralja Olafa za prevajanje iz norveščine (1971), nizozemska prevajalska nagrada Martinusa Nijhoffa (1980) in srebrni častni znak svobode Republike Slovenije (1994). Umrli je 20. oktobra 2006 v Ljubljani. Gl. tudi Gantar 1984, 2003, Vurnik 1998.

2 Prevajalsko delo

Moder je bil poliglot in se je že na gimnaziji poleg grščine, latinščine in nemščine, ki so bili šolski predmeti, samoiniciativno začel učiti italijanščino, francoščino in angleščino, pozneje pa se je poglobil še v številne druge jezike. Že v mladosti je imel navado, da je marsikatero delo ob branju sproti prevajal, prve krajše prevode pa je začel objavljati kot gimnazijec v reviji *Mentor*. Med študijem se je med drugim preživljal s prevajanjem krajših literarnih člankov za različne časnike in revije, kot so *Slovenec*, *Domoljub*, *Ljudski oder* in *Mladika*. Njegova poznejša pot svobodnega prevajalca je bila izjemno plodovita, saj njegova bibliografija obsega več kot 400 objavljenih prevodov in še na stotine govorno izvedenih prevodov iz več kot 20 jezikov. Zato bo pregled osredotočen zgolj na najpomembnejše prevode iz največjih jezikov, pri katerih je Moder podpisan kot edini prevajalec in so izšli v knjižni obliki.

Med najpomembnejše avtorje, ki jih je prevajal iz angleščine, spadajo D. H. Lawrence (*Mavrica*, 1956; *Ljubimec lady Chatterley*, 1962), Arthur Miller (*Smrt trgovskega potnika*, 1963; *Cena*, 1969), Ernest Hemingway (*Imeti ali ne*, 1965), John Steinbeck (*Zima naše nezadovoljnosti*, 1965; *Grozdi jeze*, 1983), William Faulkner (*Ne moti prahu*, 1967; *Absalom, Absalom!*, 1979; *Krik in bes*, 1985), Tennessee Williams (*Steklena menažerija*, 1970), Daniel Defoe (*Zgode in nezgode znamenite Moll Flanders ...*, 1970), Vladimir Nabokov (*Lolita*, 1971), George Bernard Shaw (*Pygmalion*, 1983) in William Shakespeare (*Hamlet, danski princ*, 1989). Pri prevodih iz nemščine velja omeniti avtorje, kot so Erich Maria Remarque (*Na zahodu nič novega*, 1966), Günter Grass (*Pločevinasti boben*, 1968; *List*, 1980), Heinrich Böll (*In ni rekel niti besede*, 1973; *Kje si bil, Adam?*, 1973), Friedrich Nietzsche (*Tako je dejal Zaratustra*, 1974), Thomas Mann (*Jožef in njegovi bratje*, 1985) in Johann Wolfgang von Goethe (*Prafaut*, 2004; *Faust*, 2005).

Prevajal je tudi ruske klasike, med katerimi so med drugim Maksim Gorki (*Življenje Klima Samgina*, 1949), Lev Nikolajevič Tolstoj (*Čemu: novele*, 1952; *Drame*, 1979), Fjodor Mihajlovič Dostojevski (*Izpoved mladega človeka*, 1958; *Idiot*, 1959; *Besi*, 1960; *Zapiski iz*

mrtvega doma; Zapiski iz podpodja, 1962; *Stepančikovo in njegovi prebivalci; Srečkar; Večni mož*, 1963; *Mladenič*, 1966; *Drame*, 1979), Ivan Sergejevič Turgenjev (*Lovčevi zapiski*, 1967) in Boris Pasternak (*Doktor Živago*, 1967). Med prevodi iz španščine velja omeniti avtorje, kot so Federico Garcia Lorca (*Mariana Pineda*, 1958), Miguel Ángel Asturias (*Gospod predsednik*, 1960; *Vihar*, 1968; *Zeleni papež*, 1978), Gabriel García Márquez (*Pripoved brodolomca*, 1983) in Lope de Vega (*Ovčji kal*, 1996; *Seviljska zvezda*, 1996), med prevodi iz francoščine pa so vredni omembe med drugim Gustave Flaubert (*Tri povesti*, 1966), Denis Diderot (*Rameaujev nečak; Paradoks o igralcu*, 1971; *Fatalist Jacques in njegov gospodar*, 2005) in Jean Racine (*Britanik*, 1972). Gl. tudi Gantar 1984, 2003, Moder 2003, Vevar 2006, Vurnik 1998.

3 Založniško in uredniško delo

Moder je od leta 1973 do leta 1993 pri Cankarjevi založbi urejal zbirko *Nobelovci*, v okviru katere je izšlo več kot sto prevodov književnih del. Urednik je v približno polovici teh del podpisal tudi kot prevajalec oziroma soprevajalec, še za večji delež prevodov pa je napisal spremno besedo. Izjemno pomembno je tudi Modrovo uredniško delo v okviru DSKP, saj je zasnoval serijo zbornikov, ki jih je društvo izdajalo več kot tri desetletja, in bil urednik prvih štirih ter sourednik nadaljnjih devetih zbornikov. Gl. tudi Berger 2014, Gantar 2003, Smolej 2006.

4 Avtorsko delo

Moder je v zaporu spesnil sonetni venec sonetnih vencev z naslovom *Sla spomina*, ki pa je v knjižni obliki izšel šele leta 1994. Napisal je tudi obsežen zgodovinski roman *Sveta zemlja*, katerega prvi del je bil objavljen leta 1952, drugi pa šele leta 2004, in priredil več kot sto pravljič, ki so izšle kot slikanice. Glede njegovega strokovnega udejstvovanja velja omeniti, da je napisal knjigo z naslovom *Iz zdravih korenin močno drevo: iz zgodovine Družbe sv. Mohorja I–II* (1952/1953) ter med drugim sestavil obsežno *Mohorsko bibliografijo* (1957), *Slovenski leksikon novejšega prevajanja* (1985) in *Leksikon nobelovcev* (1986). Gl. tudi Gantar 2003, Vurnik 1998.

5 Razmišljanja o prevajanju

Moder je bil izjemno plodovit avtor tudi na področju prevodne refleksije, saj je npr. samo v zbornikih DSKP objavil več kot 50 prispevkov, med katerimi morda velja izpostaviti besedila, kot so »Uvod v delovni del prevajalskega srečanja na Bledu 75« ([1975] 2016), »Poskusi prodora s slovensko književnostjo na Norveško in Nizozemsko« (1995) in »Nekaj izkušenj in pogledov (Ob petdesetletnici Društva)« (2003). Menil

je, da ima prevajanje tehtno vlogo pri razvoju slovenščine in dojemal ga je tudi kot izjemno pomemben del slovenske kulture; med drugim je izjavil naslednje: »Osebnost sem prepričan, da je prevajalska dejavnost v vsakem jeziku nujno potrebna, saj gre pri tem za neposredne stike z drugačnim, širšim svetom, in če gre za že formiranega jezikovnega ustvarjalca, sodim, da je marsikateri prevod [...] za slovensko kulturo in jezik veliko več vreden, kakor če bi napisal samostojno povest ali igro« (Vurnik 1998, 177–178). Zato je poudarjal, da bi tudi vrhunske književne prevajalce in prevajalke morali dojemati kot umetnike in ne zgolj kot obrtnike (Moder 1994). Zapisal je tudi, da prevajanje vrhunske literature slovenščini pomaga vzdržati »tekmo s svetovnimi jeziki« (Moder 2005, 12) in da brez prevodov takšnih del navsezadnje tudi na področju izvirne literarne produkcije ne bi »imeli ne spodbude ne možnosti za ostajanje vstrie z drugimi vrhovi« (prav tam). Gl. tudi Moder 1994, 1995, 2003, 2005, [1975] 2016, Vurnik 1998.

Janko Moder se v slovensko literarno zgodovino ni zapisal zgolj s svojim izjemno obsežnim prevajalskim opusom, temveč tudi kot *spiritus movens* Društva slovenskih književnih prevajalcev in nasploh neutruden promotor književnega prevajanja.

Bibliografija

- Berger, Aleš. 2014. »Janko Moder, prevajalska pošast.« *Sodobnost* 78, št. 12: 1614–1618.
- Gantar, Kajetan. 1984. »Ob sedemdesetletnici Janka Modra.« *Jezik in slovstvo* 29, št. 8: 309–310.
- Gantar, Kajetan. 2003. »Janko Moder in njegovi predhodniki v vodenju DSKP (Spominski zapis).« V *Nesem te v zibel drugega jezika: zbornik ob petdesetletnici društva*, uredila Martina Ožbot in Matej Hriberšek, 63–71. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Moder, Janko. 1994. »Apel podoba na ogled postavi.« V *Prevod – posnetek, reprodukcija, interpretacija. Prevajanje dramatike*, uredili Majda Stanovnik, Aleš Berger in Alenka Stanič, 21–27. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Moder, Janko. 1995. »Poskusi prodora s slovensko književnostjo na Norveško in Nizozemsko.« V *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV*, uredila Majda Stanovnik, 29–39. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Moder, Janko. 2003. »Nekaj izkušenj in pogledov (Ob petdesetletnici društva).« V *Nesem te v zibel drugega jezika: zbornik ob petdesetletnici društva*, uredila Martina Ožbot in Matej Hriberšek, 39–52. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Moder, Janko. 2005. »Nekaj uvodnih misli na tridesetem jubilejnem delovnem srečanju Društva slovenskih književnih prevajalcev.« V *Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil*, uredil Tone Smolej, 10–12. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Moder, Janko. [1975] 2016. »Uvod v delovni del prevajalskega srečanja na Bledu 75.« V *Prevajalci o prevodu 2: od J. Modra do J. Milič: antologija*, uredila Majda Stanovnik, 180–184. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Smolej, Tone. 2006. »Janku Modru ob slovesu.« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja*, uredila Martina Ožbot, 386. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Vevar, Štefan. 2006. »Homo Moder: Skica ob slovesu.« V *Prevajanje besedil iz prve polovice 20. stoletja*, uredila Martina Ožbot, 383–385. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Vurnik, France. 1998. »Intervju: Janko Moder.« *Sodobnost* 46, št. 3/4: 163–180.

RADOJKA VRANČIČ

BIBLIOTEKARKA IN PREVAJALKA

Zarja Vršič
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Prevajalka in knjižničarka Radojka Vrančič se je rodila 27. avgusta 1916 v Ljubljani v meščanski družini očetu pravniku Janku in materi Ani, rojeni Josin. Osnovno šolo je obiskovala v Ljubljani, nato je šolanje od leta 1927 nadaljevala na ženski realni gimnaziji in maturirala leta 1935. V tistih časih je bila francoščina prvi tuji jezik na srednjih šolah; Radojko Vrančič je francoščino poučeval izvrsten romanist dr. Pavel Karlin, ki jo je tudi navdušil za študij romanistike na Filozofski fakulteti, kamor se je vpisala po maturi. Oče jo je med študijem za en semester (od jeseni 1938 do pomladi 1939) poslal na pariško Sorbono, da bi izpopolnila znanje francoščine. Diplomirala je leta 1939. V študentskih letih je sodelovala pri organizaciji narodno-obrambnih taborov na Kočevskem in se treh tudi udeležila (1936 v Slovenski vasi, 1937 v Kočevski Reki in 1938 v Koprivniku). O svoji izkušnji je pod inicialkami R. V. pisala v glasilu jugoslovanske mladine *Naša volja*.

Od leta 1941 do leta 1954 je bila poročena z Antonom Razingerjem. Od maja 1945 je službovala kot prevajalka na Tiskovnem uradu v Ljubljani, kjer so delali nekateri mladi intelektualci, kot so Vida Šturm, Vasilij Melik, Božidar Pahor, Jaka Štular in drugi. Tiskovni urad je bil čez leto in pol razpuščen. Leta 1946 ji je Jean Yves Lacroix, njen bivši lektor na univerzi, ponudil delo knjižničarke na ponovno odprtem Francoskem inštitutu, ki je bil takrat edino okno v zahodni svet. Francoski inštitut je oblast iz političnih razlogov kmalu zaprla in oddelek prestavila v Narodno in univerzitetno knjižnico, kjer se je Radojka Vrančič leta 1948 zaposlila najprej kot vodja francoske zbirke. S tem sovpadajo tudi njeni prevajalski začetki.

Od leta 1963 je v NUK-u delala kot vodja oddelka za delo z obiskovalci in glavna informatorka. Bibliotekarski strokovni izpit je opravila leta 1951, naziv bibliotekarka

svetovalka pa pridobila leta 1973. O knjižničarstvu je pisala strokovna besedila, predavala na knjižničarskih tečajih, uvajala obiskovalce NUK-a in vodila ogleda po knjižnici. Med letoma 1974-82 je bila članica Komisije za priznavanje kvalifikacij bibliotekarske stroke in izpraševalka v izpitni komisiji. Bila je tudi članica Društva slovenskih književnih prevajalcev (DKSP) in Društva bibliotekarjev Slovenije. Za svoje delo je leta 1973 prejela Čopovo diplomu, ki se podeljuje za izredno pomembno življenjsko delo na področju knjižničarstva. Čeprav je bila kot bibliotekarka zelo aktivna, je bilo njeno glavno zanimanje prevajanje; vse do smrti je intenzivno delala in načrtovala nove prevajalske projekte. Upokojila se je leta 1981 in umrla 1. aprila 2009 v Ljubljani. Gl. tudi Bole-Vrabec 1998, Jaklič 2009, Munda 1986.

2 Prevajalsko delo

V intervjuju z Alenko Bole-Vrabec (1998) je Radojka Vrančič povedala, da se je nad francoskim jezikom in kulturo navdušila že v gimnazijskih letih. Ko je bila zaposlena v NUK-u, se je razvedelo, da dobro govori francosko, in tako je sprva začela prevajati strokovna besedila z različnih področij v francoščino. Sama pravi (prav tam), da jo je takrat zamikalo, da bi prevedla tudi kaj v slovenščino. V teku svoje prevajalske kariere je prevajala prozo, v njenem opusu pa je tudi veliko dramskih del, saj ji je bilo gledališče že od mladih let, ko je s starši obiskovala predstave predvojnega repertoarja, zelo blizu (prav tam).

Sprva je objavila nekaj revialnih prevodov (*Naši razgledi*), njena prva knjižna objava pa je bilo krajše Colettino besedilo z naslovom *Zeleni pečatni vosek* (1955), ki je izšlo v knjigi *Potovanje po veliki Garabaniji: panorama sodobne francoske proze*. Prevajala je mnoge znane francoske avtorje, kot so Françoise Sagan (roman *Čez mesec, leto dni ...*, 1958), Albert Camus (kratka zgodba *Jonas ali kako umetnik dela* in drama *Nesporazum*, oboje 1960), Choderlos de Laclos (roman *Nevarna razmerja*, 1963), Jean Cocteau (drame *Pekleni stroj*, 1965; *Orfej*, 1965; *Pisalni stroj*, 1967), Stendhal (roman *Armance*, 1965), Jean Anouilh (drama *Ples tatov*, 1966), George Sand (avtobiografija v pismih *Zgodba mojega življenja*, 2004) in Rousseau (pisemski roman *Julija ali Nova Heloiza*, 2008). Med njene najpomembnejše prevode v slovenščino pa zagotovo spada monumentalni modernistični romaneskni cikel Marcela Prousta *Iskanje izgubljenega časa*, ki ga sestavljajo romani *V Swannovem svetu* (1963), *V senci cvetočih deklet* (1976), *Svet Guermant-skih* (1987), *Sodoma in Gomora* (1991), *Jetnica* (1995), *Ubežnica* (1996) in *Spet najdeni čas* (1997).

V francoščino je prevedla nekaj monografij slovenskih slikarjev, denimo dela *Ivan Grohar* (France Stele, 1960), *Stojan Batič* (Zoran Kržišnik, 1967) in *Božidar Jakac* (Lev Menaše, 1974). Likovna umetnost jo je že od nekdaj zanimala, veliko likovnih umetnikov pa je tudi spoznala, ko so prihajali v knjižnico, kjer je delala. Nekateri drugi prevodi

v francoščino, ki jih velja omeniti, so *Antigona* (Dominik Smole, 1962), *Realizem in fantastika* (Josip Vidmar, 1965), *Tantadruj* (Ciril Kosmač, 1969) in *Cortesova vrnitev* (Andrej Hieng, 1969).

V svojem zadnjem intervjuju z Mimi Podkrižnik za *Sobotno prilogo* (2009) je povedala, da je bila prva bralka in kritičarka njenih prevodov vedno njena prijateljica, prevajalka Marija Javoršek.

Za svoje prevajalsko delo je bila dvakrat nagrajena s Sovretovo nagrado: leta 1972 za prevod Proustovega romana *V Swannovem svetu* in leta 1988 za njegov *Svet Guermant-skih*. Leta 1975 je bila nagrajena z dvema odlikovanjema, redom dela z zlatim vencem in francoskim Ordre des palmes académiques za posredovanje med slovensko in francosko kulturo. Leta 1977 je za prevajanje Prousta prejela nagrado Prešernovega sklada.

Leta 2003 sta Društvo in Znanstveni inštitut Filozofske fakulteti ob štirideseti obletnici objave prvega Proustovega romana v prevodu Radojke Vrančič izdala zbornik s simpozija z naslovom *Prevajalski opus Radojke Vrančič*, v katerem so zbrani prispevki, ki se ukvarjajo s prevajalčinim literarnim opusom. Uredili so ga Vladimir Pogačnik, Tone Smolej in Gregor Perko, avtorji prispevkov pa so bili številni znani slovenski prevajalci. Gl. tudi Moder 1985, Munda 1986, Pogačnik 2016.

3 Razmišljanje o prevodu

Radojka Vrančič o prevajanju ni pisala, je pa o svojem delu (zlasti o prevajanju Prousta) velikokrat spregovorila v intervjujih (gl. npr. Bole-Vrabec 1998, Drev 2003, Podkrižnik 2009) ali simpozijih (gl. Vrančič 1996). Veljala je za natančno in potrpežljivo prevajalko. Prevajanje Prousta je bilo zelo zahtevno delo in Radojka Vrančič ni nikoli skrivala, da se je velikokrat spopadala z različnimi težavami, o katerih je včasih premišljevala celo več tednov (Bole-Vrabec 1998). Terminološke zagate je reševala s pomočjo kolegov z drugih področij, ki so ji svetovali pri prevodih strokovnega izrazja (Vrančič 1996, 77). V zvezi z iskanjem prave terminologije je v prispevku »Iskanje slovenskih rešitev za *Iskanje*« zapisala: »Terminološke težave so tudi takrat, ko gre za predmete ali pojme, za katere slovenščina nima imena, ker so pač povezani z nekim družbenim okoljem in z nekim načinom življenja, kakršnih pri nas nismo nikoli poznali. Včasih pa so tudi sicer znani in običajni izrazi uporabljeni v taki zvezi, da ne ustreza nobena od slovenskih besed« (prav tam). To še zlasti velja za jezik francoske visoke buržoazije v Proustovih romanih, ki v slovenščini nima svojih ustreznice.

Veliko pozornosti je namenila sintaksi, ki je v francoščini drugačna in predvsem bolj prožna, saj poleg odvisnikov uporablja nedoločniške konstrukcije in sedanje deležnike, ki jih v slovenščino navadno prevajamo z odvisniki. Dolge proustovske stavke je navadno prevajala »po posluhu« in z upoštevanjem konteksta. Poudarjala je, da mora imeti prevajalec poleg jezikovne spretnosti tudi sociološko, etnološko, antropološko in druga

znanja, da lahko ustrezno prevede vse nianse določenega dela (Vrančič 1996, 78). Zadnji korak je piljenje in brušenje: če je prevod do kraja pedanten in zvest, mu velikokrat manjka prepričljivosti in »sočnosti«, zato si je sama prizadevala, da bi se čim bolj približala smislu in zvenu izvirnika in da bi zadela isti odtенок poetičnosti, ironije, patetike ali razigranosti (prav tam, 79). Po njenem mnenju dobesedni prevod zaradi razlik v jezikih ni možen, prevajalec se lahko izvirniku le približa (Bole-Vrabec 1998).

Radojka Vrančič je Slovencem poleg drugih kanoniziranih francoskih avtorjev približala romaneskni opus *Iskanje izgubljenega časa* pisatelja Marcela Prousta, ki še danes velja za enega največjih prevajalskih uspehov po drugi svetovni vojni. Od leta 2002 se po Radojki Vrančič imenuje nagrada, ki jo Društvo slovenskih književnih prevajalcev (DKSP) vsako leto podeli najboljšemu mlademu prevajalcu do 35 let.

Bibliografija

- Bole-Vrabec, Alenka. 1998. »Dama na oblaku ustvarjalnosti in vedrine: pogovor z mojstrico prevajanja Radojko Vrančič.« Intervju z Radojko Vrančič. *Delo*, 4. junij 1998.
- Drev, Miriam. 2003. »Do Prousta je bila skrbna kot mati in mu bila vdana kot hči. Pri Radojki Vrančič.« Intervju z Radojko Vrančič. *Delo*, 4. avgust 2003.
- Moder, Janko. 1985. »Vrančič, Radojka.« *Slovenski leksikon novejšega prevajanja. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, 345–346. Koper: Lipa.
- Munda, Jože. 1986. »Vrančič, Radojka (1916–2009).« V *Slovenski biografski leksikon*, 14. zv., *Vode – Zdešar*, uredil Jože Munda. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Podkrižnik, Mimi. 2009. »K Proustu zmeraj s svetim strahospoštovanjem, na kolenih: Radojka Vrančič (1916–2009).« Intervju z Radojko Vrančič. *Sobotna priloga*, 4. april 2009.
- Pogačnik, Vladimir, Tone Smolej in Gregor Perko, ur. 2003. *Prevajalski opus Radojke Vrančič: zbornik s simpozija*. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Pogačnik, Vladimir. 2016. »Sto let od rojstva Radojke Vrančič, besedne alkimistke in fine gospe.« *Delo*, 26. avgust 2016. <https://old.delo.si/kultura/knjiga/sto-let-od-rojstva-radojke-vrancic-besedne-alkimistke-in-fine-gospe.html>.
- Vrančič, Radojka. 1996. »Iskanje slovenskih rešitev za *Iskanje*: hvalnica praksi.« V *Prevod besedila. Prevajanje romana. 20. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 77–79. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

JANEZ GRADIŠNIK

PREVAJALEC, PISATELJ, JEZIKOSLOVEC IN LEKSIKOGRF

Janko Trupej

1 Življenjepis

Janez Gradišnik je bil rojen 22. septembra 1917 v Stražišču pri Prevaljah. Njegov oče Ivan je bil orožnik, mati Amalija pa je bila doma z razmeroma premožne kmetije. Ko je bil Gradišnik star tri leta, se je z družino preselil v Slovenj Gradec, kjer je obiskoval meščansko šolo. Šolanje na učiteljskišči v Mariboru je zaključil leta 1936, nato pa je študiral pedagogiko na Univerzi v Ljubljani, kjer je leta 1940 diplomiral. Pripadal je krogu katoliških intelektualcev, ki so se pred drugo svetovno vojno zbirali okrog Edvarda Kocbeka in objavljali v reviji *Dejanje*, ki jo je slednji urejal. Na začetku vojne v Jugoslaviji je bil Gradišnik vpoklican v vojsko, vendar so ga Nemci zajeli in ga kot vojnega ujetnika poslali v Nemčijo. Leta 1942 je bil izpuščen in se je pridružil družini, ki je bila medtem izgnana na Hrvaško.

Po koncu vojne, ki jo je dočakal v ustaškem zaporu v Zagrebu, se je poročil z Ružo Tremski in z njo imel sinova Bogdana (1946) in Branka (1951), ki sta se tudi sama uveljavila kot pomembna prevajalca. Gradišnik je krajši čas delal v Beogradu na Ministrstvu za Slovenijo kot Kocbekov osebni tajnik, leta 1946 pa se je vrnil v Slovenijo, kjer je nastopil službo v uredništvu Državne založbe Slovenije. Po izidu Kocbekove knjige *Strah in pogum* je leta 1952 zaradi povezave s tem disidentskim politikom in književnikom izgubil službo na založbi in začela ga je nadzorovati Uprava državne varnosti (UDBA). Postal je svobodni kulturni delavec, kar je ostal vse do konca poklicne poti – uveljavil se je predvsem kot prevajalec svetovnih klasikov.

Gradišnik je leta 1969 postal glavni urednik revije *Prostor in čas*, ki pa je zaradi pritiskov tedanje oblasti leta 1974 prenehala izhajati. Istega leta se je poročil s knjižničarko, prevajalko in literarno zgodovinarico Katarino Bogataj. Za svoje delo je bil večkrat

nagrajen; med drugim je dvakrat prejel Sovretovo nagrado: leta 1963 za prevod romanov *Čarobna gora* Thomasa Manna in *Mož brez posebnosti* Roberta Musila ter leta 1987 za življenjsko delo. Prejel je tudi nagrado Prešernovega sklada (1969) in – kot prvi nagrajenec primarno za prevajalski opus – Prešernovo nagrado za življenjsko delo (2008). Gradišnik je bil član Jezikovnega razsodišča, častni član Slavističnega društva Slovenije in častni član Društva slovenskih književnih prevajalcev. Umrli je 5. marca 2009 v Ljubljani. Gl. tudi Čuk 2017, Pibernik 2009.

2 Prevajalsko delo

Gradišnik je bil od ranega otroštva strasten bralec in je že na koncu meščanske šole poleg slovenskih književnih del bral tudi zahtevnejše knjige v nemščini. Že na učiteljišču se je začel samoiniciativno učiti francoščino, med študijem pa je poleg predavanj iz francoščine obiskoval tudi tista iz angleščine. Med vojnim ujetništvom je izpopolnil znanje omenjenih tujih jezikov, pozneje pa se je priučil še ruščine. Svoje prve krajše prevode je začel objavljati že v reviji *Dejanje*, v knjižni obliki pa so njegovi prevodi začeli izhajati kmalu po koncu druge svetovne vojne, ko je bil zaposlen na DZS.

Med njegovimi prevodi iz angleščine velja omeniti imena, kot so Jack London (*Ljubezni do življenja*; *Činago*, 1948; *Železna peta*, 1950), Ernest Hemingway (*Komu zvoni*, 1950; *Starec in morje*, 1955), Sinclair Lewis (*Elmer Gantry*, 1951; *Kraljevski Kingsblood*, 1952), Mark Twain (*Prigode Toma Sawyerja*, 1960; *Prigode Huckleberryja Finna*, 1962), George Eliot (*Mlin na reki Floss*, 1961), Thomas Wolfe (*O času in reki*, 1964), Aldous Huxley (*Groteskni ples*, 1966), Rudyard Kipling (*Knjiga o džungli*, 1967) in James Joyce (*Ulikses*, 1967). Med najpomembnejše avtorje, ki jih je prevedel iz nemščine, spadajo Thomas Mann (*Čarobna gora*, 1959); Robert Musil (*Mož brez posebnosti*, 1962/1963), Heinrich Böll (*Klovnovi pogledi*, 1966), Hermann Hesse (*Stepni volk*, 1969) in Franz Kafka (*Amerika*, 1969). Med francoskimi avtorji, ki jih je poslovenil, so najpomembnejši Jules Verne (*Skrivnostni otok*, 1948; *Petnajstletni kapitan*, 1949), André Malraux (*Upanje*, 1957) in Albert Camus (*Novele*, 1962; *Mit o Sizifu*, 1980), med srbskimi Dobrica Ćosić (*Korenine*, 1955; *Ločitve*, 1964) in Antonije Isaković (*Praprot in ogenj*, 1967; *Prazni bribi*, 1973), med njegovimi prevodi iz ruščine pa velja omeniti predvsem roman *Mojster in Margareta* (1971) Mihaila Bulgakova. Gl. tudi Gradišnik 2003, Jug-Kranjec 1987, Pibernik 2009.

3 Avtorsko delo

Na področju izvirne književnosti je Gradišnik med drugim objavil zbirke novel *Pot iz noči* (1949), *Ura spomina* (1961), *Plamenica* (1981), dramo z naslovom *Hrastov log* (1950) ter mladinski deli *Moj prijatelj Dane* (1983) in *Mehiški orel* (1990). Po slogu je

bil najbližje psihološkemu realizmu, v svojih delih pa je pogosto obravnaval medvojno obdobje. V zvezi z njegovim publicističnim delovanjem velja omeniti kolumne o jezikovnih vprašanjih, ki jih je objavljala v različnih serijskih publikacijah, napisal pa je tudi več jezikovnih priročnikov, med drugim *Slovenščina za Slovence* (1967), *Slovenščina za vsakogar* (1974), *Še znamo slovensko?* (1981), *Za lepo domačo besedo* (1985), *Naš jezik* (1986), *Slovensko ali angleško?* (1993). Gradišnikov najpomembnejši prispevek na področju slovaropisja je *Nemško-slovenski slovar/Slovensko-nemški slovar* (1996), ki je doživel več ponatisov. Gl. tudi Čuk 2017, Pibernik 2009.

4 Razmišljanja o prevajanju

Gradišnik (1995, 89) je zapisal, da se je pri prevajanju treba vprašati, »kako je mogoče kakšno reč, ki jo v drugem jeziku morda izražajo drugače, povedati tako, da se ne izgubi nič vsebine, ta vsebina pa je vendarle položena v posodo slovenskega jezika«. Bil je sicer odločen nasprotnik vsakršne uporabe pogovornega jezika v pisnem diskurzu, saj je menil, da je s tem doseg besedila omejen zgolj »na tiste, ki tak žargon in tako narečje razumejo« (cit. v Gradišnik 2021, 366). Poudarjal je tudi, da bi morali v prevodih uporabljati čim manj tujk, ne prevzemati tujega besednega reda in se izogibati nepotrebnemu kalkiranju (Gradišnik 1951).

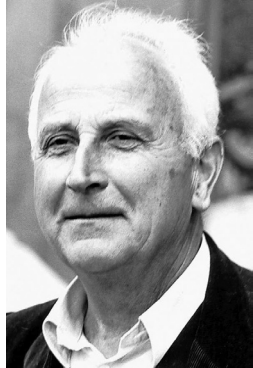
Gradišnik (1995, 86–87) je priporočal, da si pri prevajanju določenega dela priskrbimo še prevod v kakšen drug jezik, ki ga dovolj dobro razumemo, in primerjamo, kako so trde prevajalske orehe reševali drugi, češ da se tudi največji strokovnjaki kdaj zmotijo. Gradišnik (prav tam, 92) je prevajalkam in prevajalcem sicer pripisoval pomembno vlogo v družbi, saj je zapisal, da so »med poglavitnimi soustvarjanci slovenskega jezika in zato tudi soodgovorni za njegov razvoj ali za njegovo nazadovanje«. Gl. tudi Gradišnik 1951, 1995.

Janez Gradišnik zaradi obsežnega in izjemno kakovostnega prevajalskega opusa, s katerim je obogatil nabor svetovnih klasikov v slovenskem literarnem sistemu, upravičeno velja za enega največjih slovenskih prevajalcev vseh časov.

Bibliografija

- Čuk, Silvester. 2017. »Janez Gradišnik (1917–2009).« *Ognjišče* 53, št. 9: 52–53.
- Gradišnik, Branko. 2021. *Beseda je konj: galopera v treh dejanjih z uverturo, tremi intermezzi in finalom*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Gradišnik, Janez. 1951. »Dva prevoda v Mali knjižnici.« *Novi svet* 6, št. 1: 55–60.

- Gradišnik, Janez. 1995. »Prevajanje in spoznavanje slovenščine.« V *Prevajanje slovenske književnosti. Prevajanje za kino in RTV*, uredila Majda Stanovnik, 85–92. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Gradišnik, Janez. 2003. »Kako sem postal prevajalec.« V *Nesem te v zibel drugega jezika: zbornik ob petdesetletnici društva*, uredila Martina Ožbot in Matej Hriberšek, 53–57. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Jug-Kranjec, Hermina. 1987. »Janez Gradišnik – sedemdesetletnik.« *Jezik in slovstvo* 33, št. 3: 58–60.
- Pibernik, France. 2009. *Janez Gradišnik: 1917–2009: dokumentarna monografija*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

NIKO KOŠIR

PREVAJALEC, UNIVERZITETNI UČITELJ IN PISATELJ

Amalija Maček
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Niko Košir se je rodil 29. 11. 1919 na Poljšici pri Gorjah v kmečki družini s petimi otroki. Obiskoval je škofijsko klasično gimnazijo v Šentvidu in klasično gimnazijo v Ljubljani. Leta 1943 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomiral iz romanistike. Kmalu zatem je bil štiri mesece interniran v Gonarsu, pozno poleti 1943 pa se je pridružil Gubčevi brigadi in se bojeval na Dolenjskem in v Beli krajini (Pavček 2001, 153). Po vojni je deloval kot urednik časopisa *Slovenski poročevalec*, poučeval na gimnaziji v Stični ter od 1955 do 1975 predaval italijansko književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Od leta 1953 je deloval kot prevajalec iz italijanskega in španskega jezika. Niko Košir je bil tudi ekološko osveščen sadjar. Umrli je na Poljšici pri Gorjah 4. 12. 2000. Gl. tudi Lola Božič 2020.

2 Prevajalsko delo

Niko Košir je bil pomemben prevajalec iz italijanskega jezika, ki je med drugim prevajal avtorje, kot so Giovanni Boccaccio, Giovanni Verga, Niccolò Macchiavelli in Luigi Pirandello. Postal je tudi eden prvih prevajalcev iz španskega jezika; v njegovem prevodnem opusu najdemo prevode Miguela de Cervantesa, Miguela de Unamuna, Joséja Ortega y Gasseta, Juana Ramona Jiménez, Federica Garcíe Lorce. Leta 1973 je za integralni prevod *Don Kihota* prejel Sovretovo nagrado, leta 1988 pa še nagrado Prešernovega sklada za prevod junaškega epa *Pesem o Cidu*.

Če izpostavimo samo nekatere vidnejše prevode, ki so bili tudi predmet prevodoslovnih raziskav, ne moremo mimo ponovnega prevoda dela *Vladar* italijanskega filozofa, politologa in pisca Niccola Macchiavellija. Prvi je to delo v slovenščino prevedel Albin

Prepeluh (1920), čigar prevod naj bi (po prevajalčevih besedah in v skladu z ugotovitvami Martine Ožbot) imel »izrazito pragmatično funkcijo« (Ožbot 2006, 132), medtem ko prevod Nika Koširja (1966, več ponatisov, zadnji 2021) »nima prvenstveno pragmatičnih ambicij, temveč izrazito literarno-estetske« (Ožbot 2006, 133). Oba prevoda pa ostajata vsak v sebi koherentna.

Niko Košir je po svojem profesorju Stanku Lebnu (1935–37) drugi slovenski prevajalec, ki je prevedel celotnega *Don Kihota* (1972–73). Tone Pavček je razkril, da je to Cervantesovo delo zasedalo poseben položaj v Koširjevem prevodnem opusu, saj je o Don Kihotu menda govoril kot o svoji »drugi bibliji« (Pavček 2001, 152). Svoj prevod je še spreminjal in ga pod naslovom *Veleumni plemič Don Kihot iz Manče* izdal v samozaložbi leta 1989. Stanko Leben je ob izidu svojega prevoda zapisal: »Ni ga prevoda Cervatensovega 'Don Kihota', pa naj bi bil še tako mojstrski, ki bi mogel izčrpati vse bogastvo izvirnika. Tem manj ga je izčrpal ta prvi slovenski poizkus, ki mu bodo gotovo v doglednem času sledili drugi, popolnejši.« (Leben 1935: LXIV, cit. po Jeršin 2009, 194). Študije kažejo, da je Lebnov prevod nevtralnejši, Koširjev pa bolj zaznamovan z osebnim slogom, hkrati pa tudi bolj igriv in kreativen, saj v večji meri ohranja rime in frazeme (Jeršin 2009, 195). Iz obdobja španskega »zlatega veka« ali »zlate dobe« je Niko Košir prevedel še potepuški roman neznanega avtorja *Življenje Lazarčka s Tormesa* (1967, posodobljen prevod 2022) ter znamenito dramo *Življenje je sen* (1969), ki jo je napisal Pedro Calderón de la Barca. Niko Košir pa je poleg Alojza Gradnika, Jožeta Udoviča in Aleša Bergerja tudi eden od prevajalcev, ki jih je prevzel moderni klasik Federico García Lorca. Pri prevajanju je ohranil tako verz (osmerek) kot asonanco. (Pregelj 2006, 1097 sl.) Gl. tudi Likosar 2019, Lola Božič 2020, Pregelj 2005, 2006.

3 Avtorsko delo

Košir je bil avtor številnih esejev in spremnih besed s področja italijanske, španske in okcitanke književnosti. Na pobudo Josipa Vidmarja, naj napiše berljivo knjigo o Prešernu, je objavil monografijo *France Prešeren* (1977). Napisal je tudi več avtobiografsko obarvanih leposlovnih del, posvečenih predvsem partizanski izkušnji: *Temne lise* (1978), *Odsvitavanja* (1983), *Mojih šeststo šestnajst partizanskih dni* (1988), *Srečanja s sodobniki* (1989), *V znamenju strelca I–II* (1997–98). Prevajalska kolegica Alenka Bole Vrabec je o njegovih delih povedala: »Vse njegove izdane knjige se berejo kot dokumenti časa in to je vednost, ki jo bodo prihodnji rodovi šele odkrili.« Gl. tudi Likosar 2019, Lola Božič 2020.

4 Uredniško delo

Niko Košir je uredil več antologij poezije, izmed katerih naj omenimo: *Španske romance* (1961), *Antologijo španske poezije 20. stoletja* (1987) in *Katalonsko liriko XX. stoletja* (1987). Gl. tudi Lola Božič 2020.

Niko Košir je bil eden najpomembnejših literarnih prevajalcev iz španskega in italijanskega jezika na Slovenskem. V njegovem prevodnem opusu najdemo prevode osrednjih italijanskih avtorjev iz različnih obdobj (od Bocaccia in Macchiavellija do Verge in Pirandella) kot tudi prevode številnih španskih klasikov, med njimi tudi prevoda epa *Pesem o Cidu* in Cervantesovega *Don Kihota*.

Bibliografija

- Jeršin, Alenka. 2009. »El refranero de Sancho por el revés.« *Verba Hispanica*, št. 7: 183–196.
- Likosar, Maša. 2019. »Ob stoti obletnici rojstva Koširja.« *Gorenjski glas*, 2. december 2019. <https://www.gorenjskiglas.si/article/20191202/C/191209970/1122/1039/ob-stoti-obletnici-rojstva-kosirja->.
- Lola Božič, Miran. 2020. »Košir, Niko (1919–2000).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. Zadnja posodobitev 22. 4. 2020. <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/oseba/kosir-niko/>.
- Ožbot, Martina. 2006. *Prevajalske strategije in vprašanja koherence ob slovenskih prevodih Machiavellijevega Vladarja*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije.
- Pavček, Tone. 2001. »Niko Košir (1919–2000): beseda ob grobu.« *Sodobnost* št. 1/2: 151–153.
- Pregelj, Barbara. 2005. »Španska zlata doba v slovenskih prevodih.« V *Prevajanje baročnih in klasicističnih besedil: 30. prevajalski zbornik*, uredil Tone Smolej, 45–48. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Pregelj, Barbara. 2006. »Ljubim te, zeleno, ljubim.« *Sodobnost* 70, št. 9/10: 1090–1100.

IVAN MINATTI

PESNIK, PREVAJALEC, UREDNIK IN AKADEMIK

Tjaša Mohar

Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Ivan Minatti se je rodil 22. marca 1924 v Slovenskih Konjicah očetu Vilku, geodetu, in mami Anici. Ko je bil star pet let, se je družina preselila v Slovenj Gradec, čez pet let pa v Ljubljano. Leta 1943 je v Ljubljani končal gimnazijo in nato začel študirati medicino, a je študij opustil. Leta 1944 se je pridružil Osvobodilni fronti, kjer je bil četni in bataljonski komisar. Po vojni se je vpisal na študij slavistike na Filozofski fakulteti v Ljubljani in leta 1952 diplomiral. Leta 1947 se je zaposlil kot urednik pri založbi Mladinska knjiga, kjer je deloval vse do upokojitve leta 1984. Leta 1987 je postal izredni, leta 1991 pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Že kot dijak je pisal pesmi in jih objavljaval v almanahu *Utrinki* in reviji *Umetnost*. Med vojno je objavljaval v partizanskih glasilih, pozneje pa v *Novem svetu*, *Mladinski reviji*, *Slovenskem poročevalcu*, *Novih obzorjih*, *Naši sodobnosti* in *Sodobnosti*, *Pionirskem listu* in drugih. Čeprav je njegov pesniški opus količinsko skromen – objavil je tri samostojne zbirke in več izborov – se je uveljavil kot eden najpomembnejših pesnikov povojnega rodu. Precej obširnejše je bilo njegovo prevajalsko delo. Njegova življenjska sopotnica je bila pesnica in mladinska pisateljica Lojzka Špacapan. V zakonu sta se jima rodila dva otroka. Minatti je leta 2000 postal častni občan rodnih Slovenskih Konjic, kamor je na stara leta rad zahajal v spremstvu žene. Umrli je 9. junija 2012 v Ljubljani.

Leta 2015 so mu v Slovenskih Konjicah postavili bronast kip, delo akademske kiparke Katje Majer, leta 2020 pa je bila zasnovana literarno-turistično-zgodovinska pot Po Minattijevih stopinjah, ki sprehajalca ob prebiranju pesnikove poezije popelje mimo njegove rojstne hiše in drugih pomembnih točk njegovega otroštva.

Minatti je za avtorsko in prevajalsko delo prejel številne ugledne nagrade in priznanja, med drugim leta 1964 nagrado Prešernovega sklada za pesniško zbirko *Nekoga moraš imeti rad*, leta 1972 Sovretovo nagrado za prevode iz pesniškega opusa Koče Racina in Izeta Sarajlića ter leta 1985 Prešernovo nagrado za zbirko *Prisluškujem tišini v sebi*. Prejel je še druga pomembna priznanja za udejstvovanje na kulturnem področju: leta 1970 nagrado in diplomu zveznega odbora ZZB NOV Jugoslavije za delo na izvirnem in prevajalskem književnem področju in istega leta še nagrado sklada zveznega odbora ZZB NOVJ kot izredno družbeno priznanje za delo in stvaritve, pomembne za negovanje revolucionarnih tradicij NOB na področju književnosti, ter leta 1973 visoko odlikovanje SFRJ, tj. Red dela z zlatim vencem za posebne zasluge in dosežene uspehe pri delu, pomembnem za socialistično izgradnjo države. Gl. tudi A. in J. 2012, Esih 2021, Miličević 2020.

2 Prevajalsko delo

Ivan Minatti je prevajal poezijo, kratko prozo in literarna dela za otroke in mladino. Prevajal je iz več jezikov, največ iz jugoslovanskih, pa tudi iz češčine, francoščine, ruščine in španščine, prek drugih jezikov tudi albanske in turške avtorje.

Najobširnejši del njegovega prevajalskega opusa predstavljajo prevodi poezije več jugoslovanskih avtorjev, med katerimi velja izpostaviti pesniško zbirko *Zlij se s tišino* (1957) makedonskega pesnika Aca Šopova, zbirki *Vezilja* (1959) in *Poezija* (1977) makedonskega pesnika Blažeta Koneskega, zbirko hrvaškega pesnika Dragutina Tadijanovića *Večer nad mestom* (1966) in izbor njegovih pesmi *Tadijanović* (1980), zbirki makedonskega pesnika Slavka Janevskega *Plesalka na dlani* (1966, trojezična zbirka, srbohrvaški prevod Matija Bečković) in *Mag* (1983) ter zbirko pesmi *Lirika* (1971) bosanskega pesnika Izeta Sarajlića. Skupaj z Miletom Klopčičem je prevedel pesniško zbirko *Svitanja* (1961) makedonskega avtorja Koča Racina in izbor njegovih pesmi, ki je izšel pod naslovom *Racin* (1971, zbirka *Lirika*), z Živo Vidmar pa še zbirko Iva Andrića *Ex Ponto, Nemiri, Lirika* (1977). Minatti je prevedel tudi izbor hrvaških ljudskih pesmi *Istrske pesmice* (1959) ter izbor *Sodobna makedonska poezija* (1963).

Poezijo je prevajal tudi iz drugih jezikov. Iz španščine je prevedel pesmi Antonia Machade, ki so izšle pod naslovom *Machado* (1975, zbirka *Lirika*), posredno iz albanščine pa poezijo Adema Gajtanića, ki je izšla pod naslovom *Ko odpreš to pesem* (1979). Posredno je prevajal tudi poezijo turških pesnikov Nazima Hikmeta iz italijanščine in ruščine (1974) ter Fazila Hüsnüja Daglarce iz makedonščine (1976); oba prevoda sta izšla v zbirki *Lirika*.

Iz jugoslovanskih jezikov je prevedel še nekaj slikanic in zbirk kratke proze za otroke in mladino: *Oslovska leta* (1960) in skupaj z drugimi *Bosonogo detinstvo* (1966) Branka Ćopića; *Modra okna* (1960) Danila Oblaka; *Dečki, deklice in odrasli* (1960) Dragana

Lukića; *Najgostejša goščarva* (1965) Slavka Janevskega; *Travniški zvonček* (1968) Desanke Maksimović in druge.

Med prevodi za otroke velja omeniti še iz ruščine prevedeno zbirko Leva Nikolajeviča Tolstoja *Osel v levji koži in druge basni* (1954), Minattijevo najbolj znano prevajalsko delo pa je prevod *Malega princa* (1964) francoskega avtorja Antoina de Saint-Exupéryja. Leta 2022 je pri Mladinski knjigi izšel že 32. natis *Malega princa*.

Številni Minattijevi prevodi so izšli v časopisih in revijah, kot so *Beseda: revija za književnost in kulturo*, *Rodna gruda: revija za Slovence po svetu* in *Sodobnost*, v poznejših letih pa je veliko prevajal za otroke in objavljajal v revijah, kot so *Kekec*, *Ciciban* in *Cicido*. Leta 1969 sta mu reviji *Ciciban* in *Pionir* podelili vsaka svojo spominsko plaketo za ustvarjalno delo in prispevke, s katerimi je obogatil reviji.

Poleg Sovretove nagrade (1972) je Minatti prejel še številne druge nagrade za prevajalsko delo: medrepubliško priznanje za prevajalsko delo iz drugih jezikov v znamenju medrepubliškega književnega sodelovanja in zbliževanja (1973), priznanje Društva prevajalcev Makedonije »zlato pero« za prevajalsko delo iz makedonske književnosti (1973), listino Zveze društev in združenj književnih prevajalcev Jugoslavije za prispevek k vzajemnemu prevajanju književnosti narodov in narodnosti Jugoslavije (1973), častno diplomu Zveze društev književnih prevajalcev Jugoslavije za prevajalske zasluge na področju medrepubliškega sodelovanja, in sicer za prevode iz makedonske in srbohrvaške književnosti v slovenščino (1973), Medrepubliško priznanje za prevajalsko delo iz drugih jugoslovanskih književnosti v znamenje medrepubliškega književnega sodelovanja in zbliževanja (1975) in Potokarjevo listino Zveze književnih prevajalcev Jugoslavije za prevode iz književnosti jugoslovanskih narodov v slovenščino (1989). Gl. tudi Moder 1985.

3 Avtorsko delo

Ivan Minatti velja za velikega lirika, pesnika tišine in občutij srca, pesnika hrepenenja po ljubezni in zlitju z naravo. Sprva je pisal intimno obarvano partizansko liriko, ki je značilna tudi za njegovo prvo pesniško zbirko *S poti* (1947). V naslednji zbirki, *Pa bo pomlad prišla* (1955), za katero je prejel nagrado društva slovenskih pisateljev, pa prevladuje erotična lirika, ki je vezana na impresionistične podobe narave. Njegova zadnja samostojna zbirka, *Nekoga moraš imeti rad* (1963, 1981), ki je bila nagrajena z nagrado Prešernovega sklada, velja za prelomno, saj pomeni dokončen prestop v poudarjeno liričnost. V njej Minatti opeva naravo in ljubezen.

Nadaljnje Minattijeve zbirke vsebujejo izbor iz že objavljenih zbirk z dodatkom novih pesmi: *Veter poje* (1963), *Bolečina nedoživetega* (1964, 1970, 1994), *Vse beži z oblaki in pticami* (1966), *Pesmi* (1971, 1977, 1980, 2001), *Obraz* (1972), *Ko bom tih in dober* (1973), *Pesmi* (1977; vsebuje tudi pesmi J. Menarta in J. Krakarja), *Prisluškujem*

tišini v sebi (1984; Prešernova nagrada), *Pod zaprtimi vekami, izbrane pesmi* (1999) in *Minatti – izbrana lirika* (2004). Leta 2013 je pri Mladinski knjigi izšla nova antologija Minattijevih pesmi *Nekoga moraš imeti rad*, ki jo je pripravila njegova žena Lojzka Špacapan. Poleg že omenjenih nagrad za poezijo je leta 2009 prejel še zlatnik poezije v okviru Veronikine nagrade. Številne njegove pesmi so tudi uglasbene. Gl. tudi Kolšek 2012, Komelj b. d.

4 Založniško in uredniško delo

Poleg pesnikovanja in prevajalskega dela je Minatti med letoma 1947 in 1984 deloval kot urednik za mladinsko leposlovje pri založbi Mladinska knjiga, kjer je med drugim urejal knjižne zbirke *Sinji Galeb*, *Biseri*, *Kekčeva knjižnica* in *Zlata knjiga* ter sourejal glasilo *Mladinska revija*. Mladinska knjiga mu je za izredne dosežke v uredniškem delu pri knjigah za otroke in mladino leta 1975 podelila priznanje »kipec Franceta Bevka«.

Minatti je uredil tudi več pesniških zbirk, ki jih je sam prevedel: zbirko *Ciganska poezija* (1959), poezijo Nazima Hikmeta (1974, prevod iz ruskega in italijanskega prevoda, izšlo v zbirki *Lirika*), poezijo Antonia Machade *Machado* (1975, z Jolando Kvas) in zbirko za otroke *Spoštovani otroci* (1985) Dušana Radovića. Uredil je še pesniško zbirko Toneta Seliškarja *Črni oblaki in vihar* (1964), zbirko *Pesmi* Karla Destovnika (1969) in zbirko Vide Brest *Tiho, tiho, srce: pesmi* (1995). Uredil je tudi več proznih del, npr. priročnik za mlade F. A. Elstnerja *To zmorem sam: tristo nasvetov za dečke in deklice, ki hočejo imeti svoje stvari v redu* (1967), zbirko kratke proze za mlade Smiljana Rozmana *Teden ima sedem dni, sedem dni ima teden* (1969), drugo izdajo mladinskega romana Antona Ingoliča *Mladost na stopnicah* (1972) in zbirko Matije Valjavca *Izbrana mladinska beseda* (1980). Gl. tudi Krkoč 2013.

Ivan Minatti je Slovencem najbolj znan kot avtor že skoraj ponarodele pesmi »Nekoga moraš imeti rad« in kot prevajalec Saint-Exupéryjevega *Malega princa*. Čeprav v slovenski kulturi zaseda pomembno mesto predvsem kot pesnik, je izjemnega pomena tudi njegovo prevajalsko delo, še posebej njegovi prevodi poezije iz jezikov nekdanje Jugoslavije.

Bibliografija

A., N. in A. J. 2012. »Umrli je pesnik in prevajalec Ivan Minatti.« Portal *MMC RTV SLO*. 10. 6. 2012. Dostop 10. 2. 2022. <https://www.rtvsl.si/kultura/knjige/umrl-je-pesnik-in-prevajalec-ivan-minatti/284946>.

- Esih, Tina. 2021. »Literarno-turistično-zgodovinska pot Po Minattijevih stopinjah.« *Slovenščina v šoli* XXIV, št. 2: 45–49.
- Kolšek, Peter. 2012. »Ivan Minatti (1924–2012).« *Delo*, Književni listi. 11. 6. 2012. <https://old.delo.si/kultura/književni-listi/ivan-minatti-1924ndash-2012.html>.
- Komelj, Milček. b. d. »Ivan Minatti.« Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Dostop 9. 2. 2022. <https://www.sazu.si/clani/ivan-minatti>.
- Krkoč, Sandra. 2013. »Ivan Minatti: Malo južne sapice in kos bolečine.« *Dnevnik*. 20. 3. 2013. <https://www.dnevnik.si/1042660137>.
- Miličević, Ana. »MINATTI, Ivan«. *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj, 2020. Dostop 9. 2. 2022. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/minatti-ivan/>.
- Moder, Janko, ur. 1985. *Slovenski leksikon novejšega prevajanja, Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*. Koper: Lipa.
- Mohar, Tjaša. 2022. Korespondenca z Lojzko Špacapan po e-pošti. 16. 2. 2022.
- Perovšek, France. 2004. *Delček mladosti: spomini na delo v Ljudski mladini Slovenije in Jugoslavije ter SKOJ v letih 1947–1950*. Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije. Dostop 10. 2. 2022. https://www.sistory.si/cdn/publikacije/15001-16000/15588/Delcek_mladosti.pdf.

TONE PAVČEK

PESNIK, PREVAJALEC, UREDNIK IN ESEJIST

Tomaž Onič in Tjaša Mohar
Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Tone Pavček se je rodil 29. 9. 1928 v Šentjuriju na Dolenjskem. Oče se je zaradi službe kmalu preselil v Ljubljano, mati pa je ostala doma na kmetiji. Osnovno šolo je prvo leto obiskoval v Mirni Peči, nadaljeval pa na Marijanišču v Ljubljani. Že tam se je spoznal z leto mlajšim Janezom Menartom, s katerim sta vse življenje ostala prijatelja in sodelavca. Po končani nižji in klasični gimnaziji je med drugo svetovno vojno nekaj let bival pri stricu na kmetiji v Šentjuriju, kamor se je pozneje rad vračal, na rodno Dolenjsko pa se je rad naslanjal tudi v tematiki in motiviki svoje poezije. V zakonu z ženo Marijo sta se jima rodila sin Marko (1958–1979), ki je bil prav tako pesnik, in hči Saša, znana slovenska igralka.

Čeprav je Pavček leta 1954 diplomiral iz prava, poklica pravnika nikoli ni opravljal. Deloval je skoraj izključno na kulturnem področju: bil je novinar pri *Ljubljanskem dnevniku* in *Ljudski pravici* (1955–1957), novinar in urednik na RTV Ljubljana (do 1972), med letoma 1963 in 1967 še ravnatelj Mladinskega gledališča v Ljubljani, od 1972 do upokojitve leta 1990 pa glavni urednik pri Cankarjevi založbi. Ves čas je tudi pisal in prevajal poezijo in mladinsko književnost ter med letoma 1979 in 1983 predsedoval Društvu slovenskih pisateljev. Od 1986 do 1990 je bil tudi poslanec v slovenski skupščini. V času osamosvajanja Slovenije se je uveljavil kot kulturni in politični delavec in leta 1989 na zborovanju na Kongresnem trgu v Ljubljani javno prebral Majniško deklaracijo, v kateri je bila izražena zahteva po suvereni slovenski državi. Leta 1996 je postal ambasador UNICEF-a. Od leta 2001 je bil izredni, od 2007 pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Od novembra 2003 do maja 2008 je bil tudi član predsedstva SAZU. Umrli je 20. oktobra 2011 v Ljubljani. V njegovem rojstnem kraju je postavljena Pavčkova stalna spominska zbirka.

Pavček je za svojo poezijo in prevode prejel več pomembnih nagrad. Med literarnimi izstopajo tri Levstikove nagrade (leta 1958 za zgodbico v verzih *Juri Muri v Afriki*; 1961 za pesniško zbirko *Velesenzacija* in 2003 za življenjsko delo), Trdinova nagrada (leta 1959 za zbirko *Sanje živijo dalje*), Kajuhova nagrada (leta 1986 za mladinsko pesniško zbirko *Prave (in neprave) pesmi*), Večernica (leta 1997 za pesniško zbirko *Majnice in fulaste pesmi*), Zlatnik poezije in Veronikina nagrada (2006 in 2007, slednja za *Ujedanke: obrazi naše vsakdanjosti*). Prejel je tudi nagrado Prešernovega sklada (leta 1965 za zbirko pesmi *Ujeti ocean*), Prešernovo nagrado (leta 1984 za zbirko *Dediščina*), Sovretovo nagrado (leta 1979 za prevod *Glasovi časa: antologija desetih ruskih pesnikov dvajsetega stoletja*) ter leta 2009 zlati red za zasluge Republike Slovenije. V tujini je prejel Goranovo plaketo, nagrado Mlado pokolenje in Zmajev nagrado, za dosežke na področju mladinske književnosti pa je bil dvakrat nominiran za nagrado Hansa Christiana Andersena (2010 in 2012). Gl. tudi Cirman in Bratož 2011, Javornik idr. 1987–2002, Kambič 2020.

2 Prevajalsko delo

Toneta Pavčka poznamo predvsem kot pesnika, zelo obsežen pa je tudi njegov prevajalski opus. Kot je sam povedal, ga je v prevajalsko delo uvedel stanovski kolega in prijatelj iz otroštva Janez Menart. V televizijskem intervjuju je Ladu Ambrožiču povedal, da je bil Menart »motor in organizator /.../, on je rekel, da moramo prevajati, in smo začeli prevajati vsak svoj del svetovne poezije« (Ambrožič 2008). Pavček je sam ali v sodelovanju z drugimi pesniki in prevajalci prevajal zlasti rusko poezijo 20. stoletja (med najvidnejšimi avtorji prevedenih zbirk so Boris Pasternak, Sergej Jesenin, Vladimir Majakovski, Anna Akhmatova, Marina Tsvetaeva in Andrej Voznesenski), tudi starejše ruske pesnike (Afanasij Fet, Vladimir Solovjov), več njegovih prevodov pa je vključenih v *Antologijo ruske poezije 20. stoletja* (1990).

Izstopajo še njegovi prevodi srbske in hrvaške lirike (predvsem otroške pesmi Grigorja Viteza in Jovana Jovanoviča Zmaja, tudi Vesne Parun), sodeloval je pri prevajanju pesmi za *Antologijo hrvaške poezije* (1975), v njegovem prevajalskem opusu pa so tudi prevodi iz drugih slovanskih jezikov (češčine, poljščine, beloruščine), vendar gre v glavnem za izbore poezije oz. za posamezne pesmi v literarnih revijah. Sodeloval je tudi pri prevajanju pesmi albanskih (Enver Gjerqeku, Azem Shkreli, Rrahman Dedaj, Ali Podrimja) in gruzijskih (Šota Rustaveli) pesnikov v slovenščino. Njegove najbolj znane pesmi pa so prevedene v druge jezike. Glej tudi Cirman in Bratož 2011, Javornik 1987–2002.

3 Avtorsko delo

Pavček je poezijo pisal že kot gimnazijec. V prvih povojnih letih je objavljial med drugim v *Mladinski reviji*, *Novih obzorjih* in *Besedi*. Njegova prva knjižna objava je bila zbirka

Pesmi štirih, ki jo je leta 1953 objavil s Kajetanom Kovičem, Cirilom Zlobcem in Janezom Menartom in ki je pomembno zaznamovala novo usmeritev v slovenski poeziji. Sledilo je še sedemnajst pesniških zbirk za odrasle, med katerimi so poleg že omenjenih nagrajenih zbirk najvidnejše *Poganske hvalnice* (1976), *Upočasnitve* (1998), *Darovi* (2005), *Same pesmi o ljubezni* (2008) in *Angeli* (2011); zadnja, *Domu in rodu* (2015), je izšla posthumno.

Pavček je kot pesnik izhajal iz socialnega realizma, v povojni književnosti pa se je uveljavil kot predstavnik intimizma. Njegova lirika je bila sprva vitalistična, mestoma idilična in povezana z naravo (npr. zbirke *Sanje živijo dalje*, *Ujeti ocean*, *Poganske hvalnice*). V poznejših zbirkah se je ukvarjal z resnejšimi temami, tudi z vprašanji življenja in smrti (*Dediščina*, *Goličava*). Pisal je tudi pesmi za otroke, med vidnejšimi deli so poleg že omenjenih nagrajenih tudi *Maček na dopustu* (1957), *Vrtiljak* (1965), *Čenčarija* (1975), *Mokedaj* (1976), *Marko na belem konju jaše* (1984), *Besede za sladkosnede* (1991), *Juri Muri v Afriki* (1993), *S črko čez Krko* (2003), *Radobesednice* (2004) ter *Majnice in majhnice* (2009). Izdal je tudi štiri zbirke esejev *Čas duše, čas telesa* (od 1984 do 2010) in knjigo spominov *Hiša Cankarjeve zaveze* (2005). Glej tudi Cirman in Bratož 2011, Kmecl, b. d., Kocjan-Barle in Bajt 2003–2005.

4 Uredniško in založniško delo

Pavček je do leta 1972 deloval kot urednik kulturnega programa na RTV Ljubljana, nato pa je bil do upokojitve leta 1990 glavni urednik pri Cankarjevi založbi. V tej vlogi je uredil številne knjige, tako poezije kot proze: *Zbrane pesmi* (1977) in *Izbrane pesmi* (1985) Edvarda Kocbeka; *Basni* Slavka Pregla (1978); *Zakladi Slovenije* Matjaža Kmecla (1979) in poznejše ponatise; *Oko in senca* Jožeta Udoviča (1982); v souredništvu več zbirk del Ivana Cankarja, v souredništvu z Žarkom Petanom njegovo zbirko *Ta pаметne: jugoslovanski aforizem* (1983); zbirko *Pesmi in pesnitve* (1984) Heinricha Heineja; roman *Umiranje na obroke* (1984) Igorja Torkarja; izbor novel in črtic *Veter in cesta* (1985) Bena Zupančiča; skupaj z Jožetom Udovičem in Nikom Koširjem je prevedel in uredil *Antologijo španske poezije 20. stoletja* (1987). Uredil je tudi več zbirk poezije, ki so izšle pri drugih založbah (mnoge je tudi sam prevedel), med njimi so *Pesmi* (1977) Vladimirja Majakovskega; *Glasovi časa: antologija desetih ruskih pesnikov dvajsetega stoletja* (1978); *Pesmi* (1982) in izbor lirike (1991, zbirka *Lirika*) Borisa Pasternaka; *Pesmi* (1986) Janke Kupala; *Antologija ruske poezije 20. stoletja* (1990); dvojezična izdaja poezije Anne Ahmatove (2004). Uredil je še nekaj drugih zbirk poezije avtorjev, kot so Niko Grafenauer, Marko Kravos in Janez Menart, ter nekaj zbirk proze, npr. *Novele* Miška Kranjca (2008). Gl. tudi Kmecl b. d.

Tone Pavček se je že v mladosti pomembno zapisal poeziji kot eden od avtorjev zbirke *Pesmi štirih*, ki je oznanila novo smer v slovenski poeziji. Za svoje številne pesniške zbirke je prejel več najvidnejših slovenskih nagrad. Obsežen je tudi njegov prevajalski opus, in sicer je prevajal poezijo predvsem iz ruščine, pa tudi iz hrvaščine, srbsčine in drugih slovanskih jezikov.

Bibliografija

- Ambrožič, Lado. 2008. »Intervju.« Intervju s Tonetom Pavčkom. Ljubljana: RTV Slovenije, 7. 9. 2008. <https://365.rtvlo.si/arhiv/intervju/19402471>.
- Cirman, Tanja in Igor Bratož. 2011. »Umrli je Tone Pavček.« *Delo*, Književni listi, 21. oktober 2011. <https://old.delo.si/kultura/knjizevni-listi/umrl-je-tone-pavcek.html>.
- Javornik, Marjan, ur. 1987–2002. »Pavček, Tone.« *Enciklopedija Slovenije*, 8. zv., 275–276. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kambič, Mateja. 2020. »Pavček, Tone.« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Mestna knjižnica Kranj. Dostop 24. 1. 2022. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/pavcek-tone/>.
- Kmecl, Matjaž. b. d. »Tone Pavček.« *Slovenska akademija znanosti in umetnosti*. Dostop 24. 1. 2022. <https://www.sazu.si/clani/tone-pavcek>.
- Kocjan-Barle, Marta in Drago Bajt, ur. 2003–2005. »PAVČEK, Tone.« *Slovenski veliki leksikon*, 275–276. Ljubljana: Mladinska knjiga.

JANEZ MENART

PESNIK, PREVAJALEC, UREDNIK IN PUBLICIST

Janko Trupej

1 Življenjepis

Janez Menart je bil rojen 29. septembra 1929 v Mariboru. Njegov oče je bil mehanik in šofer, mati pa igralka; imel je tudi dve leti starejšo sestro. Njegova mladost je bila vse prej kot lahka, saj je do osmega leta izgubil tri od starih staršev in očeta, pri 14 letih pa mu je po dolgoletnem hiranju umrla še mati. Ker je bil nadarjen učenec, je prejel eno redkih tedanjih banovinskih štipendij in v Ljubljani zaključil klasično gimnazijo, po koncu druge svetovne vojne pa je – prav tako s pomočjo državne štipendije – na Univerzi v Ljubljani študiral slovenistiko in primerjalno književnost. Med študijem je spoznal bodočo ženo Tonko, predmetno učiteljico slovenščine; v zakonu se jima je rodila hči Barbara. Po uspešnem zagovoru diplome leta 1956 je bil vrsto let lektor, dramaturg in vodja lutkovnega oddelka pri Triglav filmu, leta 1967 pa se je zaposlil na takratni Televiziji Ljubljana, kjer je bil v dramskem oddelku najprej tri leta urednik, nato pa so mu zaradi satiričnega epigrama o politiki, s katerim je nastopil v oddaji te televizijske hiše, to funkcijo odvzeli. Naslednjih sedem let je bil tako v istem oddelku le še dramaturg, naposled pa je zaradi nestrinjanja z vmešavanjem politike v vodenje oddelka zaprosil za premestitev v prevajalski oddelek.

Leta 1979 se je zaposlil pri Mladinski knjigi, kjer je upokojitev leta 1990 dočakal kot programski vodja knjižnega kluba Svet knjige. Dve leti je bil tajnik, nato za enako dobo podpredsednik, naposled pa je bil leta 1966 izvoljen za predsednika Društva slovenskih pisateljev. Leta 1983 je postal izredni, leta 1987 pa redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kjer je bil od leta 1985 do leta 1993 tajnik razreda za umetnost. Za svoje pesniško in prevajalsko delo je prejel številne pomembne nagrade. Dvakrat mu je bila podeljena Sovretova nagrada: leta 1976 za zbirko *Lirika* Roberta Burnsa in za zbirko

Pesmi in pesnitve lorda Byrona, leta 1988 pa za *Zbrano delo* François Villona. Leta 1966 in leta 1978 je prejel Župančičevo nagrado, leta 1979 pa mu je bila za pesniški in prevajalski opus podeljena tudi velika Prešernova nagrada za življenjsko delo. Leta 2003 je bil izvoljen za častnega člana Društva slovenskih književnih prevajalcev. Umrli je 22. januarja 2004 v Ljubljani. Gl. tudi Dolgan, Fridl in Volk Bahun 2014, 132–134, Menart 2001, 2010, [1981] 2019, Omahen 2014.

2 Prevajalsko delo

Menart je že na začetku umetniške poti ugotovil, da v slovenskem literarnem sistemu pri prevodih poezije obstajajo precejšnje vrzeli, zato jih je s svojo prevajalsko dejavnostjo poskušal zapolniti. Menil je, da bi morali imeti v slovenščino prevedene največje svetovne pesnike, zato je prevajal predvsem klasike. Med pesniki in dramatik, ki jih je prevedel iz angleščine, velja omeniti avtorje, kot so George Noel Gordon Byron (*Pesmi*, 1956; *Parizina*, 1963; *Pesmi in pesnitve*, 1975), Samuel Taylor Coleridge (*Pesem starega mornarja*, 1961), William Shakespeare (*Soneti*, 1965), Robert Burns (*Lirika*, 1975), Christopher Marlowe, Thomas Kyd in Ben Jonson (*Drame angleške renesanse*, 1976). Med najpomembnejšimi francoskimi pesniki, ki jih je poslovenil, so François Villon (*Veliki testament*, 1970; *Zbrano delo*, 1987), Alfred de Musset (*Musset*, 1970), Jacques Prévert (*Prévert*, 1971), Victor Hugo (*Izbrane pesmi*, 1986) in Alphonse de Lamartine (*Alphonse de Lamartine*, 1995). Nekateri izmed prevodov je opremil z izčrpnimi spremnimi besedami in opombami oziroma pojasnili prevajalskih odločitev. Nekateri Menartovi prevodi so bili precejšnji prodajni uspehi; Shakespeareovi *Soneti* so na primer doživeli več izdaj v visokih nakladah. Prevode poezije je poleg tega objavljaj v revijah in antologijah, prevedel je tudi nekaj slikanic, prav tako pa mu je bil nekajkrat zaupan prevod stihov v knjigah, pri katerih so prozno besedilo prevedli drugi. Gl. tudi Menart 1978, 2002, 2010, Omahen 2014.

3 Uredniško in založniško delo

Pri Menartovem uredniškem delu velja omeniti zbirko prevodov sodobne slovenske poezije z naslovom *Slovene Poets of To-day* (1965) in antologijo *Iz roda v rod duh išče pot: izbor slovenske umetne pesmi od začetkov do današnjih dni* (1969), v katero je vključil tudi nekaj pesnikov, ki jim je bila tedanja oblast nenaklonjena, na primer Franceta Balantiča, ki je bil v nemilosti zaradi protikomunističnega delovanja med drugo svetovno vojno. Tudi antologija *Pesmi dolenjske dežele* (1984) je nekaj posebnega, saj je izbor poezije omejen na določeno pokrajino. Med slovenskimi pesniki, katerih izbore pesmi je Menart uredil, so Anton Aškerc (*Pesmi*, 1984), Matej Bor (*Med viharji in tišino: izbor pesmi*, 1988), Dušan Mevlja (*Oporoka: izbrane pesmi*, 1990) in Rado Bordon (*Podobe mojega*

sveta: izbrane pesmi, 1993). Menart je poleg tega za *Sodobnost* nekaj časa urejal serijo Tuje pesmi v slovenski besedi, v okviru *Delovih* Književnih listov pa je urejal rubriko Izbrana pesem. Gl. tudi Menart 2001, 2010, Mušič 2004, 225.

4 Avtorsko delo

Menart je začel pesniti že v gimnazijskih letih in leta 1953 je skupaj s Kajetanom Kovičem, Tonetom Pavčkom ter Cirilom Zlobcem izdal kultno zbirko *Pesmi štirih*, ki je zaznamovala obrat od prevladujoče socrealistične poezije k intimizmu. V naslednjih desetletjih je izdal naslednje samostojne pesniške zbirke: *Prva jesen* (1955), *Časopisni stibi* (1960), *Bela pravljica* (1963), *Semafori mladosti* (1963), *Srednjeveške balade* (1973), *Pod kužnim znamenjem* (1977), *Srednjeveške pridige in balade* (1990). Posthumno je bila objavljena še zbirka *Spomin* (2005), njegove pesmi pa so izšle tudi v več izborih, med katerimi velja omeniti zbirko *Pesnik se predstavi* (1969), ki je namenjena mladini, in zbirko *Stihi mojih dni* (1989), ki je izšla v nakladi kar 30.000 izvodov. Tudi njegove zbrane pesmi pod naslovom *Statve življenja* (1979) so bile izjemen založniški uspeh, saj so doživele tri izdaje; prvi dve sta izšli v nakladi po 3.000 izvodov, tretja pa je bila natisnjena v 2.000 izvodih – to priča o Menartovi izjemni priljubljenosti med bralstvom. Njegove zgodnje pesniške zbirke so bile deležne tudi pretežno pozitivnih kritičnih odzivov, po razmahu modernizma pa mu je kritika postala manj naklonjena in je njegovi poeziji očitala starokopitnost.

Menart je namreč celotno umetniško pot ostajal zvest tradicionalnim pesniškim oblikam in je zavračal nazor, da naj bi bila poezija samozadostna oziroma da naj bi v prvi vrsti služila »kultu besede«, temveč je bil po lastnih besedah prepričan, da »mora književnost izhajati iz vprašanj o človekovem bistvu ter o njegovih stiskah, upih in poslanstvu v danem prostoru in času; da mora biti – čeprav je vsaka prava umetnost seveda predvsem stvar njenega ustvarjalca – namenjena tudi drugim ljudem. [...] Vsaka prava poezija je utešna in pomaga živeti. Da bi lahko opravljala to poslanstvo, jo morajo dojeti tudi drugi, zato je potrebno, da je po svojem izražanju jasna in razumljiva.« (Menart [1981] 2019)

Janez Mušič (2004, 225) je zapisal, da je Menart naš »najboljši predstavnik oblikovno tradicionalne, po vsebini pa moderne poezije romantično razklanega humanizma«. Za precejšen delež njegovega pesniškega opusa je značilna ostra satira sodobne družbe – nekatera žgoča vprašanja je načenjal že v časih, ko bi to utegnili imeti negativne posledice zanj. Slednji vidik njegovega ustvarjanja je prišel do izraza tudi v epigramih, ki jih je Tone Pavček po pesnikovi smrti zbral v knjigi z naslovom *Epigrami* (2010). Čeprav se Menart nikdar ni neposredno politično udeleževal, je družbeno dogajanje komentiral v publicističnih zapisih in se po lastnih besedah »zmerom trudil za družbeno poštenost in naprednost« (Zlobec 1990, 119). Več desetletij si je na primer prizadeval za obrambo slovenskega jezika pred nadvlado srbohrvaščine; večino svojih zapisov na

to temo je naposled združil v knjigi z naslovom *Slovenec v Srboslaviji* (2001). Gl. tudi Arko 1979, Dolgan, Fridl in Volk Bahun 2014, 132–133, Menart 2001, 2010, [1981] 2019, Omahen 2014.

5 Razmišljanja o prevajanju

Menart (1978, 273) je glede splošnih usmeritev pri prevajanju poezije zapisal, »da je treba prevajati iz izvirnika, da je treba prevajati v obliki izvirnika in da je pri prevajanju pred dobesedno točnostjo treba dajati prednost pesniški lepoti« (gl. tudi Menart 1965, 666–667). Poudarjal je tudi, naj se pesmi iz različnih zgodovinskih obdobjev prevajajo v sodobno slovenščino – razen če so tudi v izvirniku uporabljene prvine, ki so bile za časa nastanka pesmi časovno zaznamovane (Menart 2002, 62; gl. tudi Menart 1965, 667–669). Po njegovem mnenju je treba čim bolj zvesto prenesti vsebino in obenem ohranяти slog ter vzdušje izvirnika, a ker naj bi prevod zvenel kot izvirno napisana pesem, so – v izogib estetskim deformacijam, ki bi nastale zaradi preveč dobesednega prevoda – dopustni tudi dodatki, izpusti in druge spremembe, s pomočjo katerih se ohrani izvirnikov učinek na bralstvo (Menart 2002, 62–65; gl. tudi Menart 1965, 669–680). Majda Stanovnik (2005, 103) je v zvezi s tem zapisala, da se je »[z] Menartovo dialektiko svobodnejšega prevoda, ki se oddaljuje od izvirnika zato, da bi mu bil kot celota zvestejši, [...] poetika prevoda pri nas že približala Steinerjevim hermenevtičnim razlagam«. Gl. tudi Menart 1965, 1978, 2002.

Janez Menart velja za enega najboljših slovenskih prevajalcev vezane besede vseh časov, vendar za slovensko prevajalstvo ni pomemben zgolj zaradi lastnega prevajalskega opusa, marveč tudi, ker je k prevajanju vrhuncev svetovnega pesništva spodbujal svoje pesniške sopotnike.

Bibliografija

- Dolgan, Marjan, Jerneja Fridl in Manca Volk Bahun. 2014. *Literarni atlas Ljubljane: zgoode in nezgoode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Arko, Andrej. 1979. »Janez Menart, Statve življenja.« *Sodobnost* 27, št. 12: 1226–1231.
- Menart, Janez. 1965. »O prevajanju poezije.« *Sodobnost* 13, št. 7: 665–680.
- Menart, Janez. 1978. »Pesniški prevod – del naše splošne kulture.« *Sodobnost* 26, št. 3: 271–280.
- Menart, Janez. 2001. *Slovenec v Srboslaviji: kulturno politični spisi*. Ljubljana: Knjižna zadruga.
- Menart, Janez. 2002. »O prevajalskem ptičjem mleku.« *V Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil*, uredila Martina Ožbot, 61–91. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

Menart, Janez. 2010. *Dnevnik: 1953–2000*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

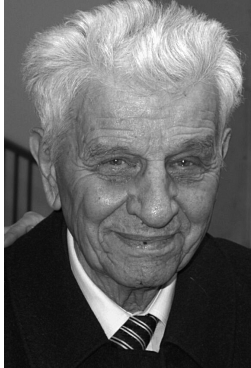
Menart, Janez. [1981] 2019. »Naši umetniki pred mikrofonom: Janez Menart.« 3. program *Radia Slovenija* – program *Ars*. Zadnjič posodobljeno 12. 10. 2019. <https://ars.rtv slo.si/2019/09/nasi-umetniki-pred-mikrofonom-211/>.

Mušič, Janez. 2004. *Veliki album slovenskih pisateljev*. Ljubljana: Mladika.

Omahen, Rok. 2014. »'Razum si nič več ne obeta, prišel je čas, da končno grem': Ob desetletnici smrti Janeza Menarta.« *MMC*. Zadnjič posodobljeno 22. 1. 2014 <https://www.rtv slo.si/kultura/knjige/razum-si-nic-vec-ne-obeta-prisel-je-cas-da-koncno-grem/327947>.

Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod: 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Zlobec, Ciril. 1990. »Intervju *Sodobnosti*: Janez Menart.« Intervju z Janezom Menartom. *Sodobnost* 38, št. 2: 113–130.

KAJETAN GANTAR

PREVAJALEC, KLASIČNI FILOLOG, LITERARNI ZGODOVINAR,
PROFESOR, PISATELJ IN PUBLICIST

Aleš Maver

Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Kajetan Gantar se je rodil 11. oktobra 1930 v Ljubljani. Njegov istoimenski oče je izhajal iz rudarske družine iz Idrije in je vojsko odslužil še v Italiji v Parmi, nato pa je deloval kot gimnazijski profesor v Ljubljani, Novem mestu in Celju, kjer je njegov sin preživel otroštvo. Očeta so v času liberalne prevlade v Dravski banovini leta 1933 iz političnih razlogov odpustili. Preden se je po spremembi oblasti leta 1936 vrnil na gimnazijo, je delal v celjski upravi katoliškega dnevnika *Slovenec*. Po nemški okupaciji Celja leta 1941 je bil aretiran in z družino nato izgnan v Srbijo. Decembra leta 1941 se je preselil v Ljubljano (Kacin 1978, 410). Tam je njegov sin, ki je iz Celja takoj odšel k stari mami v Ljubljano, končal osnovno šolo in obiskoval gimnazijo ter se po lastni izjavi že takoj zaljubil v latinščino in grščino. Z očetom sta maja 1945 pred zmagovitimi komunisti pobegnila v Avstrijo. Po bivanju v Lienzu in Anrasu je Kajetan tako živel v begunskih taboriščih v Pegezzu in Spittalu, kjer je v vzpostavljenih šolskih strukturah slovenskih beguncev nadaljeval z gimnazijskim šolanjem.

V začetku leta 1947 sta se z očetom vrnila v Ljubljano. Mlajši Gantar je leta 1950 končal gimnazijo in se vpisal na študij klasične filologije na Filozofski fakulteti. Njegova poglobljena učitelja sta bila profesorja Anton Sovrè in Milan Grošelj. Diplomiral je leta 1954. Najprej se je podobno kot nekoč Sovrè, ki je postal njegov najpomembnejši prevajalski mentor, zaposlil na ptujski gimnaziji in tam poučeval med letoma 1954 in 1956. Neposredno službeno ukvarjanje s klasičnima jezikoma je nekoliko prekinilo delo referenta za znanstvene zavode pri republiškem sekretariatu za kulturo (1958–62). Leta 1958 je pod Sovretovim mentorstvom doktoriral z disertacijo o oblikovanju prostora in časa v homerskih epih. Naslednje leto se je poročil z Rožo. Imela sta hčer Celino, sina

Damjana in hčer Marijano. Pot na Oddelek za klasično filologijo se mu je odprla leta 1962, ko je postal asistent. V docenta je napredoval čez pet let, leta 1972 je bil izvoljen za izrednega in leta 1978 za rednega profesorja. Za njegovo znanstveno in prevajalsko delovanje so bila zelo pomembna študijska izpopolnjevanja v tujini, med drugim v Parizu, Heidelbergu, Ženevi in na Dunaju. Predaval je latinsko in grško književnost. Slednjo je med leti 1981 in 1996 skupaj enajst semestrov poučeval tudi na graški univerzi. Gl. tudi K. Gantar 2000, 2005, M. Gantar 2009, Mihevc Gabrovec 1995.

Znanstveno se je Gantar ukvarjal z antično poetiko, metaforiko in kompozicijo antičnih literarnih besedil, zgodovino antičnih metričnih obrazcev, helenizmom in tudi z jezikoslovnimi vprašanji. Številne prispevke je posvetil na Slovenskem živečim piscem v latinščini in odmevom antike v slovenski književnosti od *Brižinskih spomenikov* do danes. Znanstveno dejaven je bil do pozne starosti. Deloval je v številnih društvih in mednarodnih strokovnih organizacijah. Od leta 1980 do 1983 je vodil Zvezo društev za antične študije Jugoslavije, že prej od leta 1974/75 do 1980 pa Društvo za antične in humanistične študije v Sloveniji. Od 1983 do 1985 je bil predsednik Društva slovenskih književnih prevajalcev, kjer je leta 2003 postal častni član. Leta 1984 je postal redni član Akademije za pospeševanje latinščine (*Academia Latinitati fovendae*) in naslednje leto še dopisni član Propercijeve akademije s sedežem v pesnikovem rojstnem Assisiju v Italiji.

Za člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti je bil izvoljen leta 1993. V organih akademije je bil izjemno dejaven, saj je bil podpredsednik in član njenega predsedstva. Bil je ustanovni in dolgoletni predsednik maturitetne komisije za latinščino (1993–1999). Predsedoval je tudi znanstvenemu svetu Inštituta za kulturno zgodovino pri ZRC SAZU. Slovenijo je med letoma 1996 in 2002 zastopal v Stalnem komiteju za humanistiko pri Evropski znanstveni fundaciji. Med akademijami v tujini sta ga v svoje članstvo sprejeli še Evropska akademija znanosti in umetnosti v Salzburgu in Makedonska akademija znanosti in umetnosti (MANU) v Skopju. Za svoje prevajalsko in znanstveno delo je prejel Sovretovo nagrado in nagrado Prešernovega sklada, leta 2010 Zoisovo nagrado za življenjsko delo in leta 2022 še Prešernovo nagrado. Univerza v Ljubljani ga je leta 1998 počastila z nazivom zaslužnega profesorja. Umrl je 16. junija 2022 med oddihom na otoku Krku. Gl. tudi Mihevc Gabrovec 1995, Senegačnik 2020.

2 Prevajalsko delo

Kajetan Gantar je prevajal iz latinščine in grščine, v širokem časovnem razponu med Homerjem in novim vekom. Njegovi glavni prevodi so Slovencem približali predvsem antično lirsko in epsko poezijo, grško dramatiko in filozofijo. Nezanemarljiv delež pripada hkrati njegovim posodobitvam prevodov Antona Sovreta.

Gantar je iz grščine že zgodaj prevedel ključni Aristotelovi filozofski deli, najprej *Poetiko* (1959, popravljena izdaja 1982) in za njo še *Nikomahovo etiko* (1964, popravljena

izdaja 1994). Skupaj s Sovretom sta prevedla Teofrastove *Značaje* (1971). Leta 2011 je objavil še prevod Longinove razprave *O vzvišenem*.

Vrsto prevodov antične dramatike je odprl Ajshilov *Vklenjeni Prometej* (1962). Leta 1982 je sledil še prevod *Peržanov* istega tragiškega pesnika. Prevajal je tudi Sofokla, in sicer *Kralja Ojdipa* in *Antigono* (1987) ter *Elektro* (1985). Nazadnje je med grškimi tragedijami poslovenil Evripidovo *Ifigenijo v Avlidi* (knjižna objava 2000). Več kot dve desetletji je Gantar slovenski javnosti predstavljal rimska komediografa Plavta in Terencija. Objavil je prevode in obsežne razlage Plavtovih *Amfitruona* (1970), *Hišnega strahu* (1971) in *Aulularije* ali *Komedije o loncu* (1991) ter Terencijevega *Evnuha* (1987).

Med najboljšimi in najodmevnejšimi Gantarjevimi prevodi so prevodi grške in rimske lirike. Za izbor iz celotne pesniške ustvarjalnosti Rimljanov, ki ga je kot nekakšnega dvojnika k Sovretovemu izboru iz grške lirike pod naslovom *Rimska lirika* izdal leta 1968, je naslednje leto prejel Sovretovo nagrado. Izmed grških lirikov je v zbirki *Lirika* predstavil Sapfo (1970) in Pindarja (1980), skupaj z Jožetom Mlinaričem pa še helenističnega pesnika Teokrita (1984). Od rimskih lirikov sta mu bila najbližja Horacij (izdaji izbora iz njegove pesniške tvornosti leta 1966 in v dopolnjeni izdaji 1993) in Propercij. Izdajo pesmi slednjega je za zbirko *Lirika* pripravil skupaj z Jožetom Mlinaričem (1971).

Kajetan Gantar je prevajal tudi epsko poezijo. Objavil je slovenski prevod obeh Heziodovih epov, *Teogonije* in *Del in dnevorov* (1974), in izbor iz Homerjeve *Odiseje* (1992). Med rimskimi epiki je predstavil reprezentativen izbor iz Ovidijevih *Metamorfoz* (1977).

Omeniti je treba tudi Gantarjevo prevajanje krščanskih antičnih besedil. Dolga leta je sodeloval pri nastajanju Standardnega prevoda Svetega pisma (objava celote 1996, različica Nove zaveze je izšla že 1984) in nato še pri Jeruzalemski izdaji Svetega pisma (objava Nove zaveze 2010). Leta 2021 je bil eden ključnih sodelavcev pri prevajanju slovenske izdaje celotnega korpusa Hieronimovih *Pisem*.

Kar zadeva prevajanje antičnega in srednjeveškega zgodovinopisja, sodi med njegove zgodnejše prevode izbor iz dela vzhodnorimskega zgodovinarja Prokopija pod naslovom *Pod Justinijanovim žezlom* (1961). Za izdajo virov o solunskih bratih Cirilu in Metodu je oskrbel prevod ključnega vira za karantansko zgodovino, *Spreobrnitve Bavarcev in Karantancev* (1985), in sodeloval pri prevodu *Zgodovine Langobardov* (1988) Pavla Diakona. Med prevodi poznejše latinizacije naj omenim prevod pisma protestantskega pastora Franca Temlina nemškim pietistom (1986).

Navsezadnje je Gantar prevajal tudi iz slovenščine v latinščino. Objavil je recimo prevod vseh treh *Brižinskih spomenikov* v jezik starih Rimljanov (1992).

Kot že rečeno, so pomemben Gantarjev prispevek posodobitve Sovretovih prevodov. Kar nekaj izdaj sta doživeli tovrstni priredbi prevodov Avguštinovih *Izpovedi* (prva dopolnjena izdaja 1978) in *Dnevnika* cesarja Marka Avrelija (prva dopolnjena izdaja 1971). Gl. tudi Čop, Hrovatič in Rott 2010; Stanonik 2005.

3 Založniško in uredniško delo

Pomembno uredniško delo je Gantar opravil predvsem kot član uredniškega odbora nekdanj vodilne jugoslovanske klasičnofilološke revije *Živa antika*, v katerem je deloval od leta 1974 do svoje smrti. Dolga leta je bistveno vplival na vsebinsko usmeritev revije in vanjo pot utrl mnogim slovenskim klasičnim filologom, literarnim zgodovinarjem in jezikoslovcem. Na mednarodni ravni je bil član uredniškega odbora revije *Didactica Gandensia* iz Genta v Belgiji, ki se posveča vprašanjem didaktike klasičnih jezikov. Gantar je pomagal »shoditi« tudi slovenskima revijama za klasično filologijo *Keria* in *Clotho*. Gl. tudi Mihevc Gabrovec 1995.

4 Avtorsko delo

Objavljena knjižna besedila izpod peresa Kajetana Gantarja lahko razdelimo v dve skupini. Prvo tvori trilogija njegovih obsežnih avtobiografskih del, ki so izhajala med letoma 2005 in 2021. Njihovi naslovi so *Utrinki ugaslih sanj* (2005), *Zasilni pristanek* (2011) in *Penelopin prt* (2021).

Vrhunce Gantarjevega znanstvenega opusa predstavljajo monografije o različnih vprašanjih klasične filologije. V okviru zbirke *Literarni leksikon* je predstavil helenizem (1978), grške lirične forme in metrične obrazce (1979) ter antično poetiko (1982). Leta 1993 je objavil knjigo študij o pesniku Horaciju. Med njegovimi znanstvenimi članki so bili posebej odmevni tisti o začetkih filologije (objavljen v reviji *Jezik in slovstvo* 1970), različni prispevki o slovenjenju antičnih imen v slovenščini ali njegov prispevek v dveh delih o pojmu *amicus sibi* (objavljen v *Živi antiki* 1966 in 1967). Impresiven je delež znanstvenih člankov, ki jih je objavil v tujini.

Pomemben del Gantarjevega opusa so navsezadnje tehtne, obsežne in izjemno berljive spremne besede k izdajam njegovih prevodov. Svoja značilna slog in pristop je pravzaprav razvil že v spremni besedi k izdaji izbora iz *Iliade* v Sovretovem prevodu za knjižnico *Kondor* leta 1956. Omembo si zaslužijo spremne besede k prevodom Horacijevih pesmi (1966), k izboru iz rimske lirike (1968, skrajšana različica v zbirki *Kondor* leta 1980), k izboru iz Ovidijevih *Metamorfoz* (1977), k izdajam grških tragedij (Ahilovi tragediji *Peržani* in *Vklenjeni Prometej*, 1982; ter Sofoklovi tragediji *Antigona* in *Kralj Ojdip*, 1992) in k izboru iz Homerjeve *Odiseje* (1992). Gl. tudi Čop, Hrovatič in Rott, 2010.

Kajetan Gantar sodi med ključne posrednike antične dediščine slovenskemu prostoru. Prevajal je zelo raznolika besedila, še posebej odmevni so bili njegovi prevodi grške in latinske lirike. Njegove prevode je vseskozi odlikovala jezikovna virtuoznost v

iskanju prevodnih rešitev, pri čemer je uporabljal praktično vse registre izraznih možnosti slovenščine in slovenske frazeologije.

Bibliografija

- Čop, Breda, Renata Hrovatič in Zala Rott. 2010. *Musis amicus: Posebna številka ob osemdesetletnici Kajetana Gantarja*, uredila Marko Marinčič in Jerneja Kavčič, 441–464. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Gantar, Kajetan. 2000. »Spomini na begunstvo.« *Zaveza*, št. 38: 39–44.
- Gantar, Kajetan. 2005. *Utrinki ugaslih sanj*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Gantar, Marijana. 2009. »Zakonca tedna: Roža in Kajetan Gantar.« *Družina*, 8. avgusta 2009. <https://www.druzina.si/clanek/58-32-zakonca-tedna-roza-in-kajetan-gantar>.
- Kacin, Anton. 1978. »Gantar, Kajetan.« V *Primorski slovenski biografski leksikon*, 5. snopič: *Fogar – Grabrijan*, uredil Martin Jevnikar, 410. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Mihevc Gabrovec, Erika. 1995. »Petinšestdeset let profesorja Kajetana Gantarja.« *Živa antika* 45: 7–10.
- Senegačnik, Brane. 2020. »Skica za portret.« *Keria* 22, št. 1: 5–11.
- Stanovnik, Majda. 2005. *Slovenski literarni prevod 1550–2000*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

VITAL KLABUS

UREDNIK, KRITIK IN PREVAJALEC

Zarja Vršič
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Vital Klabus se je rodil v Škofji Loki 6. februarja 1932. Oče mu je redno prinašal različne knjige in revije, prek katerih se je – kot je sam poudaril – že zgodaj seznanil s svetovno in slovensko literaturo (Gajšek 2002). Obiskoval je gimnazijo na Jesenicah, kjer je v času šolanja tudi živel. Tam je v višjih razredih s prijatelji začel izdajati dva šolska časopisa, *Brstje* in *Vigenj*. S sošolci so v listih objavljali pesmi in prozo, pa tudi kritike na objavljenе prispevke. Po maturi se je preselil v Ljubljano, kjer je na Filozofski fakulteti pod mentorstvom Antona Ocvirka študiral svetovno književnost in literarno teorijo. Leta 1959 je diplomiral pri profesorju Dušanu Pirjevcu na temo Župančičeve *Čaše nesmrtnosti* in vplivov evropskega modernizma. V času študija se je še bolj navdušil za literarnokritično pisanje in začel objavljati v študentskem časopisu *Tribuna*, potem še v *Besedi* in v *Naših razgledih*. Čeprav je imel po svojih besedah publicistično delo rad, so ga motili politični posegi v revialno življenje (prav tam). Oblast je najprej ukinila *Besedo*, potem *Revijo 57*, katere soustanovitelj in urednik je bil, in nazadnje *Perspektive*, kjer je bil tudi eden od članov uredniškega odbora. Po ukinitvi *Revije 57* je 10 dni preživel v zaporu.

S prevajanjem se je začel ukvarjati že v času študija v zgodnjih petdesetih. Leta 1955 se je poročil in nekaj let živel kot svobodni umetnik. Leta 1962 se je zaposlil kot urednik pri Državni založbi Slovenije in tam ostal do upokojitve leta 1992. V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja se je znova začel ukvarjati z literarno kritiko. Kritike je skupaj z razmišljanji o slovenskem jeziku, književnosti in založništvu objavljaval v publikacijah, kot so *Nova revija*, *Sodobnost*, Književni listi *Dela* in revija *2000*. Velikokrat je prišel navzkriž s politično nomenklaturo, saj je negativno ovrednotil marsikatero delo, ki je bilo oblasti všečno (gl. prav tam). Med leti 1969–1973 je bil predsednik Društva

slovenskih književnih prevajalcev (DSKP). Po upokojitvi leta 1992 se je začel spet bolj ukvarjati s kritiko. Bil je tudi pobudnik za Stritarjevo nagrado, ki se od leta 1998 vsako leto podeli najboljšemu literarnemu kritiku. Umrli je 21. junija 2016. Gl. tudi A. J. 2012, Bratož 2011, Lola Božič 2020.

2 Prevajalsko delo

Klabus je znan po svojem obsežnem prevajalskem opusu, ki šteje več kot 90 naslovov knjižnih del. Največ je prevajal iz francoščine, nekoliko tudi iz angleščine, nemščine in ruščine. Večinoma je prevajal prozo, otroško literaturo in strokovna dela (monografije, eseje, biografije in literarnoteoretska dela).

Prevajati je začel že v študentskih letih, njegova prva prevoda sta bili noveli Marcela Ayméja, objavljeni v reviji *Beseda* leta 1954. Klabus je iz francoščine prevedel mnogo kanoniziranih avtorjev, med katerimi je bilo tudi nekaj nobelovcev. Med njegove najpomembnejše literarne prevode iz francoščine uvrščamo dela *Ponarejevalci denarja* (1964) Andréja Gida, *Modifikacija* (1971) Michela Butorja, Sartrova romana *V zrelih letih* (1973) in *Odlog* (1981), Balzacove *Zgubljene iluzije* (1977) in *Evgenija Grandetova* (1985), Stendhalovo *Rdeče in črno* (1977), *Pingvinski otok* (1978) Anatola Francea ter noveli Marguerite Yourcenar *Alexis ali študija o brezplodnem boju* in *Milostni strel* (oboje 1980). Iz francoščine je prevedel tudi dva življenjepisa: Puškinovega (*Puškin*, 1968–1969) Henrija Troyata in Berliozovega (*Berlioz*, 1974) Jeana Rousselota. Ostali neleploslovni strokovni teksti so večinoma izhajali revialno, največ v reviji *Perspektive*; med pomembnejše spadajo »Anti-roman« (1960–1961) Jeana Bloch-Michela, »Reifikacija« (1961–1962) Luciena Goldmanna ter »Oko in duh« (1963–1964) Mauricea Merleau-Pontyja.

Iz angleščine je med drugim prevedel nekaj strokovnih del, denimo *Starejšo ameriško književnost* (1962) in *Zgodovino estetike* (1967), s sodelavci pa deli *Začetki civilizacije* (1969) in *Dvajseto stoletje I–III* (1972).

Iz nemščine je med drugim prevedel roman Alfreda Döblina *Hamlet ali dolga noč gre h koncu* (1962), romane Maxa Frischa *Stiller* (1964), *Naj mi bo ime Gantenbein* (1965) in *Montauk* (1977), *Kratko pismo, dolgo slovo* (1973) Petra Handkeja, *Nestrpnost srca* (1988) Stefana Zweiga, *Pomočnika* (1994) Roberta Walserja, Hessejev roman *Demian: zgodba o mladosti Emila Sinclairja* (2011) ter mladinska romana Ericha Kästnerja *Emil in detektivi* (1968) in *Mali mož* (1972). Med pomembnejše neleploslovne prevode spadata deli *Dostojevski, Bahtin in teorija romana* (1973) Aageja Hansen-Lövea in Freudova *Predavanja za uvod v psihoanalizo* (1977, v soavtorstvu).

Za svoje delo je dvakrat prejel Sovretovo nagrado, in sicer leta 1970 za biografijo o Puškinu *Puškin* (1968–69) ter leta 1995 za romana *Voss* avstralskega pisatelja in nobelovca Patricka Whitea in *Pomočnik* (oboje prevedeno 1994) švicarskega pisatelja Roberta Walserja. Gl. tudi Lola Božič 2020, Moder 1985.

3 Avtorsko delo

Klabusovo avtorsko delo obsega literarne kritike, poročila, spremne besede, literarne študije ter razmišljanja o književnosti, jeziku, prevajanju, založništvu, družbi in politiki. Publicistiko je objavljala v *Besedi*, *Reviji 57*, *Perspektivah*, *Novi reviji*, *Razgledih*, *Sodobnosti*, *Književnih listih Dela* in krščanski reviji 2000. Njegove najboljše literarne kritike so izšle v *Perspektivah* – tam je med drugim pisal o Jožetu Udoviču, Saši Vegri, Kajetanu Koviču, Danetu Zajcu in Vladimirju Kralju. Kritičen je bil do nekaterih del, ki jih je oblast hvalila, zaradi česar je večkrat padel v politično nemilost (gl. Gajšek 2002, Bratož 2011). V *Reviji 57* je negativno ocenil Vipotnikovo zbirko *Drevo na samem*, ki so jo takrat izjemno hvalili, v *Besedi* pa je bil kritičen do Pahorjeve *Vile ob jezeru*; Pahor, čeprav pomemben predstavnik slovenske manjšine, se mu v literarnem smislu na splošno ni zdel vrhunski avtor.

4 Uredniško delo

Med študijem na Filozofski fakulteti je bil Klabus področni urednik za publicistiko pri *Reviji 57*, naslednici *Besede*, ki je nehala izhajati leta 1957. Revijo je izdajala Zveza študentov Jugoslavije, to pa je pomenilo tudi, da je bila pod nadzorom partije in od nje neposredno politično odvisna. Klabus je bil zadolžen za urejanje besedil, ki so naslavljala probleme literature, filozofije, družboslovja, humanistike in politične teorije. Urednikov in sodelavcev revije se je zaradi njihovih kritičnih stališč do prevladujoče ideologije prijel oznaka »kritična generacija«. S svojo miselnostjo in prepričanju so v reviji utirali pot ideološki svobodi in pluralizmu mnenj, kar jih je kmalu pripeljalo v težave. Zaradi objave do komunistične partije kritičnega članka Jožeta Pučnika je oblast zadnjo številko revije zaplenila, člani uredništva (poleg Klabusa še Taras Kermauner in Venko Taufer) so bili zaradi prekrškov pri skupinskem zbiranju sodelavcev izpostavljeni policijskemu zaslišanju in obsojeni na nekajdnevni zapor, Pučnik pa zaradi svojih političnih idej na sedem let težke ječe.

Oporečniško delo kritične generacije se je kljub sporu z oblastjo nadaljevalo v poznejših glasilih. Nadaljevanje *Revije 57* so bile *Perspektive*, ki so začele izhajati dve leti po nasilni ukinitvi predhodnice. Sodelavci so, razen Pučnika, ostali isti, ustanoviteljica pa je bila tokrat Državna založba Slovenije, ki je izdajala tudi *Sodobnost*, glasilo srednje generacije z izrazito »svobodnjaško« usmeritvijo. Klabus je od 18. številke dalje revijo urejal skupaj s Primožem Kozakom, za njima so urednikovanje v najbolj kritičnem času prevzeli Taras Kermauner, Dane Zajc, Tomaž Šalamun in Rastko Močnik. Osrednja usmeritev revije je bila kritična presoja sodobne literature, umetnosti, družbe, samoupravnega socializma in politične ideologije. Kritična generacija je v *Perspektivah* poskušala uveljavljati modernost v književnosti in ostalih umetnostih ter pluralnost in demokratičnost pri

družbenih vprašanjih. Leta 1964 je bila revija tako kot *Revija 57* iz političnih razlogov ukinjena.

Od leta 1962–92 je bil Klabus kot urednik zaposlen pri Državni založbi Slovenije. Tam je urejal predvsem publicistiko, biografije in monografije, iz previdnosti pa se je izogibal izdajam kakršnih koli političnih del, ki bi utegnili vzbuditi negativno pozornost oblasti. Uvedel je tudi enega prvih uspešnih poskusov slovenske žepne knjige – zbirko *Kiosk*, a se ta ni preveč dobro prijela. Gl. tudi Bratož 2011, Kolšek 2014, Kos 2020a, 2020b, 2020c.

5 Razmišljanje o prevodu

Klabus je o prevajanju med drugim pisal v krajšem besedilu »Nekaj tez o prevajanju romana« (1996), ki je bilo objavljeno v zborniku DSKP. Prevajanje poezije je označil za »dosti težje« od prevajanja proze, saj poezija zahteva veliko več vztrajnosti in potrpežljivosti (1996, 71), pa ne samo zaradi upoštevanja rime in metrike, temveč tudi zaradi izmuzljivega smisla izvirnika. Razlika je manjša med prevajanjem romana in prevajanjem ostalih proznih zvrsti, a je Klabus obenem izpostavil eno od tehničnih nujnosti prevajanja proze, in sicer prevajalčevo upoštevanje izvirnega literarnega dela kot celote (prav tam).

Življenje in delo Vitala Klabusa je bilo posvečeno udejstvovanju v kulturi, bodisi skozi kritično refleksijo o kulturnopolitični situaciji v času partijske oblasti bodisi skozi prevode pomembnih avtorjev francoske, angleške in nemške književnosti.

Bibliografija

- Bratož, Igor. 2011. »Vital Klabus: 'Zmeraj sem bil precej samokritičen'.« Intervju z Vitalom Klabusom. *Delo*, 7. november 2011. <https://old.delo.si/kultura/knjizevni-listi/vital-klabus-zmeraj-sem-bil-precej-samokriticen.html>.
- Gajšek, Vladimir. 2002. »Živahni 70. jubilej – Vital Klabus.« Intervju z Vitalom Klabusom. *Locutio. Prva slovenska literarna on-line revija*, 1. januar 2002. <https://www.locutio.si/index.php?no=13&clanek=423>.
- J., A. 2012. »Vital Klabus – 80 let kritika in prevajalca, ki nam je približal nobelovce.« MMC RTV SLO, STA, 13. januar 2012. <https://www.rtv slo.si/kultura/razstave/vital-klabus-80-let-kritika-in-prevajalca-ki-nam-je-priblizal-nobelovce/274678>.
- Klabus, Vital. 1996. »Nekaj tez o prevajanju romana.« V *Prevod besedila. Prevajanje romana. 20. prevajalski zbornik*, uredila Majda Stanovnik, 70–72. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.

- Kolšek, Peter. 2014. »Rast in pozeba revije Perspektive«. *Delo*, 22. april 2014. <https://old.delo.si/kultura/knjizevni-listi/rast-in-pozeba-revije-perspektive.html>.
- Kos, Janko. 2020a. »Beseda, revija za književnost in kulturo.« E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti, uredila Ines Vodopivec. Nova Gorica: Nova univerza. Dostop 21. 12. 2022. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/beseda-revija-za-knjizevnost-in-kulturo/>.
- Kos, Janko. 2020b. »Revija 57.« E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti, uredila Ines Vodopivec. Nova Gorica: Nova univerza. Dostop 21. 12. 2022. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/revija-57/>.
- Kos, Janko. 2020c. »Perspektive.« E-enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti, uredila Ines Vodopivec. Nova Gorica: Nova univerza. Dostop 21. 12. 2022. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/perspektive/>.
- Lola Božič, Miran. 2020. »Klabus, Vital.« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. Zadnjič posodobljeno 15. 12. 2011. <https://www.obrazislovenskipokrajin.si/hu/oseba/klabus-vital/>.
- Moder, Janko, ur. 1985. »Klabus, Vital.« *Slovenski leksikon novejšega prevajanja. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, 126–127. Koper: Lipa.

VLASTA PACHEINER KLANDER

INDOLOGINJA IN PREVAJALKA

Janž Snoj
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Vlasta Pacheiner (por. Klander) se je rodila 5. avgusta 1932 v Ljubljani. Leta 1959 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomirala iz svetovne književnosti in literarne teorije. V študijskem letu 1959/1960 je delala kot bibliotekarka na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. Leta 1960 je dobila štipendijo za študij v Indiji ter do leta 1962 na univerzi v Varanasiju študirala sanskrt in staroindijsko kulturo in filozofijo. Med letoma 1962 in 1968 je bila zaposlena kot redaktorica v izobraževalni redakciji TV Ljubljana, med letoma 1968 in 1980 kot bibliotekarka v Narodni in univerzitetni knjižnici, od leta 1980 do upokojitve leta 1996 pa kot strokovna sodelavka na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU. Bila je tudi pogodbeni sodelavka Filozofske fakultete. V študijskem letu 1974/1975 je sodelovala pri seminarju iz staroindijske poetike na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo, od leta 1989 do leta 2001 pa je vodila seminar iz analize staroindijskih literarnih besedil na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje ter orientalistiko. Poleg tega je objavila še številne prevode in znanstvene prispevke. Živi in deluje v Ljubljani. Gl. tudi Dolinar 1994, Društvo klasikov 2006, Moder 1985, Šumi 2000.

2 Prevajalsko delo

Vlasta Pacheiner Klander prevaja predvsem iz sanskrta, ob tem pa še iz angleščine in nemščine. S prevajanjem se je začela ukvarjati že kot študentka. Resneje se mu je posvetila na začetku šestdesetih let, ko se je vrnila s študija v Indiji. Njeni prevodi so pozneje izhajali tako v knjižni obliki kot v periodiki, velikokrat pa so bili vključeni tudi v radijske

oddaje. Najpomembnejši del njenega prevajalskega opusa so knjižni prevodi poglavitnih del staroindijske književnosti.

Iz sanskrta je prevedla dramo *Šakuntala* (1966) in pesnitvi *Letni časi* in *Oblak glasnik* (1974), ki jih je napisal osrednji predstavnik klasične sanskrtske književnosti Kalidasa, ter dva daljša odlomka iz velikega staroindijskega epa *Mahabharata*, ki sta izšla v samostojni knjižni izdaji, in sicer *Bhagavadgito – Gospodovo pesem* (1970; predelana in dopolnjena izdaja 1990) in *Zgodbo o Savitri* (2002). Poleg tega je sestavila in prevedla izbor sanskrtske lirike *Kot bilke, kot iskre* (1973) in antologijo vedске poezije *Ko pesem tkem* (2005). Prispevala je tudi velik del prevodov v antološko zasnovanem učbeniku *Razgledi po staroindijski književnosti* (2021).

Iz angleščine je med drugim prevedla roman Agathe Christie *Vegasta hiša* (1963) ter pripovedi Aldousa Huxleya »Tillotsonova pojedina« in Dylana Thomasa »Neke tople sobote«, ki sta izšli v antologiji sodobnih novel *Iskanje izgubljenega človeka* (1965), prek nemščine pa roman *Gora* (1973), ki ga je indijski nobelovec Rabindranath Tagore napisal v bengalščini.

Za svoje dosežke je bila tudi večkrat nagrajena. Leta 2006 je dobila Sovretovo nagrado za prevod antologije *Ko pesem tkem*, leta 2022 medaljo za zasluge Republike Slovenije za prevajalsko in literarnoteoretično delo na področju staroindijske književnosti in leta 2023 najvišje državno odlikovanje Republike Indije za zasluge na področju poučevanja in preučevanja sanskrta in sanskrtske književnosti (World Sanskrit Award), ki ga podeljuje Indijski svet za kulturno sodelovanje. Gl. tudi Dolinar 1994, Društvo klasikov 2006, Filozofska fakulteta 2022, 2023, Moder 1985, ZZV/AV 2006.

3 Avtorsko delo

Vlasta Pacheiner Klander objavlja znanstvena dela s področja indologije, v katerih obravnava staroindijsko književnost, literarno teorijo (še zlasti poetiko in verzologijo), kulturo, filozofijo in religijo ter indijsko-slovenske stike. Napisala je študiji *Staroindijska poetika* (1982) in *Staroindijske verzne oblike* (2001), ki sta izšli v zbirki *Literarni leksikon*, ter monografijo o prvem slovenskem doktorju sanskrta in prevajalcu staroindijske književnosti Karlu Glaserju (2017), skupaj z Luko Repanškom, Tamaro Ditrich, Nino Petek in Lenartom Škofom pa še učbenik *Razgledi po staroindijski književnosti* (2021), ki vključuje prevode in interpretacije najpomembnejših sanskrtskih in praktskih besedil od rgvedske himnike iz 16. stoletja pr. n. št. do Džajadevove pesnitve *Gita-govinda* iz 12. stoletja n. št. Poleg tega je objavila več znanstvenih in poljudnih člankov (npr. »Staroindijska filozofija jezika«, 1983; »Staroindijski pogledi na metaforo«, 1987; »Janez Svetina in Indija«, 2001; »Nebo in zemlja vedskega človeka«, 2006), z Zmagom Šmitkom sestavila bibliografijo »Indija in Slovenci« (1983), ki obsega gradivo do leta 1945, ter prispevala obsežne spremne besede k vsem svojim prevodom iz sanskrta, pa

tudi k nekaterim prevodom indijske književnosti, ki so jih pripravili drugi prevajalci (npr. *Dom in svet* Rabindranatha Tagoreja, 1970; *Reki* Šri Ramakrišne, 1994). Gl. tudi Dolinar 1994, Društvo klasikov 2006.

4 Uredniško delo

Vlasta Pacheiner Klander je uredila izbor *Kot bilke, kot iskre* (1973) in antologijo *Ko pesem tkem* (2005). Ob tem je skupaj s souredniki za tisk pripravila več del psihologa, prevajalca in poznavalca indijske duhovnosti Janeza Svetine, ki so ostala v njegovi zapuščini, ko je leta 1991 padel kot prva civilna žrtev slovenske osamosvojitvene vojne (*Slovenci in prihodnost*, 1992; prevod *Rekov* Šri Ramakrišne, 1994; *Razmišljanja o jogi*, 1996). Gl. tudi Društvo klasikov 2006.

5 Razmišljanja o prevajanju

Vlasta Pacheiner Klander svoje poglede na prevajanje staroindijske književnosti, ki je že zaradi časovne oddaljenosti izredno zahteven prevajalski izziv, med drugim predstavi v zadnjem poglavju študije *Staroindijske verzne oblike*, v katerem analizira prevode v evropske jezike. Prevode staroindijske poezije najprej razdeli v dve skupini, in sicer na prozne oziroma filološke prevode, ki se osredotočajo na vsebinsko ustreznost in ob tem zanemarjajo oblikovne značilnosti izvirnika, ter verzne oziroma metrične prevode, ki poskušajo posredovati vse razsežnosti izvirnika, vendar so lahko zaradi sledenja oblikovnim zahtevam manj vsebinsko natančni. Verzne prevode nato ob navezavi na Jamesa S. Holmesa, enega od utemeljiteljev prevodoslovja kot znanstvene discipline in predstavnika deskriptivne smeri, razporedi še v tri podskupine: imitativni prevodi (tj. prevodi, ki posnemajo oblikovne prvine izvirnika, na primer število kitic, verzov in zlogov ali razvrstitev dolgih in kratkih zlogov), analogni prevodi (tj. prevodi, v katerih staroindijske verzne in kitične oblike nadomeščajo tradicionalne oblike evropske poezije, ki najbolj ustrezajo vsebini izvirnika, kot recimo heksameter ali tercina) in organski prevodi (tj. prevodi, v katerih se ne glede na značilnosti izvirnika pojavljajo nestandardne verzne in kitične oblike, kot je na primer svobodni verz). Med vsemi vprašanji, s katerimi se srečuje prevajalec staroindijske poezije, je temeljno prav vprašanje, katerega od naštetih pristopov bo izbral. Vendar avtorica študije opozarja, da pravih in napačnih odgovorov ni, pri čemer se strinja s stališčem glavnega pobudnika kulturnega obrata v prevodoslovju Andréja Lefevera, ki se odpoveduje vnaprejšnjemu vrednotenju posameznih modelov prevoda in trdi, da lahko prevajalec doseže želeni učinek s katerimkoli od njih.

Poleg tega Vlasta Pacheiner Klander v spremni besedi k antologiji *Ko pesem tkem* komentira tudi svoje lastne prevajalske odločitve. Čeprav načelno ne zavrača nobenega

pristopa, pojasnjuje, da se je sama že na začetku prevajalske poti odločila za verzni prevod, saj je želela pri bralcih okrepiti vtis, da imajo pred sabo poezijo. Ob tem svoje prevode označi kot zmerno imitativne in zmerno analogne. Po eni strani se namreč držijo izvirnika glede števila kitic, verzov in zlogov, po drugi strani pa so dolgi in kratki zlogi v staroindijskih verzih nadomeščeni z naglašeni in nenaglašeni zlogi, ki se menjavajo v skladu z zakonitostmi slovenskega silabotoničnega verza, kar pomeni, da se menjavajo bolj enakomerno kot dolgi in kratki zlogi. Vlasta Pacheiner Klander se s svojimi prevajalskimi rešitvami pridružuje tako drugim slovenskim prevajalcem kot tudi mnogim angleškim, nemškim in slovanskim posrednikom staroindijske književnosti. Gl. tudi Pacheiner Klander 2001, 2005.

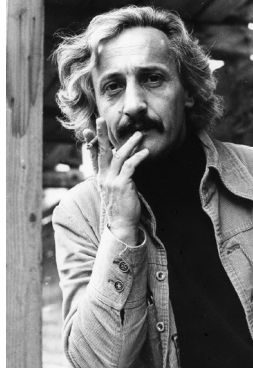
Vlasta Pacheiner Klander je vodilna slovenska indologinja in prevajalka iz sanskrta, ki je kot ena redkih slovenskih poznavalk stare Indije s svojimi prevodi in znanstvenimi prispevki bralcem predstavila mnoga znana in manj znana dela staroindijske književnosti, opravila v več pogledih pionirsko delo na področju slovenske indologije in odločilno vplivala na razvoj indijsko-slovenskih stikov.

Bibliografija

- Dolinar, Darko. 1994. »Pacheiner Klander, Vlasta.« V *Enciklopedija Slovenije*, zv. 8, uredil Dušan Voglar, 216. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Društvo klasikov. 2006. »Vlasta Pacheiner Klander: Nebo in zemlja vedskega človeka.« Zadnjič posodobljeno 20. 4. 2006. <http://www.drustvoklasikov.com/si/dejavnosti/predavanja/nebo-in-zemlja-vedskega-cloveka?catId=125>.
- Filozofska fakulteta. 2022. »Vlasta Pacheiner Klander prejela medaljo za zasluge Republike Slovenije.« Zadnjič posodobljeno 16. 9. 2022. <https://www.ff.uni-lj.si/novice/vlasta-pacheiner-klander-prejela-medaljo-za-zasluge-republike-slovenije>.
- Filozofska fakulteta. 2023. »Najvišje državno odlikovanje Republike Indije za Vlasto Pacheiner Klander.« Zadnjič posodobljeno 19. 4. 2023. <https://www.ff.uni-lj.si/novice/najvisje-drzavno-odlikovanje-republike-indije-za-vlasto-pacheiner-klander>.
- Moder, Janko. 1985. »Vlasta Pacheiner Klander.« V *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*, uredil Janko Moder, 225. Koper: Lipa.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2001. *Staroindijske verzne oblike*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pacheiner Klander, Vlasta. 2005. »Vedska kultura in vedsko pesništvo.« V *Ko pesem tkem: antologija vedskih pesmi*, uredila in prevedla Vlasta Pacheiner Klander, 187–238. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Šumi, Jadranka, ur. 2000. »Vlasta Pacheiner Klander.« *Zbornik Filozofske fakultete (1919–1999)*, 414. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

ZZV/AV. 2006. »Sovretovi nagrajenki Vlasta Pacheiner Klander in Jana Unuk.« *STA*, 20. junij 2006. <https://www.sta.si/1062869/sovretovi-nagrajenki-vlasta-pacheiner-klander-in-jana-unuk>.

VENO TAUFER

PESNIK, DRAMATIK, ESEJIST, KRITIK, UREDNIK IN PREVAJALEC

Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Venko Taufer se je rodil 19. februarja 1933 v Ljubljani. Po zaključenem študiju primerjalne književnosti in literarne teorije na Univerzi v Ljubljani se je v zgodnjih šestdesetih letih najprej zaposlil kot radijski napovedovalec na RTV Ljubljana, na kateri je kmalu zatem postal urednik TV-oddaj o gledališču in književnosti. Po krajšem obdobju v svobodnem poklicu, ko je med drugim postal član Društva slovenskih pisateljev (v nadaljevanju DSP) in pozneje tudi njegov odbornik ter član komisije za stike s tujino, se je Taufer znova posvetil radijskemu novinarstvu. Zaradi službe v jugoslovanski sekciji radia BBC je od leta 1966 do leta 1969 živel v Londonu, po vrnitvi pa se je znova zaposlil v kulturni redakciji RTV Ljubljana, v okviru katere se je posvečal predvsem gledališki kritiki, zaradi česar je obiskal številne mednarodne gledališke festivale (mdr. v Angliji, Franciji, na Finskem in v Jugoslaviji).

Že v času študija je začel objavljati svoje prve pesmi, med drugim že leta 1956 v oporečniški reviji *Beseda*, ki je bila še isto leto ukinjena, in nato v *Reviji 57*, pri kateri je sodeloval kot urednik za leposlovje, ter v reviji *Perspektive*. Prav tako je že v študentskih letih stkal tesno vez z gledališčem, saj je ves čas njenega delovanja sodeloval pri eksperimentalni gledališki skupini Oder 57, ki jo je tri leta tudi vodil. Zaradi delovanja pri revijah, ki so se odpirale problemom kulture, družbe, politike in nacionalnega razvoja, je bil pogosto v nemilosti pri oblasti, vendar to ni omajalo njegovega poguma, saj je čutil, da ima »pravico zahtevati, da se v [...] družbi neki ideali, cilji uresničujejo« (Tratnik 2016). V drugi polovici osemdesetih je kot tajnik DSP sodeloval v gibanju za demokratizacijo in osamosvojitve Slovenije, udeleževal se je vseslovenskih protestov za svobodo in suverenost, bil med ustanovitelji Odbora za zaščito človekovih

pravic (1988) in Slovenske demokratične zveze (1989) ter soavtor Majniške deklaracije (1989).

Taufer je pomembno oblikoval slovenski in mednarodni literarni prostor z ustanovitvijo Mednarodnega literarnega festivala Vilenica (1985–), ki ga je dvanajst let tudi vodil, od leta 1998 pa je deloval kot njegov ustanovni direktor in član žirije. Poleg tega je bil Taufer član Evropske pesniške akademije, bil je predsednik Slovenskega centra PEN, od leta 2000 do 2006 je predsedoval Odboru pisateljev za mir Mednarodnega PEN, med 2011 in 2014 pa je bil predsednik slovenskega pisateljskega društva.

Za svoje avtorsko delo je prejel številne prestižne nagrade doma in na tujem, mdr. nagrado Prešernovega sklada za poezijo (1975), nagrado Branka Miljkovića za najboljšo pesniško knjigo leta na srbohrvaškem jezikovnem področju (za zbirko *Svirac pred paklom*, 1986, prev. Marija Mitrović), nagrado Simona Jenka za zbirko *Vodenjaki* (1987), madžarsko mednarodno literarno nagrado Bethlen Gábor (1989), avstrijsko Mednarodno srednjeevropsko nagrado (1995), Prešernovo nagrado za pesniški opus (1996), slovaško mednarodno literarno nagrado Jana Smreka (2000), nagrado festivala Borštnikovo srečanje (2000) in Župančičevo nagrado za življenjsko delo (2016).

S svojim obsežnim prevajalskim opusom je Taufer slovenskim bralcem predstavil najpomembnejše predstavnike evropske in ameriške moderne poezije. Leta 1976 je prejel Sovretovo nagrado za prevod izbora poezij hrvaškega pesnika Tina Ujevića in zbirke *Pesmi* (1975) makedonskega pesnika Vlade Uroševića. Umrli je maja 2023. Gl. tudi DSP 2014, Kos 2022a, 2022b in 2022c, Koruza 1980, SiGledal, b. d.

2 Prevajalsko delo

Taufer je prevajal iz angleščine, francoščine, ruščine, makedonščine, srbsčine in hrvaščine. Sprva se je prevajanju posvečal iz eksistencialnih vzrokov – v obdobju v svobodnem poklicu je namreč večkrat iskal možnosti za prevajanje, pozneje, ko se je uveljavil kot prevajalec, pa je prevajal le še poezijo po lastnem izboru in pri tem najraje segal po delih tistih pesnikov, ki so pisali take pesmi, kot bi si jih sam želel. Pri svojem izboru pa je bil tudi pragmatičen, saj se je marsikdaj odločal za dela, za katera je čutil, da jih slovenska književnost potrebuje in s tem med drugim slovenske bralce seznanil s pesniki angleškega in ameriškega modernizma.

Tauferjevi prvi pesniški prevodi so bili objavljeni v *Reviji* 57. Od leta 1957 do 2017 je v slovenskih literarnih revijah izšlo še mnogo njegovih prevodov, med drugim tudi pesmi Paula Eluarda, T. S. Eliota, Ezre Pounda, Langstona Hughesa, Williama Butlerja Yeatsa, in predstavnikov sodobne brazilske, litovske, grške, afriške, makedonske in srbske književnosti.

Med Tauferjevimi knjižnimi izdajami pesniških prevodov so najštevilčnejše zastopana dela iz angleške in ameriške književnosti, ki jih je povečini sam uredil in zanje

napisal spremno besedo. Med temi velja omeniti zlasti zbirko pesmi Ezre Pounda (*Pound*, 1973), izbor pesmi T. S. Eliota (*Pesmi in pesnitve*, 1966; *Pesmi*, 1982), *Izbrano delo* W. B. Yeatsa (1983), zbirki pesmi *Zublji* (2000) in *Pesmi* (2007) G. M. Hopkinsa, *Planet na mizi* (2000) Wallacea Stevensa, *Visoka okna* (2005) Philipa Larkina ter več del Teda Hughesa (*Ted Hughes*, 1988; *Vran*, 1999; *Pisma za rojstni dan*, 2005). Prevedel je dela več hrvaških pesnikov, med drugim Slavka Mihalića (*Zadnja večerja*, 1974; *Pregnana balada*, 2001), Tina Ujevića (*Ujević*, 1975) in Vesne Parun (*Pesmi*, 1979). Iz srbske književnosti je v slovenščino prenesel dela Desanke Maksimović (*Tražim pomilovanje*, 1966), Vaska Popa (*Pesmi*, 1977), Miodraga Pavlovića (*Svetli in temni prazniki*, 1977; *Rajski izreki in druge pesmi*, 2007) in drugih. Po uspehu prevoda pesniške zbirke Vlade Uroševića je Taufer prevedel pesmi več drugih makedonskih pesnikov, med drugim tudi Blažerja Koneskega (*Pesmi*, 1976), Radovana Pavlovskega (*Rdeči in črni petelin*, 1978), Bogomila Ćuzela (*Riba nesmisla*, 1985) in Eftima Kletnikovca (*Studenec rane*, 2010). Uredil in prevedel je še pesmi grških pesnikov Konstantinosa Petroua Kavafisa (1999) in Anastassisa Vistonitisa (*Sonce na jarku*, 2004), madžarskega pesnika Ferenca Fehérja (*Do pasu v zemlji*, 1981) ter prispeval prevode za antologije ameriške, latvijske, irske, valizanske, turške, luksemburške in afriške književnosti.

Manj se je posvečal prevajanju proze – med deli, ki naj bi jih Taufer prevajal po naročilu, sta življenjepisa *Življenje Georgea Gershwina* (1962) Davida Ewena in *Življenje s Picassom* (1967) Françoise Gilot in Carltona Laka, roman *Solunski atentatorji* (1966) Jovana Boškovskega ter zbirke kratke proze jugoslovanskih avtorjev.

Prevedel je tudi več dramskih del, med temi velja omeniti besedila T. S. Eliota (*Umor v katedrali*, 1967; *Sweeney Agonistes: fragmenta aristofanske melodrame*, 1973; *Starejši državnik*, 1980), Davida Mercerja (*Flint*, 1972), Auranda Harrisa (*Androkles in lev*, 1975), Petra Shafferja (*Gorgonin dar*, 1996), Petra Weissa (*Nočna gosta*, 1985), Velimira Lukića (*Huda noč*, 1976) Dragana Tomića (*Razpotje*, 1981) in Ljubomirja Simovića (*Potujoče gledališče Šopalović*, 1986). Gl. tudi Tratnik 2016.

3 Avtorsko delo

Veno Taufer je moral prvo zbirko pesmi, *Svinčene zvezde* (1958), zaradi »ideološke nesprejemljivosti« izdati v samozaložbi, druga zbirka, *Jetnik prostosti* (1963), pa je že lahko izšla pri Cankarjevi založbi (DSP 2014). Sledile so ji pesniške zbirke *Vaje in naloge* (1969), *Podatki* (1972), *Prigode* (1973), *Pesmarica rabljenih besed* (1975), *Ravnanje žebeljv in druge pesmi* (1979), *Sonetje* (1979), *Pesmi* (1980), *Tercine za obtolčeno trobento* (1985), *Vodenjaki* (1986), *Črepinje pesmi* (1989), *Nihanje molka* (1994), *Še ode* (1996), *Kosmi* (2000), *Rotitve* (2003) in *Pismo v steklenici* (2006).

Svoj obsežni pesniški opus je dopolnil z zbirkama mladinske poezije *Jej, kroko-dil* (1983) in *Kaj kdo je in kaj kdo kuha* (1986) ter več zbirkami teatroloških besedil

in esejev. Leta 1973 je bila v Slovenskem ljudskem gledališču Celje prvič uprizorjena Tauferjeva pesniška igra *Prometej ali Tema v zenici sonca* (1968), leta 1990 pa je v Slovenskem mladinskem gledališču krstno uprizoritev doživela njegova drama *Odisej & sin ali Svet in dom*. V knjigi *Telemahovi komentarji* (2016) je Taufer zbral pregled šestdesetih let svojega ustvarjanja, poleg trinajstih pesniških zbirk pa delo vključuje še neobjavljene pesmi in eseje. Tauferjeva dela so bila prevedena v angleščino, nemščino, nizozemščino, švedščino, italijanščino, španščino, hrvaščino, bosanščino, makedonščino, srbsščino in češčino; vključena so v številne pesniške antologije. Gl. tudi DSP 2014, Tratnik 2016.

4 Uredniško delo

Taufer je urejal zbornike Mednarodnega festivala Vilenica, v katerih so objavljena dela vidnejših slovenskih in tujih pisateljev in pesnikov in ki so predstavljali nekakšne sprotne antologije literarnega dogajanja v srednji Evropi. Izbral in uredil je pesniško zbirko *Izštevanja* Svetlane Makarovič (1977), s Tarasom Kermaunerjem sta uredila izbrana besedila Jožeta Pučnika *Članki in spomini* (1986), sam pa je zbral, prevedel in s spremno besedo opremil dela številnih tujih pesnikov. Gl. tudi DSP 2014.

Veno Taufer, pesnik, prevajalec ter vsestranski literarni in gledališki ustvarjalec, je s svojim obsežnim prevajalskim opusom slovenskim bralcem predstavil najpomembnejše predstavnike sodobne lirike – po Tauferjevi zaslugi so bila v slovenščini med drugim izdana najzahtevnejša modernistična pesniška dela iz angleške in ameriške književnosti.

Bibliografija

- DSP. 2014. »Veno Taufer.« Dostop 5. 9. 2022. <https://drustvo-dsp.si/pisatelji/veno-taufer/>.
- Koruza, Jože. 1980. »Taufer, Veno (1933–).« V *Slovenski biografski leksikon*, 12. zv. *Táborská – Trtnik*, uredili Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petre. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi684023/#slovenski-biografski-leksikon>.
- Kos, Janko. 2022a. »Beseda, revija za književnost in kulturo.« V *e-Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, uredila Ines Vodopivec. Dostop 5. 9. 2022. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/beseda-revija-za-knjizevnost-in-kulturo/>.
- Kos, Janko. 2022b. »Perspektive.« V *e-Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, uredila Ines Vodopivec. Dostop 5. 9. 2022. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/perspektive/>.

- Kos, Janko. 2022c. »Revija 57.« *V e-Enciklopedija slovenske osamosvojitve, državnosti in ustavnosti*, uredila Ines Vodopivec. Dostop 5. 9. 2022. <https://enciklopedija-osamosvojitve.si/clanek/revija-57>.
- SiGledal. b. d. »Veno Taufer.« Dostop 5. 9. 2022. https://sigledal.org/geslo/Veno_Taufer.
- Tratnik, Ksenija. 2016. »Veno Taufer: V poeziji se najbolj dejansko pove tisto, kar se zamolči. Intervju ob izdaji Telemahovih komentarjev.« Intervju z Venom Tauferjem. RTV SLO MMC, 2. september 2016. <https://www.rtvlo.si/kultura/knjige/veno-taufer-v-poeziji-se-najbolj-dejansko-pove-tisto-kar-se-zamolci/401678>.

FRANE JERMAN

FILOZOF, UNIVERZITETNI UČITELJ IN PREVAJALEC

Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Frane Jerman se je rodil 27. 12. 1933 v Ljubljani. Po končani gimnaziji v Ljubljani se je posvetil študiju filozofije ter slovenskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomiral je leta 1959 in se nato najprej zaposlil kot profesorski pripravnik na gimnaziji v Ljubljani, za tem pa je leta 1961 postal asistent na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je leta 1969 obranil doktorsko disertacijo z naslovom *Logika in stvarnost v filozofskem opusu Jana Lukaszewicza* in istega leta napredoval v naziv docenta. Kot visokošolski učitelj in raziskovalec je na Filozofski fakulteti deloval vse do upokojitve (1998): najprej je bil leta 1975 izvoljen v izrednega profesorja, nato leta 1981 v rednega profesorja za logiko in zgodovino logike, leta 1993 pa je bil imenovan za dekana fakultete. Za svoje predano znanstveno, predavateljsko in mentorsko delo ter strokovno kakovost je prejel naziv zaslužni profesor, svoje filozofsko poslanstvo pa je vselej povezoval s pretanjenim čutom za umetnost, glasbo in jezik.

Jerman se je namreč ob študijski in akademski poklicni poti vseskozi posvečal prevajanju iz nemščine, poljščine, češčine, slovaščine, angleščine, srbsčine in hrvaščine ter teoretični misli o prevajanju ter umetniški in estetski vrednosti prevoda. Redno je sodeloval z Društvom slovenskih književnih prevajalcev (DSKP), v katerem je med letoma 1977 in 1979 opravljal vlogo tajnika, v obdobjih 1979–84 in 1988–90 pa je bil predsednik društva in sočasno tudi predsednik Zveze društev prevajalcev Jugoslavije. Za izvrstne prevode številnih filozofskih del je leta 1981 prejel Sovretovo nagrado, po njem pa je poimenovana stanovska nagrada, ki jo DSKP od leta 2013 podeljuje posebno uspešnim prevodom družboslovnih in humanističnih besedil iz tujih jezikov v slovenščino.

S svojim avtorskim in prevodnim delom je Jerman utrpl pot analitični filozofiji na Slovenskem in v štiridesetih letih delovanja pomembno zaznamoval dogajanje v slovenski znanosti in kulturi. Umrli je 19. marca 2002. Gl. tudi Grum 1998, Motaln 1993, Potrč 1993, Ule 1993, Uredništvo revije *Anthropos* 2001.

2 Prevajalsko delo

Še pred zaključkom dodiplomskega študija na Filozofski fakulteti v Ljubljani je pri Državni založbi Slovenije izšel Jermanov prevod dela češkega matematika in marksističnega filozofa Arnošta Kolmana (*Logika*, 1958), do začetka sedemdesetih let pa so sledili še prevodi drugih marksističnih filozofov, kot so mdr. Schaff (*Marksistična teorija resnice*, 1961; *Idealistične teorije o resnici*, 1963; *Filozofija človeka: marksizem in eksencializem*, 1964), Markovič (*Marksistični humanizem in problem vrednot*, 1964) in Kalivoda (*Moderna duhovna stvarnost in marksizem*, 1969). Pozneje se je Jerman posvečal prevajanju temeljnih del znamenitih zahodnih filozofov, med katerimi velja omeniti imena, kot so Fromm (*Zdrava družba*, 1970), Bacon (*Eseji ali Politični in moralni nasveti*, 1972), Hume (*Raziskovanje človeškega razuma*, 1974; *Dialogi o naravni religiji*, 2000; *Naravna zgodovina religije*, 2001), Wittgenstein (*Logično filozofski traktat*, 1976), Berkley (*Razprava o načelih človeškega razuma in Trije dialogi med Hylasom in Philonom*, 1976), Russel (*Filozofija logičnega atomizma*, 1979), Ingarden (*Eseji iz estetike*, 1980; *Literarna umetnina*, 1990), Feuerbach (*Bistvo krščanstva*, 1982), Husserl (*Ideje za čisto fenomenologijo in fenomenološko filozofijo*, 1997), Benjamin (*Izbrani spisi*, 1998) in Brentano (*Psihologija z empiričnega vidika*, 1999).

Na področju jezikoslovja pa velja omeniti Jermanov prevajalski prispevek k izdaji izbranih spisov Romana Jakobsona (*Lingvistični in drugi spisi*, 1989). Jermanov obširni prevajalski opus dopolnjujejo prevodi leposlovnih in dramskih del čeških avtorjev, kot sta Jirásek (*Proti vsem*, 1959) in Nezval (*Še danes bo zašlo sonce nad Atlantido*, 1969, SNG Ljubljana), poljske avtorice Hanne Januszewske (*Tigrček Peter*, 1969, Slovensko mladinsko gledališče Ljubljana) ter prevod mladinskega romana *Tujec iz Indije* (1969) nemškega pisatelja Karla Maya. Gl. tudi Grum 1998.

3 Avtorsko delo

V svojih številnih znanstvenih delih se je Jerman posvečal zlasti filozofskim vprašanjem sodobne logike, zgodovini estetike ter zgodovini filozofije na Slovenskem. Med njegova osrednja dela sodijo monografije *Med logiko in filozofijo* (1971), *Pogovori o filozofiji* (1976), *Iz filozofije znanosti* (1978); *Sprehodi po estetiki* (1983) ter *Slovenska modroslovna pamet* (1987). Jermanovo bogato bibliografijo dopolnjujejo številni znanstveni prispevki v revijah, kot so *Anthropos*, *Acta Analytica*, *Analiza*, *Teorija in praksa*, *Sodobnost*, *Naši razgledi* ter

Jezik in slovstvo, poleg tega pa je mnogo svojih in drugih prevodov temeljnih filozofskih del (npr. Bacona 1972, Huma 1974, Wittgensteina 1976, Euckena 1977, Vorländerja 1977 in Ingardna 1980) opremil s poglobljenimi predgovori in spremnimi besedami. Z objavljanjem študijskega gradiva in učbenikov za srednješolce (npr. *Oris logike*, 1963; *Logika za mlade*, 1979; *Filozofija*, 1989) je Jerman pomembno prispeval tudi k poučevanju filozofije na Slovenskem. Gl. tudi Motaln 1993, Potrč 1993, Ule 1993.

4 Uredniško in založniško delo

Frane Jerman je uredil več znanstvenih monografij, ki so izšle pri Slovenski matici v Ljubljani (npr. *Izbrane razprave* Alme Sodnik, 1975 in *Argentinski spisi* Vinka Brumna, 1992), za Cankarjevo založbo pa je med drugim uredil leksikon z naslovom *Družboslovje* (1979). Vrsto let je deloval v uredništvu znanstvene revije *Anthropos* za področji psihologije in filozofije, med letoma 1982 in 1989 pa je sodeloval pri uredniških dejavnostih v okviru DSKP. Gl. tudi Motaln 1993, Potrč 1993, Ule 1993, Uredništvo revije *Anthropos* 2001.

5 Razmišljanja o prevajanju

Frane Jerman je svoja razmišljanja o prevodu predstavljal v strokovni periodiki. Zanimiv je njegov zapis »Različne koncepcije prevajanja« (*Naši razgledi*, 1978), v katerem je razgrnil problematiko pojmovanja prevajanja in tedaj nezadostne teoretske refleksije o prevajalski praksi na Slovenskem. Jermanova želja in želja njegovih sodobnikov, ki so sodelovali v razpravi, ki jo je spodbudilo Društvo slovenskih književnih prevajalcev, je bila ta, da bi v doglednem času s teorijo prevajanja prodrli na visokošolsko raven. Da bi to dosegli, se je Jermanu zdel nujen sistematičen pristop, ki bi obsegal pregled obstoječih znanstvenih razprav na Slovenskem in v tujini, ovrednotenje vloge, ki jo je imel prevod na nastajanje slovenske književnosti, pregled in ovrednotenje samih zapisov o literarnem prevajanju, strokovni razmislek o klasifikaciji prevajalskega dela in zlasti estetsko raziskovanje prevodov literarnih besedil, ki bi pomenilo izhodišče za strokovno kritiko prevajanja. V tako usklajenem raziskovalnem delu je videl edino možnost za oblikovanje katedre za prevajanje.

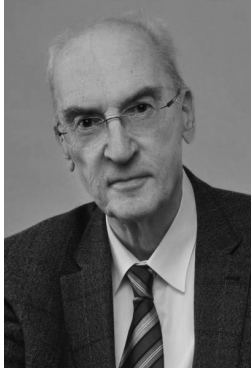
V poznejših objavah je Jerman med drugim razpravljal o prevajalski ustvarjalnosti ter *umetniškosti* prevoda in pri tem povezal področji prevajanja in estetike (1991), pa tudi o odnosu med mislijo in jezikom (1994), ki ga je opredelil za prevodni odnos, saj je prenos misli v jezik v svojem bistvu prevodno dejanje. V povezavi s tem je Jerman pisal tudi o problematiki prevajanja filozofskih besedil, ki ga je označil za *hermenevtični* problem. Pri prevajanju filozofije je namreč odnos med mislijo in njenim jezikovnim izrazom vse prej kot preprost ali enopomenski, saj tudi filozofska terminologija ni enotna, temveč je

filozofskih jezikov toliko, kolikor je filozofskih šol in usmeritev. Jerman meni, da prevajalec, ko se posveča filozofskemu besedilu, v svoj jezikovni izraz prevaja *svoje umevanje* avtorjeve misli, zaradi česar je prevod filozofskega besedila vedno njegova *interpretacija*, tj. razlaga pomena stavkov in besed, kakor jih razume prevajalec. A če je že stavek v izvirniku le približek misli, »ki je pri filozofih večkrat ujeta v ohlapne besedne izraze«, je prevod stavka še bolj oddaljen od izvirnika (Jerman 1978). Jerman zaključí, da so temu odmiku navkljub prevodi filozofskih besedil nujni za bogatitev jezika in narodne kulture.

Frane Jerman je s številnimi izvrstnimi prevodi temeljnih del marksističnih in zahodnih filozofov pomembno prispeval k bogatitvi slovenskega znanstvenega in kulturnega prostora, s spodbujanjem teoretskih razprav o prevajanju pa je tvorno sodeloval pri razvoju prevodoslovja pri nas. Po njem je poimenovana stanovska nagrada DSKP za posebno uspele prevode družboslovnih in humanističnih besedil iz tujih jezikov v slovenščino.

Bibliografija

- Grum, Martin, ur. 1998. »Jerman, Frane.« *Bio-bibliografije članov DSKP: izbrani biografski podatki in izbirne bibliografije prevodov: Modrov zbornik: 23. prevajalski zbornik*, 69–71. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Jerman, Frane. 1978. »Različne koncepcije prevajanj.« *Naši razgledi* 27, št. 20, 27. oktober 1978, 586.
- Jerman, Frane. 1978. »O prevajanju filozofske literature.« *Anthropos: Časopis Za Psihologijo in Filozofijo Ter Za Sodelovanje Humanističnih Ved*, št. 1/2: 279–283.
- Jerman, Frane. 1991. »Umetniška in estetska vrednost.« *Anthropos* 23, št. 1/3: 29–34.
- Jerman, Frane. 1994. »Misel, jezik, prevod.« V *Prevod – Posnetek, Reprodukcijska, Interpretacija*, Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev 18, uredili Majda Stanovnik, Aleš Berger in Alenka Stanič, 19–21. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Motaln, Valter. 1993. »Profesor Frane Jerman in ljubljanska analitična šola.« *Anthropos* 25, št. 5/6: 7–8.
- Potrč, Matjaž. 1993. »Nekaj besed o mojem mentorju Franetu Jermanu.« *Anthropos* 25, št. 5/6: 8–9.
- Ule, Andrej. 1993. »Homage a Frane Jerman.« *Anthropos* 25, št. 5/6: 5–8.
- Uredništvo revije Anthropos. 2001. »Prof dr. Frane Jerman (1933–2002).« *Anthropos* 33, št. 5/6: 9.

PRIMOŽ SIMONITI

PREVAJALEC, KLASIČNI FILOLOG, LITERARNI ZGODOVINAR,
PROFESOR IN PUBLICIST

Aleš Maver
Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Primož Simoniti se je rodil 28. decembra 1936 na Golniku, kjer je njegov oče deloval kot zdravnik. Imel je sestro in dva brata. Z očetovo službo se je družina preselila v Slovenj Gradec. Ob nemški okupaciji je moral oče na delo v Breslau (današnji Wrocław) v Šleziji. Mama je svoje in še druge otroke iz Slovenj Gradca doma poučevala v slovenščini, zato je imel Primož v šoli težave z nemško učiteljico zaradi uporabe za slovenščino značilnih strešic (Gantar 2002). Osnov latinščine se je naučil že pri domačem župniku Jakobu Sokliču. To znanje je poglobil na klasični gimnaziji v Mariboru, kjer je maturiral leta 1954. Vpisal se je na študij klasične filologije in ga končal z diplomom leta 1959. Prvo službo je po diplomi našel na gimnaziji v Novem mestu, kjer je deloval dve leti (Gantar et al. 2018, 15).

V letih 1962 in 1963 se je študijsko izpopolnjeval na Ludvikovi in Maksimilijanovi univerzi v Münchnu. Med drugim je obiskoval predavanja klasičnega filologa Kurta von Fritza, ki je kot profesor v Rostocku leta 1934 ob teologu Karlu Barthu edini zavrnil prisego Hitlerju po Hindenburgovi smrti in je nato do leta 1954 deloval v Oxfordu. Po vrnitvi z Bavarske je tri leta služboval na Inštitutu za filozofijo in sociologijo. Ukvarjal se je z zbiranjem podatkov o filozofskih rokopisih iz srednjega in zgodnjega novega veka v slovenskih knjižnicah, pa tudi s prevajanjem filozofskih besedil. Leta 1967 ga je poklicna pot pripeljala na Filozofsko fakulteto ljubljanske univerze, ki ji je ostal zvest do upokojitve. Pot po univerzitetni »lestvici« ga je od lektorja in asistenta vodila do nazivov docenta (1979), izrednega (1981) in rednega profesorja (1987). Vmes je leta 1978 zagovarjal svojo doktorsko disertacijo, izdelano pod mentorstvom Kajetana Gantarja in Boga Grafenauerja. Pozneje je raziskovalno večkrat deloval v pomembnih

evropskih knjižnicah, predvsem na Dunaju, v Würzburgu, Gradcu in v vatikanski knjižnici. S slednjo je povezano Simonitijevo odkritje Trubarjevega osebne izvoda Novega testamenta z reformatorjevimi lastnoročnimi vpisi (Gantar 2002).

Primož Simoniti je bil dejaven tudi zunaj fakultetnih zidov. Bil je predsednik Društva za antične in humanistične študije in se je v času svojega mandata posebej zavzemal za večjo vlogo latinščine v izobraževalnem sistemu. V pomembnem obdobju demokratizacije in osamosvajanja, med letoma 1988 in 1994, pa je predsedoval Slovenski matici. Bil je eden najprepoznavnejših javnih intelektualcev v Sloveniji v času med osemdesetimi leti 20. stoletja in svojo smrtjo. Leta 2001 je bil izvoljen za rednega člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti (Gantar 2002) Umrl je v Ljubljani 17. julija leta 2018. V zakonu z ženo Tito, ki je bila prav tako prevajalka, se mu je rodila hči Veronika, prevajalka in uveljavljena slovenska pisateljica. Gl. tudi Gantar 2002, Gantar idr. 2018.

2 Prevajalsko delo

Simoniti je prvi prevod v tisku objavil že leta 1963. Zaradi zahtev svoje takratne službe je kariero prevajalca začel ob filozofskih besedilih v latinščini in nemščini. Pozneje je seveda dodal še prevode iz stare grščine (gl. pregledno zlasti Gantar 2002).

Nekakšne »stebre« njegovega prevajalskega opusa predstavljajo prevodi antičnih romanov in srednjeveške poezije. Tako je oskrbel prevoda obeh ključnih romanesknih besedil v latinščini, Petronijevega *Satirikona* (1973) in Apulejevega *Zlatega osla* (1981). Za oba je dobil Sovretovo nagrado. Kot Petronija je za zbirko *Sto romanov* prevedel tudi grški roman, Heliodorjeve *Etiopske zgodbe* (1977). Leta 1976 je izdal prvi, še sorazmerno kratek izbor pesmi iz srednjeveške zbirke *Carmina Burana*, v katerega je ob večini latinskih besedil vključil tudi nekaj srednjevisokonemških. Število zajetih pesmi je močno nadgradil čez dobrih trideset let in ga objavil leta 2008. Njegovo najcelovitejše srednjeveški poeziji posvečeno delo pa je leta 2000 izdani *Srednjeveški cvetnik*. Podobno kot pri *Carmina Burana* gre za dvojezično objavo obsežnega prereza srednjeveške pesniške ustvarjalnosti, ki časovno zajema besedila iz časa med zgodnjim in poznim srednjim vekom, v vsebinskem smislu pa tako posvetno kot cerkveno poezijo. Vse svoje prevode je opremil z obsežnimi komentarji; ti so ob *Srednjeveškem cvetniku* izšli v posebni knjižici. Prevajalske dileme je pojasnil v odmevnem prispevku o prevajanju srednjeveške poezije (Simoniti 2002).

Kot že omenjeno, so bile Simonitijeve prve prevodne objave filozofski teksti. Iz latinščine je prevedel *Etiko* nizozemskega Juda Barucha Spinoze (1963; Gantar idr. 2018, 6). Iz nemščine je prevajal tekste Karla Marxa (po prvih objavah v šestdesetih letih jih je nekaj izšlo v knjigi *Kritika politične ekonomije* leta 1985; prim. tudi Mastnak 1982) in sodeloval pri prevajanju izbora iz *Filozofije zgodovine* G. W. F. Hegla (1967).

Leta 1973 je objavil prevod *Meditacij* R. Descartesa. Med njegove poznejše prevode sodi izdaja Avguštinove razprave *Proti akademikom* (2006). Leta 2010 je oskrbel še prevoda besedil *Tožba Mirú* in *O svobodni volji* Erazma Rotterdamskega.

Simoniti je prevajal tudi zgodovinska besedila, zlasti veliko takih, ki so pomembna za zgodovino slovenskih dežel. Iz latinščine je prevedel *Popotni dnevnik* tajnika caorlskega škofa Petra Paola Santonina (1992). Poslovenil je še *Akadske čebele ljubljanskih operozov* (1988). Njegovi krajši prevodi so spremljali številne objave zgodovinarjev, literarnih in umetnostnih zgodovinarjev, pa tudi glasbenih besedil. V reviji *Keria* je leta 2009 priobčil prevod latinske pesmi »Franciscae meae laudes« francoskega pesnika Charlesa Baudelaira. Štiri leta po njegovi smrti je izšel še en pomemben prevodni prispevek, slovenska različica prvih petih knjig *Od ustanovitve mesta* rimskega zgodovinarja Tita Livija (2022). Zelo uporabljan je bil po drugi strani Simonitijev prevod *Zgodovine filozofije* nemškega filozofa Karla Vorländerja (1968–1977). Končno naj dodamo še omembo prevajalčevega sodelovanja pri prevajanju t. i. *Holandskega katekizma*, ki je pod naslovom *Krščansko oznanilo* izšel leta 1971.

Ocena, da sodi Simoniti med velike mojstre slovenske besede in najboljše slovenske prevajalce, ni pretirana. Njegove prevode odlikujeta iznajdljivost v iskanju slovenskega izraza ob hkratni čim večji zvestobi izvirniku. Inovativnost njegovih rešitev je zlasti izstopala v prevodih Apulejevega in Petronijevega romana ter srednjeveške poezije. V Petronijevem *Satirikonu* je odlično obvladovanje slovenske frazeologije in pravo drznost v iskanju novih jezikovnih poti recimo pokazal v prevodu pomenkov osvobodencev v okviru pojedine pri Trimalhionu. Gl. tudi Gantar 2002, Gantar idr. 2018, Simoniti 2002.

3 Založniško in uredniško delo

Primož Simoniti sicer ni neposredno deloval kot založnik ali urednik pri založbi, vendar je v tem oziru pomembno njegovo delo na čelu Slovenske matice med letoma 1988 in 1994. V tem času je omenjena založba na knjižni trg med drugim poslala roman Andreja Capudra *Iskanje drugega* (1991), Tine Hribar pa je objavil eno svojih najvplivnejših filozofskih del, *Tragično etiko svetosti* (1991). V Matičini *Filozofski knjižnici* je izšel tudi izbor iz del Niccolòja Machiavellija *Politika in morala* (1990), Ferdo Gestrin je izdal *Slovenske dežele in zgodnji kapitalizem* (1991), Sergej Vrišer pa posodobljeno izdajo prvič že leta 1963 objavljenega *Baročnega kiparstva na slovenskem Štajerskem* (1992). Ne gre prezreti niti ponatisa ključnih razprav Izidorja Cankarja o zgodovini zahodnoevropske umetnosti (1992). Slovenska matica je v tem času nadalje objavila prispevke z dveh simpozijev o vlogi Cerkvi v družbenem in kulturnem življenju na Slovenskem v 19. in 20. stoletju (1989 in 1992). Gl. tudi Gantar 2002.

4 Avtorsko delo

Simoniti je bil ploden raziskovalec, literarni in kulturni zgodovinar. Osrednje izsledke svojih raziskav je objavil v monografijah *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do XVI. stoletja* (1979) in *Med humanisti in starimi knjigami* (2007). Prvo delo je predelava njegove doktorske disertacije in pionirsko besedilo na področju raziskovanja humanizma v slovenskih deželah. Skoraj trideset let pozneje je zaradi svojega pomena doživelo prevod v nemščino pod naslovom *Humanismus bei den Slovenen: Slovenische Humanisten bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts* (2008; Gantar idr. 2018, 5). Že pred doktoratom je slovensko humanistiko obogatil z obsežno bibliografijo vseh latinskih tiskov na Slovenskem od prvih inkunabul do leta 1848 (1972). Mednarodno najodmevnejša je bila njegova komentirana kritična izdaja polemičnega spisa katoliškega teologa Bartolomeja Arnoldi de Usingen z naslovom *Responsio contra Apologiam Philippi Melanchtonis (Odgovor na Apologijo Filipa Melanchtona)*, ki jo je leta 1978 objavil v Würzburgu. Besedilo domnevno izgubljenega spisa je odkril v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani (prim. Simoniti 2007).

Primož Simoniti je razen monografij priobčil vrsto znanstvenih in strokovnih člankov. V njih se je med drugim posvečal razvoju filologije v antiki, vprašanju tradiranja klasičnih besedil v srednjem in novem veku ali razmerju med humanizmom in reformacijo. Gl. tudi Gantar idr. 2018.

Primož Simoniti je bil ugleden literarni in kulturni zgodovinar, strokovnjak za obdobje humanizma, ter obenem eden osrednjih prevajalcev iz latinščine in stare grščine, ki je slovenski prevodni kanon dopolnil predvsem z mojstrskimi prevodi antičnih romanov in srednjeveške latinske poezije.

Bibliografija

- Gantar, Kajetan. 2002. »Ob življenjskem jubileju prof. dr. Primoža Simonitija.« *Keria* 4, št. 1: 7–11.
- Gantar, Kajetan, Marko Marinič, Brane Senegačnik, Matej Hriberšek, David Movrin in Barbara Šega Čeh. 2018. »In memoriam Primož Simoniti (1936–2018): Prispevki z žalne seje ob smrti akad. prof. dr. Primoža Simonitija.« *Keria* 20, št. 2: 5–22.
- Mastnak, Tomaž. 1982. »Bibliografija prevodov Marxa in Engelsa v slovenščino 1967–1982.« *Vestnik IMŠ* 1982, št. 1–2: 145–178.
- Simoniti, Primož. 2002. »Latinska lirika srednjega veka – prevajalčevi problemi in dileme.« V *Prevajanje srednjeveških in renesančnih besedil*, uredila Martina Ožbot, 42–54. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Simoniti, Primož. 2007. *Med humanisti in starimi knjigami*. Ljubljana: Slovenska matica.

MARIJA ELIZABETA JAVORŠEK

BIBLIOTEKARKA, LEKTORICA IN PREVAJALKA

Urša Vogrinc Javoršek
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Marija Elizabeta Javoršek (roj. Kiauta) se je rodila 26. januarja 1939 v Ljubljani kot drugi otrok od štirih. Mati Marija Stupica je bila klasična filologinja in romanistka, oče Milan Kiauta pa pravnik. Književnost jo je začela zanimati že v zgodnji mladosti. Obiskovala je VI. državno gimnazijo na Šubičevi ulici v Ljubljani, med letoma 1957 in 1961 pa je študirala francoski in italijanski jezik s književnostjo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Dejavna je bila že med študijem, med drugim je učila italijanščino na Delavski univerzi ter sodelovala z Inštitutom SAZU za slovenski jezik in s slovensko redakcijo Jugoslovanske enciklopedije.

Od leta 1958 je bila zaposlena kot višja knjižničarka v Francoskem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice, kjer je bila vodja oddelka prevajalka Radojka Vrančič, s katero sta potem vse življenje prijateljevali in prevajalsko sodelovali. Od leta 1961 do 1969 je bila zaposlena v Biblioteki SAZU. Leta 1967 se je poročila s književnikom, gledališkim kritikom in prevajalcem Jožetom Javorškom in se preselila na Mirje v Ljubljani. Od 1969 do 1981 je bila v svobodnem poklicu in je delovala kot korektorica in lektorica za vrsto založb (Obzorja, Založništvo tržaškega tiska, Partizanska knjiga ipd.), sodelovala pa je tudi z Josipom Vidmarjem. Od 1982 je bila ponovno zaposlena na SAZU, sprva v kabinetu Josipa Vidmarja do njegove smrti leta 1992, potem pa do upokojitve leta 1997 v Biblioteki SAZU. Gl. tudi Arhar 2013, Grum 1998, Podkrižnik 2005.

2 Prevajalsko delo

Marija Javoršek je začela objavljati literarne in gledališke prevode v prvi polovici sedemdesetih. Leta 1975 je za SNG Drama prevedla *Dvojno preizkušnjo ljubezni* Pierra de Marivauxa, pisala pa je tudi spremna besedila in slovarske publikacije (za založbo Drava je napisala vrsto žepnih slovarjev). V osemdesetih se je prevajalskega dela začela lotovati bolj sistematično, posvetila se je zlasti francoskim verznim delom in pozneje besedilom v stari francoščini. Prvi dve deli, ki jih je izdala, sta bili začetni igri francoskega klasicizma: tragedija *Cid* (1990) in komedija *Odrska utvara* (1993) Pierra Corneilla. Sledili so prevodi Molièra (pri katerih je sodelovala z Josipom Vidmarjem) in zlasti Racina, ki se mu je posvečala kar nekaj let, rezultat pa je bila izdaja njegovih zbranih dram leta 1995. Poezijo različnih, zlasti francoskih avtorjev je v osemdesetih letih sprva prevajala za revije in radijske oddaje (npr. Malrauxa, Baudelaira, Verlaina, Geneta), več Feydeaujevih iger je prevedla za televizijo, igre Jukia Mišima pa za gledališče (npr. *Obisk*, SNG Drama, 1997; *Pet modernih no dram*, 2014). Za založbi DZS in Mladinska knjiga je prevajala otroške slikanice in dela za otroke. Prevedla je kar nekaj daljših proznih del, med pomembnejšimi so gotovo dela Marguerite Yourcenar *Opus nigrum* (1993) in *Anna, soror* (2007) ter Margarete Navarske *Heptameron* (1999). S prevodom *Heptamerona* se je tudi začelo dolgoletno prevajalsko sodelovanje s prijateljico Radojko Vrančič.

V devetdesetih letih je začela prevajati večja verzna dela, npr. srednjeveška verzna romana *Pesem o Rolandu* (1997) in *Vitez z levom ali Roman o Yvainu* Chrétiena de Troyesa (2009). Prevajala je tudi zbirke poezije, npr. izbor La Fontainovih basni (*Enim v prid in drugi v kvar* iz leta 2001). Žal je velik del prevedenih basni v verzih ostal neizdan, saj je bil izbor zelo skrčen) in *Lais Marie de France* (2001). Izjemno odmeven je bil njen integralni prevod zbirke *Rože zla* Charlesa Baudelaira (2005). Prevedla je tudi *Pesmi o Jutrovem* Victorja Hugoja (2006), *Umetnost pesništva* Nicolasa Boileauja (2012), *Poezije* Louise Labé (2012) ter *Poezije* renesančne pesnice Marceline Desbordes-Valmore (2016).

Nekateri pomembnejši prevodi so ostali neizdani in so bili objavljeni le fragmentarno v radijskih oddajah in revijah, med njimi je tudi večji izbor severnofrancoske renesančne truverske lirike. V nabor neizdanih del sodijo še *Zbrane pesmi* Jeana Geneta ter *Roman o roži*. V zadnjih letih prevajalka nadaljuje s prevajanjem klasične francoske dramatike. V zadnjih petnajstih letih je izdala tragedije Pierra Corneilla *Ženske tragedije: Medeja, Sofoniba, Teodora – devica in mučenica* (2009), *Rimske politične tragedije: Horacij, Cina, Pompejeva smrt* (2011), *Amfitrion* (2016), *Ojdip* (2018), *Polievkt* (2019) in *Surena* (v tisku). Gl. tudi Smolej 2013 in Balžalorsky 2005.

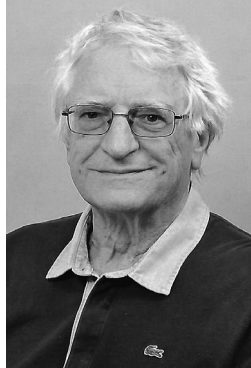
Za prevod zbranih dramskih del Jeana Racina je leta 1995 prejela Sovretovo nagrado, leta 2013 pa nagrado Prešernovega sklada za prevod *Rimskih političnih tragedij* Pierra Corneilla.

Marija Javoršek je začela sistematično delovati kot prevajalka relativno pozno, vendar je vse življenje preživela v tesnem stiku s književnostjo, gledališčem in prevodom ter zlasti z romanskimi in klasičnimi jeziki. Že zgodaj je tudi sodelovala s soprogom Jožetom Javorškom, zlasti pa z Josipom Vidmarjem in Radojko Vrančič, ki so jo tudi spodbujali, da je začela s samostojnim prevajanjem. Že v svojih prvih delih je pokazala živo zanimanje za formalno zahtevne oblike in starejši jezik, zato je bila najbolj dejavna na področju francoske klasične dramatike. Pogosto je pripovedovala o živahnih debatah med prevajalci, kako je treba prevajati francoski aleksandrinec. Prav zato je prevod Racinove *Fedre* kot nekakšen eksperiment nastal kar v treh različicah. Podobno je formalno eksperimentirala pri prevajanju Baudelaira. Morda najbolj zanimivi so njeni prevodi velikih starejših del v verzih, ki se jih lotevajo le redki prevajalci, njo pa je privlačil ne le jezik, temveč tudi razpoloženje drugega časa. Žal so mnogi prevodi znamenitih srednjeveških del ostali v načrtu ali rokopisu, ker so založniško manj zanimivi. Gl. tudi Arhar 2013, Grum 1998, Podkrižnik 2005, Smolej 2013.

Marija Javoršek v svetu slovenskega prevoda ostaja ime, povezano s francoskim formalno izčiščenim, a hkrati živim in iskrivim jezikom, pa naj bo lirski (Baudelaire, de France, Hugo, Genet, Verlaine), tragičen (Corneille, Racine) ali nagajivo zbadljiv (Corneille, Molière, la Fontaine) ter obsežnimi proznimi in verzni prevodi, ki jim je dala s svojim besednjakom ter odnosom do sloga in jezikovne forme izvirnika osebni pečat.

Bibliografija

- Arhar, Nika. 2013. »Marija Javoršek - Ko ne najdem ustrezne rešitve, gledam v prazno in iščem rimo; Pogovor z nagrajenko Prešernovega sklada.« *Radio Slovenija*, 14. februar 2013. <https://www.rtvsllo.si/kultura/drugo/marija-javorsek-ko-ne-najdem-ustrezne-resitve-gledam-v-prazno-in-iscem-rimo/302395>.
- Balžalorsky Antić, Varja. 2005. »Alkimija bolečine - Charles Baudelaire: Rože zla«. *Literatura* XVII., št. 166: 178–184.
- Grum, Martin, ur. 1998. »Marija Javoršek«. V *Modrov zbornik: 23. prevajalski zbornik: bio-bibliografije članov DSKP: izbrani biografski podatki in izbirne bibliografije prevodov*, 66–67. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Novak, Boris A. 2011. *Salto immortale: študije o prevajanju poezije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Podkrižnik, Mimi. 2005. »Zagledanost v verze in v daljno preteklost: Marija Javoršek, prevajalka francoske književnosti«. *Delo*, 13. april 2005, 11.
- Smolej, Tone. 2013. »Nagrada Prešernovega sklada: prevajalka Marija Javoršek za prevod Rimskih političnih tragedij Pierra Corneilla.« V *Zbornik Prešernovega sklada*, uredila Bojana Kovačič, 12–14. Ljubljana: Upravni odbor Prešernovega sklada.

MARJAN POLJANEC

PREVAJALEC

Janž Snoj
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Marjan Poljanec se je rodil 12. maja 1943 v Idriji. Leta 1968 je na Filozofski fakulteti v Ljubljani diplomiral iz ruščine in francoščine. Izpopolnjeval se je v Sankt Peterburgu, Parizu, Nancyju in Besançonu. Od leta 1974 do upokojitve leta 2007 je bil zaposlen kot prevajalec na RTV Slovenija. Že od študentskih let se redno ukvarja tudi z literarnim prevajanjem, prevajalskega dela pa ni opustil niti po upokojitvi. Živi in deluje v Ljubljani. Gl. tudi Bajt 2002, Moder 1985.

2 Prevajalsko delo

Poljanec prevaja predvsem iz ruščine in francoščine, sicer pa tudi iz poljščine, srbsčine in hrvaščine. Prevajati je začel ob koncu šestdesetih let in doslej prispeval več kot trideset knjižnih prevodov, kot prevajalec na RTV Slovenija pa je prevedel še številne celovečerne igrane in dokumentarne filme, nadaljevanke ter radijske igre. Najbolj znan je po prevodih ruske in francoske proze iz 19. in 20. stoletja.

Iz ruščine prevaja romane in kratko prozo tako starejših kot sodobnih avtorjev. Med njimi so Mihail Bulgakov (*Bela garda*, 1975), Vladimir Bogomolov (*Ivanovo otroštvo*, 1979), Nina Berberova (*Spremljevalka*; *Misleči trs*; *Črna bolezen*, 1991; *Knjiga o sreči*, 2018), Vladimir Nabokov (*Camera obscura*, 1997; *Lužinova obramba*, 1999), Fjodor Dostojevski (*Zločin in kazen*, 1997), Anton Čehov (*Dama s psičkom* [izbor kratke proze], 2004) in Ljudmila Ulicka (*Sonjica*, 2016).

Poljanec tudi iz francoščine prevaja starejše in sodobne romane in kratke pripovedi. Med drugim je prevedel dela Émila Ajarja (*Življenje pred seboj*, 1978), Alphonsa Daudeta

(*Sapfo*, 1993), Jacquesa-Henrija Bernardina de Saint-Pierra (*Pavel in Virginija*, 1995), Gérarda de Nerval (*Silvija; Avrelija*, 1996) in Jeana Giona (*Petje sveta*, 2004).

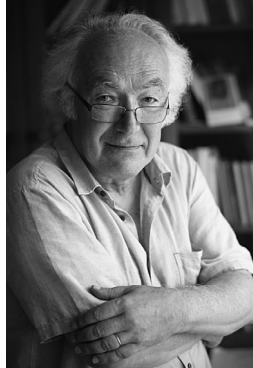
Poleg tega iz ruščine in še pogosteje iz francoščine prevaja polleposlovna dela, in sicer biografije, avtobiografije in spomine. Od ruskih avtorjev je prevajal Jevgenijo Ginzburg (*Križev pot*, 1992) in Aleksandra Mena (*Sin človekov*, 2021), od francoskih pa Jacquesa Delperriéja de Bayaca (*Karel Veliki*, 1980), Henrija Troyata (*Peter Veliki*, 1981; *Ivan Grozni*, 1985; Čehov, 2001), Juliette Gréco (*Ona in drugi*, 1986) in Mauricea Bėjarta (*Trenutek v življenju drugega*, 2013; *Čigavo življenje?*, 2014). Prevedel je tudi nekaj francoskih neleposlovnih del (npr. *Velike civilizacije srednjega veka* Gastona Wieta, Vadima Elisseeffa, Philippa Wolffa in Jeana Naudouja, 1975–76 [skupaj z Vitalom Klabusom]; *Božja previdnost* Jeana-Baptista Saint-Jura in Clauda La Colombièra, 2018).

Dolgoletno prevajalsko delo mu je prineslo Sovretovo nagrado. Dobil jo je leta 1998 za prevode romana Dostojevskega *Zločin in kazen*, de Nervalovih novel »Silvija« in »Avrelija« ter romana Nabokova *Camera obscura*. Gl. tudi Bajt 2002, Klabus 1998, Moder 1985.

Marjan Poljanec velja za izkušenega in natančnega prevajalca, ki s prevodi leposlovnih del slovenskim bralcem že pol stoletja posreduje ustvarjalnost nekaterih najvidnejših imen ruske in francoske književnosti, s prevodi polleposlovnih del pa jih seznaja z znamenitimi osebnostmi in dogodki iz ruske in francoske zgodovine.

Bibliografija

- Bajt, Drago. 2002. »Poljanec, Marjan.« V *Enciklopedija Slovenije*, zv. 16, uredil Dušan Voglar, 164. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Klabus, Vital. 1998. »Najtežji prevod je bil vsekakor zadnji – *Zločin in kazen*.« Intervju z Marjanom Poljancem. *Delo*, 28. maj 1998, 15. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DO-C-AKD4S6VS>.
- Moder, Janko. 1985. »Marjan Poljanec.« V *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*, uredil Janko Moder, 240. Koper: Lipa.

ALEŠ BERGER

UREDNIK, KRITIK, PISATELJ IN PREVAJALEC

Zarja Vršič

Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Aleš Berger se je rodil 18. septembra 1946 v Ljubljani očetu Branku in materi Vandi, rojeni Žel. Ker sta bila stara starša po mamini strani učitelja, doma knjig in literarnih revij ni primanjkovalo, je prevajalec povedal v intervjuju z Ignacijo J. Fridl (1998, 35–36).

Med letoma 1961 in 1965 je obiskoval gimnazijo Bežigrad, od leta 1965 je študiral francoščino in primerjalno književnost na ljubljanski Filozofski fakulteti. Kot je povedal v intervjuju s Patricijo Maličev (2017), se je nad francoščino in prevajanjem navdušil že v gimnazijskih letih; s prijateljem Alešem Strojnikom je za *Nedeljski dnevnik* iz angleščine prevajal kriminalne zgodbe, za gimnazijski časopis je prevedel Prévertovo *Barbaro* in za šolski recital pesmi frankofonih črnskih avtorjev. V študentskih letih se je veliko zadrževal tudi na francoskem oddelku v NUK-u, ki ga je vodila prevajalka in bibliotekarka Radojka Vrančič. Za diplomsko nalogo pri profesorju Antonu Ocvirku je leta 1970 pisal o francoskem nadrealizmu pri Slovencih; leta 1974 je izbor prevodov nadrealističnih besedil objavil v knjigi *Noč bliskov*.

Po končanem študiju in služenju vojaškega roka v Mostarju je bil nekaj časa (1971–1978) kot novinar zaposlen v kulturni redakciji na radiu, med letoma 1978 in 2008 pa je delal kot urednik za prevodno književnost pri založbi Mladinska knjiga, kjer je urejal številne pomembne prevodne zbirke. Tam je ostal do upokojitve leta 2008. Poleg urednikovanja je pisal tudi o gledališču in literaturi ter izdal nekaj leposlovnih in esejističnih del. Vse od ustanovitve je član uredništva *Nove revije*. Od srede sedemdesetih let je kot štipendist francoske vlade večkrat bival na prevajalskih rezidencah v Franciji, zlasti v Arlesu, Parizu in Saint-Nazairu.

Najbolj znan je kot prevajalec iz francoščine in španščine; njegov opus obsega tako poezijo, prozo in dramatiko kot tudi filozofska dela, esejistiko in otroško literaturo. Za vrsto prevodnih izdaj je prispeval tudi spremne študije.

Leta 2013 je postal častni član Društva slovenskih književnih prevajalcev (DSKP). Za svoje delo na področju kulture je bil velikokrat nagrajen. Gl. tudi Dović 2017.

2 Prevajalsko delo

Berger prevaja iz francoščine in španščine, vse od poezije, proze, dramatike do filozofije, esejistike in mladinske književnosti. Med njegove najpomembnejše prozne prevode iz francoščine spadajo na primer *Cica v metroju* (1978), *Vaje v slogu* (1981) in *Moj prijatelj Pierrot* (1993) Raymonda Queneauja, *Dvorljive zgodbe* (1987), *Srbljive zgodbe* (1988) in *Zgodbe* (2014) Guyja de Maupassanta, *Neimenljivi* Samuela Becketta (1989), *Nadja* Andréja Bretona (1996), *Nočna nezgoda* (2015), *Da se ne izgubiš tu okrog* (2017), *Pasja pomlad* (2018), *Speči spomini* (2020) in *Nevidno črnilo* (2022) nobelovca Patricka Modianoja, *Čitanka* (2009) Georgesa Pereca, *Večer v klubu* (2014) Christiana Gaillyja, *Pariz–Brest* (2016) in *353. člen Kazenskega zakonika* (2019) Tanguyja Viela.

Berger je med drugim prevajal pomembne francoske in frankofone pesnike, kot so André Breton (*Breton*, 1983), Jacques Prévert (*Barbara*, 1986; *Ta ljubezen*, 1994; *Jacques Prévert*, 2004; *Besede*, 2018), René Char (*René Char*, 1990; *Hipnosovi listki*, 2009), Guillaume Apollinaire (*Sonce prerezan vrat*, 1992; *Guillaume Apollinaire*, 2002; *Sončeva trobenta*, 2009; *Alkoholi*, 2020), Charles Baudelaire (*Charles Baudelaire*, 1998), Samuel Beckett (*Pesmi*, 2000), Blaise Cendrars (*Proza Transsibirica in druge pesmi*, 2001), Claude Esteban (*Razpostava vrta in telesa; Sedem včerajšnjih dni*, 2011) in Aimé Césaire (*Dnevnik vrnitve v rojstno deželo in izbrane pesmi*, 2013). Izbral in prevedel je tudi pesmi, vključene v izbor nadrealističnih besedil *Noč bliskov* (1974) in antologijo *Razvratne muze: francoska erotična poezija* (1989).

Njegovi pomembnejši prevodi dramskih del iz francoščine so *Lorenzaccio* (1982) Alfreda de Musseta, *Barillonova poroka* (1984), *Poskrbi za Amelijo* (1991), *Bolha v ušesu ali Kaplja čez rob* (1996), *Gospod gre na lov: komedija v treh dejanjih* (2000) in *Bumbar: igra v treh dejanjih* (2010) Georgesa Faydeauja, *Balkon* (1987) Jeana Geneta, *Ljubi tički* (1988) in *Antigona* (2019) Jeana Anouilha, *Zmagoslavje ljubezni* (1991) Pierra de Marivauxa, *Izbrane drame* (1993) Paula Claudela (v tandemu z Marjeto Vasič), Molièrove drame *Tartuffe*, *Don Juan*, *Ljudomrznik* (vse 1994) in *Šola za žene* (2003), *Kralj Ubu* (1996) Alfreda Jarryja, *Čakajoč Godota* (1997) Samuela Becketta, *Instrukcija* (1997/8), *Prihodnost je v jajcih ali Kaj vse je treba za en svet* (2003) in *Jacques ali podrejenost: naturalistična komedija* (2003) Eugèna Ionesca, *En španski komad* (2005), *Bog masakra* (2007) in *Kako poveš, kar si odigral* (2013) Yasmine Reza.

Berger je prevedel tudi nekaj del za otroke in mladino, med drugim 13 zvezkov stripovske serije o Asterixu (1990–2000) in sedem zvezkov zgodbic o Nikcu (1999–2008) Renéja Goscinnyja.

Med njegovimi najpomembnejšimi prevodi iz španščine velja omeniti prevode del Federica García Lorce (*Ciganski romansero*, 2007; *Federico García Lorca*, 1998, v sodelovanju z drugimi prevajalci) in Jorgeja Luisa Borgesa (*Stvaritelj*, 1990; *Alef*, 1997; *Jorge Luis Borges*, 2000; *Izbrana dela*, 2000–2002, v sodelovanju z drugimi prevajalci).

Za svoje delo na področju kulture je bil večkrat nagrajen: prejel je Sovretovo nagrado (1983), nagrado Prešernovega sklada (1987) za prevod Lautréamontovih *Maldororjevih spevov*, zlato značko Borštnikovega srečanja (1988), Župančičevo nagrado (1993), Rožančevo nagrado (1998) za esejistično zbirko *Krokiji in beležke*, red viteza umetnosti in leposlovja Francoske republike (1996), nagrado Dominika Smoleta za prevod Molièrovega *Tartuffa* (2007), Schwentnerjevo nagrado za življenjsko delo na področju založništva, knjigotrštva in bralne kulture (2008), nagrado Esasi za najboljši literarni prevod iz španščine v slovenščino (za prevod Lorcovega *Ciganskega romansera*, 2009), red častnika umetnosti in leposlovja Francoske republike (2010) ter Prešernovo nagrado (2017) za življenjsko delo. Prevajalec Primož Vitez je v utemeljitvi k Prešernovi nagradi med drugim zapisal, da je Berger »slovenskim bralcem [...] ponudil premišljene, briljantno izbrušene in duhovite prevode cele vrste ključnih avtorjev univerzalne književnosti« (MCE/AV 2017). Gl. tudi Dović 2017, Moder 1985.

3 Avtorsko delo

Berger je izdal več avtorskih del: zbirki esejev *Krokiji in beležke* (1998), *Arles, večkrat* (2017), dokumentarno in spominsko prozo *Omara v kleti* (2010), *Povzetki* (2016) *Breze* (2020), *Vicmaher: opilki* (2020), zbirko kratke prozne *Zagatne zgodbe* (2004) in dramo *Zmenki* (2006). Piše tudi za otroke (*Rjuha potepuha: igra za otroke*, 2001; *Nono z Bleda*, 2010; *Noji nad Triglavom: igrice v verzih*, 2011; *Vnučki ropotuljčki*, 2012).

Kot literarni zgodovinar se zanima zlasti za avantgardne tokove. Je avtor nekaterih literarnozgodovinskih del, denimo *Dadaizem, nadrealizem* (1981) in *Srečko Kosovel* (1982), pa tudi spremnih študij k prevodom. Pripravil je zbornik *Vitomil Zupan* (1993) in zasnoval posebni knjižni izdaji ob obletnicah Kosovela in Gregorčiča. Spremne besede je pisal tudi h knjižnim izdajam svojih sodobnikov, denimo k delom Branka Gradišnika, Milana Jesiha, Vitomila Zupana, Borisa A. Novaka idr.

Izredno aktiven je bil kot gledališki kritik; objavil je več kot sto gledaliških ocen, v katerih je »pronikljivo spremljal sočasno produkcijo slovenskih gledališč« (Dović 2017). Gledališke kritike je združil v knjigi *Ogledi in pogledi* (1984) in *Novi ogledi in pogledi* (1997).

Svoje refleksije o literaturi in družbi je objavljial v publikacijah, kot so *Naši razgledi*, *Sodobnost*, *Nova revija*, *Delo* in *Ampak*.

4 Uredniško delo

Berger je deloval kot revialni (*Nova revija, Ampak*) in književni urednik. Pri Mladinski knjigi in občasno pri drugih založbah je pripravil čez sedemsto knjižnih izdaj izvirne in prevodne proze ter pri svojem uredniškem delu uveljavljal visoke selekcijske, uredniške, prevajalske in jezikovne standarde (Dović 2017) ter utrdil uredniško programsko usmeritev. Urejal je zbirke *Kondor* in *Roman*; zasnoval je prozni zbirki *Klasiki Kondorja* in *Veliki večni romani*, ki sta obsegali nove izdaje klasikov, nekaterih tudi v ponovnih prevodih. Kot urednik je veliko doprinesel k izdajam temeljnih del svetovne poezije; obudil je zbirko svetovne poezije *Lirika* ter zasnoval in uredil dvojezične *Mojstre lirike*. Vpeljal je tudi zbirko *Nova lirika*, ki je prinesla prevode temeljnih avtorjev svetovne poezije 20. in 21. stoletja. Po besedah Leje Forštner (2010 [1963], 187) je bil Berger »pokončen in pogumen urednik, ki se (je) zna(l) upreti kritikam in pritiskom« in ki je »močno povzdignil in utrdil programsko usmeritev ter ugled te založbe [Mladinske knjige] v izvirnem in prevodnem leposlovju«.

5 Razmišljanje o prevodu

Berger je o prevajanju spregovoril v intervjujih in lastnih publicističnih tekstih. V intervjuju z Ignacijo J. Fridl za revijo *Literatura* je prevajanje imenoval eno naših »redkih trajnih, nepretrganih vezi s svetom, nenehno odpiranje tujini, potreba in zmožnost, da se jo presnovi« (1998, 48). Prevajanje po njegovem ni zgolj »togo prenašanje iz jezika v jezik, ne samo mehanicistična obrt« (Forštner 2010 [1963]), temveč pomeni v prvi vrsti temeljit študij izvirnega besedila, ukvarjanje z njegovimi številnimi plastmi in nenazadnje iskanje neke »globalne skladnosti« (Maličev 2017).

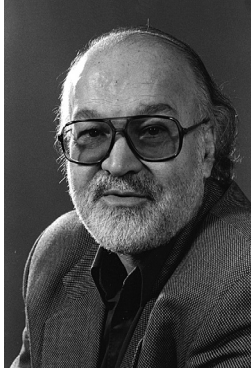
O ponovnem prevajanju leposlovja je na kratko razpravljal v prispevku, objavljenem v reviji *Sodobnost* (1963). V njem je razmišljal o dveh vprašanjih, in sicer *katera* dela se največkrat ponovno prevajajo in *zakaj*. Trdil je, da do ponovnih prevodov največkrat pride pri kanoniziranih besedilih, zlasti dramskih, saj se jezik na odru razvija hitreje kakor pri drugih literarnih zvrsteh (prav tam, 1344). V nasprotju s prevodi dramskih del, ki največkrat nastajajo po naročilu, je pri poeziji pobuda za ponoven prevod običajno prevajalčeva, saj se »čuti poklicanega, da [biser svetovne književnosti] tudi on ponaši« (prav tam). Pri romanih pa se ponovno prevaja avtorje, katerih slog in način pripovedovanja sta bistveni sestavni del literarnega dela, in pri katerih je od prve objave prevoda minilo veliko časa (prav tam, 1345).

Aleš Berger je eden od najpomembnejših slovenskih prevajalcev konca 20. in začetka 21. stoletja, ki je domačim bralcem v izbrušenih in jezikovno dovršenih prevodih predstavil

nekatero temeljne francoske in španske avtorje 20. stoletja, kot so Guillaume Apollinaire, René Char, Raymond Queneau, Federico García Lorca in Jorge Luis Borges.

Bibliografija

- Berger, Aleš. 1963. »Ponovni prevodi leposlovnih del.« *Sodobnost* 76, št. 11: 1343–1347.
- Dović, Marijan. 2017. »Berger, Aleš.« V *Novi Slovenski biografski leksikon*, 2. zv., B–Bla, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1017920/>.
- Forštner, Leja. 2010. »Leja Forštner z Alešem Bergerjem.« Intervju z Alešem Bergerjem. *Sodobnost* 74, št. 2: 186–198.
- Fridl, Ignacija J. 1998. »Skrivnosti obstajajo še naprej.« Intervju z Alešem Bergerjem. *Literatura* 10, št. 83/84: 34–51.
- Maličev, Patricija. 2017. »Prevajanje je tudi neke vrste darežljivost do soljudi.« Intervju z Alešem Bergerjem. *Sobotna priloga*, 3. februar 2017. <https://old.delo.si/sobotna/prevajanje-je-tudi-neke-vrste-darezljivost-do-soljudi.html>.
- MCE/AV. 2017. »Aleš Berger – Prešernova nagrada za življenjski prevajalski opus.« STA, 7. februar 2017. <https://www.sta.si/2345907/ales-berger-presernova-nagrada-za-zivljenjski-prevajalski-opus>.
- Moder, Janko, ur. 1985. »Berger, Aleš.« V *Slovenski leksikon novejšega prevajanja. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, 25–26. Koper: Lipa.

DRAGO BAJT

LITERARNI ZGODOVINAR, PREVAJALEC, ESEJIST, PUBLICIST,
LITERARNI KRITIK, UREDNIK IN UGANKAR

Zarja Vršič

Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Drago (Dragomil) Bajt se je rodil 7. februarja 1948 v Ljubljani očetu Stanislavu in materi Pavli, rojeni Koblar. Z dvema mlajšima bratoma je odrasčal v Rovtah v Selški dolini, z družino so živeli skromno; oče je bil delavec v selškem Alplesu, mama je bila doma. Od 5. do 8. razreda je živel v internatu v Škofji Loki, tam pa je pozneje obiskoval tudi gimnazijo, kjer se je učil rusko in angleško. V gimnazijskih letih se je navduševal nad t. i. enigmatiko oziroma reševanjem ugank in kmalu začel pisati lastne uganke, s čimer se je pozneje med študijem nekaj časa celo preživljal. Sam pravi, da je po končani maturi leta 1966 najprej hotel študirati psihologijo, a se je premislil in se vpisal na kemijo, potem pa se po treh mesecih prepisal na primerjalno književnost in rusistiko na ljubljanski Filozofski fakulteti (Berne 2017).

Že v študentskih letih se je začel ukvarjati s prevajanjem; zanimala ga je zlasti takrat Slovincem še neznana in neprevedena moderna ruska literatura. Svoje prve ruske prevode je zaradi finančne stiske začel objavljati že zgodaj, predvsem v oddaji *Literarni nokturno* na Radiu Ljubljana (danes Radio Slovenija). Leta 1971 je diplomiral iz primerjalne književnosti, leta 1974 pa še iz rusistike. Po odsluženem vojaškem roku se je leta 1977 kot novinar zaposlil na kulturno-literarni redakciji Radia Ljubljana. Pisal je literarne ocene, spremljal kulturno politiko v knjigotrštvu in založništvu ter prevajal za razne literarne oddaje. Leta 1977 je na radiu vpeljal dolgoletno oddajo *Nove prevodne strani*, v kateri so bili predstavljeni novi ali manj znani prevodi manj znanih ali pa pri nas neznanih avtorjev z uvodi.

Od leta 1988 se je poklicno ukvarjal predvsem z urednikovanjem na različnih založbah: bil je urednik knjižnega programa pri Tehniški založbi Slovenije (1988–95), urednik leksikonov pri Mladinski knjigi (1996–2004) in izvršni urednik pri Založbi Nova revija

(2004–2008). Dejaven je bil tudi v številnih kulturnih organizacijah. Bil je član Jezikovnega razsodišča (1982–1983), član Društva slovenskih pisateljev (DSP) in Društva slovenskih književnih prevajalcev (DSKP). V letih 1995–1998 je bil predsednik Združenja avtorjev in imetnikov malih in drugih avtorskih pravic (ZAMP). Upokojil se je leta 2008, a se še vedno občasno ukvarja s prevajanjem in publicistiko. S svojimi družbenokritičnimi refleksijami o različnih kulturnih in družbenih fenomenih se dejavno vključuje v aktualno družbenopolitično dogajanje. Živi in deluje v okolici Ljubljane. Gl. tudi Društvo slovenskih pisateljev 2014, Lola Božič 2020, Vevar 2017.

2 Prevajalsko delo

Drago Bajt je najbolj znan kot prevajalec iz ruščine, prevedel pa je tudi nekatera dela iz sodobne hrvaške, srbske in slovaške poezije in proze. Prevedel je tudi nekatera literarnoteoretična in dramska besedila.

Njegova prevajalska pot se je začela razmeroma zgodaj, že med študijskimi leti. Že takrat ga je začel zanimati Slovencem večinoma nepoznan ruski modernizem, ki se mu je v svoji prevajalski karieri tudi največ posvečal. Bajt je v radijski oddaji *Razkošje v glavi* (Berne 2017) povedal, da je med študijem ugotovil, da je veliko ruske literature, ki je nastala po oktobrski revoluciji, prevedel njegov že pokojni rojak iz Selške doline, Cene Kopčavar. Odločil se je, da bo njegovo delo nadaljeval, saj je bil modernizem že takrat pojmovan kot vrh sovjetske literature po revoluciji. Prevedel je mnoge pomembne ruske avtorje, kot so Ivan Bunin (*Gramatika ljubezni in druge novele*, 1975), Mihail Bulgakov (*Pasje srce*, 1976), Aleksander Blok (izbor poezije, 1978), Boris Piljnjak (*Golo leto*, 1978), brata Arkadij in Boris Strugatski (*Piknik na robu ceste*, 1983), Osip Mandelštam (izbor poezije, 1984; *Hrum časa*, 2014), Josip Brodski (izbrana poezija in eseji, 1989), Dostojevski (*Srečelovec*, 1991; *Idiot*, 2013), Andrej Bitov (*Puškinov dom*, 1993), Gogolj (*Mrtve duše*, 2016) in Viktor Jerofejev (*Telo*, 2017).

Iz ruščine je prevajal tudi dramska dela, denimo *Vrtljak* Muze Pavlove (1988, uprizoritev SNG Maribor) in *Škrlatni otok* Mihaila Bulgakova (1991, uprizoritev SLG Celje). Poleg literarnih del je Bajt prevedel tudi nekatera pomembnejša ruska literarnoteoretska dela, kot so *Teorija romana, izbrane razprave* Mihaila Bahtina (1982), *Lingvistični in drugi spisi* Romana Jakobsona (1996), *Teorija proze* Viktorja Šklovskega (2010), *Vprašanje pesniškega jezika* Jurija Tinjanova (2016) in *Ruski formalisti, izbor teoretičnih besedil* (1984). Je (so)avtor številnih antologij ruske literature; mednje spadajo antologija ruskih pesnikov 20. stoletja *Glasovi časa* (1978), izbor ruske porevolucijske proze *Pisani vetrovi* (1978) in *Antologija ruske poezije 20. stoletja* (1990).

Bajtovi prevodi iz hrvaščine in srbščine so v soavtorstvu z drugimi prevajalci večinoma izhajali v prevodnih antologijah. Med njegova vidnejša dela spadajo izbor pesmi Vaska Popa, Miodraga Pavlovića, Stevana Raičkovića in Branka Miljkovića (*Pesmi*,

1977), izbor srbske modernistične poezije *Srbski modernisti* (1981), antologija hrvaške avantgardne poezije (*Ubili so ga z opekami*, 1981), antologija bosanske poezije 1942–1982 (*Peti in biti*, 1983), izbor iz hrvaških modernistov (*Hrvaška moderna*, 1983), antologija srbske poezije 20. stoletja (*Med resničnostjo in snom*, 1984) in zbirka jugoslovanske otroške poezije (*Roža čudotvorna*, 1985). Prevedel je tudi nekaj radijskih iger, denimo *Otoško rapsodijo* Vesne Parun (1973) in *Fantomatiko* Vesne Krmpotić (1981), obe sta bili predvajani na Radiu Ljubljana.

Iz slovaščine je večinoma prevajal knjige za otroke. Leta 2000 je izšla njegova antologija *Sto let slovaške književnosti*.

Za svoje prevajalsko delo je bil večkrat nagrajen; leta 1979 s Sovretovo nagrado za prevod romana *Golo leto* Borisa Pilnjaka in antologijo *Glasovi časa*, leta 1985 z Župančičevo nagrado za prevod poezije Osipa Mandelštama in knjigo *Ruski formalisti*, leta 1991 pa še z nagrado Prešernovega sklada za prevajanje moderne ruske literature. Gl. tudi Društvo slovenskih pisateljev 2014, Lola Božič 2020, Moder 1985, Vevar 2017.

3 Avtorsko delo

Bajtova avtorsko delo zajema eseje, antologije, literarne zgodovine, literarne kritike, kulturno publicistiko in uganke. Kot esejist in literarni zgodovinar je pisal o sodobni ruski književnosti od simbolizma do postmodernizma, ki jo je tudi največ prevajal, vzporedne pojave pa je iskal tudi v slovenski literaturi. Med njegova pomembnejša literarnozgodovinska dela spadata eseja »Moderna ruska poezija (1895–1930)« in »Ruska porevolucijska proza« (oboje 1978), esej »Življenje in delo O. Mandelštama« (1984), literarnozgodovinska monografija *Ruski literarni avantgardizem* (1985), antologija slovenske poezije *Sončnice poldneva* (1993) v soavtorstvu s Petrom Kolškom in znanstvena monografija o socialističnem realizmu *Kar je Sonce za Luno, to je Rusija za nas* (2016). Preučeval je slovensko prozo in se na tem področju ukvarjal zlasti z delom Vladimirja Bartola (eseji »Bartolov Alamut«, 1984; »Problem Bartolove esejistike«, 1991; »Publicistika Vladimirja Bartola«, 1993), kot kritik na radiu pa tudi z mlado slovensko prozo (zlasti z Brankom Gradišnikom, Emilom Filipčičem, Urošem Kalčičem idr.). Zanimala ga je tudi znanstvena fantastika, ki jo je tudi prevajal, in leta 1985 pri Mladinski knjigi izdal zbirko esejev *Ljudje, zvezde, svetovi, vesolja*. V zadnjem času piše predvsem kritično družbeno-kulturno publicistiko za različne medije, največ za publikacije *Ampak*, *Demokracija* in *Nova revija*. Nekateri njegovi članki in kolumne so izšle v knjigi *Zmerjanje Slovencev* (2005). Gl. tudi Društvo slovenskih pisateljev 2014, Lola Božič 2020, Vevar 2017.

4 Uredniško delo

Bajt je bil od leta 1988 do leta 2008 kot urednik zaposlen na treh založbah. Pri Tehniški založbi je urejal strokovna in tehnična dela ter leksikone. V njegovem uredništvu so izšla dela, kot so *Leksikon rastlinskih bogastev* (1993) Tomaža Petauerja in *Zimski ornitološki atlas* (1994) Andreja Sovinca, Slavka Polaka in Henrika Cigliča. Za avtorje pri založbi, ki so bili dobro tehnično podkovani, niso pa obvladali pravopisa in stilistike, je napisal priročnik za pisanje *Pišem, torej sem* (1993). V istem času je honorarno že pomagal pri pripravi *Enciklopedije Slovenije* in številnih leksikonov in se leta 1996 se je dokončno zaposlil pri Mladinski knjigi, kjer je deset let sodeloval pri pripravi prvega slovenskega splošnega leksikona *Slovenski veliki leksikon*, ki je izšel leta 2003.

Pod Bajtove pomembnejše leksikografske projekte spadajo tudi *Slovenska kronika XX. stoletja* (1995), *Slovenski kdo je kdo* (1999) in *Splošni religijski leksikon* (2007). Od leta 2004 do 2008 je bil izvršni urednik pri Založbi Nova revija, član uredništva revije pa v letih 1982–2005. Prav zaradi dela pri Novi reviji je začel podrobneje spremljati tudi družbenopolitično dogajanje ob propadu Jugoslavije in se nanj kritično odzivati. Gl. tudi Berne 2017, Vevar 2017.

5 Razmišljanje o prevodu

Bajt je vlogi prevoda posvetil več besedil, ki so izšla v različnih zbornikih DSKP. Morda najpomembnejši med njimi je esej »Prevod in recepcija: slovenske specifičnosti«, ki je izvirno izšel v časopisu *Naši razgledi* (1989). V svojem sestavku se ukvarja z nekaterimi vidiki funkcioniranja prevodne književnosti v nacionalnem prostoru. Prevod ima po njegovem dvojno vlogo: je hkrati poustvaritev izvirnika in avtonomna literarna stvaritev. Kot tak ima pomemben narodotvoren pomen, obenem pa sodeluje tudi pri nastajanju svetovne književnosti, saj prehaja nacionalne meje. To še posebej velja za manjše nacionalne književnosti, kot je na primer slovenska, pri katerih prevodi pogosto opravljajo vlogo, ki jo ima izvirnik, s tem pa so nekakšni stimulansi za literarni razvoj. Bajt v eseju zaključuje, da ima danes prevod v slovenski literaturi mnogotere funkcije, in da v stik s tujo literaturo stopamo na veliko različnih načinov, kar po njegovem seveda ni nujno slabo.

Bajt je bil tudi izmed pomembnih akterjev pri uveljavitvi t. i. nacionalnega prevodnega programa, ki je bil izvirno objavljen v Zborniku DSKP leta 1991. V besedilu je izpostavil problem tržno naravnane založništva zaradi katerega usiha leposlovno prevajanje pri nas (Bajt 2016 [1991], 219) in poleg seznama še neprevedenih klasikov svetovne književnosti predstavil tudi nekaj možnih rešitev za financiranje knjižnih izdaj prevodnega leposlovja.

Drago Bajt je prevajalec, ki je s svojimi leposlovnimi in literarnoteoretskimi prevodi ter lastnimi literarnozgodovinskimi študijami pomembno doprinesel k poznavanju predvsem ruske modernistične in avantgardne literature.

Bibliografija

- Berne, Dušan. 2017. »Bajt, Drago.« Oddaja *Razkosje v glavi*. Radio prvi, 22. april 2017. <https://365.rtvsllo.si/arhiv/razkosje-v-glavi/174467628>.
- Bajt, Drago. 1989. »Prevod in recepcija: slovenske specifikke.« *Naši obrazi* 38, št. 5: 132–133.
- Bajt, Drago. 2016 [1991]. »Slovenski prevodni program.« V *Prevajalci o prevodu 2. Od J. Modra do J. Milič. Antologija*, uredila Majda Stanovnik, 219–222. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Društvo slovenskih pisateljev. 2014. »Bajt, Drago.« Dostop 21. 12. 2022. <https://drustvo-dsp.si/pisatelji/drigo-bajt/>.
- Lola Božič, Miran. 2020. »Bajt, Drago (Dragomil).« *Obrazi slovenskih pokrajin*. Kranj: Mestna knjižnica Kranj. Zadnjič posodobljeno 1. 9. 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/bajt-drigo-dragomil/>.
- Moder, Janko, ur. 1985. »Bajt, Drago.« *Slovenski leksikon novejšega prevajanja. Zbornik Društva slovenskih književnih prevajalcev*, 19. Koper: Lipa.
- Vevar, Štefan. 2017. »Bajt, Drago (1948–).« V *Novi Slovenski biografski leksikon*, 2. zv., B–Bla, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

MIHA AVANZO

PREVAJALEC, PESNIK IN UREDNIK

Janž Snoj
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Miha Avanzo se je rodil 28. januarja 1949 v Ljubljani. Obiskoval je Gimnazijo Bežigrad in se že kot dijak preizkusil v prevajanju, saj je prevajal pesmi iz učnega načrta za angleščino. Po gimnaziji se je vpisal na Filozofsko fakulteto v Ljubljani, kjer je študiral anglistiko in slovenistiko. Od konca šestdesetih do začetka osemdesetih let je pisal poezijo in kot urednik sodeloval z več časopisi in revijami. Med letoma 1977 in 1997 je delal v oglaševanju. Ko je bil zaposlen pri oglaševalski agenciji Pristop, je za priročnik *Nekaj nasvetov za prijazno uporabo mobitela* leta 1996 dobil najprestižnejšo mednarodno nagrado na področju komuniciranja, zlato pero. Od leta 1997 je svobodni književnik in prevajalec. Živi in dela v Ljubljani. Gl. tudi Bajt 2002, Moder 1985.

2 Prevajalsko delo

Avanzo prevaja iz angleščine, italijanščine, srbščine in hrvaščine. S prevajanjem se ukvarja vse od sedemdesetih let. Doslej je prevedel več kot sedemdeset knjig, veliko pa je prevajal tudi za različne časopise in revije ter radio. Najbolj znan je kot prevajalec ameriške in angleške proze in poezije 20. stoletja.

Med pisatelji, ki jih je prevajal iz angleščine, so najpomembnejši Charles Bukowski (*Ženske*, 1984; *Špeh na kruhu*, 1990), Joseph Conrad (*Tajni agent*, 1989; *Z zahodnimi očmi*, 1994), William S. Burroughs (*Goli obed*, 1993), Hanif Kureishi (*Buda iz predmestja*, 1999; *Črni album*, 2002; *Nekaj ti moram povedati*, 2009), Philip Roth (*Človeški madež*, 2006), Mark Crick (*Kafkova juha*, 2007; *Sartrov lijak*, 2010), H. P. Lovecraft (*Zgodbe* [izbor kratke proze], 2008), Paul Auster (*Brooklynske norosti*, 2009; *Newyorška trilogija*, 2010)

in Ayn Rand (*Izvir*, 2009). Poleg tega je prevajal priljubljene ameriške pisce kriminalnih romanov in trilerjev, kot so James Patterson (npr. *Mačke in miš*, 2006; *Veliki zlobni volk*, 2007; *Crossova pravica*, 2018), William Dietrich (*Napoleonove piramide*, 2009) in Tess Gerritsen (*Zadnji, ki bodo umrli*, 2015; *Še enkrat umri*, 2017), ter avtorje neleplosvnih del, na primer Malcolma Gladwella (*Prelomna točka*, 2004 [skupaj s Pavletom Koltajem]), Franklina Foerja (*Nogomet od Arkana do Berlusconi*, 2005) in Harvilla Hendrixa (*Ohraniva najino ljubezen*, 2011).

Ob prevajanju proze se Avanzo posveča tudi prevajanju ameriških in angleških pesnikov. Med drugim je prispeval več prevodov iz angleščine v *Antologiji konkretne in vizualne poezije* (1978), uredil in prevedel dobro polovico prve slovenske *Antologije ameriške poezije 20. stoletja* (1986), pripravil in prevedel izbore pesmi Williama Blaka (1978), Sylvie Plath (1992), Williama Carlosa Williamsa (1999), W. S. Merwina (2013) in Lawrencea Ferlinghettija (2016) ter se podpisal pod prevod *Pesmi o sebi* Walta Whitmana (2020).

Iz italijanščine je prevedel več slikanic (npr. *Kako se oglašáš?* Giovanne Mantegazza, 2014), iz srbsčine in hrvaščine pa nekaj leposlovnih in neleplosvnih del (npr. *Vrt, pepel* Danila Kiša, 2003; *Zapiski o književnosti za otroke* Slobodana Ž. Markovića, 1975).

Za svoje prevajalske dosežke je dobil Sovretovo nagrado. Osvojil jo je leta 2001 s prevodom Kureishijevega romana *Buda iz predmestja* in izbora Williamsove poezije. Gl. tudi Bajt 2002, Moder 1985, Sivka 2019.

3 Avtorsko delo

Avanzo je napisal štiri pesniške zbirke. V sedemdesetih letih je izdal zbirke *Pravica skazica* (1973), *Deklice* (1975) in *Marnje* (1978) ter se z njimi uvrstil med predstavnike slovenske neoavantgarde. Četrta zbirka *Rorschach* (2019), ki zajema nove pesmi in izbor poezije iz prejšnjih zbirk, je izšla šele štirideset let pozneje ob njegovi sedemdesetletnici. Avanzeve pesmi so igrive, humorne in neposredne, zaznamujejo pa jih motivi iz vsakdanjega življenja, erotika in refleksija o pesniškem ustvarjanju.

Avanzo je prispeval tudi več spremnih besed k svojim prevodom poezije, na primer k izboroma pesmi Williama Blaka (1978) in Williama Carlosa Williamsa (1999) ter k *Antologiji ameriške poezije 20. stoletja* (1986). Gl. tudi Bajt 2002, Sivka 2019.

4 Uredniško delo

Avanzo je v sedemdesetih in osemdesetih letih deloval kot literarni urednik pri časopisu *Tribuna*, reviji *Problemi* in prilogi *Mladine Mlada pota*. Od leta 1981 do leta 1984 je bil tudi glavni urednik *Problemov*. Poleg tega je skupaj s Francijem Zagoričnikom sestavil antologijo pesmi, ki so med letoma 1965 in 1970 izhajale v *Tribuni* (1975), pozneje pa je uredil še *Antologijo ameriške poezije 20. stoletja* (1986) in pripravil pet izborov pesmi

posameznih ameriških oziroma angleških avtorjev (1978, 1992, 1999, 2013, 2016). Gl. tudi Bajt 2002.

Miha Avanzo je kot pesnik in literarni urednik zaznamoval razvoj sodobne slovenske poezije, pozneje pa se je uveljavil kot eden vodilnih prevajalcev iz angleščine, ki je v svoji dolgi karieri slovenskim bralcem predstavil že mnoge starejše in sodobne klasike ameriške in angleške književnosti, pa tudi nekatere najprepoznavnejše avtorje mednarodnih uspešnic.

5 Bibliografija

- Bajt, Drago. 2002. »Avanzo, Miha.« V *Enciklopedija Slovenije*, zv. 16, uredil Dušan Voglar, 6. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Moder, Janko. 1985. »Miha Avanzo.« V *Slovenski leksikon novejšega prevajanja*, uredil Janko Moder, 15–16. Koper: Lipa.
- Sivka, Alenka. 2019. »Če ne izzivaš, ne veš, do kod lahko greš.« Intervju z Miho Avanzom. *Zarja* 5, št. 8. <https://novice.svet24.si/revija/jana/clanek/ljudje/5c6ae0d52dceb/ce-ne-izzivas-ne-ves-do-kod-lahko-gres>.

MARJAN STROJAN
PREVAJALEC, PESNIK, PISEC SPREMNIH ŠTUDIJ,
UREDNIK, NOVINAR IN FILMSKI KRITIK

Tomaž Onič
Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Marjan Strojan se je rodil 16. 8. 1949 v Ljubljani. V petdesetih letih je odraščal na stričevi kmetiji, kar je gotovo vplivalo na tematiko in motiviko njegovih poznejših avtorskih pesmi. Že v gimnaziji se je začel zanimati za starejša angleška književna besedila; nad *Canterburyjskimi povestmi* Geoffreyja Chaucerja, ki jih je sprva prebiral v modernem angleškem prevodu, se je navdušil do te mere, da je začel brati tudi srednjeveški izvirnik. Ta izkušnja in nekoliko pozneje tudi podrobno branje *Izgubljenega raja* angleškega pesnika Johna Milтона sta pomenila začetek »romanja« po poti prevajanja (tudi zelo obsežnih) angleških literarnih besedil.

Po končani gimnaziji je študiral primerjalno književnost in filozofijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Vmes se je izpopolnjeval v srednjeveški angleščini in germanskem primerjalnem jezikoslovju, pod mentorstvom Janeza Menarta in Uroša Kraigherja pa se je uril v prevajanju verza. Leta 1974 so tako v zbirki *Kondor* izšli njegovi prvi prevodi Chaucerja. Leta 1979 je začel delati za mednarodno radijsko postajo BBC (*BBC World Service*) v Londonu, vendar se je kmalu z družino vrnil v Ljubljano ter se zaposlil kot novinar in urednik v kulturni redakciji na Radiu Ljubljana. Ob tem prevajanju poezije ni nikoli opustil, nadaljevali so se tudi veliki projekti, intenzivneje pa je začel tudi pesniti. V korespondenci po e-pošti je med drugim povedal, da je bil leta 2005 v prevajalski rezidenci na Inštitutu Sitka na Aljaski in na Univerzi v Iowi v ZDA, leta 2011 pa na Baptistični univerzi v Hong Kongu; na vseh treh je gostoval kot avtor, slednji sta mu podelili tudi naziv častnega člana (angl. *honorary fellow*). Med letoma 2009 in 2015 (ter začasno 2016/17) je predsedoval slovenskemu centru PEN.

Tako za svoje literarne prevode kot za izvirno poezijo je prejel pomembne nagrade. Kar dvakrat je bil nagrajen z osrednjim slovenskim stanovskim priznanjem – Sovretovo nagrado: leta 1996 za prevod staroangleške epske pesnitve *Beowulf* in leta 2004 za prevod Miltonovega epa *Izgubljeni raj*. Obe sta osrednji deli angleškega literarnega kanona. Leta 2015 je prejel nagrado Prešernovega sklada za prevod Chaucerjevih *Canterburyjskih povesti* kot ključnega dela angleške srednjeveške književnosti. Za svoje delo na Radiu Slovenija je kot urednik radijske oddaje *Gremo v kino* leta 1996 prejel viktorja za najboljšo radijsko kulturno oddajo, leta 2000 pa je prejel Veronikino nagrado za avtorsko pesniško zbirko *Parniki v dežju*. Gl. tudi M. Ju. 1998.

2 Prevajalsko delo

Strojan večinoma prevaja iz angleščine, pri čemer velja poudariti, da so nekatera izvirna dela, ki jih je prevedel, zapisana v starejših različicah tega jezika, tj. v srednjeveški (angl. *Middle English*) in stari angleščini (angl. *Old English*); slednja ima s sodobno angleščino le malo skupnega, zato jo lahko z vidika prevajalca skorajda štejemo za drug jezik. Podobno bi lahko ugotovili za valižanščino, iz katere je s pomočjo avtorjev pesmi posredno prevedena antologija sodobne valižanske književnosti (*Ffiniau aflonydd*, 2010). Strojan prevaja tudi iz ruščine (npr. *Nenavadni dnevi: izbrane pesmi* Borisa Pasternaka), posredno oz. s pomočjo avtorjev pa iz irščine (npr. sodelovanje pri prevodu antologije sodobne irske poezije *Čudovita usta*, 2007) in turščine (npr. *Moderna turška poezija*, 2008).

V Strojanovem prevajalskem opusu posebej izstopajo prevod *Canterburyjskih povesti* (2012) Geoffreyja Chaucerja (pred tem že prevod izbora iz tega dela z naslovom *Iz Canterburyjskih zgodb*, 1974), prevod Miltonovega *Izgubljenega raja* (2003) in staroangleške epske pesnitve *Beowulf* (2004). Gre za zelo obsežna dela; Chaucerjevo ima preko 17.000 verzov, Miltonova pesnitev okoli 10.500, *Beowulf* pa preko 3.000. Čeprav zahtevnost prevajanja ni vedno sorazmerna z obsegom dela, pa le-ta v navedenih prevodih ni zanemarljiv; Strojan je namreč *Izgubljeni raj* prevajal petindvajset let, zato ni nenavadno, da ga po navedbi zapisa v *Delu* označujejo tudi za »pohodnika k dovršenosti« (Plahuta Simčič 2015). Zahtevnejši prevodi so večinoma opremljeni tudi z bogatimi opombami in komentarji, pogosto tudi s tehtnimi spremnimi besedili. To še posebej velja za omenjena prevodna dela iz starejših obdobij angleške književnosti, pri katerih je prevajalčevo poglobljeno poznavanje izvirne kulture, jezika in literarne zgodovine ob osvetljevanju relevantnih vidikov besedil bralcu v veliko pomoč – in užitek.

Strojan je prevajal tudi Roberta Frosta (mdr. izbor avtorjeve poezije v zbirki *Lirika*, 2001), Jamesa Joycea (*James Joyce: poezija in kratka proza*, 2000) ter izbor najvidnejših angleških verznihih del, izdanih v *Antologiji angleške poezije: od začetkov do konca 20. stoletja* (1997). Posebej velja omeniti tudi njegov izbor izsekov iz Shakespearovih dramskih

besedil, ki jih lahko obravnavamo kot samostojna besedila, z naslovom *Pesmi iz iger* (2016). Delo predstavlja lep primer Strojanove značilne celostne obravnave nekega projekta, pri katerem je sam opravil izbor besedil, jih prevedel in jim dodal opombe, spremno študijo in variacije, nazadnje pa knjižno izdajo tudi sam uredil. Gl. tudi Crnović 2015, Semolič 2015.

3 Avtorsko delo

Marjan Stojan ni le odličen prevajalec poezije, ampak je tudi sam pesnik. V treh desetletjih ustvarjanja je izdal osem pesniških zbirk: *Izlet v naravo* (1990), *Drobne nespečnosti* (1991), *Parniki v dežju* (1999, zbirka je leta 2000 prejela Veronikino nagrado), *Dan, ko me ljubiš* (2003), *Pokrajine s senco* (2006), *Vreme, kamni, krave* (2010), *V vetru in dežju* (2015) in *Hribi, oblaki, lepe pozdrave* (2019), posamezne pesmi pa že od poznih osemdesetih redno objavlja v literarnih revijah, najpogosteje v *Literaturi* in *Sodobnosti*, pa tudi v *Poetikonu* in *Zvonu*. Številne pesmi so prevedene v tuje jezike. V angleščino jih najpogosteje prevaja sam (npr. izbor poezije *Dells and Hollows*, 2005), izšli pa so tudi prevodi v srbsčino, češčino, španščino, nemščino, ruščino, mandarinščino, arabščino in poljščino. Gl. tudi Semolič 2015.

4 Uredniško delo

Marjan Stojan je poleg pisanja in prevajanja poezije ter pisanja spremnih besedil v številnih tiskanih izdajah poezije opravil tudi uredniško delo oz. je pri urejanju sodeloval. To pogosto velja za dela, pri katerih je priskrbel tudi prevod: poleg vseh najobsežnejših prevodov so takšni primeri *Na votlem ledu* (2006) Sydneyja Leaja, izbor Pasternakove poezije *Nenavadni dnevi* (2020) in obsežna antologija angleške poezije iz leta 1997, ki je navedena tudi v razdelku II. Uredil oz. souredil je tudi prevode svoje avtorske poezije v tuje jezike, kjer je sodeloval kot prevajalec (npr. pri dvojezični izdaji zbirke *V vetru in dežju*, 2015), uredil pa je tudi izbore izvirne poezije v slovenščini (npr. izbor poezije Milke Hartman *Zimske rože*, 1998).

V času službovanja na Radiu Slovenija je poleg novinarskega opravljal tudi delo programskega urednika, in sicer je v letih od 1981 do 2011 urejal oddajo *Gremo v kino*. Gl. tudi Plahuta Simčič 2015.

5 Razmišljanja o prevajanju

Strojanovo prevajalsko delo pogosto pospremijo tudi njegova razmišljanja o procesu prevajanja, o izstopajočih prevajalskih izzivih, njihovi (ne)rešljivosti in nenazadnje optimalnih prevodnih odločitvah, sprejetih z uvidom v izvirni in ciljni kontekst.

Tovrstna spremna besedila so spisana dovolj poljudno, da so primerna za splošnega bralca prevoda, hkrati pa so na ustreznem znanstvenem nivoju, da se nanje lahko opira tudi prevodoslovna veda.

Zaradi njegovega vseobsegajočega poznavanja starejših angleških književnosti – Chaucerja, denimo, preučuje že skoraj pet desetletij – vključno z jezikom teh besedil, so še posebej dragocene prav študije, ki izhajajo iz njegovih največjih prevodnih dosežkov. Mnoge izmed njih je mogoče brati tudi kot samostojna besedila, enako kot njegove strokovne in znanstvene prispevke, ki jih objavlja v literarnih revijah (npr. v *Primerjalni književnosti*, kjer v prispevku primerja dva ključna odlomka Byronove »Parizine« v Prešernovem in Menartovem prevodu, pri čemer nadrobno razpravlja o stilističnem vidiku obeh slovenskih različic; ali v *Acti Neophilologici*, kjer na podlagi izkušnje dolgoletnega prevajanja Miltonovega *Izgubljenega raja* razmišlja o splošnih izzivih razumevanja in prevajanja poezije kot estetskega procesa) ter monografijah (npr. *Milton in Translation*, ki je izšla pri založbi Oxford University Press, v njej pa Strojani v ločenih poglavjih analizira srbski/črnogorski in slovenski prevod Milтона oz. *Izgubljenega raja*).

V prevajalskem opusu Marjana Strojana izstopajo predvsem kanonska dela starejše in srednjeveške angleščine ter poezija Johna Milтона, ki tako z literarnega kot tudi jezikovnega vidika predstavljajo velik prevajalski izziv. Strojani je z osmimi pesniškimi zbirkami pomemben tudi kot pesnik, nezanemarljivo je njegovo uredniško in kritično delo, dragocene pa so tudi njegove razprave o prevajanju, saj se v njih prepletata teoretska osnova in dolgoletne praktične izkušnje s prevajanjem.

Bibliografija

- Crnović, Deja. »Prešernovi nagrajenci 2015: Marjan Strojani.« *SiolNET*. Dostop 21. 12. 2022. <https://zgodbe.siol.net/presernovi-nagrajenci/marjan-strojan/>.
- Ju., M. 1998. »STROJAN, Marjan.« *Enciklopedija Slovenije*, 12. zv., uredil Marjan Javornik, 346–347. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Plahuta Simčič, Valentina. 2015. »Nagrada Prešernovega sklada: Marjan Strojani.« *Delo*. 6. 2. 2015. <https://old.delo.si/kultura/knjiga/nagrada-presernovega-sklada-marjan-strojan.html>.
- Semolič, Peter. 2015. »Pogovor z Marjanom Strojanom.« Intervju z Marjanom Strojanom. *Poiesis*. 7. 6. 2015. <https://www.poiesis.si/pogovor-z-marjanom-strojan/>.
- Strojani, Marjan. 1984. »Parizina. Dva prevoda.« *Primerjalna književnost* 7: 23–38.
- Strojani, Marjan. 1997. »'Nine times the space': from translator's notes to Milton's Paradise lost.« *Acta Neophilologica* 30: 59–66.

- Strojan, Marjan. 2017. »Milton in Serbian/Montenegrin: Paradise Lost from behind Bars.«
V *Milton in Translation*, uredili Angelica Duran, Islam Issa in Jonathan R. Olson. Oxford:
Oxford University Press.
- Strojan, Marjan. 2017. »Milton in Illyria.« V *Milton in Translation*, uredili Angelica Duran, Islam
Issa in Jonathan R. Olson. Oxford: Oxford University Press.

UROŠ KALČIČ

PISATELJ IN PREVAJALEC

Nina Brezar
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Uroš Kalčič se je rodil 16. februarja 1951 v Ljubljani. Poročen je bil z vnukinjo Otona Župančiča, Dunjo (roj. Kmet). S pisanjem se je začel ukvarjati že v gimnazijskih letih, njegovi prvi prispevki pa so bili objavljeni v različnih časopisih in literarnih revijah. Doštudiral je primerjalno književnost in angleščino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Med študijem se je tudi prvič začel ukvarjati s prevajanjem, leta 1980 pa je zaradi svojega pisateljskega in prevajalskega dela pridobil status kulturnega delavca. S prevajanjem je sprva dopolnjeval svoje dohodke, ki jih je prislužil z izvirnim pisanjem, pozneje pa je prevajanje postalo njegov poglavitni vir zaslužka.

Zaradi obsežnega prevodnega opusa, kvalitete prevodov in avtorskih del je prejel številne literarne in prevajalske nagrade. Leta 2018 je prejel Sovretovo nagrado tudi zaradi tega, ker v njegovem prevodnem opusu najdemo raznolika dela, od strokovne literature do mladinskega leposlovja in leposlovja za odrasle.

Pozneje v življenju se je preselil na Kras. Umrli je 9. oktobra 2020, star 69 let. Gl. tudi V. U. 2018, Vesenjaki 2018.

2 Prevajalsko delo

Kalčičev prevajalski opus obsega več kot 300 prevedenih knjižnih del, več let je bil tudi najbolj bran in izposojan prevajalec. Njegovi prevodi so slogovno in zvrstno raznoliki ter zajemajo vse od otroških slikanic, knjig za otroke in mladino ter priročnikov do žanrske in strokovne literature ter leposlovja za odrasle. Prevajal je večinoma iz angleščine, nekatera dela pa tudi iz srbohrvaščine.

Največji del njegovega prevajalskega opusa predstavljajo prevodi iz angleščine, in sicer je med drugimi posredno prevedel dela Orhana Pamuka (*Ime mi je Rdeča*, 2008), Salmana Rushdieja (*Klovn Šalimar*, 2008; *Otroci polnoči*, 2011), Georgea Orwella (*Poklon Kataloniji*, 2009), Jamesa Georgea Frazerja (*Zlata veja: raziskave magije in religije*, 2001), Donne Tartt (*Skrivna zgodovina*, 2017; *Lišček*, 2018) ter mnogih drugih avtorjev.

Ko je za prevoda *Skrivne zgodovine* in *Liščka* ameriške pisateljice Donne Tartt 24. oktobra 2018 prejel Sovretovo nagrado, se je komisija v svoji obrazložitvi dotaknila tudi njegovih drugih prevodov in poudarila njihovo žanrsko raznolikost. V obrazložitvi tako omenjajo Kalčičeve prevode Frazerjeve antropološke in religiološke študije in Swedenborgove mistike, mladinskih besedil, kot so Čopičevi *Doživljaji mačka Toša*, in literature za odrasle, in sicer predvsem njegov nov prevod romana *Ljubimec lady Chatterley* D. H. Lawrencea in njegove prevode sodobnih klasikov, kot so Rushdiejevi *Otroci polnoči* in Pamukov roman *Ime mi je rdeča*. Komisija mu priznava mojstrstvo, celo bravuroznost v prevodih tudi popularnejših besedil, kot so kriminalke švedskega pisatelja Mankella, Tolkienov *Silmarillion* in Follettova zgodovinska fikcija, in poudari njegovo sposobnost uporabe različnih jezikovnih registrov v prevodu, ki ga poleg tega zaznamuje tudi široko besedišče in tekoča slovenska skladnja.

Pri Založbi Kres, za katero je prevedel več kot 100 del, večinoma za otroke in mladino, so zapisali, da se je pri prevajanju slikanic in otroških knjig pogosto bolj kot na besedilo navezoval na ilustracije ter da je bil zato izjemno izviren, nagajiv in drzen prevajalec z močnim posluhom za stavčno in besedilno fonetiko.

Sam je v intervjuju z Alenko Vesenjaki konec septembra 2018 povedal, da se je prevajanja lotil predvsem zato, ker bi mu narava dela omogočala razmeroma veliko avtonomije in časa za pisanje. Razmerje pa naj bi se ob prelomu tisočletja zaradi vedno slabših honorarjev in drugih omejitev v pisateljskem poklicu obrnilo v prid (skoraj samo) prevajanja, vendar se je nameraval pisateljstvu posvetiti, ko bi bil v pokoju. Glede samega prevajanja je v dotičnem intervjuju dejal, da se prevodov loteva neustrašno, a knjig v izvirniku skoraj nikoli ne prebere prej, saj ga potem radovednost spodbuja k nadaljnjem prevajanju. Gl. tudi Grošelj idr. 2018, M. K. 2018, V. U. 2018, Vesenjaki 2018.

3 Avtorsko delo

Avtorsko delo Uroša Kalčiča obsega več prispevkov v literarnih revijah in časopisih, radijske igre, obsežnejše prozne zbirke in dva romana.

S pisanjem se je ukvarjal že od gimnazijskih let naprej. Njegovi prvi prispevki so bili med drugim objavljeni v (literarnih) revijah in časopisih *Mlade poti*, *Tribuna*, *Sodobnost* in *Problemi*. Pozneje je pisal tudi radijske igre, med katerimi sta bili dve nagrajeni. Za radijsko igro iz leta 1979 z naslovom *Ko bom velik, bom žaba* je dobil nagrado za najboljšo jugoslovansko radijsko igro na festivalu v Ohridu, igra pa je bila tudi prevedena in

predvajana v več jezikih. Nagrajena je bila tudi njegova radijska igra iz leta 1987 z naslovom *Kositrni vojak iz plute*.

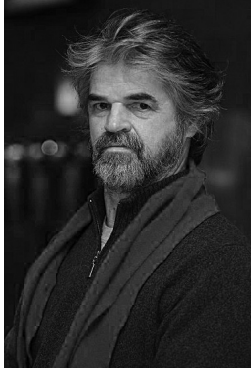
Izdal je tudi dve (obsežnejši) prozni zbirki, in sicer leta 1979 zbirko proznih besedil *Mehika* pri Mladinski knjigi in leta 1987 zbirko *Dokumenti o čričkih* pri Cankarjevi založbi.

Za roman *Numeri*, izdan leta 1996 pri *Novi reviji*, je leta 1998 prejel nagrado Prešernovega sklada za avtorsko prozo. Odlomke njegovega nedokončanega romana *Namen jutra* je posthumno izdala *Nova revija*. Gl. tudi Grošelj idr. 2018, M. K. 2018, V. U. 2018, Vesenjak 2018.

Uroš Kalčič je svojo pot začel predvsem kot pisatelj, pozneje v življenju pa se je zaradi različnih okoliščin začel posvečati skoraj izključno prevajanju iz angleščine, na kar kaže njegov plodoviti in raznoliki prevajalski opus, ki obsega od prevodov sodobnih klasikov, kot sta Salman Rushdie in Orhan Pamuk, prek prevodov osrednjih besedil britanskega kanona, kot je D. H. Lawrence, do prevodov kriminalne in fantazijske literature.

Bibliografija

- Grošelj, Nada, Aleš Berger in Matej Hriberšek. 2018. »Poblisk v delavnico letošnjih nagrajenih prevajalcev.« *Bukla* 145, 21. 11. 2018. <https://www.bukla.si/revija-bukla/poblisk-v-delavnico-letosnjih-nagrajenih-prevajalcev.html>.
- M. K. 2018. »Sovretov nagrajenec je Uroš Kalčič, suveren in bravurozen prevajalec.« MMC RTV SLO, STA, 2. oktober 2018. <https://www.rtvsllo.si/kultura/knjige/sovretov-nagrajenec-je-uros-kalcic-suveren-in-bravurozen-prevajalec/467672>.
- V. U. 2018. »Sovretova nagrada Urošu Kalčiču.« *Delo*, 2. oktober 2018. <https://www.delo.si/kultura/knjiga/sovretova-nagrada-uros-kalcicu/>.
- Vesenjak, Alenka. 2018. »Prevajalec Uroš Kalčič: Prevodov se lotevam neustrašno.« *Misli STA*, 30. september 2018. <https://misli.sta.si/2556791/prevajalec-uros-kalcic-prevodov-se-lotevam-neustrasno>.

SREČKO FIŠER

PREVAJALEC, DRAMATIK, LEKTOR,
PUBLICIST IN LITERARNI KRITIK

Melita Koletnik
Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Srečko Fišer se je rodil 15. 6. 1953 v Ajdovščini. Osnovno šolo je obiskoval v Ajdovščini in v Šempetru pri Gorici, srednjo šolo pa v Novi Gorici, kjer je maturiral leta 1972. Študij je nadaljeval na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in leta 1977 diplomiral iz primerjalne književnosti in literarne teorije ter slovenskega jezika in književnosti. Po koncu študija je v Nottinghamu v Združenem kraljestvu med letoma 1977 in 1979 vodil lektorat za slovenski jezik in nato po vrnitvi v domovino v Beogradu odslužil vojaški rok, kjer je deloval tudi kot prevajalec zgodovinske vojaške dokumentacije. Po vrnitvi v Slovenijo se je 1981 zaposlil pri Primorskem dramskem gledališču (sedaj Slovensko narodno gledališče) v Novi Gorici, kjer je do upokojitve leta 2021 deloval kot lektor in dramaturški sodelavec, v sezonah 1989/90 in 2009/10 pa je gledališče vodil kot umetniški vodja. Prevaja in živi v Šempetru pri Gorici.

Za svoje ustvarjanje je bil večkrat nagrajen. Kot prevajalec je leta 1997 prejel Sovretovo nagrado za prevoda romanov *V smrti uri* Williama Faulknerja in *Ostanki dneva* Kazua Ishigure; leta 2001 je dobil Bevkovo nagrado za prevajalske dosežke, leta 2013 pa Borštnikovo nagrado za prevod Shakespearovega *Hamleta* v izvedbi SNG Drama Ljubljana. Kot dramatik je bil za delo *Medtem* leta 2005 na Borštnikovem srečanju nagrajen z Nagrado Dominika Smoleta za izvirno dramsko besedilo – drama je bila izbrana tudi za najboljšo predstavo v celoti – v letih 2004 in 2009 pa sta bili njegovi dramski besedili *Prihodnje, odhodnje* in *Nestalno nebo* nominirani za Grumovo nagrado. Gl. tudi Malnič 1993.

2 Prevajalsko delo

Srečko Fišer prevaja angleško-ameriško in italijansko književnost ter teoretska dela, med njegovimi prevodi pa so tudi dela iz francoščine in hrvaščine.

Fišerjevi prevodi anglo-ameriških leposlovnih del so klasiki svetovne literature: Henry James (*Obrat vijaka*, 1982, s spremno besedo in o biografskimi podatki o avtorju), Virginia Woolf (*Valovi*, 1986, s spremno besedo in biografskimi podatki o avtorici), Kazuo Ishiguro (*Ostanki dneva*, 1995), William Faulkner (*V smrtni uri*, 1996, s spremno besedo in biografskimi podatki o avtorju) in Ernest Hemingway (delo *Starec in morje* je znova prevedel v slovenščino leta 2011, pred tem je bilo že dosegljivo v prevodu Janeza Gradišnika). Izbral in prevedel je tudi antologijo angleške kratke proze 19. stoletja s »fantastično« tematiko *Odgrnjena tančica* (2000, s spremno besedo). Med proznimi prevodi iz italijanščine izstopa predvsem prevod dela Umberta Eca *Ime rože* (1984), ki je doživel pet ponatisov, prevedel pa je še izbrane zgodbe Itala Sveva (*Kratko sentimentalno potovanje*, 1998), dela Itala Calvina (*Nevidna mesta* in *Grad prekrizanih usod*, 1990, s spremno besedo) in Else Morante (*Aracoeli*, 1993, s spremno besedo).

Velik del Fišerjevega prevajalskega ustvarjanja je posvečen dramatiki, ki sega prek klasičnih del svetovne komediografije (Molière, P. de Marivaux, P. Goldoni, C. Gozzi, Petrolini) in gledališča absurda (E. Ionesco, S. Beckett, tudi L. Pirandello, ki ga nekateri opredeljujejo kot enega njegovih začetnikov) do sodobnih družbeno angažiranih (P. P. Pasolini) in intimnih del (E. De Filippo, S. Shepard, D. Ives), če omenimo le nekatere. V slovenskem prostoru je še posebej uveljavljen kot prevajalec Shakespearovih del (*Tit Andronik*, 2008; *Timon Atenski*, 2013; *Hamlet*, 2013; *Macbeth*, 2018; *Romeo in Julija*, 2017), ki jih spretno prilagaja odrski govorici. Fišer se v svojih prevodih dramskih del predvsem italijanskih avtorjev tudi domiselno spopade s substandardno govorico, ki je uporabljena bodisi kot komični element likov (npr. L. Pirandello, *Seminčè*, 2003) bodisi z »realistično intenco« (npr. A. B. Ruzante *Muhca* in *Lubjezen, ujska, lakota*, 1990, v sodelovanju z Iztokom Mlakarjem). To slednjič velja tudi za njegov intrajezikovni prevod slovenskega besedila Simone Semenič *jerebika, štrudelj, ples* (2021), ki ga je iz knjižnopogovornega jezika preubesedil v zgornjevipavsko narečje.

Srečko Fišer prevaja tudi teoretska dela; mednje sodijo (so)prevod *Razprav iz historiografije II* Arnalda Momigliana (1988), *Študije o renesansi* Eugenia Garina (1993) in *Nematerialna dediščina: življenjska pot piemontskega eksorcista iz XVII. stoletja* Giovannija Levija (1995). Njegov opus zaključujejo in zaokrožujejo izvrstni prevodi lirike, in sicer izbor poezije Torquata Tassa z naslovom *Ljubezen je duša sveta* (2004), *Soneti* Williama Shakespeara (2005), *Stihi* Michelangela Buonarrotija (2014) in *Canzoniere* Francesca Petrarce (2021), ki se vsa uvrščajo med seminalna dela svojih avtorjev in spomenike svetovne književnosti. Integralni prevod *Canzoniera*, ki je plod prevajalskega dela dveh

desetletij, prihaja v slovensko-italijanski dvojezični različici, vsebuje 366 pesmi na več kot 1000 straneh, Fišer pa jih je opremil s pojasnili in izčrpnimi opombam. Gl. tudi Fišer 2022 in Pišot 2021.

3 Avtorsko delo

Srečko Fišer piše radijske igre, dramska besedila in dramatizacije, publicistične spise, kritike književnih del, strokovne eseje in študije h knjižnim izdajam svojih prevodov, ki so bili objavljeni v revijah in časopisih, med drugim v *Problemih*, *Tribuni*, *Časopisu za kritiko znanosti*, *Primorskih srečanjih*, *Novi reviji* in na Radiu Ljubljana ter Radiu Študent.

Svoje avtorsko delo je začel v študentskih letih. Večina njegovih izvirnih besedil so drame in dramatizacije, ki po Fišerjevih besedah nastajajo »bolj ali manj priložnostno« (Pišot 2021). Mednje sodijo med drugim *Tistega lepega dne* (2000, dramatizacija novele C. Kosmača), *Prihodnje, odhodnje* (2006, nominirana za Grumovo nagrado 2004), *Medtem* (2004, po motivih Prima Levija), *Nestavno nebo* (2008, neuprizorjeno, nominirana za Grumovo nagrado 2009) in *Pogovori, samogovori* (2010, po motivih in odlomkih iz del Cirila Kosmača). Srečko Fišer je tudi avtor libreta za »enodejansko pravljico operico« *Lucija in Ambrozij* (Malnič 1993), uprizorjeno 1991 v PGD Nova Gorica. Neobjavljena oziroma v rokopisni obliki ostaja njegova *Knjiga mrtvih*, ki je nastala v sodelovanju z Borisom Pahorjem.

Srečko Fišer je kot lektor v SNG Nova Gorica sodeloval pri uprizoritvi več kot dvesto odrskih del, številna so njegovi prevodi (npr. L. Pirandello *Šest oseb išče avtorja*, 2020; J. Giraudoux *Ondina*, 2016; E. Ionescu *Plešasta pevka*, 1995), pa tudi njegove priredbe (npr. Q. Tarantino *Stekli psi*, 2008) in avtorski besedili (*Medtem*, 2005; *Prihodnje, odhodnje*, 2006).

V sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja je na Radiu Slovenija in v časniku *Dnevnik* objavljaj ocene književnih besedil, po zaposlitvi v gledališču pa je za gledališka lista SNG Drama in PDG/SNG Nova Gorica, kjer je sodeloval tudi kot član uredniškega odbora, pisal ocene dramskih besedil in lektorske opombe. Eseje in razmišljanja o literarnih delih ter prevajanju je objavil v revijah *Primerjalna književnost*, *Sodobnost*, *Nova revija*, *Dialogi*, *Literatura*, v *Časopisu za kritiko znanosti* ter v različnih zbornikih, strokovnih in publicističnih publikacijah v Sloveniji in v tujini. Gl. tudi Malnič 1993.

4 Razmišljanja o prevajanju

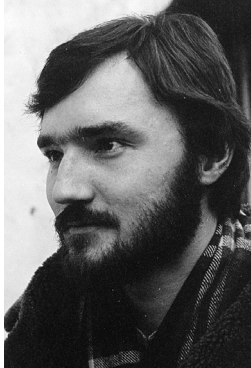
Srečko Fišer se je v prispevku »Ali bi še enkrat ...?« (Fišer 2012), ki ga je za *Hieronymus* napisal ob četrtsotletnici izida prevoda Ecovega *Imena rože*, prevprašal o literarnem prevajanju. Prevod je v njem označil za specifičen ponaredek, *falsifikat*, ki nastane deloma z imitacijo in deloma s spoprijemom z izvirnikom, ki zahteva od prevajalca odločitve,

s katerimi se ekvilibristično približuje in oddaljuje od izvirnika, in taktične izhode, kot je denimo priznanje neavtentičnosti in heteronomije prevoda že na samem začetku. Dialektika približevanja in oddaljevanja je zanj povezana nadalje tudi z osebnimi odločitvami in tehtanjem med ubogljivostjo in uporom ter s prevajalčevo slogo oziroma spoprijemanjem z avtorjem in izvirnikom. Čeprav meni, da neprevedljivih besedil ni, vztraja pri neobstoju popolne prevedljivosti, zaradi katere je zanj prevod interpretacija oziroma tolmačenje v drugem jezikovnem mediju in načeloma vedno pripada času, v katerem je bil narejen. Gl. tudi Fišer 2003, 2006 in Maličev 2013.

Prevajalec, dramatik, lektor, publicist in literarni kritik Srečko Fišer prevaja iz angleščine, italijanščine, francoščine in hrvaščine. V ospredju njegovega prevajalskega dela je angleško-ameriško in italijanska književnost, predvsem dramatika. V slovenskem prostoru je med drugim uveljavljen kot prevajalec Shakespeara, Molièra in avtorjev gledališča absurda, klasikov angleške in italijanske proze ter poezije Shakespeara, Tassa, Michelangela in Petrarce.

Bibliografija

- Fišer, Srečko. 2003. »O staranju.« V *Prevajalci o prevodu 2: od Modra do J. Milič: antologija*, uredila Marija Stanonik, 341–248. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Fišer, Srečko. 2006. »Substandardna govorica: življenje, papir, oder.« V *Zbornik, Kolokvij o umetniškem govoru (2)*, uredila Katarina Podbevšek in Tomaž Gubenšek, 69–77. Ljubljana: Akademija za gledališče, radio, film in televizijo.
- Fišer, Srečko. 2012. »Ali bi še enkrat ...?« *Hieronymus* 6, št. 1–2: 78–101.
- Fišer, Srečko. 2022. »Ljubezen je univerzalni ključ duše. Francesco Petrarca, *Canzoniere*. Intervju z Anjo Gostiša. *Delo*, 18. januar 2022. <https://www.delo.si/kultura/knjiga/ljubezen-je-univerzalni-kljuc-duse/>.
- Maličev, Patricija. 2013. »Srečko Fišer: Prevajanje je hoja med nemogočimi poli.« Intervju s Srečkom Fišerjem. *Delo*, 11. februar 2013. <https://old.delo.si/kultura/knjizevni-listi/srecko-fiser-prevajanje-je-hoja-med-nemogocimi-poli.html>
- Malnič, Andrej. 1993. »Fišer, Srečko (1953–).« V *Primorski slovenski biografski leksikon: 19. snopič, Dodatek B – L, 4. knjiga*, uredil Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1009510/#primorski-slovenski-biografski-leksikon>.
- Pišot, Anja. 2021. »Če vse seštejem, ne bi mogel reči, da je bilo stran vrženo.« Pogovor s Srečkom Fišerjem. *Gledališki list SNG Nova Gorica*, sezona 2020/2021, št. 5, uredili Ana Kržišnik Blažica in Urška Brodar, 22–26. Nova Gorica: SNG Nova Gorica.

BORIS A. NOVAK

PESNIK, PISATELJ, DRAMATIK, ESEJIST, PREVAJALEC,
UNIVERZITETNI PROFESOR, LITERARNI TEORETIK IN UREDNIK

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Boris A. Novak se je rodil 3. decembra leta 1953 v Beogradu kot Boris Novak. Pod tem imenom je še leta 1973 objavil prve pesmi v študentskem časopisu *Tribuna*, potem pa je v želji, da ga ne bi zamenjevali s soimenjaki, ki si z njim delijo najpogostejši priimek v Sloveniji, svojemu imenu dodal inicialko A., ki je začetna črka imen njegovih staršev: očeta Anteja, predvojnega komunista, partizanskega prvoborca in povojnega direktorja jugoslovanskega zavoda za statistiko in Inštituta za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani, in mame Anice, novinarka. V Beogradu je obiskoval srbsko osnovno šolo, tako da je v intervjuju s Patricijo Maličev (2015) razkril, da je bila njegova mladost »popolnoma dvojezična« in je posledično ob vrnitvi v Slovenijo prozo bolje pisal v srbsčini kot v slovenščini, medtem ko je poezijo pisal vedno v slovenščini.

V Sloveniji je maturiral in začel s študijem primerjalne književnosti na Filozofski fakulteti, kjer je leta 1978 diplomiral, leta 1996 pa doktoriral. Deloval je kot dramaturg v Slovenskem narodnem gledališču Drama v Ljubljani (1980–1986) in kot urednik pri založbah Borec in DZS (1986–1996). Upokojil se je kot redni profesor na Oddelku za primerjalno književnost in literarno teorijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, na katerem je bil zaposlen od leta 1996.

Boris A. Novak se je vse svoje življenje aktivno odzival na pereče probleme v družbi: bil je eden od ustanoviteljev in urednikov *Nove revije*, osrednje oporečniške periodične publikacije v socialistični Sloveniji. V letih osamosvajanja je bil predsednik slovenskega združenja pesnikov, esejistov in pisateljev PEN (1991–1996; leta 2002 je postal tudi podpredsednik mednarodnega PEN-a) in je v času vojne organiziral humanitarno pomoč za begunce iz Jugoslavije in pisatelje v Sarajevu, pozneje pa postal predsednik

Mirovnega komiteja mednarodnega PEN-a (1994–2000). Po vojni se je angažirano zavzemal za zaščito lipicancev, za pravice »izbranih« in Romov ter se je večkrat odzval na aktualno politično dogajanje. Od leta 2017 je izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in od leta 2020 dopisni član Hrvaške akademije znanosti in umetnosti.

Za svoje izvirno pesniško in prevodno delo je prejel številne nagrade. Če omenimo le nekatere: za svoje pesniške zbirke je prejel nagrado zlata ptica (1978), nagrado Prešernovega sklada (1984), Jenkovo (1995) ter Župančičevo nagrado (2015). Za prevajanje je leta 1990 prejel Sovretovo nagrado, leta 2018 pa Prešernovo nagrado za življenjsko delo. Gl. tudi Cah Švarc 2006, Kroflič 1999, Maličev 2015, Žerdin 2018.

2 Prevajalsko delo

Boris A. Novak prevaja poezijo iz različnih jezikov: iz nizozemščine je na primer prevedel pesmi Paula van Ostaijena (1896–1928) in Monike van Paemel, iz angleščine nobelovca Seamusa Heaneyja, iz bosanščine Josipa Ostija, vendar najpogosteje sega po besedilih, napisanih v francoščini in okcitanščini. Kot velik poznavalec različnih pesniških oblik se loteva težjih avtorjev: zdi se, da mu je posebej blizu francoski pesnik Mallarmé, ki ga je slovenskemu bralcu predstavil leta 1989. V naslednjih letih je izdal še prevode izbranih pesmi Valéryja (1992) in Verlaina (1996). Leta 2001 je pri Cankarjevi založbi uredil več kot 800 strani dolgo zbirko *Moderna francoska poezija*, ki je vključevala pesmi tako predhodnikov moderne lirike in avantgardističnih pesnikov kot tudi predstavnikov postmodernizma v prevodih 23 prevajalcev, tudi njegovih. Leta 2003 pa je izdal *Ljubezan iz daljave*, prvo zbirko prevodov srednjeveške trubadurske lirike na Slovenskem. Posledično je prejel dve odlikovanji Francoske republike za zasluge na področju slovensko-francoske kulturne izmenjave. Gl. tudi SAZU 2018.

3 Avtorsko delo

Čeprav je prevodni opus Borisa A. Novaka osrednjega pomena v slovenski literarnoprevodni zgodovini, je njegov prispevek k razvoju izvirne slovenske literature še pomembnejši. Do sedaj je namreč objavil številna dramska besedila za odrasle (npr. *Dramski diptih*, 1988; *Dramski triptih*, 2008) in otroke (npr. *Nebesno gledališče*, 1978; *Prizori iz življenja stvari*, 1990; *Viteški turnir v Šiški*, 2000) ter še več pesniških zbirk, in sicer tako za otroke in mladino (npr. *Prebesedimo besede*, 1981; *Zarja časa*, 1997; *Kako rastejo stvari*, 2004; *Vserimje*, 2012) kot tudi za odrasle (npr. *1001 stih*, 1983, za katero je prejel nagrado Prešernovega sklada leta 1984; *Kronanje*, 1984; *Dlaneno platno*, 2006; *Satje*, 2010; *Definicije*, 2013). Njegovo najpomembnejše pesniško delo, ki je predstavljalo neposredni povod za dodelitev Prešernove nagrade za življenjsko delo leta 2018,

je ep *Vrata nepovrata* (2014–2017), objavljen v treh knjigah na več kot 2300 straneh. V intervjuju s Patricijo Maličev (2015) je razkril, da je s tem pesniškim podvigom, ki mu je posvetil dvajset let svojega življenja, želel osvetliti »pogosto spregledana, pozabljena mala herojstva v vsakdanjem življenju«.

Odličnost njegovega izvirnega dela, še posebej poezije, se odraža tudi v številnih prevodih v tuje jezike: poleg prevodov v osrednjejužnoslovanske jezike so bila njegova dela prevedena tudi v francoščino, slovaščino, makedonščino in ruščino. Do sedaj sta bila najodmevnejša prevoda njegove poezije v angleščino (*Selected Poems*, 2012) in španščino (*El jardinero del silencio y otros poemas*, 2018). Gl. tudi Maličev 2015.

4 Uredniško delo

Boris A. Novak je deloval kot urednik na dveh založbah: založbi Borec, kjer je med letoma 1986 in 1991 urejal revijo *Kurirček*, namenjeno osnovnošolskim bralcem. V njej je objavljala tudi svoje prevode literarnih del za otroke. Pozneje, med letoma 1991 in 1996, je bil urednik leposlovnega programa za otroke pri Državni založbi Slovenije. Še posebej pomembna je bila njegova vloga kot urednika *Nove revije* v letu 1987, tj. v njenih najburnejših časih, ko je izšla znamenita 57. številka s prispevki, ki so spodbujali slovenske osamosvojitvene težnje. Gl. tudi Žerdin 2018.

5 Razmišljanje o prevodu

Boris A. Novak se je poleg dejanskega prevajanja posvetil tudi razmišljanju o prevodu, med drugim tudi zaradi tega, ker je več desetletij vodil seminar iz literarnega prevajanja na Oddelku za primerjalno književnost Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Obenem ga je prevodna tematika zanimala tudi kot primerjalnega verzologa – svojo doktorsko disertacijo je namreč posvetil ravno študiju recepcije romanskih pesniških oblik v slovenski poeziji.

Svoja razmišljanja o različnih vidikih prevajanja literarnih besedil je objavljala v različnih člankih, ki jih je leta 2011 zbral v dveh knjigah z naslovom *Salto immortale: študije o prevajanju poezije*. Z naslovom, v katerem se poigra s sintagmo »salto mortale« [smrtni skok] in jo preoblikuje v »salto immortale« [nesmrtni skok], skuša ponazoriti, kako literarno prevajanje zaznamuje skok iz nič v bit in predstavlja predpogoj vsake umetniške nesmrtnosti. V knjigi opiše prevod ne le kot reprodukcijo dosežkov tuje kulture, temveč kot »ploden impulz za produkcijo dosežkov v naši lastni kulturi« (Novak 2011, 28). Ob obravnavi konkretnih primerov opisuje različne probleme, ki jih prinaša prevajanje poezije, in se še posebej posveča ritmu in evfoniji vezane besede, prevajanju verzov ob upoštevanju kvantitativnega, silabičnega in silabotoničnega metričnega sistema ter ob tem ne zanemari specifične prevajanja prostega verza.

V knjigi tako obravnava dvojezične izdaje kot najustreznejši način objavljanja prevedene poezije in se dotakne problematike prevajanja rim in različnih verzni oblik (mdr. francoskega srednjeveškega deseterca in osmerca, srbskega desetersca, aleksandrinca, blank verza); ovrednoti rešitve posameznih prevajalcev (npr. Župančiča, Udoviča in Bergerja) in se posveti tudi konkretnim problemom, na primer prevajanju Prešerna v angleščino in francoščino, prevajanju francoske simbolistične lirike, japonskega haikuja, prostega verza, pesmi v prozi ter prevajanju vizualne in zvočne poezije. S svojimi prispevki, ki so se konkretno dotikali problematike prevajanja predvsem vezane besede, je pomembno vplival na razvoj prevodoslovne misli na Slovenskem.

Pesnik in prevajalec Boris A. Novak je angažirani intelektualec, ki je kot zelo izveden prevajalec francoske in okcitanske poezije v slovenščino zaznamoval predvsem izmenjavo s francosko kulturo. Obenem je s svojimi razmišljanji o problemih, povezanih s prevajanjem vezane besede, soizoblikoval prevodne norme na prehodu iz 20. v 21. stoletje.

Bibliografija

- Cah Švarc, Katja. 2006. »Biti pesnik ni poklic, temveč poklicanost«. Intervju z Borisom A. Novakom. *Dnevnik*, 8. november 2006. <https://www.dnevnik.si/210266>.
- Kroflič, Marjan. 1999. »Prispevek v mozaik zgodovine Instituta za sociologijo in filozofijo pri univerzi v Ljubljani: ob njegovem jubileju.« *Družboslovne razprave* 15, št. 30–31: 17–34.
- Maličev, Patricija. 2015. »Boris A. Novak: Herojstva se zmeraj drago plačajo.« *Sobotna priloga*, 20. februar 2015. <https://old.delo.si/sobotna/boris-a-novak-herojstva-se-zmeraj-drugo-placajo.html>.
- Novak, Boris A. 2011. *Salto immortale: študije o prevajanju poezije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU in Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- SAZU. 2018. »Boris A. Novak.« Dostop 21. 12. 2022. <https://www.sazu.si/clani/boris-a-novak>.
- Žerdin, Ali. 2018. »Epska partizanska bitka biljardnih krogel in župnikova lirična zahvala s prižnice: Pogovor z Borisom A. Novakom, dobitnikom Prešernove nagrade za življenjsko delo.« *Sobotna priloga*, 2. februar 2018.

VESNA VELKOVRH BUKILICA

UMETNOSTNA ZGODOVINARKA, UREDNICA IN PREVAJALKA

Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Vesna Velkovrh Bukilica se je rodila 20. 3. 1961 v Ljubljani. Večji del otroštva je preživela v Bogoti v Kolumbiji, kjer je obiskovala dvojezično šolo s poukom v španskem in angleškem jeziku. Zaradi odraščanja v pretežno španskem govornem okolju in zavestnega ohranjanja rabe slovenskega jezika v družinskem krogu Vesno Velkovrh Bukilica že vse življenje spremljata izrazita naklonjenost do jezikovnega preklapljanja oziroma potreba po njem in globoka fascinacija nad jezikovnimi razlikami in neponovljivostjo »miselne arhitekture vsakega jezika« (Lesničar-Pučko 2015). A čeprav jo je večjezično okolje tako zaznamovalo in se je že v najstniških letih ambiciozno lotila prevajanja izbranih Kosovelovih pesmi v španščino (prevod ni bil objavljen), Velkovrh Bukilica ni razmišljala o jezikovnih poklicih.

Na Univerzi v Ljubljani je diplomirala iz umetnostne zgodovine in najprej delala kot samostojna raziskovalka, nato od leta 1989 tudi kot urednica revije *MARS* (publikacije Moderne galerije v Ljubljani). Med letoma 1992 in 1994 je bila zaposlena kot novinarka dnevnika *Slovenec*, pri katerem je leta 1993 opravljala tudi funkcijo vršilke dolžnosti urednika, sodelovala pa je še pri mnogih drugih projektih, med drugim pri oblikovanju vsebin za glasilo *Mestne občine Ljubljana* (2001–2006) ter pri izboru likovne opreme za revijo *Tretji dan* (1995–2003), različne knjižne izdaje (npr. slovenske izdaje dela *Zgodovina religioznih verovanj in idej* Mircee Eliadeja, 1996) ter osnovnošolske in srednješolske učbenike in berila. Gl. tudi Fajdiga 2000, Grum 1998, Juh 2015, Lesničar-Pučko 2015.

2 Prevajalsko delo

Sočasno z raziskovalnim, novinarskim in uredniškim delom je Vesna Velkovrh Bukilica stopila tudi na prevajalsko poklicno pot, in sicer že leta 1989, ko je Alešu Bergerju in Jožetu Hradilu, tedanjemu uredniku Pomurske založbe, pokazala svoje prve prevajalske poskuse. Istega leta je pri Pomurski založbi v njenem prevodu izšel roman *Jaz, vrhovni* Augusta Roe Bastosa. Prevajanje, ki je sprva le dopolnjevalo izbrano poklicno pot, je kmalu preraslo meje popoldanske dejavnosti, saj se je Velkovrh Bukilica hitro povzpela med najboljše posredovalce latinskoameriške književnosti in od leta 1995 deluje predvsem kot literarna prevajalka. Leta 2004 je prejela Sovretovo nagrado za vrhunske prevode del Julia Cortázarja (*Ristanc*, 1995 in *Hudičeva slina*, 2003) ter za izkazano skrb, da tuje kulture, zlasti vrhunci književnosti Latinske Amerike, dobijo mesto v slovenski prevodni književnosti. Leta 2014 je za prevod dela *Bartleby & Co.* Enriqueja Vila-Matasa (2006) prejela 4. nagrado EsAsi, ki jo najboljšim slovenskim prevodom iz španskega jezika podeljuje špansko veleposlaništvo. Velkovrh Bukilica pa je prejemnica tudi nedavno podeljene 7. nagrade EsAsi 2021 za osveženo izdajo Cortázarjevega *Ristanca*, ki je leta 2020 ponovno izšel pri Beletrini.

Vesna Velkovrh Bukilica prevaja iz španščine, katalonščine, angleščine, francoščine in italijanščine. Njen prevajalski opus med drugim obsega več kot trideset knjižnih izdaj leposlovnih del, večinoma romanov in kratke proze nekaterih izmed največjih španskih, katalonskih in latinskoameriških piscev 20. stoletja. Poleg omenjenih prevodov Bastosa, Cortázarja in Vila-Matasa je prevedla dela Eduarda Mendoze (*Mesto čudes*, 1992), Gabriela Garcíe Márqueza (*O ljubezni in drugih demonih*, 1996; *Poročilo o ugrabitvi*, 1998), Rómula Gallegosa (*Canaima*, 1997), Adolfa Bioyja Casaresa (*Morelov izum*, 1998; *Junak ženskih sanj*, 1998), Joséja Lezame Lime (*Paradiso*, 1999), Zoé Valdés (*Dala sem ti vse življenje*, 2000), Marca Denevija (*Rosaura ob desetih*, 2000), Carmen de Posadas (*Majhne podlosti*, 2004), Isabel Allende (*Hiša duhov*, 2013), Jorgeja Bucaya (*Ti povem še eno zgodbo*, 2013; *Zgodbe za razmislek*, 2013) in Jaumeja Cabréja (*Confiteor*, 2016). K izdaji *Izbranih del* Jorgeja Luisa Borgesa (2000–2002) pa je prispevala s prevodom nadrealističnih kratkih zgodb »Šest problemov za Isidra Parodija« (2000) ter besedil »Model za smrt« in »Dve nepozabni fantaziji« (2000), ki jih je Borges napisal v sodelovanju z Adolfom Bioyjem Casaresom. Poleg tega je iz francoščine prevedla romana *Sojenice* Jonathana Littella (2010) in *HHhH* Laurenta Bineta (2015) ter biografski roman v treh knjigah *Marco Polo* avtorice Muriel Romana (2006), iz angleškega jezika pa še *Pečat stvarjenja* Elizabeth Gilbert (2014), mladinski roman *Ni konec sveta* Geraldine McCaughrean (2006) in fantazijski roman *Poslednji samorog* Petra S. Beagla (2004).

Omeniti velja številne prevode krajših besedil in esejev, ki jih je Vesna Velkovrh Bukilica objavljala zlasti v prilogi časopisa *Slovenec* ter revijah *Tretji dan*, *Sodobnost* in nekaterih drugih serijskih publikacijah, med drugim tudi dramo Federica Garcíe Lorce (»Publika«

v reviji *Maska*, 1991), krajša prozna sestavka Pabla Nerude (»O nečisti poeziji«; »Vedènje in poezija«, 2004), odlomek Thoreaujevega romana *Walden* (2002), več esejev Octavia Paza (»Mesto in literatura«, 1992; »Jezik«, 2001) in Jorgeja Luisa Borgesa (»Esej o metafori«, 1992; »O klasičnih«, 1993) ter drugih avtorjev, h katerim se je na svoji dosednji poklicni poti še večkrat vrnila, npr. Vasileiosa Tatakisa (»Simeon Novi Teolog«, 1997), Henryija Corbina (»Averroes in averoizem: ob 900. obletnici Averroesove smrti«, 1998), Adolfa Bioya Casaresa (»Izgubljena vojna«, 1998), Françoise Dolto (»Prilika o Samarijanu«, 1998) in Julia Cortázarja (»Orientacija mačk: Juanu Sorianu«, 2002).

Posveča se prevajanju znanstvenih monografij in esejev z različnih področij humanistike (zlasti religiologije, filozofije, zgodovine in umetnosti) in družboslovja, s prevodi v slovenščino in angleščino pa je opremila tudi več razstavnih katalogov. Gl. tudi Grum 1998.

Iz več intervjujev, ki jih je dala za radio, časopis *Dnevnik* in *Novo revijo* je moč razbrati, da Vesna Velkovrh Bukilica svoje prevajanje dojema kot nujo in hkrati kot nekakšen kompromis »med pisanjem in ne pisanjem« (Juh 2015), saj se od nekdaj upira želji po pisanju in svojo ustvarjalnost izraža s prevajanjem, ki je po njeno poustvarjalna umetnost, enaka glasbenemu izvajanju ali dramski igri. Gl. tudi Fajdiga 2000, Juh 2015, Lesničar-Pučko 2015.

3 Avtorsko in uredniško delo

Vesna Velkovrh Bukilica je avtorica mnogih publicističnih besedil in strokovnih člankov. Ob že omenjenih revijah *M'ARS*, *Slovenec* in *Tretji dan* je svoja razmišljanja o veri, razprave in kritike s področja likovne umetnosti ter razmišljanja o prevajalskem poklicu objavljala tudi v *Sodobnosti* in *Delu*. Leta 2001 je pri založbi Nova revija uredila prvi in drugi del obsežne znanstvene monografije *Religija in umetnost podobe*.

Vesna Velkovrh Bukilica prevaja iz več jezikov, vendar se je uveljavila predvsem z vrhunskimi prevodi slogovno in jezikovno najzahtevnejših del iz španščine. Njeni prevodi so bili večkrat nagrajeni, še posebej pa je znana po prevodih največjih predstavnikov latinskoameriške književnosti, med njimi čilenske pisateljice Isabel Allende, kolumbijskega avtorja Gabriela Garcíe Márqueza in argentinskih pisateljev Julia Cortázarja in Jorgeja Luisa Borgesa.

Bibliografija

- Fajdiga, Pavel. 2000. »Pogovor z Vesno Velkovrh Bukilica.« *Nova revija* 19, št. 215: 87–97.
- Grum, Martin, ur. 1998. »Velkovrh Bukilica, Vesna.« *Bio-bibliografije članov DSKP: izbrani biografski podatki in izbirne bibliografije prevodov: Modrov zbornik: 23. prevajalski zbornik*, 190. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev.
- Juh, Matej. 2015. »Pogovor z Vesno Velkovrh Bukilica.« *Razgledi in razmisleki*, Radio Ars, 22. januar 2015. Dostop 1. 9. 2022. <https://365.rtvsllo.si/arhiv/razgledi-in-razmisleki/174315696>.
- Lesničar-Pučko, Tanja. 2015. »S tem-in-tem sva dobro plesala.« Intervju z Vesno Velkovrh Bukilica. *Dnevnik*, 14. februar 2015. Dostop 2. 9. 2022. <https://www.dnevnik.si/1042706615>.

VASJA BRATINA

PREVAJALEC IN PUBLICIST

Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Vasja Bratina se je rodil 24. marca 1963 v Ljubljani. Odraščal je v Cerknem in srednjo šolo obiskoval v Idriji, nato pa je študij nadaljeval na Univerzi v Ljubljani, kjer se je sprva vpisal na Strojno fakulteto, a je študij po nekaj letih opustil. Preusmeril se je na področje duševnosti in duševnega zdravja ter od 1988 do 1999 delal kot samostojni psihoterapevt, od leta 1999 do 2000 pa kot supervizor pri Slovenskem društvu hospic. Že od študentskih let je na mnogih potovanjih in pozneje tudi intenzivnih jezikovnih tečajih poglobljal svoje znanje angleščine, italijanščine, francoščine in španščine, posvečal pa se je tudi poučevanju slovenskega jezika, saj je leta 1997 delal kot asistent na tečajih slovenščine za izseljence v Braziliji in Urugvaju, leta 1998 tudi v ZDA. Med letoma 1999 in 2000 je asistiral na tečajih za prevajalce v ustanovah Evropske unije v Luksemburgu.

Sredi devetdesetih let je Bratina v periodičnem tisku, zlasti v *Delu* in *Rodni grudi*, reviji za Slovence po svetu, začel objavljati prispevke, v katerih je obravnaval teme s področij ezoterike ter duhovne in osebne rasti, pisal pa je tudi reportaže, potopise, intervjuje in kritike. Ob koncu devetdesetih so izšli tudi njegovi prvi prevodi (npr. prevod in priredba mitov amazonskih staroselcev *Mesečevi madeži* v reviji *Gea*, 1999). Od leta 2000 se kot samostojni kulturni delavec posveča skoraj izključno prevajanju. Gl. tudi Grum 2018.

2 Prevajalsko delo

Vasja Bratina prevaja iz hrvaščine, angleščine in italijanščine. Leta 2000 je izšel njegov prvi obsežnejši prevod, in sicer *Mediterranski breviri* hrvaškega pisatelja in publicista

Predraga Matvejevića, čigar dela so, kot kaže, Bratini blizu, saj je med letoma 2003 in 2011 v *Delovih* Književnih listih objavljajl prevode odlomkov Matvejevićevih še neobjavljenih del (npr. *Zahodi na Jadranu*, 2002; *Kvašen ali nekvašen kruh*, 2005), člankov in esejev (npr. »Kruh in lakota«, 2007; »O judovstvu kot zaščiti«, 2008). Kot samostojni knjižni izdaji sta v Bratinovem prevodu izšla še Matvejevićeva eseja »Drugačne Benetke« (2002) in »Kruh naš« (2009). Med drugimi deli, prevedenimi iz hrvaškega jezika, velja omeniti še *Zgodbe iz Vukovarja* Siniše Glavaševića (2010). Knjižne izdaje Bratinovih prevodov iz angleščine obsegajo zlasti žanrsko literaturo, mdr. kriminalni roman *Kambizova uganka* Paula Sussmana (2006), triler *Strahovlada* Michaela Crichtona (2008) in potopis *V Patagoniji* Brucea Chatwina (2008), ter besedila s področja duhovne rasti in osebnostnega razvoja.

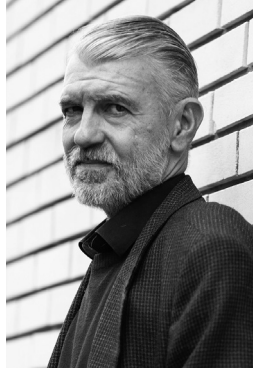
Seveda pa osrednje mesto v njegovem prevajalskem opusu zasedajo prevodi sodobne italijanske književnosti, zlasti postmodernističnih piscev, kot sta Umberto Eco in Claudio Magris. Po prevodu Ecove fantazijske zgodovinske pripovedi *Baudolino* (2003) se je Bratina tako rekoč specializiral za Umberta Eca, saj se je med drugim udeležil tudi strokovnega delovnega srečanja Umberta Eca in Claudia Magrisa s prevajalci na knjižnem sejmu v Pulju leta 2006 (gl. Grum 2018), kmalu po izidu nagrajenih prevodov *Foucaultovega nihala* (2006) in *Skrivnostnega plamena kraljice Loane* (2007) pa sta v njegovem prevodu izšla še Ecova romana *Otok prejšnjega dne* (2007) in *Praško pokopališče* (2012) ter zbirki esejev *Po rakovi poti* (2009) in *Ustvarjanje sovražnikov* (2012). Poleg zbirke pripovedi *Mikrokozmosi* (2003) tržaškega pisatelja in esejista Claudia Magrisa je Bratina prevedel še njegov roman *Donava* (2006), med prevodi drugih vidnejših predstavnikov italijanske književnosti 20. in 21. stoletja pa velja omeniti vsaj še *Bes in ponos* Oriane Fallaci (2003), dokumentarni roman *Gomóra* Roberta Saviana (2008) in *Družinski besednjak* Natalie Ginzburg (2013). Gl. tudi Lesničar Pučko 2008, Rugelj 2006.

Vasja Bratina je prejel več prestižnih nagrad za svoje prevode iz italijanskega jezika, med drugim sta s partnerico Rado Lečič za skupni prevod Magrisove kratke proze *Mikrokozmosi* leta 2004 prejela mednarodno literarno nagrado Umberta Sabe, za mojstrske in stilistično dovršene prevode romanov Umberta Eca (*Foucaultovo nihalo*, 2006, in *Skrivnostni plamen kraljice Loane*, 2007) pa je Društvo slovenskih književnih prevajalcev Bratini podelilo Sovretovo nagrado.

Vasja Bratina prevaja iz več jezikov, zlasti pa se je uveljavil kot prevajalec sodobnih hrvaških in italijanskih postmodernističnih piscev, kot so Predrag Matvejević, Claudio Magris in Umberto Eco, čigar leposlovna in neleposlovna dela zasedajo posebno mesto v prevajalčevem opusu. Za svoje prevode iz italijanskega jezika je prejel več prestižnih nagrad, posebno pa je cenjen tudi njegov prevod romana *Gomora* Roberta Saviana.

Bibliografija

- Grum, Martin. 2018. »Bratina, Vasja (1963–).« *Novi Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Ble–But*, uredila Barbara Šterbenc Svetina. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1020140/#novi-slovenski-biografski-leksikon>.
- Rugelj, Samo. 2006. »Vasja Bratina, prevajalec zadnjih treh romanov Umberta Eca (Foucaultovo nihalo, Baudolino, Skrivnostni plamen kraljice Loane).« *Bukla* 2, št. 14. <https://www.bukla.si/revija-bukla/intervju-vasja-bratina-prevajalec-zadnjih-treh-romanov-umberta-eca-foucaultov.html>.
- Lesničar Pučko, Tanja. 2008. »Po načelu otroške igre.« Intervju z Vasjo Bratino. *Dnevnik*, 15. januar 2008. <https://www.dnevnik.si/292601>.

GORAZD KOCIJANČIČ

FILOZOF, PESNIK, ESEJIST, UREDNIK, ZALOŽNIK IN PREVAJALEC

Nike K. Pokorn
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Gorazd Kocijančič se je rodil 17. 9. 1964 v Ljubljani očetu dr. Janezu Kocijančiču, pravniku, politiku, gospodarstveniku in športnemu funkcionarju, in materi dr. Andreji Kocijančič (roj. Golob), zdravnici, univerzitetni učiteljici in prvi rektorici Univerze v Ljubljani. Z družino je od leta 1968 do leta 1971 živel v Beogradu, kjer se je naučil srbsko. Po opravljeni osnovni šoli v Ljubljani in vpisu na Šubičevo gimnazijo, je po drugem letniku srednje šole naredil diferencialne izpite in se s šestnajstimi leti vpisal na Filozofsko fakulteto, kjer je začel s študijem filozofije, ki mu je pozneje dodal še študij grščine v veselje svojega deda, ravnatelja klasične gimnazije in klasičnega filologa Danila Goloba (1909–1992). Študij je zaključil leta 1986 in se zaposlil kot bibliotekar na rokopisnem oddelku Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Od leta 2019 dela kot samozaposlen v kulturi.

Za svoja izvirna in prevodna dela je bil večkrat nagrajen: leta 2004 je za zbirko esejev *Tistim zunaj: Ezoterični zapisi 1990–2003* prejel osrednjo slovensko nagrado za esejistiko, Rožančevo nagrado; za svoj prevod celotnega Platonovega opus v slovenščino je leta 2005 postal Delova osebnost leta, naslednje leto (2006) pa še nagrajenec Sovretove nagrade. Za svojo pesniško zbirko *Primož Trubar zapušča Ljubljano* je leta 2013 prejel nagrado Prešernovega sklada. Gl. tudi Stanonik in Brenk 2008, Tadel 2013.

2 Prevajalsko delo

Gorazd Kocijančič prevaja filozofska, teološka, duhovna in literarna besedila iz več jezikov, najpogosteje iz grščine (stare in nove), latinščine in hebrejščine, vendar tudi iz

nemščine, angleščine, francoščine in ruščine. Na začetku svoje prevajalske poti je številne prevode objavil v verski reviji študentov in izobražencev *Tretji dan* (od 1991 do 2000), v mesečniku *Nova revija* (1991–2007) in v literarni reviji *Literatura* (1997–2011).

Njegov najpomembnejši prevajalski projekt je bil prevod celotnega opusa grškega filozofa Platona (2004). Ta prevod je bil prvi prevod vseh Platonovih del v slovenski jezik, opremil pa ga je tudi z daljšim in razdelanim komentarjem. Ostali pomembnejši filozofi, ki jih je prevajal, so še Parmenid (1995), Proklos (1997), Emmanuel Levinas (1998) in Boetij (2012). Prevedel je tudi srednjeveško filozofsko besedilo *Knjiga štiriindvajsetih filozofov* (2018), kot urednik in prevajalec pa je sodeloval pri prevodu fragmentov pred-sokratikov (2012).

Osrednji del njegove prevajalske dejavnosti zavzemajo prevodi duhovnih in teoloških in temeljnih religioznih del. Tako je sodeloval pri prevajanju standardnega prevoda *Svetega pisma* (1996), uredil in skupaj z drugimi je prevedel prva dva zvezka (od predvidenih štirih) *Filokalije* (2020, 2022), zbirke grških mističnih in asketskih besedil iz obdobja med 4. in 15. stoletjem, ki so jih napisali duhovni očetje vzhodnokrščanske cerkve. Kot samostojne knjige so izšli tudi njegovi prevodi spisov apostolskih očetov (1996), Gregorja iz Nise (1996), zgodnjih krščanskih apologetov (1998), Vladimirja Sergejeviča Solovjova (2000), Maksima Izpovedovalca (2000, 2018), Dionizija Areopagita (2008), Origena (2013), Henrika Suza (2014), Huga Svetoviktorskega (2014), Evagrija Pontskega (2015), nemških besedil iz 15. stoletja *Nemška teologija* (2017) in Simeona Novega Teologa (2021).

Med literarnimi prevodi omenimo prevod pesmi srednjeveškega judovskega pesnika Juda Halevija (1997), Angela Silezija (skupaj z Vidom Snojem, 2012), Charlesa Péguyja (2012), Rainerja Marie Rilkeja (2006), Paula Claudela (2007), andaluzijskega judovskega filozofa in pesnika Salomona ibn Gabirola (2010), Sinezija iz Kirene (2014) in Andreja Kretskega (2013). Leta 2000 je uredil in prevedel tudi pesmi za antologijo grške krščanske poezije. Gl. tudi Tadel 2013.

3 Avtorsko delo

Gorazd Kocijančič piše eseje, filozofske spise in pesmi. V slovenski prostor je najprej vstopil kot esejist in filozof, in sicer s svojimi zbirkami esejev in monografijami: *Posredovanje: Uvod v krščansko filozofijo* (1996, ruski prevod 2009, 2019), *Tistim zunaj: Ezoterični zapisi 1990–2003* (2004, knjiga je prejela Rožančevo nagrado), *Med vzhodom in zahodom: Štirje prispevki k ekstatiki* (2004, srbski prevod 2006), *Razbitje: sedem radikalnih esejev* (2009, srbski prevod 2013, 2015, ruski prevod 2015), *Erotika, politika itn.: trije poskusi o duši* (2011, srbski prevod 2016) in *O nekaterih drugih: štirje eseji o preobilju* (2016, srbski prevod 2023).

Svoje prevode opremlja tudi z razdelanimi in obširnimi komentarji, prevod Platonovega opusa je na primer opremil s skoraj 1500 stranmi dolgim komentarjem (2004), podobno tudi ostale prevode, še posebej prevode temeljnih teoloških (npr. Dionizija Areopagita, 2008; Maksima Spoznavalca, 2000; Mojstra Eckharta, 1995; apostolske očete, 2015; apologete, 1998; Origena, 1993, 2013; Evagrija Pontskega, 2015; Gregorja iz Nise, 1993; Filokalijo, 2020) in filozofskih besedil (npr. Parmenida, 1995; Proklosa, 1997; Emmanuela Levinasa, 1998).

Gorazd Kocijančič je avtor petih pesniških zbirk: *Tvoja imena* (2000), *Trideset stopnic in naju ni* (2005), *Certamen spirituale* (2008), *Primož Trubar zapušča Ljubljano* (2012), ki mu je leta 2013 prinesla nagrado Prešernovega sklada, in *Od Talesa do tebe: apokrifna zgodovina evropske filozofije* (2019). Zbirka *Certamen spirituale* je bila leta 2010 prevedena v srbski jezik, leta 2021 pa v španščino. Gl. tudi Stanovnik in Brenk 2008.

4 Uredniško in založniško delo

Kocijančič je od 2001 do 2021 vodil založniško dejavnost pri Kulturno-umetniškem društvu Logos, ki izdaja literarna, teoretična, filozofska, teološka in duhovna besedila, ki so nastala v okviru različnih duhovnih izročil (npr. zen budizma (Shunryu Suzuki, 2002), islama (Al-Ghazali, 2014, Ibn Tufayl, 2016), budizma (Nāgārjuna, 2018), sufijske mistike (Abd-al-Gabbār an-Niffārī, 2020)), vendar pa založba največji poudarek daje besedilom, ki jih je izoblikovala vzhodna in zahodna krščanska duhovnost. Do leta 2021 je bilo v okviru KUD-a Logos izdanih 148 del, številna izmed njih so prevodi temeljnih teoloških del (npr. dela Karla Bartha, 2002; Friedricha Schleiermacherja, 2005; Origena, 2013, 2017; Gregorja iz Nise, 2017; Gregorja iz Nazianza, 2018; Maksima Izpovedovalca, 2018), duhovnih besedil (npr. dela Julijane iz Norwicha, 2009; Margery Kempe, 2006; Paladija, 2009; Svetega Janeza od Križa, 2013), filozofskih spisov (npr. del Jacquesa Derridaja, 2003; Sergeja Bulgakova, 2015; Vladimirja Solovjova, 2019) in literarnih del (npr. del Pierra Corneilla, 2004; Friedricha Hölderlina, 2006; Victorja Hugoja, 2006; Rainerja Marie Rilkeja, 2006; Gerarda Manleya Hopkinsa, 2007; Paula Cluadela, 2007; Sapho, 2008). Pomemben del njegovega poklicnega udejstvovanja je tudi uredniško delo: uredil je na primer zbornik o Dioniziju Areopagitu (2011) in Boetiju (2012) ter fragmente predsokratikov (2012), če omenimo le nekatera dela.

5 Razmišljanja o prevajanju

Gorazd Kocijančič je prevodom in prevajanju posvetil esej »O prevodu« (Kocijančič 2004), ki ga je objavil v monografiji, posvečeni komentarjem in uvodu k prevodu celotnega Platonovega opusa. V tem spisu Kocijančič ne razlaga zgolj svojih prevodnih rešitev, temveč tudi definira prevod. Kocijančič se, podobno kot Friedrich Schleiermacher, omeji

na prevajanje umetniških, filozofskih in duhovnih besedil in določi tri oblike prevoda: praiszorni oz. predbitni samoprevod, praprevod, ki prenaša nejezikovno spoznano in izkušeno v diskurzivno miselne in jezikovne strukture, ter prevod, ki besedilo prenese iz enega jezika v drugega. Umetnik torej najprej prevede prvobitni odnos vseh stvari v Lepem v predjezik svojega srca, ki ga pozneje prevede v jezik. To jezikovno stvaritev pa na koncu prevajalec prevede v drug jezik. Kocijančič poudari, da vsaka oblika prevajanja, naj bo to znotraj ali med jeziki, odseva ta prvobitni samoprevod Absolutnega.

V eseju »O prevodu« tudi določi osnovno prevajalsko metodo oziroma strategijo prevajanja, ki definira njegov prevajalski pristop. V spisu loči med svobodnejšo in samoza-vestnejšo strategijo na eni strani in ponižnejšo bolj zvesto prevajalsko strategijo na drugi; pri prvi prevajalec preoblikuje besedilo na način, ki se mu zdi primernejši za predvideno bralstvo, pri drugi pa skuša prevajalec prenesti čim več značilnosti izhodiščnega besedila v tuji jezik, skupaj z vsemi nejasnostmi in tujostmi izvirnika. Ker nobena od teh strategij ni čista in ker prevajalec tudi pri zavzemanju za ponižnejšo metodo neizogibno interpretira besedilo in ga preoblikuje, se Kocijančič naveže na prevodoslovno misel Franza Rosenzweiga in Martina Bubra. Tako kot ta dva znamenita prevajalca Stare zaveze v nemščino tudi Gorazd Kocijančič meni, da je treba v besedilu določiti vodilne besede ali besedne zveze (pri prevodu Platonovega opusa so bile to besede, ki so se prevajalcu zdele filozofsko temeljne) in jih potem vsakič, ko se pojavijo v besedilu, prevajati dosledno. (gl. tudi Hribar et al. 2005, 155–158).

Kocijančič se tako s svojim razmišljanjem o prevodu uvršča v hermenevtično smer v teoriji prevajanja, katere največji predstavniki so Friedrich Schleiermacher, Walter Benjamin, Franz Rosenzweig, Martin Buber in George Steiner.

Gorazd Kocijančič se je uveljavil predvsem kot prevajalec filozofskih, teoloških in duhovnih besedil iz grščine, latinščine in hebrejščine. Razvil je tudi izvirno teoretično misel o prevajanju, ki bi jo lahko zaradi vpliva misli Friedricha Schleiermacherja, Franza Rosenzweiga in Martina Bubra uvrstili v hermenevtično smer v teoriji prevajanja.

Bibliografija

- Hribar, Tine, Boris Vezjak, Vid Snoj, Gorazd Kocijančič, Marko Marinčič in Nike K. Pokorn. 2005. »Platon v slovenščini: pogovor ob prvem slovenskem celotnem prevodu Platona«. *Primerjalna književnost* 28, št. 2: 135–165.
- Kocijančič, Gorazd. 2004. »O prevodu.« V *Zbrana dela I Platona*. Celje: Mohorjeva družba, 34–47.

- Tadel, Boštjan. 2013. »Gorazd Kocijančič, filozof in pesnik: Antikatolicizem je slovenska varianta antisemitizma.« Intervju z Gorazdom Kocijančičem. *Pogledi* 4, št. 3, 13. februar 2013. <https://pogledi.delo.si/ljudje/antikatolicizem-je-slovenska-varianta-antisemitizma>.
- Stanonik, Lučka in Lan Brenk, ur. 2008. »Kocijančič, Gorazd.« *Osebnosti: veliki slovenski biografski leksikon*, 489. Ljubljana: Mladinska knjiga.

SUZANA KONCUT

PREVAJALKA, PLESALKA, KOREOGRAFINJA

Katarina Čobec

Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Suzana Koncut se je rodila 2. decembra 1965 v Kranju. V Prešernovem mestu je obiskovala tudi gimnazijo, kjer se je pri pouku francoščine, zlasti pa med dijaško izmenjavo v mestu La Ciotat na južnofrancoski obali, navdušila nad francosko kulturo in jezikom. Študirala je francoščino in primerjalno književnost na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Najprej je leta 1988 z diplomsko nalogo *Céline in Zupanovi predvojni romani* zaokrožila študij primerjalne književnosti, čez eno leto pa še študij francoščine, kjer se je v diplomski nalogi posvetila francoskemu romanu od druge svetovne vojne do sedemdesetih let 20. stoletja (*Le roman français de la deuxième guerre mondiale jusqu'aux années soixante-dix*). Kmalu zatem je prek tedanjega jugoslovanskega Zavoda za mednarodno, znanstveno, tehnično, prosvetno in kulturno sodelovanje (ZAMTES) dobila štipendijo za enoletni študij v Franciji. Študijsko leto 1991/92 je preživel v Parizu na univerzi Paris VIII, kjer je svoj prvotni namen, primerjati zvočno-likovne eksperimente v delih Michela Butorja (pripadnika novega romana) in sodobni ples, zaradi mentorjeve dolgotrajne bolezni morala opustiti in se je tako lotila preučevanja imaginarnega v sodobnem romanu.

Sodobni ples je bil tedaj že pomemben del njenega življenja. Prve plesne korake je naredila pod okriljem ZKO v kranjski amaterski plesni skupini. Med študijem v Ljubljani je odkrila Plesni studio plesalke Silve Ros. Leta 1987 se je v domačem Kranju prvič poskusila v koreografiji. Prvo profesionalno plesno izkušnjo je doživela leta 1990, ko se je pridružila skupini Movens pod vodstvom Iztoka Kovača in Plesnemu teatru Ljubljana. Po vrnitvi s študija v Franciji je kmalu zasnovala samostojno koreografijo, prvenec *Potohodniki* (1994). Leta 1997 je pripravila še en samostojni projekt z naslovom *Quintet*, za

katerega je prejela nagrado zlata ptica. Bila je tudi med ustanovitelji Društva za sodobni ples Slovenije.

Tudi na pot prevajanja je stopila v povezavi s plesom. Njen prvi prevod je bilo kratko dramsko besedilo Samuela Becketta *Pojdi in priidi*, ki ji ga je med študijem francoščine dala v branje tedanja lektorica. Ni je pritegnilo le z jezikovnega vidika, temveč predvsem kot podlaga za plesno predstavo, ki jo je pripravila z dvema soplesalkama. Pozneje je bil prevod uporabljen še kot radijska igra na Radiu Slovenija in v podnapisih za cikel Beckettovih dram na televiziji.

Ples in prevajanje sta v Suzaninem poklicnem življenju predstavljala zelo kreativno kombinacijo vse do njenega 35. leta, ko je zaradi rojstva otroka prekinila s plesom in postala prevajalka s polnim delovnim časom.

Suzana Koncut živi in dela v Ljubljani. Gl. tudi Geršak 2011, Kavčič 2020, Lesničar Pučko 2020, Van Dale 1998.

2 Prevajalsko delo

Suzana Koncut je danes ena najbolj vsestranskih, prepoznavnih in cenjenih slovenskih prevajalk iz francoskega jezika. Poleg že omenjene Beckettove drame je prve prave korake v svet prevajalstva naredila s prevodom Lacanovega seminarja (*Vodenje zdravljenja in principi njegove moči*, 1992). Do danes se je kot prevajalka podpisala pod več kot 100 del sodobne in klasične francoske literature, humanistike in družboslovja ter dramatike.

Na področju klasične francoske književnosti velja omeniti nove prevode del *Gospa Bovary* G. Flauberta (1998), Stendhalovega *Rdeče in črno* (2016) in Camusovega *Tujca* (2012). Med sodobnimi francoskimi avtorji izstopajo Georges Perec (*Čitanka*, 2009; *Življenje, navodila za uporabo*, 2007; *W ali spomin na otroštvo*, 2005, *Stvari*, 1996), Marguerite Yourcenar (*Ognji*, 2009), Mathias Énard (*Kompas*, 2017; *Cona*, 2019), Pascal Quignard (*Terasa v Rimu*, 2001; *Skrivno življenje*, 2002; *Skrivnostne solidarnosti*, 2017), maroški avtor, pišoč v francoščini Tahar Ben Yelloun (*Otrok peska*, 1995; *Sveta noč*, 2004; *Ta slepeča odsotnost svetlobe*, 2006; *Domov*, 2011) in Marie NDiaye (*Tri močne ženske*, 2011; *Moje je maščevanje*, 2022). Med prevedenimi deli najdemo tudi nekaj stripov, npr. *Vojna v jarkih* (2012) in *Krik ljudstva* (2021–22) Jacquesa Tardija ali *Magnet* (2020) Lucasa Hararija.

Posebno poglavje predstavljajo prevodi različnih teoretskih besedil s področja humanistike. Simone de Beauvoir (*Drugi spol*, 1999–2000), Claude Lévi-Strauss (*Divja misel*, 2004; *Žalostni tropi*, 2015) in Jacques Rancière (*Nevedni učitelji*, 2005; *Emancipirani gledalec*, 2010) so le nekateri od številnih humanističnih piscev, katerih misel je v slovenščino prevedla Suzana Koncut. Zadnje področje njenega prevajalskega udejstvovanja pa predstavlja gledališče in okrog 20 dramskih besedil, ki so bila uprizorjena v različnih slovenskih poklicnih gledališčih. Med avtorji po številu del izstopata Bernard-Marie Koltès (*Noč čisto na robu gozdov*, 2000; *Dvoboj med črncem in psi*, 2004; *Dan umorov v zgodbi o Hamletu*,

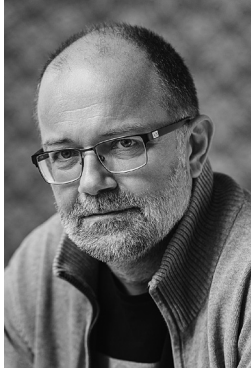
2004; *Marš*, 2005; *Nickel Stuff*, 2011; *V samoti bombaževih polj*, 2012) ter Yasmina Reza (*»ART«*, 1998; *Bella figura*, 2015).

O kakovosti prevodov Suzane Koncut pričajo številne nagrade, ki jih je prejela za svoje delo. Francoska država jo je nagradila trikrat: leta 2016 z odlikovanjem prvega čina vitezinje reda umetnosti in leposlovja, leta 2022 pa z odlikovanjem častnica reda umetnosti in leposlovja. Leta 2018 je za prevod knjige *Kompas* Mathiasa Énarda kot prva prejela Nodierevo nagrado, ki jo je takrat ustanovil Francoski inštitut. Kolegi prevajalci so jo s Sovretovo nagrado počastili že leta 2000. Najprestižnejša med vsemi pa je zagotovo nagrada Prešernovega sklada, ki jo je prejela leta 2020 in se nanaša na njene prevode v letih 2017–2019. Gl. tudi Geršak 2011, Kavčič 2022.

Nagrajenka Prešernovega sklada 2020, Suzana Koncut, nekdanja plesalka in koreografinja, je znana po številnih in zlasti raznovrstnih prevodih iz francoščine. Loteva se zahtevnih klasičnih in sodobnih besedil, ki zahtevajo visoko mero jezikovnega znanja, teoretske podkovanosti in močne volje do poglobljenega raziskovanja. Področja njenega dela segajo od književnosti prek družboslovja in humanistike vse do dramskih besedil.

Bibliografija

- Geršak, Ana. 2011. »Zasledovanje logike besedila.« *Literatura*, julij/avgust 2011, 92–109.
- Kavčič, Igor. 2020. »Ne gre le za prekladanje besed.« *Gorenjski glas*, 7. februar 2020. <https://www.gorenjskiglas.si/article/20200207/C/200209824/1002/ne-gre-le-za-prekladanje-besed>.
- Kavčič, Igor. 2022. »Odlikovanje Suzani Koncut.« *Gorenjski glas*, 26. april 2022. <https://www.gorenjskiglas.si/article/20220426/C/220429838/1168>.
- Lesničar Pučko, Tanja. 2020. »Na lovu za presežnostjo literarnega dela.« *Dnevnik*, 27. januar 2020. <https://www.dnevnik.si/1042920664>.
- Maličev, Patricija. 2020. »Bedenje v senci besed.« *Delo*, 25. januar 2020.
- Van Dale, Koen. 1998. »Bolj kot uniformnost me privlačijo razlike.« *Muska*, februar 1998, št. 2. <https://novamuska.org/arhiv/single.php?def=clanek&let=1998&rev=2&cpid=4920>.

ANDREJ E. SKUBIC

PISATELJ, DRAMATIK, PREVAJALEC IN JEZIKOSLOVEC

Jerneja Umer Kljun
Univerza v Ljubljani

1 Življenjepis

Andrej Skubic (por. Andrej Ermenc Skubic ali Andrej E. Skubic) se je rodil 28. decembra 1967 v Ljubljani. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani je študiral slavistiko in anglistiko ter leta 1995 diplomiral z nalogama o raznolikosti družbenih govoric, za tem pa se je kot prevajalec izpopolnjeval na Škotskem. Po vrnitvi iz tujine je leta 1998 postal asistent na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete, kjer se je znova posvetil raziskovanju na področju sociolingvistike in leta 2003 obranil doktorsko disertacijo z naslovom *Sociolekti v jezikovni stvarnosti in literarnem delu*, ki jo je čez dve leti tudi objavil v knjižni obliki z naslovom *Obrazi jezika*.

V literarnih revijah je začel objavljati že v svojih zgodnjih dvajsetih letih in sčasoma postal eden najvidnejših pisateljev mlajše generacije. Skubic je tudi izredno plodovit prevajalec, ki sega zlasti po delih irske, škotske, ameriške, afriške in hrvaške književnosti. Je večkratni prejemnik nagrade kresnik, in sicer je bil prvič nagrajen že leta 1999 za prvenec *Grenki med*, drugič leta 2012 za roman *Koliko si moja?*, za katerega je prejel tudi nagrado Prešernovega sklada, in tretjič leta 2015 za roman *Samo pridi domov*. Zaradi izrazite domiselnosti in jezikovne elegance pri prevajanju slogovno in jezikovno zahtevne kratke proze Gertrude Stein in romana škotskega pisatelja Jamesa Kelmana je leta 2007 prejel Sovretovo nagrado. Gl. tudi Mozetič 2009, Šumi 1999.

2 Prevajalsko delo

Prevajalsko pot si je Skubic utrl z objavami prevodov krajših besedil in odlomkov v vidnejših slovenskih literarnih revijah. Tako so med drugim v študentskem glasilu

Oddelka za slavistiko izšli Skubičevi angleški prevodi osmih poezij Iva Stropnika in besedilo Braneta Senegačnika, v revijah *Apokalipsa*, *Nova revija*, *Literatura* in na knjižnih straneh *Dela* pa so med letoma 1993 in 2014 redno izhajali Skubičevi prevodi del ameriških piscev, med drugim tudi Williama H. Gassa, Donalda Barthelmeja in Gertrude Stein, ter škotskih avtorjev Jamesa Kelmana, Janice Galloway, Alison Louise Kennedy in Irvina Welsha. In ravno s prevodom Welshevega romana *Trainspotting* (1997), ki je napisan v jeziku, ki je »dobršnemu delu angleškega bralstva praktično neberljiv« (Skubic 1997, 181), se je Skubic proslavil kot izredno spreten prevajalec z izrazitim čutom za jezikovnozvrstno raznolikost v (prevedenih in avtorskih) besedilih. K Welshu se je po uspehu *Trainspottinga* še večkrat vrnil, in sicer s prevodi romanov *Porno* (2005) in *Posteljne skrivnosti kuharskih mojstrov* (2008) ter zbirke kratkih zgodb *Pogreto zelje: zgodbe kemične degeneracije* (2013). Med Skubičevimi prevodi škotskih avtorjev velja omeniti še roman *Kako pozno, pozno je bilo*, za katerega je leta 2006 prejel Sovretovo nagrado, in kratko prozo *Preživljanje preživljanje* (2008) Jamesa Kelmana, uredil in prevedel pa je tudi antologijo sodobne škotske kratke proze *Glas* (2002).

V Skubičevem prevajalskem opusu so najštevilčnejše zastopana dela irskih književnikov, kot so Brian O'Nolan, bolj znan pod psevdonimom Flann O'Brian (*Tretji policaj*, 1996; *Pri dveh pticah na vodi*, 2009), Patrick McCab (*Mesarček*, 1998), dramatik Enda Walsh (*Disco pigs*, 2002) ter seveda James Joyce (*James Joyce: poezija in kratka proza*, zbrana dela, 2000) in angleško-irski pisatelj Jonathan Swift (*Gulliverjeva potovanja v različne daljne dežele sveta*, 2020), prispeval pa je tudi prevode za zbirko kratke proze *Kri in voda: antologija sodobnih irskih kratkih zgodb* (1998) in *Izbrana dela* Samuela Becketa (2004).

Iz ameriške književnosti je v slovenski literarni prostor prenesel izbor del Gertrude Stein, in sicer je Skubic v Čitanki, za katero je leta 2006 tudi prejel Sovretovo nagrado, izbral in prevedel odlomke *Avtobiografije Alice B. Toklas* in drugih avtoričinih besedil ter jih opremil s poglobljeno spremno besedo, pozneje pa je prevedel še zbirko poezije in proze *Uporabno znanje* (2014). Med deli sodobnejših ameriških avtorjev ima med drugim v Skubičevem opusu mesto tudi izbor kratke proze *Deseti december* (2015) in zgodovinski roman *Lincoln v bardu* (2020) Georga Saundersa ter več del ameriško-slovenske pisateljice, publicistke in prevajalke Erice Johnson Debeljak (*Tako si moj*, 2007; *Prepovedani kruh*, 2010; *Antifa cona*, 2012; *Devica, kraljica vdova, prasica*, 2021).

Pri prevodu romana *Soldatko* (2008) nigerijskega pisatelja Kena Saro-Wiwe se je Skubic srečal z »gnilo angleščino,« mešanico nigerijske pidžinske angleščine, osebne govorice protagonista in standardne angleščine (Beletrina 2022), v zbirki *Moderni Klasiki* pa je izšel Skubičev prevod romana *Načini smrti* (2019) južnoafriškega pisatelja in dramatika Zakesa Mdaja. Gl. tudi Beletrina 2022.

3 Avtorsko delo

Le dve leti po izjemnem uspehu prvenca je Skubic izdal roman *Fužinski bluz* (2001), ki je pozneje v priredbi Ane Lasić in režiji Ivane Djilas zaživel tudi na odru SNG Drama Ljubljana. Ob že omenjenih nagrajenih delih je objavil še štiri romane, in sicer *Popkorn* (2006), ki je bil izbran na natečaju Cankarjeve založbe za slovenski roman iz sodobnega življenja in za katerega je Skubic prejel Župančičevo nagrado, *Lahko* (2009), s katerim je bil ravno tako nominiran za kresnika, *Permafrost* (2017) in *Krasni dnevi* (2021). Sestavil je zbirke kratke proze *Norišnica* (2009) in *Ne izpusti me* (2011), posvetil pa se je tudi dramatiki – njegove tri drame, *Neskončni šteti dnevi* (2008), *Pavla nad prepadom* (2013) in *Hura, Nosferatu* (2015) so gostovale na mnogih odrih v Sloveniji in na tujem. Skubičeva dela so bila med drugim uvrščena v zbirko kratke proze *Dan zmage* (2012) ter v več antologij sodobne slovenske književnosti, med drugim v zbirko *Sodobna slovenska dramatika* (2009), v angleškem prevodu v *Contemporary Slovenian novel* (2009), in v ruskem prevodu v antologijo *Antologija sovremennoj slovenskoj dramaturgii* (2016). Poleg tega so bila mnoga Skubičeva dela prevedena in objavljena v angleščini, češčini, hrvaščini, nemščini, madžarščini, poljščini in makedonščini. Od leta 2018 piše tudi za mlajše bralce, in sicer serijo zabavnih prigod Tria Golaznikus, ki je bila med drugim nominirana za Levstikovo nagrado in prejela znak kakovosti zlata hruška, ki ga podeljuje Mestna knjižnica Ljubljana in Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Leta 2019 je za povest *Babi nima več telefona* iz serije Tria Golaznikus prejel nagrado večernica. Gl. tudi Mozetič 2009, Šumi 1999.

Andrej E. Skubic v svoje prevode sodobne britanske, ameriške in anglofone postkolonialne književnosti z veliko spretnosti in domiselnosti vnaša prvine nestandardnih jezikovnih variant in pogovornega jezika. Še posebej so bili vplivni njegovi prevodi podstandardnega govora v sodobnih škotskih besedilih.

Bibliografija

- Beletrina. 2022. »Soldatko.« Dostop 1. 9. 2022. <https://beletrina.si/knjiga/soldatko>.
- Mozetič, Brane, ur. 2009. *Contemporary Slovenian Novel*. Ljubljana: Center za slovensko književnost. Dostop 1. 9. 2022. <http://www.ljudmila.org/litcenter/>.
- Skubic, Andrej E. 1997. »Trainspotting Irvina Welsha.« *Apokalipsa: revija za preboj v živo kulturo*, št. 16/17: 180–186.
- Šumi, Jadranka, ur. 1999. »Andrej Skubic.« *Zbornik Filozofske fakultete: 1919–1999*, 477. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

NADA MARIJA GROŠELJ

PREVAJALKA, LEKTORICA IN PREVODOSLOVKA

Melita Koletnik
Univerza v Mariboru

1 Življenjepis

Nada Marija Grošelj se je rodila 17. 7. 1975 v Ljubljani očetu akademiku prof. dr. Milanu Grošlju (1902–1979), slovenskemu klasičnemu filologu in rednemu profesorju na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, in materi Andreji Grošelj (rojena Kiauta), profesorici klasične filologije, ob kateri se je v osnovni in srednji šoli intenzivno učila latinščino in staro grščino, pa tudi nemščino in francoščino. Prevajanje jo spremlja tudi v širši družini, saj je nečakinja znane slovenske prevajalke iz francoskega jezika in Prešernove nagrajenke (2018) Marije Javoršek (rojene Kiauta). Nada Grošelj je leta 2000 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani diplomirala iz angleškega in latinskega jezika in za diplomsko delo prejela fakultetno Prešernovo nagrado. Na FF UL je na Oddelku za anglistiko in amerikanistiko kot mlada raziskovalka ostala do leta 2004 in naslednje leto doktorirala z zagovorom disertacije »Problem skladnje pri prevajanju slovenske poezije v angleščino«.

Od leta 2005 deluje kot samostojna prevajalka, lektorica, prevodoslovka in visokošolska učiteljica za angleški jezik. Gl. tudi Peterlin 2019 in Prevodni pranger 2020.

2 Prevajalsko delo

Nada Grošelj prevaja literarna dela za otroke, mladino in odrasle ter historična in sodobna strokovna in znanstvena besedila s področij literature, antike, filozofije, teologije in mitologije. Prevaja iz angleščine, latinščine in švedščine, tudi nemščine in stare grščine, ter iz slovenskega jezika v angleščino.

Uvršča se med najbolj nagrajevane sodobne slovenske prevajalke in prevajalce mlajše generacije. Leta 2007 je prejela priznanje za mladega prevajalca (danes nagrada Radojke

Vrančič) za humanistični prevod *Zgodovine branja* Alberta Manguela iz angleščine in za literarni prevod *Ugrabitev Prozerpine* Klavdija Klavdijana iz latinščine. Nagrada je bila takrat prvič podeljena za prevoda dveh del. Je tudi prejemnica najvišje stanovske, Sovretove nagrade, in sicer leta 2011 za prevode, ponovno iz latinščine in angleščine, Ovidijevega *Rimskega koledarja*, Plavtovega *Kljukca* in *Izbranega dela* Oscarja Wilda.

Med letoma 2009 in 2017 so njeni prevodi knjig za otroke in mladino štirinajstkrat prejeli znak zlata hruška, in sicer za dela Astrid Lindgren, Tove Jansson in Jonasa Gardella, ki pišejo v švedščini, češko-ameriškega, češko-ameriškega avtorja Petra Sísa ter za soprevod pesmi *Majhnice in majnice* Toneta Pavčka v angleščino. Leta 2018 je bila z novim slovenskim prevodom *Pike Nogavičke* Astrid Lindgren uvrščena na Častno listo IBBY, leta 2021 pa je bil njen prevod stripa *Mumin – 1. knjiga zbranih stripov* T. Jansson (2020) nominiran za nagrado zlatirepec. Kot vodilna sodobna prevajalka iz latinščine svoje prevode opremlja z opombami in spremnimi besedami, v katerih poznavalsko pojasnjuje literarno, kulturno in zgodovinsko ozadje pogosto fragmentarnih del in njihovih avtorjev. Velik del njenih prevodov iz latinščine je posvečen delom rimskega komediografa Tita Makija Plavta (*Kljukec*, 2009; *Perzijec* in *Kazina*, 2017; *Tri pustolovske fantazijske komedije*, 2018; *Komedija prepoznavne*, 2019), vidni in priznani pa so tudi njeni prevodi nedokončanega epa *Ugrabitev Prozerpine* (2006) Klavdija Klavdijana in slovenska upesnitev *Rimskega koledarja* (2009) Publija Ovidija Nazona, ki sodi v okvir njej ljube t. i. koledarske poezije. Samostojne knjižne izdaje iz latinščine so še njena filozofska prevoda Marka Tulija Cicerona (2010, 2011) in teološka razprava Svetega Avguščina (2012), kot (so)prevajalka pa je med drugim sodelovala tudi pri prevodih izbranih spisov Martina Luthra (2001).

Tudi literarne prevode iz angleščine – številni se uvrščajo med svetovne klasike – večinoma pospremi z opombami in spremnimi besedami. Med njimi so nagrajeni Oscar Wilde (*Izbrano delo: poezija in proza*, 2009), Henry James (*Zver v džungli in druge zgodbe*, 2014; *Aspernovi rokopisi*, 2013), Thomas De Quincey (*Izpovedi angleškega uživalca opija*, 2012) in Charles Dickens (*Naš skupni prijatelj*, 2021). Posebno mesto v opusu Nade Grošelj ima prevod poezije, bodisi iz angleščine bodisi v njo, kjer jo pritegne »oblikovno zahtevnejša poezija z metriko in rimami« (Peterlin 2019). V njenem slovenskem prevodu so zaživele zbrane pesmi Williama Butlerja Yeatsa (2014–2019) in izbrane pesmi Geoffreyja Chaucerja (2011), Emily Dickinson (2017), Percyja Shelleyja (2019), v soprevodu pa tudi izbrane pesmi Christine Georgine Rossetti (2012), ki velja za eno osrednjih pesniških imen angleške viktorijanske dobe. V angleščino je mojstrsko prevedla izbrane pesmi Franceta Prešerna (2008/2014/2017/2020), tudi »Sonetni venec«, ter pesmi Jožeta Snoja (2013/2014), Milana Jesiha (2015), Josipa Murna (2016), Uroša Mozetiča (2020) in Bine Štampe Žmavc (neizdane). Sodelovala je še pri prevodih antologij slovenske književnosti v angleščino (npr. 2004, 2005, 2015), za otroke in mladino pa je (so)prevedla nagrajene *Majhnice in majnice* (*Budding Songs, Maying*

Songs, 2010) Toneta Pavčka. Sodeluje tudi s pesnico Bino Štampe Žmavc (2015) in priznana slovensko pravljíčarko in raziskovalko pripovednega izročila Anjo Štefan (2020).

S svojimi neleposlovnimi prevodi iz angleščine posega na številna področja humanistike in družboslovja, medijev, založništva in branja (J. Epstein 2008; A. Manguel 2011, 2012), zgodovine (R. Hughes 2014), političnih ved (E. M. Wood 2016), filozofije (A. C. MacIntyre 2006), literarnih ved in literature (W. C. Booth 2005; H. Bloom 2003; T. Whitmarsh 2013) in drugih.

Kot svoje posebno »kulturno poslanstvo« Nada Grošelj pojmuje prevajanje švedskih literarnih del. V njenem slovenskem prevodu so izšla dela švedskega avtorja s konca 19. stoletja Hjalmarja Söderberga (2015, 2018) ter *Šest enodejank* Augusta Strindberga z avtorjevim spremljevalnim esejem *O moderni drami in modernem gledališču* (2016). V njenem prevodu najdemo tudi prodajne uspešnice sodobnih švedskih avtorjev (J. Jonassona in F. Backmana) ter prozo in tudi poezijo njunih rojakinj (npr. A. Mattsson, E. Södergran). Med leposlovnimi proznimi prevodi za otroke in mladino velja izpostaviti prevode del pisateljic Tove Jansson (2008–2016; serija devetih knjig o prijaznih troljih muminih) in Astrid Lindgren (npr. 2009, 2013), tudi priljubljeno *Piko Nogavičko* (2015), ki je v njenem prevodu v slovenščino prvič prišla neposredno iz švedskega izvirnika. Gl. tudi Peterlin 2019 in Prevodni pranger 2020.

3 Avtorsko, uredniško in založniško delo

Nada Grošelj je soavtorica trikrat ponatisnjenega univerzitetnega učbenika za zgodovino *Zgodovina historične misli: od Homerja do začetka 21. stoletja* (Luthar in drugi 2009/2016/2019, izšel tudi v srbskem prevodu). Piše strokovne in znanstvene članke, referate in recenzije, predvsem o problemih prevajanja, angleških in antičnih rimskih piscih ter antični mitologiji. V reviji *Bukla* objavlja kolumne, pogosto v rubriki Pobliski v prevode.

Je tudi pobudnica in organizatorica vsakoletnega interdisciplinarnega znanstvenega Grošljevega simpozija, ki je prvič zaživel leta 2009 ob 30. obletnici smrti akademika prof. dr. Milana Grošlja, in urednica njegovih *Izbranih spisov* (M. Grošelj 2018). Od leta 2004 do 2020 je bila članica uredniškega odbora revije *Monitor ISH* in od leta 2008 članica uredniškega sveta revije za klasično filologijo *Keria: Studia Latina et Graeca*. V obeh revijah tudi objavlja. Od leta 2010 kot vodja prevajalskega programa sodeluje pri pesniškokritičnem Festivalu Pranger, od leta 2019 je stalna moderatorica in diskutantka prevodno-kritičnega festivala Prevodni Pranger, obenem pa je dejavna članica Društva slovenskih književnih prevajalcev in od leta 2020 predsednica Društva za antične in humanistične študije Slovenije. Gl. tudi Prevodni pranger 2020.

4 Razmišljanja o prevajanju

V svojih znanstvenih in strokovnih prispevkih o problemih prevajanja se Nada Grošelj posveča kontrastivnim vidikom prevajanja izbranih jezikovnih, stilističnih in strukturnih prvin – na primer razlikam v besednem vrstnem redu (Grošelj 2004) in členom v primeru angleščine (Grošelj 2007) ali prevajanju metrike in besednih iger v primeru latinščine (Grošelj 2010) – ter klečem prevajanja del izbranih avtorjev (npr. O. Wilde, T. S. Eliot, Plavt, D. Zajc, U. Mozetič). Razmišlja tudi o prevajanju otroške in mladinske književnosti (Grošelj 2018) pa o izzivih, ki spremljajo prevodne odločitve nasploh (Grošelj 2016). V prispevkih, objavljenih v strokovnih publikacijah *Hieronymus* (Grošelj 2013), *Knjižnica*, *Sodobnost* in *Sodobna pedagogika* se tako posveča normam in konvencijam v prevodni kulturi v povezavi z uveljavljenimi dihotomijami prosto/zvesto, potujevanje/podomačenje in nekaterimi drugimi (npr. posodabljanje/arhaiziranje). V tem okviru razlikuje med leposlovnimi in neleposlovnimi besedili: pri prvih je »najvišja zvestoba izvirniku« doseganje avtorjevega *cilja* in poustvarjanje vtisa, ki ga izvirnik naredi na bralca, medtem ko so druga namenjena predvsem informiranju. Kljub temu ugotavlja, da so tudi pri (literarnem) prevodu dovoljena odstopanja in da ta »ne zrcali vedno značilnosti izvirnika, saj se izhodiščno in ciljno besedilo lahko močno razlikujeta po namenu (=cilju), slogu in celo po pomenu posameznih besed ali celih odlomkov« (Grošelj 2016, 151).

Nada Marija Grošelj, ki prevaja iz angleščine in v njo ter iz latinskega, švedskega, pa tudi iz nemškega jezika in stare grščine, se uvršča med najbolj nagrajevane sodobne prevajalke in prevajalce mlajše generacije (Sovretova nagrada za prevode Ovidijevega *Rimskega koledarja*, Plavtovega *Kljukca* in *Izbranega dela* Oscarja Wilda, priznanje za mladega prevajalca). Prevaja književna dela za otroke, mladino in odrasle, ter historična in sodobna strokovna in znanstvena besedila s področij literature, antike, filozofije, teologije in mitologije.

Bibliografija

- Grošelj, Milan. 2018. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Grošelj, Nada. 2004. »Word order and markedness in a Slovenian poem and its English translation.« *Elope* 1, št. 1/2: 173–194.
- Grošelj, Nada. 2007. »Translating Slovene poetry into English: the issue of the articles.« *V English studies in flux: new peaks, new shores, new crossings*, uredila Eva-Maria Graf in Allan James, 59–68. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

- Grošelj, Nada. 2010. »Prevajanje metrike v Plavtovem Kljukcu.« V *Musis amicus : posebna številka ob osemdesetletnici Kajetana Gantarja*, uredila Jerneja Kavčič in Marko Marinčič, 171–186. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Grošelj, Nada. 2013. »Primerjava ciljno in izhodiščno usmerjenega prevoda dveh leposlovnih del za otroke.« *Hieronymus* 7, št. 1-2: 7–20.
- Grošelj, Nada. 2016. »Trajne dileme pri prevajanju književnosti.« *Knjižnica* 60, št. 2/3: 151–164.
- Grošelj, Nada. 2018. »Prevajanje otroške in mladinske književnosti.« *Sodobnost* 82, št. 11: 1405–1412.
- Luthar, Oto, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos in Nada Grošelj. 2009/2016/2019. *Zgodovina historične misli I: od Homerja do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Peterlin, Katarina. 2019. »Nada Grošelj: Večna vprašanja na katera ni absolutnih odgovorov.« Intervju z Nado Grošelj. Dostop 1. 8. 2022. <https://www.mladinska-knjiga.si/dobrezgodb/beremo/nada-groselj-vecna-vprasanja-na-katera>.
- Prevodni pranger. 2020. Nada Grošelj. Dostop 1. 8. 2022. <http://pranger.si/biografije/dr-na-da-groselj/>.

STVARNO KAZALO

- Afrika, afriški 36, 395–397, 404, 537, 632–633, 676, 683–684, 686, 695, 758, 764, 940, 985, 1294–1295, 1355
- Alamut 276, 632–633, 662, 680, 684–685, 813, 893, 904, 1033, 1318
- Aleph (zbirka) 555, 632
- Avstro-Ogrska 48, 255, 264, 270, 309, 365, 459, 569, 698, 828, 853, 859, 902, 918, 1054, 1082–1083, 1085, 1141
- barok, baročni 23, 48, 143–144, 147–148, 150–152, 154–164, 167–168, 190, 196–197, 221, 845, 887–888, 895–896, 1216, 1304
- Brizinski spomeniki 21, 53, 55–58, 60, 63–66, 70, 130, 151, 203, 205–206, 317, 578, 708, 805, 1225, 1279–1280
- Bukla (revija) 519, 521, 524, 546, 1360
- Carinthia (časopis) 188, 197–198, 233–235, 238–240
- cenzura, cenzurni, cenzor 22–23, 26–27, 35, 38, 144, 177–180, 236, 255–258, 260, 310, 346, 350, 353–355, 364, 366, 371, 380, 382, 385, 387, 396, 401, 403–405, 409, 449, 580, 584, 889, 1039, 1087, 1099, 1241
- čitalnice, čitalniški 209, 295, 297–300, 302–303, 480, 658, 921, 965, 1099, 1178
- Cvetje iz domačih in tujih logov (zbirka) 241, 246, 252, 286, 319, 531, 695, 697, 699, 715, 940, 970, 1189
- Dalmatinova Biblija 54, 75, 81, 87–89, 99, 110–111, 116, 130, 132–133, 207, 216
- Dom in svet (časopis) 261, 673, 699, 723, 753, 888–889, 966, 978, 980, 988, 1022, 1073, 1084, 1086, 1098, 1110, 1192–1193, 1195–1197, 1220–1221, 1228
- Dramatično društvo 295, 297–304, 307, 919–920, 927, 932, 1008–1009, 1016, 1031, 1097, 1099
- Druga svetovna vojna 22, 117, 177, 278, 286, 288–289, 309–311, 327, 329, 331, 341, 345, 347, 358, 366, 370, 372, 377, 380, 392, 448–449, 451, 459, 461, 464, 467–468, 471, 476, 483, 490, 509–511, 525, 530–531, 542, 567, 569, 579–580, 617, 620–621, 623, 626, 628, 647, 659, 661–663, 670, 673, 675, 679, 681–682, 736, 753–755, 796, 798, 802, 814, 846–847, 860, 865, 888, 890, 892, 922–923, 925, 932, 992, 1010–1011, 1084, 1101, 1105, 1131, 1141, 1145, 1157, 1174–1175, 1177, 1183, 1187–1189, 1199, 1204–1205, 1210, 1215, 1218–1219, 1221, 1223–1224, 1227–1228, 1230, 1238–1239, 1241, 1244, 1246, 1248, 1256, 1258, 1269, 1273–1274, 1352
- Društvo slovenskih književnih prevajalcev 12, 15, 17, 23, 49, 342, 413, 431–434, 436, 442, 444, 448, 514, 520–521, 554, 570–572, 625, 806, 809–810, 828, 838, 902, 1003, 1118, 1030, 1033, 1135, 1161, 1159, 1200, 1219, 1248, 1251, 1254, 1256, 1258, 1274, 1279, 1298 1300, 1312, 1317, 1345, 1360
- Država Slovencev, Hrvatov in Srbov 309, 828
- Edinost (časopis) 481–482, 493–494
- ekspresionizem, ekspresionistični 283, 412, 882, 1028, 1077, 1111, 1116–1117, 1126, 1129, 1131, 1202, 1220, 1228, 1230
- filozofija, filozofski 15, 17, 23, 28, 31, 38–40, 158, 301, 349, 377–378, 392, 411, 424, 448, 536, 580–582, 631–634, 675, 678, 684, 715, 719–723, 728, 757–758, 811, 888, 903, 956, 966, 980, 985, 1097, 1111, 1143–1144, 1146–1148, 1171, 1182–1183, 1186–1188, 1193, 1195, 1197, 1199, 1204, 1206, 1212, 1279, 1285, 1288–1299, 1298–1304, 1312, 1324, 1336, 1342, 1347–1350, 1358–1361
- Goriška matica 480, 482–484, 488, 493–494
- Ilirske province 22, 144, 231, 235, 253, 669, 690
- informburo 341, 646, 780, 860, 876, 955, 970, 1235
- izseljenci, izseljenski 14, 24–25, 28, 31, 137, 327, 329, 331–336, 339, 386, 388, 397, 447–450, 452–454, 457, 679, 890, 1119, 1121–1122, 1241, 1344
- Javna agencija za knjigo 438, 470, 548, 553, 556–557, 559, 601, 793, 827
- Jermanova nagrada 49, 440, 706, 708
- Jugoslavija 24, 35, 40, 42, 284, 331, 341–343, 345–346, 348–349, 354–355, 566–367, 372–373, 378, 381, 383, 385–386, 388, 396, 401, 416, 432–433, 436, 471, 483, 495, 499, 512, 569, 571, 575, 580, 612, 632, 638, 646–647, 655, 657, 659, 704, 763–764, 780, 791–792, 796, 810, 827–828, 860, 862, 888, 901, 903–907, 913, 924, 926, 1057, 1063, 1069, 1074, 1082, 1085, 1087, 1131, 1182, 1187, 1196, 1199, 1204–1205, 1231, 1237, 1245, 1257, 1266–1267, 1293, 1319, 1336
- katekizem 54–55, 66, 78, 80–81, 143, 149–150, 162, 189, 207, 208, 210, 215–217, 220–223, 229, 232, 1225, 1304
- klasicizem 576, 579, 685, 1027, 1039, 1307
- Klasje (zbirka) 531–538, 540–544, 1107
- Knjižnica Kondor (zbirka) 418–419, 429, 533, 539, 704, 756, 831, 864, 956, 965, 970, 978–979, 987, 991, 1000, 1032, 1133, 1135, 1281, 1314, 1324
- komunizem, komunistični 328, 341–342, 345–350, 352, 354–355, 366, 358, 378–380, 382, 387, 392, 580, 601, 646, 659, 673, 715, 876, 955, 1117, 1182, 1196, 1204, 1218, 1230, 1232, 1285
- Kraljevina Jugoslavija 309, 385, 791, 828, 1196, 1218

- Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev 309, 459, 461, 657, 791, 828, 1187, 1209
- Kranjska Čbelica (almanah) 239, 243, 254
- Le Livre Slovène (zbirka) 437, 554, 679, 1212
- libreto 18, 174–175, 179, 192, 263, 267–268, 274, 616, 670–671, 732–738, 750, 915, 917–920, 922–924, 927, 932, 1108, 1206, 1334
- Lirika (zbirka) 416, 418–419, 429, 531–532, 534–537, 540–544, 648, 979, 987, 1149, 1206, 1265, 1267, 1271, 1273–1274, 1280, 1314, 1325
- Litterae Slovenicae (zbirka) 437, 553–556, 626, 1121
- Ljubljanski zvon (revija) 254, 257, 261, 263–274, 277, 295, 300, 321, 331, 496–497, 566, 672, 686, 735, 739, 742–743, 754, 764, 808, 888–889, 919, 927, 999, 1022, 1033, 1072–1073, 1084, 1097, 1175, 1179, 1183, 1193, 1201, 1206, 1209, 1211, 1215–1216, 1232–1233
- Lublanske novice (časopis) 145, 194
- manjšina, manjšinski 13, 209, 320, 459–460, 468, 471–472, 476, 487, 489–490, 577, 731, 740–741, 745, 750, 763, 780, 786, 811, 903–904, 911, 1285
- Mladika (revija) 496, 982, 1019, 1215–1216, 1249
- mladje (revija) 459, 462
- moderna, moderni 14, 256, 370, 421–422, 424, 466, 578, 663–664, 684–685, 737, 764–768, 770, 792–793, 808, 831, 845–847, 849–854, 862, 877, 881–882, 889, 905, 921, 949, 953, 985, 1002, 1028–1029, 1032, 1062, 1095, 1097, 1099–1101, 1108, 1111, 1115, 1126–1127, 1131, 1144–1145, 1157, 1175, 1179, 1193, 1202, 1207, 1262, 1275, 1294, 1316, 1318, 1325, 1337
- Moderni klasiki (zbirka) 531, 533–537, 541–544, 878, 1356
- modernizem 13, 16, 412, 418–419, 421–422, 429, 466, 847, 849–851, 853–854, 857, 864, 867, 890, 970, 1079, 1099, 1129–1130, 1138, 1144, 1235, 1275, 1283, 1294, 1317
- Modra ptica (revija) 999–1000, 1110, 1130, 1202
- Mojstri lirike (zbirka) 418, 420, 423, 534, 979, 987, 1043, 1314
- Mostovi (revija) 570
- nagrada Fabjana Hafnerja 13, 442, 1032
- nagrada Prešernovega sklada 49–50, 441, 937, 1000, 1032, 1170–1171, 1245, 1247, 1255, 1258, 1261, 1265–1265, 1270, 1279, 1294, 1307, 1313, 1318, 1325, 1331, 1337, 1347, 1349, 1354–1355
- nagrada Radojke Vrančič 15, 49, 440, 541, 639, 683, 883, 988
- neposredni prevod, direktni prevod 216, 318, 537–538, 632–633, 725, 757, 761, 764–771, 774, 905–907, 1095, 1100–1101
- NOB 387, 392, 954, 1265
- Nobelova nagrada, Nobelov, Nobelovec 419, 623, 637, 663, 678, 723, 731, 740, 754–755, 767, 779, 781, 811, 846, 850–851, 854, 857, 864, 888–890, 1081, 1092, 1105, 1110, 1113, 1129
- Nobelovci (zbirka) 418–419, 429, 531–532, 534–538, 540–541, 543–544, 723, 850, 1107, 1109, 1215, 1250
- Novi Matajur (revija) 485, 741
- OF 310, 345–347, 377, 954, 1174, 1199–1200, 1204, 1210, 1223, 1230, 1264
- Pisanice 134, 144–145, 174, 187–190, 192, 199, 694, 966, 1175
- Pogledi (revija) 521–523
- posredni prevod, posredno prevajanje, indirektni prevod/prevajanje 262, 268, 270, 310, 516, 536–537, 560, 631, 633, 635, 639, 678, 718–719, 721–722, 737, 753, 756–761, 764–769, 771, 774, 813, 901, 906, 1095, 1098–1099, 1120, 1126, 1180, 1219, 1232
- postmodernizem, postmoderni, postmodernistični 320, 412, 422, 584–585, 846–847, 849, 850–854, 857, 889, 926, 1129, 1133, 1318, 1337, 1345
- Prešernova nagrada 49, 441, 955, 1097, 1170–1171, 1192, 1200, 1227, 1232, 1239, 1245, 1258, 1265, 1267, 1270, 1274, 1279, 1294, 1313, 1337, 1358,
- Prijatelj (časopis) 218, 226, 229, 778
- Primorski list (časopis) 481
- Prosveta (časopis) 328–331, 333–334, 336, 338–339, 1121, 1241
- protireformacija, protireformacijski 88, 94, 97–98, 106, 143, 147, 157, 283, 327
- Prva svetovna vojna 22, 133, 255, 279–280, 365, 370, 459, 482–483, 616, 621, 646–647, 659–660, 671, 690, 791, 847, 860–862, 875, 882, 939, 1012, 1016, 1073, 1084–1085, 1129, 1141, 1175, 1177, 1186, 1196–1197, 1199–1202, 1204, 1209–1210, 1214, 1220, 1227, 1246
- razsvetljenstvo, razsvetljski 48, 56, 134, 144–145, 147–148, 162, 172, 177–178, 181–182, 185, 187–188, 191, 195, 202, 212, 221, 224, 232, 246, 256, 313, 415, 470, 578–579, 658, 669, 686, 805, 807, 815, 845, 918, 964, 1017–1018
- reformacija, reformator 54, 87–88, 98, 110, 127, 129–131, 149, 229, 566, 578, 715, 732, 805, 807, 815, 989, 1188, 1303, 1305
- renesansa, renesančni 14, 16, 38, 224, 415, 419–420, 572–573, 579, 675, 682, 693, 740, 742–743, 845, 847, 849, 854, 896, 937, 997–1001, 1003, 1005, 1195, 1307
- romantika, romantični 13, 135, 141, 147–148, 198, 204, 207, 229, 253, 286, 288, 314, 318, 412, 416, 419–422, 424, 429, 517, 568, 572, 578–579, 581, 586, 658, 662, 672, 677, 735, 778, 805, 809, 811, 813, 847, 849, 851–852, 859, 861, 865, 882, 888, 890, 896, 902, 920–921, 938, 978, 989, 995, 1017–1018, 1025, 1027, 1030, 1037, 1039–1040, 1048, 1053, 1064, 1200
- samocenzura 23, 353, 382–384, 392
- Septuaginta 50, 77, 117, 119–121, 127, 129
- Slovanska knjižnica (zbirka) 277, 287, 482, 531, 1084

- Slovenska Talija (zbirka) 295–304, 307
 Soča (tednik) 280, 289, 292, 481–482
 Sovretova nagrada 13, 49–50, 416, 440, 517, 520,
 540–541, 703–704, 706–707, 724, 741, 783,
 796, 838, 1000–1001, 1032, 1097, 1135, 1161,
 1170–1171, 1219, 1232, 1239, 1249, 1255, 1258,
 1261, 1265–1266, 1270, 1273, 1279–1280, 1284,
 1289, 1294, 1298, 1303, 1307, 1310, 1313, 1318,
 1322, 1325, 1329–1330, 1332, 1337, 1341, 1345,
 1347, 1354–1356, 1359, 1361
 srednji vek, srednjeveški 16, 37–40, 54–56, 59,
 64–66, 70, 129, 151–154, 156, 158–160, 164,
 168, 203, 213, 289, 415, 572–573, 634, 639, 657,
 675, 677, 683, 685, 706, 731, 740, 807, 814, 875,
 891, 894, 937, 978, 987, 999, 1005, 1053, 1280,
 1303–1305, 1307–1308, 1324–1325, 1327, 1337,
 1339, 1348
 Sto romanov (zbirka) 531–532, 534–536, 538–544, 686,
 703, 864, 1020, 1032, 1074, 1107, 1132–1133, 1215,
 1303
 subvencije, subvencioniran 361, 364, 367–368, 372, 441,
 545–546, 548, 553, 556–557, 766, 909, 953, 1065,
 1122
 Trubarjev sklad 548, 553, 555–556, 559, 793, 1122
 Vilenica (literarni festival, nagrada) 452, 555, 765, 770,
 779, 785, 793, 879, 1294, 1296
 Vrhunci stoletja (zbirka) 531–534, 536–538, 540–541,
 543–544, 1107
 Vulgata 50, 75, 77, 109, 111–114, 117, 119, 121, 127,
 129–130, 132, 136–137, 149, 207, 1145
 XX. stoletje (zbirka) 531, 533–534, 536–538, 540–544,
 754, 1133, 1263, 1319
 Zvon (revija) 254, 261–264, 270, 273–274, 295, 302, 566,
 902, 971

IMENSKO KAZALO

- Adamič, Lojze (Adamic, Louis) 327, 331–332, 334, 514, 1119–1120, 1122, 1175, 1206, 1240
- Albrecht, Fran (Albrecht, Fran) 342, 384, 418, 433–434, 569, 659, 663, 699, 829–830, 837, 902, 939, 1029, 1096, 1170, 1199–1202, 1206, 1215
- Alhady, Mohsen 632–633, 636, 638
- Andersen, Hans Christian 218, 241, 386, 484, 909, 935, 940–943, 945–946
- Arko, Andrej 417, 419, 421, 540, 832, 836–838, 1276
- Aškerc, Anton 28, 283, 314, 567, 645–646, 650–651, 709–710, 718, 795, 833–834, 862, 869, 877, 893, 921–922, 1042–1045, 1048–1049, 1073, 1085, 1188, 1274
- Avanzo, Miha 416, 419–420, 539–541, 624, 758, 1171, 1321–1323
- Augustič, Imre 207, 218, 778, 783–784
- Bagrjana, Elisaveta 646–652, 1197
- Bajt, Drago 413, 416, 418–419, 421, 424, 504, 510, 512–514, 521–522, 810, 831, 837, 862–865, 868–870, 883–884, 902, 1003, 1033, 1074–1076, 1171, 1271, 1309–1310, 1316–1317, 1319–1323
- Baraga, Friderik Irenej 327, 449–450
- Barbarič, Štefan 778, 782–784, 788–789, 861, 870
- Bartol, Vladimir 276, 292, 370, 465, 494, 619, 632, 662, 680, 684–685, 741, 795, 834–835, 878, 882, 893, 904, 1033, 1077, 1111, 1113–1114, 1201, 1318
- Beaumarchais, Pierre 172, 177–179, 185–186, 670
- Beckman, Joshua 618
- Beličič, Vinko 486, 1019–1022, 1025
- Benhart, František 434, 663–665
- Benkovič, Ivo 288, 1019–1022, 1025
- Berger, Aleš 414–415, 417–421, 423, 434–435, 523, 532, 534, 539–540, 676–677, 682, 686, 892, 1043, 1160, 1171, 1240, 1250, 1262, 1311–1314, 1339, 1341
- Berkopec, Oton 191, 433, 659, 661–665, 876, 1045, 1122
- Bernard, Antonia 684
- Bevk, France 285, 450, 462, 482–483, 485–486, 488, 617, 646–649, 651, 679, 684, 723, 744, 781–782, 794, 834, 842–843, 866, 881, 904, 906, 982, 985, 1086, 1200–1201
- Biggins, Michael 618–619, 626
- Blatnik, Andrej 11, 373, 397, 469, 533–535, 549, 551, 555, 618, 684, 754, 758, 766, 781–782, 795–796, 809, 835, 866, 893, 90411, 373, 397, 469, 533–535, 549, 551, 555
- Bohorič, Adam 54, 73, 75, 87–90, 92–93, 97–98, 106, 143, 220, 694, 1188
- Bor, Matej 451, 626, 646, 684, 781, 792, 833, 866, 904, 1010, 1171, 1244–1246, 1274
- Borko, Božidar 284, 431–434, 437, 497–498, 681, 701, 830, 990–991, 995–996, 1002, 1012, 1045–1046, 1107–1109, 1111, 1113–1114, 1130, 1170, 1192, 1200, 1209–1212
- Bradač, Fran 286, 309, 419, 623, 663, 697–699, 702, 715, 721, 938, 1096, 1182–1185, 1187
- Bratina, Vasja 741, 745, 1171, 1344–1345
- Brenk, Kristina 172, 180, 353–354, 384–385, 907, 942
- Bressan, Arnaldo 487, 490, 577, 983, 1119
- Brnčič, Vera 868, 1045, 1074
- Budal, Andrej 288, 483, 488, 740, 743, 921, 991–992, 995–996, 1020–1022, 1025,
- Caf, Oroslav 223–224, 226
- Čandek, Janez 54, 132, 143, 148–149, 189
- Cankar, Ivan 134, 136–138, 141, 256–257, 268, 329–330, 332–335, 339, 385, 434, 448–449, 462–464, 467, 469–470, 484, 487, 489, 514, 554, 571, 575, 577, 617–619, 621, 626, 646–651, 660–662, 680, 710, 720, 739–742, 744, 759, 765, 768, 780–782, 784, 792–795, 797, 809, 812, 833–836, 839, 842–843, 852, 865–866, 868, 870, 877–878, 881–882, 884, 886, 904, 906, 1009, 1011–1014, 1077, 1100, 1115–1122, 1126–1127, 1175, 1191, 1193, 1195, 1197, 1206–1207, 1220, 1225, 1271
- Cankar, Izidor 540, 621, 647, 652, 1116, 1170, 1195–1198, 1206, 1304
- Capuder, Andrej 417–419, 465, 470, 741, 892, 979, 984–986, 988, 995–996, 1000–1001, 1005–1006
- Cegnar, France 317, 319, 480–481, 1174
- Černe, Urška P. 431, 510, 518, 520, 525, 806, 811, 813, 1160–1161
- Chráska, Anton 114
- Cochemski, Martin 159, 161, 197
- Čop, Matija, 207, 233, 243, 246, 658, 695, 846, 859, 978, 984–985, 989, 1008, 1021–1023, 1025–1026, 1041, 1052–1053
- Dajnko, Peter 145, 196, 210–212, 221–225, 229
- Dalmatin, Jurij 54, 73–77, 79–81, 85–86, 88–89, 106, 110–111, 114, 116, 123, 130, 132–133, 140–141, 149–150, 207–208, 215–216, 224, 317, 693–694, 937, 964, 1170
- Debeljak, Tine 286, 310, 416, 497, 741, 778, 783, 847, 850, 890, 892, 978, 980–981, 983–984, 986, 995–996, 1045
- Debevec, Jože 741–742, 972, 978, 980–984, 995–996
- Dejak, Lijana, 541, 868, 870
- Dev, Anton Feliks 138, 174, 187–191, 195, 198, 202

- Dev, Janez Damascen, 144, 694
- Dobida, Karel 540, 681, 1170, 1206, 1214–1216
- Dolinar, Darko 313–315, 321, 324–325, 412, 421, 512, 571, 810, 1288–1290
- Duša, Zdravko 533–534, 623–625, 830
- Fišer, Srečko 417, 420, 520, 525, 540, 602, 626, 741, 743, 978, 987–989, 995–997, 1000–1003, 1005–1006, 1010, 1013, 1019–1022, 1107–1109, 1113–1114, 1171, 1332–1335
- Flisar, Evald 465, 467, 548–549, 618, 633, 649–650, 662, 720–721, 724, 759, 766, 796, 834–835, 893–894, 904, 910, 1100
- Flisar, Janoš 214, 217, 778, 783
- Frankopan, Fran Krsto 172–174, 182, 669, 685, 788–789
- Gaál, Gabriela 779, 783
- Gabršček, Andrej 277, 287, 289, 292, 370, 481, 482, 659, 671, 1073, 1084
- Gállos, Orsolya 779, 782–785, 788–789
- Gantar, Kajetan 75, 116, 415–416, 418–419, 421, 434–435, 502–503, 602, 671, 694–695, 698–699, 701–702, 704, 706–710, 715, 964–966, 970–972, 976, 1122, 1171, 1183, 1185–1190, 1235–1237, 1249–1250, 1278–1281, 1302–1305
- Glaser, Karl 243, 313, 481, 718–720, 728, 1008–1009, 1289
- Gradišnik, Bogdan 837–838
- Gradišnik, Janez 116, 342, 397, 399–400, 403, 434, 440, 498–502, 504, 510, 512–513, 519, 539–540, 623, 681, 809–810, 812, 831, 837–838, 957, 981, 1034, 1132–1133, 1138–1139, 1171, 1257–1259
- Gradnik, Alojz 285, 416–420, 422, 434, 451, 602, 617–618, 623, 646, 684, 710, 723, 736, 741–743, 764, 767–769, 771, 795, 812, 829–830, 836, 892–893, 922, 940, 978, 980–981, 983–989, 992, 995–996, 998–1003, 1005–1006, 1019, 1021, 1025, 1061, 1170, 1177–1180, 1201, 1221, 1232, 1262
- Grafenauer, Ivan 56–60, 64, 74, 151, 154, 187, 232–233, 238, 244, 314, 316–319, 321, 324–325, 488, 670, 695, 697–698, 1097, 1178, 1180
- Grafenauer, Niko 350, 354, 371, 414, 417, 419–424, 540, 572, 720, 768–769, 812, 814, 834–835, 867, 942, 1149–1153, 1271
- Grau, Rawley 555, 619
- Gregorčič ml., Simon 287, 485, 488, 645–646, 660, 710, 738–739, 744, 795, 797, 829, 877, 893, 940, 964, 966, 968, 976, 989, 1045, 1206, 1221, 1313
- Grošelj, Nada 398, 520–522, 619, 625, 705–708, 1171, 1330–1331, 1358–1361
- Hafner, Fabjan 442, 462–464, 468–469, 471–472, 835, 1032
- Handke, Peter 461–463, 466, 468–469, 471, 554, 811, 1284
- Harlamov, Aljoša 534–535
- Holeček, Pavel 399–401
- Hradil, Jože 632, 779–784, 788–789, 1341
- Hren, Tomaž 54, 132–133, 148–150, 155–156, 167–168
- Hrovat, Uroš 618–619
- Ivanocy, Franc 207, 210, 778, 783
- Jamnik, Tatjana 413, 664, 847, 850
- Jan, Zoltan 488–489, 577, 733, 737, 744, 979, 1122,
- Jančar, Drago 276, 292, 432, 451, 464, 467, 469, 548–549, 618–619, 633, 649–650, 661–662, 664, 680, 684, 766, 781–782, 785, 795–796, 809, 834–835, 848, 866–867, 878, 881, 893, 904, 906, 910, 1135, 1239
- Japelj, Jurij 54, 111–113, 122–123, 132–133, 144, 157, 172–174, 181–182, 185–187, 191, 193, 195, 202, 207, 219, 232–233, 236, 918
- Jarnik, Urban 187–188, 195, 197–198, 202, 231–240, 242–246, 251–252, 257–258, 317, 698, 811, 1170
- Javoršek, Jože 417, 503, 538, 540, 682, 709, 830, 834, 892, 1111, 1113–1114
- Javoršek, Marija 415, 417, 420, 676–677, 682, 1255, 1306–1308, 1358
- Jerman, Frane 435, 580–581, 594–595, 602, 1159, 1171, 1298–1301
- Jesenik, Viktor 684, 1058, 1061
- Jesih, Milan 422, 487–489, 540, 781–782, 867–868, 906, 989, 1010, 1013, 1043, 1048–1049, 1096, 1313, 1359
- Jež, Niko 413, 419, 540, 847, 850–854, 857
- Johnson Debeljak, Erica 619, 1121, 1356
- Jurčič, Josip 254, 275–276, 285–286, 292, 300, 318, 329–331, 434, 448–449, 617–618, 620–621, 658, 660, 680, 684, 709, 715, 765–766, 833, 903, 910, 1008, 1042
- Kalčič, Uroš 538, 624, 723–724, 835, 1171, 1318, 1329–1331
- Kardoš, Janoš 207–208, 210, 213–214, 217–218, 224, 777–778, 783, 785
- Kastelec, Matija 54, 91, 97, 111, 143, 154–155, 158, 162
- Kenda, Jakob 516–519, 624, 948, 951, 956–958, 1160
- Klabus, Vital 435, 539–540, 602, 1171, 1283–1286, 1310
- Klopčič, Mile 331, 341, 416, 419, 421, 431, 433, 435, 451, 540, 646, 710, 792, 831, 837, 868, 904, 1043–1045, 1048–1049, 1170–1171, 1178, 1220, 1230–1233, 1265
- Knobl, Pavel 193–194, 253, 811
- Kocijančič, Gorazd 116, 122–123, 578, 580–582, 594–595, 602, 700, 704–706, 893, 1171, 1189, 1347–1350
- Kolednik, Ferdinand 275–276, 434, 448–449, 453, 457, 680, 684, 709–710, 715, 883
- Kolšek, Peter 532, 534, 1267, 1286, 1318
- Koncut, Suzana 532, 540, 602, 640, 677–678, 683, 690, 1171, 1352–1354
- Koneski, Blaže 792, 794, 797–798, 1265, 1295

- Kopitar, Jernej 56, 91, 93, 131–133, 144–145, 149, 172, 174–175, 180–182, 185–186, 194, 207, 211, 233–234, 236, 246, 256, 387, 658, 708, 715, 733, 765, 859, 875, 1028, 1034, 1052
- Kopriva, Silvester 710, 715
- Košir, Niko 415, 417–418, 420–421, 538, 540, 602, 675, 741, 743, 888, 891–892, 894, 981, 991–992, 995–996, 1000, 1005–1006, 1107–1109, 1113–1114, 1171, 1261–1263, 1271
- Kosmač, Ciril 463, 467, 484, 486, 554, 618–619, 623, 647, 649, 651, 664, 703, 781–782, 795, 833–834, 866, 878, 910, 1111, 1113–1114, 1237, 1255, 1334
- Kosovel, Srečko 434, 451–452, 463–464, 467, 470, 484–485, 487–490, 554, 577, 609, 618, 633, 661, 664, 684, 739–742, 744, 766, 768, 795, 835, 849, 881–882, 886, 893, 910, 941, 1200, 1220, 1230, 1313, 1340
- Košuta, Miran 487, 489, 733, 737–739, 743–744, 769
- Kovič, Kajetan 371, 413, 417–422, 424, 450, 465, 467, 469–470, 532, 539–540, 675, 679, 710, 779, 781–783, 795, 812, 830–832, 834–835, 837, 839, 878, 893, 1062, 1149, 1180, 1271, 1275, 1285
- Kraševac, Borut 541, 865, 868, 870, 1075–1077
- Kravanja, Sonja 618–619
- Krivos, Marko 469, 488–490, 739–740, 793, 832, 835, 1240–1241, 1271
- Krelj, Sebastijan 54, 73–75, 77, 79, 81, 87, 110, 207, 694
- Küzmič, Mikloš 207–209, 214, 216–218, 224–225, 229
- Küzmič, Števan 205–209, 213, 215–217, 219–220, 224–225, 229, 1170
- Lavrač, Maja 768, 770–771
- Leben, Stanko 742, 888, 892, 982, 1206, 1262
- Leskovec Jordanova, Venceslava 647, 649
- Levstik, Fran 241, 262, 296–297, 299, 301–302, 316–317, 319, 449, 463, 484, 617–618, 658, 697, 710, 738, 765, 784, 794, 834, 836, 842–843, 865, 903, 964–965, 971, 975–976, 980, 1008, 1030–1031, 1034, 1202, 1206–1207
- Levstik, Vladimir 257, 282, 284, 289, 292, 309, 341, 497, 504, 538–540, 576, 602, 617, 621, 661, 671, 679–680, 685, 723, 836, 868, 955, 1043, 1045, 1073–1077, 1170, 1191–1193, 1233
- Limon, David 618–619
- Linhart, Anton Tomaž 21–22, 144–145, 171–172, 174–182, 185–187, 191–192, 202, 234, 253, 257, 318, 320, 480, 680, 690, 732–733, 798, 918–919, 1007, 1170
- Lipuš, Florjan 462–464, 467–469, 471–472, 554, 684, 809, 811
- Lück-Gaye, Andrée 684
- Lukács, Istvan 779
- Marija Terezija 22, 144, 214
- Megiser, Hieronim 54, 73, 87–91–101, 106, 143, 220
- Menart, Janez 411, 413–419, 421, 424, 434, 450, 470, 503, 532, 539–540, 570, 602, 626, 675–677, 682–686, 710, 795, 830, 834, 837, 866, 906, 938, 1000, 1010, 1171, 1266, 1269–1271, 1273–1276, 1324, 1327
- Metastasio, Pietro 144, 172, 173, 175, 185–186, 189, 192, 732, 918
- Metternich, Klemens von 255–256, 1041
- Mihelič, Marjanca 779–780, 783, 788–789
- Mihelič, Mira 353, 440, 539–540, 569, 621, 623–624, 626, 647, 649, 651, 661, 768, 781, 833–834, 1171, 1200, 1238–1242
- Milič, Jolka 414, 484, 486, 488–489, 741, 981
- Minatti, Ivan 353, 382–383, 416, 434, 532, 538, 602, 639, 674, 677, 769, 795–797, 831–832, 837–838, 892, 904, 906–907, 942, 1171, 1264–1267
- Moder, Janko 76, 241, 276, 342, 417–419, 421, 431–434, 436–437, 440, 470, 499–504, 512, 532, 534, 538–540, 571–572, 623–626, 632, 676, 681, 695, 698, 703, 710, 723, 741, 754, 758, 809–812, 830–831, 837–838, 847, 850–851, 853, 868, 892, 909, 964–965, 968, 1010–1011, 1013, 1029–1031, 1033–1035, 1037–1038, 1074–1076, 1083–1087, 1092–1093, 1095–1101, 1107–1109, 1113–1114, 1131, 1133, 1159, 1171, 1175, 1179, 1192, 1210–1212, 1216, 1219–1220, 1232, 1235–1237, 1247–1251, 1255, 1266, 1284, 1288–1289, 1309–1310, 1313, 1318, 1321–1322
- Modrinjak, Štefan 187–188, 196, 202, 210–212, 221, 989
- Mozetič, Brane 419, 467, 470, 548, 555, 618, 633, 640, 650, 662, 676, 796, 835, 837, 848, 893, 1355, 1357
- Mrzel, Ludvik 382–383
- Nepomuk Primic, Janez 204, 210, 212, 221, 233, 234, 698, 964–96, 975–976, 1028, 1030
- Nolli, Josip 297–302
- Novak, Boris A 414–415, 417, 419–422, 424, 534, 540, 555, 572–573, 602, 677, 683–685, 756, 781–782, 795, 809, 832, 835, 837, 867, 892–895, 985, 1030, 1034, 1055, 1171, 1313, 1336–1339
- Obit, Michele 486, 741
- Olof, Klaus Detelf 76, 462–465, 467–469, 472, 810, 924, 1061
- Pacheiner-Klander, Vlasta 415, 418, 602, 717–721, 723–724, 728, 1171, 1288–1291
- Pahor, Boris 464–465, 467, 489–490, 548–549, 680, 684, 686, 740–742, 744, 781–782, 795, 809, 833, 835, 866, 893, 906, 910, 1022, 1285, 1334
- Pantelev, Dimitar 647, 649
- Pavček, Tone 371, 414, 419–420, 422, 539, 540, 570, 572, 743, 795, 832, 864, 866, 868, 892, 907, 1002, 1171, 1261–1262, 1269–1272, 1275
- Pleterski, Andrej 879, 883
- Podgorec, Vidoe 794
- Podvornik Alhady, Margit 632, 636–639

- Pogačar, Timothy 276, 329–331, 333, 618–619
 Pogačnik, Vladimir 679, 684–685, 1255
 Pohlin, Marko 91, 97, 134, 145, 157, 159, 173–174, 189–190, 207, 694–695, 971
 Poljanec, Marjan 868, 1075–1076, 1171, 1309–1310
 Potokar, Tone 276, 571, 602, 647, 649, 829–831, 837, 839, 1119, 1170, 1178–1179, 1235–1237
 Prešeren, France 135–136, 138, 141, 157, 190, 192, 207, 211, 233–234, 239, 242–243, 246, 254, 264–265, 268–269, 283, 285, 317–318, 418, 450, 463–465, 467, 484–485, 487, 489–490, 499, 571, 580, 586, 601, 610, 617–618, 623, 635, 639, 646, 648–652, 658, 662, 664, 679–680, 684–686, 708–710, 715, 738–740, 743–744, 765, 768, 781–782, 792, 794–795, 797, 805, 809–810, 813, 833–836, 838, 842–843, 847, 851, 853, 859, 865, 867–870, 877, 881, 884, 886, 893, 906, 965, 971, 982, 984–985, 989, 1008, 1011, 1022, 1030, 1040–1041, 1051–1066, 1068–1069, 1175, 1188, 1206–1207, 1221, 1225, 1262, 1327, 1339, 1359
 Pretnar, Tone 244, 413, 415, 419, 421, 832, 847–848, 851–852, 985, 1177–1178
 Prijatelj, Ivan 134, 187, 314–316, 370, 497, 568, 868–869, 1042–1045, 1048–1049, 1116–1117, 1225
 Prunč, Erich 163–164, 188, 197–198, 232–233, 235–236, 240–241, 244–245, 296, 299, 302, 462, 466, 470–471, 509, 571, 579, 582–583, 585, 594–595, 805, 807, 811
 Pungersič, Diana 664, 878–879, 883
 Racin, Kočo 416, 794, 796–797, 1231, 1265
 Ravnikar, Matevž 134, 144, 233, 246, 317–318
 Rekar, Aleksandra 837–838
 Richter, Joseph 172, 175, 177, 179, 185–186, 195
 Rošker, Jana S. 538, 768, 770–771
 Rozman, Andrej 875–876, 881, 883
 Rudaš, Jutka 779, 784–785, 788–789
 Šalamun-Biedrzycka, Katarina 172, 178, 180, 847–848, 850–851, 854, 857, 1122
 Šali, Severin 829–831, 836–837, 868, 907, 1074, 1076, 1220
 Schönleben, Janez Ludvik 132, 143, 150
 Simoniti, Primož 415, 421, 503, 703–705, 708, 1171, 1185, 1302–1305
 Skalar, Adam 154–155, 158, 811
 Škerl, Silvester 370, 540, 681, 769, 1096, 1107–1109, 1113–1114, 1170, 1215, 1223–1226
 Škerlj-Jerman, Zdenka 433, 663–665, 882
 Skubic, Andrej 23, 464, 467, 469, 504, 541, 602, 662, 757, 835, 866, 893, 1134–1135, 1139, 1171, 1355–1357
 Skubic, Barbara 538, 632–634, 637, 639
 Slomšek, Anton M. 209–211, 218, 223, 225–226, 229–230, 233–235, 238–239, 241, 243, 245–246, 252, 254, 284, 318, 710, 935
 Smolej, Viktor 286, 663, 830, 877–878, 883, 1086, 1183
 Sommaripa, Alasia da 88, 101, 106, 143, 732
 Sovrè, Anton 415, 418–419, 434, 497–498, 569–571, 698–699, 701–702, 704, 709–710, 715, 965–966, 969–970, 972–973, 976, 1030, 1116, 1170, 1186–1190, 1278–1281
 Špur, Katja 647, 649, 909
 Štefan, Rozka 413, 415, 418–419, 421, 847–848, 850–852, 854, 857
 Štimac, Zdenka 680, 684
 Stritar, Josip 23, 134, 261–263, 265, 269, 271, 273–274, 296, 301–302, 315–316, 318–319, 566–567, 587, 594, 623, 645, 698, 709–710, 738, 902, 964, 966, 969, 971–972, 980, 1008, 1031, 1034, 1053–1054, 1193, 1206
 Strojman, Marjan 415, 418–421, 602, 937, 1134, 1171, 1324–1327
 Šuster – Drabosnjak, Andrej (Schuster-Drabosnjak) 145, 188, 197, 235, 237–238, 468
 Svetokriški, Janez 143, 159, 207, 694, 1225
 Taufer, Veno 414, 416, 419, 421–422, 424, 539–540, 555, 602, 621, 625, 639, 676, 679, 795–797, 831, 834–835, 837–838, 893, 1171, 1285, 1293–1296
 Temlin, Franc 207–208, 212, 215–216, 225, 1280
 Tesnière, Lucien 679, 684
 Tokarz, Božena 413, 424, 574, 848, 852, 854, 857
 Trstenjak, Anton 209, 297–298, 301, 1220
 Trubar, Primož 54–56, 66, 73–81, 85–87, 92, 110–111, 122, 130–133, 140–141, 205–208, 215–216, 220, 224, 313, 317, 565–566, 657, 693, 732, 735, 984, 989, 1170, 1225, 1303
 Unuk, Jana 413, 539, 541, 837, 847, 850–852, 854, 857
 Urbančič, Boris 511–512, 658
 Velkovrh Bukilica, Vesna 602, 892, 1171, 1340–1342
 Vesel – Vesnin, Ivan 862, 1041–1042, 1044
 Vesel Koseski, Jovan 315, 317–318, 566, 620, 861, 964–965, 967, 971, 975–976, 979–980, 1025, 1030
 Vevar, Štefan 298, 304, 413, 419, 435, 466–469, 472, 517, 525, 540, 574, 665, 809–810, 812–813, 884, 1029–1030, 1032, 1034–1035, 1038, 1096, 1250, 1317–1319
 Vidmar, Josip 284, 309, 432, 437, 498, 503–504, 539, 568, 570, 623, 675, 682, 686, 782, 812, 830, 834, 868, 870, 922, 1033, 1043, 1045–1046, 1074, 1110, 1170, 1204–1207, 1220, 1233, 1255, 1262, 1306–1308
 Vidrih, Nives 539–541, 664
 Visenjak Limon, Maja 619
 Vodnik, France 277, 285–286, 404, 433–434, 847, 850–853, 1083–1085, 1170–1171, 1218–1221
 Vodnik, Valentin 97, 144–145, 172, 174, 180–182, 185–188, 190–191, 193–195, 198, 202, 207, 221,

- 233–234, 236, 238, 243–244, 246, 253, 262, 671,
679, 695, 698, 708, 715, 811, 965
- Vodušek, Božo 417–418, 421–422, 569, 571, 602,
831, 837, 1029–1031, 1033–1035, 1037–1038,
1170, 1220–1221, 1227–1229, 1233
- Volkmer, Leopold 145, 187–188, 195–196, 202, 210,
212, 221, 225, 694
- Vrančič, Radojka 434, 440, 538–541, 639, 675, 677,
681, 685, 1171, 1253–1256, 1306–1308, 1311
- Wieser, Lojze 460, 465
- Wolkenstein, Oswald von 53, 55, 62–65, 70
- Zágorec-Csuka, Judit 11, 784–785, 788–789
- Zlobec, Ciril 371, 411, 414–415, 417, 419, 421–422,
424, 488–490, 539–540, 572, 577, 684, 736,
741–742, 744, 781, 795, 830–832, 834–835,
837–838, 892–893, 906–907, 979–981, 983–984,
988–989, 991, 995–996, 1000–1001, 1005–1006,
1160, 1271, 1275
- Zlobec, Jaša 831–832, 907, 1020–1021, 1025, 1111
- Zois, Žiga 93, 144, 149, 172–175, 177–182, 185–188,
190–195, 202, 732–733, 918–919, 964, 1028, 1052
- Župančič, Oton 21, 281, 309, 314, 327, 331, 422, 450,
499, 539–540, 568, 571, 617, 621, 626, 646, 649,
651, 671–673, 675, 679–680, 682, 684–686, 710,
739, 742, 744, 765, 781–782, 792, 794–795, 797,
812, 814, 833, 835–836, 842–843, 866, 888, 906,
920–923, 965, 979–980, 982–983, 989, 1009–1014,
1029–1030, 1043, 1045, 1048–1049, 1170, 1173–
1176, 1187, 1192–1193, 1197, 1199, 1206–1207,
1220–1221, 1233, 1246–1247, 1283, 1329, 1339

